ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ
ΡΩΜΑΝΙΣΤΗΣ - ΒΑΛΚΑΝΟΛΟΓΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ & ΛΑΟΙ
ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ (ΝΑ) ΕΥΡΩΠΗΣ

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΕΣ & ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΑΘΗΝΑ 2009

Ἀφιερώνεται
σὲ ὅλες καὶ ὅλους, ποὺ ὁπουδήποτε
καὶ ὁποτεδήποτε ἀγωνίσθηκαν
ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ
ἀνιδιοτελῶς...!

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΛΑΟΙ
ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ (ΝΑ) ΕΥΡΩΠΗΣ

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ
ΤΟΜΟΣ Α΄

ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ
ΡΩΜΑΝΙΣΤΗΣ - ΒΑΛΚΑΝΟΛΟΓΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΛΑΟΙ
ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ (ΝΑ) ΕΥΡΩΠΗΣ

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ
ΤΟΜΟΣ Α΄

ΧΟΡΗΓΟΣ:
Τὰ καταστήματα (S-M) Δούκας
ΑΘΗΝΑ 2009

Σειρὰ: ΒΑΛΚΑΝΟΛΟΓΙΑ-ΡΩΜΑΝΟΛΟΓΙΑ
Τίτλος: ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΛΑΟΙ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ (ΝΑ) ΕΥΡΩΠΗΣ
Συγγραφέας: ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ
Παμίσου 7, Ἀμαρούσιον 15126
Τηλ. 210 - 8032632

Copyright (C) 2009 Ἀχ. Γ. Λαζάρου
Γραφικὲς Τέχνες - Ἐκδόσεις ΛΥΧΝΙΑ
ISBN 978 - 960 - 930950 - 9

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ ΕΘΝΙΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ

Ἴστωσαν πάντες οἱ τά γράμματα τάδε ἀναγνωσόμενοι ὅτι ὁ

Α Χ Ι Λ Λ Ε Υ Σ Λ Α Ζ Α Ρ Ο Υ

φύσει ἐραστής τοῦ καλοῦ, κλάδος εὐθαλής καρπούς ἀγλαούς ἐνεγκών τῇ πατρίδι ἀνέδειξεν ἑαυτόν μύθων τε ῥητῆρα, πρηκτῆρα τε ἔργων, διδάσκαλον ἀρετῆς.

Ἀθήνησι 3η Μαρτίου 2008

Ὁ Πρόεδρος

Βασίλειος Καρβουνιάρης

Ὁ Γραμματεύς

Ἀλέξανδρος Σύρμας

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ Του
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΔΙΑΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ
εκφράζοντας τα αισθήματα εκτίμησης και
ευγνωμοσύνης προς το πρόσωπο του

Δρ. ΑΧΙΛΛΕΑ ΛΑΖΑΡΟΥ
Ρωμανιστή - Βαλκανολόγου
του απονέμει με ομόφωνη απόφασή του

ΤΙΜΗΤΙΚΟ ΔΙΠΛΩΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΤΑΛΛΙΟ

του Ιδρύματος μας, που φέρει τη μορφή του Μεγάλου Αλεξάνδρου,

σε αναγνώριση και επιβράβευση του σημαντικού συγγραφικού του έργου

και των αγώνων του, υπέρ της Μακεδονίας, της Θράκης και των

Ελληνοβλάχων της Βαλκανικής Χερσονήσου.

Αθήνα 20 Δεκεμβρίου 2007

Για το Διοικητικό Συμβούλιο του
Ινστιτούτου Διαβαλκανικών Σχέσεων

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΘΑΛΗΣ ΜΥΛΩΝΑΣ

Ο ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ
ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΥΡΙΤΣΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.

1. ΠΡΟΛΟΓΟΣ - Παρορμήματα 11
2. Δεκαετιῶν δυσοίωνα τεκταινόμενα 41
3. Ἔκθεση γιὰ τὴν Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπίσκεψη στὸ Βέλγιο 91
4. Ἡ Ἱστορία ὡς διδακτέα ὕλη ἐπίμαχο πρόβλημα Παδείας 105
5. Κύπριοι καὶ ἀπανταχοῦ ὁμογενεῖς στὴ διαμόρφωση τῆς Εὐρώπης 123
6. Οἱ Κρητικὲς Ἐποποιΐες ὡς ὑποθῆκες ἐθνικές 137
7. Οἰκουμενικὸς Ἑλληνισμός 143
8. Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ὡς διεθνής 157
9. Ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ διαμόρφωση τῶν ἄλλων γλωσσῶν 173
10. Ὁ Ὄλυμπος θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ κοιτίδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ 183
11. Ἐθνολογικὴ καὶ πολιτισμικὴ σκιαγράφηση τῆς ΝΑ Εὐρώπης 199
12. Διαχρονικὲς διαβαλκανικὲς σχέσεις πολιτισμοῦ 225
13. Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ 233
14. Τοπωνύμια "Ἰλλυρικὰ" Βοιωτίας καὶ μεταπολεμικὲς ἐπισημάνσεις 247
15. Βοιωτοὶ στὴν Περσία 261
16 Τὸ τοπωνύμιο "Τρίκκη" μὴ ἑλληνικό; 263
17. Ἰλλυρολογία καὶ κύρια ὀνόματα 279
18. Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός 295
19. Ὁ Θεσσαλὸς φιλόσοφος Κινέας στὴν κατάμεστη φιλοσόφων Μεγάλη Ἑλλάδα 311
20. Ἑλληνικὰ στοιχεῖα κατωϊταλικῶν διαλέκτων στὴ ρουμανικὴ γλώσσα καὶ ζητήματα παρουσίας ἰταλιωτῶν Ἑλλήνων στὴ Δακία 321
21. Ἡ ἀκτινοβολία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ ὅρου Βασιλική - Basilica 325
22. Ἡ Ἱστορία τοῦ τοπωνυμίου "Βαρόσι" 339
23. Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης (212 π.Χ.) 349
24. Θεσπιεῖς κατὰ Κοστοβώκων καὶ στρατολογία Ἑλλήνων ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας 371
25. Κοστοβῶκοι καὶ σωτηρία τῆς ἱερᾶς πόλεως Ἐλευσῖνος 387
26. Σχόλια σὲ πληροφορία Πλουτάρχου περὶ τῆς γλωσσικῆς καταστάσεως τῶν χρόνων του 403

27. Λατινικὴ καὶ Ἑλληνικὴ μεταξὺ τῶν δύο ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῶν Συνόδων (325-787) 417
28. Ὁ Ἰωάννης Λυδὸς (6ος αἰ. μ.Χ.) καὶ ὁ Ἰσίδωρος Σεβίλλης (7ος αἰ.) ὡς ἐθνολογικὲς πηγὲς καὶ διεπιστημονικὲς διαπιστώσεις εἰδικῶν 20ου αἰ. 431
29. Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλας καὶ ἡ φθιωτικὴ Βλαχία 447
30. Ἰχνηλατήσεις Βλάχων στὴν περιοχὴ Καρδίτσας καὶ Βλαχολογικὲς θέσεις Θεσσαλῶν 467
31. Ἐκδοχὲς ἐθνολογικῆς συνθέσεως νομοῦ Γρεβενῶν 489
32. Δραγάτης - δραγατεύω. Γλωσσικὴ μαρτυρία ἀρχαίων Περραιβῶν 505
33. Πανάρχαιες Περραιβο-Ἠπειρωτικὲς ἐπικοινωνίες καὶ αὐτοχθονία Βλαχοφώνων Περραιβῶν 509
34. Ἱστορικὰ καὶ γλωσσολογικὰ δεδομένα τοῦ διηπειρωτικοῦ - μακεδονικοῦ χώρου σὲ συνάρτηση μὲ τὴν καταγωγὴ τῶν Βλάχων - Ἀρμάνων 533
35. Ἡ γένεση τῶν ρωμανικῶν γλωσσῶν κατὰ τὸν πρῶτο Νεοέλληνα ἱστορικὸ Κωνσταντῖνο Μ. Κούμα 557
36. Ὁ ἐπιστημονικὸς λόγος γιὰ τοὺς Βλάχους 595
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ
ΑΥΤΟΤΕΛΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ ΠΑΡΟΡΜΗΜΑΤΑ

Ι. ΚΟΜΠΟΓΙΑΝΝΙΤΙΣΜΟΣ ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΑΝΑΙΡΕΣΗ ΑΝΑΚΡΙΒΕΙΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΛΗΘΕΙΑΣ «Ο ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ ΑΠΑΝΤΑ ΣΤΟ ΑΡΘΡΟ ΤΟΥ ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΤΗ ΠΕΡΙ ΒΛΑΧΩΝ»

Κύριε Διευθυντά,

στὸν «Πρωϊνὸ Λόγο» (9.12.97, σελ. 6 καὶ 7) φιλοξενεῖτε κείμενο ἐπιγραφόμενο «Αὐτοὶ εἶναι οἱ Βλάχοι», στὸ ὁποῖο ὁ συντάκτης παρεμπιμπτόντως καὶ ἀπερισκέπτως μνημονεύει ἀνάρμοστα καὶ τὴν ταπεινότητά μου. Κακὸ τοῦ κεφαλιοῦ του... Πρὸς διευκόλυνση δὲ τῶν ἀναγνωστῶν στὴν κατανόηση τῆς παρεμβάσεώς μου, παρακαλῶ νὰ ἐπιτρέψετε ἀναδημοσίευση μικροῦ τμήματος τῆς ἀλλοπρόσαλλης μνείας: «᾽Εδῶ θὰ πρέπει νὰ μνημονεύσω καὶ κάποιον ᾽Αχ. Λαζάρου βλάχο ἴσως κι αὐτὸν διδάκτορα, καθὼς γράφει, τῆς Σορβόννης, τίτλος βαρύγδουπος, χωρὶς νὰ λέει τὴν εἰδικότητά του, ἀλλοῦ τὸν βλέπω Ρουμανιστὴ καὶ Βαλκανιολόγο -δὲν τὸν ξέρω βέβαια, φαίνεται ὅμως ἀρκετὰ πολύγραφος- θερμοῦ θιασώτη..».

Σπεύδω νὰ ζητήσω συγγνώμη ἀπὸ τοὺς ἀναγνῶστες, ἐπειδὴ ἀναγκάζομαι νὰ παραθέσω προσωπικὰ στοιχεῖα, ἀναιρετικὰ ἀνακριβειῶν καὶ ἐνισχυτικὰ τῆς ἀλήθειας, συνάμα δὲ νὰ ἐνημερώσω τὸν τιμητή μου, ὁ ὁποῖος, μολονότι, ὅπως προσποιεῖται, δὲν μὲ ξέρει, ἀραδιάζει ἀσυλλόγιστα ὅ,τι τοῦ ἔρχεται... Τὸ δὲ χειρότερο γι᾽ αὐτὸν εἶναι ὅτι, ὅπως διαφαίνεται ἀπὸ τὸ καταχωριζόμενο παραπάνω δεῖγμα γραφῆς του, δὲν ξέρει οὔτε ἑλληνικά, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ αὐτοαποκαλύπτεται ἀληθινό.... «βλαχαδερό»! Βλάχος γνήσιος, ἀτόφιος, χωρὶς «ἴσως» καὶ χωρὶς βῆτα μικρὸ ἀλλὰ κεφαλαῖο, εἶναι ὁ Λαζάρου, τοῦ ὁποίου οἱ ἄρρενες πρόγονοι φοροῦσαν φουστανέλλα καὶ τσαροῦχι μὲ φούντα, δηλωτικὰ παλληκαριᾶς καὶ ὑπερηφάνειας, νοιώθοντας ἐξ ἴσου ἄνετα καὶ μὲ κασμήρια καὶ μὲ λουστρίνια! ᾽Αντίθετα ὁ ἀνήξερος προφανέστατα εἶναι βλάχος μὲ βῆτα μικρὸ καὶ γουρουνοτσάρουχο, πού, ἂν ἤξερε, θὰ αἰσθανόταν περισσότερο ὑπερήφανος. Ὅμως, ἀγνοώντας καὶ αὐτό, κατατρύχεται ἀπὸ βλαχογενεῖς ἀλλεργίες, συμπλέγματα καὶ σύνδρομα ἀντιβλαχισμοῦ καὶ ἀνθελληνισμοῦ, ἀφοῦ οἱ Βλάχοι ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο κομμάτι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπως προσφυέστατα ἐφέτος στὸ Εὐρωκοινοβούλιο τόνισε καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας Κωνσταντῖνος Στε-

φανόπουλος, μὲ τεκμηριωμένη ἀδιάσειστα τὴν ἑλληνικότητά τους, τὴν ὁποία πρῶτος δημοσιοποίησε στὸν ἐπιστημονικὸ κόσμο ὁ πρῶτος Νεοέλληνας ἱστορικὸς Κωνσταντῖνος Μ. Κούμας (1777-1836), μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους, διδάκτωρ δύο γερμανικῶν πανεπιστημίων καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῶν Ἀκαδημιῶν Βερολίνου καὶ Μονάχου. Ὁ δὲ τιμητής μου, μολονότι τὸν ἀναφέρει, ὅπως καὶ τὸν Νεόφυτο Δούκα, δὲν τὸν ξέρει. Διότι εἶναι δέσμιος προκαταλήψεων ἢ ἐνδεχομένων σκοπιμοτήτων, ἀσφαλῶς ἐπιβλαβῶν γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἂν ἦταν ἀπροκατάληπτος, μὲ μιὰ γρήγορη ματιὰ στὸ νέο σύγγραμμα τῆς Καθηγήτριας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, *Ἡ Ρουμανικὴ Προπαγάνδα στὸ βιλαέτι τῶν Ἰωαννίνων καὶ στὰ βλαχόφωνα χωριὰ τῆς Πίνδου, τ.Α΄* (μέσα 19ου αἰ. -1900), ἔκδ. Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1995, σ. 22 σημ., θὰ μάθαινε τὰ ἑξῆς: «τὴ θέση αὐτή, ποὺ διατύπωσε πρῶτος ὁ Κων. Κούμας, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων,* τ. 12, Βιέννη 1832, σσ. 520-521, ὑποστηρίζει σθεναρὰ κι ὁ Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1974, β΄ ἔκδοσ., σ. 35 κ.ἑ. καὶ ἐπαναβεβαιώνει μὲ σοβαρὰ ἐπιχειρήματα ὁ Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμουνική*, ὅ.π., σσ. 91-114, καὶ ἡ Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Συμβολὴ στὴν ἔρευνα γιὰ τὴν ἐθνολογικὴ κατάσταση τῆς Μακεδονίας πρὶν ἀπὸ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους*, Δωδώνη, τεῦχ. Α΄, τ. 20 (1991), σ. 351».

Καιρός, λοιπόν, γιὰ τὴν οὐσία: Ὁ «κάποιος», ὅπως θέλει τὸν ὑπογράφοντα ὁ τιμητής, μετὰ τὶς τετραετεῖς βασικὲς πανεπιστημιακὲς σπουδὲς στὸ Φιλοσοφικό-Φιλολογικὸ Τμῆμα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (ΦΣΠΑ) συνεχίζει τριετεῖς μεταπανεπιστημιακὲς στὸ Διδασκαλεῖο Μέσης Ἐκπαιδεύσεως (ΔΜΕ) καὶ στὸ Μεταπτυχιακὸ Τμῆμα Εἰδικεύσεως στὴν Ἱστορία καὶ Φιλολογία τῶν βαλκανικῶν λαῶν τῆς ΦΣΠΑ. Στὸ πρῶτο ἀριστεύει λαμβάνοντας καὶ τὸ πτυχίο μὲ «ἄριστα», μοναδικὴ διάκριση μεταξὺ ἑξήντα ἐπιλέκτων συναδέλφων του. Στὸ δεύτερο, ἤδη τὸ 1966, παραδίδει τὰ δοκίμια τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς του, τῆς πρώτης στὸ εἶδος, βλαχολογικῆς (*Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς*), ἡ ὁποία ὁμόθυμα κρίνεται εὐμενέστατα. Ἀναγορεύεται δὲ διδάκτωρ, λόγῳ ἀπουσίας του στὸ Ἐξωτερικό, μόλις τὸ 1975 μὲ «ἄριστα». Μάλιστα ἡ Καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Αἰκατερίνη Χριστοφιλοπούλου, διαβάζοντας εἰδικὰ τὴ διατριβή, πρότεινε τὴν ἀπόσπαση τοῦ πρώτου μέρους καὶ τὴν ὑποβολή του ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ. Ἀλλὰ ὁ ὑποψήφιος διδάκτωρ σταδιοδρομοῦσε καλπάζοντας στὴ Μ.Ε. μὲ Ἐκθέσεις, ὅπου ἀξιολογεῖται μὲ «ἄριστα» σὲ ὅλα τὰ κριτήρια, καὶ πάσχιζε δυναμικὰ γιὰ τὴν ἐνδεδειγμένη ἀναβάθμισή της, ἰδίως μετὰ τὴν ἀνάληψη τῆς Διευθύνσεως τῆς Βαρβακείου Προτύπου Σχολῆς, στὴν ὁποία λειτουργοῦσε καὶ ἡ Μετεκπαίδευση τῶν Καθηγητῶν.

Παράλληλα ὡς Γενικὸς Ἐπιθεωρητής, νεώτατος ὑπηρεσιακῶς λόγῳ τυπικῶν καὶ οὐσιαστικῶν -ποτὲ κομματικῶν- προσόντων, ἐδίδασκε στὶς ΣΕΛΔΕ καὶ ΣΕΛΜΕ Ἀθηνῶν-Θεσσαλονίκης, συνάμα δὲ ὡς Ρωμανιστής-Βαλκανολόγος σὲ Ἀνώτατες Σχολές.

Ἐξ ἄλλου ὡς ὑπότροφος τοῦ Ἱδρύματος Κρατικῶν Ὑποτροφιῶν (ΙΚΥ) ἐπὶ τριετίαν καὶ πλέον διευρύνει τὶς ἐξειδικευμένες σπουδές, Ἱστορία, Γλωσσολογία, Ἐθνολογία τῶν λαῶν τῆς ΝΑ Εὐρώπης καὶ Ρουμανο-ἀλβανικὲς Γλωσσικὲς καὶ Ἐθνολογικὲς Σχέσεις, στὰ ἀκόλουθα Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικὰ Ἱδρύματα τῆς Γαλλίας: Ἰνστιτοῦτο Ρουμανικῶν Σπουδῶν Σορβόννης, Ἐθνικὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν καὶ Πολιτισμῶν, Πρακτικὴ Σχολὴ Ἀνωτάτων Σπουδῶν, 4ο Πανεπιστήμιο Σορβόννης, στὸ ὁποῖο καὶ ἐκλέγεται ἐντεταλμένος Καθηγητὴς (Chargé de cours à la Sorbonne - Paris IV) *Βαλκανικῆς Ρωμανολογίας καὶ Ρουμανικῆς Διαλεκτολογίας*, ἡ δὲ διδασκαλία του χαρακτηρίσθηκε «ἀξιοθαύμαστη». Γίνεται ὁ πρῶτος Ἕλληνας ρωμανιστὴς (ὄχι ρουμανιστὴς) τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου, ὅπως προϋπάρχουν τῆς ἰταλικῆς καὶ τῆς ἰβηρικῆς. Ἐπὶ πλέον, κατόπιν τῶν εἰδικεύσεών του, ἀποσπάσθηκε ἐπὶ διετίαν στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ὡς Ἐπιστημονικὸς Συνεργάτης γιὰ εἰδικὴ ἔρευνα ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἀξιολογήθηκε δὲ μὲ «ἄριστα» ἀπὸ τὸν Πρόεδρο τῆς Ἀκαδημίας Διονύσιο Ζακυθηνό, μὲ πρόταση τοῦ ὁποίου συνεργάσθηκε καὶ στὴ συγγραφὴ τῆς Ἱστορίας τοῦ *Ἑλληνικοῦ Ἔθνους* (Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 5ο τόμο, Ρωμαιοκρατία), ὅπου καὶ σύντομο βιογραφικό, ἀρκετὸ γιὰ μιὰ πρώτη γνωριμία.

Ἑπομένως δὲν ἀκριβολογεῖ ὁ τιμητὴς ἰσχυριζόμενος ὅτι δὲν τὸν ἤξερε καὶ ὅτι δῆθεν τὸν γνώρισε διαβάζοντας πρόσφατα μελέτη του στὸ «Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο» (ΗΗ) 1997. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἄλλως τε συνεργασία τοῦ «κάποιου» μὲ τὴν Ἑταιρεία Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν ὑπερβαίνει τὴ δεκαετία. Στὸ δὲ ΗΗ δημοσιεύθηκε ὁλόκληρη σειρὰ μελετῶν του. Συγκεκριμένα οἱ ἑξῆς: α) Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων-Ἀρωμούνων, 1986. β) Γλωσσικὲς μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων, 1987. γ) Ἱστορία τοῦ Βλάχικου Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ, 1988. δ) Ἡ ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης τοῦ 212 π.Χ., 1989. ε) Βλαχολογία καὶ ἐρασιτεχνισμός, 1990. στ) Βόρειος Ἤπειρος. Ἱστορία- Πολιτισμός, 1990. ζ) Ἐτυμολογικὰ καὶ σημασιολογικὰ τῆς ἀρωμουνικῆς λέξεως μπάνα (bana), 1992.η) Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη ἱστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας, 1993-1994. θ) Ἀπὸ τὴν Ἀρμανία τῶν Ἑλλήνων στὴ Romania τῶν Δακῶν, 1996-1997. Ἀλήθεια, καμμία ἀπὸ τὶς ὀκτὼ ἐνωρίτερα στὸ ΗΗ δὲν εἶδε, ζώντας κιόλας στὰ Ἰωάννινα; Εὔλογα διερωτᾶται ὁ καθένας γιὰ τὴν εἰλικρίνειά του καὶ γιὰ τὶς προθέσεις του, δοθέντος ὅτι ἀνερμάτιστα καὶ ἀνεπιστημονικὰ προβάλλει χωριστικὲς θέσεις πληθυσμοῦ τῆς χώρας σὲ καίρια

περίοδο ἀναζωπυρήσεως μειονοτικῶν θεμάτων, μὲ συνέπεια νὰ καταντᾶ ἄθελά του, -θέλω νὰ πιστεύω-, νεροκουβαλητὴς στοὺς μύλους τῶν ποικιλωνύμων καὶ πολυσχιδῶν προπαγανδῶν.

Ὅσον ἀφορᾶ στὴν «αὐθεντικὴ» ἀπόφανσή του, κατὰ τὴν ὁποία ὁ «κάποιος» δὲν πείθει μὲ τὰ δημοσιεύματά του γιὰ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων, ἀρκοῦν πρὸς ἀποστόμωσή του ὅσα ἔγραψαν ἐκεῖνοι, κατ' ἐξοχὴν εἰδικοὶ καὶ ἱκανοὶ νὰ καταλαβαίνουν διαβάζοντας ἀρχικὰ τὴ διατριβή: Ἡ Ἀκαδημαϊκὸς καὶ Καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου F. Papazoglou: «Ἡ διατριβή σας μοῦ ἔκανε ἐντύπωση ἐξαιρετικὰ σοβαρῆς, θεμελιώδους καὶ ἀληθινὰ ἐπιστημονικῆς μελέτης... Τὰ γλωσσολογικὰ ἐπιχειρήματα μὲ τὰ ὁποῖα ὑποστηρίζετε τὴν γνώμην σας γιὰ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων μοῦ φαίνονται πειστικά». (Τὰ θαυμάσια ἑλληνικὰ εἶναι δικά της!). Παρόμοια καὶ περισσότερο ἐπιδοκιμαστικὰ ἐκφράζονται οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ καὶ Καθηγητὲς τῆς Σορβόννης P. Lemerle, Cl. Margueron, ὁ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Λωζάννης Lasserre κ.ἄ. Ἐπίσης Ἕλληνες Καθηγητὲς Πανεπιστημίων: Χαράλαμπος Παπαστάθης: «Βέβαια, τὸ γλωσσολογικὸ τμῆμα δὲν εἶμαι ἁρμόδιος νὰ κρίνω. Ἀλλὰ τὸ ἱστορικὸ μέρος μὲ ἐνθουσίασε. Ἐπὶ τέλους ἔχουμε ἕνα ὑπεύθυνο ἐπιστημονικὸ βιβλίο γιὰ τὸ θέμα τῶν Βλάχων». Δ. Ἰωάννοβιτς: « Ἡ προσφορά σας αὐτὴ εἶναι πρωτότυπος καὶ σφραγίζει ἐπιστημονικῶς τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων». Κ. Μητσάκης: «... ἔχετε προσφέρει μὲ τὴ διατριβή σας αὐτὴ σπουδαία ὑπηρεσία στὴν ἐπιστήμη καὶ στὸ Ἔθνος». Μιχ. Πολέμης: «Νομίζω ὅτι εἶναι ἡ πιὸ ὁλοκληρωμένη δουλειὰ ποὺ ἐγὼ τουλάχιστον ἔχω διαβάσει γι' αὐτὸ τὸ θέμα, τόσο ἀπὸ πλευρᾶς βιβλιογραφίας, ὅσο καὶ σὰν τεκμηριωμένη ἀνάπτυξη θεωρίας καὶ πιστεύω ὅτι τὰ δεδομένα σας καὶ ὁ τρόπος ποὺ τὰ ἀναπτύσσετε θὰ πρέπει πραγματικὰ νὰ ἀποτελέσουν τὴν ὁριστικὴ ἀπάντηση τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης στὸ πρόβλημα τῶν Ἀρωμούνων». Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος: «Νομίζω πὼς εἶναι ἡ καλύτερη ἐργασία ποὺ ἔχει δώσει ὡς σήμερα ἡ ἑλληνικὴ γλωσσικὴ ἐπιστήμη ἐπάνω στὸ θέμα τῶν Βλάχων»... Οἱ ἀναφορὲς εἶναι ἐνδεικτικές. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλες διθυραμβικές. Μία προσθήκη ἀποβαίνει ἐπιτακτική, ἀφοῦ προέρχεται ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα. Ἡ Καθηγήτρια Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου στὸ προμνημονευόμενο σύγγραμμά της, σελ. 21, σημειώνει: «Στὶς ἐργασίες τοῦ Λαζάρου δημοσιεύεται πλήρης ἑλληνικὴ καὶ ξένη βιβλιογραφία γύρω ἀπὸ κάθε πτυχὴ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος. Συντριπτικὰ ἐπιχειρήματα γιὰ "ἀντίπαλες" θέσεις περιέχει ἡ πρόσφατη μελέτη του *Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη ἱστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας*, Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, 15, 1993-1994, 427 κ.ἑ. Τὰ ἐπιχειρήματά του ἀναφέρονται τόσο στὴν καταγωγὴ τῶν Κουτσοβλάχων ὅσο καὶ στὴν πληθυσμιακὴ κατανομή τους, ἰδιαίτερα στὸν χῶρο τῆς Ἀλβανίας». Σαφέστατα σάπιος σανός, τροφὴ ἀκατάλληλη πρὸς βρώση, εἶναι ὅσα ἐκθέτει ὁ Μπέττης. Κακῶς δὲ κοπίασε βγαίνοντας στὸ κουρμπέτι!

Ἴσως προσφέρονται γιά... μουαμπέτια!...

Πάντως, ἐπειδὴ ὁ τιμητὴς ἀδίστακτα καὶ ὑπερπαπικὰ παρουσιάζεται ὡς κάτοχος ἑνὸς θέματος, ὅπως τὸ Βλαχικό, τοῦ ὁποίου ἡ γνώση προϋποθέτει σπουδὴ πολυεπιστημονική, ἀβίαστα ἀνακύπτει τὸ ἁπλούστατο ἐρώτημα: Πόσες καὶ ποιές ἐπιστῆμες ἔχει σπουδάσει; Ἂν ἡ ἀπάντηση εἶναι ἀρνητική, τότε τὰ σχετικὰ μὲ «ὀξυμένη στὸ ἔπακρο σπουδαιοφάνεια» τοῦ ταιριάζουν τέλεια στὸ ὕφος, ἦθος καὶ «ἀγνωστικό» του ἐπίπεδο! Πιθανῶς πρόκειται γιὰ ἐπικίνδυνη ἀποκοτιὰ ἢ γιὰ νεκρανάσταση κομπογιαννιτισμοῦ, σὲ χρόνους διαρκῶς αὐξανόμενης ἐξειδικεύσεως ἐπιστημονικῆς. Μετὰ ταῦτα οἱ ἀναγνῶστες εἶναι σὲ θέση νὰ συναγάγουν σωστότερο συμπέρασμα καὶ ποιὸν νὰ χαρακτηρίσουν «κάποιον» ἢ ἐπαΐοντα. Ὡστόσο ποτὲ ἀπὸ ἀκραιφνεῖς καὶ συνειδητοὺς ἐπιστήμονες δὲν ἀπορρίπτεται ἕνας φιλότιμος καὶ καλοπροαίρετος ἐρασιτέχνης. Προθυμότατα καὶ σ᾽ αὐτὸν τείνουν εὐήκοον οὖς καὶ χεῖρα συνεργασίας. Δὲν ἀποκλείεται καὶ ἀξιόλογο ἀμοιβαῖο ὄφελος. Διότι πράγματι πολλὰ ὀφείλονται στὴν ἐρασιτεχνικὴ πρωτοβουλία καὶ ἐπιμονή. Συνεπῶς, ἂν ὁ τιμητής μου διακατέχεται ἀπὸ διάθεση μαθήσεως, ἐφ᾽ ὅσον ἄλλως τε καθ᾽ ὁμολογίαν του δυσκολεύεται στὴν προσπέλαση ἐπιστημονικῶν μελετῶν «μὲ τὸ πλῆθος τῶν παραπομπῶν σὲ ξένους ἰδίως συγγραφεῖς καὶ τὸν κατακλυσμὸ τῶν μακρῶν ὑποσημειώσεων συχνὰ ξενογλώσσων», ποὺ ἀποτιμῶνται ὡς ἀξιέπαινες ἀρετὲς ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες , ὅπως προηγουμένως ἐπισήμανε ἡ Καθηγήτρια Ἐλευθερία Νικολαΐδου, τοῦ προτείνεται δημόσια συζήτηση. Τοῦ παρέχεται δελεαστικὴ δυνατότητα προβολῆς τῶν ἐπιχειρημάτων του καὶ ἄμεσης ἀποκρούσεως τῶν θέσεων τοῦ «κάποιου», μὲ ἀποκλειστικὴ ἐπιδίωξη τὴν ὁλικὴ φανέρωση τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας ἐπὶ θέματος ἐθνικοῦ, ποὺ καταταλανίζει ἐπὶ ἑκατὸν πενήντα περίπου χρόνια τὴν Ἑλλάδα ἐξ αἰτίας τῶν ξενικῶν ἐπεμβάσεων. Ἐπιπρόσθετα κατέχει σήμερα τὰ πρωτεῖα σὲ φλέγουσα ἐπικαιρότητα μετὰ τὶς Ἀποφάσεις Φεβρουαρίου 1994 τοῦ Εὐρωκοινοβουλίου καὶ Φεβρουαρίου 1997 τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης.

Δὲν συμφέρει στὸν τιμητή μου ἡ ἄρνηση πραγματώσεως τοῦ διαλόγου καὶ τῆς ἀπὸ κοντὰ γνωριμίας μὲ τὸν «κάποιον». Διότι διαφορετικὰ οἱ ἀναγνῶστες δικαιολογημένα θὰ σχηματίσουν τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ μὲν Λαζάρου εἶναι ὁπωσδήποτε εἰδικὸς ἐπιστήμων, ρωμανιστὴς (ὄχι ρουμανιστής)-βαλκανολόγος, ἔστω κάποιος, ὁ δὲ Μπέττης ἐπιπόλαιος ἐπικριτὴς ἤ, ὅπως θὰ ἔλεγαν οἱ Βλάχοι τῶν Ἰωαννίνων, «Κουρκουμπέτης», ὅπερ μεθερμηνευόμενον «Κολοκύθας»!

Ἐν τέλει, κύριε Διευθυντά, ἐκφράζω τὶς θερμὲς εὐχαριστίες μου προσωπικῶς πρὸς ἐσᾶς, καθὼς καὶ τὶς ἐξ ἴσου, εἰλικρινῶς, θερμὲς πρὸς τὸν κ. Μπέττη, ποὺ μὲ παρώθησε στὴν ἐπίσπευση μιᾶς νέας μελέτης πρὸς τὴν κατεύθυνση τῶν παρατηρήσεών του.

ΙΙ. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΔΗΜΩΝ ΚΑΙ ΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΕΘΝΙΚΑ

Ἐθνικοὶ χοροὶ καὶ ἀντεθνικὲς ἐκδόσεις Πολιτιστικοῦ Ὀργανισμοῦ Δήμου Ἐλασσόνος στὴν Ἀθήνα διεγείρουν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα συναισθήματα, οἱ μὲν πρῶτοι ὑψηλῆς αἰσθητικῆς καὶ ὑπερηφάνειας, οἱ δὲ δεύτερες ὀργῆς καὶ ἀηδίας.

Στὴν ὡραία καὶ εὐρύχωρη αἴθουσα τοῦ κινηματογράφου ΠΑΛΛΑΣ τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσας, τὸ Σάββατο 22.11.97, ἀπὸ 8 μ.μ., ὁ ἐπάξια περίφημος καθηγητὴς Φυσικῆς Ἀγωγῆς καὶ δόκιμος χοροδιδάσκαλος, Ἐλασσονίτης-Βαροσίτης Κόκκινος, παρουσίασε τὸν πολυμελέστατο χορευτικὸ ὅμιλο ἐπαρχίας Ἐλασσόνος.

Ὁμολογουμένως ἐντυπωσιακὴ ὑπῆρξε πράγματι ἡ ἀπόλυτα ἐπιτυχημένη ἐπίδειξη ἐθνικῶν χορῶν, σχεδὸν ἀπὸ τὸν ἁπανταχοῦ Ἑλληνισμὸ ἀντιπροσωπευτικά, δημοτικοῦ τραγουδιοῦ καὶ συνακόλουθης μουσικῆς. Ὄντως συνιστᾶ τέλειο πρότυπο ἀληθινὰ πολιτισμικῆς ἐκδηλώσεως, γιὰ τὴν ὁποία δικαιοῦνται νὰ σεμνύνονται σύμπαντες οἱ συντελεστές, κατ' ἐξοχὴν δὲ ὁ ἴδιος ὁ πρωτουργὸς καὶ αἰθέριος ἐκφραστὴς τῆς ἐπιστήμης του καὶ τῆς τέχνης του καθηγητὴς Κόκκινος. Ὅσοι εὐτύχησαν νὰ ἀπολαύσουν τοὺς καρποὺς τῶν κόπων του, δὲν θὰ λησμονήσουν τὴν πιστότητα στὴν πολλαπλῶς ἀνθεκτικὴ παράδοση, ἡ ὁποία ἀδιάλειπτα βιώνεται ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ λαὸ καὶ διαιωνίζεται σὲ πεῖσμα τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἐθνικῶν περιπετειῶν, ὅπως ἀνάγλυφα καὶ παραστατικὰ ἀποκρυσταλλώνεται στοὺς χοροὺς καὶ στὶς ἐνδυμασίες, τῶν ὁποίων τὸν παλαιότερο τύπο μὲ τὴν πολύτιμη γνησιότητα σέβονται πρόδηλα ὅλοι τους. Ἐξ ἄλλου εὐχερέστατα καὶ εὐχάριστα τὴν διαπιστώνουν εἰδικοὶ καὶ μή, μυημένοι καὶ ἀνυπόκριτοι θεατές. Θαυμαστὴ ἐπίσης κρίνεται ἡ ἐπιδεξιότητα καὶ ἡ χάρη χορευτριῶν καὶ χορευτῶν μὲ τὴν ὁπωσδήποτε καταφανῆ, κατὰ φύλο, ἀρρενωπότητα καὶ θηλυκότητα, ἀδιαμφισβήτητα δηλωτικὲς τῆς σωματικῆς, ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ὑγείας τους. Ἐπιστέφεται δὲ τὸ ἐπίτευγμα μὲ τὴν τερπνὴ ἁρμονία, τὸν καταπληκτικὸ συντονισμὸ καὶ τὴν ἐξιδιασμένη ἀκρίβεια κινήσεων πάντων τῶν παραγόντων τῆς παραστάσεως. Εὖγε, ἐξ ὅλης καρδίας!

ΑΤΥΧΩΣ ἡ λαμπρὴ καλλιτεχνικὴ καὶ ἐθνικὴ ψυχαγωγία ἀμαυρώνεται ἐξ αἰτίας τῆς Ἐκθέσεως στὴν εἴσοδο τοῦ κινηματοθεάτρου τῶν ἐκδόσεων τοῦ Πολιτιστικοῦ Ὀργανισμοῦ Δήμου Ἐλασσόνος (ΠΟΔΕ), τῶν ὁποίων οἱ πλέον πρόσφατες ὑποτιμοῦν βάναυσα καὶ προκλητικὰ τὴν ἀναμφίβολα ἐξαιρετικὴ νοημοσύνη τῶν ὁρμωμένων ἐξ Ἐλασσόνος καὶ διαμενόντων στὸ Ἀττικὸ Λεκανοπέδιο. Διότι σ' αὐτὴν ἐκτίθενται πρὸς πώληση καὶ τὰ τελευταῖα Πρακτικὰ Συνεδρίου,

ἁρμοδιότητας ΠΟΔΕ, ὅπου προβάλλονται προπαγανδιστικὲς ἐπιδιώξεις, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐκτίθενται συλλήβδην οἱ τοπικὲς ἀρχὲς καὶ πρὸ πάντων νὰ πλαστογραφεῖται ἡ ἀλήθεια εἰς βάρος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Γενικὸς Γραμματέας Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συνεδρίου καὶ «ἐπιμελητὴς» τῆς ἐκδόσεως τῶν Πρακτικῶν ἀναγράφεται ὁ Ἀλ. Κελέσης -ποιός εὐθύνεται γιὰ τὸν ἀκατανόητο καὶ ἀπαράδεκτο διορισμό του;- ὁλότελα ἀνιστόρητος ἀπόφοιτος γυμνασίου παλαιοῦ τύπου, ὁ ὁποῖος χώνει στὸν τόμο τῶν Πρακτικῶν σὰν δῆθεν ἀνακοίνωσή του, τὴν ὁποία δὲν ἔκανε, προφανῶς ὑποπτεύοντας ἀντιδράσεις δικαιολογημένες, κείμενο πανάθλιο, ποὺ ἀπ᾽ ἀρχῆς μέχρι τέλους εἶναι παντελῶς ἀνεπιστημονικό, καθολικὰ ἀβάσιμο καὶ ἐθνικὰ ἐπιβλαβέστατο. Μὲ δυὸ λόγια ἀνάγει τὴν καταγωγὴ τῶν Βλάχων ἐπαρχίας Ἐλασσόνος, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τοῦ Γεωργάκη Ὀλυμπίου, στὴ Δακία, στὴ Ρουμανία, ὅπου θυσιάσθηκε ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος! Ὁ «ἐπιμελητής» -κατ᾽ εὐφημισμόν- προσποιεῖται ἄγνοια παλαιοτέρων καὶ συγχρόνων ἐπιστημόνων, Ἑλλήνων καὶ ξένων, ποὺ ἀποδεικνύουν περίτρανα τὴν αὐτοχθονία καὶ ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων, ἢ ἀφελέστατα βασίζεται στὸ ὅτι κανεὶς δὲν προσέχει καὶ δὲν διαβάζει τὰ Πρακτικά. Ἔτσι ἀποθρασύνεται σχολιάζοντας ἀσεβέστατα καὶ ἰταμότατα ἐνδελεχῆ μελέτη τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Ἀντωνίου Δ. Κεραμοπούλλου, τοῦ ὁποίου τὰ συμπεράσματα γιὰ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων ἀδίστακτα καὶ ἀδιάντροπα ἀποδίδει σὲ σκοπιμότητες, μολονότι γνωρίζει ὅτι αὐτὲς εἶναι ἀσυμβίβαστες μὲ τὸ ἐπιστημονικὸ ἦθος ἀκαδημαϊκοῦ , ὅπως καὶ κάθε ἐπιστήμονος, ἰδίως τοῦ Κεραμοπούλλου, εὐφημότατα γνωστοῦ γιὰ τὴν ἠθικὴ συγκρότηση. Ὁ Μακεδὼν ἀκαδημαϊκὸς εἶχε τὴν ἐπιστημονικὴ παρρησία-παλληκαριὰ γιὰ ἀνάπτυξη τῶν θέσεων μὲ τὸν προεδρικὸ λόγο του στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐνώπιον τῶν συναδέλφων του καὶ ἐπιλέκτων ἐρευνητῶν ὅλων τῶν Κέντρων τοῦ Ἱδρύματος, καθὼς καὶ καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου. Τὸν ἐπίσημο λόγο του ὁ Κεραμόπουλλος δημοσιεύει στὸν ἡμερήσιο ἀθηναϊκὸ τύπο καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀνατυπώνει σὲ βιβλίο αὐτοτελές, μεστὸ πηγῶν ἀρχαίων καὶ μεσαιωνικῶν, ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν, συνάμα δὲ πλούσιας βιβλιογραφικῆς τεκμηριώσεως, ὁπότε καθίσταται δύσκολη ἡ κατανόησή του ἀπὸ στερουμένους πανεπιστημιακῆς παιδείας. Προσιτὰ εἶναι μεταγενέστερα δημοσιεύματά του στὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Μακεδονικῶν Σπουδῶν, ἰδιαίτερα δὲ τὰ ἄρθρα του στὸν ἐπαρχιακὸ τύπο, ὅπως στὴν ἐφημερίδα τῆς Κοζάνης «Δυτικὴ Μακεδονία», στὴν ὁποία πρόσφατα ἀναδημοσιεύθηκε ἕνα καίριο καὶ πραγματικὰ ἐμπεριστατωμένο.

Βέβαια δὲν εἶναι μόνος ὁ Κεραμόπουλλος, γέννημα τῆς ἡρωϊκῆς καὶ ἔνδοξης Βλάστης τοῦ νομοῦ Κοζάνης, τῆς ὁποίας ἐπιφανεῖς μεγαλοκτηνοτρόφοι, ἔμπο-

ροι, ἐπιχειρηματίες ἔχουν τὶς χειμερινὲς ἐγκαταστάσεις στὴν Ἐλασσόνα, ὅπως οἱ Βακατάρηδες, στὴν Τσαριτσάνη, στὸν Τύρναβο κ.ἄ. Ἡ Βλάστη στὰ δύσκολα καὶ σκοτεινὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας ἀποβαίνει τὸ κρησφύγετο Βλάχων διωκομένων ἀπὸ τοὺς δυνάστες κατακτητὲς καὶ τὰ φανατικὰ ἐξισλαμισμένα θύματα, τοὺς λεγόμενους Τουρκαλβανούς. Στὴ Βλάστη καταφεύγουν Μοσχοπολίτες, Σαμαριναῖοι καὶ γενικὰ Πίνδιοι, τοὺς ὁποίους γνωρίζει καὶ ἐκτιμᾶ ὁ Κεραμόπουλλος, ποὺ μελετᾶ συνάγοντας τὸ συμπέρασμα ὅτι εἶναι Θεσσαλοί, Μακεδόνες, Ἠπειρῶτες ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ρωμαιοκρατίας, κατὰ τὴν ὁποία ἀποκτοῦν καὶ τὸ λατινογενὲς γλωσσικὸ ἰδίωμα γιὰ λόγους πρακτικούς, ὥστε ἐπὶ αἰῶνες νὰ συνεχίζουν τὶς πολυσχιδεῖς ἐπιδόσεις τους. Αὐτὲς ἄλλως τε τὶς θέσεις ἀναπτύσσει καὶ ὁ Λαρισαῖος διδάσκαλος τοῦ Γένους Κωνσταντῖνος Κούμας, ποὺ ἐδίδαξε στὴν Τσαριτσάνη καὶ μετεκπαιδεύθηκε στὸ Ἐξωτερικὸ καὶ ἀναγορεύθηκε διδάκτωρ καὶ ἀκαδημαϊκός. Εὔλογα δὲ θεωρεῖται ὁ πρῶτος Νεοέλληνας Ἱστορικὸς ἀπὸ τὸν σύγχρονό μας ὁμότιμο καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, γέννημα τῆς θεσσαλικῆς Μαγνησίας, Ἀπόστολο Βακαλόπουλο, ὁ ὁποῖος μεταξὺ ἄλλων μόλις τὸ 1983 δημοσίευσε καὶ σύντομο μελέτημα ἐπιγραφόμενο *Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας,* ὅπου παραδέχεται τόσο τοῦ Κούμα ὅσο καὶ τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ τὶς θέσεις γιὰ καταγωγὴ τῶν Βλάχων ἀπὸ ἐκλατινισμένους Ἕλληνες. Παράλληλα ἡ Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία τῶν ἐν Ἀθήναις Θεσσαλῶν προβαίνει στὴν ἔκδοση καὶ κυκλοφορία διδακτορικῆς διατριβῆς, τῆς πρώτης ἑλληνικῆς στὸ εἶδος, στὴν ὁποία τὸ θέμα τῶν Βλάχων διερευνᾶται διεπιστημονικὰ καὶ σφαιρικά. Ἐπαινεῖται δὲ καὶ χαρακτηρίζεται ὡς ἡ ὁριστικὴ ἀπάντηση τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης στὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων. Ἐν τούτοις ὁ ὁλοφάνερα ἀνερμάτιστος Κελέσης δαπάναις τοῦ Πολιτισμικοῦ Ὀργανισμοῦ Δήμου Ἐλασσόνος ἐπαναλαμβάνει τὶς ἀσυναρτησίες του γιὰ δῆθεν ξενικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων Ἑλλάδος, ρουμανική, καὶ σὲ αὐτοτελὲς δημοσίευμα, βιβλιαράκι - συνονθύλευμα, ἐπιγραφόμενο *Ἐλευθέρια Ἐλασσόνος,* Ἐλασσόνα 1994, στρώνοντας «κουρελοῦ» γιὰ ἀναγνώριση ἀπὸ Δυτικοὺς Βλάχικης Μειονότητας στὴν Ἑλλάδα!

Ἐρωτᾶται πλέον ὁ δήμαρχος Ἐλασσόνος, ὁ ὁποῖος ἀνήμερα τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἐφέτος, «ἔκανε τὰ ἀποκαλυπτήρια [τῆς προτομῆς τοῦ Γεωργάκη Ὀλυμπίου] τραβώντας τὴ γαλανόλευκη ποὺ σκέπαζε τὴ μεγάλη φυσιογνωμία τῆς ἐπανάστασης τοῦ Ἄ21» (Νέα Ἐλασσόνα», 26.10.1997), πῶς ἐτίμησε τὸν ἥρωα τοῦ Λιβαδίου Ὀλύμπου, ὡς Ἕλληνα ἢ ὡς «Ρουμάνο...φιλέλληνα», ὅπως προπαγανδίζεται σὲ δημοσιεύματα ἑλληνικοῦ Δημοσίου, τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, γειτονικῆς καὶ τοῦ δήμου του μὲ αὐτουργοὺς συνεργάτες του, Κελέση-Ἀδάμου; Ἂν δέχεται τὸ πρῶτο, εἶναι ἐπιτακτικὴ ἡ ἄμεση ἀποπομπὴ ἀμφοτέρων ἀπὸ

τὸν ΠΟΔΕ. Καιρὸς νὰ πάρουν πόδι! Δὲν σπανίζουν ἄλλως τε οἱ ἐκπαιδευτικοὶ καὶ οἱ ἐπιστήμονες ὅλων τῶν κλάδων καὶ εἰδικοτήτων. Οἱ δὲ ἐκδόσεις, στὶς ὁποῖες περιέχονται προπαγανδιστικὰ καὶ ὑβριστικὰ γιὰ συμπολίτες, τῶν ὁποίων ἀμφισβητεῖται ἡ ἑλληνικότητά τους ἀνεπιστημονικά, ἀμέσως νὰ «καθαρθοῦν», νὰ ἀπαλειφθοῦν, ἢ νὰ πολτοποιηθοῦν, προτοῦ μολύνουν τὸ περιβάλλον...

Κύριε δήμαρχε, ὁ Ἀγώνας συνεχίζεται καὶ ἐντείνεται μέχρι διορθώσεως τοῦ λάθους καὶ τῆς ἀποδόσεως τοῦ Δικαίου!

III. «ΤΙΣ ΠΤΑΙΕΙ;»

Πέρασε πλήρης δεκαετία, ἀφ' ὅτου στὴν Κοζάνη εἶχαν ὀργανώσει Συνέδριο, τοῦ ὁποίου τὸ θέμα ἦταν σχεδὸν ταυτόσημο μὲ αὐτὸ τῆς τετράτομης σειρᾶς μας: «Ὁ Ἑλληνισμὸς στὴν Ἀνατολικὴ καὶ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη». Ἡ δὲ δημόσια ἀξιολόγησή του δικαιολογημένα ἐνδυνάμωνε τὸ ἐνδιαφέρον. Ὅσα βλέπουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας ἐντυπωσιάζουν καὶ τὸν ἀδιάφορο: «Ἔγραψε ὁ Λουκιανὸς ὅτι ἂν σταθεῖς τυχερὸς καὶ παρακολουθήσεις τοὺς ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥΣ ἀγῶνες θὰ θαύμαζες τὴν ἱκανότητα τῶν ἀθλητῶν καὶ δὲν θὰ σταματοῦσες νὰ χειροκροτεῖς.

Παραφράζοντας τὸν Λουκιανό, γράφω ὅτι παρακολουθώντας τὸ συνέδριο θὰ θαύμαζες τοὺς ὁμιλητὲς καὶ δὲν θὰ σταματοῦσες ὁμοίως νὰ χειροκροτεῖς.

Ἕνα τέτοιο συνέδριο μὲ τοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονες ὁμιλητὲς καὶ μὲ θέματα ποὺ ἀνέπτυξαν ὄχι ἁπλῶς διαφώτισαν ἀλλὰ παρουσίασαν ὅλη τὴ διάσταση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν Ἀνατολικὴ καὶ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη. Τί νὰ πρωτοθαυμάσεις καὶ τί νὰ πρωτοσημειώσεις...

Τὸ συνέδριο εἶχε ποιότητα, πλούσιο σὲ γνώσεις, σὲ ἐνημέρωση, σὲ κριτικὴ σκέψη, σὲ στοχασμό, σὲ περίσκεψη, ὅλος ὁ διαχρονικὸς Ἑλληνισμὸς τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης διαχέετο στὴν αἴθουσα τοῦ Κοβεντάρειου...» ("Δυτικὴ Μακεδονία", 2.9.92,4).

Ἀκριβῶς αὐτὰ τὰ τόσο ἐγκωμιαστικὰ ἐπενεργοῦν ἀνάποδα καὶ δίνουν ἐνδεχομένως τὴν ἀπάντηση στὸ δυσεύρετο ἢ καὶ ἀνύπαρκτο τῶν Πρακτικῶν. Εὔλογα δὲ στὰ χείλη ὅλων ἔρχεται τὸ ἱστορικὸ ἐρώτημα: Τίς πταίει; Διότι στὴν τωρινὴ Ἑλλάδα εὐχερέστερα κυκλοφοροῦνται καὶ δαπάναις τῶν Ἑλλήνων φορολογουμένων βιβλία ἥκιστα ἐπιστημονικὰ καὶ ταυτόχρονα ἐθνικῶς ἐπιβλαβέστατα, ὅπως στὴν παραπάνω μόλις ἑνότητα ἀποκαλύφθηκε, ἐνῶ τὰ ὑψηλοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου καὶ ἐθνωφελῆ ἀφανίζονται. Ἤδη γιὰ τὸν πιὸ ἀνεπαίσθητο ἀφανισμὸ ἢ τὴν πιὸ ἀνώδυνη συρρίκνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ πασχίζει ὄντως καὶ ἡ "Ἐπιτροπὴ ἱστορίας τοῦ Κέντρου γιὰ τὴ Δημοκρατία καὶ τὴ Συμφιλίωση στὴ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη" (βλ. Ἰ. Α. Νικολαΐδης, Ὅταν τὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας ὑπηρετεῖ σκοπιμότητες, ΑΚΤΙΝΕΣ, Μάϊος 2007, 151-154).

Ἐπισημαίνονται ὁπωσδήποτε χειρότερα· πρωτόφαντα προκλητικὲς παρερμηνεῖες, ὑποκρισίες, διαστροφές, ὅπως στὸν πρῶτο τόμο, «βιβλίο ἐργασίας» 1, σ.51, στὸ ὁποῖο καταχωρίζεται σὰν ἱστορικὴ ἀλήθεια τὸ αὐτόχρημα ψευδέστατο γιὰ το παιδομάζωμα: «ἕνα πρωτότυπο σύστημα στρατολόγησης, τὸ ὁποῖο μετέτρεπε νεαροὺς μὴ μουσουλμάνους ὑπηκόους σὲ μιὰ προνομιακὴ κοινωνικὴ ὁμά-

δα, τοὺς περήφανους γιὰ τὸ εἰδικὸ καθεστώς τους καπικουλῆδες». Προσφυέστατα ὁ Νικολαΐδης παρατηρεῖ: «Οὔτε τοὺς θρήνους τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, οὔτε τῆς μάνας τὸ σπαραγμὸ σεβάστηκαν οἱ ἀθεόφοβοι. Τὸ παιδομάζωμα, αὐτὸς ὁ βαρὺς φόρος αἵματος, ἐξωραΐζεται καὶ προπαγανδίζεται ἀδίστακτα, ἐνῶ πρόκειται γιὰ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ ἀπάνθρωπες ἐνέργειες τῶν κατακτητῶν. Ἔπαιρναν, ὅπως εἶναι γνωστό, τὰ τρυφερὰ βλαστάρια τῶν ὑποδούλων, ἀσκοῦσαν πάνω τους μιὰ ἐξουθενωτικὴ ἀγωγὴ ψυχικῆς διαστρέβλωσης καὶ τὰ μετέτρεπαν σὲ στρατιωτικὰ ρομπότ, σὲ μηχανὲς πολέμου. Φθορὰ τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας καὶ μεταμόρφωση τῶν ἀνθρώπων σὲ ἀγέλη...».

Στὸ ἴδιο Β.Ε.1, σ. 10, κατ' ἐξοχὴν ἀποκαλυπτικὴ παρατήρηση ἀφορᾶ στὸν ὅρο ἔθνος ποὺ ἀποτελεῖ δομικὴ ἀφετηρία τῆς ὅλης προσπάθειας: « Οἱ μαθητὲς καλοῦνται νὰ ὑπερβοῦν τὸ ἔθνος». Γιὰ νὰ πεισθοῦν δὲ τὸ θέμα ἐπαναφέρεται καὶ στὸ Β.Ε. 2, 6,14: «Τὰ ἔθνη δὲν εἶναι παρὰ κατασκευάσματα τοῦ νοῦ μας τὰ ὁποῖα ἐπινοήθηκαν ἀρκετὰ πρόσφατα». Ἔπειτα, ἀφοῦ ἡ λέξη τίθεται σὲ εἰσαγωγικὰ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς, προστίθεται: "Τὰ ἔθνη" καὶ οἱ ἐθνικὲς ταυτότητες δὲν εἶναι αὐθύπαρκτες ὀντότητες, ὁπότε ὁ Νικολαΐδης ξεσπᾶ: Τίποτε πιὸ ἀνιστόρητο. Τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος εἶναι πανάρχαιο...

Τὰ τελευταῖα χρόνια, κατὰ τὴν καθηγήτρια στὸ Π.Τ.Δ.Ε. τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Σοφία Βούρη, «Ὡς ἐνδεχόμενες λύσεις γιὰ τὴν υἱοθέτηση τῆς διαπολιτισμικῆς προοπτικῆς στὰ σχολικὰ βιβλία ἱστορίας προτείνονται: ἡ *ἀποδόμηση* τῆς ἐθνοκεντρικῆς ἱστορικῆς ἀφήγησης, ἡ ἐπιβολὴ τῆς "ἐθνοκεντρικῆς λογοκρισίας", ἡ σχετικοποίηση τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας μὲ τὴν ἰσότιμη παρουσίαση τῶν ἄλλων ἐθνικῶν ἱστοριῶν, ἡ ἐπιλεκτικὴ χρήση τῆς ἱστορίας καὶ ἡ διεύρυνση τοῦ περιεχομένου της μὲ θέματα ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἱστορία, τὴν τέχνη καὶ τὸν πολιτισμό, διεύρυνση ποὺ συνεπάγεται τὸν περιορισμὸ τῶν πολεμικῶν θεμάτων καὶ τὴν οὐδέτερη προσέγγισή τους. Ἡ ἐλεγχόμενη, ὅμως, διευθέτηση τῶν πολεμικῶν καὶ ἐπίμαχων θεμάτων θεωρεῖται ἀπὸ πολλοὺς μηχανιστική». Προσφυέστερα θὰ χαρακτηριζόταν σὰν ἀναχρονιστικὴ καὶ περιττή.

Διότι ὅλες οἱ συζητούμενες ρυθμίσεις πραγματώθηκαν ἤδη στὸ ἀπώτατο παρελθόν καὶ μεταγενέστερα. Ὁμολογουμένως γενέτειρα τῆς Ἱστορίας εἶναι ἡ Ἑλλάδα. Ἔχει δὲ πατέρα της τὸν Ἡρόδοτο, ὁ ὁποῖος στὰ ἐννέα βιβλία τῶν Ἱστοριῶν του, τῶν λεγομένων Μουσῶν, πέρα τῆς καθ' αὐτὸ ἱστορικῆς ὕλης περιλαμβάνει καὶ ποικίλα ἄλλα στοιχεῖα, ποὺ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἐξελίσσονται σὲ αὐτοτελεῖς γνωστικοὺς τομεῖς, ἐπιστῆμες, λαογραφία, ἐθνολογία, κοινωνιολογία... Ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτὰ θεωρήθηκαν σὰν τρωτά, ἁμαρτήματα. Ὅμως ἔγιναν ὕστερα ἀποδεκτὰ ὡς πρωτοποριακὰ καὶ ἀξιοσπούδαστα.

Ἡ Ἱστορία στὴν Ἑλλάδα ἀναδείχθηκε ὡς ἀκραιφνὴς ἐπιστήμη μὲ τὴν ἐπιμελημένη ἐπιλογὴ τῆς ἀπόλυτα ἐνδεδειγμένης «ἱστορικῆς», πολεμικῆς, ὕλης, συνάμα δὲ τῆς μεθοδολογίας καὶ τῆς δεοντολογίας, τὶς ὁποῖες καθιερώνει ὁ Θουκυδίδης, ὁ πρῶτος τῶν ἐξειδικευμένων ἐπιστημόνων ἱστορικῶν.

Βέβαια αἰσθητότερη βελτίωση, λελογισμένο ἐκσυγχρονισμό, ὑφίσταται ἡ Ἱστορία ἀπὸ τὸν Πολύβιο, ὁ ὁποῖος συγγράφει μὲ κέντρο, ἄξονα, ὄχι πλέον τὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ τὴ Μεγάλη Ἑλλάδα, τὴν "ἑλληνίδα" Ρώμη, καθιστώντας την Οἰκουμενικὴ καὶ παράλληλα προάγοντας τὴν ἀμεροληψία καὶ ἀντικειμενικότητα σὲ ἀνυπέρβλητα ἐπίπεδα.

Τὰ πρότυπα διαφυλάσσονται καὶ κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, ὅπως διακρίνονται σὲ κείμενα τῶν Ἰωάννου Λυδοῦ, Προκοπίου, Ἰωάννου Σκυλίτζη-Γεωργίου Κεδρηνοῦ, Ἄννας Κομνηνῆς, Γεωργίου Παχυμέρη, ἀκόμη καὶ τοῦ τόσο παρεξηγημένου Λαονίκου Χαλκοκονδύλη, ὁ ὁποῖος σὲ καίρια σημεῖα θυμίζει Θουκυδίδη! Ἀπηχήσεις διαπιστώνονται καὶ κατὰ τοὺς μεταβυζαντινοὺς καὶ μετέπειτα χρόνους, ὅταν στὴν Ἑλλάδα ἡ Ἱστορία, τὴν ὁποία μὲ σπάνια σαφήνεια καὶ θαυμαστὴ ἐπιστημοσύνη σκιαγραφεῖ πρὸ πάντων ὁ ἀκαδημαϊκὸς Διονύσιος Α. Ζακυθηνός, συγγράφεται μὲ προσήλωση στὴν τήρηση τῶν κανόνων, ἀρχῶν καὶ μεθόδων της. Δὲν ὑπολείπονται δὲ καὶ οἱ ἐπιπόλαια ἐπικρινόμενοι καὶ ὑποτιμώμενοι ἱστορικοὶ τῆς τουρκοκρατίας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ '21. Π.χ. ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς πείθει μὲ τὴν πηγαίαν καὶ αὐθόρμητη ὁμολογία του. Ὁ προβληματισμὸς τοῦ Περραιβοῦ ἀποτελεῖ πραγματικὸ ἀπόηχο τῆς πεποιθήσεως τοῦ Πολυβίου.

Κάποια παρέκκλιση ἀπὸ τὴν πανάρχαια παράδοση στὴν ὀρθὴ θεώρηση τῆς Ἱστορίας σημειώνεται μετὰ τὴν ἔναρξη ἐξαπλώσεως τοῦ μαρξιστικοῦ ὑλισμοῦ καὶ τὴν ἐκπροσώπησή του ἀπὸ πολιτικὸ κόμμα, ποὺ εἶχε κιόλας θέσει ὑπεράνω τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας τὴν κομματικὴ σκοπιμότητα - ὄχι ἐντελῶς ἄγνωστη καὶ ἀπὸ ἄλλα κόμματα... Παράδειγμα πολυσχολιασμένο εἶναι ὁ Γιάνης Κορδάτος, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ πρῶτο βιβλίο του, ἐπιγραφόμενο *Ἡ κοινωνικὴ σημασία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821* (Ἀθήνα 1924), χαρακτηρίζει τὸν ἀγώνα τῶν Ἑλλήνων ταξικό, ἀλλὰ σὲ μεταγενέστερα δημοσιεύματά του ἀναιρεῖ αὐτὸν τὸν χαρακτηρισμὸ καὶ ὑποστηρίζει τὸν ἀπελευθερωτικὸ καὶ ἐθνικὸ χαρακτήρα του! Ἐξ ἄλλου, ὅταν ὁ ἴδιος καὶ ὁ "σύντροφός" του Πουλιόπουλος ἐξαναγκάσθηκαν νὰ ἀπαρνηθοῦν τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια, τὴν ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας, θυσιάζοντας τὴν ἀκεραιότητα τῆς πατρίδας τους, διαφώνησαν στὸ Μακεδονικὸ ζήτημα καὶ διαγράφηκαν ἀπὸ τὸ κόμμα.

Μεθοδευμένα γίνεται λόγος περὶ Μακεδονίας στὸ Β.Ε.2, δεύτερο ἀρνητικὸ

σημεῖο, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Νικολαΐδης: «Χωρία ἐπιλεγμένα ποὺ προβάλλουν τὶς ξένες διεκδικήσεις. Κείμενα ποὺ μὲ τὰ σημερινὰ δεδομένα μποροῦν νὰ χρησιμεύσουν στὴν σκοπιανὴ προπαγάνδα...». Ἀλλὰ καὶ τὰ ἱστορούμενα στὸ Β.Ε.3, μᾶς προσανατολίζουν σταθερὰ πρὸς τὴν πολιτικὴ τῶν Βορείων γειτόνων μας ἀποφεύγοντας ἐσκεμμένα τὴ χρήση τοῦ ὅρου ἑλληνικὴ Μακεδονία, ἐκτὸς ἀπὸ μία ἢ δύο περιπτώσεις σὲ κείμενα ἑλληνικά...». Στὸ δὲ Β.Ε. 4, σ. 32, ὁ χάρτης παρουσιάζει τὴν Ἑλλάδα «κουτσουρεμένη (χωρὶς Μακεδονία καὶ Θράκη)». Συνοψίζοντας ὁ Νικολαΐδης ἀδίστακτα πληροφορεῖ «ὅτι καὶ τὸ περιεχόμενο καὶ ἡ μέθοδος τῶν βιβλίων ἀπὸ ἑλληνικὴ σκοπιὰ εἶναι ἀπαράδεκτα ὡς ἐπικίνδυνα».

Ὁ καθηγητὴς Νεώτερης καὶ Σύγχρονης Βαλκανικῆς Ἱστορίας στὸ Τμῆμα Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Σπυρίδων Σφέτας προβαίνει σὲ πολλαπλῶς πειστικὲς παρατηρήσεις μὲ Ἀνακοίνωση, ἐπιγραφόμενη «Κριτικὴ προσέγγιση τοῦ ἐναλλακτικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ὑλικοῦ γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς Νεώτερης Ἱστορίας τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης» *(Ἡ ἀποδόμηση τοῦ Ἐθνικοῦ Κράτους καὶ τῆς Ἱστορίας του,* Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἐθνικὴ βιβλιοθήκη ἀρ. 53. Ἐπιστημονικὴ Ἡμερίδα, Θεσσαλονίκη, 29 Ἀπριλίου 2007, 49-57): «Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ δευτέρου τόμου «Ἔθνη καὶ Κράτη στὴ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη», τὰ ἐθνικὰ κράτη θεωροῦνται ὡς παρωχημένα μορφώματα καὶ τὰ ἔθνη, ποὺ ὑποτίθεται ὅτι δημιουργοῦνται τεχνητὰ ἀπὸ τοὺς διανοούμενους ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν ἐθνικῶν κρατῶν, δὲν εἶναι ἱστορικὲς ὀντότητες. Ἔτσι, ἀπονευρώνεται πλήρως ἡ ἐθνικὴ ἰδεολογία καὶ ἰσοπεδώνονται τὰ ἱστορικὰ ἔθνη (Ἕλληνες, Σέρβοι, Βούλγαροι) μὲ τὰ νέα πολιτικὰ ἔθνη τοῦ 20οῦ αἰ. Ἡ κατάρα τοῦ ἐθνικισμοῦ θεωρεῖται ἡ αἰτία τῶν συνεχῶν διενέξεων στὰ Βαλκάνια καὶ ἡ ἀπομυθοποίηση τοῦ ἔθνους ἡ ἐγγύηση τῆς συμφιλίωσης καὶ τῆς εἰρηνικῆς συνύπαρξης τῶν βαλκανικῶν κρατῶν ἐντὸς τῆς Ἑνωμένης Εὐρώπης. Ἂν οἱ ἀφορισμοὶ αὐτοὶ ὑποκρύπτουν τὶς πολιτικὲς ἐπιδιώξεις ὁρισμένων κύκλων γιὰ τὸ μέλλον τῶν Βαλκανίων, *ὁ ἱστορικὸς ὀφείλει νὰ ἀντιδράσει....»* (ἡ ὑπογράμμιση Α.Γ.Λ.).

Εὔσχημα ἐπίσης ἐνίσταται: «Ἡ ἐγκατάσταση στὴ Θεσσαλονίκη τῶν ἐκδιωχθέντων Ἑβραίων ἀπὸ τὴν Ἱσπανία δὲν στεροῦσε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ ἱστορικὰ δίκαια σὲ μιὰ πόλη τὴν ὁποία Ἕλληνες εἶχαν οἰκοδομήσει, σὲ μιὰ πόλη ποὺ ἦταν ἡ δεύτερη πόλη τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, σὲ μία πόλη ποὺ ποτὲ δὲν περιῆλθε ὑπὸ σλαβικὴ κυριαρχία...». Ὑψηλοῦ χρέους τοῦ ἱστορικοῦ ὑποδηλώνουν καὶ τὰ ἀκόλουθα: «Εἶναι πρόδηλο ὅτι ἡ θετικὴ γενικὰ εἰκόνα ποὺ προβάλλεται γιὰ τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἦταν ἡ βασικὴ αἰτία τῆς ὀπισθοδρόμησης τῶν Βαλκανίων, συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴ προοπτικὴ

τῆς σύγχρονης Τουρκίας. Εὔλογα ἐνεργοποιεῖται στὸν ἁπλὸ ἀναγνώστη τὸ σύνδρομο τῆς συνωμοσίας: μήπως μὲ τήν προεξόφληση τοῦ θανάτου τῶν ἐθνικῶν κρατῶν καὶ μὲ μιὰ ἐπιστροφὴ τῆς Τουρκίας στὰ Βαλκάνια μέσω τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἕνωσης, ἡ ὁποία ὡς πολιτικὴ ὀντότητα δὲν ἔχει τὴν ἀπαραίτητη ἐσωτερικὴ συνοχὴ καὶ τὴ βαρύτητα στὴ διεθνῆ σκηνή, καλλιεργεῖται ἕνα εἶδος νεοοθωμανισμοῦ, μήπως ἡ θετικὴ συνολικὰ ἀποτίμηση τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ἀναφορὰ στὴ συμβίωση τῶν βαλκανικῶν λαῶν, στὴν ἑνότητα τοῦ χώρου ποὺ ἀποκατέστησε ἡ Pax Ottomana, προοιωνίζονται τὰ συμβησόμενα;». Ἐπιπρόσθετα ἐπιμένει: «Τὸ βασικὸ ζήτημα ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ θέσει ὁ πρῶτος τόμος εἶναι κατὰ πόσο ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία συνιστᾶ συνέχεια ἢ ρήξη μὲ τὸ παρελθὸν τῶν βαλκανικῶν λαῶν, πῶς τελικὰ οἱ ἴδιοι οἱ Βαλκάνιοι ἀντιμετώπισαν τοὺς Ὀθωμανούς. Δὲν ὑπάρχει καμιὰ οὐσιαστικὴ ἀναφορὰ στοὺς ἱστορικοὺς τῆς Ἁλώσεως... ἡ ὀθωμανικὴ κατάκτηση ἀνέκοψε τὶς πρόδρομες μορφὲς τοῦ "ἐθνικοῦ κράτους" (*Ἕλληνες ἐσμὲν τὸ γένος, ὡς ἥ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ)...*

...Ὅποιες καὶ νὰ ἦταν οἱ προθέσεις τῶν συντακτῶν τῶν τόμων, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἱστορία σήμερα πρέπει νὰ γράφεται χωρὶς τὰ στερεότυπα τοῦ παρελθόντος καὶ τὰ διαθλαστικὰ πρίσματα, ὅτι οἱ βαλκανικοὶ λαοὶ πρέπει νὰ ἀλληλογνωρισθοῦν, ἡ προσπάθειά τους δὲν ὑπῆρξε ἐπιτυχής...». Ἐν τέλει ὁ καθηγητὴς Σφέτας ἐρωτᾶ: «Γιατί ἡ πρωτοβουλία αὐτὴ νὰ ἀνήκει σὲ διάφορα ἐξωτερικὰ κέντρα καὶ νὰ μὴν εἶναι μέριμνα τοῦ ἐθνικοῦ κράτους; ».

Σχετικὰ μὲ τὰ λοιπὰ κράτη τῆς ΝΑ Εὐρώπης εἶναι διαπιστωμένο ὅτι καὶ μὲ κομμουνιστικὸ καθεστώς, ποὺ γιὰ ἐξωτερικὴ κατανάλωση διακήρυσσε ἰδέες διεθνιστικές, στὴ σχολικὴ δέ διδακτέα ὕλη ἡ ὅλη διατύπωση ἦταν ἐθνικιστική. Στὸ τετράτομο ἐναλλακτικὸ ὑλικὸ ἡ παρουσίαση τοῦ ἑλληνικοῦ δυναμικοῦ μειονεκτεῖ εὐδιάκριτα καὶ ὄχι πάντοτε ἐξ αἰτίας ἀλλοτρίων. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρεται ἡ ἀποξένωση ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸ διακεκριμένου λογίου, μάλιστα μὲ γραφίδα ἑλληνική. Συγκεκριμένα πρόκειται γιὰ τὸν Ἰώσηπο Μοισιόδακα, τὸν ὁποῖο καὶ σήμερα Ρουμάνοι εἰδικοὶ κατατάσσουν στοὺς Ἕλληνες (Paula Scalcău, *Grecii din România.* Editura OMONIA.BUCURESTI, 2005, 228, 229,301. Idem, *Elenismul în România.* Editura OMONOIA.Bucuresti, 2006, 95. Ἐπίσης Ἕλληνες εἰδικοί:Ἀθανάσιος Ε. Καραθανάσης, *Οἱ Ἕλληνες λόγιοι στὴ Βλαχία (1670-1714). Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς κίνησης στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες κατὰ τὴν προφαναριωτικὴ περίοδο.* 194 Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Θεσσαλονίκη 1982. Idem, *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Τρανσυλβανίας.* Θεσσαλονίκη 2003 καὶ Elena Lazăr, *Interferenţe literare Româno-elene.* Editura OMONOIA, Bucuresti 2007].

Ἐξ ἄλλου ἤδη τὸ 1989 στὸ τεῦχος 3 τῆς περιοδικῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἱδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου *Βαλκανικὰ Σύμμεικτα,* σελ. 266-267, σημειώνονται: «Τὸ 1714 ὁ ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας Νικόλαος Μαυροκορδάτος ἵδρυσε στὸ Ἰάσιο τὴν πριγκηπικὴ Ἀκαδημία, ἕνα εἶδος Πανεπιστημίου, ὅπου δίδασκαν σχεδὸν μόνον Ἕλληνες καὶ σπούδαζαν, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους, καὶ Ἕλληνες φοιτητές. Ἔτσι στὸ Ἰάσιο, ποὺ μετὰ τὸ 1765 ἔγινε ἕνα σπουδαῖο κέντρο τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, εἰσάγεται ἡ γερμανικὴ φιλοσοφία τοῦ διαφωτισμοῦ (Christian Wolff, Friiedrich Christian Baumeister). Ἀπὸ ἐδῶ ξεκίνησαν οἱ ἐπιδράσεις τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας στὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ λογοτεχνία τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ μεταφυτεύθηκαν μέσω τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων (π.χ.Νικολάου Τζερτζούλη, Νικολάου Βαρκώση, *Ἰώσηπου Μοισιόδακα* κ.ἄ.) στὰ διάφορα ἑλληνικὰ πολιτισμικὰ κέντρα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους».

Ὁ Ἰώσηπος Μοισιόδαξ δὲν εἶναι μοναδικὴ ἑλληνικὴ προσωπικότητα στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες, στὴ Ρουμανία τῶν ἡμερῶν μας. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐμφανίζεται στὴν παραδουνάβια καὶ ὑπερδουνάβια χώρα διαχρονικὰ καὶ ὄχι ἀποκλειστικὰ στὴ διάρκεια τῆς τουρκοκρατίας. Ἰχνηλατεῖται ἀπὸ τὴν ἀπώτατη ἀρχαιότητα μὲ τὴν ἐκστρατεία τῶν Ἀργοναυτῶν καὶ τὶς κρητομυκηναϊκὲς ναυτιλιακὲς ἐπιδόσεις, τὴν ἵδρυση ἑλληνικῶν ἀποικιῶν στὰ παράλια τοῦ Εὔξεινου Πόντου καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δουνάβεως, τὴν ἐγκατάσταση ἑλληνικῶν ἐμπορείων στὶς ὄχθες τοῦ Δουνάβεως καὶ τῶν παραποτάμων του, ὥστε νὰ ὀνομάζεται καὶ "ἑλληνικός", ὅπως ἐπίσης καὶ ἄλλοι μεγάλοι ποταμοί. Γιὰ τὴν Ρουμανία πέρα τῶν ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων ἀφθονοῦν καὶ οἱ ἀναφορὲς τοῦ Ἡροδότου, θησαυρισμένες ἤδη καὶ σὲ ρουμανικὸ εἰδικὸ λεξικό. "Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν" τῆς Γετοδακίας (ἀρχαίας Ρουμανίας) ἔχει διατελέσει Ἕλληνας, ὁ Ἀκορνίων. Ὡς διπλωμάτης διακρίνεται καὶ ὁ Ἀρισταγόρας, ὅταν ἡγέτης τῶν αὐτοχθόνων εἶναι ὁ Κότυς. Ἕλληνες συναντᾶ στὰ ρουμανικὰ παράλια ὁ ἐξόριστος Λατίνος ποιητὴς Ὀβίδιος, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ἀξιόπιστη πηγὴ γιὰ τοὺς αὐτόχθονες. Ἡ Δακία κατακλύζεται ἀπὸ Ἕλληνες τῆς Ἐγγὺς Ἀνατολῆς, Μικρασιάτες, Κυπρίους, Κρητικούς, Ἑλλαδίτες. Μεταξὺ αὐτῶν διαπρέπουν ἰδιαίτερα ὁ μηχανικός - ἀρχιτέκτων Ἀπολλόδωρος, στὸν ὁποῖο ὀφείλεται ἡ κατασκευὴ τῆς γέφυρας Drobeta τοῦ Δουνάβεως καὶ πολλῶν καλλιτεχνικῶν ἀριστουργημάτων, ποὺ γνωρίζουν ξένοι λαοί, ἀλλ' ἀγνοοῦν οἱ ... Νεοέλληνες! Ἐξ ἴσου διαπρεπὴς ἀναδείχθηκε καὶ ὁ προσωπικὸς θεράπων ἰατρὸς τοῦ αὐτοκράτορα Ἀδριανοῦ καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ ἐκστρατευτικοῦ ρωμαϊκοῦ σώματος Κρίτων, ποὺ ἐπιδόθηκε καὶ στὴ μελέτη τῆς γετοδακικῆς χλωρίδας μὲ φαρμακευτικὸ σκοπό, καθὼς καὶ στὴ συγγραφὴ τῆς ἱστορίας τῆς νέας ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας μὲ τίτλο *Γετικά,* στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, ἂν καὶ ἦταν γνώστης καὶ χρήστης τῆς

λατινικῆς ὡς Ρωμαῖος πολίτης, ὅπως πιστοποιεῖται καὶ ἀπὸ τὸ πλῆρες ρωμαϊκὸ ὄνομά του Titus Statilius Crito, ἀπόλυτα πειστικὸ παράδειγμα αὐτοῦ ποὺ σήμερα ἀποκαλεῖται ... Ἑλληνόβλαχος!

Ἕλληνες δὲν ἀπουσιάζουν οὔτε κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τῶν καθόδων καὶ ἐγκαταστάσεων μεταναστευτικῶν λαῶν, π.χ. Γότθων, τοὺς ὁποίους καὶ ἐκχριστιανίζουν. Ἤδη εἶναι διαπιστωμένη ἡ διάδοση τοῦ Εὐαγγελίου ἀπὸ τον Καππαδόκη Ἕλληνα Γούλφιλα ἢ Οὔλφιλα, δημιουργὸ καὶ τῆς "Γοτθικῆς Γραφῆς".

Στὴν ἀνάστατη αὐτὴ περιοχὴ συνεχίζουν τὶς ἀποδημίες καὶ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο, ἀπὸ τὸν Ἠπειροθεσσαλικὸ χῶρο τῶν Αἰθίκων, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν αἰωνιότητα κατακτᾶ ἕνας φιλόσοφος, ὁ Αἴθικος Ἰστρικός, στὸν ὁποῖο ἀποδίδεται ἡ δημιουργία ἑνὸς Ἀλφαβήτου καὶ μιᾶς Κοσμογραφίας.

Ἡ ἀνατολικὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία μεριμνᾶ καὶ γιὰ τοὺς διάσπαρτους στὰ Παραδουνάβια Ἕλληνες, ἢ πλέον ὀρθότερα Ρωμαίους, ποὺ κατέληξαν Ρωμιοί, καθὼς καὶ γιὰ τοὺς ἐκρωμαϊσμένους Δάκες, Γέτες κ.ἄ. Σωστικοὶ παράγοντες τοῦ Ρωμαϊσμοῦ καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ κατὰ τὴν περίοδο τῶν φοβερῶν ἀναστατώσεων ἀποβαίνουν ὁ "ρωμαϊκός", Βυζαντινὸς στόλος τοῦ Δουνάβεως καὶ τὰ παραδουνάβια ὀχυρὰ τῶν Βυζαντινῶν.

Οἱ Ἕλληνες παρόμοια δροῦν καὶ πρὸς τοὺς Σλάβους, τῶν ὁποίων μετριάζουν τὴν ἐπιθετικότητα κατὰ τῶν πληθυσμῶν τῆς Γετοδακίας (Ρουμανίας), ὅπου ἀρχίζει καὶ ἡ διαμόρφωση καὶ ἡ χρήση τῆς σλαβωνικῆς. Στοὺς δὲ Γετοδάκες, ἐκρωμαϊσμένους ἀλλὰ σχεδὸν ὁλόγυρα ἐγκλωβισμένους ἀπὸ Σλάβους καὶ ἄλλους, ἡ Κωνσταντινούπολη, ἡ πρωτεύουσα τῆς Ρωμανίας, ἐφ' ὅσον ἐπικαλοῦνται τὴ ρωμανικότητά τους δὲν ἀδιαφορεῖ. Ὕστερα, πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἅλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ Ἕλληνες τῶν Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν ἐπιτελοῦν καὶ ὑψηλότερη ἀποστολὴ ὡς ἡγεμόνες καὶ ποικιλώνυμοι ἀξιωματοῦχοι ἢ ἀρχηγοὶ πρώϊμης ἀντιστάσεως κατὰ τοῦ τουρκικοῦ ἐπεκτατισμοῦ.

Πραγματικὰ ἐκπλήσσουν ὅσα χρεώνονται στοὺς Ἠπειρῶτες Βασίλειο Λοῦπο καὶ Μιχαὴλ τὸν Γενναῖο. Ἐξ ἴσου ἐκπληκτικὰ ἀπηχεῖ ἡ συμβολὴ τῶν Ἑλλήνων στὴ διάσωση τῆς ὀρθοδοξίας στὸν χῶρο τῆς σημερινῆς Ρουμανίας, συνάμα δὲ στὴν κάθαρση τῆς δημώδους ρωμανικῆς γλώσσας τοῦ πληθυσμοῦ, τῶν λαϊκῶν στρωμάτων, καθὼς καὶ στὴν ἀνάδυση καὶ χρήση της ἀντὶ τῆς σλαβωνικῆς, χάρη στὸν εμπνευσμένο συμπατριώτη τοῦ Κοραῆ διάκονο Κορέση, ὁ ὁποῖος τοὺς χάρισε καὶ ὡς ἐθνικὸ ὄνομα τὸ σημασιολογικὰ ἀλλοιωμένο *Ρωμάνος,* ποὺ εἶχε καταντήσει μὲ τὴ σημασία "δοῦλος". Ὁ δὲ πρῶτος ἱστορικὸς τῆς Ρουμανίας, καταγόμενος ἀπὸ τὸ Πήλιο τῆς θεσσαλικῆς Μαγνησίας, Δανιὴλ Φιλιππίδης,

κατὰ τὴν ὁμολογία καὶ συγχρόνου μας διακεκριμένου Ρουμάνου ἱστορικοῦ, τοῦ E. Stănescu, καθιέρωσε τὸ ἐθνωνύμιο *Ρουμανία,* ἀνύπαρκτο στὴ Δακία, δοθέντος ὅτι ἡ γένεσή του χρονολογεῖται μετὰ τὴν ἐγκατάλειψή της ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, ἀκριβέστερα δὲ ἀπὸ τὸν Αὐρηλιανό, 271 μ.Χ.

Προφανέστατα συγγενὴς τοῦ πρώτου ἱστορικοῦ τῆς Ρουμανίας ὁ ὁμώνυμος Φιλιππίδης Ἀλέξανδρος, καθηγητὴς πανεπιστημίου καὶ τακτικὸ μέλος τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, θεμελιωτὴς τῆς Γλωσσολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἰασίου, μύστης τῶν ἱστορικῶν πηγῶν τεκμηριώνει τὴν ἐντατικὴ διαδικασία ἀναρωμανισμοῦ ἀπὸ τὸν 7ο αἰώνα τῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως ἐδαφῶν μὲ ἄνοδο ρωμανικῶν πληθυσμῶν κατωδουναβικῶν, βαλκανικῶν, σὲ δίτομη ὀγκώδη συγγραφὴ (Ἰάσιο, 1923-1927, τ.Α΄ σελ. 889 καὶ τ. Β΄ σελ. 829) γιὰ τὴν καταγωγὴ τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ καὶ τῆς γλώσσας του (*Enciclopedia istoriografiei românești,București, 1978, 263)*, ἐπιστημονικὸ ἐπίτευγμα ἀποδεκτὸ τόσο ἀπὸ Ρουμάνους ἐπιστήμονες (T. Papahagi, N. Roman, A. Sacerdoțeanu, I. Siadbei, Ch.Cotosman, C. Daicoviciu - H. Daicoviciu κ.ἄ.) ὅσο καὶ ἄλλων χωρῶν, π.χ. E.Bourciez καὶ P.Garde. Ὁ δὲ Οὖγγρος K.Kadlek κάνει λόγο γιὰ μετανάστευση Ρωμάνων (Βλάχων) ἀπὸ Θεσσαλία! Παρὰ τὶς πολύτιμες ἐπιστημονικὲς περγαμηνὲς καὶ τὸ ἐθνικὸ ἐνδιαφέρον, ποὺ παρουσιάζει τὸ ἔγκριτο σύγγραμμα γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἰδίως μετὰ τὴν ἐπινόηση, ὅπως ἀποκαλύπτει ρουμανικὴ ἐπιστημονικὴ καὶ πολιτικὴ προσωπικότητα, ὁ Mihail Kogălniceanu, ἀπὸ τὴν ρουμανικὴ πλευρὰ τῶν "Μακεδο-Ρουμάνων", ὁ ὁμογενὴς Ἀλέξανδρος Φιλιππίδης, πανεπιστημιακὸς καὶ ἀκαδημαϊκός, μένει ἄφαντος στὰ ἀζήτητα, ἀγνοεῖται δὲ καὶ στὸν γενέθλιο τόπο του, τῶν προγόνων του, ὅπου "θριαμβεύει" ὁ δήμαρχος Βόλου Ν. Γεωργιάδης μὲ συγγραφή του, ἡ ὁποία διατηρεῖται ἀκόμη σὰν δεκανίκι τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας.

Θλίψη καὶ ὀδύνη προκαλεῖ ἡ ἀγνόηση καὶ ἄλλης πανευρωπαϊκοῦ ἐνδιαφέροντος συμβολῆς τοῦ προγενέστερα ἐγκατεστημένου στὴ Ρουμανία ὁμογενοῦς Νικολάου Σπαθάρη-Milescu, ποὺ ἐπέφερε τὴν ἀνάσχεση τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ ἰσλαμισμοῦ στὴν Εὐρώπη πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Βιέννης (1683) καὶ τὴν πλατύτερη ἀφύπνιση τῆς Εὐρώπης γιὰ τὸν ἰσλαμικὸ κίνδυνο. Στὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη καὶ ρουμανικὴ ἐθνικὴ ἀναγέννηση ἀναγνωρίζεται πλέον ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους ἐπιστήμονες ὡς ἐξαιρετικὴ καὶ ἡ συμβολὴ τῶν τόσο κακολογημένων Φαναριωτῶν μὲ τίμημα πολλὲς φορὲς τὴν ἴδια τὴ ζωή τους, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἀπώλεια εἴκοσι τεσσάρων Ἑλλήνων ἡγεμόνων, μεγάλων διερμηνέων, λογοθετῶν καὶ παντοίων ἀξιωματούχων, οἱ ὁποῖοι κρεμάσθηκαν ἢ καρατομήθηκαν σὲ διάστημα μόλις ἑξήντα δύο ἐτῶν.

Ἡ ὕπαρξη Ἑλλήνων στὴ Ρουμανία δὲν διακόπτεται. Ἐμφανέστερη ὁπωσδήποτε καὶ πολυμορφότερη γίνεται καὶ κατὰ τὴ μεταφαναριωτικὴ περίοδο στὴν

πολιτική, στὶς ἐπιστῆμες, στὰ γράμματα, στὶς τέχνες, στὴν ἐκπαίδευση, στὸ ἐμπόριο, στὴν οἰκονομία, στὴ ναυτιλία, κατ᾽ ἐξοχὴν ποταμοπλοΐα, στὴ βιοτεχνία, στὴ διπλωματία. Στὸν εὐρύτερο ρουμανικὸ χῶρο κατὰ τοὺς 19ο -20ο αἰῶνες ἀδιάψευστοι μάρτυρες λογίζονται οἱ Ἑλληνικὲς Κοινότητες, Ἐκκλησίες, Συντεχνίες, Ἐπιχειρήσεις-Ἐργοστάσια, Τυπογραφεῖα, Ἐφημερίδες... Μία προσωπικὴ πιστοποίηση ἑλληνικῆς καταστάσεως στὰ βορειότερα τῆς Ν.Α. Εὐρώπης κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰώνα ἀφηγεῖται μὲ πρόδηλη συγκίνηση ὁ καλύτερα ἀπὸ ὅλους ἐνημερωμένος σχετικὰ Ἀντώνιος Θ. Σπηλιωτόπουλος: «Ἀπὸ τῆς Βιέννης ἕως τὴν Βούδαν καὶ τὴν Πέστην, ἀπὸ Βουκουρεστίου, Ἰασίου καὶ Γαλατσίου μέχρι Βελιγραδίου κι᾽ ἀπὸ Βελιγραδίου μέχρις Σουλινῶν τῆς Βουλγαρίας δὲν συνηντήσαμεν εἰ μὴ Ἕλληνας, Ἕλληνας, Ἕλληνας!

Ὁ Ἕλλην Ἱερεύς, τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον, ὁ Ἕλλην Διδάσκαλος, τὸ Ἑλληνικὸν φιλανθρωπικὸν Ἵδρυμα, ἡ Ἑλληνικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ὁ Ἕλλην μεγαλέμπορος, ὁ Ἕλλην τραπεζίτης, μᾶς ὑπεδέχοντο παντοῦ, πόσον μεγάλη εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ Ἑλλάς! Τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον κυριολεκτικῶς εἶναι ἐκχυλίζον εἰς τὰς ὡς ἄνω χώρας» (Ἀντ. Ἐπ. Σπηλιωτοπούλου, *Αἱ ὑπηρεσίαι πρὸς τὴν πατρίδα τῆς οἰκογενείας Σπηλιωτοπούλου, Ἀθῆναι 1997, 28).*

Ὡστόσο οἱ ὑπηρεσίες τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν περιορίζονται στοὺς Ρουμάνους. Μὲ τὴν ἴδια διάθεση καὶ γενναιοδωρία διέθεταν οἱ Ἕλληνες, ποὺ ἀσκοῦσαν ὁποιαδήποτε ἐξουσία ἢ διατελοῦσαν ἀπόδημοι, πρὸς ὅλους τοὺς λαούς, ὄχι μόνο τῆς Ν.Α Εὐρώπης ἀλλὰ καὶ τῆς σύνολης, ὅπως μὲ παρρησία καὶ σαφήνεια διδάσκει ὅσα προσφέρθηκαν πρὸς τοὺς Σλάβους ὁ διάσημος Τσέχος καθηγητὴς τῶν Πανεπιστημίων Πράγας καὶ Χάρβαντ Frantisek Dvornik, τοῦ ὁποίου τὰ διδάγματα ἀναμεταδίδει ὁ ὁμόλογός του καὶ ὁμογενής μας καθηγητὴς Π.Π. Χαρανῆς κατὰ τὴν ἀναγόρευσή του "εἰς ἐπίτιμον διδάκτορα τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης". Ὠμότερα δὲ καὶ εἰλικρινέστερα παραδέχεται ὁ Βούλγαρος καθηγητὴς Alex.Balabanoff - σὲ μετάφραση Νικ. Ἀνδριώτη - ἐκεῖνα ποὺ ἡ Βουλγαρία «χρωστάει σ᾽ αυτὴ τὴ γειτονιά. Ἀκόμα καὶ τὴν πνοὴ τῆς ἐλευθερίας...»!

Ὡς πρὸς τὴ γειτονικὴ Σκυπίρια, Ἀλβανία, ὑφίστανται καὶ ὁλοζώντανες ἑλληνικὲς προσφορές. Ὁ ἀρχικὰ Πρόεδρος Δημοκρατίας καὶ σήμερα Πρωθυπουργὸς Μπερίσσα ἔχει ἑλληνικὲς διάρκειας σχεδὸν δύο αἰώνων καταβολές, οἱ ὁποῖες πρωτοεῖδαν τὸ φῶς δημοσιότητας (*Νέα Ἑστία* - Ἀφιέρωμα στοὺς λαοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου - Χριστούγεννα 1994, 84α), ὅταν ἐπιχειροῦσε παρεμπόδιση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου στὴν ἄσκηση τῶν καθηκόντων του, στὴ δὲ "Δίκη τῶν Πέντε" (Κ. Κυριακοῦ, *Ἐλεύθερος-Φυλακισμένος,* Ἀθῆναι 1997, 13) σκηνοθετήθηκε καὶ κατηγορία «γιὰ τὸν ἐξελληνισμὸ τῆς νοτίου Ἀλβανίας», τῆς ὁποί-

ας πράγματι τὸν ἑλληνικὸ χαρακτήρα, τὴν ἑλληνικότητα, εἶχε ὁμολογήσει ὁ ἀκραιφνέστερος Σκυπιτάρος τοῦ μεσοπολέμου Basri=bey, τ.βουλευτὴς στὸ Ὀθωμανικὸ Κοινοβούλιο, πρόεδρος τῆς δεύτερης ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κυβερνήσεως καὶ ἀναπληρωτὴς ἀρχηγὸς τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας (1915-1916), κρατούμενος τῶν Αὐστρο-οὔγγρικῶν στρατιωτικῶν φυλακῶν (1916-1918), τίτλοι παρατιθέμενοι στὸ ἐξώφυλλο γαλλόγλωσσου δημοσιεύματός του [μὲ κωδικὸ ἀριθμὸ Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Γαλλίας: 4ο [719(48)], τὸ ὁποῖο ἐπιγράφεται: *Ἡ Ἀνατολὴ ἀποβαλκανοποιημένη καὶ ἡ Ἀλβανία. Αἰτία τῶν τελευταίων Πολέμων καὶ μέλλουσα Εἰρήνη,* ἄ.τ.χ, 5, ὅπου παρέχονται καὶ οἱ ἑπόμενες πληροφορίες:

«Μὲ τὸν ἀρχέγονο μικρὸ λαό της, διαιρημένο σὲ τρεῖς μεγάλες θρησκεῖες, ἡ Ἀλβανία ἕως τώρα στερεῖται ἐθνικῆς συνειδήσεως. Κάθε κίνημά της ἐθνικὸ εἶναι ἐπίπλαστο, εἰσαγόμενο ἀπὸ τὸ ἐξωτερικό, πρὸ πάντων ἀπὸ τὴ Βιέννη». (Βλ. καὶ Jean-Claud Faveyrial, *Histoire de l' Albanie.* Edition établie et présentée par Robert Elsie, Dukagjini, Peja 2001.XVIII+426pp., καὶ Μιχαὴλ Γ.Τρίτου, *Τὸ Τάγμα τῶν Λαζαριστῶν καὶ ἡ Ρουμανικὴ Προπαγάνδα.* Ἐκδοτικὸς Οἶκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2004,12,16 σημ. 19, 20 σημ. 30,31 κ.ἑ.). Μὲ ἀληθινὴ ἀνωτερότητα καὶ πηγαία εὐσυνειδησία προσθέτει καὶ τὴν ἑπόμενη πληροφορία ὁ Basri=bey:

«Ἀναγνωρίζουμε τὸν ἑλληνικὸ χαρακτήρα τῆς νότιας Ἀλβανίας, ὅπου τὸ ὑπεραιωνόβιο πολιτισμικὸ ἔργο τῶν σχολῶν της κυριαρχεῖ ἠθικὰ καὶ ἐθνικά».

Τοῦ Faveyrial τὸ ἀσυγκράτητο μίσος κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶχε ἐπισημάνει καὶ ὁ G. Weigand [*Οἱ Ἀρωμοῦνοι (Βλάχοι), Α΄ 283]:* «Μὲ ἰδιαίτερη ἐμπάθεια μιλοῦσε γιὰ τοὺς "maudits Grecs" (καταραμένους Ἕλληνες), ποὺ οἱ Λαζαριστὲς εἶναι οἱ ἀδιόρθωτοι ἀντίπαλοί τους, ὅσο καὶ νὰ ξετρελλαίνεται ὁ γαλλικὸς λαὸς γιὰ τὴν Ἑλλάδα». Ἡ δημοσιοποίηση συνιστᾶ διάβημα δηλωτικὸ διαπιστώσεως μισελληνισμοῦ πέρα τῆς ὁποιασδήποτε προσχεδιασμένης καὶ πληρωμένης πολεμικῆς, τὴν ὁποία καὶ ὁ ἴδιος εἶχε δριμύτατα ἀσκήσει μισθοδοτούμενος ἀπὸ ρουμανικὲς κυβερνήσεις (Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ὁ G. Weigand καὶ ὁ Th. Kahl ὡς προπαγανδιστές, *Τὸ Πάπιγκο,* 77, 2007, 19-22, καὶ *Ἡ Πρόοδος* (Σερρῶν), 30.12.2006 - 4.1.2007).

Τὴν ὁμολογία τοῦ Basri=bey ὑπερθεματίζει ὁ Ἰταλὸς δημοσιογράφος Antonio Canini (*La Questione dell' Epiro, Roma 1879,8),* πολὺ πρωτύτερα καὶ γιὰ τὰ βορειότερα τῆς Βορείου Ἠπείρου: «Αὐτὴ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου δὲν ὀφείλεται στὴ δύναμη: εἶναι ἕνα φυσικὸ ἐπακόλουθο τῆς φυλετικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀνωτερότητας, ἡ ὁποία ἀκόμη καὶ κατὰ τὶς δυσχερέστερες γιὰ τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος περιόδους δὲν εἶχε παύσει». Ἐπιπρόσθετα οὔτε σὲ μεταγενέστερο δημοσίευμά του (*Lettere al giornale "L' Adriatico" sulla questione balcanica con una*

appendice sull' Epiro e sull' Albania II. Editione. Venezia, 1886) διακρίνει φυλετικὰ τοὺς Βλάχους, τοὺς ὁποίους ὁ Victor Bérard (*Τουρκία καὶ Ἑλληνισμός, 102-103)* μὲ τὰ εἰδικὰ ἐθνολογικὰ ἐνδιαφέροντά του, μία σχεδόν δεκαετία βραδύτερα, ἀναφέρει, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ σκιαγραφεῖ ὡς Ἕλληνες. Δικαιολογημένα αἰφνιδιάζεται ὁ René Puaux (*Δυστυχισμένη Βόρειος Ἤπειρος*, 160-161) διαπιστώνοντας συμπτωματικὰ τὴν κουτσοβλαχικὴ καταγωγὴ τοῦ συνοδοῦ του, ἀγωγιάτη Κώστα ἀπὸ τὸ Μέτσοβο. Διατυμπανίζει δὲ τὸ δυσδιάκριτο. Δεύτερος Ἰταλός, ὁ Luciano Magrini, σύγχρονος τοῦ Puaux, δὲν γράφει γιὰ διαφορετικὸ λαό, Βλάχους, παρὰ μόνον γιὰ Ἠπειρῶτες Ἕλληνες, τῶν ὁποίων μέρος εἶναι καὶ οἱ Βλάχοι, ὅπως μὲ βεβαιότητα ἀποδεικνύεται διεπιστημονικά, ἰδίως δὲ μὲ βάση τὰ δομικὰ δεδομένα τοῦ ρωμανικοῦ ἰδιώματός τους, τὰ ὁποῖα καὶ μόνα τους ἀρκοῦν νὰ μὴ θεωροῦνται Ρουμάνοι μήτε νὰ ἀποκαλοῦνται "Ρουμανοβλάχοι"! Φυσικὰ "ἐξελληνισμένοι"!

Ἐν τούτοις αὐτὸ ἀπερίσκεπτα διαδίδει καὶ στὶς ἡμέρες μας ὁ δημοσιογράφος Θόδωρος Καρζῆς, ἐμφαντικὰ καὶ αὐθεντικά, χωρὶς στοιχειώδη δήλωση ἐνδεχομένων ἐνδεδειγμένων σπουδῶν, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ WHO'S WHO Δημοσιογράφων, Ἔκδοση Interad 1996 καὶ ἀπὸ τὸ πρόσφατο δημοσίευμά του, Ἐκδοτικοῦ Ὀργανισμοῦ Λιβάνη, Ἀθήνα 2002, τὸ ὁποῖο ἡ ἐφημερίδα *Ἐλεύθερος Τύπος* προσέφερε στοὺς ἀναγνῶστες, γιὰ ν' ἀποτελειωθοῦν μὲ τὰ δηλητηριώδη προπαγανδιστικὰ ἐδώδιμα. Ὁ δὲ ἀποτελειωμὸς ἐπέρχεται μᾶλλον ἀνεπαίσθητα καὶ ἴσως ἀνώδυνα χάρη στὴν προφανῆ γλαφυρὴ γραφή. Ἰδοὺ δεῖγμα καὶ δῆγμα: «Γιὰ ἑνάμιση αἰώνα, πρώτη πόλη τῆς Βόρειας Ἠπείρου ὑπῆρξε ἡ Μοσχόπολη. Ἡ περίπτωση τῆς Μοσχόπολης μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ φαινόμενο, γιατὶ ἡ τοποθεσία της κάθε ἄλλο παρὰ προσφερόταν γιὰ τὴν ἀπρόσμενη πολιτισμική της ἄνθιση [...]. Τὸ πῶς μιὰ τέτοια ἀϊτοφωλιὰ μεταμορφώθηκε σὲ ἀκμαία καὶ σφριγηλὴ πολιτεία 40-60.000 κατοίκων (μὲ τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ δύο τυπογραφεῖα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας· μὲ μιὰ σπουδαία ἑλληνικὴ ἀκαδημία· μὲ δημόσια βιβλιοθήκη· μὲ πολυάριθμα σχολεῖα καὶ μορφωτικὰ ἱδρύματα· μὲ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ζωή· μὲ ἐκρηκτικὴ ἐμπορικὴ καὶ βιομηχανικὴ κίνηση· μὲ πλοῦτο καὶ εὐμάρια)- αὐτὸ εἶναι κάτι ποὺ μιὰ ἐπιφανειακὴ ἔρευνα θὰ τὸ συναρτοῦσε, ἴσως, μὲ τὸ "δαιμόνιον τῆς φυλῆς". Ἀλλὰ ποιᾶς φυλῆς; Οἱ Μοσχοπολίτες ἦταν ὅλοι Ρουμανοβλάχοι καὶ βλαχόφωνοι! Αὐτή, λοιπόν, εἶναι μιὰ ἀκόμη περίπτωση ποὺ ἀποδεικνύει ὅτι "καθαροὶ" λαοὶ δὲν ὑπάρχουν καὶ ὅτι τὴν ἐθνότητα δημιουργεῖ ἡ ἐθνικὴ συνείδηση τῶν ἀτόμων ποὺ τὴν ἀπαρτίζουν, ἄσχετα ἀπὸ φυλετικὴ προέλευση. Οἱ κάτοικοι τῆς Μοσχόπολης εἶχαν βαθύτατη ἑλληνικὴ συνείδηση, μολονότι κατάγονταν ἀπὸ Ρουμάνους καὶ μιλοῦσαν βλάχικα...»! (σσ.338-339).

Ἀλήθεια, ὁ Θόδωρος Καρζῆς δὲν διαμένει στὴν Ἑλλάδα; Ἂν ναί, τότε δὲν

ἄκουσε ἢ δὲν διάβασε ὅτι ἐκλατινίσθηκαν καὶ Ἕλληνες τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου μὲ πρώτους τοὺς Ἠπειρῶτες, τῶν ὁποίων ἡ λατινοφωνία προηγεῖται τῆς ὑποταγῆς τους στοὺς Ρωμαίους καὶ ἦταν πρωτίστως ἐθελουσία; Γιὰ βιοποριστικοὺς λόγους συμμετεῖχαν στὰ βοηθητικὰ (auxilia) ρωμαϊκὰ στρατιωτικὰ τμήματα, ὅπως σημειώνουν οἱ S.I. Oost, N.G.L. Hammond, G. Cheesman, P. Cabanes κ.ἄ. Ὁ δὲ ἀκαδημαϊκὸς Ἀγαπητὸς Τσοπανάκης ὁρίζει ἐναρκτήριο ἔτος τὸ 239 π.Χ., ἐνῶ ὁ Cicerone Poghirc 229 π.Χ. Τοὺς λατινόφωνους-βλαχόφωνους τῆς Ἠπείρου, Μακεδονίας, Θεσσαλίας δέχονται ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ ἄλλοι Ἕλληνες πανεπιστημιακοί: Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλλος, Στίλπων Κυριακίδης, Γεώργιος Κόλλιας, Ἄρης Πουλιανός..., ὁ δὲ Ἀπόστολος Βακαλόπουλος συγγράφει καὶ τὸ εἰδικὸ ἐπίτομο μελέτημα, εὐγλωττότατο καὶ ἐπιγραφικά: «Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας».

Ἐξ ἄλλου τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν βλαχόφωνων τῆς Ἠπείρου ἐπιμαρτυροῦν πορίσματα σχετικὰ πρόσφατης ἔρευνας Βουλγάρου ἀνθρωπολόγου, τὰ ὁποῖα ἐπιδοκιμάζει καὶ ὁ πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπολογικῆς Ἑταιρείας καὶ καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς Ἀνθρωπολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Θεόδωρος Κ. Πίτσιος: «Ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς Ἕλληνες Βλάχους, ἔχει παρατηρήσει ὅτι δὲν διαφέρουν ἀνθρωπολογικὰ ἀπὸ τοὺς γειτονικούς τους μὴ βλάχικους πληθυσμοὺς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου. Ἐπίσης, σύμφωνα μὲ τὰ συμπεράσματα τοῦ Βούλγαρου ἀνθρωπολόγου Peter Boev, μὲ τὰ ὁποῖα συμφωνοῦν καὶ οἱ προσωπικὲς παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέα στὴν περιοχὴ τοῦ Κεφαλόβρυσου Πωγωνίου, οἱ διαφορετικὲς ἐθνογραφικὲς ὁμάδες τῆς Ἠπείρου - Βλάχοι, Σαρακατσάνοι καὶ Ἠπειρῶτες - χαρακτηρίζονται ἀπὸ κοινοὺς ἀνθρωπολογικοὺς τύπους καὶ τὴν ἴδια ἀνθρωπολογικὴ σύνθεση». (*Ἐξελικτικὴ Ἀνθρωπολογία. Πορίσματα καὶ βασικὲς ἔννοιες τῆς σύγχρονης ἀνθρωπολογικῆς ἔρευνας.* Ἀθήνα 2003, 526).

Ἐπίσης τὸν ἐκλατινισμὸ Ἑλλήνων ἀναγνωρίζουν καὶ διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες τῆς Ρουμανίας, π.χ. οἱ ἀκαδημαϊκοὶ Pârvan, Dumitru Pippidi, Ion I. Russu, Radu Vulpe, καθὼς καὶ ἐπιφανεῖς πανεπιστημιακοί, π.χ. A.D. Xenopol, T. Papahagi, C. Poghirc..., οἱ ὁποῖοι καὶ τεκμηριώνουν ἀδιάσειστα διαχρονικὴ αὐτοχθονία τῶν βλαχόφωνων στὶς περιοχές, ὅπου διαρκεῖ ἡ ὕπαρξή τους, ἀποδυναμώνοντας ἐντελῶς τὴν ἐξ ἀρχῆς σαθρὴ θεωρία περὶ καθόδου.

Ἀλλὰ ὁ Θόδωρος Καρζῆς ὑπεισέρχεται καὶ στὰ Σκυπεταρικά. Ἰσχυρίζεται δὲ ὅτι «τὸ ὄνομα Σκιπετάροι τὸ πῆραν οἱ Ἀλβανοὶ στὰ νεότερα χρόνια. Προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἰλλυρικὴ λέξη shkypé, ποὺ σημαίνει ἀϊτός, ἐνῶ ἡ σύνθετη shkypétar μπορεῖ ν' ἀποδοθεῖ "Γιὸς τοῦ ἀϊτοῦ"». Ὅμως ἐτυμολογία, τὴν ὁποία ἔδωσε ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀντώνιος Χατζῆς μὲ ἀναγωγὴ στὴν ἰταλικὴ λέξη schioppetto καὶ ἐπιδοκιμάσθηκε μὲ διαδοχικὰ δημοσιεύματα

τοῦ Βέλγου ἀκαδημαϊκοῦ H. Grégoire, ὑπερκεράσθηκε ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Κροάτη ἀκαδημαϊκοῦ Petar Skok, ὁ ὁποῖος ἐτυμολόγησε «διὰ τοῦ Scupis (ἀλβ. shkyp), πρωτεύουσας τῆς Δαρδανίας, Σκόπια...». Κατὰ δὲ τὸν Βούλγαρο ἀκαδημαϊκὸ Vl. Georgiev ἤδη τὸν 2ο αἰ. π.Χ. οἱ Σκυπιτάροι κατοικοῦν στὴ Δαρδανία, ἀπὸ τὴν ὁποία βαθμιαῖα μεταναστεύουν στὰ Ἄλβανα ἢ Ἄρβανα καὶ ἀποκτοῦν πρόσθετο ἐθνικὸ ὄνομα (Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἀλβανοί, Ἀρβανίτες-Βορειοηπειρῶτες.* Ἀθῆναι 1992, ἀνάτ. σελ. 9-10, σημ. 29, ἀπὸ περ. "Παρνασσός", ΛΔ΄ 12).

Θὰ ἦταν διασκεδαστικὴ ἡ ἀκόλουθη ἀφελέστατη διατύπωση τοῦ Θ. Καρζῆ: «Ὅλοι οἱ ἱστορικοὶ συμφωνοῦν ὅτι ἡ καταγωγὴ τῶν Σουλιωτῶν ἦταν ἰλλυρική-ἀλβανική»! Δὲν ἱκανοποιεῖται παραπάνω συνδέοντας τοὺς Ἀλβανοὺς μὲ τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ πασχίζει νὰ συμπεριληφθοῦν καὶ οἱ Σουλιῶτες! Στοιχειώδης λογικὴ ἢ δεοντολογία ἐπιβάλλει ὄχι μόνο νὰ κατονομασθοῦν οἱ ἱστορικοί, ἀλλὰ καὶ νὰ παρουσιασθοῦν καὶ μὲ αὐτούσια ἀποσπάσματα τῶν συγγραφῶν τους. Διότι οἱ Σουλιῶτες δὲν ἀποτελοῦν τμῆμα ὁποιουδήποτε λαοῦ ἀλλὰ κατ᾽ ἐξοχὴν ἑλληνικό! Ἐπὶ τέλους δὲν ἀπαιτεῖται σοφία γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ἐκκλήσεως τῶν Σουλιωτῶν: «Κρεμάσαμε τὰ ὅπλα μας σὲ βράχους ὑψηλῶν καὶ ἀπόκρημων βουνῶν, τὴν κορυφὴ τῶν ὁποίων μόνο ὁ ἥλιος βλέπει.Ἐδῶ μένουμε, σπάζουμε πέτρες καὶ θρεφόμαστε μὲ ξηρὲς ρίζες ἄγονης γῆς, ἔντρομοι στὴν ἰδέα τῆς σκλαβιᾶς. Σεβόμενοι *τὸ γένος μας* καὶ τοὺς τάφους τῶν προγόνων μας θὰ προτιμήσουμε τὸ θάνατο...» (Θ. Β. Παπακωνσταντίνου, *Ἐκκλήσεις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἡγεμόνες τῆς Δύσης καὶ τῆς Ρωσίας.* Ἐκδόσεις Ὄλυμπος. Ἀθήνα 2002, 76). Γένος ἀλβανικὸ ἢ ἰλλυρικὸ σεβόμενοι;

Αὐτονόητα ἑλληνικό. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἰλλυρικὴ καταγωγὴ τῶν Σουλιωτῶν θὰ χωροῦσε συζήτηση, ἂν ἴσχυε καὶ γιὰ τοὺς Ἀλβανούς. Διότι τὴν ἀποκλείει καὶ ὁ μέγιστος τῶν συγχρόνων μας ἰλλυρολόγων I.Russu, Bibliographia illyrica, *Revue Roumaine d'Histoire (RRH),* 19, 1980, 757: «les Albanais (Shkipetari) n' ont rien hérité de l' anthroponymie et même de la toponymie des anciens Illyriens: ils n' ont rien de commun avec ceux-ci...» (Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός. Ἀθήνα 1988).*

Ἐκτὸς τῶν "Ρουμάνων", Μοσχοπολιτῶν, τοὺς ὁποίους λησμονεῖ πρὸς στιγμήν, ὁ Θ. Καρζῆς διαπράττει μεγαλύτερο λάθος: «Ὅπως βλέπουμε, στὰ 400 χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, οἱ κάτοικοι τῆς Ἠπείρου - Ἕλληνες, Ἀλβανοὶ καὶ Τοῦρκοι - ἔζησαν τὴν Pax Turca σὲ μιὰ ἰδιόμορφη κατάσταση ἀκήρυχτου πολέμου...». Κατὰ πρῶτον ἡ Pax δὲν λέγεται Turca ἀλλὰ Ottomana, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἦσαν ἀνύπαρκτοι, ὅπως συμφωνοῦν οἱ ἐγκριτότεροι τουρκολόγοι, μάλιστα καὶ οἱ φιλότουρκοι, ὅπως ὁ Ὁλλανδὸς B.J. Slot, ὁ ὁποῖος στὸν πρόλογο συγγράμματός του, δύο τόμων, προειδοποιεῖ ὅτι ἡ πλειονότητα τῶν " Τούρκων", γιὰ τοὺς

ὁποίους γίνεται λόγος, δὲν εἶναι καθόλου Τοῦρκοι μὲ σημασία φυλετικὴ ἀλλὰ κατὰ τὸ μέγιστο μέρος Χριστιανοὶ προσηλυτισμένοι στὸ Ἰσλάμ. Τὸ ἴδιο ἐπισημαίνει ἐξ ἀρχῆς τῆς τουρκοκρατίας καὶ ὁ Ρουμάνος N. Beldiceanu. Ἀκριβῶς γράφει ὅτι «κατὰ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰώνα ἡ λέξη "τοῦρκος" δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἑρμηνεύεται μὲ ἐθνικὴ ἔννοια». Πρωτύτερα δὲ ὁ Ἕλβετὸς Eugène Pittard ἐφιστοῦσε τὴν προσοχή, «ὅταν γράφουμε "τοῦρκος", ὅτι ὑπ' αὐτὴν τὴ λέξη βρίσκονται ἐντόπιοι βαλκανικοὶ πληθυσμοὶ ἐξισλαμισμένοι ἀπὸ ποικίλα αἴτια...».

Τὸ δημοσίευμα τοῦ Θ. Καρζῆ πάσχει βαριὰ καὶ ἀπὸ πρωτοφανῆ πενία βιβλιογραφική. Βέβαια ἐπιχειρεῖται κάποια ἐπίδειξη χρήσεως καὶ ξένων συγγραφῶν ἀλλὰ τόσο ἀδέξια καὶ ἀδόκιμα, ὥστε νὰ ἐπαυξάνονται τὰ σφάλματα. Τάχα γίνεται προσφυγὴ στὰ φῶτα τῆς Mary Adelaide Walker μὲ παραπομπὲς στὸ ἀγγλικὸ πρωτότυπο, μολονότι τὸ ἔργο μεταφράσθηκε στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, ἐπιγραφόμενο *Διὰ τῆς Μακεδονίας ὡς στὶς ἀλβανικὲς λίμνες* (Ὀχρίδας καὶ Μαλίκης). Ἔκδοσις «Μακεδονολατρικοῦ Ὁμίλου». Χορηγία Ἀλ. Καρίπη. Μετάφρ. Κ. Πύρζα. Ἐπιμέλ. ἐκδόσ. Σ. Λιάκου, Θεσσαλονίκη Ἰούλιος 1973, ὅπου ὁ ἐπιμελητὴς διορθώνει εὔστοχα τὴν Ἀγγλίδα συγγραφέα. Παρόμοια ὁ Θ. Καρζῆς ἀγνοεῖ καὶ τὴν ἑλληνικὴ μετάφραση τῆς συγγραφῆς τοῦ René Puaux, ἡ ὁποία ἐπιγράφεται *δυστυχισμένη Βόρειος Ἤπειρος,* μὲ Εἰσαγωγὴ ἀπὸ σελ. 9-32, Σχόλια στὸ κείμενο τοῦ Γάλλου συγγραφέα καὶ Ἐπιλεγόμενα- Χρονικὸ τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ Ζητήματος ἀπὸ σελ. 211-246, Ἐκδόσεις Τροχαλία, ὅπου πλούσια ἑλληνικὴ καὶ ξένη βιβλιογραφία, συνακόλουθα δὲ ἀδιάσειστη τεκμηρίωση τῶν καταγραφομένων ἀπόψεων.

Κανένα δὲν θὰ εἶχε ξενίσει διόλου ἐνδεχόμενη δημόσια - δικαίωμά του - ἀποδοχὴ ἀπὸ τὸν Θόδωρο Καρζῆ τῶν διακηρύξεων τῶν συγχρόνων μας Ἀλβανῶν S. Pollo - A. Puto στὸ ἐξώφυλλο καὶ τῶν συνεργατῶν τους Kristo Frasheri-Skënder Anamali στὸ ἐσώφυλλο συλλογικοῦ τόμου, ποὺ ἐπιγράφεται *Ἱστορία τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα,* μεταφρασμένη στὶς μεγαλύτερες εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες, καθὼς καὶ στὴν ἑλληνική, ὅπου χαρτογραφικά, σ. 24, ἡ ἀρχαία Ἰλλυρία διαστέλλεται ἀναχρονιστικὰ σχεδὸν ἕως τὴν Ναύπακτο, ὁπότε δὲν ἀποκλείεται ἡ ἔνταξη στὶς ἀλβανικὲς διεκδικήσεις καὶ τοῦ ... πρόσφατου Ἱδρύματος Μπότσαρη! Πάντως περισσότερο πιθανὸς φαίνεται ὁ ἐπηρεασμὸς τοῦ Θόδωρου Καρζῆ ἀπὸ τὸν συνονόματό του Γερμανὸ γεωγράφο καὶ διερμηνέα Thede Kahl, ἐπισημασμένο σὰν προκλητικὸ προπαγανδιστὴ (Στ. Α. Παπαγιάννης, *Βλάχοι καὶ βλαχόφωνοι Ἕλληνες,* Ἀθήνα 2003, 276, καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *«Γερμανοὶ ξανάρχονται» γιὰ τοὺς Βλάχους,* Ἀθήνα 2002) καὶ ἀποδιοπομπημένο ἀπὸ τὴν Πανελλήνια Ὁμοσπονδία Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ *personna non grata, ἀνεπιθύμητο πρόσωπο!* ("Ἠπειρωτικὸ Ἡμε-

ρολόγιο" Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν 2005, 306 κ.ἑ.) Ὁ Θ. Καρζῆς καθίσταται συνένοχος στὴν κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ προπαγάνδα, τὴν ὁποία ἀσκεῖ ὁ Θοδωρῆς Κάλ, ἀλλὰ καὶ ὑπόλογος γιὰ παραπλάνηση τῶν ἁρμοδίων συμβούλων τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας Κάρολου Παπούλια, ὁ ὁποῖος - ἀσφαλῶς ἀνενημέρωτος - προλογίζει *Ἠπειρωτικὰ Παραμύθια* τοῦ διδύμου Καρζῆ - Κάλ. Τὴν ἐπιτυχία του ὁ προπαγανδιστὴς Κάλ κορδακιζόμενος γνωστοποίησε στὸν γράφοντα ἀνοητότατα γραπτῶς!

Ἐντελῶς ἐσφαλμένα ἀναζητεῖται Ἰλλυρία πρὸς τὴν Αἰτωλοακαρνανία . Βέβαια ἐντοπίζεται πολὺ πέρα τῶν βορείων συνόρων τῆς Βορείου Ἠπείρου, ὅπως μὲ ἀκρίβεια ἐπισημαίνεται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, Στράβωνα, μεσαιωνικούς-βυζαντινούς, Προκόπιο, συγχρόνους μας Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλλο (ΠΑΑ, 28, 1953, 160), Φ. Πέτσα (*Ἤπειρος,* 1, 1979,53), Vl. Popovic΄ (*Les Illyriens et les Albanais,* Beograd 1988, 254).

Τὸ 1898 στὴ Σκόδρα (Σκούταρι-Χρυσούπολη) ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἔφερε στὸ φῶς ἐνεπίγραφο δαχτυλίδι. Ἐπειδὴ ἡ εὐρύτερη περιοχὴ λογιζόταν ἰλλυρικὴ παρὰ τὶς μεγάλες ἑρμηνευτικὲς δυσκολίες ἡ ἐπιγραφὴ θεωρήθηκε ἰλλυρικὴ ἐξ ἀρχῆς καὶ γιὰ διάστημα μισοῦ αἰώνα. Ὅμως οἱ ἐλπίδες γιὰ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ ἰλλυρικοῦ κόσμου ἀπέβησαν φροῦδες. Διότι τὸ 1959 ἡ Βουλγάρα ἀρχαιολόγος Ljuba Ognenova, ἡ ὁποία συνεχίζει νὰ μελετᾶ στὴ Σόφια, μετὰ πολλὲς καὶ προσεκτικὲς προσπάθειες ἔφθασε στὴν ἀκριβῆ τεκμηρίωση τῆς ἑλληνικότητας τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τῆς χρονολογήσεώς της, 6ου-7ου αἰ. μ.Χ. Ἡ δὲ διαπίστωσή της ἔχει καὶ ζωντανὸ μάρτυρα τῆς ἴδιας περιόδου, τὸν ἐπίσκοπο Σεβίλλης καὶ μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπο Ἱσπανίας Ἰσίδωρο, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε περιώνυμος καὶ γιὰ τὴν πολυπανεπιστημιακὴ κατάρτιση καὶ πρὸ πάντων γιὰ τὴν ἀποστολή του ἀπὸ τὸν Πάπα στὸ Ἰλλυρικὸν πρὸς ἐπιτόπια διερεύνηση καὶ ἐπιθυμητὴ ἐπίλυση τῆς ἐπ' αὐτοῦ διαφορᾶς Βατικανοῦ καὶ Βυζαντίου.Ἀποφαίνεται σαφέστατα ὅτι τὸ Ἰλλυρικὸν εἶναι Ἑλλὰς καὶ πρώτη ἐπαρχία τῆς Ἑλλάδος ἡ Δαλματία! (Αἰκατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία.* Α΄ 324-610. Ἀθῆναι 1975, 321-322). Ἐπιμαρτυρία τῶν χρόνων μας δίνει ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Πάδοβας Lorenzo Braccesi μὲ τὸ εὐγλωττότατα ἐπιγραφόμενο σύγγραμμά του *Grecità adriatica* (Bologna 1971, Β΄ ἔκδ. 1977), καθὼς καὶ μὲ νεώτερο σὲ συνεργασία τῆς Benedetta Rossignoli, *Hellenikós kolpos, Supplemento a Grecità adriatica.* Roma 2001, ἀποκαλώντας τὴν Ἀδριατικὴ Ἑλληνικὸ Κόλπο!

Δημογραφικὴ καὶ γλωσσικὴ ἀπεικόνιση τῆς σύνολης χερσονήσου τοῦ Αἵμου, τῶν Βαλκανίων, ποὺ ἦταν ἰδιαίτερη διοικητικὴ περιφέρεια τοῦ Βυζαντίου μὲ τὸ ὄνομα "Εὐρώπη", φιλοτεχνεῖ ὁ διοικητής της καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης Λυδὸς (ΕΕΒΣ, ΝΑ΄, 2003, 333-347) σὲ σύγγραμ-

μά του, ἐπιγραφόμενο *Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας* (261,68), κατὰ τὸ ὁποῖο τὸν 6ο αἰ μ. Χ. οἱ Ἕλληνες ὑπερεῖχαν δημογραφικὰ τῶν ἄλλων λαῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ρωμαιοκρατίας γιὰ πρακτικοὺς σκοποὺς εἶχαν γίνει χρῆστες τῆς λατινικῆς γλώσσας, δηλαδὴ λατινόφωνοι - Βλάχοι, ἀφοῦ ἐκλατινίσθηκαν, ὅπως ἀργότερα ἀρκετοὶ ἐκσλαβίσθηκαν καὶ κατόπιν ἐκτουρκίσθηκαν, ἐξαλβανίσθηκαν... Ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ, 6ου αἰ. μ. Χ., ἐπιβεβαιώνεται καὶ χαρτογραφικὰ σὲ σχετικὰ πρόσφατο συλλογικὸ διεπιστημονικὸ ὀγκῶδες δημοσίευμα. (Συγκεκριμένα καὶ εἰδικὰ L. Luca Cavalli - Sforza, *Genes, peoples and languages,* Proc. Natl. Acad. Sci. USA, Vol. 94, p. 7722, July 1997. Colloquium Paper).

Τὸ 1025 μ.Χ. ὁ E. Stein, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στὸν Ἰωάννη Λυδό, ὑπολογίζει ὁλόκληρο τὸν πληθυσμὸ τῆς αὐτοκρατορίας περίπου σὲ 20 ἑκατομμύρια. Ὁ δὲ Τηλέμαχος Κ. Λουγγῆς *(Ἑβδομάδα Μελέτης Ἑλληνικῆς Ἱστορίας καὶ Πολιτισμοῦ,* Αἴγινα 1977, 41) συμπληρώνει « ὅτι τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο ἔφτανε, κατὰ προσέγγιση, τὰ 10.000.000 στὰ χρόνια τῆς μεγάλης ἀκμῆς τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ. Ἦταν λοιπὸν ἡ ἰσχυρότερη ἀριθμητικὰ καὶ πολιτιστικὰ ἀπὸ τὶς ἐθνότητες ποὺ ἀπάρτιζαν τὸν πληθυσμὸ τῆς αὐτοκρατορίας». Κατὰ τὸν Michel Devéze (*L'Europe et le monde à la fin du XVII siècle,* Paris 1970,47), ὁ πληθυσμὸς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἀνέρχεται στὰ 25 ἑκατ., τῶν ὁποίων τὸ 1/3 ἀποτελοῦν οἱ Ἕλληνες. Ἀλλὰ ὁ Βρεταννὸς διπλωμάτης William Eton τονίζει: «....Δὲν λησμονοῦν τὴν δόξαν τῶν ἀρχαίων προγόνων των. Ἐπίσης εἶναι ἐξαιρετικῶς γενναῖοι...» (Ἀχιλλεὺς Τάγαρης, Ὁ πληθυσμὸς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ παρελθόν, *Ἡ Καθημερινή,* 2002 καὶ ἀναδ. *Στρατηγικαὶ Μελέται,* 128, 2002, 4). Ἐξ ἄλλου ὁ Δ. Βικέλας ("Παρνασσός, Η΄, 1884, 97) ἐπανέρχεται στὴν ἀρχαιότητα παρατηρώντας ὅτι συνολικὰ (Βαλκάνια, Μικρασία, Μεγάλη Ἑλλάδα, ἀποικίες) οἱ Ἕλληνες ἀριθμοῦν 20 ἑκατ., πόρισμα, στὸ ὁποῖο καταλήγει καὶ ὁ Κων. Δοξιάδης, μὲ τὴν προσθήκη, ὅτι τότε ὁ πληθυσμὸς τῆς Γῆς ἦταν περὶ τὰ 180 ἑκατ., ἐνῶ τὸ 2002 6 δισ. 200 ἑκ.! Ἐν τέλει μεταπολεμικά, κατὰ τὸν W. E. Du Bois, συλλήβδην, «Στὰ Βαλκάνια ζοῦν περίπου 60 ἑκατομμύρια ἄνθρωποι στὰ "ἐλεύθερα κράτη" τῆς Οὐγγαρίας, τῆς Ρουμανίας, τῆς Γιουγκοσλαβίας, τῆς Βουλγαρίας, τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Πρόκειται γιὰ μάζες φτωχῶν, ἀμόρφωτων καὶ κακόμοιρων ἀνθρώπων, ποὺ ἐνδιαφέρουν τὴν Εὐρώπη μόνον ὡς πρὸς τὴ χάραξη τῶν σφαιρῶν ἐπιρροῆς»! Τὸ προφανέστατα δηκτικὸ σχόλιο ὁπωσδήποτε δὲν ἐκφράζει τὸ σύνολο τῶν ἀκραιφνῶν ἐπιστημόνων τῆς χώρας τοῦ συγγραφέα, ἐνῶ ταυτόχρονα μειώνει καὶ τὸν ἴδιο, ποὺ συλλαμβάνεται σὲ πλήρη ἄγνοια καὶ τουλάχιστον, τῆς σημερινῆς ὑπεροχῆς τῶν Ἑλλήνων στὴν ἐμπορικὴ ναυτιλία, συγκριτικὰ καὶ μὲ Μεγάλες Δυνάμεις (*Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, 2005, 43).*

Πλημμυρίζει ἡ ψυχὴ τοῦ καθενὸς ἀπὸ κατάθλιψη καὶ πόνο. Δυστυχεῖς οἱ γινώσκοντες τὶς αἰτίες καὶ πρωταιτίους τῆς ἀπίστευτης συρρικνώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μὲ τὴν ἀπαίσια σύμπτωση τῆς ἐνάρξεως σήμερα τῆς Συνδιασκέψεως τῶν Νατοϊκῶν στὸ Βουκουρέστι καὶ τὴν ἀπύθμενη ἰταμότητα τῶν Σκοπιανῶν ἡ ὑπόμνηση τυχαίου γεγονότος, ποὺ ἔζησε ὡς στρατιώτης στὸ Μακεδονικὸ Μέτωπο τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ὁ Στρατῆς Μυριβήλης *(Ἡ Ζωὴ ἐν τάφῳ,* Ἐκδόσεις Ἑστίας, Ἀθήνα 1955, 76), ἐπιτρέπει κάποια μύηση στὰ ἄδυτα τοῦ δράματος τοῦ Ἑλληνισμοῦ: «Τὸ Μοναστήρι εἶναι μιὰ μεγάλη πολιτεία σέρβικη, ποὺ οἱ κάτοικοί της εἶναι Ἕλληνες ... Οἱ ἄνθρωποι ποὺ τὴν κατοικοῦν μιλᾶνε ψιθυριστά, περπατᾶνε τρομαγμένα σὰν κλέφτες, κοιτᾶνε τὸν οὐρανὸ μὲ φόβο, καὶ κατοικοῦν στὰ κατώγια καὶ στὶς τρύπες ποὺ σκάψανε κάτω ἀπὸ τὰ σπίτια τους... Μυστήριο τὸ πῶς μυρίσθηκαν τὴν ἐθνικότητά μας... Χιμήξανε γύρω μας, ξετρυπώσανε σὰν τὰ ποντίκια κάτω ἀπὸ τὴ γῆς, ἄντρες, γυναῖκες, προπάντων γυναῖκες καὶ παιδάκια...

Εἶστε, ἀλήθεια, τ' ἀδέρφια μας; Εἶστε Ἕλληνες; Ἕλληνες ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα;

Μὰ ναί...

Σᾶς περιμέναμε χρόνια στὴ σκλαβιά. Σᾶς ὀνειρευόμασταν, σᾶς τραγουδούσαμε, σᾶς προσκυνούσαμε καὶ δὲ σᾶς ξέραμε καὶ εἶστε τώρα κοντά μας...Καὶ μὴ μᾶς ἀφήσετε πιά, ἀδέλφια, στοὺς Σέρβους. Μᾶς τυραγνᾶνε σκληρὰ ποὺ εἴμαστε Ἕλληνες...

Ἕνας γέρος μοῦπε:

Μᾶς δέρνουν μὲ τὸ βούρδουλα σὰν μᾶς ἀκοῦνε νὰ μιλᾶμε ἑλληνικά, νὰ λειτουργούμαστε ἑλληνικά. Μᾶς πῆραν τὶς ἐκκλησίες, τὰ ὡραῖα σκολειά μας...

Κύριε ἐλέησον. Μὰ ἤρθαμε, λοιπόν, νὰ πολεμήσουμε τοὺς Σέρβους, γιὰ νὰ λευτερώσουμε τοὺς Ἕλληνες γιὰ ἤρθαμε νὰ πολεμήσουμε τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς Βουλγάρους, γιὰ νὰ λευτερώσουμε τοὺς συμμάχους μας τοὺς Σέρβους;».

Ἐπιπρόσθετα τί ἀπέγιναν οἱ 122593 Ἕλληνες ἢ Ἑλληνόβλαχοι τῆς μικρᾶς Σερβίας τοῦ 1864 καὶ τί ἀπέγιναν οἱ 102.947 τῆς κρατικῆς μεταπολεμικῆς γιουγκοσλαβικῆς Ἀπογραφῆς 1948, δημοσιευμένης καὶ ἀγγλικά, τὸ δὲ δημοσίευμα, βιβλίο, ὑπάρχει καὶ στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων; Ἐπιδείχθηκε ποτὲ ὁποιοδήποτε στοιχειῶδες ἐνδιαφέρον ἁρμοδίως γιὰ τὴν τύχη τους; Γιὰ μοναδικὴ ἀτελεσφόρητη ἀπόπειρα ἐπὶ ὑφυπουργίας Βιργινίας Τσουδεροῦ παρέχονται πληροφορίες πρὸ δεκαετίας. (*Βραχονησίδες Ἀρχιπελάγους καὶ Βλαχονησίδες Στεριᾶς.* Ἐκδόσεις Ἐπιτροπῆς Ἐνημέρωσης γιὰ τὰ Ἐθνικὰ θέματα. Ἀθῆναι 1998, 112-113).

Μετὰ τὸ ἔγκλημα καθοσιώσεως, ποὺ διαπράχθηκε στὰ λείψανα τοῦ Ἑλληνι-

σμοῦ τῆς Σερβίας, οἱ Σκοπιανοὶ ἀποθρασύνθηκαν διαλαλώντας καὶ σκλαβιὰ ὁμογενῶν τους στὴν ἑλληνικὴ ἐπικράτεια, στὴ Μακεδονία, γιὰ τὴν ὁποία ὁ πλέον εἰδήμων καὶ ἁρμόδιος Η. Morgenthau εἶχε διακηρύξει ὅτι ἔμεινε "καθαρῶς ἑλληνική", πραγματικότητα διακηρυγμένη τὴν 10 Ἀπριλίου 1944 ἀπὸ τὸν ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν τῆς Γιουγκοσλαβικῆς Κυβερνήσεως Ἐθνικῆς Ἀπελευθερώσεως (Τίτο) πρὸς τὸν ἀνταποκριτὴ τῶν "Τάιμς τῆς Νέας Ὑόρκης": «Ὁ κ. Σμοντλάκα κηρύσσων τὴν ἀνάγκην σχηματισμοῦ Βαλκανικῆς Ὁμοσπονδίας καὶ τῆς ἱδρύσεως μιᾶς αὐτονόμου καὶ ὁμοσπόνδου Μακεδονίας, ἔσπευσε νὰ τονίσῃ ὅτι ἡ ὁμόσπονδος αὕτη δημοκρατία πρέπει νὰ ἀπαρτισθῇ ἐκ τοῦ γιουγκοσλαβικοῦ μόνον καὶ τοῦ βουλγαρικοῦ τμήματος τῆς Μακεδονίας, *ἐξαιρουμένης τῆς ἑλληνικῆς Μακεδονίας τῆς ὁποίας ἡ σύνθεση εἶναι καθαρῶς ἑλληνική».* (Π. Μοναστηριώτη, *Οἱ Πρῶσσοι τῶν Βαλκανίων,* ἔκδοση Ὑπουργείου Τύπου καὶ Πληροφοριῶν, Κάϊρο 1944,50= "Ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ Βορρᾶ" Ε.Ο.Τ. Σχολὴ Ξεναγῶν Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1992, 104).

Ὅμως οἱ ἐπίσημες διακηρύξεις δὲν διατηρήθηκαν σὲ ἰσχὺ καὶ ἐπακολούθησαν ὅσα περιέχονται καὶ πολὺ περισσότερα στὴν ὄντως νωπότατη δημοσίευση τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν καὶ τοῦ Καριπείου Ἱδρύματος Μελετῶν Μακεδονίας-Θράκης, *Μακεδονισμός. Ὁ ἰμπεριαλισμὸς τῶν Σκοπίων 1944-2006,* Ἐκδόσεις ΕΦΕΣΟΣ, Ἀθήνα 2007, σσ. 230 μεγάλου σχήματος, κόκκινος χάρτης στὸ ἐξώφυλλο, ἐκτυφλωτικὸς καὶ διάστροφος ποὺ παρωθεῖ νὰ συναισθάνονται κατάβαθα ὅσα δὲν ἔπραξαν καὶ οἱ τοποθετημένοι στὶς ὑπεύθυνες θέσεις ἀλλοιθωρίζοντες καὶ κωφεύοντες!

Μετὰ τὸ κλείσιμο, ὡς γνωστόν, τῆς ἑπτάχρονης παρενθέσεως τῶν Συνταγματαρχῶν, «ἀνυπευθύνου δεῖσθαι τὰ πράγματα μοναρχίας, ἣν δικτατωρίαν καλοῦσι», τὴν Ἑλλάδα διέτρεχε ἡ φήμη ἐκδημοκρατισμοῦ, διαδικασιῶν διασφαλιστικῶν ἀξιοκρατίας καὶ δικαιοπραξίας μὲ δυνατὴ διαφάνεια. Ἐνδεδειγμένα διενεργεῖται διαγωνισμὸς Συμβούλων Ἐκπαιδεύσεως γιὰ τὶς Ἑλληνικὲς Πρεσβεῖες. Συγκροτεῖται Ἐπιτροπὴ Εἰδημόνων ἄκρως ἐντυπωσιακὴ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ποιότητας τῶν ἐξεταστῶν καὶ τῆς πρωτοτυπίας τῆς ἐνώπιον ὅλων τῶν ὑποψηφίων διενέργειας τῶν ἐξετάσεων, μὲ ἀποκορύφωμα ρητὴ δήλωση τῆς Προέδρου, κατὰ τὴν ὁποία χάνουν ὁριστικὰ τὴν εὐκαιρία ὅσοι δὲν προσέλθουν! Ὅμως κατὰ τὴ λήξη τοῦ τότε ἔτους ἀποδείχθηκε ὅτι ἐπέτυχαν οἱ ... μὴ προσελθόντες! Ἰδοὺ τὶ σημαίνει... Μεταπολίτευση!

Δὲν πρόκειται γιὰ περιστατικὸ μεμονωμένο. Μεταμεσονύκτιες ὧρες Κυριακῆς Βαΐων μιᾶς χρονιᾶς Ἐκπαιδευτικὸς Μ.Ε., ὑψηλόβαθμος καὶ εὐρύτερα γνωστὸς διοικητικά, ἐπιστημονικὰ καὶ συγγραφικά, προσκαλεῖται τηλεφωνικὰ ἀπὸ τὸν ὑπουργὸ μὲ οἰκεία προσφώνηση στὸ βαπτιστικὸ ὄνομα, χωρὶς νὰ

βασίζεται σὲ κάποια ἰδιαίτερη προσωπικὴ γνωριμία ἢ ὁποιαδήποτε ἄλλη σχέση, γιὰ συνάντηση τὴν ἑπόμενη ἡμέρα, Μεγάλη Δευτέρα, ἢ μεθεπόμενη, Μεγάλη Τρίτη. Φθάνοντας ὁ προσκεκλημένος στὴν ὥρα του μένει κατάπληκτος. Διότι βλέπει νὰ παρίστανται, ἐκτὸς τοῦ ὑπουργοῦ, οἱ δύο ὑφυπουργοί, οἱ συνεργάτες ἢ σύμβουλοί τους καὶ οἱ λεγόμενοι ὑπηρεσιακοὶ παράγοντες, συνάμα δὲ ὁ πρόεδρος τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου καὶ οἱ ἐπιτελεῖς του. Τὸ δὲ ζήτημα ἦταν συγγραφὴ σχολικοῦ ἐγχειριδίου Ἱστορίας Μ.Ε. Μόλις ἔληξε ἡ παρουσίαση τοῦ θέματος ἀπὸ τὸν ὑπουργὸ καὶ δόθηκε ὁ λόγος στὸν ...ἐπισκέπτη, ἅπαντες αἰφνιδιάσθηκαν στὸ ἄκουσμα ὅτι τὸ ζητούμενο δὲν εἶναι ἐφικτό, δοθέντος ὅτι προσκρούει στὸ ἰσχύον νομικὸ πλαίσιο. Ἡ πραγμάτωση ἀπαιτοῦσε εἰδικὸ Προεδρικὸ Διάταγμα, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξασφάλιση δὲν θεωρήθηκε δύσκολη, χάρη, ὅπως εἰπώθηκε, στὴν ὑπάρχουσα φιλία τοῦ ὑπουργοῦ μὲ τὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας. Τὰ ὅσα δὲ ἐνδιαμέσως συνέβαιναν γιὰ τὴν ἐγχείριση ἢ παράδοση τοῦ ἐγγράφου ἀναθέσεως τῆς συγγραφῆς ἐντάσσονται στὰ ...τριτοκοσμικά! Ἐξ ἄλλου, ὅταν εἰδοποιήθηκαν οἱ "ἐνδιαφερόμενοι" ὅτι ἑτοιμάσθηκε τὸ διάγραμμα, μὲ ἀδέξια διακριτικότητα καὶ πληθωρικὴ λεπτότητα, δηλωτικὴ κουτοπονηριᾶς, διατυπώθηκε αἴτημα γνωστοποιήσεώς του σὲ πανεπιστημιακὸ καθηγητή, φίλο τοῦ προέδρου τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου. Ὁ ἤδη ἐπιφορτισμένος ὄχι μόνον ἔσπευσε στὴν ἄμεση συναίνεση, ἀλλὰ προχώρησε καὶ σὲ πρόταση συγγραφικῆς συνεργασίας καὶ διανομῆς τῆς ἀμοιβῆς, ἀποσκοπώντας στὴν ἑτοιμασία τοῦ καταλληλότερου βιβλίου καὶ ἀδιαφορώντας γιὰ τὸ οἰκονομικὸ μέρος, ὅπως ἔπραξε δεκαετίες ὁλόκληρες γιὰ παρόμοιες προσπάθειες. Ἀλλὰ ὁ "ἐμπειρογνώμων", ἀφοῦ μὲ πεταχτὲς ματιὲς διεξῆλθε τὸ ὑπὸ συζήτηση κείμενο τοῦ διαγράμματος, μὲ ὁλοφάνερη ἀμηχανία ἀποφάνθηκε ὅτι τὸ ἐγχειρίδιο θὰ εἶναι "ἑλληνοκεντρικό"! Στὴν ὑπενθύμιση ὅτι προορίζεται γιὰ Ἑλληνόπουλα, ποὺ μελλοντικὰ θὰ ἐπιδιώξουν νὰ συνδεθοῦν στενότερα μὲ τοὺς συνομηλίκους τῶν ἄλλων χωρῶν, στὶς ὁποῖες εὕληπτα καὶ λακωνικὰ ἐπισημάνθηκαν ὅσα ἑλληνικὰ καὶ μερικὰ τουλάχιστον ἐπιβιώνουν, ἐπῆλθε σιωπή. Ἔκτοτε διακόπηκε κάθε ἐπικοινωνία. Καὶ δὲν χωρεῖ ἁπλὸς σχολιασμός. Ὁ πρῶτος, στὸν ὁποῖο πανηγυρικὰ ἀποτάθηκαν γιὰ τὴ συγγραφή, δὲν ἔτυχε τῆς παραμικρῆς μετέπειτα ἐνημερώσεως. Πάντως ἡ δομὴ τοῦ βιβλίου μὲ συγγραφέα τὸν δεύτερο δὲν ἀλλοιώθηκε αἰσθητὰ ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ ἑλληνοκεντρικὸ πνεῦμα! Ὡστόσο ἡ παρέμβαση τῶν φίλων καὶ τὰ παρεπόμενα ὑποδηλώνουν ὅτι εἶχε ἀρχίσει πολὺ παλαιότερα ἡ "διάβρωση", ὁ σχεδιασμὸς ἀποδομήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σχετικὴ ἑνότητα μὲ παραδείγματα ἀπὸ σχολικὰ ἐγχειρίδια ἀφιερώνει σὲ συγγραφή του ὁ Ἀναστ. Δ. Στάμου (*Ἱερὰ Ἐλευσίς. Ἡ ἀληθινὴ ἱστορία.* Ἐκδόσεις ΚΑΔΜΟΣ, Θεσσαλονίκη, 153-157).

Ἡ αἰφνίδια ἀνάδυση τοῦ Κέντρου γιὰ τὴ Δημοκρατία καὶ τὴ Συμφιλίωση στὴ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη μᾶλλον καθυστερημένη φαίνεται. Ἐπὶ πλέον, ὅταν ἄρχισε τὴ δράση του, διαπιστώθηκε ὅτι εἶχε παραλείψει τὴν ἀξιοποίηση τῆς ἐπιστημοσύνης καὶ τῆς ἤδη σημαντικῆς προσφορᾶς τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς Σπουδῶν ΝΑ Εὐρώπης καὶ τῶν ἐπὶ μέρους κατὰ κράτη Ἐπιτροπῶν, πρὸ πάντων δὲ αἰσθητότατα ἀπουσίαζε ὁ κατ' ἐξοχὴν εἰδικὰ καταρτισμένος, ὁ καθηγητὴς Σπύρος Βρυώνης, βαλκανολόγος, βυζαντινολόγος, σλαβολόγος, ἰσλαμολόγος. (Δ. Ν. Μαρωνίτη, Ἐθνολογικά, *Τὸ Βῆμα,* 14.6.1992, 32):

«Ὡς ἄξονας τῆς ποικίλης καὶ ἐξαντλητικῆς μελέτης καὶ ἔρευνας (ποὺ χρόνια τώρα ἀνέλαβε ὁ Βρυώνης καὶ διεκπεραιώνει) ἀναγνωρίζονται οἱ σχέσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ τοὺς λαοὺς (χριστιανικοὺς καὶ μουσουλμανικοὺς) τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, τῆς Ἐγγὺς καὶ Μέσης Ἀνατολῆς, ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα ὡς τὶς μέρες μας. Ἔγραψε, κατὰ κανόνα στὰ ἀγγλικά, πολυάριθμα ἄρθρα, μελετήματα καὶ μονογραφίες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες μία («Ἱστορία τῶν βαλκανικῶν λαῶν», 1979) στὰ Ἑλληνικά. Μεταδικτατορικά, γιὰ ἕξι χρόνια (1976-84) βρέθηκε, ὡς ἐπισκέπτης καθηγητής, καὶ στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ἀλλὰ τὸ κλίμα δὲν τὸν σήκωσε καὶ ἐπέστρεψε στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, ὅπου καὶ συνεχίζει τὸ ἐρευνητικό, συγγραφικὸ καὶ διδακτικό του ἔργο».

Ὅταν ἀναγορεύθηκε ἐπίτιμος διδάκτωρ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τὸν παρουσίασε πρεπούμενα ὁ καθηγητὴς Ἰ. Χασιώτης: «Ἐπιμένοντας ἰδιαιτέρως στὶς τελευταῖες ἔρευνες τοῦ Σπύρου Βρυώνη, οἱ ὁποῖες μελετοῦν εἰς βάθος τὶς ἐθνογενετικὲς θεωρίες στὴ νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη κατὰ τὸν εἰκοστὸ αἰώνα -ζήτημα ἄκρως ὀδυνηρὸ καὶ ἐπίκαιρο. Σ' αὐτὸ ἐξάλλου τὸ θέμα ἀφιέρωσε ὁ τιμώμενος ξένος καὶ τὴν ἐπίσημη ὁμιλία του, προτάσσοντας στὸν τίτλο της τὸ λατινικὸ ρητὸ prior tempore fortior jure-σὲ ἁπλούστερη νεοελληνικὴ παράφραση: ὅσο ἀρχαιότερη ἡ καταγωγικὴ θεωρία ἑνὸς λαοῦ, τόσο καὶ πιὸ ἐνισχυμένη ἡ δικαιακή του δύναμη στὸ παρόν. Ἰδεολόγημα ποὺ συνέχει, σὲ διαφορετικὸ βαθμὸ κατὰ περίπτωση, ὅλες τὶς ἐθνογενετικὲς θεωρίες τῆς περιοχῆς».

Μεστὸς καὶ διαφωτιστικὸς ἐπίλογος ὁλοκληρώνει τὰ μονόστηλα "Ἐθνολογικά": «Δὲν πρόκειται νὰ συνοψίσω ἐδῶ βάναυσα τὴ στοχαστικὴ ἀνάλυση τοῦ Βρυώνη σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν ἐθνογενετικὴ αὐτὴ παθολογία, ποὺ ἐξηγεῖ τὰ ἀνεξήγητα καὶ τῆς σημερινῆς ἐπικίνδυνης ἐμπλοκῆς στὸν βαλκανικὸ χῶρο. Ἐπιμένοντας πάντως ὁ ὁμιλητὴς στὸ νεοελληνικὸ παράδειγμα (ἔκτυπο καὶ στὸν ἐθνογενετικὸ οἶστρο τοῦ Μιστριώτη κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα), στὸ ρουμανικό, τὸ βουλγαρικὸ καὶ τὸ τουρκικό, συνέταξε ὁμόλογα κλάσματα (μὲ κοινὸ παρονομαστὴ ἀλλὰ διακεκριμένο ἀριθμητή), ποὺ πολλὰ θὰ εἶχαν νὰ μᾶς διδάξουν σήμερα. Τὸ ζήτημα εἶναι ποιός, ἂν ἕνας ἔστω μετέφερε τὴν ἐθνικῆς σημασίας αὐτὴ ὁμιλία ἐκτὸς

τῆς Αἰθούσης Τελετῶν τοῦ Α.Π.Θ. Καὶ παρὰ ταῦτα σχιζόμαστε γιὰ τὰ μακεδονικά μας δίκαια».

Πῶς καὶ πόσο σχιζόμαστε γιὰ τὰ μακεδονικά μας δίκαια προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν ἀνεξήγητη μὴ ἀξιοποίηση τοῦ ἐπιστημονικοῦ μόχθου ἑνὸς ἀλλοδαποῦ, Ρουμάνου, τοῦ Cicerone Poghirc, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν διδακτορικὴ διατριβή του ἐκπονημένη στὴ δεκαετία τοῦ 60 καὶ ἐγκεκριμένη ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο Λένινγκραντ ἔχει τεκμηριώσει σὲ νέα βάση τὴν ἑλληνικότητα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου καὶ συνακόλουθα τῶν χρήστων της Μακεδόνων. Μάλιστα μεριμνᾶ γιὰ τὴν ἀνακοίνωση τῶν συμπερασμάτων στὰ Πανεπιστήμια Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης μὲ κάποια δημοσιότητα, ἡ ὁποία κατέστησε πολὺ εὐρύτερα γνωστὸ τὸ ἐρευνητικὸ ἐπίτευγμα. Ἐπίσης μὲ μελετήματα ἐπίτομα κατέδειξε τὴν ἑλληνικότητα τοῦ ἐθνολογικοῦ καὶ γλωσσικοῦ ὑποστρώματος ὅλου τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου. Ἐν τούτοις, ὅταν ἡ διαμάχη μὲ τὰ Σκόπια ἔλαβε μεγάλες διαστάσεις σὲ συσχέτιση μὲ τὴν ἀρχαία Μακεδονία, δὲν προσκλήθηκε διόλου γιὰ τὴν προσφορὰ τῶν καλῶν ὑπηρεσιῶν του, ἂν καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἀναδείχθηκε καθηγητὴς δύο πανεπιστημίων. Ἀπὸ τοὺς εὐκαιριακοὺς δέ, δυστυχῶς καὶ πανεπιστημιακούς, "μακεδονολόγους" οὔτε κἂν μνημονεύεται, αὐτὸς ποὺ ἐπηρέασε ὑπὲρ τῆς ἑλληνικότητας τῶν Μακεδόνων καὶ τὸν ἐπιφανέστατο Βούλγαρο ἀκαδημαϊκὸ Vl. Georgiev. Ἔτσι μοιραῖα ἕπονται ἐπώδυνες ἐκπλήξεις.

ΔΕΚΑΕΤΙΩΝ ΔΥΣΟΙΩΝΑ ΤΕΚΤΑΙΝΟΜΕΝΑ

Ἡ Ἱστορία γεννήθηκε στὴν Ἑλλάδα. Ἔχει δὲ πατέρα της τὸν Ἡρόδοτο. Στὰ ἐννέα βιβλία τῶν Ἱστοριῶν του, ποὺ ἐπιγράφονται Μοῦσαι, πέρα τῆς καθ᾽ αὑτὸ ἱστορικῆς ὕλης ἐμπεριέχονται καὶ ποικίλα ἄλλα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἐξελίσσονται σὲ αὐτοτελεῖς γνωστικοὺς τομεῖς, ἐπιστῆμες, ἐθνολογία, λαογραφία, κοινωνιολογία... Ἀκριβῶς αὐτὰ χαρακτηρισμένα ἀρχικὰ σὰν μειονεκτήματα, ἤδη γίνονται ἀποδεκτὰ ὡς πρωτοποριακὰ καὶ ἀξιοσπούδαστα.

Ἡ Ἱστορία στὴν Ἑλλάδα ἀναδεικνύεται ἐπιστήμη τέλεια μὲ τὴν ἐνδεδειγμένη ἐπιλογὴ τῆς ἀκραιφνῶς ἱστορικῆς ὕλης, μεθοδολογίας καὶ δεοντολογίας, τὶς ὁποῖες καθιερώνει ὁ Θουκυδίδης, ὁ πρῶτος τῶν ἐξειδικευμένων ἐπιστημόνων ἱστορικῶν.

Ἡ Ἱστορία ὑφίσταται πρόσθετη βελτίωση ἀπὸ τὸν Πολύβιο, ὁ ὁποῖος συγγράφει μὲ κέντρο ὄχι πλέον τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ τὴ Μεγάλη Ἑλλάδα, τὴν «ἑλληνίδα» Ρώμη, καθιστώντας την οἰκουμενικὴ καὶ συνάμα προάγοντας τὴν ἀμεροληψία καὶ ἀντικειμενικότητα σὲ ἀνυπέρβλητα ἐπίπεδα.

Τὰ πρότυπα δὲν λησμονοῦνται κατὰ τὴ ρωμαιοκρατία οὔτε κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, ὅπως διαπιστώνονται σὲ κείμενα τῶν ἱστορικῶν ἢ χρονογράφων τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ, Προκοπίου, Ἰωάννου Σκυλίτζη - Γεωργίου Κεδρηνοῦ, Ἄννας Κομνηνῆς, Γεωργίου Παχυμέρη, μάλιστα καὶ τοῦ τόσο παρεξηγημένου Λαονίκου Χαλκοκονδύλη, ὁ ὁποῖος σὲ πολλὰ σημεῖα θυμίζει Θουκυδίδη!

Ἐπίσης κατὰ τοὺς μεταβυζαντινοὺς καὶ νεώτερους χρόνους στὴν Ἑλλάδα ἡ Ἱστορία, τὴν ὁποία μὲ σπάνια σαφήνεια καὶ ἁπτὴ ἐπιστημοσύνη σκιαγραφεῖ κατ᾽ ἐξοχὴν ὁ ἀκαδημαϊκὸς Διονύσιος Α. Ζακυθηνός, συγγράφεται μὲ προσήλωση στὴν τήρηση τῶν κανόνων, ἀρχῶν καὶ μεθόδων της. Δὲν ὑπολείπονται δὲ καὶ οἱ ἐπιπόλαια ἐπικρινόμενοι ἱστορικοὶ τῆς τουρκοκρατίας καὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ ᾽21. Ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς πείθει μὲ τὴν αὐθόρμητη ὁμολογία του: «Μετὰ δὲ τὸ τέλος ἑκάστης μάχης ἡπτόμην τοῦ καλάμου, σκοπεύων πάντοτε, ὄχι νὰ ἑλκύσω τοὺς ἀναγνώστας γράφων μύθους καὶ πλάσματα, ἀλλὰ νὰ ἐκφράσω ἀφελῶς τὴν ἀλήθειαν τῶν γεγονότων, ἥτις μόνη δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὰς μελλούσας πράξεις» (Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Θεσσαλοῦ δεοντολογία ἱστορικὴ καὶ αἴτημα σημερινῆς Εὐρώπης», *Θεσσαλικὲς ἐπιλογές*, 2, 30 Νοεμβρίου 1986, 34 - 35). Ὁ προβληματισμὸς τοῦ Περραιβοῦ ἀποτελεῖ ἀπόηχο τοῦ κατασταλάγματος τοῦ Πολυβίου: «Φιλόπολιν δεῖ εἶναι τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα καὶ φιλόπατριν, καὶ συμμισεῖν τοὺς ἐχθροὺς καὶ συναγαπᾶν τοὺς φίλους· ὅταν δὲ τὸ τῆς Ἱστορίας ἦθος ἀναλαμβάνῃ τις,

ἐπιλαθέσθαι χρὴ πάντων τῶν τοιούτων, καὶ πολλάκις μὲν εὐλογεῖν καὶ κοσμεῖν τοῖς μεγίστοις ἐπαίνοις τοὺς ἐχθρούς, ὅταν αἱ πράξεις ἀπαιτῶσι τοῦτο, πολλάκις δ' ἐλέχγειν καὶ ψέγειν ἐπονειδίστως τοὺς ἀναγκαιοτάτους, ὅταν αἱ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἁμαρτίαι τοῦθ' ὑποδεικνύουσι».

Κάποια παρέκκλιση ἀπὸ τὴν ὑπέροχη ἑλληνική-πανεθνικὴ κληρονομιὰ στὴν ὀρθὴ θεώρηση τῆς Ἱστορίας μὲ τὴν ἐνδελεχῆ διερεύνηση, δεοντολογία καὶ μεθοδολογία παρατηρεῖται μετὰ τὴν ἔναρξη ἐξαπλώσεως τοῦ λεγομένου μαρξιστικοῦ ὑλισμοῦ καὶ τὴν ἐκπροσώπησή του ἀπὸ αὐτούσιο πολιτικὸ κόμμα, ποὺ εἶχε κιόλας θέσει ὑπεράνω τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας τὴν κομματικὴ σκοπιμότητα -ὄχι ἐντελῶς ἄγνωστη καὶ ἀπὸ ἄλλα κόμματα...

Ὡστόσο καὶ οἱ γαλουχημένοι μαρξιστικὰ δὲν ὑποκύπτουν ὁπωσδήποτε ὁλοκληρωτικά, ὅταν ἰδίως ἐξαναγκάζονται νὰ ἀπαρνηθοῦν τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια καὶ νὰ θυσιάσουν τὴν ἀκεραιότητα τῆς πατρίδας, ὅπως δοκιμάσθηκαν οἱ Πουλιόπουλος καὶ Κορδάτος, ποὺ διαφώνησαν στὸ Μακεδονικὸ ζήτημα καὶ διαγράφηκαν ἀπὸ τὸ κόμμα. Ἐπὶ πλέον ὁ δεύτερος, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ πρῶτο βιβλίο του, ἐπιγραφόμενο. *Ἡ κοινωνικὴ σημασία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821* (Ἀθήνα 1924), χαρακτηρίζει τὸν ἀγώνα τῶν Ἑλλήνων ταξικό, σὲ μεταγενέστερα δημοσιεύματά του ἀναιρεῖ αὐτὸν τὸν χαρακτηρισμὸ καὶ ἐπισημαίνει τὸν ἀπελευθερωτικὸ καὶ ἐθνικὸ χαρακτήρα του!

Ἐκπληκτικά, παρὰ τὸν ἐθνικὸ κλυδωνισμὸ ἐξ αἰτίας τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς, οἱ Ἕλληνες παρακολουθοῦν τὴν πρόοδο, ἡ ὁποία σημειώνεται στὴν προηγμένη Εὐρώπη, καὶ πρωτοστατοῦν ἀξιοθαύμαστα. Ἔτσι, ὅταν κατὰ τὸ 1930-1932 ἐπιχειρεῖται σοβαρὰ ἡ προσέγγιση τῶν βαλκανικῶν κρατῶν καὶ ὀργανώνονται διαδοχικὰ συνέδρια μὲ θέμα τὰ βιβλία Ἱστορίας, γιὰ ν' ἀπαλειφθοῦν οἱ προκαταλήψεις καὶ τὰ λάθη, ὥστε οἱ νέες γεννεὲς νὰ ἀναπτύσσονται σὲ κλίμα φιλίας, ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ἑδραίωση τῆς εἰρήνης, ἡ Ἱστορία στὴν Ἑλλάδα διακρίνεται γιὰ τὴν ὁλοφάνερη ἐπιδίωξη τῆς ἀλήθειας, συνάμα δὲ γιὰ τὴν ἀπόλυτη συνέπεια στὶς προαιώνιες ἀξίες καὶ ἀρχές, καθὼς καὶ στὶς εὐρωπαϊκὲς ἐπιτεύξεις, οἱ ὁποῖες ἐπαυξάνονται μεταπολεμικὰ τόσο στὴ Δύση ὅσο καὶ στὴν Ἀνατολή, δηλαδή Ε.Ο.Κ - Συμβούλιο Εὐρώπης - Παραπέτασμα.

Εὐτυχῶς στὸν ὁρίζοντα εἶχαν ἀρχίσει νὰ διαγράφονται εὐοίωνες προοπτικὲς γιὰ συναδέλφωση τῶν λαῶν καὶ δημοκρατικὴ διακυβέρνησή τους καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀδιάβλητης Ἱστορίας. Ἐπιπρόσθετα δὲ οἱ δυνατότητες συνεχίσεως τῆς ἐπιδοκιμασμένης συνεργασίας τῶν Ἑλλήνων στὸν τομέα τῆς σχολικῆς ἱστορίας μὲ τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς δὲν μειώνονται καὶ μετὰ τὸν τερματισμὸ τοῦ Β΄ παγκοσμίου πολέμου. Διότι στὰ πλαίσια τοῦ ἀρτιπαγοῦς Ὀργανισμοῦ

Ἡνωμένων Ἐθνῶν (Ο.Η.Ε.) ἱδρύεται καὶ ἡ UNESCO, ἐκπαιδευτική, ἐπιστημονικὴ καὶ πολιτιστικὴ ὀργάνωση τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν, ἡ ὁποία ἤδη τὸ 1950 ὀργανώνει στὶς Βρυξέλλες ἐκπαιδευτικό-ἱστορικὸ συνέδριο γιὰ τὴ διδακτέα ἱστορικὴ ὕλη τῶν σχολικῶν ἐγχειριδίων μὲ πρωταρχικὴ φροντίδα τὴν ἐπισήμανση καὶ πρὸ πάντων τὴν ἐκτόπιση τῶν προκαταλήψεων,ὑβριστικῶν ἢ ὑποτιμητικῶν ἐκφράσεων καὶ λέξεων, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἀναληθειῶν. Ἀκολουθεῖ νέο ἐκπαιδευτικό-ἱστορικὸ συνέδριο στὸ Παρίσι γιὰ μία σύγχρονη καὶ ἑνιαία μέθοδο διδασκαλίας τῆς ἱστορίας. Ἄξια τιμητικῆς μνείας εἶναι καὶ ἡ ταυτόσημη δραστηριότητα τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης. Μόνο σὲ μία πενταετία, 1953-1958, ὀργανώνει ἕξι συνέδρια ἐπιδιώκοντας τὴν ἀναθεώρηση τῆς διδακτέας ἱστορικῆς ὕλης τῶν σχολικῶν βιβλίων πρὸς διόρθωση τῶν λαθῶν καὶ διάλυση τῶν προκαταλήψεων. Ἕνας ἀπὸ τοὺς παρόντες σὲ ὅλα τὰ συνέδρια, ὁ Ε.Η. Dance, συνέγραψε καὶ βιβλίο, ἐπιγραφόμενο *Οἱ προκαταλήψεις στὴ διδασκαλία τῆς Ἱστορίας*, ποὺ ἐνσωματώθηκε καὶ στὴν συλλογικὴ ἔκδοση τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης *Ἡ διδασκαλία τῆς Ἱστορίας καὶ ἡ ἀναθεώρηση τῶν ἐγχειριδίων Ἱστορίας* (Στρασβοῦργο 1967). Κατὰ τὸ ἴδιο δὲ χρονικὸ διάστημα ὁ καθηγητὴς Georg Eckert συγκροτεῖ ἕνα πρωτότυπο ἐπιστημονικὸ κέντρο γιὰ τὴ βελτίωση τῆς ποιότητας τῶν σχολικῶν βιβλίων σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ διδακτέα ὕλη καὶ μάλιστα τὴν ἀποφυγὴ καταχωρίσεως σ' αὐτὰ σφαλμάτων, παρερμηνειῶν καὶ προκαταλήψεων. Ἐπίσης ἐπιδιώκει τὴν ἔγκυρη καὶ ὑπεύθυνη πληροφόρηση καὶ τὴν πρακτικὴ ὑποβοήθηση ὑποψηφίων συγγραφέων σχολικῶν βιβλίων Ἱστορίας. Ἐξ ἄλλου, δοθέντος ὅτι αὐτὸ συμπεριλαμβάνεται στὰ ἱδρύματα τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὸ 1965, ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο ἡ Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς Ἱστορίας, μὲ ἕδρα τὶς Βρυξέλλες, δημοσιεύει τὴ διακήρυξη - ἔκκληση τῶν Δελφῶν, λακωνικὴ ἀναφορὰ βασικῶν ἀρχῶν τοῦ πῶς πρέπει νὰ συγγράφεται καὶ νὰ διδάσκεται ἡ ἱστορία στὴν ἐποχή μας, ὥστε ἡ παρουσίαση τῶν ἱστορικῶν προσώπων καὶ γεγονότων νὰ μὴ ἀντιστρατεύεται τὸ πνεῦμα τῆς παγκόσμιας ἀνθρώπινης ἀλληλεγγύης καὶ εἰρήνης, οἱ ἰθύνοντες παραγνωρίζουν τὰ πολύτιμα κεκτημένα.

Συγκεκριμένα, ἐνῶ ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἡ μόνη χώρα-μέλος τῆς Ε.Ε. καὶ συνάμα ἐπιφορτισμένη μὲ τὴν ἄμεση μετάγγιση στὶς ὑπόλοιπες χῶρες τῆς ΝΑ Εὐρώπης τῆς ἀποκτημένης ἀπὸ τὴ μακρὰ θητεία της στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἕνωση ἐμπειρίας της, καθὼς καὶ οἰκονομιῶν ἀπὸ τὸ ὑστέρημά της, ὁπότε δὲν θὰ ξένιζε ἐπίμονη προτροπή της γιὰ προσχώρηση τῶν γειτόνων της στὰ Εὐρω-ἑνωτικὰ σχολικὰ θέσμια, σχολικὰ βιβλία Ἱστορίας καὶ διδακτική τους, ποὺ μόλις παραπάνω σκιαγραφήθηκαν, σύρεται ἄβουλη καὶ ἀνίδεη ἡ ἴδια σὲ σύμπραξη μὲ τὸ καινοφανὲς καὶ μυστηριῶδες *Κέντρο γιὰ τὴ Δημοκρατία καὶ τὴ Συμφιλίωση στὴ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη,* τοῦ ὁποίου πρῶτο παράγωγο ὑπῆρξε τὸ θνησιγενὲς Ἐγχειρίδιο

Ἱστορίας ΣΤ΄ Δημοτικοῦ, ἀποσυρμένο πλέον μετὰ τὸν ξεσηκωμὸ τῶν ἁπανταχοῦ Ἑλλήνων. Ἀλλὰ δὲν ἐξαλείφθηκε καθ᾽ ὁλοκληρίαν. Διότι ἀπομένει τὸ βιβλίο τοῦ Δασκάλου, κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ἑλληνισμὸς κηρύσσεται σὲ πλήρη ἄγνοια βόρεια τῆς Λαμίας. Ἐπιδίωξη, ποὺ βγάζει μάτι. Διαπιστώνεται καὶ στὸ τετράτομο συνονθύλευμά του, «πονηρὴ μυθιστορία» [Ἰ.Α.Νικολαΐδης, «Ὅταν τὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας ὑπηρετεῖ σκοπιμότητες», *Ἀκτῖνες*, 681, 2007, 151-154]. Πράγματι, κατὰ Ὁδηγία του, ἀβάσιμη καὶ ἐπίφοβα παραπλανητική, «Σύμφωνα μὲ τὶς πηγὲς οἱ περιοχές, ποὺ εἶναι κοντὰ στὰ ἑλληνικὰ σύνορα τοῦ 1864 (Δομοκὸς) καὶ 1881 (Καλαμπάκα-Μελούνα) κατοικοῦνται καὶ ἀπὸ χριστιανούς-Βούλγαρους, Σέρβους, Ρουμάνους..».[Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τὸ ἄλλο λάθος (;)», *Ἐλευθερία* (Λαρίσης), 29.4.07,10].

Βουλγάρων μνεία γίνεται ἤδη ἀπὸ τὸν Κεκαυμένο ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Θεσσαλῶν τὸ 1066, ἡ ὁποία ἀναφέρεται καὶ ὡς ἐξέγερση τῶν Βλάχων ἢ τῶν Βλάχων καὶ τῶν Βουλγάρων. Ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ συντάκτης τοῦ κειμένου, ὁ ἀρμενικῆς καταγωγῆς διοικητὴς τοῦ Θέματος Ἑλλάδος, δηλαδὴ Θεσσαλίας ἢ Μεγαλοβλαχίας, ὁμιλεῖ γιὰ αὐτοχθονία τόσο τῶν Βλάχων ὅσο καὶ τῶν Βουλγάρων, ὅπως ἔχει ἀποκαλύψει ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Σορβόννης Paul Lemerle[1].

Βέβαια παρουσία Βουλγάρων στὴ Θεσσαλία δὲν εἶναι ἄγνωστη. Βουλγαρικὲς ἐπιδρομὲς μαρτυροῦνται. Ὑπῆρξαν ἄλλως τε ἐπώδυνες. Ὁ ἀρμενικῆς ἐπίσης καταγωγῆς ἡγεμόνας τῶν Βουλγάρων Σαμουήλ[2] κατέλαβε τὸ 996 τὴ Λάρισα, τὴν ὁποία ἐγκατέλειψε, ἀφοῦ πῆρε μαζί του-ἐκτὸς τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου -καὶ χιλιάδες Λαρισαίους ὡς αἰχμαλώτους. Ὅταν δὲ ἀργότερα ὁ Βασίλειος Β΄ συνέτριψε τὸν Σαμουὴλ καὶ κατέλυσε τὸ κράτος του, στὴ διοικητικὴ περιφέρεια, στὴν ὁποία περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἱστορικὴ Μακεδονία, ἔδωσε τὸ διοικητικὸ ὄνομα «Θέμα Βουλγαρίας». Ταυτόχρονα ἔσπευσε καὶ στὴν ὑπαγωγὴ τῆς Θεσσαλίας ἐκκλησιαστικὰ στὴν ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος, ἡ ὁποία γεωγραφικὰ ἀνῆκε στὸ ἴδιο «Θέμα Βουλγαρίας». Εὔλογα ἐπανακάμπτοντας οἱ ἐπιβιώσαντες αἰχμάλωτοι Λαρισαῖοι ἢ ἐπίγονοί τους ἀποκαλοῦνται «Βούλγαροι»!Λοιπὸν τὸ διοικητικὸ ὄνομα ἐκάλυψε τὸ ἐθνικό[3].

1. P.Lemerle, *Prolégomènes à une édition critique et commentée des «Conseils et Récits» de Kékauménos,* Bruxelles 1960, 75, 80 σημ. 2.

2. N. Adontz, *Samuel l' Arménien, roi des Bulgares*, Bruxelles 1938 (=*Etudes Arméno-Byzantines,* Lisbonne 1965, 347-407).

3. Νικηφόρος Γρηγορᾶς, 1, 27: «χρόνοις μέντοι ὕστερον ὁ βασιλεὺς Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος μετὰ πολλὰς τὰς μάχας τέλος ἐξέτριψε καὶ ἐδουλώσατο τούτους [τοὺς Βουλγάρους]· καὶ τῆς μὲν χώρας τοὺς ἐναπολειφθέντας ἐξορίστους πεποίηκεν ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἴστρον κάτω Μοισίᾳ· τὸ δ᾽ ὄνομα (Βουλγαρία) καθάπερ ἄλλο μνημεῖον ἐκείνων ἐναπολέλειπται τῇ ἀρχιεπι-

Ὡστόσο τὸ 1981 κατὰ τὰ 100χρονα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλίας ὁ Δικαῖος Βαγιακάκος ἀνακοινώνει:«Μνημονεύονται καὶ ὑπολείμματα Σλαβικῶν πληθυσμῶν, οἱ ὁποῖοι ἄλλοτε καλοῦνται Βούλγαροι καὶ ἄλλοτε Σέρβοι». Δυστυχῶς ἡ περικοπὴ εἶναι ἐντελῶς ἀτεκμηρίωτη. Δὲν παρατίθεται παραμικρὴ παραπομπή. Ἐπικαλούμενος δὲ τὸν Ἀθανάσιο Ψαλίδα αὐτοαναιρεῖ τὴν ἀνακοίνωση. Διότι ὁ Ἠπειρώτης λόγιος τὴν 12 Φεβρουαρίου 1823 γνωστοποιεῖ μὲ ἐπιστολὴ στὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο καὶ τὰ ἑξῆς: «...Τὰ γένη ὁποὺ κατοικοῦν στὴ Θεσσαλία εἶναι Ἕλληνες, Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι...». Σὲ Ὑπόμνημα πρὸς τὸν Ἰωάννη Καποδίστρια ὁ Ψαλίδας διευκρινίζει: «Οἱ κάτοικοι Χριστιανοὶ τῆς Θεσσαλίας οἱ πολλοὶ εἶναι μὲν εἰς τὰ βουνὰ πολεμικώτατοι...». Καὶ συμπληρώνει ὁ Βαγιακάκος: «Ἐκτὸς ὅμως τῶν Τούρκων ἔχομεν ἐγκατάστασιν καὶ Ἑβραίων εἰς ...Βόλον, Λάρισαν καὶ Τίρναβον, ἰδίως ἀπὸ τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος». Στὴν ἄλλη σελίδα προσθέτει καὶ τὴν πληροφορία:«Περισσότεροι Ἑβραῖοι εὑρίσκοντο εἰς τὴν Λάρισαν 1726, ..., καὶ εἰς τὰ Τρίκαλα 510».[4]

Ὡς πρὸς τὸ ἀρχικὸ ζήτημα ὑπάρξεως Βουλγάρων στὴ Θεσσαλία, τὸ ὁποῖο θέτει ἡ Ὁδηγία τοῦ Βιβλίου τοῦ Δασκάλου, ὁ μεγάλος Γεωγράφος Elisée Reclus τὸ 1875 εἶχε σημειώσει ὅτι οἱ Βούλγαροι ἀφανίσθηκαν ἀφήνοντας ἴχνη στὴν τοπωνυμία. Αὐτὴν τὴν ἄποψη συμμερίζεται καὶ ὁ ἐπιφανὴς Βαλκανολόγος Georges Castellan.[5]

Ἀναγκαία ἀποβαίνει ἡ διερεύνηση καὶ ἐνδεχόμενης δυνατότητας καθόδου καὶ διαμονῆς Σέρβων στὴ Θεσσαλία, ὅπως ἀφήνει νὰ διαφαίνεται τὸ Βιβλίο τοῦ Δασκάλου. Ἀλλὰ στὸ προκείμενο ὑφίσταται καὶ σπουδαία ἰδιαιτερότητα. Πράγματι ἡ Σερβία προϋπῆρξε καὶ διοικητικὴ περιφέρεια, Θέμα[6], τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τοῦ Βυζαντίου. Ὁ διασημότερος διοικητής του Στέφανος Ντουσὰν (1331 -1355),[7] προφανῶς ἀκολουθώντας παραδείγματα ἄλλων ὀνομα-

σκοπῆ». Βλ. καὶ *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, 3.3.1994, 90-91, κριτικὴ Σαρ. Καργάκου.

4. Δ. Β. Βαγιακάκος, «Ἡ δημογραφικὴ καὶ τοπωνυμικὴ κατάστασις τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἄρτης κατὰ τὴν προσάρτησίν των εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος 1881», *Πρακτικά.* Διεθνὲς ἱστορικὸ συμπόσιο «Ἡ τελευταία φάση τῆς Ἀνατολικῆς Κρίσεως καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς (1878-1881)», Βόλος: 27-30 Σεπτεμβρίου 1981. Ἀθῆναι 1983, 496, 504-507. Βλ. καὶ *Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, 48, 1973 (1974), 265, ὅπου Ἔκθεσις Βαγιακάκου μὲ ἀναφορὰ σὲ Ἀνακοίνωση τοῦ Jordan Zaimov, ὁ ὁποῖος ἔδωσε ἀφορμὲς γιὰ εἰκασίες ὑπάρξεως Βουλγάρων ἰχνηλατώντας σλαβοφανῆ τοπωνύμια.

5. G. Castellan, «Les Balkans et la Grèce au lendemain du traité de Berlin, 13 juillet 1878», *Πρακτικά,* 1983,121.

6. V. Laurent, «Le thème byzantin de Serbie au XIe siècle», *Revue des Etudes Byzantines* (REB), 15, 1957, 185-195.

7. G. Ostrogorski, «Etienne Dusan et la noblesse serbe dans la lutte contre Byzance», *Byzantion*, 22,

στῶν στρατιωτικῶν, ὅπως τοῦ Βάρδα Σκληροῦ, Βάρδα Φωκᾶ, εἶχε φιλοδοξήσει καὶ ἀνάρρησή του στὸν θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ δὲ προπαρασκευὴ συντελεῖται βαθμιαῖα στὰ πλησιόχωρα. Ὑπὸ τὴν ἡγεσία του οἱ Σέρβοι διαβαίνουν τὰ νότια σύνορα τῆς χώρας τους (Rascia, Novi-Bazar)[8] καὶ ἐκτείνονται στὶς περιοχὲς τοῦ συμπαγοῦς Ἑλληνισμοῦ τοῦ Βορρᾶ. Ὁ Ντουσὰν ὑπερβαίνοντας τὰ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀκραιφνῶς σερβικὰ ἐδάφη καὶ κατερχόμενος στὴ Μακεδονία, Θεσσαλία..., ἀναγνωρίζει τὴν ἑλληνικότητά τους, ἀφοῦ αὐτοαναγορεύεται στὰ Σκόπια αὐτοκράτωρ Σέρβων καὶ Ἑλλήνων,[9] χωρὶς νὰ ἀναφέρονται Βούλγαροι οὔτε «Μακεδόνες», τύπου σημερινῶν Σκοπιανῶν, στοὺς ὁποίους στοιχειώδης ἀναφορὰ θὰ ἦταν ἐπιβεβλημένη καὶ αὐτονόητη, ἂν ὑπῆρχαν στὸν συγκεκριμένο χῶρο, πολὺ δὲ περισσότερο καὶ λόγῳ ὁρισμοῦ τῆς πόλεως τῶν Σκοπίων ὡς πρωτεύουσας τοῦ κράτους του.[10] Ἐν τέλει ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου N. Iorga παρατηρεῖ ὅτι οἱ τελευταῖοι Σέρβοι δυνάστες, οἱ ὁποῖοι εἶχαν προσθέσει στὸν ἑλληνικὸ τίτλο τους καὶ τὸ ὄνομα τῶν Παλαιολόγων, τερματίζουν τὴ δυναστεία τους μὲ τὴ συνείδηση ὅτι ἀπέβαλαν τὸν σλαβισμὸ καὶ ἔγιναν δεκτοὶ στὴ Βυζαντινὴ ἑνότητα,[11] τὴν ὁποία πρωταρχικὰ μὲ τὴν κατάτμηση τοῦ κράτους ὤθησαν στὸ χάος,[12] ποὺ προηγήθηκε τῆς ὀθωμανικῆς κατακτήσεως.

Οἱ τρίτοι στὴ σειρὰ θεωρούμενοι ἀπὸ τὸ Βιβλίο τοῦ Δασκάλου ξένοι κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας, κατὰ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία πρόσφατα ἐξ αἰτίας τοῦ βιβλίου ΣΤ΄ Δημοτικοῦ, γνωμοδότησε, δὲν εἶναι Ρουμάνοι ἀλλὰ λίγοι ρου-

1952.

8. D. A. Zakythinos, *La Grèce et les Balkans,* Athènes 1947, 69.

9. L. Maksimović, «The Greeks and Romania in the Serbian sovereign title» *Recueil des Travaux,* 12, 1970, 77. G. Soulis, *The Serbs and Byzantium during the reign of tsar Stephen Dušan (1331-1355) and his successors,* (Harvard Univercity 1958), Washington 1984. Jovanka Kalic΄, «La région de Ras à l' époque byzantine», *Géographie historique du monde méditerranéen,* Paris 1988, 138. Κατὰ τὸν Λέανδρο Βρανούση, «Τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου, Μιὰ ἑστία ἀντίστασης μετὰ τὴν ἅλωση τοῦ 1204», *Ἑλληνικὸς Ἀστήρ,* 36, 1991, 21α, «ἐγκαταστάσεις Σέρβων, ὅπως φαντάζονται μερικοί», δὲν ἔγιναν.

10. Βλ.. *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος,* 18-7-1991, 59γ, καὶ αὐτ. 30-1-1997, αὐτοτελὲς τεῦχος ἐπιγραφόμενο *Μακεδονία, Ἱστορία ἐναντίον προπαγάνδας.*

11. N. Iorga, *Formes Byzantines et réalités balkaniques*, Bucarest 1922, 187. Βλ. καὶ Μ. Κατσαροπούλου, *Ἕνα πρόβλημα τῆς Ἑλληνικῆς Μεσαιωνικῆς Ἱστορίας. Ἡ σερβικὴ ἐπέκταση στὴν Δυτικὴ Κεντρικὴ Ἑλλάδα στὰ μέσα τοῦ 14ου αἰ.* Θεσσαλονίκη 1989.

12. Σ' αὐτὸ συνέτειναν καὶ οἱ Βούλγαροι μὲ βαρύτατες τελικὰ ἐπιπτώσεις καὶ γιὰ τὸ κράτος τους Βλ. *Balcania*. 1, 1938, 21, ὅπου ὁ G. Murnu ἐπισημαίνει: «et l' Etat-fantôme s' est dissipé aux premiers souffles de la tempête asiatique». Κατὰ δὲ τὸν A. Dumont, "Souvenirs de la Roumélie», *Revue des deux Mondes*, 95, 1871, 550: «Depuis la conquête ottomane les Bulgares n' ont pas d'histoire... Durant quatre siècles cette race s'est abandonnée à la plus profonde torpeur».

μανίσαντες Βλάχοι! Βλαχολογικὰ δὲ ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν δὲν ἐκφράζεται πρώτη φορά. Πρὸ ἐτῶν εἶχε βραβεύσει διδάκτορα τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν εἰδικευμένο στὴ Βλαχολογία ἐπισημαίνοντας ὅτι τὸ συγγραφικὸ ἔργο του «ἔχει ὡς ἐπίκεντρο τοὺς Βλάχους, ἰδίως στὴν Ἑλλάδα, τοὺς ὁποίους βάσει συστηματικῆς ἔρευνας, τεκμηριωμένης ἐπιχειρηματολογίας καὶ μὲ χρήση ἐκτενοῦς ξένης καὶ ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας, χαρακτηρίζει ὡς Ἑλληνοβλάχους, ἀντικρούοντας τὴν ἐκδοχὴ ὅτι ἀποτελοῦν ἰδιαίτερη ἐθνότητα καὶ ἐντεῦθεν βλαχικὴ μειονότητα». Προσθέτει δὲ καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἡ συναφὴς ἐνασχόλησή του ἔχει παραμέτρους ἱστορικές, λαογραφικές, γλωσσολογικές, φιλολογικές, ἐθνολογικές».

Ἐξ ἄλλου ἤδη ἀπὸ τὸ 1832 ὁ πρῶτος Νεοέλληνας ἱστορικὸς καὶ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Κωνσταντῖνος Κούμας ἀποδεικνύει τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων, ὅτι οἱ Βλάχοι Ἑλλάδος εἶναι «Ἕλληνες τὸ γένος». Τὴ θέση του ὑποστηρίζουν ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀπόστολος Ε. Βακαλόπουλος, ὁ μεγαλύτερος ἱστορικὸς τοῦ 20ου αἰώνα, ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου,[13] συνάμα δὲ πλεῖστοι ὁμόλογοί τους, ὁμογενεῖς καὶ ἀλλογενεῖς.

Ἡ ταύτιση ἄλλως τε Ρουμάνων καὶ Βλάχων ἑλλαδικῶν καταρρίπτεται καὶ μὲ μοναδικὸ γλωσσολογικὸ δεδομένο. Συγκεκριμένα τὰ δομικὰ συστήματα μιᾶς γλώσσας-κατ' ἀντίθεση μὲ τὸ λεξιλόγιο- δὲν δανείζονται, ὅπως τονίζει καὶ ὁ Βούλγαρος ἀκαδημαϊκὸς Vl Georgiev.[14] Δοθέντος δὲ ὅτι στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Βλάχων διασώζεται ἀριθμητικὸ σύστημα, ποὺ διαφέρει ὁλότελα ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο τῆς ρουμανικῆς γλώσσας καὶ ἀνάγεται ἀπ' εὐθείας στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γλώσσα, ἰδίως δημώδη, ἀναδεικνύεται ἀδιαμφισβήτητη ἡ ἑλληνικότητα τῶν χρήστων του.

Ἐπιπρόσθετα ἡ ρουμανικότητα τῶν Βλάχων ἐπινοήθηκε, ὅπως ἐνώπιον τῆς Ρουμανικῆς Βουλῆς ἐνωρίτατα ἔχει δηλώσει ἐξηγώντας μάλιστα καὶ τοὺς λόγους τῆς ἐπινοήσεως ὁ Mihail I. Kogalniceanu, ὁ ἐπιφανέστερος καὶ ἀκραιφνέστατος Ρουμάνος πολιτικός, ποὺ διετέλεσε καὶ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν καὶ πρωθυπουργὸς τῆς Ρουμανίας, πανεπιστημιακὸς καθηγητὴς καὶ ἀκαδημαϊκός[15]: «Ἕκαστος λαὸς ἔχει ἀνάγκην νὰ στρέψῃ τὰς σκέψεις καὶ τοὺς ἐθνικοὺς αὐτοῦ πόθους πρὸς ἕν οἱονδήποτε ἰδανικόν. Ἡ Μακεδονικὴ ρωμουνικὴ πολιτικὴ ἐφευ-

13. Πβ. Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου, *Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων καὶ στὰ βλαχόφωνα χωριά τῆς Πίνδου,* τ.Α΄ (μέσα 19ου αἰ. -1900). Ἰωάννινα 1995,22 σημ.1.
14. *Studia Albanica*, 1, 1969, 146. Βλ. καὶ Ἀγόρω (Ρίτα) Ἐλισάβετ Λαζάρου - Ἀχιλλεὺς Λαζάρου, *Ἐθνικὰ καὶ Μειονοτικὰ Θέματα.* Ἐκδοτικὸς Οἶκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2004, 395.
15. *Enciclopedia istiografiei românesti.* Bucuresti, 1978, 191-193.

ρέθη πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ρωμουνικοῦ λαοῦ τῆς περὶ τῶν ἐν Τρανσυλβανίᾳ ὑποδούλων ἀδελφῶν αὐτῶν μερίμνης. Ἐὰν ἐγκαταλείψωμεν τὴν μακεδονικὴν πολιτικήν, οἱ συμπατριῶται ἡμῶν θὰ ἀναγκασθῶσι νὰ στραφῶσι πρὸς τὴν Τρανσυλβανίαν. Ἀλλ᾽ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει αἱ σχέσεις ἡμῶν πρὸς τὴν Αὐστρουγγαρίαν θὰ διαταραχθῶσι σπουδαίως, τὸ ὁποῖον ἐκ παντὸς τρόπου δέον ν᾽ ἀποφύγωμεν ὑπὸ τὰς παρούσας περιστάσεις. Διὰ τοῦτο εἶνε ἀναγκαῖον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ διευθύνωμεν τὴ προσοχὴν τοῦ Ρωμουνικοῦ λαοῦ πρὸς τὴν Μακεδονίαν».[16]

Καιρὸς πλέον καὶ γιὰ σύντομο σχολιασμὸ τῶν «λίγων ρουμανισάντων Βλάχων»! Κατὰ τὸ διάστημα τῶν συνομιλιῶν καὶ παρασκηνιακῶν διαβουλεύσεων τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου 1878-1881, ἡ Τουρκία μὲ τὴν ἐνεργὸ ὑποστήριξη ἢ συγκεκαλυμμένη ὑποκίνηση καὶ καθοδήγηση τῶν Μεγάλων (ἢ «Προστατίδων») Δυνάμεων ἀσκοῦσε παντοειδεῖς πιέσεις καὶ ἔθετε σὲ λειτουργία μηχανισμοὺς ἐπηρεασμοῦ τοῦ φρονήματος τοῦ συνόλου τῶν Θεσσαλῶν, ἄλλοτε μὲ ζωτικῆς σπουδαιότητας ποικίλες παραχωρήσεις σὲ μεμονωμένα φυσικὰ πρόσωπα ἢ διακεκριμένες πληθυσμικὲς ἑνότητες καὶ ἄλλοτε μὲ συνεχεῖς ἐκβιασμοὺς καὶ ἀπηνεῖς διώξεις.

Κατ᾽ ἐξοχὴν γιὰ τοὺς Βλάχους χρησιμοποιήθηκαν τὰ μόλις πρὸ δεκαετίας τρυφερὰ πλάσματα τοῦ Ρουμανικοῦ Παιδομαζώματος, γαλουχημένα φανατικὰ ὑπὲρ τῆς Ρουμανίας καὶ ποδηγετούμενα ἀπὸ πλειάδα παλαιότερων, ὅπως ἐπίκαιρα -κατὰ τὴν ἀπάνθρωπη διάπραξή του- ἀνέφερε στὸν ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν Πέτρο Δεληγιάννη ὁ πρόξενος Ἰωαννίνων Χρ. Φραγκούδης[17]. Μὲ δελεαστικὲς ὑποσχέσεις καὶ ἀπτὲς οἰκονομικὲς παροχὲς ἀπέσπασαν ἀπὸ οἰκογένειες Βλαχοχωριῶν τῆς Πίνδου νέους, τοὺς ὁποίους μετέφεραν στὴ μονὴ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τοῦ Βουκουρεστίου, γιὰ νὰ τοὺς ἐκπαιδεύσουν σὰν «ἐθνικοὺς» ἀποστόλους. Διότι εἶχε ἐπικρατήσει ἡ ἀντίληψη, κατὰ τὴν ὁποία ὁπωσδήποτε θὰ ἦσαν προθυμότεροι στὸ ἄκουσμα κηρυγμάτων ἀποστόλων ἀπὸ τὸν τόπο τους καὶ ὄχι ξένων, Ρουμάνων. Τὸ 1881 καταγράφει στὰ Ἀπομνημονεύματά του τὴν παταγώδη διάψευση τῶν προσδοκιῶν ὁ Guşu Papacostea-Goga: «...κάμποσοι νέοι ποὺ ἐπιστρέψαμε ἀπὸ τὴ Ρουμανία, ἀπὸ τὸ Σχολεῖο τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τοῦ Βουκουρεστίου (τοῦ ἱερομονάχου Averchie I.C. Maxim) γιὰ νὰ διαφωτίσουμε τὸν λαὸ

16. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Συμβολὴ τῆς ρουμανικῆς ἐπιστήμης στὴν ὀρθὴ λύση τοῦ ζητήματος τῶν Βλάχων Ἑλλάδος*.Ἐκδόσεις Ἐπιτροπῆς Ἐθνικῆς Ἐνημερώσεως. Τρίγλωσσο, Ἀθήνα 2007, 23-24.

17. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων - Ἀρωμούνων», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1986. 321-346, καὶ ἀναδ. *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι*, Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, Ἀθῆναι 1993, 191 κ.ἑ.

τῆς Μακεδονίας, μολονότι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι εἴμαστε Ἀρωμοῦνοι [Βλάχοι Ἑλλάδος], στὶς κοινότητες ποὺ πηγαίναμε μᾶς θεωροῦσαν ὡς ἀντιπρόσωπους ξένων συμφερόντων». Προσθέτει δὲ καὶ σήμερα ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες: «...Παντοῦ ἐδῶ μιλᾶνε μόνο ἑλληνικά... Θὰ μποροῦσες νὰ τοὺς θεωρήσεις ὡς καθαροὺς Ἕλληνες ἐὰν δὲ συναντοῦσες σὲ πολλὰ σπίτια γέρους καὶ γριὲς ποὺ μποροῦν ἀκόμη νὰ σοῦ ποῦν κάτι τὶ στὴ διάλεκτό μας [στὰ Βλάχικα]»[18].

Ὅταν αὐτὰ διαπιστώνονται στοὺς Βλάχους τῆς Μακεδονίας, εὔλογα δὲν ἐκπλήσσει ἡ στάση τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὶς συναντήσεις τους μὲ τὰ ἐπίλεκτα μέλη τῆς Ρουμανικῆς Ἀποστολῆς. Ὁμολογουμένως κρίνεται ἄξια θαυμασμοῦ καὶ ἐπαίνου. Διότι μὲ περίσκεψη καὶ παρρησία ἀπέρριψαν συλλήβδην τὶς προσφορὲς ἐκφράζοντας ταυτόχρονα τὸν ἀποτροπιασμό τους γιὰ τὴν ἀπαίτηση ἔναντι πρωτοφανῶν προϋποθέσεων ἐξαγορᾶς συνειδήσεων νὰ μὴ συναινέσουν στὴ διαφαινόμενη ἀπελευθέρωση καὶ συνακόλουθη προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας στὸ Βασίλειο τῆς Ἑλλάδος. Ἐξ ἴσου δὲ εὔτολμα δὲν δέχθηκαν τὴν ὑπαγωγή τους στὸ σχεδιαζόμενο Ἀλβανοβλαχικὸ κρατικὸ μόρφωμα περιφρονώντας προνομιακοὺς ὅρους. Μάλιστα, κατὰ τὸν Γάλλο καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Σορβόννης Victor Bérard, ἐὰν τότε οἱ Βλάχοι εἶχαν ἐνδώσει, τὸ βόρειο σύνορο τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους θὰ ἔμενε στὸ Δομοκὸ παντοτινά![19]

Πάντως δὲν εἶναι ἡ μοναδικὴ διαχρονικὴ ἐθνική-ἑλληνικὴ ἀντίστασή τους. Σὲ συνεργασία μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο, Δεσπότη τοῦ Μυστρᾶ[20], σπεύδουν πρὸς ἀναχαίτιση τῆς ὀθωμανικῆς ἐξαπλώσεως στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο. Διακρίνονται στὰ προεπαναστατικὰ κινήματα, ποὺ συνιστοῦν τὰ ἀπτότερα τεκμήρια τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως.. Σ᾽ αὐτὰ συμμετέχουν μὲ περιώνυμες κλεφταρματολικὲς οἰκογένειες, ὅπως τῶν Ζητραίων, τῶν Λαζαίων[21] καὶ τόσων ἄλλων. Συμβάλλουν σημαντικὰ στὴν προπαρασκευὴ τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 μὲ τὴν ἐμπερίστατη σπορὰ τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ καὶ μὲ τὴν ἐντυπωσιακὴ ἐνδυνάμωση τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ὅπως φανερώνουν τὰ δίδυμα Βλαχοχώρια Καλαρρύτες καὶ Συρράκο, ποὺ παρέχουν τὸ πολυπληθέστερο ἔμψυχο δυναμικὸ Φιλικῶν. Βλάχοι τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Γεωργάκη Ὀλυμπίου γίνο-

18. G. Papacostea - Goga, I*n zilele redesteptării macedo--române. Memorii, acte și corespondența,* Bucuresti 1927, 24.

19.Πβ. *Annales de l' Ecole Libre des Scienses Politiques,* 2, 15. 4. 1892, 337-338.

20. W. Miller, *Ἡ Φραγκοκρατία στὴν Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1960, 475. Α.Ε. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ.* Α΄ Θεσσαλονίκη 1964, 239-240.

21.Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ὁ Ὄλυμπος θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ κοιτίδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.* Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς ἐκτάκτου ἐκδόσεως τῶν Θεσσαλικῶν Χρονικῶν. Ἀθῆναι 1966, 16 κ.ἑ. Δ. Φ. Καρατζένης, *Ἐπανάστασις καὶ καταστροφὴ Καλαρρυτῶν-Συρράκου.* Ἰούλιος 1821. Πίνακες ἀγωνιστῶν.

νται θυσία στὸ βωμὸ τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸ Ὁλοκαύτωμα στὸ μοναστήρι τοῦ Σέκου τῆς Μολδαβίας καὶ μὲ τὰ χιλιοτραγουδημένα *Παιδιὰ τῆς Σαμαρίνας*[22] στὴν Ἔξοδο τοῦ Μεσολογγίου, ὅπου πλέον τὴν ἐπιτέλεση τοῦ ὑψίστου χρέους πρὸς τὴν Ἑλλάδα δείχνει ταπεινὸ Ἡρῶο στὸν Κῆπο τῶν Ἡρώων.

Μετέπειτα συμπαρατάσσονται ἐνεργότατα στὶς ἀλλεπάλληλες ἐξεγέρσεις τῶν ἀλυτρώτων Ἑλλήνων, ὅπως τοῦ 1854 μὲ τὸν ὑπέροχο καὶ ὀνομαστότατο καπετάνιο Χριστόδουλο Χατζηπέτρο ἀπὸ τὸ Περτούλι Τρικάλων καὶ τὴν ἀκόμη παραγνωρισμένη *Σφαγὴ τῶν Βλάχων τῆς Φυλλουριᾶς*, τὴν ὁποία ἐξειδικεύει περισσότερο ὀνομάζοντάς την *Σφαγὴ τῶν Βλάχων τῆς Σαμαρίνας στὴ Φυλλουριὰ* ὁ Βάσος Καλογιάννης[23]. Στὴν ἐξέγερση τοῦ 1878 ἐπαναλαμβάνεται ὁ Χορὸς τοῦ Ζαλόγγου στοὺς Ἁγίους Πάντες Ἠμαθίας[24] ἀπὸ Βλαχοποῦλες τῆς Πιερίας, τοῦ Βερμίου, τῆς Βέροιας...

Τὸ 1897 στὸν ἀποκαλούμενο πόλεμο τῆς Ντροπῆς, τὴν τιμὴ τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων ἔσωσε ὁ Βορειοηπειρώτης, Μοσχοπολίτης, Βλάχος Κωνσταντῖνος Σμολένσκης, τὸν ὁποῖο στὴ σύγχρονη Ἑλλάδα καὶ διδάκτορες Ἱστορίας[25] χαρακτηρίζουν ξένο, φιλέλληνα, γιὸ Πολωνοῦ ἀξιωματικοῦ. Στὸ δὲ Εἰκονογραφημένο Ἐπίτομον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Παπύρου οἱ ἀναγνῶστες ἔπαιρναν τὴν πληροφορία: «Σμόλενιτς ἢ Σμολένσκης Λεωνίδας (1875) Πολωνὸς φιλέλλην· μετέσχε τῆς ἐπαναστάσεως (1825 κ.ἑ.) παρέμεινε μετὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν εἰς τὸν ἕλλην. στρατόν· διετέλεσεν ὑπουργὸς στρατιωτικῶν (1855 καὶ 1863)». Σὲ δεύτερο λῆμμα γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Σ. ἐπαναλαμβάνεται ἡ φιλελληνικὴ ἰδιότητα τοῦ πατέρα του. Ὅμως «Ὁ Στρατηγὸς [Κ.] Σμολένσκης ἐγεννήθη εἰς Οὐγγαρίαν,

---

Ἐκδόσεις Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν. Ἰωάννινα 1988. Γ. Εὐ. Τσίλης, «Καλαρρυτιῶτες καὶ Συρρακιῶτες ἀγωνιστὲς τοῦ 1821», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 2005, 273-284.

22. Ἀναθρεμμένα μὲ τὴν πίστη στὴ «Μεγάλη Παναγία». Πβ. Δ.Ζ. Σοφιανός, *Ὀρθοδοξία καὶ Ἑλληνισμός.. Σταθερὴ πορεία καὶ ἀγῶνες αἰώνων.* Πρόλογος Καθηγουμένου Ἱερᾶς Μονῆς Μεγάλου Μετεώρου Ἀρχιμ. Ἀθανασίου Ἀναστασίου. Ἅγια Μετέωρα 2007, 28β: «Ἡ Ὑπέρμαχος Στρατηγός», ποὺ προστάτευε τὰ τείχη τῆς θεοφύλακτης Βασιλεύουσας, ἐξακολουθεῖ καὶ πάλι νὰ εἶναι ἡ σκέπη καὶ ἡ πρόμαχος τῶν σκλαβωμένων Ἑλλήνων. Ἔτσι, ὁ ἁπλοϊκὸς Καλλαρυτινὸς ζωγράφος τῆς Παναγιᾶς, στὸν φερώνυμο ναὸ τῆς Σαμαρίνας, γράφει τὸ 1808 πάνω στὴν εἰκόνα τὸ χαρακτηριστικὸ δίστιχο:

Βοήθα, Βλάχα Παναγιά, ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα
ν' ἀναστηθεῖ πάλ' ἡ Γραικιὰ ὅπως τὰ χρόνι' ἐκεῖνα».

23. *Ἐλευθερία* (Λαρίσης), 16-2-1969, 5 κ.ἑ.

24. *Μακεδονικά*, ΚΔ΄, 1984, 91-94, ὅπου δημοσίευμα Γ. Χ.Χιονίδη.

25. Πβ.Henri Turot, *Ἡ κρητικὴ ἐπανάσταση καὶ ὁ ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897.* Μτφρ. Λόισκα Ἀβαγιανοῦ. Εἰσαγ.καὶ σχ. Ἑλένη Διακάκη.Φιλολ. ἐπιστασία: Θ. Πυλαρινός. Ἐκδόσεις «Εἰρμός»: Ν. Ἡράκλειο 1991, 161 σημ. 77.

ἀλλ᾽ οὔτε Οὔγγρος ἦτο οὔτε Αὐστριακός, ἦτο καθαρόαιμος Ἕλλην! Ἡ οἰκογένειά του προήρχετο ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν πόλιν Μοσχόπολιν, ἡ ὁποία ἤκμασε κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα. Μετὰ τὴν καταστροφήν της κατὰ τὸ 1769, ὁ προπάππος του κατέφυγεν εἰς Οὐγγαρίαν, ὅπου ἤκμαζον Ἑλληνικαὶ Κονότητες. Ἐκεῖ ἐργαζόμενος ἐπιμελῶς, τιμίως καὶ εὐσυνειδήτως, ἀπέκτησεν ἕνα ἀξιόλογον ἀγρόκτημα, πλησίον τῆς πόλεως Τζαμιόλτικ. Τὸ κτῆμα τοῦτο διεκρίνετο ἀπὸ τὰ ἄλλα, διὰ τοῦ παρωνύμου Σμόλκ ἐξ οὗ καὶ τὸ ἐπώνυμον τῆς οἰκογενείας, ἡ ὁποία ἀργότερον ἐτιμήθη παρὰ τῆς Κυβερνήσεως διὰ τίτλων εὐγενείας»[26].

Κατὰ τὸν Παῦλο Μελᾶ, πολεμιστὴ τοῦ ᾽97, «ὁ Κωνσταντῖνος Σμολένσκης μάχεται σὰν λιοντάρι, ὅπου κι ἂν τὸν στείλουν. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ τὸν λατρεύωμεν, διότι εἶναι ὁ μόνος ἀνώτερος ἀξιωματικός, ποὺ προτάσσει τὴν γενναίαν του καρδιὰν εἰς τὸν ἐχθρόν. Εἰς τὸ Ρεβένι πολλάκις ἀπώθησε τοὺς Τούρκους καὶ μόνος αὐτὸς ἦλθε ἐν τάξει εἰς τὰ Φάρσαλα. Πάλιν αὐτὸς ἔσωσε τὸ Βελεστῖνον τρὶς νικήσας τοὺς Τούρκους...»[27].

Τὴν ἴδια μαρτυρία δίνει καὶ ὁ Ἄγγλος πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐχθροπραξιῶν τοῦ Ἀτυχοῦς Πολέμου τοῦ ᾽97: «...Μόνον ὁ Σμολένσκης ἐπολέμησε στὸ Βελεστῖνο...»[28]. Ὁ δὲ ἀντιστράτηγος ἐ.ἀ. Κ. Μάλαμας κατὰ τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ Μνημείου Σμολένσκη στὸ Βελεστῖνο διαλαλεῖ: «Ὁ Κων. Σμολένσκης ἔγινε θρύλος στὴ μαύρη ἐποχὴ τοῦ ἄτυχου Πολέμου 1897[...]. Ἡ λαμπρὰ νίκη τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων στὸ Βελεστῖνο ὑπῆρξε τὸ μόνο φωτεινὸ παράδειγμα στὴ σκοτεινὴ ἐκείνη περίοδο. Ἡ πληγωμένη Ἑλληνικὴ ψυχὴ ἀποθέωσε τὸν Σμολένσκη...»[29].

Τὸ 1898, μετὰ τὸν ἀτυχῆ πόλεμο τοῦ ᾽97, πάλι οἱ Βλάχοι ἀναπτερώνουν τὸ καταπτοημένο φρόνημα τῶν Πανελλήνων μὲ τὸ Ὁλοκαύτωμα τῆς Κουτσούφλιανης, ποὺ ἐπέσυρε τὴν προσοχὴ ὅλης τῆς Εὐρώπης καὶ κατέπληξε ὅλο τὸν κόσμο! Ἐν τούτοις πρόσφατα, 2006, μὲ τὴν ἐπιδημία τοῦ «μεταμοντέρνου» ἱστορισμοῦ ἀπαλείφθηκε ὁ ὅρος *Ὁλοκαύτωμα*[30]: «Τότε [13 Μαΐου 1898] οἱ κάτοικοί

26. Πβ. Στ. Μ. Γκατζόπουλος, *Μοσχόπολις*, Ἰωάννινα 1979,97.
27. Πβ. Ἰ. Σωτ. Νοτάρης, *Παῦλος Μελᾶς*. ΕΜΣ. Θεσσαλονίκη 1955,14.
28. Βλ. *Τὸ Βῆμα*, 17-12-1995, Α18, ἐπισήμανση Μ. Πλωρίτη.
29. *Ἡ Φωνὴ τοῦ Βελεστίνου*, 2 (52), 1991, 4.
30. Θ. Α. Νημᾶς, «Τὰ ἀπελευθερωτικὰ κινήματα στὴ Θεσσαλία κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τουρκοκρατίας», *Θεσσαλία*, τ. Α΄ Θέματα Ἱστορίας. Ἔκδοση τῆς Ἑνώσεως Τ.Ε.Δ.Κ. Θεσσαλίας-Δημοτικοῦ Κέντρου Ἱστορίας καὶ Τεκμηρίωσης Βόλου. Λάρισα 2006, 316. Βλ. καὶ Μ. Μήσιος, Τὸ Ὁλοκαύτωμα τῆς Κουτσούφλιανης. Γιορτάστηκε καὶ φέτος ἡ ἱστορικὴ ἐπέτειος, «Μνῆμες», Ἀπρίλιος-Ἰούνιος 2006, 12-13. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «1898: Ὁλοκαύτωμα Κουτσούφλιανης, 1998: Βλαχοπαρασυναγωγή στὴ Λάρισα», ἀνάτ. ἀπὸ τὸ *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, ΙΘ, 1998, μὲ πρόλογο τοῦ προέδρου

της τὴν ἐγκατέλειψαν καὶ πῆγαν στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα, ὅπου ἵδρυσαν τὴ Νέα Κουτσούφλιανη (σημερινὴ Παναγία) Καλαμπάκας». Αὐτὸ δὲν εἶναι Ἱστορία. Διότι ἱστορία σημαίνει ἀλήθεια, ἀμετάκλητη, ἀμετάβλητη, ἀνεπηρέαστη ἀπὸ ὁποιαδήποτε σκοπιμότητα.

Ὁμολογουμένως οἱ Κουτσουφλιανίτες δὲν ἐγκατέλειψαν τὴ γενέτειρά τους μὲ χαροῦλες καὶ τραγουδάκια, σὰν ἐκδρομεῖς, καὶ δὲν τοὺς ἀνέμεναν ἐκεῖ ποὺ πῆγαν ἑτοιμοπαράδοτες «μαιζονέτες» οὔτε ἐντεταλμένοι τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους γιὰ ὑποδοχὴ μὲ ἀνοιχτὲς ἀγκάλες καὶ δαψιλεῖς δεξιώσεις! Μερόνυχτα βίωναν τὴν ξαγρυπνιὰ καὶ τὴν ἀγωνία. Ἀγωνίζονταν μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα, μὲ νύχια καὶ μὲ δόντια γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ρουμανικῆς καὶ τῆς τουρκικῆς προπαγάνδας, οἱ ὁποῖες διεισδύοντας στὰ Βλαχοχώρια τῆς περιοχῆς πάσχιζαν μὲ παροχολογίες ὑπέρτερες ἐκείνης τοῦ 1881 γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς διάχυτης δυστυχίας καὶ γιὰ τὴν ἄγρα μειοδοτῶν, ὥστε νὰ παραπλανηθοῦν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ὅμως μάταια ἀποπειράθηκαν νὰ πειθαναγκάσουν τοὺς Κουτσουφλιανίτες, γιὰ νὰ ὑπογράψουν ὅτι δέχονται τὴν τουρκικὴ ἐπικράτεια ἀντὶ τῆς ἑλληνικῆς. Τὸ δὲ κίβδηλο ὑπόμνημα ποὺ συντάχθηκε ἀπὸ τὶς συνεταιρισμένες προπαγάνδες καὶ ὑποβλήθηκε στὴν Ἐπιτροπὴ τῶν Ἀντιπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων σὰν Κουτσουφλιανίτικο, ἀποκαλύφθηκε ἀπὸ τὸν Ἰταλὸ ἀντιπρόσωπο μὲ ἁπλούστατη ἐπισήμανση τῆς τελειότητας τῆς γαλλικῆς γλώσσας τῶν ...«Βλάχων» συντακτῶν!

Γιὰ τὰ τεκταινόμενα οἱ ἀληθινοὶ Κουτσουφλιανίτες δὲν παρέλειπαν νὰ ἐνημερώνουν τὸ Ἑλληνικὸν Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν μέσῳ τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος, ποὺ στρατοπέδευε κοντά: «*...μόνοι ἐγκαταλειφθέντες* παρὰ τοῦ στρατοῦ μας εἰς τὴν τύχην, ἅπαντες ἐν μεγάλῃ συμπνοίᾳ, ἣν ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμοῦ καὶ ἕνα σκοπὸν ἐπιδιώκομεν πῶς νὰ διατηρήσωμεν τὴν ἰδιαιτέραν μας Πατρίδα ἀμόλυντον Τουρκικῶν ἀτιμώσεων καὶ ὕβρεων ἐναντίον τῶν διηνεκῶς ἀπειλούντων ἡμᾶς ἐκ βορρᾶ Τουρκικῶν ἐκεῖθεν ὁρίων, καὶ τοῦτο ἐπετύχομεν, ἀποκρούσαντες πολλάκις διὰ τῶν ὅπλων τὸν ἐχθρόν. Παρακαλοῦμεν ὅθεν τὸν Κύριον Ὑπουργόν, ἐὰν ἐγκρίνῃ νὰ δώσῃ πλήρη δημοσιότητα τῆς παρούσης, ἵνα πεισθῇ τόσον ἡ Εὐρώπη ὅσον καὶ ὁ κόσμος μικρός τε καὶ μεγάλος, ὅτι οἱ ὁμιλοῦντες τὴν Κουτσοβλαχικὴν κάτοικοι τῶν πέριξ χωρίων τοῦ Πίνδου δὲν εἶναι οὔτε Ρωμοῦνοι οὔτε τουρκόφρονες, ὡς θέλουσι νὰ τοὺς παραστήσωσιν οἱ διάφοροι προπαγανδισταὶ καὶ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη,

τῆς Ἀδελφότητας Παναγίας Χρ. Ζούκα.

ἀλλ' εἶναι οἱ γνησιότεροι τῶν Ἑλλήνων»[31]. Ἐξ ἴσου ἐπίμονα εἶχαν γραπτῶς παρακαλέσει καὶ τὴν Ἐπιτροπὴ διαρρυθμίσεως τῶν συνόρων γιὰ τὴν παραμονὴ τῆς γενέτειράς τους στὴν Ἑλλάδα ἀποφασισμένοι νὰ μὴ ὑποστοῦν ἐκ νέου τὸν τουρκικὸ ζυγό, νὰ πυρπολήσουν οἱ ἴδιοι τὴν πατρίδα τους, ὅπως τελικὰ καὶ ἔπραξαν γεγονὸς ποὺ ἐπέβαλε τὸν ὅρο *Ὁλοκαύτωμα.*

Ἡ δὲ ἀπάλειψή του θυμίζει τὸν «συνωστισμὸ» τῶν Ἑλλήνων στὸ λιμάνι τῆς Σμύρνης, γιὰ τὸν ὁποῖο τόσο ἐπικρίθηκε τὸ διαβόητο Ἐγχειρίδιο Ἱστορίας ΣΤ΄ Δημοτικοῦ καὶ καταποντίσθηκε στὶς τελευταῖες ἐκλογὲς ἡ ὑπουργὸς Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων συμπαρασύροντας καὶ τὸν ἁρμόδιο ὑφυπουργό, δύο ἀπὸ τὰ πλέον ἐπίλεκτα, κατὰ κοινὴ ὁμολογία, στελέχη τοῦ κυβερνῶντος κόμματος!

Βλάχοι ἐπίσης ἀποτελοῦν βάσιμη ἐλπίδα γιὰ τὴ διαφύλαξη τῆς ἑλληνικότητας τῆς Μακεδονίας. Ἀπὸ Σέρρες τὴν 4η Δεκεμβρίου 1903 πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Β[ασιλικὸν] Ὑπουργεῖον ἀναφέρει ὁ Πρόξενος Ἴων Δραγούμης: «...Ἡ ἀπώλεια τῶν Βλάχων ἐν Μακεδονίᾳ, εἶναι ἡ πλήρης καταστροφὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας...». Σημειώνει δὲ καὶ τὰ ἑξῆς: «...Εἶναι ἀξία θαυμασμοῦ ἡ ἐθνικὴ ἀντοχὴ καὶ τὰ ἄλλα τῶν Βλάχων προτερήματα, τῶν τε συνοικισθέντων εἰς τὰς κώμας καὶ πόλεις ὡς καὶ τῶν κατεχόντων τὰ ὄρη νομάδων ποιμένων, ἀπορῶ δὲ πῶς ἔχοντες ἐν Μακεδονίᾳ τοιοῦτο στοιχεῖον, τοιοῦτο γένος, ὀρεινόν, νοῆμον, ὑπερήφανον καὶ φιλοπόλεμον οὐ μόνον δὲν μετεχειρίσθημεν αὐτό, ὅσον ἔπρεπε, πρὸς περιφρούρησιν τῶν ἐν τῇ χώρᾳ δικαίων ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἀφήκαμεν αὐτὸ νὰ ἀποδεκατισθῇ ἐκ τῶν ἐπιθέσεων τῶν ἐνόπλων Βουλγάρων. Λύπης αἴσθημα προξενεῖ ἡ καταστροφὴ ἀόπλων ὑπερηφάνων ὑφ' ὡπλισμένων ταπεινῶν». Στὴ δὲ σημείωση τῆς ἑπόμενης σελίδας συμπληρώνει: «Οἱ δὲ ἐπὶ τῶν ὀρέων νομάδες Βλάχοι ἀπὸ ἐτῶν ἀπηνῶς καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν βουλγάρων οἵτινες οὐδέποτε ἔπαυσαν φονεύοντες τοὺς κρατίστους αὐτῶν καὶ ζημιοῦντες τὰ ποίμνια αὐτῶν, ἐξασθενοῦνται, ζημιούμενοι εἰς ἐπίμετρον τελευταῖον καὶ ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων». Οἱ ἱκανότητές τους δὲν πέρασαν ἀπαρατήρητες καὶ ἀναξιοποίητες ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη: «Ἐπειδὴ τὰ παραμεθόρια διαμερίσματα ἐλυμαίνοντο ἀπὸ τοῦ 1878 (καὶ πρότερον ἴσως) βουλγαρικαὶ ληστρικαὶ συμμορίαι ἡ Τουρκία εἶχε ἀναθέσει εἰς τοὺς Βλάχους τὴν ἐξόντωσιν αὐτῶν (ὁπλίσασα αὐτούς). Ἔπειτα ὅμως ἄφησαν αὐτοὺς (ἀγνοῶ διατί) καὶ ἔμειναν φθίνοντες ὑπὸ τὰ κτυπήματα τῶν Βουλγάρων ληστῶν, οἵτινες βραδύτερον μετετρά-

31. Γ. Ν. Σάρρος - Ἀ. Δ. Στράτης, *Ἱστορία τῆς Κουτσούφλιανης (Παναγία Καλαμπάκας).* Ἔκδοση «Ἀδελφότητος Παναγίας». Ἀθήνα 1997, 110-111. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ τόπος καὶ οἱ Ἕλληνες», *Ἐθνικὲς Ἐπάλξεις,* 26, 1998, 25-2

πησαν εἰς κομίτας [κομιτατζῆδες]».

Ἀλλὰ ὁ ἐν διαρκεῖ ἐγρηγόρσει Ἕλληνας Πρόξενος δὲν περιορίζεται μόνο στὰ προβλήματα καὶ στὶς δυνατότητες τῶν νομάδων Βλάχων. Μὲ τὸν ἴδιο ζῆλο παρακολουθεῖ καὶ ὅσους διαπρέπουν στὶς ἐπιστῆμες, νέους ταλαντούχους. Τὴν 8 Ἀπριλίου (1904) γράφει ἁρμοδίως: «Ὑπάρχει ἐνταῦθα νέος Μοναστηριώτης, Σαϊακτσῆς λεγόμενος, ὅστις καταγίνεται σοβαρῶς εἰς τὴν ἐθνολογίαν τῶν Βαλκανικῶν Κρατῶν. Μαθητὴς τοῦ Weigand διατελέσας ἐν Γερμανίᾳ καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ τρωτὰ τοῦ διδασκάλου δυνάμενος νὰ διακρίνῃ, μελετᾶ ἵνα χρησιμεύσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς βαλκανιολόγος. Νομίζω ἐνδεδειγμένον νὰ ὑποστηριχθῇ ὁ νέος οὗτος (ὅστις ἀπὸ 10 ἤδη ἐτῶν καὶ πλέον ἐργάζεται) ὅπως τύχῃ νῦν μὲν ὑποτροφίας ἐν Γερμανίᾳ πρὸς τελείωσιν τῶν σπουδῶν αὐτοῦ, βραδύτερον δὲ ἴσως καὶ καθηγεσίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ὅπου θὰ εἶναι χρησιμώτατος. Γινώσκει πάσας τὰς Βαλκανικὰς γλώσσας, ὡς κάτοικος δὲ τοῦ Μοναστηρίου εὑρίσκεται ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου, διέμενε δὲ καὶ ἐπὶ πολὺ ἐν Ρουμανίᾳ, Βουλγαρίᾳ καὶ Σερβίᾳ. Ἰδία δὲ εἰς τὴν Κουτσοβλαχικὴν ἐθνολογίαν εἶναι ἄριστα κατηρτισμένος, μὴ ὑπάρχοντος ἄλλως τε καὶ ἑτέρου συναγωνιστοῦ. Τὸν Σαϊακτσῆν γνωρίζει καὶ ὁ καθηγητὴς Πολίτης καὶ διὰ τούτου καὶ ὁ Λάππας. Δὲν νομίζεις σκόπιμον τὴν ὑποστήριξιν τῆς μελέτης τῆς Βαλκανικῆς Ἐθνολογίας, ἐξ ἴσου σπουδαίαν οὖσαν δι᾽ ἡμᾶς πρὸς τὴν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας; Ὑπάρχει ἆραγε τρόπος ὑποθάλψεως τοῦ μεγάλου ἀληθῶς ζήλου τοῦ Σαϊακτσῆ, ὅπως μὴ μαρανθῇ ἕνεκα ἐλλείψεως τῆς προσηκούσης ἐκτιμήσεως;»[32].

Ἐν τούτοις ὁ φέρελπις Σαϊακτσῆς ἀφέθηκε στὴν ἀτυχία του! Ἀγνοεῖται ἡ τύχη του. Βέβαια δὲν εἶναι ὁ μόνος. Ὁ Κώστας Κρυστάλλης, ἂν καὶ ἦταν διωκόμενος ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς τῶν Ἰωαννίνων κατόπιν καταγγελιῶν τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, συνάμα δὲ ἀσθενής, δὲν ἔλαβε τὴν ὑποτροφία, ἡ ὁποία προοριζόταν γιὰ Ἠπειρωτόπουλο, παρὰ τὴν ἄμεση παρέμβαση τοῦ Ἠπειρώτη Βλάχου πανεπιστημιακοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου. «Ἁπλούστατα», ὁμόλογός του, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καθ᾽ ὕλην(!) ἁρμόδιος ἔδωσε τὴν ὑποτροφία σὲ νέο τοῦ τόπου καταγωγῆς του, καθιστώντας τὴν ὀδύνη βαρύτερη ἐξ αἰτίας τῆς ἐπαναλήψεως τῆς πάγιας νεοελληνικῆς πρακτικῆς, κατὰ τὴν ὁποία, ὅπου κανεὶς γλυτώνει ἀπὸ τὸν κομματισμὸ ἐμποδίζεται ἀπὸ τὸν τοπικισμό, μὲ ἀπροσμέτρητες ἐπιβλαβέστατες ἐπιπτώσεις γιὰ τὴν πλατύτερη πατρίδα, τὴν Ἑλλάδα.

32. Ἴων. Δραγούμης, *Τὰ Τετράδια τοῦ Ἴλιντεν*. Ἐκδόσεις Πετσίβα, Ἀθήνα 2000, 623 σημ. 2-624 σημ. 2 καὶ 3.

Δὲν ἀπουσιάζουν καὶ ἀπρόσμενες περιπτώσεις. Λαμπρὴ ἐπιστημονικὴ προσωπικότητα, ὁ Πέτρος Παπαγεωργίου εὔσχημα καὶ τεκμηριωμένα ἀποποιεῖται πρόσκληση Ἐλευθερίου Βενιζέλου γιὰ ἕδρα στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ὅπου προϋπῆρχε συμπατριώτης του, Κρουσοβίτης, ὁ Ἰωάννης Πανταζίδης, μὲ σημαντικὴ ἐθνικὴ προσφορὰ καὶ ἕπονται ὁ Ἀλέξανδρος Σβῶλος καὶ οἱ σύγχρονοί μας Κ. Βαβοῦσκος, Γ. Νιτσιώτας, Ἀντ. Ταχιάος, Ἀναστ. Τάχος κ.ἄ. Ἀπὸ τὸ Κρούσοβο φέρεται καταγόμενος καὶ ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωακεὶμ Γ΄ ὁ Μεγαλοπρεπής.[33] Ὁ Μοναστηριώτικος καὶ τῆς εὐρύτερης χώρας Ἑλληνισμὸς παλεύει ἀπεγνωσμένα. Πρωτίστως ἐπιδιώκει τὴν τόνωση τοῦ πατριωτικοῦ φρονήματος, τὴν ἐμφύσηση ἐλπίδας ἐπιβιώσεως στοὺς σκληρότατα δοκιμαζόμενους ὁμογενεῖς. Στὴν ἐπίμοχθη καὶ ἐπισφαλῆ αὐτὴ προσπάθεια παρόντες πάντοτε παρέμειναν οἱ μυημένοι ἢ συμπαθοῦντες τὴ «Νέα Φιλικὴ Ἑταιρεία» Φλώρινας, τῆς ὁποίας ἔμμετρο Χρονικὸ ἔχει συνθέσει ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὸ Μεγάροβο Δημήτριος Τσιάπανος[34].Ἀληθινὰ δὲ ἡγετικὴ συμπεριφορὰ ἐπέδειξε καὶ μετὰ τὴ διάλυσή της ὁ ἱδρυτὴς Ν. Φιλιππίδης, ὁ ὁποῖος δὲν ἀνέκοψε τὸν ἀγώνα. Ἀνέπτυξε νέα δράση ὡς γυμνασιάρχης Καβάλας. Θαρραλέος ἰσάξια ἀναδείχθηκε ὁ Δρ. τοῦ Πανεπιστημίου Ἀλεξ. Ζουμετίκος, ποὺ θυσιάζει κιόλας καθηγεσία στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν συνεχίζοντας τὴν ἐθνικὴ ἀποστολή του ὡς γυμνασιάρχης Ἀδριανουπόλεως. Ὅλων δὲ ὑπερτερεῖ ὁ ἀπὸ τὸν Ἀμάραντο Καλαμπάκας ὁρμώμενος Δωρόθεος Σχολάριος,[35] ὁ ὁποῖος ἀποδέχεται ἀποστολὴ διαποιμάνσεως ὀρθοδόξου πληρώματος πανάρχαιου θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς μητροπολίτης Σωζοπόλεως, ὅπου οἱ συνθῆκες ζωῆς καθίστανται ὁλοένα δυσχερέστερες καὶ ἐπικινδυνωδέστερες. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κατανοώντας τὴν εὐεξήγητη καταπόνησή του σπεύδει πρὸς ἀνακούφιση καὶ ἀνταμοιβὴ στὴν τοποθέτησή του ὡς μητροπολίτη Δημητριάδος, ὅπου ὑπαγόταν καὶ ἡ γενέτειρά του. Ὅταν δὲ διαφάνηκε μεγαλύτερο πλησίασμα μὲ τὴ δημιουργία καὶ δεύτερης θεσσαλικῆς μητροπολιτικῆς περιφέρειας, Λαρίσης, Τρίκκης καὶ Σταγῶν, δὲν εὐδώθηκε ἡ ἐπιστροφὴ στὶς ρίζες του, στὸν Ἀμάραντο καὶ στὰ Μετέωρα, ὅπου ἔκαμε τὰ πρῶτα ἐκκλησιαστικὰ βήματα. Δὲν ἀνέχθηκε ταπείνωση ἀπὸ τὸν ἕτερο διεκδικητὴ τοῦ ἀρτιπαγοῦς μητροπολιτικοῦ θρόνου, ἁπλὸν ἀρχιμανδρίτη. Μὲ

33. Βλ. καὶ *Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ*, ΙΒ΄ 1945-46, 245.

34. Τοῦ ὁποίου ἀπόγονος, ὁ Γεώργιος Τσάπανος, μοῦ τὸ ἐξασφάλισε σὲ φωτοτυπία. Γι' αὐτὸ ἐκφράζω καὶ δημοσίως τὶς εὐχαριστίες μου.

35. Βλ. Δ. Γ. Καλούσιος, «Δωρόθεος Σχολάριος», Μητροπολίτης πρώην Λαρίσης (2-2-1812-29-6-1888), *Θεσσαλικὰ Σύμμικτα. Πρακτικὰ Α΄ Ἐπιστημονικῆς Ἡμερίδας*. Βόλος, 8 Δεκεμβρίου 2001. Πρότυπες Θεσσαλικὲς ἐκδόσεις. Τρίκαλα, Βόλος 2004, 25- 80, ὅπου καὶ ἐξαντλητικὴ σχεδὸν βιβλιογραφία.

νηφαλιότητα καὶ ὡριμότητα ἀπέσυρε τὴν ὑποψηφιότητά του, χωρὶς διατήρηση τῆς ἕδρας Δημητριάδος, καὶ ἐπιδόθηκε στὸ ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς του σὲ πολυσχιδῆ ἔργα φιλανθρωπίας, εὐποιίας, παιδείας στοιχώντας προγενέστερη χορεία Βλάχων Ἐθνικῶν Εὐεργετῶν, ποὺ μερικῶς ἢ ὁλικῶς εἶχαν συμβάλει στὴν ἐνδεδειγμένη παντοειδῆ ὑποδομὴ τῆς πατρίδας μας.[36]

Ἡ ὑπενθύμιση ὁσοδήποτε ἐλλιπὴς ἀποβαίνει ὁπωσδήποτε ἐποικοδομητική: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Ἐθνικὸν Ὀφθαλμιατρεῖον Ἑλλάδος, Ἐθνικὸν Μετσόβιον Πολυτεχνεῖον, Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον, Ἐθνικὸν Ὠδεῖον Ἑλλάδος, Στρατιωτικὴ Σχολὴ Εὐελπίδων, Σχολαὶ Ἑλληνικοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ, Τοσίτσεια Παρθεναγωγεῖα, Ἐφηβεῖον (Φυλακαὶ Ἀβέρωφ), Ἐθνικὴ Τράπεζα, Ἐθνικὸν Ἀστεροσκοπεῖον Ἑλλάδος, Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Ἑλλάδος, Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία Ἑλλάδος, Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἑταιρεία Ἑλλάδος, Ἰατρικὴ Ἑταιρεία Ἑλλάδος μὲ ἱδρυτὴ τὸν Διονύσιο Πύρρο (1774- Ἀθήνα 1853) ἀπὸ Καστανιὰ Καλαμπάκας, Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός, ἵδρυμα ἀδελφῶν Λάμπρου, Μπάγκειον, Ζάππειον, Παναθηναϊκὸν Στάδιον, Α΄ Λύκειον Ἀθηνῶν, Τυπογραφία Ἀθηνῶν, Μητρόπολις Ἀθηνῶν ὡς ἐκπλήρωση τοῦ Τάματος τοῦ Ἔθνους, γιὰ τὸ ὁποῖο κατὰ καιροὺς διενεργοῦνται ἔρανοι γιὰ τὴν πραγμάτωσή του, ἀκόμα καὶ στὶς ἡμέρες μας, ἀπὸ πιθανὴ παραπληροφόρηση.

Ἡ γενικὴ καὶ συνοπτικὴ συχνότατα ἀναφορὰ τῶν ἀγαθοεργιῶν τῶν παγκοίνως γνωστῶν μεγάλων εὐεργετῶν δὲν ἀφαιρεῖ τὸ παραμικρὸ ἀπὸ τὸ πατριωτικό-ἐθνικὸ μεγαλεῖο τῶν ἐντασσομένων σὲ κλίματα ἥσσονος ἐμβελείας Βλάχων εὐεργετῶν. Καὶ εἶναι πάμπολλοι. Ἀξίζουν δὲ ἰδιαίτερης διερευνήσεως στὰ πλαίσια παιδαγωγικῆς πολιτικῆς καὶ ἀποδόσεως δικαιοσύνης, παράλληλα δὲ καὶ ἀποστομώσεως τῶν ἀμφισβητιῶν τῆς ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων, τὴν ὁποία θρασύτατα ἐπιχειροῦν καὶ μηχανεύονται ποικιλώνυμες προπαγανδιστικὲς ὀργανώσεις, ἀδίστακτες καὶ στὴν αὐθαίρετη αὐτοπροβολή τους σὰν τάχα ἐκπροσώπων τους, ἐνῶ στὴν οὐσία εἶναι ἑρμητικὰ κλειστὲς καὶ ἀποφεύγουν νὰ κοινοποιήσουν τὸ δυναμικό τους. Διότι πρὸ πάντων φοβοῦνται τὴν ἀποκάλυψη τῆς ἀλήθειας, ἡ ὁποία ἀποτυπώνεται στὴν ἔκφραση «τρεῖς κι ὁ κοῦκκος»![37] Αὐτὸ καταντᾶ σκάνδαλο, ἰδίως ὅταν ἔχουν ἀπέναντί τους τὴν ὁμολογημένη συντριπτικὴ πλειονότητα τῶν Βλάχων μὲ ὅλες τὶς σύννομα θεσμοθετημένες διαδικασίες

36. Γ. Πλατάρης-Τζίμας, *Κώδικας Διαθηκῶν. Μείζονες καὶ ἐλάσσονες Εὐεργέτες Μετσόβου.* Α΄ Μέτσοβο-Ἀθήνα 2004, 59. *Ἡ Καθημερινή.* Ἑπτὰ Ἡμέρες. Κυριακὴ 12 Φεβρουαρίου 2006, «Ἕλληνες Εὐεργέτες».
37. Βλ. *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 2005, 303.

καὶ καταστατικὲς πρωτοβουλίες, δηλωτικὲς καὶ τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως ἁπάντων τῶν μελῶν, ἡ ὁποία ἄλλως τε ἀναγνωρίζεται πλέον ὡς τὸ ἰσχυρότερο κριτήριο ἐθνότητας.

Τῆς τελευταίας ἐπιβεβαίωση συνάγεται καὶ ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ βίο ἑνὸς Βλαχόπουλου ἀπὸ τὸ Ἀνήλιο Μετσόβου, τοῦ Ἀναστασίου Μανάκη, ὁ ὁποῖος μετὰ τὰ πρώιμα σκιρτήματα σχολείου χάρη στὶς σχολὲς Μετσόβου, ὅπου διέπρεψαν καὶ Μετσοβίτες μεγάλοι δάσκαλοι, ὅπως οἱ Τζαρτζούληδες, τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῶν Τρικάλων, ὅπου ἐπίσης ἔχει διδάξει ὁ Νικόλαος Τζαρτζούλης, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀθανάσιο Καραθανάση,[38] ὑποστήριζε -ἴσως πρωτύτερα τοῦ Κωνσταντίνου Κούμα (1777-1836), πρώτου Νεοέλληνα ἱστορικοῦ- τὴν ἀρχαιοελληνικὴ καταγωγὴ τῶν συμπατριωτῶν του Μετσοβιτῶν, Βλάχων. Στοὺς ἴδιους ἐνδεχομένως γειτονικοὺς χώρους ἀποκτᾶ ὁ Μανάκης καὶ τὶς ἀρχικὲς ἐμπορικὲς ἐμπειρίες, τὶς ὁποῖες ἀναπτύσσει ἀποδημώντας στὴ Βλαχιά, ὅπου δὲν ἀφομοιώνεται. Διατηρεῖ δὲ ἀδιατάρακτη τὴν ἑλληνικὴ συνείδησή του. Διακρίνεται ὡς Φιλικὸς καὶ τοῦ ἀνατίθεται ἡ ἀποστολὴ ἀνακαλύψεως καὶ παραδειγματικῆς τιμωρίας ἐκείνου, ποὺ πρόδωσε τὸν συμπατριώτη του Φιλικὸ Ἀριστείδη Παπᾶ. Καὶ δὲν ἀστόχησε. Ἡ πραγμάτωση τῆς ἐκδικήσεως ἐντυπωσίασε ὅσους ἔλαβαν γνώση. Παρόμοια ἐντυπωσιακὰ ἐπιτεύγματα κατορθώνει καὶ κατὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 στὴ Μολδοβλαχία. Μὲ ἀγαστὴ σύμπνοια καὶ ἐκπληκτικὴ πολεμικὴ ἑτοιμότητα ἔχοντας ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἐπίσης ἑλλαδικὸ Βλάχο Γεωργάκη Ὀλύμπιο διασώζει τοὺς ἀπομείναντες Ἱερολοχίτες στὸ Δραγατσάνι. Ἀπίστευτη δὲ ἐπιτυχία καταγράφηκε σὲ χειρόγραφο τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου, κείμενο γραμμένο τὴν 22 Νοεμβρίου 1821. Σ' αὐτὸ ἱστορεῖται ἀναμέτρηση 2000 Τούρκων μὲ 90 Ἕλληνες ἐπαναστάτες. Οἱ μὲν πρῶτοι ἄφησαν στὸ πεδίο τῆς μάχης 800 νεκρούς, οἱ δὲ δεύτεροι μόλις 20 παλληκάρια. Ὁ ἀντίκτυπος τοῦ ἀποτελέσματος τῆς μάχης ὑποδηλώνεται στὶς ἐκδηλώσεις τῶν κατοίκων τῆς ρουμανικῆς πόλεως Σουτσάβας, πλησίον τῶν συνόρων τῆς Μπουκοβίνας, οἱ ὁποῖοι «μὲ δάκρυα χαρᾶς ὑπεδέχοντο τοὺς ἀτρομήτους καὶ ἀφόβους τούτους ἥρωας...»[39]

Ἐπιπρόσθετα ἀποδεικνύεται καὶ ἐπιδέξιος διπλωμάτης κατὰ τὴν ἐπιφόρτισή του μὲ καίριες εὐθύνες ἐπικοινωνιῶν, συνομιλιῶν καὶ συνεργασιῶν μὲ γείτονες Βαλκάνιους, Σέρβους, Μαυροβούνιους. Εἰδικὰ δέ, ὅταν οἱ δεύτεροι κινδύνευαν

38. Ἀ. Ε. Καραθανάσης, *Ἡ τρίσημη ἑνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀρχαιότητα-Βυζάντιο-Νέος Ἑλληνισμός*. Θεσσαλονίκη 1997, 28.
39. Ν. Γ. Γκαϊντατζῆ, «Τὰ γεγονότα τοῦ 1821 στὴ Βόρεια Μολδαβία. Γεωργάκης Ὀλύμπιος καὶ Ἰωάννης Φαρμάκης», *Μακεδονικά*, 13, 1973, 243.

νὰ ἀφανισθοῦν ἀπὸ τὴν πείνα ἐξ αἰτίας τῆς μακρόχρονης καὶ ἀδιαπέραστης πολιορκίας τους ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὁ Μανάκης ἐξασφάλισε τὸν ἐπισιτισμὸ καὶ ἔσωσε πλήθη ἀμάχων ὑπὲρ τῶν ὁποίων κινητοποίησε τοὺς πάντες στὴν Ἀθήνα, Ἐκκλησία, Τοπικὴ Αὐτοδιοίκηση καὶ τοὺς Ἀθηναίους, προσφορὰ ποὺ δὲν λησμονήθηκε ἀπὸ τοὺς εὐεργετηθέντες.

Πάντως πασχίζοντας γιὰ τοὺς πάσχοντες ἀμάχους γειτονικῶν χωρῶν ὁ Μανάκης δὲν ἔπασχε ἀπὸ πρεσβυωπία! Διόλου δὲν ἀδιαφοροῦσε καὶ γιὰ τοὺς ἐλεύθερους (!) Συνέλληνες τοῦ Ἀττικοῦ Λεκανοπεδίου. Σὲ μία ἐπίσκεψή του στὰ Λιόσια εἶδε τὸν παπᾶ τοῦ οἰκισμοῦ νὰ βιάζεται γιὰ ἄτακτη φυγή. Διότι κυριαρχοῦσαν οἱ ἀσκοῦντες τὴν ἔνοπλη ληστεία. Ὁ ἀγαθὸς καὶ καλοπροαίρετος κληρικός, ὅταν ἄκουσε ὅτι ὁ ἐπισκέπτης του, ὁ ὁποῖος εἶχε κάθε εὐχέρεια, κυρίως οἰκονομική, γιὰ κατοίκηση στὸ κέντρο τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσας, θὰ γινόταν συγκάτοικος καὶ συνδημότης τῶν δεινοπαθούντων Λιοσιωτῶν, ὅτι ἱδρύει Σχολή, τὴ Μανάκειο[40], καὶ ὅτι ὁ ἴδιος θὰ κατέβαλλε τὸν μισθὸ τοῦ διδασκάλου, δηλαδὴ τοῦ παπᾶ, μεταπείσθηκε καὶ συναισθάνθηκε τὴν ἀνάγκη παραμονῆς του.

Ὁ δὲ Μανάκης τοὺς δημότες προκάλεσε προσκαλώντας τους νὰ ἐπωμισθοῦν τὴν αὐτοπροστασία τους, ἀφοῦ ἀπὸ τὸν ἴδιο ἐφοδιασθοῦν μὲ σύγχρονο ὁπλισμό, τελειότερο ἐκείνου τῶν ληστῶν. Τὸ περιεργότερο εἶναι ὅτι δὲν εἶχε λησμονήσει καὶ τοὺς ληστές, τῶν ὁποίων ἡ παρανομία εἶχε κύρια αἰτία τὴν ἀδυναμία ἐξευρέσεως ἐργασίας. Κατὰ τὴν περίοδο ἐκείνη οἱ Μετσοβίτες μεγάλοι ἐθνικοὶ εὐεργέτες τοῦ εἶχαν ἀναθέσει τὴν ἐπιστασία τῶν οἰκοδομικῶν ἔργων τοῦ μετέπειτα Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου δίνοντάς του καὶ δυνατότητα ἐπιλογῆς τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, ποὺ ἀναζητοῦσε στὶς πληττόμενες ἀπὸ τὴν ἀνεργία περιοχές.

Ἐνῶ ἐπὶ τέλους κάποτε ὁ ρυθμὸς κανονικῆς κατὰ τὸ δυνατὸν ζωῆς ἀποκαταστάθηκε, σὰν βόμβα ἔπεσε τὸ 1864 στὴ διάρκεια τῶν προετοιμασιῶν πανηγυρικῆς Ἑνώσεως τῶν Ἑπτανήσων μὲ τὴν Ἑλλάδα ἡ «διαρροή», ὅτι ἡ Κυβέρνηση στερεῖται τῶν ἀναγκαίων πιστώσεων γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ἐξόδων ὑποδοχῆς καὶ φιλοξενίας τῶν Ἑπτανησίων βουλευτῶν.

Ταυτόχρονα ψιθυριζόταν ὑπαινικτικὰ καὶ περιπαικτικὰ τὸ λεγόμενο, κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ἐθνικὸς ποιητής μας Διονύσιος Σολωμὸς δὲν ἔδειχνε προθυμία γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τῆς βασιλικῆς προσκλήσεως πρὸς ἀπονομὴ τῆς ὑψίστης τιμητικῆς διακρίσεως καὶ παρασημοφορήσεως, φοβούμενος ἀπογοήτευση καὶ ἀμαύρωση τῆς εἰκόνας, τὴν ὁποία ἡ ποιητικὴ φαντασία του εἶχε πλάσει γιὰ τὴν Ἑλλάδα!

40. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ Ἀ. Μανάκης καὶ οἱ ἀπαρχὲς τῆς ἐκπαιδεύσεως στὰ Νέα Λιόσια», *Πρακτικὰ Β΄ Συμποσίου Ἱστορίας - Λαογραφίας Ἀττικῆς, Βόρειας - Δυτικῆς*, Ἀσπρόπυργος 1992,

Ἀνάλογο ἐνδεχόμενο ὁ Μανάκης ἀπέτρεψε καὶ γιὰ τοὺς Ἑπτανησίους βουλευτές. Βλέποντας τὴν πανάθλια περιβολὴ καὶ τὴν «ἁρματωσιὰ» τῶν ὀργάνων τάξεως τῆς πρωτεύουσας τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἐπινείου της, τοῦ Πειραιᾶ, ἀμέσως μερίμνησε γιὰ τὸν πρέποντα εὐτρεπισμό.

Μολονότι ἦταν διαρκῶς περίφροντις, δὲν ἐπέτρεπε ἀδιαφορία γιὰ τοὺς ἀπομακρυσμένους ἀλύτρωτους Ἕλληνες. Ἐξοικονομεῖ χρόνο γιὰ ἀποστολὲς ἐμβασμάτων καὶ βιβλίων στὴν Κρήτη, στὴ Θράκη, μάλιστα στὶς Σαράντα Ἐκκλησίες, Ἀδριανούπολη, Στενήμαχο, Φιλιππούπολη κ.ἀ. Ἑπομένως ἀπόλυτα δικαιολογημένα στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ «εἶχε καταστῆ εὐλογητὸν τὸ ὄνομα τοῦ Ἀ. Μανάκη διὰ τὴν φιλανθρωπίαν, φιλογένειαν, τὴν γενναιοδωρίαν καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ διάπυρον αὐτοῦ ζῆλον», κατὰ τὴν ἐφημερίδα *Ἐθνοφύλαξ*, ἡ ὁποία καὶ προσθέτει: «οὐ μόνον προσήνεγκε τῇ πατρίδι σημαντικὰς στρατιωτικὰς καὶ πολιτικὰς ἐκδουλεύσεις, ἀλλὰ καὶ ἀκαμάτως καὶ ἀφιλοκερδῶς, εἰργάζετο πρὸς πλήρωσιν τοῦ ἱεροῦ ὅρκου τοῦ 1821...».

Ἔμπρακτη στοργὴ γιὰ τοὺς ἀλύτρωτους Ἕλληνες ἐκδηλώνουν καὶ οἱ μεγάλοι ἐθνικοὶ εὐεργέτες μὲ εὐνόητη προτίμηση στὸν τομέα τῆς παιδείας: «Τὰ Ζωγράφεια Διδασκαλεῖα ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ καὶ τὰ περίφημα σχολεῖα τοῦ Ἀργυροκάστρου, τῆς Κορυτσᾶς, τῆς Μοσχοπόλεως, τῆς Χειμάρρας, τῆς Πρεμετῆς, τοῦ Λαμπόβου, τῆς Πολύτσανης, τῆς Σωπικῆς, τῆς Δρόβιανης, τοῦ Δελβίνου κ.τ.λ. συνολικὰ 360, ἀνδρωμένα μὲ τὶς γενναῖες ἐπιχορηγήσεις τῶν μεγάλων εὐεργετῶν Ἀδελφῶν Ζάππα, Ἀρσάκη, Σίνα, Ζωγράφου, Μπάγκα, Δούκα καὶ ἄλλων, μὲ τοὺς 25.000 μαθητές τους, φέρανε μιὰ πραγματικὴ ἄνθηση τῆς παιδείας καὶ τῶν γραμμάτων στὴν περιοχή, δημιούργησαν μιὰ ἀκτινοβολία ἔξω καὶ πέρα ἀπ' αὐτή, καὶ ἄφησαν μιὰ λαμπρὴ παράδοση παιδείας, μοναδικὴ γιὰ ἕνα τόσο μικρὸ τόπο σὲ τέτοια ἐποχὴ».[41] Ὁ δὲ ἀντιπρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Γ. Πλουμίδης προσκομίζει καταπληκτικὴ πληροφορία: «Ὡς ὑπόδειγμα καλοῦ σχολείου ἀναφέρεται ἐκεῖνο τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητας Δυρραχίου. Ἐκεῖ τὰ 2.400 μέλη τῆς κοινότητας (τὸ 1/3 τοῦ πληθυσμοῦ) συντηροῦσαν λύκειο μὲ 140 μαθητὲς καὶ παρθεναγωγεῖο μὲ 100 μαθήτριες».[42] Τὸ Δυρράχιο ἄλλως τε ἕνα αἰώνα μετὰ τὴν ἵδρυση τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους, κατὰ τὸν V. Bérard, «παραμένει κουτσοβλαχικὸ λιμάνι..».[43]

41. Κων. Ι. Κίτσος, *Τὰ Ζωγράφεια Διδασκαλεῖα (Κεστοράτι Ἀργυροκάστρου:* 1874-1891). Ἐκδόσεις ΙΒΕ. Ἰωάννινα 1985, 8.

42. Γ. Σ. Πλουμίδης, «Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἠπείρου στὶς παραμονὲς τῆς ἀπελευθέρωσής του (1905 περ. -1912)», *Δωδώνη,* 6, 1977, 364.

43. V. Bérard, *Τουρκία καὶ Ἑλληνισμός.* Μτφρ. Μ. Λυκούδης. Εἰσ. Σχ. Θ. Πυλαρινός. (Ἀθήνα) 1987, 48-49.

Οἱ προηγούμενες περικοπὲς τῶν δύο πανεπιστημιακῶν καθηγητῶν, Πλουμίδη - Bérard, ἐπιβεβαιώνονται μὲ ἀρχειακὲς πηγές, κατὰ τὶς ὁποῖες καὶ οἱ Βλάχοι τῶν Τιράνων, ἐπικειμένης τῆς Ἀπογραφῆς τοῦ 1905, δηλώνουν ἄφοβα καὶ κατηγορηματικὰ στὸν Ρουμάνο διπλωμάτη N. Burileanu, ποὺ καταφθάνει ἀπὸ τὴ Ρώμη πρὸς ἀποτροπή τους ἀπὸ τὴν ἑδραία ἀπόφαση νὰ ἐπαναλάβουν γιὰ μία ἀκόμη φορὰ ὅτι δὲν ἀνήκουν στὴ Ρουμανία ἀλλὰ στὴν Ἑλλάδα! Ἀπερίφραστα καὶ σαφέστατα ὄντως «οἱ βλαχόφωνοι τῶν Τιράνων, πιστοὶ στὴν ἑλληνικὴ ἰδέα, μὲ σθένος ἀπάντησαν ὅτι τίποτε τὸ κοινὸ δὲν συνέδεε τὴ Ρουμανία μ' αὐτούς, *οἵτινες στερρῶς ἐχόμενοι τῶν πατρώων, δὲν θὰ ἐπιτρέψωσι σκάνδαλα καὶ ζιζάνια καὶ ὅτι αἱ ὑποσχέσεις αὐτοῦ περὶ ἱδρύσεως σχολῆς μὲ πολλὰς γλώσσας, καὶ Ἐκκλησίας μεγαλοπρεποῦς καὶ προστασίας ἰσχυρᾶς ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ρουμανίας, σκοπούσης, ὡς εἶπε, νὰ συστήσῃ καὶ Προξενεῖον ἐν Δυρραχίῳ δὲν δύνανται νὰ μειώσωσι τὴν ἀπεριόριστον ἀγάπην των πρὸς τὴν Ἑλλάδα.* Πρόσθεσαν ἐπίσης πὼς κάθε ἀπόπειρα δελεασμοῦ τους μὲ χρήματα ἢ ἄλλα μέσα θὰ ναυαγοῦσε, ὅπως εἶχε γίνει στὸ παρελθόν. Ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ βία ἂν χρησιμοποιόταν ἀπὸ τοὺς βέηδες τῆς περιοχῆς, ὅπως εἶχε γίνει πρὶν πέντε χρόνια, ὕστερα ἀπὸ συμφωνία τῶν βέηδων μὲ τὴ ρουμανικὴ κυβέρνηση δὲν θὰ ἀπέδιδε».[44] Κατὰ τὴν τουρκοκρατία, σύμφωνα μὲ ἀνακοίνωση τοῦ Γ. Τσότσου, «οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Μοσχόπολης καὶ τῆς περιοχῆς της ἦταν οἱ ἀποκλειστικοὶ φορεῖς τοῦ θαυμάσιου ἐκείνου πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀνέδειξε τὴν φτωχὴ καὶ περιφρονημένη σήμερα Βόρειο Ἤπειρο, μαζὶ μὲ τὴν ὄμορφη Δυτικὴ Μακεδονία ὡς χῶρο ἐθνικῆς ἀφύπνισης, ἐθνικῆς ἀνάτασης, πνευματικὸ φυτώριο, κέντρο τοῦ ἐμπορίου, τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων, σὲ μιὰ ἐποχή, ὅπου τὸ μέγιστο τμῆμα τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου βρισκόταν σὲ ἔσχατη ἔνδεια, ἀμάθεια καὶ ἀδυναμία....».[45] Αὐτὲς τὶς ἀλήθειες δὲν ἀρνεῖται καὶ ὁ πλέον ἐθνικιστὴς Ἀλβανὸς ἡγέτης, ὁ Basri-bey, σὲ γαλλόγλωσσο δημοσίευμά του: «Ἀναγνωρίζουμε τὸν ἑλληνικὸ χαρακτήρα τῆς νότιας Ἀλβανίας, ὅπου τὸ ὑπεραιωνόβιο πολιτισμικὸ ἔργο τῶν σχολῶν της κυριαρχεῖ ἠθικὰ καὶ ἐθνικά».[46] Οἱ δὲ Βορειοηπειρῶτες Βλάχοι ἔχουν νὰ ἐπιδεί-

44. Ἐλευθερία Ι. Νικολαΐδου, *Ξένες προπαγάνδες καὶ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση στὶς μητροπολιτικὲς ἐπαρχίες Δυρραχίου καὶ Βελεγράδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰώνα.* Ἐκδόσεις ΙΜΙΑΧ Ἰωάννινα 1987, 212.

45. Γ. Π. Τσότσος, «Οἱ μετοικεσίες Βλαχοφώνων ἀπὸ τὴ Βόρειο Ἤπειρο στὴ Δυτικὴ Μακεδονία (80 χρόνια ἀπὸ τὴν τελευταία καταστροφὴ τῆς Μοσχόπολης)», *Δυτικο - Μακεδονικὰ Γράμματα,* τόμος Ζ΄ , 1996,336.

46. Basri-bey, Ancien Député au Parlement ottoman, Président du second Gouvernement national albanais et Chef du Pouvoir Exécutif ad interim (1915-1916). Interné dans les garnisons austro- hongroises (1916-1918), *L' Orient débalkanisé et l' Albanie. Origine des dernières Guerres et Paix future,* χωρὶς τόπο καὶ χρόνο, 5.

ξουν μακρότατη παράδοση ἑλληνικῆς παιδείας. Διαφωτίζει ἀρκούντως καὶ λακωνικὴ ὑπόμνηση ἀντίστοιχης δραστηριότητας ἑνὸς ἀκόμη παραγνωρισμένου στὴν Ἑλλάδα Βορειοηπειρώτη Βλάχου, ποὺ ἐνωρὶς ἀνῆλθε καὶ σὲ θρόνο τῶν Ὑπερδουνάβιων Ἡγεμονιῶν, τοῦ Βασιλείου Λούπου.[47] Βέβαια ψευδώνυμο εἶναι τὸ ἐπώνυμο, Κώτσης τὸ πραγματικό, τὸ δὲ Βασίλειος, συμβολικὸ τῆς Βασιλείας τοῦ Βυζαντίου! Ἀσφαλῶς αἰφνιδιάζει, ὅταν Βλάχος (λέξη ἡ ὁποία καὶ σήμερα πολλὲς φορὲς στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα ἐξυπηρετεῖ ἀφρονέστατα τὴν χλεύη) ὡς ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας τὸ πρῶτο μέτρο, ποὺ λαμβάνει, ἀφορᾶ στὴν ἀντικατάσταση τῆς σλαβωνικῆς ἀπὸ τὴν τοπικὴ Ἐκκλησία καὶ βαθμιαῖα ἀπὸ τὴ Διοίκηση μὲ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα,μετακαλώντας ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα κληρικοὺς ὡς διδασκάλους. Ἡ δὲ θυγατέρα του ἀλληλογραφεῖ μὲ ἡγετικὰ στελέχη τῆς τσαρικῆς Ρωσίας ἑλληνιστί!Ἄλλο Βλαχόπουλο στὴν ὑπηρεσία τοῦ τσάρου Ἀλεξίου Μιχαήλοβιτς, πατέρα τοῦ Πέτρου τοῦ Μεγάλου, ὁ Νικόλαος Σπαθάρης ἢ Μιλέσκος[48] προωθεῖ τὸ ἑλληνικὸ βιβλίο στὴ Ρωσία. Ἐπιπρόσθετα ἐπέτυχε τὴν ἄμεση σύνδεση Ρωσίας-Κίνας, Εὐρώπης-Ἀσίας, καὶ ριψοκινδύνευσε σωστικὰ γιὰ τὴν Εὐρώπη γνωστοποιώντας στοὺς πολιορκημένους στὴ Βιέννη Εὐρωπαίους τὸ τουρκικὸ σχέδιο τῆς τελευταίας ἀποφασιστικῆς ἐπιθέσεως, 1683, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ὁριστικὴ λύση τῆς πολιορκίας καὶ συνακόλουθη σωτηρία τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὸν ἐξισλαμισμό! Μία πρόσθετη προσφορά του δὲν ἐκτιμήθηκε κατ' ἀξίαν. Κατέχοντας γερά, ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὸ ἑλληνόγλωσσο αὐτοβιογραφικό του, τὴν ἑλληνικὴ καὶ λατινικὴ γλώσσα, χησιμοποιεῖται καὶ ὡς σύμβουλος -διδάσκαλος κατὰ τὴν ἀντιδικία τῶν θρησκευτικῶν Μεταρρυθμίσεων καὶ Ἀντιμεταρρυθμίσεων πρὸς ἀκριβέστερη ἀπόδοση τῶν σχετικῶν κειμένων.

Πάγια περίπου προσφορὰ λογίζεται καὶ ἡ κατὰ κανόνα ἀμισθὶ παροχὴ διδακτικῶν ὑπηρεσιῶν, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ ἀκαδημαϊκὸς Νίκος Βέης γιὰ τὸν ἀπὸ Κλεισούρα Καστοριᾶς ὁρμώμενο Δημήτριο Ν. Δάρβαρι: «...ἀπὸ τοῦ ἔτους 1797, ἐγκατεστάθη μονίμως ἐν Βιέννῃ ἀφοσιωθεὶς εἰς τὴν συνήθως ἀμισθὶ διδασκαλίαν τῶν ἐκεῖ Ἑλληνοπαίδων...». Ὡς πρὸς δὲ τὶς λειτουργικὲς δαπάνες τοῦ Σχολείου ὁ Βέης συμπληρώνει: «...μετ' οὐ πολὺ κατεβλήθησαν χάριν τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ ὑπὸ τῶν Ἑλληνοβλάχων Βιέννης...»,[49] μὲ προεξάρχοντα τὸν πρόεδρο τῆς Ἀδελ-

47. Ἐνδιαφέρουσα καὶ διαφωτιστικὴ βιβλιογραφία βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βλαχολογικὴ προχειρότητα καὶ ἐπιστήμη*, Λάρισα 1998, 43 σημ. 211-213.

48. Αὐτ., 44 σημ. 214-219, καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ πρωτοπόρος τῶν ἑλληνο-κινεζικῶν Νικόλαος Σπαθάρης-Μιλέσκος», *Ἑλληνο-Κινεζικὰ Χρονικά*, 30, 2006, 32-33.

49. Ν. Βέης, «Δημητρίου Νικολάου τοῦ Δαρβάρεως. Ἀφιέρωμα εἰς Ρήγαν Βελεστινλήν - Φεραῖον, μετ' αὐτογράφων σημειωμάτων τοῦ Πρωτομάρτυρος», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ΠΑΑ)*, 19, 1944 (1949), 363 καὶ 365.

φότητας Σίνα.

Ὅλες οἱ ἐκφάνσεις ζωῆς καὶ συμπεριφορῶν ἐπιμαρτυροῦν βαθύτατη ἑλληνικὴ συνείδηση, τὴν ὁποία πλεῖστοι διαπιστώνουν. Ὁ Μαζαράκης-Αἰνιὰν μὲ σαφήνεια τονίζει: «...οἱ βλαχόφωνοι οὗτοι τῆς Μακεδονίας, Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας οὐ μόνον ἀνέκαθεν ἐθεώρουν αὐτοὺς Ἕλληνας καὶ παρὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων ἐθεωροῦντο ὡς τοιοῦτοι, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ πάντων τῶν Ἑλλήνων διεκρίθησαν διὰ τὴν ζωηρὰν φιλοπατρίαν, τὴν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας θεραπείαν, τὴν χάριν τῆς Πατρίδος αὐτῶν θυσίας». Προβαίνει δὲ καὶ στὶς ἑπόμενες ὀξυδερκεῖς παρατηρήσεις: «Δυστυχῶς, ὡς εἴδομεν προκειμένου περὶ τῶν βουλγαρικῶν ἐνεργειῶν, δὲν ὑπῆρξε καὶ ἀπέναντι τοῦ νέου τούτου ἐχθροῦ προσήκουσα πάντοτε ἡ πολιτεία τῶν ἰθυνόντων τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀντιπροσώπων αὐτῶν. Δὲν εἰργάσθησαν κυρίως ὅπως διαφωτίσωσιν ἐπαρκῶς τοὺς ἑλληνοβλαχικοὺς πληθυσμούς... Τουναντίον, ἐξ ἀμαθείας καὶ ἐλλείψεως πολιτικοῦ νοῦ, ἐποιοῦντο ἐνίοτε διακρίσεις αἵτινες ἐψύχραινον τοὺς ἑλληνοβλάχους τούτους καὶ καθίστων αὐτοὺς εὐπροσίτους εἰς τὰ ρουμανικὰ δελεάσματα...».[50]

Παρὰ ταῦτα σὲ παρακινδυνευμένες κιόλας πρωτοβουλίες Βλάχων χρεωστοῦν τὴν ἐνημέρωσή τους γιὰ τὰ τεκταινόμενα στὴ Μακεδονία οἱ Συνέλληνες τοῦ ἐθνικοῦ κέντρου. Ὁ καθηγητὴς Πλουμίδης φωτίζει κάποιες πτυχὲς ἀπὸ τὶς δραστηριότητες καὶ τοὺς τρόπους προσεγγίσεως τῆς νεολαίας τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσας: «στὴν Ἀθήνα εἶχε κάμει τὴν ἐμφάνισή του, στὴν Ὁμόνοια ὅπως εἰδικὰ ἀναφέρεται, ἕνας λεβεντόκορμος ἄνδρας 40-45 ἐτῶν μὲ μαύρη φουστανέλλα, μαῦρο πουκάμισο καὶ φουντωτὰ μαῦρα τσαρούχια. Τέτοια ἦταν ἡ ἐντύπωση ποὺ προκαλοῦσε ἡ κορμοστασιά του, ποὺ ὁ γλύπτης Μιχαήλ Τόμπρος τὸν εἶχε ὡς μοντέλλο κλασσικοῦ ἀγάλματος. Πρόκειται γιὰ τὸν Γεώργιο Ἀρκούδα ἢ Λεπεντάτο, ὅπως ἦταν τὸ πραγματικό του ὄνομα, ποὺ εἶχε ἀνεβεῖ στὴ Μακεδονία πρὶν ἀπὸ τὸν Παῦλο Μελᾶ καὶ κατέβαινε στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ στρατολογεῖ νέους ἀντάρτες. Ἀνάμεσα στοὺς φοιτητὲς καὶ στοὺς νέους προπαγάνδιζε τὸν ἀγώνα, πρᾶγμα ποὺ ἔγινε ἀπρόσκοπτα τὸ 1904 καὶ τὸ 1905...».[51]

Πράγματι οἱ Βλάχοι πρωτοστατοῦν στὸν μακεδονικὸ Ἀγώνα μὲ πολυάριθμη καὶ ἀξιόμαχη παρουσία ἐνόπλων ἀλλὰ καὶ μεγάλη συμβολὴ στοὺς τομεῖς τοῦ δικτύου πληροφοριῶν, ἐπισιτισμοῦ καὶ ὑγειονομικῆς περιθάλψεως. Ἁπτὴ ἀπεικόνιση τῆς δράσεως ἰατρῶν, διδασκάλων καὶ ἰδίως διδασκαλισσῶν, ἐπιχειρηματιῶν καὶ ἁπλῶν πολιτῶν παρέχει στὰ Ἀπομνημονεύματά του ὁ Ζάννας ἀπὸ τὸ

50. Κ. Μαζαράκης-Αἰνιάν, *Αἱ ἱστορικαὶ περιπέτειαι τῆς Μακεδονίας...*, Ἀθήνησι 1912, 160-161.
51. Γ. Πλουμίδης, «Ἠπειρῶτες καὶ Μακεδονικὸς Ἀγώνας», *Δωδώνη,* 13, 1984, 295.

Λιβάδι Ὀλύμπου. Ἀκατάπαυστα καὶ συντονισμένα δροῦν οἱ Βλάχοι ἀντιμετωπίζοντας Τούρκους, Βουλγάρους καὶ ρουμανίσαντες ἀπὸ τὸ νότο, Βλαχοχώρια τῆς ἐπαρχίας Ἐλασσόνας, Λιβάδι - Κοκκινοπλός, ἕως τὰ βορειότερα τῆς Μακεδονίας, Κρούσοβο - Μαναστήρι. Ὅταν τὸ 1904 ὁ Γάλλος Michel Paillarès ἐπισκέφθηκε τὸ τελευταῖο, διαπίστωσε: «Στὸ Μοναστήρι, ρουμανικὸ κέντρο δράσης, ὅλοι οἱ Κουτσόβλαχοι εἶναι Ἕλληνες ὡς τὰ βάθη τῆς καρδιᾶς τους, μὲ ἑλληνικὲς παραδόσεις καὶ ἰδανικά».[52]

Γι' αὐτὸ καὶ σὲ μικρὰ καὶ μεγάλα ἀστικὰ κέντρα, στὰ ὁποῖα ἀσκήθηκε πολύχρονη καὶ δαπανηρὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα, ἀναδεικνύονται ἐνδοξότατοι Βλάχοι Μακεδονομάχοι, ὑπέροχοι ὑπέρμαχοι τοῦ μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπως οἱ Τάσος Κουκοτέγος, Στέφανος Νταούτης ἢ Περήφανος, ὑπὸ δυσχερέστατες συνθῆκες ἐξ αἰτίας τῶν ρουμανιζόντων. Εὔλογα ὅλα τὰ Βλαχοχώρια σεμνύνονται γιὰ τοὺς Μακεδονομάχους τους, τῶν ὁποίων ἐνδεικτικὰ μνημονεύονται οἱ Κώστας Τσεκούρας ἢ Ρίζας, Ρίζος Ξανθόπουλος, Γκίζας, Λαχτάρας, Κολούσιος, Χρ. Λεπενιώτης, Ζήσης Βράκας, Στέργιος Καρατάσιος, Ντίνας Σαράντης, Ἰωάννης Μάλτος, Ἰωάννης Τσάμης, Τσιουκαντάνας, Ἰωάννης Χασιώτης, Στέργιος Μπαλατσός, Ντούλας Κιτσελόπουλος...[53]

Τὴν ἴδια ἀγωνιστικὴ διάθεση καὶ τὸν ἴδιο πατριωτικὸ παλμὸ ἐκδηλώνουν οἱ Βλάχοι καὶ στὸ ἄκουσμα ὅτι ἐπίκειται πόλεμος γιὰ τὴν ὁριστικὴ ἀπελευθέρωση τῆς Μακεδονίας, τῆς λοιπῆς Θεσσαλίας, Ἠπείρου καὶ ὅλων τῶν ὑπὸ τουρκικὴ κατοχὴ ἑλληνικῶν ἐδαφῶν Θράκης καὶ Ἀρχιπελάγους Αἰγαίου. Θαυμαστότερη καὶ σπουδαιότερη ἐκτιμᾶται ἡ σπουδὴ τῶν ἀποδήμων Βλάχων, οἱ ὁποῖοι, ἂν καὶ δὲν διατρέχουν κίνδυνο διώξεων λόγῳ μὴ προσελεύσεώς τους, ἰδίως οἱ ὑπερπόντιοι, οἱ ξενιτεμένοι στὴν Ἀμερική, καὶ δὲν ἔχουν κἂν προλάβει νὰ οἰκονομήσουν τὰ ναῦλα, βρίσκουν τρόπους νὰ καταταγοῦν ὡς ἐθελοντές, ἐπικοινωνώντας κιόλας μὲ τὴν ἡγεσία τῆς χώρας, ὅπως πράττουν οἱ Βλάχοι Κοκκινοπλοῦ Ὀλύμπου.[54]

Κατὰ τὴν ἐσπευσμένη σύγκληση τῆς Συνδιασκέψεως Εἰρήνης στὸ Βουκουρέστι τὸ 1913 καὶ τὴν ἐπιμονὴ τῶν Βουλγάρων γιὰ διεκδικήσεις στὴ Μακεδονία, διακεκριμένοι εἰδήμονες ἀδυνατοῦσαν νὰ προσδιορίσουν διαφαινόμενες διενέργειες ἀγαθοῦ ἀγγέλου ὑπερμάχου τῆς ἑλληνικότητας τῆς Μακεδονίας. Διότι δὲν διέθεταν διαφωτιστικὰ δεδομένα. Κάποτε ὁ προϊστάμενος τῆς Γενικῆς Διευθύν-

52. M. Paillarès, *Ἡ Μακεδονικὴ θύελλα*. Μτφρ. Β. Καρδιόλακα. Τροχαλία. Ἀθήνα 1994,493.
53.Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ Βλαχόφωνος Ἑλληνισμὸς στοὺς ἀγῶνες τοῦ Ἔθνους», *Τόλμη*, Ἀπρίλιος 2004, 33-36.
54. Γιάννης Μπουροζίκας, «Κοκκινοπλός - Manchester - 1912», *Μακεδονικὴ Ζωή*, 78, 1972, 28-29.

σεως τοῦ ρουμανικοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, ὑπεύθυνος γιὰ τὸν ἄμεσο συντονισμὸ τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου, δέχθηκε, μετὰ τὴ λήξη, τὴν ἐπίσημη ἐπίσκεψη τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου μὲ τὴν ἐμφανῆ αἰτιολογία τῆς ἐκφράσεως τῶν ἑλληνικῶν συγχαρητηρίων γιὰ τὴν ἐπιτυχῆ πραγμάτωση τῆς ἐπίμοχθης Συνδιασκέψεως, ὁπότε στὴ γαλλιστὶ προσφώνηση τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀρχηγοῦ τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας ἀντήχησαν πρὸς γενικὴ ἔκπληξη ἄπταιστα ἑλληνικά. Διότι ὁ τιμώμενος «Ρουμάνος» ἁρμόδιος ἦταν ὁ Ν. Μίσσιος, Ἑλληνοβλάχος(!), πρό τινος πρέσβυς τῆς Ρουμανίας στὸ Λονδίνο, ὁ ὁποῖος κατόπιν ἀναγνωρίσεως τῶν ὑπηρεσιακῶν ἱκανοτήτων του μετακλήθηκε στὸ Βουκουρέστι γιὰ τὸν χειρισμὸ θεμάτων ἄκρως ἀπορρήτων. Ἔτσι πάραυτα ἐξηγήθηκε πῶς ἀνατράπηκαν τὰ βουλγαρικὰ σχέδια. Ἀλλὰ ἡ συγκίνηση τῶν δυὸ ἀνδρῶν ἔφθασε στὸ κατακόρυφο, ὅταν ὁ Μίσσιος ἱστοροῦσε τὶς λαμπρὲς σπουδές του στὴ Γερμανία, τὴν ἐπάνοδο στὴν Ἑλλάδα, τὴ συμμετοχή του σὲ διαγωνισμὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, τὴν ἀρίστευσή του, καθὼς καὶ τὸν ἀποκλεισμό του, ἂν καὶ πρῶτος στὴ σειρὰ τῶν ἐπιτυχόντων, πρὸς πρόσληψη ἐπιλαχόντος, συγγενοῦς ἰσχυροῦ πολιτικοῦ! Μὲ τὴν τελευταία λέξη ὁ Βενιζέλος τὸν ἀγκάλιασε δακρυσμένος ψελλίζοντας στὸν ἐξ ἴσου συγκινημένο καὶ δακρυσμένο μή... Ἕλληνα, κατὰ ΕΛΙΑΜΕΠ, ΚΕΜΟ καὶ Σία, ὅτι τέτοια ἀδικία μόνο ...Θεὸς θὰ ἐπέτρεπε, γιὰ νὰ βρίσκεται καίρια στὸ Βουκουρέστι, ὅπου κρινόταν ἡ τύχη τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Μακεδονίας! Ὅμως ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος οὔτε θυμήθηκε τὸ Αἰσχύλειο ρητὸ (Προμ. Δεσμ. 1080) «ἔργῳ κοὐκέτι μύθῳ» («μὲ ἔργα καὶ ὄχι μὲ λόγια»), ἀφοῦ μόλις εἶχε παραχωρήσει στὴ Ρουμανία μαζὶ μὲ τὸ σύνολο τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ τὸν πανάξια τιμώμενο, μάλιστα καθ' ὑπέρβαση τῶν πολιτικῶν ἁρμοδιοτήτων του, συνάμα δὲ κατὰ παράβαση καὶ τῶν Πατριαρχικῶν, ὅπως μὲ δριμύτητα τὸν ἐπικρίνουν οἱ πανεπιστημιακοὶ εἰδικοὶ Ν. Σαρίπολος καὶ Παῦλος Καρολίδης, ἐνῶ ὁ γνώστης -ὅσον ἐλάχιστοι- τοῦ Ζητήματος Ἀντ. Θ. Σπηλιωτόπουλος[55] χρησιμοποιεῖ σκληρότερη γλώσσα. Ὁπωσδήποτε δηλωτική τῆς παραδοχῆς τῶν ἐπικρίσεων κρίνεται δημόσια αἴτηση συγγνώμης ἀπὸ τὸν Σοφοκλῆ Ἐλ. Βενιζέλο.[56] Ὡστόσο στὰ Πρακτικὰ τοῦ Συμποσίου τοῦ Ἱδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου μὲ γενικὸ θέμα«Ἡ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου καὶ ἡ Ἑλλάδα», 75 χρόνια ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Μακεδονίας, μάταια ἀναζητεῖ κανεὶς καὶ μιὰ λέξη ἀφιερωμένη στὸν Ἄνθρωπό μας,

55.Ἀντ. Θ. Σπηλιωτόπουλος, *Τὰ κακοποιὰ πνεύματα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον.* Ἐν Ἀθήναις 1925, 189. Βλ. καὶ Περ. Ἀλ. Ἀργυρόπουλος, *Ἀπομνημονεύματα.* Α΄. Ἀθῆναι 1970,133.

56. Προλογίζοντας τὴν πρώτη συγγραφὴ τοῦ Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ-Τοσίτσα, *Ἡ Πολιτικὴ Πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος.*

ποὺ ὀρθότατα δὲν ἐπηρεάσθηκε ἀπὸ τὴν ἀφόρητη προσωπικὴ πικρία... Εὐτυχῶς ὁ Γ. Ροῦσσος[57] ἔφερε στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας τὸ μοναδικὸ ἱστορικὰ περιστατικό.

Ἡ διάψευση τῆς «ρουμανικότητας» τῶν ἑλλαδικῶν Βλάχων δὲν ἀργεῖ. Κατὰ τὸν Α΄ παγκόσμιο πόλεμο οἱ Βούλγαροι ἐξορίζουν χιλιάδες Βλάχους ἀπὸ τὶς Σέρρες, Τζουμαγιά,[58] σὲ παραδουνάβια περιοχή-ἀπόσταση ἀναπνοῆς ἀπὸ τὴ Ρουμανία. Ἂν καὶ ἀποδεδειγμένα δεινοπαθοῦν κατὰ τὴν ὁμηρία καὶ κυριολεκτικὰ ἀποδεκατίζονται οὔτε στιγμὴ διανοοῦνται νὰ διαβοῦν τὸν Δούναβι καταφεύγοντας στοὺς «ἀδελφούς» τους Ρουμάνους, ὥστε νὰ λυτρωθοῦν ἀπὸ τὰ βάσανα. Τὸ πιὸ δυσερμήνευτο συνίσταται στὴν ἀδιανόητη ἀδράνεια καὶ ἀδιαφορία τῆς Ρουμανίας γιὰ τὰ «παιδιά» της, ποὺ πρόσφατα ἀπέκτησε καὶ μὲ ὑπογραφὴ Ἐλευθερίου Βενιζέλου καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα εἶχε διαθέσει τεράστια κονδύλια γιὰ τὸν προσεταιρισμό τους καὶ τὸν ἀνέφικτο τελικὰ ἐκρουμανισμό, ὅπως ὑπογραμμίζουν Ρουμάνοι ἐπιστήμονες, κατὰ τοὺς ὁποίους καὶ οἱ ἑκούσιοι ἀπόδημοι στὴ Βλαχιά-Ρουμανία Βλάχοι ἑλλαδικοὶ «ποτὲ δὲν αἰσθάνθηκαν ὅτι ἀνήκουν στὸν ἴδιο μὲ τοὺς Ρουμάνους λαό».[59] Τὸ δὲ περιεργότερο καὶ παντελῶς ἀκατανόητο ἔγκειται στὴν πλήρη ἀπραξία καὶ πρὸ πάντων στὴν ἀπουσία κάποιας ἀνθρωπιστικῆς πρὸς πάσχοντες συνανθρώπους συμπάθειας-ἀρωγῆς καὶ στοιχειώδους ἐκδηλώσεως ἀλληλεγγύης, ἔστω καὶ πρὸς ξένους.

Κατὰ τὸν Α΄ πάλι παγκόσμιο πόλεμο, ὅταν οἱ Ἰταλοὶ ἐπιχειροῦν μὲ τὰ διάσπαρτα στὴν Ἤπειρο στρατεύματά τους νὰ δημιουργήσουν Βλαχικὸ κρατικὸ μόρφωμα, οἱ Βλάχοι γελοιοποιοῦν τὸ ξενικῆς ἐμπνεύσεως ἐγχείρημα. Συγκεκριμένα στὸ Μέτσοβο λαμβάνει χώρα ἕνα σκηνοθετημένο καὶ ἀποτυχημένο συλλαλητήριο ἐλαχίστων ρουμανιζόντων μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Ζαγορίου ἀπὸ τὸ 16ο ἰταλικὸ σῶμα στρατοῦ, 10 Αὐγούστου 1917. Κατὰ τὸν Μετσοβίτη Γ. Πλατάρη, «Οἱ διαδηλωτὲς μὲ συνθήματα καὶ τραγούδια, ποὺ τοὺς εἶχε διδάξει ἡ Ρουμανικὴ προπαγάντα, στὴν προσπάθειά τους ν' ἀποσπάσουν καὶ Μετσοβίτες τραγουδοῦσαν προκλητικά:

«Βόι Ἀρμάνιι Μακεδονίτσι,
πάντα κάντου βὰ σ' ντουρνίτσι;»

57. Γ. Ροῦσσος, «Ὁ Βενιζέλος καὶ ἡ ἐποχή του», Τὸ Βῆμα, 18-6-1961.
58. «Ἡ Ὁμηρία τῶν Τζουμαγιωτῶν» ἀπεικονίζεται καὶ μὲ χάρτες ἀπὸ τὸν Κ. Θ. Ἀσλανίδη, *Ἱστορικὰ διάσπαρτα τῆς Ἡράκλειας*. Ἔκδοση Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Ἡράκλειας, 1997.
59. *Limba Romîna*,8, 1959, 9-10. Πβ. καὶ Γ. Χ. Μόδης, *Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ Μακεδόνες Ἀρχηγοί*, Θεσσαλονίκη 1950, 13, 125.

Ἤ «Ἀρμάνου ντὶ σουάρτε
Πάν' ντὶ μουάρτε Ἀρμάνου».

«Οἱ πανέξυπνοι ὅμως καὶ σώφρονες Μετσοβίτες κράτησαν ἀληθινὰ Ἑλληνοπρεπῆ στάση, ξέροντας πὼς ὅλα αὐτὰ ἦταν ξενοκίνητα τερτίπια, ἀνεδαφικὰ και ἀδελφοκτόνα. Πότε μὲ συνειδητὴ παθητικὴ ἀντίσταση, πότε μὲ δράση, σκέψη καὶ φρονήματα Ἑλληνικά, κράτησαν τὸ Μέτσοβο ἀλώβητο ἀπὸ τὸ *μίασμα τῆς* ρουμανικῆς προπαγάντας καὶ τὸ ἀνάδειξαν προπύργιο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπου ἔσπασαν τὰ μοῦτρα τους οἱ κάθε λογῆς προπαγάντες».[60] Στὴ δὲ Σαμαρίνα καὶ ἄλλα Βλαχοχώρια ἡ γελοιοποίηση τῆς προπαγάνδας ἀλβανοβλαχικοῦ κράτους ὁλοκληρώνεται μὲ παρῳδίες παιδικῶν παρελάσεων, αὐτοσχεδιασμένων ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ παιδιά, ποὺ διακωμῳδοῦν περίτεχνα τὰ διαθρυλούμενα! Καίρια ἡ Σαμαρίνα ἀπέπλυνε καὶ τὸ ὄνειδος μηδισάντων μὲ ἡγετικὲς εὐθύνες χάρη στὴν εὐτολμία, γενναιότητα καὶ φιλοπατρία τριῶν νέων, ποὺ ποτὲ δὲν ἐπιδίωξαν δημοσιότητα, ἂν καὶ ἔχουν κατορθώσει τὴν ἐξουδετέρωση τῶν φρικτότερων ἀποφυμάτων τῆς ὑπεραιωνόβιας ρουμανικῆς προπαγάνδας σὲ σύμφυρση μὲ τὴν ἰταλικὴ τοῦ Β΄ παγκοσμίου πολέμου.

Γρηγοροῦντες βρῆκε τοὺς Βλάχους καὶ ἡ ἐγκαινίαση τῆς μεταπολεμικῆς ἀπόπειρας γιὰ ἐπανάληψη τῆς προπολεμικῆς προπαγανδιστικῆς ἀτασθαλίας. Ἐξ ἴσου ψυχωμένα καὶ καταρτισμένα ἔδωσαν διαδοχικὲς μάχες πρόσωπα φυσικά, ἐλεύθεροι σκοπευτές, ὅπως ὁ Περιβολιώτης Θεόδωρος Σαράντης, οἱ ἐσπευσμένα ἱδρυμένοι στὴν ἑλληνικὴ πρωτεύουσα καὶ στὶς μεγαλύτερες ἐπαρχιακὲς πόλεις, Σύνδεσμοι, Σύλλογοι ἢ κατὰ τὸ παλαιότερο Ἀδελφότητες Βλαχοχωριῶν, βραδύτερα ἡ Ἕνωση Βλάχων Ἐπιστημόνων, ἡ Πανελλήνια Ἕνωση Πολιτιστικῶν Συλλόγων ἢ κατὰ περιφερειακὰ διαμερίσματα ἡ Ὁμοσπονδία Συλλόγων Ὀρεινῆς Περιοχῆς Καλαμπάκας, ἡ Ὁμοσπονδία Ἀσπροποτάμιων Συλλόγων Πολιτιστικῆς Ἑνότητας (ΟΑΣΠΕ), καθὼς καὶ ἐπιστημονικὰ ἱδρύματα, π.χ. τῶν Βλάχων ἀδελφῶν Λάμπρου ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός, ὁ Φιλολογικὸς Ἱστορικὸς Λογοτεχνικὸς Σύνδεσμος (Φ.Ι.ΛΟ.Σ.) Τρικάλων, ἡ Ἑταιρεία Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν Ἰωαννίνων, ἡ Ἐπιτροπὴ Ἐνημερώσεως ἐπὶ τῶν Ἐθνικῶν Θεμάτων, ἱδρυμένη ἀπὸ τὸν πρῶτο μεταπολιτευτικὰ Πρόεδρο τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας, ἀκαδημαϊκὸ Μιχαήλ Στασινόπουλο, καὶ ἐν τέλει ἡ τοπικὴ Αὐτοδιοίκηση τῶν Βλαχοχωριῶν.

Μὲ τὴν αἰφνίδια πάνδημη ἀντίδραση ἀποσοβήθηκε μειονοτικὴ τῶν Βλάχων - καὶ ὄχι μόνον- «ἐπισημοποίηση», ἡ ὁποία ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστῳ σχεδιάσθη-

60. Γ. Πλατάρης, *Τὸ Σημειωματάρι ἑνὸς Μετσοβίτη* 1871-1943, Ἀθήνα 1972, 207 σημ. 107. Ἡ ὑπογράμμιση δική μου.

κε ἀπὸ τὸ Κέντρο Ἐρευνῶν Μειονοτικῶν Ὁμάδων (ΚΕΜΟ), μάλιστα σὲ μεγαλόπρεπα προγραμματισμένη ἐκδήλωση, στὸ ἀμφιθέατρο τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν καὶ παρουσίᾳ ἐκπροσώπων τοῦ Συμβουλίου Εὐρώπης. Ὅμως γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ἐπαληθεύθηκε τὸ «καὶ ἐκ γυναικὸς τὰ κρείττω»! Πράγματι προσωπικότητα, ἡ ὁποία μετεῖχε τῶν προετοιμασιῶν, σύντροφος βίου Βλάχου διακριθέντος στὸν ἐπαγγελματικό - ἐπιστημονικὸ στίβο καὶ προσηλωμένου στὴν πατρίδα Ἑλλάδα παρὰ τὶς ἀδιάλειπτες διωκτικὲς γιὰ τὰ φρονήματά του περιπέτειες, ἐκμυστηρεύθηκε τὴν παραμονὴ τῆς «τελετῆς» τὰ τῆς ἐπαύριον, τῶν ὁποίων ἡ ἀναβολή, πρόφ. ματαίωση, ἐπιτεύχθηκε μὲ τρία τηλεφωνήματα σὲ Θεσσαλία, Ἤπειρο καὶ Μακεδονία καὶ ἀντίστοιχα θεματικὰ τηλεγραφήματα πρὸς ὅλες τὶς ὕπατες Ἀρχὲς τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσας! Πάραυτα δέ, 28 Ἰουνίου 2000, εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας ἀπόλυτα ἀποκαλυπτικὴ Ἀνακοίνωση τοῦ ΚΕΜΟ: «Τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης ἀνακοινώνει τὴν ἀναβολὴ τοῦ Σεμιναρίου ποὺ συνδιοργάνωσε μὲ τὸ Κέντρο Ἐρευνῶν Μειονοτικῶν Ὁμάδων στὶς 28 Ἰουνίου 2000 μὲ ἀντικείμενο "Ἡ Ἑλλάδα καὶ ὁ Εὐρωπαϊκὸς Χάρτης γιὰ τὶς Περιφερειακὲς ἢ Μειονοτικὲς Γλῶσσες" ἐξ αἰτίας ἐκτάκτου τεχνικοῦ κολλήματος»!

Ἡ τελευταία λέξη τοῦ ἀστραπιαίου ἀνακοινωθέντος ἐννοιολογικὰ ἐσφαλμένη καὶ σημασιολογικὰ παρεξηγήσιμη στὴν προκειμένη διατύπωση ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ἄκραν σύγχυση τῶν κυρίως ὀργανωτῶν τάχα Βλαχικῶν παρασυναγωγῶν ἄνευ Βλάχων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀποτελοῦν οὔτε μειονότητα οὔτε ἐθνότητα. Διότι ἀποδεδειγμένα ἔχουν ταυτότητα ἀκραιφνέστατα ἑλληνική, ὅπως διδάσκει καὶ ὁ καθηγητὴς Ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο Mannheim Heinz Richter: "... Δὲν εἶναι ἀποδεκτὴ ἡ ὕπαρξη ἀρωμουνικῆς (ἀρμανικῆς, Βλαχικῆς) μειονότητας. Ὑπάρχουν Ἕλληνες ἀρωμουνικῆς ἢ καλύτερα Βλαχικῆς καταγωγῆς. Σὲ καμμιὰ περίπτωση δὲν πρόκειται γιὰ μειονότητα. Τὸν 19ο αἰώνα, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ σήμερα, ἀποτελοῦσαν καὶ ἀποτελοῦν μεγάλο μέρος τῆς ἡγετικῆς élite τῆς Ἑλλάδος. Πολλοὶ Ἕλληνες δὲν γνωρίζουν κἂν ὅτι εἶναι Βλαχικῆς καταγωγῆς. Πρὶν ἀπὸ τὸν Α΄ παγκόσμιο πόλεμο, ἡ Ρουμανία ἐπιχείρησε μάταια νὰ χρησιμοποιήσει τοὺς Βλάχους ὡς ὄργανα τῆς πολιτικῆς της. Στὴ διάρκεια τῆς γερμανικῆς κατοχῆς κατὰ τὸν Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, ἐπιχειρήθηκε ἀπὸ ἰταλικῆς πλευρᾶς, τὸ ἴδιο μάταια ὁ προσηλυτισμὸς τῶν Βλάχων σὲ μίαν ἀρωμουνικὴ ἐθνότητα. Τὸ βραχύβιο «κράτος» ἐξαφανίσθηκε κατὰ τὴν διάρκεια ἀκόμη τῆς κατοχῆς ἄδοξα, λόγῳ τῆς ἀρνητικῆς στάσεως, τῆς ἀντιστάσεως τῶν Βλάχων. Οἱ Βλάχοι εἶναι ἀπὸ κάθε ἄποψη Ἕλληνες...».[61] Ἐγκαιρότατα δὲ καὶ ἐγκυρότατα ὁ Λαρισαῖος (Ἀμπελα-

61.*Athener Zeitung*, 1. 11. 1994. Τὴν πληροφορία καὶ μετάφραση ὀφείλω στὸν εὐαίσθητο καὶ ἐθνικὰ ἀσκληπιάδη Πολύκαρπο Παπασπηλιόπουλο.

κιώτης) Ἀντώνης Καρκαγιάννης, ἐκδότης τῆς ἐφ. *Ἡ Καθημερινή,* εἶχε προειδοποιήσει τὸ ΚΕΜΟ μὲ ἄρθρο του ἀγαστότατα ἐπιγραφόμενο, *Ἀγαπητοὶ σύντροφοι τοῦ ΚΕΜΟ*, «Οἱ Βλάχοι δὲν εἶναι μειονότητα οὔτε μειονοτικὴ ὁμάδα». Ταυτόχρονα ὑπενθυμίζει: «Ἐρήμην, λοιπόν, τῶν Βλάχων, τὸ ΚΕΜΟ ὀργάνωσε στὴ Λάρισα ἕνα παράδοξο συνέδριο μελέτης τῆς βλαχικῆς γλώσσας. Τὸ συνέδριο ἦταν σχεδὸν μυστικὸ καὶ ὁπωσδήποτε συνωμοτικό. Δὲν προαναγγέλθηκε, δὲν ἐστάλησαν προσκλήσεις καὶ δὲν ἔγινε σὲ μεγάλη αἴθουσα ἀλλὰ σὲ ξενοδοχεῖο καὶ οὐδεὶς ἐπίσημος προσεκλήθη. Κάλεσαν ὅμως μερικοὺς ξένους, οἱ οποῖοι, ὅταν ρωτήθηκαν, δήλωσαν ὅτι ἔτυχε νὰ βρεθοῦν, τυχαῖα ἔμαθαν γιὰ τὸ συνέδριο καὶ ἦρθαν στὴ Λάρισα νὰ τὸ παρακολουθήσουν».[62]

Ἀλλὰ τὸ ΚΕΜΟ δὲν παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν προφανέστατη καὶ ἥκιστα ἐπιστημονικὴ «ἀποστολή» του γιὰ κατατεμαχισμὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς ἑνότητας διαπιστωμένης καὶ δημοσιοποιημένης ἀπὸ διασημότητα τῆς γαλλικῆς ἐπιστήμης, τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Σορβόννης A. Blanc.[63] Ἐν τούτοις τὸ ΚΕΜΟ μετὰ τὴ ματαιωμένη Βλαχικὴ μειονότητα πασχίζει γιὰ τὴν προβολὴ Βλαχικῆς ἐθνότητας στρατολογώντας καὶ ξένους μὲ διαπιστευτήρια διακηρυγμένα καὶ διαπομπευμένα, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸν γεωγράφο καὶ διερμηνέα Thede Kahl, ὁ ὁποῖος δολιχοδρομώντας ἐπὶ ἀρκετὸ χρόνο σὲ διάκενα κύκλων ἐπιστημονικῶν, καθὼς καὶ σωματειακῶν, δὲν ἀπέκρυψε τὴ νεογκαιμπελικὴ πρακτική του. Ἀδίστακτος ἐπέπεσε κατὰ παντός, ποὺ ὑπερασπίζεται πέρα τῶν ἐπιστημονικῶν θέσεων καὶ τὰ ἑλληνικὰ δίκαια ἢ ἀναφέρεται καὶ στοιχειωδῶς στὶς ἐπιδιώξεις του, φανερὲς καὶ κρύφιες.[64] Ἀναπόδραστα γεύεται καὶ παρεπόμενες πικρίες, ὅπως ἡ πρεπούμενη σκιαγράφησή του ἀπὸ τὸν Στ. Ἀστ. Παπαγιάννη: «Εἶναι ἕνας ἀκόμη τακτικότατος ἐπισκέπτης τῶν βλαχοχωριῶν τῆς Πίνδου. Δὲν παραλείπει τὰ καλοκαίρια νὰ καταφθάνει στὴ χώρα μας καὶ ἐπὶ δίμηνο νὰ γυροφέρνει στὰ χωριά, ὅπου, κατὰ παράδοση, οἱ βλαχόφωνοι ξεκαλοκαιριάζουν. Εἶναι παρὼν σὲ ὅλα τὰ ἀνταμώματα τῶν βλαχοφώνων. Φωτογραφίζει καὶ βιντεοσκοπεῖ πρόσωπα, κτίσματα, ὑπάρχοντες καὶ παλαιότερους οἰκισμοὺς τῶν βλαχοφώνων, ὅπως καὶ τοπία τῆς Πίνδου. Μιλάει μὲ τοὺς βλαχοφώνους, τοὺς διαφωτίζει γιὰ τὴν καταγωγή, τὴ βλάχικη γλώσσα καὶ τὴν ἱστορία τους, ἀκολουθώντας τὶς ἀπόψεις τοῦ G. Weigand, ὁ ὁποῖος, κατ' αὐτόν, δέχεται ὅτι οἱ Βλάχοι

62. *Ἡ Καθημερινή,* 21. 6. 1998, 15.

63. *Géographie des Balkans*, P.U.F. Que sais-je? 1154, Paris 1971, 50. «L' Etat le plus uni, le plus homogène est le grec...».

64. *Ὡραία Σαμαρίνα*, 286, 2003, 12. Β. Ν. Μπακόλας, *Ὁ Γερμανὸς ἐπιστήμονας ποὺ χωρὶς αἰτία καὶ ἀφορμὴ προκαλεῖ καὶ ἀπειλεῖ*. Παλλήνη 12-1-2006.

ἀποτελοῦν ξεχωριστὴ ἐθνότητα. Εἶναι ἕνας προκλητικὸς προπαγανδιστής...».[65]

Ὡστόσο δὲν δείχνει ἐνωρὶς νὰ συνετίζεται. Παριστάνει τὸν σκληρό! Ἐπανέρχεται δριμύτερος καὶ θρασύτερος. Συμμετέχοντας ὡς μεταφραστὴς τοῦ Α΄ Βλαχολογικοῦ τόμου τοῦ Weigand προβάλλει ἀπαιτήσεις ἀσκήσεως λογοκρισίας στὰ κείμενα, *Προλεγόμενα-Σχόλια*, εἰδικευμένου ἐπιστημονικοῦ συνεργάτη, κατὰ τοῦ ὁποίου διεστραμμένα καὶ νεογκαιμπελικὰ ἀποτολμᾶ κατασυκοφάντηση καὶ κατατρομοκράτηση.[66] Βέβαια τὰ βέλη του ἀπέβησαν πάρθια. Πάντως φάνηκε νὰ πῆρε κάποιο μάθημα στὴ συλλογικὴ συγγραφὴ τῶν Λαογραφικῶν τῆς Παναγίας Τρικάλων, ὅπου ἀποδέχεται ἀμίλητος τὴν κορυφαία ἔκφανση τοῦ ἑλληνικοῦ πατριωτισμοῦ τῶν Βλάχων μὲ τὸ Ὁλοκαύτωμα τῆς Κουτσούφλιανης, χωρὶς τὴν ὁποιαδήποτε εἰσήγηση γι' ἀποσιώπησή του. Ἀναθάρρησε δὲ στὴ συλλογικὴ ἔκδοση Ἠπειρωτικῶν Παραμυθιῶν διατυμπανίζοντας τὴν προλόγισή τους ἀπὸ τὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας Κάρολο Παπούλια, τοῦ ὁποίου τὸ περιβάλλον προφανῶς ἀνενημέρωτο δὲν τὸν προειδοποίησε γιὰ τὰ «Ἔργα καὶ τὶς Ἡμέρες» τοῦ Kahl, μὲ βλαπτικὲς ἐπιπτώσεις καὶ γιὰ τὸν τελευταῖο. Ἐπώδυνη γι' αὐτὸν κατέληξε, λόγῳ πλήρους καὶ παταγώδους ἀποτυχίας, ἡ ἀπονενοημένη ἀπόπειρά του γιὰ παραπλάνηση τῆς Πανελλήνιας Ὁμοσπονδίας Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων, ἡ ὁποία μετὰ παρρησίας καὶ περισκέψεως καὶ πειστηρίων τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ κοντά της μὲ τὸν ἀτιμωτικὸ χαρακτηρισμὸ *personna non grata, ἀνεπιθύμητο πρόσωπο!*[67] Δὲν στάθηκε τυχερὸς οὔτε στὴν ψευδαίσθησή του γιὰ ἅλωση τῆς Ἑνώσεως Βλάχων Ἐπιστημόνων (ΕΒΕ), ἂν καὶ τοῦ συμπαραστάθηκε μέλος τοῦ τότε Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ὁ Ἀστέριος Κουκούδης. Ἀλλ' οὐδὲν κρυπτὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον. Ἡ παρεισαγωγή του γιὰ συμμετοχὴ στὸ Α΄ Συνέδριο τῆς ΕΒΕ ἔδωσε ἀδιάψευστα ἀποδεικτικὰ τῶν ἀπαράδεκτων ἐπιδιώξεών του, τῆς ἐσκεμμένης ἐνέργειας γιὰ παρουσίαση τῶν Βλάχων σὰν ἐθνότητας ξεχωριστῆς ἀπὸ τὴν ἑλληνική, ὅπως ἐπιχειροῦσε ὁ «διδάσκαλός» του G.Weigand, εἰδικὰ ἐπιδοτούμενος ἀπὸ ρουμανικὲς κυβερνήσεις, σύμφωνα καὶ μὲ μαρτυρίες Ρουμάνων! Ὡς αἰσθητότατο ἀποτέλεσμα προέκυψε ἡ καθυστέρηση,

65. *Βλάχοι καὶ βλαχόφωνοι Ἕλληνες*, Ἀθήνα 2003, 276. Ἐπίσης βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ G. Weigand καὶ ὁ Th. Kahl ὡς προπαγανδιστές», *Ἡ Πρόοδος* (Σερρῶν), 30.12.2006, τέσσερα ἄρθρα, καὶ *τὸ ΠΑΠΙΓΚΟ,* 77, Ἰαν.-Φεβρ. 2007, 9-22. Ὁ ἴδιος, «Ὁ Γουσταῦος Weigand στὴ Βοιωτία καὶ προπαγανδιστικὲς ἐθνολογικὲς παρατηρήσεις», ἀνακοίνωση στὸ Συνέδριο τῆς Ἑταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν, ὑπὸ ἐκτύπωση.

66. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *«Γερμανοὶ ξανάρχονται»* γιὰ τοὺς Βλάχους. Ἀθήνα 2002.

67. Πβ. τὸ ἔγγραφό της, ἀριθ. Πρωτ. 95, 6-6-2002, ποὺ ὑπογράφουν ὁ πρόεδρος Κ. Ἀδὰμ καὶ ὁ γενικὸς γραμματέας Ἰ. Αὐδίκος. Βλ. καὶ *Τρικαλινά*, 25, 2005, 407 - 412, *Θεσσαλλικὸν Μέλλον,* 30-11-2005, 1 καὶ 4, ὅπου «Ἐνδεδειγμένη ἐνημέρωση», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 2005, 306 κ.ἑ.

ἂν ὄχι ἡ ματαίωση ἐκδόσεως τῶν Πρακτικῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ δικαιώνει ὅλους ἐκείνους, ποὺ ἐξ ἀρχῆς ὑπῆρξαν ἐπιφυλακτικοὶ στὶς σχέσεις μαζί του παρὰ τὴ φιλομειδῆ διαχυτικότητα. Διότι στὸ τελευταῖο δημοσίευμά του, ἐπιγραφόμενο *Ἱστορία τῶν Βλάχων,* δὲν ἀμφισβητεῖ τὴν ἑλληνικότητα μόνον τῶν Βλαχοφώνων ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλληνοφώνων, ὅπως τοῦ Ζαγορίου, τῶν ὁποίων τὴν καταγωγὴ τσαρλατανιστὶ θέλει ξενική.

Ἐν τέλει ἐπιτάχυνε καὶ τὴν ἀπίθανη ἀποκάλυψη τοῦ συμπαραστάτη του, Ἀ. Κουκούδη, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ καθ᾽ ὁμολογίαν του παντελῶς ἀνήξερος Βλαχολογικά, ἀνερυθρίαστα καὶ προκλητικὰ διεκδικεῖ διεθνῶς δάφνες σὰν ὁ μέγιστος γνώστης τοῦ ζητήματος τῶν Βλάχων μὲ σειρὰ βιβλίων στὴν ἀγγλικὴ καὶ ἑλληνικὴ γλώσσα. Ἀλλὰ scripta manent[68].

Στὸ δηλούμενο κείμενο πέρα τῆς ἀφοπλιστικῆς ὁμολογίας καὶ γιὰ στοιχειώδη θεματικὴ γνώση ἐκεῖνο, ποὺ ἐκπλήσσει τοὺς ἀναγνῶστες, εἶναι τὸ φοβερὰ ἀνελλήνιστο τοῦ συντάκτη, τοῦ ὁποίου τὶς «συγγραφὲς» περιεργότατα προλογίζουν μεγαλόστομα περίπυστες προσωπικότητες. Τί ἆρά γε ἔγινε; Πρόσφατα ὁ Γεώργιος Τσάπανος μὲ δυνατοὺς διαλογισμοὺς διερωτᾶται δημόσια, ἂν θὰ ἦταν ἐφικτὴ ἔστω καὶ ἡ διερεύνηση, ἀκόμη καὶ βιβλιογραφική, πολὺ δὲ περισσότερο ἡ ὅλη συγγραφὴ στὸ διάστημα ἀπὸ 12.4.93, ἡμερομηνίας τῆς ἐπιστολῆς - μαρτυρίας καθολικῆς τοῦ θέματος ἄγνοιας, καὶ τοῦ χρόνου, ποὺ ὁρίζεται ἀπὸ τὸν ἐκδότη, 1994-1997. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἐμφανὴς δόση εἰρωνείας τοῦ Γ. Τσάπανου, ποὺ ἐπισημαίνει ὅτι ὁ φερόμενος σὰν συγγραφέας Ἀστέριος Ι. Κουκούδης «ἐπέτυχε τὸ ἀκατόρθωτο. Μόλις ἄρχισε νὰ ἀσχολεῖται μὲ τοὺς Βλάχους καὶ νὰ στέλνει γράμματα δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ὁμολογώντας (πρὸς τιμήν του) τὴν ὡς ἄνω ἀναφερόμενη ἄγνοιά του σχετικὰ μὲ τὰ Βλάχικα, νάτος καὶ ξεπετιέται (καλλίτερα πάει ὁ ὅρος ξεδιαλέγεται) γιὰ μία πρώτης κατηγορίας ἔκδοση βιβλίου 1. μὲ χιλιάδες ἀναφορές. 2. Φωτογραφίες. 3. Χάρτες (φέροντας μάλιστα καὶ τὸ ὄνομά του γιὰ μελλοντικὰ «κοπιράιτ»...7. Εἰδικὴ πρόσκληση γιὰ ὁμιλία εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἀπὸ τὴν «Φαρσαρότουλ», μιὰ ὀργάνωση, ἡ ὁποία εἶναι ἡ κατ᾽ ἐξοχὴν ἀνθελληνικὴ ἔκδοσις τοῦ παγκοσμίου «Βλαχισμοῦ» κ.λπ. Ξέρετε πόσα χρόνια θὰ ἔπαιρνε σὲ οἱονδήποτε ἐρευνητὴ νὰ διαβάσει τὰ βιβλία, στὰ ὁποῖα κάνει τὶς ἀναφορές του ὁ κ. Κουκούδης; Πόσα χρόνια νὰ συλλέξει τὸ ὑλικό του; Νὰ τὸ γράψει ὅλο ἐκ τοῦ μηδενὸς (μιᾶς καὶ ὁ κ. Κουκούδης δὲν εἶχε κἂν γράψει ἄλλα ἄρθρα περὶ Βλάχων). Μπάμ καὶ κάτω ἀντὶ νὰ ἀρχίσει μὲ τὸ τρέγκαλο καὶ τὰ σπουργίτια, μᾶς βγαίνει μὲ καραμπίνα Μάγκνουμ καὶ πολικὴ ἀρκούδα! Ἐν πάσῃ

68. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ Σαμαρίνα μέσα ἀπὸ τὸν φακὸ τῶν Wace καὶ Thompson*. Πολιτιστικὸς Σύλλογος Σαμαρίνας. Ἀθήνα 2007, 35 κέ.

περιπτώσει, ὁ κ. Κουκούδης ὑπῆρξε θεληματικὸ θύμα καὶ θύτης, ἄφησε νὰ τὸν χρησιμοποιήσουν, ἀλλὰ καὶ κατέστεψε τὸ μέλλον του καὶ τὴν τωρινή-μελλοντικὴ ἐργασία του (καὶ τοῦ στραβοῦ τὸ δίκιο νὰ λέγεται)».

Ἡ λύση τοῦ αἰνίγματος ἐπῆλθε μὲ τὴν ἐπισταμένη μελέτη τῆς ἀγγλικῆς ἐκδόσεως, μάλιστα καὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἐκδότη, ὅπως ἄλλως τε παρενθετικὰ δηλώνει ὁ Γ. Τσάπανος μετὰ τὸ διαφωτιστικὸ εὕρημα: «Ὁλόκληρη ἡ σειρὰ γράφτηκε στὸ Κέντρο Ἐρευνῶν τοῦ Μουσείου Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος στὴ Θεσσαλονίκη μεταξὺ 1994-1997». Προσφυέστατα τοῦ ἀπονέμει εὔσημα, διότι ὁ ἐκδότης διευκρινίζει: «... αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ Ἑλλάδα εἶναι τὸ πατρογονικὸ σπίτι τῶν Βλάχων» (εἰσαγωγὴ ἀπὸ Κ. Ζῆτρο, μετάφραση ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ δική μου -[Τσάπανου]). Στὴν ἀπορία δὲ ὡς πρὸς τὸ κοινὸ σημεῖο Thede Kahl καὶ τοῦ «συγγραφέα» μᾶς δίδεται λύση: «Ὁ Ἀ. Κουκούδης δὲν δέχεται ὅτι οἱ βλαχόφωνοι τῆς χώρας μας εἶναι ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ ἀγνοεῖ τὴν ἔμπρακτη καὶ μακραίωνη ἐκδήλωση τῆς ἑλληνικῆς συνείδησής τους».[69] Ὡστόσο, γιὰ νὰ μὴν ἀδικεῖται ὁ Kahl σημειώνεται ὅτι δέχεται ἑλληνικὴ συνείδηση Βλάχων, ὅπως καὶ ὁ Weigand πολὺ εὐθαρσότερα.

Ὁπωσδήποτε διαφαίνεται εὐκρινέστατα ὅτι ὁ «συγγραφέας» δὲν εἶχε θέσει στοὺς συνεργάτες τοῦ Κέντρου Ἐρευνῶν τοῦ Μουσείου Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος ὅσα τὸν ἀπασχολοῦσαν στὴν ἐπιστολή του. Ἡ Βλαχολογικὴ πενία του δὲν νοεῖται νὰ καταλογίζεται σὲ μυημένους Βλαχολογικὰ συγγραφεῖς. Ὁποιεσδήποτε γι' αὐτοὺς παρατηρήσεις γίνονται κατανοητὲς ἢ συγγνωστὲς σὲ συνάρτηση μὲ ἄνωθεν ἢ ἄλλοθεν Ὁδηγίες! Ὁ ἴδιος ἀσφαλῶς σφάλλεται νομίζοντας ὅτι ἀπουσιάζουν ὅσες περὶ Βλάχων συγγραφὲς θὰ τὸν «ἐνδιέφεραν», ἰδίως οἱ ἀναφερόμενες καὶ «πέραν τῶν ἑλληνικῶν συνόρων». Διότι μεταξὺ τῶν πολλῶν ἤδη τὸ 1906 σὲ μελέτη ἐθνογραφικὴ καὶ ἀνθρωπογεωγραφικὴ τοῦ Teodor Filipescu παρέχεται πολύτιμη πληροφορία, κατὰ τὴν ὁποία κοιμητήρια τῆς περιοχῆς Βοσνίας ἐκλαμβάνονται σὰν ἰλλυρο-βλαχικά, ἐνῶ κατὰ τὸν Ρουμάνο ἐρευνητὴ εἶναι ... ἑλληνικά![70] Τὸ γεγονὸς κρίνεται πολυσήμαντο, ταυτόχρονα δὲ πλήρως δικαιώνει τόσο τὸν Ἰσίδωρο Σεβίλλης,[71] ὁ ὁποῖος ἀποκαλεῖ τὸ Ἰλλυρικὸν *Graeciam,* ὅσο καὶ τὸν σύγχρονό μας καθηγητὴ τῆς Ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβας Lorenzo Braccesi μὲ τὸ εὐγλωττότατα ἐπιγραφόμενο σύγγραμμά του *Graecità adriatica!*[72]

69. Πβ. ἀνωτέρω σημ. 65, σελ. 209.

70. T. *Filipescu, Coloniile române din Bosnia. Studiu Etnografic si antropogeografic*. Editiunea Academiei Române. Bucuresti 1906, 189.

71. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ Ἰωάννης Λυδὸς (6ος αἰ. μ.Χ.) καὶ ὁ Ἰσίδωρος Σεβίλλης (7ος αἰ.) ὡς ἐθνολογικὲς πηγὲς καὶ διεπιστημονικὲς διαπιστώσεις εἰδικῶν 20οῦ αἰ.», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν (ΕΕΒΣ),* ΝΑ΄ 2003,342.

72. Bologna 1971 (Β΄ ἔκδ. 1977). Ἐπίσης ὁ ἴδιος μὲ τὴ συνεργασία τῆς Benedetta Rossignoli,

Ἀλλὰ ἡ μὴ ἀξιοποίηση ξενογλώσσων συγγραφῶν ἔχει τὰ ἐλαφρυντικά της πρὸ πάντων, ὅταν ὁ «συγγραφέας» διακρίνεται καὶ γιὰ ἀνεπάρκεια κατανοήσεως ἑλληνογλώσσων, ἐκτὸς ἂν τοῦ ἐπιρριφθοῦν εὐθύνες συνειδητῆς διαστρεβλώσεως ἢ παραποιήσεως ἀπὸ πρόθεση καὶ σκοπιμότητα. Διότι ὑπάρχει πράγματι προσωπικὴ περίπτωση.Συγκεκριμένα ἀλλοιώνει κατὰ τὸ δοκοῦν τὸ περιεχόμενο περικοπῆς δημοσιεύματός μου, ἀποδεικτικῆς σπουδαιότητας καταγωγῆς τῶν Βλάχων, ἑλληνικῆς.[73]

Ἐξ ἄλλου ἡ ἀπὸ μέρους του ἀποφυγὴ καὶ παραμικρῆς ἀναφορᾶς στὶς Βλαχολογικὲς δημοσιεύσεις τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλλου ἐνδεχομένως δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ μορφή τους, τὴν καθαρεύουσα! Ὡστόσο ἐπανειλημμένα παραπέμπει σὲ συγγραφὴ ὅμοιας μορφῆς, ὅπως τοῦ δημάρχου Βόλου Ν. Γεωργιάδη, ὁ ὁποῖος, κατὰ Κεραμόπουλλο, «εἰς τὴν *Θεσσαλίαν* του, ὀνειρευθείς, βεβαιοῖ περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν τὸ βάρβαρον ἔθνος τῶν Δακῶν, κατῆλθεν ὑπὸ μορφὴν Κουτσοβλάχων εἰς τὴν Πίνδον! Οὕτως ἀταλαίπωρός ἐστιν ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας εἰς τοὺς πολλούς»![74] Εὔλογα τίθεται ἁπλούστατο ἐρώτημα: Μήπως μεταξὺ τῶν συγγραφέων προτιμᾶται ὅποιος διατείνεται ξενικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων; Ἡ δὲ προσφυγὴ στὰ γραφόμενα τοῦ ραββίνου Βενιαμὶν τοῦ ἐκ Τουδέλης χρῄζει πρόσθετης προσοχῆς. Διότι ὅσα ἀναφέρει σχολιάζονται πολὺ δηκτικὰ ἀπὸ τὸν Κεραμόπουλλο: «ἀλλ' ἡ δύναμις τῆς μαρτυρίας τῆς πλακὸς ταύτης τοῦ Μωϋσέως ἔχει μεῖζον βεληνεκές: οἱ Βλάχοι πρέπει νὰ ἦσαν Ἑβραῖοι! ἀφ' οὗ μάλιστα εἶχον καὶ ἑβραϊκὰ ὀνόματα (Θωμᾶς, Ἰωάννης, Μιχαήλ, Μαρία, Μαγδαληνὴ κ.λπ..!»[75] Ἡ μνεία του ἴσως ὀφείλεται καὶ στὸ γεγονὸς ὅτι ὁμιλεῖ γιὰ «τὸ ἔθνος ποὺ ὀνομάζεται Βλάχοι», ἀφοῦ ὁ Κουκούδης ψάχνει γιὰ Βλαχικὴ ἐθνότητα! Πιθανὸν νὰ μὴν εἶναι συμπτωματικὴ καὶ ἡ παραπομπὴ στὴν ἔκδοση, στὴν ὁποία προσφέρει τὶς «ἐπιστημονικὲς» ὑπηρεσίες του καὶ ὁ διαβόητος Κοσμᾶς Μεγαλομμάτης, ποὺ δὲν βλέπει τίποτε ἑλληνικό![76]

Hellenikós Kolpos. Supplemento a Grecità adriatica. Roma 2001.

73. Βλ.Ἀστ. Ι. Κουκούδης. *Οἱ μητροπόλεις καὶ ἡ διασπορὰ τῶν Βλάχων*. Προλογίζει ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας κ. Κωνσταντῖνος Στεφανόπουλος, 1 «Βιβλιοθήκη Βλαχικῶν Μελετῶν». Διεύθυνση: Χαράλαμπος Κ. Παπαστάθης. 1, Univercity Studio Press. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ ἐκδόσεις Ἐπιστημονικῶν Βιβλίων προϋποθέτουν καὶ συγγραφεῖς *ἐπιστήμονες*. Ὁ προκείμενος τί σπούδασε;

74. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλλος, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις 1939,29.

75. Αὐτ. 101 καὶ σημ.3. Ἐκτενέστερο σχολιασμὸ βλ. Ἀχ. Λαζάρου, «Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης καὶ ἡ Φθιωτικὴ Βλαχία», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Φθιωτικῶν Ἐρευνῶν*, Λαμίας 1993, 150 - 154.

76. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀπάντηση στὸν ἀνθελληνικὸ λίβελλο», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, 7 Μαρτίου 1991, 70, ἀναδημ. Ἀ.- Ἐ. Λαζάρου καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐθνικὰ καὶ Μειονοτικὰ Θέματα*, Κυρομάνος, 170 κ.ἑ.

Γιὰ ὅσους ἀναζητοῦν ἀπροκατάληπτα, ἀμερόληπτα καὶ ἀνυστερόβουλα ἂν οἱ Βλάχοι τῆς Θεσσαλίας ἢ εὐρύτερα οἱ ἑλλαδικοὶ εἶναι Ρουμάνοι, ὅπως γνωματεύει τὸ ἐπίμαχο Βιβλίο τοῦ Δασκάλου, ἀπάντηση πειστικὴ βρίσκουν καὶ στὴν εἰσήγηση τῆς ἐγκεκριμένης ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν πρώτης διδακτορικῆς διατριβῆς γιὰ τὸ Βλάχικο γλωσσικὸ ἰδίωμα (τὴν Ἀρωμουνικὴ) σὲ σχέση μὲ τὴν Ἑλληνικὴ γλώσσα. Κατὰ τὸν εἰσηγητή, καθηγητὴ Γλωσσολογίας, Γεώργιο Μπαμπινιώτη, «...πρόκειται περὶ σοβαροῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἀποτελῇ ἐφεξῆς εἰς τὰς γενικάς του γραμμὰς τὴν ἐπίσημον ἐπιστημονικὴν θέσιν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς προελεύσεως τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων». Κατονομάζοντας δὲ τὸν ὑποψήφιο διδάκτορα, τὴν ταπεινότητά μου, τονίζει: «εἶναι ὁ πρῶτος, ὅσον γνωρίζω, μελετητής, ὁ ὁποῖος θεμελειώνει ἐπιστημονικῶς τὴν ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς Λατινικῆς καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς Ρουμανικῆς καταγωγὴν τῆς γλώσσης τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων καὶ τὴν στενὴν δομικὴν συγγένειαν αὐτῆς πρὸς τὴν Ἑλληνικήν, ἐπίσης εἶναι ὁ πρῶτος μελετητής, ὁ ὁποῖος καὶ ἀπὸ ἱστορικῆς πλευρᾶς συστηματοποιεῖ τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα, συμπληρώνει καὶ ἀποδεικνύει βάσει ἰσχυρᾶς ἐπιχειρηματολογίας τὴν καὶ ἄλλοθεν ὑποστηριχθεῖσαν ἑλληνικότητα τῆς καταγωγῆς τῶν Ἀρωμούνων [ἑλλαδικῶν Βλάχων]».

Πολλοὶ ἀκόμη εἰδικοί, ἀλλοδαποὶ καὶ ἡμεδαποὶ[77] ὑπερθεματίζουν:

Ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βιέννης Max Demeter Peyfuss θεωρεῖται «...τὸ πρῶτο ἐπιστημονικὸ ἔργο γι' αὐτὴ τὴ γλώσσα στὴν Ἑλλάδα. Ἡ βιβλιογραφία εἶναι ἀληθῶς διεθνὴς καὶ ἡ μέθοδος καίριη» (τὰ ἑλληνικὰ δικά του).

Στὴν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Fanoula Papazoglou, Βλάχα ἐξ ἀμφοτέρων τῶν γονέων, ἡ διατριβὴ «...ἔκανε ἐντύπωση ἐξαιρετικὰ σοβαρῆς, θεμελιώδους καὶ ἀληθινὰ ἐπιστημονικῆς μελέτης... Τὰ γλωσσολογικὰ ἐπιχειρήματα μὲ τὰ ὁποῖα ὑποστηρίζετε τὴ γνώμη σας γιὰ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων μοῦ φαίνονται πειστικὰ». (Τὰ ἑλληνικὰ δικά της).

Κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Σορβόννης Paul Lemerle, ἡ διατριβὴ εἶναι «ἕνα ἔργο ποὺ φαίνεται ἐξαιρετικὰ στέρεο».

Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Σορβόννης Claude Margueron διατυπώνει τὴν ἄποψή του ὡς ἑξῆς: «Μοῦ φαίνεται ὅτι δὲν ἀφήσατε τίποτε ἀναποκάλυπτο, στὴ σκιὰ τῶν προβλημάτων, ποὺ θέτει ἡ ἀρωμουνικὴ (τὰ Βλάχικα), καὶ ὅτι ἡ συγ-

77. Γιὰ τὰ καταχωριζόμενα ἐρανίσματα κριτικῶν καὶ γνωμῶν βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς. Βλάχοι. Ἱστορική. Φιλολογική. Μελέτη,* β΄ ἔκδοση, Ἀθήνα 1986, 24.

γραφή σας (ἡ διατριβή), συνδυάζοντας τὴν ἀνάλυση καὶ τὴ σύνθεση, συνιστᾶ ἕνα σύνολο ἐξαντλητικό».

Ὁ πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λωζάννης François Lassere κρίνει ὡς ἑξῆς: «Ἡ διατριβή σας τῆς αὐτοχθονίας καὶ τῆς διγλωσσίας μοῦ προξένησε τεράστιο ἐνδιαφέρον καὶ ἐξ ἴσου μὲ ἔπεισε, πρὸ πάντων ἐπειδὴ ἡ αὐστηρότητα τῆς μεθόδου τῆς δίνουν πολλὴ δύναμη, τόσο κατὰ τὴν ἐξέταση τῶν ἱστορικῶν δεδομένων ὅσο καὶ κατὰ τὴν ἀνάλυση τῶν στοιχείων τῆς γλώσσας... Γι' αὐτὸ τὸ σύγγραμμά σας θὰ εἶναι ἀπαραίτητο σὲ ἕνα εὐρὺ κοινό...».

Ὁ ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τοῦ Κέντρου Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Σταῦρος Μάνεσης ὑπογραμμίζει τὴν πληρότητα τῆς διατριβῆς στὴν ἐξονυχιστικὴ ἔρευνα, στὴν τέλεια γνώση τοῦ θέματος καὶ στὴν κριτικὴ ἐξέταση κάθε σχετικῆς πληροφορίας καὶ ἑρμηνείας... Ἐπίσης τὴ γεωμετρικὴ ἀρτιότητα τῆς γραφῆς, τὴ σαφήνεια καὶ τὴ γάργαρη ροὴ τῆς γλωσσικῆς ἔκφρασης. Καταλήγει δὲ καταπληκτικὰ: «κάθε ἀντίθετη γνώμη πρέπει νὰ βουβαθῆ!».

Ὁ ὁμόλογός του Γεώργιος Τσουκνίδας σὲ μακροσκελῆ κριτικὴ γράφει μεταξὺ ἄλλων: «Χάρη στὴν ἄριστη γνώση τῆς ἀρωμουνικῆς, τὴν ἐπιστημονική του σκέψη, τὴν ἐξαιρετικὴ ὀξύνοια, τὶς εἰδικὲς σπουδές του, ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ τὴν ἀγάπη του γιὰ τὸν τόπο ἀπὸ τὸ ἄλλο, [...] πέτυχε νὰ μᾶς δώσει ἕνα θαυμάσιο καὶ ὑποδειγματικὸ ἔργο, πρωτότυπη προσφορὰ στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία. Ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ ἄνετα πλουσιότατη βιβλιογραφία, κρίνει καὶ ἀξιολογεῖ μὲ μεγάλη ἐπιτυχία ἔργα, χωρία καὶ συγγραφεῖς, καὶ καταλήγει σὲ ἀσφαλῆ, κατὰ τὸ δυνατό, συμπεράσματα [...] ἀναιρώντας τὰ ποικίλα καὶ ἀντιφατικὰ ἐπιχειρήματα κατὰ τῆς "ἐντοπιότητας καὶ ἑλληνικότητας τῶν ἀρωμούνων (Βλάχων)"».

Ὁ ὁμόλογός τους καὶ ἤδη καθηγητὴς Γλωσσολογίας στὸ Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Ἀντώνιος Μπουσμπούκης ἐπιλογίζει ἐκτενῆ κριτικὴ τῆς διατριβῆς ὡς ἑξῆς: «...μὲ τὴν ἐμβρίθεια καὶ τὸ γλωσσικοϊστορικὸ πλοῦτος της, σημειώνει [ὁ συγγραφέας] μιὰ φωτεινὴ παρουσία στὴν περιοχὴ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας. Δίκαια θὰ μποροῦσε νὰ καθιερωθεῖ πιὰ σὰ μιὰ θεμελιώδης ἐργασία γιὰ ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ βαλκανικὰ καὶ ἰδιαίτερα μὲ ἀρωμουνικὰ θέματα».

Ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου καὶ διευθυντὴς τοῦ Ἱδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου Κ. Μητσάκης βεβαιώνει ὅτι μὲ τὴ διατριβὴ προσφέρθηκε «σπουδαία ὑπηρεσία στὴν ἐπιστήμη καὶ τὸ Ἔθνος».

Κατὰ τὸν ὁμόλογό του Ἀ. Καραθανάση, ὁ μόχθος γιὰ τὴν ἐκπόνηση τῆς διατριβῆς ὁπωσδήποτε εἶχε λαμπρὰ ἀποτελέσματα.

Ὁ ὁμόλογός τους Χαράλαμπος Παπαστάθης συγχαίροντας γιὰ τὸ "λαμπρὸ βιβλίο"ὁμολογεῖ: «Βέβαια, τὸ γλωσσολογικό του τμῆμα δὲν εἶμαι ἁρμόδιος νὰ

κρίνω. Ἀλλὰ τὸ ἱστορικό του μέρος μὲ ἐνθουσίασε. Ἐπὶ τέλους ἔχουμε ἕνα ὑπεύθυνο ἐπιστημονικὸ βιβλίο γιὰ τὸ θέμα αὐτό...».

Κατὰ τὸν Ἀπόστολο Ε. Βακαλόπουλο, «...εἶναι ἡ καλύτερη ἐργασία ποὺ ἔχει δώσει ὡς σήμερα ἡ ἑλληνικὴ γλωσσικὴ ἐπιστήμη ἐπάνω στὸ θέμα αὐτό. Γι' αὐτὸ θὰ γίνη καὶ θὰ μείνη ἡ βασικὴ ἐργασία, ποὺ θὰ πρέπει νὰ τὴν ἔχη κανεὶς ὑπ' ὄψη. Ἂν κάποτε προβῶ σὲ νέα ἔκδοση τοῦ Α΄ τόμου της Ἱστορίας τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, θὰ ἔχω ἕνα ἐπὶ πλέον ἰσχυρὸ τεκμήριο τῆς ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων».

Ὁ συμφοιτητὴς τοῦ Βακαλόπουλου Γιάννης Τσάρας, Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς Μ.Ε., ἐξ ἀρχῆς ἐπισημαίνει: «Καὶ ἡ μεθοδολογικὴ κατάταξη τοῦ ὑλικοῦ καὶ ἡ τεκμηρίωση εἶναι ἄψογα... Ἡ ἀρωμουνικὴ γλώσσα λοιπὸν μαρτυρεῖ μία φάση τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ ποὺ κάτω ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸ ζυγὸ ἄλλαξε γλώσσα, μὰ δὲν ἄλλαξε τὴ φυλετική του συνείδηση. Ἀντίθετα μάλιστα. Ὅπως τοὺς βλέπουμε στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, ἡ φυλετικὴ αὐτὴ συνείδηση μὲ τὶς τόσο βαθιὲς ρίζες της εἶναι ποὺ κράτησε τὸν ἑλληνισμό. Ποιοί ἵδρυσαν, ποιά ἦταν ἡ μαγιὰ τῶν παροικιῶν στὴν Εὐρώπη τὴν ἐποχὴ ἐκείνη; Ποιοί καλλιέργησαν τὴν ἐθνικὴ συνείδηση, ποιοί ἵδρυσαν τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα στοὺς χαλεποὺς καιροὺς τῆς Τουρκοκρατίας; [...]

Ἡ μελέτη σας δὲν τιμάει μόνο τοὺς δασκάλους σας. Τιμάει καὶ τὴν Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία τῶν Θεσσαλῶν ποὺ ἐγκαινίασε τὴ σειρὰ τῶν δημοσιευμάτων της κι ἔκαμε τὰ πρῶτα της βήματα στὸν ἐπιστημονικὸ τομέα μὲ ἕνα ἔργο λαμπρὸ καὶ ἀξεπέραστο. Δὲν ξέρω ἂν ἡ ἑταιρεία τίμησε ἐσᾶς ἢ ἐσεῖς αὐτήν...».

Ὁ Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς Μ.Ε. Ἐλευθέριος Πλατῆς, μὲ μεταπτυχιακὲς σπουδὲς στὴ Γερμανία, ἀπευθύνεται στὸν συγγραφέα λακωνικά: «Ἔκανες μὲ τὴ διατριβή σου ἕνα ἐθνικὸ ἔργο καὶ ἀνατοποθέτησες σὲ σωστὴ βάση μίαν ἐπιστήμη».

Ὁ ἱκανὸς φιλόλογος, συνεργάτης καὶ ἐπιμελητὴς τοῦ περιοδικοῦ *Σερραϊκὰ Χρονικά*, Ἰωάννης Ἀθ. Βλάχος ἀφιερώνει ἐκτενέστατη κριτική, στὴν ὁποία γιὰ τὸν συγγραφέα τῆς διατριβῆς γράφει καὶ τὰ ἑπόμενα: «...στὴ διαπραγμάτευση τοῦ θέματός του χρησιμοποιεῖ κριτήρια καὶ μεθόδους καθαρὰ ἐπιστημονικές. Γιὰ τὸ ἱστορικὸ μέρος στηρίζεται στὶς πηγές, τὶς ὁποῖες ὄχι μόνο χρησιμοποιεῖ εὐρύτατα, ἀλλὰ καὶ ἑρμηνεύει σωστά. Ὅσον ἀφορᾶ τὸ γλωσσολογικὸ μέρος, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ κύριο ἀντικείμενο τῆς ἔρευνάς του, διαπραγματεύεται τὰ ἐπὶ μέρους θέματα βασιζόμενος στὸ πηγαῖο γλωσσικὸ ὑλικὸ καὶ στὶς ἀρχὲς καὶ στὰ πορίσματα τῆς γλωσσολογικῆς ἐπιστήμης. Παράλληλα μὲ αὐτά, ἀνατρέχει σχεδὸν πάντοτε, στὴ διεθνῆ βιβλιογραφία καὶ ἀσκεῖ οὐσιαστικὴ κριτικὴ στὶς διάφορες θεωρίες ποὺ διατυπώθηκαν ἀπὸ τοὺς διάφορους ἐρευνητές. Ἔτσι ἡ δική του

ἐργασία παρουσιάζει μία πληρότητα καὶ μία ἀντικειμενικότητα, ποὺ τὴν καθιστοῦν ἀπαραίτητη γιὰ κάθε μελλοντικὸ ἐρευνητή».

Κατὰ τὸν Μιχ. Πολέμη, «εἶναι ἡ πιὸ ὁλοκληρωμένη δουλειὰ ποὺ ἐγὼ τουλάχιστον ἔχω διαβάσει γι' αὐτὸ τὸ θέμα, τόσο ἀπὸ πλευρᾶς βιβλιογραφίας, ὅσο καὶ σὰν τεκμηριωμένη ἀνάπτυξη θεωρίας καὶ πιστεύω ὅτι τὰ δεδομένα σας καὶ ὁ τρόπος ποὺ τὰ ἀναπτύσσετε θὰ πρέπει πραγματικὰ νὰ ἀποτελέσουν τὴν ὁριστικὴ ἀπάντηση τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης στὸ πρόβλημα τῶν Ἀρωμούνων».

Ὁ Δημ. Ν. Καπέτσης ἐκμυστηρεύεται: «Εἶναι πολὺ λίγα τὰ βιβλία τῆς ἐπιστήμης ποὺ μοῦ χάρισαν τόση χαρά... Μιὰ χαρὰ ποὺ δὲν προσδιορίζεται μόνο ἀπὸ τὴν κατάφαση στὶς εὔστοχες καὶ τεκμηριωμένες λύσεις τῶν ἄπειρων προβλημάτων τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίσατε μεθοδικὰ στὴ διατριβή σας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ μητρική μου γλώσσα, ἡ πιὸ ἱερὴ ἀφετηρία τοῦ ἀνθρώπου, κάτω ἀπὸ τοὺς φακοὺς τοῦ εἰδικοῦ κλάδου τῆς ἐπιστήμης σας ἀποκαθάρθηκε. Ἔτσι ἀναδύεται ἀπὸ τὴν πραγματεία σας σὲ δομή, ὑφὴ καὶ διάσταση τέτοια ποὺ ἁρμόζει νὰ ἐπαναληφθεῖ γιὰ σᾶς ἐκεῖνο ποὺ ἀποδίδεται στὸν Σουητώνιο γιὰ τὸν Κρ. Μαλλώτη: primus... studium grammaticae in urbem intulit.

Ἀναμφισβήτητα τὸ κυρίως γλωσσολογικὸ μέρος τῆς διατριβῆς σας, ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνάλυση τῆς δομῆς τῆς Ἀρωμουνικῆς, ἀποτελεῖ καὶ βασικὴ καὶ πρωτότυπη προσφορὰ στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία... Πέρα ὅμως ἀπὸ τὴν προαγωγὴ τοῦ κλάδου τῆς γλωσσολογίας, νομίζω ὅτι ἐξίσου σημαντική, ἂν ὄχι καὶ σπουδαιότερη, εἶναι ἡ προσφορά σας στὴν ἱστορία μας...

Ἡ συστηματικὴ καὶ τόσο μεθοδικὴ μελέτη τῆς προέλευσης τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν Βλαχοφώνων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ τῶν σχέσεών του μὲ τὴν Ἑλληνικὴ δίνει τὴν ὁριστικὴ λύση στὸ πρόβλημα τῆς προέλευσης τῶν Γραικοβλάχων ποὺ μὲ τόση μετριοφροσύνη προτείνεται «καθ' ἡμᾶς προκύπτει τὸ σαφὲς συμπέρασμα ὅτι καὶ οἱ Ἀρωμοῦνοι εἶναι ἀκραιφνεῖς Ἕλληνες». Ἰδοὺ γιατί σᾶς ἐπιφυλάχθηκε τὸ μοναδικὸ προνόμιο νὰ σφραγίσετε μὲ τὸ κύρος τῆς ἐπιστήμης σας τὴν ἐθνική μας ταυτότητα. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰώνα πολλοὶ κορυφαῖοι ἐπιστήμονες ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ πρόβλημα. Ἄλλοι ἀστόχησαν. Ἄλλοι ταλαντεύτηκαν ἢ διατύπωσαν ὑποθέσεις. Καὶ οἱ ἄμοιροι τῆς ἐπιστήμης, οἱ πολλοί, παρακινημένοι περισσότερο ἀπὸ τὸ αἴσθημα μᾶλλον τὸ περιέπλεξαν. Κανένας ὅμως δὲν διέθετε τὸν δικό σας πνευματικὸ ὁπλισμό: Βαθειὰ γνώση τῆς ἱστορίας, εἰδίκευση στὴ γλωσσολογία, γλωσσομάθεια, γνώση τῆς Ἀρωμουνικῆς καὶ τῆς Ρουμανικῆς. Καὶ τὰ ἐξαίρετα αὐτὰ προσόντα στὸ πρόσωπο ἑνὸς μόνο ἐπιστήμονα δὲν θὰ ὁδηγοῦσαν στὸ ἐξαίρετο ἐπίτευγμα τῆς διατριβῆς σας ἂν δὲν τὰ εἶχε ὀργανώσει κριτικὸς νοῦς καὶ σπάνια ὀξυδέρκεια.

Εἶναι πραγματικὰ ἀξιοθαύμαστη ἡ ἀναλυτικὴ καὶ ἡ συνθετικὴ πνευματική σας ἱκανότητα στὸ νὰ ἐλέγχει, νὰ συσχετίζει, νὰ κατατάσσει καὶ νὰ συστηματοποιεῖ τὰ δεδομένα τῆς πλατειᾶς ἐμπειρίας σας ἀπὸ ἀναρίθμητες πηγές...».

Ἱστορικά, ὅπως προαναφέρεται, πρῶτος σὲ συγγραφὴ καταγράφει τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων ὁ πρῶτος Νεοέλληνας ἱστορικὸς Κ. Κούμας, τοῦ ὁποίου ἡ μαρτυρία ἐντυπωσιάζει καὶ μὲ τὴ σαφήνεια: «Συμπεριφέρονται [οἱ Βλάχοι] ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὔτ' ἐκεῖνοι οὔτε οὗτοι καμμίαν ἐθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς τῳόντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδος τέκνα καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι».[78]

Ἑπομένως ἐπιβάλλεται ἡ ἄμεση γνωστοποίηση τῆς ταυτότητας τοῦ συντάκτη τῆς Ὁδηγίας τοῦ Βιβλίου τοῦ Δασκάλου, ἐντελῶς ἀβάσιμης ἐπιστημονικά, ἐγκληματικῆς παιδευτικά, βλακώδους κοινωνικά. Δὲν ἀπομένει, λοιπόν, παρὰ ἡ ἀποπομπή του ἀπὸ ὁποιαδήποτε δημόσια ὑπηρεσία μὲ πρόσθετη ποινὴ τὴν καταβρόχθιση τοῦ βιβλίου του! Εἶναι ἐθνικὰ ἐπικίνδυνος...

Ἐνῶ ὅσα προηγοῦνται ἀποτελοῦν τὰ πορίσματα ἐπιστημῶν, πραγματικὰ δεδομένα, ἀποτολμήθηκε ἀποστολὴ γιὰ ἐφήβους Βιβλίου "σχολικοῦ", ποὺ δὲν ἦταν ἐγχειρίδιο ἱστορίας ἀλλὰ ἐθνικὰ δολοφονικό. Ἡ ἀποκάλυψη ὁπωσδήποτε μαρτυρεῖ τὴν εἰσέτι ἐπιβίωση δασκάλων καὶ καθηγητῶν, στοὺς ὁποίους ἡ ἰδέα

78. Κων. Μ. Κούμας, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, τ. 12, Βιέννη 1832, 520-521. Αὐτὴν τὴν περικοπὴ δὲν καταλαβαίνει ὁ ἀδιάλειπτα πολυδιαφημιζόμενος ὡς ὁ πλέον διακεκριμένος σύγχρονος λογοτέχνης Νίκος Θέμελης, *Ἡ Ἀνατροπή,* ἐκδόσεις Κέδρος, Α.Ε. (Ἀθήνα) 2000, 55:
«ὁ Κούμας στὸ βιβλίο γιὰ τοὺς Ἕλληνες τοὺς ταύτιζε ἢ τοὺς μπέρδευε μὲ τοὺς Βλάχους;». Ὁ καθηγητὴς Ἱστορίας στὸ Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Ἀ.Ε. Βακαλόπουλος στὴ σύντομη συγγραφή του «Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας» ἐπικαλεῖται καὶ ἐπαληθεύει τὸν Κούμα. Ἡ καθηγήτρια Ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου, ἔ.ἀ., 21 σημ. 2, πληροφορεῖ: «Στὶς ἐργασίες τοῦ Λαζάρου δημοσιεύεται πλήρης ἑλληνικὴ καὶ ξένη βιβλιογραφία γύρω ἀπὸ κάθε πτυχὴ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος. Συντριπτικὰ ἐπιχειρήματα γιὰ *«ἀντίπαλες»* θέσεις περιέχει ἡ πρόσφατη μελέτη του *Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη ἱστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας...*». Ἐν τούτοις τὸ ΕΛΙΑΜΕΠ τοὺς διαχωρίζει ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Γράφει γιὰ ἐθνότητα... Βλαχική, τὸ δὲ διαβόητο ΚΕΜΟ γιὰ μειονότητα στὴν ... Ἑλλάδα! «Σκοπὸς εἶναι ὁ διχασμός, ἡ διάσπαση, ὁ τεμαχισμὸς τοῦ λαοῦ μας -βροντοφωνεῖ ὁ Σαράντος Καργάκος πληροφορώντας- Μέσα στοὺς Ἐλεύθερους Πολιορκημένους τοῦ Μεσολογγίου ἦταν καὶ μία ὁμάδα νεαρῶν Βλάχων ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα. Ἔπεσαν στὴν ἔξοδο. Ὁ λαὸς τοὺς τιμᾶ μὲ τὸ ὑπέροχο τραγούδι/ἐλεγεῖο: "Παιδιὰ τῆς Σαμαρίνας".
Τὸ ποιοί εἶναι Βλάχοι βγαίνει μέσα ἀπὸ τὸ τραγούδι αὐτὸ γεμάτο ἑλληνικὸ καημό. Ὅποιος θέλει νὰ τιμήσει τοὺς Βλάχους, ἄς ἀνάψει ἕνα κερὶ καὶ στὴ μνήμη τους. Βλάχοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ πολέμησαν καὶ μόχθησαν γιὰ νὰ μποροῦμε ἐμεῖς νὰ μιλᾶμε ἑλληνικά». (*Ἐλεύθερος Τύπος,19-6-98),* Ἀπανθίσματα 22, Ἕλληνες: Μειονότητα στὴν Ἑλλάδα).

τῆς ἐκπαιδευτικῆς συνειδήσεως διατηρεῖται σχεδὸν ἀλώβητη[79].

Πάντως περιστατικὰ πλαστογραφήσεως τῆς Ἱστορίας ἢ συνονθυλεύματα βάναυσων λαθῶν ἐμφανίσθηκαν αἰσθητότατα μὲ τὴν ἔναρξη τῆς Μεταπολιτεύσεως τόσο στὴν πρωτόβαθμια ὅσο καὶ στὴ δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση. Ὑφίστανται δὲ καὶ σήμερα. Σὲ ἄρθρο τῆς Ἐλισάβετ Κοτζιᾶ, ἐπιγραφόμενο Ἐπονείδιστο σχολικὸ βιβλίο (Ἡ Καθημερινή, 6.1.08,6), γνωστοποιοῦνται καὶ ἀπίστευτες παράμετροι, ὥστε νὰ αἰσθάνονται δικαιωμένοι καὶ ὅσοι κάνουν κινητοποιήσεις ἐναντίον τῆς ἀξιολόγησης! «Διότι τὸ σχολικὸ αὐτὸ ἐγχειρίδιο ἔχει ἀξιολογηθεῖ ἀπὸ τέσσερις διαφορετικοὺς φορεῖς: ἐγκρίθηκε ἀπὸ ἕναν πανεπιστημιακὸ καθηγητή, ἕναν σχολικὸ σύμβουλο καὶ ἕναν φιλόλογο δευτεροβάθμιας ἐκπαίδευσης, πέρασε ἀπὸ φιλολογικὴ ἐπιμέλεια, ἐνῶ ἡ κυκλοφορία του ἐπικυρώθηκε ἀπὸ τὸν ἁρμόδιο Σύμβουλο τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου..». Ὡς πρὸς τὴ βεβαιότητά της γιὰ τὶς ἐπιπτώσεις καὶ τὰ ἐπακόλουθα τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ «ἀμαθέστατου καὶ θρασύτατου αὐτοῦ σχολικοῦ ἐγχειριδίου...» ἡ αἰσιοδοξία εἶναι πολὺ ἐπισφαλής. Ἐνδεχόμενο προκύπτει, ὅταν κινητοποιοῦνται οἱ ἀπόδημοι, χρῆστες τῆς ἠλεκτρονικῆς τεχνολογίας, ὅπως ἀποδείχθηκε μὲ τὸ Βιβλίο Ἱστορίας ΣΤ΄ Δημοτικοῦ.

Μόλις πρὸ πενταετίας ἕνα ἀπὸ τὰ παντελῶς ἀπαράδεκτα καὶ ἀνιστόρητα ἐγχειρίδια Ἱστορίας ἀπασχόλησε ἔντονα καὶ ἀποφασιστικὰ μεγάλο τμῆμα τῆς κοινῆς γνώμης καὶ συνάμα εἰδικῶν ἐπιστημόνων μὲ ἄμεσο ἀποτέλεσμα τὰ δεματοποιημένα βιβλία νὰ ἐπιστραφοῦν ἄθικτα καὶ νὰ σταλοῦν γιὰ πολτοποίηση.

Ὄντως ὁ Ὀργανισμὸς Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων εἶχε τυπώσει τὸ 2002 καὶ ἀπέστειλε πρὸς χρήση ἀπὸ τοὺς τελειοφοίτους τῆς γ΄ Ἑνιαίου Λυκείου Γενικῆς Παιδείας σχολικὸ ἐγχειρίδιο ἐπιγραφόμενο *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ*, ἀντίτυπα 132.000. Εὐτυχῶς... ἀποσύρθηκαν πρὶν προλάβουν οἱ Ἕλληνες ἔφηβοι νὰ "διδαχθοῦν" τὰ στεῖρα γιὰ τοὺς Βλάχους καὶ τὰ μικρόψυχα γιὰ τοὺς θαυμαστοὺς ἥρωες τοῦ Κυπριακοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Ἀγώνα, 1955-1959.

79. Γι' αὐτὸ Η ΟΔΗΓΙΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΟΥ ΔΑΣΚΑΛΟΥ ἀναπτύχθηκε ὡς Ἀνακοίνωση στὸ Γ΄ Ἱστορικὸ Συνέδριο Καλαμπάκας (7,8 καὶ 9 Σεπτεμβρίου 2007, Ἐκθεσιακὸ Κέντρο Δήμου Καλαμπάκας). Ἐπίκειται δὲ ἡ ἔκδοση τῶν Πρακτικῶν. Ἤδη δημοσιεύθηκε σὲ συνέχειες ἀπὸ τὶς στῆλες ἐγκρίτων ἐφημερίδων τῆς ἑλληνικῆς ἐπαρχίας, ὅπως, «Η ΠΡΟΟΔΟΣ» (30.11.07, 5 καὶ 1.12.07,5 καὶ 2.12.07, 5 καὶ 4.12.07,3 καὶ 4.12.07, 5) τῶν Σερρῶν, ἡ ὁποία μάλιστα ἔχει τηρήσει ἄψογα καὶ τὸ πολυτονικό, ἄν καὶ τυπώνεται μονοτονικά. Ἐπίσης *Τὰ Γιάννινα* ἑβδομαδιαία, ἀπὸ 27.11.07, ἕως καὶ Φεβρουάριο 2008, καθὼς καὶ ἄλλες...

Σὲ βιβλίο 267 σελίδων οἱ Βλάχοι θὰ γινόταν γνωστοὶ στοὺς αὐριανοὺς Ἕλληνες πολίτες μὲ τὰ ἀκόλουθα ἀκριβῶς, σελ. 106: « οἱ ἑλληνορουμανικὲς σχέσεις διέρχονταν κρίση ἐκείνη τὴν περίοδο [τέλη 19ου - ἀρχὲς 20ου αἰ.] λόγῳ διαφωνιῶν ὡς πρὸς τὸ θέμα τῶν Κουτσοβλάχων[1] τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου». Ὑποσελίδια δὲ σημείωση δῆθεν διευκρινίζει: «1. *Κουτσόβλαχοι* : λατινόφωνοι πληθυσμοὶ ποὺ κατοικοῦσαν σὲ ὀρεινὲς περιοχὲς τῆς βαλκανικῆς καὶ ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν κτηνοτροφία· τὸ ἐπίμαχο ζήτημα τῆς ἐθνικῆς τους ταυτότητας δημιού-ργησε συχνὰ προβλήματα στὶς ἑλληνορουμανικὲς σχέσεις».

Πρωτίστως ὁ ὅρος Κουτσόβλαχοι δὲν εἶναι μοναδικὸς οὔτε ὁ πλέον ἐνδεδειγμένος, δοθέντος ὅτι τὸν ἀποστέργουν οἱ ἐνδιαφερόμενοι. Οἱ συγγραφεῖς, ποὺ τὸν προτιμοῦν, ἐπικαλοῦνται τὴν ἀναφορά του στὴ συνδιάσκεψη τοῦ Βουκουρεστίου, 1913. Γενικὰ ἐπικρατέστερος φέρεται ὁ βραχύτερος *Βλάχοι*, ποὺ σημαίνει λατινόφωνοι, εἰδικὰ δὲ στὴ Μακεδονία, βόρεια, καλούμενοι *Τσιντσάροι,* ἐνῶ στὴ Θεσσαλία, τὴν ὁποία βυζαντινοὶ χρονογράφοι ἀναφέρουν ὡς Μεγάλη Βλαχία, κατ' ἀκολουθίαν ἔχουμε τοὺς Μεγαλοβλαχίτας, «τοὺς γὰρ τὸ παλαιὸν Ἕλληνας, οὓς Ἀχιλλεὺς ἦγε», κατὰ τὸν Γεώργιο Παχυμέρη (I, 30, 2). Σὲ κείμενα εἰδικῶν δὲν ἀπουσιάζει ὁ ἐπιστημονικὸς νεολογισμὸς *Ἀρωμοῦνοι*. Ὡστόσο ὁ ὀρθότερος εἶναι *Ἀρμάνοι*, ἀφοῦ κατὰ κανόνα ἔτσι αὐτοαποκαλοῦνται. Παράγεται ἀπὸ τὸ πανάρχαιο ἑλληνικὸ προθετικὸ Α -καὶ τὸ πολιτικὸ ὄνομα Ρωμάνοι μὲ συγκοπὴ τοῦ -ω-. Προφανέστατα δὲ παράγωγό του εἶναι καὶ ἡ *Ἀρμανία*, ὅπως οἱ Ἕλληνες τῶν μεσαιωνικῶν - βυζαντινῶν χρόνων ἀποκαλοῦσαν τὴν χώρα τους.

Δεύτερον οἱ ἐντυπώσεις, τὶς ὁποῖες θὰ ἀπεκόμιζαν οἱ μαθητές-ἀναγνῶστες τῆς σημειώσεως θὰ ἦσαν παντελῶς ἐσφαλμένες. Συγκεκριμένα ὁ ὅρος λατινόφωνοι ἐνέχει μισὴ ἀλήθεια. Διότι, κατὰ τὸν Οὔγγρο ρωμανιστή - βαλκανολόγο, ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουδαπέστης Mathias Gyóni, «ὅλα συνηγοροῦν στὸ νὰ πιστεύσουμε ὅτι οἱ Βλάχοι πρέπει νὰ ἦσαν δίγλωσσοι καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας τους» (Byzantinoslavica, 12,1951,42). Πολὺ πρωτύτερα ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Κωνσταντῖνος Μ. Κούμας (1777-1836) μὲ λαμπρὲς σπουδὲς στὴ Γερμανία, ὅπου ἀναγορεύθηκε διδάκτωρ δύο πανεπιστημίων καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῶν Ἀκαδημιῶν Βερολίνου καὶ Μονάχου, ἐπισημαίνει τὴ διγλωσσία: «Δὲν εἶναι Βλάχος, ἐὰν ἐξαιρέσῃ κανεὶς γυναῖκας τινας, ὅστις δὲν ὁμιλεῖ τὴν γραικικήν».

Στὶς ἡμέρες μας δὲν ὑπάρχει μονόγλωσσος Βλάχος, ποὺ ἀγνοεῖ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, στὴν Ἑλλάδα, οὔτε ἕνας, ὅπως μετὰ τὴν ἐπιτόπια ἔρευνα βεβαιώνει στὴν ὑπηρεσιακὴ Ἔκθεσή του ὁ Καταλανὸς καθηγητὴς Miquel Strubell i Truetta ὡς πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν τεσσάρων ἐπιστημονικῶν ἱδρυμάτων τῆς Δύσε-

ως, στὰ ὁποῖα ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἕνωση ἀνέθεσε τὴν ἐπίσημη ἀπόφανση γιὰ τὸ βλαχικὸ ἰδίωμα στὴν Ἑλλάδα, παρὰ τὴν πολύχρονη καὶ πολύμορφη παραπληροφόρηση τῶν Vasile Barba καὶ Jean Perifan, προέδρων σωματείων -τρεῖς κι' ὁ κοῦκκος- καταλοίπων τῆς προπολεμικῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας καὶ τὶς παραπλανητικὲς δημοσιεύσεις τῶν ἄμοιρων εἰδικῶν σπουδῶν Γ. Παδιώτη, ὑπομηχανικοῦ, καὶ τῆς Ζωῆς Παπαζήση - Παπαθεοδώρου, χημικοῦ, στοὺς ὁποίους προστέθηκε καὶ ὁ ἀρτιφανὴς σπουδαρχίδης Thede Kahl, γεωγράφος (βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "*Γερμανοὶ ξανάρχονται" γιὰ τοὺς Βλάχους,* Ἀθήνα 2002).

Ἐπίσης μισὴ ἀλήθεια ἀποτελεῖ καὶ ἡ δῆθεν μοναδικότητα τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐνασχολήσεώς τους μὲ τὴν κτηνοτροφία. Διότι ἤδη τὸν 11ο αἰώνα, σύμφωνα πάλι μὲ τὴν ἐπισήμανση τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Gyóni (βλ. *Revue d' Histoire Comparée,* 3,1945,139), στὴ Λάρισα ὑπάρχουν Βλάχοι ἀστοί, γαιοκτήμονες καὶ κτηνοτρόφοι. Ἀργότερα τόσο στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο ὅσο καὶ στὴν ξενιτειὰ διακρίνονται σὲ ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα, ἰδίως καλλιτεχνικά, ἁγιογράφοι, χρυσοχόοι, ἔμποροι, μεταφορεῖς, ἐφοπλιστές, ἐπιστήμονες, ἐκπαιδευτικοί, συγγραφεῖς...

Ὁμολογουμένως ὡς ἀξιοθαύμαστη καταγράφεται ἀπὸ Ἕλληνες καὶ ξένους ἡ πολιτισμικὴ κατάσταση τῶν Βλάχων. Ὁ Ἠπειρώτης μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Νεόφυτος Δούκας, τέλειος γνώστης τοῦ θέματος, γράφει: «Οἱ Βλάχοι ὅμως, ὡς βλέπομεν, φαίνονται πανταχοῦ προθυμότεροι εἰς τὰς πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολάς, πανταχοῦ βελτιούμενοι καὶ κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ καὶ πλείονες τῷ ὄντι πεπαιδευμένοι...». Ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας, ἕτερος Ἠπειρώτης μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους, παρατηρεῖ ὅτι οἱ Βλάχοι «ἐστόλισαν τὰ χωριά τους μὲ οἰκοδομὲς καλές, μὲ σχολεῖα ἑλληνικά, μὲ ἰατρούς. Εὑρίσκεις ἀνθρώπους ἀπὸ αὐτοὺς ἐμπείρους τῆς Ἰταλικῆς καὶ Γαλλικῆς γλώσσης, χρυσικοὺς ὀνομαστούς, καὶ τεχνίτας μαλλίνων ὑφασμάτων ὄχι ποταπῶν. Οἱ ἔμποροι τοῦτοι ξενιτεύονται εἰς Ἰταλίαν, Ἱσπανίαν, Ρουσίαν καὶ Τουρκίαν. Εἶναι καὶ ποιμένες πολλοὶ ἀκόμη, καθὼς καὶ ἀγωγιάτες».

Τὶς προηγούμενες μαρτυρίες ὑπερθεματίζει ὁ Γάλλος P.H.L. Pouqueville, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε συχνὰ τὰ Βλαχοχώρια τῆς Ἠπείρου, ὅπου εἶδε βιβλιοθῆκες μὲ ξενόγλωσσα συγγράμματα καὶ εὐρωπαϊκὸ τύπο, περιοδικὸ καὶ ἡμερήσιο, πρὸ πάντων βιβλία ἑλληνικά, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐκδόσεις ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἀρχετύπων καὶ παλαιοτύπων. Τὴν πληροφορία τοῦ Γάλλου προξένου στὴν Αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ φιλοξενεῖ σὲ ρουμανόγλωσσο μελέτημα τὸ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας Papahagi. Ἐπιβεβαιώνει δὲ καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σπυρίδων Λάμπρος, ἰδιαίτερα εὐαίσθητος, ἐφ' ὅσον ἀφορᾶ καὶ στὴ γενέτειρα τῶν γονέων του: «Οἱ περιηγηταὶ διηγοῦνται, ὅτι εὑρίσκοντο ἐν Καλαρρύταις καὶ ἐν Συρράκῳ πολλοὶ οἱ ὁμιλοῦντες

ξένας γλώσσας καὶ ἔχοντες βιβλιοθήκας πλουσίας γαλλικῶν καὶ ἰταλικῶν βιβλίων ἐπαρκούσας εἰς πᾶσαν μελέτην περὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας».

Κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Vl. Skaric΄ «χάρη στὶς ἐμπορικὲς ἑλληνο-τσιντσαρικὲς [δηλαδή, Ἑλληνο-Βλαχικὲς] παροικίες, οἱ ὁποῖες ἱδρύθηκαν σὲ ὅλες τὶς βαλκανικὲς χῶρες, ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα εἶχε μεγάλη ἀξία καὶ ἡ γνώση της θεωρήθηκε ἀπαραίτητη σὲ κάθε πολιτισμένο ἄνθρωπο». Ὁ δὲ ὁμογενής του καὶ ὁμόλογός του Dusan Popovic΄ σὲ ὀγκῶδες Βλαχολογικὸ σύγγραμμα ὁμολογεῖ: «ἀναμφισβήτητα οἱ Ἀρμάνοι (Βλάχοι) αἰσθάνονταν Ἕλληνες καὶ ἦσαν πράγματι οἱ φορεῖς τῆς γλώσσας, τοῦ τρόπου ζωῆς, τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων, στὸν δυτικὸ κόσμο καὶ στὶς χῶρες μας». Ἐπίσης, κατὰ τὸν ρωμανιστή-βαλκανολόγο, ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ζάγκρεμπ Petar Skoc, οἱ Ἀρμάνοι (Βλάχοι) «...ἀνέκαθεν, διακρίθηκαν γιὰ τὸν ἐνθουσιασμό τους ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ».

Στὶς χῶρες στὶς ὁποῖες διαμένουν οἱ ἀπόδημοι Βλάχοι, θεωροῦνται Ἕλληνες, μάλιστα καὶ στὴ Ρουμανία, ὅπου κατὰ τὸν Ρουμάνο ἀκαδημαϊκὸ C. Giurescu, κουτσόβλαχος σημαίνει Ἕλληνας! Εὔλογα καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Σορβόννης Victor Bérard, ὅταν κατὰ τὸ ἀνιστόρητο σχολικὸ ἐγχειρίδιο Ἱστορίας οἱ ἑλληνορουμανικὲς σχέσεις διέρχονταν κρίση, τοὺς Βλάχους ἀποκαλεῖ Ἕλληνες (1896). Ζώντας στὴ Ρουμανία «αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες Βλάχοι ἀδιάκοπα πασχίζουν, γιὰ νὰ περνᾶ τὸ ρουμανικὸ χρῆμα πρὸς τὴν Ἀθήνα. Μοιάζει δὲ νὰ ἀντλοῦν στὸν ρουμανικὸ Πακτωλὸ γιὰ νὰ διοχετεύσουν στὴν πτωχὴ Ἑλλάδα». Ὁ ἴδιος πιστοποιεῖ τὴν ἀφοσίωση τῶν Βλάχων στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπὸ ἄλλο μεγάλο γεγονός. Παρὰ τὶς δελεαστικὲς προτάσεις δὲν ἐνδίδουν στὴν ἀποδοχὴ σχεδίου ξένων δυνάμεων γιὰ ἀλβανο-βλαχικὴ συμφωνία, τῆς ὁποίας συνέπεια θὰ ἦταν ἡ καθήλωση τῶν ἑλληνικῶν συνόρων στὸν Δομοκό!

Ὁ σύγχρονός μας Ρουμάνος καθηγητὴς τῶν Πανεπιστημίων Βουκουρεστίου καὶ Bochum Cicerone Poghirc ἀποδεικνύει καὶ μόνον μὲ τὴν ἐξέταση τῆς λατινογενοῦς τοπωνυμίας, ἡ ὁποία σώζεται στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, τὴν ἀδιάλειπτη ἤδη ἀπὸ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἕως σήμερα ὕπαρξη στὴν Ἑλλάδα τῶν Βλάχων. Ἑπομένως δικαιώνεται ὁπωσδήποτε καὶ ὁ ἐθνωνυμικὰ θεμελιωτὴς τῆς σημερινῆς Ρουμανίας Al. Stourdza ἐπιγράφοντας συγγραφή του: *Ἡ Ρουμανία δὲν ἀνήκει στὴν καθ' αὐτὴν βαλκανικὴ χερσόνησο οὔτε ὡς ἔδαφος οὔτε ὡς φυλὴ οὔτε ὡς κράτος* (Βουκουρέστι 1904, γαλλιστί). Μ' αὐτὸν στοιχοῦνται ὁ εἰδικευμένος γεωγράφος I. Haikin, ὁ ὁποῖος δημοσίευμά του ἐπιγράφει *Ἡ Ρουμανία δὲν εἶναι χώρα βαλκανικὴ* (Βουκουρέστι 1919, ρουμανιστί), ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, συνάμα δὲ περιώνυμος πολιτικός, ὑπουργός Ἐξωτερικῶν καὶ πρωθυπουργὸς N. Iorga, ποὺ ἀποποιεῖται πρόσκληση τοῦ

Ἀλεξάνδρου Παπαναστασίου γιὰ συμμετοχή του σὲ βαλκανικὸ συνέδριο στὴν Ἀθήνα, ἐπειδὴ ἡ Ρουμανία δὲν εἶναι βαλκανική, ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης E. Lozovan, ὁ ὁποῖος ἀνακοίνωσή του σὲ διεθνὲς συνέδριο ἐπιγράφει *Ὀνομαστικὴ ρουμανικὴ καὶ βαλκανικὴ* (Μόναχο 1961, γαλλιστί), διαχωρίζοντας Ρουμανία καὶ Βαλκάνια. Οὔτε ἐθνολογικὰ οὔτε γεωγραφικὰ εἶναι βαλκανικὸς λαὸς οἱ Ρουμάνοι, κατὰ τὸν ὀνομαστὸ Ρουμάνο λαογράφο Adrian Fochi [*Bulletin AIESEE (Association Internatinale d'Etudes du Sud-Est Européen)* IX 1-2,1971,89].

Ἐν τούτοις οἱ Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες μετὰ τὴν Φεβρουαριανὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1848 γιὰ πολιτικοὺς ἀρχικὰ λόγους, μετέπειτα καὶ γιὰ στρατηγικούς, οἰκονομικούς, δημογραφικούς..., ἐξαπέλυσαν στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο πολυσχιδῆ καὶ πολυδιάστατη καὶ πολυδάπανη προπαγάνδα γιὰ προσεταιρισμὸ τῶν Βλάχων μὲ ἱδρύσεις ρουμανικῶν σχολείων καὶ ὑποτροφίες, παιδομαζώματα, καὶ οἰκογενειακὰ ἐπιδόματα. [βλ. ἐξαίρετη συγγραφὴ τῆς καθηγήτριας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, *Ἡ Ρουμανικὴ Προπαγάνδα στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων καὶ στὰ βλαχόφωνα χωριὰ τῆς Πίνδου,* τ. Α΄ (μέσα 19ου αἰ.-1900), Ἰωάννινα 1995]. Διέθεσαν μεγάλα κονδύλια. Ἐξασφάλισαν ἐπιστημονικοφανῆ προβολὴ ἐξαγοράζοντας νομικὰ καὶ φυσικὰ πρόσωπα, ὅπως τὸν G. Weigand, συγγραφέα καὶ τῆς μόλις τὸ 2001 μεταφρασμένης στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα συγγραφῆς του, *Οἱ Ἀρωμοῦνοι (Βλάχοι),* γιὰ τὸν ὁποῖο καὶ στὶς ἐγκυκλοπαίδειες τῆς Ρουμανίας ἀναγράφονται χρηματοδοτήσεις ρουμανικῶν κυβερνήσεων.

Ἁρμόδιοι τοῦ ρουμανικοῦ κράτους ἀποκαλύπτουν τὴν ἀποτυχία (βλ. *Bulletin d' Orient*, 1.9.1905). Καίρια σημεῖα ἀπὸ ὑπηρεσιακὲς ρουμανικὲς Ἐκθέσεις καταχωρίζει σὲ συγγραφή του ὁ ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας καὶ πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν Κωνσταντῖνος Βαβοῦσκος. Ἀπὸ ρουμανικῆς πλευρᾶς ὁμολογοῦνται: «Διὰ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς ἐθνικῆς μορφώσεως ἔχομεν ἀρκετὰ σχολεῖα, διδασκάλους, καθηγητάς, ἱερεῖς, *ἀλλὰ δὲν ἔχομεν ρουμανικὸν πληθυσμόν.* Τὸ ρουμανικὸν ἔθνος ἐνταῦθα...δὲν συνίσταται εἰ μὴ ἀπὸ διαφοροτρόπως μισθοδοτουμένους καὶ ἐπιχορηγουμένους, τῶν ὁποίων ἅμα παύσῃ ἡ μισθοδοσία διαλύεται καὶ τὸ ρουμανικὸν αἴσθημα. Εἰς χωρία ὅπου ὁ πληθυσμὸς ἀποτελεῖται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ Βλάχους, ἐνῷ τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον βρίθει μαθητῶν, τὸ ρουμανικὸν στερεῖται... Ὁ Βλάχος συνεισφέρει εἰς τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ ἀφήνει μετὰ θάνατον τὴν περιουσίαν του πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς ἑλληνικῆς μορφώσεως».

Ἄρα ἐπίμαχο ζήτημα ἐθνικῆς ταυτότητας δὲν ὑπῆρξε ποτέ. Ἡ δὲ μνεία του

κατὰ τὸ 2002, ἔτος ἐκδόσεως τοῦ ἀνιστορήτου ἐγχειριδίου Ἱστορίας, καταντᾶ δημόσια πρόκληση. Διότι ἡ ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων στὸ διάστημα τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα περίτρανα ἀποδείχθηκε διεπιστημονικά, δηλαδὴ γλωσσολογικά, ἀρχαιολογικά, λαογραφικά, ἱστορικά... Οἱ ἐγκριτότατοι ἄλλως τε πανεπιστημιακοὶ ἱστορικοὶ τῶν χρόνων μας Ἀπόστολος Ε. Βακαλόπουλος, Μαρία Νυσταζοπούλου Πελεκίδου κ.ἄ. συμφωνοῦν γιὰ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων μὲ τὸν πρῶτο Νεοέλληνα Ἱστορικὸ Κωνσταντῖνο Κούμα (1777-1836), ὁ ὁποῖος συμπεραίνει ὅτι οἱ Βλάχοι εἶναι:«Ἕλληνες τὸ γένος» (βλ. *Τύπος τῆς Κυριακῆς*, 3. 11.2002,7). «Δοθέντος δὲ ὅτι ὁ νῦν ὑπουργὸς Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων εἶναι Λαρισαῖος, συμπατριώτης, τοῦ πρώτου Νεοέλληνα Ἱστορικοῦ, μήπως ἀποτελεῖ εὐκαιρία καὶ δίδεται ἡ δυνατότητα καταχωρίσεως σὲ προσεχὲς ἀντίστοιχο σχολικὸ βιβλίο τῆς ἀδιάσειστης ἱστορικῆς ἀλήθειας; Ποιοί ἀντιδροῦν κάνοντας λόγο γιὰ "ἐξελληνισμὸ" τῶν Βλάχων; Ἂς μὴ ξεχνοῦν ὅτι παραξύνονται στὶς γκλίτσες τους!»

Ἐπισημάνθηκε ἤδη πόσο στεῖρο γνωστικὰ ἀποδείχθηκε τὸ συγγραφικὸ σπάραγμα, ποὺ παρεμβλήθηκε στὸ σχολιαζόμενο σχολικὸ βιβλίο καὶ ἀφοροῦσε στοὺς Βλάχους, πόση σύγχυση θὰ ἐπέφερε στοὺς χρῆστες τελειοφοίτους τοῦ Ἑνιαίου Λυκείου Γενικῆς Παιδείας, ἂν ἔφθανε στὰ χέρια τους, καὶ πόση ἀγνωσιά -στὴν ἁπλούστερη παρατήρηση- ὑποδηλώνει. Προφανῶς δὲν ὑπέπεσε στὴν ἀντίληψη κανενὸς ἀπὸ τοὺς ὑπηρεσιακοὺς παράγοντες μὲ στοιχειώδεις -ἔστω- σχετικὲς γνώσεις, ὁπότε πράγματι πέρασε παντελῶς ἀπαρατήρητο.

Ἀντίθετα στὴν παρερμηνεία τοῦ ἡρωϊκοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα τῶν Κυπρίων, 1955-1959, πραγματικῆς ἐποποιΐας, δικαιολογημένα προκλήθηκαν δυναμικὲς ἀντιδράσεις. Διότι ἦταν νωπὸ καὶ ἀποτροπιαστικὸ τὸ ἔγκλημα καθοσιώσεως, ποὺ διαπράχθηκε ἀπὸ ἀνώτερο στὴν ἱεραρχία ὑπουργεῖο. Ἀκριβέστερα (βλ. *Ἐλευθεροτυπία*, 20.11.99,13) «τὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν χρηματοδότησε ἀπὸ τὰ μυστικὰ κονδύλια τὴν ἔκδοση βιβλίου ὑπὸ τὸν τίτλο "Ἑλληνικὰ χρονικά", στὸ ὁποῖο οἱ Κύπριοι ἐμφανίζονται ὡς ἐξελληνισθέντες καὶ ὄχι ὡς Ἕλληνες»! Τὴν ἀποκάλυψη ἔκανε βουλευτὴς καὶ πρώην ἀναπληρωτὴς ὑπουργὸς ἐξ ἀφορμῆς ἐρωτήσεώς του στὴ Βουλὴ «πρὸς τὸν ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν γιὰ τὸ ἐνδεχόμενο συμφωνίας μὲ τὴν Τουρκία προκειμένου νὰ ἀπαλειφθοῦν ἀπὸ τὰ σχολικὰ βιβλία καὶ τῶν δύο χωρῶν φράσεις ποὺ γεννοῦν μίσος μεταξὺ τῶν δύο λαῶν».

Παρόμοια προσπάθεια εἶναι κατανοητὴ καὶ ἐπιτακτική, συνάμα δὲ πασίγνωστη, καὶ διαρκεῖ δεκαετίες στὰ πλαίσια δραστηριοτήτων τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως καὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης μὲ σαφῶς προδιαγεγραμμένες διαδικασίες, ἐνδεδειγμένη μεθοδολογία καὶ ἀδιαμφισβήτητη διαφάνεια (βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ Ἱστορία ὡς διδακτέα ὕλη ἐπίμαχο πρόβλημα παιδείας*, Ἀθήνα 1984).

Ἀδιανόητητη γιὰ δημοκρατίες διαφαίνεται ἡ μυστηριωδία καὶ τὸ μυστικοδίαιτο τῆς δῆθεν ἐνδελεχοῦς διερευνήσεως δυνατοτήτων ἑδραιότερης συναντιλήψεως καὶ προσεγγίσεως τῶν γειτονικῶν κρατῶν. Διότι τελευταῖα ἔλαβε μορφὴ ἐργολαβίας, τῆς ὁποίας οἱ ἐμπλεκόμενοι δὲν δροῦν δημόσια, δηλαδὴ μὲ ὄνομα, ἐπιστημονικὴ ἐξειδίκευση, ἀναγνωρισμένες περγαμηνὲς ἁρμοδίων ἱδρυμάτων καὶ ὄχι κομματικῶν ἢ παραπολιτικῶν παρασκηνίων. «Εὐλόγως, δέ, δημιουργεῖ ἐρωτηματικά. Δὲν λέει κανεὶς νὰ μὴν ἐπιδιώξουμε σχέσεις φιλίας καὶ ἐμπιστοσύνης μὲ τὴν Τουρκία... Φαίνεται ὅμως ὅτι στὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ἔχει χαθεῖ ἡ αἴσθηση τοῦ μέτρου ἤ, στὴν καλύτερη περίπτωση, συνυπάρχει καὶ τὸ στοιχεῖο - ἂς ποῦμε- τῆς.... ἐπιπολαιότητας σὲ ὁρισμένες κινήσεις καὶ ἀποφάσεις. Ἤ, ἀκόμα, ὁ ὑπερβάλλων ζῆλος γιὰ τὸ ξεπέρασμα τῆς ἐχθρότητας μὲ τοὺς γείτονες ξεπερνάει τὰ ὅρια, ἐκεῖθεν τῶν ὁποίων καθίσταται ἐπικίνδυνος».

Ἐξ ἴσου παρακινδυνευμένη ἐθνικά, ἀτεκμηρίωτη ἐπιστημονικὰ καὶ ἀνεπίτρεπτη παιδευτικὰ προσπάθεια καταβλήθηκε καὶ ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, ὅπως δείχνουν ὅσα καταχωρίθηκαν στὸ ἀνιστόρητο ἐγχειρίδιό του: «Τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ Τρίτος Κόσμος συγκλονιζόταν ἀπὸ ριζοσπαστικὰ ἀντιαποικιακὰ κινήματα, ποὺ ἔδιναν προτεραιότητα ὄχι μόνον στὴν ἐθνικὴ ἀπελευθέρωση, ἀλλὰ καὶ στὴν κοινωνικὴ πρόοδο, στὴν Κύπρο ἡ ΕΟΚΑ τοῦ Στρατηγοῦ Γρίβα πρόβαλλε ἕναν κοινωνικὰ ὑπερσυντηρητικὸ ἐθνικισμό».

Ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἦταν ἀνέφικτη ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς οἰκονομίας ἡ ὀνομαστικὴ μνεία τουλάχιστον τῶν Κυπρίων ἡρώων, τῶν ὁποίων τὰ *“φυλακισμένα Μνήματα”* ἀναδείχθηκαν πανεθνικὸς καὶ πανίερος χῶρος Προσκυνήματος τῶν Πανελλήνων καὶ ὅλων τῶν φιλελευθέρων ἀνθρώπων, μάλιστα καὶ Βρεταννῶν. Ὁπωσδήποτε εὔκολος καὶ ἐπιβεβλημένος θὰ ἦταν καὶ ὁ παραμερισμὸς παρῳχημένων ψευδοϊδεολογημάτων ἢ νοσηρῶν ἀπωθημένων τοῦ ὑπευθύνου τῆς ἐπίμαχης περικοπῆς καὶ τῶν ἐποπτῶν ἢ ἐπιμελητῶν τῆς ἐκδόσεως, ὥστε νὰ μὴ συρρικνώσουν τὴν ἐθνική-ἑλληνικὴ ἰδέα τοῦ Ἀγώνα ἀποδίδοντάς τον “γενναιόδωρα” στὸν Γρίβα-Διγενῆ, στὸν ὁποῖο καὶ προσάπτουν «ἕναν κοινωνικὰ ὑπερσυντηρητικὸ ἐθνικισμό».

Τεκμηριώνεται ἀδιάσειστα (βλ. *Ἑλλοπία*, 61,2002,49-52) ἡ ἀλήθεια, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ἀγώνας τῆς ΕΟΚΑ δὲν ἦταν προσωπικὸς τοῦ Γρίβα. Βέβαια εἶχε πρωτοστατήσει στὸν σχεδιασμό, στὴν προπαρασκευὴ καὶ στὴν ἐκπληκτικὴ διεξαγωγὴ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τετραετοῦς διάρκειας ἐναντίον παντοδύναμης αὐτοκρατορίας. Ἀναντίρρητα ὑπῆρξε ὁ στρατιωτικὸς ἀρχηγός, ποὺ ἔγινε πρότυπο ὀνομαστῶν ἐπαναστατῶν, π.χ. τοῦ Φιντέλ Κάστρο, καὶ ἀπέσπασε τὸν αὐθόρμητο θαυμασμὸ διακεκριμένων εἰδικῶν ἐρευνητῶν, π.χ. τοῦ Ἀμερικανοῦ Ρόμπερτ Ταίημπερ, ποὺ ἀξιολογεῖ τὸν ἀγώνα τῆς ΕΟΚΑ «ὡς ἕνα ἀπὸ τὰ

σημαντικότερα ἐπαναστατικὰ κινήματα τοῦ 20ου αἰώνα»! Παράλληλα δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖται ὅτι πολιτικὸς ἀρχηγὸς διετέλεσε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος.

Μὲ τὸ Ἐγχειρίδιο, κύρια καὶ μεταφορικὴ σημασία, ὁ Διγενὴς προμελετημένα ἀπομονώνεται ἐπιβαρυντικά, βάλλεται καὶ μαζί του οἱ Κύπριοι ἀγωνιστές. Ἀλλὰ οἱ ἀπροκατάληπτοι καὶ ἀμερόληπτοι κριτὲς τὸν προβάλλουν προφανέστατα ἐπιδοκιμάζοντας καὶ θαυμάζοντας τὴν καταπληκτικὴ ἐπαναστατικὴ ἐπιδεξιότητά του.

Ὁ Ἠλίας Ἠλιού ὡς βουλευτὴς τῆς Ἑνιαίας Δημοκρατικῆς Ἀριστερᾶς δίνει τὶς εὐρύτερες διαστάσεις τοῦ Κυπριακοῦ Ἀγώνα ὑπενθυμίζοντας ταυτόχρονα τὴν ἰδιαίτερη καὶ ἰδιάζουσα συμβολὴ τοῦ Γρίβα. Γι' αὐτὸ καὶ συμφωνεῖ μὲ πρόταση ἀπονομῆς τῆς ἀνώτατης τιμητικῆς διακρίσεως: «Ἡ ΕΔΑ τιμᾶ ὅλους χωρὶς ἐξαίρεσιν τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ μεγαλειώδους ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ καὶ Ἀντιαποικιακοῦ ἀγῶνος... Ἀπονέμει τὴν πρέπουσαν τιμὴν εἰς τὸν Συνταγματάρχην Γρίβαν καὶ συμφωνεῖ μὲ τὴν πρότασιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Φιλελευθέρων [Σοφ. Βενιζέλου] νὰ ἐκφρασθῇ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Συνταγματάρχου Γρίβα εἰς ὅλους τοὺς ἐπωνύμους καὶ ἀνωνύμους ἥρωας καὶ μάρτυρας τῆς Κυπριακῆς Ἐλευθερίας ἡ εὐγνωμοσύνη τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπίας».

Ὅταν (11 Μαΐου 1975) ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος ἀναγορεύθηκε ἐπίτιμος διδάκτωρ τῆς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ὁ καθηγητὴς τοῦ Δημοσίου Διεθνοῦς Δικαίου Δ. Κωνσταντόπουλος μεταξύ ἄλλων ἐτόνισε καὶ τὰ ἑξῆς: «Νέον σταθμὸν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κύπρου ἀποτελεῖ ὁ ἔνοπλος ἀγὼν τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς μυστικῆς ὀργανώσεως ΕΟΚΑ (Ἐθνικῆς Ὀργανώσεως Κυπρίων Ἀγωνιστῶν). Ὁ Κυπριακὸς λαὸς ἀπελπισθεὶς πρὸ τῆς ἐπιμόνου ἀρνήσεως τῆς Βρετανίας νὰ τοῦ ἀναγνωρίσῃ τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας, τὸ ὁποῖον ἐδίδετο ἀφθόνως εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, ἀντέταξε πλέον τὸν ἔνοπλον ἀγῶνα εἰς τὴν ὠμὴν βίαν τοῦ δυνάστου ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ θρυλικοῦ Διγενῆ καὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη τῆς ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθη νὰ καταστείλῃ ὁ πολυπληθὴς καὶ ἄριστα ὁπλισμένος ἀγγλικὸς στρατός, διήρκεσε ἐπὶ τέσσερα ἔτη...».

Ὁ ἐπίσης καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Παῦλος Β. Πετρίδης σὲ σύγγραμμά του ἐπιγραφόμενο *Ὁ Γεώργιος Παπανδρέου καὶ τὸ Κυπριακὸ ζήτημα*, 1954 - 1965 (Θεσσαλονίκη 1998, 180) καταχωρίζει τὸ ἑπόμενο ἀπόσπασμα ἀγορεύσεως "τοῦ Γέρου τῆς Δημοκρατίας" στὴ Βουλή, Φεβρουάριο 1959: «Ἀλλά, ἐὰν ἀνήκῃ μεγάλη τιμὴ εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν θρη-

σκευτικὴν ἡγεσίαν τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου, ἀπεριόριστος εἶναι ὁ θαυμασμὸς τοῦ Ἔθνους πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἡγεσίαν. Καὶ ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ γενναιότητα τοῦ Συνταγματάρχου Γρίβα ἦταν ἔκτοτε γνωστά (χειροκροτήματα). Ἀλλὰ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύφθη εἰς τὴν Κύπρον ὑπῆρξεν ἡ ὀργανωτικὴ καὶ ἡ συνωμοτικὴ ἱκανότης του, ἡ ὁποία πράγματι ἔγινε μύθος. Καὶ εἶμαι βέβαιος, ὅτι εἰς τοὺς μύθους τῆς κυπριακῆς ἱστορίας θὰ ἀναφέρεται εἰς τὸ μέλλον, ὅτι ἕνας ἄνθρωπος, μόνος εἰς τὴν Κύπρον, κατώρθωσε νὰ νικήσῃ μίαν μεγάλην αὐτοκρατορίαν(Χειροκροτήματα)».Ἐδῶ μὲ τὴν ἀφαιρετικὴ διατύπωση «ἕνας ἄνθρωπος» ἐξαίρονται τὸ πολεμικὸ τάλαντο, τὸ θάρρος καὶ ἡ ἀνδρεία τοῦ Γρίβα σὲ παγκύπριο ἀγώνα, πλατύτερα δὲ πανελλήνιο, ὅπως περίτεχνα σκιαγραφεῖται σὲ μεταγενέστερη, 10 Ἀπριλίου 1956, ἀγόρευση πάλι στὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων.

Ἐπιπρόσθετα στὴ νέα παρέμβασή του ὁ Γεώργιος Παπανδρέου ὑπαινίσσεται σαφέστατα καὶ τὶς παιδευτικὲς ἐπιπτώσεις, ἐποικοδομητικές, εὐεργετικές, ἐθνικὰ ἀναγεννητικές: «Σκληρὰ εἶναι ἡ δοκιμασία τῆς Κύπρου, ἡ ὁποία μάχεται καὶ ἐπίσης ὁλόκληρος ἡ Ἑλλὰς δοκιμάζεται. Ἀλλ᾽ ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω ὅτι ἀπὸ αὐτὴν τὴν ψυχικὴν δοκιμασίαν ἔχει ἀντληθῆ καὶ μεγάλον ψυχικὸν ὄφελος. Διότι εἰς μίαν ἐποχὴν πεζὴν καὶ ὑλιστικὴν ἔχει πνεύσει ἄνεμος ἰδεαλισμοῦ εἰς τὴν ψυχὴν τῆς ἑλληνικῆς νεότητος. Τὸ θέμα τῆς Κύπρου θερμαίνει σήμερον τὰς καρδίας τῶν νέων μας, ὅπως ἄλλοτε ἡ μεγάλη ἰδέα ἐθέρμαινεν τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ τὴν Κύπρον μᾶς ἦλθε ἡ πνοὴ τῆς μεγάλης ἰδέας *τῆς ἐλευθερίας*.Καὶ εἴμεθα εὐγνώμονες ὅτι μὲ τὴν ἰδέαν αὐτὴν πάλλεται ἡ καρδιὰ τῆς νεότητος» (Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, *Τὸ Κυπριακὸ στὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων*, Α΄ 1915-1956, Ἀθήνα 1994, 143).

Τὰ ἐλάχιστα ἐρανίσματα, ποὺ προηγοῦνται, ἀναντίρρητα ἀρκοῦν γιὰ τὴν ἐπιλογὴ τῶν ἀναγκαίων στοιχείων μιᾶς λακωνικῆς ἀναφορᾶς τοῦ Κυπριακοῦ προβλήματος σὲ βιβλίο διδακτικὸ μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι ἀποσκοπεῖται ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια καὶ ἡ παίδευση τῶν Ἑλληνοπαίδων. Γιὰ δὲ τὸ Συμβούλιο Ἱστορικῆς Μνήμης Ἀγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, τὸ ὁποῖο μὲ ἀξιέπαινη παρρησία καὶ αὐτονόητο δικαίωμα ἔχει ἐκφράσει δημόσια τὴν πικρία, λύπη, ἀγανάκτηση καὶ ὀργή, ὑπενθυμίζεται ὅτι τόσο τὸ ἀνιστόρητο ἐγχειρίδιο ὅσο καὶ ἡ περιττὴ σπουδὴ ὑποστηρίξεώς του ἀπὸ ἑλλαδικὸ ἐπιστημονικὸ ἵδρυμα συνιστοῦν θλιβερὰ συμβάντα, συνήθη στὸ διάβα τῶν αἰώνων τῆς πορείας τῶν Ἑλλήνων. Ἴσως θὰ βοηθοῦσε στὴν ἀποφόρτιση ἕνα δυνατὸ ἑλλαδικὸ ἐκπαιδευτικὸ παράδειγμα, ὅπως τὸ ἑπόμενο.

Ἐκπαιδευτικός, διευθυντὴς Δημοτικοῦ Σχολείου, ἔχοντας βαθειὰ συναίσθηση τῆς ὑπέροχης ἀποστολῆς του καὶ ἑρμηνεύοντας προσφυέστατα τὸ Π.Δ. 201/98 ὡς πρὸς τὴ δυνατότητα ὀνοματοθεσίας τοῦ Σχολείου, πασχίζει γιὰ τὴν ἀνεύρεση

πρέπουσας προσωπικότητας. Ἡ δὲ διερεύνηση διαρκεῖ ὁλόκληρη διετία, κατὰ τὴν ὁποία ἐκμυστηρεύεται τὸν καημό του μόνο στὸν ἀρχαιότερο, μετὰ τὸν ἑαυτό του, συνάδελφο. Ὁ προβληματισμός του εἶναι ἀπότοκος τῆς παιδαγωγικῆς καταρτίσεώς του καὶ τῆς βουλήσεώς του γιὰ πραγμάτωση τῶν σχολικῶν σκοπῶν, στοὺς ὁποίους προέχει ἡ παιδευτικὴ δύναμη τοῦ ἐνδεδειγμένου παραδείγματος πρὸς ἄμεση καὶ στὸ διηνεκὲς μίμηση ἀπὸ τοὺς μαθητές. Ἡ ἐκ βαθέων ὁμολογία του ἐντυπωσιάζει εὐχάριστα καὶ ἐνδυναμωτικά. (βλ. *Πολιτικὴ ἐνημέρωση*, 58, Νοέμβριος-Δεκέμβριος, 2002,2):

«Μελέτησα βιογραφίες πολλῶν προσωπικοτήτων καὶ προσπαθοῦσα νὰ καταλήξω σὲ κάποια ποὺ θὰ συνδύαζε τὴ διάκρισή της στὰ γράμματα μὲ τὴν πατριωτικὴ δράση. Ἔνιωσα δέος ὅταν διάβασα τὴ βιογραφία τοῦ 18/χρονου Ἑλληνοκύπριου ἡρωομάρτυρα ΕΥΑΓΟΡΑ ΠΑΛΛΗΚΑΡΙΔΗ. Ἀλήθεια ποιός ἦταν ὁ Εὐαγόρας Παλληκαρίδης; Ἦταν μιὰ ποιητικὴ βρυσομάνα, ἕνας Βεζούβιος πατριωτικῆς δράσης, ὁ ἄνεμος τῆς λεβεντιᾶς, τῆς ὀμορφιᾶς ἡ πούλια. Μαθητὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου τῆς Πάφου.. Κι ὅμως πρόφτασε στὰ δεκαοκτώ του χρόνια νὰ μᾶς ἀφήσει πεντακόσια ποιήματα καὶ σωρεία πεζογραφημάτων, πολλὰ ἀπ' τὰ ὁποῖα εἶναι πραγματικὰ ἀριστουργήματα. Ἂν ζοῦσε, ἡ ποιητική του δημιουργία θὰ τὸν κατέτασσε στοὺς μεγάλους τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Παρὰ τὸ νεαρότατο τῆς ἡλικίας του ὁ Εὐαγόρας Παλληκαρίδης, ὑπείκων στὴ φωνὴ τῆς Πατρίδας, στὴ φωνὴ τῆς Κύπρου ποὺ μάχονταν ἐνάντια στὸ ἀποικιακὸ καθεστὼς τῶν Ἄγγλων, στὶς 5.12.1955, ὀκτὼ μόλις μῆνες μετὰ τὴν ἔναρξη τοῦ ἀγώνα τῆς Ε.Ο.Κ.Α., ἄφησε τὸ σπίτι του καὶ τὸ Σχολεῖο του καὶ ἐντάχθηκε στὶς ἀντάρτικες ὁμάδες. Οἱ ποιητικοί του στίχοι,

"Θὰ πάρω μιὰ ἀνηφοριά,
θὰ πάρω μονοπάτια
νὰ βρῶ τὰ σκαλοπάτια
ποὺ πᾶν στὴ λευτεριά,

ἔγιναν τὸ ἐγερτήριο σάλπισμα τοῦ Ἑλληνοκυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σύμφωνα μὲ μαρτυρίες συμμαθητῶν του ὁ ἔφηβος Παλληκαρίδης, ὁ ἀγαπημένος Βαγορῆς τῶν συμμαθητῶν του, τῶν δασκάλων του καὶ τῶν συγχωριανῶν του, αὐτὸ τὸ φωτεινὸ μυαλὸ μὲ τὸ ἀπαράμιλλο ἦθος καὶ τὸν ἀδαμάντινο χαρακτήρα, στὶς ἀντάρτικες ἐπιχειρήσεις ποὺ ἔλαβε μέρος, διακρίθηκε γιὰ τὴν τόλμη του καὶ τὴ γενναιότητά του.

Οἱ Ἄγγλοι ἀποικιοκράτες τὸν ἐπικήρυξαν, γιατὶ τὸν θεωροῦσαν ἄκρως ἐπικίνδυνο καί, ὅταν ἀργότερα σὲ κάποια ἐνέδρα τὸν συνέλαβαν, ὑπέμενε καρτερικὰ τὰ βασανιστήρια χωρὶς νὰ ἀποκαλύψει μυστικὰ ἢ νὰ προδώσει συντρόφους

του. Στὸ δικαστήριο, ποὺ ὁδηγήθηκε, τίμησε τὴν ἐθνική του καταγωγὴ καὶ στὴν ἀπολογία του εἶπε μεταξὺ τῶν ἄλλων: «Ὅ,τι ἔκανα τὸ ἔκανα γιὰ τὴν πατρίδα μου». Καταδικάστηκε σὲ θάνατο. Ἡ διεθνὴς κατακραυγὴ δὲ στάθηκε ἱκανὴ γιὰ νὰ ματαιώσει τὴν ἐκτέλεσή του. Ἡ ἄνοιξη τοῦ 1957 ἦταν ἡ τελευταία ἄνοιξη τῆς τόσο γόνιμης σὲ δράση πατριωτικὴ καὶ ποιητικὴ τοῦ ἔφηβου ἐθνομάρτυρα. Στὶς 11:30΄, λίγο πρὶν τὰ μεσάνυχτα τῆς 13ης πρὸς τὴν 14η Μαρτίου 1957 οἱ δήμιοι ὁδήγησαν τὸν Εὐαγόρα Παλληκαρίδη στὴν ἀγχόνη ποὺ εἶχαν στήσει στὶς κεντρικὲς φυλακὲς τῆς Λευκωσίας. Γράφτηκε ὅτι ὁ Εὐαγόρας, ὁ 18χρονος ἔφηβος στάθηκε περήφανα κάτω ἀπὸ τὴ μακάβρια θηλιά, ἀντάλλαξε χειραψία μὲ τοὺς ἐκτελεστές του καὶ ἄρχισε νὰ τραγουδᾶ ἕνα ἐθνικὸ τραγούδι. Οἱ δήμιοι δὲ μπόρεσαν νὰ ξεδιαλύνουν ἂν ἦταν ὁ Ἐθνικός μας Ὕμνος ἢ τὸ ἐγερτήριο σάλπισμα ποὺ ἄφησε στὴν ἕδρα τῆς τάξης του στὶς 5.12.1955, ὅταν ἀποχαιρετοῦσε τοὺς συμμαθητές του γιὰ νὰ ἐνταχθεῖ στὶς ἀντάρτικες ὁμάδες...».

Τέτοια πνευματικά, ἠθικὰ καὶ παλληκαρήσια ἀναστήματα ταιριάζουν ὡς πρότυπα τῶν ἁπανταχοῦ νέων. Ὅσοι τὰ παρασιωποῦν ἢ παρερμηνεύουν τὶς θυσίες τους ἐκτίθενται ἀνεπανόρθωτα. Ταυτίζονται μὲ τοὺς τυράννους ὅλων τῶν ἐποχῶν καὶ αὐτοκατατάσσονται στὸν ὑπερσυντηρητικὸ διεθνισμὸ καὶ στὴν παγκόσμια ὑποτέλεια.

Ὁ ἐκπαιδευτικὸς τῆς πρωτοβάθμιας ἐκπαιδεύσεως, οὐσιαστικὰ δὲ ἀριστοβάθμιας, μετὰ τὴν ἐπιβεβλημένη σύντομη ἐξήγηση τῆς ἀπολίτιστης, ἀπάνθρωπης καὶ ἀντιχριστιανικῆς ἀρνήσεως τῶν ἐκπροσώπων τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου γιὰ παράδοση τῆς σοροῦ τοῦ παλληκαριοῦ Εὐαγόρα Παλληκαρίδη στοὺς συγγενεῖς, ὁλοκληρώνει τὴν εἰσήγησή του ἐνώπιον τῶν συναδέλφων του, διδασκόντων στὸ Σχολεῖο, ὡς ἑξῆς:

«Αὐτός, ἀγαπητοί μου συνάδελφοι, ἦταν ὁ Εὐαγόρας Παλληκαρίδης. Τὸ σύντομο τῆς ζωῆς τοῦ ἔφηβου ἡρωομάρτυρα δρομοδειχτεῖ ἰδεατὰ πρότυπα ἤθους καὶ φοβερῆς πατριωτικῆς ἀγωνιστικότητας. Τὸ ἔθνος μας μὲ εὐλάβεια ἱερή, δέος θαυμασμοῦ καὶ περηφάνιας θὰ ὑποκλίνεται στὴ μνήμη τοῦ ἔφηβου Ἑλληνοκύπριου ποιητῆ καὶ ἀγωνιστῆ τῆς λευτεριᾶς, ποὺ συγκαταλέγεται στὴ χορεία τῶν γενναίων ποὺ διάβηκαν τ' ἀκροσύνορα τῆς ἱστορικῆς ἀθανασίας "θανάτῳ θάνατον πατήσαντες, ἐξάγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι τῆς λευτεριᾶς, ὀρθοὶ κι ἀταλάντευτοι στὰ μετερίζια τοῦ χρέους". Θαρρῶ πὼς εἶναι πολὺ τιμητικὸ γιὰ τὸ σχολεῖο μας νὰ πάρει τὴν προσωνυμία "ΕΥΑΓΟΡΑΣ ΠΑΛΛΗΚΑΡΙΔΗΣ", στὴν προσωπικότητα τοῦ ὁποίου οἱ μαθητές μας θὰ ἐνατενίζουν μὲ θαυμασμό. Ὁ ἔλεγχος τῆς εἰσήγησής μου αὐτῆς καὶ ἡ ἀποδοχὴ ἢ ἡ ἀπόρριψή της ἀνήκει στὴ δική σας ἁρμοδιότητα καὶ εὐθύνη».

Ἐφαρμόζεται ἡ πάγια διαδικασία, νόμιμη καὶ ζηλευτὰ δημοκρατική.

Καλεῖται ὁ Σύλλογος τῶν Διδασκόντων μετὰ διεξοδικὴ σχετικὴ συζήτηση στὴ λήψη Ἀποφάσεως, ἡ ὁποία ὁμόφωνα διατυπώνεται ἐγκριτική. Συνακόλουθα ὁ λογότυπος τοῦ Σχολείου μὲ τὴν πρόσθεση τῆς προσωνυμίας διαμορφώνεται ὡς ἑξῆς: «2ο ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΙΑΤΟΥ ΕΥΑΓΟΡΑΣ ΠΑΛΛΗΚΑΡΙΔΗΣ». Ἐν τέλει ὁ εἰσηγητής-διευθυντὴς ὀνομάζεται Δ. Στεργιούλης, οἱ δὲ διδάσκαλοι Βασιλικὴ Βιέρρου, Βασίλειος Κολοκούρης, Μαρία Μαυρονάσιου, Χρυσῆ Τσεπέλη, Σωτήριος Τσουλουχᾶς, Ἀνδριανὴ Τσετσώνη, Ἀσπασία Γκίκα, Ἀριστείδης Οἰκονόμου, Σταματούλα Καλλιβωκᾶ, Δημήτριος Σούδης. Ἄξιοι τῆς Παιδείας καὶ τῆς Πατρίδας, κατὰ τὴν ταπεινὴ γνώμη τοῦ γράφοντος, ποὺ ἔχει κιόλας διατελέσει Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς Μ.Ε. -Διευθυντὴς Βαρβακείου Προτύπου Σχολῆς, Καθηγητὴς ΣΕΛΔΕ καὶ ΣΕΛΜΕ Θεσσαλονίκης καὶ Ἀθηνῶν, Ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν Α.Ε) καὶ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τῆς τελευταίας τὸ ψήφισμα, ὅπως μάλιστα ἁπλοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Συμβούλιο Ἱστορικῆς Μνήμης Ἀγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, διαφωτίζει πληρέστατα:

«Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀποφάσισε στὶς 20 Μαρτίου τοῦ 1957, ἡμέρα Πέμπτη, νὰ τιμήσει μὲ τὸ χρυσό της παράσημο τὸν ἀθλοφόρο λαὸ τῆς ἑλληνικῆς Κύπρου, ὁ ὁποῖος ἐπέδειξε μέγα σθένος καὶ πολλὰ ὑποφέρει, ὁ ὁποῖος σηκώνει τὸ βάρος ἑνὸς θανατηφόρου, ξακουστοῦ ἀγώνα γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ ὁ ὁποῖος μὲ σκληρούς, ἀλλὰ ἔνδοξους ἄθλους ἀναδείχθηκε ἄξιος τῆς Ἑλλάδος, καὶ νὰ τοῦ εὐχηθεῖ γρήγορη καὶ γλυκειὰ ἀμοιβὴ τῶν μόχθων καὶ τῶν κινδύνων, κερδίζοντας λαμπρὴ νίκη καὶ δόξα».

Ὅσα ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀναγνωρίζει καὶ εὔχεται, ὁμολογουμένως, ἀποτελοῦν ἀπαράγραπτα δικαιώματα τῆς Κύπρου μετὰ τὰ ἀδιάσειστα ἱστορικὰ τεκμήρια, τὰ πρωτόφαντα σὲ βαρβαρότητα βασανιστήρια καὶ τὶς μαρτυρικὲς θυσίες. Εὔλογα δὲ πάντοτε πρέπει νὰ προτάσσονται τῶν ὀκτώ παλληκαριῶν, ποὺ ἀντιμετώπισαν ἀξιοθαύμαστα τὴν ἀγχόνη, ὥστε πρεπούμενα νὰ διαιωνίζεται ἡ μνήμη τους στὰ "*φυλακισμένα Μνήματα*". Ἑπομένως ἐπιτακτικὸ καθίσταται τὸ ὀνομαστικὸ προσκλητήριό τους: Ἀνδρέας Δημητρίου καὶ Μιχαλάκης Καραολῆς, Ἀνδρέας Ζάκος, Χαρίλαος Μιχαὴλ καὶ Ἰάκωβος Πατάτσος, Μιχαὴλ Κουτσόφτας, Ἀνδρέας Παναγίδης καὶ Στέλιος Μαυρόμματος. «Τελευταῖος σέρνει τὸ χορὸ τῆς Ἀγχόνης ὁ ἥρωας καὶ ποιητὴς Εὐαγόρας Παλληκαρίδης, ποὺ ἀπαγχονίζεται τὴν ἑπομένη χρονιά, στὶς 14 Μαρτίου 1957».

ΕΚΘΕΣΗ

Γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἐπίσκεψη στὸ Βέλγιο ἀπὸ 25-31/10/81 σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμα "EEC STUDY VISITS SCHEME"

Στὸ εἰδικὸ ἔντυπο τοῦ Pädagogischer Austauschdienst εἶχα δηλώσει ὅτι ἐνδιαφέρομαι νὰ μελετήσω στὸ Βέλγιο δύο κυρίως θέματα:

I. Σχολικὰ βιβλία ἱστορίας

II. Πρότυπα καὶ Πειραματικὰ Σχολεῖα

I. Τὸ πρῶτο θέμα μὲ εἶχε ἀπασχολήσει καὶ κατὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἐπίσκεψή μου στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση, ἀκριβέστερα στὴ Ρωσία καὶ στὴ Μολδαβία. Σχετικὰ ἐνημέρωσα μὲ ἐκτενῆ Ἔκθεση τὸ ΥΠΕΠΘ καὶ τὸ ΚΕΜΕ. Ἡ νέα ἐκπαιδευτικὴ ἐπίσκεψη στὸ Βέλγιο παρουσιάζει ἐπίσης ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον, διότι εἰδικὰ στὸν τομέα τῆς σχολικῆς ἱστορίας ἀπὸ εἴκοσι χρόνια οἱ Βέλγοι πειραματίζονται ἔντονα, ἡ δὲ συζήτηση σὲ καθαρὰ ἐπιστημονικὸ ἐπίπεδο συνεχίζεται.

Ἐννοεῖται ὅτι πολὺ ἐνωρίτερα ἀπὸ τὴ μετάβασή μου στὴ βελγικὴ πρωτεύουσα εἶχα μελετήσει τὰ δημοσιεύματα τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, ἰδιαίτερα δὲ τὰ ἀκόλουθα:

- E. E. Y. HALES, *Histoire*, Strasbourg 1973.

Τὰ κεφάλαια τῆς μελέτης αὐτῆς παρέχουν τὶς ἀπαραίτητες γνώσεις γιὰ πρώτη μύηση:

Incertitudes autant à la place et aux perspectives de l' histoire dans les écoles secondaires d' aujourd' hui.

Le programme actuel d' histoire

Méthodes et point de vue

L' histoire et les autres disciplines

Préjugés, propagande et erreurs

Formation des professeurs

Γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ τελευταίου κεφαλαίου διάβασα καὶ τὸ ὑπέροχο βιβλίο τῶν:

-Gilbert DE LANDSHEERE en collaboration avec S. DE COSTER, W. DE

COSTER et F. HOTYAT, *La formation des enseignants demain,* Casterman 197, une étude de la Fondation Européenne de la Culture.

- Secrétariat Général du CCC, *Les travaux du CCC concernant l' enseignement de l' histoire, de la géographie et de l' éducation civique dans les écoles secondaires,* Strasbourg 1979.

-Bengt THELIN, *Etude de cas sur la situation en Suède. "La coopération en Europe depuis 1945" telle qu' elle s' est présentée dans les matériels d' enseignement de l' histoire, de la géographie et d' instruction civique dans les écoles secondaires,* Strasbourg 1979.

W.H. CAVILL - R.W. RANDLE, *Etude de cas sur la situation au Royaume Uni,* 1979.

-Maria Emilia TORNELLI CORDEIRO FERREIDA - Maria Leonor BASTO DE AL MEIDA, *Etude de cas sur la situation au Portugal,* 1979.

- W. BONNEY RUST, *Education sociale et civique*, 1979.

Βέβαια περισσότερο εἶχα προσέξει τὶς μελέτες, ποὺ ἑρμηνεύουν παραστατικὰ τὸ ζήτημα τοῦ μαθήματος τῆς ἱστορίας στὸ Βέλγιο, ὅπως π.χ. :

- R. van SANTBERGEN, *sur l' histoire et les buts dans l' enseignement,* 1968.

- Τοῦ αὐτοῦ, *Pour une méthode thématique d' enseignement de l' histoire,* 1972.

- L. GENIGOT, *Pourquoi enseigner l' histoire,* 1970.

- Τοῦ αὐτοῦ, *L' enseignement de l' histoire des finalités aux "Gas,"* 1973.

- Τοῦ αὐτοῦ, *Note additionnelle au rapport général sur l' enseignement de l' histoire,* 1980

Ἡ ἐνδελεχὴς ἐνημέρωση στὸ πείραμα τῶν Βέλγων βοηθεῖ καὶ στὴν ἀνάλογη ἑρμηνεία τοῦ ζητήματος τῆς σχολικῆς ἱστορίας στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση, Ρωσία καὶ Μολδαβία. Κατ' ἐξοχὴν ἀποβαίνει διαφωτιστικὴ γιὰ πολλὰ σημεῖα τῆς μελέτης τοῦ Σοβιετικοῦ V. PASHUTO, *The significance of history (predominantly as taught in school) in shaping the 20th-century individual,* 1980. Γιὰ τὴν πληρέστερη δὲ κατανόηση τῶν σοβιετικῶν ἀπόψεων βοήθησαν καὶ οἱ εὔστοχες παρατηρήσεις τοῦ Ἰταλοῦ G. SPINI, *Quelques considérations sur les finalités de l' enseignement de l' histoire,* 1980. Ἐξ ἄλλου ἔκρινα ἀναγκαία τὴν ἀνανέωση τῶν γνώσεών μου ἐπὶ τῶν ἀρχῶν, ποὺ ἐπικρατοῦν στὰ λοιπὰ κομμουνιστικὰ κράτη τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Ἐπειδὴ δὲ ἦταν πολὺ νωπὴ ἡ ἔρευνά μου στὴ Μολδαβία, ἡ ὁποία ὥς τὸν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ἀποτελοῦσε τμῆμα τοῦ ρουμανικοῦ κράτους, ἔστρεψα κατ' ἀρχὴν τὴν προσοχή μου πρὸς τὶς μελέτες Ρουμάνων, ὅπως π.χ.

-E. BIEHMAN - L. GEORGIAN - C. DINU, *Unele aspecte ale modernizării*

predării istorei, 1967.

- Tatiana GAFAR, *Metodica predării istoriei,* 1968.

- Florea STANCULESCU, *Investigații privind introducerea instruirii programate în predarea istoriei,* 1968.

Rea Silvia BĂRBULESCU, C. DINU, Florea STANCULESCU, *Structura și conținutul cursului de istorei în liceu,* 1979.

- T. MUCICĂ, *Cabinetul de istorie,* 1969.

- Institutul central de perfecționarea personalului didactic, *Predarea istoriei și geografiei,* 1970.

- Valeria BOTA, *Probleme ale învățării istoriei prin descoperire,* 1971.

- Lucia GEORGIAN, C. DINU, *Tendințe actuale în predarea istoriei în scoală,* 1972.

- Aurel IORDĂNESCU, *Implicațiile procesului de modernizare a învățămîntului asupra pregătirii profesorului de istoriei,* 1973.

- St. ȘTEFĂNESCU, *La place et le rôle de l' enseignement de l' histoire, dans le cadre de l' enseignement secondaire, notamment pour la formation de l' homme du XXe siècle,* 1980.

Τὰ πορίσματα πολυετῶν ἐρευνῶν μου στὸν τομέα τῆς ἱστορίας γενικὰ καὶ εἰδικὰ τῆς σχολικῆς ἱστορίας, μὲ διάφορες εὐκαιρίες καὶ ἰδιότητες,ὡς ἐπιστημονικοῦ συνεργάτη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, συνεργάτη τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἔκτ. Καθηγητῆ Παραγωγικῶν Σχολῶν στοὺς ἐπιστημονικοὺς κλάδους τῆς Ἐθνολογίας, Μειονοτήτων, Ἱστορίας, ὡς ὑποτρόφου τοῦ Ι.Κ.Υ. γιὰ μεταπτυχιακὲς σπουδὲς στὴν Ecole Pratique des Hautes Etudes, στὸ Institut National des Langues et Civilisations Orientales, ὡς Chargé de cours à la Sorbonne (Paris IV), ὡς μέλους ἀποστολῶν γιὰ μελέτη ἐκπαιδευτικῶν προγραμμάτων καὶ κυρίως τῶν σκοπῶν καὶ μεθόδων διδασκαλίας τῆς ἱστορίας σὲ σχολεῖα ξένων χωρῶν, ἔχω ἐκθέσει ἐπανειλημμένως:

- Σὲ Στρογγυλὴ Τράπεζα, ποὺ εἶχε ὀργανώσει ἡ Ἕνωση Διδακτόρων Μ.Ε.

- Στὸ πρῶτο συνέδριο τῆς Ἑνώσεως Ἐποπτικοῦ Προσωπικοῦ Μ.Ε.

- Στὴ Σ.Ε.Λ.Μ.Ε. Θεσσαλονίκης.

- Στὴ Σ.Ε.Λ.Μ.Ε. Ἀθηνῶν

- Σὲ συμπόσια καὶ σεμινάρια καθηγητῶν Ἠμαθίας, Θεσσαλίας, Δυτ. Μακεδονίας κ.ἄ.

Πράγματι, μολονότι προετοιμάσθηκα σοβαρά, ὥστε νὰ κατέχω σὲ βάθος τὸ

θέμα, ὅπως ἀναγνωρίσθηκε ἀπὸ τοὺς συναδέλφους Βέλγους, Γάλλους καὶ Γερμανούς, ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἐπίσκεψη στὸ Βέλγιο ὑπῆρξε πολὺ ἐπωφελὴς καὶ διδακτική, διότι ἡ βελγικὴ μεταρρύθμιση στὴν Ἱστορία θεωρεῖται μοναδική. Ἂν καὶ ὁ Βέλγος Jean LAVALLEYE εἶχε διακηρύξει ἤδη τὸ 1923 "ὅτι δὲν πρέπει νὰ μεταρρυθμίζουμε ὑπερβολικά, ἀλλὰ νὰ ἐνισχύουμε τὸν ἐπιστημονικὸ χαρακτήρα τῶν μαθημάτων", οἱ συμπατριῶτες του ἔπραξαν τὸ ἐντελῶς ἀντίθετο. Προχώρησαν βαθύτατα. Χώρισαν τὴ διδακτέα ὕλη σὲ βασικὰ θέματα, κατοικία, διατροφή, πολιτικοὶ θεσμοί, καὶ προβαίνουν στὴ διαχρονικὴ ἐξέταση. Καταργοῦν τὰ γνωστὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια ἱστορίας καὶ ἀρκοῦνται σὲ διαγράμματα.

Μετὰ δεκαετῆ ὅμως ἐφαρμογὴ τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ προγράμματος στὸ μάθημα τῆς ἱστορίας διαπιστώνουν ὅτι οἱ ἱστορικὲς γνώσεις τῶν νέων Βέλγων, ἀποφοίτων σχολείων Μ.Ε., μειώνονται σὲ βαθμὸ ἐπικίνδυνο.

Κατὰ συνέπεια βάλλεται σήμερα ἡ μεταρρύθμιση μὲ κύριο τεκμήριο ὅτι καθιστᾶ τοὺς νέους ἀνιστόρητους.

Ὡστόσο οἱ Βέλγοι δὲν ἐγκαταλείπουν τὴ μεταρρυθμιστικὴ προσπάθεια. Ἐπιχειροῦν βελτιώσεις, συνοδεύοντας τὰ διαγράμματα μὲ σύντομα ἐγχειρίδια ἱστορίας, ὥστε νὰ συνδυάσουν τὸ παλαιὸ μὲ τὸ νέο, φυσικὰ τὰ ἐμφανέστερα ἐποικοδομητικὰ στοιχεῖα τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου.

Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι στὸ Βέλγιο ἡ μεταρρύθμιση δὲν ἀποτελεῖ ἔργο ἑνὸς Ἱδρύματος, τύπου ἑλληνικοῦ ΚΕΜΕ (ποὺ στὴ χώρα μας παρὰ τὴν ἐνεργὸ καὶ ἀποφασιστικὴ ἀνάμειξή του δὲν διαθέτει εἰδικοὺς στὸ συγκεκριμένο ζήτημα) ἀλλὰ συναγείρει ὅλους τοὺς εἰδικοὺς φορεῖς, εἶναι σύνολη κρατικὴ ὑπόθεση, δηλαδὴ συνειδητὴ καὶ ἀγαστὴ συνεργασία διδασκόντων στὴ Μ.Ε., εἰδικευμένων ἐκπαιδευτικῶν, ψυχολόγων, παιδαγωγῶν, εἰδικῶν συνεργατῶν ἐρευνητικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν Κέντρων, Πανεπιστημιακῶν καὶ ἀκαδημαϊκῶν διδασκάλων. Ἐπὶ πλέον ἐπιβάλλεται νὰ τονίσουμε ὅτι ἡ βελγικὴ μεταρρύθυμιση, μολονότι ἐπὶ δεκαετία μελετήθηκε καὶ σχεδιάσθηκε καὶ ἐπὶ δεύτερη δεκαετία δοκιμάζεται στὴν πράξη, προσφυέστατα δὲν ἐπιβλήθηκε ὑποχρεωτικὰ σὲ ὅλα τὰ σχολεῖα Μ.Ε. Μὲ δελεαστικὰ κίνητρα ἐπιχειρήθηκε ἡ ἀποδοχή της τόσο ἀπὸ τὰ δημόσια ὅσο καὶ ἀπὸ τὰ ἰδιωτικὰ σχολεῖα Μ.Ε. Τὰ τελευταῖα, ποὺ ἐφαρμόζουν κατὰ κανόνα τὸ παραδοσιακὸ σύστημα ἐκπαιδεύσεως χωρὶς νὰ ἐπηρεασθοῦν ἀπὸ τὶς γενναῖες κρατικὲς ἐπιχορηγήσεις, λειτουργοῦν σὲ μεγάλη ἀναλογία καὶ μάλιστα μὲ ἐπαύξηση τοῦ κύρους καὶ τῆς ἀκτινοβολίας τους.

Κατὰ περίεργο ἀλλὰ καὶ πολὺ εὔλογο τρόπο συνυπάρχουν στὸ Βέλγιο σχολεῖα μεταρρυθμιστικῆς καὶ παραδοσιακῆς διδασκαλίας, ποὺ ἁμιλλῶνται εὐγενικὰ καὶ θαυμάσια. Τὸ γεγονὸς δείχνει περίτρανα τόσο τὴν ἀληθινὴ δημοκρατικὴ

εὐαισθησία καὶ ἀντίληψη ὅσο καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ πρόνοια καὶ δεοντολογία.

Ἔκπληξη ἔντονη προκαλεῖ στὸν Ἕλληνα ἡ ψυχραιμία καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια, ποὺ διακρίνουν τοὺς Βέλγους ἐκπαιδευτικοὺς κατὰ τὴν ἔκφραση διαφορετικῶν ἀπόψεων. Ὁ ἐπικριτὴς τῆς μεταρρυθμίσεως δὲν ἀποκαλεῖται ἀντιδραστικὸς ἢ χουντικός, ὁ δὲ ὑπέρμαχος δὲν διεκδικεῖ τὰ πρωτεῖα τῆς προοδευτικότητας!

Ἦταν ἑπόμενο ἡ βελγικὴ μεταρρύθμιση στὸ σύνολο, ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερα στὸ μάθημα τῆς ἱστορίας, νὰ συζητεῖται ἐκτενέστατα σὲ κάθε συνάντηση μὲ ἁρμόδιους Βέλγους καὶ νὰ ἐξετάζεται ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογή της στὶς αἴθουσες διδασκαλίας. Ὅμως δὲν φαίνεται νὰ ἔπεισε τοὺς συναδέλφους Γάλλους καὶ Γερμανοὺς ὡς πρὸς τὴν αἴσια ἔκβασή της, ἀφοῦ τὰ ἀποτελέσματά της ἀμφισβητοῦνται ζωηρὰ καὶ ἀπὸ Βέλγους.

Τὶς προσωπικὲς ἐπιφυλάξεις μου διατύπωσα μὲ λεπτότητα, παρρησία καὶ σαφήνεια ἐπισημαίνοντας συνάμα τὰ καλὰ στοιχεῖα τῆς μεταρρυθμίσεως, τὰ ὁποῖα ὁπωσδήποτε δὲν λείπουν. Ἐπὶ πλέον εἰσηγήθηκα τρόπους καὶ συγκεκριμένους σκοποὺς συνεργασίας ἐκπροσώπων τῶν δέκα χωρῶν-μελῶν τῆς Ε.Ο.Κ. γιὰ συγγραφὴ Κοινοτικοῦ Ἐγχειριδίου Ἱστορίας.

Εἶναι ἀνάγκη καὶ συμφέρει νὰ συνεχίσουμε οἱ Ἕλληνες τὶς προσπάθειες πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ ὡς τὴν ὁριστικὴ ἐπίτευξη, ἂν θέλουμε ἀβίαστα καὶ ἀνεπαίσθητα νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὶς θλιβερὲς καὶ τρομερὰ ἐπιβλαβεῖς προκαταλήψεις τῶν Εὐρωπαίων ἀπέναντί μας!

Ἀσφαλῶς θὰ εἶναι εὐεργετικὴ καὶ γιὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ νεολαία ἡ ὀρθὴ ἐκτίμηση τῆς συμβολῆς τῶν Ἑλλήνων ὅλων τῶν ἐποχῶν στὴν πολιτισμικὴ ἐξέλιξη τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Οἰκουμένης.

Δὲν πρέπει νὰ ἀναμένεται ἀποκλειστικὰ ἡ ἐκδήλωση πρωτοβουλίας ἀπὸ τὶς ἐπίσημες κυβερνήσεις τῶν χωρῶν τῆς Ε.Ο.Κ. Περισσότερο συμβάλλει ἡ προδιάθεση διακεκριμένων ἐκπαιδευτικῶν μὲ τὴν προϋπόθεση τῆς παράλληλης συστηματικῆς προεργασίας καὶ συνεργασίας Ἑλλήνων, ποὺ διακρίνονται γιὰ τὴν ἔφεση, τὶς εἰδικὲς σπουδές, τὴν πείρα, καὶ οἱ ὁποῖοι ἐπισκέφθηκαν τὸ "Internationales Schulbuchinstitut" τοῦ Braunschweig, ἀπόκτημα πιὰ ἀπὸ τὸ 1965 τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης. Διότι πρόκειται γιὰ Κέντρο Διεθνὲς μὲ προορισμὸ τὴν πληροφόρηση καὶ τὴν καθοδήγηση συγγραφέων σχολικῶν βιβλίων ἱστορίας. Καιρὸς εἶναι ἐπίλεκτοι Ἕλληνες ἐκπαιδευτικοὶ νὰ συμβουλευθοῦν τοὺς ειδικοὺς τοῦ μοναδικοῦ τούτου ἱδρύματος καὶ νὰ γνωρίσουν μὲ τὰ μάτια τους τὰ ἐγχειρίδια ἱστορίας ὅλων τῶν χωρῶν, θησαυρισμένα ἐκεῖ μὲ ἐπιμέλεια. Γίνεται ἀκατανόητη παρόμοια παράλειψη, ὅταν οἱ Ἕλληνες τοῦ 1930 πρωτοστάτησαν στὸ χῶρο τῆς Βαλκανικῆς ὀργανώνοντας στὴν Ἀθήνα τὸ πρῶτο βαλκανικὸ συνέδριο μὲ

γενικὸ θέμα: “ Ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας ὡς κύριο μέσο συμφιλιώσεως τῶν βαλκανικῶν λαῶν”.

Πρὸς τὸν ἴδιο σκοπὸ ἀλλὰ σὲ κλίμακα εὐρύτερη, εὐρωπαϊκὴ καὶ παγκόσμια, προσανατολίζονται τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης καὶ ἡ UNESCO ἀπὸ τὸ 1950. Ἡ UNESCO χρηματοδότησε καὶ τὸ τελευταῖο διεθνὲς συνέδριο ἱστορικῶν σπουδῶν, στὸ ὁποῖο ἀφιερώθηκε καὶ κεφάλαιο θεμάτων ἐπιγραφόμενο: Place et rôle de l’ enseignement de l’ histoire”. Παραδόξως δὲν μετεῖχαν Ἕλληνες ἐκπαιδευτικοὶ Μ.Ε., κάτοχοι τοῦ θέματος, γιὰ νὰ ἐνδυναμώσουν τὶς ἐνέργειες πρὸς πραγμάτωση τῆς ἰδέας ἑνιαίου ἐγχειριδίου ἱστορίας στὰ σχολεῖα ὅλων τῶν χωρῶν, ποὺ δικαιολογημένα ἠχεῖ ὡς οὐτοπία παρὰ τὴν ἔνθερμη ὑποστήριξη πολλῶν ἱστορικῶν. Δὲν θεωρεῖται δὲ ὡς εὔκολη οὔτε στὰ πλαίσια τῶν χωρῶν-μελῶν τῆς Ε.Ο.Κ., ποὺ σεμνύνονται γιὰ τὸν κοινὸ ἑλληνορρωμαϊκὸ καὶ ἑλληνοχριστιανικὸ πολιτισμό. Ἀλλὰ καὶ δὲν ἀποκλείεται ὡς ἀνέφικτη. Ἔτσι ἐξηγοῦνται καὶ τὰ ἀλλεπάλληλα σχετικὰ δημοσιεύματα τῆς Ε.Ο.Κ.

Γι’ αὐτὸ μετὰ τὴ διάλεξη τοῦ L. JACOBY, “Problèmes de l’ éducation au sein de la C.E.” στὸ “Centre d’ Information Robert Schuman”, τὴν 30 Ὀκτωβρίου 1981, ἐκμεταλλεύθηκα τὴν εὐκαιρία, ποὺ ἀναφάνηκε, γιὰ νὰ δώσω ἐπισημότητα στὶς ἀπόψεις μου, ἀναπτύσσοντας τὸ θέμα: “ Les manuels d’ histoire et plus largement l’ enseignement d’ histoire comme moyen de rapprochement, et non pas de division, entre les peuples”. Ὁ δὲ πλέον ἁρμόδιος ἀπὸ τοὺς παριστάμενους, ὁ Γάλλος Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς Jean CARPANTIER, ἕνας ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τοῦ ἐξαιρετικὰ σύγχρονου, μεθοδικοῦ καὶ ἄρτιου ἐγχειριδίου ἱστορίας τῆς Β΄ Λυκείου, ἐκφράσθηκε εὐμενέστατα. Ἐπὶ πλέον τὴν ἐπιθυμία του γιὰ συνέχιση τῆς ἀνταλλαγῆς γνωμῶν καὶ τὸν προβληματισμό του διατυπώνει καὶ σὲ ἐπιστολή του, ὅπου μεταξὺ ἄλλων γράφει: “ ...je vous souhaite la réussite dans vos entreprises mais je sou-haite également que certaines de nos réflexions rapides échangées à la fin de notre sé-jour à Bruxelles ne s’ oublient pas. Pour ma part, je ne cesse d’y repenser...”. Ἔθεσε δὲ στὴ διάθεσή μου τὶς ὁδηγίες, ποὺ δίνονται στοὺς συγγραφεῖς γιὰ τὴ συγγραφὴ σχολικῶν ἐγχειριδίων ἱστορίας, ὥστε νὰ συμφωνοῦν μὲ τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα. Ἐπίσης μοῦ ἔστειλε καὶ τὸ νέο ἐγχειρίδιο Ἱστορίας: Collection dirigée par An-toine PROST, professeur à l’ Université de Paris I, HISTOIRE classe de seconde. Pier-re BIARD, Jean CARPENTIER, Lucienne CITTERIO inspecteurs pédagogiques ré-gionaux, Michel ROBERT professeur au lycée Jacques Brel (Vénissieux) avec la participation de Jean-Pierre AZEMA, maître-assistant à l’ I.E.P. de Paris, Claude MI-CHAUD, maître-assistant à l’ Université d’ Orléans, et Jean DEVISSE professeur à l’ Université de Paris I, Armand Colin Editeur, Paris, 1982.

Ἡ παράθεση ὁλόκληρης τῆς ἐπιγραφῆς μὲ τὸ πλῆθος τῶν συνεργατῶν, μάλι-

στα ἐξειδικευμένων στὸ μεγαλύτερο ποσοστό, ἀποβαίνει αὐτόχρημα διδακτικὴ γιὰ τοὺς Ἕλληνες. Ἐξ ἴσου πολύτιμη παρουσιάζεται ἡ δομή, ὑπέροχη ἡ διακόσμηση καὶ ἐποικοδομητικὰ τὰ περιεχόμενα. Ὑποβλητικὸς εἶναι ὁ τίτλος τῶν κεφαλαίων: III LA PERMANENCE DU SOUVENIR GREC ET ROMAIN DANS L' HISTOIRE. IV. L' HERITAGE GREC ET ROMAIN AUJOURD' HUI. Ἐντυπωσιακὰ καὶ πολυσήμαντα ἀντιπαραθέτονται οἱ ἔγχρωμες φωτογραφίες τοῦ Παρθενώνα καὶ τῆς Madeleine μὲ τὴν ἀκόλουθη σημείωση: Permanence de l' exemple antique: du Parthénon (Ve siècle av. J.-C.) au Temple de la Gloire (décidé en 1806) et devenu sous Louis-Philippe "église de la Madeleine".

Ἐξ ἄλλου χαρακτηριστικὴ καὶ εὔγλωττη εἶναι καὶ ἡ χειρόγραφη ἀφιέρωση τοῦ Jean CARPENTIER: " A Monsieur Lazarou Inspecteur général, en souvenir de notre séjour bruxelois et de telle discussion sur l' Europe, avec toutes mes amitiés".

ΙΙ. ΠΡΟΤΥΠΑ ΚΑΙ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

Τὸ ζήτημα τῆς λειτουργίας, διοικήσεως καὶ ἀποστολῆς τῶν Π-Π σχολείων μὲ εἶχε ἀπασχολήσει πρὶν ἀπὸ δεκαετία περίπου στὴ Γαλλία παρακολουθώντας ὡς ἀκροατὴς μαθήματα τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς γαλλικῆς πρωτεύουσας, τὸ ὁποῖο πέρα ἀπὸ τὴ θεωρητικὴ ἐνημέρωση παρεῖχε τὴ δυνατότητα καὶ ἄμεσης γνώσεως τοῦ θέματος μὲ ἐκπαιδευτικὲς ἐπισκέψεις σὲ σχολεῖα Π-Π τῆς παρισινῆς περιοχῆς.

Παραμένει ἀνεξίτηλη στὴ μνήμη ἡ τέλεια ὀργάνωση τῶν ἐπισκέψεων αὐτῶν καὶ ἡ προθυμία τόσο τῶν διευθυντῶν τῶν σχολείων ὅσο καὶ τῶν διδασκόντων γιὰ τὴν παροχὴ κάθε πληροφορίας καὶ ἐξυπηρετήσεως.

Τὰ συμπεράσματα καὶ τὸ ἔντυπο ὑλικὸ ἔχω ὑποβάλλει στὸ Πειραματικὸ σχολεῖο τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, στὸ ὁποῖο ἀνῆκα ὀργανικῶς, καὶ στὴ συνέχεια στὸ ΥΠΕΠΘ. Ὅμως ὅταν πέρυσι ἀποτάθηκα στὸ ΥΠΕΠΘ, γιὰ νὰ μάθω γιὰ τὴν τύχη τῆς ἐργασίας μου, τὴν ὁποία χρειάσθηκα, μὲ πληροφόρησαν γραπτῶς ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε σχετικό. Μὲ τὸ ἴδιο δὲ ἔγγραφο μοῦ παρέχεται ἡ συγκατάθεση ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς μορφωτικοὺς συμβούλους ἢ ἀκολούθους τῶν πρεσβειῶν ξένων κρατῶν στὴν Ἀθήνα γιὰ τὴ διερεύνηση γενικὰ τῆς ὀργανώσεως καὶ λειτουργίας τῶν Π-Π σχολείων ἄλλων χωρῶν.

Τὸ προσωπικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ πληρέστερη καὶ σαφέστερη ἐνημέρωσή μου στὴν κατηγορία τῶν σχολείων αὐτῶν δικαιολογεῖται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τὰ δέκα ὀκτὼ χρόνια τῆς καθηγεσίας μου στὴ Μ.Ε. τὰ δέκα πέντε ὑπηρέτησα σὲ Π-Π, συγκεκριμένα στὴν Ἰωνίδειο Πρότυπο Σχολὴ καὶ στὸ Πειραματικὸ Σχολεῖο τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τρία δὲ μόνο σὲ κοινὰ σχολεῖα. Μετὰ δὲ τὴν ἀνά-

ληψη τῆς διευθύνσεως τῆς Βαρβακείου Προτύπου Σχολῆς ἔχουν προκύψει πρόσθετοι λόγοι ἐπαναλήψεως τῆς προσπάθειας, γιὰ εὐρύτερη καὶ ἐνδελεχέστερη μελέτη τοῦ ζητήματος τῶν Π-Π.

Ὡστόσο ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τῆς ἀφίξεώς μου στὶς Βρυξέλλες εἶδα μὲ ἔκπληξη ὅτι ἀπὸ τὸ πρόγραμμα ὑποδοχῆς ἔλειπε καὶ ἡ παραμικρὴ μνεία τοῦ θέματος τῶν Π-Π. Ὅταν δὲ ἔθεσα σχετικὸ ἐρώτημα, γιὰ νὰ λύσω τὴν ἀπορία μου, ἔλαβα ἀπὸ τὸν ἁρμόδιο γιὰ τὸ πρόγραμμα Βέλγο Γενικὸ Ἐπιθεωρητὴ Guy Delleuse τὴν ἀπάντηση ὅτι δὲν λειτουργοῦν πιὰ σχολεῖα Μ.Ε. μὲ παρόμοια προσωνυμία, διότι ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται κάθε λόγος, δηλαδὴ ὅτι ἐξασφαλίσθηκαν γιὰ ὅλα τὰ σχολεῖα Μ.Ε. συνθῆκες λειτουργίας τῶν ἄλλοτε Προτύπων. Μοῦ δόθηκε δὲ καὶ ἡ δυνατότητα νὰ ἐπισκεφθῶ, ἂν προτιμοῦσα, σχολεῖα προσωπικῆς ἐπιλογῆς. Πράγματι τὰ τέσσερα σχολεῖα, ποὺ γνώρισα, τρία τῶν Βρυξελλῶν (κέντρου καὶ προαστίων) καὶ ἑνὸς τῆς μικρῆς πόλεως Huy, λειτουργοῦσαν κατὰ τρόπο πρότυπο!

Συνεπῶς καὶ γιὰ τὸ δεύτερο ζήτημα ἱκανοποιήθηκα μὲ τὴν ἐπίσκεψή μου στὸ Βέλγιο.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἐνημέρωση, ποὺ προγραμμάτισαν καὶ πραγματοποίησαν μεθοδικὰ οἱ Βέλγοι ἁρμόδιοι πρὸς χάρη τῶν φιλοξενουμένων, ὑπῆρξε ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσα.

Βεβαίως δὲν εἶχα ἄγνοια τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων τοῦ Βελγίου, διότι πολὺ ἐνωρίτερα εἶχα μελετήσει τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης σὲ σύγκριση μὲ τὸ ἀντίστοιχο τῆς Ἀνατολικῆς. Ἡ πρώτη δὲ μύησή μου ὀφείλεται στὶς συγγραφὲς τοῦ Mario REGUZZONI, *La riforma della scuola nella CEE*, 1966. Τοῦ αὐτοῦ, *Guide des systèmes scolaires,* 1966. Τοῦ αὐτοῦ, *Explozione scolastica e riforma della scuola,* 1967. Τοῦ αὐτοῦ, *La politique de l' éducation dans la communauté européenne. 1. La réforme des systèmes d' enseigement. 2. La formation récurrente,* 1974. Ἐπὶ πλέον εἰδικὰ γιὰ τὸ Βέλγιο εἶχα ὑπ' ὄψη μου τὰ ἀκόλουθα: 1. *Le mouvement éducatif en Belgigue* 1976-1978 καὶ 1978-80. Ὁπωσδήποτε δὲ στὴν κατανόηση τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων τοῦ Βελγίου καὶ γενικὰ τῶν χωρῶν-μελῶν τῆς Ε.Ο.Κ. βοήθησε καὶ ἡ μελέτη τῆς ἐργασίας τοῦ Γάλλου ἐμπειρογνώμονα André KIRCHBERGEN-GORDON, *Ἑλλὰς τὸ σύστημα καὶ ἡ δομὴ τῆς ἐκπαιδεύσεως* (1979). Μετάφραση-Ἐπιμέλεια Βιολέττας ΜΠΡΑΤΣΟΥ, Λυκειάρχου, Ἀθήνα, 1981. Ἡ συγγραφὴ στηρίζεται σὲ ἔρευνα μὲ βάση πληροφορίες καὶ στατιστικὰ στοιχεῖα, ποὺ δόθηκαν στὸν ξένο συγγραφέα ἀπὸ ἐκπροσώπους τῶν ἁρμοδίων ὑπηρεσιῶν τοῦ ΥΠΕΠΘ, ἀλλὰ ἐμπεριέχει καὶ τὶς προσωπικὲς ἐντυπώσεις καὶ ἀπόψεις τοῦ Γάλλου εἰδικοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐνεργήσει μὲ

πρωτοβουλία τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων.

Ἐξ ἀντικειμένου δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ διεξοδικὴ ἔκθεση τῆς ἐκπαιδευτικῆς καταστάσεως τοῦ Βελγίου. Γι' αὐτὸ περιορίζομαι σὲ ἁπλὲς ἐπισημάνσεις τῶν σπουδαιοτέρων στοιχείων.

Ἤδη ἐξ ἀφορμῆς τοῦ θέματος τῶν σχολικῶν βιβλίων ἱστορίας ἔγινε σύντομος λόγος γιὰ τὴν βελγικὴ μεταρρύθμιση στὸ μάθημα τῆς ἱστορίας, ποὺ προέχει σὲ πρωτοτυπία καὶ προοδευτικότητα, καὶ ἐπισημάνθηκε ἡ συνύπαρξη στὸ Βέλγιο δύο μορφῶν ἐκπαιδευτικῶν συστημάτων, τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ καὶ τοῦ παραδοσιακοῦ.

Τὸ δεύτερο καὶ ὁμολογουμένως πρωτοποριακὸ στοιχεῖο εἶναι τὸ τεράστιο ἄνοιγμα ἐπιλογῶν, ποὺ προσφέρονται στοὺς νέους τοῦ Βελγίου καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ δεύτερο σχολικὸ ἔτος στὴ Μ.Ε. μὲ τμήματα ποὺ ἀφήνουν διεξόδους σὲ ὅσους ἐπιθυμοῦν:

- Section de TRANSITION
- Section de FINALITÉ
- Section PROFESSIONNELLE

Ἀξιοσημείωτη εἶναι καὶ μία περίπτωση, ποὺ δίνει τὴν ἐντύπωση λεπτομέρειας ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα ἀποτελεῖ τεκμήριο ἀδιάσειστο τῆς οὐσίας τῆς δημοκρατίας καὶ τοῦ παιδευτικοῦ ἰδεώδους τῶν Βέλγων. Οἱ νέοι τοῦ Βελγίου ἔχουν τὴν εὐχέρεια νὰ παρακολουθοῦν τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν σύμφωνα μὲ τὸ θρήσκευμα ἢ τὸ δόγμα, στὸ ὁποῖο ἀνήκουν. Οἱ μαθητὲς μιᾶς τάξεως μοιράζονται σὲ ὁμάδες Καθολικῶν, Διαμαρτυρομένων, Ἰσραηλιτῶν, Μουσουλμάνων, οἱ δὲ ὑπόλοιποι ἐντάσσονται στὸ τμῆμα τῆς Ἠθικῆς (moral confessionel).

Ἐπιβάλλεται νὰ τονίσω τὴν πλήρη παραγνώριση τῶν Ὀρθοδόξων, τῶν ὁποίων ἡ παρουσία στὰ ἴδια σχολεῖα ἐξασφαλίζει ὅλες τὶς νόμιμες προϋποθέσεις γιὰ ἴση μεταχείριση. Πρόκειται κυρίως γιὰ Ἑλληνόπουλα, τέκνα στὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ ἐργατῶν Ἑλλήνων μεταναστῶν, τὰ ὁποῖα ὑποχρεώνονται νὰ παρακολουθοῦν τὸ μάθημα τῆς "Ἀθεϊστικῆς" Ἠθικῆς. Ἀλλὰ ἡ εὐθύνη δὲν βαρύνει τοὺς Βέλγους. Τὸ βελγικὸ κράτος παρέχει τὸ δικαίωμα καὶ στὰ Ἑλληνόπουλα νὰ διδάσκονται τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν κατὰ τὰ ἑλληνικὰ ὀρθόδοξα θέσμια, ἂν οἱ Ἕλληνες ἐκφράσουν ἐπίσημα τὴν ἐπιθυμία τους. Ὅπως δὲ μὲ πληροφόρησαν, οἱ Ἕλληνες ἁρμόδιοι δὲν προέβησαν ποτὲ σὲ σχετικὸ διάβημα, ἂν καὶ τὰ Ἑλληνόπουλα δηλώνουν ἀπερίφραστα τὴν προτίμησή τους πρὸς τὸ θρησκευτικὸ μάθημα.

Καιρὸς εἶναι νὰ γίνουν οἱ ἀπαραίτητες ἐνέργειες γιὰ τὴν ἄσκηση τοῦ δικαιώ-

ματος αὐτοῦ, ποὺ ἐνέχει μεγάλη σημασία γιὰ τὴν τόνωση τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ συνάμα τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν Ἀποδήμων μας.

Οἱ Ἕλληνες μαθητὲς καὶ μαθήτριες φάνηκαν νὰ συγκινοῦνται βαθύτατα, ὅταν κατὰ παράκλησή μου προσκλήθηκαν ἀπὸ τὸν διευθυντὴ τοῦ σχολείου στὸ γραφεῖο του καὶ ἄκουσαν ἕνα ξένο, ὅπως ἀρχικὰ νόμισαν, νὰ ἀπευθύνεται πρὸς αὐτοὺς ἑλληνικὰ ἐνώπιον τόσων ἐπισκεπτῶν, τῶν Γάλλων, Βέλγων, Γερμανῶν Γενικῶν Ἐπιθεωρητῶν. Ἄστραψαν καὶ δάκρυσαν πολλὰ ματάκια, ὅταν ἄνοιξα τὸν χαρτοφύλακά μου καὶ ἄρχισα νὰ προσφέρω μικρὰ δῶρα, ἐνθύμια ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ ὡραία καὶ τόσο συγκινητικὴ αὐτὴ σκηνὴ ἐκτυλίχθηκε στό περίπυστο σχολεῖο Charles Buls τῶν Βρυξελλῶν, προσαρτημένο στὴν ὁμώνυμη Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία καὶ ταυτόχρονα Καθηγητικὴ Σχολή.

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ δὲν θὰ ἦταν περιττὸ νὰ ἐπισημάνω μερικὲς ἰδιομορφίες τοῦ βελγικοῦ συστήματος καταρτίσεως ἐκπαιδευτικῶν.

Τὰ Ἱδρύματα καταρτίσεως καθηγητῶν Μ.Ε. εἶναι πλαισιωμένα μὲ ἀντίστοιχα σπουδαστήρια, στὴν κυριολεξία σπουδαστήρια, ὅλων τῶν καθηγητικῶν εἰδικοτήτων. Ἐπίσης συλλειτουργοῦν, συνεργάζονται καὶ συστεγάζονται μὲ σχολεῖα Μ.Ε., στὰ ὁποῖα γίνεται ἐπίμονα καὶ μεθοδικὰ ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν θεωρητικῶν γνώσεων, ποὺ ἔχουν ἀποκτήσει οἱ σπουδαστές, καὶ ἡ οὐσιαστικὴ ἄσκηση τῶν σπουδαστῶν στὸ διδακτικὸ ἔργο. Ἡ φοίτηση εἶναι τριετής. Δὲν ἀποκλείεται ἡ ἔνταξη στὸ διδακτικὸ προσωπικὸ τῆς Μ.Ε. καὶ πτυχιούχων πανεπιστημιακῶν σχολῶν, τετραετοῦς φοιτήσεως, Μαθηματικῶν, Φυσικῶν κ.ἄ., ἀλλὰ μετὰ μονοετῆ παιδαγωγικὴ καὶ διδακτικὴ ἐπιμόρφωση. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ διδάσκαλοι καταρτίζονται σὲ δύο χρόνια, ὅπως καὶ ἀλλοῦ, π.χ. στὴν ΕΣΣΔ, ἀλλὰ παντοῦ ἡ φοίτηση εἶναι ὑποχρεωτικὴ καὶ συνεχής, οἱ δὲ σπουδὲς ἐντατικές. Ἐπιδιώκεται ἐντατικοποίηση καὶ ὄχι Ἀνωτατοποίηση!

Ἰδιαίτερη μέριμνα λαμβάνεται γιὰ τὴν ἐπιμόρφωση, τὴ μετεκπαίδευση, ποὺ ἐπαναλαμβάνεται μετὰ τὴ συμπλήρωση τακτῆς σειρᾶς ἐτῶν ὑπηρεσίας, ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνεται ἀδιάλειπτη ἀνανέωση καὶ ἄμεση ἐνημέρωση τόσο στὰ παιδαγωγικὰ καὶ διδακτικὰ θέματα ὅσο καὶ στὴν ἐξέλιξη καὶ πρόοδο τῶν ἐπιστημονικῶν κλάδων τῶν διδασκόντων.

Πιθανὸν περισσότερο πρόσφορο καὶ ἀποδοτικὸ μέτρο ἀποβαίνει ἡ λειτουργία Κέντρων Αὐτοκαταρτίσεως Καθηγητῶν. Ὅταν οἱ διδάσκοντες συνειδητοποιοῦν ὅτι ἀντιμετωπίζουν δυσχέρειες σὲ ἕνα ἢ περισσότερους τομεῖς τοῦ ἔργου τους, ψυχολογία, παιδαγωγική, διδακτικὴ ἢ καὶ στὴν εἰδικότητά τους τὴν ἐπιστημονική, ὑποβάλλουν αἴτηση ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὰ διδακτικὰ καθήκοντα μία

ἡμέρα τὴν ἑβδομάδα καὶ ἀπασχολήσεώς τους κατ' αὐτὴν σὲ Κέντρο Αὐτοκαταρτίσεως, ὅπου εἰδικοὶ καθοδηγοῦν τὸν ἐνδιαφερόμενο ὅσο χρονικὸ διάστημα ἀπαιτεῖται γιὰ τὴν κάλυψη τῶν κενῶν.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς λειτουργίας τοῦ CENTRE PERMANENT D' AUTOFORMATION ET DE FORMATION CONTINUEE DE L' ETAT: HUI εἶναι σπουδαῖα. Θὰ συντελοῦσε δὲ πολὺ στὴ βελτίωση τῶν ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων ἡ ἀνάληψη ἀνάλογης πρωτοβουλίας στὴν Ἑλλάδα, τουλάχιστο δοκιμαστικὰ σ' ἕνα Πρότυπο ἢ Πειραματικὸ Σχολεῖο. Παρόμοια Ἱδρύματα λειτουργοῦν καὶ σὲ χῶρες τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, π.χ. Ρουμανία, Σοβιετικὴ Μολδαβία, Ρωσία. Σ' αὐτὰ προετοιμάζονται καὶ οἱ μέλλοντες συγγραφεῖς σχολικῶν ἐγχειριδίων καὶ οἱ Ἐπιθεωρητὲς Εἰδικοτήτων ἢ Σύμβουλοι Σχολείων.

Τέλος, μὲ τὸ ταξίδι στὸ Βέλγιο ἐκπληρώθηκε πέρα ἀπὸ κάθε προσδοκία καὶ ἡ εὐχή - σύσταση τῶν ἁρμοδίων τῆς Ε.Ο.Κ. γιὰ σύναψη στενότερων δεσμῶν μεταξὺ τῶν ἐπιλεγέντων Γενικῶν Ἐπιθεωρητῶν διαφόρων χωρῶν στὰ περιθώρια τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος, ὥστε νὰ συνεχισθοῦν ἀπ' εὐθείας ἡ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων καὶ ἡ συνεργασία στὸ μέλλον.

Ἤδη ἔχω καταχωρίσει δείγματα τῶν φιλικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν σχέσεών μου μὲ τον Γάλλο συνάδελφό μου Jean CARPENTIER.

Ἴσως δὲν εἶναι μικρότερης σημασίας καὶ μερικὰ ἄλλα ἀποσπάσματα ἐπιστολῶν, ποὺ μαρτυροῦν τὴν ἐπιτυχία τῆς ἀποστολῆς καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή:

" FEDERATION DES PROFESSEURS DE GREC ET DE LATIN F.P.G.L., Bruxelles, le 6-1-82.

Mes collèques et moi avons reçu ce matin votre envoi d' affiches pour décorer nos classes. Elles sont superbes et nous vous remercions beaucoup de votre générosité. Nos éléves seront ravis: leur enthousiasme pour les cours de grec ancien est la garantie de leur reconnaissance. Je pense souvent aux conversations si intéressantes que nous avons eues à Uccle et vos idées sur la prononciation du grec ancien, fort ouverte vers le grec moderne, font leur chemin. De même, j' ai déjà parlé à mes élèves des dialectes latins parlés dans les Balkans, phénomène que j' ignorais avant que vous me l' ayez signalé.

La F.P.G.L., dont je suis vice-présidente, et qui groupe tous les professeurs de langues anciennes de la région francophone du pays (+- 1200 professeurs), publie tous les deux mois un petit bulletin d' informations pratiques et de suggestions pédagogiques. Ne pourriez-vous rédiger pour nous une petite note (1 page) sur la prononciation du grec ancien? Je suis sûr que cela trouverait un echo auprès de nos membres...".

“GILBERT HAYOT

Decembre 1981

Monsieur l’ Inspecteur général,

Je vous remercie pour les magnifiques gravures que vous m’ avez fait parvenir. Elles m’ont rappelé les quelques jours trop courts que j’ai passés avec ma famille à Athènes et à travers le Péloponnèse, riche de civilisation...

Je reste bien sûr à votre disposition pour vous communiquer les informations que vous souhaiteriez au sujet de notre enseignement secondaire...”.

“JEAN WUILLEME

Le 29/12/81

... J’ ai été heureux de vous rencontrer à Bruxelles: s’ aura été un des premiers bénéfices de ce séjour...”.

“M. KOHN

22 janvier 1982

... J’ espère, d’ autre part, pouvai profiter de vos conseils en ce qui concerne mes études de grec moderne...”

“M. KOHN

5 avril 1982

Cher Monsieur,

Je vous remercie beaucoup pour l’ aimable réponse que vous avez envoyée à ma lettre...

Ici, à Bruxelles, nous faisons de notre mieux pour maintenir l’ étude des langues anciennes, et plus particulièrement du grec, mais la situation devient assez difficile et nous souffrons beaucoup de la concurrence des sciences notamment.

En ce qui concerne le grec, il m’ arrive souvent de parler de la Grèce moderne à mes élèves, et de leur donner quelques notions de grec moderne; je crois que cela les intéresse beaucoup et complète bien leurs études de la langue classique.

Je leur apprends aussi la prononciation actuelle, ce qui peut les aider lors d’un voyage par exemple.

Je vous raconte cela pour vous expliquer un peu ce qui me pousse à appendre le grec moderne,mais je ne vous cache pas que je trouve cela assez difficile.

Si la lecture d’ un texte ou l’ expression d’ idées simples ne me pose pas trop de problémes, j’ ai énormenent de difficultés à suivre une conversation! Enfin, j’ espère

tout de même faire encore des progrès! Après ces quelques nouvelles, je termine donc ici et me propose de vous écrire de temps en temps pour vous informer de mes études et de mon travail ici...".

Θὰ ἦταν ἀδικαιολόγητη καὶ ἀνεπίτρεπτη παράλειψη, ἂν δὲν τόνιζα ὅτι ὁ Βέλγος συνάδελφος Guy DELLEUSE καὶ οἱ συνεργάτες του, καθὼς καὶ οἱ διευθυντὲς καὶ οἱ καθηγητὲς τῶν σχολείων, ποὺ ἐπισκέφθηκα, ἔδωσαν τὸν καλύτερο ἑαυτό τους, γιὰ νὰ καταστήσουν τὴ διαμονή μου στὸ Βέλγιο εὐχάριστη καὶ καρποφόρα. Τὴν κυρία καὶ τὸν κύριο G. DELLEUSE εἶχα τὴν εὐχαρίστηση νὰ ἰδῶ πάλι κατὰ τὶς διακοπὲς τοῦ Καθολικοῦ Πάσχα στὴν Ἀθήνα καὶ νὰ τοὺς ξεναγήσω στὸν χῶρο τῆς Ἀττικῆς, συνάμα δὲ νὰ εὐχαριστήσω καὶ νὰ συζητήσω μαζί τους μὲ πολλὴ ἄνεση διάφορα ἐκπαιδευτικὰ θέματα, ὥστε νὰ διευκρινήσω πολλὰ σημεῖα καὶ νὰ συμπληρώσω τὶς γνώσεις μου. Ἐξ ἴσου αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκφράσω τὶς θερμὲς εὐχαριστίες μου πρὸς τοὺς Γάλλους καὶ Γερμανοὺς συναδέλφους, ποὺ πρόθυμα προσπάθησαν γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἀποστολῆς, ὅπως ἄλλως τε καὶ ὅλους ὅσους ἐργάσθηκαν γιὰ τὴν πραγμάτωση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος τῆς Ε.Ο.Κ. τόσο τοὺς Γερμανοὺς τοῦ Pädagogischer Austauschdienst μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Dietrich R. GROSS ὅσο καὶ τὸ προσωπικὸ τῆς Δ/σεως Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων τοῦ ΥΠΕΠΘ.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΩΣ ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ ΕΠΙΜΑΧΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Ἡ Ἱστορία ὡς διδακτέα ὕλη εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ἐπίμαχα προβλήματα τῆς Παιδείας. Καὶ δὲν ἀποτελεῖ ἑλληνικὴ ἀποκλειστικότητα.[1] Πράγματι ἔχει διαστάσεις παγκόσμιες καὶ προεκτάσεις πολύπλοκες. Προβάλλει δὲ μὲ μεγάλη ὀξύτητα ἔπειτα ἀπὸ κάθε ὀλέθρια πολεμικὴ σύρραξη, καὶ ἀποκτᾶ ἔντονη ἐπικαιρότητα, ὅταν διαφαίνεται ἐνδεχόμενο σκληρότερης ἔνοπλης ἀναμετρήσεως. Ἔτσι μὲ τὴ λήξη τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου στὴν ἐναγώνια ἐπιχείρηση ἑδραιώσεως τῆς εἰρήνης ἐντάχθηκε καὶ ἡ ἐξέταση τῆς διδακτέας ὕλης τῆς Ἱστορίας στὴ μορφὴ τῶν σχολικῶν ἐγχειριδίων.[2] Διότι σ' αὐτὰ ἀποδόθηκε τεράστιο μέρος τῆς ἐχθρότητας, ποὺ εἶχε ὁδηγήσει τοὺς λαοὺς στὴ σύγκρουση καὶ στὴν καταστροφή. Πρὸς πρόληψη μιᾶς πυρηνικῆς πιὰ θύελλας καλλιεργεῖται στὰ πλαίσια ριζικῶν ἀλλαγῶν ἡ ἰδέα τῆς ἀναθεωρήσεως τῆς ὕλης τῶν σχολικῶν βιβλίων ἱστορίας, ὥστε νὰ ἀποβοῦν ὄργανα συνδιαλλαγῆς καὶ ὄχι διχοστασίας τῶν λαῶν.

Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ μεταρρυθμιστικὲς ἐνέργειες δὲν ἐπέφεραν τὶς προσδοκώμενες βελτιώσεις, ὁπότε ἀναγκάσθηκαν οἱ εἰδικοί, ὅπως ὁ Βέλγος παιδαγωγὸς καὶ ἱστορικὸς Fernand Discry, ποὺ διακρινόταν γιὰ τὴν μετριοπάθεια καὶ τὴ σύνεση, νὰ διακηρύξουν ὅτι δὲν πρέπει νὰ μεταρρυθμίζουμε ὑπερβολικά, ἀλλὰ ὅτι ἀξίζει περισσότερο νὰ τελειοποιοῦμε, νὰ ἐνισχύουμε τὸν ἐπιστημονικὸ χαρακτήρα τῶν μαθημάτων. Καὶ αὐτὸ εἶναι προσωπικὴ ἀποστολὴ τοῦ διδάσκοντος... Λέγονται δὲ αὐτὰ ἤδη τὸ 1923.[3]

1.M. BLOCH, *Apologie pour l' histoire ou métier d' historien*, 5e éd., *Cahiers des Annales,* no 3, Paris 1964. A.WEILER, «L' histoire et nous», *Cahiers pédagogiques*, 12, no 6 (1957) 13 κ.ἑ. Βλ.ἐπίσης H.JONSON, *Teaching of history*, New York 1952. C.P.HILL, *L' enseignement de l'histoire, conseils et suggestions*, Paris 1953. A.LALOUP, «Le sens de l' histoire dans les humanités», *Etudes classiques*, 24 (1956) 370 κ.ἑ. M.BENDISCIOLI ET R. BERARDI, *L' insegnamento della storia*, Firenze 1963. M.CRUBELLIER, «Y a-t-il une crise de l' enseignement de l' histoire et s' il y a en a une, comment y porter remède?», *Cahiers de Clio*, no 6 (1966) 80-88.

2. P. VILAR, «Internationalisme et nationalisme dans l' enseignement de l' histoire», *Esprit international et enseignement de l' histoire*, Paris 1922, 184 κ.ἑ. A. OSSAWA, «L' enseignement de l' histoire au Japon», *Esprit international et enseignement de l' histoire*, Paris 1922, 147 κ.ἑ. T. SHIZIMATSU ET K. UEDA, «Historical education in elementary and junior highschools», *Internationales Jahrbuch für Geschichtunterricht*, 3 (1954) 75 κ.ἑ. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ ἀπόψεις τῶν Ἰαπώνων ἱστορικῶν-παιδαγωγῶν καὶ ἡ διεθνὴς προβολὴ τῆς Ἰαπωνίας. Πβ. CLARA GALLINI, «Che cosa intendere per ellenizzazione.Problemi di metodo», *Dialoghi di Archeologia*, 7 (1973) 180 κ.ἑ

3. F. DISCRY, «L' Enseignement de l' histoire», *Le Musée Belge*, 27 (1923) 83. Ὁ Βέλγος ἐκπαιδευτικός, professeur à L' Athénée royal d' Ixelles, τονίζει τὰ ἑξῆς: «L' histoire générale ainsi conçue,ainsi exposée, cesse d' être un exercice de mémoire pure pour devenir une excellente gymnastique de l' attention et un

Οἱ Ἕλληνες, μολονότι στενάζουν ἀπὸ τὴν ἀφόρητη δοκιμασία τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς τοῦ 1922, τῆς δεύτερης Ἁλώσεως, χειρότερης ἀπὸ τὴν πρώτη, τοῦ 1453, ὅπως ἔλεγε ὁ Ἀθηναγόρας,[4] δὲν ἀδιαφοροῦν γιὰ τὸν ἐκσυγχρονισμὸ στὸν τομέα τῆς διδακτέας ὕλης τῶν σχολικῶν βιβλίων ἱστορίας. Μὲ περίσκεψη καὶ προσεκτικὴ ἐκτίμηση ὅλων τῶν ἐποικοδομητικῶν παραγόντων προβαίνουν στὴν ἔκδοση τῆς σειρᾶς Λαζάρου-Θεοδωρίδη, μὲ πρότυπο τὴν ἀντίστοιχη γαλλικὴ Malet et Isaac καὶ μὲ προσαρμογὴ στὰ ἑλληνικὰ καὶ βαλκανικὰ δεδομένα. Παράλληλα πρωτοστατοῦν στὴν ἐναρμόνιση τῶν ἐγχειριδίων ἱστορίας ὡς πρὸς τὴ διδακτέα ὕλη τῶν χωρῶν τῆς Βαλκανικῆς μὲ τὴν ὀργάνωση στὴν ἑλληνικὴ πρωτεύουσα, τὸ 1930, τοῦ πρώτου βαλκανικοῦ συνεδρίου πρὸς συζήτηση τοῦ θέματος: *Ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας ὡς κύριο μέσο συμφιλιώσεως τῶν βαλκανικῶν λαῶν.*

Ὁμολογουμένως οἱ εἰσηγήσεις εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσες, ὅπως τῆς Γιουγκοσλάβας Bogdanovitch καὶ τοῦ Δελμούζου, καὶ προβληματίζουν ποικιλότροπα τοὺς συνέδρους. Πράγματι δὲ συμβάλλουν στὴ διαμόρφωση διαγραμμάτων ὀρθότερης διδασκαλίας καὶ συγγραφῆς καταλληλότερων σχολικῶν βιβλίων ἱστορίας.

Ἀπὸ τὸ ἴδιο ἔτος 1930 καὶ οἱ χῶρες τῆς Σκανδιναυΐας καθιερώνουν τακτὲς συνδιασκέψεις ἱστορικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν γιὰ τὴν παρακολούθηση, σύγκριση καὶ διόρθωση τῶν σχολικῶν βιβλίων ἱστορίας.

Παρόμοιες δραστηριότητες ἀναπτύσσονται καὶ στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη. Τὸ 1932, στὴ Χάγη, ὀργανώνεται εἰδικὸ συνέδριο γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς ἱστορίας ὑπὸ τὴν προεδρία τῆς πιὸ διακεκριμένης ἐπιστημονικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς προσωπικότητας τῆς ἐποχῆς, τοῦ Don Raphael Altamira y Grevea.

Τὸ ἑπόμενο ἔτος, 1933, οἱ Βαλκάνιοι ἱστορικοὶ καὶ ἐκπαιδευτικοὶ συνέρχονται στὸ Βελιγράδι καὶ συζητοῦν τὸ θέμα: *Τὰ σχολικὰ βιβλία ἱστορίας*. Φρονοῦμε ὅτι θὰ ἦταν πολὺ χρήσιμη ἡ ὑπόμνηση μερικῶν σημείων τῆς εἰσηγήσεως τοῦ ἐπικεφαλῆς τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπίας Μιχαήλ Λάσκαρι,[5] ὁ ὁποῖος εἶχε ἀποτολμήσει μιὰ συγκριτικὴ παρουσίαση τῶν ἑλληνικῶν, βουλγαρικῶν, γιουγκο-σλαβικῶν καὶ ρουμανικῶν σχολικῶν βιβλίων ἱστορίας, οἱ δὲ καίριες διαπιστώσεις του δυστυχῶς πέρασαν ἀπαρατήρητες ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ σ' ὅλες τὶς ἀναθεωρήσεις διάρκειας μισοῦ αἰώνα.

---

entraînement à la réflexion et au jugement sur les hommes et leurs actes» (σ.88).

4. Π. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, «Ἑλληνικὴ ἱστορία», *Τὸ Βῆμα*, 15-5-1977.

5. M. LASCARIS, «Les Manuels d' Histoire», *Les Balkans,* 4 (1933) 1130-1134.

Ἀπὸ τὸ Λάσκαρι ἀποκαλύπτεται στὸ δεύτερο βαλκανικὸ συνέδριο ὅτι στὰ ἑλληνικὰ σχολικὰ βιβλία ἱστορίας εἶναι διάχυτο τὸ πνεῦμα τῆς ἀπόλυτης ἀντικειμενικότητας καὶ κατανοήσεως ἀπέναντι στοὺς λαούς, μὲ τοὺς ὁποίους κατὰ τὸ διάβα τῶν αἰώνων οἱ Ἕλληνες εἶχαν πολεμήσει. Μάταια θὰ ἀναζητοῦσε κανεὶς τὴν παραμικρὴ δηκτικὴ λέξη, τὴν παραμικρὴ σκαιὰ παρατήρηση στὶς σελίδες, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Βουλγάρους. Ἀπὸ τὴν αὐστηρὴ δὲ ἄποψη τῆς οἰκονομίας σχολικοῦ βιβλίου ὁ χῶρος, ποὺ διατίθεται στὰ ἑλληνικὰ ἐγχειρίδια γιὰ τὴν ἱστορία τῶν γειτονικῶν λαῶν, κρίνεται ἐξαιρετικὰ ἱκανοποιητικός. Βέβαια δὲν λείπουν σφάλματα σὲ λεπτομέρειες. Ἀντίθετα σοβαρὴ παράλειψη θεωρεῖται ἡ πλήρης ἀποσιώπηση τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Βελιγραδίου τοῦ 1804, ἡ ὁποία, ὅπως τονίζεται, ἀνοίγει τὴν ἐποχὴ τῶν ἐθνικῶν ἐπαναστάσεων καὶ τοῦ ἐθνικισμοῦ στὴ Βαλκανική. Δὲν εἶναι μικρότερης σοβαρότητας καὶ ἡ παντελὴς παραγνώριση τῆς ρουμανικῆς ἱστορίας τῶν 18ου καὶ 19ου αἰώνων.

Πάντως πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι οἱ παραλείψεις τῶν ἑλληνικῶν σχολικῶν βιβλίων ἱστορίας στὴ διδακτέα ὕλη, ποὺ ἔχει ἐπισημάνει ὁ Μ. Λάσκαρις, δὲν μειώνουν οὔτε ζημιώνουν τοὺς Γιουγκοσλάβους καὶ τοὺς Ρουμάνους, ἀλλὰ πρωτίστως τοὺς Ἕλληνες, τῶν ὁποίων ἡ συμβολὴ[6] στὰ παραλειπόμενα ἱστορικὰ γεγονότα ὑπῆρξε ἀποφασιστικῆς σημασίας γιὰ τὴ μετέπειτα ἐξέλιξη τῶν λαῶν αὐτῶν. Συγκεκριμένα στὴν ἐξέγερση τοῦ Βελιγραδίου συμπαρίστανται οἰκονομικὰ ὁ Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης, ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας, στρατιωτικὰ ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος, ποὺ ὁδηγεῖ ἀπὸ τὴ Βλαχία στὸ πεδίο τῆς μάχης σῶμα στρατοῦ, ἐπίσης στρατιωτικὰ οἱ Βλαχάβας, Καρατάσος καὶ Νικοτσάρας δημιουργώντας ἀντιπερισπασμοὺς στοὺς Τούρκους μὲ τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας,[7] διπλωματικὰ δὲ ὁ Πέτρος Ἴτσκος, ποὺ διαπραγματεύεται ὡς ἐκπρόσωπος τῶν ἐπαναστατημένων μὲ τὴν Πύλη καὶ ἀποσπᾶ ὅρους μοναδικῆς αὐτονομίας, τοὺς ὁποίους τελικὰ ἀνατρέπει ἡ ρωσικὴ διπλωματία.[8]

Ὡς γνωστόν, ἡ εὐεργετικὴ παρουσία Ἑλλήνων στὰ ἐδάφη τῆς σημερινῆς Ρουμανίας εἶναι ἀδιάλειπτη ἀπὸ τὰ χρόνια τῶν Δακῶν καὶ Γετῶν.[9] Ἀλλὰ κατὰ τοὺς

6. M.LASCARIS, «Le rôle des Grecs dans l' insurrection serbe sous Carageorges», *Les Balkans*, 4 (1933) 594-602, 935-949. Α. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Ὁ Ἀριστείδης Παπᾶς καὶ ἡ πρώτη ἑλληνοσερβικὴ συνθήκη», *Θεσσαλικόν Μέλλον*, 26-10-1968. Μ. ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, *Οἱ Βαλκανικοὶ λαοί*, Ἰωάννινα 1978, 73 κ.ἑ.

7. Α. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Ὁ ἐθνισμὸς τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη καὶ ἡ σύμπραξή του μὲ τοὺς ἀρματολοὺς τοῦ Ὀλύμπου*, Ἀθήνα 1983. Ἔκδοση Ἑνώσεως Τριπολιτῶν Ἀττικῆς.

8. Μ. ΛΑΣΚΑΡΙ, *Τὸ Ἀνατολικὸν Ζήτημα* 1800-1823, Θεσσαλονίκη 1948, 37.

9. Α.ΛΑΖΑΡΟΥ, *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ*, Ἀθήνα 1974.Ἔκδοσις τοῦ Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, σ.12, ὅπου πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία.

17ο καὶ 18ο αἰῶνες ἀποβαίνει αὐτόχρημα σωστική, διότι ἐπενεργεῖ στὴν ἐθνικὴ ἀφύπνιση καὶ ἑνότητα τῶν Ρουμάνων. Πρόχειρα μνημονεύουμε τοὺς λαμπροὺς ἡγεμόνες Μιχαήλ τὸν Γενναῖο καὶ Βασίλειο Λοῦπο, ἑλληνικῆς καταγωγῆς.

Ἐξετάζοντας τὰ γιουγκοσλαβικὰ σχολικὰ βιβλία ἱστορίας ὁ Λάσκαρις διαπιστώνει ὅτι οἱ συγγραφεῖς τους Voulovitch, Djeritch καὶ Popovitch, ἂν καὶ ἀναπτύσσουν διεξοδικὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, γιὰ τὴ μεγάλη ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων τοῦ 1821 διαθέτουν μόλις μία σελίδα. Ἐξ ἴσου δὲ συνοπτικὰ ἀναφέρονται καὶ στὴ βυζαντινὴ ἱστορία, ἐνῶ γιὰ ἕνα ἐπεισόδιο τῆς ἴδιας περιόδου, τὸ ὁποῖο ἐκλαμβάνεται ὡς κεφάλαιο τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας, τὴν ἐξέγερση τῶν Ἀσανιδῶν τοῦ 1185, ἀφιερώνουν ἕξι ὁλόκληρες σελίδες.

Καὶ οἱ Ρουμάνοι συγγραφεῖς σχολικῶν βιβλίων ἱστορίας, διασημότητες τῆς ρουμανικῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης καὶ ἐκπαιδεύσεως, ὁ Ἀκαδημαϊκὸς N. Iorga καὶ ὁ Καθηγητὴς M. Constantinescu ἀποσιωποῦν τὸν ἑλληνικὸ χαρακτήρα, ποὺ ἔλαβε τὸ Βυζάντιο ἀπὸ τὸν 7ον αἰώνα, καὶ διατηροῦν ὅλες τὶς προκαταλήψεις κατὰ τῶν Ἑλλήνων στὴν ἐξιστόρηση τοῦ ρουμανικοῦ διαφωτισμοῦ, τοῦ ὁποίου φορεῖς εἶναι Ἕλληνες ἐγκατεστημένοι στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες. Ἡ στάση τῶν Ρουμάνων καταντᾶ ἀκατανόητη, δοθέντος ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Iorga μὲ ἀρχειακὸ ὑλικὸ καὶ ἀδιάσειστη τεκμηρίωση εἶχε ἀποδείξει σὲ ἀλλεπάλληλες συγγραφὲς τὴν πολύτιμη προσφορὰ καὶ τῶν Φαναριωτῶν στὴν ἀναγέννηση τοῦ ρουμανικοῦ ἔθνους.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ἀναγνωρίζεται δικαιολογημένα ὡς ἀξιοσημείωτο τὸ γεγονὸς ὅτι ἱστορικοὶ καὶ ἐκπαιδευτικοὶ τῆς Βαλκανικῆς κατορθώνουν νὰ συνομιλοῦν μὲ νηφαλιότητα καὶ νὰ συμφωνοῦν κιόλας σὲ οὐσιώδη κεφάλαια.

Ἡ συνεννόηση ἁπλώνεται σὲ εὐρύτερους γεωγραφικοὺς χώρους. Κατὰ τὸ ἴδιο ἔτος 1933, στὴ Βαρσοβία ὀργανώνεται τὸ 7ο διεθνὲς συνέδριο ἱστορικῶν ἐπιστημῶν, στὸ ὁποῖο ἐκφράζεται ἡ ἐπιθυμία γιὰ διεύρυνση τῶν βάσεων διεθνοῦς συνεργασίας στὸν τομέα τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας. Συζητοῦνται δὲ ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας καὶ ἡ μεθοδολογία της μὲ συμμετοχὴ στὴν κατάρτιση τῶν προγραμμάτων ὄχι μόνο εἰδικῶν ἱστορικῶν καὶ διδασκόντων τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας ἀλλὰ καὶ ψυχολόγων καὶ παιδαγωγῶν,[10] ποὺ σημαίνει πραγματικὴ πρόοδο μὲ εὐοίωνες προοπτικὲς γιὰ μεγαλύτερα ἐπιτεύγματα.

Ἐν τῷ μεταξὺ στὸ διεθνῆ ὁρίζοντα πυκνώνουν τὰ σύννεφα, ποὺ θὰ φέρουν τὴν καταιγίδα τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, ὀδυνηρότερου τοῦ πρώτου.

Γι' αὐτὸ μετὰ τὸν τερματισμό του καὶ τὴν ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης εἰρήνης οἱ

10. Πβ. *Bulletin of the international commitee of historical sciences*, 7, 4 514.

ἡγέτες τῶν χωρῶν, νικητριῶν καὶ νικημένων, δὲν ἀρκοῦνται στὴν ἵδρυση τοῦ μεγάλου Ὀργανισμοῦ Ἡνωμένων Ἐθνῶν (Ο.Η.Ε.) ἀλλὰ σχεδὸν ταυτόχρονα ἱδρύουν καὶ τὴν UNESCO, ἐκπαιδευτική, ἐπιστημονικὴ καὶ πολιτιστικὴ ὀργάνωση τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν.

Ἐνωρὶς οἱ ἁρμόδιοι τῆς UNESCO ἀντιλαμβάνονται ὀρθότατα τὴν ὠφελιμότητα τῆς ἄμεσης ἐπικοινωνίας τῶν ἐκπαιδευτικῶν καὶ ἱστορικῶν διαφόρων χωρῶν καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς ἀπόψεων. Ἤδη τὸ 1950 ὀργανώνουν στὶς Βρυξέλλες ἐκπαιδευτικό-ἱστορικὸ συνέδριο γιὰ τὴ διδακτέα ἱστορικὴ ὕλη τῶν σχολικῶν ἐγχειριδίων μὲ πρωταρχικὴ φροντίδα τὴν ἐπισήμανση καὶ στὴ συνέχεια τὴν ἐκτόπιση τῶν προκαταλήψεων,[11] ὑβριστικῶν ἢ ὑποτιμητικῶν ἐκφράσεων καὶ λέξεων, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἀναληθειῶν. Νέο συνέδριο, ἐπίσης ἐκπαιδευτικό-ἱστορικό, ὀργανώνουν στὸ Παρίσι γιὰ μιὰ σύγχρονη καὶ ἑνιαία μέθοδο διδασκαλίας τῆς ἱστορίας.

Ταυτόσημη δραστηριότητα ἀλλὰ σὲ πλαίσια εὐρωπαϊκά, ἀκριβέστερα δὲ δυτικοευρωπαϊκά, ἀναλαμβάνει τὸ Συμβούλιο Εὐρώπης, μάλιστα μὲ σπουδὴ καὶ ἀπόδοση. Ὑπενθυμίζουμε ὅτι μόνο στὸ χρονικὸ διάστημα 1953-1958 ὀργανώνει ἕξ συνέδρια μὲ ἀπώτερη ἐπιδίωξη τὴν ἀναθεώρηση τῆς διδακτέας ἱστορικῆς ὕλης τῶν σχολικῶν βιβλίων πρὸς διόρθωση τῶν λαθῶν καὶ διάλυση τῶν προκαταλήψεων. Οἱ δὲ γνῶμες, ποὺ διατυπώθηκαν στὶς ἕξ συναντήσεις καὶ ἔγιναν ἀποδεκτές, ἀπαρτίζουν πιὰ ἕνα μικρὸ καὶ καλαίσθητο βιβλίο, ποὺ ἐπιγράφεται «Μία ἱστορία τῆς Εὐρώπης;» (Λέϋδεν 1960),[12] μὲ τὴν ἐπιμέλεια τῶν E. Bruley καὶ E. H. Dance. Ὁ δεύτερος, ποὺ συμμετεῖχε σὲ ὅλα τὰ συνέδρια, ἔγραψε καὶ τὴ μελέτη «Οἱ προκαταλήψεις στὴ διδασκαλία τῆς ἱστορίας»,[13] ἡ ὁποία ἐνσωματώθηκε στὴν ἐμπεριστατωμένη συλλογικὴ ἔκδοση τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης «Ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας καὶ ἡ ἀναθεώρηση τῶν ἐγχειριδίων ἱστορίας» (Στρασβοῦργο 1967). Ἐπὶ πλέον ἐνδιαφέρουσα ἔκδοση τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης εἶναι καὶ ἡ μελέτη τοῦ E.E.Y. Hales «Ἱστορία» (Στρασβοῦργο 1973),[14] στὴν ὁποία παρουσιάζονται ἐνδελεχῶς σπουδαῖα ἐπὶ μέρους θέματα, ὅπως:

11.Οἱ προκαταλήψεις ἀπασχολοῦν τοὺς ἱστορικούς-ἐκπαιδευτικοὺς σὲ κάθε συνάντηση. Διότι δὲν ἐξαλείφονται εὔκολα καὶ ἐπηρεάζουν ἐπικίνδυνα τὶς διανθρώπινες, διακρατικὲς καὶ διεθνεῖς σχέσεις. Εὔγλωττο παράδειγμα ἀποτελεῖ ὁ Μάρξ. Πβ. *Τὰ Νέα*, 11-3-1980. Βλ. καὶ Γ. ΦΤΕΡΗ, «Τὸ θέμα τῆς Ἱστορίας», *Τὸ Βῆμα*, 30-5-1965.

12. E. BRULEY ET E.H.DANCE, *Une histoire de l'Europe*? Leyde 1960.

13. E.H. DANCE, «Les préjugés dans l' enseignement de l' histoire», *L' enseignement de l' histoire et la revision des manuels d' histoire*, Strasbourg 1967. Ἐπὶ πλέον καρπὸς τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς του στὶς συναντήσεις αὐτὲς εἶναι καὶ ἄλλο βιβλίο του, ἐπιγραφόμενο: *History the Betrayer*, Hutchinson 1960.

14. E.E.Y. HALES, *Histoire*, Strasbourg 1973.

-Ἀβεβαιότητες ὡς πρὸς τὴ θέση καὶ ὡς πρὸς τὶς προοπτικὲς τῆς ἱστορίας στὰ σημερινὰ σχολεῖα Μ.Ε.

-Τὸ σύγχρονο πρόγραμμα ἱστορίας

-Μέθοδοι καὶ ἀπόψεις

-Ἡ ἱστορία καὶ οἱ ἄλλες ἐπιστῆμες

-Προκαταλήψεις, προπαγάνδα καὶ πλάνες

- Κατάρτιση τῶν καθηγητῶν

Τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης καὶ εἰδικὰ τὸ Συμβούλιο Μορφωτικῆς Συνεργασίας δημοσιεύει μὲ πολὺ λιτὰ μέσα τὶς ἀνακοινώσεις ἐκπροσώπων τῶν κρατῶν-μελῶν τοῦ Συμβουλίου, στὶς ὁποῖες καταχωρίζονται καὶ ἀξιολογοῦνται τὰ πεπραγμένα ἀπὸ τὸ 1945 στοὺς κλάδους τῆς ἱστορίας, τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς πολιτικῆς ἀγωγῆς τῶν σχολείων Μ.Ε. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τὶς ἐργασίες τοῦ Bengt Thelin[15] γιὰ τὰ ἐπιτεύγματα στὴ Σουηδία, τῶν M.W.H. Cavill καὶ M.R.W. Randle[16] στὸ Ἡνωμένο Βασίλειο (Ἀγγλία) καὶ τῶν Maria Emilia Tornelli Cordeiro Ferreida καὶ Maria Leonor Basto de Almeida[17] στὴν Πορτογαλία.

Ὡστόσο τὸ μέγιστο ἀπόκτημα τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης εἶναι τὸ Διεθνὲς Ἵδρυμα Σχολικοῦ Βιβλίου τῆς Βρουνσβίκης.[18]

Κατὰ τὸ 1950, ὅταν ἀκριβῶς ἡ UNESCO καὶ τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης ἐγκαινίαζαν τὴν προσπάθεια ἐπιλύσεως τοῦ προβλήματος τῆς ἱστορίας ὡς διδακτέας ὕλης καὶ τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τῶν μεθόδων διδασκαλίας τῆς ἱστορίας, στὴ Βρουνσβίκη ὁ ἀκούραστος Καθηγητὴς Georg Eckert πάσχιζε γιὰ τὴ συγκρότηση ἑνὸς πρωτότυπου ἐπιστημονικοῦ κέντρου, τοῦ ὁποίου ὡς πρωταρχικὴ ἀποστολὴ ὁρίζει τὴ βελτίωση τῆς ποιότητας τῶν σχολικῶν βιβλίων, πρὸ πάντων σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ διδακτέα ὕλη μὲ τὴν ἀποφυγὴ καταχωρίσεως σ' αὐτὰ σφαλμάτων,

15. CONSEIL DE LA COOPERATION CULTURELLE, *Conférence sur* «La coopération en Europe depuis 1945» *telle qu' elle s' est présentée dans les matériels d' enseignement de l' histoire, de la géographie et d' instruction civique dans les écoles secondaires*, Brunswick, 3-7 décembre 1979, ETUDE DE CAS SUR LA SITUATION EN SUEDE par Bengt THELIN, Strasbourg, le 18 octobre 1979, DECS/EGT (79) 60.

16. ETUDE DE CAS SUR LA SITUATION AU ROYAUME-UNI par M.W.H. CAVILL et M.R.W. RANDLE, Strasbourg, le 13 novembre 1979, DECCS/EGT (79) 61.

17. ETUDE DE CAS SUR LA SITUATION AU PORTUGAL par Mme Maria Emilia TORNELLI CORDEIRO FERREIDA et Mme Maria Leonor BASTO DE ALMEIDA, Strasbourg, le 20 novembre 1979, DECS/EGT (79) 59. Εὐχαριστῶ καὶ δημοσίως τὸν κ. Ἀστέριο Ἀργυρίου, Καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Στρασβούργου, γιὰ τὴν ἔγκαιρη ἀποστολὴ τῶν ἐνδιαφερόντων δημοσιευμάτων τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης.

18. Internationales Schulbuchinstitut, 33 Braunschweig, Rebenring.

παρερμηνειῶν καὶ προκαταλήψεων.[19]

Ἐπὶ πλέον στὶς ἐπιδιώξεις ἐντάσσει τὴν ἔγκυρη καὶ ὑπεύθυνη πληροφόρηση καὶ τὴν πρακτικὴ ὑποβοήθηση ὑποψηφίων συγγραφέων σχολικῶν βιβλίων ἱστορίας.

Τὸ 1965 συμπεριλαμβάνεται στὰ ἱδρύματα τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης,[20] τὸ ὁποῖο τὸ 1969 καλεῖ στὴ Βρουνσβίκη εἰδικούς, γιὰ νὰ συσκεφθοῦν στὸ πρόβλημα τῆς διδακτέας ἱστορικῆς ὕλης στὴ Μ.Ε.

Ἐξ ἄλλου, τὸ 1965, ἡ Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς ἱστορίας, ποὺ ἑδρεύει στὶς Βρυξέλλες, δημοσιεύει τὴ διακήρυξη - ἔκκληση τῶν Δελφῶν,[21] ἡ ὁποία ἀναφέρει λακωνικὰ βασικὲς ἀρχὲς τοῦ πῶς πρέπει νὰ συγγράφεται καὶ νὰ διδάσκεται ἡ ἱστορία στὴν ἐποχή μας, ὥστε ἡ παρουσίαση τῶν ἱστορικῶν προσώπων καὶ γεγονότων νὰ μὴ ἀντιστρατεύεται τὸ πνεῦμα τῆς παγκόσμιας ἀνθρώπινης ἀλληλεγγύης καὶ εἰρήνης.

Ἀντίστοιχες πρωτοβουλίες παρατηροῦνται καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Εὐρώπη. Ἡ Σοβιετικὴ Ἕνωση στὸν κύκλο τῶν δραστηριοτήτων τῆς Ἀκαδημίας Παιδαγωγικῶν Ἐπιστημῶν ἔχει δημιουργήσει τὸ Ἰνστιτοῦτο Ἐρευνῶν τῆς διδακτέας ὕλης καὶ τῶν μεθόδων διδασκαλίας, τὸ ὁποῖο συντονίζει τὶς ἐνέργειες βελτιώσεως τῶν σχολικῶν βιβλίων ἱστορίας, πραγματοποιώντας συστηματικὴ ἀνταλλαγὴ σχολικῶν προγραμμάτων καὶ διδασκόντων τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας, ὅλων τῶν χωρῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, καὶ τῆς Κούβας. Ἀνὰ διετία δὲ συναντῶνται οἱ εἰδικοί. Μερικὰ ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα πορίσματα συναντήσεων συνοψίζονται στὸ Συμπόσιο τῆς Πολωνίας, τοῦ 1975, καὶ στὸ Συμπόσιο τῆς Τσεχοσλοβακίας, τοῦ 1977.[22]

Ἐν τούτοις, ἡ παραποίηση τῆς πραγματικότητας δὲν σπανίζει. Ἡ ἀλλοίωση τῆς ἀλήθειας ἐπιχειρεῖται. Σὲ ἄρθρο του ὁ ὁμότιμος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀπόστολος Βακαλόπουλος δηλώνει ὅτι τὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια Μ.Ε., τόσο στὸ δυτικὸ ὅσο καὶ στὸν ἀνατολικὸ κόσμο, περισσότερο ὅμως στὰ Βαλκάνια, δὲν εἶναι ἀπαλλαγμένα ἀπὸ ὁρισμένες τάσεις, ποὺ ὑπαγορεύο-

19. W.JACOMBEYER, «Notre histoire dans les manuels scolaires des autres.Quatre réponses de l'Institut Georg-Eckert», *Sonnenberg* 103 (1983) 10 κ.ἑ.

20.Ἀποβαίνει ἀκριβῶς «centre européen d' amélioration des manuels d' histoire et de géograpie».

21. Πβ.*Ἱστορικὴ Ἐπιθεώρησις*, Τεῦχος 7ο, ἔτος Γ΄ (1965), ἀρ. 1, καὶ Φιλόλογος, 5 (1965) 245.

22. Τὸ Νοέμβριο τοῦ 1977 ἡ Ρουμανία φιλοξένησε τὸ Διεθνὲς Συμπόσιο: Préoccupations pour l' illustration correcte de l' histoire, de la civilisation et de la culture des peuples européens dans les manuels scolaires et les cours universitaires. Στὴν ἐκδήλωση ἔλαβαν μέρος ἐκπρόσωποι τῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα ἔχουν ὑπογράψει τὴν τελικὴ πράξη τοῦ Ἑλσίνκι. Πβ. *Forum*, 12 (1977) 61-77.

νται ἀπὸ τὸ κάθε κράτος, γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν παιδαγωγικούς, πολιτικούς, ἢ ἐθνικοὺς σκοπούς. Εἰδικὴ δὲ ἔρευνα τοῦ Τσέχου ἱστορικοῦ Josef Kabrda ἔδειξε ὅτι οἱ ἀνεπίτρεπτες ἀντιθέσεις ὑπάρχουν ἀκόμη στὰ σχολικὰ βιβλία χωρῶν κοινοῦ πολιτειακοῦ συστήματος, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ κράτη τοῦ ἀνατολικοῦ συνασπισμοῦ.[23]

Ἄλλως τε καὶ μιὰ φευγαλέα ματιὰ στὰ ἐγχειρίδια τῆς Σοβιετικῆς Μολδαβίας σὲ σχέση μὲ τὴ Ρουμανία καὶ τῆς Μογγολίας σὲ σχέση μὲ τὴν Κίνα ἀποβαίνει ἀποκαλυπτική.

Ἐννοεῖται ὅτι οἱ διαστάσεις θέσεων καὶ ἑρμηνειῶν στὰ βιβλία ἱστορίας τῶν Η.Π.Α καὶ Ε.Σ.Σ.Δ. ἐπαυξάνονται. Γι' αὐτὸ κρίθηκαν ἐπιβεβλημένα τὰ διεθνῆ συνέδρια ἱστορίας, ὥστε νὰ ἀμβλυνθοῦν οἱ διαφορὲς καὶ νὰ ἐπισπευσθοῦν οἱ προσεγγίσεις, ὅπου εἶναι ἐφικτές. Ἤδη τὸ 1970 στὸ συνέδριο τῆς Μόσχας ἀποφασίζεται ἡ πρόσκληση ὅλων τῶν κυβερνήσεων τῶν κρατῶν γιὰ ἐπανεξέταση τῆς ἀποστολῆς τῆς ἱστορίας στὴ Μ.Ε. Ἡ πρόσκληση ἐπαναλαμβάνεται τὸ 1975 στὸ συνέδριο τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου (Καλιφόρνιας).[24] Τὸ 1977 στὸ Βουκουρέστι Στρογγυλὴ Τράπεζα μελετᾶ τὴν πρόταση συγγραφῆς καὶ χρήσεως κοινοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐγχειριδίου ἱστορίας. Ἂν καὶ ἡ ἰδέα δὲν πραγματώθηκε, οἱ διασκέψεις καὶ τὰ συνέδρια συνεχίζονται μὲ κύριο στόχο τὴ διατύπωση μερικῶν-ἔστω-ἀρχῶν πρὸς καθοδήγηση τῶν συγγραφέων ἐγχειριδίων ἱστορίας καὶ τῶν διδασκόντων τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας.

Τὸ 1979 συνέρχονται στὴ Μόσχα ἱστορικοὶ καὶ ἐκπαιδευτικοὶ ἀπὸ πολλὲς χῶρες. Ἰσχυρὴ ἐντύπωση προκαλεῖ ἡ ἐνεργὸς παρουσία τοῦ Σοβιετικοῦ V.T. Pashuto, τοῦ Βέλγου L.Genicot, τοῦ Καναδοῦ C.Laville, τοῦ Γιουγκοσλάβου R.Petro-vitch, τοῦ Μογγόλου M. Sandorzh, τοῦ Ρουμάνου U.Stefanescu. Κύριο θέμα εἶναι «Ἡ σημασία τῆς ἱστορίας (κυρίως ὅπως διδάσκεται στὰ σχολεῖα) γιὰ τὴ διάπλαση τοῦ ἀνθρώπου τοῦ 20 αἰώνα».

Τὸ κείμενο τῶν συνομιλιῶν, ποὺ φέρει τὴν ὑπογραφὴ τοῦ Σοβιετικοῦ V.T. Pashuto,[25] ἀποτελεῖ τὴ γενικὴ ἐναρκτήρια εἰσήγηση στὸ διεθνὲς συνέδριο ἱστορίας, τὸ ὁποῖο ἐπακολουθεῖ τὸ 1980 στὸ Βουκουρέστι. Στὴν εἰσήγηση ὡς καθολικὴ ἀρχὴ πρυτανεύει τὸ ἀπόφθεγμα «ἡ ἱστορία εἶναι ὁ δάσκαλος τῆς ζωῆς». Ἀλλὰ τὸ ὅλο

23. Ὁ Kabrda τὶς θεωρεῖ ὡς ἀκατανόητες καὶ καταλήγει ἀναφωνώντας «Κρίμα!»,«Ντροπή!». Βλ. ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ,«Ἡ διδασκαλία χωλαίνει», *Τὰ Νέα*, 4 καὶ 5-7-77.

24. *Proceedings XIV International Congres of the historical sciences*, Arno Press, New York 1976, 120-121.

25. V.T. PASHUTO, «The significance of history (predominaltly as taught in school) in shaping the 20th-century individual», *XVe Congrès International des sciences historiques. Papports I*, Editura Academiei Republicii Socialiste România 1980 (Βραχυγρ. Rapports) 437 κ.ἑ.

περιεχόμενο τῆς εἰσηγήσεως δὲν πείθει οὔτε ἐκείνους, ποὺ εἶχαν λάβει μέρος στὴ στρογγυλὴ τράπεζα τῆς Μόσχας. Στὸ Βουκουρέστι ἐκφράζονται πολλὲς ἐπιφυλάξεις καὶ ἀσκεῖται δριμύτατη κριτική, ποὺ φθάνει ὥς τὴν πλήρη ἀποδοκιμασία.

Κατὰ πρῶτον ὁ Genicot[26], μεταξὺ ἄλλων, δὲν θεωρεῖ οὔτε ἀπαραίτητο οὔτε ὠφέλιμο τὸ συσχετισμὸ τῆς γενικῆς εἰσηγήσεως Pashuto μὲ τὴν τελικὴ Πράξη τοῦ Ἑλσίνκι, διότι ἔτσι ὑπονοεῖται ὅτι ἡ Πράξη ἔχει ἐπιδράσει στοὺς σκοποὺς καὶ τὶς μεθόδους τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας, πράγμα ἐντελῶς ἀνυπόστατο. Ζητεῖ δὲ τὴν ἀπάλειψη τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν πολιτικῶν πεποιθήσεων τῶν (Σοβιετικῶν) συντακτῶν, οἱ ὁποῖες ἔχουν ἐμφιλοχωρήσει στὸ κείμενο Pashuto, καὶ ἐξ αἰτίας αὐτῶν θέτει ἀλλεπάλληλες ἐρωτήσεις: Γιατί ἀναφέρεται ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ διόλου οἱ ἄλλοι , ἐξ ἴσου φοβεροί; Γιατὶ περιορίζεται ἡ πληροφόρηση καὶ ἡ πολιτικὴ ἐνημέρωση τῶν μαθητῶν μόνο στὴν ὀργάνωση τοῦ (κυβερνῶντος) κόμματος; Γιατὶ λαμβάνονται οἱ οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς συνθῆκες ὡς πρωταρχικοὶ παράγοντες, καὶ μάλιστα ἀποκλειστικοὶ στὴν ἀνθρώπινη ἐξέλιξη; Γιατί παραλείπεται ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν θεμάτων γιὰ σπουδὴ ἡ νόηση, καθ' αὐτή, στὰ πλαίσια τῶν μεγάλων συστημάτων καὶ ὄχι ἁπλᾶ μὲ τὴ μορφὴ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνολογικῶν ἀνακαλύψεων ἢ πολιτικῶν ἐφαρμογῶν; Γιατὶ καλοῦνται (οἱ ἄνθρωποι) νὰ μὴ κλεισθοῦν στὸν εὐρωπαϊσμὸ ἢ τὴν pax americana καὶ δὲν μνημονεύεται ἡ pax sovietica;

Εἶναι ἀδιανόητο -τονίζει ὁ Genicot- νὰ γίνεται λόγος γιὰ τὴ Δύση καὶ τὶς Η.Π.Α. καὶ νὰ μὴ λέγεται τίποτε γιὰ τὸ σοσιαλιστικὸ κόσμο. Θὰ ἦταν καλύτερο νὰ διακηρύσσεται ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας πρέπει νὰ τοποθετεῖται σὲ παγκόσμια θεώρηση, ποὺ δὲν εὐνοεῖ καμμία χώρα καὶ κανένα σύστημα.

Μὲ ἁδρὴ ἐπιχειρηματολογία ὁ Ἰταλὸς ἱστορικὸς Giorgio Spini ἀπορρίπτει ἀπερίφραστα στὸ σύνολο τὴν εἰσήγηση ἐξηγώντας ὅτι ὁ συντάκτης δὲν ἀφήνει ἀμφιβολία γιὰ τὴν πίστη του ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας ἐπιβάλλει νὰ ὑπηρετεῖ τὴν ἐξύμνηση τοῦ σοβιετικοῦ καθεστῶτος καὶ τὴ διάδοση διακηρύξεων ἀρεστῶν στὸ καθεστὼς αὐτό, μὲ μιὰ ὅλως ἰδιαίτερη προσοχὴ στὴν τελικὴ Πράξη τῆς Διασκέψεως τοῦ Ἑλσίνκι. Προσθέτει δὲ ὁ Spini ὅτι στὴν εἰσήγηση ὑπάρχει πολὺ

26. L.GENICOT, «Note additionnelle au rapport général sur l' enseignement de l' histoire:», Rapports 457 κ.ἑ. Γιὰ τὶς ἀπόψεις του βλ. καὶ τὰ μελετήματά του: α)« Pourquoi enseigner l' histoire», *Humanités Chrétiennes* 13 (1970) 250-265, β) «L' enseignement de l' histoire: des finalités aux cas», αὐτόθι, 17(1973) 138-150 καὶ *Histoire et enseignement*, 23 (1973) 3-13. Συμπληρωματικὰ δὲ ὁ ἴδιος παραπέμπει στούς: R.VAN SANTBERGEN, «L' histoire et ses buts dans l' enseignement», *Cahiers de Clio*, no 12 (1968) 61-77 καὶ no 13(1968) 55-68, καὶ R. DEVLEESHOUWER, «L' enseignement de l' histoire aujourd' hui», *Histoire et Enseignement*, 27 (1977) no 2, 5-8.

μικρὸς χῶρος γιὰ τὸ εἶδος ἐκεῖνο ἱστορικῆς ἀντιλήψεως, ποὺ ἄλλοτε ἦταν τόσο προσφιλὲς στοὺς Σοβιετικούς, δηλαδὴ τὸν μαρξιστικὸ ἱστορικὸ ὑλισμό.[27]

Ἐμπειρίες καὶ πληροφορίες ἐνδιαφέρουσες καὶ ἐποικοδομητικὲς ἀποκομίζονται τὰ τελευταῖα χρόνια καὶ μὲ τὶς διακρατικὲς ἢ κοινοτικὲς ἀνταλλαγές, ποὺ βασίζονται σὲ ἐπικυρωμένες μορφωτικὲς συμφωνίες.

Γιὰ πρώτη φορὰ τὸ Μάιο τοῦ 1980 ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπία ἐκπαιδευτικῶν Μ.Ε. ἐπισκέπτεται τὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση (Μολδαβία καὶ Ρωσία) μὲ κύριο πρόγραμμα τοῦ ἑνὸς μέλους, τοῦ ὑπογράφοντος, τὴ μελέτη τῶν μεθόδων διδασκαλίας τῆς ἱστορίας καὶ τῆς διαδικασίας συγγραφῆς τῶν σοβιετικῶν σχολικῶν βιβλίων ἱστορίας.[28] Ἡ ἔρευνα συνεχίζεται τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1981 στὸ Βέλγιο, ὅπου ἐκτυλίσσεταιι ἡ τολμηρότερη μεταρρύθμιση[29] μὲ τὴν ἀπόπειρα καταργήσεως τῶν σχολικῶν βιβλίων ἱστορίας καὶ ἀναπληρώσεώς τους μὲ διαγράμματα καὶ περιλήψεις.[30]

---

27. G. SPINI, «Quelques considérations sur les finalités de l' enseignement de l' histoire», *Rapports* 467. Κείμενα μὲ σπουδαῖες πληροφορίες εἶναι ἐπίσης τῶν CHR.LAVILLE, «Enseignement de l' histoire et endoctrinement: ou est l' antidote?», *αὐτ.*, 460-461. LUIS ACOSTA RODRIGUEZ, «Lugar y significado de la ensenanza de la historia, especialmente en la educacion secundariia, en la formacion del hombre del siglo XX», *αὐτ.*, 462-466. R.PETROVIC΄, «The role of the teaching of history -- particularly in secondary schools -in the personality formation of twentieth -century man- some practical issues-, *αὐτ.*, 494-496. ST. STEFANESCU, «La place et le rôle de l' enseignement secondaire, notamment pour la formation de l' homme du XXe siècle», *αὐτ.*, 488-493.Μ. ΣΑΝΖΝΓΟΡΖ, «Συνοπτικὰ γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς ἱστορίας στὰ σχολεῖα τῆς Μογγολίας», *αὐτ.* 485-487. Τὸ κείμενο εἶναι στὴ ρωσική, τὴ δὲ πλήρη κατανόησή του ὀφείλω στὴ συνάδελφο κ. Ἥρα Βαλσαμάκη-Ράλλη,τὴν ὁποία εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτή. Περισσότερο πράγματι παραστατικὴ εἶναι ἡ ἰαπωνικὴ ἀνακοίνωση, τῆς ὁποίας πέρα τοῦ τίτλου παραθέτουμε καὶ τοὺς ἐπὶ μέρους ὑποτίτλους: TAKAHASHI-SHINICHI, «On the problems of the «text-book» in the teaching of history specially in Japan», αὐτ., 470-484: *Introduction.* I.A. *history of teaching history and its present situation.* 1.Teaching history before 1945. 2. The educational reformation after the war and the change of teaching history. 3. Problems of teaching history today. II. *Some problems of present text-books on history at issue*. 1. From the viewpoint of international understanding. 2. Of treating korean history. 3. From the viewpoint of teaching peace. 4. The composition of word history. Conclusion.

28. Α. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Σχολικὰ ἐγχειρίδια ἱστορίας καὶ διδασκαλίας τῆς ἱστορίας στὴ Μ.Ε.», *Ἔκθεση γιὰ τὴν Ἐκπαίδευση στὴν ΕΣΣΔ*, Βέροια 1980, (πολυγρ.) 19-20. Βλ. καὶ «ΕΣΣΔ:Ὁ μιλιταρισμὸς ἀρχίζει ἀπὸ τὰ παιδιά», *L' Express - Ἐπίκαιρα*, 779 (7-19 Ἰουνίου 1983) 3 κ.ἑ.

29. R.VAN SANTBERGEN, «L' histoire en procès dans l'enseignement secondaire», *Cahiers de Clio*, 15 (1968) 87-101. Τοῦ αὐτοῦ, «Pour une méthode thématique d' enseignement de l' histoire?», *αὐτ.*, no 29 (1972) 50-60.

30. Πβ. *BELGIQUE INTERNE 1945-1980*. Aperçu général et documents: Minna AJZENBERG--KARNY, Marcella COLLE-MICHEL, Francine FAITE-NAGELS, Georges VAN LOUBBEECK, Présenta-tion et coordination: Maggy HODEIGE, Une publication du CENTRE DE LA PEDAGOGIE

Τὰ στοιχεῖα, ποὺ συλλέγονται, εἶναι διδακτικὰ καὶ χρήσιμα. Ἰδιαίτερα δὲ ὠφέλιμη κρίνεται ἡ ἀδιάλειπτη παρακολούθηση τῶν πρωτοβουλιῶν ἐκσυγχρονισμοῦ τῶν βιβλίων καὶ τῶν μεθόδων διδασκαλίας τῶν χωρῶν-μελῶν τῆς Ε.Ο.Κ. Εἰσήγησή μας γιὰ τὸ κοινὸ βιβλίο ἱστορίας στὰ σχολεῖα της Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητας εἶχε εὐμενῆ ἀπήχηση[31] σὲ ἐκπροσώπους Γενικοὺς Ἐπιθεωρητὲς Μ.Ε. τεσσάρων κρατῶν, ποὺ συνεργάσθηκαν στὸ πρόγραμμα εὐρωπαϊκῶν ἐπισκέψεων τοῦ 1981.

Τὸ ζήτημα τῆς σπουδαιότητας καὶ τῆς παιδευτικῆς ἀξίας τῶν ἐγχειριδίων καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας ἀπασχόλησε, ἔπειτα ἀπὸ πρότασή μας, καὶ τὴν ὁμάδα ἐργασίας γιὰ τὸν προγραμματισμὸ τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἐπισκέψεων στὸ Εὐρωπαϊκὸ Σεμινάριο[32] τοῦ Pont-à-Mousson τοῦ Νοεμβρίου 1982.

Τυχὸν ἐπίσημη ἀποδοχὴ καὶ πραγμάτωση τῆς εἰσηγήσεως γιὰ συγγραφὴ ἑνιαίου σχολικοῦ βιβλίου ἱστορίας τῶν δέκα χωρῶν τῆς Κοινότητας προοιωνίζεται ἐπαύξηση τοῦ ἑλληνικοῦ κύρους μὲ πολλαπλὲς ἀγαθὲς ἐπιπτώσεις.

Στὴ Δ. Εὐρώπη ἂν οἱ Ἕλληνες ἁρμόδιοι ἐπιλέξουν τοὺς πλέον κατάλληλους ἐκπαιδευτικοὺς γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ διερεύνηση τοῦ ζητήματος καὶ τὴν προώθηση τῶν ἐνεργειῶν σὲ μόνιμη καὶ ὄχι εὐκαιριακὴ βάση (ἀπὸ λόγους κομματικοὺς ἢ πολιτικῆς σκοπιμότητας), διαφαίνεται εὐοίωνη ἐξέλιξη. Ἀρκεῖ ἴσως νὰ ὑπενθυμίσουμε τὴν πρόσφατη ἀνακοίνωση τοῦ François Mariet μὲ θέμα: « Ἡ ἐκπαίδευση γιὰ τὴ διεθνῆ κατανόηση σὲ μιὰ πολυπολιτισμικὴ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία», στὴν ὁποία ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς κατέχει θέση προεξάρχουσα. Ἐξ ἴσου χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ τέταρτη παράγραφος τῶν παιδαγωγικῶν προτάσεων τῆς 7 Σεπτεμβρίου 1982 τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως τῶν Ἐκπαιδευτικῶν (Παράρτημα Γαλλίας). Μεγαλύτερο ἀκόμη ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ ἔργο τῶν Jaques Aldebert καὶ M. Pasdeloup «Οἱ δρόμοι τῆς Εὐρώπης»,[33] ποὺ διαιρεῖται σὲ

DE L' HISTOIRE ET DES SCIENCES DE L' HOMME. Collection FORMATION HISTORIQUE, Troisième degré (16-18 ans), 1, SCIENCES ET ET LETTRES, LIEGE.

31.Ὁ Γάλλος Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς Μ.Ε. κ. Jean Carpantier, ἕνας ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τοῦ ἐξαιρετικὰ ἐκσυγχρονισμένου, ἄρτιου καὶ μεθοδικοῦ ἐγχειριδίου ἱστορίας τῆς Β΄ Λυκείου ἐκφράζει καὶ τὴν ἐπιθυμία του γιὰ συνέχιση τῆς ἀνταλλαγῆς γνωμῶν, μὲ ἐπιστολή του: «...je vous souhaite la réussite dans vos entreprises mais je souhaite également que certaines de nos réflexions rapides échangées à la fin de notre séjour à Bruxelles ne s' oublient pas. Pour ma part, je ne cesse d' y repenser...» Πβ. Α. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Ἔκθεση γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἐπίσκεψη στὸ Βέλγιο*, Ἀθήνα 1981(πολυγρ.) 7.

32. Δ.Ν. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «Τὸ Εὐρωπαϊκὸ Σεμινάριο γιὰ τὴ μελέτη τῶν ἐκπαιδευτικῶν συστημάτων», *Νέος Λόγος* Πειραιῶς, 27-11-1982.

33. J. ALDEBERT, B. ET M. PASDELOUP, *Les chenins de l' Europe*. Tome I: *De l' Antiquité à la fin du XVIème siècle*, Bibliovision, ἄ.τ.-χ., 7.2 diapositives et texte. Τὴν ἐνημέρωσή μου στὰ δημοσιεύμα-

τρία μέρη, τὸ δὲ πρῶτο ἀφορᾶ σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὴν Ἑλλάδα, ἐπιγραφόμενο «Γένεση τῆς Εὐρώπης»!

Ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ δὲν ὀρθώνονται ἐμπόδια, ἀφοῦ, ὅπως σημείωσε ὑπεύθυνα ὁ Μ. Λάσκαρις, οἱ ἀπαράδεκτες ἐκφράσεις ἔχουν ἐκλείψει ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ σχολικὰ βιβλία ἱστορίας πρὶν ἐκδηλωθοῦν ὁποιεσδήποτε ξένες ὑποδείξεις, παρεμβάσεις ἢ διαμαρτυρίες. Ἀσφαλῶς ἀπομένουν ἀτέλειες, ποὺ ζημιώνουν τοὺς Ἕλληνες καὶ ὄχι τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ συνεπῶς συμφέρει ἡ ἀναθεώρηση καὶ ὁ ἐκσυγχρονισμός, ἐφ᾽ ὅσον τηρηθοῦν βασικὲς προϋποθέσεις.

Δὲν χρειάζεται λεπτομερὴς σχολιασμὸς τῶν ἀδυναμιῶν καὶ τῶν ἐλλείψεων τῶν ἑλληνικῶν σχολικῶν βιβλίων ἱστορίας, διότι ἤδη ἐπανειλημμένα εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας στὸν ἡμερήσιο καὶ περιοδικὸ τύπο κριτικὲς καὶ παρουσιάσεις ἐξονυχιστικές. Μάλιστα ἐκπαιδευτικοὶ μὲ εἰδικὲς σπουδὲς στὴν ἱστορία καὶ πανεπιστημιακοὶ παράγοντες ἔγραψαν καὶ αὐτοτελῆ μελετήματα, ὅπως οἱ Ἠλίας Γεωργίου,[34] Στ. Παπαδόπουλος,[35] Ν. Ἄχλης.[36]

Ὡστόσο, ἡ ἐπισήμανση μερικῶν κενῶν ἢ σφαλμάτων βοηθεῖ στὴν κατανόηση τοῦ προβλήματος. Πράγματι, τὸ κεφάλαιο τῆς ρωμαιοκρατίας στὰ ἑλληνικὰ σχολικὰ βιβλία ἱστορίας δὲν ἱστορεῖται ἐπαρκῶς. «Δὲν μᾶς ἔγινε συνείδηση -σχο-

---

τα τῆς σελίδας ὀφείλω στὸ συνάδελφο Γενικὸ Ἐπιθεωρητὴ Μ.Ε. Michel Boulard, Directeur du Centre Régional de Documentation Pédagogique de l' Academie de Nantes, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ δημοσίως.

34. Η.Π. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Ἀνακρίβειαι διδασκόμεναι ἐν τῇ νεοελληνικῇ ἱστορία*, Ἀθῆναι 1961.

35. ΣΤ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἡ διδασκαλία τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας στὰ ἑλληνικὰ πανεπιστήμια καὶ τὰ σχολεῖα μέσης ἐκπαιδεύσεως». Ἀνακοίνωση ποὺ ἔγινε στὰ γαλλικὰ σὲ ἱστορικὸ συμπόσιο τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας, τὸ ὁποῖο πραγματοποιήθηκε στὸ Pamporovo (περιοχὴ Smoljan) τῆς Βουλγαρίας (15-22 Φεβρουαρίου 1981) μὲ τὸ γενικὸ θέμα «Ἡ ἔρευνα καὶ ἡ διδασκαλία τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας στὴν Βουλγαρία καὶ στὸ ἐξωτερικό». Ἀνάτ. *Δωδώνη*, 9 (1980) 109-130.

36. Ν.Χ. ΑΧΛΗ, *Οἱ γειτονικοί μας λαοί, Βούλγαροι καὶ Τοῦρκοι στὰ σχολικὰ βιβλία Ἱστορίας Γυμνασίου καὶ Λυκείου*, Θεσσαλονίκη 1983. Στὶς σελίδες 89-91 καταχωρίζεται βιβλιογραφία, ἑλληνόγλωσση καὶ ξενόγλωσση. Ἐνδιαφέρον εἶναι καὶ τὸ εἰδικὸ βιβλιογραφικὸ μελέτημα τοῦ ΙΩΝ. ΙΑΚ. ΚΟΥΝΕΛΛΗ, «Ἐπιλογὴ βιβλιογραφίας (εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν) ἀφορώσης εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν διδακτικὴν αὐτῆς», *Ἀκτῖνες*, 408 (Φεβρουάριος 1980) 58-60. Προσθ. Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ, «Φύση καὶ Ἱστορία», *Γνωσιολογία*, Ἀθήνα 1962, 332-388. Β.Α. ΚΑΛΟΓΕΡΑ, «Γενικὴ διδακτικὴ τοῦ μαθήματος τῆς Ἱστορίας», *Διδακτικά-Παιδαγωγικά-Ἐπιστημονικά Σύμμικτα*, Θεσσαλονίκη 1973, 203-207. «Ἡ Ἱστορία μας: Μήπως πρέπει νὰ τὴν ξαναγράψουμε;», *Τὰ Νέα*, 4-7-1977 κ.ἑ. ΑΝ. Χ. ΜΩΡΙΚΗ, *Ἡ Ἱστορία ὅπως ἐξετάσθηκε στὶς εἰσαγωγικὲς στὸ διάστημα 1948-1977*, Ἀθήνα 1978. «Εἶναι σωστὰ γραμμένα τὰ σχολικὰ μας βιβλία», *Ἡ Καθημερινή*, 26/27-2-1978. ΜΑΝ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ, «Ἕνα κακὸ σχολικὸ βιβλίο», *Τὸ Βῆμα*, 1-12-1979. «Δύο σχολικὰ βιβλία γεμάτα λάθη», *Ἡ Καθημερινή*, 2/3-12-1979. Ι. Ν. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ, *Ἱστορικὲς Γραμμές*.

λιάζει ὁ Π. Παλαιολόγος- ὁ χρόνος τῆς ὑποταγῆς στοὺς Ρωμαίους, ὅπως μᾶς ἔγινε τὸ 1453 μὲ τὴν ἅλωση τοῦ Βυζαντίου... Ἄγνωστη εἶναι ἡ ἀτμόσφαιρα τῶν αἰώνων ποὺ τὸ ἔθνος ἔζησε ὑπόδουλο τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας».[37] Δηλαδή, ἐνῶ διδάσκοντας τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας ἔχουμε ἀφετηρία καὶ τέρμα χρονικό, παρακολουθοῦμε σταδιακὰ τὴν τύχη τῶν Ἑλλήνων στὰ κατεχόμενα ἐδάφη καὶ στὶς παροικίες τοῦ Ἐξωτερικοῦ, βλέπουμε τὴ θρησκευτικὴ καὶ κοινοτικὴ ζωή, τὴν παιδεία στὶς ποικίλες βαθμίδες (σπαργανικὴ μορφή - Κρυφό Σχολειό,[38] κατώτερο ὁμαλὸ σχολεῖο, ἀνώτερη ἐκπαίδευση μὲ φημισμένες σχολές),[39] τὶς ἰδιωτικὲς ἢ συντεχνιακὲς δραστηριότητες τῶν ὑπόδουλων καὶ ξενιτεμένων Ἑλλήνων, γεωργοκτηνοτροφία, χειρωνακτικὰ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα, ἐμπόριο, ναυτιλία, ἐπιστῆμες, καλὲς τέχνες, γράμματα,[40] ὁπότε γίνεται αἰσθητὴ καὶ κατανοητὴ ἡ βαθμιαία ὡρίμαση γιὰ τὴν διεκδίκηση τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, στὴ Ρωμαιοκρατία οἱ Ἕλληνες χάνονται. «Ἀλλ' -ὅπως βεβαιώνει ὁ ὁμότιμος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ν. Τωμαδάκης- εἰς τὴν ἱστορίαν τὰ πράγματα δὲν συνέβησαν ἔτσι. Οὔτε μὲ τοὺς Ρωμαίους, οὔτε μὲ τοὺς Ἄραβας, οὔτε μὲ τοὺς Ἑνετοὺς καὶ τοὺς μετ' αὐτοὺς κατακτητὰς αὐτοκτονήσαμεν, οὔτε εἴχομεν τὸ δικαίωμα νὰ τὸ πράξωμεν καὶ νὰ ἐξαφανίσωμεν τὸ Γένος ἀπὸ προσώπου τῆς Γῆς. Ἀλλ' οὔτε οἱ Ἰταλοὶ ἢ οἱ Οὖγγροι ἢ οἱ Κροάται ἢ οἱ Τσέχοι αὐτοκτόνησαν ὑπὸ τοὺς Γερμανούς».[41]

Στὴν ἑλληνικὴ Μ.Ε. διδάσκοντες καὶ διδασκόμενοι ἀποστηθίζουμε μὲ ἀπρο-

---

Τόμος Α.΄ Λάρισα 1979. ΑΝΤΑΙΟΣ (=Χ.ΚΛΑΡΑΣ) «Τὰ παιδιὰ μισοῦν τὴν Ἱστορία;», *Ἡ Βραδυνή*, 2-8-1980. Π. ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἡ διδασκαλία Λόγου καὶ τῆς Ἱστορίας», *Παιδεία καὶ πολιτικὴ στὴν Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1980, 677-679. «Ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια -Ἡ ἀποσιώπηση ἢ ἡ διαστρέβλωση τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας», *Θέματα παιδείας*, 2, Ἀθήνα 1980, 106 κ.ἑ. καὶ «Ποιά εἶναι τὰ σχολικά μας βιβλία», 3, Μελέτες Κέντρου Μαρξιστικῶν Ἐρευνῶν, Ἀθήνα 1981, 12 κ.ἑ. «Τὰ διδακτικὰ βιβλία τῆς μέσης ἐκπαίδευσης», *Διαβάζω*, 47 (Νοέμβριος 1981) 33 κ.ἑ. ΣΤ. ΡΑΜΦΟΥ, «Ἡ σχολικὴ διδασκαλία τῆς Ἱστορίας», *Παιδεία Ἑλληνική*, Ἀθήνα 1982, 79-114. Γ. ΚΑΜΑΡΑΔΟΥ-ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ, *Ἡ ἀνάθεώρηση τῆς Ἱστορίας*, Ἀθήνα 1983.

37. Βλ. σημ. 4.

38. ΤΑΣΟΥ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Τὸ Κρυφὸ Σχολειό. Παιδεία Ἑλλήνων-Ὀργάνωσις αὐτῆς μετὰ τὴν Ἅλωσιν*, Ἀθῆναι 1979.

39. Α. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Γλυκοχάραμα Νεοελληνικῆς Παιδείας*, Πειραιεὺς 1965. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ παιδεία τῆς περιφερείας Ἐλασσόνος στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα 1966. Ἀνάτ. Ἠώς, 9 (1966) 289-302. Τοῦ αὐτοῦ, *Κων. Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους*, Ἀθήνα 1971. Ἀνάτ. *Θεσσαλικὰ Χρονικά*, 10(1971) 539-551.

40. Α. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Ἡ Ἑλληνικὴ Παράδοση, ὅπως τὴν εἶδε καὶ τὴν πρόβαλε ὁ Πέτρος-Αὐγουστῖνος Ντὲ Γκύς*, Βέροια 1979.

41. Ι.Μ. ΧΑΤΖΗΦΩΤΗ, *Βυζάντιο καὶ Ἐκκλησία. Ἡ ἀπομυθοποίηση καὶ ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια*, Ἀθήνα 1978, 116.

σδιόριστη ἱκανοποίηση τὴν πασίγνωστη ρήση τοῦ Ὁρατίου, κατὰ τὴν ὁποία οἱ νικημένοι Ἕλληνες νίκησαν τὸ βάρβαρο κατακτητή. Αὐτὴ ὅμως ἀποτελεῖ ὑστερολογία, διότι ἡ «νίκη» ἔλαβε χώρα αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῶν Ρωμαίων στὴν κυρίως Ἑλλάδα.[42] Ἡ Ρωμαιοκρατία παρερμηνεύεται καὶ παραγνωρίζεται ἡ ἐπίδρασή της στὴν προετοιμασία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, στὸν ὁποῖο ἔχει μεταγγίσει τὸν ἑλληνικό, ποὺ διέσωσε, εἴτε αὐτούσιο εἴτε μὲ ρωμαϊκὴ ἐπικάλυψη, καθὼς καὶ στοιχεῖα πολιτισμικὰ ἄλλων λαῶν.

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Διονύσιος Ζακυθηνὸς ἐπικαλούμενος τὶς ἀπόψεις τοῦ F.E. Peters, ποὺ διακρίνει «Λατινικὸ Ἑλληνισμὸ» καὶ «Ἑλληνικὸ Ἑλληνισμὸ» τόσο στὸν τομέα τὸ γλωσσικὸ ὅσο καὶ στὸ θρησκευτικό, πνευματικὸ καὶ δημόσιο βίο, ἐπιλογίζει τὴν ἀνακοίνωσή του στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ὡς ἑξῆς: «Ὑπὸ τὸ νέον τοῦτο πρῖσμα ὁρωμένη, ἡ Ρωμαιοκρατία καὶ γενικώτερον ἡ Ρωμαϊκὴ Ἱστορία ἀποτελεῖ ἐπιστημονικὸν χῶρον ἐκτάκτου ἐθνικῆς σημασίας».[43]

Ἀληθινά, ἂν δὲν κατοπτεύσουμε τοὺς Ἕλληνες σὲ σχέση μὲ τοὺς Ρωμαίους ἀπὸ τὴν πρώτη ἐπικοινωνία στὴν Ἰταλία,[44] στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα,στὴ Σικελία, στὴ Μεσόγειο καὶ ἀργότερα στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο,[45] δὲν γίνεται ἀντιληπτὴ ἡ πολὺ μεταγενέστερη παρουσία τῶν Ἑλλήνων, τὸν ἕβδομο αἰώνα μ.Χ., ἡ ἀνάδυση τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν ὁποία ἀπαιτοῦμε, ὅπως ἔπραξε ὁ Μ. Λάσκαρις, νὰ ἀναγνωρίζουν οἱ ξένοι καὶ νὰ περιλαμβάνουν στὰ ἐγχειρίδια τῆς ἱστορίας τους, χωρὶς νὰ ἔχουμε διαφωτίσει οὔτε τὸν ἑαυτό μας γιὰ τὴν ἐπίτευξή της.

Παρόμοια παρασιωπᾶται καὶ ἡ μετέπειτα Ἑλληνικὴ Διασπορά, μολονότι σὲ πολλὲς περιπτώσεις ἔχει συμβάλει καὶ στὴν ἐθνογένεση ἢ ἀνάπτυξη ἐθνῶν, ὅπως τῶν Ρουμάνων μὲ τὸ σχεδὸν ἄγνωστο ἔργο τοῦ διακόνου Κορέση ἢ τῶν Ρώσων μὲ τὸν ἐπινοητικὸ νοῦ καὶ τὸν πρωτοφανῆ μόχθο τοῦ ἐλάχιστα γνωστοῦ Ν. Σπαθάρη ἤ, ὅπως συνήθως μνημονεύεται, N. Milescu.[46]

---

42. Α. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς*, ἐν Ἀθήναις 1976, 12-20, 39-40. Τοῦ αὐτοῦ, «Présence hellénique en Egypte romaine», Ἀνακοίνωση στὸ Α΄ Διεθνὲς Συνέδριο Ἑλληνοαραβικῶν Σπουδῶν, Ἀθήνα 1983.

43. ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, «Ἡ Tabula Imperii Romani καὶ ἡ ἔρευνα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* (1972)319.

44. *Le genti non greche della Magna Grecia*, «Atti dell' XI convegno de studi sulla Magna Grecia, Taranto 1971», Napoli 1972. *Atti del Convegno de studio sulle genti della Lucania antica e le loro relazioni con i Greci d' Itallia*, Roma 1974. Α. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Ρωμαϊκὸς ἀρκαδισμὸς», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Ἀναβίωσης τοῦ Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους*, Ἀθήνα 1983.

45. Σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ γιὰ τὸν εὐρύτερο μεσογειακὸ χῶρο καὶ τὸν Εὔξεινο Πόντο βλ. Α.ΛΑΖΑΡΟΥ, *Ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία*, Ἀθήνα 1983. Ἀνάτ. ἀπὸ τὸν τόμο «Μνήμη» Γεωργίου Ι. Κουρμούλη, σημ. 16-20.

46. Α. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Nicolae Milescu ὁ Λάκων «Homo Universalis»*, Ἀθῆναι 1980. Ἀνάτ. Πρακτικῶν

Ἑπομένως ἔχει ὡριμάσει ἡ ἰδέα μιᾶς ἀναδιαρθρώσεως καὶ βελτιώσεως τῆς διδακτέας ὕλης ἱστορίας στὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, κατὰ τρόπο ὥστε νὰ διασφαλίζεται ἡ ἐπιτυχὴς ἀντιμετώπιση τῶν πολλαπλῶν προβλημάτων, δηλαδὴ τῆς συγκεντρώσεως, ἐπιλογῆς, διακριβώσεως, διατυπώσεως, διατάξεως καὶ ἐκτάσεως τῆς ὕλης.[47]

Αὐτὲς δὲ οἱ προϋποθέσεις ἐπιβάλλουν συλλογικὴ ἐργασία[48] εἰδικῶν ἱστορικῶν ἐπιστημόνων, Ἀκαδημαϊκῶν, Καθηγητῶν Πανεπιστημίων, Συνεργατῶν Ἐπιστημονικῶν Κέντρων Ἐρευνῶν, Καθηγητῶν Μ.Ε. μὲ μεταπτυχιακὲς σπουδές, Καθηγητῶν διδασκόντων τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας στὸ Γυμνάσιο ἢ Λύκειο, Διευθυντῶν Σχολείων, Γενικῶν Ἐπιθεωρητῶν, Παιδαγωγῶν καὶ Ψυχολόγων, ὁλόκληρης ἐνεργοῦ καὶ ὄχι τιμητικῆς ἢ τυπικῆς Ἐπιτροπῆς, ὥστε νὰ προλαμβάνονται ὁποιαδήποτε λάθη καὶ ταυτόχρονα νὰ καταχωρίζεται στὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια διδακτέα ὕλη κατὰ τὴν ἔκταση, διάταξη, διατύπωση καὶ προσφορὰ ἀνάλογη μὲ τὴν ἡλικία καὶ σύμμετρη μὲ τὴν ἀντιληπτικότητα τῶν μαθητῶν.

Γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση τοῦ ἔργου ἡ Ἐπιτροπὴ ἐνημερώνεται πληρέστατα καὶ ἀδιάκοπα στὴν ἀντίστοιχη διαδικασία ἄλλων κρατῶν, στὸν τρόπο θεωρήσεως τῆς ἱστορίας γενικά, ἀλλὰ καὶ στενότερα σὲ συνάρτηση μὲ τὰ γειτονικὰ κράτη,[49] στὶς τάσεις ἑρμηνείας τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, στοὺς σκοποὺς τοῦ μαθήματος τῆς ἱστορίας.

Ὅρος στοιχειώδης καὶ ἐγγύηση ἀσφαλὴς γιὰ αἴσια ἔκβαση τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐπιτροπῆς εἶναι, ἂν ὅλα τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ἔχουν ἰδεῖ τὰ ἀντίστοιχα σχολικὰ βιβλία ἱστορίας, τουλάχιστον τὰ πιὸ ἀξιόλογα, τῶν ἄλλων χωρῶν, ὄχι μόνο γιὰ τὴν ὕλη ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν αἰσθητική, διακοσμητική, ἐκτυπωτικὴ πλευρά. Καὶ τοῦτο εἶναι ὁπωσδήποτε δυνατὸ χάρη στὴ λειτουργία τοῦ Κέντρου Βελτιώσεως Ἐγχειριδίων Ἱστορίας τῆς Βρουνσβίκης.

Α΄ Λακωνικοῦ Συνεδρίου, «Λακωνικαὶ Σπουδαὶ» - *Πρακτικὰ Β΄*, 188-198.

47. Κ. ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΥ, «Προβλήματα σχετικὰ μὲ τὴ συγγραφὴ τῶν νέων διδακτικῶν βιβλίων τῆς ἱστορίας», *Φιλόλογος*, 5 (Δεκέμβριος 1965) 236-244. Ε.ΜΙΛΛΕΟΥΝΗ,«Τὸ ἑλληνικὸ σχολικὸ βιβλίο», *Πειραϊκή-Πατραϊκή*, Φύλλο 191, 24-25. Βλ. καὶ σχόλιο « Τὸ σχολικὸ βιβλίο μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα», *Νειάτα*, 183-184 (1981) 88.

48. Βλ. ἐκδόσεις σχολικῶν βιβλίων Ἱστορίας Armand Colin, Paris 1981, καὶ Hatier, Paris 1982.

49. Γ. ΧΑΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ ἐθνικὴ ἑλληνικὴ μειονότης εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὸ σχολικὸν αὐτῆς Ζήτημα,* Ἰωάννινα 1981. *Βαλκανικὴ βιβλιογραφία,* Α΄ (Συμπλήρωμα), Θεσσαλονίκη 1973, 11-15, Βαρβάκειος Πρότυπος Σχολή, *Ἔκθεση πεπραγμένων σχολικοῦ ἔτους 1981-82*, Ἀθήνα 1982, 21 κ.ἑ. Ν.Κ. ΜΑΡΤΗ, *Ἡ πλαστογράφηση τῆς Ἱστορίας τῆς Μακεδονίας,* Ἀθήνα 1983. Α. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Καὶ οἱ Δωριεῖς ἀκόμα εἶχαν προγόνους... τοὺς Τούρκους!», Ἡ *Καθημερινή,* 22-5-1983. Βλ. ἐπίσης Γ.Δ. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, «Διεθνιστικοὶ ἐθνικισμοί», *Τὸ Βῆμα,* 11-11-1978 καὶ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΧΡΥΣΟΥ, «Ὀρθὴ ἐκτίμηση Βυζαντινῆς Ἱστορίας», *Ἡ Καθημερινή,* (ἐπιστολή),

Μόνο μετὰ τὴν πολύπλευρη, πολύπλοκη καὶ ἐπίπονη αὐτὴ προεργασία συγγράφεται τὸ σχολικὸ ἐγχειρίδιο ἱστορίας, πολυγραφεῖται καὶ ἀποστέλλεται γιὰ πειραματικὴ χρήση ἑνὸς τουλάχιστον διδακτικοῦ ἔτους σὲ 15-20 σχολεῖα ὅλων τῶν διαμερισμάτων τῆς χώρας. Ἂν βέβαια διδάσκοντες καὶ διδασκόμενοι ἀποφανθοῦν γιὰ τὴν καταλληλότητα ἐπισημαίνοντας συνάμα κάθε ἀτέλεια καὶ γίνουν οἱ διορθώσεις, τὸ βιβλίο προτείνεται γιὰ ἐκτύπωση καὶ καθολικὴ διανομή.

Ὡστόσο οἱ προβληματισμοὶ δὲν τελειώνουν. Διότι τὸ κατάλληλο ἐγχειρίδιο συνιστᾶ ἀναντίρρητα ἕνα σπουδαῖο συντελεστὴ στὴν καλύτερη διεξαγωγὴ τῆς παιδευτικῆς πράξεως, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὁ μοναδικός.[50] Ὑπολείπονται ἡ εἰδικὴ ἐπιστημονικὴ κατάρτιση τῶν διδασκόντων[51] καὶ ἡ μύησή τους στὴν ἐνδεδειγμένη διδακτικὴ μέθοδο.[52]

Φυσικά, ἀποστολὴ τῶν Φιλοσοφικῶν Σχολῶν τῶν Πανεπιστημίων μας εἶναι ἡ μετάδοση γνώσεων ἱστορικῶν καὶ ἡ προπαρασκευὴ ἐπιστημόνων ἱστορικῶν. Δοθέντος ὅμως ὅτι σχεδὸν τὸ σύνολο τῶν πτυχιούχων καταλήγουν στὴν ἕδρα τῶν σχολείων Μ.Ε., ἐπιβάλλεται νὰ ἀνταποκριθοῦν καὶ στὶς ἀπαιτήσεις τῆς πραγματικῆς σταδιοδρομίας τους μὲ παράλληλη λειτουργία «ἐπικουρικῶν» τμημάτων, στὰ ὁποῖα θὰ παρέχεται ἡ δυνατότητα προετοιμασίας τῶν φοιτητῶν γιὰ τὸ μελλοντικὸ διδακτικὸ ἔργο. Ἡ μεθόδευση τῆς καλύψεως τῆς ζωτικῆς αὐτῆς ἀνάγκης ἐκφεύγει τοῦ σκοποῦ τοῦ ἄρθρου. Ἴσως καὶ τὰ Παιδαγωγικὰ Ἐργαστήρια κριθοῦν ὡς τὰ πλέον ἁρμόδια. Πάντως οἱ Σχολὲς σ' αὐτὴ τὴν πρόσθετη, ἀλλὰ τόσο σημαντικὴ ἀποστολή, θὰ διευκολυνθοῦν ἐξαιρετικά, ἂν ἀξιοποιήσουν τοὺς ἀντικειμενικὰ προσοντούχους διδάσκοντες τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας στὴ Μ.Ε.

Ἐν τέλει, πέραν ὅλων τούτων, ἀπομένει νὰ διαθέσουμε γιὰ τὴ διδασκαλία τὴν

19-3-82.

50. ΙΩ. ΞΗΡΟΤΥΡΗ, *Γενικὲς προϋποθέσεις μεθοδικῆς διδασκαλίας*, Θεσσαλονίκη 1954.

51. G. BELBENOIT, *La formation en cours de service des enseignants dans la Communauté européenne*, Bruxelles 1976. G. DE LANDSHEERE, *La formation des enseignants de demain,* Bruxelles 1976. TH. GORDON, Enseignants officaces, Le Jour, Editeur, 1981.

52. E.H. DANCE, «Quelques suggestions destinées aux professeurs d' histoire concernant des nouvelles conceptions et des nouvelles methodes», *Revue analytique de l' éducation* 15, no 3 (1963). (L' anseignement de l' histoire), MARIA VASILESCU, «Examinarea si notarea elevilor la istorie», *Studii si articole de istorie* 15 (1970) 229 κ.ἑ. LUCIA GEORLIAN - C. DINU, «Tendințe actuale in predarea istoriei in scoala», *αὐτ.*, 17 (1972), 135 κ.ἑ. M. IONESCU, *Previziune si control in procesul didactic*, Cluj- Napoca 1979. Ἡ διδακτικὴ μέθοδος ἀποφέρει καλύτερα ἀποτελέσματα, ὅταν προηγεῖται καὶ ἡ ἐνδεδειγμένη συγγραφικὴ μέθοδος. Πβ. E. WILL, «Comment on écrit l' histoire hellénistique... (notes critiques)», *Historia*, 27 (1978) 82: «des "historiens", une fois qu' ils ont une idée en tête, font de sa démonstration une fin et se montrent peu raffinés sur le choix des moyens. On

εἰδικὴ αἴθουσα τῆς ἱστορίας μὲ τὸν τεχνολογικὸ σύγχρονο ἐξοπλισμό, τὰ τελειότερα ἐποπτικὰ μέσα καὶ ὄργανα διδασκαλίας,[53] κατὰ τὸ πρότυπο σχολείων πολλῶν χωρῶν. Ἂν ὅμως ἡ διάθεση Εἰδικῆς Αἴθουσας Ἱστορίας προσκρούει πρὸς τὸ παρὸν στὶς διδακτηριακὲς δυσχέρειες, ἡ συγκρότηση Ἐπιτροπῆς Συγγραφῆς Σχολικῶν Βιβλίων Ἱστορίας καὶ ἡ ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν εἶναι ἐφικτὴ καὶ κατεπείγουσα, μὲ κριτήρια ἀπαραιτήτως καὶ ὄντως ὑπερκομματικά. Διότι ἡ Ἱστορία ὡς διδακτέα ὕλη παραμένει τὸ κατ' ἐξοχὴν πρόβλημα τῆς Παιδείας μας, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ὀρθὴ ἀντιμετώπιση καὶ ἐπιτυχῆ ἐπίλυσή του ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιβίωση καὶ συνέχεια τῆς Φυλῆς, τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ του.

parle volontiers de méthodologie historique: faudra--il enseigner la déontologie historique?».

53. J. A. POINSSAC,«A propos des techniques audio-visuelles au service de l' histoire» Βλ. *Sciences de l' Education*, no 3-4 (1968) 399-407, καὶ J.-P. VAN QUANG, *Sciences et technologie de l' éducation. Bibliographie analytique*, «Orientations / E. 3».

ΚΥΠΡΙΟΙ ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΟΜΟΓΕΝΕΙΣ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Ἑλληνικὴ παρουσία σὲ ὅλο τὸν χῶρο τῆς προϊστορικῆς Εὐρώπης ὑποδηλώνει τὸ θρυλούμενο ὅτι οἱ γενάρχες τῶν προϊστορικῶν Εὐρωπαίων ἀπὸ τὸ ἀπώτατο σημεῖο τῆς Δύσεως ἕως τὸ αντίστοιχο τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Κέλτης, ὁ Γαλάτης, ὁ Σκύθης, εἶναι γόνοι τοῦ Ἡρακλέους[1]. Οἱ δὲ ἆθλοι του, ὅπως αὐτὸς στὸ νησὶ τοῦ Γηρυόνη[2], πέρα τῶν Ἡρακλείων στηλῶν, στὸν Ἀτλαντικό, μακρότατης πορείας μέσῳ Ἱσπανικῆς Χερσονήσου, νότιας Γαλλίας, Ἄλπεων, τῶν ὁποίων ἡ δύσκολη διάβαση ὀνομάζεται ἔκτοτε Graiae Alpes, Ἑλληνικὲς Ἄλπεις[3], καὶ ὅλης τῆς Ἰταλίας, σημαίνουν τοὺς διὰ ξηρᾶς δρόμους ἀποδημίας-ἐμπορίου τῶν προϊστορικῶν Ἑλλήνων[4]. Ἐπὶ πλέον ἡ πλεύση τοῦ πρώτου εὐρωπαϊκοῦ πλοίου μὲ τὸ περιώνυμο πλήρωμά του, τοὺς Ἀργοναῦτες[5], ποὺ συνοδεύονται καὶ ἀπὸ δύο διακεκριμένους ἰατρούς, τοὺς ἀδελφοὺς Μαχάονα καὶ Ποδαλείριο[6] ἀπὸ τὴν Τρίκκη τῆς Θεσσαλίας, ἐντάσσεται στὶς ἀπαρχὲς τῆς θαλασσοπλοΐας καὶ ποταμοπλοΐας.

Ἄσκηση ἔντονης ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως φανερώνουν ὀνομασίες, ἐπινοημένες ἀπὸ ἐπιστήμονες ἐντοπίους. Συγκεκριμένα ὁ Ἱσπανὸς ἀκαδημαϊκὸς A. Garcia Y Bellido ἐπιγράφει σύγγραμμά του Hispania Greca.[7] Οἱ δὲ P.Jacobsthal καὶ

---

1. P. Grimal, *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine.* Paris, P.U.F.1958, 84a, 162 καὶ 163,418α. Γιὰ τοὺς Σκύθες καὶ τὴν ἑλληνικὴ ἐπίδραση σ' αὐτοὺς βλ. Ch. Lenormant, *Les Grecs et les Scythes du Bosphore cimmérien*.Paris 1859, 15-16. Πατέρα τὸν Ἡρακλῆ εἶχε καὶ ὁ Ὕλλος, γενάρχης τοῦ ἰλλυρικοῦ φύλου τῶν Ὕλλων. Βλ.Duje Rendic´ Miocevic´,«I Greci in Adriatiatico», *Studi Romagnoli*, 13,1962,39 κ.ἑ.

2. J. M. Blázquez Martinez, «Gerión y otros mitos griegos en Occidente», *Gerion*, 1, 1983, 21-38. Πέδρο Ὀλάγια, *Μυθολογικὸς Ἄτλας τῆς Ἑλλάδας*, Ἀθήνα 2001, 155.

3. R. Dion, «La voie héracléenne et l' itinéraire transalpin d' Hannibal», *Hommages à Albert Grenier* édités par Marcel Renard, coll. *Latomus*, 58 (1962), I, 527 κ.ἑ.

4.F. Benoit,«La légende d' Héraclès et la colonisation grecque dans le Delta du Rhône», *Lettres d' humanité*, 8, 1949, 116. J. Charmasson, «Grecs et Celtes dans la vallée du Rhône», *Rivista di Studi Liguri*, 34, 1968, *Omagio à Fernand Benoit*, II, 1972, 106 κ.ἑ.

5. Grimal, *ἔ.ἀ.,* 48b. E. Delage, *La Géographie dans les Argonautiques d' Apollonios de Rhodes.* Paris - Bordeaux 1930. Α.Σ.Ἀρβανιτόπουλος, «Οἱ Ἀργοναῦται. Ἀπὸ τοῦ μύθου εἰς τὴν ἱστορίαν διὰ τῆς ἀρχαιολογίας», *Πολέμων*, 3, 1947-48, 56-66. O. Zanco, «Gli Argonauti e la protostoria», *Studi Classici e Orientali,* 4, 1956, 194-213. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Ἀργοναῦτες καὶ οἱ προϊστορικὲς ἐκστρατεῖες», *Ἐλευθερία* (Λαρίσης), 24.6.1984, 8.

6. G. Maddoli, «Filottete in "Italia"», *Magna Graecia*, 15(5-6),1980,4a.

7. Barcelona 1948.

Ε. Neuffer τὴ Γαλλία ὀνομάζουν Gallia Graeca[8]. Περιεργότατα ὁ P. Collart[9] διερωτᾶται γιὰ τὴν ἐξελλήνιση καὶ τῆς Ἑλβετίας. Ἐξ ἄλλου ἐκπληκτικὰ ὁ Ε. Penninck[10] βασιζόμενος στὴν ἑλληνικὴ λέξη πύργος (=φυλάκιο, καταφύγιο, φρούριο), ἡ ὁποία στὴ λατινικὴ γλώσσα τρέπεται σὲ *burgus,* ὑπαινίσσεται διέλευση καὶ διαμονὴ Ἑλλήνων στὸν τόπο διατηρήσεώς της, ὅπως στὴν Ἱσπανία Μποῦργκος ἢ στὴ Βουλγαρία Μπουργκάς.[11] Ἰδιαίτερα διατείνεται ὅτι αὐτὴ διαιωνίζεται καὶ σὰν δεύτερο συνθετικὸ συνθέτων τοπωνυμίων Strassburg, Duisburg κλπ, πόλεων τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης κατὰ μῆκος τῶν ποταμῶν, στοὺς ὁποίους Ἕλληνες ἱδρύουν σταθμούς, πόρους, Ἐμ-πόρια, ἕως τὴ Βαλτική, ὅπου διενεργεῖται τὸ ἐμπόριο τοῦ ἠλέκτρου, κεχριμπαριοῦ, πρώτης προτιμήσεως γιὰ κοσμήματα γυναικῶν σὲ πανευρωπαϊκὴ κλίμακα καὶ κυρίως στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, μὲ κέντρο τὴν Κύπρο.

Κατ' ἐξοχὴν ἡ Ἰταλία, τόσο ἡ στεριανὴ ὅσο καὶ ἡ νησιωτική, Σικελία, ἢ γενικὰ Μεγάλη Ἑλλάδα[12], γίνεται προσιτὴ καὶ στοὺς Ἀργοναῦτες, οἱ ὁποῖοι εἶχαν εἰσέλθει καὶ στὸν πλωτὸ Πάδο. Μάλιστα ὁ Διομήδης μνημονεύεται ἀπὸ τὸ νότιο

8.«Gallia Graeca, Recherches sur l' hellénisation de la provence», *Préhistoire*, 2, 1933, 1-64. Βλ. καὶ F. Benoit, *Recherches sur l' hellénisation du Midi de la Gaule.* Aix-Cap 1965.

9. «Peut-on parler d' une hellénisation de la Suisse?», *Actes du Colloque sur les influences helléniques en Gaule,* Dijon 1958, 35 κ.ἑ.

10. «L' origine hellénique du burgus», *Latomus*, 4,1940-1945,5-21.

11. Βλ. καὶ M. Lambrousse, «Les burgarii et le cursus publicus». *Mélanges d' Archéologie et d' Histoire de l' Ecole Française de Rome*, 56, 1939, 151-167. Ἀ. Χατζῆς, *Βουλγᾶρις-Βούλγαρος.* Ἀθῆναι 1940. Ἀ. Κεραμόπουλλος, *Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες.* Ἀθῆναι 1945, 7 κ.ἑ. J. Nemeth, *La provenance du nom Bulgar*. Winnipeg 1964.

12. Πβ. Bertrand Russel, *History of Western Philososophy*. London 1961, 76:«Magna Graecia (the Greek sities of south Italy and Sicily)». Βλ. καὶ Εὐθ. Καστόρχης, *Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ρωμαίους καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν τούτων.* Ἀθήνησι 1972. A. Ciaceri, «La denominazione di Magna Grecia (V sec. a. C.)», *Storia della Magna Grecia*, Roma-Napoli, II[2], 1940 (1927[1]), καὶ *Historia,* 4, 1930, 192-197, ὅπου ἀντικρούει τὴν πολεμικὴ τοῦ A. Momigliano *(Bull. Fil. Class*, 35, 1929, 47 κ.ἑ.). R. Cantarella, *« Ἡ Μεγάλη Ἑλλάς», La città e il suo territorio, Atti del VII Convegno di Studi sulla Magna Grecia,* Taranto 1967, Napoli 1968, 11-25. E. Greco, «In margine a Strabone VII,2», *Parola del Passato (PdP*), 25, 1970, 416-420. G. Maddoni, «Strabone VI 1,2: Magna Grecia senza Sicilia», *PdP*, 26, 1971, 342-347. Ὁ ἴδιος, «Megale Hellas: Genesi di un concetto e realtà storico-politiche», *Megale Hellas, nomi e immagine: Atti del ventinnesimo convegno di studi sulla Magna Grecia* 1981. I. Cazzanica, «L' estensione alla Sicilia della espressione Magna Grecia in Strabone (VI 1,2)», *PdP*, 26, 1971, 26, 1971, 26-31. Ἰ. Βάρτσος, «Ἱστορία καὶ νόημα τοῦ ὅρου Μεγάλη Ἑλλάς», *Στήλη, τόμος εἰς μνήμην Ν. Κοντολέοντος*, Ἀθῆναι 1980, 421- 429. S.Calderone, «La conquista romana della Magna Grecia», *La Magna Grecia in età romana. Atti del XV Convegno di Studi sulla Magna Grecia.* Taranto 1975. Napoli 1976, 33-81. Δ. Κακάμπουρας, «Ἡ Μεγάλη Ἑλλάδα καὶ ἡ συμβολή της στὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμό», *Ἱστορικὰ θέματα*, 4, 2002, 29-47.

καὶ τὸ κεντρικὸ ἕως τὸ βορειότερο σημεῖο τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, Βενετία, σὲ ποικίλες παραλλαγὲς παραδόσεων, τὶς ὁποῖες ἀνθολογεῖ καὶ ὁ Στράβων (VI, 283--284 ε 3,9). Ἀπὸ τοὺς συγχρόνους μας ὁ Jean Bérard[13] μελετώντας ὅλες τὶς φιλολογικὲς πηγές, ἑλληνικὲς καὶ λατινικές, συμπεραίνει ὅτι πόλεις, τῶν ὁποίων ὁ Διομήδης πιστεύεται πανάρχαια ἱδρυτὴς ἢ ἐπισκέπτης, κεῖνται στὴν Ἀπουλία ἀλλὰ καὶ στὶς ἐκβολὲς τοῦ Πάδου, ὅπου προέχει ἡ Σπίνα[14].

Σύμφωνα πάλι μὲ πηγὲς θησαυρισμένες καὶ μελετημένες ἀπὸ τὸν Bérard, μετὰ τὰ Τρωϊκὰ ἐντοπίζονται στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα καὶ ὁ Φιλοκτήτης ἱδρύοντας πολλὲς πόλεις καὶ ἱερά, συνάμα δὲ ὁ Ποδαλείριος, ὁ ἕτερος τῶν Τρικκαίων ἰατρῶν, χάρη στοὺς ὁποίους θεραπεύθηκε ὁ ὁμηρικὸς ἥρωας καὶ ἐπῆλθε ἡ νίκη κατὰ τῶν Τρώων, ἀφοῦ ὁ χρησμὸς ἐπέβαλλε ὡς ὅρο τὴν παρουσία του στὸ πεδίο τῶν μαχῶν γιὰ τὴν ἅλωση τῆς Τροίας. Κατὰ τὸν N.G.L. Hammond[16], «Ὁμηρικὴ ἰδέα τοῦ κόσμου δὲν προερχόταν ἀπὸ τὴν περιορισμένη γνώση τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου, τῆς ὁποίας ἡ ἀπόκτηση θὰ ἦταν δυνατὴ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἀρχῶν τῆς Ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου. Μᾶλλον, ἀπορρέει ἀπὸ γνωριμία μὲ τοὺς Ὠκεανοὺς πέρα τῆς Μεσογείου (Ἀτλαντικός, Εὔξεινος, Ἐρυθρά), γνωριμία, τὴν ὁποία θὰ μποροῦσαν νὰ ἐπιτύχουν οἱ μυκηναϊκοὶ καὶ μινωϊκοὶ ναυτικοὶ κατὰ τὴν ἀκμὴ τῆς

13.*La colonisation grecque de l'Italie méridionale et de la Sicile: l'Histoire et la Légende,* fascicule 150e de la Bibliothèque des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome, Paris, de Broccard, 1941, 502 pages, in-4o, avec 6 cartes et des titres marginaux. Στὴ δὲ ἰταλικὴ μετάφραση ὁ τίτλος γίνεται *Magna Grecia* (Torino 1963).

14. Πβ. L. Braccesi, «La più antica navigazione greca in Adriatico», *St. Class Orient,* 18,1969,134: «La tradizione antica concorda nel fare de Spina una fondazione pelasgica e nel ritenere Ravenna abitata fin da tempi antichissimi da Pelasgi o da Tessali». Γιὰ Ravenna παραπέμπει στοὺς Στράβωνα, V,I,7, C 214, Ζώσιμο, Y,27, καὶ S. Ferri, «Il problema di Ravenna preromana», *Opuscula*, Firenze 1962 (=Corsi di cultura ravennate e bizantina» II, 1957), 468. Γιὰ δὲ Πελασγοὺς L. Paretti, «Pelasgica», *Riv. Filol. Istruz. Class.*, 46, 1918, 153 κ.ἑ. καὶ 307 κ.ἑ. M.Biancardi, «I "Pelasgi": nome, etnografia, cronologia», *St. Class. Orient*., 10, 1961, 224 κ.ἑ. Ἐπίσης ὁ ἴδιος ὁ Alessandra Coppola, «I Greci descrivono Spina», *Spina. Storia di una città tra Greci ed Etruschi.* Ferrara 1993, 71, I. Spina e l' Eridano, ὅπου ὑποθέσεις ἀφίξεως τῶν Ἀργοναυτῶν ἀπὸ τὸν Πόντο μέσω Δουνάβεως στὸν Πάδο-Ροδανὸ ἕως τὴν Ἰβηρία, πέρα τῶν Πυρηναίων, ποὺ φέρονται φορεῖς παραδόσεων, ὅπως τῶν Διομήδους καὶ Ἀντήνωρος, καθὼς καὶ ἐμπόρων Ἑλλήνων. Ἡ Spina θεωρεῖται σὲ τρεῖς περιόδους, I,II,III. Κατὰ τὴν πρώτη εἶναι ἵδρυμα πελασγικό. Οἱ Πελασγοὶ ἐγκατέλειψαν τὴν Ἤπειρο μετὰ τὴν ἐντολὴ τοῦ μαντείου γιὰ Ἰταλία. Βλ. καὶ L. Braccesi, «Indizi per una frequentazione micenea dell' Adriatico». E. Acquaro et al. eds, *Momenti precoloniali nel Mediterraneo antico*. Roma: Consiglio Nazionale delle Ricerche, 1988, 133-145, ἰδίως 139.

15.Bérard, *ἔ.ἀ.*, 344 σημ. 1,2,350 σημ.1,346 σημ. 1,3,335 σημ.3. Βλ. καὶ P.M.Duval, «L' histoire et la légende de la colonisation grecque en Occident», *Revue Archéologique*, ser.6, 19,1943,130-131, ὅπου ἀναφέρονται ὁ Ἰάσων στὴν Ἰταλία, οἱ Ἀργοναῦτες κ.ἄ.

16. *A. History of Greece to 322 B.C.* Oxford 1963, 62.

Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ». Μὲ πρόσφατες πρόσθετες ἀποδείξεις ὁ καθηγητὴς Ντούμας[17] παρατηρεῖ ὅτι ἡ γνωριμία εἶναι δυνατὸν νὰ εἶχε λάβει χώρα πολλοὺς αἰῶνες ἐνωρίτερα!

Διαπιστώνοντας ὕπαρξη Ἰβηρίας Γεωργιανῆς-Καυκασιανῆς καὶ Ἰβηρίας Ἱσπανικῆς καθορίζει ὁ Deroy[18] τὴν πρώτη ὡς ἐντελῶς γειτονικὴ μὲ τὴν Κολχίδα, πρὸς τὴν ὁποία εἶχαν πλεύσει οἱ Ἀργοναῦτες. Ἐπιπρόσθετα ἐπιμένει στὴν ταύτιση τῶν δύο ὀνομασιῶν ὡς μιᾶς καὶ μόνης περιοχῆς. Παράλληλα συσχετίζει τὴν Κολχίδα μὲ τὴν ἑλληνικὴ λέξη *χαλκός*! Ἔπειτα ἀποτιμώντας ὡς ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὴ μινωϊκὴ μεταλλουργία τὴ θαλάσσια κυκλοφορία, ἐπικίνδυνη δὲ ὁπωσδήποτε, φρονεῖ ὅτι οἱ Μινωϊκοί, ἀρχίζουν νὰ ἑτοιμάζονται γιὰ τὴν προοδευτικὴ ἐγκατάλειψη τῆς Ἀνατολικῆς Ἰβηρίας. Διότι οἱ διερευνητές τους ἔχουν ἀνακαλύψει στὸν ἀκρότατο δυτικὸ χῶρο τῆς Μεσογείου, στὴν Ἱσπανία, μία ἄλλη πολὺ πλούσια πηγὴ μεταλλευμάτων χαλκοῦ, κασσιτέρου, χρυσοῦ. Ἐδῶ πλέον δὲν ἀντιμετωπίζουν ἀνταγωνισμὸ καὶ σύντομα κατὰ μῆκος τοῦ κόλπου τῆς Γασκώνης ἐκτείνουν τὶς δραστηριότητες ἕως τὰ βρεταννικὰ νησιά[19]. Ἔτσι ἐννοεῖται εὐχερέστατα πῶς οἱ ναυτικοὶ τοῦ Αἰγαίου προσονομάζουν τοὺς μεταλλωρύχους καὶ τοὺς τεχνίτες χυτηρίου τῆς Δύσεως "Ἴβηρες", ὄνομα ποὺ ἕως τότε ἦταν ἀποκλειστικὸ τῶν Καυκασιανῶν-Γεωργιανῶν. Προσφυέστατα δὲ ἡ διάσημη ἀρχαιολόγος T. Blawatskaya μὲ μελέτημά της, ἐπιγραφόμενο «Ἀπὸ τὴν Κρητικὴ ἐποποιΐα τοῦ 17ου- 15ου αἰώνων π.Χ.»[20], δίνει διαστάσεις μεγαλειώδεις στὴν πολιτισμικὴ προσφορὰ τῶν Κρητῶν! Ἐφεξῆς παρόμοιες μετακινήσεις διαδέχονται ἡ μία τὴν ἄλλη, π.χ. Φωκαέων, Εὐβοέων κ.ἄ.[21], οἱ ὁποῖες δὲν ἀφίστανται τῶν πραγματικῶν ἐποποιΐων.

---

17. C. Doumas, «What did the Argonauts seek in Colchs?», *Hermathena*, 150, 1991, 31-41. Βλ. καὶ *Thalassa. L' Egée préhistorique et la mer. Actes de la troisième Rencontre égéenne internationale de l' Université de Liège, Station de recherches sous - marines et océanographiques* . (StaReSo), Calvi, Corse (23--25 avril 1990) édités par Robert Laffineur et Lucien Basch. Université de Liège. *Histoire de l' art et archéologie de la Grèce antique*, 1991.

18. «L' origine préhellénique de quelques noms de peuples méditerranées», *Annuaire de l' Institut de Philologie et d' Histoire orientales et slaves, 3,1953. Mélanges Isidore Lévy,* Bruxelles 1955, 87-121, ἰδίως 116 - 117.

19. Μεταγενέστερα, κατὰ τὸν Στράβωνα, ὁ Πυθέας εἶχε πραγματοποιήσει τὸν περίπλου καὶ εἶχε ὑπολογίσει τὸ μῆκος τῆς περιφέρειας τῶν ἀκτῶν τοῦ νησιοῦ τῆς Βρεταννίας. Κατ' ἄλλους δὲ ἀρχαίους συγγραφεῖς ἔκανε λόγο καὶ γιὰ τὸ νησὶ Θούλη, ποὺ εἰκάζεται ὁτι εἶναι ἡ Ἰσλανδία ἢ ἡ Νορβηγία. Βλ. Π. Καραγιῶργος, *Πολιτισμικὲς σχέσεις Ἑλλάδας-Βρετανίας (Ἔρευνες καὶ μελέτες)*, Ἀθῆναι 2002, 10.

20. Βλ. *Ziva Antika,* 25, 1975, 355--361. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Κρητικὲς Ἐποποιΐες ὡς Ὑποθῆκες Ἐθνικές», *Ἑλλοπία,* 61, 2002, 53-55.

21. Βλ. *Euboica. L' Eubea e la presenza euboica in Calcidica e in Occidente. Atti del Convegno Internazionale* di Napoli 13--16 novembre 1996 [a cura di M. Bats e B. d' Agostinoz]. Napoli 1998.

Οἱ Ἀργοναῦτες, ἀρχοντόπουλα τῆς ἑλλαδικῆς γῆς, ὕστερα ἀπὸ τὴν σκληρὴ κωπηλασία ἀναπαύονται ἢ ἐπιδίδονται σὲ μικροασχολίες τοῦ πλοίου τους.

Πάντως τὴν ἔλλειψη σαφοῦς μνείας σὲ συγκροτημένη καὶ ἱστορημένη ἔξοδο Κυπρίων καὶ ἐγκατάστασή τους σὲ χῶρο κατάλληλο, δὲν στηρίζει τὸ ἀμετακίνητο ἀπὸ τὴ Μεγαλόνησο.Διότι δὲν συνᾴδει πρωτίστως μὲ τὴν πάγια τάση τῶν Ἑλλήνων, δηλαδὴ τὸ φιλαπόδημο. Δὲν ἑρμηνεύει ταυτόχρονα καὶ τὴν ἐγνωσμένη ἐπίδοση τῶν Κυπρίων, οἱ ὁποῖοι πολὺ πρώιμα διακρίνονται στὴν ἀξιοποίηση μεταλλευμάτων, ὅπως τοῦ χαλκοῦ στὸ κυπριακὸ ἔδαφος. Ἡ ἐξόρυξη χαλκοῦ ἄρχισε περὶ τὸ 2000 π.Χ. καὶ ἀποτελεῖ τὴ μεγαλύτερη πηγὴ πλούτου τῆς Κύπρου, ἡ ὁποία ἐξάγει ἐπίσης λάδι, κρασί, ναυπηγικὴ ξυλεία κ.ἄ.[22] Συνακόλουθα ἀποδημίες Κυπρίων, καθὼς καὶ συμβιώσεις καὶ συνεργασίες τους μὲ Συνέλληνες τοῦ Μικρασιατικοῦ, Αἰγαιϊκοῦ δυναμικοῦ ἢ ἄλλων περιοχῶν, θεωροῦνται ὡς πολὺ πιθανὲς ἢ πιστευτές. Ἀρκεῖ ἡ ἀνάληψη ἐνδελεχοῦς διερευνήσεως χώρων, στοὺς ὁποίους ἐπισημαίνονται ποικιλόμορφες μεταλλευτικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ κατὰ μᾶζες ἢ μικρότερης κλίμακας ἐμφανίσεις Ἑλλήνων.

Στὸ Β.Δ. μέρος τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, τῶν Βαλκανίων, τὰ ὁποῖα ἕως καὶ τὸν 6ο αἰώνα μ.Χ. ἀποκαλοῦνται Εὐρώπη[23], κατὰ μαρτυρία Βυζαντινοῦ χρονογράφου καὶ ἀξιωματούχου τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, πέρα τῆς καθη-

22. Βλ. Βάσος Καραγιώργης, *Ὁ Πολιτισμὸς τῆς Προϊστορικῆς Κύπρου.* "Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν" Α.Ε. 1976, 141. Ἀνδρέας Δημητρίου, *Ἄφιξη τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Κύπρου.* Λευκωσία 1994, 332.(Ἀνάτυπο ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Ἱδρύματος Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ «Διάλεξεις - Ὁμιλίες - Ἐκδηλώσεις», Τόμος Α΄, Λευκωσία 1994). *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ΠΑΑ),* 62, 1987, 299, ὅπου ὁ ἀκαδημαϊκὸς Μιχαὴλ Σακελλαρίου παρουσιάζει τὰ *Acts of the international Archaeogical Symposium,* «Cyprus between the Orient and the Occidens», ποὺ ἐπιμελήθηκε ὁ Βάσος Καραγιώργης, ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

23. Βλ. E. Lozovan, «Byzance et la Romanité Scythique», *Revue des Etudes Roumaines,* 5-6. 1960, 223. M. Dubuisson, «Problèmes du bilinguisme romain», *Les Etudes Classiques (LEC),* 49, 1981, 38 σημ. 66. C. Poghirc, «Romanisation linguistique et cultureelle dans les Balkans. Survivances et évolution», *Les Aroumains,* INALCO 1989,34: «...les gens habitant "l' Europe" (c'est - à - dire, la péninsule balkani-que)...».

γεσίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Κωνσταντινουπόλεως[24], ἤτοι τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ[25], συγγραφὲς συγχρόνων μας ἐγκρίτων ἐπιστημόνων ἐπιμαρτυροῦν τόσο ὕπαρξη Ἑλλήνων ὅσο καὶ ἐνασχολήσεις τους συναφεῖς μὲ τὸ συζητούμενο θέμα.

Ὡς πρὸς τὴν πρώτη βεβαιώνει μὲ σύγγραμμά του, εὐγλωτότατα ἐπιγραφόμενο Grecità adriatica[26], ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Πάδοβας Lorenzo Braccesi, καθὼς καὶ μὲ καταπληκτικὸ συμπληρωματικὸ δημοσίευμά του, ἔτους 2001, τὸ ὁποῖο ἐπιγράφει Hellenikās Kolpos, ἐννοώντας τὴν Ἀδριατική, μὲ ὑπότιτλο Supplemento a Grecità adriatica.[27]. Ἀπὸ δὲ τοὺς ἐπιστήμονες, τῶν ὁποίων οἱ ἔρευνες καλύπτουν τὸ Β.Α. μέρος τῆς κατὰ Ἰωάννην Λυδὸν Εὐρώπης[28],

---

24. M. Dubuisson, «Y a-t-il une politique linguistique romaine?», *Ktema,* 7,1982,195 σημ.41. Ἡ δὲ καθηγητικὴ ἰδιότητα τοῦ ἐπέτρεπε καὶ ἄμεση πρόσβαση στὰ κρατικὰ ἀρχεῖα. Βλ. E. Flintoff, «Varro in the works of John of Lydia», *Atti Congresso Internazionale. Studi Varroniani*. Rieti 1976, 365-377.

25. *Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας*, 261,68 (Bonn), ὅπου ἐπιπρόσθετα μαρτυρεῖται δημογραφικὴ ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων, χρήστων τῆς λατινικῆς γλώσσας. Γιὰ τὴν ἑρμηνεία τῆς λατινοφωνίας τους βλ. σημείωση τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Radu Vulpe στὸ βιβλίο τοῦ ὁμολόγου του Vasile Pârvan, *Începuturile vietii romane la gurile Dunării,* Bucureşti 1974,193 σημ. 314. Μετὰ διετία ὁ Vulpe, *Studia Thracologica,* Bucuresti 1976, 300, γράφει: «...la plupart des territoires [balkaniques] avaient subi la forte pénétration de l' hellénisme avant d' être inclus dans l' Empire romain».

Ὁ Pârvan, *Dacia*, 140, ἀναλύοντας τὴ δαλματικὴ γλώσσα διαπιστώνει σύνθεσή της ἀπὸ στοιχεῖα λατινικά, ἰλλυρικά, ἑλληνικά. Βλ. καὶ V. Vinja, «Remarques sur quelques éléments de l' ancien grec dans la nomenclature ichtiologique de l' Adriatique», *Ziva Antica*, 5, 1955, 118-125.Ὁ ἴδιος, «Le Grec et le Dalmate», *Zeitschrift für Balkanologie,* 5, 1957, 203-223. Ljuba Ognenova, «Nouvelle interprétation de l' inscription "Illyrienne" d' Albanie», *Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH),* 83, 1959, 794-799, ὅπου τὴν ἐπιγραφὴ τῆς Χρυσουπόλεως -Σκουτάρεως- Σκόδρας, πιστευτὴ ἐπὶ μισὸ αἰώνα ὡς μοναδικὴ ἰλλυρική, ἀπέδειξε ἑλληνικὴ καὶ μάλιστα χριστιανικὴ τῶν 6ου-7ου αἰ. Βλ. ἐπίσης *Byzantinische Zeitschrift,* 64, 1971, 22 κ.ἑ., ὅπου ὁ P. Charanis σημειώνει ὅτι ἀπὸ τὸν ἐπιφανέστατο πανεπιστήμονα ἐπίσκοπο τῆς Σεβίλλης καὶ μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπο Ἱσπανίας Ἰσίδωρο, τὸν ἅγιο, ὀνομάζεται τὸ Ἰλλυρικὸν Graecia.

26. Bologna 1971 καὶ 2η ἔκδοση 1977. Ἤδη κατὰ τὰ τέλη τοῦ β΄ παγκοσμίου πολέμου ὁ P. Digovic΄, *La Dalmatie et les problèmes de l' Adriatique,* Lausanne 1944, 64, ὁμολογεῖ: οἱ αὐτόχθονες τοῦ ἀδριατικοῦ χώρου τῆς βαλκανικῆς μιμούμενοι τοὺς Ἕλληνες δημιουργοῦν ναυτικό, ἐπιδίδονται στὸ ἐμπόριο, ἀναπτύσσουν πνευματικὴ ζωή, ὀργανώνονται πολιτικά. Πβ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐθνολογικὰ καὶ πολιτισμικὰ Βαλκανικῆς», *Πλάτων*, 49, 1997, 166-187, καὶ ἀνάτυπο μὲ πρόλογο καὶ εὑρετήρια. Ὁ ἴδιος, «Διαχρονικὲς διαβαλκανικὲς σχέσεις πολιτισμοῦ», *Ἑλλοπία,* 64, 2004, 31-35.

27. « L' ERMA» di Bretschneider - Roma 2001.

28. Τὸ σημερινὸ ὄνομα Βαλκάνια, κατὰ τὸν καθηγητὴ τῆς Γλωσσολογίας στὸ Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Ν.Π. Ἀνδριώτη, *Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς*, Θεσσαλονίκη 1967, 46, εἶναι ἐξελληνισμένη μορφὴ τοῦ τουρκικοῦ Balkan, ποὺ σημαίνει ὄρος. Βλ. περισσότερες λεπτομέρειες Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Βλάχοι τῶν Βαλκανίων», *Ὁ ἄγνωστος Ἑλληνισμὸς τῶν Βαλκανίων,* Ἑταιρεία τῶν Φίλων του Πολεμικοῦ Μουσείου, [Ἀθήνα 1996], 46. Πρόσφατα ὁ φιλόλογος Ἰ. Ν. Ἠλιούδης, «Περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ὀνόματος Balkan», *Ἡ Καθημερινή,* 8.11.2001,

ἐνδεικτικὰ μνημονεύονται οἱ Chr. Danov[29] καὶ ἰδίως ὁ G. Mihailov[30]. Ὁμολογουμένως ἐμπεριστατωμένα ἔχουν ἐρευνήσει τὸ ρεῦμα καὶ τὰ παρόχθια τοῦ μεγάλου πλωτοῦ ποταμοῦ, τοῦ Δουνάβεως, ποὺ συνδέει κεντρικὴ Εὐρώπη,

---

12, καὶ *Ἡ Γλώσσα μας* 111, 2002, 8 ὑποστηρίζει προέλευση ἀπὸ τὸν ὅρο Beilakani, ὅπως εἶχαν ὀνομάσει τοὺς Παυλικιανοὺς οἱ Ἄραβες μὲ προληπτικὴ ἀφομοίωση τῆς πρώτης συλλαβῆς καὶ συγκοπὴ τοῦ α τῆς μεσαίας: Beilakan> Balakan> Balkan.

29. «Les recherches scientifiques sur la colonisation grecque dans le Pont Euxin en Bulgarie, Union Soviétique, Roumanie et Turquie», *Revue Historique,* 1959-1960, 281-296.

30. G. Mihailov, *La langue des inscriptions grecques en Bulgarie.Phonétique et morphologie.* Sofia 1943. Ὁ ἴδιος, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae,* I-IV, Serdicae 1956-1966, I², 1970. Ὁ ἴδιος, Le problème de l' hellénisation et de la romanisation des Thraces», *Actes du IIᵉ Congrès International de Thracologie* (Bucarest 1976). Volume sélectif Paris - Roma - Montreal - Pelham N.Y. 1982, 437-444. Ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδραση ἀποδεικνύεται διαχρονική. Βλ. καὶ B. Gerov, «L' aspect ethnique et linguistique dans la région entre le Danube et les Balkans à l' époque romaine (I-IIIe s.)», *Studi Urbinati,* 33, N.S., B-N, 1-2, 1959, 173-191 D.A. Zakythinos, «La synthèse byzantine dans l' antithèse Orient - Occident», *Actes du Colloque International de Civilisations Balkaniques* organisé par la Commission Nationale Roumaine pour l' UNESCO et l' Académie de la République Populaire Roumaine sous les auspices et avec l' aide de l' Organisation des Nations Unies pour l' Education, la Science et la Culture. Sinaïa, 8-14 juillet 1962, 109: «... Constantinople est une capitale mondiale et un puissant centre d' irradiation d' idées et de modes de vie», καὶ σελ. 114: «..l' Empire byzantin a toujoours été un puissant foyer d' irradia-tion. C' est par son canal que les parties les plus reculées du continent et des îles adjacentes ont reçu l' héritage de l' Hellénisme...». Ὁ ἴδιος, «La synthèse byzantine», *Les peuples de l' Europe du Sud-Est et leur rôle dans l' histoire (Byzance et les peuples du Sud-Est Européen),* Association Internationale d' Etudes du Sud - Est Européen. *Ier Congrès International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Européennes,* Sofia 1966, 20: «...monument le plus considérable de l' époque est sans doute cette série d' inscriptions protobulgares. On entend par ce terme les textes épigraghiques, redigés en langue grecque par ordre des Khans bulgares, depuis le règne de Tervel (701-718) jusqu' au baptème de Boris-Michel (865). Tous ces monuments épigraghiques, précieux en soi comme une source historique et comme un échantillon de la langue populaire, acquièrent une grande valeur comme des témoins d' une expérience culturelle. Nous sommes d' accord aujourd' hui qu'ils ont été écrits par des Grecs, Grecs indigènes, réfugiés ou captifs. Grecs locaux...». Ὁ ἴδιος, « Οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τοῦ ἐξελληνισμοῦ εἰς τὸν ἐκσλαβισμόν», *ΠΑΑ*, 56, 1981 (1982), 231, 232, 233: «Ἡ θεωρία, ἡ δεχομένη ὅτι οἱ Βούλγαροι ἦσαν γηγενεῖς καὶ κατῴκουν ἀπὸ αἰώνων εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου, στερεῖται πάσης ἐπιστημονικῆς βάσεως...

Ὁ ἔπηλυς Βουλγαρικὸς λαὸς ἔφερεν εἰς τὴν πενιχρὰν ἀποσκευήν του περιωρισμένον ἀριθμὸν Πρωτοβουλγαρικῶν λέξεων Τουρκικῆς προελεύσεως, ..., τὰς ὁποίας ἐχάραξε διὰ γραμμάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου. Ἐπὶ διακόσια καὶ πεντήκοντα ἔτη τὸ Βουλγαρικὸν Κράτος ἐχρησιμοποίει τὴν Ἑλληνικήν, ἐφθέγγετο ἑλληνιστί... Ἐκτὸς εὐαρίθμων ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγράφησαν βουλγαριστὶ δι' Ἑλληνικῶν γραμμάτων, τὰ λοιπὰ εὑρήματα ἔχουν γραφῆ εἰς δημώδη Ἑλληνικὴν γλῶσσαν...». Alex. Balabanoff, «Ἡ Βουλγαρία καὶ ὁ κλασικὸς πολιτισμός», *Νέα Ἑστία*, 22, 1937, 975. *Οἱ Ἕλληνες τῆς Βουλγαρίας. Ἕνα ἱστορικὸ τμῆμα τοῦ περιφερειακοῦ Ἑλληνισμοῦ.* Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου -Πανελλήνια Ὁμοσπονδία Συλλόγων Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας. Θεσσαλονίκη 1992.

Εὔξεινο καὶ Μεσόγειο, Ρουμάνοι ἀκαδημαϊκοί, π.χ. Vasile Parvan[31], N. Banescu[32], E. Condurache[33], D. Pippidi[34], R. Vulpe[35] κ.ἄ[36]. Ἀκριβέστερα δὲ ὁ πρῶτος σὲ μελέτη του, τὴν ὁποία ἐπιγράφει La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube (Bu-carest 1923), ὀνομάζει τὸν Δούναβι, συνάμα καὶ τὸν Δνείπερο, ποταμοὺς "ἑλληνικούς". Ἁπτότατα ἀποδεικνύει μὲ βάση τὴν ἀφθονία ἑλληνικῶν σταθμῶν, οἰκισμῶν, κατὰ μῆκος τῶν δύο ὀχθῶν, πρὸ πάντων τοῦ Δουνάβεως.

Ἕνα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς σταθμοὺς, τὸν καλούμενο σήμερα Vinča, ἵδρυσαν καὶ

31. *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bucuresti 1925, 6, ὅπου ὁ σ. παραθέτει παράδειγμα ἐξελληνίσεως γετικοῦ φύλου παραδουναβίων χωρῶν. Πβ. καὶ *Revue roumaine*, 3, 1966, 5, ὅπου ὁ ἀκαδημαϊκὸς Athanase Joja, καταγόμενος ἀπὸ τὸν Ἀσπροπόταμο (νομοῦ Τρικάλων), στὴν ἰσχυρὴ ἑλληνικὴ ἐπίδραση ἀποδίδει καὶ τὸν ἔντονο ἐκρωμαϊσμὸ τῶν Δακῶν: « Cette action fut facilitée par les contacts préexistants des Daces avec la culture des Grecs établis dans la Dobroudja». Ἀξιολογεῖ δὲ ὡς ἰσχυρὴ καὶ τὴν ἐπίδραση τοῦ Βυζαντίου: « Par l' intermédiaire de l' Eglise une forte influence byzantine contribue à parfaire la physionomie morale du peuple roumain. Byzance a influencé les peuples de religion orthodoxe. L' intensité de sa vie spirituelle a imprimé à ces peuples une marque profonde, renforçant l' influence hellénique déjà subie».

32. «Entre Roumains et Grecs. Ce que nous apprend le passé», *Νέα Πολιτική*, 9, 1937, 1055 κ.ἑ, ὅπου ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς ἀποκαλύπτει: «Cette action de la culture hellénique ne s' est point arretée avec la conquête des Romains... A Ulmetum, la vaste communauté rurale du centre de la Scythia Minor, on parlait et on écrivait le grec. On peut encore longtemps parler de "Mix-hellènes" dans ces régions danubiennes».

33. *Elemente de unitate ale coloniilor grecești din Dabrogea si sudul U.R.S.S.,* București 1947. Ὁ ἴδιος, «Le Danube, berceau de la civilisation de l' Europe centrale et du Sud-Est», *4th International Thracian Conference*, Milan 1986, 44-45. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ.*Ἔκδοσις Ναυτικοῦ Μουσείου Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1974.

34.«Le rayonnement des civilisations grecque et romaine sur les cultures périfériques», *Actes du VIII Congrés Intern. d' Archéologie Classique.* Paris 1965, 332-336. Ὁ ἴδιος, «Les rois gètes et les colonies grecques de Scythie Mineure», *Mélanges d' Archéologie, d' Epigraghie et d' Histoire offerts à Jerôme Carcopino.* Paris 1966, 763-770. Ὁ ἴδιος, *I Greci nel basso Danubio dall' età arcaica alla conquista romana.* Il Saggiatore, Milano 1971. Ὁ ἴδιος, «Les premiers rapports de Rome avec les villes grecques de l' Euxin», *Rivista di Storia Antika* (Messina), 2, 1972, 17-38. Ὁ ἴδιος, *Scythica minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire.* București - Amsterdam, 1975. Ὁ ἴδιος, «Gètes, Grecs et Romains en Scythie Mineure: coéxistance politique et interférences culturelles», *Travaux du VIe Congrès International d' Etudes Classiques,* Bucuresti-Paris 1976, 452 κ.ἑ. Ὁ ἴδιος καὶ D. Berciu, *Din istoria Dobrogei I. Geti și Greci la Dunarea -de jos din cele mai vechi timpuri pîna la cucerirea romană.* București 1965.

35. Βλ. ἀνωτ. σημ. 25. Βλ. καὶ Scarlat Lambrino, «Les tribus ioniennes d' Histria», *Istros*, 1934, 117-128. Ὁ ἴδιος, «Décret d' Histria en l' honneur d' Agathoclès», *Revue des Etudes Roumaines (RER)*, 1960, 180--217.

36. E. Belin de Ballu, *L' Histoire des colonies grecques du littoral nord de la Mer Noire.* 2e éd,. Brill, 1965.

ἀδιάλειπτα -περίπου ἑπτὰ αἰῶνες π.Χ. -εἶχαν κατοικήσει Κύπριοι. Κεῖται 14 χιλιόμετρα ἀνατολικὰ τοῦ Βελιγραδίου, στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Δουνάβεως καὶ σχεδὸν στὴν ἐκβολὴ τοῦ ποταμίσκου Bolečica, τοῦ ὁποίου οἱ παραπόταμοι ἔχουν τὶς πηγές τους στὶς βορειοανατολικὲς πλαγιὲς τοῦ βουνοῦ Avala. Ἤδη κατὰ τὰ ἔτη τοῦ μεσοπολέμου 1929-1934 ἡ Vinča εἶναι ὁ καλύτερα ἐρευνημένος καὶ κατ' ἀκολουθίαν πληρέστερα γνωστὸς προϊστορικὸς σταθμὸς τῆς Ν.Α. Εὐρώπης, χάρη στὴ γενναιοδωρία τοῦ μαικήνα τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου, Sir Charles Hyde, B.T.

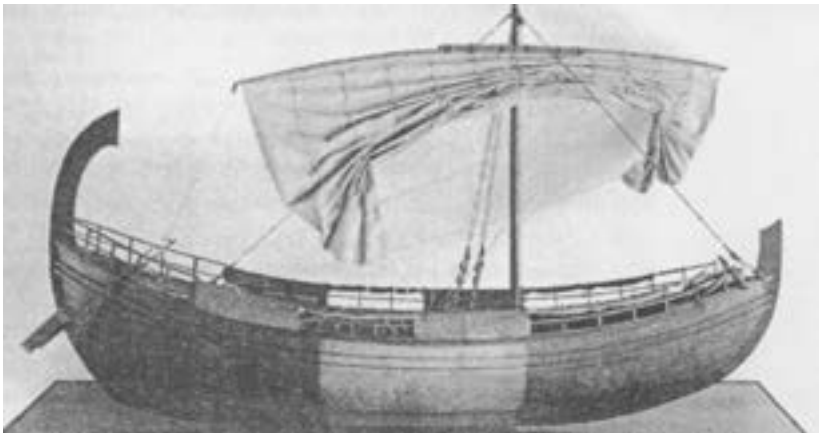

Ὁμοίωμα τοῦ πλοίου τῆς Κυρήνειας. Πρόκειται γιὰ ἑλληνικὸ φορτηγὸ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος. Βυθίστηκε στὴν Κύπρο φορτωμένο μὲ ἀμφορεῖς, μὲ λάδι, κρασί, ἀμύγδαλα κ.λπ. (Ναυτικὸ Μουσεῖο Αἰγαίου).

Πράγματι τὰ πορίσματα τῆς μελέτης τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὑλικοῦ τῆς Vinča εἶναι πάμπολλα, ποικίλα καὶ ἐπιστημονικῶς ἐποικοδομητικὰ πολλαπλῶς, δημοσιευμένα κιόλας σὲ δύο τόμους ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Miloje M. Vasic´. Ὅμως στὴν πραγματικότητα πέρασε πλατύτερα ἀπαρατήρητη ἡ ἐξαιρετικὰ οὐσιαστικὴ συμμετοχὴ τῶν Κυπρίων στὸ πολιτισμικὸ γίγνεσθαι ὄχι μόνον τῆς περιοχῆς ἀλλὰ σύνολης τῆς Εὐρώπης. Κατὰ πρῶτον, διότι ὁ σοφὸς Σέρβος συγγραφέας δὲν ἀποβλέπει εὔλογα στὴν προβολὴ τῆς ἐπὶ μέρους πληθυσμικῆς προελεύσεως τῶν κατοίκων τοῦ οἰκισμοῦ. Γι' αὐτὸν προφανέστατα παρουσιάζει περισσότερο ἐνδιαφέρον ὁ πολιτισμὸς τῶν ἐπήλυδων καὶ στὸ μέτρο τοῦ ἐφικτοῦ κάποια ἐξιχνίαση τῶν πολιτισμικῶν ἐκφάνσεων τῶν αὐτοχθόνων εἴτε ἄνευ εἴτε μετὰ τῶν ἑλληνικῶν ἐπιδράσεων. Κατὰ δεύτερον ἐπιγράφοντας ὁ Vasic´ τὸ δίτομο ἔργο του *La Vinča préhistori-*

que (Ἡ προϊστορικὴ Βίντσα) δὲν παρέχει τὴν παραμικρὴ ὑποψία Κυπριακῆς παρουσίας. Ἐξ ἴσου ἀνυποψίαστο ἀφήνει τὸν ἀναγνώστη καὶ σχετικὴ ἀνακοίνωσή του στὸ ἐγκυρότερο τῶν χρόνων του ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ *Revue Internationale des Etudes Balkaniques (Διεθνὴς Ἐπιθεώρηση Βαλκανικῶν Μελετῶν)*[37]. Διότι καὶ στὸν τίτλο της *Colons grecs à Vinča (Ἕλληνες ἄποικοι στὴ Βίντσα)* διόλου δὲν διαφαίνονται Κύπριοι, ἐνῶ ἐντὸς τοῦ κειμένου ὁ λόγος ἀφορᾶ κατ' ἐξοχὴν σὲ Κυπρίους.

Ἡ Vinča κτισμένη σὲ ὄχθη τοῦ πλωτοῦ Δουνάβεως εἶχε δυνατότητες διατηρήσεως ἐπαφῶν, χωρὶς πολλὲς δυσχέρειες, τόσο μὲ ὅλους τοὺς οἰκισμοὺς τῶν νησιῶν καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Μαύρης Θάλασσας, τοῦ Αἰγαίου, τῆς Μεσογείου ὅσο καὶ μὲ οἰκισμοὺς τοῦ ἄνω καὶ μέσου Δουνάβεως, καθὼς καὶ τῶν παραποτάμων του, Tamis, Theiss, Drave καὶ Save. Πράγματι βρίσκεται σὲ μικρὴ ἀπόσταση καὶ ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὶς ἐκβολὲς τῶν ποταμῶν, ποὺ μνημονεύθηκαν. Ἔτσι ἡ σύνδεσή της μὲ τὰ σπουδαιότερα μέρη τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης, ποὺ περιλαμβάνονται μεταξὺ τῶν Καρπαθίων καὶ τῶν Ἄλπεων, εἶναι διαπιστωμένη καὶ τεκμηριώνεται μὲ τὰ κατάλοιπα ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων. Βέβαια τὰ πλεονεκτήματά της ἔχουν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι οἰκισμοί, οἱ κείμενοι στὶς ὄχθες τοῦ Δουνάβεως, ἀλλὰ σὲ κανένα σημεῖο δὲν ἀναπτύχθηκε ἀποικία τόσο ἀκμαία καὶ τόσο μακρᾶς διάρκειας δραστήρια. Ἀναμφίβολα γιὰ τὴν ἵδρυσή της ἔγινε ἐπισταμένη ἐπιλογὴ τοῦ χώρου. Ἁπλῶς σημειώνεται ἡ συνάρτηση μὲ τὴν ἄμεση γειτνίαση πλουσίων κοιτασμάτων μετάλλων: γαληνίτη, ἀβαλίτη (ἅλας χρωμίου) καὶ πρὸ πάντων κιννάβαρι (ὀρυκτὸ μεταλλοῦχο περιέχον θεῖο καὶ ὑδράργυρο χρώματος ἐρυθροῦ). Πρόκειται γιὰ τοποθεσία, ἡ ὁποία φέρει τὸ ὄνομα Suplja Stena καὶ ἀπέχει 12 χλμ. σὲ εὐθεῖα γραμμή. Ἀκόμη καὶ σήμερα ὁρατὰ εἶναι ἴχνη μερικῶν ὀρυχείων.

Τὸ κιννάβαρι ὑπῆρξε κεφαλαιώδους σημασίας στοιχεῖο στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῶν κατοίκων τῆς προϊστορικῆς Vinča. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἴδιο ὀρυκτὸ καὶ τὰ παράγωγά του ἦσαν ἀπαραίτητα σὲ διάφορες χρήσεις[38], ἡ Vinča εἶχε συναλλαγές, ἄμεσες ἢ ἔμμεσες, μὲ ὅλα τὰ βιομηχανικὰ κέντρα τῆς λεκάνης τοῦ Ἀρχιπελάγους καὶ τῆς Μεσογείου. Τὰ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα μαρτυροῦν ἀδιάψευστα πανάρχαιες πολιτισμικὲς σχέσεις της μὲ πολυάριθμες πόλεις. Στὶς πηγὲς ἑνὸς παραποτάμου τοῦ Δουνάβεως, τοῦ Theiss, ἀνακαλύπτεται ὁ ὀψιδιανός, ὀρυκτὸ ἀρκετὰ σπάνιο

37. 1-2, 1935,65-73.

38. Μία διαιωνισμένη βλ. P. Karlin-Hayter, «The Revolt of Andronicus Ducas», *Byzantinoslavica,* 1/1966,25: διὰ κινναβάρεως γράψας καὶ χρυσῇ σφραγίσας βούλλῃ φατλίου τράκτου ἔνδοθεν βραχέος κατακλείσας...

καὶ δηλωτικὸ τῶν πολιτισμικῶν ἐπικοινωνιῶν μὲ τὸν περιβάλλοντα χῶρο. Πρόσθετη ἀπόδειξη τῶν ἐπαφῶν ἀποτελοῦν τὰ κεραμικά, ποὺ ἔφθασαν στὴ Vinča ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ βουνοῦ Bükk τῆς Οὐγγαρίας. Ἐξ ἴσου ἐξακριβωμένες εἶναι καὶ οἱ σχέσεις της μὲ τὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη.

Γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ ὀρυκτοῦ πλούτου τῶν Suplja Stena προϋποτίθεται ἡ γνώση τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ἰδιοσυστασίας τῶν ὀρυκτῶν, ἡ δὲ ἐπεξεργασία τῶν μεταλλευμάτων ἀπαιτεῖ ἀληθινὴ μύηση, ἐμπειρία εἰδικῆς καὶ πολὺ πολύπλοκης μεταλλουργικῆς τεχνικῆς, εἰδικεύσεως, τῆς ὁποίας δεῖγμα συνιστᾶ τὸ πολυσυζητούμενο "bucchero", ἐπίτευγμα -κατὰ τὸν Σέρβο καθηγητὴ Vasic´ - Ἑλλήνων ἀπὸ Λέσβο ἢ Κύπρο. Ἐξετάζοντας δὲ περισσότερες πολιτισμικὲς λεπτομέρειες τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων καταλήγει στὴν Κύπρο, ὅπου τὰ ἐν λόγῳ ἔργα τέχνης κυκλοφοροῦνται πρωϊμότερα, 8ο καὶ 7ο αἰ. π.Χ. Ἀπὸ τὴν Κύπρο ἄλλως τε φέρονται εἰσαγόμενα στὴ Ρόδο, στὴν Ἰωνία καὶ σὲ ἄλλες ἑλληνικὲς χῶρες. Ὑπὲρ τῆς Κύπρου συνηγορεῖ καὶ ἡ θεματικὴ ποικιλίας καλλιτεχνημάτων μὲ ἐμφανεῖς ἀνατολίζουσες ἐπιδράσεις, π.χ. πλαστικὰ ἀγγεῖα, στὰ ὁποῖα εἰκονίζονται γυναικεῖα ὄντα ντυμένα, σειρήνα, ὅπως τὰ δοχεῖα ἢ εἰδικὰ τὸ "ἀγγεῖο Hyde" ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Βρεταννοῦ ἀρχαιολόγου καὶ χορηγοῦ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Vinča, ἢ πάπιες καὶ ἄλλα εἴδη τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου. Ἐπίσης παιγνίδια ἀλαβάστρινα, μαρμάρινα κλπ. Παρόμοια τεμάχια βρέθηκαν στὴν Κύπρο καὶ στὴ Ρόδο, καθὼς καὶ στὸ Παντικάπαιο τῆς Νότιας Ρωσίας, ὅπου ἔφθασαν διὰ τῆς Ἰωνίας.

Τὰ προηγούμενα καλλιτεχνήματα εἶναι γνωστὰ σὲ πινακίδες καὶ στὴν Κρήτη καὶ στὶς Μυκῆνες ἀπὸ ἀρχαιοτάτους χρόνους, καθὼς καὶ σὲ ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους σὲ μεταγενέστερες ἐποχές. Διαπιστώνονται δὲ ὁμοιότητες ἐξαιρετικὰ αἰσθητὲς μεταξὺ τῶν ἔργων τέχνης, ποὺ εἶδαν τὸ φῶς στὶς ἀνασκαφὲς τῆς Vinča, καὶ ἐκείνων τῶν 7ου καὶ 6ου αἰώνων σὲ περιοχὲς κατοικούμενες ἀπὸ Ἀνατολίτες Ἕλληνες. Τῆς ἴδιας περιόδου εὑρήματα εἶναι καὶ πίθοι Κρήτης, Ρόδου, Βοιωτίας κ.ἄ. Οἱ δὲ ἀνάγλυφες ἢ ἐγχάρακτες διακοσμήσεις στὸν λαιμὸ ἑνὸς πίθου, διαστάσεων 1,25 μ., ἐνέχουν καὶ θέματα αἰγυπτιακῆς λατρείας νεκρῶν καὶ θρησκείας τῆς ἐποχῆς τοῦ Μίνωος. Τὰ διακοσμητικὰ σχέδια ἀνάγονται στοὺς ἀρχαϊκοὺς χρόνους τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Αὐτὲς οἱ τεχνοτροπίες εἶναι μοναδικὲς ἀκόμη καὶ στὴ Vinča. Ἐκλαμβάνονται κατὰ κοινὴ ὁμολογία καὶ δικαιολογημένα ὡς εἰδικὲς ἀπεικονίσεις τῆς λατρείας νεκρῶν, εἰσαγωγῆς ἑλληνικῆς ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ καὶ κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τὴν Κύπρο.

Ὁ Σέρβος καθηγητὴς κλείνει τὴν ἐπίτομη σκιαγράφηση τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μελέτης τῆς προϊστορικῆς Vinča μὲ πρόδηλη καὶ διακαῆ ἐπιθυμία ἐκφράσεως τοῦ χρέους τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τοὺς Ἕλληνες συλλήβδην, ἀλλὰ ἐν προκειμένῳ πρωτίστως ὑπαινίσσεται τοὺς Κυπρίους, τῶν ὁποίων τὶς πολυσχιδεῖς

πολιτισμικὲς δραστηριότητες, ἰδίως στὸν ὑλικό-τεχνικὸ τομέα ἐπισημαίνει καὶ θαυμαστὰ ἀξιολογεῖ. Ἀλήθεια -ἀναφωνεῖ- εἶναι καιρὸς νὰ ἀναγνωρίσουμε ἐπὶ τέλους στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες τὴν κατ' ἀξίαν συμβολὴ στὸν πολιτισμὸ τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἀνακάλυψη τῆς ἑλληνικῆς ἀποικίας τῆς Vinča δίνει στοὺς ἱστορικοὺς τὴν εὐκαιρία νὰ ὑπογραμμίσουν, γιὰ μία ἀκόμη φορά, τὴ σπουδαιότητα τοῦ ρόλου, ποὺ διαδραμάτισαν οἱ Ἕλληνες -ἀπὸ τὸν 7ο αἰώνα π.Χ. ἕως τὴν Ἀναγέννηση[39]- στὸ ζήτημα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὅλων τῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης. Δηλώνει δὲ ἀπερίφραστα ὅτι θὰ ἔνιωθε εὐτυχής, ἂν μὲ τὶς ἔρευνες καὶ τὶς συγγραφές του, εἰδικὰ τὴ βραχύτερη, συνέβαλε στὴν ἐπάξια καὶ πρέπουσα ἀποτίμηση τοῦ μεγάλου ἐκπολιτιστικοῦ ἔργου τῆς Εὐρώπης χάρη στοὺς Ἕλληνες, μάλιστα σὲ στενότερη ἔννοια, χάρη στοὺς Κυπρίους, τῶν ὁποίων τὰ πολιτισμικὰ ἀγαθὰ καταλαμβάνουν δεσπόζουσα θέση στὰ πεπραγμένα τῆς ἀναπαραστάσεως τοῦ παραδουναβίου οἰκισμοῦ Vinča.

Ἤδη προσημειώθηκε ὅτι ἡ προσφορὰ τῶν Ἑλλήνων ἀναγνωρίζεται ὄχι μόνον στὸν πνευματικό, νοητικὸ καὶ ἠθικὸ πολιτισμὸ ἀλλὰ καὶ στὸν ὑλικό, στὴν τεχνολογία, τὴν ὁποία οἱ Ρωμαῖοι ἐπιδιώκουν μὲ ὅλους τοὺς τρόπους. Μόλις τὸ ἔτος 6 μ.Χ. πληροφοροῦνται ὅτι ἡ λεγομένη προϊστορικὴ Vinča διαθέτει εἰδικὰ ἐργαστήρια, στὰ ὁποῖα ἐπεξεργάζονται τὸ κιννάβαρι, πάραυτα ἀποφασίζουν τὴν ἐσπευσμένη μετεγκατάστασή τους στὴ Ρώμη, ἡ ὁποία τότε καὶ ἐπὶ πολὺ ἀποκαλεῖται "Ἑλληνίς"[40]! Ἔτσι ἐπαληθεύονται ὅσα καὶ ὁ σύγχρονός μας Αὐστριακὸς Egon Friedell ὁμολογεῖ: «Ὁλόκληρος ὁ πολιτισμὸς τῆς Ἰταλίας εἶναι ἑλληνικός. Τὸ ἀλφάβητο, ἡ καλλιτεχνικὴ βιομηχανία, ἡ λογοτεχνία, ἀκόμα καὶ ἡ μεταγενέ-

39. Ὡστόσο συνεχίζεται καὶ μετέπειτα. Πβ. Gustave d' Eichthal, *La langue grecque. Mémoires et notices 1864-1884.* Paris 1887, 123: «Οἱ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετανάσται τῶν Ἑλλήνων προσήνεγκον εἰς τὴν Δύσιν λαμπρὸν εὐεργέτημα, μεταδόσαντες αὐτῇ τὴν γλῶσσαν, τὰ γράμματα, τὰς ἐπιστήμας τῆς Ἑλλάδος, αἵτινες ἕως τότε ἀτελῶς πως παρ' αὐτῆς κατείχοντο». Ἐξ ἴσου, ἄν ὄχι περισσότερο, εὐεργετήθηκε καὶ ἡ ἀνατολικὴ Εὐρώπη. Βιβλιογραφία βασικὴ βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀπὸ τὴν Ἅλωση τῆς Πόλης στὴν Ἀναγέννηση τῆς Εὐρώπης», *νέα Ἑλλοπία*, 5 (28), Ἰούλιος-Αὔγουστος 1996, 59 καὶ 61.

40. Βλ. J. Bayet, «Les origines de l' Arcadisme Romain», *Mélanges de l' Ecole Française de Rome,* 1920, 63. J. Bérard, *La colonisation grecque de l' Italie méridionale et de la Sicile dans l' antiquité.* IIe ed., Paris 1957, 445 κ.ἑ. G.K. Galinski, *Aeneas, Sicily and Rome,* Prinston 1963, 172 κ.ἑ. G. Manganaro, «Un senatus consultum in greco dei Lanuvini e il rinuovo della cognatio con i Centuripini», *Rendiconti dell' Academia di Napoli (RAN)*, 1963, 23 κ.ἑ. Ὁ ἴδιος, «Per una storia della Sicilia ro-mana,» *ANRW*, I, 1, 448-449. D. Kienast, «Rom und die Venus von Eryx», *Hermes* 1965, 448 κ.ἑ. D.Roussel, *Les Siciliens entre les Romains et les Carthaginois,* Paris 1970, 129.Clara Gallini, «Che cosa intendere per ellenizzazione. Problemi di metodo». *Dialoghi di Archeologia,*7, 1973, 185. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ "Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους"*, Ἀθήνα 1984, 40-54.

στερη θρησκεία, ὅλα αὐτὰ ἀναπτύχθηκαν στὴ Ρώμη σύμφωνα μὲ ἑλληνικὰ πρότυπα. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς τεχνολογίας.»[41]

Εὐνόητα, λοιπόν, ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς καὶ ἐξειδικευμένος Ἀνατολιστὴς René Grousset[42] μετὰ τὴ λήξη τοῦ β΄ παγκοσμίου πολέμου ὁρίζει τὴν Εὐρώπη ὡς τὸ σύνολο τῶν κληρονόμων τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Προεκτείνοντας δὲ χρονικὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ θεώρηση μᾶς πληροφορεῖ ὅτι καὶ μετέπειτα «ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία πραγμάτωσε τὴν ἐξάπλωση τῆς λατινικότητας καί, μέσῳ αὐτῆς, τὴν εἴσοδο σύμπαντος τοῦ δυτικοῦ κόσμου στὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό. Ὁ μεσαιωνικὸς χριστιανισμὸς ἐπιφέρει τὴν ἔνταξη, στὸν ἴδιο ἀκριβῶς πολιτισμό, τοῦ γερμανικοῦ καὶ τοῦ σλαβικοῦ κόσμου».

Μὲ τὴν εὐρύτερη αὐτὴ ἀντίληψη τοῦ Grousset συμφωνεῖ καὶ ὁ ὁμοεθνής του καὶ ὁμόλογός του Paul Valéry (1871-1945) διατυπώνοντας τὸν ἀκόλουθο ὁρισμό: «Εὐρωπαῖος εἶναι αὐτὸς ποὺ ἔχει δεχθεῖ τὸν ἀρχαιοελληνικὸ Λογισμὸ σὰν τρόπο σκέψης, τὴν Χριστιανικὴ πνευματικότητα σὰν τρόπο ψυχικῆς ἀνάπτυξης καὶ τὴν Ρωμαϊκὴ ὀργανωτικὴ νομοθεσία σὰν τρόπο διαχείρισης ζωῆς. Καὶ ἐκεῖ ὅπου τὰ ὀνόματα Ἀριστοτέλης, Πλάτων, Κικέρων ἢ Παῦλος ἔχουν κάποια σημασία, ἐκεῖ εἶναι ΕΥΡΩΠΗ»[43].

41. *Πολιτιστικὴ Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας,* Ἐκδόσεις "Πορεία" Ἀθήνα 1986, 102.
42. *L' Empire du Levant. Histoire de la question d' Orient.* Paris 1949,7.
43. Βλ. Μεν. Παγουλᾶτος, Ἀνθολόγιον Πατριδογνωσίας. Τὶ εἶπαν καὶ ἔγραψαν οἱ ξένοι γιὰ τὴν Ἑλλάδα, τοὺς Ἕλληνες καὶ τὴν γλῶσσα τους. Β ἔκδοσις. Γεωργιάδης. Ἀθῆναι 1996, 258-259.

Ἐκδήλωση γιὰ τὴν Κύπρο τῆς Ἑνώσεως Κυπρίων Ἑλλάδος καὶ τοῦ Συνδέσμου Ἐπιστημόνων Πειραιῶς, Σάββατο 30 Νοεμβρίου 2002, Δημοτικὸ Θέατρο Πειραιῶς, 6,30 μ.μ. Ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ. *Μὲ τὴ συμπαράσταση* ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑ-ΤΙΑΣ, ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ.

Δημοσιεύθηκε στὴν *Ἑλλοπία*, τχ.63, Δεκέμβριος 2003- Ἰανουάριος 2003.

ΟΙ ΚΡΗΤΙΚΕΣ ΕΠΟΠΟΙΪΕΣ ΩΣ ΥΠΟΘΗΚΕΣ ΕΘΝΙΚΕΣ

Ἡ διάσημη καθηγήτρια T. Blawastkaya, τὸ 1975, δημοσιεύει μελέτη μὲ τίτλο «Ἀπὸ τὴν Κρητικὴ Ἐποποιΐα τοῦ 17ου ἕως 15ου αἰώνων π.Χ.»[1]! Ὑπαινίσσεται δὲ πολιτισμικὴ ἐποποιΐα. Ἐξ ἄλλου ὁ ἀρχαῖος ἱστορικὸς Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἀναγνωρίζει στὴν Κρήτη τὴν ἀπαρχὴ τῆς Εὐρώπης, ἱστορώντας σαφέστατα καὶ τὰ ἑξῆς: *«Μίνως ὁ Διὸς καὶ Εὐρώπης, βασιλεύων τῆς Κρήτης καὶ μεγάλας δυνάμεις ἔχων πεζάς τε καὶ ναυτικὰς ἐθαλαττοκράτει καὶ πολλὰς ἀποικίας ἐξαπέστειλεν ἐκ τῆς Κρήτης... διόπερ ἐν ταῖς νήσοις ἅμα καὶ κατὰ τὴν Ἀσίαν τὰς ἐπωνυμίας ἔχουσι Κρητῶν λιμένες καὶ Μινῶαι καλούμεναι...».* Πρὸ πάντων διακηρύσσει καὶ τὴν πανάρχαια ἑλληνικότητα τῶν Κρητῶν: *«Μίνως πρῶτος Ἑλλήνων ναυτικὴν δύναμιν ἀξιόλογον συστησάμενος ἐθαλασσοκράτησε»*[2].

Ἡ διαχρονικὰ διαπιστωμένη συνείδηση τῶν Κρητῶν ὡς Ἑλλήνων διατρανώνεται καὶ κατὰ τὴν διάρκεια τῆς διαβιώσεώς τους ὑπὸ παντοδύναμους δυνάστες. Οἱ Κρῆτες, ὅπως ἄλλως τε καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, δὲν ἀναμένουν τὴν ἐμφάνιση τοῦ Διαφωτισμοῦ τῆς Δύσεως, γιὰ νὰ συνειδητοποιήσουν τὴν ἑλληνικὴ σύνθεση καὶ ἐθνότητά τους[3].

Ἤδη τὸν 16ο αἰώνα μ.Χ., ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴν Κρήτη Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μελέτιος Πηγᾶς Α΄ δὲν διδάσκει μόνον τὶς διαδοχικὲς καὶ ἀκόμη ὑφιστάμενες ἐθνωνυμικὲς διαποικίλσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, Ρωμαῖοι, Ἕλληνες, Γραικοί, ποὺ χρησιμοποιοῦν ἀπροκατάληπτα σὲ συγγραφὲς λόγιοι κληρικοὶ τῆς ἴδιας ἐποχῆς, ὅπως ὁ Μητροπολίτης Μυρέων Ματθαῖος[4], ἀλλὰ καὶ ἀποκαλύπτει τόσο τὴ φυλετικὴ συγγένεια ὅσο καὶ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων. Ἀπευθυνόμενος στοὺς συγχρόνους ὁμογενεῖς ὁ Κρητικὸς Μελέτιος Πηγᾶς βροντοφωνεῖ: *«Ἐσεῖς εἶσθε τὸ γένος ἐκεῖνο τὸ περιφρονημένον τῶν Ρωμαίων, τὸ ὁποῖον ἐκυρίευσεν ὅλη τὴν οἰκουμένην μὲ τὴν δύναμιν τῶν ἁρμάτων. Ἡ πρώτη μοναρ-*

---

1. T. Blawastkaya. «De l' épopée crétoise du XVII au XVe s. av. n.è»., *Ziva Antika*, 25, 1975, 355--361. Βλ. καὶ V. Parvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Damube*, Bucarest 1923. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ.* Ἔκδοσις τοῦ Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος. Ἀθῆναι 1974.
2. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐθνικὰ θέματα καὶ κρατικὴ ἀκηδία.* Ἐκδόσεις Πελασγὸς (Ἀθῆναι 2002), 32.
3. B. Forte, *Rome and the Romans as the Greeks saw them*. American Academy in Rome 1972, 95. Στ.Κουρούσης, *Ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἐθνικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὸ Βυζάντιον*, Ἀθῆναι 1993, 42.
4. E. Legrand, *Bibliothèque Grecque Vulgaire* II. Paris 1881. στ. 2359, 2361, 2454 (313-328).

χία τῶν Περσῶν μετετέθη εἰς Αἰγυπτίους, ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους εἰς Μακεδόνας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν Ἕλληνες, τὸ γνήσιον γένος σας...»[5].

Ἂν τὰ προεπαναστατικὰ κινήματα τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, κατὰ τὴ μακραίωνη τουρκοκρατία, καταπείθουν γιὰ τὴν ἑλληνικότητα καὶ τὴν ἔντονη συνεχῆ ἑλληνικὴ συνείδηση τῶν Ἑλλαδιτῶν, οἱ ἀδιάλειπτες καὶ πολυάριθμες Κρητικὲς ἐξεγέρσεις[6], 22 κατὰ τῶν Βενετῶν καὶ 6 γενικὲς κατὰ τῶν Τούρκων, ἀληθινὰ ἀλλεπάλληλα ὁλοκαυτώματα, ἐπιμαρτυροῦν τόσο τὸν ἀδιάσπαστο σύνδεσμο Κρητικῶν καὶ ὑπολοίπων Ἑλλήνων ὅσο καὶ τὴν ἀκατάλυτη Κρητικὴ βούληση προβολῆς τῆς ἑλληνικότητάς τους.

Ὁμολογουμένως περίλαμπρα ἀποτυπώνεται στὴν ἀπαράμιλλη καὶ ἐκθαμβωτικὴ τελευταία φάση τῆς Βορειοηπειρωτικῆς Ἐποποιΐας, τοῦ ΟΧΙ τοῦ ‘40. Αὐτοῦ τὸν ἐπίλογο ἀποτελεῖ ἡ Κρητικὴ Ἐποποιΐα τοῦ ‘41. Ἀμφότερες δὲ στὸν Ἑλληνισμὸ ἐστοίχισαν τὸ ὀδυνηρότερο ρεκὸρ τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Οἱ Ἕλληνες κατέχουν τὰ πρωτεῖα σὲ θυσίες ἐμψύχου καὶ ὑλικοῦ δυναμικοῦ. Δεύτερη ἔρχεται ἡ ... Γερμανία, ἡ πρωταίτιος τοῦ πολέμου, καὶ ἕπονται ὅλοι οἱ ἄλλοι[7].

Εὐγλωττότατα ἀποδεικνύονται τὰ ψυχρὰ στατιστικὰ στοιχεῖα, καταμετρημένα ἀπὸ τὸν ἠλεκτρονικὸ ἐγκέφαλο τοῦ ΟΗΕ καὶ καταχωρισμένα στὴν Ἔκθεση τῆς Πολεμικῆς Ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων.

-Ἀπώλειες σὲ νεκροὺς καὶ βαριὰ τραυματισμένους, ἀπὸ 20 Ὀκτωβρίου 1940 ἕως τὸν Μάιο τοῦ 1941, 68.000.

-Συνολικὲς ἀπώλειες ἀπὸ τὸν ἄμαχο πληθυσμό, τὴν Ἀντίσταση καὶ ἀπὸ τοὺς θανάτους ἀπὸ τὴν πεῖνα, ἀνῆλθαν σὲ 500.000, στὸ 12% τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἡ δὲ θυσία γίνεται αἰσθητότερη, ὅταν σημειώνεται ὅτι οἱ συνολικὲς απώλειες τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, μὲ πληθυσμό 200 ἑκατομμυρίων, ἦσαν 658.000!

-Καταστροφὴ 409.000 οἰκοδομῶν, τὸ 23% τοῦ συνόλου.

---

5. Γ. Βαλέτας, *Μελέτιος Πηγᾶς*. Χρυσοπηγή. Ἀθήνα 1958, 398. Βλ. καὶ Ἀ. Ε. Καραθανάσης, «Ἡ πορεία τοῦ Γένους κατὰ τὴν τουρκοκρατία καὶ ἡ ἑνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. (Φορεῖς, Ἰδεολογία, Θεσμοί)», *Ξενία Ἰακώβῳ ἀρχιεπισκόπῳ Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τῆς ἀρχιεπισκοπείας αὐτοῦ*. Θεσσαλονίκη 1985, 562. Ἐπίσης, Ap. Vacalopoulos, «Byzantinism and Hellenism, Remarks on the racial origin and the intellectual continuity of the greek nation», *Balkan Studies,* 9, 1968, 120-121.

6. Βλ. καὶ Ν. Β. Τωμαδάκης «Βιβλιογραφία τῶν κρητικῶν ἐπαναστάσεων», ΔΙΕΕ, 13, 1959.

7. Δῆμος Διαμαντίδης, «Τὸ ΟΧΙ πάνω ἀπὸ διαστρεβλώσεις καὶ ὑστερόβουλες σκοπιμότητες. Ἀνυπολόγιστη ἡ δύναμη τῆς ἐθνικῆς ὁμοψυχίας καὶ συνοχῆς», *Ἡ Καθημερινή,* 28.10.1983.

- Καταστροφὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ στόλου κατὰ 1 ἑκατομμύριο 400 χιλιάδες τόννους, δηλαδὴ τὸ 73% τοῦ τότε συνόλου.

-Ὁλοσχερὴς καταστροφὴ τοῦ ἑλληνικοῦ σιδηροδρομικοῦ δικτύου.

-Ἀπώλεια τοῦ 60% τῶν ὑπαρχόντων ζώων.

-Μείωση τοῦ γεωργικοῦ πλούτου κατὰ 60%.

Ἀπὸ τὶς αἱματηρότατες νίκες καὶ τὶς ἐπώδυνες θυσίες τῶν Ἑλλήνων κατ' ἐξοχὴν εὐεργετήθηκαν πρῶτοι οἱ ὑπαίτιοι τοῦ πολέμου. Διότι, μετὰ τὴν καταρράκωση τῆς πολεμικῆς μηχανῆς τοῦ Μουσσολίνι, οἱ Ἰταλοὶ ἀφυπνίσθηκαν ἀπὸ τὴν χειμερία νάρκη τῆς παντοδυναμίας τοῦ φασισμοῦ, ὅπως ὁμολογοῦν ἡγετικὲς μορφές, π.χ. ὁ στρατηγὸς Ἀρμελίνι, ὁ πτέραρχος Πρίκολο, ὁ διπλωμάτης Ντονόστι[8].

Ἐξ ἄλλου ἡ ἀποφασιστικὴ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ Ἄξονος ἔσωσε κυριολεκτικὰ μεγάλες ἐμπόλεμες χῶρες. Ὁ κρατικὸς ραδιοφωνικὸς σταθμὸς τῆς Μόσχας σὲ διθυραμβικὸ τόνο ὑμνοῦσε τοὺς Ἕλληνες: *«Ἐπολεμήσατε ἄοπλοι ἐναντίον πανόπλων καὶ ἐνικήσατε. Ἐπολεμήσατε μικροὶ ἐναντίον μεγάλων καὶ ἐπεκρατήσατε. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ διαφορετικά, διότι εἶσθε Ἕλληνες. Χάρις εἰς τὰς θυσίας σας ἐκερδίσαμε χρόνον, διὰ νὰ ἀμυνθοῦμε. Ὡς Ρῶσοι καὶ ὡς ἄνθρωποι σᾶς εὐγνωμονοῦμεν».* Τῶν δὲ Βρεταννῶν ἐπισήμων, π.χ. τοῦ ἀρχιστρατήγου τῆς Μέσης Ἀνατολῆς Γουέϊβελ, τοῦ τότε ὑπουργοῦ Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας Φίλιπ Νόελ Μπαῖκερ, τοῦ τότε ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν καὶ μετέπειτα πρωθυπουργοῦ Α. Ἤντεν, οἱ ἀφειδώλευτοι ὕμνοι ἀφήνουν ἄναυδο καὶ τὸν δυσπιστότερο ἄνθρωπο.

Ὅμως οἱ μὲν Ρῶσοι τὴν εὐγνωμοσύνη τους δὲν ἔσπευσαν νὰ πραγματώσουν μὲ παρέμβαση πρὸς ἀποσόβηση τῶν τεραστίων ζημιῶν, οἱ ὁποῖες προκλήθηκαν εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν περίοδο 1946-1949, ὑπολογιζόμενες φρικτότερες καὶ ἐκείνων τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οὔτε ἔβαλαν δυὸ λόγια στὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια[9], ὥστε νὰ διαιωνίζεται στὴ ρωσικὴ νεότητα ἡ ἀγαθὴ ἀνάμνηση τῆς ἡρωϊκῆς συμβολῆς τῶν Ἑλλήνων στὴν αἴσια, ἐπιτυχῆ, σωστικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ Ἄξονος. Ἡ δὲ Βρεταννία καὶ κατὰ τὸ διάστημα τῆς καταπιεστικῆς τετραπλῆς ξενικῆς Κατοχῆς τῶν ἑλληνικῶν ἐδαφῶν ἐπέδειξε ἀνελέητη ἀγνωμοσύνη

8. Ἀχ. Λαζάρου, «Ἀπόηχοι καὶ ἀπόλογοι τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940»,*Ἀκτῖνες*, 64, 1985, 236-237. Βλ. καὶ πρόσφατη θεώρηση σὲ συλλογικὴ εἰκονογραφημένη συγγραφή: Ottobre1940: La campagna di Grecia, Italia Editrice (Campobasso 1995).

9. Ἀχ. Λαζάρου, «Σχολικὰ ἐγχειρίδια ἱστορίας καὶ διδασκαλίας τῆς ἱστορίας στὴ Μ.Ε.», *Ἔκθεση γιὰ τὴν Ἐκπαίδευση στὴν ΕΣΣΔ*, Βέροια 1980, καὶ «Ἡ Ἱστορία ὡς διδακτέα ὕλη ἐπίμαχο πρόβλημα παιδείας», *Νέα Παιδεία*, 31,1984, 148.

καὶ πρωτοφανῆ σκληρότητα κωφεύοντας στὶς ἐπίμονες ἐκκλήσεις Ἑλλήνων ἡγετῶν, π.χ. Θ. Σοφούλη, Γ. Καφαντάρη, Δ. Μαξίμου, Ἰ. Θεοτόκη κ.ἄ., γιὰ ἐξασφάλιση τοῦ ἐπισιτισμοῦ τῆς χώρας καὶ γιὰ διάσωση τῶν συλλαμβανομένων ὁμήρων.

Μάλιστα, ἐνῶ ἀκόμη διεξάγεται ἡ μεγαλειώδης καὶ εὐεργετικὴ γιὰ τοὺς Βρεταννοὺς Μάχη τῆς Κρήτης, πράκτορες τῆς πονηρᾶς Ἀλβίωνος, ἡ ὁποία κατὰ καιροὺς προσονομάζεται καὶ Ἀγγλία, σήμερα δὲ στὰ πλαίσια τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως Ἡνωμένο Βασίλειο, προπαρασκευάζουν τὴν προσεχῆ-μεταπελευθερωτική-συρρίκνωση τῆς Ἑλλάδος προπαγανδίζοντας τὴν αὐτονόμηση τῆς Μεγαλονήσου, μολονότι στὸ πλευρὸ τῶν Κρητικῶν καὶ τῶν λεγομένων «συμμάχων» Βρεταννῶν συμπολεμοῦν γενναιότατα καὶ ἀγαστότατα ἐθελοντὲς ἀπὸ τὸν ἁπανταχοῦ Ἑλληνισμό, συνάμα μὲ θαυμαστὸ ἐνθουσιασμὸ καὶ νεοσύλλεκτοι ἀνεκπαίδευτοι σχολῶν Πελοποννήσου, Χωροφυλακῆς καὶ Εὐελπίδων.

Εὐτυχῶς, καίρια καὶ ἀποτελεσματικὰ ἐξουδετερώνουν τὴν προπαγανδιστικὴ ἀπόπειρα πρωταγωνιστὲς τῆς Κρητικῆς Ἐποποιΐας, ἐπώνυμα δὲ ὁ καπετὰν Μανόλης Μπαντουβᾶς[10]: *«Τ' ἀπόγευμα ἐμείναμε οἱ δυό μας μὲ τὸν Ἐγγλέζο. Πήγαμε σὲ μιὰ στάνη τοῦ Γιώργη τοῦ Μπαντουβᾶ, ὅπου ἐκραθιούντανε στσὶ φυλακὲς ἀποὺ τσὶ Γερμανοὺς γιὰ λογαριασμό μου, ὅπως ἐκρατούντανε καὶ περὶ τσὶι ἑφτακόσιους ἐτότες συνεργάτες μου στσὶ ἀγροτικὲς φυλακὲς Χανίων καὶ στσὶ ἀγροτικὲς φυλακὲς Ἡρακλείου.*

Μᾶς ἤσφαξε ἕνα -ν- ἀρνὶ ὁ τσομπάνος του, ψήσαμε, ἐφάγαμε καὶ ἐκεῖ μοῦ εἶπε ὁ Ἐγγλέζος.

-Ἐσεῖς, καπετάνιο, θὰ μπορεῖτε νὰ προσφέρετε μεγάλα πράγματα στὴ Κρήτη, διότι σὲ πιστεύει ὁ λαός. Ἐσεῖς οἱ Κρητικοὶ ἔχετε ἄλλη νοοτροπία ἀποὺ τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα. Καὶ ὅταν λευτερωθεῖ ἡ Κρήτη θὰ μπορεῖς νὰ προσφέρεις πολλὰ πράγματα στὴ Κρήτη.

-Μὲ ποιὸ τρόπο, τοῦ λέω.

-Θὰ σηκώσεις ἀγγλικιὰ σημαία νὰ χωρίσετε ἀπ' τὴ λοιπὴ Ἑλλάδα καὶ ἐμεῖς θὰ διώξουμε ἀπὸ δῶ τσὶ ἐχθρούς σας καὶ θ' ἀναλάβομε τὸ νησὶ καὶ θὰ τὸ κάμομε βιτρίνα τουρισμοῦ, ἐκεῖ ποὺ πᾶνε οἱ τουρίστες στὴ Γαλλία νἄρχονται ἐδῶ. Νὰ τὸ ἀναλάβομε ὡς ἤτονε καὶ πρῶτα ἡ Κρήτη ἀνεξάρτητη.

Ἄκουσα κάτι νὰ μυρμηδίζει ἀπ' τσὶ φτέρνες μου καὶ νὰ βγαίνει στὸ κεφάλι.

10. Βλ. Ἀντ. Κ. Σανουδάκης, *Καπετὰν Μανόλης Μπαντουβᾶς. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης Κρήτης. Τὰ πολεμικά του ἀπομνημονεύματα.* Ἐκδόσεις «Κνωσσός», Ἀθήνα 1979, 192.

Ἐσυγκρατήθηκα. Καὶ τοῦ λέω.

- Αὐτὸ εἶν' ὡραῖο. Γιὰ ξαναπέ μου το νὰ τὸ καταλάβω καλά.

Ὅταν μοῦ τὸ ἐπανέλαβε, τράβηξα τὸ μπιστόλι μου, σηκώθηκα ἀπάνω. Καὶ τοῦ λέω.

-Ἐσύ, δὲν εἶσαι ἀξιωματικὸς Ἄγγλος. Καὶ ἂν εἶσαι ἀξιωματικὸς Ἄγγλος, εἶσαι κατάσκοπος τῶν Γερμανῶν. Δὲν ἐπερίμενα μία τέτοια πρόταση ἀπὸ ἕναν Ἄγγλο ἀξιωματικὸ καὶ ἀξιωματικό, ὅπως μοῦχες πεῖ, τοῦ Ἐπιτελείου. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ὥρα εἶσαι αἰχμάλωτος. Ἐμεῖς, τοῦ λέω, σκεφτόμαστανε ὅτι θὰ πάρομε καὶ τὴ βόρειο Ἤπειρο, θὰ πάρομε καὶ τὰ Δωδεκάνησα καὶ θὰ πάρομε καὶ τὴν Κύπρο. Καὶ ἐσὺ ἦρθες νὰ μᾶς -ε- πεῖς νὰ χωρίσομ' ἀπ' τὴ λοιπὴ Ἑλλάδα, ὁπού μαχουμέστανε αἰῶνες νὰ ἑνωθοῦμε. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ στιγμὴ εἶσαι αἰχμάλωτος. Δὲ σοῦ ἐπιτρέπω πλιὰ νὰ ἐπικοινωνήσεις μὲ κανένα.

Ἀργότερα εἰδοποίησα τὸ Πετρακογιώργη καὶ τοῦ τὸν ἔδωσα, τοῦ ἔδωσα ἐντολὴ νὰ μὴ κινηθεῖ πουθενὰ καὶ νὰ τηλεγραφήσουνε νἄρθει ἀντικαταστάτης του». Ὡστόσο ἡ διαβρωτικὴ καταδολίευση τῆς ἑλληνικότητας τῆς Κρήτης ἀναπτύσσεται καὶ μὲ μεταπολεμικὲς μεθοδεύσεις. Τὸ 1978 μὲ χρηματοδοτήσεις τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτισμικοῦ Ὀργανισμοῦ κ.ἄ., κυκλοφορεῖταιι σύγγραμμα, ἐπιγραφόμενο *Ἡ Εὐρώπη καὶ οἱ λαοί της,* τοῦ ὁποίου τὸ λῆμμα «Κρῆτες» προφανέστατα συντάσσεται μὲ σκοπιμότητα ἀφελληνιστική[11]!

Πάντως πολῖτες ὅλων τῶν χωρῶν, φυσικὰ πρόσωπα, καθὼς καὶ νομικά, σωματεῖα, σύλλογοι, ποὺ ἔτυχε νὰ λάβουν γνώση τῆς πανελλήνιας παλληκαριᾶς καὶ τῆς πολύτιμης προσφορᾶς τῶν Πανελλήνων, ἐν προκειμένῳ δὲ Κρητῶν, μᾶς τιμοῦν, μᾶς ἐγκωμιάζουν καὶ μᾶς θαυμάζουν. Χαρακτηριστικὸ στιγμιότυπο ἀναφέρει Κρητικὸς ξενιτεμένος στὴν Αὐστραλία, ὅπου ἄκουσε Αὐστραλοὺς νὰ διηγοῦνται ὅτι *«οἱ Κρητικοὶ εἶναι ἥρωες»* καὶ νὰ τραγουδοῦν δακρυσμένοι *«πότε θὰ κάνει ξαστεριά».* Ὁ δὲ ἀπόδημος ὁμογενής μας σὲ κρίση μοναδικῆς εἰλικρίνειας ὁμολογεῖ: *«Θὰ ἤμουν ψεύτης ἂν σᾶς ἔλεγα ὅτι δὲν δάκρυσα. Καὶ ἀκόμα πιὸ ψεύτης ἂν σᾶς πῶ ὅτι ἤξερα τὴν μάχη τῆς Κρήτης καὶ τοὺς Κρητικοὺς πρὶν τοὺς γνωρίσω ἀπὸ τοὺς Αὐστραλοὺς καὶ τὰ βιβλία τους...»*[12].

---

11. *L' Europe et ses populations*. Oeuvre collective accomplie sur l' initiative et sous la direction d' Abel et d' Yvonne--Delphée Miroglio... Vues d' ensemble et dictionnaire descriptif. Martinus Nijhoff/La Haye, 1978, 245a. Πβ. αὐτ., 240α τὸ λῆμμα Corses.

12. Βλ. Ἄγγελος Καίσαρης, «Μάχη τῆς Κρήτης. Τὸ Κρητικὸ Ἔπος ὅπως ξεκίνησε ἀπὸ μιὰ γειτονιὰ τοῦ Ἡρακλείου. Ἐκεῖ ποὺ οἱ βάρβαροι βρῆκαν τὸν μάστορά τους», *Τὸ Βῆμα τῆς Κρήτης*, 6, Μάιος 2002, 2α-β. Ἐπίσης βλ. *Ἑλληνοκαναδικό Βῆμα*, 22 Μαρτίου 2002, 29, ὅπου σειρὰ «Flash

Ἀσφαλῶς ἀπεικονίζουν βιώματα ἀξίων καὶ ἀγαθῶν Αὐστραλῶν ὅσα πληροφορεῖται στὴν ξενιτειὰ ὁ ἄδολος ἀπόδημος Κρητικός. Ἐν τούτοις συνιστοῦν ἐξαιρέσεις ἢ σπάνιες συγκυρίες. Ἑπομένως ἀπαιτεῖται πανεθνικὴ ἐγρήγορση καὶ ἑτοιμότητα. Διότι πράγματι στὶς ἡμέρες μας γράφονται καὶ μὲ βαρύγδουπες ὑπογραφὲς βιβλία, ὅπως ἀπὸ τὸν περιβόητο καθηγητὴ Ἔρικ Χόμπσμπωμ, ἀπαράδεκτα, ὅταν ἀνακριβέστατα περιγράφονται, π.χ. ἡ Βρεταννία τοῦ 1940-1941 ὡς ἡ μόνη χώρα ἐναντίον τοῦ Ἄξονος, παρὰ τοὺς πασίγνωστους ἐπαίνους βρεταννικῶν προσωπικοτήτων γιὰ τὴν ἀπαράμιλλη ἀντίσταση τῶν Ἑλλήνων. Ἐξ ἴσου ἀσύγγνωστη συμπεριφορὰ ἐπιδεικνύουν καὶ ὁλόκληροι ὀργανισμοί, π.χ. TIME LIFE τοῦ Ἄμστερνταμ τῆς Ὁλλανδίας. Ἀνενδοίαστα στὴ σειρὰ *Βιβλιοθήκη τῶν Ἐθνῶν* οὔτε μία γραμμὴ δὲν διαθέτει γιὰ τὸν ἰταλοελληνικὸ πόλεμο. Ἀντίθετα δημοσιεύει χάρτη στὸν τόμο «Ἰταλία», ὅπου περιεργότατα «ἐμφανίζεται ἡ Πελοπόννησος νὰ εἶναι Τουρκία»! Παραδοξότερα ἐνεργεῖ τὸ ἐκδοτικὸ συγκρότημα τῆς γαλλικῆς ἐφημερίδας Le Monde μὲ δημοσίευμα ἐπιγραφόμενο «Ἡ ἱστορία, μέρα μὲ τὴ μέρα». Στὴν περιγραφὴ τοῦ ἰταλο-ελληνικοῦ πολέμου, σύμφωνα μὲ καταχωρισμένο χάρτη, ἡ ἀπόκρουση τῶν Ἰταλῶν καὶ ἡ ἀντεπίθεση ἔγινε ἀπὸ... βρεταννικὲς δυνάμεις! Ἰδοὺ δημοσιογραφικὴ δεοντολογία, ψευδολογία, ἡ ὁποία πάραυτα διαψεύδεται, ἀναιρεῖται, ἀπὸ Βρεταννὸ ὑπουργό, τὸν Ρόναλντ Κρός, τὴν 9.12.1940: *«Ἐκεῖνο ποὺ κάμνει τὴν μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν ἐν προκειμένῳ εἶναι ὁ ἀξιοθαύμαστος τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἡ Ἑλλάς, μία χώρα μικρὰ εἰς ἔκτασιν καὶ στερουμένη πολεμικοῦ ἐφοδιασμοῦ, ἀπέκρουσε καὶ κατετρόπωσε ἕνα εἰσβολέα, ὁ ὁποῖος ἐπὶ ἔτη προετοίμαζε τὰς κατὰ ξηράν, θάλασσαν καὶ ἀέρα δυνάμεις του ἐπὶ κλίμακος ἀναλόγου μὲ τὴν τῆς Γαλλίας».* Δὲν εἶναι δὲ μικρότερης σπουδαιότητας καὶ τὰ λόγια τοῦ διαπρεποῦς Γάλλου συγγραφέα Ἀ. Ζίντ, τῆς 31.12.1940: *«Ἡρωϊκὲ λαὲ τῆς Ἑλλάδος ἔδωσες καὶ πάλιν, διὰ τῆς ἡρωϊκῆς ἀρετῆς, τὸ αἴσθημα τῆς ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸν ἄνθρωπον».*

Ἐν τέλει ὡς πρὸς τὴν Κρητικὴ Ἐποποιΐα ἡ μικροψυχία τῶν συντακτῶν τοῦ βιβλίου Ἱστορίας καθρεφτίζεται στὴν παράθεση τηλεγραφικῆς διατυπώσεως: (π.χ. Ἀπρίλιος 1941: «οἱ γερμανικὲς δυνάμεις καταλαμβάνουν τὴν Κρήτη». Τίποτα περισσότερο).

---

back ἀπὸ τὴν Ἐποποιΐα τῆς Κρήτης». Ἐκτενέστερες ἀναφορὲς καὶ καίρια σχόλια βλ. Λέανδρος Δραγώνας, «Ἱστορικὴ ἀλήθεια», *Δυτικὴ Μακεδονία,* 11.12.1998, 4. Π. Ζαχαριάδης, «Ὁ ἑλληνοϊταλικὸς πόλεμος», *Ἡ Καθημερινή,* 30.6.1989, 12. Γιάννης Πολυκανδριώτης, «Ἕνα ἀπαράδεκτο βιβλίο» *Ἡ Καθημερινή,* 10.7.94, 11.

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Πρὸ τῆς καθιερώσεως τῶν ἀνὰ τετραετία διεθνῶν συνεδρίων ἡ Ἑταιρεία Βοιωτικῶν Μελετῶν ἐπιδόθηκε στὴν ἐπιστημονικὴ προσπέλαση τῆς Βοιωτίας μὲ σειρὰ διαλέξεων στὴν αἴθουσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ὅπου πραγματώθηκαν καὶ δύο τῆς ταπεινότητάς μου, συναφεῖς, ἐπιγραφόμενες "Ἡ Βοιωτία κατὰ τὴν Ρωμαιοκρατία" καὶ "Πλούταρχος ὁ πραγματικώτερος δάσκαλος τῆς Εὐρώπης".

Τὸ 2000, παραμονὴ τῆς τρίτης χιλιετίας, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ 2001 ὡς "Εὐρωπαϊκοῦ Ἔτους Γλωσσῶν", ἡ ἀναπόληση τοῦ Πλουτάρχου παρέχει πιθανότητα ἐποικοδομητικοῦ προβληματισμοῦ καὶ ἐνδεχομένως διανοίγει δυνατότητες κατανοήσεως τῆς σημερινῆς εὐρωπαϊκῆς Βαβέλ,[1] τῆς ὁποίας τὰ αἴτια καὶ ἡ ἐσκεμμένη δημιουργία διαφεύγουν τὴν προσοχὴ τῶν πολλῶν, ἰδίως δὲ οἱ ἐλλοχεύουσες παντοειδεῖς ἐπώδυνες ἐπιπτώσεις, ἀκόμη καὶ οἰκονομικές, ἂν καὶ ἐγκαιρότατα καὶ ἐγκυρότατα ἐπισημάνθηκαν ἀπὸ τὴν ἐγκριτότερη ἐπιστημονικὴ προσωπικότητα τοῦ αἰώνα μας, τὴν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Βρυξελλῶν Claire Préaux[2].

Ἡ σοφὴ Βελγίδα δημόσια ἀποτάθηκε στοὺς ὑπουργοὺς Παιδείας τῆς ἀρτιπαγοῦς τότε Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητας (ΕΟΚ) τῶν ἕξ κρατῶν-μελῶν προειδοποιώντας ὅτι οἱ διαφαινόμενες καὶ ἐπιδιωκόμενες ἄλλως τε διευρύνσεις ἐπιβάλλουν τὴν ἐπίσπευση τῆς ἐξασφαλίσεως μιᾶς ἑνιαίας ἐπίσημης γλώσσας τῆς Εὐρώπης. Ἐπιμελέστατα προλαμβάνει ὁποιαδήποτε προσπάθεια ἀποδοχῆς μιᾶς τῶν συγχρόνων εὐρείας χρήσεως γλωσσῶν, π.χ. τῆς ἀγγλικῆς[3], ἐπειδὴ σύγκαιρα διαπιστώνει ἐνστάσεις, πρωτίστως ἀπὸ Γαλλία, καὶ προβλέπει βαθμιαῖα ἰσχυρότερες, κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ Γερμανία. Διακηρύσσει δὲ πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις τὴν ἀναγκαιότητα τῆς μιᾶς γλώσσας καὶ πρὸς πρόληψη ἀφόρητης

---

1. Βλ. Ἀγόρω (Ρίτα)-Ἐλισάβετ Λαζάρου καὶ Ἀχιλλεὺς Λαζάρου, *Ἐθνικὰ καὶ Μειονοτικὰ θέματα*, Ἀθήνα 1993, 38, ὅπου ἑνότητα «Ε.Ο.Κ. καὶ ὁ Πύργος τῆς Βαβέλ».Γ΄ Ἔκδοση, Ἐκδοτικὸς Οἶκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2004, 64-65.
2. Βλ. Ἀχ. Λαζάρου, «Συνεχεῖς ἀγῶνες γιὰ τὴ γλώσσα», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος* 20.1.1994, 78, καὶ *Ἐθνικὰ θέματα καὶ Κρατικὴ Ἀκηδία*, Πελασγὸς [Ἀθῆναι] 2001, 21, ὅπου ἀνακοίνωση «Ἡ πρωτοβουλία τῆς Γαλλικῆς Προεδρίας καὶ ἡ θέση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὴν Ε.Ε.».
3. Βλ. Bernard Cassen, «Ἡ ἀγγλικὴ γλώσσα φορέας τοῦ πολιτιστικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ», στὴ συνάντηση Ἀλγερίου, 11 καὶ 15 Ὀκτωβρίου 1977. Πβ.Ν Σπ. Κονεμένος, *Τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας*. Ἐκδόσεις Φιλόμυθος, Ἀθήνα 1993, 259-260. Ζαν-Μορὶς Ριπέρ, «Πῶς θὰ ἀποτινάξουμε τὸν ζυγὸ τῶν ἀγγλικῶν», *Τὸ Βῆμα*, 20.3.2001, 45.

οἰκονομικῆς ἐπιβαρύνσεως τῆς ΕΟΚ καὶ μετέπειτα Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως (ΕΕ) ἐξ αἰτίας τῆς συνεχοῦς αὐξήσεως τῶν διαπανῶν γιὰ μεταφραστὲς καὶ διερμηνεῖς.[4] Δὲν ὑποκύπτει στὸν πειρασμὸ προσφυγῆς σὲ κάποια τεχνητὴ γλώσσα[5]. Ἐπίμονα καὶ πειστικὰ προτείνει ὡς κοινὸ εὐρωπαϊκὸ γλωσσικὸ ὄργανο γλώσσα, στὴν ὁποία ἐνυπάρχουν ὅλες οἱ εὐρωπαϊκὲς καὶ ἡ ὁποία ἐμπεριέχεται σὲ ὅλες![6] Ἁπλούστατα ὑπαινίσσεται τὴν ἑλληνική, ἀναλαμβάνοντας μὲ δημοσιεύσεις τὴν πλήρη πληροφόρηση πάντων πρὸς ἄρση ἀντιρρήσεων,δισταγμῶν, ἐπιφυλάξεων, μάλιστα καὶ διδακτικῆς φύσεως[7]. Ὡστόσο παραγνωρίζεται ἡ πρωτοβουλία της, ἡ ὁποία ἔχει καὶ παρελθὸν καὶ παρόν, οἱ δὲ συνέπειες δὲν ἀργοῦν νὰ φανοῦν.

Μόλις οἱ χῶρες-μέλη τῆς Ε.Ο.Κ γίνονται 10, ἡ γλωσσικὴ κατάσταση προβάλλει μὲ πρόσθετα προβλήματα. Διότι ἀποκαλύπτεται ὅτι δὲν ὁμιλοῦνται ἀντίστοιχα ἰσάριθμες γλῶσσες ἀλλὰ 33 ἢ κατ' ἄλλην ἐκδοχὴ 43, συνάμα δὲ 66 διάλεκτοι[8], γιὰ τὶς ὁποῖες ἀσκοῦνται κιόλας πιέσεις, ὥστε νὰ ἀναγνωρισθοῦν ὡς γλῶσσες, «ἀλλὰ οἱ ... γλωσσικὲς διαμάχες ἀκόμα φαίνονται!»[9]

Ὁπωσδήποτε διαφωτιστικὴ διαφαίνεται συνοπτικὴ ἀναφορὰ στὰ κίνητρα καὶ στὰ κριτήρια τῶν διαστάσεων τῶν γνωμῶν γιὰ τὶς γλῶσσες τῶν χρόνων τοῦ Πλουτάρχου (46-127 μ.Χ.), τοῦ ὁποίου ἡ πληροφορία ἀποβαίνει ἐπίμαχη καὶ ἀποτελεῖ ἀπαρχὴ μακρᾶς συζητήσεως. Ὁλόκληρος δὲ τόμος[10] εἶναι ἀφιερωμέ-

4. Βλ. Φρ. Γλίγορα (Gligora), «Ὑπὸ τὴ σκιὰ τοῦ Ὀλύμπου», *Ἑλληνικὴ Διεθνὴς Γλώσσα*, 11, 1992, 60: «Τὸ Μάρτιο τοῦ 1988 στὶς Βρυξέλλες στὴν Εὐρωπαϊκὴ Κοινότητα ὑπῆρξαν 430 διερμηνεῖς καὶ σ' αὐτοὺς προσθέσαμε ἄλλους 1400 γιὰ τὶς ἔκτακτες ἀνάγκες. Γι' αὐτοὺς τοὺς διερμηνεῖς ξοδέψαμε τὸ 38% ἀπὸ τὸν προϋπολογισμό».

5. Andrea Chiti--Batelli, «Le defi de l' esperanto», *Bulletin européen* 532,1994,10.

6.Ὀλυμπία Λιάτσου, «Made in Greece 150.000 ἀγγλικὲς λέξεις», *Ἐλευθεροτυπία*,16.4.1997, καὶ Ἀριστ. Ε. Κωνσταντινίδης, «Ἡ ἑλληνικὴ στὸ λεξιλόγιο τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Λίγες εἶναι οἱ χῶρες ποὺ προσπαθοῦν νὰ ἀντισταθοῦν στὴν εἰσβολὴ τῆς ἀγγλικῆς», *Ἡ Καθημερινή*, 26.1.1997,31. Ὡς πρὸς τὸν ὑπότιτλο πβ. Gian Carlo Fighiera, «L' anglais et les langues de la Communauté Européenne», *Bulletin européen*, 510, 1992, 19: « Revenons à la Communauté Economique Européenne qui refuse l' hégémonie d' une langue, *nommémet l' anglais*».

7. Βλ. Claire Préaux, «Lettre aux ministres d' aujourd' hui et de demain pour la défense du Grec», *Le Flambeau*, 41,1958, 145-149. Πρόσθετη χάρη τῆς ἑλληνικῆς εἶναι ἡ ἀδιάλειπτη συνέχειά της, ἡ ἀειζωΐα καὶ ἡ ἑνότητα. Βλ. Γ.Ν. Χατζιδάκις, «Περὶ τῆς ἑνότητος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου,* 5 1908/9, 47-151. H.Pernot, *D'Homère à nos jours*, Paris 1921. Μεταγενέστερη ἐνδιαφέρουσα βιβλιογραφία βλ. Gyula Moravcsik, «Ἑλληνολογία ἢ περὶ τῆς ἑνότητος τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν», *ΕΕΦΣΠΑ*, 20, 1969-1970, 319 σημ.2.

8. Βλ.*Ἡ Καθημερινή*, 28.10.1981.

9. Πβ. *Ἡ Καθημερινή*, 24.10.1999, 74.

10. *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Gechicehte und Kultur Roms in Spiegel der neueren Forschung*, herausgegeben von H. Temporini, II Prinzipat, I. Band, Berlin-New York, 1974,

νος στὴ γλωσσικὴ κατάσταση τῆς αὐτοκρατορίας. Εἰδικὰ ὁ Πλούταρχος γράφει:

«ὡς δοκεῖ μοι περὶ ρωμαίων λέγειν, ὧν μὲν λόγῳ νῦν πάντες ἄνθρωποι χρῶνται»[11]. Δὲν ἀφίσταται δὲ σημαντικὰ ἡ γνώμη τοῦ Πλινίου τοῦ Πρεσβυτέρου (23-79 μ.Χ.)[12], ἐνῶ σὲ μαρτυρία τοῦ Κικέρωνος (106-43 π.Χ.) ἀπεικονίζεται παραστατικὰ ἡ πρόοδος στὸ ἐνδιάμεσο διάστημα μὲ ἀντιπαραβολὴ τῶν στενῶν ὁρίων χρήσεως τῆς λατινικῆς στὴν ταυτόχρονη οἰκουμενικότητα τῆς ἑλληνικῆς: «nam si quis minorem gloriae fructum ex Graecis versibus percipi quam ex Latinis, vehementer errat, propterea quod Graeca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiguis sane, continentur»[13].

Ὅμως χρήσιμη κρίνεται καὶ ἡ παρουσίαση τῶν πρώτων παρατηρήσεων, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν στὴν ἀπόδοση ἢ μὴ τῆς πραγματικότητας. Διότι πιστεύεται ὅτι ἡ πληροφορία τοῦ Πλουτάρχου ἐνέχει κάποια δόση ὑπερβολῆς. Ἐπὶ πλέον ἐπιχειρεῖται στένωση τῆς ἀξιοπιστίας του μὲ ἀμφισβήτηση τῆς λατινομάθειας σὲ βαθμὸ ποὺ δὲν ἐπιτρέπει ἔκφραση γνώμης μὲ τόση βαρύτητα. Ἐν τούτοις εἶναι ἀναμφισβήτητος ὁ τίτλος τοῦ Ρωμαίου πολίτου, ποὺ κατέχει ὁ Πλούταρχος καὶ συνεπάγεται γνώση τῆς λατινικῆς[14]. Ἐξ ἴσου ἐξακριβωμένη ἀποδεικνύεται καὶ ἡ διαμονή του στὴ Ρώμη, ὅπου, ἂν καὶ ἀναστρέφεται Ρωμαίους φίλους του διγλώσσους, ἐξάπαντος βελτιώνει τὴ λατινομάθειά του, ὥστε νὰ συμβουλεύεται καὶ ἀρχειακὲς πηγές, λατινικές, ὅπως συνάγεται ἀπὸ νεώτερες ἔρευνες. Ἐπίσης δὲν εὐσταθοῦν ἀπόλυτα ὅσα τοῦ καταμαρτυροῦν γιὰ ἀνελίξεις του σὲ τυπικά, τιμητικά, ἀνώτερα ρωμαϊκὰ ἀξιώματα, ποὺ πάντοτε ἀπαιτοῦν καὶ ἐπάρκεια γλωσσική, λατινική.

Ἀπαρατήρητα δὲν περνοῦν καὶ τὰ λεγόμενα τοῦ Κικέρωνος. Ἐναντίον του βάλλουν λόγῳ ὑπερασπίσεως φίλου του, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ Ρωμαῖος πολίτης, χρησιμοποιεῖ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα ἀντὶ τῆς λατινικῆς, ἐπιβεβλημένης κατὰ κανόνα ἐνώπιον ρωμαϊκῶν ἀρχῶν. Ἐξ ἄλλου ὁ Κικέρων βάλλεται, ἐπειδὴ μὲ ἀποστολὴ ἐπίσημη στὸν Ἀκράγαντα, δὲν ὁμιλεῖ λατινικὰ ἀλλὰ ἑλληνικά!

Ἤδη κατὰ τὸν 19ο αἰώνα ὁ διαπρεπέστερος ἱστορικὸς τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητας Γερμανὸς καθηγητὴς Th.Mommsen, βραβεῖο Νομπέλ, διακρίνει στὶς κινήσεις τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος πρόθεση ἱδρύσεως πλήρους ἑνότητας κρατικῆς,

Band 1975 (1983). II,29,2.

11. Πλουτάρχου, *Συμπ.*, VII, 8 Πβ. καὶ C.P.Jones, *Plutarch and Rome*, Oxford 1971.

12. Πλινίου τοῦ Πρεσβ., *Hist. na*t. 111, 39.

13. Κικέρωνος, *Pro Archia* 10, 13.

14. Πβ. Michel Dubuisson, «Problèmes du bilinguisme romain», *Le Etudes Classiques,* 49, 1981, 42: « Claude, tout philhellène qu' il était par ailleurs, considérait ainsi que "quiconque ne parlait pas la langue des Romains" ne pouvait être considéré comme Romain».

ρωμαιοελληνικῆς, μὲ συγχώνευση τῶν δύο γλωσσῶν καὶ δύο πολιτισμῶν. Μὲ τὸν ξένο καθηγητὴ στὸ ὁμολογουμένως μεγαλειῶδες σχέδιο συμφωνεῖ καὶ ὁ ἀπόδημος Ἕλληνας Ψυχάρης[15] ὡς καθηγητὴς τῆς Πρακτικῆς Σχολῆς Ἀνωτάτων Σπουδῶν Γαλλίας. Παράλληλα ὁ σύγχρονός τους Γερμανὸς ἐπίσης καθηγητὴς Γουσταῦος Φρ. Χέρτσβεργ, συγγραφέας τῆς "Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους", ὑπογραμμίζει τόσο τὴν ἐνεργὸ βούληση ὅσο καὶ τὶς πολλαπλὲς καὶ πολυσχιδεῖς δεξιότητες τῶν Ἑλλήνων[16], τὶς ὁποῖες προφανέστατα ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ ὡς κατακτητὴς τῆς Γαλατίας ἐπιτόπια διαπιστώνει, καθὼς καὶ τὶς ἑλληνικὲς ἐπιδράσεις, μάλιστα ἐξαιρετικὰ ἔντονες[17], ὥστε Γάλλοι εἰδικοὶ τῶν ἡμερῶν μας προσονομάζουν τὸν χῶρο Gallia Graeca[18], ὅπως Ἱσπανοὶ ὁμόλογοί τους τμῆμα τῆς ἰβηρικῆς χερσονήσου Hispania Graeca[19].

Ὅσα συντελέσθηκαν στὴ Γαλατία, "Ἑλληνικὴ Γαλλία", μαρτυρεῖ ἀρχαία πηγή, ὁ Βάρρων, Μάρκος Τερέντιος Ρεατῖνος (116-27 π.Χ.), ἀναφέροντας σαφέστατα ὅτι οἱ Μασσαλιῶτες ἦσαν τρίγλωσσοι, χρῆστες τῆς ἑλληνικῆς, τῆς κελτικῆς καὶ τῆς λατινικῆς, τῆς δὲ τελευταίας πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως[20]. Ἐπὶ πλέον κατὰ ἐπιγραφικὴ μαρτυρία, ἡ ὁποία ἦλθε στὸ φῶς κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα, ἡ λατινικὴ διδάσκεται κιόλας ἀπὸ Ἕλληνες! «Ἀθηνάδης Διοσκουρίδου γραμματικὸς Ρωμαϊκός»[21].

Στὸν αἰώνα μας ἐπιμαρτυροῦνται καὶ ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Aix-en-Provence F. Benoit, τοῦ ὁποίου οἱ ἔρευνες ἐκτείνονται στὴν ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ περίοδο. Τὰ δὲ ἐξειδικευμένα δημοσιεύματά του ἐπιγράφονται εὔγλωττότατα: Recherches sur l' hellénisation du Midi de la Gaule (Aix-Cap 1965) καὶ La romanisation de la Narbonnaise à la fin de l' époque républicaine (*Rivista de Studi*

15. J.Psichari, *Etudes de Philologie néo-grecque. Recherches sur le développement historique du grec*. Paris 1892, XLVII.

16. Πβ. Γ. Φρειδ. Χέρτσβεργ, *Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐκτιθεμένη κατὰ τὰς πηγάς*. Μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Π. Καρολίδου. Ἀθῆναι 1902. Β΄ Κεφ. 1,64.

17. Πβ. Ἰουστίνος, ποὺ σώζει μαρτυρία τοῦ Πομπηίου Τρόγου, κατὰ τὸν ὁποῖο «φαινόταν ὄχι ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἐγκαταστάθηκε στὴ Γαλατία ἀλλ' ὅτι ἡ ἴδια ἡ Γαλατία μετακόμισε στὴν Ἑλλάδα».

18. Βλ.P.Jacobstahl et E. Neuffer, «Gallia Graeca. Recherches sur l' hellénisation de la Provence», *Préhistoire*, 2, 1933, 1-64.

19. Βλ.A. Garcia y Bellido, *Hispania Graeca*. Barcelona 1948.

20. Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς*. Ἐν Ἀθήναις 1976,47.

21. Πβ. E. Egger, *De l' étude de la langue latine chez les Grecs dans l' Antiquité*, Paris 1855 (reéd. in *Mémoire d' histoire ancienne et de philologie*, Paris 1863, 259-276, 3,6. Βλ. καὶ Achille G. Lazarou, «Latinité hellénique et sa survivance», *Ἠπειρωτικὰ Χρονικά*, 33, 1998-1999, καὶ ἀνάτ. μὲ εὑρετήρια,

Liguri, 32, 1966, 288). Στὸ δεύτερο σημειώνει χαρακτηριστικά: «Σ' αὐτὴν τὴν περιοχὴ ἡ Ρώμη πῆρε τὴ σκυτάλη ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ ἔγινε ἡ ἐκλατίνιση ἐπάνω σ' ἕνα ὑπόστρωμα ἑλληνικό»!

Ἑλληνικὸ ὑπόστρωμα ἀνακαλύπτει καὶ ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Vasile Pârvan στὴν Ἀδριατική, ἀναλύοντας τὴ λατινογενῆ δαλματικὴ γλώσσα σὲ τριμερῆ ἐθνολογικὴ προέλευση, ἰλλυρο-ἑλληνο-ρωμαϊκή.[22] Τὴν ἀξιολογεῖ δὲ ὡς ἐξαιρετική. Ὡς πρὸς τὸ ἑλληνικὸ μέρισμα καὶ τὴν ἀνάλογη ἐπίδραση μᾶς φωτίζει ὁ Ἰταλὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας Lorenzo Braccesi μὲ σύγγραμμά του εἰδικό, ἐπιγραφόμενο *Grecità adriatica* (Bologna, 1971).[23]

Ἑλληνικὸ ὑπόστρωμα ἐντοπίζει ὁ Pârvan καὶ στὸν ΒΑ χῶρο τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, τῆς Βαλκανικῆς, ἀποκαλώντας τον «un véritable pays géto-grec». Ἐπαναλαμβάνει δὲ τὴν ἔκφρασή του ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου N.Banescu, ποὺ προσθέτει ὅτι ἐκεῖ «on parlait et on écrivait le grec»[24].

Ἡ ρουμανικὴ ἐπιστημονικὴ παρέμβαση συνεχίζεται. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Radu Vulpe γράφοντας γιὰ τὴν ἴδια περιοχὴ τοὺς Ἕλληνες κατανέμει σὲ ἀποδήμους, ἐπήλυδες καὶ αὐτόχθονες, οἱ ὁποῖοι καὶ πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως, ἰδίως μετέπειτα, κατ' ἀνάγκην λατινοφωνοῦν.[25] Γιὰ δὲ τὸν Γιουγκοσλάβο ἀκαδημαϊκὸ M. Garasanin, ποὺ διερευνᾶ τὸ ἰλλυρικὸ τμῆμα τῆς χερσονήσου, τὰ προρωμαϊκὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα συνιστοῦν παράγοντες διαδόσεως τῆς λατινικῆς σὲ μικρότερο χρόνο.[26] Αὐτὸ συμβαίνει καὶ στὴν ἰβηρικὴ χερσόνησο, ὅπως παρατηρεῖ ὁ P. Bosch-Gimpera: «Le contact avec le monde grec prépara sans doute le succès de la romanisation, car, surtout dans l' est et le sud de l' Espagne, les populations avaient atteint un assez haut degré de civilisation»[27].

Janina 1999, 22 σημ. 75.

22. Πβ. Pârvan, *Dacia*, 140: «Latina lor este excelentă. Rasa lor e amestecată: illiro-italo-greacă».

23. Πρόσφατα συγγράφοντας μὲ τὸν Valerio M. Manfredi, *Οἱ Ἕλληνες τῆς Δύσης*, "Νέα Σύνορα" Α.Α. Λιβάνη, Ἀθήνα 1997, 412, δὲν κλείνει μὲ ἀξιολόγηση τῆς ἑλληνικῆς συμβολῆς. Ἐπιλογίζει πρωτότυπα: «Γι' αὐτὸ μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ὅλοι οἱ Ἰταλοί, σὲ κάποια περίοδο τῆς ἱστορίας ὑπήρξαμε -καὶ ἴσως εἴμαστε ἀκόμα-Ἕλληνες»!

24. Πβ. N. Banescu, «Entre Roumains, et Grecs. Ce que nous apprend le passé», *Νέα Πολιτική,* 9,1937, 1055.

25. Πβ. V. Pârvan, *Începuturille vieții romane la gurile Dunârii*, ediția a II-a, îngrijită și adnotată de Radu Vulpe, Editura stiințifică, Bucuresti 1974,193 σημ. 314.

26. Πβ. *Sources archéologiques de la civilisation européonne*, Bucarest 1970, 291.

Ὅταν Ἕλληνες ἰχνηλατοῦνται πολὺ μακρύτερα, π.χ. στὰ παράλια τῆς Καληδονίας (Σκωτίας), ὅπου κατὰ τὸν Γάιο Ἰούλιο Σολῖνο (3ος αἰ.μ.Χ.) εἶχε προσαράξει ὁ Ὀδυσσεὺς ἢ κατὰ παράδοση, τὴν ὁποία διασώζει ὁ Τάκιτος (50μ.Χ.- 117-120μ.Χ.)[28], ὁ Ὀδυσσεὺς ἱδρύει ναύσταθμο, τὸ Asciburgium (σημ. Eschemburg), πλησίον τοῦ Duisburg, καὶ ὅλα τὰ σύνθετα τοπωνύμια τῆς κεντρικῆς καὶ βόρειας Εὐρώπης ἕως τὴ Βαλτικὴ μαρτυροῦν μὲ τὸ δεύτερο συνθετικὸ burg («burgus<πύργος) ἑλληνικότητα,[29] ἡ δὲ βασικὴ διάβαση τῶν Ἄλπεων ἐκλαμβάνεται "ἑλληνική", Graiae Alpes,[30] καὶ ἐπιπρόσθετα ἑλληνικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ παραδόσεις σχετικὲς μὲ τὴ φιλοξενία διαπιστώνονται στοὺς Κέλτες, σύμφωνα μὲ ἀφηγήσεις τοῦ Σκύμνου τοῦ Χίου (β΄ αἰ. π.Χ), οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται στὴν ἐποχὴ τῆς κελτικῆς εἰσβολῆς, εὐνόητο εἶναι νὰ ἔχουν βαθύτερες ρίζες στὴν πλησιέστερη ἰταλικὴ χερσόνησο καὶ στὰ παρακείμενα μικρὰ καὶ μεγάλα νησιὰ οἱ Ἕλληνες.

Συνήθως τὰ πρωτεῖα ἀπονέμονται στοὺς Ἀργοναῦτες.[31] Ὡστόσο προηγοῦνται οἱ Θεσσαλοὶ Πελασγοί, ποὺ διασχίζοντας τὴν ὀροσειρὰ τῆς Πίνδου διαπεραιώνονται στὶς ἐκβολὲς τοῦ Πάδου, ὅπου ἱδρύουν τὴν πόλη Σπίνα, τῆς ὁποίας ἱδρυτὴς φέρεται καὶ ὁ Διομήδης, συνδεόμενος συνάμα καὶ μὲ τὴν ἵδρυση βασιλείου στὴν περιοχὴ τῆς Ἀπουλίας, "Διομήδους πεδία". Συστάδα δὲ νησιῶν στὸ Ἀδριατικὸ πέλαγος ὀνομάζεται *Διομήδειαι νῆσοι*, οἱ σημερινὲς Τρεμίτι! Θεσσαλοὶ πάλι, δεύτερης ἀποστολῆς, διεισδύουν στὴν κεντρικὴ Ἰταλία, Ὀμβρικὴ χώρα, τῆς ὁποίας οἱ παλαιότεροι κάτοικοι, οἱ Σικελοί, μετακινοῦνται πρὸς νότο καὶ δίνουν τὸ ὄνομά τους στὴ μεγαλόνησο, στὴν ὁποία ὁριστικὰ καταφεύγουν, Σικελία! Ἡ δ' ἐγκατάστασή τους γίνεται κατὰ τὴν τρίτη γενεὰ πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, σύμφωνα μὲ τὸν Ἑλλάνικο τὸν Λέσβιο[32].

Πρὸ τῶν Τρωϊκῶν ἐπίσης λαμβάνει χώρα ἡ ἐποποιΐα τοῦ Εὐάνδρου μὲ τοὺς Ἀρκάδες, οἱ ὁποῖοι κατόπιν πολλαπλασιάζονται χάρη καὶ σ' ἄλλους Πελοποννησίους, Φενεᾶτες καὶ Ἐπειούς, ἀπομεινάρηδες τῆς συνοδείας τοῦ Ἡρακλέους

27. P. Bosch - Gimpera, «Les soldats ibériques agents d' hellénisation et de romanisation», *Mélanges d' Archéologie d' Epigraghie et d' Histoire* offerts à Jerôme Carcopino, Paris 1966, 144.

28. Ἀχ. Γ.Λαζάρου, «Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός», *Πρακτικὰ Α΄ συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους*», Ἀθήνα 1984,42 καὶ 52 σημ. 6, ὅπου σχετικὴ βιβλιογραφία.

29. Ὅπως διατείνεται ὁ E.Penninck, «L' origine hellénique de *burgus*», *Latonus*,4,1940-1945,12.

30. R.Dion,«La voie héracléenne et l' itinéraire transalpin d' Hannibal», *Hommages à Albert Grenier* édités par Marcel Renard, Coll. *Latomus*, 58,1962, I, 527κ.ἑ.

31. O.Zanco, «Gli Argonauti e la protostoria», *Studi classici e Orientali*, 4,1956,194-213. C.Doumas, «What did the Argonauts seek in Colchis», *Hermathena*, CL, 1991, 31-41.

32. Βλ. Εὐθύμιος Καστόρχης, *Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ρωμαίους καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν τοῦτων.* Ἀθήνησι 1872,84-85.

πρὸς Ἰβηρία, ὅπως ἐκτενέστερα ἀναπτύσσει ὁ Bayet,[33] κατὰ τὸν ὁποῖο ἡ ἀρκαδικὴ παράδοση περικλείει πραγματικὰ περιστατικά, γεγονότα. Ἡ δ᾽ ἐπαλήθευση ὑποδηλώνεται καὶ μὲ τὰ λεγόμενα τοῦ Στράβωνος: «Ταῦτα οὐ ποιητῶν πλάσματά ἐστιν οὐδὲ συγγραφέων, ἀλλὰ γεγενημένων ἴχνη καὶ προσώπων καὶ πράξεων»[34].

Παρὰ τὸν Τίβεριν οἱ Ἀρκάδες κτίζουν τὸ Παλλάντιον εἰς ἀνάμνηση τοῦ ἀρκαδικοῦ καὶ εἰσάγουν τὰ γράμματα[35], σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ Τακίτου[36], ἡ ὁποία διερευνᾶται διεξοδικὰ ἀπὸ ὀνομαστοὺς ἐπιστήμονες, J.Bérard[37], G. Pugliese Carratelli,[38] G.B. Pellegrini,[39] E. Peruzzi[40] κ.ἄ. Οἱ λοιποὶ Πελοποννήσιοι κατοικοῦν τὸν Σατόριο ἢ Κρόνιο λόφο τῆς Ρώμης, ἀπέναντι τοῦ ἀρκαδικοῦ ἱδρύματος.

Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἰταλίας συνυφαίνεται καὶ μὲ τὴν πλοκὴ τοῦ Τρωϊκοῦ ἔπους, ὁ δὲ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἀναζητεῖ τοὺς Αἰνεΐδες σὲ ἀρκαδικὸ ὑπόστρωμα. Οἱ προεκτάσεις καθίστανται ἐκπληκτικὲς σὲ νεώτερα δημοσιεύματα τῶν A.Severyns[41], E. Mireaux[42], G. Capovilla[43], A.J.B. Wace-F.H.Stubbings[44], P. Vidal-Naquet[45] κ.ἄ.[46] Πρὸ πάντων μὲ τὴν ἀνάγνωση τῆς Γραμμικῆς Β΄ Γραφῆς[47], ἡ ὁποία συρρικνώνει τὴν προϊστορία καὶ διαπλατύνει τὶς διαστάσεις τῆς ἱστορίας, ἀναθεωροῦνται ὅσα σχετίζονται μὲ τὸν κρητομυκηναϊκὸ κόσμο.[48] Δὲν ἠχεῖ

33. J Bayet, «Les origines de l' arcadisme romain», *Mélanges de l' Ecole Française deRome,* (1920),63
34. Πβ., Ι, 23.
35. Βλ. Ἑ. Λυκούρη-Λαζάρου, *Ἱστορία τῆς Γραφῆς*. Ἀθήνα 1997-1998, 107 σημ. 2 καὶ 4
36. *Ann.,* 11,14
37. J.Bérard, «Ecriture pré-alphabétique en Italie», *Minos*, 2,II,1956,65 κ.ἑ.
38. G.Pugliese Carratelli, «Sui segni di scrittura eoliani di origine minoica», *Κωκάλος*, 1,1955,5-9.
39. G.B.Pellegrini, «Origine e diffusione degli Alfabeti preromani nell' Italia superiore», *Spina e l' Etruria Padava, Atti I Conv. S.E* 1957(1959) 181-196.
40. E. Peruzzi, «Romolo e le lettere greche», *Parola del Passato* (*PP*) 24,1969,161-189.
41. A.Severyns, *Homère, le cadre historique*, Bruxelles 1943, καὶ μὲ νέο τίτλο: *Grèce et Proche-Orient avant Homère*, Bruxelles 1960.
42. E. Mireaux, *Les poèmes homériques et l' Histoire grecque*. 2 t., Paris 1949.
43. G. Capovilla, «L' Egitto e il mondo miceneo», *Aegyptus*, 39,1959,290-339.
44. A.J.B.Wace-F.H. Stubbings, *A companion to Homer*, London 1962. Πβ. καὶ A.Severyns, «Chronique Homerique». *Antiquité Classique*, 31,1962,275-302.
45. P.Vidal-Naquet, «Homère et le monde Mycénien». *Annales E.S.C.*, 18,1963,703-719.
46. Βλ.καὶ Georges C. Vlachos, *Les sociétés politiques homeriques,* P.U.F. Paris 1974.
47. John Chadwick, «Ἡ πρώτη ἑλληνικὴ γραφή», *ΕΕΦΣΠΑ*, 12,1962,515-530, καὶ 531-544, «Ἡ γέννησις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης». Ὁ ἴδιος, *Γραμμικὴ β΄ καὶ συγγενεῖς γραφές*. Μτφρ. Ν. Κονομῆ. Ἀθῆναι. Παπαδήμας, 1992.
48.Καίρια βιβλιογραφία βλ. Λυκούρη-Λαζάρου, *ἔ.ἀ.*, 52.

πλέον παράξενα ὁ λόγος τοῦ Διοδώρου: «Μίνως πρῶτος ἑλλήνων ναυτικὴν δύναμιν ἀξιόλογον συστησάμενος ἐθαλαττοκράττει..»[49].Γιὰ κρητικὴ ἐποποιΐα 17ου-15ου αἰ. π.Χ. κάνει λόγο ἡ T. Blawatskaya[50]. Ἴχνη τῆς μυκηναϊκῆς ἐξαπλώσεως ἐξακριβώνονται ἕως τὴ Νότια Ἀγγλία, κατὰ τὸν Luigi Bernabo Brea[51]. Κατὰ δὲ τὸν P. Demargne[52] δὲν ἀμφισβητεῖται διόλου ἡ ἐπίδραση τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου στὴν Εὐρώπη τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ. Κατ᾽ ἐξοχὴν δηλωτικοὶ εἶναι οἱ τίτλοι συγγραφῶν Ἰταλῶν εἰδικῶν:« Per la storia delle relazioni micenee con l' Italia».[53] «Il minocio è indoeuropeo?»[54]. «I Micenei in Italia: documentazione archeologica»[55]. Κοντολογῆς τὴν Ἰταλία κατακλύζουν κυριολεκτικὰ Ἕλληνες καὶ δικαιώνονται οἱ τόσο πρώϊμες εἰκασίες τοῦ Ἄγγλου ἱστορικοῦ Grote.[56]

Πάντως, χωρὶς νὰ μειώνεται ἡ σπουδαιότητα καθορισμοῦ τοῦ χρόνου ἐνάρξεως τῶν ἑλληνικῶν οἰκισμῶν στὴν Ἰταλία, τοὺς ὁποίους ὁ J.Brenous[57] ἀνάγει στὴν ἐποχὴ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, προτεραιότητα ἀποκτᾶ ἡ πολιτισμικὴ συμβολὴ τῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ δὲ τὶς πλέον νωπὲς ἀπόψεις προέχει τοῦ Egon Friedell, ἐπειδὴ καλύπτει τὸ σύνολο περιεκτικά:«Ὁλόκληρος ὁ πολιτισμὸς τῆς Ἰταλίας εἶναι ἑλληνικός. Τὸ ἀλφάβητο, ἡ καλλιτεχνικὴ βιομηχανία, ἡ λογοτεχνία, ἀκόμα καὶ ἡ μεταγενέστερη θρησκεία, ὅλα αὐτὰ ἀναπτύχθηκαν στὴ Ρώμη σύμφωνα μὲ ἑλληνικὰ πρότυπα. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ ὅλους τοὺς κλάδους τῆς τεχνολογίας...»[58].Τὴ δὲ Ρώμη ἀποκαλοῦν πόλη "Ἑλληνίδα" διακεκριμένοι ἐπιστήμονες, J. Bérard, G.K. Galinski, G. Manganaro, D. Kienast, D. Roussel[59] κ.ἄ.

Ἀλλὰ σὲ συνάρτηση μὲ τὴν πληροφορία τοῦ Πλουτάρχου περισσότερο ἐνδιαφέρει πόσο ἐπηρέασαν γλωσσικὰ τοὺς Ρωμαίους οἱ Ἕλληνες. Ὁ W. Kroll[60] χρη-

---

49. Πβ.*Παρνασσός*, 32,1990,87-88, ὅπου καὶ οἱ δέουσες παραπομπές.
50. Βλ. *Ziva Antika*, 25,1975,355-361.
51. Βλ. *Sources archéologiques de la civilisation européenne*. Bucarest 1970,88.
52. Αὐτ., 76.
53.G.Pugliese Carratelli, ἐν *PP*,13,1958,205-220.
54.E. Peruzzi, *αὐτ*., 17,1962,5-25.
55. L. Vagnetti, *αὐτ*., 25,1970,359-380.
56. Πβ. Καστόρχης, *ἔ.ἀ*., 86.
57. J.Brenous, *Etudes sur les hellénismes dans la syntaxe latine*, Paris 1895,46.
58. Πβ. E. Friedell, *Πολιτιστικὴ Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας*, Ἀθήνα 1986, 102.Ὡς πρὸς τὴν τεχνολογία βλ. καὶ Χρ. Δ. Λάζος, *Μηχανικὴ καὶ τεχνολογία στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα*. Αἴολος. Ἀθήνα 1993. Βαγγέλης Σπανδάγος - Ρούλα Σπανδάγου - Δέσποινα Τραυλοῦ, *Οἱ Μαθηματικοὶ τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας*. "Αἴθρα", Ἀθήνα 1994. Ἀθαν. Δ. Χατζηκακίδης, *Πρὸς ἐπιβαλλομένην σύγχρονον παρουσίαν τῆς ἀρχαίας σοφίας*. Ἀθῆναι 1994. David C. Lindberg, *Οἱ ἀπαρχὲς τῆς Δυτικῆς Ἐπιστήμης*. Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Ε. Μ. Π. Ἀθῆναι 1997.
59. Τοὺς ἐπὶ μέρους τίτλους τῶν δημοσιευμάτων τους βλ. *Πλάτων*, 49,1997,181 σημ. 77.
60. W. Kroll, *Geschichte der klassischen Philologie*, 2 Aufl., Berlin-Leipzig 1919, 44 κ.ἑ.

σιμοποιώντας λατινικὲς καὶ ἑλληνικὲς πηγές, τοὺς Βάρρωνα καὶ Τυραννίωνα, τῶν ὁποίων τὶς μαρτυρίες ἐπιδοκιμάζει καὶ ἕτερος Ρωμαῖος, μεταγενέστερος, ὁ Κουϊντιλιανός, σχηματίζει τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ λατινικὴ εἶναι μία αἰολικὴ διάλεκτος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.[61] Συμβιβαστικὸς παρουσιάζεται βλέποντας συγκερασμὸ ὁ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς: «Ρωμαῖοι δὲ φωνὴν μὲν οὔτ᾽ ἄκρως βάρβαρον οὔτ᾽ ἀπηρτισμένως Ἑλλάδα φθέγγονται, μικτὴν δέ τινα ἐξ ἀμφοῖν, ἧς ἐστιν ἡ πλείων Αἰολίς, τοῦτο μόνον ἀπολαύσαντες ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιμιξιῶν, τὸ μὴ πᾶσι τοῖς φθόγγοις ὀρθοεπεῖν».[62] Νεώτερη θεώρηση τοῦ E. Gabba ἐπιγράφεται «Il latino come dialetto greco».[63]

Ἐν τούτοις περιγράφοντας τὴν πρὸ τοῦ Πλουτάρχου γλωσσικὴ κατάσταση τῆς Ἰταλίας ὁ Στράβων[64] διαπιστώνει ἐκλατίνιση, σχεδὸν καθολική. Μόνο τὸν Τάραντα, τὸ Ρήγιο καὶ τὴ Νεάπολη ἐξαιρεῖ. Εἶναι δὲ ἀδιανόητη καὶ ἀνέφικτη παρόμοια μεταβολή, ὅταν ἑλληνικὰ ὁμιλοῦν οἱ Ρωμαῖοι τόσο τῶν ἀνωτέρων τάξεων, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ P. Boyancé,[65] ὅσο καὶ τῶν κατωτέρων, ὅπως μὲ πηγὲς τεκμηριώνει ὁ J. Kramer.[66] Εὔλογα προκύπτει ἐνδεχόμενο καταναγκασμοῦ, ὁ ὁποῖος ἄλλως τε ὁμολογεῖται στὴν περίπτωση τῆς Ποσειδωνίας (Paestum),[67] ἢ ἐφαρμογῆς στὸ γλωσσικὸ ζήτημα μιᾶς ἐπίσημης πάγιας πολιτικῆς, πέρα τῆς καθιερωμένης ὑποχρεώσεως λατινομάθειας τοῦ ἀναγορευομένου Ρωμαίου πολίτου.

Πράγματι δὲν ἀπουσιάζουν ὑποστηρικτὲς τῆς ἀναγκαστικῆς ἐπιβολῆς τῆς λατινικῆς γλώσσας, ὅπως ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σπυρίδων Μαρινᾶτος.[68] Ὁ δὲ Φινλανδὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἑλσίνκι J. Kaimio[69] δὲν δέχεται κἂν μεγάλο ἀριθμὸ Ἑλλήνων κατόχων τοῦ δικαιώματος τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας, παραγνωρίζοντας πηγὲς καὶ βοηθήματα,

61. Πβ. Quint, 1,5,58: «Aeolica ratione est sermo noster simillimus»
62. I,90,1.
63. Ἐν *Miscellanea di studi Alessandrini in memoria de Augusto Rostagni*, Torino 1963,188-194.
64. VI, 253. Πβ. καὶ Καστόρχης, *ἔ.ἀ.*, 15 καὶ 94 σημ. 38.
65. P.Boyancé, «La connaissance du grec à Rome», *Revue des Etudes Latines,* 34,1956,111-131.
66. J. Kramer, L' influence du grec sur le latin populaire: quelques réflexions, *Studii Clasice*, 18, 1979, 127. σημ. 1 καὶ 131.
67. A. Fraschetti, «Aristosseno, i Romani e la "barbarizzazione" di poseidonia», *Annali del Seminario di Studi del mondo classico,* 3,1981,97 κ.ἑ.
68. Σπ. Μαρινᾶτος, «Τριάκοντα πέντε αἰῶνες τοῦ Ἑλληνισμοῦ πέρα τῶν συνόρων τῆς Ἑλλάδος», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ΠΑΑ)*, 3,1956[1957], 5-32. Ἀμφισβητεῖται ἀπὸ τὸν Trahman. Ρητὰ δὲ ἀποκλείουν πολιτικὴ τῶν Ρωμαίων ἐκρωμαϊσμοῦ Ἑλλήνων οἱ G.W. Bowersock, J.E. Jones, Jorma Kaimio κ.ἄ.
69. J.Kaimio, *The Romans and the Greek language*. Helsinki 1979.

ποὺ πιστοποιοῦν ἀναντίρρητα τεράστιο, συνεπείᾳ τῆς συμμετοχῆς τους τόσο στὰ βοηθητικὰ ὅσο καὶ στὰ τακτικὰ ρωμαϊκὰ στρατεύματα, λεγεῶνες, κυρίως κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς ἐμφυλίους πολέμους, οἱ ὁποῖοι διαδραματίζονται στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο[70].

Τὸ μέρος τῆς ἄλλης πλευρᾶς τῆς γλωσσικῆς διελκυστίνδας συγκροτεῖται βέβαια ἀπὸ σημαίνοντα πρόσωπα. Ἐκεῖνος δέ, ποὺ καταγίνεται μὲ σειρὰ δημοσιευμάτων, τῶν ὁποίων ἕνα ἐπιγράφεται εὔγλωττα, «Y a-t-il une politique linguistique romaine?»[71], εἶναι ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Λιέγης Mechel Dubuisson. Γιὰ τὸ προπλουταρχικὸ χρονικὸ διάστημα, 2ος αἰ. π.Χ. -1ος μ.Χ., συμπεραίνει ὅτι τὸ ρωμαϊκὸ κράτος γενικὰ ἔναντι τῶν ξένων γλωσσῶν δὲν φαίνεται νὰ εἶχε προδιαγεγραμμένη συμπεριφορά. Εἰδικὰ δὲ ἔναντι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας διακρίνει παρεμβάσεις, οἱ ὁποῖες ἀποσκοποῦν στὴν προστασία τῆς λατινικῆς, στελεχῶν τοῦ ρωμαϊοῦ κράτους μὲ κριτήρια καὶ κίνητρα ἀπότοκα συμπλεγμάτων κατωτερότητας καὶ ἀρρωστημένου ἐθνικισμοῦ ἢ ἐπιεικέστερα ὑπερπατριωτισμοῦ.

Ἀπὸ τὸν τελευταῖο, πιθανόν, παρωθεῖται καὶ ὁ Πλούταρχος, τοῦ ὁποίου, ὅπως μεταπολεμικὰ ἐξηγεῖ ὁ Moses Hadas[72], τὸ πραγματικὸ ἀντικείμενο τῆς λατρείας εἶναι ὁ Ἑλληνισμός. Προφανῶς ἐπιχειρεῖ εὐαισθητοποίηση τῶν ὁμογενῶν του γράφοντας γιὰ παγκοσμιότητα τῆς λατινικῆς, ἐν ἐπιγνώσει τῆς ὑπερβολῆς, ἡ ὁποία δὲν εὐσταθεῖ οὔτε ὡς σχῆμα λόγου. Διότι τὸν ἑπόμενο αἰώνα, 2ο μ.Χ., ὁ Ἀριστείδης ὁ Ἀνδριανουπολίτης, ρητοροδιδάσκαλος στὴν Ἀλεξάνδρεια, ὅπου Ἕλληνες χρησιμοποιοῦν καὶ τὴ λατινική, διδάσκει τὴν παγκοσμιότητα τῆς ἑλληνικῆς:«Πᾶσαι γὰρ αἱ πόλεις καὶ πάντα τῶν ἀνθρώπων τὰ γένη πρὸς ἡμᾶς καὶ πρὸς τὴν ἡμετέραν δίαιταν καὶ φωνὴν ἀπέκλινε, καὶ οὐ φρουραῖς ἐγκαθεστηκυίαις ἡ δύναμις συνέχεται, ἀλλὰ πάντων ἐξεπίτηδες τὰ ἡμέτερα ἠρημένων καὶ εἰσοιησάντων ἑαυτούς, ὡς δυνατὸν τῇ πόλει καὶ παισὶ καὶ ἑαυτοῖς τοῦ παρ᾽ ἡμῖν καλοῦ μεταλαβεῖν, καὶ οὔτε Ἡρακλέους στῆλαι κωλύσουσιν, οὔτε Λιβύης κολωνοῖς ταῦτα ὁρίζεται, οὐδ αὖ Βοσπόρῳ ὁποτέρῳ βούλει, οὐδὲ στενοῖς Συρίας καὶ Κιλικίας, ἀλλά πᾶσαν τὴν γῆν τύχῃ τινὶ θείᾳ ζῆλος ἐπέρχεται τῆς ἡμετέρας σοφίας καὶ συνηθείας, καὶ ταύτην μίαν φωνὴν κοινὴν ἅπαντες τοῦ γένους ἐνόμισαν, καὶ δι᾽ ἡμῶν ὁμόφωνος γέγονε πᾶσα ἡ οἰκουμένη· ἴδοις δ᾽ ἂν

70. Βλ. Ἀγόρω (Ρίτα) -Ἐλισάβετ Λαζάρου, *Ἡ ἀπονομὴ τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας στοὺς κατακτημένους Ἕλληνες Μακεδονίας-Ἠπείρου κατὰ τὴν προχριστιανικὴ περίοδο*, διδακτορικὴ διατριβή, Ἀθήνα 2000.
71. *Ktema*, 7,1982, 187-210.
72. *Νέα Ἑστία.*

καὶ τοὺς ἡνιόχους καὶ τοὺς νομέας καὶ τοὺς ἀπὸ θαλάττης ζῶντας, καὶ πάντα ὅσα ἔθνη καὶ κατὰ πόλεις καὶ κατὰ χώρας τῆς παρ' ἡμῶν φωνῆς ἐχομένους...»[73].

Ὁ Ἀριστείδης, ὅταν διατείνεται ὅτι, π.χ., οὔτε τὰ στενὰ τῆς Συρίας καὶ Κιλικίας ἐμπόδισαν τὴν ἀδιανόητη διεύρυνση τῆς πολιτισμικῆς ἀκτινοβολίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς τὶς δύο Ἀλεξάνδρειες, τὴν Ὠξιανὴ καὶ τὴν ἐσχάτη, τῆς Βακτριανῆς καὶ τῆς Σογδιανῆς, οἱ ὁποῖες διαιωνίζουν τὴν ἐποποιΐα τοῦ Στρατηλάτου Ἀλεξάνδρου, ἐπαληθεύεται ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῶν χρόνων μας.[74]

Σὲ βαθυστόχαστη ἀνακοίνωση, τὴν ὁποία ἐπιγράφει De Delphes à Oxus, παραθέτοντας σπουδαιότατα στοιχεῖα ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τῆς Σορβόννης Louis Robert διακηρύσσει ὅτι «εἰς τὴν πόλιν ταύτην, τὴν ἱδρυθεῖσαν εἰς τὰ πέρατα τοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεχομένου κόσμου, ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι Δελφική». Ὁ δὲ ὁμόλογός του Διονύσιος Ζακυθηνὸς σὲ ἀνακοίνωσή του στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν μὲ θέμα «Ἡ οἰκουμενικὴ πορεία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης» δανείζεται ἀπὸ τὸν Robert καὶ μεταφέρει στίχους καὶ φράσεις, ποὺ σφίζουν ἑλληνικῆς σοφίας, ὅπως οἱ ἑπόμενες ποιητικὲς παραινέσεις σὲ ἄψογη ἑλληνικὴ γλώσσα:

Παῖς ὢν κόσμιος γίνου,
ἡβῶν ἐγκρατής,
μέσος δίκαιος,
πρεσβύτης εὔβουλος,
τελευτῶν ἄλυπος.

Κατὰ τὸν Ἕλληνα ἀκαδημαϊκό, «ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης ἵσταται ἔκθαμβος. Ἡ ἀπροσδόκητη αὕτη ἐντυχία εἰς τὰ πέρατα τῆς Οἰκουμένης -τόσον ἀπώτατα ὅσον καὶ οἰκεῖα- πληροῖ τὸν ἐπισκέπτην νομίμου ὑπερηφανείας...».[75]

Μὲ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα διαδότρια τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ διαμορφώνεται ὄχι μία στρατιωτικὴ ὑπερδύναμη ἄπληστη, ὑπεροπτική, ἰταμή, ἀπάνθρωπη, ἀλλὰ διαχέεται φῶς ἀνθρωπιᾶς, φιλαλληλίας, ἰσονομίας, ἰσοπολιτείας, συναδελφώσεως, δημοκρατίας ἀκραιφνοῦς, ὅπως συγκεκριμενοποιεῖται στὴ δημόσια

73. Πβ. Εὐλ. Κουρίλας, *Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας*, Ἀθῆναι 1944,36-37.
74. Α. Μπ. Ράνοβιτς, *Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ ἱστορικός του ρόλος*. Μόσχα-Λένινγκραντ 1950. Ἀθήνα ἄ.ἔ. Θ.Χ. Σαρικάκης, «Ὁ Ἑλληνισμὸς στὴν Ἰνδία κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα». *ΕΕΦΣΠΑ*-ΚΘ΄, 1986-1991[~1992], 405-422.
75. Πβ.*ΠΑΑ*,58,1983, τεῦχος Α[1984], 476-513, ἰδίως 499.

ἔκφραση τῆς πίστεως τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὁ λόγος του στὴν Ὤπη, περὶ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας του στὴν Ἰνδία καὶ μόλις πρὸ τοῦ προώρου θανάτου του, συνιστᾶ τὸ ἀπόγειο τῆς πολιτισμικῆς ὡριμάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Οἰκουμένης. Ἰδοὺ τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο τῆς παγκοσμιοποιήσεως:

«-Σᾶς εὔχομαι τώρα ποὺ τελειώνουν οἱ πόλεμοι, νὰ εὐτυχήσετε μὲ τὴν εἰρήνη.

-Ὅλοι οἱ θνητοὶ ἀπ' ἐδῶ καὶ πέρα νὰ ζήσουν ὡς ἕνας Λαός, μονιασμένοι, διὰ τὴν κοινὴ προκοπή.

-Θεωρεῖτε τὴν Οἰκουμένη πατρίδα σας, μὲ κοινοὺς Νόμους, ὅπου θὰ κυβερνοῦν οἱ ἄριστοι, ἀνεξαρτήτως φυλῆς.

-Δὲν μὲ ἐνδιαφέρει ἡ καταγωγὴ τῶν πολιτῶν, οὔτε ἡ φυλή, εἰς τὴν ὁποίαν γεννήθηκαν. Τοὺς ξεχωρίζω μὲ ἕνα μόνο κριτήριο: τὴν ἀρετή.

-Γιὰ μένα κάθε καλὸς ξένος εἶναι Ἕλληνας καὶ κάθε κακὸς Ἕλληνας εἶναι χειρότερος ἀπὸ Βάρβαρο.

-Ἂν ποτὲ σᾶς παρουσιασθοῦν διαφορές, δὲν θὰ καταφύγετε στὰ ὅπλα, ἀλλὰ θὰ τὶς λύσετε εἰρηνικά. Ἐν ἀνάγκῃ θὰ σταθῶ ἐγὼ διαιτητής σας.

-Τὸν Θεὸ δὲν πρέπει νὰ τὸν θεωρεῖτε ὡς αὐταρχικὸ Κυβερνήτη, ἀλλὰ ὡς κοινὸ Πατέρα ὅλων, ὥστε ἡ διαγωγή σας νὰ μοιάζει μὲ τὴ ζωὴ ποὺ κάνουν τὰ ἀδέλφια εἰς τὴν οἰκογένειαν.

-Ἀπὸ μέρους μου θεωρῶ ὅλους ἴσους, λευκοὺς καὶ μελαψοὺς καὶ θὰ ἤθελα νὰ μὴν εἶσθε μόνον ὑπήκοοι τῆς Κοινοπολιτείας μου, ἀλλὰ ὅλοι μέτοχοι καὶ συνέταιροι.

-Ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμένα, θὰ ἐπιδιώξω νὰ πραγματοποιηθοῦν αὐτὰ ποὺ ὑπόσχομαι. Τὸν Ὅρκο αὐτὸν ποὺ κάναμε ἀπόψε μὲ Σπονδές, κρατῆστε τον ὡς σύμβολο ἀγάπης».[76]

Βεβαίως ὁ Ἀλέξανδρος εἰσηγεῖται τὰ προηγούμενα, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθοῦν ὡς ἀπότοκα θεωρητικῆς συλλήψεως ἢ φιλοσοφικῆς ἐμπνεύσεως. Διότι πράγματι εἶναι προφανῆ καὶ πρόσφατα κατασταλάγματα ἐπώδυνης διοικητικῆς διακονίας καὶ ἐνδεχομένως συνειδητῆς μετανοίας γιὰ παραλείψεις, λάθη καὶ βιαιότητες,[77] συνάμα δὲ πράξεις ἀπᾴδουσες παντελῶς στὴν ἰδιότητα ἡγετῶν, ποὺ διαθέτουν παντοδυναμία. Γι' αὐτὸ ἐνέχουν τὴν ἔννοια Ὅρκου, τὸν ὁποῖο ὁ κατ'

76. Πβ. Σωτ. Γεωργιάδης, Ὑποναύαρχος ἐ.ἀ., «Σκέψεις σχετικῶς μὲ τὴν σύγχρονον παγκοσμιοποίησιν», *Στατηγικαὶ Μελέται*, 121, 2001, 6.

77. Βλ. Ἀπ. Β. Δασκαλάκης, *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας*, Ἀθῆναι 1960,70 σημ. 1,124,145.

ἐξοχὴν διδάσκαλος Πλούταρχος στὴν οἰκεία θέση τῆς συγγραφῆς του Βίοι *Παράλληλοι*, κεφ. Μ. Ἀλέξανδρος,[78] θησαυρίζει ὡς πρώτιστο παράγοντα ἐξανθρωπίσεως τῶν κοινωνιῶν ὅλων τῶν ἐποχῶν.

Πάντως καὶ μετὰ τὸν Ἀριστείδη τὸν Ἀνδριανουπολίτη ἡ οἰκουμενικότητα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας διατηρεῖται. Ἡ παρουσία τῆς ἑλληνικῆς συνεχίζεται καὶ στὴν ἰταλικὴ χερσόνησο καὶ Σικελία. Διότι ἐπενεργοῦν ποικίλοι καὶ πολλαπλοῖ λόγοι, τοὺς ὁποίους μὲ πειστικότητα ἀναπτύσσει ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τῆς Σορβόνης Jean Irigoin.[79]

Ὁ Πλούταρχος λατρεύει τὸν Ἑλληνισμὸ συλλήβδην, ἀλλὰ ὅλως ἰδιαιτέρως τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα. Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ ἀπόσπασμα τοῦ Δημοκρίτου, τὸ ὁποῖο διασώζει στὸ ἔργο του *Περὶ παίδων ἀγωγῆς* (14,9F):« Λόγος γὰρ ἔργου σκιή».[80] Ἀσφαλῶς ἀνησυχεῖ, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες τῶν ἡμερῶν μας, ἂν καὶ «Οἱ Εὐρωπαῖοι ὁμιλοῦν ἑλληνικά, ἀλλὰ δὲν τὸ ξέρουν».[81]

78. Βλ. *Ὅσιος Νικάνωρ*, 86, 1993, 24.

79. J. Irigoin,«Sur les origines lointaines des dialectes néo-gecs de l'Italie méridionale», *Ἀντίχαρη. Ἀφιέρωμα στὸν καθηγητὴ Σταμάτη Καρατζᾶ*. Ἑλληνικὸ Λογοτεχνικὸ καὶ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο, Ἀθήνα 1989,140: «Il ne faudrait pas en déduire que la présence de la langue grecque en Sicile et le développement de son usage soient liés exclusivement à la conquête byzantine et à ses suites. Certes, l' exemple donné par l' administration et par l' Eglise a favorisé le développenent du grec, et l' accroissement de la population hellénophone peut avoir tenu, pour une part, à des transferts de populations. Mais il est certain que le terrain était favorable à une telle évolution: un substrat hellénique est bien attesté dans l' île, surtout dans sa partie orientale, aux IVe et Ve siècles, donc nettement avant la conquête byzantine. Les inscriptions paléochrétiennes de Syracuse, les plus nombreuses après celle «de Rome, sont à 80% rédi-gées en grec...».

80. Πρόσφατα δὲ καὶ ἐπανειλημμένα σχολιάζεται προσφυέστατα: « Γιατὶ ὁ λόγος εἶναι τὸ ἀποτύπωμα, τὸ ἴχνος, ἡ σκιὰ ποὺ ρίχνουν οἱ πράξεις, οἱ ἐνέργειες...»ἤ, ὅπως εἶπε, κατὰ τὴν ἀνακήρυξή του ὡς ἐπιτίμου διδάκτορος τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορβόννης, ὁ Ὀδυσσέας Ἐλύτης: «Οἱ λέξεις, ποὺ γιὰ μερικοὺς δὲν σημαίνουν τίποτα, εἶναι γιὰ ἄλλους ἡ ἴδια ἡ ζωή».

81. Βλ. *Τὸ Βῆμα*, 12.6.2001, Α34. Πβ. καὶ *Ἐλεύθερος Τύπος*, 12.6.2001,23: «Ἀγγλικὰ ἀλὰ *ἑλληνικά*. Καθήλωσε τοὺς 6.000 ὀρθοπεδικοὺς ἀπὸ 64 χῶρες ὁ καθηγητὴς Ὀρθοπεδικῆς Παναγιώτης Σουκάκος ὅταν μιλώντας στὴν ἐναρκτήρια τελετὴ τοῦ 5ου Πανευρωπαϊκοῦ Συνεδρίου Ὀρθοπεδικῆς στὴ Ρόδο, μίλησε στὰ ἀγγλικὰ ἀλλὰ μὲ τὴ χρήση ἑλληνικῶν λέξεων. Ἡ ὁμιλία του ξεσήκωσε τοὺς συνέδρους, οἱ ὁποῖοι χειροκροτοῦσαν γιὰ πολλὴ ὥρα τὸν κ. Π. Σουκάκο, ἐνῶ οἱ περισσότεροι θέλησαν ἀντίγραφα τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ λόγου. Νὰ θυμίσουμε ὅτι ὁ πρῶτος διδάξας ἦταν ὁ Ξενοφῶν Ζολώτας μὲ τὴ γνωστή του ὁμιλία στὸν ΟΗΕ».

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΩΣ ΔΙΕΘΝΗΣ

Ἡ πρόοδος τῶν προϊστορικῶν σπουδῶν ἐπιτρέπει ἕνα γενικὸ ὁρισμὸ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ὡς διεθνοῦς ἤδη στὴν κρητομυκηναϊκὴ περίοδο. Πράγματι ἡ διασπορὰ τῶν Ἑλλήνων ἔξω ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο καὶ τὸ ἀρχιπέλαγος τοῦ Αἰγαίου λαμβάνει τότε τεράστιες διαστάσεις[1]. Ἑλληνικὴ παρουσία διαπιστώνεται σὲ ὅλα τὰ παράλια τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καθὼς καὶ στὰ ἐνδότερα τῶν τριῶν Ἠπείρων, Ἀφρικῆς, Ἀσίας καὶ Εὐρώπης.

Ὡστόσο ἡ διεθνοποίηση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἀποβαίνει αἰσθητότερη κατὰ τοὺς μετέπειτα μεγάλους ἀποικιστικοὺς κύκλους τῶν Ἑλλήνων, γιὰ τοὺς ὁποίους οἱ πληροφορίες εἶναι ἀκριβέστερες. Ἐκτὸς τῶν ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων, ποὺ ὁλοένα αὐξάνουν, οἱ φιλολογικὲς πηγὲς ἀφθονοῦν[2].

---

1. J. Bayet, «Les origines de l' arcadisme romain», *Mélanges de l' Ecole Francaise de Rome* (1920) 63-143. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός», Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ *Πρακτικὰ α΄ συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ* «Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους», Ἀθήνα 1984, 40-54. E. Delage*, La Géographie dans les Argonautiques d' Apollonios de Phodes,* Paris-Bordeaux 1930. Α.Σ. Ἀρβανιτοπούλου, «Οἱ Ἀργοναῦται. Ἀπὸ τοῦ μύθου εἰς τὴν ἱστορίαν διὰ τῆς ἀρχαιολογίας», *Πολέμων 3* (1947-1948) 56-66. O. Zanco, «Gli Argonauti e la protostoria»*,Studi Classici e Orientali 4* (1956) 194-216, D. Demargne, «La contribution bellénique», *Sources archéologiques de la civilisation européenne. Colloque International - Mamaia* (Roumanie) 1-8 Septembre 1968, Bucarest 1970, 76. G. Pugliese Carratelli, «Per la storia delle relazioni micenee con l' Italia», *La Parola del Passato (*PP) 13 (1958) 205-220. Τοῦ αὐτοῦ, «Sui segni di scrittura eoliani di origine minoica», *Κώκαλος* 1 (1955) 5-9. J. Bérard, «Ecriture pré-alphabétique en Italie», *Minos* 2, II (1956) 65 *κ.ε.* G.B. Pellegrini, «Origine e diffusione degli Alfabeti preromani nell' Italia superiore», *Spina e l' Etruria Padava, Atti I Conv. S.E.* 1957, 181-196, 1959. M. Cohen, *La grande invention de l' écriture et son évolution, Paris* 1958. E. Pe-ruzzi, «Il minocio è indoeuropeo?» , Achei nell' Etruria e nel lazio?, PP 17 (1962) 5-25. Τοῦ αὐτοῦ, «Romolo e le lettere greche», PP 24 (1969) 161-189. L. Vagnetti, «I Micenei in Italia: documentazione archeologica», PP 25 (1970) 359-380. F. Benoît, «La légende d' Héraclès et la colonisation grecque dans le Delta du Rhône», *Lettres d' Humanité* 8 (1949) 104-148. A. Severyns, *Homère, le cadre historique,* Bruxelles 1943, καὶ μὲ τὸ νέο τίτλο: *Grèce et Proche - Orient avant Homère,* Bruxelles 1960. E. Mireaux, *Les poèmes homériques et l' Histoire grecque,* 2 vols, Paris 1949. G. Capovilla, «L' Egitto e il mondo miceneo», *Aegyptus* 39 (1959) 290-339, 40(1960) 3-60. A.J.B. Wace F.H. Stubbings, *A. Companion to Homer,* Lomdres 1962. Πβ. A. Severyns, «Chronique Homérique», *Antiquité Classique* 31 (1962) 275-3-2. P. Vidal-Naquet, «Homère et le monde Mycénien», *Annales E.S.C.* 18(1963) 703-719. T. Blawatskaya, «De l' épopée crétoise du XVIIe au XVe s. av. n.è.», *Ziva Antika* 25 (1975) 355-361. E. Wveng, *Les sources grecques de l' histoire négro-africaine depuis Homère jusqu' à Strabon,* Paris 1972.

2. D. Mallet, *Les premiers établissements des Grecs en Egypte (VIIe et Ve siècles),* Paris 1893.

Πάντως ἐπίσημη ἀναγνώριση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ὡς διεθνοῦς συμβαίνει μετὰ τὴν ἐξάπλωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ τὸν Μ. Ἀλέξανδρο στὴν Ἀσία καὶ στὴν Ἀφρική-Αἴγυπτο, ὅπου διαμορφώνεται ἡ λεγόμενη Κοινή.[3]

Ἀλλὰ ἡ κυριαρχία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας συνεχίζεται καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ρωμαιοκρατίας. Ὁ Ἀριστείδης ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη τῆς Μ. Ἀσίας, ὁ ὁποῖος δίδαξε ρητορικὴ στὴν Ἀλεξάνδρεια κατὰ τὰ μέσα τοῦ β΄ μ.Χ. αἰ., γράφει: «Πᾶσαι γὰρ αἱ πόλεις καὶ πάντα τῶν ἀνθρώπων τὰ γένη πρὸς ἡμᾶς καὶ πρὸς τὴν ἡμετέραν δίαιταν καὶ φωνὴν ἀπέκλινε, καὶ οὐ φρουραῖς ἐγκαθεστηκυίαις ἡ δύναμις τῆς πόλεως συνέχεται, ἀλλὰ πάντων ἐξεπίτηδες τὰ ἡμέτερα ᾑρημένων καὶ εἰσποιησάντων ἑαυτούς, ὡς δυνατὸν τῇ πόλει καὶ παισὶ καὶ ἑαυτοῖς τοῦ παρ' ἡμῖν καλοῦ μεταλαβεῖν, καὶ οὔτε Ἡρακλέους στῆλαι κωλύσουσιν, οὔτε Λιβύης κολωνοῖς ταῦτα ὁρίζεται, οὐδ' αὖ Βοσπόρῳ ὁποτέρῳ βούλει, οὐδὲ στενοῖς Συρίας καὶ Κιλικίας, ἀλλὰ *πᾶσαν τὴν γῆν τύχῃ τινὶ θείᾳ ζῆλος ἐπέρχεται τῆς ἡμετέρας σοφίας καὶ συνηθείας, καὶ ταύτην μίαν φωνὴν κοινὴν ἅπαντες τοῦ γένους ἐνόμισαν, καὶ δι' ἡμῶν ὁμόφωνος γέγονε πᾶσα ἡ οἰκουμένη·* ἴδοις δ' ἂν καὶ τοὺς ἡνιόχους καὶ τοὺς νομέας καὶ τοὺς ἀπὸ θαλάττης ζῶντας, καὶ πάντα ὅσα ἔθνη καὶ κατὰ πόλεις καὶ κατὰ χώρας τῆς παρ' ἡμῶν φωνῆς ἐχομένους...».[4]

Τὴ θέση τῆς ἑλληνικῆς ὡς διεθνοῦς καταλαμβάνει ἀργότερα ἡ λατινικὴ γλώσ-

---

Τοῦ αὐτοῦ, *Les rapports des Grecs avec l' Egypte de la conquête de Cambyse (525) à celle d' Alexandre (331),* Paris 1922. M. Sakellariou, *La migration grecque en Ionie,* Athènes 1958. Γιὰ πλατύτερη βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωση στὴ διασπορὰ τῶν Ἑλλήνων στὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ,* Ἀθῆναι 1974. Τοῦ αὐτοῦ, «La révolte des Larisséens en 1066», *Actes de la Table-Ronde* «La Thessalie» 21-24 Juillet, 1975. *Collection de la Maison de l' Orient Méditerranéen No 6. Série Archéologique 5,* Lyon 1979, 314 n. 31. Γιὰ τὰ βορειοδυτικὰ παράλια τῆς Ἀδριατικῆς βλ. A.Gitti, «Sulla colonizzazione greca nell' alto e medio Adriatico», PP 7 (1952) 161-192. L. Braccesi,*Grecità adriatica,* Bologna 1971. J. Bérard, *La colonisation grecque de l' Italie méridionale et de la Sicile dans l' Antiquité.* L' histoire et la légende, Paris P.U.F. 1957. Τοῦ αὐτοῦ, *L'expansion et la colonisation grecque jusqu' aux guerres médiques*, Paris 1960. D. Van Berchem, «Rome et le monde grec au VIe siècle avant notre ère», *Mélanges d' Arhéologie et d' Histoire offerts à André Piganiol,* Paris 1966.

3. Βιβλιογραφία κυρίως ἑλληνικὴ βλ. Ν.Β. Τωμαδάκη, *Κλεὶς τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας ἤτοι Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν.* Τόμος πρῶτος. Ἔκδοσις τρίτη. Ἀθῆναι 1965, 32 σημ. 1. Ἐπίσης βλ. CI. Préaux, *Les Grecs en Egypte d' après les Archives de Zé-non,* Bruxelles 1947. A.E. Samuel, «The Greek Element in the Ptolemaic Buraucracy», *Proceedings XII-th Intern. Congress Papyrology,* Toronto 1970, 443-453. J. Bingen, «Grecs et Egyptiens d' après PSI 502», αὐτ., 660 κἑ. P. Jouguet, *L' impérialisme macédonien et l' hellénisation de l' Orient,* Paris 1972.

4. Πβ. Εὐλ. Κουρίλα, *Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας,* Ἀθῆναι 1944, 36-37.

σα. Ἡ διαδοχὴ δὲν εἶναι αἰφνίδια καὶ ἀκαριαία. Συντελεῖται βαθμιαῖα καὶ διαρκεῖ αἰῶνες. Ἡ ἀντικατάσταση φαίνεται ἀνάγλυφη στὴν Ἰταλία, ὅπου ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα εἶχε διεισδύσει βαθύτατα. Καὶ ἡ Ρώμη ἔδινε τὴν ἐντύπωση πόλεως ἑλληνικῆς, ἀφοῦ ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ἦταν ὄργανο καθημερινῆς συνομιλίας. Ὁ Boyancé, ποὺ φρονεῖ ὅτι τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα χρησιμοποιοῦσε ἡ ἀνώτερη ρωμαϊκὴ κοινωνία[5], δέχεται ἑλληνικὴ καταγωγὴ μεγάλου μέρους τῶν κατοίκων τῆς Ρώμης. Τὴ διγλωσσία τῶν Ρωμαίων ἀναγνωρίζει καὶ ὁ Kramer, ἀλλὰ ἀπορρίπτει τὴν ἀποκλειστικότητα τῆς ἀνώτερης ρωμαϊκῆς κοινωνίας στὴ χρήση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Διότι κατὰ τὴ γνώμη του ἡ Cena Trimalchionis ἀποδεικνύει διγλωσσία καὶ στὰ κατώτερα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ρώμης[6].

Βέβαια δὲν περιορίζεται μόνο στὴ Ρώμη ἡ διγλωσσία. Ὁ Brenous θεωρεῖ ὡς μία μεγάλη ἑλληνικὴ ἀποικία ὅλη τὴν Κάτω Ἰταλία, τὴν Μεγάλη Ἑλλάδα, μὲ τὶς πόλεις Κύμη, Βενεβεντός, Σύβαρις, Κρότων, Τάρας, Ρήγιον κλπ. Τὴν ἴδια εἰκόνα προσφέρει καὶ ἡ Σικελία μὲ τὶς πόλεις Μεσσήνη, Συρακοῦσες, Κατάνη, Λεόντιον, Ἱμέρα, Γέλα, Ἀκράγας, ποὺ κατοικοῦνταν ἀπὸ Ἕλληνες μετανάστες. Ἐπὶ πλέον ὁ Brenous προσθέτει ὅτι στὸ Κανύσιον, τὸ ὁποῖο ἵδρυσαν οἱ Ἀργεῖοι, ὅπως καὶ γενικὰ στὸ ἡμιελληνικὸ ἔδαφος τῆς Ἀπουλίας, ὅπου εἶναι ἡ γενέτειρα τοῦ Ὁρατίου, ἡ ὁμιλουμένη γλώσσα ἀποτελοῦσε κράμα ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς. Παρόμοια κατάσταση γλωσσικὴ παρατηρεῖται καὶ στὸ Βρύττιον, τοῦ ὁποίου τοὺς κατοίκους ὁ Ἔννιος ὀνομάζει δίγλωσσους, ἐξ αἰτίας τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματός τους, ποὺ προῆλθε ἀπὸ στοιχεῖα ἑλληνικὰ καὶ ὀσκικὰ σὲ ἴση ἀναλογία.[7]

Τὴν ἔναρξη τῆς ὑποχωρήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὴν ἰταλικὴ χερσόνησο βλέπει πολὺ πρώιμη ὁ Εὐθύμιος Καστόρχης: «Ἀπὸ τοῦ δ΄ ὅμως αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς ἄρχεται ἡ πτῶσις καὶ παρακμὴ τῶν ἀποικιῶν τούτων. Ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦδε οἵ τε περίοικοι τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, συνείδησιν ἤδη ἔχοντες τῆς τε ἰδίας καὶ τῆς τῶν Ἑλλήνων δυνάμεως, ἐπιτίθενται τολμηρότεροι κατὰ τούτων, καὶ οἱ Ρωμαῖοι καθ᾽ ὅσον γίνονται ἰσχυροί, ὑποτάσσουσι τοὺς περιοίκους αὐτῶν πρῶτον, εἶτα ἔρχονται εἰς πολεμίας σχέσεις πρὸς πάντας τοὺς Ἕλληνας ἐπὶ δικαίοις καὶ ἀδίκοις λόγοις· ὥστε περὶ τὰ μέσα τοῦ γ΄ π.Χ. αἰῶνος γίνονται κύριοι τῆς τε ἄνω καὶ κάτω Ἰταλίας καὶ τῶν νήσων αὐτῆς· τοῖς μὲν τῶν κατοίκων χορηγοῦντες πολιτικὰ δίκαια εὐθύς, τοὺς δὲ πρῶτον ὑποδηλοῦντες, εἶτα δὲ καθιστάντες ῥωμαίους πολίτας. Οὕτω λοιπὸν καὶ οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ὑποκεί-

5. P. Boyancé, «La connaissance du grec à Rome», *Revue des Etudes Latines* 34 (1956) 125.
6. J. Kramer, «L' infuence du grec sur le latin populaire: quelques réflexions», *Studii Clasice* 18 (1979) 127 σημ. 1 καὶ 131.
7. J. Brenous, *Etudes sur les hellénismes dans la syntaxe latine,* Paris *1895,46.*

μενοι τοῖς Ρωμαίοις ἐντὸς δύο περίπου αἰώνων ἐξερῥωμαΐσθησαν τοσοῦτον, ὥστε ἐπὶ Στράβωνος καὶ Αὐγούστου, πλὴν Τάραντος καὶ Ῥηγίου καὶ Νεαπόλεως, τὰ λοιπὰ πάντα ἐξιταλίσθησαν».[8]

Δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ παράδειγμα ἐξιταλίσεως (ἐκλατινίσεως) Ἑλλήνων. Διότι καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Γαλατίας, οἱ ὁποῖοι μὲ ὁρμητήριο τὴ Μασσαλία εἶχαν ἐξελληνίσει τὴ Δ. Εὐρώπη,[9] πρὶν ἀκόμη οἱ Ρωμαῖοι κατακτήσουν τὸν χῶρο τους, γνωρίζουν τὴ λατινική. Εἶναι πλέον τρίγλωσσοι. Κατέχουν τὴν ἑλληνική, τὴν κελτικὴ καὶ τὴ λατινική[10]. Μάλιστα μέσα στὴ Μασσαλία Ἕλληνες διδάσκουν τὴ λατινική.[11]

---

8. Εὐθ. Καστόρχη, *Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ρωμαίους καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν τούτων,* Ἀθήνησι 1872, 15.

9. P. Jacobsthal et E. Neuffer, «Gallia Graeca. Recherches sur l' hellénisation de la Provence», *Préhistoire* 2 (1933) 1-64. F. Benoît, «Relations de Marseille grecque avec le monde occidental», *Revue d' Etudes Ligures* 22 (1956) 5-32. Τοῦ αὐτοῦ, «Observations sur les routes du commerce gréco-étrusque», *Actes du Colloque sur les influences helléniques en Gaule,* Dijon, les 29-30 avril-ler mai 1957, Dijon 1958, 319 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, «Relations commerciales entre le monde ibéro-punique et le Midi de la Gaule de l' époque archaique à l' époque romaine», *Re-vue d' Etudes Anciennes* 63 (1961) 319 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, *Recherches sur l' hellénisation du Midi de la Gaule,* Aix-en Provence 1965. R. Busguet, «Marseille a-t-elle ou n' a-t-elle civilisé la Gaule?», *Revue Historique* 221(1954) 1-10. R. Dion, «Le problème des Cassitérides», *Lato-mus* 41 (1952) 313 κέ.Τοῦ αὐτοῦ, « La voie héracléenne et l' itinéraire transalpin d' Hanni-bal», *Hommages à Albert Grenier édités* par Marcel Renard, Coll. *Latomus* 58 (1962), I, 257 κέ. F. Villard, *La céramique grecque de Marseille, (Vlème-IVème siècle), essai d' histoire économique,* Paris 1960. J.-P. Morel, «Les Phocéens en Occident: certitudes et hypothèses», PP 108-110 (1968) 378-420. J. Charmasson, «Grecs et Celtes dans la basse Vallée du Rhône», *Ri-vista de Studi Liguri* 34 (1968) Omaggio a Fernand Benoît, II, 1972, 106 κέ. P.-M. Duval, «Les inscriptions gallo-grecques trouvées en France» *Actes...* Dijion 1958, 63 κέ. P. Collart, «Peut-on parler d' une hellénisation de la Suisse?», *αὐτ.*, 43. Γιὰ τὴν παρουσία καὶ ἐπίδραση τῶν Ἑλλήνων στὴν Ἰβηρία βλ. A. Garcia y Bellido, *Hispania Graeca,* Barcelona 1948.M. Almagro, *Les inscripciones ampuritanas, griegas, ibericas y latinas,* Barcelona 1952. Τοῦ αὐτοῦ, «L' influence grecque sur le monde ibérique», *VIIIe Congrès International d' Arhéologie Classique,* Paris 1965, 87-94. P. Bosch-Gimpera, «Les Grecs et les Ibères», *αὐτ.*, 111-118. Τοῦ αὐτοῦ, «Les soldats ibériques agents d' hellénisation et de romanisation», *Mélanges J. Carcopino,* Paris 1966, 144 κέ. Γιὰ τὸ θέμα τῆς ἐξελληνίσεως βλ. *L' hellénisation du monde anti-que.* Leçons faites à l' Ecole des Hautes Etudes Sociales par mm. V. Chapot, G. Colin, Alfred Croiset, J. Hatzfeld, A. Jardé, P. Jouguet, G. Leroux, Ad. Reinach, Th. Reinach, Paris 1914. C. Gallini, «Che cosa intendere per ellenizzazione. Problemi di metodo», *Dialoghi di Arheologia 7(1973) 175-191.*

10.F. Benoît, «La romanisation de la Narbonnaise à la fin de l' époque républicaine», *Rivista di Studi Liguri* 32 (1966) 291.

11.M. Egger, *De l' étude de la langue latine chez les Grecs dans l' antiquité*, Paris 1855, 3.

Ἐξ ἄλλου, κατὰ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ καὶ στὴν Εὐρώπη (Βαλκανικὴ) Ἕλληνες χρησιμοποιοῦν τὴν ἰταλικὴ (λατινική): «Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα μὲν τὰ ὁπωσοῦν πραττόμενα παρὰ τοῖς ἐπάρχοις, τάχα δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐκφωνεῖσθαι ρήμασιν τὰ δὲ περὶ τὴν Εὐρώπην πραττόμενα πάντα τὴν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας, καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ, καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας».[12]

Ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ ἐνέχει ἐξαιρετικὴ σημασία, διότι παράλληλα μὲ τὴν ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων στὴν Εὐρώπη (Βαλκανικὴ) κατὰ τὸν στ΄ αἰ. μ.Χ. ἐπισημαίνει σαφέστατα καὶ τὴ λατινοφωνία Ἑλλήνων.

Ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀπ. Βακαλόπουλος σχολιάζει τὸ χωρίον τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ ὡς ἑξῆς: «Ἡ τελευταία ἔκφρασις» καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας «δείχνει πολὺ καθαρὰ ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι κάτοικοι τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν (κοντὰ στὰ ἑλληνικὰ) μιλοῦσαν λατινικά, ἦταν δηλαδὴ λατινόφωνοι ἢ καὶ δίγλωσσοι. Ἡ γενικὴ αὐτὴ παρατήρησις τοῦ Λυδοῦ δὲν ἀποκλείει καθόλου, ἀλλ᾽ ἀντίθετα ἐνισχύει τὴν πιθανότητα ὅτι οἱ κάτοικοι ὁρισμένων περιοχῶν, ἰδίως ἀπομονωμένων τῆς ὑπαίθρου, εἶχαν χάσει τελείως τὴν γλώσσα τους καὶ μιλοῦσαν μόνο λατινικά».[13]

Τὴ μεταβολὴ τοῦ γλωσσικοῦ χάρτη τοῦ κόσμου, φυσικὰ δὲ καὶ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, σκιαγραφεῖ μὲ ἐπιτυχία στὶς ἀρχὲς τοῦ ιθ΄ αἰώνα ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Κων. Κούμας: «Οἱ Ρωμαῖοι εἰς ὀκτὼ περίπου ἑκαντονταετηρίδας ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας ἕως τοῦ Εὐφράτου, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἄλβιος ἕως τῶν ἐρήμων τῆς Ἀφρικῆς καθυποτάξαντες τὰ ἔθνη καὶ ἀναμίξαντές τα διὰ τῶν ἀποικιῶν των, εἰσήγαγαν κατὰ φυσικὸν λόγον εἰς αὐτὰ καὶ τὴν γλῶσσαν των. Ἡ Ἰλλυρία ἀποκατεστάθη Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία τὸ 219 ἔτος πρὸ Χριστοῦ. Ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἤπειρος τὸ 167· μετ᾽ ὀλίγον (146) ἡ Ἑλλάς. Ἕξ περίπου ἑκατονταετηρίδας, ἕως οὗ ἤρχισε νὰ πίπτῃ ἡ δύναμις τῆς Ῥώμης, ὅλη ἡ τὴν σήμερον ὀνομαζομένη Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία ἔγεμεν ἀπὸ στρατεύματα Ῥωμαϊκά, ἐπάρχους καὶ ἄρχοντας Ῥωμαίους. Ἀποτέλεσμα ταύτης τῆς πολυχρονίου ἐπιμιξίας ἦτο, ὅτι Μακεδόνες, Θετταλοί, Ἕλληνες ἔμαθαν τὴν γλῶσσαν τῶν νικητῶν των, καὶ πολλοὶ ἔχασαν τὴν ἰδικήν των. Εἰς μόνον τὰς μεγάλας πόλεις ἀντεῖχεν ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ

12. Ἰ. Λυδοῦ, *Περὶ τῶν ἀρχῶν,* 261, 68 (Bonn). Πβ. L. Lafoscade, «Influence du latin sur le grec», παρὰ J. Psichari*, Etudes de Philologie néo-grecque,* Paris 1892, 122 σημ. 4. H. Zilliacus, *Zum Kampf der Weltsprachen im oströmischen Reich*, Helsinki 1935, 30. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία, ἀνάτ.* «Μνήμη» Γ. Κουρμούλη, Ἀθῆναι 1983, 5 σημ. 14.
13. Ἀ. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ,* Ι,3.

τὰ βουνὰ τῆς Ἰλλυρίας ἀπέκρουσαν τὴν ἀλλόφυλον. Οἱ δὲ κάτοικοι χωρίων καὶ κοιλάδων ἀνέμιξαν τὰς ἐγχωρίους γλώσσας των μὲ τὴν Ῥωμαϊκήν, καὶ οὕτω κατεσκεύασαν ἀνάμικτόν τι παραμόρφωμα διαλέκτου, σωζόμενον εἰσέτι εἰς πολλὰ μέρη τῆς Μακεδονίας, Ἠπείρου, Θετταλίας καὶ Ἑλλάδος».[14]

Ἡ δικαίωση τοῦ Κ. Κούμα ἦλθε τελευταῖα, χάρη στὸν F. E. Peters, ὁ ὁποῖος διακρίνει «Λατινικὸ Ἑλληνισμὸ» (Latin Hellenism) καὶ «Ἑλληνικὸ Ἑλληνισμὸ» «Creek Hellenism).[15]

Ἀσφαλῶς καὶ μετὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς λατινικῆς ὡς ἐπίσημης γλώσσας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους δὲν ἐξαλείφεται ἡ ἑλληνική. Δὲ λείπουν διαμερίσματα τῆς αὐτοκρατορίας, στὰ ὁποῖα ἡ καθιέρωση τῆς λατινικῆς ὡς ἐπίσημης γλώσσας δὲν ἔχει ἀπήχηση. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ Αἴγυπτος,[16] στὴν ὁποία ἡ ἑλληνικὴ παραμένει κύρια γλώσσα μὲ φανερὲς ὁπωσδήποτε τὶς ἐπιδράσεις τῆς λατινικῆς.[17] Ἔτσι νοεῖται καὶ ἡ πρωτοβουλία, ποὺ εἶχε ἀναλάβει δοικητὴς τῆς Αἰγύπτου, γιὰ ἰσοτιμία τῶν δύο γλωσσῶν. Ἰσότιμη δὲ μεταχείρηση ἰσχύει πολὺ ἐνωρίτερα καὶ μάλιστα στὴν ἀκμὴ τοῦ ἑνιαίου ρωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Διονύσιος Ζακυθηνὸς σημειώνει τὰ ἀκόλουθα: «Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι συγγραφεῖς, ὁμιλοῦντες περὶ τῶν δύο κλασσικῶν γλωσσῶν, τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Λατινικῆς, θεωροῦν αὐτὰ ὡς κοινὸν ὄργανον ἐκφράσεως. Ὁ Σουητώνιος ἀποδίδει εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κλαύδιον (41-4μ.Χ.), τὴν φράσιν: *uterque sermo no-ster*, συνήθης δὲ εἶναι παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ἡ χρῆσις utraque lingua, utraque oratio κτ.τ., παρὰ δὲ τοῖς Ἕλλησιν ἀντιστοίχως ἡ *ἑκατέρα γλῶττα, ἡ ἑτέρα*

14.Κ. Κούμα, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, τόμ. 12, Βιέννη 1832,521.

15. Πβ. Δ. Ζακυθηνοῦ, «Ἡ Tabula Imperii Romani καὶ ἡ ἔρευνα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, 1972, 319.

16. A. Lazarou, «Présence hellénique en Egypte romaine», *Graeco-Arabica,* 3 (1984) 75.

17. Πβ. C. Wessely, «Die lateinischen Elemente in der Gräzität der ägyptischen Papyrusurkunden» *Wiener Studien* 24 (1902) 123-151, 25 (1903) 40-77. B. Meinersmann, *Die lateinischen Wörter und Namen in den griechischen Papyri,* Leipzig 1927. G. Nencioni, «La lingua latina nell' antico Egitto», *Egitto moderno e antico*, Varese-Milano 1941, 305-329. S. Daris, *Il lessico latino nel greco d' Egitto*, Barcelona 1971. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ ἀντίστροφη ἐπίδραση: R.Cavenaille, «Quelques aspects de l' apport linguistique du grec au latin d' Egypte», Ae-gyptus 32 (1952) 191- 203.

18. Ζακυθηνοῦ, ἔ.ἀ., 319. Ἀναπόφευκτες συνέπειες ἀποτελοῦν οἱ σοβαρὲς ἀλληλεπιδράσεις. Πβ. F.K. Gonçalves, *Da influência lexical do grego no latin litérario*, Lisbon 1930. P. Chantraine, «Quelques emprunts du grec en latin», *Revue des Etudes Latines* 15 (1937) 88-91. A. Dain, «Les rapports gréco-latins», *Memorial offert à Marouzeau*, 149 κέ. G. Devoto, «I primi grecismi nella storia della lingua latina», *Mélanges Boisacq*, Bruxelles 1937, 327-332. J. Marouzeau, «Grec et latin deux fois parents», *Anales del Instituto de Literaturas Clasicas*, Buenos Aires 1937. S. Jannaccone, *Recherches sur les éléments grecs du vocabulaire latin de l' empire*,

γλῶττα...».[18]

Ἡ λατινικὴ καὶ ὡς μοναδικὴ γλώσσα στὴ Δύση ἀποβαίνει φορέας τῆς ἑλληνικῆς. Μεταφέρει πολύτιμα ἑλληνικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ πολὺ καιρὸ ἔχει ἀφομοιώσει κατὰ τρόπο, ὥστε πολλοὶ νὰ διερωτῶνται ἂν διατηρεῖται ἡ αὐτοτέλειά της ἢ ἔχει καταλήξει σὲ διάλεκτο τῆς ἑλληνικῆς! Ὁ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς γράφει: «Ρωμαῖοι δὲ φωνὴν μὲν οὔτ᾽ ἄκρως βάρβαρον οὔτ᾽ ἀπηρτισμένως Ἑλλάδα φθέγγονται, μικτὴν δέ τινα ἐξ ἀμφοῖν, ἧς ἐστιν ἡ πλείως Αἰολίς, τοῦτο μόνον ἀπολαύσαντες ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιμιξιῶν, τὸ μὴ πᾶσι τοῖς φθόγγοις, ὀρθοεπεῖν».[19] Ἀπὸ τοὺς σύγχρονούς μας ὁ E.Gabba συγγράφει μελέτη μὲ θέμα: *Ἡ λατινικὴ ὡς διάλεκτος τῆς ἑλληνικῆς*![20]

Στὴν Ἀνατολὴ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου παρατηρεῖται ἐπίρρωση τῆς ἑλληνικῆς, τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦν ὄχι μόνον οἱ Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ οἱ ξένοι, τόσο οἱ παλαιότεροι, ποὺ ἐπέζησαν, ὅσο καὶ νέοι, ποὺ εἰσῆλθαν στὰ ἐδάφη, τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἢ ἐγκαταστάθηκαν κατὰ μῆκος τῶν ρωμαϊκῶν συνόρων καὶ συνδέθηκαν ποικιλότροπα μὲ τὴν αὐτοκρατορία. Στὴ Δύση ταυτόχρονα μὲ τὴ διάλυση τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ τὴ γένεση τῶν νεολατινικῶν - ρωμανικῶν γλωσσῶν, πέρα τῆς ἐπιβιώσεως παλαιῶν ἑλληνικῶν δανείων, ἡ ἐπίδραση τῆς ἑλληνικῆς ἀσκεῖται καὶ μὲ τὴν Ἐκκλησία[21] καὶ μὲ τὴν ἀνάπτυξη διπλωματικῶν καὶ ἐμπορικῶν σχέσεων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους μὲ τὰ νέα κράτη, ποὺ ἀναδύθηκαν στὸν ἀπέραντο χῶρο τῆς ἄλλοτε ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.

Ἀλλὰ ἡ δυναμικὴ ἐπανεμφάνιση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὸν διεθνῆ ὁρίζοντα λαμβάνει χώρα κατὰ τὶς παραμονὲς τῆς ἁλώσεως καὶ μετὰ τὴν ἅλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅταν ἀκριβῶς στὴ Δύση πραγματοποιεῖται ἡ Ἀναγέννηση.

Paris 1950. J. Perret, «Les hellénismes du vocabulaire latin», *L'Information Littéraire* 3 (1951). E.Peruzzi, «Sulla datazione dei grecismi nel latino arcaico», PP 25 (1970) 396-400.F. Viscidi, *I prestiti latini nel greco antico e bizantino,* Padova 1944. I. Siadbei, «Contributii la studiul laninei orientale. Asupra elementului latin din neogreaca», *Studii si Cercetări Lingvistice 12* (1961) 495-513. V. Orioles, «Note preliminari ad uno studio sui prestiti latini in greco», *Incontri Lin-guistici* 1 (1974)140 κέ. H. Mihaescu, *La langue latine dans le sud-est de l' Europe,* Bucuresti-Paris 1978.

19. Διον. Ἁλικαρν., I, 90, 1. Βλ. καὶ D. Marin, «Dionisio di Alicarnasso e il latino», *Hommages* à M. Renard (Coll *Latomus* 103), I. Bruxelles 1969, 595-607.

20. E. Gabba, «Il latino come dialetto greco», *Miscellanea di studiAlessandrini in memoria di Augusto Rostagni*, Torino 1963,188-194.

21.C. Tagliavini, Storia di parole pagane e cristiane attraverso i tempi, Brescia 1963. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἀκτινοβολία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ ὅρου Βασιλική-Basilica», *Πλάτων* 26 (1974) 277-288. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ ἱστορία τοῦ τοπωνυμίου Βαρόσι», *Περραιβία* 1, 6 (1974), 9-16.

Ὁ Gustave d' Eichthal τυπώνει τὸ 1864 στὸν ἐκδοτικὸ οἶκο Hachette τῆς γαλλικῆς πρωτεύουσας μικρὸ μελέτημα, δέκα ἐννέα σελίδων, ἐπιγραφόμενο «Περὶ τῆς πρακτικῆς χρήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης».[22]

Ἡ σκοπιμότητα τῆς συγγραφῆς καὶ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ μελετήματος καθίσταται εὐχερέστερα νοητὴ μετὰ τὴν ἀνάγνωση τῆς βιογραφίας τοῦ Eichthal, τὴν ὁποία ἔγραψε ὁ μαρκήσιος de Queux de St. Hilaire, κυρίως δὲ τοῦ Ἡμερολογίου του, τὸ ὁποῖο τὰ τέκνα παραχώρησαν μετὰ τὸν θάνατό του στὸν Δ. Βικέλα.

Οἱ χειρόγραφες σημειώσεις καὶ ἀρκετὲς ἐπιστολὲς ἐξηγοῦν γιατί ἦλθε στὴν Ἑλλάδα, τί εἶδε, τί ἔπραξε καὶ γιατί ἔφυγε. Μολονότι δὲ δὲν ἦταν προορισμένες νὰ ἰδοῦν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας, ὁ Βικέλας ἔκρινε ὅτι τὸ περιεχόμενο φωτίζει ἄγνωστες πτυχὲς τῆς ἱστορίας τοῦ ἀρτιπαγοῦς νεοελληνικοῦ κράτους. Γι' αὐτό, ἀφοῦ ἐξασφάλισε τὴ σχετικὴ ἄδεια, προχώρησε στὴ μετάφραση, τὴν ὁποία φιλοξένησε σὲ συνέχειες ἡ *Ἑστία* ἀπὸ τὴν 1 Ἰουνίου 1886. Προλογίζοντας τὴ μετάφραση ὁ Βικέλας γράφει στὴν ἀρχὴ τὰ ἑξῆς: « Ὁ Gustave d' Eichthal ἀπεβίωσεν ἐν Παρισίοις, τὴν 9ην Ἀπριλίου 1886, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 82. Τὸ ὄνομά του εἶναι γνωστὸν καὶ σεβαστὸν παρ' ἡμῖν ὡς ἀνδρὸς ἑλληνιστοῦ καὶ φιλέλληνος, μέγα λαβόντος μέρος εἰς τὴν σύστασιν τοῦ ἐν Παρισίοις Συλλόγου πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Ἑλληνομαθείας ἐν Γαλλίᾳ, ὡς συλλαβόντος καὶ ὑποστηρίξαντος, μετὰ τοῦ ἡμετέρου κ. Ρενιέρη, τὴν ἰδέαν τῆς χρήσεως τῆς Ἑλληνικῆς ὡς γλώσσης διεθνοῦς».[23]

Ἀπὸ τὸ Ἡμερολόγιο προκύπτει ὅτι ὁ Eichthal διορίσθηκε ὑπάλληλος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους:«Τὴν 21ην τοῦ μηνὸς Μαΐου ὑπεγράφησαν οἱ διορισμοί, χθὲς δέ, ἑορτὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἔλαβα τὸ δίπλωμά μου. Ἰδοὺ ἐγὼ λοιπὸν μέλος τοῦ Γραφείου τῆς *Πολιτικῆς Οἰκονομίας*». Ὁ Βικέλας διευκρινίζει: «Σημειωτέον μόνον ὅτι πάντα τὰ ἐκ τοῦ γραφείου τῆς Ἀντιβασιλείας προερχόμενα ἐγράφοντο γερμανιστί. Ἐν γένει δέ, ὡς γνωστόν, ἐπίσημος γλῶσσα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἦτο ἡ Γερμανική».

---

22. Ταυτόχρονα τυπώθηκε στὴν Ἀθήνα καὶ ἡ μετάφραση στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα τοῦ Μάρκου Ρενιέρη. Τόσο τὸ πρωτότυπο ὅσο καὶ ἡ μετάφραση ἐπανεκδόθηκαν στὸν μεταθανάτιο τόμο: Gustave d' Eichthal, La langue grecque, mémoires et notices (1864-1884), précédé d' une notice sur les services rendus, par M. G. d' Eichthal, à la Grèce et aux études grecques, par le Marquis de Queux de Saint-Hilaire, Paris Hachette, 1887 σσ. 107-119 καὶ ἡ μετάφραση σσ. 123-129.

23. Δ. Βικέλα, «Ὁ Γουσταῦος Ἐϊχτὰλ ἐν Ἑλλάδι», *Ἑστία* 21 (1886) 337. Ἐπίσης γιὰ τὰ ἀποσπάσματα, ποὺ ἀκολουθοῦν, βλ. σσ. 341, 353, 403, 370, 371 καὶ 386, 388, 401, 418 Βλ. ἐπίσης, A. Adréadès, «Démétrius Bikélas», *Les Balkans* 4 (1933) 11-31.

Κατὰ τὸ διετὲς διάστημα τῆς ὑπηρεσίας του ὁ Eichthal πραγματοποιεῖ περιοδεῖες στὴν ἑλληνικὴ ὕπαιθρο γιὰ ἐπιτόπια ἐκτίμηση τῶν δυνατοτήτων οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας. Στὴν ἐπικοινωνία μὲ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐπαρχίας σπάνια καταφεύγει στὴ βοήθεια διερμηνέα. Ἔχει φροντίσει γιὰ τὴν ἔγκαιρη καὶ ἱκανοποιητικὴ γνώση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Τὴν 16/22 Δεκεμβρίου 1834 κλείνει ἐπιστολή του πρὸς τὸν Roujoux, φίλο καὶ συνάδελφό του, ὡς ἑξῆς: «Καταγίνομαι εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς... Καλῶς ἢ κακῶς καταφέρω νὰ ὁμιλῶ τὰ Ἑλληνικά». Ἐντύπωση προκαλεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ξενίζει τὸν Eichthal κατὰ τὴν περιοδεία του στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα ἡ παρουσία ἀλβανοφώνων καὶ βλαχοφώνων πληθυσμῶν. Ἐξ ἀφορμῆς τῶν πρώτων, τοὺς ὁποίους συναντᾶ στὴ Θήβα, σημειώνει: «Δυσκολίαι τῆς διοικήσεως ὡς ἐκ τῆς χρήσεως τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης εἰς τὰ χωρία». Ταξιδεύοντας δὲ ἀπὸ τὸ Μαρτίνιο στὴν Ἀταλάντη παρατηρεῖ: «Εἰς τὴν πεδιάδα κατεσκηνωμένοι Καραγκούνιδες. Σημεῖα εὐεξίας καὶ φιλεργίας των... Εὐχῆς δ' ἔργον τὸ νὰ ἐγκατασταθῶσι μονίμως οἱ Βλάχοι, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μείνῃ ὁριστικῶς ἐν Ἑλλάδι ὁ πλοῦτος των, ἀπόρροια τῆς ἐργασίας των, διδομένης ὅμως νέας διευθύνσεως εἰς αὐτήν... Ἀδύνατον νὰ μεταβάλῃ τις αὐτοὺς εἰς γεωργούς, ἀλλ' ἴσως δύνανται νὰ γίνωσι βιομήχανοι ἢ ἔμποροι».

Τὴν 10/22 Δεκεμβρίου 1834 ἐπισκέπτεται Βλάχους στὸ Ἀρχάνι καὶ Μάκρεσι καὶ σημειώνει: «Πάντες ἀνομολογοῦν τὴν φιλοξενίαν καὶ τὴν φιλοφροσύνην τῶν ὀρεινῶν. Αἱ δὲ γυναῖκες των ἔχουν ἐλευθερίαν καὶ ἀφέλειαν, ἀγνώστους εἰς τὰ πεδινὰ μέρη. Τὰ τουρκικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα δὲν εἰσέδυσαν ἕως ἐκεῖ ἐπάνω».

Τὴν 12/24 Δεκ. ἀναχωρεῖ μὲ χιονόπτωση γιὰ τὴν Ὑπάτη. Γράφει δὲ τὰ ἀκόλουθα: «Μὲ ὑποδέχεται φιλικῶς ὁ ἀντισυνταγματάρχης Χριστόδουλος Χατζῆ Πέτρος, εἷς ἐκ τῶν πρώην ἀρχόντων τοῦ Βενετικοῦ εἰς τὰ ὄρη τοῦ Πίνδου, ἐν Θεσσαλίᾳ... Ἡ σύζυγός του εἶναι ἐκ τῆς οἰκογενείας Στουρνάρη, ἐκ τῶν περιχώρων τῶν Τρικάλων, γυνὴ ὡραία καὶ πνευματώδης. Ἡ ὁμιλία της ἔχει χάριν καὶ εὐγένειαν ὅσην μέχρι τοῦδε δὲν ἀπήντησα εἰμὴ μεταξὺ τῶν εὐγενεστέρων κυριῶν τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας».

Γιὰ τὴ μετάβαση τοῦ Eichthal στὴν Ὑπάτη σώζεται καὶ ἐπιστολή του πρὸς τὸν Roujoux, στὸν ὁποῖο γράφει μεταξὺ ἄλλων: «μετέβην εἰς Ὑπάτην, ὅπου ὁ Χατζηπέτρος καὶ ἡ σύζυγός του μὲ ὑπεδέχθησαν εἰς τὴν μικράν των οἰκίαν μετὰ μεγίστης φιλοφροσύνης... Ἐθαύμασα πράγματι τὸν Καπετάνον, διατηροῦντα ὁπωσδήποτε, καὶ ἐν μέσῳ τῆς παρούσης στενοχωρίας, τὴν λαμπρὰν ἐνδυμασίαν καὶ τὸν πολύτιμον ἵππον του. Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον τῆς θετικότητος ἀξίζει νὰ ὑπάρχωσιν ἄνθρωποι τινὲς διατηροῦντες μετὰ πάσης θυσίας τὸ πάθος τῆς μεγαλοπρεπείας.

Γνωρίζεις βεβαίως τὴν σύζυγον τοῦ Χατζηπέτρου. Ἐξ ὅσων γυναικῶν εἶδα μέχρι τοῦδε ἐν Ἑλλάδι ἐξέχει αὕτη καὶ διαφέρει. Βεβαίως εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς διατηρεῖ τὴν συναίσθησιν "τῆς εὐγενοῦς καταγωγῆς της", τὸ ἐκδηλοῖ δὲ καὶ διὰ τῶν τρόπων καὶ τῆς ὁμιλίας της».

Εὔστοχα ὁ Eichthal ἐπισημαίνει τὴν ὁμιλία τῆς Χατζηπέτρου, διότι ὁμολογουμένως οἱ Βλάχοι γνωρίζουν τέλεια τὴν ἑλληνική. Στὰ βλαχοχώρια τῆς Πίνδου καὶ τῶν ἄλλων περιοχῶν λειτουργοῦσαν ὀνομαστὰ σχολεῖα. Ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Νεόφυτος Δούκας γράφει τὸ 1810 τὰ ἑξῆς: «Οἱ Βλάχοι ὅμως, ὡς βλέπομεν, φαίνονται πανταχοῦ προθυμότεροι εἰς τὰς πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολάς, πανταχοῦ βελτιούμενοι καὶ κατ᾽ ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ καὶ πλείονες τῷ ὄντι πεπαιδευμένοι, καὶ αὐτοὶ μόνοι ἠθέλησαν, καὶ θελήσαντες ἀποκατέστησαν τυπογραφίαν ποτὲ ἑλληνικήν, τὸ ὁποῖον οἱ περσίζοντες καὶ φοινικίζοντες οὗτοι Ἕλληνες οὔτε νὰ ἀκούσωσι θέλουσιν, οὔτε νὰ κατορθώσωσι προαιροῦνται, ὀνειδίζουσι δὲ τοὺς Βλάχους εἰς γένος, οἱ ὁποῖοι θέλουσι δείξῃ τὰ ἑλληνικά των σχολεῖα ἄξια νὰ δέχωνται καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγερώχους καὶ ματαιόφροντας, ὥστε νὰ διδάσκωνται εἰς αὐτὰ τὴν πατρῴαν ἐκείνην ἀρετὴν καὶ παιδείαν».[24]

Ἀσφαλῶς ὁ εὐφυέστατος Gustave d' Eichthal ἀντιλαμβάνεται ὅτι οἱ ἀλλοφωνίες, ποὺ παρατηροῦνται στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, ἀποτελοῦν κατάλοιπα τῶν ἐθνικῶν περιπετειῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ δὲν μετριάζουν τὴν ἐκτίμηση καὶ τὴν ἀγάπη του γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ πρὸς τὶς γλωσσικὲς μειονότητες ἐκδηλώνει ἐξ ἴσου φιλικὰ συναισθήματα καὶ μάλιστα προβαίνει σὲ πολὺ κολακευτικοὺς χαρακτηρισμούς, ὅπως στὴν περίπτωση τῶν Βλάχων. Οὔτε οἱ μηχανορραφίες τοῦ Ἀρμανσπὲργ καὶ ἡ συνακόλουθη ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἐπηρεάζουν τὸν φιλελληνισμό του. Δὲν ἐπιρρίπτει εὐθύνες στὴν Ἑλλάδα. Ἀναντίρρητα λυπᾶται ποὺ ἐγκαταλείπει τὴ χώρα, γιὰ τὴν ὁποία ἐργάσθηκε τόσο εὐσυνείδητα. Σὲ κάποιο σημεῖο τοῦ Ἡμερολογίου, χωρὶς ἡμερομηνία, διαφαίνεται ἡ πικρία του κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ἀναχωρήσεως: «Τὸ ἑσπέρας ἐκεῖνο ἐνόμισα πρὸς στιγμὴν ὅτι παραιτῶ τὴν Ἑλλάδα χωρὶς ν' ἀφήσω τίποτε ὄπισθέν μου, καὶ ὅτι ἡ ἐν αὐτῇ διαμονή μου ὑπῆρξεν ἀνωφελής».

Ἀλλὰ κατὰ τὸν Δ. Βικέλα «ὁ φιλελληνισμός του δὲν ἔμεινεν ἄκαρπος. Τοῦτο διετράνωσεν ὁ μετέπειτα βίος του, δύνανται δὲ νὰ τὸ προσμαρτυρήσωσι καὶ ὅσοι

24. Νεοφύτου Δούκα, *Μαξίμου Τυρίου λόγοι...*, ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας 1810, λς΄. Γιὰ τὴν πολιτιστικὴ καὶ πνευματικὴ κατάσταση τῶν Βλάχων βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου ἐπιστολιμαῖο μελέτημα στὸν «Βορειοηπειρωτικὸν Ἀγῶνα», Ὀκτωβρίου 1983, 5. Τοῦ αὐτοῦ, «Καραγκούνηδες», ἐφημ. *Ἐλεύθερος (*Ἀγρινίου) 7-6-84.

Ἕλληνες εὐτυχήσαντες νὰ τὸν γνωρίσωσιν ἐκ τοῦ πλησίον ἐτιμήθησαν διὰ τῆς φιλίας του». Μόλις τὴν 26 Αὐγούστου 1835 γράφει ἀπὸ τὴ Διέπη πρὸς τὸν Ἰ. Κωλέττη, ὁ ὁποῖος εἶχε φθάσει στὸ Παρίσι: «Δὲν παύω συλλογιζόμενος τὴν Ἑλλάδα, τοὺς φίλους ὅσους ἐν αὐτῇ ἀπέκτησα, τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναχωρήσεώς μου προμηνυόμενα ἐκεῖ συμβεβηκότα, καὶ ὑμᾶς. Διέρχομαι νοερῶς τὰς ἑξακοσίας λεύγας τὰς ὁποίας διέτρεξα πρὸ ὀλίγου, ὅπως ἀναλογισθῶ ὅτι ἐκεῖ κάτω ὑπάρχει κόσμος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔζησα καὶ μετὰ τοῦ ὁποίου ἐλπίζω ὅτι δὲν θὰ διακοπῶσι ποτὲ αἱ σχέσεις μου».

Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ὁλοένα καὶ περισσότερο σκέπτεται τὴν Ἑλλάδα. Μάχεται γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς θέσεως, ποὺ τῆς πρέπει στὸ πανανθρώπινο ἐπίπεδο. Πρόσφορο δὲ μέσο θεωρεῖ τὴν καθιέρωση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ὡς διεθνοῦς. Σπεύδει μάλιστα στὴν ἔκθεση τῶν ἀπόψεών του. Ἐξ ἀρχῆς αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη ὑπομνήσεως τῆς συμβολῆς τῶν Ἑλλήνων φυγάδων στὴν ἀνάπτυξη τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ: «Οἱ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωσταντινουπόλεως μετανάσται τῶν Ἑλλήνων προσήνεγκον εἰς τὴν Δύσιν λαμπρὸν εὐεργέτημα, μεταδόσαντες αὐτῇ τὴν γλῶσσαν, τὰ γράμματα, τὰς ἐπιστήμας τῆς Ἑλλάδος, αἵτινες ἕως τότε ἀτελῶς πως παρ᾽ αὐτῆς κατείχοντο».[25]

Ἔπειτα, ἀφοῦ ἀξιολογεῖ τὶς συνέπειες τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας, ἐξετάζει τὶς διαφαινόμενες τάσεις συνενώσεως τῶν λαῶν σὲ παγκόσμια κοινωνία, ποὺ χρειάζεται κοινὸ ὄργανο ἐκφράσεως, διεθνῆ γλώσσα: «Ἂν τοιοῦτον λοιπὸν ἦναι, τὸ μέλλον καὶ πιθανῶς τὸ προσεχὲς μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος, πρώτη συνέπεια τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου πρέπει νὰ ἦναι ἡ εἰσαγωγὴ καθολικῆς γλώσσης, ἥτις, σεβομένη τὴν ὕπαρξιν τῶν ἐθνικῶν διαλέκτων, τῶν ὁριζουσῶν καὶ ἐγγυωμένων τὴν ἀτομικότητα τῶν λαῶν, θέλει χρησιμεύει ὡς κοινὸν ὄργανον τῶν διεθνῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ μεταξὺ τῶν ἀτόμων, ἐνταυτῷ δὲ ὡς ἔκφρασις τῶν ὑψηλοτέρων ἐκείνων ἀληθειῶν, αἵτινες οὖσαι ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ κοινὸς σύνδεσμος τῶν κοινωνιῶν πρέπει ἕνεκα τούτου νὰ λάβωσιν ἁπανταχοῦ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μορφήν.

Ὑπάρχει δὲ ἤδη γλῶσσά τις, ἥτις ἀπὸ τῆς δεκάτης ἕκτης ἑκατονταετηρίδος κατέστη ἀναγκαία εἰς τὴν ἀνατροφὴν παντὸς πεπαιδευμένου ἀνδρός· γλῶσσα ἥτις, ἐνῶ εἰς τὰ σπάργανά της ὑπῆρξε σύγχρονος τῆς γεννήσεως τοῦ πολιτισμοῦ, διὰ τῶν τελευταίων αὐτῆς δημιουργημάτων ἐκπροσωπεῖ τὰς προσφάτους αὐτοῦ προόδους· ἥτις μεταξὺ τῶν δύο τούτων σημείων τοῦ βίου της δὲν ἔγινε ποτὲ ἄφα-

25. G. d' Eichthal, La langue grecque..., μετάφρ. Ρενιέρη, 123. Ἐν συνεχείᾳ γιὰ τὰ καταχωριζόμενα αὐτολεξεὶ χωρία βλ. 124-126.

ντος εἰς καμμίαν περίοδον τῆς ἱστορίας καὶ ἐπαξίως αὐτῆς ἐξεπλήρωσεν ἀείποτε τὴν ἐντολήν της· ἥτις οὐχὶ μόνον μετέσχεν ἁπασῶν τῶν μεγάλων ἐμφανίσεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος κατὰ τὴν θρησκείαν, τὴν πολιτικήν, τὰ γράμματα, τὰς τέχνας, τὰς ἐπιστήμας, ἀλλὰ ὑπῆρξε τὸ πρῶτον αὐτῶν ὄργανον καὶ οὕτως εἰπεῖν ἡ μήτρα αὐτῶν. Εἶναι αὕτη ἡ γλῶσσα τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου, τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ἱπποκράτους καὶ τοῦ Θεοφράστου, τοῦ Εὐκλείδου καὶ τοῦ Ἀρχιμήδους· ἡ γλῶσσα τοῦ Εὐαγγελίου, τοῦ Ἁγίου Παύλου καὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἐνταυτῷ δὲ ἡ γλῶσσα τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ· ἡ γλῶσσα τῶν γραμμάτων, τῆς θεολογίας, τοῦ δικαίου τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς. Ἡ γλῶσσα αὕτη ἐργαζομένη οὕτως ἀδιακόπως ἐπὶ τριάκοντα περίπου ἑκατονταετηρίδας, οὐδὲν ἀπώλεσεν ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς ζωῆς, πλήρη ἐφύλαξε τὸν λεκτικὸν πλοῦτον, τὴν δὲ πλαστικὴν δύναμιν διετήρησεν οἵαν κατὰ τὰς πρώτας αὐτῆς ἡμέρας, λογικὴ διαμείνασα καὶ ἐνταυτῷ εὔφωνος ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην (Graiis ingenium, Graiis dedit ore rotundo Musa loqui). Διεφθάρη μὲν πρὸς στιγμὴν ὑπὸ τετρακοσιαετῆ σχεδὸν δουλείαν, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν τῆς ἐλευθερίας ἀπέτριψε τὴν σκωρίαν, μετέπλασε ἑαυτήν, οἱαιδήποτε δὲ καὶ ἂν ὦσιν αἱ βελτιώσεις ὧν χρῄζει εἰσέτι, ἔγινεν ἐν ὀλίγαις ἡμέραις ἱκανὴ νὰ ἐκπληροῖ τὴν νέαν αὐτῆς ἐντολήν, καὶ ἐπήρκεσεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀναγνωρισθέντος πάλιν ὡς μέλους τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας».

Ἀφορμὴ γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ φυλλαδίου, στὸ ὁποῖο προτείνει τὴν ἑλληνικὴ ὡς διεθνῆ γλώσσα, ἔλαβε ὁ G. d' Eichthal ἀπὸ προηγούμενο κατὰ ἐννέα ἔτη δημοσίευμα τοῦ Μάρκου Ρενιέρη. Εἶναι κείμενο ἐμπνευσμένο καὶ θυμίζει προσδοκίες ἀνάλογες μὲ ἐκεῖνες, ποὺ γεννήθηκαν στοὺς Ἕλληνες πρὶν ἀπὸ τὴν ὁριστικὴ ἔνταξη τῆς χώρας στὴν Εὐρωπαϊκὴ Κοινότητα. Ἐνδεικτικὰ καταχωρίζουμε μερικὲς σκέψεις τοῦ Μ. Ρενιέρη, ἀπὸ τὸν πρόλογο καὶ δύο σημεῖα, ποὺ ἀφοροῦν στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα: «...Ἂν συμφέρει νὰ γίνη κοινὴ ἡ πεποίθησις ὅτι θὰ δυνηθῶμεν νὰ ὠφελήσωμεν τὴν Εὐρώπην, ὅτι θὰ γίνωμεν νέα τις ἐγγύησις τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας, συμφέρει ἔτι πλειότερον νὰ πεισθῇ ὁ κόσμος ὅτι δὲν θὰ γίνωμεν νεκρόν τι ἐκμαγεῖον τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ὅτι θὰ αὐξήσωμεν προσέτι τὸν ἠθικὸν αὐτῆς πλοῦτον, ἐκτείνοντες τὴν περιφέρειαν τοῦ ὁρίζοντος, καὶ εἰσάγοντες νέα στοιχεῖα εἰς τὴν ποικιλίαν τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς. Τὸ πρωτότυπον τοῦ χαρακτῆρος εἶναι διὰ τοὺς λαοὺς σημεῖον ἀλάνθαστον μεγάλης ἀποστολῆς.

Εἶναι ἀλήθεια παρ' ὅλων τῶν σοφῶν παραδεδεγμένη ὅτι ἡ καθομιλουμένη γλῶσσα τῶν νῦν Ἑλλήνων δὲν εἶναι τέκνον τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καθ' ὃν τρόπον αἱ γλῶσσαι τῆς δυτικῆς Εὐρώπης εἶναι θυγατέρες τῆς λατινικῆς κατὰ τὸ

μᾶλλον ἢ ἧττον ὁμοιάζουσαι τῆς μητρός, ἀλλ᾽ ὅτι εἶναι αὐτόχρημα ἡ αὐτὴ γλῶσσα ὑπὸ νέαν μορφήν... Ἂν εὐάριθμοι ἐκ τῆς Ἑλλάδος σοφοὶ κατευεργέτησαν κατὰ τὴν ιε΄ ἑκατονταετηρίδα τὴν Εὐρώπην καὶ μετέβαλον τὴν ὄψιν τοῦ κόσμου, δὲν ἐνισχύεταί τις ἆρά γε, χωρὶς νὰ κατηγορηθῇ, ἐπὶ ὑπερβαλλούσῃ φιλοδοξίᾳ, νὰ ἐλπίσῃ μέγα τι διὰ τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος, ὅταν ὁλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς λαός, μὴ φέρων πλέον εἰς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας τὰ στίγματα τῶν ἁλύσεων τῆς δουλείας, ἥτις καθ᾽ Ὅμηρον *ἥμισυ ἀρετῆς ἀποαίνυται* θέλει εἰσαχθῇ εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν;

Ἡ γαλλικὴ γλῶσσα εἶναι, λέγουσί τινες, ἡ μᾶλλον διαδεδομένη καθ᾽ ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς. Ἡ ἑλληνικὴ ὅμως εἶναι ἔτι κοινοτέρα διότι εἰς ὅλα τὰ σχολεῖα τοῦ κόσμου ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων μανθάνεται...».[26]

Ἐξ ἄλλου ὁ G. d' Eichthal δὲν ἀρκεῖται στὴν ἁπλῆ διατύπωση τῆς προτάσεως γιὰ καθιέρωση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ὡς διεθνοῦς. Μαζὶ μὲ ἄλλους, ὅπως τὸν ἀρχαιολόγο Beulé καὶ τὸν ἑλληνιστὴ Brunet de Preslej, ἀναζητεῖ τρόπους διαδόσεως τῆς ἰδέας. Ἔτσι ἱδρύεται ἡ Ἑταιρεία γιὰ τὴν ἐνθάρρυνση τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν.[27] Ἐνῶ δὲ ἀσχολεῖται ἔντονα μὲ τὸ ἔργο τῆς Ἑταιρείας, πληροφορεῖται ὅτι στὴν ἰδέα τῆς ἑλληνικῆς ὡς διεθνοῦς πρόδρομός του ὑπῆρξε ὁ Βολταῖρος, ὁ ὁποῖος μάλιστα εἶχε ἐπιδιώξει τὴν πραγμάτωση προτρέποντας τὴν Αἰκατερίνη Β΄ τῆς Ρωσίας γιὰ ἐπανασύσταση τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.[28]

Ἂν οἱ προσπάθειες τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Gustave d' Eichthal ἀποδείχθηκαν πρόωρες καὶ δὲν εὐοδώθηκαν, ἡ ἰδέα δὲν ἔσβησε. Καλλιεργεῖται καὶ ἀργότερα. Στὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου σὲ διάφορες χῶρες τῆς Εὐρώπης συζητεῖται, ἰδιαίτερα δὲ στὴν Οὐγγαρία μὲ κέντρο τὸ Ἰνστιτοῦτο Ἑλληνικῶν Σπουδῶν τῆς Βουδαπέστης καὶ στὸ Βέλγιο, ὅπου ὁ H. Grégoire ἀναδεικνύεται σπάνιος ὑπέρ-

26. *Περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης* ὑπὸ M. Ρενιέρη (Ἐκ τοῦ *Spectateur de l' Orient*, φυλλάδιον τῆς 10/22 Φεβρουαρίου 1855). Πβ. G.d' Eichthal, ἔ.ἀ., 131, 132, 135. Βλ. Ἐπίσης αὐτ. *Annexes*. I *Du grec comme langue internationale universelle* (Article de M. Nefftzer dans le journal *Le Temps* du 2 août 1864). II. *De l' usage pratique de la langue grecque (*Article de M. Fréderic Dübner dans la *Revue de l' Instruction publique*, du 3 novembre 1864). Lettre à Sir Louis Mallet, membre du comité du Club Cobden à Londres, *sur une langue internationale universelle... La langue grecque comme lan-gue scientifique commune*, κλπ.

27. Πβ. G. d' Eichthal, ἔ.ἀ., 351-424: *Notice sur la fondation et le développement de l' Association pour l' encouragement des études grecques en France (*Avril 1867- Avril 1877), lue à la séance du 5 Juillet 1877.

28. Αὐτ., 321-332: *Voltaire et la question grecque en* 1770, καὶ 333-350: *De la nouvelle loi sur l' enseignement secondaire en Russie...*

μαχος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.[29]

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν β΄ παγκόσμιο πόλεμο ἡ ἰδέα ἐπανέρχεται ὡς θέμα σὲ διεθνεῖς συναντήσεις. Τὸν Αὔγουστο τοῦ 1947, ὁ Ἄγγελος Σικελιανὸς στὸ Montreux τῆς Ἑλβετίας ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος σὲ διεθνὲς συνέδριο πρὸς συζήτηση σχεδίου Οἰκουμενικῆς Ὁμοσπονδίας, τὸ ὁποῖο εἶχε συντάξει ὁ Jean Larmeroux, Πρόεδρος τῆς Διεθνοῦς Ἀκαδημίας Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, θέτει τὴν ὑποψηφιότητα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ὡς διεθνοῦς, ἀγνοώντας ὅσα ἐπιχειρήθηκαν παλαιότερα πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση. Φυσικὰ γιὰ τὸν Ἄγγελο Σικελιανό, ποὺ ἔκλεινε μέσα του ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ συνάμα τὴν Ἀνθρωπότητα, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ «Δελφικὴ Ἰδέα» του, ἡ Παγκόσμια Ἀμφικτιονία, δὲν χρειαζόταν ἡ γνώση προγενέστερων διαβημάτων. Ὡστόσο πρέπει νὰ ἐνθαρρύνθηκε στὴν προβολὴ τῆς ἑλληνικῆς ὑποψηφιότητας καὶ ἀπὸ τὸν Octave Merlier, ποὺ τόσο συνδεόταν μὲ τὸν ἐθνικὸ ποιητή, καθὼς πλατύτερα καὶ μὲ τὸ σύνολο τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Σικελιανὸς δὲν περιορίζεται στὴν εἰσήγησή του. Ἐπιζητεῖ καὶ κατάλληλη συνηγορία διασήμων ἐπιστημόνων. Μεταξὺ αὐτῶν εἶχε συμπεριλάβει τὸν Ἰταλὸ Bruno Lavagnini, ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ.[30]

Ἡ ἐκλογὴ ὑπῆρξε ἀπόλυτα ἐπιτυχής. Διότι ὁ Lavagnini ἀνταποκρίνεται μὲ ζέση καὶ ἀγωνίζεται γιὰ τὴν προώθηση τῆς προτάσεως τοῦ Σικελιανοῦ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου τοῦ Montreux ἀλλὰ καὶ μετέπειτα, συγκεκριμένα τὸ ἑπόμενο κιόλας ἔτος, 1948, κατὰ τὸ συνέδριο τῆς Ἑταιρείας Budé, στὴ Λυών, καὶ τὸ 1951, κατὰ τὸ 8ο διεθνὲς συνέδριο βυζαντινῶν σπουδῶν, στὸ Παλέρμο. Ἐπί πλέον μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἑκατονταετηρίδας τῆς δημοσιεύσεως τοῦ μελετήματος τοῦ Gustave d' Eichthal γιὰ χρήση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ὡς διεθνοῦς (1864-1964) ὁ Bruno Lavagnini συνοπτικὰ ἀλλὰ καὶ ἐμπεριστατωμένα ἐπαναφέρει τὸ θέμα: *Il greco moderno come lingua internazionale.* Ἀξίζει δὲ νὰ κλείσουμε μὲ τὶς δύο τελευταῖες σειρὲς τοῦ ἐπιλόγου του: « Lingua internazionale il greco moderno? Si, almeno per gli archeologi, per i classicisti, per i bizantinisti».[31]

29. Οἱ περιπτώσεις Οὐγγαρίας καὶ Βελγίου ἀπαιτοῦν αὐτοτελεῖς πραγματεῖες.

30. Bruno Lavagnini, *Il greco moderno come lingua internazionale*, 382, ὅπου παρέχονται σύντομες ἀλλὰ καὶ σαφεῖς πληροφορίες γιὰ τὸ θέμα.

31. Αὐτ., 383. Πράγματι δὲν νοεῖται ἀρχαιολόγος, ἑλληνιστής, βυζαντινολόγος καί, ὅπως διακήρυσσε ὁ H. Grégoire, οὔτε ρωμανιστὴς χωρὶς τὴν ἀπαραίτητη γνώση τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας. Ἂν τοῦτο πρεσβεύουν οἱ ξένοι, καιρὸς εἶναι νὰ συνέλθουμε οἱ Νεοέλληνες.

Ὁ Ἀντρέας Κέδρος, «Ἡ γλωσσικὴ διαμάχη στὴν Ἑλλάδα», *Courrier* τῆς Οὐνέσκο, Ὀκτώβριος 1983, 16, γράφει: «Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ὑπέστη μικρὴ σχετικὰ ἀλλοίωση μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἀπ' ὅ, τι πολλὲς ἄλλες ἀρχαῖες γλῶσσες. Ἡ νεοελληνικὴ εἶναι

πολὺ πιὸ κοντὰ στὰ ἑλληνικὰ τοῦ Πλάτωνα ἀπ' ὅτι τὰ ἰταλικὰ στὰ λατινικὰ τοῦ Κικέρωνα. Ἕνας μαθητὴς τοῦ ἑλληνικοῦ γυμνασίου σήμερα θὰ μποροῦσε νὰ διαβάσει τὴν *Ἀνάβασ*η τοῦ Ξενοφώντα ἢ τοὺς *Διαλόγους* τοῦ Πλάτωνα χωρὶς νὰ χρειαστεῖ νὰ ἀνατρέξει στὸ λεξικὸ (αὐτὸ δὲν ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ γραπτὰ τοῦ Ὁμήρου!). Γιὰ νὰ τὸ κάνει ὅμως θὰ πρέπει νὰ κατέχει καλὰ τὰ «γνήσια» ἑλληνικά...».

Ἂν λοιπόν τὰ γνήσια ἑλληνικὰ βοηθοῦν στὴν κατανόηση καὶ τῆς ἀρχαίας κληρονομιᾶς καὶ στὴ διαφύλαξη τῆς ἐθνικῆς συνέχειας μέσα σὲ πλαίσια εὐρωπαϊκὰ καὶ εὐρύτερα, ἀποβαίνει ἀδιανόητο τὸ ζήτημα τῆς γλωσσικῆς ἀβελτερίας μας, ὅταν μάλιστα οἱ Εὐρωπαῖοι διδάσκοντες τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα ἐνδιαφέρονται ὁλοένα καὶ περισσότερο. Πβ.Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἔκθεση γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἐπίσκεψη στὸ Βέλγιο,* Ἀθήνα 1981.. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ὡς ἐθνολογικὴ καὶ πολιτισμικὴ μαρτυρία καὶ ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση,* Καρδίτσα 1981. (Πολυγρ.) Κείμενο διαλέξεως, ποὺ εἶχε ὀργανώσει ἡ ΕΛΜΕ Καρδίτσας τὴν 10-3-1981 στὴν αἴθουσα της Λαϊκῆς Βιβλιοθήκης Καρδίτσας. Ἡ διάλεξη δόθηκε καὶ στὴ Σ.Ε.Λ.Μ.Ε. Ἀθηνῶν ἐνώπιον τῶν μετεκπαιδευομένων ὅλων τῶν εἰδικοτήτων. Τοῦ αὐτοῦ, «Τὸ νόημα τῆς γλωσσικῆς μεταρρυθμίσεως», Ἡ Ἔρευνα (Τρικ.) τῆς 12-10-1977 καὶ *Ἐκπαιδευτικὴ Ἔρευνα* 15(1980). Προσφυέστατα ὁ Τάσος Λιγνάδης, «Τὰ γραπτὰ μένουν... Μὲ ἀφορμὴ τὸ θέμα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας», *Ἡ Καθημερινή,* 1-8-1984, 6, γράφει: «ἡ διδασκαλία αὐτὴ [τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν στὸ Γυμνάσιο] ἐξασφαλίζει γιὰ τὸν μαθητὴ ἕνα ἐργαλεῖο διαχρονικῆς ἐμβέλειας τὸ ὁποῖο τοῦ παρέχει κατὰ τὸ ἐλάχιστο ἢ τὸ μέγιστο (ἀνάλογα μὲ τὸν πομπό, τὸν δέκτη καὶ τὴν σχολικὴ πράξη) τὴν δυνατότητα ἄμεσης ἐπαφῆς μὲ ὅλα τὰ κείμενα ποὺ ἔχουν γραφτεῖ σὲ ὅλες τὶς φάσεις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια ἕως σήμερα. Καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ ἐργαλεῖο δὲν εἶναι μόνο ποὺ βοηθεῖ τὴν προσέγγιση σὲ οὐσίες πολιτισμοῦ ἀλλὰ ταυτόχρονα ἐξασφαλίζει ὀργανικὰ καὶ δυναμικὸ πλοῦτο ποὺ γίνεται αὐτομάτως ροὴ ἔκφρασης καὶ κόσμος γλώσσας».

Δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ *Γλώσσα,* τ. 6, 1984, 21-32.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ

Ὅταν σὲ χῶρο ἀδιαμφισβήτητα ἑλληνικὸ ἐπὶ χιλιετίες διαφυλάσσονται ἐνεπίγραφες πινακίδες τοῦ 2700 π.Χ., οἱ ὁποῖες μάλιστα, ὅπως ἀποκαλύφθηκε πρόσφατα, εἶναι γραμμένες στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, δὲν διευρύνονται μόνον τὰ ὅρια τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ ἀναθεωρεῖται ἡ ὅλη ἀντίληψη γιὰ τὸν ἀνθρώπινο πολιτισμό.

Ἡ ἀνάγνωση, μόλις πέρυσι, συμβολικῶν σχημάτων χαραγμένων σὲ κεραμικὰ ὄστρακα, τὰ ὁποῖα ἤδη ἀπὸ τὸ 1930-1931 ἔφερε στὸ φῶς ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἐντὸς περιοχῆς κυκλωπείου τείχους τῶν Πιλικάτων τῆς Ἰθάκης, προεκτείνει τὴν ἑλληνικότητα τῆς ἐπικράτειας[1] τοῦ ὁμηρικοῦ ἥρωα Ὀδυσσέα κατὰ 1600 χρόνια προγενέστερα, ἀφοῦ οἱ Ἰθακήσιοι παρουσιάζονται νὰ ὁμιλοῦν ἑλληνικά, δηλαδὴ τὴν ἰνδοευρωπαϊκὴ γλώσσα τοῦ Kretschemer.[2] Συνακόλουθα δὲ οἱ Ἕλληνες δὲν ἦλθαν ἐδῶ κατὰ κύματα μὲ τὴν πασίγνωστη πολυωνυμία, Ἴωνες, Ἀχαιοί, Δωριεῖς, ἀντίστοιχα τὸ 2000, 1600, 1200 π.Χ., δοθέντος πλέον ὅτι διαπιστώνεται ἡ προϋπαρξή τους ἑπτὰ αἰῶνες ἐνωρίτερα.

Ἀντίθετη φορὰ μαρτυρεῖται σὲ γνήσιες πηγές. Ἡ πρώιμη διασπορὰ τῶν Ἑλλήνων λαμβάνει ἀπίστευτες[3] διαστάσεις. Καλύπτει κατὰ κάποιο τρόπο σύμπαντα τὸν κόσμο, τὸν ὁποῖο εὐεργετεῖ πολιτισμικά.[4]

Κατὰ τὸν Διόδωρο, συγγραφέα τῆς παγκόσμιας ἱστορίας, ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Διόνυσος ἔχουν διατρέξει τὴν οἰκουμένη: «Ἡρακλέα καὶ Διόνυσον ἐπιόντας

---

1. Στὸ γειτονικὸ Θύρρειον τῆς Ἀκαρνανίας ἄλλο ἀρχαιολογικὸ εὕρημα, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπαληθεύεται ἡ ἑλληνικότητα Ἀκαρνάνων, Αἰτωλῶν καὶ Μακεδόνων ἔμενε ἐπὶ δεκατίες ἀπαρατήρητο καὶ ἀναξιοποίητο ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρά. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης* (212 π.Χ.), Ἰωάννινα 1989. Ἔκδοση Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα. Ἀνάτ. ἀπὸ τὸ *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1989.

2. Π.Κ. Γεωργούντζου, «Ἐνεπίγραφες πινακίδες τοῦ 2700 π.Χ. ἦσαν γραμμένες στὴν Ἑλληνική!...», *Δαυλός* 107 (1990) 6-103. Ἡ ἀποκάλυψη ὀφείλεται στὸν καθηγητὴ Paul Faure, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιστημονικὴ ἐπίδοση εἶναι εὐρύτερα γνωστή. Βλ. *P. Faure, La Vie quotidienne en Grèce au temps de la Guerre de Troie* (1250 av.J.C.), Hachette, 1980. Τοῦ αὐτοῦ, *Parfums et aromates de l' antiquité*, Fayard 1987.

3. Βλ. Κ.Γεωργανᾶ, «Τὸ Αἰγαῖο ὀμφαλὸς τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Οἰκουμένης ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους», *Παρνασσός* 32 (1990) 84 κ.ἑ., ὅπου καὶ τὰ καταχωριζόμενα στὸ ἄρθρο ἐρανίσματα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου. A. Antinorio, *Storie elleniche arcaiche*, Rapallo 1980.

4. Συνεπῶς γιὰ μία ἀκόμη φορὰ οἱ ἰσχυρισμοὶ τῶν Τούρκων καὶ ὀργάνων τους ἀνασκευάζονται ριζικά. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Φαιδρότητες τῆς Ἄγκυρας», *Ἡ Καθημερινὴ* 22.5.83,7.

ἅπασαν τὴν οἰκουμένην...». Σὲ ἄλλο χωρίο γίνεται περισσότερο συγκεκριμένος: «Διόνυσον φασὶν ἐπελθεῖν τὴν οἰκουμένην, ἐξημεροῦντα τὴν χώραν ταῖς φυτείαις, εὐεργετοῦντα δὲ τοὺς λαοὺς μεγάλαις καὶ τιμίαις χάρισι πρὸς τὸν αἰῶνα...». Δὲν εἶναι δὲ οἱ μόνοι εὐεργέτες τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁ Τριπτόλεμος μετὰ τὴν ἀνεύρεση τῆς Περσεφόνης καὶ τὴν ἐπακόλουθη συμφιλίωση Διὸς καὶ Δήμητρας ἔλαβε ἀπὸ τὴν τελευταία τὸν σπόρο τοῦ σίτου μὲ τὴν ἐντολὴ τῆς δωρεὰν διανομῆς του σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ τῆς μυήσεώς τους στὴν καλλιέργεια:«μετὰ δὲ τὴν εὕρεσιν τῆς Φερσεφόνης διαλλαγῆναί τε τῷ Διὶ καὶ τῷ Τριπτολέμῳ ἀποδοῦναι τὸν τοῦ σίτου σπόρον, ᾧ συντάξαι πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις μεταδοῦναι τῆς τε δωρεᾶς καὶ τὰ περὶ τὴν ἐργασίαν τοῦ σπόρου διδάξαι...».Ἡ ἔκφραση πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις δηλώνει μετάβαση τοῦ Τριπτολέμου σὲ ὅλες τὶς χῶρες. Ὅταν ἡ περιήγηση δὲν εἶναι καθολική, διαφαίνεται στὴ διατύπωση, ὅπως παρατηρεῖται στὴν περιγραφὴ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Διός: «ἐπελθεῖν δ' αὐτὸν καὶ τὴν οἰκουμένην σχεδὸν πᾶσαν, τοὺς μὲν λῃστὰς καὶ ἀσεβεῖς ἀναιροῦντα, τὴν δ' ἰσότητα καὶ δημοκρατίαν εἰσηγούμενον». Ἀλλὰ ὁ Διόδωρος δὲν ἀφήνει ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν πρωτοπόρων τῆς πολιτισμικῆς ἐξαπλώσεως ἢ καὶ πρωταγωνιστῶν πολεμικῶν ἀναμετρήσεων, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸν Περσέα, γιὸ τοῦ Διός, γεννήματος τῆς Κρήτης: «τὸ τῶν Γοργόνων ἔθνος, ἐφ' ὃ λέγεται Περσέα στρατεύσαντα... τὸν γὰρ τὸν Διὸς μὲν υἱόν, τῶν δὲ καθ' ἑαυτὸν Ἑλλήνων ἄριστον, τελέσαι μέγιστον ἆθλον τὴν ἐπὶ ταύτας στρατείαν...». Ἀλλοῦ διατυπώνει ἀπερίφραστα τὴν ἑλληνικότητα: «Μίνως πρῶτος ἑλλήνων ναυτικὴν δύναμιν ἀξιόλογον συστησάμενος ἐθαλασσοκράτησε». Ἐκφράζεται μὲ σπάνια σαφήνεια: «Μίνω κτήσασθαι καὶ δύναμιν ναυτικὴν μεγάλην καὶ τῶν τε νήσων τὰς πλείστας καταστρέψασθαι καὶ πρῶτον τῶν Ἑλλήνων θαλασσοκρατῆσαι».[5] Μετὰ δὲ τὴν ἐπισήμανση τῆς θαλασσοκρατορίας ὁρίζει καὶ τὰ ἐπιτεύγματα: «Μίνως ὁ Διὸς καὶ Εὐρώπης, βασιλεύων τῆς Κρήτης καὶ μεγάλας δυνάμεις ἔχων πεζάς τε καὶ ναυτικὰς ἐθαλαττοκράτει καὶ πολλὰς ἀποικίας ἐξαπέστειλεν ἐκ τῆς Κρήτης... διόπερ ἐν ταῖς νήσοις ἅμα καὶ κατὰ τὴν Ἀσίαν τὰς ἐπωνυμίας ἔχουσι Κρητῶν λιμένες καὶ Μινῶαι καλούμεναι...».

Ἡ ἑλληνικὴ διασπορὰ ἔχει περισσότερες ἀφετηρίες καὶ κατευθύνεται σὲ πλατύτερα γεωγραφικὰ μήκη. Κατὰ τὸν Διόδωρο, «οὐκ ὀλίγοι τῶν τε ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῶν μεταγενεστέρων, ὧν ἐστὶ καὶ Τίμαιος, φασὶ τοὺς Ἀργοναύτας μετὰ τὴν τοῦ δέρους ἁρπαγὴν πυθομένους ὑπ' Αἰήτου προκατειλῆφθαι ναυσὶ τὸ στόμα τοῦ Πόντου, πρᾶξιν ἐπιτελέσασθαι παράδοξον καὶ μνήμης ἀξίαν. ἀνα-

5. Ἀναιροῦν ἐπίσης φαιδροὺς ἰσχυρισμούς. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀπάντηση στὸν ἀνθελληνικὸ λίβελλο», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος* 7.3.1991,70β καὶ σημ. 15.

πλεύσαντες γὰρ αὐτοὺς διὰ τοῦ Τανάιδος ποταμοῦ ἐπὶ τὰς πηγάς, καὶ κατὰ τόπον τινὰ διελκύσαντας, καθ' ἑτέρου πάλιν ποταμοῦ τὴν ῥύσιν ἔχοντος εἰς τὸν ὠκεανὸν καταπλεῦσαι πρὸς τὴν θάλατταν, ἀπὸ δὲ τῶν ἄρκτων εἰς τὴν δύσιν κομισθῆναι τὴν γῆν ἔχοντας ἐξ εὐωνύμων, καὶ πλησίον γινομένους Γαδείρων εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς θάλατταν εἰσπλεῦσαι ἀποδείξεις δὲ τούτων φέρουσι, δεικνύντες τοὺς παρὰ τὸν Ὠκεανόν κατοικοῦντας Κελτοὺς σεβομένους μάλιστα τοὺς Διοσκόρους· παραδόσιμον γὰρ αὐτοὺς ἔχειν ἐκ παλαιῶν χρόνων τὴν τούτων τῶν θεῶν παρουσίαν ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ γεγενημένην. Εἶναι δὲ καὶ τὴν παρὰ τὸν ὠκεανὸν χώραν οὐκ ὀλίγας ἔχουσαν προσηγορίας ἀπό τε τῶν Ἀργοναυτῶν καὶ τῶν Διοσκόρων...».[6]

Ὡς πρὸς τοὺς Κελτοὺς σώζεται στὶς πηγὲς παράδοση τῆς στενῆς ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς Ἕλληνες.[7] Συμβολίζεται δὲ μὲ τὴν καταγωγὴ τοῦ γενάρχη τους Κελτοῦ ἀπὸ γάμο τοῦ Ἡρακλῆ μὲ γυναίκα αὐτόχθονα τῶν δυτικῶν Ἄλπεων,[8] ἡ ὁποία γοητευμένη ἀπὸ τὸν Ἕλληνα ἥρωα ἔφθασε ἕως τὸν ἐκβιασμό. Ἔθεσε τὸν Ἡρακλῆ, πού ἐπέστρεφε διὰ ξηρᾶς, πρὸ ὀδυνηροῦ διλήμματος: Γάμος ἢ ἀποτυχία στὸν ἆθλο.

Ὁ Διόδωρος Σικελιώτης ἀφετηρία τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ ἄθλου θέτει πάλιν τὴν Κρήτη: «Εὐρυσθέως προστάξαντος ἆθλον δέκατον τὰς Γηρυόνου βοῦς ἀγαγεῖν... Ἡρακλῆς τὸν πόνον τοῦτον μεγάλης προοσδεόμενον παρασκευῆς καὶ κακοπαθείας, συνεστήσατο στόλον ἀξιόλογον καὶ πλῆθος στρατιωτικῶν ἀξιόχρεων ἐπὶ ταύτην τὴν στρατείαν... τὰς δυνάμεις ἤθροισεν εἰς Κρήτην, κεκρικὼς ἐκ ταύτης ποιεῖσθαι τὴν ὁρμήν, σφόδρα γὰρ εὐφυῶς ἡ νῆσος κεῖται πρὸς τὰς ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην στρατείας...»

Στὶς χῶρες, ὅπου διασπείρονται καὶ συζοῦν μὲ αὐτόχθονες, οἱ Ἕλληνες μεταφέρουν σὰν ἀναμνήσεις καὶ βάλσαμο παρηγοριᾶς καὶ τοπωνύμια τῆς γενέτειράς τους: «μετὰ δὲ τὸ προειρημένον πεδίον ὄρος ἐστὶν ὑψηλόν, καθιερωμένον μὲν θεοῖς, ὀνομαζόμενον δίφρος καὶ Τριφύλλιος Ὄλυμπος...».[9] Ἐπίσης διαδί-

6. Βλ. καὶ O. Zanco,«Gli Argnauti e la protostoria», *Studi classici e orientali* 4 (1956) 194-213. Α.Σ. Ἀρβανιτοπούλου, «Οἱ Ἀργοναῦται. Ἀπὸ τοῦ μύθου εἰς τὴν ἱστορίαν διὰ τῆς ἀρχαιολογίας», *Πολέμων* 3 (1947-1948) 56-66. E. Delage, *La Géographie dans les Argonautiques d' Apollonios de Rhodes,* Paris - Bordeaux 1930.

7. Βλ.καὶ J. Charmasson, «Grecs et Celtes dans la basse Vallée du Rhône», *Rivista de Studi Liguri* 34(1968) *Omaggio a Fernand Benoît*, II 1972, 106 κ.ἑ.

8. R. Dion, «La voie héracléenne et itinéraire transalpin d' Hannibal», *Hommages à Albert Grenier* édités par Marcel Renard, Coll. Latomus 58 (1962), I, 527 κ.ἑ.

9. Τὸ ἀντίθετο συμβαίνει ἀπὸ ἐκεῖνο, ποὺ πρεσβεύει ὁ N.Caranica, *Les Aroumains: Recherches sur l' identité d' une ethnie*, Besancon 1990,71. Ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ θέματος τῆς προηγούμενης διατριβῆς

δουν στοιχεῖα τῆς θρησκείας τους ἢ ἀναλαμβάνουν ἐξ ὁλοκλήρου θρησκευτικὴ ἐπιστασία: «μυθολογοῦσι δ' οἱ ἱερεῖς τὸ γένος αὐτοῖς ἐκ Κρήτης ὑπάρχειν, ὑπὸ Διὸς ἠγμένοις εἰς τὴν Παγχαίαν, ὅτε κατ' ἀνθρώπους ὧν ἐβασίλευεν τῆς οἰκουμένης, καὶ τούτων σημεῖα φέρουσι τῆς διαλέκτου, δεικνύντες τὰ πολλὰ διαμένειν αὐτοῖς Κρητικῶς ὀνομαζόμενα, τήν τε πρὸς αὐτοὺς οἰκειότητα καὶ φιλανθρωπίαν ἐκ προγόνων παρειληφέναι, τῆς φήμης ταύτης τοῖς ἐκγόνοις παραδιδομένης ἀεί...».

Στὴν κατακλείδα σημειώνεται καὶ ἡ διάδοση τῆς διαλέκτου, τῆς γλώσσας τῶν ἀποδήμων Ἑλλήνων, ἡ ὁποία χάρη στὴν πρόοδο τῶν προϊστορικῶν σπουδῶν ὁρίζεται ὡς διεθνὴς ἤδη στὴν κρητομυκηναϊκὴ περίοδο.[10]

Ἀλλὰ ὁ διεθνὴς χαρακτήρας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἐπιβεβαιώνεται περίτρανα μὲ τοὺς μετέπειτα μεγάλους καὶ ἀλλεπαλλήλους ἀποδημισμούς. Ἐπὶ πλέον ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα διατηρεῖ τὸ προβάδισμα σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ρωμαιοκρατίας. Ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀδριανουπολίτη ρητοροδιδασκάλου Ἀριστείδη, ποὺ ἀσκεῖ τὸ λειτούργημά του στὴν Ἀλεξάνδρεια κατὰ τὰ μέσα τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. εἶναι σαφὴς καὶ ἀδιάψευστη: « πᾶσαν τὴν γῆν τύχῃ τινὶ θείᾳ ζῆλος ἐπέρχεται τῆς ἡμετέρας σοφίας καὶ συνηθείας, καὶ ταύτην μίαν φωνὴν κοινὴν ἅπαντες τοῦ γένους ἐνόμισαν, καὶ δι' ἡμῶν ὁμόφωνος γέγονε πᾶσα ἡ οἰκουμένη».[11]

Πράγματι ἡ ἑλληνικὴ καθίσταται διεθνὴς γλώσσα καὶ γίνεται λόγος γιὰ ἐξελληνισμὸ πολλῶν χωρῶν, ἀκόμη καὶ τοῦ Λατίου, τοῦ ὁποίου ἡ πρωτεύουσα, ἡ Ρώμη, ἀποκαλεῖται «Ἑλληνίς»,[12] ἀφοῦ τόσο ἡ ἀνώτερη κοινωνία, ὅπως φρονεῖ ὁ Boyancé, ὅσο καὶ τὰ κατώτερα στρώματα τῶν κατοίκων ὁμιλοῦν τὴν ἑλληνική,[13] ὅπως ὁ σύγχρονός μας Γερμανὸς ρωμανιστὴς Kramer ἀναγνωρίζει μὲ τὴν διγλωσσία τῶν Ρωμαίων, τὴν ὁποία ἀποδεικνύει ἡ Cena Trimalchionis.[14] Ἀπό-

βλ. καὶ Achille G. Lazarou, *L' aroumain et ses rapports avec le grec*, 206, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1986.

10. Πβ. Ἀχ. Λαζάρου, «Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ὡς διεθνής», *Γλώσσα* 6 (1984)21.

11. Πβ. Εὐλ. Κουρίλα, *Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας*, Ἀθῆναι 1944, 36-37.

12.«πόλις Ἑλληνὶς» ἀποκαλεῖται καὶ ἡ γενέτειρα τοῦ Ἐννίου (239-169 π.Χ). Βλ. G. Rohlfs, *Scavi linguistici nella Magna Grecia*, Roma 1933, 117, καὶ τὶς παρατηρήσεις τοῦ O. Parlangeli, «La penisola balcanica e l' Italia», *Atti del III Convegno intenazionale di linguisti*, Milano 1961, 1923 σημ.19. Γιὰ τὶς ἰλλυρολογικὲς ἀπόψεις του Parlangèli βλ.καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός*, Ἀθήνα 1988.

13. P. Boyancé, «La connaissance du grec à Rome», *Revue des Etudes Latines* 34 (1956) 125.

14. J. Kramer, «L' influence du grec sur le latin populaire: quelques réflexions», *Studii Clasice* 18 (1979) 127 σημ. 1 καὶ 131.

λυτα δὲ δικαιολογημένη διγλωσσία παρατηρεῖται σὲ ὅλη τὴν κάτω Ἰταλία,[15] ὅπου βαθμιαῖα ἡ λατινικὴ κερδίζει ἔδαφος καὶ χάρη στὰ εἰδικὰ μέτρα τῆς Συγκλήτου γι' ἀπονομὴ τῆς ρωμαϊκῆς ἰσοπολιτείας[16] στοὺς Ἕλληνες τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, καθὼς καὶ στοὺς ἐπήλυδες. Γιὰ τὴν ἀβίαστη ἢ καὶ ἀναγκαστική[17] μεταβολή, τὴν ὁποία πρῶτος σημειώνει ὁ Στράβων,[18] γράφουν πολλοὶ νεώτεροι ἐρευνητές, ἰδιαίτερα δὲ οἱ Καστόρχης,[19] Brenous, Jannaccone κ.ἄ.[20]

Πάντως,ἡ λατινικὴ ἀπὸ τὴν πρώτη ἐπικοινωνία μὲ τὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴν ἐπί αἰῶνες ἀδιάλειπτη συνύπαρξή της δέχθηκε τόσες ἐπιδράσεις,[21] ὥστε νὰ χαρακτηρίζεται καὶ διάλεκτος τῆς ἑλληνικῆς.[22]

Τὸ πιὸ περίεργο εἶναι ὅτι καὶ μετὰ τὴν ὁριστικὴ ἀποδοχὴ τῆς λατινικῆς ὡς κύριας γλώσσας πολλῶν λαῶν, ποὺ ὑποτάχθηκαν στὴ Ρώμη, ἡ ἀκτινοβολία τῆς ἑλληνικῆς δὲν ἐκλείπει. Μάλιστα, κατὰ τὸν Crousset, «ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία πραγμάτωσε τὴν ἐξάπλωση τῆς λατινικότητας καί, μέσῳ αὐτῆς, τὴν εἴσοδο σύμπαντος τοῦ δυτικοῦ κόσμου στὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό. Ὁ μεσαιωνικὸς χριστιανισμὸς ἐπιφέρει τὴν ἕνταξη, στὸν ἴδιο ἀκριβῶς πολιτισμό, τοῦ γερμανικοῦ καὶ τοῦ σλαβικοῦ κόσμου. Οἱ νεώτεροι, τέλος, χρόνοι ἀναπαριστοῦν τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ πολιτισμοῦ, ἔτσι ὅπως διαμορφώθηκε, στὶς πνευματικὲς πηγές του, τὴν ἀναγέννηση τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος στὴ σύγχρονη ἐπιστήμη».[23]

Ἡ συνέχιση τῆς ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς διαδόσεως τοῦ

15. J. Brenous, *Etudes sur les hellénismes dans la syntaxe latine,* Paris 1895, 46. Βλ.καὶ Giuseppina Matino, «Per lo studio del Greco in epoca tardoantica», ΕΕΒΣ 43(1977-1978) 120-151.
16. S. Jannaccone, *Recherches sur les éléments grecs du vocabulaire latin de l' Empire*, I, Rome 1950,21-22.
17. Ἀθήναιος, *Δεπνοσ.* XIV, 632A. Βλ.ἐπίσης A.Fraschetti, «Aristosseno, i Romani e la "barbarizzazione" di Poseidonia», *Annali del Seminario di Studi del mondo classico* 3 (1981) 97 κ.ἑ.
18. Στράβων, VI,253.
19. Εὐθ. Καστόρχη, *Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ρωμαίους καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν τούτων,* Ἀθήνησι 1872, 15. Ν. Λιβαδᾶ, *Ἡ τῆς λατινικῆς γλώσσης πρὸς τὴν ἑλληνικὴν σχέσις,* 1929.
20. Πληρέστερη βιβλιογραφία βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός», *Πρακτικὰ Α΄ συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ «Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους»*, Ἀθήνα 1984,40-54.
21. Βιβλιογραφία βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Λατινικὴ καὶ Ἑλληνικὴ μεταξὺ τῶν δύο ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῶν Συνόδων», *Νίκαια, Ἱστορία. Θεολογία, Πολιτισμός* 325-1987, Νίκαια 1988, 118 σημ. 7.
22. Πβ. E. Gabba, «Il latino come dialetto greco», *Miscellanea di studi Alessandrini in memoria di Augusto Rostagni*, Torino 1963, 188-194.
23. R. Grousset, *L' Empire du Levant. Histoire de la question d' Orient,* Paris 1949, 7. Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Μᾶς ἐκθέτει ἡ ἀνοργανωσιά μας», *Ἐλευθεροτυπία* 20.4.1990, 21 στ., συνέντευξη στὴ δ. Μαρία Δέδε. Βλ. ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, «Ἱστορία τῆς Εὐρώπης», *Ἐλευθερία* (Λαρίσης) 29.4.1990,9 καὶ *Πρωϊνὸς Λόγος* (Ἰωαννίνων) 1.5.1990,1 καὶ 4.

Χριστιανισμοῦ, ὅπως εὔστοχα ἐπισημαίνει ὁ Crousset, σὲ ὅλους τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαούς, λατινοφώνους, γερμανοφώνους καὶ σλαβοφώνους, διαπιστώνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιβίωση στὸ μέγιστο μέρος τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν χριστιανικῆς ὁρολογίας ἑλληνικῆς προελεύσεως. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελοῦν οἱ ὅροι, ποὺ χρησιμεύουν γιὰ τὴν ὀνομασία τοῦ ναοῦ, μὲ βάση τοὺς ἑλληνικούς, ἐκκλησία, βασιλική, κυριακή-κυριακόν.[24]

Δὲν ἀνακόπτεται ἡ χρήση τῆς ἑλληνικῆς καὶ κατὰ τὸν λεγόμενο σκοτεινὸ μεσαίωνα.[25] Μάλιστα φθάνει ἕως τὴν Ἰρλανδία.[26] Ἔπειτα συμβάλλει ἡ γνώση τῆς ἑλληνικῆς καὶ στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἀναγέννηση. Ἀποκαλυπτικὴ εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ Ἔϊχταλ: «Οἱ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετανάσται τῶν Ἑλλήνων προσήνεγκον εἰς τὴν Δύσιν λαμπρὸν εὐεργέτημα, μεταδόσαντες αὐτῇ τὴν γλῶσσαν, τὰ γράμματα, τὰς ἐπιστήμας τῆς Ἑλλάδος, αἵτινες ἕως τότε ἀτελῶς πως παρ' αὐτῆς κατείχοντο».[27]

Προηγεῖται σημαντικὰ ἡ χρήση τῆς ἑλληνικῆς στὴν Ἀνατολικὴ Εὐρώπη κατὰ τὴν ποιητικὴ ἔκφραση τοῦ Δάντη, τῆς ὁποίας τὴν ἑρμηνεία ἐπιχειρεῖ ὁ Bonfante: «Mi sembre dunque che (dimenticando la Polonia e la Boemia) Dante voglia semplicemente dire che tutta l' Europa orientale al de là degli Ungheresi e dei Croati parla greco; che cioe attribuisca la *lingua greca* a tutti i popoli de reliogione greca. E ciò include i Greci, i Bulgari, i Romeni e i Russi».[28]

Ἐνῶ κατὰ τὸν 16ο αἰώνα ἐξ αἰτίας κυρίως τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ τῆς Διαμαρτυρήσεως ἀναδύονται γραπτὲς ἐθνικὲς γλῶσσες, ἡ ἑλληνικὴ ἔρχεται στὸ προσκήνιο, διότι κρίνεται ἀπαραίτητη γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς γνησιότητας τῶν λατινικῶν θρησκευτικῶν πηγῶν.[29] Οἱ μεταφράσεις ἑλληνικῶν προτύπων διασφαλί-

---

24. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἀκτινοβολία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ ὅρου Βασιλική -Basilica», *Πλάτων* 26 (1974) 277-288.

25. Dom Chr. Baur, «L' entrée littéraire de saint Chrysostome dans le monde latin», *Revue d' histoire ecclésiastique* 8(1907) 249-265.

26. J. Vendruès, «La connaissance du grec en Irlande au début du Moyen Age», *Revue des Etudes Grecques* 33(1920) LIII-LV.

27. Gustave d' Eichthal, *La langue grecque*. *Mémoires et notices* 1864-1884. Précédé d' une notice sur les services rendus, par M. G. d' Eichthal, à la Grèce et aux études grecques par le Mis de Queux de Saint - Hilaire, Paris 1887, 123.

28.Βλ. *Revue des Etudes Roumaines* (RER) 5-6 (1960) 129.

29. Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Nicolae Milescu ὁ Λάκων «Homo Universalis»*,Ἀθήναις 1980. Ἀνάτ. ἐκ τῶν *Πρακτικῶν Α΄ Λακωνικοῦ Συνεδρίου... Πρακτικὰ Β΄*, 190-191. Βλ. καὶ Ariadna Camariano-Cioran, *Les Académies princières de Bucarest et de Jassy et Leurs professeurs*, Thessoloniki 1974, 7, ὅπου σημειώνεται: «Parmi les bons hellénistes, on compte aussi Nikolas Milescu...». Ἐπίσης βλ. Virgil Cândea, «Nicolae Milescu și începuturile traducerilor umaniste în limbâ româna», *Limbâ și*

ζουν τὴν πιστότητα τῶν Γραφῶν, ἀλλὰ συνάμα ἐμπλουτίζουν τὸ πενιχρὸ λεξιλόγιο καὶ διαμορφώνουν τὴν δομὴ τῶν νέων γλωσσῶν, ποὺ ἀρχικὰ περιορίζονται στὸν ἐκκλησιαστικὸ χῶρο.[30] Ἐπίσης, ἐνῶ ὁ τουρκοκρατούμενος Ἑλληνισμὸς δέχεται φοβερὰ πλήγματα καὶ στὴν ἑλληνοφωνία του ἐξ αἰτίας πρὸ πάντων τῶν ἐξισλαμισμῶν,[31] ἡ Ὑψηλὴ Πύλη δὲν ἀποφεύγει τὴν σύνταξη καὶ ὑπογραφὴ διακρατικῶν συμβάσεων ἢ συμφωνιῶν στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα. Ἡ προτίμηση νοεῖται μόνον, ἐφ᾽ ὅσον ἡ εὐρύτερη χρήση τῆς ἑλληνικῆς εἶναι δεδομένη καὶ στοὺς πολιτικοὺς καὶ διπλωματικοὺς κύκλους. Τὸ τελευταῖο ἐπαληθεύεται καὶ ἀπὸ τὶς προσπάθειες τοῦ Βολταίρου γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ὡς ἐπίσημης στὴν τσαρικὴ Ρωσία κατὰ τὸ διάστημα τῶν φιλοδοξιῶν τῆς Αἰκατερίνης Β΄, ἡ ὁποία ὁραματιζόταν τὴν ἐπανασύσταση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.[32] Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα καὶ ἀκριβῶς τὸ 1855 ὁ Μ. Ρενιέρης, νομομαθὴς καὶ φιλόλογος, ἀρεοπαγίτης, προεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος στὴν Κωνσαντινούπολη (1861), καθηγητὴς τῆς συγκριτικῆς νομοθεσίας στὸ πανεπιστημιο Ἀθηνῶν, διοικητὴς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης (1869-1890) καὶ πρῶτος πρόεδρος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ (1887-1897), διαβλέπει τὴν ἵδρυση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητας καὶ σπεύδει στὴν δημοσίευση ἄρθρου «περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης», ὅπου διατυπώνονται ἀλήθειες, τὶς ὁποῖες ἔπρεπε νὰ γνωρίζουν ὅσοι σύγχρονοί μας πάσχισαν γιὰ τὴν ἔνταξη τῆς χώρας μας στὴν Ε.Ο.Κ. Διότι θὰ ἐμπνέονταν γιὰ τὴν λήψη τῶν ἐνδεδειγμένων μέτρων, ὥστε νὰ προληφθοῦν ὅσα ἀπαράδεκτα καὶ ἐπιβλαβέστατα ἐθνικῶς ἐπισυνέβησαν. Μεταξύ ἄλλων ὁ Ρενιέρης γράφει: «... Ἂν συμφέρει νὰ γίνῃ κοινὴ ἡ πεποίθησις ὅτι θὰ δυνηθῶμεν νὰ ὠφελήσωμεν τὴν Εὐρώπην, ὅτι θὰ γίνωμεν νέα τις ἐγγύησις τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας, συμφέρει ἔτι πλειότερον νὰ πεισθῇ ὁ κόσμος ὅτι θὰ αὐξήσωμεν προσέτι τὸν ἠθικὸν αὐτῆς πλοῦτον, ἐκτείνοντες τὴν περιφέρειαν τοῦ

Lite-raturâ 7 (1963) 45 κ.ἑ.

30. Ἀχ. Λαζάρου, «Ἡ συμβολὴ τοῦ Αἰγαίου στὴ γένεση τῆς Ρουμανίας. Ἡ περίπτωση τῆς Χίου: Διάκονος Κορέσης», *Παρνασσὸς* 32(1990)290-308.

31. Βλ. Sp. Vryonis, Jr., *The Decline of Medieval Hellemism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley, Los Angeles and London, University of California Press, 1971. Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, *Οἱ Κρυπτοχριστιανοὶ τῆς Σπαθίας* (Ἀρχὲς 18ου αἰ.-1912). Διδακτορικὴ διατριβή. Ἐκδόσεις ΙΜΙΑΧ, Ἰωάννινα 1979. Κ.Π. Κύρρη, *Τουρκία καὶ Βαλκάνια. Ἱστορικὸ δοκίμιο*. Βιβλιοπωλεῖο τῆς «Ἑστίας» 1986. Π.Μ. Σαμάρα, *Ἡ ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Τουρκοκυπρίων. Ἐξισλαμισμοί. Τουρκικὸς ἐπεκτατισμός*, [Ἀθήνα] 1987.

32. Βλ. «Voltaire et la question grecque en 1770», *Le Temps* 9.3.1869 καὶ *G.d' Eichthal*, ἔ.ἀ. 321.

ὁρίζοντος καὶ εἰσάγοντες νέα στοιχεῖα εἰς τὴν ποικιλίαν τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς. Τὸ πρωτότυπον τοῦ χαρακτῆρος εἶναι διὰ τοὺς λαοὺς σημεῖον ἀλάνθαστον μεγάλης ἀποστολῆς. Τὸ δὲ πρωτότυπον ἡμῶν εἶναι ὁ ἑλληνισμός...

Εἶναι ἀλήθεια παρ' ὅλων τῶν σοφῶν παραδεδεγμένη, ὅτι ἡ καθομιλουμένη γλῶσσα τῶν νῦν Ἑλλήνων δὲν εἶναι τέκνον τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, καθ' ὃν τρόπον αἱ γλῶσσαι τῆς δυτικῆς Εὐρώπης εἶναι θυγατέρες τῆς λατινικῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὁμοιάζουσαι τῆς μητρός, ἀλλ' ὅτι εἶναι αὐτόχρημα ἡ αὐτὴ γλῶσσα ὑπὸ νέαν μορφήν...

Ἡ γαλλικὴ γλῶσσα εἶναι, λέγουσί τινες, ἡ μᾶλλον διαδεδομένη καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς. Ἡ ἑλληνική ὅμως εἶναι ἔτι κοινοτέρα διότι εἰς ὅλα τὰ σχολεῖα τοῦ κόσμου ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων μανθάνεται...».[33]

Ἐννέα χρόνια ἀργότερα ὁ Ἔϊχταλ, ἔνθερμος συμπαραστάτης στὴν προσπάθεια ὀργανώσεως τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους[34] καὶ ἱδρυτικὸ μέλος τῆς Ἑταιρείας γιὰ τὴν ἐνθάρρυνση τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν στὸ Παρίσι, διαισθανόμενος τὴν εὐρωπαϊκὴ ἕνωση καὶ τελικὰ τὴν παγκόσμια κοινωνία εἰσηγεῖται καὶ τὸ κοινὸ ἐκφραστικὸ ὄργανο, γλώσσα διεθνῆ: «...Ἂν τοιοῦτον λοιπὸν ἦναι τὸ μέλλον καὶ πιθανῶς τὸ προσεχὲς μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος, πρώτη συνέπεια τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου πρέπει νὰ ἦναι ἡ εἰσαγωγὴ καθολικῆς γλώσσης, ἥτις, σεβομένη τὴν ὕπαρξιν τῶν ἐθνικῶν διαλέκτων, τῶν ὁριζουσῶν καὶ ἐγγυωμένων τὴν ἀτομικότητα τῶν λαῶν, θέλει χρησιμεύει ὡς κοινὸν ὄργανον τῶν διεθνῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ μεταξὺ τῶν ἀτόμων, ἐνταυτῷ δὲ ὡς ἔκφρασις τῶν ὑψηλοτέρων ἐκείνων ἀληθειῶν, αἵτινες οὖσαι ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ κοινὸς σύνδεσμος τῶν κοινωνιῶν, πρέπει ἕνεκα τούτου νὰ λάβωσιν ἁπανταχοῦ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μορφήν.

Ὑπάρχει δὲ ἤδη γλῶσσά τις, ἥτις ἀπὸ δεκάτης ἕκτης ἑκατονταετηρίδος κατέστη ἀναγκαία εἰς τὴν ἀνατροφὴν παντὸς πεπαιδευμένου ἀνδρός· γλῶσσα ἥτις, ἐνῷ εἰς τὰ σπάργανά της ὑπῆρξε σύγχρονος τῆς γεννήσεως τοῦ πολιτισμοῦ, διὰ τῶν τελευταίων αὐτῆς δημιουργημάτων ἐκπροσωπεῖ τὰς προσφάτους αὐτοῦ προόδους· ἥτις, μεταξὺ τῶν δύο τούτων σημείων τοῦ βίου της, δὲν ἔγινε ποτὲ ἄφαντος εἰς καμμίαν περίοδον τῆς ἱστορίας, καὶ ἐπαξίως αὐτῆς ἐξεπλήρωσεν ἀείποτε τὴν ἐντολήν της· ἥτις οὐχὶ μόνον μετέσχεν ἁπασῶν τῶν μεγάλων ἐμφανίσεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος κατὰ τὴν θρησκείαν, τὴν πολιτικήν, τὰ γράμματα, τὰς τέχνας, τὰς ἐπιστήμας, ἀλλὰ ὑπῆρξε τὸ πρῶτον αὐτῶν ὄργανον καί, οὕτως εἰπεῖν, ἡ μήτρα αὐτῶν[35].

33.Βλ. *Spectateur de l' Orient* 22-2-1855 καὶ G. d' Eichthal, ἔ.ἀ., 131-132 καὶ 135.

34. Δ. Βικέλα, «Ὁ Γουσταῦος Ἔϊχταλ ἐν Ἑλλάδι», *Ἑστία* 21 (1886)33

35. G. d' Eichthal, ἔ.ἀ., 124-126. Ὁ Ἔϊχταλ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὑπηρεσίας του στὴν Ἑλλάδα εἶχε μάθει τὴν ἑλληνικὴ τόσο καλά, ὥστε νὰ συνεννοεῖται τέλεια καὶ μὲ χωρικοὺς τῆς ἑλληνικῆς ὑπαί-

Ὁ Ἔϊχταλ δὲν εἶναι ὁ μόνος, ποὺ ἀξιολογεῖ τὴν ἑλληνικὴ ὡς τὸ ἐνδεδειγμένο γλωσσικὸ ὄργανο τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Οἰκουμένης.[36] Ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του ὑπερθεματίζουν τὴν εἰσήγησή του διακεκριμένοι Εὐρωπαῖοι, ποὺ διατυπώνουν μὲ πεποίθηση καὶ παρρησία τὴν προσωπικὴ γνώμη τους, ὅπως οἱ Nefftzer,[37,] Dübner,[38] Mallet[39] κ.ἄ. Ἐξ ἄλλου καὶ κατὰ τὸν παρόντα αἰώνα δὲν ἀπουσιάζουν οἱ ὑπέρμαχοι τῆς ἑλληνικῆς. Ἤδη παρουσιάσθηκε στὸ πρωτότυπο καὶ σὲ μετάφραση ἑλληνικὴ ἡ εἰσήγηση σὲ διεθνὲς συνέδριο τοῦ Ἰταλοῦ Bruno Lavagnini. Βέβαια προηγοῦνται αὐτοῦ καὶ ἕπονται ἀρκετοὶ καὶ ὀνομαστοί, τῶν ὁποίων οἱ ἀπόψεις εἶναι ἐκπληκτικές, ὅπως τῶν Henri Grégoire,[40] Roger Goossens,[41] Claire Préaux[42] κ.ἄ.

Ἔστω καὶ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα τῶν δημοσιευμάτων τους ἐπιβάλλεται νὰ προβληθοῦν καταλλήλως, γιὰ νὰ ἐνημερωθοῦν ὄχι μόνον οἱ ἀναγνῶστες τοῦ περιοδικοῦ ἀλλὰ κατ᾽ ἐξοχὴν οἱ Ἕλληνες ἁρμόδιοι, καθὼς καὶ τὸ σύνολο τῶν βουλευτῶν μας καὶ τῶν εὐρωβουλευτῶν.

θρου. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ Ἔϊχταλ καὶ τὰ ἑλληνικὰ τῆς Βλάχας Χατζηπέτρου», *Μετέωρα* 38-39 (1984-1985) 32-34.

36. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Καίριες ἀξιολογήσεις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας», *Ἡ Γλώσσα μας* 2, Ἰανουάριος 199, .5.

37. M. Nefftzer, «Du grec comme langue internationale universelle», *Le Temps* 2-10-1864.

38. Frédéric Dübner, «De l' usage pratique de la langue grecque», *Revue de l' Instruction publique* 3-11-1864.

39. Βλ. G.. d' Eichthal, *ἔ.ἀ.*, 217. Ἐπίσης 150-154 ἀπόψεις A.Campeaux, 165-172 C. Mendelsson Bartholy, 180-182 F. Baudry κ.ἄ.

40. H. Grégoire, «Utilité et charme du grec moderne», *Revue belge de Philologie et d' Histoire* 1938, 5-26. Τοῦ αὐτοῦ, «De l'utilité du grec moderne», *Buzantion* 13(1938)389-391. Τοῦ αὐτοῦ, « La Chanson de Roland et Byzance, ou de l' utilité du grec pour les romanistes (en collaboration avec R.de Keyser)», *Byzantion* 14(1939) 365-315.

41. R. Goossens, «Grec ancien et grec moderne ou la Grèce éternelle», *Byzantina Metabyzantina* I (1946) 135-164. Στυλ. Γ. Καψωμένου, *Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Ἡ ἑλληνική γλώσσα ἀπὸ τὰ ἑλληνιστικὰ ὡς τὰ νεώτερα χρόνια. Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα στὴν Αἴγυπτο.* Θεσσαλονίκη 1985. A. Lazarou, «Présence hellénique en Egypte romaine», *Graeco-Arabica* 3(1984)51 κ.ἑ.

42. Cl. Préaux, «Lettre aux ministres d' aujourd' hui et de demain pour la défense du Grec», *Le Flambeau* 41(1958) 145-149.

Ο ΟΛΥΜΠΟΣ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗ
ΚΟΙΤΙΔΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Ὁ Ὄλυμπος ἀποτελεῖ τὸν νοτιοανατολικὸ ὄγκο τοῦ ὀρεινοῦ συγκροτήματος, ποὺ χωρίζει τὴ Θεσσαλία ἀπὸ τὴ Μακεδονία.

Τὸ ὄρος τοῦτο διαφέρει ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ καὶ ξένα, γιατὶ ἐκεῖνα συμπλέκονται συνήθως μὲ τὶς παραφυάδες τους καὶ χάνουν κατὰ κάποιον τρόπο τ' ἀναστήματά τους, ἐνῷ τοῦ Ὀλύμπου ἡ κορμοστασιὰ προβάλλει ξεκάθαρη καὶ ὁλομόναχη.

Στὸ βόρειο καὶ βορειοανατολικὸ μέρος του ἁπλώνεται χαμηλὰ ἡ πεδιάδα τῆς Πιερίας καὶ τὰ γαλανὰ νερὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ λούζουν ταπεινὰ τὰ πόδια του. Στὸ ἀνατολικὸ ὁ Δίας ὁ Πυλωρὸς μὲ τοὺς γιγάντιους βραχίονες κατὰ τὴ στιγμὴ τῆς μάχης μὲ τοὺς Τιτᾶνες ξεκόλλησε τὴν Ὄσσα ἀπὸ τὸν Ὄλυμπο ἀνοίγοντας ἀνάμεσα τὴν πανώρια κοιλάδα τῶν Τεμπῶν. Στὸ νότιο, ὅπου παρουσιάζονται τὰ ριζοβούνια τοῦ Κάτω Ὀλύμπου, γίνεται πάλι μὲ θεϊκὸ χέρι διαχωριστικὴ γραμμὴ ἡ μαγευτικὴ κοιλάδα τῶν Λειβήθρων τῆς Καρυᾶς.

Στὸ νοτιοδυτικὸ τάπητας πολύχρωμος στρώνεται ἡ εὔφορη Περραιβία τῆς Ἐλασσόνος καὶ σ' ἕνα κομμάτι τοῦ δυτικοῦ μικρὸ μόνον ἑνωτικὸ διακρίνεται διάφανο ἴσα-ἴσα νὰ βοηθῇ στὴν εὐκολώτερη ἀνάβαση τῶν Μουσῶν ἀπὸ τὰ Πιέρια στὸν Ὄλυμπο. Τὸ ὑπόλοιπο δυτικὸ αὐλακώνεται βαθιὰ μὲ τὴν χαράδρα τῶν δοξασμένων Στενῶν τῆς Πέτρας.

Ἔτσι λοιπόν, ποὺ ὀρθώνεται ὁ Ὄλυμπος ἐλεύθερος καὶ ἀπότομος στὰ μάτια τοῦ μικροσκοπικοῦ ἀνθρώπου, τὸ φυσικό του ὕψος 2.917 μέτρα παίρνει διαστάσεις ἄπειρες, γιγαντώνεται[1].

Ὑπάρχει, ὅμως, καὶ μιὰ ἄλλη σημαντικὴ διαφορὰ. Γιὰ κανένα ἄλλο βουνὸ δὲν ἔγινε τόσος λόγος ἀπ' τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὡς τὰ σήμερα. Μὲ τὸν Ὄλυ-

---

1. Κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Ἀγαπητὸ Γ. Τσοπανάκη, «Ἀναζήτηση καταλοίπων τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου στὰ βλάχικα ἰδιώματα τῆς Μακεδονίας», *Ἑλληνικὴ Διαλεκτολογία*, 3,1992-1993,64, «Ὁ Ὄλυμπος δὲν εἶναι μόνο τὸ ψηλότερο βουνὸ μέσα στὸν μεγάλο ἑλληνικὸ θώρακα τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ προπάντων ἕνα πελώριο σύμβολο. Εἶναι ἡ καθέδρα τῶν Ὀλύμπιων θεῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἔχη αὐτὴν τὴν ἰδιότητα, ἂν βρισκόταν στὴν περιφέρεια τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ ὄχι μέσα στὴν καρδιά του. Καὶ τὸ Δίον δὲν θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἱερὴ πόλη τῶν Μακεδόνων, ἂν ὁ Ὄλυμπος καὶ ὁ Δίας δὲν ἦταν καὶ δικοί του καὶ ἂν οἱ Μακεδόνες δὲν ἦταν Ἕλληνες».

μπο καταγίνονται ἢ ἀναφέρονται σ' αὐτὸν ἀναρίθμητοι. Σχεδὸν ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συγγραφεῖς: Ὅμηρος, Ἡσίοδος, Ἡρόδοτος, Θουκυδίδης, Πλάτων, Πίνδαρος, Ξενοφῶν, Πολύβιος, Λουκιανός, Πλούταρχος, Στράβων, Αἰλιανός, Ἀπολλόδωρος. Πολλοὶ ξένοι, ὅπως οἱ Γάλλοι Ντεσὰρμ καὶ Ρισπὲν μὲ τὰ ὀγκώδη ἔργα τους γιὰ τὴ θρησκεία καὶ τὸν βίο τῶν Ἑλλήνων, ὁ Ἄγγλος Νίλσον μὲ τὸ περισπούδαστο ἔργο του «Ὁ Ὄλυμπος στὴν κλασσικὴ μυθολογία» καὶ ἄλλοι, ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τοὺς Θεοὺς καὶ τὰ ἤθη τους καὶ τὶς ἐπιδράσεις τους στοὺς ἀρχαίους, μὲ περιγραφὲς τοῦ Ὀλύμπου, γιὰ τὶς καλλονὲς καὶ τὶς χάρες του. Πολλοὶ εἶναι καὶ οἱ Νεοέλληνες μελετητές, ποὺ τὸν ἐξετάζουν ἀπὸ τὶς ἴδιες πάνω-κάτω ἀπόψεις, καθὼς καὶ ἀπὸ φυσιολατρικές, τοπογραφικὲς καὶ ὀρειβατικές, ὄχι μόνον στὴν ἑλληνικὴ ἀλλὰ καὶ σὲ ξένες γλῶσσες, μιὰ προσπάθεια καθ' ὅλα ἀξιέπαινη σὰν τοῦ Ἠλία Νικοπούλου καὶ τοῦ μεγάλου φυσιολάτρη καὶ λογοτέχνη Ἀκαδημαϊκοῦ Ἠλία Βενέζη. Ἀξιομνημόνευτη ἰδιαίτερα θεωρεῖται καὶ ἡ μελέτη τοῦ Ρώσου Οὐσπένσκυ, ποὺ περιγράφει τὰ Χριστιανικὰ ἱερὰ τοῦ Ὀλύμπου, τὰ μοναστήρια καὶ τὰ μετόχια, πολὺ δὲ ἐνδιαφέρουσα ἡ ἐργασία τοῦ μεγάλου λαογράφου Ν. Πολίτη, ποὺ περιέσωσε στὶς παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ τὴ θρησκευτικὴ θέση τοῦ Ὀλύμπου στὸν νεοελληνικὸ κόσμο, ὅπως καὶ τοῦ πεζογράφου καὶ ποιητοῦ Χρήστου Χρηστοβασίλη, ποὺ συγκέντρωσε τὰ δημοτικὰ τραγούδια τοῦ Ὀλύμπου καὶ μᾶς χάρισε μιὰν ἀνεκτίμητη σειρὰ κλέφτικων τραγουδιῶν ἀπὸ τὰ πιὸ σπάνια καὶ ἀξιοσπούδαστα. Κοντολογῆς ὅλοι οἱ καιροὶ δοξολογοῦν τὸν Ὄλυμπο μ' ὅλα τὰ δυνατά τους. Δίχως ἀρχὴ καὶ τέλος οἱ θρῦλοι, οἱ παραδόσεις καὶ τὰ τραγούδια. Οἱ ρίζες τοῦ μύθου εἶναι τόσο βαθειὲς ὅσο ψηλὲς οἱ κορφὲς τοῦ ὄρους. Μπροστὰ σ' ἕνα τέτοιο βουνὸ στοὺς προϊστορικοὺς χρόνους σπάζουν τὰ κύματα τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν, ποὺ δὲν τὸ λησμονοῦν, ὅταν ἀποδημοῦν. Στ' ἀντίκρυσμα τῆς μεγαλόπρεπης καὶ ἐπιβλητικῆς θωριᾶς τοῦ Ὀλύμπου οἱ πρῶτοι Ἕλληνες κοντανασαίνουν, νιώθουν ἕνα ρῖγος, κάποιο δέος καὶ παραμένουν σιμά του. Ἐπικοινωνοῦν μὲ τοὺς ντόπιους Πελασγούς, τοὺς ἐν τέλει ἀληθινοὺς προπάτορές τους, καὶ δέχονται τὴν ἐπίδρασή τους. Ἐδῶ, ποὺ πρωτοστάθηκαν οἱ Ἕλληνες, πρωτοζύμωσαν καὶ τὴ βιοθεωρία καὶ κοσμοθεωρία τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ξεκινώντας ἀπὸ τὴ Θρησκεία.[1]

Κι' ἄν, ὅπως λέγεται, ἀλάθευτος δείχτης τῆς πολιτιστικῆς στάθμης ἑνὸς λαοῦ εἶναι ἡ πίστη του, οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ χαρακτηρισθοῦν πρωτόγονοι κι' ἀγροῖκοι, γιατὶ πιστεύουν σὲ κάθε ἔμψυχο καὶ ἄψυχο ἢ καὶ φαινόμενο φυσικό. Γι' αὐτοὺς ὅλα ἔχουν πνοὴ θεϊκή, ἄλλοτε ἀγαθοποιὸ καὶ ἄλλοτε κακοποιό.

1. Γιὰ μία γενικὴ βιβλιογραφία βλ. Ἀχ.Γ.Λαζάρου, Ρίτα Λαζάρου-Παναγάκη, Λ. Τζημοζιώγα, Δ. Τσακτάνη, «Τὸ ὀρεωνύμιο Ὄλυμπος», *Οἱ Ἑλληνογενεῖς Βλάχοι*, Ἀθήνα 2005, 20 κέ.

Οἱ Μυρμιδόνες, λ.χ., λατρεύουν τὸ μερμήγκι, οἱ Ἀρκάδες τὴν ἀρκούδα, οἱ Ρόδιοι τὸν Ἥλιο,ὅλοι οἱ Ἕλληνες τὸ φίδι, τὸ στοιχειὸ τῆς γῆς, τὸν φύλακα τοῦ σπιτιοῦ, τὸν προστάτη τῶν ζωντανῶν καὶ μετενσάρκωση τῶν νεκρῶν.

Τὰ πρωτόγονα αὐτὰ στάδια λατρείας φυσικῶν καὶ χειροποίητων ἀντικειμένων οἱ πανάρχαιοι Πελασγοὶ τὰ ἔχουν ξεπεράσει νωρίτερα καὶ δημιουργοῦν πιὰ θεότητες ἀφῃρημένες.

Σ' αὐτὴ τὴν πολυσήμαντη καμπὴ συναντῶνται μὲ τοὺς Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι,

διαθέτοντας ὀξύτατη νοημοσύνη καὶ δύναμη τρανὴ νὰ ἀφομοιώνουν καὶ νὰ μεταπλάθουν κάθε τι, συμβάλλουν ἀποφασιστικὰ στ' ἀνέβασμα τῆς καινούργιας θρησκευτικῆς βαθμίδας, στὸν λεγόμενο ἀνθρωπομορφισμό.

Δικαιολογημένα ταιριάζει στοὺς Ἕλληνες καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλο λαὸ αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ A. France: «Ὁ ἄνθρωπος ἔπλασε τὸ Θεὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωμά του». Γιατὶ ἡ Θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀντικαθρεφτίζει ἐπακριβῶς τὴν προσωπικότητά τους, τὸν ἑλληνικὸ χαρακτήρα μὲ τὶς ἀνυπέρβλητες ἀρετὲς καὶ τὰ τρομερὰ ἐλαττώματα.

Στὸν Ὅμηρο κιόλας βλέπουμε οἱ Θεοὶ νὰ καλοτρῶνε, νὰ καλοπίνουν, νὰ καλοζοῦν, νὰ διασκεδάζουν, νὰ χαίρωνται, νὰ μελαγχολοῦν, νὰ θυμώνουν, νὰ μαλλώνουν, ἀλλὰ καὶ νὰ συνεδριάζουν, νὰ δουλεύουν, νὰ ἐποπτεύουν καὶ νὰ ρυθμίζουν τὴν ζωή τους καὶ τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων μὲ πρόγραμμα καὶ σύστημα, μὲ ὀργάνωση κοσμικῆς ἐξουσίας ὑπὸ ἀπόλυτη ἐλευθερία καὶ ταυτόχρονη ὁλο-

κληρωτικὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν ἀνώτατη ἡγεσία. Στὸν ψυχικό τους κόσμο ἐναλλάσσονται, ὅπως στοὺς ἀνθρώπους, ἡ χαρὰ μὲ τὴ θλίψη, ἡ ἐλπίδα μὲ τὴν ἀπελπισία, καὶ καταφεύγουν στὴν ἀσύλληπτη ἀπὸ ὅλους Μοῖρα, δίνοντας δικαίωμα στοὺς ἀνθρώπους νὰ προχωροῦν πέρα ἀπ᾽ αὐτοὺς στὴν ἀναζήτηση διεξόδου, ποὺ πετυχαίνεται μὲ τὴν παραδοχὴ τοῦ Ἀγνώστου Θεοῦ.

Ἐξέλιξη πρὸς τὸ ἰδεατὸ καὶ τὸ τέλειο ἀληθινὰ ἀξιοθαύμαστη. Καὶ ἡ ἀφετηρία βρίσκεται στὸν Ὄλυμπο, στὴν παρολύμπια Θεσσαλία, ὅπου τελευταῖα ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἔφερε στὸ φῶς ζωὴ ἑκατὸ χιλιάδων χρόνων π.Χ., ἀνατρέποντας ὅλα τὰ παραδεδεγμένα. Οἱ παρολύμπιοι Πελασγοὶ γίνονται οἱ ἱεροφάντες τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ ἱστορία, ὅπως θὰ λέγαμε, τῆς θρησκείας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶναι διάσπαρτη στὰ προομηρικὰ ἐπικὰ ᾄσματα, ποὺ σύνθεταν κι᾽ ἀπήγγειλαν οἱ ἀοιδοὶ στὰ βασιλικὰ παλάτια ἢ στ᾽ ἀρχοντικὰ τῶν ἀριστοκρατῶν. Ἀλλὰ διάκριση καὶ διάταξη στὴ νέα ἱεραρχία τῶν Θεῶν δίνει ὁ Ὅμηρος καὶ τὴν τελειοποιεῖ ὁ Ἡσίοδος στὴ «Θεογονία». «Οὗτοι δὲ (Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος) εἰσὶν οἱ ποιήσαντες θεογονίην Ἕλλησι καὶ τοῖσι θεοῖσι τὰς ἐπωνυμίας δόντες καὶ τιμὰς καὶ τέχνας διελόντες καὶ εἴδεα αὐτῶν σημήναντες· οἱ δὲ πρότερον ποιηταὶ λεγόμενοι τούτων τῶν ἀνδρῶν γενέσθαι ὕστερον, ἔμοιγε δοκέειν ἐγένοντο» (Ἡροδ. 2,53). Στὴν ἱστορική, τέλος, ἐποχή, ποὺ ἀνακαλύφθηκε καὶ χρησιμοποιήθηκε ἡ γραφή, καταπιάνονται μὲ τὴν ταξινόμηση τῶν θρησκευτικῶν μύθων ὁ Ἀπολλόδωρος καὶ ὁ

Παυσανίας καὶ μᾶς προσφέρουν μία πλούσια Μυθολογία.

Μυθολογία, ὅμως, μὲ ἄφθονο ἱστορικὸ στοιχεῖο, πολύτιμη κι' ἀπαραίτητη γιὰ τὴν γνωριμία μὲ τοὺς Ἀρχαίους καὶ συνάμα τερπνὴ γιὰ τὴ χαριτωμένη ἀφήγηση καὶ τεχνικὴ πλοκὴ τῶν μύθων. Ἕνα ἀνάγνωσμα ἄξιο πολλῆς προσοχῆς, γιατί, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Ρισπέν, νὰ ξέρης καλὰ τὴ Μυθολογία, σὰν μύθο, σὰν ἁπλὴ διήγηση καὶ μόνο, ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ νὰ ξαναζῆς λιγάκι, μαζὶ μὲ τοὺς Ἕλληνες, τὴ φαντασμαγορικὴ ζωή τους.

Οἱ Θεοὶ τῶν Ἑλλήνων ἀποτελοῦν τὸ πασίγνωστο Δωδεκάθεο τοῦ Ὀλύμπου[1], ποὺ ὁλοένα αὐξάνεται μὲ διαλεχτοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ἥρωες καὶ ἡμίθεους, αὐτοὺς ποὺ τοὺς ἀνεβάζουν ψηλὰ οἱ συνάνθρωποί τους γιὰ τὶς πολλὲς καὶ τρανὲς ἀρετές.

Κάτι ἀνάλογο μὲ τὴν ἁγιοποίηση στὸν Χριστιανισμό. Προσκολλῶνται ἀργότερα οἱ Νύμφες, οἱ Σειρῆνες, οἱ Ἅρπυιες καὶ οἱ θεότητες τῶν ποταμῶν. Ἡ λατρεία ὅλων αὐτῶν κατ' ἀρχὴν τελεῖται στὴν ὕπαιθρο ὁπουδήποτε. Βωμοὶ χτίζονται στὰ χωράφια, στὰ σταυροδρόμια, στὰ δάση, στὶς ἀκρογιαλιές, ἀλλὰ περισσότερο στὶς κορφὲς τῶν ψηλῶν βουνῶν. Ὁ Δίας προτιμᾷ τὶς βουνοκορφές.

Ὁ Ντεσὰρμ λέγει: «Ἀπὸ τῶν κορυφῶν τοῦ Ἄθω μέχρι τῶν τῆς Κρήτης αἱ ὑψηλόταται ἄκραι τῶν ὀρέων τῆς Ἑλλάδος ἔφερον ἴχνη ἀρχαίας λατρείας τοῦ Διός». Καὶ συνεχίζει: «Ὁ Θεὸς οὗτος ἦτο τὸ ἀντικείμενον τῆς (λατρείας) πρὸς μεσημβρίαν τῆς Μακεδονίας καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς Θεσσαλίας, ἐν τῷ Ὀλύμπῳ,ὄρει μεγαλοπρεπεστάτῳ, εὐγενεῖ, οὗτινος αἱ ὑψηλαὶ κορυφαί, αἱ ὑψηλόταται πάσης τῆς Ἑλλάδος, ἐφαίνοντο ἀντάξιος θρόνος τοῦ μεγαλείου τοῦ βασιλέως τοῦ οὐρανοῦ». Ἐπίσης συμπληρώνει: «Ἀλλ' ἐν τῇ βορείῳ Ἑλλάδι τὸ διασημότατον ἱερὸν τοῦ Θεοῦ ἦτο τὸ τῆς Δωδώνης» στὴν ὁποία κατὰ Ὅμηρο (Ἰλ. Π. 233) τὸν ἐπικαλεῖται ὁ ἥρωας Ἀχιλλέας:

«Ζεῦ ἄνα, Δωδωναῖε Πελασγικέ, τηλόθι ναίων, Δωδώνης μεδέων δυσχείμερον...»

Καὶ πρόκειται γιὰ τὴν προϊστορικὴ Δωδώνη τοῦ Ὀλύμπου κι' ὄχι τὴν ἠπειρωτική. Τὸ περίφημον ἐξ ἄλλου μαντεῖον τῆς ἠπειρωτικῆς Δωδώνης ἔχει μεταφερθῆ ἀπὸ τὸν Ὄλυμπο. Ὁ Σουίδας σχετικὰ γράφει: «Ἐκεῖθεν τὸ ἱερὸν μετενηνεγμένον... συνακολουθῆσαι δὲ γυναῖκας τὰς πλείστας ὧν ἀπογόνους εἶναι τὰς νῦν προφή-

1. Πβ. καὶ Δημ. Χατζηγιάννη, "Ἄπιστα τὰ τῶν Θετταλῶν", Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία τῶν Θεσσαλῶν, Τμῆμα Διαλέξεων, τ. Γ΄ τεῦχος Β΄, Ἀθῆναι 1939, 24: « Ὁ Ὄλυμπος ἦτο ἡ κατοικία τῶν δώδεκα θεῶν. Ἀπὸ τὰ Θεσσαλικὰ δάση ἐκόπη τὸ ξύλον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐναυπηγήθη ἡ Ἀργώ. Καὶ ἀπὸ τὰ Θεσσαλικὰ παράλια ἐξέπλευσε ἡ πρώτη αὐτὴ ἑλληνικὴ ναῦς πρὸς τὰς ἀγνώστους ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Καὶ κατὰ τοὺς γάμους τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος ἐδῶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν συνῆλθαν αἱ Μοῦσαι καὶ προανήγγειλαν τὴν γέννησιν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας».

τιδας· ἀπὸ δὲ τούτου καὶ Πελασγικὸν Δία κεκλῆσθαι» (Στρ. Γεωγρ.2, 329). Τὴν Δωδώνην τοῦ Ὀλύμπου ἀναφέρει σὲ πολλὰ σημεῖα ὁ Στράβων, κάνοντας δὲ λόγο γιὰ τοὺς κατοίκους τῶν παρολυμπίων περιοχῶν λέγει: «...καὶ τὰ μὲν πεδία κατέχειν τοὺς Λαπίθας, καὶ τὸ ἐνταῦθα Περραιβικὸν ὑπὸ τούτοις τετάχθαι, ὡς ἐπὶ πλέον· τὰ δ' ὀρεινότερα χωρία πρὸς τῷ Ὀλύμπῳ καὶ τοῖς Τέμπεσι τοὺς Περραιβούς· καθάπερ τὸν Κύφον, καὶ τὴν Δωδώνην, καὶ τὰ περὶ τὸν Τιταρήσιον» (Γεωγρ. Θ΄ 441).

Στὴν κορυφὴ τοῦ Ὀλύμπου Προφήτης Ἠλίας σύμφωνα μὲ παραδόσεις, ποὺ διασώθηκαν, ὑπῆρχε βωμός, ὅπου οἱ προσκυνητὲς προσέφεραν θυσίες.

Σ' ὁλόκληρο ἄλλως τε τὸν παρολύμπιο χῶρο ὑπάρχουν ἐρείπια τῶν πιὸ ἀρχαίων ἱερῶν. Στὸ χωριὸ Πύθιο Ἐλασσόνος ἔχει ἀποκαλυφθῆ πρόσφατα ὁ ναὸς τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, στὴν «Τούμπα» Καρυᾶς ἐντοπίζεται τὸ ἄντρον τῶν Λειβηθρίων Μουσῶν, τὸ ἀρχαιότερο θρησκευτικὸ κέντρο, στὸν «Κοῦκκο», ὅπου βρισκόταν ἡ ἀρχαία Πίμπλεια, ὁ τάφος τοῦ Ὀρφέα, ποὺ κατὰ μιὰ παραλλαγὴ τοῦ γνωστοῦ μύθου κατασπαράχθηκε ἀπὸ τὶς Μαινάδες, τὰ δὲ λείψανα τοῦ σώματός του συγκέντρωσαν οἱ Μοῦσες καὶ τὰ ἔθαψαν ἀπέναντι ἀπὸ τὴν ἱερὴ τους κατοικία. Ἀπὸ κεῖ κατάγονται καὶ οἱ ἄλλοι μουσόληπτοι ἐκπολιτιστὲς τοῦ ἀρχαίου κόσμου, Μουσαῖος, Θάμυρις, Εὔμολπος, ποὺ ἔχουν στενὲς σχέσεις μὲ τὶς Μοῦσες.

Κοντὰ στὴν Καρυὰ Ὀλύμπου ὑψώνεται ὁ λόφος Τιτνᾶτα, τοπωνύμιο ἐτυμολογούμενο ἀπὸ τοὺς Τιτᾶνες. Δίπλα στὴν Πιερία καὶ σχεδὸν στοὺς πρόποδες τοῦ Ὀλύμπου ἀποκαλύφθηκε ἡ πόλη Δῖον καὶ τόσα ἄλλα. Ἡ δυσκολία ὡς τώρα γιὰ τὴν ἀποδοχὴ ὅλων αὐτῶν προερχόταν ἀπὸ τὴν σύγχυση, ποὺ ἔφερνε ἡ προσωνυμία τοῦ Ὀρφέα καὶ τῶν ἄλλων ὡς Θρακῶν. Παύει δὲ νὰ ὑπάρχη, ἐφ' ὅσον ἔγινε γνωστὸ πὼς οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς αὐτῆς πῆραν κάποτε καὶ τὸ ὄνομα Θρᾶκες. Γιὰ τὴν Ὀλύμπια καταγωγή τους ὁ Στράβων δὲν ἀμφιβάλλει διόλου. Μάλιστα τὸ θεωρεῖ αὐταπόδεικτο λέγοντας:

«Δῆλον δ' ἔκ τε τῶν τόπων, ἐν οἷς αἱ Μοῦσαι τετίμηνται. Πιερία γάρ, καὶ Ὄλυμπος, καὶ Πίμπλα, καὶ Λείβηθρον, τὸ παλαιὸν ἦν Θράκια χωρία καὶ ὄρη, νῦν δὲ ἔχουσι Μακεδόνες· τόν τε Ἑλικῶνα καθιέρωσαν ταῖς Μούσαις Θρᾶκες οἱ τὴν Βοιωτίαν ἐποικήσαντες, οἵπερ καὶ τὸ τῶν Λειβηθριάδων Νυμφῶν ἄντρον καθιέρωσαν» (Θ΄ 471,17).

Προφανῶς μὲ τὸ ὄνομα Θρᾶκες ἐννοοῦνται οἱ βόρειοι Ἕλληνες.

Ἐπάνω καὶ ὁλόγυρα στὸν Ὄλυμπο ἔχουν τὴν κατοικία τους ὅλες οἱ θεότητες, μεγάλες καὶ μικρὲς καὶ διατηροῦν ἀδιάκοπη ἐπαφὴ μεταξύ τους. Ὁ Ὅμηρος περιγράφει μιὰ γενικὴ σύναξη στ' ἀνάκτορο τοῦ Δία, τὸ μεγαλύτερο συμβούλιο τῶν θεῶν, ποὺ συνῆλθε, ὅταν ὁ ἀγώνας ἀνάμεσα στοὺς Τρῶες καὶ Ἀχαιοὺς ἔφτασε στὸ κρισιμώτερο σημεῖο μὲ τὸν ὅρκο τοῦ Ἀχιλλέα πὼς θὰ σκοτώση τὸν

Ἕκτορα:

«Κι' εἶπεν ὁ Ζεὺς τῆς Θέμιδος, ἀπ' τὴν κορυφὴ τοῦ Ὀλύμπου
νὰ συναθροίση τοὺς Θεούς, κι αὐτὴ παντοῦ γυρνῶντας
τοὺς ἐκαλοῦσε στοῦ Διὸς νὰ συναχθοῦν τὸ δῶμα·
κανεὶς ἀπὸ τοὺς ποταμοὺς δὲν ἔλειψε ἢ μόνος
ὁ Ὠκεανός, δὲν ἔλειψε καμμιὰ νύμφη ἀπ' ὅσες
κρατοῦν τὰ δάση, τὲς πηγὲς καὶ τὰ χρυσὰ λιβάδια·
καὶ εἰς τὸ δῶμα ὡς ἔφθασαν τοῦ νεφελοσυντάχτη
ἐκάθιζαν στὲς αἴθουσες τὲς καλοσκαλισμένες
ποὺ ὁ νοῦς τοῦ Ἡφαίστου ἐποίησεν εἰς τὸν πατέρα Δία» (Ἰλ. Υ 4).

Καὶ ὅταν ὁ Δίας ἔχη τὶς καλές του, συντροφεύονται ἀπὸ τὶς Μοῦσες, ποὺ λαλοῦν «καὶ τὰ τωρινὰ καὶ τὰ μελλούμενα καὶ τὰ περασμένα μὲ τὴ φωνὴ ἐναρμόνια ζυγιασμένη». Ὁ Ἡσίοδος στὴ «Θεογονία» του λέγει πὼς μὲ τὸ γλυκό τους τραγούδι «ἀναγαλλιάζουνε τὰ δώματα τοῦ Δία πατέρα τοῦ μεγαλοβρόντη... κι' ἀντιλαλοῦν οἱ χιονοσκέπαστες κορφὲς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τὰ δώματα τῶν ἀθανάτων».

Ἄλλοτε «στὰ μέγαρά τους ἥσυχοι, κεῖ ποὺ ὁ καθένας ἔχει
λαμπρὴν τὴν κατοικίαν του στὲς φάραγγες τοῦ Ὀλύμπου»,

ξεκουράζονται ἢ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ ἔργα τῆς εἰδικότητάς τους. Ὁ Ἥφαιστος στὸ ἐργαστήρι του κατασκευάζει πολυτελῆ σκαλιστὰ ἔπιπλα, ὅπλα εὐθύβολα σὰν τοῦ Ἀχιλλέα, ποὺ τὰ παράγγειλε ἡ μάνα του θεὰ Θέτιδα, καὶ χτίζει καὶ διακοσμεῖ τὰ παλάτια ὅλων τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου. Ὁ κουτσὸς αὐτὸς Θεός, ἀλλὰ πανέξυπνος κι' ἐπιδέξιος τεχνίτης, χάρη στὴν τέχνη του τὰ βάζει μ' ὅλους τοὺς δυνατούς, χωρὶς νὰ τοῦ ξεφεύγη τίποτα. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐπιτυχία του μὲ τὶς ἀδιάφανες καὶ ἀνυποψίαστες παγάνες, δίχτυα, στὰ ὁποῖα, ἔπεσαν ὁ παντοδύναμος θεὸς τοῦ πολέμου Ἄρης μὲ τὴν ἄπιστη καὶ σκανδαλιάρα γυναίκα του Ἀφροδίτη.

Ἡ Ἀθηνᾶ πάλι ξεχωρίζει γιὰ τὶς φροντίδες της. Ἡ ὑγεία, ἡ μόρφωση καὶ ἡ προκοπὴ τῶν ἀνθρώπων δὲν τὴν ἀφήνουν νὰ ἡσυχάση. Ἡ Θέμις γιὰ τὴ δικαιοσύνη πασχίζει μερόνυχτα καὶ οἱ ἄλλοι γιὰ τὰ δικά τους. Εἶναι δὲ ὅλοι τους καὶ πολὺ φιλοτάξιδοι. Ἄλλοτε γιὰ λόγους ὑπηρεσιακούς, ὅπως ὁ Ἑρμῆς, καὶ προπαντὸς ἡ Ἀθηνᾶ, ποὺ βρίσκεται σὲ ἀέναη κίνηση μεταξὺ Ὀλύμπου καὶ στρατοπέδου Ἑλλήνων στὴν Τροία, τοὺς ὁποίους προστατεύει, ἢ παρακολουθώντας πότε τὶς ἀτέλειωτες περιπλανήσεις τοῦ Ὀδυσσέα καὶ πότε ἐνθαρρύνοντας τὸ γιό του Τηλέμαχο. Πολλὲς φορὲς γιὰ ψυχαγωγικοὺς λόγους, ἀνταποκρινόμενοι σὲ

τιμητικὲς προσκλήσεις, ὅπως ἀφηγεῖται ὁ Ὅμηρος:

«Κι' ὁ Δίας στὸν Ὠκεανόν, ποὺ τὸν καλοῦν οἱ θεοὶ
Αἰθίοπες κατέβη χθὲς κι' ὅλοι οἱ θεοὶ μαζί του
καὶ μετὰ ἡμέρες δώδεκα στὸν Ὄλυμπο θὰ γύρει».

Ἀξιοσημείωτο εἶναι πὼς ἡ χρονικὴ διάρκεια τῶν ψυχαγωγικῶν ταξιδιῶν παρατεινόταν ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν μελῶν τῆς συντροφιᾶς, πρᾶγμα, ποὺ δείχνει πὼς εἶχαν πρακτικὸ μυαλὸ καὶ διάθεση γιὰ καλοπέραση μὲ ἔξοδα ξένα!

Συχνὰ πάλι εἶναι καὶ πιὸ λιτοί· δοκιμάζουν μεγάλη ἀπόλαυση ρεμβάζοντας καὶ ἀγναντεύοντας τὸν κόσμο ἀπὸ τὶς πανύψηλες ἕδρες τους. Ἡ θέα ὡστόσο εἶναι ὑπέροχη. Θαυμάζουν κι' ἀπολαμβάνουν τὴ θάλασσα, ποὺ παίζει ἀνάλαφρη καὶ παιγνιδιάρα μὲ τοὺς ἀφροὺς καὶ τὰ κύματα, χαϊδεύοντας τὶς χρυσὲς ἀμμουδιὲς τοῦ Θερμαϊκοῦ, τὶς ζαφειρόπετρες τοῦ Πηλίου καὶ λικνίζοντας ἁρμονικὰ τὰ σκόρπια καὶ πλουμιστὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, ποὺ ἀκτινοβολοῦν ξεχωριστὴ γοητεία κι' ὀμορφιά. Χαίρονται τὴν ἰδιότροπη σιλουέττα τῆς Ὄσσας, τὴ γλυκεὰ βαθυπράσινη χλαμύδα τοῦ Πηλίου, τὴν ἀλλόκοτη στάση τῆς Οἴτης, τὴ λεβεντιὰ τοῦ Παρνασσοῦ, τὴν τραχειὰ ραχοκοκκαλιὰ τῆς Πίνδου κι' ὅλη τὴν ἐπικράτειά τους.

Τέτοιους θεούς, ἀλήθεια,μὲ τέτοιες συνήθειες πῶς νὰ μὴ τοὺς λατρεύσουν οἱ ἄνθρωποι, νὰ μὴ τοὺς ἀνεβάσουν τόσο ψηλά;

Γι' αὐτὸ ὁ «παλλαμπὴς» Ὄλυμπος καὶ ὁ Ζεύς, ὁ ἀνάσσων ἀνδρῶν τε θεῶν τε, ἀφήνουν ἐκστατικοὺς τοὺς γύρω ἀνθρώπους, χαράζουν βαθιὰ στὴ μνήμη τὴν εἰκόνα τους, ὥστε καὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν Ὄλυμπο νὰ μὴ ἀποχωρίζονται ἀπὸ τὶς παραδόσεις καὶ τὶς παλιὲς πεποιθήσεις. Κρατοῦν τὴν ἀνάμνηση ζωντανὴ καὶ μεταφέρουν τὴ λατρεία τοῦ Δία, τῶν Μουσῶν καὶ τῶν ἄλλων Θεῶν νοτιώτερα, στὸν Ἑλικῶνα, στὴ μεσημβρινὴ Ἑλλάδα, στὶς ἀποικίες, στὰ πέρατα τοῦ γνωστοῦ κόσμου, βαφτίζοντας μὲ τὸ ὄνομα τοῦ θεϊκοῦ ὄρους κάθε βουνὸ τῆς νέας πατρίδας τους. Δὲν ἐξηγεῖται ἀλλιῶς ἡ ἀφθονία Ὀλύμπων στὴν Εὔβοια, Λαυρεωτική, Ἤλιδα, Λακωνική, Μυτιλήνη, Κύπρο, Λυκία, Μυσία, Ἰωνία, Βιθυνία, γενικὰ ὅπου πάτησαν οἱ Ἕλληνες.

Μὲ τοὺς καιροὺς ἡ θρησκευτικὴ πίστη, ὅπως εἴδαμε, ἀνανεώνεται καὶ προσαρμόζεται στὶς ἀνάγκες - πνευματικὲς καὶ ὑλικές - τῶν Ἑλλήνων. Ἔτσι γιὰ τὰ φωτεινὰ πνεύματα κι' αὐτῆς τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητας οἱ Θεοὶ ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὸν Ὄλυμπο, ἀλλά, ὅπως λέγει ὁ Σοφοκλῆς στὴν Ἀντιγόνη (758), ὁ Ὄλυμπος δὲν παύει νὰ διατηρῇ τὸν ἱερὸ χαρακτήρα καὶ τὸ ὄνομά του ἔχει καταστῆ σχῆμα ὅρκου.

Ἀργότερα ὁ νεοελληνικὸς λαός δὲν μένει ἀσυγκίνητος στὴν πανάρχαια ἱερότητα τοῦ Ὀλύμπου. Ἔρχεται μάλιστα νὰ δικαιολογήση τὴν ἀπομάκρυνση αὐτὴ τῶν Θεῶν. Ὁ Ν. Πολίτης στὶς Παραδόσεις (217) μεταφέρει τὴν ἄποψη τοῦ λαοῦ. «Ἀπὸ τὸν καιρό, λένε, ποὺ ἐπονηρευτήκανε οἱ ἄνθρωποι, πῆγε ψηλότερα καὶ ὁ Θεός». Δὲν βλέπει ἐντελῆ ἐγκατάλειψη. Προσωρινὴ μονάχα ἀνάληψη τοῦ Θεοῦ σὲ ὕψη δυσθεώρητα διαισθάνεται ἐξ αἰτίας τοῦ ἠθικοῦ ξεπεσμοῦ τῶν ἀνθρώπων. Στὴ θέση του στέκει ἕνας ἀετὸς ἀπὸ ἐκείνους, ποὺ στὶς δόξες του χρησιμοποιοῦσε ὁ Δίας σὰν ἀγγέλλους, γιὰ νὰ εἰδοποιοῦν τοὺς θνητοὺς γιὰ τὰ ἐπακόλουθα κάθε παρανομίας. Δύο ἦταν τὰ πιὸ πρόχειρα σύνεργα τοῦ Δία. Ὁ κεραυνὸς στὸ ἕνα χέρι καὶ ὁ ἀετὸς στ' ἄλλο. Ὁ Ὅμηρος περιγράφει καὶ μιὰ τέτοια ἀποστολὴ ἀετῶν στὴ β΄ ραψωδία τῆς Ὀδύσσειας (148):

«Αὐτὰ εἶπε, κι ὁ βροντόφωνος ὁ Δίας τότες στέλνει
ἀπ' τ'αψηλὸ βουνόκορφο δυὸ ἀϊτοὺς καὶ ξεκινᾶνε.
Πέταγαν πρῶτα ἀνάλαφρα σὰ φύσημα τοῦ ἀνέμου,
πλευρὸ πλευρὸ διαβαίνοντας μὲ τὰ φτερὰ ἁπλωμένα,
μὰ στῆς πολύβοης συντυχιᾶς σὰν ἔφτασαν τὴ μέση,
στριφογυρνούν, καὶ μὲ βαρὺ φτερούγισμα κοιτώντας
πρὸς τὰ κεφάλια τοῦ λαοῦ ματιὲς θανάτου ρίχνουν».

Καὶ στοὺς πολὺ κατοπινοὺς αἰῶνες ὁ ἀετὸς δὲν ξεστοχᾶ τὸ ρόλο του. Ἐκτελεῖ σὰν ἀκοίμητος φρουρὸς τὸ χρέος του, φυλάγει ὅ,τι πολυτιμότερο ἀπομένει στὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος μετὰ τὴν φοβερώτερη περιπέτειά του, τὴν ἅλωση τῆς Πόλης. Τὸ ἐθνικὸ μυστικὸ παραβιάζει περήφανα ὁ ἴδιος ὁ Ὄλυμπος μὲ τὴ φωνὴ τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ:

« Ἐγὼ εἶμαι ὁ γερο-Ἔλυμπος, ὁ κοσμοξακουσμένος
πῶχω σαράντα δυὸ κορφὲς κι ἀμέτρητες βρυσοῦλες,
κάθε κορφὴ καὶ φλάμπουρο κάθε κορφὴ καὶ κλέφτης.
Καὶ στὴν ψηλή του τὴν κορφή, στὸν Ἄϊ Λιὰ στὴ Ράχη
κουρνιάζει κι' ἀνδρειεύεται ἀϊτὸς μὲ δυὸ κεφάλια,
Καὶ μὲς τὰ νύχια του κρατάει βασιλικὸ κκεφάλι,
καὶ κάθε μέρα τὴν αὐγή, στὸ κρούξιμο τοῦ ἥλιου,
κυττάει τὴν ἁγιὰ Σοφιὰ καὶ χύνει μαῦρα δάκρυα».

Καὶ τὸ βασιλικὸ αὐτὸ κεφάλι δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου, Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ὅπως μαρτυρεῖ γλαφυρὴ Θεσσαλικὴ παράδοση. Ἂς διαβάσουμε ἕνα ἀπόσπασμά της: «Σκοτώθηκε

ὕστερος ἀπ' ὅλους κι' ὁ βασιλιὰς ὁ Κων/νος. Τἄκοψαν τὸ κεφάλι καὶ τὸ παρουσίασαν στὸ ουλτᾶνο, ποὺ στεκόνταν ἔξω ἀπὸ τὸ κάστρο καὶ φοβόνταν νὰ μπῆ μέσα, ὅσον ποὺ ἦταν ζωντανὸς ὁ Κωνσταντῖνος. Ἰδόντας τὸ βασιλικὸ κεφάλι ὁ Σουλτᾶνος χάρηκε καὶ εἶπε: «Τώρα εἶναι δική μου ἡ Πόλη!» καὶ τράβηξε ἴσια στὴν Ἁγιὰ Σοφιά, κι' ἐκεῖ τἄβαλε σὲ μιὰ κολώνα τῆς πλατέας κι' ἔτρεξε ὅλη ἡ Τουρκιὰ νὰ τὸ ἰδῆ. Ὕστερα ὁ Σουλτᾶνος τὸ μπαλσάμωσε μὲ μόσκο καὶ τἄδωσε σ' ἕναν Πασιᾶ νὰ τὸ περιφέρη σ' ὅλους τοὺς βασιλιάδες τοῦ κόσμου, γιὰ νὰ πιστέψουν, ὅτι ἀληθινὰ ὁ Σουλτᾶνος σκότωσε τὸ Βασιλιά μας καὶ πῆρε τὴν Πόλη, καὶ νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν ὡς πρῶτο βασιλιὰ τοῦ κόσμου. Ἀλλά ... εἶχε καὶ δὲν εἶχε ξεκινήσει ὁ Πασιᾶς μὲ τὸ κεφάλι, ὅταν ἕνας δικέφαλος σταυραϊτὸς χαμήλωσε ἀπὸ τὰ σύννεφα κι' ἅρπαξε στὰ νύχια του τὸ κεφάλι τοῦ βασιλιᾶ καὶ πέταξε στὴν κορφὴ τοῦ πλιὸ ψηλοῦ βουνοῦ, κι' ἐκεῖ τὸ φυλάει, ὅσο νἀρθῆ ἡ ὥρα τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι γραμμένο νὰ λευτερωθῆ ἡ Πόλη, καὶ νὰ λάβη τὸ πρόσταγμα νὰ τὸ φέρη στὴ Θύρα τῆς Ἁγιά-Σοφιᾶς. Ἐκεῖ θὰ ζωντανέψη ὁ Κωνσταντῖνος, θὰ διώξη τοὺς Τούρκους, θ' ἀνέβη στὸ θρόνο του, θὰ βασιλέψη τρεῖς μέρες, κι ὕστερα θὰ πεθάνη, κι ἄλλος Κωνσταντῖνος θὰ μπῆ στὸ θρόνο του καὶ θὰ λευτερωθῆ ὅλος ὁ τόπος μας...».

Οἱ παραδόσεις αὐτές, ποὺ φτάνουν στ' αὐτιά μας σὰν μακρινὸ ἀπόηχο παράξενης μελῳδίας καὶ προκαλοῦν τὸ πικρὸ χαμόγελο, κάποτε αἰῶνες ὁλόκληρους ἦταν τὰ νανουρίσματα μὲ τὰ ὁποῖα νανούριζαν οἱ μανάδες τ' ἀγόρια τους, γιὰ νὰ κρατήσουν ἄσβηστη τὴ φλόγα τῆς Θρησκείας καὶ τῆς πατρίδας. Μὲ τὸ ὄνειρο τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ἐτρέφονταν γενεὲς γενεῶν ἀλυτρώτων Ἑλλήνων, καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τὸ ἐθνικὸ τοῦτο ὄνειρο ἔγινε ἡ ἐθνικὴ ἰδέα, ἡ γνωστὴ Μεγάλη Ἰδέα, ποὺ καλλιεργήθηκε μὲ ἐπιμέλεια ἀπό τὴν Ἐκπαίδευση καὶ τὴν κάθε λογῆς ἡγεσία, ὥσπου ὁ Ἐθνάρχης Ἐλευθέριος Βενιζέλος τῆς ἔδωσε σάρκα καὶ ὀστᾶ μὲ τοὺς νικηφόρους πολέμους τοῦ 12-13, δημιουργώντας τὴ Μεγάλη Ἑλλάδα τῶν δύο ἠπείρων καὶ πέντε θαλασσῶν. Ἄσχετο, βέβαια, ἂν γρήγορα βάσκανο μάτι ἔκανε νὰ ζήσουμε τὸ ὄνειρο ἐκεῖνο τόσο λίγο, χωρὶς νὰ τὸ χαροῦμε παντοτεινά-κατὰ τὸ δίκιο-ἀλλ' ἀντίθετα καὶ νὰ θρηνήσουμε πικρότερα τὸν ξεριζωμὸ τοῦ πανάρχαιου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, μὲ τὶς ἀποδεκατισμένες φάλαγγες τῆς θλιβερῆς προσφυγιᾶς τοῦ 22, ποὺ οἱ πληγές της χάσκουν ἀκόμα στὸ ταλαίπωρο σῶμα τῆς Ἑλλάδος.

Παρ' ὅλη τὴν ἀδικία κι' ἄτυχη διάψευση τῶν προαιωνίων ἐθνικῶν πόθων συγκίνηση διακατέχει καὶ σήμερα κάθε Ἕλληνα, ὅταν ἀναπολῆ χρόνους ἀλλοτινοὺς γεμάτους αἰσιοδοξία καὶ πίστη στὰ πεπρωμένα τῆς φυλῆς, ἐνῶ ὁλοῦθεν ἁπλωνόταν πηχτὸ σκοτάδι φαρμακερῆς σκλαβιᾶς.

Τὸ τραγικὸ μεγαλεῖο τῆς ἄνισης πάλης καὶ τῆς κρυφῆς ἐλπίδας τῶν ραγιάδων ἀποδίδεται πιὸ μεγαλόπρεπα μὲ τὴ γλυκόλαλη δημοτικὴ μοῦσα.

Σώζεται δημοτικὸ τραγούδι, ποὺ βρίσκεται σὲ πλήρη ἀντιστοιχία περιεχομέ-

νου μὲ τὴν παραπάνω παράδοση. Νὰ τὸ ἐπίμαχο ἀπόσπασμα:

«Ψηλὰ στοῦ Ὀλύμπου τὴν κορφή, στὸν Ἁϊ-Λιά, στή ράχη,
χρυσὸς δικέφαλος ἀϊτὸς καθόνταν στὸ προσήλιο,
κρατώντας μὲς τὰ νύχια του κεφάλι ἀντρειωμένου.
Κι' ἐκεῖ ποὺ μοιριολόγαγε καὶ τὸ γλυκοφιλοῦσε,
ἄλλος ἀϊτὸς ἐδιάβαινε καὶ τὸν ρωτάει μὲ πόνο!
-Καλή σου μέρα, μπράτιμε! Καλῶς μου τον τὸν βλάμη.
-Μπράτιμε, τίνος εἶναι αὐτὸ τὸ μαῦρο τὸ κεφάλι
ποὺ τὸ κρατᾶς στὰ νύχια σου, σὰ νὰ ἦταν ἅγια κάρα;
Καὶ τὸ κυττᾶς περίλυπα καὶ χύνεις μαῦρα δάκρυα;
-Βλάμη μου, σὰ μὲ ρώτησες, νὰ σοῦ τὸ μολογήσω:
Ἀντιπροχθὲς ἐδιάβαινα τῆς Πόλης τὰ λιμάνια,
κι' εἶδα τὴν Ἁϊ-Σοφιὰ τζαμὶ καὶ τοὺς Ἁϊ-Ἀποστόλους
καὶ τοῦ δικοῦ μας βασιλιᾶ κομμένο τὸ κεφάλι,
ἀπιθωμένο κι' ἔρημο σὲ μιὰ κολώνα ἀπάνω,
κι' οἱ Τοῦρκοι πέρναγαν μπροστὰ καὶ τὸ περιγελοῦσαν.
Σταμάτησα τὸ δρόμο μου καὶ σκύβω καὶ τ' ἁρπάζω,
νὰ μὴ μᾶς τῶχουν τὰ σκυλιὰ καὶ μᾶς τὸ μαρτυρεύουν·
Θὰ τὸ φυλάγω σὰν αὐγὸ στὴ μαύρη τὴ φωλιά μου,
κι' ὅταν περάσουν οἱ καιροὶ καὶ σώσουνε τὰ χρόνια,
καὶ λάμψη ἡ ἡμέρα ἡ ποθητὴ νὰ χριστιανέψη ἡ πόλη,
στὴ θύρα τῆς Ἁγιὰ - Σοφιᾶς θὰ πάγω νὰ τὸ βάλω,
νὰ ζωντανέψη φοβερὸ καὶ τὴν Τουρκιὰ νὰ διώξη».

Στὸν Ὄλυμπο οἱ σκλαβωμένοι Ἕλληνες ἀπίθωσαν τὴν ἐλπίδα τους γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς Λευτεριᾶς. Καὶ δὲ βγῆκαν γελασμένοι. Στὸν Ὄλυμπο ἀνέμισε τὸ πρῶτο ἐπαναστατικὸ μπαϊράκι μὲ τὸν Ὀλύμπιο Καρα-Μιχάλη, ποὺ δὲν δέχτηκε νὰ προσκυνήση τὸν ἴδιο τὸν Μωάμεθ Β΄, λίγα χρόνια μετὰ τὴν ἅλωση τῆς Πόλης. Τότε, ποὺ ἡ φοβέρα πλάκωνε τοὺς Βαλκανικοὺς λαοὺς καὶ ἡ ὁρμὴ τῶν γενιτσάρων κατευθυνόταν πρὸς τὴ Βιέννη καὶ τὴν Εὐρώπη, ὁ Ὄλυμπος αὐτὸς ὕψωσε τ' ἀνάστημά του καὶ χτυποῦσε μὲ λίγους συντρόφους, ὅπου εὕρισκε καὶ ὅσο μποροῦσε, τὸ βάρβαρο καταχτητή. Καὶ δὲν ἦταν ἀνεπαίσθητα τὰ χτυπήματα, ἀλλ' ὀλέθρια καὶ θανατηφόρα, ὅπως ἔδειξε ἡ ταπείνωση τῆς Τουρκικῆς Πύλης μὲ τὸ νὰ χορηγήση προνόμια στὸν ἀπροσκύνητο Καρα-Μιχάλη. Ἂς δοῦμε, ὅμως,

πῶς περιγράφουν τὰ ἐπεισόδια, παλαιότεροι ἐρευνητές, ὅπως ὁ Σοφοκλῆς Οἰκονόμος, γιὸς τοῦ μεγάλου διδασκάλου τοῦ Γένους Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων. Τούτου παραθέτομεν αὐτολεξεὶ τὸ κείμενο:

«Τουρχάμπεης, ὠμὸς στρατηγὸς τοῦ Β΄ Μωάμεθ, καθυποτάξας πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν, πολλὰ κακὰ κατέπραξεν ἐν αὐτῇ. Τότε πολλοὶ τῶν κατοίκων φεύγοντες τὴν ἀνυπόστατον ὁρμὴν τοῦ κατακτητοῦ, μηδ' ἀνεχόμενοι ὑποκύψαι τὸν αὐχένα εἰς τὸν βαρὺν τῆς αἰχμαλωσίας ζυγόν, ἀναβάντες εἰς τὰς πτυχὰς τοῦ πολυδειράδος Ὀλύμπου καὶ εἰς τὰ σπήλαια καὶ τρεφόμενοι ἀπὸ θήρας καὶ ἀκροδρύων, καὶ ὑπὸ τῶν ἐκεῖ μοναστηρίων, διετήρησαν τὴν ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίαν, συντρίβοντες συχνάκις τὴν ἐπηρμένην τῶν βαρβάρων ὀφρύν. Οὗτοι πολλάκις πειραθέντες τοιουτοτρόπως καὶ μὴ δυνηθέντες χειρώσασθαι τοὺς γενναίους ἐκείνους ἥρωας, ἠναγκάσθησαν τέλος, θέλοντες καὶ μή, δοῦναι τούτοις προνόμια, καταστήσαντες ἐνόπλους φύλακας τῶν στενῶν. Τότε τῷ 1489 ἀνεγνωρίσθη ἐν Θεσσαλίᾳ πρῶτος ὁπλιτάρχης ὁ Καρὰ (τουτέστι μαῦρος, καθὼς ὠνόμαζον αὐτὸν οἱ πολλάκις ὑπ' αὐτοῦ συντριβέντες Τοῦρκοι) Μιχάλης, Ὀλύμπιος ἀνήρ».

Τὸν Καρὰ Μιχάλη ἀκολουθοῦν ἀδιάκοπα πατριαρχικὲς ἀρματολικὲς οἰκογένειες τοῦ Ὀλύμπου οἱ Ζηδραῖοι, Βλαχαβαῖοι, Λαζαῖοι κ.ἄ.

Ἀπὸ κεῖ ἐξορμοῦν ὁ Γιάννης Σταθᾶς μὲ τὸν ἀδικημένο Νικοτσάρα, ποὺ ἀλώνιζε Θεσσαλία καὶ Μακεδονία ἀψηφώντας στρατιὲς ὁλόκληρες τῶν Τούρκων. Κοντά τους κατέφευγε καὶ ὁ Κολοκοτρώνης γιὰ τὴν κατάστρωση σχεδίου γενικοῦ ξεσηκωμοῦ. Δυστυχῶς δὲν καταχωρίσθηκε ἀκόμη στὶς ἐπίσημες δέλτους τῆς Ἱστορίας ἡ τεράστια ἐθνικὴ προσφορὰ τοῦ Νικοτσάρα, ποὺ κατέκαυσε τὸν Τουρκικὸ στόλο μέσα στὰ νερὰ τοῦ τουρκικοῦ Ναυστάθμου, ἐγχείρημα ἀδιανόητο καὶ πρωτόφαντο, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ τότε ξένος τύπος καὶ ἰδιαίτερα ὁ Ἀγγλικὸς ἀφιέρωσε ὁλοσέλιδες περιγραφὲς χαρακτηρίζοντας τὸν Νικοτσάρα σὰν τὸν μεγαλύτερο Ναυμάχο τῶν αἰώνων. Ἀπ' ἐκεῖ ξεπήδησε κι' ὁ γνωστὸς γιὰ τὴ μοναδικὴ ἡρωϊκὴ ἀντίσταση στὴν ἐπανάσταση τῶν παραδουναβίων χωρῶν Γιωργάκης Ὀλύμπιος, ὁ πιὸ ἁγνός, ὁ πιὸ ἀνυστερόβουλος, ὁ πιὸ ἀκραιφνὴς πατριώτης.

Καὶ ἡ συσκότιση τῆς ἀλήθειας συνεχίζεται καὶ στὶς ἡμέρες μας. Χωρὶς πρόθεση -ὁπωσδήποτε- ὁ συγγραφέας τῆς σχολικῆς Ἱστορίας χαρακτηρίζει τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τοῦ Ὀλύμπου δειλούς, γιατὶ δῆθεν ἐβράδυναν νὰ ξεκινήσουν τὴν ἐπανάσταση. Προσεκτικότερη ὅμως ἔρευνα ἀπέδειξε ὅτι ἡ καθυστέρηση ἐκείνη ἦταν ἀπόρροια συμφωνίας τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντη μὲ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἄπειρος, ὅπως ἦταν, ἐζήτησε νὰ μὴ ξεκινήσουν στὸν ἀγῶνα, προτοῦ φτάση ὁ ἴδιος μὲ βοήθεια ἀπὸ τὴ νότια Ἑλλάδα. Καὶ ἐπεχείρησε μὲν νὰ φανῇ συνεπής, ἀλλὰ οἱ ὄγκοι τῶν Τουρκικῶν ὀρδῶν δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ προχωρήση πιὸ πάνω ἀπὸ τὴ Βοιωτία. Καὶ κεῖνοι πιστοὶ στὴν ἐντολὴ

τοῦ Ἀρχηγοῦ καὶ τοὺς ὅρους τῆς συμφωνίας περίμεναν μ' ἀγωνία, ὥσπου πληροφορήθηκαν τὸ ἀδύνατο τῆς ἀποστολῆς καὶ ρίχτηκαν μονάχοι στὸν ἀπεγνωσμένο ἀγῶνα -σὲ ὥρα ὁλότελα ἀκατάλληλη γιατὶ οἱ Τοῦρκοι ἐν τῷ μεταξὺ ἄλλους ἀπομόνωσαν κι' ἄλλους μὲ δόλο συνέλαβαν, ὥστε ἡ ἐπιχείρηση νὰ ἔχη τὸ γνωστὸ θλιβερὸ τέλος. Ἂν δὲν ἀπονεμήθηκε σ' αὐτοὺς τοὺς ἀφανεῖς ἡ εὔφημη μνεία γιὰ τὴν πειθαρχία, ποὺ ἡ ἔλλειψή της τόσο ἐστοίχισε στὸν ἀγώνα, δὲν συγχωρεῖται ἡ διαιώνιση τοῦ ἄκριτου χαρακτηρισμοῦ τῆς δειλίας. Γιατὶ μὲ πολὺ δυσκολώτερες συνθῆκες οἱ οπλαρχηγοὶ τοῦ Ὀλύμπου ἔδωσαν δείγματα ἄφθαστης παλληκαριᾶς, ἡρωϊσμοῦ καὶ φιλοπατρίας, κάνοντας τὸν Ὄλυμπο ἀπέραντο φυτώριο κλεφτῶν καὶ ὁρμητήριο συνεχῶν ἐπαναστάσεων, ἀπὸ τὸν Καραμιχάλη, Ζῆδρο, Βλαχάβα, Νικοτσάρα μέχρι τὸν Γιωργάκη τὸν Ὀλύμπιο καὶ τοὺς μεταγενεστέρους.

Ἔτσι, ἂν στὰ ἀρχαῖα χρόνια πηγάζουν ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο ὅλα τὰ ρεύματα, ποὺ ἐφούσκωναν τὴ θάλασσα τοῦ μεσογειακοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὴν ἀποδημία καὶ διασπορὰ τῶν Ἑλλήνων, στὰ μαῦρα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας πηγάζει τὸ ἀκατάσχετο ρεῦμα τῆς λευτεριᾶς μὲ τὴ χιλιοτραγουδημένη Κλεφτουριά. Ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης εἰς τὰ Ἐθνικὰ ᾄσματά του γράφει: «Ὁ Ὄλυμπος, διαρκούσης τῆς φοβερᾶς δουλείας, καθ' ἣν ἐτουρκοκρατεῖτο ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ὁ Ἑλληνισμός, ἦτο ἡ Ἁγία Κιβωτὸς καὶ τὸ καταφύγιον πάσης Ἐθνικῆς ἰδέας καὶ πάσης Ἐθνικῆς Ἐλπίδος. Ἐκεῖ κατέφυγεν ἡ Ἑλληνικὴ Ἐλευθερία ἐκ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐκεῖ ἐγεννήθησαν καὶ ἐγαλουχήθησαν οἱ Ἀρματωλοὶ καὶ Κλέφτες, ἐκεῖ ὅ,τι ὑψηλὸν καὶ μέγα, σχέσιν ἔχον πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, καὶ ἐκεῖθεν οἱ ἡμίθεοι τουρκοφάγοι ἀγνάντευαν τὴν δουλωμένην Κωνσταντινούπολιν, κλαίοντες καὶ ἐσταυροποῦντο ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὁρκιζόμενοι νὰ χύσωσι τὸ αἷμά των καὶ ν' ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς ἐπ' αὐτῆς ἀναστηλώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς κατακρημνίσεως ἐκεῖθεν τῆς Ἡμισελήνου!».[1]

Ὅλοι οἱ πόθοι, οἱ καημοί, οἱ λαχτάρες καὶ τὰ ὄνειρα ἔχουν κατατεθῆ χιλιετηρίδες ὁλόκληρες στὸν Ὄλυμπο, μέχρις ὅτου οἱ Ἕλληνες ἐλευθερωθοῦν, ἀλλ' ἀχάριστα τότε καὶ νὰ λησμονήσουν ὁλότελα τὸ γενναιόδωρο Εὐεργέτη τους.

Γιατί, ἂν ὁ Παλαμᾶς γιὰ τὸ κάθε ἀπομεινάρι ξενικῆς διάβας πλάθει τὶς πιὸ κοσμητικὲς λέξεις νὰ τὸ στολίση, ποιός ὕμνος ἢ ποιά λέξη θὰ μποροῦσε νὰ ται-

1. Ἤδη χάρη στὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τῆς Δροσιᾶς Κατσίλα [*Ὁ βίος καὶ τὸ ἔργο τοῦ Χρήστου Χρηστοβασίλη, γραμματολογικὴ καὶ ἀρχειακὴ μελέτη*,Ἐκδόσεις Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 2007, σσ. 538] εἶναι εὐχερέστερη ἡ ἐθνικὴ ἀναβάπτισή μας μὲ προσφυγὴ στὴν ἐπιμελέστατα παρουσιασμένη τεράστια συγκομιδή.

ριάση ἀπόλυτα μὲ τὴν ἀπροσμέτρητη ἀξία τοῦ Ὀλύμπου;

Τί πρῶτο καὶ τί ὕστερο νὰ ἐκτιμήση κανεὶς ἀπὸ τὸν Ὄλυμπο, ὅταν στάθηκε ἡ κολυμβήθρα τῶν Ἑλλήνων στὸ πρῶτο ξεκίνημά τους, ἡ μέγιστη δόξα στὰ χρόνια τῆς ἀκμῆς, τὸ μοναδικὸ ἀποκούμπι καὶ ἡ βάλσαμη παρηγοριὰ στὴν ἀφόρητη σκλαβιὰ καὶ τέλος τὸ ὁρμητήριο ἀπ' ὅπου ἡ λευτεριὰ ἄπλωσε τὰ φτερά της, γιὰ ν' ἀγκαλιάση ὅλον τὸν ὑπόδουλο Ἑλληνισμό;

Ὁ Ὄλυμπος συμβολίζει τὴν ἀκατάλυτη στοὺς αἰῶνες ἀντοχὴ τῆς πολύπαθης Ἑλλάδος. Εἶναι ἡ ἐθνικὴ καὶ θρησκευτικὴ κοιτίδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Θεσσαλικὰ Χρονικά. Ἔκτακτος Ἔκδοσις 1966.

ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΣΚΙΑΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΝΑ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ

Ἐπιτακτικὴ κρίνεται ἡ χρήση τοῦ ὅρου «ΝΑ Εὐρώπη» ἀντὶ τοῦ συνήθους Βαλκάνια ἢ Βαλκανική, ἄλλοτε δὲ Ἰλλυρικὴ ἢ Ἑλληνικὴ καὶ ἀκόμη χερσόνησος τοῦ Αἵμου. Ὁ ὅρος Βαλκανικὴ εἶναι οὐσιαστικοποιημένο ἐπίθετο, παράγωγο τοῦ θεωρουμένου ὡς τουρκικοῦ *Balkan*, ποὺ σημαίνει ὄρος. Στὴν προκειμένη δὲ περίπτωση νοεῖται ὁ Αἶμος. Γενικὰ ἐπικρατεῖ διεθνῶς ὁ ὁμολογουμένως ἀδόκιμος ὅρος Βαλκάνια ἢ Βαλκανική, ἂν καὶ οἱ Τοῦρκοι, «ἦλθαν στὴν Εὐρώπη περὶ τὰ τέλη τοῦ μεσαίωνα», ἡ δὲ τοπωνυμία τους εἶναι δυσανάλογη πρὸς τὴν ἀριθμητικὴ δύναμή τους. Ὅμως πρόσφατα ὁ ἐπικ. καθηγητὴς τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης Ἰ. Ν. Ἠλιούδης προτείνει διαφορετικὴ ἐτυμολογία: «Οἱ Ἄραβες ὀνόμαζαν τοὺς Παυλικιανοὺς Beilakan καὶ τὶς περιοχές, ὅπου ἐκεῖνοι κατοικοῦσαν, Beilakan». Ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Τσιμισκῆ ἐγκαταστάθηκαν «περὶ τὴν Φιλιππούπολιν» γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση ἐπιδρομέων, προσφυέστατα κατέλαβαν «τὶς στενὲς καὶ ἀπόκρημνες διαβάσεις τοῦ Αἵμου». Δὲν φαίνεται ἀπίθανο τὸ συμπέρασμα, «ὅτι καὶ οἱ Τοῦρκοι παρεμφερῶς πρὸς τοὺς Ἄραβες καὶ κατὰ προληπτικὴ ἀφομοίωση τῆς πρώτης συλλαβῆς τοῦ ὀνόματος Beilakan καὶ κατὰ συγκοπὴν τοῦ α τῆς μεσαίας συλλαβῆς ὀνόμασαν Balkan (Beilakan>Balakan) τὶς περιοχὲς ποὺ φύλαγαν καὶ συνεπῶς διέμεναν Παυλικιάνοι, δηλ., «τὰ τέμπη τοῦ Αἵμου» καὶ κατὰ συνεκδοχὴν ὀνομάστηκε ὅλο τὸ ὄρος Αἶμος Balkan[1].

Ἐπιχειρήθηκε ἡ προβολὴ καὶ τοῦ ὅρου *Μικρευρώπη*. Εἶναι ἄλλως τε γνωστὸ ὅτι ἡ χερσόνησος τοῦ Αἵμου ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες ἔφερε τὸ ὄνομα Εὐρώπη. Αἴσθηση βαλκανικῆς Εὐρώπης σώζει ἤδη ὁ Πολύβιος (1,2,4): «*Μακεδόνες τῆς μὲν Εὐρώπης ἦρξαν ἀπὸ τῶν κατὰ τὸν Ἀδρίαν τόπων ἕως ἐπὶ τὸν Ἴστρον ποταμόν*». Γνώση τῆς ὅλης Εὐρώπης, τῆς ἠπείρου, παρέχει στὸ Ἐγκώμιο τοῦ Φιλίππου ὁ Θεόπομπος (F Gr Hist 115 F 256): *εἰ βουληθείη Φίλιππος τοῖς αὐτοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἐμμεῖναι, καὶ τῆς Εὐρώπης πάσης βασιλεύσει.* Σαφῆ συναίσθηση καὶ τῶν δύο ἀφήνει ὁ Στράβων (7.3312-313): *Λοιπὴ δ᾽ ἐστὶ τῆς Εὐρώπης ἡ ἐντὸς Ἴστρου*

---

1. Ἰ. Ν. Ἠλιούδης, «Περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ὀνόματος Balkan», *Ἡ Καθημερινή,* 8.11.2001, 12. Παραπομπὲς στὰ ὑπόλοιπα ζητήματα τῆς ἑνότητας βλ. *Ὁ Ἄγνωστος Ἑλληνισμὸς τῶν Βαλκανίων.* Ἑταιρία τῶν Φίλων τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου [Ἀθήνα 1996], 46. Ἀντ. Μπουσμπούκης, *Ἐθνογλωσσολικὰ Ἀνάλεκτα.* Ἐκδόσεις ΕΡΩΔΙΟΣ, Θεσσαλονίκη 2005,325.

καὶ τῆς κύκλῳ θαλάττης, ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ μυχοῦ τοῦ Ἀδριατικοῦ, μέχρι τοῦ Ἱεροῦ στόματος τοῦ Ἴστρου, ἐν ᾗ ἐστιν ἥ τε Ἑλλὰς καὶ τὰ τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Ἠπειρωτῶν ἔθνη καὶ τὰ ὑπὲρ τούτων πρὸς τὸν Ἴστρον καθήκοντα καὶ πρὸς τὴν ἐφ᾽ ἑκάτερα θάλατταν, τήν τε Ἀδριατικὴν καὶ τὴν Ποντικήν[2]. Ὡστόσο τὰ Βαλκάνια ἀποκαλοῦνται Εὐρώπη καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστιανιανοῦ, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ σύγχρονός του Βυζαντινὸς χρονογράφος Ἰωάννης Λυδός.[3]

Γιὰ τὴν προτίμηση τοῦ ὅρου ΝΑ Εὐρώπη συντρέχουν καὶ πρόσθετοι λόγοι, οἱ ὁποῖοι καθίστανται σαφέστατοι καὶ ἀπὸ τὸν τίτλο συγγραφῆς ὀνομαστοῦ πολιτικοῦ τῆς Ρουμανίας, τοῦ Al. Stourdza, *Ἡ Ρουμανία δὲν ἀνήκει στὴν καθ᾽ αὑτὴν βαλκανικὴ χερσόνησο οὔτε ὡς ἔδαφος οὔτε ὡς φυλὴ οὔτε ὡς κράτος* (Βουκουρέστι 1904)[4]. Μετὰ δεκαπενταετία ἐπιγράφει μελέτη του ὁ ἐπιστημονικὰ πλέον ἁρμόδιος στὴ Ρουμανία, ὁ γεωγράφος I. Haikin, «Ἡ Ρουμανία δὲν εἶναι χώρα βαλκανική», (Βουκουρέστι 1919)[5]. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου N. Iorga μὲ τὴν ἰδιότητα τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ρουμανίας ἀρνεῖται συμμετοχὴ σὲ βαλκανικὸ συνέδριο, ποὺ ὀργανώνει στὴν ἑλληνικὴ πρωτεύουσα ὁ Ἀλέξανδρος Παπαναστασίου, αἰτιολογώντας τὴν ἄρνησή του ὡς ἑξῆς: « Ὅσον ἀφορᾶ ἐμᾶς: ἢ εἴμαστε βαλκανικοὶ καὶ τότε πρέπει νὰ μετοικήσουμε ἀπὸ τὰ Καρπάθια ἢ εἴμαστε καρπαθιακοὶ καὶ δὲν ἔχουμε τίποτε στὰ Βαλκάνια. Ἂν καὶ πολιτεύομαι, τοῦτο δὲ μὲ ὑποχρεώνει σὲ τόση ἄγνοια, ὅπως ἄλλους, ποὺ πήγανε στὸ Συνέδριο» (Ἀθήνα 1931)[6]. Ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ

2. Πβ. Lorenzo Braccesi, *Hellenikfis Kolpos Supplemento a Grecità adriatica* con la collaborazione di Benedetta Rossignoli: « L' ERMA» di Bretschneider. Roma 2001, 115 κέ. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Πανάρχαιες Περραιβο-ηπειρωτικὲς ἐπικοινωνίες καὶ αὐτοχθονία Βλαχοφώνων Περραιβῶν», *Ἠπειρωτικὰ Χρονικά,* 38, 2004, 185-210,197.

3. Βλ.Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ Ἰωάννης Λυδὸς (6ος αἰ. μ.Χ.) καὶ ὁ Ἰσίδωρος Σεβίλλης (7ος αἰ.) ὡς ἐθνολογικὲς πηγὲς καὶ διεπιστημονικὲς διαπιστώσεις εἰδικῶν 20οῦ αἰ.», *Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν (ΕΕΒΣ)*, ΝΑ΄ ,2001-2003, 333-347, 335. Γιὰ εὐρύτερη θεώρηση βλ. Βασίλειος Στυλ. Καραγεῶργος, «Ὁ ὅρος "Εὐρώπη" στὶς μεσαιωνικὲς πηγές», *Ἀντίδωρον Πνευματικόν. Τιμητικὸς Τόμος Γερασίμου Ἰω. Κονιδάρη*, Ἀθῆναι 1981, 619-651.

4. Al. A.A. Stourdza, *La Roumanie n' appartient pas à la péninsule balkanique proprement dite ni comme sol, ni comme race, ni comme Etat.* (Mémoire à la Société de Géographie) Bucarest 1904. Βλ. καὶ Ἀχ. Τζοάννου, « Διαβαλκανικὴ διάσκεψη χωρίς... ἄρθρο καὶ στόχους», *Ναυτιλιακή,* 16.11.1997, 4.Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ρουμανία καὶ Βαλκάνια», *Ἡ Καθημερινή*, 30.6.2001,12.

5. I. Haikin, «România nu este o țara balkanică», *Buletimul Soc. Regale Române de Geografie,* 38, 1959.

6. N. Γιόργκα, *Εἰκόνες ἀπὸ τὴν σημερινὴ Ἑλλάδα καὶ πέντε διαλέξεις γιὰ τὴν σύγχρονη ἑλληνικὴ ζωή.* Μετάφραση ἀπὸ τὸ ρουμανικὸ τῆς Κας Μαρίκας Μανέσκου. Ἐκδόσεις «ΦΛΑΜΜΑ», Ἀθήνα 1931, 125. Ἦταν δὲ ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Πβ. R. Theo, *Contributions helléniques à la grandeur et la splendeur de la Roumanie*, Long Island City, N.Y. 1968, 13: «... Nicholas Jorga, ne

Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης E. Lozovan προσθέτει ὅτι δὲν εἶναι βαλκανικὴ καὶ ἡ ρουμανικὴ γλώσσα. (Μόναχο 1961)[7]. Ὁ ἐπίσης Ρουμάνος Ion Mitrea σὲ δημοσίευμά του, 1977, ἐπιγραφόμενο «Τὸ ἔδαφος σχηματισμοῦ τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ ἑστία αἰώνιας πάλης γιὰ τὴν ἑνότητα καὶ ἀνεξαρτησία», συμπεραίνει ὅτι ἡ ἐθνογένεση τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ ἔλαβε χώρα στὴν καρπαθιοδουναβικὴ περιοχή, ἡ ὁποία γενικὰ συμπίπτει μὲ τὸ ἔδαφος τῆς ἀρχαίας Δακίας»[8].

Ὡστόσο ἡ μεγάλη ὑδάτινη ὁδικὴ ἀρτηρία, ὁ Δούναβις[9], δὲν ἐμποδίζει διαχρονικὰ τὴν ἀνάπτυξη σχέσεων καὶ συναλλαγῶν μεταξὺ τῶν πληθυσμῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ τῆς πέρα τοῦ Δουνάβεως Δακίας, στὴν ὁποία μόλις τὸν 19ο αἰώνα ὁ Δανιὴλ Φιλιππίδης ἔδωσε τὸ ὄνομα Ρουμανία[10].

---

faisait pas un secret que son arrière grand-père était d' origine Hellénique, venu de Corfou et la mère du grand historien était née Argyropol...».

7. E. Lozovan, «Onomastique roumaine et balkanique», *Vle Congrès International de Sciences Onomastiques*, München 1961, 225 σημ. 1.

8. I. Mitrea, «Teritoriul de formare a poporului român, vatră luptei seculare pentru unitate si independență», *Carpica*, 9,1977, 39.

9. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ,* Ἔκδοσις Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1974. E. Condurachi, «Le Danube, berceau de la civilisation de l' Europe centrale et du Sud-Est», *4th International Thracian Conference*, Milan 1986, 44-45. Ὁ Θεοδόσης Κ. Σπεράντζας, *Τὰ περισωθέντα ἔργα τοῦ Ἀργύρη Φιλιππίδη,* Ἀθῆναι 1978, 323-324, ὑπολογίζει ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων πέρα τοῦ Δουνάβεως πρὸ τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ἐπανάστεως «ἦτο μεγαλύτερος κατὰ πολὺ τοῦ ἑνὸς ἑκατομμυρίου», ἐνῶ στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο δὲν ἔφθανε τὸ ἑκατομμύριο. Βλ. καὶ Γεώργιος Ἀχ. Λαζάρου, *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἰατρικὴ στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες. Ἡ δράση τῶν Ἑλλήνων ἰατροφιλοσόφων στὴν εὐρωπαϊκὴ διασπορὰ ἀπὸ τὴν Ἅλωση ὡς τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰώνα.* Διδακτορικὴ διατριβή. Ἀθήνα 1999. Ἀθαν. Ε. Καραθανάσης, *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Τρανσυλβανίας.* Θεσσαλονίκη 2003. Δὲν φαίνεται νὰ σταματοῦν οἱ ἐπικοινωνίες καὶ κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους. Βλ. Nestor Cornicescu, «Un filosof străromân de la Histria dobrogeană - Aethius Histricus - autorul unei cosmografii si al unui alfabet (sec. IV-V)», *Mitropolea Olteniei,* 37, 1985, 11-32. Δὲν πρόκειται γιὰ ἀρχαῖο Ρουμάνο ἀλλὰ γιὰ Ἀρμάνο, Βλάχο τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, μετανάστη τῆς Ἠπειρωτικῆς φυλῆς τῶν Αἰθίκων. Πάντως ἐντάσσεται στὰ ἀκόμη ἀναπάντητα ἐρωτήματα. Βλ. G. d' Avezac, «Mémoire sur Aethicus et les ouvrages cosmographiques intitulés de ce nom», *Mem* Ac. Inscr., 1853,230-551. J. Wuttke, *Kosmographie des Istrier Aithikos*, Leipzig 1853. Claude Nicolet et Patrick Gautier Dalché, «Les "quatre sages" de Jules Cesar et la "mesure du monde" selon Julius Honorius: Réalité antique et tradition médiévale», *Journal des Savants*, Octobre-Décembre 1987, 157-218, ἰδίως 161. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀπὸ τὴν Ἀρμανία τῶν Ἑλλήνων στὴ Romania τῶν Δακῶν», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* ΙΗ΄ 1997, 5-39, 24.

10. Βλ. Raoul Bossy, «Recunoasterea oficiala numelui "Romania"», *Ființa Românească*, 4, 1966, 101-105. Eugen Stanescu, «Roumanie": Histoire d'un mot. Développement de la conscience d' unité territoriale chez les Roumains aux XVIIe - XIXe siècles», *Balkan Studie*s. 10, 1969, 76 κ.ἑ. Διονύσιος Α. Ζακυθηνός, *Μεταβυζαντινὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά*, Ἀθῆναι 1976, 475. Μαρία Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, *Οἱ Βαλκανικοὶ λαοί*, Ἰωάννινα 1978, 173.

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑ - ΠΕΛΑΣΓΟΛΟΓΙΚΑ

Ἡ προϊστορικὴ πληθυσμικὴ κατάσταση τῆς Ν.Α. Εὐρώπης διερευνᾶται ἀδιάλειπτα καὶ διεπιστημονικά, οἱ δὲ γνῶμες τῶν ἐρευνητῶν διΐστανται, ἰδιαίτερα στὸ περιλάληλο πελασγολογικὸ ζήτημα. Πάντως πολὺ πρώιμα ὁ S.S. Wilson[11] τὴν πελασγικὴ γλώσσα ἀποκαλεῖ ἑλληνική. Ὁ καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας στὸ Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Ν. Ἀνδριώτης, τὸ 1953, σὲ δημοσίευμά του, ἐπιγραφόμενο *Οἱ Προέλληνες,* καταλήγει ὡς ἑξῆς: «Τὸ τελευταῖο μυστικὸ ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ καταγωγὴ τῶν Προελλήνων βρίσκεται χαραγμένο μὲ ἄγνωστο ἀλφάβητο καὶ σὲ ἄγνωστη γλώσσα στὶς χιλιάδες τῶν προελληνικῶν ἐπιγραφῶν». Μόλις πληροφορήθηκε, πρὸ τῆς ἐκτυπώσεως, τὴν ἀνάγνωση τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Πύλου καὶ τῶν Μυκηνῶν καὶ τὴν ἀποκάλυψη ἑλληνικῆς γλώσσας προσθέτει ἐπιλογικὰ τὴν ἑπομένη παρατήρηση: «Εἶναι ἡ γλώσσα τῶν Ἀχαιῶν τοῦ 14ου καὶ 13ου αἰώνα π.Χ., πολὺ πρὶν κατεβοῦν στὴν Ἑλλάδα οἱ Δωριεῖς (οἱ πρῶτοι καὶ μόνοι Ἕλληνες κατὰ τὸν V. Georgiev), ἐκείνων δηλ. ἀκριβῶς ποὺ ὁ Βούλγαρος γλωσσολόγος ἀγωνίστηκε νὰ τοὺς παρουσιάσῃ ὡς Θρακοϊλλυριούς».

Ἀλλὰ τὸ 1979 ἀναθεωρεῖ ἀρκετὲς ἀπὸ τὶς ἀπόψεις του[12] καὶ ὁ Βούλγαρος ἀκαδημαϊκὸς Georgiev, ὁ ὁποῖος πλέον ἐπικρίνει ἐκείνους, ποὺ παραγνωρίζουν τὸ ἐπιστημονικὸ ἐπίτευγμα τῆς ἀποκρυπτογραφήσεως τῶν πινακίδων καὶ μένουν προσκολλημένοι στὶς γνώσεις τῶν ἀρχῶν τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα[13]. Χάρη δὲ στὴν ἀνάγνωση τῆς Γραμμικῆς Β΄ Γραφῆς[14] ἡ διάσταση τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἡ ὁποία ὡς ἐπιστήμη προϋποθέτει κατ' ἐξοχὴν μνημεῖα γραπτά, ἐπιμηκύνεται ἀπὸ τὸν 8ο αἰώνα, 776 π.Χ., ἱστορικὴ λεγομένη ἀπαρχὴ τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων, σὲ παρελθὸν ἀπώτερο κατὰ πολλοὺς αἰῶνες. Ἐπὶ πλέον ἡ ἀνεύρεση καὶ ἡ ἀνάγνωση ἀπὸ τὸν Paul Faure ἐνεπιγράφων πινακίδων τοῦ 2700 π.Χ., γραμμένων στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, ἐνδέχεται ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ διευρύνουν περισσότε-

11. S.S. Wilson, *A narrative the Greek mission*.... London 1839, VII-VIII. Πβ. Γ.Θ. Ζώρας, *Ἑπτανησιακὰ Μελετήματα.* Ε΄. Ἀθῆναι 1976, 87.

12.Βλ. Γ. Μπαμπινιώτης, *Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.* Ἀθήνα 1985, 69.

13. Πβ. *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* (ΠΑΑ), 54, 1981, 178-179. Βλ. καὶ *Γνώση καὶ Γνώμη,* 10, 1993-1994, 42 κέ. ὅπου ὁ Ν. Λ. Λιαπῆς παραθέτει τὶς θέσεις τοῦ Georgiev.

14. Βλ. J. Chadwick, «Ἡ πρώτη ἑλληνικὴ γραφή», ΕΕΦΣΠΑ, 12, 1962, 513-530. Ὁ ἴδιος, «Ἡ γέννησις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης», αὐτ., 531-544, καὶ *Μακεδονικά*, 14, 1974, 440-441. Σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. G.C.Vlachos, *Les societés politiques homériques*, PUF, Paris 1974, 31. C. Doumas, «What did the Argonauts seek in Colchis?», *Hermathena*, CL, 1991, 31-41. Jean Faucounau, «Le disque de Phaestos bouleverse l' histoire de l' Antiquité», *Historia*, 603, 1997, 76-82. Περισσότερες παραπομπὲς βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐθνολογικὰ καὶ πολιτισμικὰ Βαλκανικῆς», *Πλάτων*, 49, 1997, 166 κ.ἑ.

ρο τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἐπαναφέρουν πρὸς ἐπανεξέταση τὴν παράλληλη θέση περὶ αὐτοχθονίας τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐπανόδων τους ἀπὸ ἀποδημίες ἀπότοκες ἐσωτερικῶν ἐρίδων, δοθέντος ὅτι εἶναι μεταγενέστερες τῆς προηγούμενης χρονολογίας. Ἡ δὲ πιθανότητα ἐπαυξάνεται μὲ τὴν ἐνεπίγραφη ξύλινη πινακίδα, ἡ ὁποία ἦλθε στὸ φῶς μόλις τὸ 1993 κατὰ τὴν ἀρχαιολογικὴ διερεύνηση τοῦ λιμναίου νεολιθικοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Δισπηλιοῦ Καστοριᾶς καὶ ὑπολογίζεται χρονικὰ στὸ 5264 π.Χ. Ἔτσι εὔλογα διανοίγεται δυνατότητα ἐπανεντάξεως στὸν ἑλληνικὸ κόσμο καὶ τῶν λογιζομένων ὡς Προελλήνων Πελασγῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν ἀκόμη ἐπίμαχο ἐπιστημονικὸ θέμα, ἂν καὶ κατὰ τὶς ἀρχαῖες πηγὲς οἱ Πελασγοὶ εἶναι Ἕλληνες καὶ ἡ Πελασγία Ἑλλάς[15].

Ἔξ ἄλλου, κατὰ τὸν Jean Bérard, οἱ Πελασγοί, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, φεύγοντας ἀπὸ τὴν Πελασγιώτιδα Θεσσαλία φθάνουν στὴν Ἤπειρο, περιοχὴ Δωδώνης, ἐπὶ Δευκαλίωνος, καὶ ἔπειτα στὴν Ἰταλία, ἑλληνόφωνοι[16]. Μὲ περισσὴ σαφήνεια ἐκφράζει τὴν ἑλληνικότητα καὶ τῶν Πελασγῶν τῆς Πελοποννήσου ὁ Διονύσιος Ἁλικαρνασεὺς (Ι,17, 2): «ἦν γὰρ δὴ καὶ τὸ τῶν Πελασγῶν γένος Ἑλληνικὸν ἐκ Πελοποννήσου τὸ ἀρχαῖον».

15. Jean Koumaris, «Le caractère autochtone du peuple grec», *Cahiers Ligures de Préistoire et d'Archéologie,* 10, 1961, 212-219, μὲ πλούσια βιβλιογραφία. M. Sakellariou, *Peuples préhelléniques d' origine indoeuropéenne,* Athènes 1979, 339: «Pélasges = Grecs, chez les Anciesns 98, 127, 176» καὶ «Pélasgia=Grèce chez lez Anciens 98, 127».

16. Πβ. *Revue des Etudes Anciennes*, LIV, 1952, 11-12, ὅπου ὁ J. Bérard συμπεραίνει: «Or, précisément ces Pélasges de Pise nous sont présentés par un texte de Caton et un texte de Pline comme des gens parlant la langue des Graeci, ou de la race des Graeci». Βλ. καὶ Lorenzo Braccesi, «La più antica navigazione greca in Adriatico», *SCO*, 18, 1969, 136 καὶ σημ. 49, ὅπου ὁ Στράβων ὑποστηρίζει τὴν ἑλληνικότητα τῶν Πελασγῶν (V, 2, 4 C 224). M. Biacardi, «I "Pelasgi": nome, etnografia, cronologia», *StClass Orient*, 10, 1961, 224 κέ. Δηλωτικὰ τοῦ πελασγολογικοῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι καὶ τὰ ἑπόμενα: Π.Κ. Γεωργοῦντζος, «Ἡροδότου τὸ πελασγικὸν ἔθνος καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος», *Πλάτων*, 38, 1986, 3-10. Δέσποινα Κοντονάτσιου, *Ἡ διάλεκτος τῆς Λήμνου. Ἐθνογλωσσολογικὴ προσέγγιση.* Θεσσαλονίκη 1988. Ἄννα Δημητρίου, *Πελασγοί. Ἡ Καταγωγὴ τῶν Ἑλλήνων.* Α΄ Νέα Θέσις. Ἀθῆναι 1994. Β΄. *Πελασγοί. Ἑλλάδα καὶ Μεσοποταμία.* Νέα Θέσις. Ἀθῆναι 1995. Κ. Φρ. Μαντινάος, *Οἱ Πελασγοί.* (Συνοπτικὴ Προϊστορία τῶν Ἑλλήνων). Ἐκδοτικὸς Οἶκος Κυρομάνος. Θεσσαλονίκη 2003, 194-197, Πελασγοί. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Δίγλωσσοι-ἀλλόγλωσσοι Ἕλληνες», ὅπου σχολιάζονται καὶ συγγραφὲς μὲ προφανεῖς τάσεις ἀποστασιοποιήσεως ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμό, ὅπως τῶν N. Caranica, C.B. Stefanoski, Ion Pachia Tatomirescu, Ioan M. Cardula, N. Στύλου (ἐκδόσεων Γ.Γέρου).

Α΄ ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΑ

1.- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ - ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Κατὰ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα ἡ πληθυσμικὴ σύνθεση τῆς Βαλκανικῆς, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Εὐρώπη, δηλώνεται κυρίως μὲ δύο ἐθνωνύμια συμβατικά[17], Ἰλλυριοὶ ΒΔ - Θράκες ΒΑ καὶ Ἕλληνες Ν[18].

Σύνορο Ἑλλήνων - Ἠπειρωτῶν καὶ Ἰλλυριῶν, σύμφωνα μὲ σαφὲς χωρίο τοῦ Πατέρα τῆς Γεωγραφίας Στράβωνος, εἶναι ἡ Ἐγνατία ὁδός[19], ἡ ὁποία μὲ δύο ἀφετηρίες στὶς ἀδριατικὲς ἀκτές, τὶς πόλεις Ἀπολλωνία καὶ Ἐπίδαμνο (Δυρράχιο) συνεχίζει τὸ ρεῦμα τοῦ Γενυσοῦ - Γενούσου - Σκούμπη ποταμοῦ. Προέκτασή του πρὸς τὰ ἀνατολικὰ λαμβάνεται ἡ νοητὴ γραμμὴ μεταξὺ τῶν πόλεων Στόβων καὶ Σκοπίων. Τοὺς δὲ Θράκες χωρίζει ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριοὺς ὁ ποταμὸς Μάργος[20], ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ ὄρος Σκάρδος, ὅπου πηγάζει, χύνεται στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Δουνάβεως, δυτικὰ τοῦ Βιμινακίου (σημ. Κοστολάτς)[21].

Οἱ Ἰλλυριοί, γιὰ τοὺς ὁποίους οἱ συγγραφὲς ἀφθονοῦν, μερικὲς δὲ ὁμολογουμένως θεωροῦνται καὶ ἐξαιρετικές, ὅπως τῶν ἀκαδημαϊκῶν M. Garasanin[22], F. Papazoglou[23], I.I. Russu[24], κατανέμονται σὲ πολλὰ ἔθνη-φύλα, περίπου 80-100,

17. Al. Fol, «Aperçu historiograghique des tribus Thraces», *Pulpudeva I. Semaines philippopolitaines de l' histoire et de la culture Thrace.* Sofia 1976, 10.

18. E. Condurachi, «Les peuples du Sud-Est européen et leur rôle dans l'histoire (antiquité)», CIESEE, II. *Archéologie, Histoire de l' antiquité, Arts*. Sofia 1969. 79-81, 286. Πβ. καὶ *Μακεδονικά*, 14, 1974, 227-228, 230, ὅπου ἐπισημάνσεις Φ. Πέτσα. Βλ. καὶ E. Condurachi, *Elemente de unitate ale coloniilor grecesti din Dobrogea si sudul U.R.S.S.*, Bucuresti, 1947.

19. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βόρειος Ἤπειρος. Ἱστορία-Πολιτισμός*, Ἰωάννινα 1990,6.

20. Ἐπιτρέπει δὲ τὴν ἐπικοινωνία τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς κατοίκους τῆς βαλκανικῆς ἐνδοχώρας καὶ τοὺς πέρα τοῦ Δουνάβεως Δάκες. Πβ. A. Bodor, «Contribuţii la problema agriculturii în Dacia înainte de cucerirea romană. Problema obstilor la daci», *Studii si Cercetări de Istorie Veche (SCIV)*, 7, 1956, 253-266, 8, 1957, 137-148, ἰδίως 262: «Ἕνας ἄλλος ἐμπορικὸς δρόμος ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ ἀνέβαινε διὰ τῶν κοιλάδων τῶν ποταμῶν Ἀξιοῦ (Βαρδάρη) καὶ Μάργου (Μοράβα). Ἀπὸ αὐτὸν τὸν δρόμο Ἕλληνες μετέφεραν τὸ λάδι καὶ τὰ κρασιὰ παίρνοντας ἀπὸ τοὺς Δάκες ἐργάτες, δούλους καὶ πρῶτες ὕλες». Βέβαια οἱ σχέσεις ἦσαν εὐρύτερες. Βλ. Al. Suceveanu, «Un Callatien dans d' armée d' Alexandre le Grand», Dacia, N.-S., 10, 1966, 339-346, ἰδίως 341-342.

21. G.G. Mateescu, *Granița de Apus a Tracilor,* Cluj 1925, 3.

22. M. Garasanin, «Considérations historiques et archéologiques sur l' état illyrien», *Glas*, 290, 1974, 29-32.

23. Fanoula Papazoglou, «Les origines et la destinée de l' Etat illyrien: Illyrii proprie dicti», *Historia*, 14, 1965, 143-179.

24. I.I.Russu, *Illirii. Istoria --Limba se onomastica-romanizarea*, Bucuresti 1969.

μὲ ποικίλα ὀνόματα, τῶν ὁποίων σχεδὸν δύο δεκάδες ἔχουν ἑλληνικὴ προέλευση[25].

Ὁ ἀριθμὸς τῶν θρακικῶν φύλων εἶναι μικρότερος. Ἐπακριβῶς ὁ Στράβων γράφει: «Ἔστι δ' ἡ Θράκη σύμπασα ἐκ δυεῖν καὶ εἴκοσι ἐθνῶν συνεστῶσα» (VII, 321, 48)[26].

Πολυωνυμία ἐπικρατεῖ καὶ στὰ νότια, ὅπου διακρίνονται Ἀχαιοί, Αἰολεῖς, Ἴωνες, Δωριεῖς, μετέπειτα δὲ καὶ ἐπὶ μέρους Ἠπειρῶτες, ποὺ συγκροτοῦνται

25. Βλ. I.I. Russu, ἔ.ἀ., 29, καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἰλλυρία» καὶ «Ἰλλυρικὴ γλώσσα», *Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάννικα*, 29,1987.

26. Βλ. καὶ SCIV, 7, 1956, 376, κέ. I.I. Russu, «Dispariția limbei si a populațiilor tracodace», *SCIV*, 8, 1957, 253-265. C. Poghirc, «La reconstitution scientifique d' un monde disparu: le monde thrace», *Revue des Etudes Sud-Est Européennes (RESEE)*, 14, 1976, 165 κέ Fanoula Papazoglou, *The central balkan tribes in pre- roman times: Triballi, Autariatae, Dardanians, Scordisci and Moesians,* Amsterdam 1978 (1η ἔκδ. σερβ. Serajevo 1969). *Μακεδονικά,*14, 1974, 228, ὅπου ὁ Φ. Πέτσας μεταφέρει τὰ συμπεράσματα τῆς F.P.: «οἱ Τριβαλλοὶ παρουσιάζονται συγγενεῖς περισσότερο πρὸς τοὺς Θρᾶκες παρὰ πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς.. καὶ ὁ ἀφανισμὸς τῶν Τριβαλλῶν στοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους..». Ἀνασύρονται δὲ ἀπὸ τὴν ἀφάνεια «φροντίδι» τῆς χημικοῦ Μ.Ε. Ζωῆς Παπαζήση- Παπαθεοδώρου, ἡ ὁποία ἔχοντας διασυνδέσεις μὲ τοὺς Μειονοτικοὺς (πραγματικοὺς) τῆς Δύσεως καὶ πασχίζοναις ἐπὶ δεκαετίες γιὰ τὴν ἀποκοπὴ τῶν Βλάχων Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸ καὶ γιὰ τὴν ἔνταξή τους σὲ καθεστὼς Μειονότητας, ἂν καὶ διεπιστημονικὰ καὶ διὰ βίου ἔμπρακτα εἶναι Ἕλληνες, σὲ «ἀπογευματινὸ Γυναικῶν τοῦ Συνδέσμου Περιβολιωτῶν Τρικάλων» συσχετίζει σκόπιμα τὸ γυναικεῖο ὄνομα τοῦ βασιλιᾶ τῶν Τριβαλλῶν Σύρμο! Πβ. *Πρωϊνὸς Λόγος,* 10.4.1997, 12, καὶ *Τρικαλινὰ Νέα*, 30.4.1997, 8, ὅπου ἀνασκευάζονται ἐντελῶς οἱ «ἀλχημεῖες» της ἀπὸ τὸν Δρα-Φιλόλογο Θεόδωρο Νημᾶ. Προφανέστατα ἡ Ζ.Π.-Π. δρᾶ ἐνορχηστρωμένα, δοθέντος ὅτι τὸ θέμα πεζογραφικὰ προδημοσιεύεται στὸ προπαγανδιστικὸ περιοδικὸ *Zborlu a nostru*, 2-3, 1993, 4-8, τοῦ ὁποίου ὁ ἐκδότης στὴ Γερμανία, ὅπου διαμένει, ἐμφανίζει τοὺς Βλάχους, σὰν ἐθνικὴ μειονότητα. Βλ. Vasile Barba, «Aromânii, o minoritate națională care îsi cere drepturile», *Noi Tracii*, Supl. 2, 1978, 6 κέ., ὅπως καὶ ὁ N. Caranica, *Les Aroumains: recherches sur l'identité d'une ethnie*, Besançon 1990, ποὺ ἐπιπρόσθετα ἀποκαλύπτει (σελ. 443), ὅτι τὸ 1985 ἀρχίζει ἡ ἐθνικὴ βλαχική, μὴ ἑλληνική, συνείδηση, ὅταν ἐνεργότατα συμμετεῖχε λόγῳ... εἰδικότητας ἡ Ζ. Π.-Π. Παρέλειψε δὲ τὸ ἀνδρικὸ ὄνομα Τραϊανός, ποὺ ὑπάρχει στὸ περιοδικό. Εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν προβεβλημένο ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ παραφιλολογία καὶ ἔχει προκαλέσει ἔντονα σχόλια εἰρωνικά. Βλ. Eug. Pittard, Les Races et l' Histoire, Paris 1924, 12-13. Ἡ ἐνορχήστρωση καταφαίνεται καὶ ἀπὸ δημοσίευμα ἐπιγραφόμενο «Τὰ προβλήματα τῶν μειονοτήτων στὰ Σκόπια, Ἐπαφὲς τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης», Ἡ Καθημερινή, 25.5.94, ὅπου ὡς ἐκπρόσωπος τῶν Βλάχων Σκοπίων ὁ Mite Κότσεφ θέτει, ὅπως καὶ ἡ Ζ. Π.-Π., ζήτημα ἐκμαθήσεως τῆς βλαχικῆς γλώσσας. Ἐκπροπωπεῖ δὲ πόσους σὲ σύνολο ἤδη τὸ 1948 (*Τρικαλινά*, 14, 1994, 500) 102.947; Ἐν τέλει ἡ γνωρίζουσα ἄριστα τοὺς Τριβαλλοὺς Fanoula Papazoglou, ἐξ ἀμφοτέρων τῶν γονέων Βλάχα, μολονότι σταδιοδρομεῖ στὰ Σκόπια ὡς ἀκαδημαϊκὸς καὶ στὸ Βελιγράδι ὡς καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου, δέχεται ὅτι οἱ Βλάχοι εἶναι ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς. Βλάχοι*, β΄ ἔκδοση, Ἀθήνα 1986, 32.

ἀπὸ περισσότερα φύλα, Μακεδόνες μὲ παρόμοια ποικιλώνυμη κατάτμηση, Θεσσαλοί, ποὺ συνέχουν Περραιβούς, Μάγνητες κ.λπ.

Κάποια προσθήκη στὴν ἐθνολογικὴ σύνθεση τῆς Βαλκανικῆς ἐπιφέρει ἡ ἄφιξη Κελτῶν-Γαλατῶν, ποὺ δοκιμάζονται ἀπὸ τὸν πειρασμὸ ἁρπαγῆς τοῦ χρυσοῦ, τῶν «Θησαυρῶν», τῶν Δελφῶν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἧττα τους ἀπὸ τοὺς Αἰτωλοὺς[27] ἐπιστρέφουν στὰ βορειότερα[28]. Ἀρχικὰ καταφεύγουν στὸν Σκάρδο καὶ προσονομάζονται Σκορδίσκοι[29]. Ἔπειτα ἕνα μέρος στρέφεται πρὸς τὰ νότια τοῦ Αἵμου, ὅπου ἱδρύει τὸ βασίλειο τῆς Τύλης[30], προφανέστατα ὄχι ἐπίφοβο, ἀφοῦ -κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Σόφιας G. Mihailov[31]- δὲν κατακτᾶ καμμία γειτονικὴ ἑλληνικὴ πόλη. Ὅσοι δὲ τελικὰ μετακινοῦνται στὴ Μικρασία ἐντοπίζονται στὴ Γαλλογραικία καὶ καθίστανται εὐρύτερα γνωστοὶ χάρη στὸν Ἀπόστολο τῶν Ἐθνῶν Παῦλο, ποὺ ἀλληλογραφεῖ μαζί τους.

2.- ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Κατὰ τὴν μακραίωνη ρωμαιοκρατία ἡ Βαλκανικὴ διατηρεῖται σχεδὸν ἀναλλοίωτη ἐθνολογικά. Διότι ἡ Ρώμη θεσπίζει μέτρα ἀπαγορευτικὰ μαζικῆς ἐξόδου ἀπὸ τὴν Ἰταλία ἐμψύχου δυναμικοῦ της[32].Ἀσκεῖ δὲ τὴν ἐξουσία ἀξιοποιώντας

27. Βλ. *Ἐπετηρίδα Ἑταιρείας Εὐρυτάνων Ἐπιστημόνων (ΕΕΕΕ)*, 1, 1990-91, 75.

28. Jean Markale, *Les Celtes et la civilisation celtique. Mythe et histoire*. Paris 1970, 97. M. Szabó, *Sur les traces des Celtes*, Budapest 1971.

29.M. Garasanin, «Contributions à l'archéologie et à l' histoire des Scordisques», *A Pedro Bosch-Gimpera en el septuagesimo aniversario de su macimiento*, Mexico 1963, 173 κέ. Ὁ ἴδιος «Héritage néolithique, innovations de l' époque du bronze, apports grecs, celtiques et romains», *AIESEE. Tradition et innovation dans la culture des pays du Sud-Est Européen.*Colloque tenu les 11 et 12 septembre 1967 à Bucarest à l' occasion de la IXe Assemblée Générale du CIPSH, Bucarest 1969, 29-33. G. Alföldy, «Des territoires occupés par les Scordisques», *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae (AAASH),* 12, 1964, 112 κέ. *Μακεδονικά*, 14, 1974, 229.

30. Βλ. Scarlat Lambrino, «Décret d' Histria en l' honneur d' Agathoclès», *Revue des Etudes Roumaines (RER)*, 5-6, 1960, 195 καὶ 209.

31. Βλ. G. Mihailov, «La Thace aux IVe et Ille siècles avant notre ère», *Athenaeum*, 39, 1961, 40.

32. Βλ.B. Gerov, «L' aspect ethnique et linguistique dans la région entre le Danube et les Balkans à l' époque romaine (Ier-IIe s.)», *Studi Urbinati*, 33, 1959, 179. Iorgu Iordan-Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanica,* Bucuresti 1965, 9 σημ. 1. Μάλιστα μεριμνᾶ γιὰ τὴν παραμονὴ ἢ καὶ ἐπιστροφὴ τῶν Ἰταλιωτῶν. Πβ. Μιλτ. Β.Χατζόπουλος, *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Σικελίας κατὰ τὴν Ρωμαιοκρατία,* 264-44 π.Χ., Ἀθήνα 1976, 51: «Τὸν ἴδιο σκοπὸ ἐξυπηρέτησε ἡ ἀποστολὴ ἀπὸ τὴν Σύγκλητο τοῦ Λευκίου Μανλίου στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες τοῦ 208 π.Χ., γιὰ νὰ προσκαλέση τοὺς Σικελιῶτες φυγάδες νὰ ἐπιστρέψουν στὶς ἑστίες τους καὶ νὰ ἀνακτήσουν τὰ ἀγαθά τους, καθὼς καὶ τὰ εὐεργετικὰ μέτρα τοῦ Ποπλίου Κορνηλίου Σκιπίωνος(205π.Χ.)ὑπὲρ τῶν Συρακοσίων τῶν ὁποίων εἶχαν καταπατηθῆ οἱ περιουσίες». Βλ. καὶ Τ. Λίβιος, XXIX, 1, 14-19.

συστηματικὰ τὸν ἐντόπιο πληθυσμὸ τῶν νέων κτήσεών της καὶ πρὸ πάντων τὸν πολιτισμικὰ ἀνώτερο, δηλαδὴ τοὺς Ἕλληνες, ὅπως σημειώνει ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Βαρσοβίας Iza Biezunska - Malowist[33]. Πολὺ προγενέστερα ἐπισημαίνει τὴν ἀνταπόκριση Ἑλλήνων ὁ μεγάλος Γερμανὸς ἱστορικὸς G. Hertzberg[34]. Συντρέχουν ἄλλως τε πρόσθετοι καὶ μάλιστα ἀποχρῶντες λόγοι: Ἡ προστασία τῶν πατρίδων τους ἀπὸ ἐπιδρομὲς γειτόνων, βόρεια τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας, ἢ μακρινῶν[35], καὶ ἡ ἀπόκτηση δελεαστικῶν προνομίων[36], παρεπομένων

33. Πβ. I.Biezunska-Malowist, «La propriété foncière dans l' Egypte romaine et le rôle de l' élé- ment romain». M. I. Finley, édit., *Problèmes de la terre en Grèce ancienne*, Paris 1973, 261. Βλ. καὶ Achille Lazarou, «Présence hellénique en Egypte romaine», *Graeco-Arabica*, 3, 1984, 65 σημ,83, 71 σημ. 109.

34. G. F. Hertzberg, *Histoire de la Grèce sous la domination des Romains.* Traduite de l' allemand sous la direction de A. Bouchié Leclercq, professeur à la Facultè des Lettres de Paris. Tome deuxième. D' Auguste à Septime Sévère par E. De Liebhaber, Paris 1888, 50-51, καὶ Γουσταῦος Φρ. Χέρτσβεργ, *Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐκτιθεμένη κατὰ τὰς πηγάς.* Μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Π. Καρολίδου, Ἀθῆναι 1902, Β΄ 64. Κατὰ τὸν Τίτο Λίβιο (XXXIII, 16,3 XLIII, 21,4 κ.ἄ.) οἱ Ἠπειρῶτες καὶ πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως ἐντάσσονται ἐθελοντικὰ στὰ βοηθητικὰ (auxilia) σώματα τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Βλ. καὶ N.G.L. Hammond, «The opening campaigns and the battle of the Aoi Stena in the Second Macedonian war», *Journal of Roman Studies (JRS),* 56, 1966, 53. Ὁ ἴδιος, *Epirus*, Oxford 1967, 598, 601, 619. Δημ. Κανατσούλης, *Μακεδονικά*, 2, 1953, 185. S. I. Oost, *Roman Policy in Epirus and Acarnania in the age of the roman conquest of Greece*, Dallas, 1954, 13, 48, 79. P. Cabanes, *L' Epire de la mort de Pyrrhos à la conquête romaine (272-167 αν. J.C.)*, Paris 1976,185. Μετὰ τὴν ἧττα τοῦ Περσέως, τελευταίου βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας (179-168), οἱ Ρωμαῖοι διατηροῦν τὸ μακεδονικὸ ἀμυντικὸ σύστημα. Πβ. Τ. Λίβιος, XLV, 29: «regionibus quae adfines barbaris essent (excepta autem tertia omnes erant), permisit ut praesidia armata haberent». Τὰ ἴδια γράφει καὶ ὁ Διόδωρος, 30, 8, 9: «ἐν δὲ τοῖς ἐσχάτοις τῆς Μακεδονίας τόποις, διὰ τὰς τῶν παρακειμένων ἐθνῶν ἐπιβουλάς, κατέστησαν στρατιώτας». Πβ. καὶ C. Poghirc, «Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans», *les Aroumains,* INALCO 1989, 18: « Les praesidia armata macédoniens furent maintenus et organisés à la romaine». Μετέρχονται δὲ οἱ Ρωμαῖοι τὰ πάντα, γιὰ νὰ προσεταιρισθοῦν τὸν μακεδονικὸ λαό. Βλ. E. Will, *Histoire politique du monde hellénistique* II, Nancy 1967, 236-237. Διότι ἄλλως τε πιστεύουν, ὅτι οἱ Μακεδόνες εἶναι οἱ πλέον ἀξιόμαχοι καὶ οἱ καταλληλότεροι γιὰ τὸν τακτικὸ στρατό, τὶς λεγεῶνες, οἱ ὁποῖες στὶς περιπτώσεις ἀμιγοῦς μακεδονικῆς συγκροτήσεώς τους ὑπερβαίνουν τὸν κανονικὸ ἀριθμὸ (5000-6000) καὶ φθάνουν σὲ τριπλάσιο (16000). Βλ. Δίων Κάσσιος LXXIII, 7, 1. Th. Chr. Sarikakis, «Des soldats macédoniens dans l' armée romaine», *Ἀρχαία Μακεδονία*, II, Θεσσαλονίκη 1977, 431-464.

35. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Θεσπιεῖς κατὰ Κοστοβώκων καὶ στρατολογία Ἑλλήνων ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βοιωτῶν Μελετῶν,* Α΄ α΄ , 1988, 291-306.

36. R. Thouvenot, «Sur les avantages concédés aux vétérans par l' empereur Constantin», *Mélanges André Pigniol,* Paris 1966, 843-844. Michel Feugère, *Les armes des Romains*, Paris 1993, 156-258.

37. Πβ. Michel Dubuisson, «Problèmes du bilinguisme romain», *Les Etudes Classiques, (LEC)*, 49, 1981, 42: «Claude, tout philhellène qu' il était par ailleurs, considérait ainsi que "quiconque ne par-

τοῦ δικαιώματος τοῦ Ρωμαίου πολίτου, μὲ τὴν προϋπόθεση γνώσεως καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσας[37]. Εὐνόητα ἡ διοίκηση, στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ στὰ ἀνώτατα κλιμάκια, στελεχώνεται μὲ Ρωμαίους[38], ἀκραιφνεῖς ἢ Ἰταλούς. Ὅμως οἱ Ρωμαῖοι πολίτες, ποὺ ἀναχωροῦν ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ χερσόνησο γιὰ καλύτερη τύχη στὸν βαθμιαῖα ρωμαιοκρατούμενο βαλκανικὸ χῶρο ὡς ἔμποροι καὶ γενικὰ ἐπιχειρηματίες εἴτε ἐφήμερα καὶ περιοδικὰ εἴτε καὶ γιὰ ὁριστικὴ ἐγκατάσταση, ἂν καὶ ἀποκαλοῦνται Ἰταλοί, κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Λιέγης Michel Dubuisson, εἶναι Ἕλληνες[39].

3.- ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ - ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ὅπως μὲ τὶς καθόδους μέχρι Πελοποννήσου ποικιλωνύμων λαῶν, Κοστοβώκων, Γότθων κ.λπ., ἐπὶ ρωμαιοκρατίας δὲν ἐπέρχεται ἐθνολογικὴ μεταβολή, ἔτσι ἀβάσιμες εἶναι καὶ οἱ περίπου πάγιες θεωρήσεις περὶ τοῦ ἀντιθέτου κατὰ τὸν μεσαίωνα. Συγκεκριμένα ἡ πολύκροτη Ἀβαροκρατία[40], μάλιστα τῆς Πελοποννήσου ἐπὶ ἕνα καὶ μισὸ αἰώνα, ἀποτελεῖ τυπικὸ παράδειγμα παρερμηνείας τῶν πηγῶν καὶ διαιωνίσεως χονδροειδοῦς ἀβελτερίας[41].

Ὁπωσδήποτε ἐπιπτώσεις ἐθνολογικὲς[42] ἔχουν οἱ κάθοδοι, περιπλανήσεις καὶ ἐγκαταστάσεις σλαβικῶν φύλων[43], Σλοβένων, Κροατῶν, Σέρβων. Πρόσφατα

---

lait pas la langue des Romains" ne poouvait être considéré comme Romain».

38. Ὡστόσο πβ. *Χρονικὰ* (Μακεδονικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος) 2, 1980, 66, ὅπου -κατὰ τὸν Π. Γυιόκα- «... ὁ Ρωμαῖος νικητὴς τοῦ Περσέως εἰς τὴν Πύνδαν Αἰμίλιος Παῦλος, Ἕλλην τὴν καταγωγήν». Ἐπίσης S. J. De Laet, *Etude sur l' organisation douanière chez les Romains, surtout à l' époque du Haut-Empire,* Brugge 1949, 294-295, ὅπου ἀποκαλύπτεται ὅτι ὁ Vibius C. f. Ouf. Salutaris εἶναι Ἕλληνας, ποὺ ἀνέρχεται στὰ ὑψηλότερα ἀξιώματα: provinciae, praefectus cohortis Asturum et Gallaecorum, tribunus militum legionis XXII Primigeniae p.f., subprocurator provinciae Mauretaniae Tingitanae, item provinciae Belgicae. Βλ. καὶ M. Euzennat, «Grecs et orientaux en Maurétanie Tingitaine», *Antiquités Africaines*, 5, 1971, 161-178.

39. Πβ. *Latomus*, 42, 1983, 544: « Ἰταλοί, c' est-à dire, manifestement, à des Grecs établis en Italie.»

40. Σύντομη σκιαγράφηση βλ.Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἄβαροι», *Ἐγκυκλοπαίδεια «Ὑδρία»* (1978).

41. Ἀλλὰ καὶ σκοπιμότητες ἔκδηλες συνεχίζονται, ὅπως ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ahmet Aydinli, *Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία,* 1, 1973, 341, κατὰ τὸν ὁποῖο «οἱ Σλαβομακεδόνες ἀπόγονοι Ἀβάρων»! Ἐπιστημονικὲς θέσεις καὶ ἐπισημάνσεις βλ. Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Τὸ «Μακεδονικὸ Ζήτημα», Ἱστορικὴ θεώρηση τοῦ προβλήματος*, Ἑλληνικὴ Ἐπιτροπὴ Σπουδῶν ΝΑ Εὐρώπης. Κέντρο Σπουδῶν ΝΑ Εὐρώπης, Ἀθήνα 1988, 23 κέ. Ἐπίσης ἔκδοση στὴ γαλλικὴ τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου, στὴν ἀγγλικὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου, συλλογική, στὴν ἰταλικὴ τοῦ Πανεπιστημίου Παλέρμου.

42. P. Charanis. «Ethnic Changes in the Byzantine Empire in the Seventh Century». *Durbarton Oaks Papers*, 13, 1959, 23 κέ.

43. Lemerle, «Invasions et migrations dans les Balkans...», *Revue Historique*, 111, 1954, 265-308. Vasilka Tapkova-Zaimova, *Byzance et les Balkans à partir du Vle siécle, Les mouvements ethniques et*

ὁ Paul Garde γράφει: «Κατὰ τοὺς 6ο καὶ 7ο αἰῶνες καταφθάνουν οἱ Σλάβοι, οἱ ὁποῖοι ἀρχικὰ κατακλύζουν ὁλόκληρη τὴ Χερσόνησο, ἔπειτα δὲ ἐγκαθίστανται στὴν κεντρικὴ ζώνη, τὴν ὁποία κατέχουν σήμερα, ἀπωθώντας τοὺς Λατίνους [ἤτοι ἐκλατινισμένους] πρὸς βορρᾶ τοῦ Δουνάβεως»[44].

Γιὰ τὰ νότια τῆς Βαλκανικῆς, τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Σάλτσμπουργκ Al. Randa[45] καὶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου E. Petrovici[46] ἐπισημαίνουν τὸ ἀσήμαντο τῆς σλαβικῆς

---

les Etats, London, Variorum Reprints 1979. Αἰκατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία,* Α΄ 324-610, Ἀθῆναι 1975, 319 κέ.

44. Π. Garde, *Les Balkans*, Paris 1994, 33. Πβ. δὲ γιὰ τὴν πέρα τοῦ Δουνάβεως λατινοφώνων, δηλ. Βλάχων, μετακίνηση Edouard Bourciez, *Eléments de Linguistique Romane,* Paris 1967, 136: «Les populations parlant latin, qui étaient au sud du Danube, semblent avoir reflué peu à peu vers l' ancienne Dacie...». Μάλιστα σαφέστερα ὁμολογοῦν τὴν ἄνοδο Βλάχων τῆς βόρειας Βαλκανικῆς καὶ Ρουμάνοι, ὅπως οἱ Densusianu, T. Papahagi, A. Sacerdoteanu, Siadbei, C. καὶ H.Daicoviciu. Ἐπὶ μέρους παραπομπὲς βλ. Achille Lazarou, «Aroumain Bana: est-il un héritage aborigène?», *Balkan Studies,* 29, 1988, 325 σημ. 77 καὶ ΣΤ *Διεθνὲς Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης,* Σόφια: 30 Αὐγούστου - 5 Σεπτεμβρίου 1989, Ἀθήνα 1990, 419 σημ. 77. Ὁ Βυζαντινὸς χρονογράφος Κεκαυμένος, ἡ μόνη πηγὴ καθόδου, στὴν ὁποία κυρίως στηρίχθηκε ἡ ὑπεραιωνόβια ρουμανικὴ προπαγάνδα, χαρακτηρίζεται «ἀρκετὰ ἀναληθὴς» ἀπὸ τὸν Ρουμάνο καθηγητὴ C.Po-ghirc (*Romanica Aenipontana,* 14,1987,344), ποὺ ἀσφαλῶς ἐπηρέασε καὶ τὸν ἀπεσταλμένο στὴ Δύση πρὸς ἀναζωπύρηση τοῦ ζητήματος P. Nasturel (*Les Aroumains,* INALCO, 1989, 75). Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου», *Θεσσαλικὰ Χρονικά*, 11, 1976, 90-119. Ὁ ἴδιος, *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι*, Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, Ἀθῆναι 1993, 44-73. Ὁ ἴδιος, «La révolte des Larisséens en 1066», *La Thessalie, Actes de la Table-Ronde* 21-24 Juillet 1975 - Lyon, Collection de la Maison de l' Orient Méditerranéen No 6, Série Archéologique 5, Lyon--Paris 1979, 303-318. Γιὰ τὴν ἀπήχηση τῆς ἀνακοινώσεως βλ. *Ἐλευθερία (*Λαρίσης) 7.10.1975 καὶ *Γλωσσολογία,* 5-6, 1986-87, 155 σημ. 1. Παρὰ ταῦτα ἐπαναφέρουν τὴν ἐπιστημονικὰ παρωχημένη καὶ ἀβάσιμη θεωρία καθόδου ἑλληνόφωνοι ἐρασιτέχνες, οἱ ὁποῖοι γίνονται βαστάζοι τῆς προπαγάνδας γιὰ δημιουργία Βλαχικῆς Μειονότητας στὴν Ἑλλάδα. Γιὰ τὰ ἀσυγχώρητα σφάλματά τους, ἐγκλήματα καθοσιώσεως, βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Πολιτισμικὰ καὶ ἐθνικῶς ἐπιβλαβῆ ἀπολίτιστα», *Τρικαλινά*, 16, 1996, 103 κέ. Ὁ ἴδιος, «Σύγχρονα μειονοτικὰ ζητήματα καὶ ἑλληνικὲς εὐθύνες» *Νέα Ἑλλοπία*, 3, 1996, 35 β καὶ σημ. 35. Ὁ ἴδιος, *Ἐθνικὰ θέματα καὶ κρατικὴ ἀκηδία*, Ἐκδόσεις Πελασγός. [Ἀθῆναι, 2002], 46 κέ. Εὐτυχῶς ἐνημερώνεται ἔγκυρα ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας. Πβ. Μαρία Σωνίδου, «Ἐπισημάνσεις τοῦ Προέδρου», *Ἡ Καθημερινή*, 22.4.1997,

παρουσίας καὶ ἐπιδράσεως, κατ' ἀντίθεση πρὸς τὰ μυθιστορηματικὰ Fallmerayer, τὸν ὁποῖο ἔγκαιρα καὶ ριζικὰ ἀντικρούει ὁ τσεχικῆς καταγωγῆς καθηγητὴς τῶν Πανεπιστημίων Βιέννης καὶ Σόφιας, συνάμα δὲ συγγραφέας τῆς *Ἱστορίας τῆς Βουλγαρίας*, C. Jirecek καὶ τὸν ὁποῖο ἐπὶ πλέον ἀπομυθοποιεῖ πλήρως ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Μονάχου Th. von Uzorinac-Kohary[47]. Δυστυχῶς στὴν Ἑλλάδα περνοῦν συνήθως ἀπαρατήρητες καὶ τόσο καίριες συμβολὲς τῶν κατ' ἐξοχὴν εἰδικῶν σὲ διαρκῶς φλέγον ἐθνικὸ θέμα[48].

Πάντως οἱ Σλάβοι ἀφομοιώνουν τοὺς Βουλγάρους, τῶν ὁποίων τὶς μεταλλαγὲς περιγράφει περίτεχνα ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Διονύσιος Ζακυθηνὸς σὲ μελέτημά του ἐπιγραφόμενο *Οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τοῦ ἐξελληνισμοῦ εἰς τὸν ἐκσλαβισμόν*[49].

Δὲν μένουν ἐντελῶς ἀνεπηρέαστοι καὶ οἱ μόλις τὸν 11ο αἰώνα μνημονευόμενοι Ἀλβανοὶ ἢ Ἀρναούτηδες, οἱ αὐτοαποκαλούμενοι Σκυπιτάροι, τῶν ὁποίων τόσο ἡ καταγωγὴ ὅσο καὶ ἡ ἐτυμολογία τοῦ ἐθνωνυμίου προτιμήσεώς τους συνιστοῦν πρόβλημα ἐπίμαχο. Ἡ ἀρχικὴ κοιτίδα τους ἀναζητεῖται: α) Στὸ Ἀρτζεμπαϊτζάν, κατὰ τον καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἄγκυρας Ahmet Aydinli, ὁ ὁποῖος τοὺς θέλει Τούρκους. β) Στὸ Ἡνωμένο Βασίλειο, κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Σόφιας Rusi Stoikov, ποὺ συνδέει τὴν ἐμφάνισή τους μὲ τοὺς Νορμανδούς. γ) Στὴ νότια Ρωσία, Μεγάλη Σκυθία, κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Μονάχου G. Stadtmüller. δ) Στὴ Δακία, Παρακαρπαθιακὴ χώρα, κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου B. P. Hasdeu. ε) Στὴ Βαλκανικὴ μὲ δύο ἐκδοχὲς προελεύσεως: i) Θρακικῆς, τὴν ὁποία ὑποστηρίζουν οἱ περισσότεροι καὶ περιφημότεροι βαλκανολόγοι, ὅπως οἱ H. Baric´, VI. Georgiev, C. Poghirc, A. Rosetti, I.I. Russu, M. D. Savic´, P.H. Stahl κ.ἄ. ii) Ἰλλυρικῆς, τὴν ὁποία

14, στὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης (Στρασβοῦργο): «Ὁ κ. Στεφανόπουλος, πάντως, ἀρνήθηκε ὅτι ὑπάρχει βλαχόφωνη μειονότητα στὴν Ἑλλάδα καὶ χαρακτήρισε τοὺς βλαχόφωνους ὡς ἕνα ἀπὸ τὰ πολυτιμότερα κομμάτια τῆς χώρας μας».

45. Al. Randa, «Le Sud-Est Européen, partie intégrante de l'Europe» , RER, 7-8, 1961, 133: «Ces Slaves (du Sud) immigrants n' étaient pas nombreux».

46. E. Petrovici, «Les Slaves en Grèce et en Dacie», *Balcania*, 7, 1944, 472. Ὁ ἴδιος, *Studii de dialectologie si toponimie*, Bucuresti 1970, 151: «L' influlence slave sur la langue grecque est sans im-portance».

47. Th. Von Uzorinac-Kohary, «Sur les recherches allemandes concernant le Sud-Est de l' Europe», *Association Internationale d' Etudes du Sud-Est Européen, Bulletin,* 2, 1964, 32.

48. Τὸ χειρότερο εἶναι ὅτι τὸ δῆθεν ἑλληνικὸ κράτος προσφέρει γιὰ μόρφωση στοὺς ὑπηκόους του ἀνεπιστημονικὰ καὶ μισελληνικὰ φληναφήματα, οἱ δὲ ὑπεύθυνοι παραμένουν ἀτιμώρητοι, ἂν δὲν ἐπιβραβεύονται. Βλ. Ἀντ. Σκυλλάκος, «Ἕνας Γραικύλος στὴ βιβλιοθήκη σας», *Τὰ Νέα*, 3.5.1984, 12. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ νομοῦ Τρικάλων», *Φιλολογικὸ Ἡμε-*

ἐσκεμμένα ἐπιλέγουν οἱ Σκυπιτάροι, βασιζόμενοι ἰδίως στὴν ἀποδοχή της ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Th. Capidan κ.ἄ., ποὺ ὡστόσο διαρρήδην ἀποκλείουν τὴν αὐτοχθονία τῶν Σκυπιτάρων στὸν χῶρο τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας. Εἰδικὰ ὁ Capidan διαπιστώνει ἀπουσία ὁποιασδήποτε μνείας Ἀλβανῶν στὴ διάρκεια τῶν βυζαντινοβουλγαρικῶν πολέμων, μολονότι ἡ Ἀχρίδα κατὰ τοὺς 10ο καὶ 11ο αἰῶνες ἦταν ἕδρα Βουλγάρων, ὁ δὲ τελευταῖος τσάρος Ἰωάννης Βλαδίμηρος δολοφονήθηκε στὸ Δυρράχιο (1017). Ἐκεῖ ἕνα αἰώνα ἐνωρίτερα ὁ Συμεὼν εἶχε καταλάβει τριάντα πόλεις.

Ἐπὶ πλέον ἀγνοοῦνται ἢ παραλείπονται οἱ ὅροι Ἀλβανία, Ἀλβανοὶ μὲ σημασία ἐθνωνυμικὴ ἀπὸ τὸν περιφημότερο λατινιστὴ τοῦ 15ου αἰώνα, τὸν Αἰνεία Σίλβιο, φιλολογικό ψευδώνυμο τοῦ Πάπα Πίου Β΄ (1405-1464), ὁ ὁποῖος τότε διερευνοῦσε τὴν πληθυσμικὴ σύνθεση τῆς Βαλκανικῆς προσδοκώντας τὸν προσεταιρισμὸ τῶν ἐνδεδειγμένων γιὰ σταυροφορία κατὰ τῶν Τούρκων. Τὸν δὲ Γεώργιο Καστριώτη ἀνάγει στὴ Μακεδονία[50].

Ἐπιπρόσθετα πληθυσμοί, ὅπως οἱ Βογόμιλοι[51], θρησκευτικῆς αἱρέσεως, τῆς

ρολόγιο Τρίκκης 1991, 62-63 σημ. 22. Ὁ ἴδιος, «Ἐκδοχὲς ἐθνολογικῆς συνθέσεως νομοῦ Γρεβενῶν», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου τῶν ἀπανταχοῦ Γρεβενιωτῶν*, Γρεβενὰ 1994, 81-97.

49. *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* (ΠΑΑ), 56, 1981, Β΄, 229-240, πίν Ι-ΙΧ. Οἱ Σέρβοι κατ' ἐξοχὴν ἀποτελοῦν ἀμάλγαμα Ἰλλυριῶν, Κελτῶν-Σκορδίσκων, Σέρβων-Σλάβων. Βλ. Les Sorabes ou Serbes du Lusace, *Civilisations de l' Europe centrale et du Sud-Est,* 3, 1994, ἀφιέρωμα μὲ συνεργασίες τῶν H. Schuster-Sewc, J. Kudela, P. Ovtracht, C. de Bel Air. Βλ. καὶ Μαλιγκούδης, *Φ., «Τὸ Σκοπιανὸ ζήτημα»,* Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1994, 43.

50. *Βλ. Παρνασσός*, 34, 1992, 401-424, καὶ ἀνάτ. μὲ εὑρετήρια ὀνομάτων, ὅπου οἱ ἐπὶ μέρους παραπομπὲς στοὺς μνημονευομένους ἐπιστήμονες διευκολύνονται. Ἐπίσης Ἀχ. Λαζάρου, Ἀλβανία», Νέα Ἑστία, 136, τεῦχος 1619, 1994, 80-97. Πβ. καὶ *Dacoromania,* 2, 1921-1922, 486. Συνάμα δὲ I.I. Russu, «Disparitia Limbii si a populatiilor traco-dace», *Studii si Cercetari de Istorie Veche (SCIV)*, 8, 1957, 261, ὅπου ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς συμπεραίνει: «Ἡ ἀλβανικὴ, ἰνδοευρωπαϊκοῦ τύπου satem, ὁμιλουμένη ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς (Ἀργοναούτηδες ἤ, ὅπως οἱ ἴδιοι αὐτοαποκαλοῦνται, Skipetari), πρέπει νὰ θεωρεῖται ὡς ἕνας ἀπ' εὐθείας συνεχιστὴς τῆς θρακικῆς γλώσσας». Ἐπίσης βλ. *Linguistique Balkanique,* 2, 1960, 15-19, ὅπου κατὰ τὸν Βούλγαρο ἀκαδημαϊκὸ VI. Georgiev, οἱ Σκυπιτάροι ζοῦν στὴ Δαρδανία, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀργότερα μετακινοῦνται στὰ κατεχόμενα ἐδάφη. Σὲ μεταγενέστερο δὲ δημοσίευμά του, *Actes du premier Symposiun Intern. de Thracologie...*Milano 1978, 90, ἀποκλείει τὴν προέλευση τῆς ἀλβανικῆς ἀπὸ τὴν ἰλλυρική: «Je précise que l' albanais ne provient pas de l' illyrien». Ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὶς στῆλες τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ *Studia Albanica*, 1, 1969, 134, ἀρνεῖται τὴν αὐτοχθονία τῶν Ἀλβανῶν ὁ ἀκαδημαϊκὸς Al. Rosetti: «Quant à l'habitat primitif des ancêtres des Albanais, leur terminologie de la navigation et de la pêche, qui sont empruntées, prouve d' une manière indubitable qu'ils sont arrivés tard sur le littoral maritime». Ἐπίσης *Ephemeris Dacoromana* (ED), 1, 1923, 373, καὶ G. Petrovitch, *Georges Castriota Scandeberg*. Essai de bibliographie raisonnée. Ouvrages sur Scanderberg écrits en langues française, anglaise, allemande, latine, italienne, espagnole, portugaise, suédoise et grecques et publiés

ὁποίας ἡ ἐπιρροὴ ὑπερβάλλεται, καθὼς καὶ οἱ Κουμάνοι-Πετσενέγοι[52], ἀργότερα δὲ Πολωνοὶ κ.ἄ., δὲν προκαλοῦν διαφοροποιήσεις αἰσθητές. Διότι ἢ ἀποχωροῦν ἢ φθίνουν ἐξ αἰτίας δυσκολιῶν προσαρμογῆς, κλιματικῆς καὶ βιοτικῆς[53].

Ἐπειδὴ ἔνδοξοι καὶ φιλόδοξοι Βυζαντινοὶ στρατηγοί, ὅπως Βάρδας Σκληρός, Βάρδας Φωκᾶς κ.ἄ., ἐπιχειροῦν ἀνάρρησή τους στὸν θρόνο τῆς αὐτοκρατορίας, παρεκβαίνουν καὶ οἱ ἐκσλαβισμένοι Βούλγαροι ὑπὸ ἡγεσίες ἀλλογενεῖς, ἀρμενικὴ-Σαμουήλ[54], κουμανική- Ἀσανίδες[55], ἐπιδιώκοντας σὲ δύο περιόδους ἡγεμονία σὸ Βυζάντιο μὲ θλιβερὸ καὶ ὀδυνηρὸ ἐπακόλουθο τὴν ἀποδυνάμωσή του καὶ τὴν ἐπιτάχυνση τῆς ὀθωμανικῆς ἐπεκτάσεως, βλαπτικῆς γιὰ ὅλους τοὺς

---

depuis l'imprimerie jusgu'à nos jours. Paris, Leroux, 1881. XXIX, 187, σσ. Τ.Π. Γιοχάλας, *Ὁ Γεώργιος Καστριώτης-Σκεντέρμπεης εἰς τὴν Νεοελληνικὴν ἱστοριογραφίαν καὶ λογοτεχνίαν.* ΙΜΧΑ. Θεσσαλονίκη 1975,

51. D. Obolensky, *The Bogomils. A Study in Balkan Neo--manichaeism,* Cambridge 1948. D.Angelov, «Le mouvement bogomile dans les pays slaves balkaniques et à Byzance», *Problemi attuali de scienza e di cultura, Atti del convegno internazionale sul tema: L' oriente cristiano nella storia della civiltà,* Roma 1964, 607-617. A. Balota, «Bogomilismul si cultura maselor populare din Bulgaria si Tarile Romîne», *Romanoslavica*, 10, 1964, 19-71. Milorad Pavic´, «Aperçu sur les plus importantes périodes de l' histoire des idées et des mouvements idéologiques chez les peuples yougoslaves», *Bulletin AIESEE*, IV, 1-2, 1966,26 κέ. Δ. Μιχαλόπουλος, *Ὁ Ἐθνικὸς Διχασμός. Ἡ ἄλλη διάσταση.* Ἐκδόσεις Τροχαλία [Ἀθήνα] 1997, 47 κ.ἑ.

52. P. Diaconu, «Despre pecenegii de la Dunarea de jos în secolul X», *Studii,* 18, 1965, 1117 κ.ἑ. Ὁ ἴδιος, «Les Petchénègues du Bas-Danube au Xe siècle», *Dacia,* N.S., 11, 1967, 259-270. Ὁ ἴδιος *Les Petchénègues au Bas-Danube*, Bucarest 1970.

53. Βλ.Pittard, ἔ.ἀ., 12-13, 517.F. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l' époque du Philippe* II, Paris 1949, 185, καὶ ἑλλ. μετάφραση· *Ἡ Μεσόγειος...*, Μ.Ι.Ε.Τ. Ἀθήνα 1991. Πβ. Ap. Vacalopoulos, «Byzantinism and Hellenism. Remarks on the Racial Origin and the Intellectual Continuity of the Greek Nation», *Balkan Stydies*, 9, 1968, 107-108.

54. N. Adontz, *Samuel l' Arménien, roi des Bulgares*, Bruxelles 1938(=*Études Arméno-Byzantines,* Lisbonne 1965, 347-407).

55. N. Banescu, *Un problème d' histoire médiécale: Création et caractère du second empire bulgare (1185)*, Bucuresti [1943], 74 κέ. B.Primov, *Crearea celui de-al doilea ţarat bulgar si participarea Vlahilor.* Bucuresti 1971, 33 κέ. Nasturel, ἔ.ἀ., 75, ὁ ὁποῖος μόλις ἐπισημαίνει τὶς σκοπιμότητες ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Ρωσίας, τοῦ πανσλαβισμοῦ, παραλείποντας τῆς Ρουμανίας, ἂν καὶ ἐξ ἴσου αὐθαίρετα καὶ αὐτὴ ἰδιοποιεῖται τοὺς Βλάχους τῆς Βαλκανικῆς, ἀφοῦ δὲν εἶναι χώρα βαλκανική. Δὲν εἶναι ἄλλως τε δακικὸς ὁ πυρήνας τῆς ἐθνολογικῆς συνθέσεως τῆς συγκεκριμένης βαλκανικῆς περιοχῆς, ὅπως διαφαίνεται ἀπὸ τὶς κατωτέρω παραπομπὲς σὲ συγγραφὲς τῶν ἀκαδημαϊκῶν Banescu, Pippidi, Vulpe (βλ. σημ. 71, 72, 73) καὶ ὑποδηλώνεται ἀπὸ τὸν τίτλο δημοσιεύματος τοῦ Stelian Brezeanu, «Grecs et Thraco-Romains au Bas-Danube sous le régne du tsar Boris-Michel», *RESEE,* 1981, 643. Ἐπίσης βλ. Al.T. Dumitrescu, *Alanii. Migratiuni, graiu, credinţa,*Bucuresti 1907. Ὅμως ὁ ρουμανικὸς μεγαλοϊδεατισμὸς κατὰ καιροὺς φθάνει στὴ Ναύπακτο, Ταίναρο, Κρήτη, μὲ μόνη τεκμηρίωση τὴν ὕπαρξη ἐπωνύμου Βλάχος! Βλ. Ach. G. Lazarou, «Peut-on parler d' une survivance romaine en Péloponnèse?», *Πρακτικὰ τοῦ Α΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν*

λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς[56]. Ἡγεμονικὲς τάσεις διακατέχουν καὶ Σέρβους, τῶν ὁποίων ἡ χώρα, Σερβία, διατελεῖ διοικητικὴ περιφέρεια τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, θέμα βυζαντινὸ[57]. Μεταξὺ δὲ τῶν Σέρβων ἡγετῶν προέχει ὁ Στέφανος Ντουσάν[58], ὁ ὁποῖος ὑπερβαίνοντας τὸν καθ' αὐτὸ σερβικὸ χῶρο καὶ ἐπεκτεινόμενος νότια καὶ σ' ἑλληνικὸ αὐτοαναγορεύεται αὐτοκράτωρ Ἑλλήνων καὶ Σέρβων[59]. Διοικεῖ δέ, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Βυζαντινὸς χρονογράφος Γρηγορᾶς, «κατὰ τὴν εἰθισμένην Ρωμαίοις δίαιταν»[60]. Ἐξάπαντος ἡ σερβικὴ διεύρυνση δὲν ἐπιφέρει ἐθνολογικὲς μεταβολές. Μάλιστα, σύμφωνα μὲ μελέτη τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ N.Iorga, οἱ τελευταῖοι Σέρβοι δυνάστες τερματίζουν τὴν ἐξουσία τους μὲ συνείδηση βυζαντινὴ προσθέτοντας κιόλας στὸν ἑλληνικὸ τίτλο τους καὶ τὴν ἐπωνυμία τῶν Παλαιολόγων[61].

Σπουδῶν, 3, 1976, 114-123. Πρὸς τὰ βόρεια ἐγγίζει τὴ Βαλτική, ὅπως παραστατικὰ προβάλλεται σὲ χάρτη. Βλ. *Biserica Ordodoxa Română,* 9-10, 1978, 1084. Βασίζεται δὲ στὴν ἐξάπλωση τῶν ἀρχαίων Θρακῶν, ὅπως καὶ ἡ δακικὴ τῆς θρακικῆς γλώσσας. Πβ. *IIe Congrès International de Thracologie*, Ed. Nagard, 1982, 29, ὅπου ὁ VI. Georgiev μελετώντας θρακική, δακική, φρυγικὴ διαβεβαιώνει: «*ce sont des langues indo-européennes autonomes*». Ἡ ὑπογράμμιση δική του. Ἐπὶ πλέον πβ. *αὐτ.*, 174, ὅπου ὁ B. Simeonov προχωρεῖ βαθύτερα στὸν διαχωρισμό: «Nous pouvons affirmer que le gète est une langue balkanique séparée». Συνεπῶς δὲν ἰσχύουν τὰ συνήθη σὲ ρουμανικὰ δημοσιεύματα σύνθετα «δακο-γετικὴ» ἢ «θρακο-ἰλλυρική». Γιὰ τὸ δεύτερο πβ. καὶ C. Poghirc, «Considérations sur les éléments autochtones de la langue roumaine», *Revue Roumaine de Linguistique (RRL)*, 12, 1967, 22 σημ. 6: «...thraco-illyrien, terme plutôt impropre...». Ἀπέδειξε δὲ καὶ τὴν ἑλληνικότητα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς καὶ ἄλλων διαλέκτων. Βλ. C. Poghirc, *Philologica et Linguistica*, Bochum 1983, 37-47, καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης (212π.Χ.)», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1989, 233, καὶ ἀνατ. Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, Ἰωάννινα 1989, Πρακτικὰ Α΄ Ἀρχαιολογικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Συνεδρίου Αἰτωλοακαρνανίας, Ἔκδοση 1991, 87.

56. Μὲ διάλυση καὶ τοῦ κράτους τους. Πβ. *Balcania*, 1, 1938, 21: «et l' Etat-fantôme s' est dissipé aux premiers souffles de la tempête asiatique». Τὴν δὲ κατάστασή της ἐπὶ τουρκοκρατίας σκιαγραφεῖ λιτότατα ὁ A. Dumont, «Souvenirs de la Roumélie», *Revue des deux Mondes (RDM)*, 95, 1871,550: «Depuis la conquête ottomane les Bulgares n' ont pas d' histoire... Durant quatre siècles cette race s' est abandonnée à la plus profonde torpeur».

57. V. Laurent, «Le théme byzantin de Serbie au Xle siècle», *Revue des Etudes Byzantines (REB)* 15, 1957, 185-195.

58. G. Ostrogorski, Etienne Dusan et la noblese serbe dans la lutte contre Byzance», *Bzantion,* 22, 1952.

59. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ μνεία μόνον Σέρβων-Ἑλλήνων, χωρίς παρεμβολὴ «Μακεδόνων», οἱ ὁποῖοι, ἂν ὑπῆρχαν ὡς ἐθνότητα ξεχωριστὴ τῆς ἑλληνικῆς, δοθέντος ὅτι πρωτεύουσα ἦταν τὰ Σκόπια, θὰ καταντοῦσε ἀδιανόητη ἡ παράλειψη. Πβ. *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος,* 18.7.1991, 59γ. καὶ αὐτ., 30.1.1997, αὐτοτελὲς τεῦχος ἐπιγραφόμενο «Μακεδονία, Ἱστορία ἐναντίον προπαγάνδας». Th. Nokolau, Μακεδονία. *Wiege des Hellenismus*. *Κοιτίδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.* Munchen 1992, 20. Ἰ.Ταρνανίδης, *Στὰ βόρεια τῆς Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1992, 30-43. Μιχαὴλ Σ. Χρυσανθόπου-

4.- ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ - ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς τουρκοκρατίας ἐπισυμβαίνουν οἱ πολυαριθμότερες ἐθνολογικὲς ἐκφάνσεις. Διότι ἡ ἐπιβολὴ τοῦ μωαμεθανισμοῦ -πέρα τῆς πίστεως- παραλλάσσει καὶ τὸν ἐθνικὸ χαρακτήρα μεγάλου μέρους Βαλκανίων[62]. Εἶναι δὲ διαπιστωμένο παροιμιακὰ ὅτι ὁ χριστιανός, ποὺ ἀσπάζεται τὴ θρησκεία τῶν κατακτητῶν, ἐκτουρκίζεται ἐμφορούμενος ἀπὸ τόσο φανατισμό, ὥστε καταντᾶ ἑφτὰ φορές Τοῦρκος[63]. Εὔλογα οἱ διασημότεροι τουρκολόγοι, E. Pittard, N. Beldiceanu, Slot κ.ἄ., χρησιμοποιοῦν τὸ ἐθνωνύμιο ἐντὸς εἰσαγωγικῶν[64].

Δεύτερο αἴτιο μετατροπῆς καὶ ἐπαυξήσεως τῆς ἐθνολογικῆς συνθέσεως στὴ Βαλκανικὴ εἶναι ἡ πολιτική, τὴν ὁποία ἐφαρμόζουν Ὀθωμανοὶ διοικητὲς ἐπαρχιῶν, ἰδίως τῶν παραδουναβίων,οἱ ὁποῖοι μὲ τὸ ἀζημίωτο προσφέρουν ἄσυλο σὲ μικρὲς ἢ μεγαλύτερες πληθυσμικὲς ἑνότητες, διωκόμενες στὶς χῶρες τους γιὰ ποικίλους -θρησκευτικούς, πολιτικοὺς κ..ἄ.- λόγους. Ἡ διαποίκιλση μὲ πληθυσμοὺς ἐξωβαλκανικοὺς διατηρεῖται ἐπὶ αἰῶνες. Ἐπιβιώσεις ἀποτελοῦν οἱ Γκαγκαοῦζοι στὴ Βουλγαρία[65], οἱ Οὖγγροι, Τσέχοι, Σλοβάκοι, Ρουθῆνοι-Οὐκρανοί,

---

λος, *Οἱ Ἕλληνες στὴ βόρειο Μακεδονία. Ἡ πορεία τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸ κράτος τῶν Σκοπίων.* Θεσσαλονίκη 1997, 239 κἑ. Ἰ.Κ. Χολέβας, *Οἱ Ἕλληνες σλαβόφωνοι τῆς Μακεδονίας.* Ἐκδόσεις Πελασγός. Ἀθῆναι 1999.

60. Γρηγορᾶς, 11, 747, Βλ. καὶ *Studii Teologice*, 9-10, 1962, 574.

61. Κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ N. Iorga, *Formes byzantines et réalités balkaniques.* Bucarest-Paris 1922, 187, ils «ont fini leur règne avec la conscience qu'ils avaient abandonné le caractère slave, qu'ils avaient été reçus dans l' unité byzantine».

62. Πβ. D.A. Zakythninos, *La Grèce et les Balkans,* Athènes 1947, 71: «L' islamisation a touché tous les éléments ethniques». Ἐπίσης F. Braudel, *Ἡ Μεσόγειος*, 40: «Στὰ Βαλκάνια τὸν 16ο αἰώνα, πλαγιὲς ὁλόκληρες ὀροσειρῶν στὴν Ἀλβανία ἢ στὴν Ἐρζεγοβίνη γύρω ἀπὸ τὸ Σεράγεβο πέρασαν στὸ Ἰσλάμ». Βλ. καὶ Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου, *Οἱ Κρυπτοχριστιανοὶ τῆς Σπαθίας.* Ἐκδόσεις ΙΜΙΑΧ, Ἰωάννινα 1979, 31, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. René Puaux, *Δυστυχισμένη Βόρειος Ἤπειρος,* Πρόλογος - Σχόλια - Χρονικό: Ἀχ. Γ. Λαζάρου. Μετάφραση: Ἀγόρω-Ἐλισάβετ Ἀχ. Λαζάρου, [Ἀθήνα 1987], 120 κἑ. Κώστας Π. Κύρρης, *Τουρκία καὶ Βαλκάνια.*Ἀθήνα 1986, 327 κἑ. ὅπου πλούσια βιβλιογραφία.

63. Πβ. Παῦλος Χιδίρογλου, *Ἐθνολογικοὶ προβληματισμοὶ ἀπὸ τὴν τουρκικὴ καὶ τὴν ἑλληνικὴ παροιμιολογία,* Ἀθῆναι 1987,41.

64. Πβ. Pittard, «Les peuples que les Turcs ont amené dans les Balkans», *Revue Internationale de Etudes Balkaniques (RIEB),* 1-2, 1935, 533: «N' oublions pas, lorsque nous écrivons le mot "turc" que, sous ce vocable, nous trouvons des populations autochtones balkaniques islanisées pour des causes diverses...». B.J. Slot, *Archipelagus turbatus. Les Cyclades entre colonisation latine et occupation ottomane c. 1500-1718,* I. Printed in Belgium 1982, 3: «... il faudra bien tenir à l' esprit que la majorité des "Turcs" que nous rencontrerons dans le présent ouvrage ne sont guère des Turcs dans le sens ethnique mais surtout des Chétiens convertis à l' Islam». Nicoara Beldiceanu et Petre S. Nasturel, «La Thessalie

Ρουμάνοι, Τσιγγάνοι κ.ἄ. στὴν τ. Γιουγκοσλαβία[66].

Β΄ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ

1.- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Κατὰ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα οἱ Ἕλληνες ζοῦν στὴν πλατειὰ βάση τῆς Βαλκανικῆς, συνάμα δὲ σὲ σταθμούς, ποὺ ἐξελίσσονται σὲ πόλεις, τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀδριατικῆς καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐνῶ παράλληλα ἀξιοποιοῦν κατ᾽ ἀποκλειστικότητα τὸ βόρειο ὑδάτινο σύνορο τῆς χερσονήσου, τὸν Δούναβι. Τὴν ἀπὸ δυσμῶν διείσδυση τῶν Ἑλλήνων στὴν ἰλλυρικὴ ἐνδοχώρα περιγράφουν ἐναργέστατα πάμπολλοι, ὅπως οἱ A. Gitti, J. Hatzfeld, B. Mitrea, N. Nikolanci, M. Parovic΄-Pešikan, Rendic΄-Miocevic΄, L. Robert, V. Vinia, G. Woodhead κ.ἄ.[67]. Τὴν ἔνταση δὲ καὶ τὴν ἔκταση τῆς ἑλληνικῆς παρουσίας καὶ ἐπιδράσεως ὑποδηλώνει ὁ εὔγλωττος τίτλος συγγράμματος τοῦ L.Braccesi, *Grecità adriatica*[68]. Ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ ἑλληνικὴ συμβολὴ ὁ P. Digovic΄ ὑπογραμμίζει τὰ ἑξῆς: Οἱ αὐτόχθονες τοῦ ἀδριατικοῦ χώρου τῆς Βαλκανικῆς ἀπομιμούμενοι τοὺς Ἕλληνες δημιουργοῦν ναυτικό, ἐπιδίδονται στὸ ἐμπόριο, ἀναπτύσσουν πνευματικὴ ζωή, ὀργανώνονται πολιτικά[69].

Γιὰ τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς Βαλκανικῆς ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Vasile Pârvan, διευθυντὴς καὶ τοῦ περιοδικοῦ Orfeu, διευκρινίζει: «Ὁ Ὀρφεὺς εἶναι Θρᾷξ, ὁ Πέλοψ Φρύξ, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο συνάμα ἦσαν Ἕλληνες. Τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη αὐτὴν τὴν κατάσταση ἐμφανίζουν. Τὰ δὲ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα τοῦ τελευταίου μισοῦ τοῦ αἰώνα ἐπιβεβαιώνουν ὁλοένα καὶ περισσότερο τὴν ἀκρίβεια τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν παραδόσεων»[70]. Ἕλληνες στὸν εὐρύτερο θρακικὸ χῶρο, ἐμπόρους, ἐπιχειρηματίες, ἐργολῆπτες, τεχνίτες ἐπισημαίνουν οἱ ἐπίσης Ρουμάνοι ἀκαδημαϊκοὶ N. Banescu[71], D. Pippidi[72], R.

---

entre 1454/55 et 1506», Byzantion, 53, 1983, 131: «Au milieu du XVe siècle le vocable "türk" ne peut guère être interprété au sens ethnique». Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀπεικόνιση Τρικάλων καὶ περιοχῆς στὶς ἀρχὲς τῆς Τουρκοκρατίας μὲ πηγὲς ὀθωμανικές», *Τρικαλινά*, 11, 1991, 143-144 καὶ σημ. 35, 39.

65. Βλ. Ἀναστ. Ἰορδάνογλου, «Οἱ Γκαγκαοῦζοι καὶ ἡ καταγωγή τους», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν*, 5, 1984-1985, 391-409. M. Cazacu-N. Trifon, *Moldavie ex-soviétique: histoire et enjeux actuels suivi de Notes sur les Aroumains en Grèce Macédoine et Albanie*, Editions Acratie, 1993, Annexes I. *Les Gagaouzes,* 133-134, ὅπου καὶ εἰδικὴ βιβλιογραφία.

66. Βλ. Ἀγόρω (Ρίτα) -Ἐλισάβετ Λαζάρου καὶ Ἀχιλλεὺς Λαζάρου, *Ἐθνικὰ καὶ Μειονοτικὰ Θέματα, Στοιχεῖα ἐνημερωτικά.* Ἐκδόσεις Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ θέματα, Ἀθήνα 1993,55-61.

67. Ἐπὶ μέρους παραπομπὲς βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός,* Ἀθήνα 1988, 20-21 σημ. 18-26 καὶ 65-67 σημ. 5,7,11,13,17,18.

Vulpe[73] κ.ἄ.[74]

Ἀληθινὰ ἐκπληκτικὴ εἶναι ἡ προσπέλαση τῆς Βαλκανικῆς καὶ μέσῳ τοῦ Δουνάβεως, κατὰ μῆκος τοῦ ὁποίου οἱ Ἕλληνες ἱδρύουν πλῆθος ἐπινείων καὶ ἐμπορίων, σταθμῶν πωλήσεως καὶ ἀγορᾶς, πλέοντας πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω, καθὼς καὶ στοὺς παραποτάμους[75]. Κατ᾽ ἀκολουθίαν παρὰ τὶς εὐδιάκριτες ἢ δυσδιάκριτες πολιτισμικὲς ἰδιομορφίες οἱ βαλκανικοὶ λαοὶ μετέχουν σὲ χαμηλότερο ἢ ὑψηλότερο βαθμὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

2.- ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Κατὰ τὴ ρωμαιοκρατία οὐσιαστικὰ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ὑφίσταται , δοθέντος ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἐξελληνίζονται πρὸ τῆς ἐλεύσεώς τους στὴ Βαλκανική. Ὁ Egon Friedell ὁμολογεῖ: «Ὁλόκληρος ὁ πολιτισμὸς τῆς Ἰταλίας εἶναι ἑλληνικός. Τὸ ἀλφάβητο, ἡ καλλιτεχνικὴ βιομηχανία, ἡ λογοτεχνία, ἀκόμα καὶ ἡ μεταγενέστερη θρησκεία ὅλα αὐτὰ ἀναπτύχθηκαν στὴ Ρώμη σύμφωνα μὲ ἑλληνικὰ πρότυπα. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μ᾽ ὅλους τοὺς κλάδους τῆς τεχνολογίας...»[76]. Ἐπιστή-

68. Bologna 1971 καὶ 2η ἔκδοση 1977.

69. Πβ. P. Digovic´ , *La Dalmatie et les problèmes de l'Adriatique,* Lausanne 1944, 64.

70. Πβ. *Orfeu,* 1926, 1.

71. N. Banescu, «Entre Roumains et Grecs. Ce que nous apprend le passé». *Νέα Πολιτική,* 9, 1937, 1055.

72. D. M. Pippidi, *I Greci nel Basso Danubio*, Milano 1972, 178. Ὁ ἴδιος, *Scythica minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la mer Noire,* Bucuresti-Amsterdam 1975.
Ὁ ἴδιος «Acornion al lui Dionysios», *dictionar de istorie veche a României (DIVR)*, Bucuresti 1976,16-17.

73. Πβ. Radu Vulpe, *Studia thracologica*, Editura A.B.S.R., Bucuresti 1976, 300: «... la plupart des territoires... avaient subi la forte pénétration de l' hellénisme avant d' être inclus dans l' Empire romain».

74. Ol. Picard, «Illyriens, Thraces et Grecs. La monnaie dans les rapports entre populations grecs et non grecques», *Iliria*, 1, 1986, 137-141. Ἔτσι κατανοοῦνται ὅσα γράφει ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλλος, *Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες,* Ἀθῆναι 1945, 178-179, γιὰ ἑλληνικὴ καταγωγὴ αὐτοκρατόρων, προερχομένων «ἐκ τῶν προυχόντων τῶν πόλεων τῆς Δαλματίας ἢ τῆς Δαρδανίας ἤ Ἰλλυρίας, ἔνθα πλεῖστοι κάτοικοι ἐξ ἑλληνογλώσσων εἶχον γίνει βλαχόγλωσσοι, ἕλληνες τὴν ψυχὴν καὶ τὴν σκέψιν...». Ἀργότερα κατονομάζει αὐτοκράτορες, *Μακεδονικά*, 2, 1941-1952, 530. Πβ. καὶ G. Dagron, «Aux origines de la civilisation byzantine:Langue de culture et langue d' Etat», *Revue Historique*, 241, 1969, 37, ὅπου αὐτοκράτωρ τοῦ 4ου αἰ. ἀγνοεῖ τὴν ἑλληνική. Ἐπίσης κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Κ. Ἄμαντο, *Οἱ Βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος (Βούλγαροι - Ἀλβανοὶ - Νοτιοσλάβοι),* Ἀθῆναι 1923, 135, «Τὸ Δυρράχιον ἔδωκε τὸν πέμπτον αἰῶνα εἰς τὸ Βυζάντιον τὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιον, ὅστις ὀνομάζεται μὲν Ἰλλυριός, διότι ἐκ τοῦ Ἰλλυρικοῦ κατήγετο, ἀλλὰ πιθανῶς ἦτο Ἕλλην». Καὶ ἀπὸ τὸ ἑνιαῖο ρωμαϊκὸ κράτος τὰ σπουδαιότερα ἀξιώματα ἀνατίθενται σὲ μέλη ἐκρωμαϊσμένων ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν. Βλ. P. Roesch, *Thespies et la Confédération Béotienne,* Paris 1965, 72 σημ. 3.

μονες δὲ διακεκριμένοι ἀποκαλοῦν «Ἑλληνίδα» πόλη τὴ Ρώμη, ὅπως οἱ J. Bérard, Galinsky, Manganaro, Kienast, Roussel κ.ἄ.[77].

Ἐμφανῆ ἐπίπτωση τῆς ρωμαιοκρατίας στὴ Βαλκανικὴ ἀποτελεῖ ἡ διάδοση τῆς λατινικῆς γλώσσας, ἡ ὁποία εὐδοκιμεῖ ταχύτερα, ὅπου προηγεῖται ἑλληνικὴ ἐπίδραση, ὅπως ἀποδεικνύει ὁ ἀκαδημαϊκὸς M. Garasanin[78] γιὰ τὸν ἰλλυρικὸ χῶρο. Κατὰ δὲ τὸν ὁμόλογό του Vulpe στὸν Παρευξείνιο χῶρο, θρακικό, οἱ Ἕλληνες ἐκλατινίζονται, ὄχι μόνον οἱ αὐτόχθονες ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπήλυδες: «Οἱ Ἕλληνες τῶν πόλεων τοῦ Εὐξείνου Πόντου εἶχαν κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ τόσες δραστηριότητες στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Δοβρουτσᾶς καὶ πέρα τοῦ Δουνάβεως ὅσες καὶ στὸ παρελθόν. Ἀκριβῶς αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι, ποὺ οἰκονομικὰ ἐπωφελοῦνται τὰ μέγιστα τῆς ἐγγυημένης ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸ κράτος τάξεως στὶς περιοχὲς αὐτές. Τὰ ρωμαϊκὰ τεχνικὰ ἔργα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Δοβρουτσᾶς κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος κατασκευάζονται ἀπὸ Ἕλληνες. Μόνο ποὺ βγαίνοντας ἀπὸ τὰ τείχη τῶν πόλεών τους μὲ ὁποιαδήποτε ἐπαγγελματικὴ ἰδιότητα εἴτε ἐντόπιοι εἴτε ἐπήλυδες ἀπὸ μακρύτερα, *οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἀναγκασμένοι νὰ ὁμιλήσουν στὴ λατινική*, τὴ μόνη ἀντιληπτὴ γλώσσα ἀπὸ τὴν πλειονότητα τῶν χωρικῶν»[79]. Ὁ δὲ σύγχρο-

75. Pârvan, *La pénétration hellénique...,* 27. Ὁ ἴδιος, *Dacia, Civilizatiile strâvechi din regiunile Carpatodanubiene,* Madrid 1956, 155-159. I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistica si romana,* Cluj 1974, ὅπου ἀφθονεῖ νεώτερη βιβλιογραφία.

76. Πβ. E. Friedell, *Πολιτιστικὴ Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας,* Ἐκδόσεις «Πορεία», Ἀθήνα 1986, 102. Βλ. Π. Χρ. Τσιρογιάννης, *Ὁδοιπορικὸ στὴ Φενάκη. Ἀπάντηση στὴ διαστρέβλωση τῆς Ἱστορίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ,* Ι.Κ.Τ.Α.Θ-Κομοτηνὴ 1993, 61-62 σημ. 3. Ἐπίσης M. I. Filney, *Les anciens grecs*, Paris 1973, 161.

77. J. Marouseau, *Quelques aspects de la formantion du latin littéraire.* Paris 1949, 126: «Rome, ville grecque...». J. Bérard, *La colonisation grecque de l' Italie méridionale et de la Sicile dans l' antiquité,* IIe éd., Paris 1957, 445 κέ. G. K. Galinski, *Aeneas, Sicily and Rome,* Prinston, 1963, 172 κέ. G. Manganaro, «Un senatus consultum in greco dei Lanuvini e il rinuovo della cognatio con i Centuripini», *Rendiconti dell' Academia di Napoli (RAN)*, 1963, 23 κέ. Ὁ ἴδιος, «Per una storia della Sicilia romana», *ANRW,* I, 1, 448-449. D. Kienast, «Rom und die Venus von Eryx», *Hermes*, 1965, 448 κέ. . D. Roussel, *Les Siciliens entre les Romains et les Carthaginois,* Paris 1970, 129. Βλ. καὶ Jean Bayet, «Les origines de l' Arca-disme Romain», *Mélanges de l' Ecole Française de Rome*, 1920, 63. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ «Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους»*, Ἀθήνα 1984, 40-54. Ἐπίσης βλ. Robert Flacelière, «Rome et ses empereurs vus par Plutarque», *Antiquité Classique*, 32, 1963, 28-47, ἰδίως 33 σημ. 21, ὅπου «διὰ τὴν ἐν τοῖς ὅπλοις ῥώμην οὕτως ὀνομάσαι τὴν πόλιν». Clara Gallini, «Che cosa intendere per ellenizzazione...», *Dialoghi di Archeologia*, 7, 1973, 175-191, ἰδίως 185, ὅπου ἀναφορὰ στὸν μύθο τοῦ Αἰνεία: «In questi secoli Roma, l' unica città considerata pólis hellenis...: quello della cultura ellenica...». Giovanni d' Anna, «Il mito di Enea nella tradizione letteraria», *Magna Graecia,* 15 (5-6), 1980, 10-13, ὅπου « Enea il fondatore di Roma». Ἀλλὰ «Enea che viaggia con Ulisse non è sentito dai Greci come un nemico, ma come un eroe non del tutto lontano

νός μας Ρουμάνος καθηγητὴς τῶν Πανεπιστημίων Βουκουρεστίου καὶ Bochum Cicerone Poghirc τὴν ἔναρξη ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων -ὅπερ μεθερμηνευόμενον γενέσεως Βλάχων, ἀφοῦ ὁ ὅρος σημαίνει τὸν λατινόφωνο- ἐντοπίζει στὴ Βόρειο Ἤπειρο, μάλιστα πρὸ τῆς ρωμαιοκρατίας, ἤδη τὸ 229 π.Χ.[80].

Ἀπὸ τοὺς βορειότερα τῶν Ἑλλήνων λαοὺς διαφεύγουν τὸν ἐκρωμαϊσμὸ οἱ Σκυπιτάροι, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι ἄμεσα ἢ ἔμμεσα γίνονται δέκτες παντὸς ρωμαϊκοῦ. Πρὸ πάντων ὅσοι στεροῦνται γραπτῆς γλώσσας ἀποβαίνουν λατινόφωνοι, ἀποκαλούμενοι μετέπειτα κατὰ τὸ προηγούμενο Βλάχοι. Γιὰ μὲν τοὺς ἐκλατινισμένους τοῦ ΒΑ τμήματο τῆς Βαλκανικῆς, Βλάχους μὴ ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ὑποστηρίζεται ἡ καταφυγὴ πέρα τοῦ Δουνάβεως, στὰ Καρπάθια[81], γιὰ δὲ τὸν τελευταῖο ἰλλυρικῆς καταγωγῆς Βλάχο ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Al. Rosetti ἀποκαλύπτει τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἔτος ἐκδημίας του[82].

3. - ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ - ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ὡς πρὸς τοὺς Σλάβους κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ὁ Τσέχος καθηγητὴς τῶν Πανεπιστημίων Πράγας καὶ Χάρβαντ Frantisek Dvornik τονίζει περιεκτικὰ καὶ ἐμπεριστατωμένα: «Τὸ Βυζάντιον διέπλασε τὶς ἀπειθάρχητες φυλὲς τῶν Σέρβων, Βουλγάρων, Ρώσσων, Κροατῶν καὶ τὶς διεμόρφωσε σὲ ἔθνη. Τοὺς ἔδωσε τὴν θρησκεία του, τοὺς θεσμούς του καὶ τὶς παραδόσεις του, καὶ ἐδίδαξε τοὺς ἀρχηγούς των πῶς νὰ κυβερνοῦν. Τῷ ὄντι, τοὺς ἔδωσε τὴν οὐσία τοῦ πολιτισμοῦ -τὴν γραφὴν καὶ τὴν φιλολογίαν»[83]. Ἑπομένως δὲν εἶναι ἀνεδαφικὴ ἡ ἐντύπωση, τὴν ὁποία ἀποκομίζει κατὰ τὴν ἐπίσκεψη τῆς Βαλκανικῆς ὁ ἅγιος Ἰσίδωρος, ἐπίσκοπος τῆς Σεβίλλης καὶ δόκιμος συγγραφέας (π. 560-636), ὀνομάζοντας τὸ

---

da essi».Ἐν τέλει ἔτσι δὲν ξενίζει: «Roma prende il nome da una donna troiana....». Βλ. καὶ G. Pugliese Carratelli, «Dalle Odyzzeiai alle apoikiai», *la Parola del Passato*, 31, 1971, 393-416, 411, ὅπου ὁ χαρακτηρισμὸς «Ἑλληνὶς» ἀνάγεται στοὺς χρόνους τοῦ Εὐάνδρου.

78. Πβ. *Sources archéologiques de civilisation européenne*, Bucarest 1970, 291. Βλ.στάση Βαλκανίων, ὅταν ὁ λόγος περὶ Ἑλλήνων ρωμαιοκρατίας, *Μακεδονικά*, 16, 1976, 354.

79. Πβ. V. Pârvan, *Începuturile vieţii romane la gurile Dunării*, Editia a II-a, ingrijită si adnotată de R. Vulpe. Editura stiinţifica, Bucuresti 1974,193 σημ. 314.

80. Πβ. Poghirc, «Romanisation...», 18: «Dès leur première intervention sur le bord de l' Adriatique les Romains imposèrent aux citès grecques de participer à leur côté, contre les Illyriens, ce qui exigeait une coordination des troupes et un contact linguistique régulier». Βλ. καὶ σελ. 10.

81. Βλ. ἀνωτ. σημ. 44. Πβ. André et Jean Sellier, *Atlas des peuples de l' Europe centrale*, La Decouverte 1991, 132: «Les Roumains -comme la majorité des historiens-pensent que les descendants des populations romanisées de Dacie se sont maintenus sur place (notamment en Transylvanie) à travers les

Ἰλλυρικὸ Graecia[84].

Ἄσκηση ἑλληνικῆς πολιτισμικῆς ἐπιδράσεως διαπιστώνεται καὶ σὲ καιροὺς χαλεπούς. Κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Διον. Ζακυθηνό, ἀναφερόμενο στὶς πρωτοβουλγαρικὲς ἐπιγραφὲς καὶ σὲ σπάνια ἐπιγραφικὰ κείμενα, γραμμένα στὴν πρωτοβουλγαρικὴ γλώσσα μὲ γραφὴ ἑλληνική, «ἔχουν γραφῆ ἀπὸ Ἕλληνες, αὐτόχθονες, πρόσφυγες ἢ αἰχμαλώτους, Ἕλληνες ἐντοπίους, κατὰ τὴν ἄποψή μου - ἐπιμένει ὁ Ζ.- Παρὰ τὴν ἐξωτερικὴ μορφή, οἱ ἐπιγραφὲς ἐκφράζουν ἕνα ἰσχυρὸ ἐθνικὸ πρωτοβουλγαρικὸ συναίσθημα, μᾶλλον πολιτικὸ ἐγωκεντρισμό»[85]. Αὐτὰ κατανοοῦνται πληρέστερα, ὅταν συνεκτιμῶνται μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ συγχρόνου τοῦ Ἰουστινιανοῦ χρονογράφου Ἰωάννου Λυδοῦ[86], ὁ ὁποῖος πρὸ τοῦ ἐκσλαβισμοῦ ἐρευνώντας τὴν Εὐρώπη, Βαλκανική, ὡς διοικητής της συνάγει τὸ ἀκόλουθο συμπέρασμα γιὰ τὴ δημογραφικὴ καὶ γλωσσικὴ κατάσταση τῶν κατοίκων της: «...καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ...»[87]. Δηλαδή, ἐκτὸς τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς τῶν Ἑλλήνων στὴ Βαλκα-

siècles, quitte à se réfugier dans les montagnes (Carpates méridionales) lors des invasions».

82. Ὀνομάζεται Antonio Udina Burbur καὶ ἐκδημεῖ τὸ 1898. Βλ. A.Rosetti, *Etudes de linguistique générale,* Bucuresti 1983, 424.

83. Πβ. F. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle,* II, Paris 1928, καὶ Π.Π.Χαρανῆς, *Ἡ ἐξέλιξις τῶν βυζαντικῶν σπουδῶν εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας.* Τελετὴ ἀναγορεύσεως τοῦ Καθηγητοῦ κ. P. Charanis εἰς ἐπίτιμον διδάκτορα τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (14.3.1972), Θεσσαλονίκη 1973, 18 καὶ ἀγγλιστὶ 34.

84. Βλ. *Byzantinishe Zeitschrift*, 64, 1971, 22 κέ., ὅπου ἐπισήμανση τοῦ P. Charanis.

85. Πβ. D. Zakythinos, «La synthèse byzantine», *Les peuples de l' Europe du Sud-Est et leur rôle dans l' histoire (Byzance et les peuples du Sud-Est Européen)*. Association internationale d' Etudes du Sud-Est Européennes, Sofia, 26. VIII-1.IX.1966, Rapport pour la séance plenière, Sofia 1966, 20.

86. Περὶ αὐτοῦ βλ. J. Fr. Schultze, *Quaestiones Lydianae,* Greifsward 1862. K. Witting, *Quaestiones Lydianae*, Königsberg 1910. E.S. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, II, Paris-Bruges 1949 (ἐπανέκδ. Amsterdam 1968), 729-734 καὶ 838-840. T. F. Carney, *Bureaucracy in Traditional Society Romano- Byzantine Bureaucraties viewed from within,* 3 vol., Lawrence (Kansas) 1971. Nicolae- Serban Tanașoca, «Ioannes Lydos (Ioannes Laurentios Lydos)», DIVR, 346. J. Fr. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire,* II (A.D. 395-527), Cambridge 1980, 612-615.

87. Ἰωάννης Λυδός, *Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας*, 261, 68 (Bonn). Πβ. E.Lozovan, «Byzance et la Romanité scythique», RER, 5-6, 1960, 223, «....bien que les habitants (sc. de l' Europe, δηλαδὴ Βαλκανικῆς) fussent des Grecs ils parlaient tous le latin». M. Dubuisson, «Y a-t-il une politique linguistique romaine?», *Ktema,* 7, 1982, 195-196: «...Toutes les affaires concernant l' Europe (Βαλκανικὴ) préservèrent par nécessité cette antique coutume, dans la mesure où ses habitants, quoique Grecs pour la plupart, parlaient latin, surtout ceux qui exerçaient une fonction publique». Ἀκριβῶς ἔτσι ἀποδίδει τὴ μαρτυρία τοῦ Ἰ. Λ. καὶ σὲ μελέτημα τοῦ προηγουμένου ἔτους ὁ Dubuisson, «Problèmes du bilinguisme romain», 38 σημ. 66. Ἡ χρήση τῆς λατινικῆς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ποὺ γίνονται δίγλωσσοι, ὑπηρετεῖ πρακτικοὺς σκοπούς, κατὰ τὸν Dubuisson, «Le latin des historiens grecs», LEC, 47, 1979, 103, καὶ «Utraque lingua», *Antiquité Classique* (AC), 50, 1981, 282. Ἡ δὲ διγλωσσία τῶν Βλάχων εἶναι δια-

νική[88], δηλώνεται μὲ σαφήνεια καὶ ἡ ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν χρήστων τῆς φωνῆς, γλώσσας, τῶν Ἰταλῶν, τῆς λατινικῆς, ἤτοι Βλάχων, ποὺ ἕως σήμερα αὐτοαποκαλοῦνται Ἀρμάνοι. Ὁ δὲ ὅρος παράγεται ἀπὸ προθετικό, διαχρονικὰ ἑλληνικό, Α-καὶ τὸ ὄνομα romani μὲ συγκοπὴ τοῦ -ο-[89], ὅπως προφανέστατα συμβαίνει καὶ στὸν ὅρο Armania (Romania, Ρωμανία), μὲ τὸν ὁποῖο οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες ὀνομάζουν τὴ χώρα τους, κατὰ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ διαπρεποῦς Ρωσοαμερικανοῦ βυζαντινολόγου Al. Vasiliev, ἀποδεκτὴ καὶ ἀπὸ τὸν Ἕλληνα ὁμόλογό του Ζακυθηνό[90].

4. - ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ - ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

Ἡ πνευματικὴ-πολιτισμικὴ ἐπικοινωνία τῶν βαλκανικῶν λαῶν παρὰ τὶς παροδικὲς ἢ χρόνιες διακοπὲς κατὰ καιροὺς ἐπαναρχίζει κανονικὰ ἀπὸ τὸν 16ο αἰώνα μὲ πρῶτο πολύδραστο παράγοντα τὸν Ἰωάννη Κωττούνιο ἀπὸ τὴ Βέροια τῆς Μακεδονίας, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργο σκιαγραφεῖ παραστατικὰ ὁ ἀκαδημαϊκὸς Κ. Ἄμαντος[91]. Ἀκολουθεῖ ἡ χορεία τῶν λογίων, μεγάλων Διδασκάλων τοῦ Γένους, ἡ ἵδρυση σχολείων σ' ὅλο τὸν χῶρο τῆς Βαλκανικῆς καὶ πέρα τοῦ Δουνάβεως[92],ἡ ἵδρυση τῆς Νέας Ἀκαδημίας καὶ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Μοσχοπόλε-

---

χρονική, κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουδαπέστης M.Gyóni, «La transhumance des Vlaques balkaniques au moyen-âge», *Byzantinoslavica*, 12, 1951, 42. Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, Ι, Θεσσαλονίκη 1961, 36. Ὁ ἴδιος, «Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας», *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὸ 1912*, ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 1983, 49-50. Ἐπίσης πβ. Poghirc, «La Romanisation linguistique..», 34: «...les gens habitant "L' Europe" (c' est-à-dire, la péninsule balkanique), quoiqu'étant en ma-jorité des Grecs, parlaient la langue des Italiques, surtout ceux qui s' occupaient des affaires publiques».

88. Ἡ δημογραφικὴ κατάσταση τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ κατὰ τὸν 11ο αἰώνα δὲν διαφέρει ἐντυπωσιακὰ ἀπὸ ἐκείνη, τὴν ὁποία ὑπαινίσσεται ὁ Ἰωάννης Λυδὸς γιὰ τὴν ἐποχή του, 6ο αἰ. Τὸ 1025 ὁ πληθυσμὸς τῆς αὐτοκρατορίας μὲ Μικρασία καὶ Εὐρώπη (Βαλκανικὴ) ὑπολογίζεται σὲ 20.000.000. Ἡ δὲ ἔρευνα ἀποδεικνύει ὅτι «τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο ἔφτανε, κατὰ προσέγγιση, τὰ 10.000.000». Πβ. Τηλ. Κ. Λουγγῆς, «Ἡ θέση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸ Μεσαιωνικὸ Βυζάντιο», *Ἑβδομάδα μελέτης ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ πολιτισμοῦ.* Αἴγινα, Αὔγουστος 1977, 41.

89. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλάχοι Ἑλλάδος καὶ Εὐρωπαϊκὴ Ἕνωση», *Παρνασσός*, 37, 1995, 403, καὶ ἀνάτ. μὲ νέα σελιδαρίθμηση καὶ εὑρετήρια, 8, καὶ γαλλικὴ μετάφραση τῶν Hélène Troupi-Bourillon καὶ Jean-Paul Bourillon, 10.

90. Πβ. Beiträge zu einem *Lexikon historischer Grundbegriffe,* Sonderdruck aus dem Internationalen Iahrbuch für Geschichtsunterricht 1959/60. Braunschwieg, 89: «Les Grecs appellent leur pays Armania (Romania)...».

91. Κ. Ἄμαντος, *Ὁ μακεδονικὸς Ἑλληνισμὸς κατὰ τὸ τέλος τοῦ μεσαιῶνος καὶ τὴν παλαιοτέραν τουρκοκρατίαν μέχρι τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος*, Θεσσαλονίκη 1952,9. Σύγχρονός του περίπου εἶναι ὁ Μιχαὴλ ὁ Γενναῖος, ὁ ὁποῖος τὸν Αὔγουστο τοῦ 1595 μὲ παμβαλκανικὴ σύμπραξη συντρί-

ως χάρη στοὺς ἐμπόρους[93] τῆς Διασπορᾶς[94], τῶν ὁποίων τὰ ἐπιτεύγματα ὁ Stojanovich ἀποδίδει ὑπαινικτικὰ μὲ τὸν ἐμπνευσμένο τίτλο μελετήματός του, *Ὁ Βαλκάνιος ἔμπορος κατακτητής*[95]. Τὴν δὲ πολυσχιδῆ συνεισφορὰ τῶν Ἑλλήνων

βει τοὺς Τούρκους. Βλ Ἄλκης Μυρσίνης -Μάνθος, «Ἕνας Ἠπειρώτης στὴ ρουμανικὴ ἱστορία καὶ ποίηση», *Ἠπειρωτικὴ Ἑστία (ΗΕ)*, 227-298, 1977, 168, πασχίζοντας γιὰ τὴν ἀνασύσταση τοῦ Βυζαντίου. Βλ. καὶ A. Pippidi, *Tradiția politica bizantina în țarile române în secole XVI-XVII,* Bucuresti 1983, 251-252. Βλ Al. Cioranescu, «Un témoin Espagnol de la Campagne roumaine de 1595», *RER*, 9-10, 1965, 77-96.

92. Βλ. Ariadna Camariano-Cioran, *les Académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs,* 142-Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1974.

93. Πρὸς τὰ ΒΔ τῆς Βαλκανικῆς ἡ μετακίνηση μεγαλοκτηνοτρόφων Βλάχων-Ἀρμάνων ἐξ αἰτίας τῆς ὀθωμανικῆς ἐξαπλώσεως προηγεῖται τῶν ἐμπόρων καὶ συναφῶν ἐπαγγελμάτων. Βλ. N. Densusianu, *Macedo-Românii din Groatia si Slavonia* (dupa fântani oficiali contemporane), Bucuresti 1880. I. Nenițescu, *De la Românii din Turcia Europeana, Studiu etnic si statistic asupra Aromânilor,* Bucuresti 1905. T.Filipescu, *Coloniile române din Bosnia. Studiu etnografic si antropogeografic*, Bucuresti 1906. N. Beldiceanu, «Sur les Valaques des Balkans slaves à l' époque ottomane (1450-1550)», *Revue d' Etu-des Islamiques (REI)*, 34, 1966, 83-132. M. Cazacu, «Les Valaques dans les Balkans occidentaux (Serbie, Croatie, Albanie etc.). La pax ottomanica (XVème-XVIIème siècles», *Les Aroumains,* INALCO, 1989, 79-93. Ὅμως ἑλληνικὸ ἵδρυμα ὁποιασδήποτε μορφῆς ἢ ἀποστολῆς δὲν ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴν τύχη τους ἐπιχορηγώντας ἐπιτόπια ἔρευνα. Ἀντίθετα δὲν ἔλειψαν ρουμανικὰ μὲ τὸν ἐξ ἀρχῆς σαφέστατο σκοπὸ ἐντάξεώς τους στὴ Ρουμανία ἀποκαλώντάς τους κιόλας «Ρουμάνους» καὶ ἐπιπρόσθετα ἐπινοώντας τὸν ὅρο «Μακεδο-Ρουμάνος», ἂν καὶ διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες ἐπισημαίνουν τὸ ἀδόκιμο. Βλ. REIB, 12, 1934-1935, 330, ὅπου πρώτη διακριτικὴ παρατήρηση ἀπὸ τὸν ὁμολογουμένως φιλορουμάνο Κροάτη καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ζάγκρεμπ Petar Skok. Ἐπίσης Sextil Puscariu, Limba româna, Bucuresti[2] 1976, 221. G. Murnu, *Românii din Bulgaria medievala,* Bucuresti 1939, 51. Πβ. J. Kramer, «Das Aromunische», *Rumänistik in der Diskussion,* Gunder Narr Yerlag Tübingen, 218 σημ. Βλ. καὶ Ἀχ. Λαζάρου, «Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων-Ἀρωμούνων», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1986*, 328. Ὁ ἴδιος, *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι,* 189. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀβελτερία τῆς ἑλληνικῆς πλευρᾶς - παρὰ τὶς προειδοποιήσεις- συνεχίζεται ἐγκληματικά, ὡς «Μακεδο-Ρουμάνοι» παρουσιάζονται καὶ στὸν Ἐθνολογικὸ Καταστατικὸ Χάρτη τῆς Εὐρώπης, συλλογικὸ τόμο ἐπιγραφόμενο L' Europe et ses popullations, Χάγη 1978, τὸν ὁποῖο συμβουλεύονται ἐπίσημοι καὶ ἀνεπίσημοι, ἐνῶ οἱ μακάριοι ὑπήκοοι τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας διερωτῶνται διαρκῶς γιὰ τὶς «ἐχθρικὲς» θέσεις τῶν Συνευρωπαίων καὶ ὄχι μόνον. Βλ. Ἀχ. Λαζάρου, «"Μακεδονικὸ" - "Κουτσοβλαχικὸ" καὶ Ἑλληνικὴ ἀρρυθμία», *Τρικαλινά*, 6, 1986, 103 καὶ σημ. 69.

94. Κατὰ τὸν Neagu Djuvara, «Suvenirs de l' exill de 1848», *Revue Roumaine d'Histoire (RRH)*, 1-2, 1995, 25, οἱ Ρουμάνοι δὲν ἐκπατρίζονται, διαφοροποιούμενοι καὶ σ' αὐτὸ ἀπὸ τοὺς Ἀρμάνους-Βλάχους τῆς Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων τὸ φιλοπόδημο ἀποδεικνύει περίτρανα ὁ ἴδιος. Βλ. N Djuvara, «La diaspora aroumaine aux XVIII ème et XIXème siécles», *Les Aroumains*, INALCO, No 8, 1989, 95-127. Ἁπλούστατα εἶναι απόδημοι Ἕλληνες, καθ' ὅσον καὶ γιὰ τὸν ρουμανικὸ λαὸ ὁ ὅρος Κουτσόβλαχος σημαίνει Ἕλληνα. Βλ. C.C. Giurescu, *Istoria Bucurestilor*, Bucuresti 1979, 220. P. Nasturel, «Koutsovalaque. Recherche étymologique», *Etudes Roumaines et Aroumaines*, Paris 1990, 91 σημ 16. Ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι οἱ Ἀρμάνοι ἐκλαμβάνονται Ἕλληνες καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ζοῦν κατὰ τὴν ἀποδημία, ὅπως εἶναι οἱ Γάλλοι, Γερμανοί, Οὗγγροι, Ρῶσοι, κ.λ.π. Βλ. T. Stojanovich, ἐν Σπ. Ἀσδραχᾶς, *Ἡ οἰκονομικὴ δομὴ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν στὰ χρόνια τῆς ὀθωμα-*

ἀναγνωρίζουν οἱ διάσημοι Βαλκάνιοι πολιτικοὶ καὶ ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ Ἀλβανὸς Basri-bey[96], ὁ Σέρβος VI. Skaric´[97], ὁ Κροάτης P. Skok[98] κ.ἄ. Εἰδικὰ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου D. Popovic´ τὴν ἑλληνικὴ συμβολὴ στὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τῶν βαλκανικῶν χωρῶν μέσῳ τῶν Ἀρμάνων ἐξαίρει ἰδι-αίτερα ἐπισημαίνοντας συνάμα τὸ ἑλληνικὸ φρόνημά τους[99].

Ἐν τέλει, ἐνῶ τὸ πολιτισμικὸ ὑπόστρωμα, διάστρωμα καὶ ἐπίστρωμα τοῦ βαλκανικοῦ χώρου[100] εὐνοεῖ παμβαλκανικὴ συνύπαρξη, σύμπραξη καὶ προκο-

---

νικῆς κυριαρχίας ιε- ιθ΄ αἰ., «Μέλισσα», Ἀθήνα 1979, 328-329. Εὐνόητο ὅτι δὲν διαχωρίζονται .Βλ. Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος, *Οἱ Δυτικομακεδόνες ἀπόδημοι ἐπὶ Τουρκοκρατίας,* Θεσσαλονίκη 1958. Ὁ ἴδιος, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας 1354-1830,* Θεσσαλονίκη 1969, 349-394. Michel Bruneau, «L' hellénisme: un paradoxe ethnogéograghique de la longue durée», *Géographie et Cultures,*2, 1992, 45-74. Ἰ. Χασιώτης, *Ἐπισκόπηση τῆς Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Διασπορᾶς,* Θεσσαλονίκη 1993.

95. Καὶ στὸ ἀγγλικὸ πρωτότυπο· « The conquering Balkan Orthodox Merchant», *The Journal of Economic History*, 20, 1960, 234-313.

96. Basri-bey, Ancien Député au Parlement ottoman, Président du second Gouvernement national albanais et Chef du Pouvoir Exétutif ad interim (1915-1916), Interné dans les garnisons austro-hongroises (1916-1918), *L' ORIENT débalkanisé et L' ALBANIE. Origine des dernières Guerres et Paix future,* s.l.n.d., : «Avec son petit peuple primitif, divisé en trois grandes religions, l' Albanie a manqué jusqu' ici une conscience nationale. Tout mouvement nationaliste y est artificiel, entretenu comme il était par l' étranger, surtout par Vienne. - Nous reconnaissons le caractère grec de l' Albanie méridionale où l' oeuvre séculaire civilisatrice de ses écoles domine aussi bien au point de vue moral qu' au point de vue national».

97. VI. Skaric´,«L' attitude des peuples balkaniques à l' égard des Turcs», *RIEB*, 1-2, 1934-1935, 246.

98. Βλ. *RIEB,* 3, 1936, 36.

99. D.J. Popovic´, «Les Aroumains, extrait du livre "O Cincarima» (2 éd.), Beograd 1937», *RIEB,* 1938 606. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Βλάχοι καὶ ἡ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας στοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς», *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Διασπορᾶς καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία του, ΣΤ΄ Διεθνὲς Παιδαγωγικὸ Συνέδριο τῆς Παιδαγωγικῆς Ἑταιρείας Ἑλλάδος.* Ἑλληνικὰ Γράμματα, Ἀθήνα 1995, 155-175. Πέρα δὲ τοῦ Δουνάβεως ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδραση εἶναι ἰσχυρότερη λόγῳ τοῦ ἰδιάζοντος καθεστῶτος τῶν Παριστρίων Ἡγεμονιῶν καὶ ἀναπτύσσεται διεξοδικὰ ἀπὸ τὴν Camariano-Cioran (βλ. ἀνωτ. σημ. 92). Εὐγλωττότατες εἶναι καὶ προηγούμενες μονογραφίες, ὅπως τῶν: Gh. M. Ionescu, *Influnta culturei grecesti în Muntenia si Moldova cu privire la biserica, scoala si societate, 1359-1873,* Bucuresci 1900, Const. V. Obedeanu, *Crecii în Tara Româneasca, cu o privire generala asupra starii culturale pîna la 1717*, Bucuressti 1900. Cornelia Papacostea-Danielopolu, «La vie culturelle des communautés grecques de Roumanie, I et. II», *RESEE*, 7, 1969, 311-333 καὶ 475-493. Ἡ ἴδια, «Les lectures grecques dans les Principaués roumaines après 1821», *Balkan Studies*, 11, 1, 1970, 157-168. . Ἡ ἴδια, *Intelectualii români din Principate si cultura greaca,* 1821-1859, Bucuresti 1979. V. Cândea, «Les intellectuels du Sud-Européen au XVII siècle», *RESEE*, 8, 1970, 181-230, 623-668. Ion Ionascu, «L' influence des Grecs des Principautés Roumaines dans la vie politique de ces pays», *Symposium. L' époque phanariote,* Thessaloniki 1974, 217-228. Εὔλογα ὁ Börje Knös, *L' histoire de la littérature néogrecque. La période jusqu' en 1821*, Stockholm, Göteborg-Uppsala 1962, παρατηρεῖ ὅτι «...ὅταν ἦλθαν νὰ ἐγκατασταθοῦν οἱ Φαναριῶται, οὗτοι εὗρον τὰς ρουμανικὰς χώρας κατὰ πάντα προσανατολισμένας πρὸς τὸν

πή, συχνότατα, οἱ Βαλκάνιοι ἀλληλοϋποβλέπονται. Διότι οἱ ξένες δυνάμεις καραδοκοῦν γιὰ ἐπεμβάσεις[101] καὶ διότι ἡ ἀνάδυση τῶν ἐθνικῶν βαλκανικῶν κρατῶν δὲν συνοδεύεται ἀπὸ δέουσα αὐτογνωσία, μὲ πασιφανῆ εὐθύνη ὅλων. Δὲν ἐξαιροῦνται δὲ οἱ Ἕλληνες, δοθέντος ὅτι στὸ νέο κράτος τους, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση μικροῦ τμήματος, τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, παραγνωρίζουν τὸ Βυζάντιο -τὴν Ὀρθοδοξία, τὰ πολυτιμότερα καὶ ἰσχυρότερα συνεκτικὰ καὶ κοινὰ δεδομένα ὅλων σχεδὸν τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς, πληρέσετερα δὲ τῆς ΝΑ Εὐρώπης[102].

ἑλληνισμόν». Πβ. καὶ *Δελτίον Ρουμανικῆς Βιβλιογραφίας,* 3,1970, 94.

100. Καὶ ὄχι μόνον. Πβ. René Grousset, *L' Empire du Levant, Histoire de la question d' Orient,* Paris 1948, 7: «ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία πραγμάτωσε τὴν ἐξάπλωση τῆς λατινικότητας καί, μέσῳ αὐτῆς, τὴν εἴσοδο τοῦ δυτικοῦ κόσμου στὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό. Ὁ μεσαιωνικὸς χριστιανισμὸς ἐπιφέρει τὴν ἔνταξη, στὸν ἴδιο ἀκριβῶς πολιτισμό, τοῦ γερμανικοῦ καὶ τοῦ σλαβικοῦ κόσμου...». Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ πρωτοβουλία τῆς Γαλλικῆς Προεδρίας καὶ ἡ θέση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἕνωση», *Γνώση καὶ Γνώμη,* 11, Καρδίτσα 1995, 25-32.

101. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Γεώργιος Ἰ. Ζολώτας καὶ ἐπισημάνσεις ἐθνικῶν θεμάτων στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο», *Παρνασσός*, 35, 1993, 452-463. Συνήθως, μάλιστα καὶ ἐπὶ ἡμερῶν μας Δυτικὲς καὶ Ὑπερατλαντικές, ἀπολήγουν στὴν ἀποθράσυνση καὶ τῶν Τούρκων, ποὺ τελευταῖα δὲν διστάζουν νὰ ἐμφανίζονται, ἂν καὶ θύτες, προστάτες τῶν θυμάτων τους, τῶν ἐξισλαμισμένων μὲ ἀπερίγραπτες πρακτικές, ὅπως παλαιότερα προέβαιναν στὸν ἀφανισμό, συνεχιζόμενο ἄλλως τε, ἐθνοτήτων. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Μαρτυρία Μοργκεντάου γιὰ τουρκικὲς ἐπιδόσεις σὲ γενοκτονίες», *Γνώση καὶ Γνώμη*, 12, 1996, 41-47.

102.Βλ. Βασίλειος Λαούρδας, «Ἑλληνικὴ Παιδεία», *Ἑλληνικὴ Δημιουργία*, 140, 1953, 696. Κλεόβ. Δ. Τσούρκας, *Ἱστορικαὶ Ἀλήθειαι. Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ οἱ βαλκανικοὶ λαοί*, Ἀθῆναι 1961. Πβ. καὶ *Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ*, 26, 1961, 86-105, ὅπου Κλεοβ. Δ. Τσούρκα, «Ἑλληνισμὸς καὶ οἱ βαλκανικοὶ λαοί». Κάποιες διαφοροποιήσεις σημειώνονται πολὺ παλαιότερα. Βλ. *G. Ostogorsky, Histoire de l' Etat byzantin*, trad .franç.par J. Gouillard, Paris 1969, 193-194 καὶ 245-246. Πβ. *Ortodoksia - Ὀρθοδοξία*, 4, 1995, 595, ὅπου ἐπισημαίνονται ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Παν. Γιαννόπουλο.

ΔΗΜΟΣ ΠΑΠΑΓΟΥ, ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΠΑΠΑΓΟΥ, ΑΝΩΤΕΡΑ ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΕΩΣ (ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ), Η ΚΡΙΣΙΣ ΣΤΙΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΡ-ΦΩΣΙΣ, ΠΑΠΑΓΟΥ 2005, 103-120.

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΕΣ - ΔΙΑΒΑΛΚΑΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Διαβάζοντας τὴν πρόσκληση τοῦ Ἰνστιτούτου Διαβαλκανικῶν Σχέσεων γιὰ συμμετοχὴ στὸ ἐτήσιο (2003) Συνέδριό του, τοῦ ὁποίου τὸ θέμα εἶναι «Οἱ Σχέσεις τῆς Ἑλλάδος μὲ τὶς Βαλκανικὲς Χῶρες, Παρὸν καὶ Μέλλον», ἔσπευσα νὰ ἐπισημάνω στὸν πρόεδρό του τὸ ἀνέφικτο τῆς εὐοδώσεως τοῦ "Παρόντος καὶ τοῦ Μέλλοντος" ἄνευ τῆς προτάξεως τοῦ Παρελθόντος. Ὁμολογῶ δὲ ὅτι ἡ ἰδέα δὲν εἶναι δική μου, ἀλλὰ τοῦ Ρουμάνου ἀκαδημαϊκοῦ N. Banescu, τοῦ ὁποίου δημοσίευμα ἐπιγράφεται «Μεταξὺ Ρουμάνων καὶ Ἑλλήνων. Αὐτὸ ποὺ μᾶς διδάσκει τὸ Παρελθόν»[1].

Ἐπίσης ὑπενθυμίζω στοὺς συνέδρους ὅτι διακεκριμένοι πολιτικοὶ καὶ ἔγκριτοι ἐπιστήμονες τῆς Ρουμανίας, π.χ. οἱ Al. Sturdza, J. Haikin, N. Iorga, E. Lozovan, Adrian Fochi, ἀποστέργουν βαλκανικὸ χαρακτηρισμό. Ὁ πρῶτος, ἀρχηγὸς κιόλας κράτους, γαλλόγλωσση μελέτη του ἐπιγράφει ἐντυπωσιακά: «Ἡ Ρουμανία δὲν ἀνήκει στὴν καθ' αὐτὴν βαλκανικὴ χερσόνησο οὔτε ὡς ἔδαφος οὔτε ὡς φυλὴ οὔτε ὡς κράτος»[2]. Ὁ δεύτερος εἰδικευμένος γεωγράφος δημοσιεύει στὸ πλέον εἰδικὸ περιοδικὸ μονογραφία του μὲ τίτλο «Ἡ Ρουμανία δὲν εἶναι χώρα βαλκανική[3]». Ὁ τρίτος, μέγιστος πολιτικός, ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν καὶ πρωθυπουργὸς τῆς Ρουμανίας, συνάμα δὲ περιώνυμος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, δὲν ἀπαντᾶ καταφατικὰ στὸν Ἀλέξανδρο Παπαναστασίου, ποὺ τὸν καλεῖ στὴν Ἀθήνα σὲ βαλκανικὸ συνέδριο. Ὡς αἰτιολογία μὴ ἀποδοχῆς τῆς προσκλήσεως ἐπικαλεῖται τὰ ἑξῆς: «Ὅσον ἀφορᾶ ἐμᾶς: ἢ εἴμαστε βαλκανικοὶ καὶ τότε πρέπει νὰ μετοικήσουμε ἀπὸ τὰ Καρπάθια, ἢ εἴμαστε καρπαθιακοὶ καὶ δὲν ἔχουμε τίποτε στὰ Βαλκάνια. Ἂν καὶ πολιτεύομαι, τοῦτο δὲ μὲ ὑποχρεώνει σὲ τόση ἄγνοια, ὅπως ἄλλους, ποὺ πήγανε στὸ Συνέ-

---

1.N. Banescu, «Entre Roumains et Grecs. Ce que nous apprend le passé», *Νέα Πολιτική*, 9, 1937, 1055 κ.ἑ.: «un véritable pays géto-grec», «Cette action de la culture hellénique ne s'est point arretée avec la conquête des Romains». «A Ulmetum, la vaste communauté rurale du centre de la Scythia Minor, on parlait et on écrivait le grec». «On peut encore longtemps parler de "Mix-hellènes" dans ces régions danubiennes».

2. Al.A.A.Stourdza, *La Roumanie n' appartient pas à la péninsule balkanique proprement dite ni comme sol, ni comme race, ni comme Etat*. (Mémoire à la Société de Géorgraphie).Bucarest 1904.

3.J. Haikin,«România nu este o țară Balkanică», *Buletinul Soc. Regale Române de Geografie, 38, 1919, 232 κ.ἑ.*

4. N. Γιόργκα, *Εἰκόνες ἀπὸ τὴν σημερινὴ Ἑλλάδα καὶ πέντε διαλέξεις γιὰ τὴν σύγχρονη ἑλληνικὴ ζωή.* Μετάφραση ἀπὸ τὸ ρουμανικὸ τῆς κας Μαρίκας Μανέσκου. Ἐκδόσεις "ΦΛΑΜΜΑ",

δριο»[4]. Ὁ τέταρτος, Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης, διατείνεται ὅτι ἡ ρουμανικὴ γλώσσα δὲν εἶναι βαλκανική.[5] Ὁ πέμπτος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου καὶ ἀκαδημαϊκός, ὑποστηρίζει ὅτι οἱ Ρουμάνοι οὔτε ἐθνολογικὰ οὔτε γεωγραφικὰ εἶναι βαλκανικὸς λαός[6].

Ὡστόσο διάσημοι ἐκπρόσωποι τῆς ρουμανικῆς ἐπιστήμης ἐπιδίδονται μὲ ζῆλο στὴν ἐνδελεχῆ καὶ ἐνδεδειγμένη διερεύνηση τῶν σχέσεων τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ τοὺς λαοὺς τῶν Βαλκανίων, τὰ ὁποῖα ἀρχικὸ ὄνομα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες ἔχουν *Εὐρώπη*[7], ὅπως ἤδη τὸν 6ο αἰ. μ.Χ. παρατηρεῖ ὁ διοικητής της καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως[8] Ἰωάννης Λυδός.

Πρωτίστως τὶς ἀρχὲς τῶν σχέσεων ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς καὶ διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ "Ὀρφεὺς" V. Pârvan δὲν ἀνάγει ἁπλῶς στὸ ἀπώτατο παρελθόν, ἀλλὰ καὶ ταυτίζει μὲ συγκεκριμένες ἀναφορὲς στὸν Ὀρφέα καὶ στὸν Πέλοπα,Θρᾶκα καὶ Φρύγα, ἀντίστοιχα. Μὲ βάση δὲ τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα χαρακτηριστικὰ συνάγει καὶ κοινὴ ἑλληνικὴ ταυτότητα[9]. Πάλι ὁ Pârvan συγγράφει μελέτη, τὴν ὁποία ἐπιγράφει «Ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἑλληνιστικὴ διείσδυση στὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως», καὶ ἀποκαλύπτει τὴ μεγάλη ἐπίδραση τῶν Ἑλλήνων ὀνομάζοντας καὶ τὸν Δούναβι ποταμὸ "ἑλληνικό".[10]

Μετὰ μισὸ περίπου αἰώνα ὁ ἐπίσης ἀκαδημαϊκὸς D. Pippidi βιβλίο του ἐπιγράφει *Οἱ Ἕλληνες στὸν Κάτω Δούναβι ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ ἕως τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση.*[11] Μετὰ δὲ τετραετία ἐκδίδει ἐπιστημονικὲς ἀνακοινώσεις του σὲ

Ἀθήνα 1931,125.

5. E. Lozovan, «Onomastique roumaine et balkanique», *Vle Congrès International de Sciences Onomastiques,* München 1961, 225 σημ.1.

6. A. Fochi, «Contributions aux recherches concernant la chanson populaire des Balkans», *Bulletin de l' Association Internationale d' Etudes du Sud-Est Européen (AIESEE)*, IX 1-2,1971, 81: «En échange, l' ouvrage d' Ikonomov comprend des proverbes roumains, *bien que les Roumains ne soient, ni par leur origine, ni par leur habitat, un peuple balkanique...*».

7. Ἰωάννης Λυδός, *Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας*, 261, 68 (Bonn). Πβ.E. Lozovan, «Byzance et la Romanité scythique», *Revue des Etudes Roumaines,* 5-6, 1960, 223. Cicerone Poghirc,«Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans», *Les Aroumains*, INALCO, 1989, 34: «...les gens habitant "l' Europe" (c' est-à-dire, la péninsule balkanique), ...».

8. Michel Dubuisson, «Y a-t-il une politique linguistique romaine?», *Ktema,* 7, 1982, 195 σημ.41. Συνακόλουθα εἶχε πρόσβαση καὶ στὰ Ἀρχεῖα. Βλ. E. Flintoff, «Varro in the Works of John of Lydia», *Atti Congresso Internazionale. Studi Varroniani.* Rieti 1976, 365-377.

9. Βλ. Orpheus, 2, 1926, 1.

10. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, Bucarest 1923, 27: «Ce qui est, en tout cas, sûr, c' est que vers 500 av. J. Chr. le Danube, jusqu' au confluent du Sereth, était une rivière *grecque...*»

11. D.M. Pippidi, *I Greci nel basso Danubio dall' età arcaica alla conquista romana*. Il Saggiatore, Mi-

τόμο ἐπιγραφόμενο *Βραχέα Σκυθικά, Ἔρευνες στὶς ἑλληνικὲς ἀποικίες τῶν ρουμανικῶν ἀκτῶν τῆς Μαύρης θάλασσας*, ὅπου μεταξὺ πολλῶν ἄλλων προβάλλει τόσο τὴν πολιτικὴ σταδιοδρομία ὅσο καὶ τὴν πολιτισμικὴ συμβολὴ τοῦ Ἀκορνίωνος ἀπὸ τὴ Διονυσόπολη, ὁ ὁποῖος εἶχε διατελέσει καὶ "ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν" τοῦ βασιλιᾶ τῆς Δακίας Βυρεβίστα.[12]

Στὴ διερεύνηση τῶν Θρακῶν προηγεῖται ὁ ἀκαδημαϊκὸς I.I.Russu ἐκπονώντας διδακτορικὴ διατριβή.[13] Συνεχίζει δὲ καὶ διευρύνει τὸν κύκλο τῶν σπουδῶν ὁ Βούλγαρος ὁμόλογός του Al. Fol.[14] Ἀπὸ κοινοῦ οἱ ἀκαδημαϊκοὶ M.Garasanin καὶ I. Nestor[15] παρουσίασαν τοὺς λαοὺς τῆς Ν.Α. Εὐρώπης κατὰ τὴν προρωμαϊκὴ περίοδο. Εἰδικὰ δὲ τοὺς Ἰλλυριούς, τῶν ὁποίων κατονομάζει σχεδὸν ἑκατὸ φῦλα, σκιαγραφεῖ πάλι ὁ I.I. Russu[16]. Ἀλλὰ γι' αὐτούς, ἔγκριτη μελέτη, ἡ ὁποία μεταφράσθηκε καὶ ἀγγλικά, συνέγραψε ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Σκοπίων F.Papazoglou[17].

Στὸν ἰλλυρικὸ χῶρο ἰχνηλατοῦνται Ἕλληνες καὶ μυκηναϊκῶν χρόνων, Ἀργοναυτῶν, σύμφωνα μὲ ἀνακοίνωση τοῦ Duje Rendic´ Miocevic´, «Οἱ Ἕλληνες στὴν Ἀδριατική», ὅπου γίνεται λόγος καὶ γιὰ Ἕλληνες "ἰλλυρίζοντες"[18]! Ὁ

lano 1971. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ.* Ἔκδοσις τοῦ Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος. Ἀθῆναι 1974, ὅπου πρόσθετη βιβλιογραφία.

12.D.M.Pippidi, *Scythica minora, Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire*, Bucuresti-Amsterdam 1975. Ἐπίσης ρουμανιστὶ D. M. Pippidi, Contribuţii la istoria veche a Românei, Bucuresti 1967, 217-298. Γιὰ τὸν ἴδιο Διονυσοπολίτη βλ. V.Pârvan, *Dacia*, Bucuresti 1972, 99. R.Vulpe, *Studia Thracologica*, Bucureşti 1976,44. Γιὰ δύο προσωπικότητες τῶν πρωτορωμαϊκῶν χρόνων, τὸν Κρίτωνα καὶ τὸν Ἀπολλόδωρο, *Cahiers Balkaniques*, Nº 25. Les Oubliés des Balkans. Actes du Colloque de 24 au 26 Octobre 1997. INALCO [Paris 1998], 78-79 σημ. 107-108.

13. I.I. Russu, *Limba traco-dacilor.* Bucuresti 1967. Πβ. καὶ Vl.Georgiev, «L' état actuel de la linguistique thrace. Thrace et Dace», I*e Congrès International de Thracologie,* Ed. Nagard, 1982, 29, ὅπου μετὰ συγκριτικὴ μελέτη σχετικὴ μὲ τὶς γλῶσσες θρακική, δακική, φρυγικὴ ὁ Βούλγαρος ἀκαδημαϊκὸς διαβεβαιώνει: «...ce sont des langues indo-européennes autonomes». Ἐπὶ πλέον, αὐτόθι, 174, ὁ B. Simeonov ἐπαυξάνει τὸν ἐπιμερισμό: «Nous pouvons affirmer que le gète est une langue balkanique séparée».

14. Al. Fol, «Aperçu historiographique des tribus Thraces», *Pulpudeva I. Semaines Philippopolitaines de l' histoire et de la culture Thrace*, Sofia 1976, 10.

15. M. Garasanin-I. Nestor, «Les peuples de l' Europe du Sud-Est à l' époque préromaine», *Premier Congrès international d' études balkaniques et du Sud-Est européen*, Rapport pour la séance plénière, Sofia 1966, 20 κ.ἑ.

16. I.I. Russu, *Illirii. Istoria - limba si onomastica-romanizarea*, Bucuresti 1969.

17. Fanoula Papazoglou, *The central balkan tribus in pre-roman times: Triballi, Autariatae, Dardanians, Scordisci and Moesians.* Amsterdam 1978. (1η ἔκδ. σερβ. Serajevo 1969).

18. D. Rendic´ - Miocevic´, «I Greci in Adriatico», *Studi Romagnol*i, 13, 1962, 39-56.

δὲ P. Digovic΄ στὴ συγγραφή του *Ἡ Δαλματία καὶ τὰ προβλήματα τῆς Ἀδριατικῆς*[19] μᾶς πληροφορεῖ ὅτι οἱ αὐτόχθονες τοῦ ἀδριατικοῦ χώρου τῆς Βαλκανικῆς ἀπομιμούμενοι τοὺς Ἕλληνες δημιουργοῦν ναυτικό, ἀσχολοῦνται μὲ τὸ ἐμπόριο, ἀναπτύσσουν πνευματικὴ ζωή, ὀργανώνοναι πολιτικά.Εὔλογα ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς Radu Vulpe τονίζει ὅτι τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἐδάφη τῆς Βαλκανικῆς ὑπέστησαν τὴν ἰσχυρὴ διείσδυση τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὶν ἀκόμη περιληφθοῦν στὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία[20]. Αὐτὸ διαφαίνεται καὶ μὲ τὴν ἀνάλυση τῆς μετέπειτα Δαλματικῆς ἀπὸ τὸν Vasile Pârvan, ποὺ στὴ σύνθεσή της διακρίνει γλωσσικὰ στοιχεῖα λατινικῆς, ἰλλυρικῆς, ἑλληνικῆς[21]. Πράγματι μᾶς καταπλήσσει ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Πάδοβας Lorenzo Braccesi ἐπιγράφοντας βιβλίο του *Ἀδριατικὸς Ἑλληνισμός*[22].

Εὐγλωττότερος δὲ καὶ τολμηρότερος εἶναι ὁ τίτλος συμπληρωματικοῦ του *Ἑλληνικὸς Κόλπος*[23], ἐννοώντας τὴν Ἀδριατική!

Ἀπὸ τοὺς Στράβωνα[24] καὶ Προκόπιο[25] τὰ ὅρια τοῦ συμπαγοῦς Ἑλληνισμοῦ μὲ τοὺς Ἰλλυριοὺς ἐντοπίζονται μὲ σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια στὴν Ἐγνατία μὲ ἀφετηρίες ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν ἀδριατικῶν ἀκτῶν τὶς πόλεις Ἀπολλωνία καὶ Ἐπίδαμνο - Δυρράχιο. Ἐπιβεβαίωση τῶν πληροφοριῶν τους ἀποθέτει καὶ ἡ Βουλγάρα Ljuba Ognenova ἀποδεικνύοντας ἑλληνικὴ καὶ μάλιστα χριστιανικὴ τὴν ἀπὸ τὸ 1898 πιστευτὴ ὡς μοναδικὴ "ἰλλυρικὴ" ἐπιγραφὴ τῆς Χρυσουπόλεως (Σκουτάρεως, Σκόδρας)[26].

Γιὰ παλαιότερες καὶ ὕστερες ἐπιπτώσεις μετακινήσεων ἢ ἐγκαταστάσεων στὰ Βαλκάνια ποικιλωνύμων λαῶν καταγράφουν περιεκτικὲς παρατηρήσεις

19. P.Digovic΄, *La Dalmatie et les problèmes de l' Adriatique,* Lausanne 1944,64.

20. Vulpe, *ἔ.ἀ.*, 300: «...la plupart des territoires ... avaient subi la forte pénétration de l' hellénisme avant d' être inclus dans l' Empire romain».

21. Parvan, *Dacia,* 140:«Latina lor este excelenta.Rasa lor e amestecata: illiro-italo-greaca».

22. L.Braccesi, *Grecità adriatica*. Bologna 1971. 2η ἔκδ. 1977.

23. L.Braccesi, *Hellenikós kolpos, Supplemento a Grecità adriatica*. Roma 2001.

24. Στράβ., VII, 323: «Ταύτην δὴ τὴν ὁδὸν [Ἐγνατίαν] ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν τόπων ἰσοῦσιν ἐν δεξιᾷ μέν ἐστι τὰ Ἠπειρωτικὰ ἔθνη κλυζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ ὄρη τὰ τῶν Ἰλλυριῶν...».

25. Ὅσα ἀναφέρει ὁ Στράβων, μετὰ πέντε αἰῶνες ἐπιβεβαιώνει ὁ ἱστορικὸς τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ Προκόπιος, τὸν ὁποῖο μὲ Ἀνακοίνωση σὲ Συνέδριο Ἰλλυρολογικὸ ἐπικαλεῖται ὁ καθηγητὴς Vl. Popovic΄, «L' Albanie pendant la basse Antiquité», *Les Illyriens et les Albanais,* Beograd 1988,254:«Selon l' historien grec [Procope de Césarée], les Epirotes étaient établis jusqu' à Epidamnos, ἣ νῦν Δυρράχιον καλεῖται (BV III,11,8)».

26. L. Ognenova, «Nouvelle interprétation de l' inscription ""illyrienne" d' Albanie», *Bulletin de Correspondance Hellénique,* 83, 1959, 798-799.

πάμπολλοι ἐπιστήμονες, π.χ. A. Gitti, J. Hatzfeld, B. Mitrea, N. Nikolanci, M. Parovic´ - Pesikan, D. Rendic´ - Miocevic´, L. Robert, V.Vinja,Vl. Bazala κ.ἄ. Τοῦ τελευταίου τὸ δημοσίευμα, ἐπιγραφόμενο «Οἱ ἐπαφὲς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Ζάγκρεμπ» εἶναι δηλωτικὸ τῶν δυνατοτήτων διευρύνσεως τῶν σπουδῶν. Ἤδη ὁ σλαβολόγος Γ. Σούλης δίνει δείγματα σημαντικά. Ἀλλὰ ἀληθινὰ αἰφνιδιάζει ὁ πολυπάνσοφος ἐπίσκοπος Σεβίλλης Ἰσίδωρος μὲ τὴν ἐπιτόπια διαπίστωση ἀποκαλώντας τὸ Ἰλλυρικὸν Graecia![27]

Δὲν ἀπουσιάζουν ἐμπερίστατες μελέτες καὶ γιὰ κατοπινοὺς αἰῶνες. Ἐνδεικτικὰ μνημονεύονται μερικοὶ συγγραφεῖς[28], ποὺ κυρίως ἔγραψαν γιὰ τὴ ΒΔ Βαλκανική. Π.χ. Διονύσιος Ζακυθηνός, Μ. Κωσταντινίδης, Μ. Ἰ. Μανούσακας, A. Canini, L. Magrini, R. Puaux, ἰδίως δὲ ὁ ἀκραιφνὴς καὶ πολυτιτλοῦχος Σκυπιτάρος Basri-bey, ὁ ὁποῖος σὲ γαλλόγλωσσο δημοσίευμά του σκιαγραφεῖ ἁδρότατα τὴ χώρα του: «Μὲ τὸν ἀρχέγονο μικρὸ λαό της, διαιρημένο σὲ τρεῖς μεγάλες θρησκεῖες, ἡ Ἀλβανία ἕως τώρα στερεῖται ἐθνικῆς συνειδήσεως. Κάθε κίνημά της ἐθνικὸ εἶναι ἐπίπλαστο, εἰσαγόμενο ἀπὸ τὸ ἐξωτερικό, πρὸ πάντων ἀπὸ τὴ Βιέννη.

Ἀναγνωρίζουμε τὸν ἑλληνικὸ χαρακτήρα τῆς νότιας Ἀλβανίας, ὅπου τὸ ὑπεραιωνόβιο πολιτισμικὸ ἔργο τῶν σχολῶν της κυριαρχεῖ ἠθικὰ καὶ ἐθνικά»[29].

Ὡς πρὸς τὴν πολυμορφία, ἔκταση καὶ διάρκεια τῶν σχέσεων τοῦ ἑλληνισμοῦ μὲ τοὺς πληθυσμοὺς τῆς ἀνατολικῆς Βαλκανικῆς παραμένει ὡς ἀδιάσειστη ἀπόδειξη ἡ σειρὰ τόμων ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, ἐπίτευγμα μέγιστο τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ G. Mihailov[30]. Ὁ ἴδιος σοφὸς καθιστᾶ εὐχερέστερη τὴν ἀξιοποίηση τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπιγραφικοῦ ὑλικοῦ μὲ πρόσθετη συγγραφή, τὴν ὁποία ἐπιγράφει *Ἡ γλώσσα τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν στὴ Βουλγαρία. Φωνητικὴ καὶ Μορφολογία*[31].

---

27. Ἐπὶ μέρους παραπομπὲς γιὰ τὸν καθένα ἀπὸ τοὺς προαναφερομένους βλ. Ach. G. Lazarou, «Die Mazedo-Aromunen», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* Ν´ (1999-2000), 357-358, καὶ αὐτοτελὲς ἀνάτυπο, μὲ πρόλογο καὶ εὑρετήρια.

28. Βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀπὸ τὴν Ἀρμανία τῶν Ἑλλήνων στὴ Romania τῶν Δακῶν», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο ΙΗ´*, 1997,18 καὶ σημ. 69,70. Εὐρύτερη βιβλιογραφία βλ. Paul H. Stahl, *Triburi si sate din Sud-Estul Europei*. Bucuresti 2000.

29. Basri-bey, Ancien Député au Parlement ottoman, Président du second Gouvernement national albanais et Chef du Pouvoir Exécutif ad interim (1915-916). Interné dans les garnisons austro-hongroises (1916-1918), *L'Orient débalkanisé et l'Albanie. Origine des dernières Guerres et Paix future*, s.l.n.d., 5. Γενικὴ σκιαγράφηση καὶ τεκμηρίωση βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀλβανία», Νέα Ἑστία, Ἀφιέρωμα στοὺς λαοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, Χριστούγεννα 1994,80-97,89β.

30. G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, I-IV, Serdicae 1956-1966, I^2, 1970.

31. G. Mihailov, *La langue des inscriptions grecques en Bulgarie. Phonétique et morphologie*, Sofia 1943. Βλ. καὶ S.Stati, «La langue des inscriptions grecques de Dobroudja», *Linguistique Balkanique,*

Ἐπιστέγασμα δὲ τοῦ ἔργου του εἶναι ἀνακοίνωσή του μὲ τίτλο «Τὸ πρόβλημα ἐξελληνισμοῦ καὶ ἐκρωμαϊσμοῦ τῶν Θρακῶν»[32].

Ὁ Radu Vulpe ὡς σχολιαστὴς τῆς δεύτερης ἐκδόσεως τοῦ συγγράμματος τοῦ Pârvan, *Οἱ ἀρχὲς τῆς ρωμαϊκῆς ζωῆς στὰ στόμια τοῦ Δουνάβεως*[33], ἐξηγεῖ πῶς πληθυσμοὶ τῆς περιοχῆς, τῶν ὁποίων οἱ μητρικὲς γλῶσσες δὲν διέθεταν γραφή, ἐκλατινίσθηκαν. Ἐπιπρόσθετα στοὺς ἴδιους χώρους ἐντοπίζει καὶ Ἕλληνες, αὐτόχθονες καὶ ἐπήλυδες, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὸν ἐκλατινισμὸ τῶν γειτόνων ἀλλογενῶν λατινοφωνοῦν[34] καὶ αὐτοί, ἤτοι γίνονται Βλάχοι, ἐφ᾽ ὅσον ὁ ὅρος σημαίνει λατινόφωνο[35].

Τὸ φαινόμενο τῆς ἀλλαξογλωσσίας ἐπισυμβαίνει καὶ σὲ ἄλλους λαούς, ποὺ ἔρχονται ἀργότερα κάτω τοῦ Δουνάβεως. Περίτεχνα καὶ περισπούδαστα ἱστορεῖ ἕνα ὁ ἀκαδημαϊκὸς Διονύσιος Ζακυθηνὸς σὲ μελέτημά του ἐπιγραφόμενο «οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τοῦ ἐξελληνισμοῦ εἰς τὸν ἐκσλαβισμόν»[36]. Ἐν τούτοις δὲν στε-

---

6,1963,29-33.

32. G. Mihailov,«Le problème de l' hellénisation et de la romanisation des Thraces», *IIe Congrès Intern. de Thracologie*, 437-444. Ὁ ἴδιος, «Problèmes de la mythologie et de la religion thraces», *Pulpudeva,* I, 71-80.

33. V. Parvan, *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării*, Ediția a II-a ingrijita si adnotata de R. Vulpe. Bucuresti 1974, 193 σημ.314. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐθνολογικὰ καὶ πολιτισμικὰ Βαλκανικῆς», *Πλάτων*, 49, 1997,181, ὅπου ἡ σημείωση τοῦ Vulpe μεταφρασμένη στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα.

34. Γιὰ πρακτικοὺς σκοπούς. Βλ. καὶ M.Dubuisson, «Utraque lingua», *Antiquité Classique*, 50, 1981,282.

35. *C. Höeg, Les Saracatsanes, une tribu nomade grecque* I. Paris-Copenhage 1925, 74-75:«...le mot Βλάχος... originairement n'est que le nom propre du peuple de langue romane qui habite les Balkans...». Βλ. καὶ Ἀχ.Γ.Λαζάρου,«Σαρακατσάνοι. Ρουμανικὲς καὶ ἄλλες θέσεις γιὰ τὴν καταγωγή», *Παρνασσός*, 40, 1998, 284-312, καὶ αὐτοτελὲς ἀνάτυπο μὲ πρόλογο καὶ εὑρετήρια, Ἀθῆναι 1999.

36. *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ΠΑΑ)*, 56,1981, Β΄, 229-240, πίν. I-IX. Ἐπίσης D. Zakythinos, «La synthèse byzantine», *Les peuples de l' Europe du Sud-Est..., 1er Congrès Intern.des Eudes Balkaniques,* Sofia 1966, 20: «...monument le plus considérable de l' époque est sans doute cette série d' inscriptions protobulgares. On entend par ce terme les textes épigraphiques, redigés en langue grecque par ordre des khans bulgares, depuis le règne de Tervel (701-718) jusqu' au baptème de Boris-Michel (865)... Tous ces monuments épigrahiques, précieux en soi comme une source historique et comme un échantillon de la langue populaire, acquièrent une grande valeur comme des témoins d' une expérience culturelle. Nous sommes d' accord aujourd' hui qu'ils ont été écrits par des Grecs, Grecs indigènes, réfugiés ou captifs, Grecs locaux...». Βέβαια εἶναι πολὺ ἀρχαιότερο τὸ παράδειγμα ἐξελληνίσεως γετικοῦ φύλου παραδουναβίων χωρῶν, τὸ ὁποῖο παραθέτει ὁ V. Parvan, *Getica. O protoistorie a Daciei,* Bucuresti 1925,6. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς Athanase Joja στὴν ἰσχυρὴ ἑλληνικὴ ἐπίδραση ἀποδίδει καὶ τὸν βαθὺ ἐκρωμαϊσμὸ τῶν Δακῶν. Πβ. Revue roumaine, 3,1966,5:«Cette action fut facilitée par les contacts préexistants des Daces avec la culture des Grecs établis dans la Dobroudja».

37. F. Dvornik,*Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle,* II, Paris 1928, καὶ Π.Π.Χαρανῆς, *Ἡ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας.* Θεσσαλονίκη 1973,18 καὶ 34. Ὁ

ροῦνται ἐφεξῆς βασικῶν πολιτισμικῶν προσφορῶν τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπως τοὺς ἀναφέρει ὁ καθηγητὴς τῶν Πανεπιστημίων Πράγας καὶ Χάρβαντ Frantisek Dvornik: «Τὸ Βυζάντιον διέπλασε τὶς ἀπειθάρχητες φυλὲς τῶν Σέρβων, Βουλγάρων, Ρώσσων, Κροατῶν καὶ τὶς διεμόρφωσε σὲ ἔθνη. Τοὺς ἔδωσε τὴν θρησκεία του, τοὺς θεσμούς του καὶ τὶς παραδόσεις του, καὶ ἐδίδαξε τοὺς ἀρχηγούς των πῶς νὰ κυβερνοῦν. Τῷ ὄντι, τοὺς ἔδωσε τὴν οὐσία τοῦ πολιτισμοῦ- τὴν γραφὴν καὶ τὴν φιλολογίαν»[37].

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς N. Iorga σὲ ἄρθρο του, ἐπιγραφόμενο «Προβλήματα βαλκανικά», τονίζει ὅτι στὴ Βαλκανικὴ ὑπάρχει ἡ ἴδια λαϊκὴ τέχνη, οἱ ἴδιες ἀνατολικὲς πολιτικὲς ἐπιδράσεις μὲ τὶς ἴδιες ἐπιπτώσεις»[38]. Ἐπικαλεῖται δὲ καὶ πρόσφατη συναντίληψη τῶν ὁμολόγων του D. Angelov καὶ St. Stefanescu. Μετὰ τριετία δημοσιεύει αὐτοτελὲς γαλλόγλωσσο μελέτημα μὲ τίτλο «Ὁ κοινὸς χαρακτήρας τῶν θεσμῶν τῆς Ν.Α Εὐρώπης»[39], ὥστε νὰ συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ Ρουμανία.

Πάντως οἱ Βούλγαροι εὐεργετοῦνται πολιτισμικὰ καὶ κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας[40]. Τῆς παιδείας, ἡ ὁποία διαχέεται σὲ πολλὲς πόλεις καὶ κωμοπόλεις τῆς Βουλγαρίας μὲ τὴ λειτουργία ἑλληνικῶν σχολῶν, π.χ. Σλίβεν, Κότελ, Σφιστώφ, Πλόβντιφ (Φιλιππούπολη), Τουρνόβου, Καρλόβου, Μελενίκου, Ἀσενοφγκράντ (Στενημάχου), Βάρνας, Σισύμεν, Μεσημβρίας, Πάζαρτζικ, Τσεπελάρε, Σάμοκωφ, Ἀρπανάση, Μπουργκὰς (Πύργου), Κιουστεντίλ, Ἄϊτος,

---

Joja ἀξιολογεῖ καὶ τὸν παράγοντα Ἐκκλησία. Πβ., *ἔ.ἀ.*,7: «Par l' intermédiaire de l' Eglise une forte influence byzantine contribue à parfaire la physionomie morale du peuple roumain. Byzance a influencé les peuples de religion orthodoxe. L' intensité de sa vie spirituelle a imprimé à ces peuples une marque profonde, renforçant l' influence hellénique déjà subie». Βλ. καὶ *Actes du Colloque International de Civilisations Balkaniques,* Commission Nationale Roumaine pour l' UNESCO, Sinaïa, 8-14 juillet 1962,114, ὅπου ὁ D.Zakythinos τονίζει: « l' Empire byzantin a toujours été un puissant foyer d' irradiation. C'est par son canal que les parties les plus reculées du continent et des îles adjacentes ont reçu l' héritage de l' Hellénisme».

38. N. Iorga, «Probleme balcanice», *Neamul românesc*, 64,1926.

39. N. Iorga, *Le caractère commun des institutions du sud-est européen*, Paris 1929.

40. Αὐτὸ ἰσχύει ἀσύγκριτα περισσότερο καὶ γιὰ τοὺς Ρουμάνους. Πλούσια βιβλιογραφία, ἰδίως ρουμανική, βλ. Γεώργιος Ἀχ. Λαζάρου, *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἰατρικὴ στὶς παραδουνάβιες Ἡγεμονίες. Ἡ δράση τῶν Ἑλλήνων Ἰατροφιλοσόφων στὴν εὐρωπαϊκὴ διασπορὰ ἀπὸ τὴν Ἅλωση ὥς τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰώνα.* Ἀθήνα 1999, 267-292, καὶ Κεφάλαιο «Προσφορὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Ρουμανία» ἐν Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐθνικὰ θέματα καὶ κρατικὴ ἀκηδία.* Ἐκδόσεις Πελασγός. [Ἀθῆναι 2002],75-105.

41. Π.Χ. Χαρτοματσίδης, *Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴ Βουλγαρία στὰ τέλη XVIII καὶ ἀρχὲς XIX αἰώνα*, ἄ.τ., 1985. Nadja Danova, «Les livres grecs de la bibliothèque d' Ivan Dobrobski», Etudes Balkaniques, 3-4, 1992.

Στάρα Ζαγόρα, Χασκόβου, Πέστερας, Ἀγχιάλου, Σωζοπόλεως[41]..., ἐπωφελοῦνται ὁπωσδήποτε οἱ Βούλγαροι, καθὼς καὶ νέοι ἄλλων ἐθνοτήτων. Ὁ καθηγητὴς Alex Balabanoff ὁμολογεῖ: «Ἡ Βουλγαρία βρίσκεται κοντὰ στὴν πηγή. Καὶ ἂν ἔχει κάτι μεγάλο στὸ παρελθόν της, τὸ χρωστάει σ' αὐτὴ τὴ γειτονιά...»[42].

Ἁπτότερα καὶ πληρέστερα ἀπεικονίζονται πνευματικὲς καὶ πολιτιστικὲς σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ΙΕ΄ ἕως τὰ μέσα τοῦ ΙΘ΄ αἰώνα στὸν τόμο τῶν Πρακτικῶν τοῦ Α΄ Ἑλληνοβουλγαρικοῦ Συμποσίου[43].

Τελικὰ σὲ παμβαλκανικὸ ἐπίπεδο οἱ σχέσεις ἀναπαριστῶνται ἁπλοϊκὰ καὶ ὑπέροχα ἀπὸ τὸ σπουδαῖο περσινὸ (2002) πεζοτράγουδο τοῦ Χρίστου Ζαφείρη, ἐπιγραφόμενο *Βαλκάνιος πραματευτής*.[44]

Ἔμπορος στὴ Μοσχόπολη, στὸ Μοναστήρι ταχυδρόμος, γραμματικὸς στὴ Βάρνα, πραγματευτὴς στὴ Φιλιππούπολη, δάσκαλος στὸ Σεμπλίνο, ταγιαδόρος στὸ Κρούσοβο, ποταμιάνος στὸ Δούναβη, παπᾶς στὴν Κοριτσὰ ἔκανε χρόνια, περπάτησε στοὺς δρόμους μὲ τὰ σαχνισιά, εἶναι γραμμένος στὰ μητρῶα τους[45].

42. A. Balabanoff, «Ἡ Βουλγαρία καὶ ὁ κλασικὸς πολιτισμός», *Νέα Ἑστία*, 22,1937,975.
43. 188-Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Θεσσαλονίκη 1980.
44. Χρῖστος Ζαφείρης, *Ἐπισκευαστὴς ἀναμνήσεων*. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 2002,23. Ὁ ἴδιος, *Βαλκάνιος Πραματευτής. Ὁδοιπορία μνήμης σὲ ἑλληνικὲς κοινότητες καὶ παροικίες.* Ἐξάντας Ἐκδοτικὴ Α.Ε. Ἀθήνα 1998, καὶ Παρνασσός, 41,1999,419-422.
45. Βλ. Tr. Stoianovich, «Ὁ κατακτητὴς ὀρθόδοξος βαλκάνιος ἔμπορος», *Ἡ οἰκονομικὴ δομὴ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν στὰ χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας ιε΄-ιθ΄ αἰ.*«Μέλισσα», 1979. Ἐπίσης *Οἱ Ἕλληνες τῆς Βουλγαρίας. Ἕνα ἱστορικὸ τμῆμα τοῦ περιφερειακοῦ ἑλληνισμοῦ.* Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου-Πανελλήνια Ὁμοσπονδία Συλλόγων Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, Θεσσαλονίκη 1999. Τὸ ἑνιαῖο πολιτισμικὰ ἐκτείνεται πέρα τοῦ Βαλκανικοῦ χώρου, στὸ σύνολο τῆς Εὐρώπης, μάλιστα διαχρονικά.
Βασικὴ βιβλιογραφία βλ. Ἀχ.Γ. Λαζάρου, «Ἀπὸ τὴν Ἅλωση τῆς Πόλης στὴν Ἀναγέννηση τῆς Εὐρώπης», *νέα Ἑλλοπία*, 5(28), 1996, 57-60.

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΛΟΙΑ ΣΤΟΝ ΔΟΥΝΑΒΙ
ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΥΠΕΡΜΑΧΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ὁ σημερινὸς τύπος τοῦ ὀνόματος Δούναβις δὲν εἶναι ὁ ἀρχικός. Οἱ παλαιότεροι τύποι, ποὺ ἀπαντῶνται στὰ κείμενα, εἶναι Δάνουβις, Δανούβης, Δανούβιος καὶ Δανούιος μὲ ἀντιστοίχους λατινικοὺς Danubius καὶ Danuvius. Χρονολογοῦνται δὲ ἀπὸ τοὺς τελευταίους ἑλληνιστικοὺς καὶ τοὺς πρώτους ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Ὁ Ἰσίδωρος τῆς Σεβίλλης θερωρεῖ τὸ ὄνομα Danubius σύνθετο, μὲ α΄ συνθετικὸ τὸν λατινικὸ ρηματικὸ τύπο da (=φέρει, δίνει) καὶ τὸ οὐσιαστικὸ nuvium=νεφέλη, νέφος). Στὴν ἐτυμολογία αὐτὴ συνηγορεῖ καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ Ἰωάννου τοῦ Λυδοῦ (στ΄ αἰὼν μ.Χ.), ποὺ προσδιορίζει τὸν Δούναβι μὲ τὸ ἐπίθετο νεφελοφόρος. Ἀλλὰ ὁ Λεξικογράφος Ἰωσὴφ Perin παρατηρεῖ ὅτι ὅλοι οἱ ποταμοὶ θὰ μποροῦσαν νὰ ὀνομασθοῦν Danubii, διότι ὅλοι φέρουν σύννεφα, ὁμίχλη. Ἄλλοι ἐτυμολογοῦν τὴ λέξη Δούναβις ἀπὸ τὴν κελτικὴ γλώσσα, ποὺ στὴ γερμανικὴ ἔδωσε τὸν τύπο Donau καὶ σημαίνει «βαθιὰ νερά». Τὸν κελτικὸ ὅρο παρέλαβαν οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τὴν κατάκτηση τῆς Παννονίας καὶ τὸν ἐπέβαλαν γιὰ τὸ σύνολο τοῦ ποταμοῦ ποὺ διακρίνεται στὸν Ἄνω καὶ στὸν Κάτω Δούναβι. Ὁ δεύτερος, ποὺ ἦταν ἄμεσα γνωστὸς στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες, ὠνομαζόταν Ἴστρος. Κατὰ δὲ τὸν Στέφανον Βυζάντιον «Ἴστρος ὁ ποταμὸς πάλαι Ματόας καλούμενος συμφορᾶς τοῖς Σκύθαις ἐπιπεσούσης οὕτω ἐκλήθη. Ὁ Ματόας λέγεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν Ἄσιος, ὅτι πολλάκις περαιούμενοι οὐδὲν ἐπεπόνθεσαν. Ὁ Δούναβις ἑρμηνεύεται ὥσπερ τοῦ ἁμαρτεῖν ἔχων τὴν αἰτίαν»[1].

Οἱ Ἕλληνες δὲν ἀτύχησαν κατὰ τὴν χρήση τοῦ ποταμοῦ, διότι προφανῶς ἐγνώριζαν ὅλα τὰ περάσματα. Καὶ ἡ πρώτη γέφυρα τοῦ Δουνάβεως ἀνήκει στὸν Ἕλληνα ἀρχιτέκτονα Ἀπολλόδωρο, ἐπὶ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἔκαμαν λόγο καὶ γιὰ τὶς ἀπόμακρες πηγὲς τοῦ Δουνάβεως[2]. Ὁ Ἡρόδοτος[3] ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀρισταγόρας ὁ Μιλήσιος εἶχε παρουσιάσει στὴ Σπάρτη

---

1. ΑΧ. Θ. ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ, *Λεξικὸν ἱστορικὸν καὶ γεωγραφικὸν τῆς Θράκης*, Ἀθῆναι, 1963, σ. 140.
2. H. D' ARBOIS DE JUBAINVILLE, La source du Danube chez Hérodote, *Revue Archéologique,* Paris, 1888, σ. 1-6.

ἕνα «χάλκεον πίνακα», χάρτη, ποὺ περιεῖχε ὅλη τὴ γῆ μὲ ὅλη τὴ θάλασσα καὶ ὅλους τοὺς ποταμούς. Πιθανότατα πρόκειται γιὰ τὸν χάρτη τοῦ Ἀναξιμάνδρου ἢ γιὰ ἀντίγραφό του μὲ διορθώσεις καὶ προσθῆκες τοῦ Ἑκαταίου τοῦ Μιλησίου. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἡ ὕπαρξη χαρτῶν μαρτυρεῖ τὶς γεωγραφικὲς γνώσεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ἐξηγεῖ τὴν ἀσφαλῆ διάβαση ἢ ναυσιπλοΐα τοῦ Δουνάβεως καὶ μάλιστα ἀπὸ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους[4].

Βέβαια οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐξοικειώνονται περισσότερο μὲ τὸ ρεῦμα τοῦ Δουνάβεως ἀπὸ τοὺς η΄ καὶ ζ΄ αἰῶνες, ὅταν πλέον ἐγκαθίστανται στὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ κατὰ μῆκος τῶν ὀχθῶν τοῦ Δουνάβεως. Ὁ Πλίνιος ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ Ἕλληνες ἵδρυσαν 90 πόλεις. Ὁσονδήποτε ὑπερβολικὸς καὶ ἂν θεωρηθῇ ὁ ἀριθμὸς αὐτός, ἀποτελεῖ σοβαρὴ ἔνδειξη τῆς σημαντικῆς παρουσίας τῶν Ἑλλήνων, ποὺ δὲν περιωρίσθηκαν στὰ παράλια, ὅπως γενικώτερα πιστεύ-εται, ἀλλὰ ἁπλώθηκαν καὶ στὰ ἐνδότερα τῶν περιοχῶν ἐκείνων. Εἰδικὰ γιὰ τὴν παραδουνάβια χώρα ὁ Ρουμάνος ἀρχαιολόγος Vasile Parvan[5] ὑποστηρίζει ὅτι ἤδη περὶ τὸ 500 π.Χ. ὁ Δούναβις ἔχει τὴν ὄψη ἑλληνικοῦ ποταμοῦ, διότι ἀδιάκοπα οἱ Ἕλληνες ἁλιεῖς καὶ ἔμποροι καὶ ταξιδιῶτες διατρέχουν πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω.

Ἀπὸ τὶς πόλεις, ποὺ ἵδρυσαν οἱ Ἕλληνες, πολλὲς κατορθώνουν νὰ ἐπιζήσουν καὶ στὸ διάστημα τῶν φοβερῶν ἀναστατώσεων, ποὺ προκάλεσαν οἱ μεταναστευτικοὶ λαοί. Ὀνομαστότερες πόλεις ὑπῆρξαν οἱ ἑξῆς: Ἡ Ἴστρος[6], ἡ Ἰστριόπολις, ὅπως ὠνομάσθηκε ἀπὸ τὸν ποταμὸ Ἴστρο. Δεύτερη ἀξιόλογη ἦταν ἡ Τόμις[7] ἢ Τόμοι, ποὺ στοὺς βυζαντινοὺς χρόνους μετωνομάσθηκε Κωνσταντία ἢ Κωνσταντιανή, ἡ γνωστὴ σήμερα ρουμανικὴ Κωνστάντζα. Περίφημη ὑπῆρξε ἡ Κάλλατις[8] ἢ Καλλατία, ποὺ ἀπὸ τοὺς Τατάρους ἔλαβε τὸ ὄνομα Μαγκάλια. Ἄλλη ἦταν ἡ Διονυσόπολις, ποὺ ἀρχικὰ ὠνομαζόταν Κρουνοί. Ἀλλά, καθὼς λέγεται, τὸν β΄ αἰῶνα π.Χ. μία θύελλα μεγάλη ἔρριξε στὴν παραλία τὸ ἄγαλμα τοῦ Διονύσου. Ἡ ἐμφάνισή του θεωρήθηκε ὡς θεϊκὸ σημεῖο ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως ποὺ ἔσπευσαν νὰ ἱδρύσουν βωμὸ πρὸς τιμὴ τοῦ Διονύσου καὶ νὰ δώσουν τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ στὴν πόλη... Βορειότερα ἀπὸ τὸ Δέλτα Δουνάβεως

3. ΗΡΟΔ. V, 49, & 1.
4. EM. CONDURACHI, Influences grecques et romaines dans les Balkans, *Actes du Colloque Intern. de civil. balkaniques,* Bucarest, 1962, σ. 17. P. DEMARGNE, La contribution hellénique. Sources archéologiques de la civilisation européenne, *Actes du Colloque international organisé par le Secrétariat général de l' AIESEE,* Bucarest, 1970, σ.76 κ.ἑξ.
5. V. PARVAN, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, Bucarest, 1923, σ.5.
6. EM. CONDURACHI, *Histria*, Bucuresti, 1968.
7. V. CANARACHE, *Tomis*, Bucuresti,1961.

ὑπῆρχε καὶ ἡ πόλη Τύρα, τὸ Μαυρόκαστρο τῶν Βυζαντινῶν, ἡ Alba Julia τῶν Ρωμαίων, ἡ μετέπειτα Τσετάτεα Ἄλμπα τῶν Ρουμάνων, ἤτοι ἡ Λευκόπολις, τὸ πρῶτο ἴσως ὄνομα τῆς πόλεως, ποὺ κατὰ τὴν ἄφιξη τῶν Τούρκων ὠνομάσθηκε Ἄκ-κερμάν, δηλαδὴ Λευκὸ Φρούριο.

Οἱ πόλεις αὐτὲς ἀποτελοῦσαν μεγάλα ναυτιλιακὰ καὶ ἐμπορικὰ κέντρα, ποὺ διέθεταν παραρτήματα σὲ μικρότερες πόλεις ἢ ἐμπορικοὺς σταθμούς, ἐμπορεῖα, γιὰ τὴν διεκπεραίωση τῶν συναλλαγῶν. Τὰ κεντρικὰ βέβαια καταστήματα εἶχαν τὴν ἕδρα τους στὶς μητροπόλεις, ὅπως ἦταν ἡ Μίλητος, ἡ Ρόδος, ἡ Κόρινθος, τὰ Μέγαρα, ἡ Ἀθήνα κλπ. Οἱ Ἕλληνες ὅμως ποὺ συγκρότησαν τὸν πληθυσμὸ τῶν πόλεων καὶ τῶν σταθμῶν καὶ ἀσκοῦσαν ποικίλα ἐπαγγέλματα, ἐμπόρου, ναυτικοῦ, βιοτέχνη κ.ἄ., εἶχαν διάφορη προέλευση. Ἀπὸ τὴν ἐπιμειξία προῆλθε ἕνας τύπος Ἕλληνος δημιουργικοῦ, περιπετειώδους καὶ τολμηροῦ. Ὁ καθηγητὴς Parvan λέγει ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἀρκοῦνται στὶς παρόχθιες τοῦ Δουνάβεως περιοχές, ἀλλὰ ἀποτολμοῦν τὴ διείσδυση καὶ στὶς ἀπρόσιτες διακλαδώσεις τῶν παραποτάμων τοῦ Δουνάβεως, ὡς τὶς πηγές, ποὺ βρίσκονται στὰ Καρπάθια, στὶς λίμνες καὶ στὶς ἐξωτικὲς κοιλάδες.

Κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους στὸν Δούναβι παρουσιάζονται καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, οἱ Μακεδόνες. Ἐπὶ Λυσιμάχου ὁ Δούναβις εἶναι τὸ βόρειο σύνορο τοῦ Βασιλείου τῶν Μακεδόνων. Ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ ἠπειρωτικὸς Ἑλληνισμὸς τῆς Μακεδονίας τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ κατ᾽ἐξοχὴν τῆς Θράκης, μὲ εὐρύτερη ἔννοια, ἐνέχει ἰδιαίτερη σημασία. Εἶναι κατάλοιπο τῶν θρυλικῶν ἐπανόδων καὶ χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἔκδηλη ἀρχαϊκότητα σ᾽ ἀντίθεση μὲ τοὺς Ἕλληνες ἀποίκους τῶν παραλίων τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης, ποὺ διακρίνονται γιὰ τὴν ὑψηλὴ βαθμίδα πολιτισμοῦ. Πιθανώτατα ἡ ἔντονη παρουσία τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ἀπέτρεψε τὴν καθολικὴ ἐκλατίνιση τῆς Θράκης κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, γεγονὸς ποὺ θὰ συνέβαινε μὲ εὐχέρεια ἂν ἀπουσίαζαν οἱ Ἕλληνες. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ ἐθνικὸ Θρᾶκες δὲν ἀπέδιδε τὴν οὐσία. Καὶ στὴν προκειμένη περίπτωση ὁ Parvan διαφωτίζει περίτεχνα τὸ περίπλοκο ζήτημα καταγωγῆς προσωπικοτήτων τῆς Ἀρχαιότητος, πού, ἐνῶ φέρονται ὡς Θρᾶκες ἢ Φρύγες, ἐκδηλώνονται ταυτόχρονα ὡς Ἕλληνες. Μὲ βάση τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα ἀποφαίνεται ὅτι ὁ Ὀρφεὺς καὶ ὁ Πέλοψ εἶναι Ἕλληνες[9]. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὴ γλωσσολογία. Τοπωνύμια τῆς Θράκης, ποὺ εἶχαν χαρακτηρισθῆ ὡς θρακικὲς γλωσσικὲς ἐπιβιώσεις, ἡ σύγχρονη ἔρευνα[10] τείνει νὰ ἀποδείξῃ

8. C. PREDA, *Callatis*, Bucuresti, 1963. R. VULPE, *Istria, Tomis, Callatis*, Bucuresti, 1966.

9. V. PARVAN, *Dacii la Troia*, Bucuresti, 1926, σ. 1

10. Ἐνδιαφέρουσα ἀνακοίνωση στὸ ἐφετινὸ Θρακολογικὸ Συνέδριο ἔκαμε ὁ κ. Ι.Κ.ΠΡΟΜΠΟΝΑΣ. Σχ. βιβλιογραφία βλ. Congressus Studiorum thracicorum, primus Thracia. Serdicae (Sofia). 1972.

ὅτι εἶναι ἑλληνικὰ καὶ δὲν ὀφείλονται οὔτε σὲ κάθοδο Θρακῶν ἢ ἄλλων φορέων θρακικῶν στοιχείων στὰ ἑλληνικὰ νησιά, ὡς τὴν Κύπρο, καὶ στὴν Πελοπόννησο, ὅπου ἐπίσης ἀπαντῶνται, οὔτε σὲ ἄνοδο Ἑλλήνων τοῦ Νότου καὶ ἐγκατάσταση στὴν ἐνδοχώρα τῆς Θράκης.

Ὡστόσο ἡ ναυτιλιακή, ἐμπορικὴ καὶ γενικώτερη πολιτισμικὴ δραστηριότης στὸν Δούναβι θεωρεῖται ἔργο, σχεδὸν ἀποκλειστικό, τῶν Ἑλλήνων τῆς Διασπορᾶς, ποὺ ἦσαν φορεῖς ἀνωτέρου πολιτισμοῦ καὶ εἶχαν ἀποκτήσει τὴν ἀπαραίτητη δεξιότητα προσαρμογῆς σὲ ξένους τόπους, συνάμα δὲ ἐπικοινωνίας καὶ συνεργασίας μὲ τοὺς ἀλλοεθνεῖς, ὅπως συνέβη στὴν περιοχὴ τοῦ Δουνάβεως μὲ τοὺς Σκύθες, τοὺς Γέτες καὶ Δᾶκες, τοὺς Κέλτες καὶ τὴν ἀτέλειωτη σειρὰ τῶν μεταναστευτικῶν λαῶν.

Γιὰ τὶς σχέσεις, ἐμπορικὲς καὶ πολιτιστικές, τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς Σκύθες[11] ἔχομε τὴ μαρτυρία τοῦ Ἡροδότου, ποὺ ἐπισκέφθηκε τὴν Σκυθία καὶ παρέμεινε ἕνα ἑξάμηνο. Ἀφιέρωσε δὲ ἕνα βιβλίο, τὸ τέταρτο, τῶν Ἱστοριῶν του. Ὁ ἴδιος ἐπίσης δίνει πολλὲς πληροφορίες γιὰ τοὺς Θράκες, ποὺ χαρακτηρίζει ὡς τὸν μεγαλύτερο μετὰ τοὺς Ἰνδοὺς καὶ ἀνδρειότερο λαὸ τῆς ἐποχῆς του. Κυρίως ὅμως παραθέτει πολύτιμα στοιχεῖα γιὰ τὴν παρουσία καὶ τὴν πολιτισμικὴ προσφορὰ τῶν Ἑλλήνων στὶς παραδουνάβιες χῶρες[12], ὅπου τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα μεταφέρουν ἑλληνικὰ προϊόντα[13]: λάδι, κρασί, σῦκα, ἐλιὲς κλπ. Ἐπὶ πλέον ἔργα τέχνης[14], ἀμφορεῖς καὶ ποικίλα ἀντικείμενα ἀγγειοπλαστικῆς, γλυπτικῆς, χρυσοχοΐας, δακτυλίδια, βραχιόλια, περιδέραια, εἴδη ἐνδυμασίας κλπ.[15], κυριολεκτικά, γοητεύουν τὴν ἄρχουσα τάξη τῶν Θρακῶν. Εἰσάγουν δὲ στὴν Ἑλλάδα μέταλλα, πρὸ πάντων χρυσό, ἀλλὰ καὶ γεωργικὰ καὶ κτηνοτροφικὰ προϊόντα: σιτάρι, δέρματα,

G.ARVANITAKIS, *Quelques témoignages sur l' Hellénisme de la Thrace*, Genève, 1919.

11. E. H. MINNS, *Scythians and Greeks. A Survey of Ancient History and Archaeology of the North of the Euxine, from the Danube to the Caucasus,* Cambridge, 1913. B. B. PIOTROVSKY - P. N. SCHULTZ ET V.A. GOLOVKIKA - S. P. TOLSTOV, *Ourartou, Neapolis des Scythes,* Kharezm, Paris 1954. CH. LENORMANT, *Les Grecs et les Scythes du Bospore Cimmérien,* Paris, 1859. J. COMAN, *Quelques traits indo- européens des Scythes selon Hérodote,* Cernauti, 1943.

12. D. M. PIPPIDI, Les colonies grecques de Scythie Mineure à l' époque hellénistique, *Balkan Studies,* 6, 1965, σ. 99-118. D. PIPPIDI - D. BERCIU, *Din istoria Dobrogei I, Geti si greci la Dunarea - dejos din cele mai vechi timpuri pina la cucerirea romana*, Bucuresti, 1965. V. PARVAN, *Dacia, Civilizatiile antice din ţarile carpato - danubiene*, Bucuresti, 1972.

13. N. IORGA, *Istoria comerţului românesc. Epoca veche,* Bucuresti, 1925, EM. CONDURACHI, *Verhi monete pontice si importanta lor*, Bucuresti, 1950.

14. M. LAMBRINO, *Les vases archaiques d' Histria,* Bucarest, 1938.

15. V. CANARACHE, *Importul amporelor stampilate la Istria*, Bucuresti, 1957. M. COJA, L' artisanat à Histria du Vle au Ier siècle av. notre ère, *Dacia* N.S., VI, 1962, σ. 115 - 138.

μαλλὶ κλπ. Ἔτσι βοηθοῦν στὴ βελτίωση τῶν βιοτικῶν συνθηκῶν καὶ στὴν ἀνάπτυξη κοινωνικῆς καὶ πολιτιστικῆς ζωῆς, διότι οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν ἐπισκέπτες. Ἦσαν μόνιμα ἐγκατεστημένοι σὲ πόλεις ποὺ δὲν εἶχαν νὰ ζηλέψουν τίποτε ἀπὸ τὶς πόλεις τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἀπέδειξε ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη[16]. Οἱ παραδουνάβιες ἑλληνικὲς πόλεις διέθεταν στάδια, σχολεῖα, ναούς, ἀγορές, θέατρα[17], ὅπου δὲν ἀπαγορευόταν ἡ εἴσοδος τῶν ἰθαγενῶν. Οἱ Ἕλληνες σὲ καμμιὰ περίοδο τῆς ζωῆς τους δὲν ὑπῆρξαν ὀπαδοὶ τῶν φυλετικῶν διακρίσεων. Αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ νόημα τῆς ἀπεικονίσεως στὰ ἑλληνικὰ ἔργα τέχνης μορφῶν τῆς μαύρης ἢ τῆς κίτρινης φυλῆς[18].

Οἱ Ἕλληνες ἄποικοι μεταλαμπαδεύουν τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ εἰρηνικά, ἀβίαστα, ἀνθρώπινα. Δὲν χωρεῖ συσχέτιση μὲ τοὺς ἀποίκους τῶν νεωτέρων χρόνων. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἔχουν καταπιέσει οὔτε ἔχουν μεταχειρισθῆ βάναυσα τοὺς ἰθαγενεῖς. Ἀντίθετα διδάσκουν τὸν ἰθαγενῆ πληθυσμό, ποὺ σιγὰ σιγὰ χειραφετεῖται, ὀργανώνεται καὶ συνεχίζει τὴν πολιτισμικὴ πορεία τῶν διδασκάλων του, κατὰ τρόπο ὥστε νὰ συμβάλλῃ στὴ διάσωση τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ κατὰ τὴν περίοδο τῶν φοβερῶν μεταναστεύσεων τῶν λαῶν. Ἑλληνοτραφεῖς, ἐκπολιτισμένοι καὶ βαθύτερα πλέον ἐξανθρωπισμένοι ἀνθίστανται στοὺς ἐπιδρομεῖς, ποὺ οἱ ἴδιοι ἤδη ἀποκαλοῦν βαρβάρους. Πολλὲς φορὲς ὁ γηγενὴς πληθυσμός, ποὺ αἰσθάνθηκε τὴν εὐεργετικὴ ἐπίδραση τῶν Ἑλλήνων, σπεύδει νὰ συμπαρασταθῇ τοὺς εὐεργέτες του, ὅταν κινδυνεύουν ἀπὸ τὴν ἁρπακτικὴ μανία ὁμογενῶν του ἢ νεοφερμένων βαρβάρων. Ἔμεινε ἀνεξίτηλη στὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων ἡ ὑπέροχη θυσία 1000 Μειξελλήνων κατὰ τὴν πολιορκία καὶ τὴν ἅλωση τῆς Ἱστρίας, ὅπως καὶ τὸ ὁλοκαύτωμα ἄλλων 1.500 στὴν Ὀλβία[19].

Οἱ Γετοδάκες ἡγεμόνες δὲν δίστασαν νὰ συνεργασθοῦν μὲ τοὺς Ἕλληνες καὶ ν' ἀναθέσουν σ' αὐτοὺς ὑπεύθυνες θέσεις. Συγκεκριμένα ὁ Burebista τῆς Δακίας ἀπένειμε τὸν τίτλο τοῦ «πρώτου καὶ μεγίστου», ποὺ ἀντιστοιχεῖ κατὰ κάποιο

16. C. PREDA, EM. POPESCU, P. DIACONU, Sapaturile arheologice de la Mangalia (Callatis), *Materiale si Cercetari archologice*, VIII, 1959, σ. 439 - 452. G. BORDENACHE, Antichità greche e romane nel nuovo Museo di Mangalia, *Dacia* N.S., IV, 1960, σ. 489 - 509. C. PREDA, Archaeological Disco-veries in the Greek Cemetery of Callatis - Mangalia, *Dacia*, N.S., V, 1961, σ. 275 - 303. G. BORDENACHE, Histria alla luce del suo materiale scultoreo, *Dacia*, N.S., V, 1961, σ. 185 - 211.

17. P.E. ARIAS, *il teatro greco fuori di Athene*, Firenze, 1934. G. FORNI, Teatro, *Enciclopedia dello Spettacolo*, IX, στ. 727 - 758, Roma 1962. D. M. PIPPIDI, Contributii la istoria verhe a Romaniei, Bucuresti, 1967, σ. 532 - 546, κεφάλαιο μὲ τίτλο: *Teatre grecesti in Dobrogea antica.*

18. Πβ. Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΚΑΙ Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ, Β. ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗ, *Τὰ Ἑλληνικὰ Μουσεῖα,* Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν Α.Ε.., 1974, σ. 69, 94.

19. S. LAMBRINO, Décret d' Histria en l' honneur d' Agathoclès, *Revue des Et. Roum.*, V - VI, 1960, σ. 180 - 217.

τρόπο μὲ τὸν τίτλο τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν, στὸν Ἕλληνα Ἀκορνίωνα, στὸν ὁποῖο μάλιστα ἐμπιστεύθηκε τὶς διαπραγματεύσεις, ἐξαιρετικῆς σοβαρότητος, μὲ τὸν Πομπήιο.

Ὀρθότατα ὁ ἑλληνικῆς καταγωγῆς Ρουμάνος ἀρχαιολόγος Scarlat Lambrino φρονεῖ ὅτι ὁ τίτλος, ποὺ ἀπονεμήθηκε στὸν Ἕλληνα Ἀκορνίωνα, φανερώνει τὴν ἑλληνικὴ ἐπίδραση στὴν κρατικὴ ὀργάνωση τῆς Δακίας. Ἡ ἀπονομὴ ἄλλως τε ἦταν ἐπάξια, διότι ὁ Ἀκορνίων ἔφερε σ' αἴσιο πέρας τὴν διπλωματικὴ ἀποστολή του. Ἀποσόβησε γιὰ σημαντικὸ διάστημα τὴν ὑποταγὴ τῆς Δακίας στοὺς Ρωμαίους. Πράγματι οἱ Ρωμαῖοι μόλις τὸ 107 μ.Χ. κατέκτησαν τὴν Δακία, συνάμα δὲ καὶ τὶς ἑλληνικὲς πόλεις τοῦ Δουνάβεως.

Οἱ Ρωμαῖοι ὄχι μόνον δὲν ἐμπόδισαν τοὺς Ἕλληνες νὰ διατηρήσουν τὶς ἐμπορικὲς καὶ ναυτιλιακὲς ἐπιχειρήσεις στὸν Δούναβι, ἀλλὰ καὶ ἔδειξαν διάθεση προστατευτική, ὥστε νὰ τονωθῇ ἡ οἰκονομικὴ ζωή, ποὺ ἀναπόφευκτα εἶχε τὸν εὐεργετικὸ ἀντίκτυπο καὶ στὴν οἰκονομία τῶν Ρωμαίων. Τὴν ρωμαϊκὴ πολιτικὴ μιμήθηκαν καὶ οἱ μετέπειτα κατακτητές. Οἱ λεγόμενοι βάρβαροι ἐπιδρομεῖς, ἀντιλαμβανόμενοι ὅτι σὲ περίπτωση ἐξοντώσεως ἢ φυγῆς τῶν ἰθαγενῶν ἦταν ἀδύνατη ἡ ἐξασφάλιση τῶν ἀπαραιτήτων γιὰ τὴ ζωή τους, προσπαθοῦσαν νὰ γίνουν ἀρεστοὶ μειώνοντας τὴ φορολογία. Ὁ Σαλβιηνὸς ἀφηγεῖται ὅτι παρατηρήθηκε τὸ πιὸ περίεργο ἢ ἀπίστευτο φαινόμενο: οἱ ἰθαγενεῖς προτίμησαν νὰ παραμείνουν στὶς πόλεις καὶ στὰ κτήματά τους μὲ τοὺς ἐπιδρομεῖς, τοὺς Γότθους, καὶ δὲν κατέφυγαν νοτιώτερα στὸ ἔδαφος τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἐξ ἄλλου ὁ Μιχαὴλ ὁ Σύρος διασώζει μιὰ καταπληκτικὴ μαρτυρία. Δηλώνει ὅτι οἱ Σλάβοι πολιορκώντας πόλεις καὶ φρούρια ποὺ ἀνῆκαν στὴν ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ἔλεγαν στοὺς πολιορκημένους νὰ βγοῦν ἀπὸ τὰ τείχη, νὰ σπείρουν τὰ χωράφια, νὰ συγκεντρώσουν τὴν συγκομιδή, καὶ τοὺς διαβεβαίωναν ὅτι οἱ ἴδιοι θὰ ζητοῦσαν μόνο τὸ μισὸ μέρος τῶν κανονικῶν φόρων, ποὺ κατέβαλαν στοὺς ἐκπροσώπους τῆς αὐτοκρτορίας.

Πρόκειται πράγματι γιὰ μαρτυρίες[20] ἐξαιρετικὰ σημαντικὲς καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι ἀποδεικνύουν τὴν παραμονὴ τοῦ γετοδακικοῦ πληθυσμοῦ στὶς ἑστίες του, πέρ' ἀπὸ τὸν Δούναβι, καὶ ἐπὶ πλέον διαψεύδουν τὶς μαζικὲς μετακινήσεις λαῶν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο. Ἄλλως τε τὸ ρωμαϊκὸ κράτος καὶ μετὰ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς Δακίας ἀπὸ τὸν Αὐρηλιανὸ δὲν ἔπαυσε νὰ διεκδικῇ δικαιώματα κυριότητος. Κατ' ἐξοχὴν γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῶν συνόρων στὸν Δούναβι καὶ τὴν ἀπρόσκοπτη

20. Τὶς μαρτυρίες αὐτὲς βλ. FR. ALTHEIM, *Geschichte der Hunnen*, II, Berlin, 1960, σ. 225 - 243, κεφ. 9, γραμμένο ἀπὸ τὸν E. LOZOVAN, Romains et barbares sur le moyen - Danube.

ναυσιπλοΐα τοῦ ποταμοῦ μερίμνησε ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ποὺ ἔκτισε νέα μεγάλη γέφυρα καὶ ἐγκατέστησε ἰσχυρὴ φρουρὰ γιὰ τὴ φύλαξή της. Καὶ ἀργότερα τὸ Βυζάντιο, ὅταν ἐξ αἰτίας περισπασμῶν σ' ἄλλα σύνορα ἀναγκαζόταν νὰ χρησιμοποιῇ ὡς φρουροὺς τῶν πύργων τοῦ Δουνάβεως βαρβαρικὰ φῦλα, ὅπως Γότθους, Παλαιοσλάβους κ.ἄ., τοὺς βούργους συνέχισε ἀδιάλειπτα νὰ ἐπιβλέπῃ καὶ νὰ ἐλέγχῃ τὴν πίστη καὶ τὴν προσήλωση στὸ καθῆκον τῶν βουργαρίων, τῶν φρουρῶν αὐτῶν, μὲ τὶς συχνὲς περιπολίες τῶν βυζαντινῶν πλοίων στὸν Δούναβι. Παράλληλα ἀποστολὴ τοῦ βυζαντινοῦ στόλου, λέγει ὁ Ρουμάνος ἱστορικὸς N.Iorga, ἦταν νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐπικοινωνία τῶν λαῶν ὅλης τῆς ΝΑ Εὐρώπης, νὰ διευκολύνῃ τὸ ἐμπόριο τῶν δημητριακῶν, ἰδιαίτερα τῶν σιτηρῶν, τῶν παστωμένων ψαριῶν, τοῦ χαβιαριοῦ, τῶν γουναρικῶν κλπ.[21].

Τὸ ἀγαθοποιό, λοιπόν, ἔργο τῶν Ἑλλήνων (προστασία τῶν γηγενῶν, ἐλεύθερη ναυσιπλοΐα τοῦ Δουνάβεως, ἀνταλλαγὴ προϊόντων, διάδοση τοῦ πολιτισμοῦ) ἀποβαίνει χρέος ἱστορικό. Ὁ Ρουμάνος ἱστορικὸς N.Banescu γράφει σχετικῶς τὰ ἀκόλουθα: «Ὁ Δούναβις ἦταν γιὰ τὴν αὐτοκρατορία ὄχι τόσο τὸ σύνορο ὅσο ἡ μεγάλη συγκοινωνιακὴ ἀρτηρία, χάρη στὴν ὁποία εἶχαν ἐξασφαλισθῆ οἱ οἰκονομικὲς καὶ πολιτικὲς σχέσεις τοῦ Βυζαντίου μὲ τὶς πέρα ἀπὸ τὸ Δούναβι χῶρες τοῦ Εὐξείνου Πόντου»[22]. Πολὺ νωρίτερα ὁ Βυζαντινὸς ἱστορικὸς Προκόπιος σημείωνε τὰ ἑξῆς: «οἱ Ρωμαίων τὸ παλαιὸν αὐτοκράτορες τοῖς ἐπέκεινα ᾠκημένοις βαρβάροις τὴν τοῦ Δανουβίου διάβασιν ἀναστέλλοντες ὀχυρώμασί τε κατέλαβον τούτου δὴ ποταμοῦ τὴν ἀκτὴν σύμπασαν, οὐ δὴ ἐν δεξιᾷ τοῦ ποταμοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ἐνιαχῇ ἐπὶ θάτερα πολίσματά τε καὶ φρούρια τῇδε δειμάμενοι»[23].

Ἡ σημασία, τὴν ὁποία εἶχε προσλάβει ὁ Δούναβις γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τοῦ ἐδάφους τῆς αὐτοκρατορίας καταδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὶς διαταγές, ποὺ κάθε φορὰ οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἀπευθύνουν πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅπως ὠνόμαζαν τὴν Βαλκανική, μὲ σκοπὸ νὰ μὴ ἐπιτραπῇ στοὺς Οὔνους, Ἄντες, Σλάβους κ.ἄ. νὰ διαβοῦν τὸν Δούναβι. Ὁ Προκόπιος, ἀναφερόμενος στὴν φροντίδα τοῦ Ἰουστινιανοῦ γιὰ τὸν Δούναβι, μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ διορισμοῦ τοῦ στρατηγοῦ Χιλβουδίου «ἐπὶ τῇ τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ φυλακῇ» γράφει ἐπὶ λέξει τὰ κάτωθι: «φυλάσσειν κελεύσας ὅπως μηκέτι τοῖς ταύτῃ βαρβάροις ὁ ποταμὸς διαβατὸς ἔσται»[24]. Ἀνάλογη διαταγὴ εἶχε δώσει καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Μαυ-

21. N.IORGA, *Le Danube d' Empire* (Etudes byzantines, II, σ. 203), Bucarest, 1940.
22. N. BANESCU, La domination byzantine sur les régions du Bas - Danube, Acad. Roum., *Bulletin de la Section Historique,* XIII, 1927, σ. 10.
23. *De Aedif.* 124, 36 κ.ἑξ.
24. *De bello goth.* éd. Hanry, 354, 3

ρίκιος πρὸς τὸν στρατηγὸ Πρίσκο, ὅπως ἀφηγεῖται ὁ χρονογράφος Θεοφάνης: «ἔφασκε γὰρ ὁ αὐτοκράτωρ τῷ Πρίσκῳ, οὐκ ἂν ἠρεμοίη τὸ βάρβαρον, εἰ μὴ τὸν Ἴστρον ἐς τὰ μάλιστα τὸ Ρωμαϊκὸν περιφρουρήσοιτο»[25]. Τόσο δὲ πιστὴ ἦταν ἡ ἐκτέλεση τῶν διαταγῶν, ὥστε ὄχι μόνο διαβάσεις πλήθους νὰ μὴ καταστοῦν ἐφικτὲς ἀλλὰ μήτε μεμονωμένων ἀτόμων, ὅπως τουλάχιστο διατείνεται ὁ χρονογράφος Σιμοκάττης, ποὺ περιγράφει κάποιο διασκεδαστικὸ ἐπεισόδιο: ἕνας Σκύθης, ὀνόματι Boocolabra, διατρέχοντας τὸν ἔσχατο κίνδυνο, ἐπειδὴ εἶχε συνάψει ἐρωτικὲς σχέσεις μὲ μιὰ γυναίκα τοῦ χαρεμιοῦ τοῦ Χαγάνου ἀποπειράθηκε νὰ διαβῇ λάθρα τὸν Δούναβι, ἀλλὰ ἡ ἄγρυπνη βυζαντινὴ περίπολος τὸν συνέλαβε[26].

Συνεπῶς χάρη στὴν ἐπαγρύπνηση τοῦ στόλου τοῦ Δουνάβεως ἐπανειλημμένα ἀποσοβοῦνται οἱ βαρβαρικὲς ἐπιδρομές. ἡ δὲ ζωή, κοινωνική, ἐμπορική, οἰκονομικὴ καὶ ἡ διακίνηση τῶν ἰδεῶν δὲν διακόπτονται. Στὸ μεταξὺ προεξάρχουσα θέση στὴν πνευματικὴ ζωὴ ἔλαβε ἡ ἐξάπλωση τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ ἐκχριστιάνιση τῶν παραδουναβίων χωρῶν συντελεῖται πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῶν Σλάβων, ὅπως περίτρανα ἀποδεικνύει ἡ σχετικὴ ὁρολογία[27] στὴ ρουμανικὴ γλώσσα καὶ στὰ ρωμανικὰ ἰδιώματα τῆς Βαλκανικῆς (ἰστριακή, μεγλενιτικὴ καὶ ἀρωμουνική). Οἱ Ἕλληνες ἱεραπόστολοι, προερχόμενοι κυρίως ἀπὸ τὴν βαθύτατα θρησκευομένη Καππαδοκία[28], ὡμιλοῦσαν περισσότερες γλῶσσες, τὴν ἑλληνική, μητρικὴ γλώσσα τους, ὡς καὶ τὴν λατινική, γοτθική, θρακικὴ ἢ ὁποιαδήποτε ἄλλη οἱ ἰθαγενεῖς ἢ μεταναστευτικοὶ λαοὶ χρησιμοποιοῦσαν. Ἂν μάλιστα στὴ νέα Θρησκεία δὲν εἶχε εἰσχωρήσει τὸ ὀλέθριο μικρόβιο τῶν αἱρέσεων, ποὺ δίχασε τοὺς Χριστιανούς, τὸ Βυζάντιο θὰ ἐπιδροῦσε ἐντονώτερα στοὺς ἤδη ὑποτελεῖς βαρβαρικοὺς λαούς, ὥστε νὰ ἀποτελέσουν τὸν ἀπόλυτα ἀφωσιωμένο στρατό του.

Πάντως εἴτε στὶς αἱρέσεις εἴτε στὶς ἀλλεπάλληλες ἀφίξεις νέων βαρβάρων ἀποδοθῆ ἡ μὴ ὁλοκλήρωση τῆς ἐκχριστιανίσεως τῶν πρώτων γειτόνων ἢ ὑπηκόων τῆς αὐτοκρατορίας, τὸν κίνδυνο τῆς διαλύσεως -σ᾽ ἀντίθεση μὲ τὸ δυτικὸ ρωμαϊκὸ κράτος- ἀπέφυγε τὸ Βυζάντιο ἐνεργώντας διπλωματικὰ καὶ πρὸ πάντων διατηρώντας ἰσχυρὸ στόλο στὸν Δούναβι. Ἡ βυζαντινὴ διπλωματία

25. Ed. de Boor, 230, 15 κέξ.
26. ΣΙΜΟΚ., 256, 53 - 4.
27. ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἡ ἀκτινοβολία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ ὅρου Βασιλική - Basilica, *Πλάτων*, 26, 1974, σ. 283 σημ. 50,51. Πρόσθ. I. POPESCU - SPINENI, *Vechimea crestinismului la Române*, Bucaresti, 1934. V. MOTOGNA, *Un secol din istoria Daciei, in timpul navalirilor barbare. Epoca increstinarii poporului romanesc,* Cluj, 1937.
28. Β. ΤΑΤΑΚΗ, *Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας στὴ χριστιανικὴ σκέψη,* Ἀθήνα, 1960.

ἀναχαίτιζε τὴν ἀπληστία τῶν βαρβάρων ἄλλοτε παραχωρώντας γῆ καλλιεργήσιμη κοντὰ στὰ σύνορα, ἄλλοτε προσφέροντας δῶρα σὲ εἴδη ἐνδυμασίας, καλλωπισμοῦ, ψυχαγωγίας ἢ σὲ χρῆμα. Ἡ καταβολὴ χρημάτων, λέγει ὁ Paul Lemerle[29], συνήθως ἐκλαμβάνεται ὡς ἔνδειξη ἀδυναμίας ἢ δειλίας τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ κατὰ βάθος εἶναι τέλειος χειρισμὸς εἰρηνικῆς ἐξασφαλίσεως ὑποτελῶν προθύμων νὰ ὑπερασπισθοῦν τὰ ἐκτεταμένα σύνορα τοῦ Βυζαντίου. Ἐξ ἄλλου τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν χρημάτων αὐτῶν ἐπανέρχεται στὸ Βυζάντιο ὑπὸ τὴ μορφὴ πληρωμῆς ἐμπορευμάτων. Πόσο, ἀλήθεια, παλαιὰ εἶναι ἡ σημερινὴ γενναιοδωρία τῶν Ὑπερδυνάμεων πρὸς τὰ μικρότερα κράτη! Ἡ βυζαντινὴ διπλωματία εἶχε προχωρήσει καὶ στοὺς γάμους σκοπιμότητος, διαθέτοντας ἄφθονες πριγκίπισσες στὴν Αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ποὺ ὄχι σπάνια δὲν εἶχαν καμμιὰ σχέση ἢ συγγένεια μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια. Τὸν γάμο συνώδευαν καὶ ἐντυπωσιακοὶ αὐτοκρατορικοὶ τίτλοι, πού, ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ Lemerle, δὲν ἔχουν ἰδιαίτερη ἀξία. Ἁπλούστατα ἀποσκοποῦν στὴν ἀνεύρεση λαμπρῶν καὶ πιστῶν ὑπηρετῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἔτσι ἀναπτύχθηκε ὁ θεσμὸς τῶν φοιδεράτων, ἡγεμόνων ποὺ ἀσκοῦσαν τὴν ἐξουσία χάριτι Θεοῦ καὶ αὐτοκράτορος. Κατὰ τὸν Iorga ἡγεμόνες τοῦ εἴδους αὐτοῦ ὑπῆρχαν καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας, συγκεκριμένα πέρ' ἀπὸ τὸν Δούναβι[30].

Σὲ περίπτωση παρασπονδίας, ἡ βυζαντινὴ διπλωματία δὲν δίσταζε νὰ μετακαλέση νέους βαρβάρους χορηγώντας σ' αὐτοὺς τοὺς τίτλους καὶ τὰ προνόμια τῶν πρώτων, καὶ νὰ ἐμφυσήση τὴν ἰδέα τοῦ ἀλληλοσπαραγμοῦ. Τὴν κάθαρση δὲ τοῦ δράματος ἐπέβαλλε κατὰ κανόνα ὁ στόλος τοῦ Δουνάβεως. Στὴν βυζαντινὴ ἱστοριογραφία ἀναφέρονται ἐπανειλημμένες ἐπεμβάσεις τοῦ στόλου, ποὺ ἦταν τῷ ὄντι καταπληκτικῆς δυνάμεως κρούσεως. Ὁ Κωνσταντῖνος Κοπρώνυμος ὡδήγησε στὸν Δούναβι 500 πλοῖα. Ἀργότερα ἐμφανίσθηκαν 800 καὶ ἄλλοτε 2100.

Χαρακτηριστικὴ καὶ ἀξιομνημόνευτη ἐπέμβαση ἔλαβε χώρα κατὰ τὴν ἀποστασία τοῦ Συμεών. Τὸ Βυζάντιο, γιὰ νὰ κατανικήση τοὺς Βουλγάρους τοῦ Συμεών, ὑποχρεώθηκε νὰ καλέση τοὺς Ρώσσους τοῦ Σβιατοσλάβου, ποὺ τελικὰ κέρδισε τὴ νίκη, ἀλλὰ νόμισε ὅτι ἦταν κατάλληλη εὐκαιρία ν' ἀντικαταστήση τοὺς Βουλγάρους καὶ νὰ σκεφθῇ γιὰ λογαριασμό του τὸν θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τότε ὁ Τσιμισκῆς ἔθεσε σ' ἐφαρμογὴ τὴν πολεμικὴ τακτικὴ τῶν

29. P. LEMERLE, Invasions et migrations dans les Balkans depuis la fin de l' époque romaine jusqu' au VIII siécle, *Revue Historique,* CCX1, 2, 1954, σ. 279 σημ. 2.
30. N. IORGA, Les Balcans et l' Empire byzantin (*Etudes*, II. σ. 214).

προκατόχων του, δηλ. τὴν συνδυασμένη ἐπίθεση πεζικοῦ καὶ ναυτικοῦ[31]. Ὁ Σβιατοσλάβος ἀποκλεισμένος ἀπὸ ξηρὰ καὶ Δούναβι στὸ Δορύστολο ἀναγκάσθηκε νὰ δεχθῇ τοὺς ὅρους τοῦ Τσιμισκῆ γιὰ ὁριστικὴ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ ἔδαφος τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ περιφανὴς νίκη, ποὺ δίκαια ἀποδόθηκε κατὰ κύριο λόγο στὴ συμβολὴ τῶν βυζαντινῶν πλοίων, ὡδήγησε τὸν Τσιμισκῆ στὴ σκέψη γιὰ ἵδρυση εἰδικῆς βυζαντινῆς διοικήσεως[32] στὸν Δούναβι μὲ βασικὸ σκοπὸ τὴν συντήρηση ἱκανῆς ναυτικῆς δυνάμεως στὸν Δούναβι πρὸς ἀπομάκρυνση τῶν ἀπὸ τὴν ἀντίπερα ὄχθη ἐπιδρομῶν ἢ καταστολὴ τῶν ἀνταρσιῶν στὸν κάτω τοῦ Δουνάβεως χῶρο.

Ἡ χρησιμότης τοῦ στόλου τοῦ Δουνάβεως ἔγινε περισσότερο αἰσθητὴ καὶ κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἑπομένων δυναστειῶν, Κομνηνῶν καὶ Ἀγγέλων[33], ὅταν δηλαδὴ οἱ Βυζαντινοὶ ἦλθαν ἀντιμέτωποι μὲ τοὺς Κουμάνους, Πετσενέγους, Οὔγγρους, καθὼς καὶ μὲ τοὺς Σταυροφόρους τῆς Εὐρώπης. Τόσο δὲ σωστικὴ ὑπῆρξε ἡ παρουσία τῶν ἑλληνικῶν πλοίων στὸν Δούναβι, ὥστε, μολονότι κατὰ καιροὺς παρατηρήθηκε ἐφήμερη διείσδυση διαφόρων βαρβαρικῶν φυλῶν στὰ ἐδάφη τῆς αὐτοκρατορίας, ὁ N.Banescu νὰ διακηρύσσῃ ὅτι ποτὲ οἱ βάρβαροι δὲν ἔγιναν κάτοχοι τῆς μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Αἵμου χώρας, ἤτοι τῆς πρὸς βορρᾶ παραμεθορίας περιοχῆς[34]. Μόνο μετὰ τὴν ἅλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Λατίνους ἐκλείπει ἡ βυζαντινὴ κυριαρχία μὲ τὴν πολεμικὴ ναυτικὴ δύναμη στὸν Δούναβι. Καὶ τοῦτο δὲν σημαίνει ἐξαφάνιση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου οὔτε τῶν ἑλληνικῶν πλοίων τοῦ Δουνάβεως. Ἡ μετατροπὴ τῶν πολεμικῶν σὲ ἐμπορικὰ καὶ τἀνάπαλιν εἶναι παλαιὰ τέχνη τῶν Ἑλλήνων. Ἐξ ἄλλου πρὸς τὶς παραδουνάβιες χῶρες κατευθύνθηκε τὸ πρῶτο μεγάλο κῦμα προσφυγιᾶς τῶν Βυζαντινῶν Ἑλλήνων,τὸ 1204. Εἶναι ἐπίσης γνωστὸ ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ συνέχισαν νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸ Δούναβι καὶ στὶς ὕστατες στιγμὲς τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Μιχαὴλ Η΄ ὁ Παλαιολόγος ἔσπευσε νὰ ἱδρύσῃ στὶς ἐκβολὲς τοῦ Δουνάβεως τὴν Ἐπισκοπὴ τῆς Βιτζίνης, ὅπου τὸ ἐμπόριο ἔλαβε νέα πνοὴ καὶ γνώρισε πρωτοφανῆ ἀκμή[35]. Ὁ ἱδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων εἶχε συλλάβει μὲ περίσκεψη τὸ σχέδιο γιὰ τὴν ἀνάσταση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Εἶχε

31. ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, *Ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, 324 - 1071*, ἐν Ἀθήναις, 1969, σ. 344.

32. N. BANESCU, *Les duchés byzantins de Paristrion (paradunavon) et de Bulgarie*, Bucarest 1946.

33. Κ. Α. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ, *Ἡ θαλασσία δύναμις*, Ἀθῆναι, 1957, σ. 315 - 364. Πβ. H. BIBICOU, Problèmes de la marine byzantine, *Annales* 1958, σ. 327 κἑξ. M. SESAN, La flotte byzantine à l' époque des Comnènes et des Anges, *Byzantinoslavica*, XXI, 1960, σ. 48 κἑξ., P. S. NASTUREL, Valalques, Coumans et Byzantins sous le règne de Manuel Comnène, *Byzantina 1,* 1969, 169 - 186.

34. BANESCU, Domination, σ. 21.

35. G. BRATIANU, *Recherches sur Vicina et Cetatea Alba*, Bucarest, 1935, σ. 21.

ἀντιληφθῆ ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν θὰ μακροημέρευε χωρὶς τὴν κατοχὴ τῆς Πελοποννήσου, τοῦ Δυρραχίου καὶ τοῦ Δέλτα τοῦ Δουνάβεως. Ἂν καὶ τὸ τελευταῖο τοῦτο βρισκόταν πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ πραγματικοῦ κράτους του, ἦταν ἄμεσα συνδεδεμένο μὲ τὴν ἀσφάλεια τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, δηλαδὴ τοῦ πιὸ ζωτικοῦ χώρου τῆς ἐδαφικὰ περιορισμένης αὐτοκρατορίας, διότι ἀποτελοῦσε τὸν μονιμότερο διάδρομο εἰσόδου στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο τῶν πέρα ἀπὸ τὸν Δούναβι βαρβάρων, ποὺ πιεστικὰ προωθοῦσε ἡ ἀστείρευτη Στέππα.

Ὁ Μιχαὴλ Η΄, γιὰ νὰ φράξῃ τὸν δρόμο τῶν βαρβάρων πρὸς τὴ Θράκη καὶ τὴ Μακεδονία, προέβη στὴν ἀναζωπύρηση τῆς ναυτικῆς δυνάμεως στὸν Δούναβι[36]. Τὴν πρωτοβουλία δὲ τοῦ γενναίου αὐτοκράτορος δέχθηκαν μὲ χαρὰ καὶ ἐνθουσιασμὸ τόσο οἱ Ἕλληνες ἔμποροι τοῦ Δέλτα τοῦ Δουνάβεως, ποὺ πάντοτε εἶχαν ἐστραμμένα πρὸς τὸ Βυζάντιο τὰ βλέμματα, ὅσο καὶ οἱ γηγενεῖς Δάκες, ποὺ ἀπὸ αἰῶνες ἐκλατινισμένοι καὶ ἐπὶ αἰῶνες ὑπήκοοι τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἔνιωθαν ὁπωσδήποτε νὰ τοὺς συνδέῃ κάποια μακρινὴ συγγένεια μὲ τὸ Βυζάντιο.Αὐτὸ τουλάχιστον συνάγεται ἀπὸ περικοπὴ ἑνὸς πανηγυρικοῦ γιὰ τὰ κατορθώματα τοῦ Μιχαὴλ Η΄ καὶ τὸν ἀντίκτυπο ποὺ εἶχαν στοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς. Ἐνῶ οἱ Βενετοὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀνησυχοῦν, οἱ Βούλγαροι ἀναγκαστικὰ δείχνονται συμφιλιωτικοί, οἱ Ἀλβανοὶ ἔντρομοι ζητοῦν ἔλεος καὶ οἱ Σέρβοι, ποὺ δοκίμασαν τὴν αὐτοκρατορικὴ «βέργα», ἐπανῆλθαν στὸν ὀρθὸ δρόμο, στὸν Δούναβι χαίρονται καὶ ἀγάλλονται:

«παρακαλεῖ δ' ἐκεῖθεν ἑτέρα τις χαρὰ διάδοχος ἀγαθῶν ἀγαθοῖς· ἐνευφράνθησαν βασιλεύσαντί σοι καὶ νῆσοι πολλαὶ αἱ παρίστριοι, τοῦ νοουμένου χειμῶνος ἐπαύθησαν καὶ ἔγνωσαν νόθοις δεσπόταις δουλεύουσαί τε καὶ τυραννούμεναι»[37].

Καὶ ὅσο τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα διατηρήθηκαν σὲ ἑτοιμότητα τὸ Βυζάντιο κατώρθωνε νὰ ὑπερνικᾶ τὶς πολλαπλὲς νέες δυσχέρειες ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση στὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ καὶ τὸν ἀνταγωνισμὸ τῶν Βενετῶν καὶ Γενουατῶν. Μόλις δὲ ἡ μέριμνα γιὰ τὸν στόλο μειώθηκε, ὅπως συνέβη μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ (1182), οἱ Βενετοὶ καὶ οἱ Γενουᾶτες, γιὰ νὰ ἐπαυξήσουν τὰ κέρδη βάδισαν καὶ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἐπὶ Ἀνδρονίκου Β΄ τοῦ Παλαιολόγου ἡ παραμέληση τῆς ναυτικῆς δυνάμεως ἐπιτάχυνε τὴν διάλυση τοῦ Βυζαντίου. Ὡστόσο ἡ ἐπιστασία τῶν ἑλληνικῶν πλοίων στὸν Δούναβι καὶ ἡ παρου-

36. V. LAURENT, La domination byzantine aux bouches du Danube sous Michel VII Paléologue, *Revue hist. du Sud - Est Europ.,* XXII, 1954, σ. 192 σημ. 2.
37. L. PREVIALE, Un Panegirico inedito per Michele VIII Paleologo, *Byzant. Zeits*., XILIL, 1942, , σ. 36 - 37.

σία τοῦ Βυζαντίου στὶς παραδουνάβιες χῶρες εἶναι διαπιστωμένη ὥς τὸ 1321. Στὴν Γεωγραφία τοῦ Ἄραβος Aboulfeda[38] σημειώνεται ὅτι τὸ Isacdji εἶναι πόλη τῆς παραδουνάβιας Βλαχίας ἀλλὰ ἀνήκει στὴν δικαιοδοσία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἡ ἐξήγηση εἶναι ἁπλῆ: Τὸ διαμετακομιστικὸ ἐμπόριο εἶναι ἀκόμη στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων, τὸ δὲ βυζαντινὸ νόμισμα, τὰ ὑπέρπυρα, κυκλοφορεῖ ἄφθονο. Ἂν δὲ ἡ ἀντοχὴ καὶ ἡ προκοπὴ τῶν Ἑλλήνων προκάλεσε τὸν φθόνο τῶν Γενουατῶν[39], στάθηκε συνάμα καὶ κίνητρο θαυμασμοῦ γιὰ τοὺς ἐντοπίους, Ρουμάνους πλέον, ὥστε νὰ ἔλθουν σὲ στενότερες σχέσεις μὲ τοὺς Ἕλληνες, τοὺς ὁποίους καὶ διαδέχθηκαν στὴν ἡγεμονία. Μετὰ δὲ τὴν ἅλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ 1453, οἱ πρίγκιπες, οἱ ἡγεμόνες Ρουμάνοι, δέχθηκαν φιλόφρονα μεγάλο πλῆθος προσφύγων Ἑλλήνων, ποὺ ἐμβολίασαν τὴν ἄρχουσα τάξη τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, ὥστε νὰ παρελάσουν στοὺς ἡγεμονικοὺς αὐτοὺς θρόνους καὶ πολλοὶ ἀκραιφνεῖς Ἕλληνες ἢ συνηθέστερα ἑλληνορουμανικῆς καταγωγῆς. Παράλληλα τόνωσαν τὴν κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ σὲ βυζαντινὰ πρότυπα, ὥστε ὁ Iorga νὰ χαρακτηρίζῃ τὴν Ρουμανία Byzance après Byzance[40].

Καὶ ἡ τουρκικὴ καταπίεση στὴν ἠπειρωτικὴ καὶ νησιωτικὴ Ἑλλάδα θὰ ἐνισχύσῃ τὸ ρεῦμα τῶν Ἑλλήνων προσφύγων πρὸς τὶς παραδουνάβιες χῶρες, ὅπου ἐπιδίδονται μὲ ζῆλο στὴ ναυτιλία, στὸ ἐμπόριο, στὶς τέχνες, στὰ γράμματα, στὶς ἐπιστῆμες[41] καὶ προετοιμάζουν τὴν ἀνάσταση τοῦ Γένους. Ἐκεῖ ὑψώθηκαν τὰ ἀθάνατα ὁλοκαυτώματα τοῦ Δραγατσανίου καὶ τῆς Μονῆς Σέκου. Καὶ πάλιν ἐκεῖ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα χάρισαν τὴν πρώτη νίκη στὸ ἀγωνιζόμενο Ἔθνος τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Φιλικὸς Ἀθανάσιος Ξόδιλος περιγράφει ὡς ἑξῆς τὴν πρώτη ναυμαχία:

«Τὴν 7ην τοῦ Μαρτίου ἐμπορικὰ τουρκικὰ πλοῖα, δέκα τὸν ἀριθμόν, ἀπεράσαντα τὴν Σάξαν, ἀνέβαινον τὸν Δούναβιν νὰ ἔλθωσιν εἰς Γαλάζιον. Τοῦτο εἰδώς, εἰδοποιῶ τοὺς ἐν τῷ Προύτῳ ἑτοιμαζομένους Ἕλληνας, ὁδηγῶν καὶ ἐνθαρρύνων νὰ τολμήσωσι κατ'

38. Πβ. *Géographie d' Aboulfeda,* traduit de l' arabe en français par Reinaud, II, Paris, 1848, σ. 316.

39. Οἱ ἔμποροι τῶν Δημοκρατιῶν τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου εἶχαν ἑδραιώσει τὴ θέση στὸν χῶρο τοῦ Βυζαντίου. Βλ. R. MORAZZO - A. LOMBARDO, *Documenti del commercio veneziano*, Torino, 1940, G. BRATIANU, *Recherches sur le commerce génois dans la Mer Noire*, Paris, 1929. R. LOREZ, *Storia delle colonie genovesi nel Mediterraneo*, Bologna, 1938

40. N. IORGA, *Byzance après Byzance. Continuation de «l' Histoire de la vie byzantine»* Bucarest, 1935. Πβ. καὶ παλαιότερη μελέτη του μὲ τίτλο: *La survivance byzantine dans les pays roumains*, Bucarest, 1913.

41. A. CAMARIANO - CIORAN, *Les Académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs,* Thessaloniki, 1974.

αὐτῶν στατηγηματικῶς, καὶ ἀφόβως νὰ κρατήσωσι, διὰ νὰ ἔχωσι καὶ πλοῖα καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς χρήματα καὶ ἐφόδια. Ἀπεράσαντα οὖν τὰ πλοῖα τὸ ρωσσικὸν μέρος καὶ φθάσαντα ὅπου τὰ ἑλληνικὰ εὑρίσκοντο, μὲ ἄνεμον ὠφέλιμον διὰ τὸ ἔργον τῶν Ἑλλήνων, ὁρμῶσιν ἄφνω οἱ Ἕλληνες κατ' αὐτῶν μὲ τὰς ἰδίας λέμβους, καὶ ἀφοῦ ἐκράτησαν πρῶτον τὰ τρία ἀναιμωτί, περιεκύκλωσαν καὶ τὰ ἄλλα. Μ' ὅλον δ' ὅτι ἀπήντησαν ἀρκετὴν ἀνθίστασιν, δι' ὀλίγης των ζημίας ἐκυρίευσαν καὶ αὐτά...».

Μετὰ τρεῖς ἡμέρες εἶχαν νέα ἐπιτυχία. «Ἡ εἴδησις, συνεχίζει ὁ Ξόδιλος, ἀπέταξε πρὸς τὸν Ὑψηλάντε, στρατοπεδευμένον τότε εἰς Φωξάνι. Ἀποφασίζεται τὰ ἐν τῷ Προύτῳ ἐπὶ Δουνάβεως πλοῖα νὰ ἀρματωθῶσι, καὶ νὰ σχηματισθῇ δύναμις διὰ νὰ συγχίζῃ τὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ ἐμποδίζῃ τὴν ἐπὶ τοῦ νεροῦ κίνησίν του... Τὴν κράτησιν (προφ. νίκην) αὐτὴν τῶν πλοίων δὲν ἐξέλαβον πλέον οἱ τῶν πέριξ φρουρίων Τοῦρκοι ἀποτέλεσμα ἐχθροπαθείας, ἀλλὰ τοὺς κατετάραξε, τοὺς ἐφόβισε μεγάλως, ὑποπτευθέντες ἔργα καὶ κίνημα μεγάλης Δυνάμεως. Ἤρχισαν διὰ τοῦτο αὐστηρῶς νὰ ἐνεργοῦν, νὰ ἑτοιμάζωνται καὶ νὰ ὀχυρώνωνται, μὴ τολμῶντες ὅμως διόλου νὰ φανῶσιν εἰς τὰ νερὰ τοῦ Δουνάβεως.

Ἡ φήμη, μὲ τοιαύτας ἀρχὰς τῆς Ἐπαναστάσεως,, ἠρέθισε τοὺς ἐν Ὀδησσῷ, ἐν Μόσχᾳ, ἐν Ταϊγάν-ρὸγ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ρωσίας ὁμογενεῖς, ἵνα τρέχωσι ποσί, διψῶντες τὸν κατὰ τοῦ Τυράννου πόλεμον, ἐρχόμενοι οἱ γενναῖοι ὡς εἰς πανήγυριν· τὴν ὁποίαν προθυμίαν ἀδυνατεῖ καὶ γλῶσσα νὰ ἐκφρασθῇ καὶ κάλαμος νὰ ζωγραφήσῃ πρεπόντως καὶ κατ' ἀξίαν τῆς αὐτῶν ἐνθουσιάσεως»[42].

Ἀπὸ τὸν Δούναβι οἱ Ἕλληνες δὲν ἀποξενώνονται καὶ μετὰ τὴν δημιουργία ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ κράτους (1829), ἂν καὶ ὀρθώνονται πλέον περισσότερα καὶ μεγαλύτερα ἐμπόδια, κυρίως δὲ διότι τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ μοναδικοῦ αὐτοῦ ὑγροῦ δρόμου, ποὺ συνδέει τὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη μὲ τὸν Εὔξεινο Πόντο καὶ τὴν Ἀσία, διεκδικεῖ ἀποκλειστικὰ ἡ αὐτοκρατορικὴ Αὐστρία. Ἀλλὰ καὶ στὴν ἐπίσημη ἐκδήλωση τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν Αὐστριακῶν δὲν ἀπουσιάζουν οἱ Ἕλληνες. Ὅταν τὸ 1829 ἱδρύεται ἡ «Πρώτη Ἀτμοπλοϊκὴ Ἑταιρεία τοῦ Δουνάβεως», τὰ κεφάλαια ἀνήκουν στὸν Ἕλληνα, Βορειοηπειρώτη, Γεώργιο Σίνα[43], στὸ δὲ τριμελὲς Διοικητικὸ Συμβούλιο μετέχει ὁ Ἰωάννης Σίνας, ποὺ μετὰ τὸν θάνατο τοῦ πρώτου διευθυντοῦ τῆς Ἑταιρείας Johann Puthon (1829 - 1840) ἀναλαμβάνει καὶ τὴν διεύθυνση (1840 - 1866). Ἡ Ἑταιρεία ναυπήγησε τὸ πρῶτο τεχνικῶς τελειότερο ἀτμόπλοιο τοῦ Δουνάβεως (1830) καὶ πρὸς τιμὴ τοῦ αὐτοκράτορος Φρα-

42. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΞΟΔΙΛΟΥ, *Ἡ Ἑταιρεία τῶν Φιλικῶν καὶ τὰ πρῶτα συμβάντα τοῦ 1821. Ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματα, προκηρύξεις, γράμματα κ.ἄ. κείμενα* ἐκδίδουν Λ.Ι. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ ΚΑΙ Ν. ΚΑΜΑΡΙΑΝΟΣ, Ἀθῆναι, 1964, σ. 36 κ.ἑξ.
43. Γ.Σ. ΛΑΙΟΥ, *Σίμων Σίνας*, ἐν Ἀθήναις, 1972, σ. 87.

γκίσκου Α΄ ὠνόμασε Franz I. Ἀλλὰ στὸ δεύτερο ἀτμόπλοιο, ποὺ ναυπηγήθηκε τὸ 1837, δόθηκε τὸ ἑλληνικὸ καὶ τόσο συμβολικὸ ὄνομα «Ἀργώ». Κατὰ τὸ 1850 ὁ στόλος τῆς Ἑταιρείας εἶχε ὑπερβῆ τὰ 50 πλοῖα, ποὺ ἐκτελοῦσαν συγκοινωνία μεταξὺ Linz, Βιέννης, Βουδαπέστης, Σεμπλίνου, Γαλατσίου, Βάρνας, Τραπεζοῦντος, Κωνσταντινουπόλεως, Θεσσαλονίκης, Σμύρνης, Ρόδου, Συρίας καὶ Ἀλεξανδρείας. Ἡ Ἑταιρεία τῶν Σίνα ὑπάρχει μέχρι σήμερα.

Μὲ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἑνωμένης Ρουμανίας ὡς κράτους ἀνεξαρτήτου[44],ποὺ ἀποκτᾶ καὶ δικαιώματα ἀξιοποιήσεως μεγάλου τμήματος τοῦ Δουνάβεως, οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ γίνονται περιζήτητοι λόγῳ τῆς ἱκανότητος καὶ ἐπιδεξιότητός των. Διαθέτουν ἄλλως τε πολύτιμη πεῖρα. Πλῆθος τότε Ἑλλήνων ναυτικῶν ἀπὸ τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, τὴν Κύπρο καὶ τὰ Ἑπτάνησα συρρέει στὰ γνώριμα νερὰ τοῦ Δουνάβεως πρὸς ἀναζήτηση καλύτερης τύχης καὶ προσφέρουν πρόθυμα τὰ φῶτα τῆς τέχνης τους, πολλοὶ μάλιστα καὶ τὴ ζωή τους, στὸ ἀρτισύστατο ρουμανικὸ κράτος ποὺ γίνεται ἡ δεύτερη πατρίδα. Μία μοναδικὴ φράση τοῦ Ρουμάνου ἱστορικοῦ Iorga δίνει τὸ μέτρο τῆς συμβολῆς τῶν Ἑλλήνων: «Τὸ μικρὸ ὅπως καὶ τὸ μεγάλο ἐμπόριο στὴ χώρα μας ἄρχισε μὲ τοὺς Ἕλληνες»[45]. Ἡ δὲ φιλόλογος Μαρία Μαρκοπούλου ὁμιλώντας εἰδικώτερα γιὰ τοὺς Θειακοκεφαλλονῖτες ναυτικοὺς τοῦ Δουνάβεως συμπληρώνει τὰ ἑξῆς: «χάρις σ' αὐτούς, ὁ ρουμανικὸς αὐτὸς τομέας στὸ Δούναβι μπόρεσε νὰ δημιουργήση τὴ «χρυσῆ» ἐκείνη ναυτιλιακὴ ἐποχὴ τοῦ 1856 - 1924, ἡ ὁποία ὑπῆρξε πραγματικὰ «χρυσῆ» καὶ γιὰ ὅλη τὴ Ρουμανία καὶ τὴ βοήθησε νὰ καταλάβη ἐξαιρετικὴ θέση στὴ σύγχρονη εὐρωπαϊκὴ οἰκονομία»[46].

Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴ Βραΐλα τῆς Ρουμανίας, τὸ 1913, βλέποντας νὰ κυματίζη ἡ Γαλανόλευκη σὲ περισσότερα ἀπὸ 300 ἑλληνικὰ πλοῖα, ἀραγμένα στὸ λιμάνι τῆς Βραΐλας, μὲ συγκίνηση καὶ θαυμασμὸ εἶπε: «Ποτέ μου στὸν Πειραιᾶ δὲν εἶδα τόσες ἑλληνικὲς σημαῖες»[47].

Τὰ ἑλληνικά, λοιπόν, πλοῖα, ἐπὶ αἰῶνες φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ, δικαιολογημένα ἀποτελοῦν καύχημα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐγγύηση τρανὴ γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Γι' αὐτὸ ἐπιλογικὰ ἐπιβάλλεται νὰ ἐπαναληφθῆ ἡ συμβουλή, ποὺ ἔδωσε ὁ Κεκαυμένος πρὸς Βυζαντινὸ αὐτοκράτορα τοῦ ια΄ αἰῶνος, καὶ νὰ ἀπευθυνθῆ πρὸς κάθε Ἕλληνα, ὁπουδήποτε καὶ ἂν ζῆ: «Τὸν στόλον ἀγωνίζου πάντοτε ἀκμάζειν καὶ ἔχειν αὐτὸν ἀνελλιπῆ· ὁ γὰρ στόλος ἐστὶν ἡ δόξα τῆς Ῥωμανίας»[48].

---

44. M. CONSTANTINESCU, C. DAICOVICIU, ST. PASCU, *Histoire de la Roumanie des origines à nos jours*. Paris, 1970, σ, 265 κ.ἑξ.
45. Μ. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Οἱ Κεφαλλῆνες καὶ οἱ Ἰθακήσιοι στὴ ναυτιλία τοῦ Δουνάβεως*, Ἀθῆναι, 1967, σ. 14.
46. Ὅ.π., σ. 15.
47. Ὅ.π., σ. 31.
48. H. AHRWEILER, *Byzance et la mer*, Paris, 1966, σ. 444.

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ "ΙΛΛΥΡΙΚΑ" ΒΟΙΩΤΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

Ὁ ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τῆς Ρουμανικῆς Σχολῆς Ρώμης, μετέπειτα δὲ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου καὶ ἀκαδημαϊκὸς Radu Vulpe δημοσιεύει τὸ 1925 στὴν Ἐπετηρίδα τῆς Σχολῆς *Ephemeris Dacoromana* ἐκτενέστατο μελέτημα ἐπιγραφόμενο *Gli Illiri dell' Italia imperiale romana,* στὸ ὁποῖο καταχωρίζει πλῆθος ἑλληνικῶν τοπωνυμίων τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, ποὺ χαρακτηρίζει ἰλλυρικά.

Κατὰ τὸν Ρουμάνο συγγραφέα θεωροῦνται ἰλλυρικὰ "καὶ στὴ Βοιωτία τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ Ἀσωπός, τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων Ὕλη, Θεσπιαὶ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς περιοχῆς Βοιωτίας". Μὲ ἀκροτελεύτια δὲ μνεία τοῦ Kretschmer ἐκλαμβάνει ὡς ἰλλυρικὰ καὶ τὰ ἐπιθήματα -ών, -ώνη, -ωτ, ποὺ ἀπαντοῦν σὲ πολλὰ τοπωνύμια, π.χ. Μαραθών, Μεδεών, Σικυών, Μηκώνη (παλαιοτάτη ὀνομασία τῆς Σικυῶνος, ὅπου ἡ Δήμητρα βρῆκε πρώτη φορὰ τὸν καρπό τῆς μήκωνος, κοινῶς παπαρούνας), Βοιωτοί, Θεσπρωτοί...[1]

Ἀλλὰ ἡ προσφυγὴ στὸν ὀνομαστὸ Γερμανὸ γλωσσολόγο καὶ ἑλληνιστὴ ἀποτελεῖ περίτεχνη ἐπιστημονικὴ ἐπίφαση, ἡ ὁποία ἀφίσταται τῆς ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας. Διότι ὁ Kretschmer, τοῦ ὁποίου μνημονεύει δημοσίευμα, ὅπου ἀμφισβητεῖται γενικὰ ἡ ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων, μὲ νεώτερο σύγγραμμα ἀναθεωρεῖ προηγούμενες θέσεις του καὶ "δέχεται πιὰ τὴν ἑλληνική τους ἐθνικότητα"[2], ἐπηρεάζοντας μάλιστα καὶ διακεκριμένους ἐπιστήμονες, μεταξὺ τῶν ὁποίων τοὺς E. Schwyzer[3], Otto Reche[4] κ.ἄ.

Ὁ Vulpe παρασιωπώντας τὸ μεταγενέστερο δημοσίευμα τοῦ Kretschmer ἀδικεῖ καὶ ἀδικεῖται, ἐπειδὴ ἀφ' ἑνὸς μὲν κολοβώνει τὴν ἐπιστημονικὴ διάσταση τοῦ Γερμανοῦ εἰδικοῦ ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπιπόλαια ἀφήνει ἀναξιοποίητη τὴν εὐκαιρία ἀναθεωρήσεως καὶ τῶν προσωπικῶν ἀπόψεών του. Ὅμως δὲν πρέπει νὰ παραβλέπεται ἡ περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα.

---

1. Πβ. *Ephemeris Dacoramana (ED),* 3, 1925, 166 καὶ σημ. 8.
2. Πβ. Ν. Ἀνδριώτης, *Ἡ γλῶσσα καὶ ἡ ἑλληνικότητα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων.* Θεσσαλονίκη 1952, 18 καὶ σημ. 26, 27, 28.
3. E. Schwyzer, *Griechische Grammatik.* I. München 1939, 70.
4. O. Reche, *Rasse und Heimat der Indogermanen.* München 1936, 54.

Ὁμολογουμένως κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ μεσοπολέμου ἐλάχιστοι κατορθώνουν νὰ σταθοῦν ὄρθιοι στὸ ἀντίθετο καὶ ὁρμητικὸ ρεῦμα τοῦ πανιλλυρισμοῦ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν καθηγητὴ τῆς γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Βουκουρεστίου καὶ ἀκαδημαϊκὸ Al. Graur - μεταξὺ τῶν δύο πολέμων εἶχε ἐπικρατήσει κατὰ τρόπο ἐπιδημικό, περικλείοντας ὡς ἰλλυρικὴ ὁλόκληρη τὴν Εὐρώπη καὶ ὄχι μόνον.

Ὁ Graur δίνει τὰ μεγέθη καὶ τὶς συνέπειες τῆς πανιλλυρικῆς θεωρίας ὡς ἑξῆς: "Ἀπὸ τὴ Βαλτικὴ ἕως τὴν Καλαβρία, ἀπὸ τὴ Βρεταννία ἕως τὴν Παλαιστίνη, παντοῦ δὲν ἔβλεπε κανεὶς παρὰ μόνον Ἰλλυριούς, τῶν ὁποίων ἡ γλώσσα, ἂν καὶ ἀμάρτυρη, ἦταν ἐπιφορτισμένη γιὰ τὴν ἑρμηνεία παντός, ποὺ δὲν εἶχε ἐτυμολογία σὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες". Προσθέτει δὲ ταυτόχρονα: "Ἤδη ἡ πλάνη ἔγινε ἀντιληπτή, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δημιουργήθηκαν παρόμοιες παρεκκλίσεις ἐπιβάλλει ἐφεξῆς φρόνηση"[5].

Μεταπολεμικὰ τὶς πραγματικὲς διαστάσεις τοῦ ἰλλυρικοῦ χώρου ἐξακριβώνουν πολλοὶ ἐπιστήμονες, ἰδίως δὲ οἱ Garasanin[6], Braccesi[7], Antinorio[8], οἱ ὁποῖοι ἐπὶ πλέον καθορίζουν ὡς σύνορο Ἰλλυρισμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ τὴν πανάρχαια[9] -παρὰ τὸ ρωμαϊκὸ[10] ὄνομα - Ἐγνατία ὁδό, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ τὴν κοίτη τοῦ Γενυσοῦ (Γενούσου-Σκούμπη) ποταμοῦ. Αὐτὴν ὁρίζει μὲ σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια ὁ πατέρας τῆς Γεωγραφίας Στράβων[11] κατὰ τὴν περίοδο τῆς ρωμαιοκρατίας, ὅταν δηλαδὴ εἶναι ἀδιανόητα ὁποιαδήποτε ἐθνικιστικὰ ζητήματα[12].

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς Milutin Garasanin θέτει βορειότερα τῆς Ἐγνατίας τὸ ἔδαφος

5. Πβ. *Studii Clasice* (St Cl), 3, 1961, 20.

6. Βλ.. *Sources archéologiques de la civilisation européenne.* Bucarest 1970, 291.

7. L. Braccesi, *Grecità adriatica*. Bologna 1971, ὅπου στὸ τέλος διαφωτιστικὸς χάρτης.(Καὶ 2η ἔκδοση 1977).

8. A. Antinorio, *Storie elleniche arcaiche*. Rapallo 1980, 214, ὅπου ὁ ἐνδιαφέρων χάρτης.

9. P. Lemerle, *Philippes et la Macédoine orientale à l' époque chrétienne et byzantine. Recherches d' Histoire et d' Archéologie*. Paris 1945, 11-12, ὅπου ἡ Ἐγνατία ὁδὸς ὀρθότατα δὲν χαρακτηρίζεται ἀποκλειστικὰ στρατιωτικὴ ἀλλὰ πολλαπλῆς χρησιμότητας καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐκπολιτιστικοῦ χαρακτήρα, συνάμα δὲ παρὰ τὸ ρωμαϊκὸ ὄνομα "doit être aussi vieille que les relations terrestres de l' Orient et de l' Occident méditerranéens".

10. Catherine Romiopoulou, "Un nouveau Milliaire de la via Egnatia", *Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH)*, 98, 1974, 813-816.

11. Στράβων, VII, 323: " Ταύτην δὴ τὴν ὁδὸν [τὴν Ἐγνατίαν] ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν τόπων ἰοῦσιν ἐν δεξιᾷ μέν ἐστι τὰ Ἠπειρωτικὰ ἔθνη κλυζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ ὄρη τὰ τῶν Ἰλλυριῶν...". Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός*. Ἐκδόσεις Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ θέματα. Ἀθήνα 1988, 65.

12. Βλ.Φ. Πέτσας, "Μακεδονία καὶ Μακεδόνες - Ἤπειρος καὶ Ἠπειρῶτες". *Ἤπειρος*, 1, 1979, 53.

τοῦ κράτους τῶν Ἰλλυριῶν, ἀκριβέστερα δὲ μεταξὺ Ἀλβανίας καὶ ἐκβολῶν τοῦ Νάρου ἢ Νάρωνος (σλαβ. Neretna, ἰταλ. Narenta) ποταμοῦ τῆς Δαλματίας, ὅπου ἐπισημαίνει ἐξαιρετικὰ αἰσθητὴ ἑλληνικὴ ἐπίδραση, στὴν ὁποία καὶ ἀποδίδει τὸν ταχύτερο καὶ πληρέστερο ἐκρωμαϊσμὸ τῶν Ἰλλυριῶν[13].

Ἐξ ἴσου ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἐπισήμανση, κατὰ τὴν ὁποία ἀπὸ τὰ ὑπολογιζόμενα 80 ἕως 100 ἰλλυρικὰ φύλα δύο σχεδὸν δεκάδες φέρουν ἑλληνικὰ ὀνόματα[14], καθὼς ἐπίσης βασιλεῖς ἰλλυρικῶν φύλων ἔχουν σὲ σημαντικὸ ποσοστὸ ἀνθρωπωνυμία ἑλληνικῆς προελεύσεως[15]. Κατὰ μία ἄλλως τε παράδοση ὁ Κάδμος καὶ ἡ Ἁρμονία στὴ διάρκεια ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν λαῶν τῆς ΒΔ Βαλκανικῆς ἀποκτοῦν τὸν ὑστερότοκο γιό, τὸν ὁποῖο ὀνομάζουν Ἰλλυριό[16]. Αὐτὸς δίνει τὸ ὄνομά του στὴν περιοχή.

Ἐπιπρόσθετα ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἔρχεται στὸ φῶς ἐντὸς τῆς ἰλλυρικῆς ζώνης (Σκούταρι-Σκόδρα-Χρυσούπολι), πέρα τῆς Ἐγνατίας, τὸ 1898 καὶ ἕως τὸ 1959 ἀποκαλεῖται "ἰλλυρική", ἐκτρέφοντας ἐλπίδες ἀνευρέσεως τοῦ μίτου τῆς γλώσσας τῶν Ἰλλυριῶν, ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὴ Βουλγάρα ἀρχαιολόγο Ljuba Ognenova ἑλληνικὴ καὶ μάλιστα χριστιανικὴ τῶν 6ου-7ου αἰ. μὲ εὐχετικὸ περιεχόμενο: *Κ(ύρι)-ε βοήθη Ἄν(ν)α!*[17] Σχεδὸν ταυτόχρονα ὁ Vinja ἰχνηλατεῖ βορειότερα τὴν παλαιότερη παρουσία Ἑλλήνων μὲ παράλληλη μελέτη τῆς ἑλληνικῆς καὶ δαλματικῆς γλώσσας[18] συνεχίζοντας προγενέστερο μελέτημά του ἐπιγραφόμενο "Παρατηρήσεις σὲ μερικὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς στὴν ἰχθυολογικὴ ὁρολογία τῆς Ἀδριατικῆς"[19].

Ἡ ἰχνηλάτηση ἀποτελεῖ ἀκραία περίπτωση, ἀφοῦ στὶς ἐπιγραφὲς ἀναφέρο-

13. Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Βόρειος Ἤπειρος.Ἱστορία-Πολιτισμός", *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1990, 9-10, ὅπου στὸ γαλλικό πρωτότυπο ἡ σχετικὴ παράγραφος τοῦ κειμένου Garasanin. Καὶ ἀνάτυπα μὲ πρόλογο, εἰκονογράφηση καὶ εὑρετήρια ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία τῶν Φίλων τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου καὶ ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα.

14. Βλ. I.I. Russu, *Illirii. Istoria-Limba si onomastica-romanizarea.* Bucuresti 1969, 29.

15. Π.χ. Κλεῖτος, Γλαυκίας, κ.ἄ., ὅπως καὶ στὴν ἀνθρωπωνυμία Θρακῶν ἡγετῶν, Ἰόλαος, Ποσιδώνιος, κ.ἄ. Βλ. καὶ Fanoula Papazoglou, "L' onomastique dardanienne", *Recueil des travaux de la Faculté de Philosophie,* Belgrade, 1, 1964, 54-65, Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Ἰλλυρία", *Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Λαροὺς-Μπριτάννικα,* 29, 1987.

16. P. Grimal, *Dictionnaire de la Mythologie grecque et romaine*. Paris, P.U.F., 1958, 229, Illyrios.

17. L. Ognenova, "Nouvelle interprétation de l' inscription "illyrienne" d' Albanie", B.C.H., 83, 1959, 798-799. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Ἰλλυρικὴ γλώσσα", *Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Λαροὺς-Μπριτάννικα*, 29, 1987.

18. Βλ. *Zeitschrift für Balkanologie* (ZB), 5, 1967, 203-223. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Ἡ ἀκτινοβολία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ ὅρου Βασιλικὴ- Basilica", *Πλάτων*, 26, 1974, 285 σημ. 58.

19. Βλ. *Ziva Antika (ZA),* 5, 1955, 118-126.

νται καὶ ἀριθμητικὰ καὶ ὀνομαστικὰ καὶ στὴν ἀρχαία πρωτεύουσα τῆς Δαλματίας Σάλωνα ἢ Σαλῶνες ἢ Σάλωνες, σημ. Solin. Ἀρκετὰ στοιχεῖα γιὰ τοὺς Ἕλληνες τῆς ἀδριατικῆς αὐτῆς πόλεως προσκομίζει ἡ D. Rendic´-Miocevic´ σὲ ἀνακοίνωση μὲ τίτλο "Σάλων κατὰ τὶς ἀρχαῖες πηγὲς καὶ ζήτημα Ἑλλήνων Σαλωνιτῶν"[20].

Ἡ πρὸς βορρᾶ προέκταση τοῦ Ἑλληνισμοῦ προβληματίζει ὁπωσδήποτε πολλοὺς λόγῳ ἄγνοιας τῶν παλαιῶν παραδόσεων, στὶς ὁποῖες ὁ Ἀδρίας φέρεται ὡς πατέρας τοῦ Ἰονίου. Παράλληλα ἡ Ἀδριατικὴ[21] ἀποτελεῖ καὶ σταθμὸ τῆς ἐκστρατείας τῶν Ἀργοναυτῶν, ποὺ ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Κολχίδα[22] μέσῳ Δουνάβεως διαπεραιώνονται στὴν Ἀδριατική, στὴν ὁποία κατέληγε παμπάλαια ὁδικὴ ἀρτηρία ἐπικοινωνίας μὲ τὴ νότια Ρωσία, ὁ λεγόμενος δρόμος τοῦ σταριοῦ, ὁ ἐπισιτιστικὸς τόσο τῆς ἑλληνικῆς ὅσο καὶ τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου.

Προφανῶς ὁ ἀδριατικὸς Ἑλληνισμός, κατὰ τὴν ὁρολογία τοῦ Braccesi, καὶ τῶν ἀρχαϊκῶν καὶ τῶν κλασικῶν χρόνων δὲν εἶναι γνωστότερος στοὺς Ἕλληνες, ἂν καὶ ἀφθονοῦν τὰ σχετικὰ δημοσιεύματα, πρὸ πάντων ξένων ἐπιστημόνων, ὅπως τῶν Patsch[23], Brunialti[24], Hatzfeld[25], Robert[26], Beaumont[27], Gitti[28], Condurache[29], Digovic´[30], Mitrea[31], Nikolanci[32] κ.ἄ.

---

20. Βλ. *Disputationes Salonitanae* 1970. Split 1975, 23 κ.ἑ.

21. Grimal, ἔ.ἀ., 48-49. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός", *Πρακτικὰ Α΄ συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ "Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους"*. Ἀθήνα 1984, 40 κ.ἑ.

22. Πβ. καὶ D. Bolintineanu, *Călători*, II, Bucuressti 1915, 89: "Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἰάσονος στὴν Κολχίδα ἕνα φύλο τῆς χώρας αὐτῆς ἱδρύει τὸ Colhinium (Dulcigno) στὶς ἀκτὲς τῆς μακεδονικῆς Ἰλλυρίας καὶ ἔρχεται σ' ἐπιμειξία μὲ τοὺς αὐτόχθονες, τῆς ὁποίας ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ γένεση τῶν Σκυπιτάρων, ὅπως αὐτοαποκαλοῦνται οἱ Ἀλβανοί".Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Ἀλβανοί, Ἀρβανίτες-Βορειοηπειρῶτες", *Παρνασσός*, 34, 1992, 401-424. Καὶ ἀνάτυπα μὲ νέα σελιδαρίθμηση, πρόλογο καὶ εὑρετήρια Συλλόγου ἀρβανίτικου πολιτισμοῦ Ἄνω Λιοσίων καὶ Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα.

23. C. Patsch, "Contribution à la numismatique de Bullis et d' Apollonia", *Congrès intern. de numismatique de Paris* 1900, 104-114.

24. A. Brunialti, *Le nuove provincie italiane. VI.Fiume, Zara ele isole*. Torino 1921, 19.

25. J. Hatzfeld, *Les trafiquants Italiens dans l' Orient Hellénique.* Paris 1919, 20-21.

26. L. Robert, "Inscription hellénistique de Dalmatie", BCH, 59, 1935, 489-513. Ὁ ἴδιος, *Hellénica. Recueil d' 'epigraphie, de numismatique et d' antiquités grecques.* Paris 1960, 538.

27. B.L. Beaumont, "Greek influence in the Adriatique see before the IVth c. B.C.", *Journal of Hellenic Studies (JHS),* 52, 1936, 101.

28. A. Gitti, *La politica dei re illiri e la Grecia*. Milano 1936, 13. Ὁ ἴδιος, "Sulla colonizzazione greca nell' alto e medio Adriatico", *La Parola del Passato* (PP), 7, 1952, 161-191.

29. E. Condurache, "Influences grecques et romaines dans les Balkans, en Hongrie et en Pologne", *VIIIe Congrès International d' Archéologie Classique*. Paris 1963, 116. Ὁ ἴδιος, "Dodone et ses rapports

Τὸ ἐκπληκτικὸ εἶναι ὅτι παρὰ τὴν πολύχρονη ρωμαϊκὴ κατοχὴ καὶ ἔπειτα τὴν ὁλοκληρωτικὴ ἐκσλάβιση τῆς περιοχῆς οἱ σταθμοὶ τῶν Ἑλλήνων, τὰ τοπωνύμιά τους, ἐπιβιώνουν στὰ σλαβικὰ ἰδιώματα μὲ φωνητικὲς παραλλαγές. Ὁ Ἑλληνοαμερικανὸς σλαβολόγος Γ. Σούλης γράφει: "Ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν χωρῶν τῶν εὑρισκομένων ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰῶνος π.Χ., ὅτε οἱ Ἕλληνες ἵδρυσαν τὰς πρώτας ἀποικίας των εἰς τὰς χώρας αὐτάς, κατοικουμένας τότε ὑπὸ Ἰλλυρικῶν φύλων. Λείψανα τῆς ἀρχαίας ταύτης Ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως εὑρίσκονται ἔτι καὶ σήμερον εἰς μερικὰς τοπωνυμίας μερῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν Γιουγκοσλαβίαν. Αἱ τοπωνυμίαι αὗται διεβιβάσθησαν εἰς τοὺς ἐλθόντας ἐκεῖ Σλάβους ὑπὸ τῶν ἐκλατινισθέντων Ἰλλυριῶν, οἵτινες τὰς εἶχον προσλάβει παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἀποικιστῶν. Οὕτως ἔχομεν σήμερον εἰς τὴν Γιουγκοσλαβίαν τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα: Risan, Budua, Split, Hvar κ.ἄ. τὰ ὁποῖα εἶναι παρεφθαρμέναι ὑπὸ τῶν Σέρβων μορφαὶ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν Ῥίζων, Βουθόη, Ἀσπάλαθον, Φάρος"[33].

Προφανέστατα ἡ παρουσία Ἑλλήνων στὸν ἀνατολικὸ ἀδριατικὸ χῶρο καὶ στὴν ἀντίστοιχη ἐνδοχώρα ἔχει διαχρονικὸ χαρακτήρα, ὥστε νὰ δικαιολογεῖται ἡ ὀνομασία Graecia σ' ὁλόκληρο τὸ Ἰλλυρικὸ ἀπὸ τὸν ἅγιο Ἰσίδωρο, τὸν ἐπίσκοπο τῆς Σεβίλλης καὶ γνωστότατο συγγραφέα τοῦ 7ου αἰ., ὅπως ἀποκαλύπτει ὁ Ἑλληνοαμερικανὸς βυζαντινολόγος Π. Χαρανῆς[34]. Μόνον ἄλλως τε μὲ ζωντανὸ τὸν Ἑλληνισμὸ εἶναι ἐφικτὴ ἡ προσφορὰ τοῦ Βυζαντίου, ὅπως τὴν περιγράφει ὁ διάσημος Τσέχος βυζαντινολόγος Dvornik, στοὺς Σλάβους τοῦ Ἰλλυρικοῦ, δηλαδὴ καὶ στοὺς Κροάτες τῆς ΒΔ Βαλκανικῆς: "Τὸ Βυζάντιον διέπλασε τὶς ἀπειθάρχητες φυλὲς τῶν Σέρβων, Βουλγάρων, Ρώσσων, Κροατῶν καὶ τὶς διεμόρφωσε σὲ ἔθνη. Τοὺς ἔδωσε τὴν θρησκείαν του, τοὺς θεσμούς του καὶ τὶς παραδόσεις του, καὶ ἐδίδαξε τοὺς ἀρχηγούς των πῶς νὰ κυβερνοῦν. Τῷ ὄντι, τοὺς ἔδωσε τὴν οὐσίαν τοῦ πολιτισμοῦ-τὴν γραφὴν καὶ τὴν φιλολογίαν"[35].

---

avec le monde balkanique", *Adriatica praehistorica et antiqua*. Miscellanea Gr. Novak dicata. Zagreb 1970, 325-333, ἰδίως 328.

30. P. Digovic´, *La Dalmatie et les problèmes de l'Adriatique*. Lausanne 1944, 64.

31. B. Mitrea, "Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista", ED, 10, 1945, 100-124, ἰδίως 79 κ.ἑ.

32. M.Nikolanci, "Contacts gréco-illyriens sur la côte de l' Adriatique", *Archaelogia Iugoslava* (AI), 5, 1964, 49-60.

33. *Γ. Σούλης 1927-1966. Ἱστορικὰ Μελετήματα. Βυζαντινά, Βαλκανικά, Νεοελληνικά.* Ἀθῆναι 1980, 341.

34. Βλ. *Byzantinische Zeitschrift*, 64, 1971, 22 κ.ἑ.

35. F. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe Siècle*. Paris 1928. II. Πβ. P. Charanis, "The progress of Byzantine Studies in the United States", *Ceremony for confering an honorary doctorate of the*

Ἡ διείσδυση ἄλλως τε Ἑλλήνων ἀπὸ τὰ ἀδριατικὰ παράλια ἢ χερσαῖες ὁδικὲς ἀρτηρίες, σχεδὸν ἀποκλειστικὰ τὰ ρεύματα τῶν ποταμῶν, δὲν δυσαρεστεῖ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐνδοχώρας. Ἀντίθετα τοὺς εὐχαριστεῖ. Συχνὰ Βαλκάνιοι συγγραφεῖς ἀναφέρονται στὸ διαχρονικὸ γεγονός, ὅπως οἱ Κεραμόπουλλος[36], Nikolanci[37], Parovic΄-Pesikan[38], Alexandra Mano[39], Sk. Anamali[40], κ.ἄ[41]. Εἰδικὰ ὁ Ρουμάνος Parvan δίνει τὶς ἀφετηρίες, τὰ δρομολόγια καὶ τὸ βάθος: "Οἱ Ἕλληνες τῶν δύο τούτων παραλιακῶν ἐμπορικῶν πόλεων τῆς νότιας Ἀδριατικῆς [Ἀπολλωνίας καὶ Δυρραχίου] ἔπαιρναν ἄλλοτε μὲν τὸν δρόμο τῆς ΒΔ Μακεδονίας, τῆς Παιονίας καὶ Δαρδανίας, καὶ (ἔφθαναν) διὰ τοῦ Μάργου καὶ τοῦ Τίμου στὴν Κοιλάδα (Δουνάβεως) - (στὴν ἀντίθετη διεύθυνση ἦταν ὁ ἐμπορικὸς δρόμος, ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ καὶ πρὸς τὴν Θεσσαλονίκη, ἀπὸ τὴν ὁποία εἶχαν τὴν προέλευση τὰ τετράδραχμα τῆς Πρώτης Μακεδονίας στὴ Δακία) - ἄλλοτε δὲ ἐπίσης τὸν δρόμο τῆς Δαλματίας διὰ τοῦ Δρίνου κατηφορικὰ ἕως τὴ συμβολὴ μὲ τὸν Σάβα καὶ κατόπιν διὰ τοῦ Σάβα στὴν Κοιλάδα (Δουνάβεως)"[42]. Σ' αὐτὴν ὑπάρχουν πράγματι οἰκισμοί-σταθμοὶ Ἑλλήνων, ποὺ ἀξιοποιοῦν τὸν Δούναβι ὡς ὁδικὴ ἀρτηρία συνδέσεως τριῶν ἠπείρων, Εὐρώπης-Ἀσίας-Ἀφρικῆς, ἀπὸ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους[43] μὲ τὴν καλύτερη ἑλληνικὴ ναυτιλία σὲ κάθε ἱστορικὴ περίοδο[44], ὥστε εὔλογα ὁ Parvan νὰ ἀποτολμᾶ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ μεγάλου ποταμοῦ ὡς "ἑλληνικοῦ!"[45]

Οἱ Ἕλληνες καὶ κατὰ τὴ ρωμαιοκρατία καὶ μετὰ τὶς σλαβικὲς ἐγκαταστάσεις

Aristotelian University of Thessaloniki upon professor P. Charanis (mars 14,1972). Θεσσαλονίκη 1973, ἑλληνιστὶ καὶ ἀγγλιστί, 17 καὶ 34 ἀντίστοιχα.

36. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλλος, "Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπένιστας καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν Λυχνιδὸν λαῶν", *Μακεδονικά*, 2, 1941-1952, 488-555.

37. Βλ. ἀνωτ. σημ. 32.

38. M. Parovic΄-Pesikan, "Les Illyriens au contact des Grecs", Al, 5, 1964, 61-81.

39. A. Mano, "Les rapports commerciaux d' Apollonie avec l' arrière pays illyrien", *Studia Albanica* (SA), 1, 1973, 187-188. Ἐπειδὴ στὴν Ἀλβανία συντηρεῖται σκόπιμα ἡ πανιλλυροποίηση, ἔστω καὶ ψαλιδισμένη, ἐπιβάλλεται κριτικὸ πνεῦμα κατὰ τὴν χρήση ἀλβανικῶν δημοσιευμάτων.

40. Sk. Anamali, "Les villes de Dyrrachium et d' Apolonia et leurs rapports avec les Illyres", *Actes du IIe Congrès International des études du Sud-Est Européen*, II, Athènes 1976, 229-239.

41.Ol. Picard, "Illyriens, Thraces et Grecs. La monnaie dans les rapports entre populations grecques et non grecques", Iliria, 1, 1986, 137-141.

42. V. Parvan, *Dacia. Civilizatiile strâvechi din regiunile Carpatodanubiene*. Madrid 1956, 155-156.

43. E. Condurachi, "Le Danube, berceau de la civilisation de l' Europe centrale et du Sud-Est", 4th *International Thracian Conference.* Milan 1986, 44-45.

44. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ.* Ἔκδοσις Ναυτικοῦ Μουσείου Ἑλλάδος. Ἀθῆναι 1974.

45. V. Parvan, La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube. Bucarest 1923, 27.

ὑφίστανται καὶ δροῦν ἐποικοδομητικὰ καὶ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως, στὴ Δακία, ἀναπόδραστα δὲ παραλλαγμένοι γλωσσικά. Ἡ δὲ ἀποκάλυψή τους γίνεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Vuple: «Οἱ Ἕλληνες τῶν πόλεων τοῦ Εὐξείνου Πόντου εἶχαν κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ τόσες δραστηριότητες στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Δοβρουτσᾶς καὶ πέρα τοῦ Δουνάβεως ὅσες καὶ στὸ παρελθόν. Ἀκριβῶς αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι, ποὺ οἰκονομικὰ ἐπωφελοῦνται τὰ μέγιστα τῆς ἐγγυημένης ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸ κράτος τάξεως στὶς περιοχὲς αὐτές. Τὰ ρωμαϊκὰ τεχνικὰ ἔργα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Δοβρουτσᾶς κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος κατασκευάζονται ἀπὸ Ἕλληνες. Μόνο ποὺ βγαίνοντας ἀπὸ τὰ τείχη τῶν πόλεών τους μὲ ὁποιαδήποτε ἐπαγγελματικὴ ἰδιότητα εἴτε ἐντόπιοι εἴτε ἐπήλυδες ἀπὸ μακρύτερα, οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἀναγκασμένοι νὰ ὁμιλήσουν στὴ λατινικὴ τὴ μόνη ἀντιληπτὴ γλώσσα ἀπὸ τὴν πλειονότητα τῶν χωρικῶν"[46].

Ἡ γλωσσικὴ παραλλαγὴ τῶν Ἑλλήνων τῆς Εὐρώπης, ὅπως λέγεται ἡ Βαλκανικὴ καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ βυζαντινὴ προσωπικότητα τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸν ὀνομαστὸ συγγραφέα, μεγάλο ἀξιωματοῦχο (διοικητὴ Αἰγύπτου, Εὐρώπης), καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως, Ἰωάννη Λυδό[47], κατὰ τὸν ὁποῖο οἱ Ἕλληνες τῆς ἐποχῆς του, 6ου αἰ., στὴ Βαλκανική, ἂν καὶ ὑπερέχουν δημογραφικά, ὁμιλοῦν "ἰταλικά", δηλαδὴ λατινικά. Τὴ δὲ μαρτυρία του θεωροῦν ἀξιόπιστη καὶ ἔγκυρη Ἕλληνες καὶ ξένοι ἐπιστήμονες, π.χ. Ἀπόστολος Ε. Βακαλόπουλος[48], Κωνσταντῖνος Ἀναστ. Βαβοῦσκος[49], Lozovan[50], Poghirc[51], Dubuisson[52] κ.ἄ.

46. V. Parvan, I*nceputurile vietii romane la gurile Dunarii*. Editia a II-a. Ingrijita si adnotata de R. Vulpe. Editura stiintifica. Bucuresti 1974, 193 σημ. 314.

47. Ἰωάννης Λυδός, *Περὶ τῶν ἀρχῶν*, 261, 68 (Bonn): "Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα μὲν τὰ ὁπωσοῦν πραττόμενα παρὰ τοῖς ἐπάρχοις, τάχα δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐκφωνεῖσθαι ρήμασιν... τὰ δὲ περὶ τὴν Εὐρώπην (δηλ. Βαλκανικὴν) πραττόμενα πάντα τὴν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, *διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας*". Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Βλάχοι Ἑλλάδος καὶ Εὐρωπαϊκὴ Ἕνωση", *Παρνασσός*, 37, 1995, 398-434. Καὶ ἀνάτυπα μὲ νέα σελιδαρίθμηση, πρόλογο, εὑρετήρια τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσὸς καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα.

48. Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, Ι. Θεσσαλονίκη 1961, 36. Ὁ ἴδιος, "Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας", *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὥς τὸ 1912*. ΕΜΣ. Θεσσαλονίκη 1983, 49.

49. Κων. Ἀ. Βαβοῦσκος, "Τινὰ εἰσέτι περὶ τῶν βλαχοφώνων". *Τιμητικὸς τόμος Κ.Ν. Τριανταφύλλου*. Πάτραι 1990, 73.

50. E. Lozovan, "Byzance et la Romanité scythique", *Revue des Études Roumaines* (RER), 5-6, 1960, 223.

51. C. Poghirc, "Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans",*Les Aroumains.* INALCO, 1989, 33-34.

52. M. Dubuisson, "Problèmes du bilinguisme romain", Les Etudes Classiques (LEC) 49,1981,38.

Τὴν ἐπιβίωση Ἑλλήνων, ποὺ συμβάλλουν κιόλας στὴ διαμόρφωση τῆς βουλγαρικῆς γλώσσας, ἀποκαλύπτει ὁ ἀκαδημαϊκὸς Διον. Ζακυθηνός. Ἀναφερόμενος στὶς πρωτοβουλγαρικὲς ἐπιγραφές, γραμμένες στὴν πρωτοβουλγαρικὴ γλώσσα μὲ γραφὴ ἑλληνική, δείγματα λαϊκῆς γλώσσας, στοιχεῖα ἱστορικὰ καὶ μάρτυρες πολιτισμικῆς ἐμπειρίας, μᾶς διαβεβαιώνει: "Σήμερα εἴμαστε σύμφωνοι ὅτι ἔχουν γραφῆ ἀπὸ Ἕλληνες, Ἕλληνες αὐτόχθονες, πρόσφυγες ἢ αἰχμαλώτους, Ἕλληνες ἐντοπίους, κατὰ τὴν ἄποψή μου"[53].

Πάντως, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀπτές, ψηλαφητές, τεκμηριωμένες οἱ θέσεις γιὰ συμπαγῆ Ἑλληνισμὸ στὰ ἱστορικὰ ἐθνικὰ ὅριά του καὶ ἐξ ἴσου ἀποδεδειγμένες στὴν ὑπέροχη διασπορά του, εἰρηνική, δημιουργική, πολιτιστμικὴ ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, Βαλκανικῆς, δὲν εὐσταθεῖ πλέον ὁποιοσδήποτε ἰσχυρισμὸς γιὰ ἰλλυρικὴ προέλευση τῶν ὅρων Ἀσωπός, Βοιωτία, Βοιωτός, Θεσπιαί, Ὕλη, κ.λ.π., τῶν ὁποίων τὸ ἔτυμο σαφῶς ἑρμηνεύεται μὲ τὸν θησαυρὸ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ἐνῶ μὲ τὴν ἀναγωγή τους στὴν ἀμάρτυρη, ὅπως τονίζει ὁ ἀκαδημαϊκὸς Graur, ἰλλυρικὴ ἐπιχειρεῖται ἑρμηνεία τοῦ γνωστοῦ διὰ τοῦ ἀγνωστοτέρου. Ἐπὶ πλέον ἀποβαίνει προκλητικὴ ἡ ἐμμονὴ ἢ ἡ ἐπιστροφὴ στὸν ἀνεδαφικὸ χαρακτηρισμὸ τῶν προηγουμένων ὡς ἰλλυρικῶν, ὅταν κιόλας ὁ ἴδιος, ποὺ τὸν εἶχε διατυπώσει, σπεύδει μετὰ τετραετία στὴν ἀνασκευή του.

Πράγματι ἐξετάζοντας τὶς ἐπιπτώσεις τῆς παρουσίας τῶν Ρωμαίων στὴ Βόρειο Ἤπειρο μετὰ τὴν ἵδρυση τοῦ ρωμαϊκοῦ προτεκτοράτου ἀποκλείει καὶ τὸ ἐνδεχόμενο ἰλλυρικῆς ἐπιδράσεως: "Δὲν διαπιστώνεται -γράφει- πουθενὰ ὄνομα ἰλλυρικό, ἀλλὰ μόνον ὀνόματα ρωμαϊκὰ καὶ ἑλληνικά"[54]. Ἡ δὲ διαπίστωσή του ὑπερακοντίζεται ἀπὸ τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τῶν Georgiev καὶ O. Masson. Κατὰ τὸν πρῶτο "... στὴν Ἤπειρο τὰ τοπωνύμια εἶναι πολὺ ἀρχαῖα καὶ μόνο ἑλληνικῆς προελεύσεως"[55]. Ὁ δεύτερος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Nancy, καταλήγει στὴν ἀνακοίνωσή του ὡς ἑξῆς: "Ὅσον ἀφορᾶ στὶς ἑλληνικὲς χῶρες, τὶς κοντινὲς μὲ τὴν Ἰλλυρία, ὅπως ἡ Ἤπειρος καὶ ἡ Ἀκαρνανία, μπορεῖ κανεὶς νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι πράγματι δὲν ὑπέστησαν ἐπίδραση ἀπὸ βορρᾶ, σὲ πεῖσμα θεωριῶν, οἱ ὁποῖες διατυπώθηκαν μὲ βάση ἐπιφανειακὴ ἑρμηνεία τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ὀνόματος"[56].

53. D. Zakythinos, "La synthèse byzantine", *Les peuples de l' Europe du Sud-Est et leur rôle dans l' histoire (Byzance et les peuples du Sud-Est Européen).* Sofia 1966, 20. Βλ. καὶ J. Karayannopoulos, *L' inscription protobulgare de Direkler.* Athènes 1986.

54. Πβ. *Ephemeris Dacoromana (ED),* 3, 1929, 167.

55. Πβ. *Actes du premier Symposium International de Thracologie.* Milan 178, 157.

56. Πβ. *Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud-est européennes.* Sofia 1966, IV, 239.

Ἐξ ἄλλου τὸν Vulpe ἀντικρούει ὁ ἐπίσης ἀκαδημαϊκὸς καὶ κατ' ἐξοχὴν ἰλλυρολόγος I.I. Russu ὡς ἑξῆς: "Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβουμε ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ ποτὲ δὲν πέρασαν τὴ γραμμὴ Αὐλῶνος-Πρεσπῶν καὶ τὰ σύνορα πρὸς τὴ Μακεδονία, Παιονία, Δαρδανία..."![57] Ἐντυπωσιάζει ὁ κατηγορηματικὸς ἀποκλεισμὸς τῶν Ἰλλυριῶν ἀπὸ ὁλόκληρο τὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο - συνακόλουθα δὲ καὶ τὸν κεντρικὸ καὶ τὸν νότιο - ἰδίως ἀπὸ τὴν Μακεδονία, τῆς ὁποίας τὴν ἑλληνικότητα ὁ Russu ἀμφισβητοῦσε καὶ ἐπικρίθηκε ἔντονα ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἰ. Καλλέρη στὸ δίτομο εἰδικὸ σύγγραμμά του ἐπιγραφόμενο *Les anciens Macédoniens, Etude linguistique et historique*[58], τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιστημονικὴ σπουδαιότητα καὶ ἀξία ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τοὺς εἰδικούς, ὅπως ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου καὶ μετέπειτα Bochum Cicerone Poghirc[59].

Ὁ τελευταῖος μὲ τὴ διδακτορικὴ διατριβή του, ἐγκεκριμένη ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο Λένινγκραντ-Πετρουπόλεως, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ μακεδονικὴ εἶναι διάλεκτος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ κατ' ἀκολουθίαν φύλο ἑλληνικὸ οἱ Μακεδόνες. Μάλιστα τὰ πορίσματα τῆς διατριβῆς ἀνακοινώνει μὲ διαλέξεις καὶ στὴν Ἑλλάδα, οἱ δὲ τίτλοι στὸν περιοδικὸ καὶ ἡμερήσιο τύπο εἶναι εὔγλωττοι: α) " Ἡ ἑλληνικότης τῆς γλώσσης τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων. Ἐπιστημονικὴ μαρτυρία διαπρεποῦς Ρουμάνου καθηγητοῦ"[60]. β) "Ἑλληνικὴ διάλεκτος ἡ ἀρχαία μακεδονική. Ἀδιάσειστοι ἀποδείξεις"[61]. Ὁ ἴδιος Ρουμάνος καθηγητὴς αἴρει ἀμφισβητήσεις ἑλληνικότητας καὶ ἄλλων φύλων τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, ὅπως τῶν Εὐρυτάνων, κατ' ἐπέκταση δὲ Αἰτωλῶν, Ἀκαρνάνων, ἀφορμώμενες ἀπὸ παρερμηνεία χωρίου τοῦ Θουκυδίδη (III, 94, 5: ἀγνωστότατοι γλῶσσαν)[62]. Ἡ δὲ ὀρθὴ ἑρμηνεία τοῦ ἐπιμάχου χωρίου γίνεται ὁμόθυμα δεκτὴ ἀπὸ διαπρεπεῖς ἐπίσης ἐπιστήμονες, μεταξὺ τῶν ὁποίων Hammond, Papazoglou κ. ἄ. Ἐπὶ πλέον ἡ καθηγήτρια Papazoglou[63] ἐξ ἀφορμῆς παρουσιάσεως βιβλίου τοῦ Βρεταννοῦ συναδέλφου της ὑπογραμμίζει καὶ τὴν ἑλληνικότητα Ἠπειρωτῶν καὶ Μακεδόνων, ἡ ὁποία ἄλλως τε σαφέστατα δηλώνεται στὶς σπουδαιότερες καὶ ἐγκριτότερες

57. Πβ. Russu, ἔ.ἀ., 129.
58. Tome I. Athènes 1954, 43 σημ. 1.
59. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Cicerone Poghirc, Philologica et Linguistica". *Πλάτων*, 37, 1985, 267-269.
60. *Μακεδονικὴ, Ζωή*, 4, 1970, 15.
61. *Ἑστία*, 15, 1, 1970.
62. Βλ. Δελτίον Ρουμανικῆς Βιβλιογραφίας, ἔτος Γ΄ - τεῦχος Α΄. Θεσσαλονίκη. ΙΜΧΑ, 1971, 5-8.
63. F. Papazoglou, "Quelques problèmes de l' histoire épirote-A propos du livre "Epirus" de N.G.L. Hammond-, ZA, 20, 1970, 116-117.

ἱστορικὲς πηγές, Ἡρόδοτο[64], Πολύβιο[65], Στράβωνα[66], Ἀρριανό[67], Τίτο Λίβιο[68] κ.ἄ., καὶ ἐπιβεβαιώνεται μὲ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα, ὅπως τὴν πολλαπλῶς πολύτιμη ἐπιγραφὴ τοῦ Θυρρείου τῆς Ἀκαρνανίας.[69]

Παρ' ὅλα αὐτὰ καὶ παρὰ τὴ μεταπολεμικὴ ἐπισήμανση τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Graur γιὰ τὸ ἀβάσιμο καὶ παρωχημένο τῆς πανιλλυρικῆς θεωρίας καὶ γιὰ τὴν ἀνάγκη φρονήσεως, τὸ ἑπόμενο ἔτος, 1962, μὲ ἑλληνικὸ δημοσίευμα ἐπαναφέρονται σὰν ἀλήθειες ὅσα ὁ Vulpe ἀρχικὰ γιὰ τὰ τοπωνύμια ἰσχυρίσθηκε, ἀλλὰ ἔμμεσα ἀπέσυρε ἐσπευσμένα καθ' ὁλοκληρίαν.

Περιεργότατα σὲ σχολικὸ βιβλίο ἱστορίας τῶν ἀρχαίων χρόνων γιὰ τὴν Α΄ τάξη τοῦ Γυμνασίου ὑποδηλώνεται, μᾶλλον ἐν ἀγνοίᾳ τῶν συγγραφέων, μὲ χάρτη, ὅτι ἡ Ἰλλυρία ἐκτείνεται καὶ στὴν Πελοπόννησο! Φυσικὰ ἡ ἑλληνικὴ ἀνετοιμότητα καὶ ἀπροσεξία δὲν περνοῦν ἀπαρατήρητες καὶ ἀνεκμετάλλευτες ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ πλευρά. Οἱ Stefanaq Pollo, Arben Puto, Kristo Frasheri, Skënder Anamali κ.ἄ., ὅλοι δὲ μεγαλοτιτλοῦχοι, συγγράφουν Ἱστορία τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα, μεστὴ ἀνακριβειῶν, τὶς ὁποῖες διαθέτουν στὴν ἐσωτερικὴ ἀγορά, καθὼς καὶ στὴ διεθνῆ μὲ μεταφράσεις. Ἐνδεικτικὰ παρατίθεται μικρὴ περικοπή: "Οἱ Ἰλλυριοὶ σὰν αὐτόχθονας λαὸς κι ἀπὸ τοὺς πιὸ πολυπληθεῖς τῆς ἀρχαίας Εὐρώπης κατεῖχαν τὰ Δυτικὰ τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου. Τὰ ἐδάφη ποὺ κατοικοῦσαν συνόρευαν: βόρεια μὲ τὸν Σαῦο καὶ Δούναβη, νότια μὲ τὸν Ἀμβρακικὸ κόλπο καὶ τὶς βορινὲς περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας, ἀνατολικὰ μὲ τὸ Μοράβα καὶ τὸ Βαρδάρη ποὺ τοὺς χώριζαν ἀπὸ τοὺς Θράκες καὶ δυτικὰ μὲ

64. Ἡρόδ., Ι, 56, V, 20 καὶ 22. VIII, 43, IX,45. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ.Λαζάρου, "Ἡ ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας", *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, 5.3.1991, 85-86, *Θεσσαλικὸν Μέλλον*, 30. 11. 1992, 1, *Δελτίο Ἱδρύματος Κορινθιακῶν Μελετῶν*, 12, 1993, 33-36.

65. Πολύβ., VII, 9, 1.VIII, 11,4. IX, 37, 7. XXXIV, 7, 13. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Διαχρονικὴ καὶ συγχρονικὴ θεώρηση τῆς Μακεδονίας". *Ἀφιέρωμα στὴ Μακεδονία*. Σύλλογος Ὑπαλλήλων Γενικῆς Τραπέζης Ἑλλάδος. Ἀθήνα 1991, 8-12.

66. Στράβων, VII, 7, 9. Βλ. καὶ Μ.Γ. Τρίτος, "Ἔστιν οὖν Ἑλλὰς καὶ ἡ Μακεδονία", *Ὅσιος Νικάνωρ,* 75, 1992, 41-43.

67. Ἀρριανός, Ἀναβ., VII, 9,5. Βλ.Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Τὸ Μακεδονικὸ μὲ δεδομένα ἱστορίας, γλωσσολογίας, ἐθνολογίας, ...", *Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή,* 61, 1989, 67-74, Ἐλευθερία (Λαρίσης), 26.2.1989, 8 κ.ἑ.

68. Liv., XXXI, 29: "Aetolos, Acarnanas, Macedonas ejusdem linguae homines".

69. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς αἰτωλορωμαϊκῆς συνθήκης (212 π.Χ.)", *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1989,* 223-242. Ἀνάτ. Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα καὶ *Πρακτικὰ Α΄ ἀρχαιολογικοῦ καὶ ἱστορικοῦ συνεδρίου Αἰτωλοακαρνανίας.* Ἀγρίνιο, 21-22-23 Ὀκτωβρίου 1988. Ἔκδοση 1991, 76-92. Ὀκτωβρίου 1988. Ἔκδοση 1991, 76-92.

τὸ Ἰόνιο καὶ Ἀδριατικὸ πέλαγος"[70]. Αὐτὰ στὴν κατὰ πεζὸ λόγο ἐξιστόρηση ἢ κοινῶς παραμύθιασμα. Ἐπιμελέστατα παρέχουν καὶ ἐξεικόνιση ἀνάγλυφη καὶ παραστατική, εἰδικὸ χάρτη, ὅπου ὅλη ἡ Ἤπειρος καὶ ἡ Ἀκαρνανία παρουσιάζονται ἀπόλυτα ἰλλυρικές, Δυτικὴ δὲ Μακεδονία, Δυτικὴ Θεσσαλία καὶ κεντρικὴ Ἑλλάδα, κυρίως Αἰτωλία ἕως Ναύπακτο, ἰλλυρίζουσες!

Ἐπίσημη ἀντίκρουση τῶν μνημονευμένων ἀτοπημάτων-κατὰ τὸν ἐπιεικέστερο χαρακτηρισμό - ἀπὸ ἑλληνικὸ ἁρμόδιο ἵδρυμα ἢ ἔστω κάποια ὑπηρεσία τοῦ ἑλληνικοῦ δημοσίου δὲν ὑπέπεσε στὴν ἀντίληψή μου. Ἡ δὲ μοναδικὴ ἀντιπαρέρχεται ὅσα ἐμπίπτουν στὴν προβληματικὴ τῆς ἀνακοινώσεώς μου. Ἀντίθετα μὲ σειρὰ δημοσιευμάτων ὁλόκληρης δεκαετίας ὁ πολυγραφώτατος πολιὸς Σωκρ. Λιάκος ἀνερμάτιστα διατείνεται ὅτι ἐξηγεῖ τὴν ἰλλυρικὴ καταγωγὴ τῶν Μακεδόνων, χωρὶς τὴν παραμικρὴ χρήση ἢ μνεία τῶν ὁμολογουμένως ἐμπεριστατωμένων εἰδικῶν συγγραφῶν Καλλέρη, Poghirc, Papazoglou, κ.ἄ. Δὲν περιορίζεται ἄλλως τε στοὺς Μακεδόνες. Ἰλλυρικῆς καταγωγῆς ἐμφανίζει καὶ τοὺς Βοιωτούς. Συγκεκριμένα γράφει: "...ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Μακεδόνες ἔτσι καὶ οἱ ἀρχαῖοι Βοιωτοί, κατάγονταν ἀπὸ τὴν Ἰλλυρία, καὶ εἶχαν ἐπίσης πολλὲς Κέλτικες λέξεις (ὅπως π.χ. βανά=γυνή, ρόθοι=δρόμοι, routes, πέτταρες=τέσσαρες κ.λ.π.)"[71].

Ἡ πρώτη λέξη βανὰ ἀποτελεῖ τὸ θέμα ἀνακοινώσεώς μου στὸ ἕκτο διεθνὲς συνέδριο σπουδῶν νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης[72], ὅπου ἐπισημαίνεται ἡ ἑλληνικότητα καὶ ἡ διάσωσή της μέσῳ τοῦ ρωμανικοῦ ἰδιώματος τῶν ἐκλατινισμένων Ἑλλήνων, Βλάχων, αὐτοαποκαλουμένων Ἀρμάνων, ποὺ θυμίζουν τὴν Ἀρμανία[73], ὅπως οἱ Ἕλληνες τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὀνομάζουν τὴν χώρα τους, σύμφωνα μὲ ἀποκάλυψη τοῦ ὀνομαστοῦ βυζαντινολόγου A. Vasiliev[74] καὶ τὴν ἀποδοχή της ἀπὸ τὸν Ἕλληνα ὁμόλογό του Διονύσιο Ζακυθηνό[75]. Ἐπίσης ἡ ἐν λόγῳ

70. Πβ. S.Pollo-A. Puto, *Ἱστορία τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα.* Μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικά: Μπ. Ἀκτσόγλου. Ἐκδοτικὴ Ὁμάδα. Θεσσαλονίκη, ἄ.χ., 10 καὶ ὁλοσέλιδο χάρτη, 24.

71. Σ.Ν. Λιάκος, *Ἡ ἰλλυρικὴ καταγωγὴ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων.* Θεσσαλονίκη Ἰανουάριος 1985, 24. Βλ. καὶ 27: "... τοὺς καταγομένους ἀπὸ τὴν Ἰλλυρία ἀρχαίους Φλεγύες, Ἐγχελεῖς, Βοιωτούς, καὶ Μακεδόνες"!

72. Βλ. καὶ Achille G. Lazarou, "Aroumain bana: est - il un héritage aborigène?", *Balkan Studies,* 29, 1988, 309-340. Ἐπίσης *Ἑλληνικὲς ἀνακοινώσεις συνεδρίου* Σόφιας. Ἀθήνα 1990, 403-435.

73. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Ἀπὸ τὴν Armania τῶν Ἑλλήνων στὴ Romania τῶν Δακῶν". *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο,* 1996, -97,5 -39.

74. A. A. Vasiliev, *Byance et les Arabes.* II. Bruxelles 1950, 399: "Les Grecs appellent leur pays Armania (Romania)...".

75. Πβ. D. A. Zakythinos, "Romania-Ῥωμανία...", *Beiträge zu einem Lexikon historischer Grundbegriffe. Sonderdruck aus dem Internationalen Jaghrbuch für Geschichtsunterricht 1959/60. Braunschwieg,89.*

λέξη διερευνᾶται ἐτυμολογικὰ καὶ σημασιολογικὰ σὲ μελέτη δημοσιευμένη στὸ Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1992 τῆς Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, καθὼς καὶ στὴν ἀνακοίνωση τοῦ δευτέρου διεθνοῦς συνεδρίου τῆς Ἑταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν, ὅπου συγκαταλέγεται καὶ συνεξετάζεται μὲ "Στοιχεῖα ἀρχαίας βοιωτικῆς διαλέκτου στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Ἑλληνοβλάχων".

Ὅμως πρόσφατα ὁ Λιάκος τὴν ὑπαινικτικὴ σχέση ἀρχαίων Μακεδόνων καὶ ἀρχαίων Βοιωτῶν μὲ τοὺς Κέλτες-Γαλάτες, τῶν ὁποίων λέξεις δῆθεν θησαυρίζει στὶς διαλέκτους τῶν δύο προμνημονευμένων φύλων, μετατρέπει σὲ φυλετικὴ ταύτιση: "Ὁμόφυλοι καὶ ὁμόγλωσσοι τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων ἦσαν οἱ διακόσιες εἴκοσι χιλιάδες τῶν Γαλατῶν ποὺ ἦλθαν στὴν Χερσόνησό μας καὶ τὴν λεηλάτησαν στὰ 278-288 π.Χ."![76]

Πράγματι ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν εἶναι ξένος σὲ κανένα λαὸ τῆς Εὐρώπης. Κατὰ τὶς πανάρχαιες ἄλλως τε ἑλληνικὲς παραδόσεις ὁ γενάρχης Κελτὸς[77] ἢ Γαλάτης[78] εἶναι γιὸς τοῦ Ἡρακλῆ, οἱ δὲ ἀπόγονοί του φθάνουν στὴν Ἑλλάδα, ὅπου προφανέστατα δὲν ἀναζητοῦν τὶς πατρογονικὲς ρίζες. Μηχανεύονται μᾶλλον τὴν ἁρπαγὴ τοῦ χρυσοῦ, τῶν "Θησαυρῶν" τῶν Δελφῶν, τοῦ Ὀμφαλοῦ τῆς Γῆς, ὅπου μετὰ συγκρούσεις μὲ τοὺς Ἰλλυριούς[79], ἀπὸ τὴν εἴσοδό τους στὴ Βαλκανική, καὶ ἐν συνεχείᾳ μὲ τοὺς Μακεδόνες ἡττῶνται τελικὰ ἀπὸ τοὺς Αἰτωλούς.[80] Βεβαιότατα ἡ ἀπόπειρα τῶν Γαλατῶν γιὰ σύληση τοῦ ἱεροῦ τῶν Δελφῶν καταγράφεται μυθολογικὰ καὶ ἱστορικά[81]. Σύμφωνα μὲ τὶς ἱστορικὲς πηγὲς μετὰ τὴν ὁμολογουμένως βαρειὰ ἧττα τους τὰ λείψανα ἀποσύρονται στὰ βορειότερα τῆς Βαλκανικῆς. Ἐντοπίζονται δὲ στὸν χῶρο τῆς σημερινῆς Σερβίας, παρὰ τὸ ὄρος Σκάρδος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα μὲ μικρὴ φωνητικὴ παραλλαγὴ δανείζονται ἢ

---

76. Σ.Ν. Λιάκος, "Πισοδερίτικα", *Κοινὴ Γνώμη,* 19.1.1991.

77. Grimal, *Dictionnaire...*, 84α. Βλ. καὶ F. Benoit, "La légende d' Héraclès et la colonisation grecque dans le Delta du Rhône", *Lettres d' humanité*, 8, 1949, 116. R. Dion, "La voie héracléenne et l' itinéraire transalpin d' Hannibal", *Hommages à Albert Grenier* édités par Marcel Renard. Coll. *Latomus,* 58, 1962, I. 527 κ.ἑ.

78. Grimal, ἔ.ἀ., 162 καὶ 163, λ. Galatée (Γαλάτεια). καὶ Galatés ((Γαλάτης). Βλ. καὶ J. Charmasson, "Grecs et Celtes dans la basse Vallée du Rhône", *Rivista di Studi Liguri,* 34, 1968, *Omaggio a Fernand Benoit,* 11, 1972, 106 κ.ἑ.

79. Βλ. Russu*, Illirii*, 41

80. Θ. Σαρικάκης, "Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν στὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ ρόλος τῶν Αἰτωλῶν", *Ἐπετηρίδα Ἑταιρείας Εὐρυτάνων Ἐπιστημόνων* (Ε.Ε.Ε.Ε), 1, 1990/91, 75. Βλ. καὶ M. Segrre, "La più antica tradizione sull' invasione gallica in Macedonia en Grecia 280-279 a. Chr.", *Historia*, 1, 4, 1927, 18-42.

81. Jean Markale, *Les Celtes et la civilisation celtique. Mythe et histoire*. Paris: Payot, 1970, 97. M. Szabó, *Sur les traces des Celtes*, Budapest 1971.

προσδέχονται ὀνομαζόμενοι Σκορδίσκοι[82]. Ἕνα ἄλλο τμῆμα καταφεύγει στὰ νότια τοῦ Αἵμου, ὅπου ἱδρύει τὸ βασίλειο τῆς Τύλης, ἀπὸ τὴν ὁμώνυμη πρωτεύουσα[83]. Προφανῶς δὲν εἶναι ἰσχυρό, ἀφοῦ κατὰ τὶς ἐχθροπραξίες μὲ γειτονικὲς ἑλληνικὲς πόλεις δὲν κυριεύει καμμία, ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Σόφιας G. Mihailov[84]. Ἐξ ἄλλου τὸ 220 π.Χ. ἡττῶνται καὶ ἀπὸ τοὺς ἐπαναστατημένους Θράκες. Ἀναγκάζονται δὲ νὰ καταφύγουν στὴ Μικρασία, ὅπου κοντὰ στὴν Ἄγκυρα ἱδρύουν τὴ Γαλλογραικία,, ἡ ὁποία καὶ ὡς ἐθνωνυμία φανερώνει τὴν ἐξελλήνισή τους, δηλωτικὴ καὶ τῆς ὑπάρξεως συμπαγοῦς Ἑλληνισμοῦ, ὅπως ἄλλως τε τονίζει ὁ Ἄγγλος καθηγητὴς Κάλντερ[85] τοῦ Πανεπιστημίου Ρῆντιγκ. Ἐπὶ πλέον συνάγεται καὶ ἀπὸ τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴ τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν Παύλου, στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα.

Ἐξ ἴσου ἀβάσιμη εἶναι ἡ συσχέτιση τῶν Γαλατῶν μὲ τοὺς Κοστοβώκους, ἡ ὁποία ἐπίμονα ἐπιχειρεῖται κατὰ καιρούς. Ὁ N. Gostar ἀρχικὰ τοὺς θεωρεῖ βόρειο κλάδο Δακῶν. Ἔπειτα σὲ σύντομο λῆμμα τοῦ λεξικοῦ ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Ρουμανίας τοὺς ταυτίζει μὲ τοὺς Κέλτες, ἐκδακισμένους καὶ μὲ ποικίλες ἄλλες ἐπιδράσεις. Σύμφωνα μὲ ἀρχαιολογικὲς πηγὲς φθάνουν ἕως τὴν Ἐλευσίνα καταστρέφοντας δίκην Γαλατῶν. Στὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι Γαλάτες. Ἡ δὲ κάθοδός τους παρακολουθεῖται μὲ ἱκανοποιητικὴ τεκμηρίωση, ἡ ὁποία καταχωρίζεται στὴν ἀνακοίνωσή μου τοῦ πρώτου διεθνοῦς συνεδρίου τῆς Ἑταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν. Ὅμως δὲν παρέχει δυνατότητες συναγωγῆς συμπερασμάτων γιὰ ὁποιασδήποτε μορφῆς συγγένειά τους μὲ Βοιωτοὺς ἢ βορειότερα ἑλληνικὰ φύλα.

Ὡστόσο ἡ ἀγνόηση καὶ δημοσιευμάτων τύπου Λιάκου δὲν κρίνεται ὡς ἐνδεδειγμένη. Διότι ἀπὸ ἄγνοια ἢ σκοπιμότητα ἀντιγράφονται καὶ ἀναδημοσιεύονται τὰ "ἄχυρα καὶ σκύβαλα", ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Ἀχιλλεὺς Τζάρτζανος, σὲ μικρὲς ἐπαρχιακὲς ἐφημερίδες, ἰδίως τοπικῶν συλλόγων, καὶ διαβάζονται, ὁπότε ἀσφαλῶς παραπλανοῦν τοὺς ἁπλοϊκοὺς ἀναγνῶστες. Ἀπαράδεκτο καὶ ἀνεπίτρεπτο εἶναι τὸ χαϊδολόγημα τοῦ ἐρασιτέχνη συγγραφέα, ποὺ ἐπὶ μισὸ αἰώνα τελεῖ σὲ πλήρη σύγχυση, σὲ περιοδικὰ ἐπιστημονικῶν ἱδρυμάτων ἢ ὁ ὀλέθριος

82. M.Garasanin, "Contribution à l' archéologie et à l' histoire des Scordisques", *A Pedro Bosch-Gimpera en el septuagesimo aniversario de su nacimento.* Mexico 1963, 173. κ.ἑ. G. Alföldy, "Des territoires occupés par les Scordisques", *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae (AAASH),* 12,1964,112, κ.ἑξ.

83. Ἀχ. Γ. Σαμοθράκης, *Λεξικὸν ἱστορικὸν καὶ γεωγραφικὸν τῆς Θράκης.* Ἀθῆναι 1963, 528-529.

84. G. Mihailov,"La Thrace aux IVe et IIIe siècles avant notre ère", *Athenaeum,* 39, 1961, 40.

85. Βλ. *Ἥλιος* 1953, 506 γ. Ἐπίσης *Δαυλός,* 174, 1996, 10 585 κ.ἑ., ὅπου ὁ Μ. Δημόπουλος παραθέτει καὶ ἀπόψεις ἄλλων, Ἑλλήνων καὶ ξένων.

ἐγκωμιασμός του στὸν ἀθηναϊκὸ περιοδικὸ καὶ ἡμερήσιο τύπο[86]. Διότι ἡ παραπλάνηση ἁπλώνεται καὶ σὲ ἀνώτερα στρώματα τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, ὁπότε δὲν ἀποκλείεται ἡ καταχώριση τῶν ἐθνολογικῶν φληναφημάτων καὶ στὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια!

86. Βλ. *Ἐλευθεροτυπία,* 30.5.1994, 40-41, ὅπου εἰκονίζονται οἱ τίτλοι τῶν δημοσιευμάτων περὶ ἰλλυρικῆς καταγωγῆς τῶν Μακεδόνων, ἂν καὶ ἐπιστημονικῶς εἶναι ἐντελῶς ἀβάσιμο καὶ σύμπας ὁ Ἑλληνισμὸς ἀγωνίζεται γιὰ τὴν προβολὴ τῆς ἑλληνικότητας τῆς Μακεδονίας, ὁ δὲ παρουσιαστὴς καὶ ἐγκωμιαστὴς ὑπότροφος Τσαουσέσκου εἶναι παντελῶς ἀναρμόδιος ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ἄποψη. Ἀλλοίμονο, ἂν παρόμοια κείμενά του φθάνουν στοὺς σπουδαστὲς τῶν ΤΕΙ Χαλκίδας, ὅπου διδάσκει!

Γ΄ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΒΟΙΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ , Θήβα, 4-8 Σεπτεμβρίου 1996. ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΟΙΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ. ΤΟΜΟΣ Γ΄ ,ΤΕΥΧΟΣ Β΄ .Ἀθήνα 2000, 355-368.

ΒΟΙΩΤΟΙ ΣΤΗΝ ΠΕΡΣΙΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝΤΑΙ πλέον τὰ Πρακτικὰ τοῦ Γ΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Βοιωτικῶν Μελετῶν (Θήβα, 4-8 Σεπτεμβρίου 1996) σὲ δύο, α΄ καὶ β΄, ὀγκώδη τεύχη (!) τῶν 1158 καὶ 1028 σελίδων, ἀντίστοιχα, τοῦ Γ΄ τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν, 2000.

Στὸ τεῦχος β΄, σελ. 355-368, καταχωρίζεται ἀνακοίνωση τοῦ γράφοντος μὲ θέμα «Τοπωνύμια "ἰλλυρικὰ" Βοιωτίας καὶ μεταπολεμικὲς ἐπισημάνσεις», ὅπου γίνεται ἀναφορὰ σὲ συγκεκριμένο ξένο δημοσίευμα τοῦ μεσοπολέμου, στὸ ὁποῖο θεωροῦνται ὡς ἰλλυρικὰ «καὶ στὴ Βοιωτία τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ Ἀσωπός, τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων Ὕλη, Θεσπιαὶ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς περιοχῆς Βοιωτίας». Ἐκλαμβάνονται δὲ ὡς ἰλλυρικὰ καὶ τὰ ἐπιθήματα -ών, ώνη, -ωτ-, ποὺ ἐνυπάρχουν σὲ τοπωνύμια καὶ ἐθνικά, π.χ. Μαραθών, Μεδεών, Μηκώνη, Βοιωτοί... Συνακόλουθα διαχέεται σύγχυση ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴ τῶν κατοίκων τῆς Βοιωτίας.

Χρησιμοποιώντας τὶς ἐνδεδειγμένες ἀρχαῖες πηγές, ἑλληνικὲς καὶ λατινικές, καθὼς καὶ τὶς ἐγκριτότερες ἐπιστημονικὲς συγγραφὲς ξένων καὶ Ἑλλήνων, ὁ σύνεδρος ἀποδεικνύει ἕωλο τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ ξένου εἰδικοῦ γιὰ ἰλλυρικότητα τῶν Βοιωτῶν καὶ ἀποκαθιστᾶ πλήρως τὴν ἀλήθεια, δηλαδὴ τὴν ἑλληνικότητα τοπωνυμίων, ἐθνικῶν, ἐπιθημάτων, συνάμα δὲ τῶν κατοίκων τῆς Βοιωτίας.

Ὁπωσδήποτε δὲν παρατίθενται ὅλα τὰ ἀποδεικτικά. Ἕνα, μάλιστα δὲ εὐγλωττότατο, εἶναι καὶ τὸ ἑπόμενο. Ἐλάχιστα γνωστὸ βοιωτικὸ φῦλο, οἱ Κέλωνες, ἀπάγονται, μετακομίζονται ἀπὸ τὸν Ξέρξη καὶ ἐγκαθιστῶνται στὴ Μηδία. Γι' αὐτοὺς ὁ Διόδωρος (XVII, 110, 4-5) βεβαιώνει ὅτι ἐνθυμοῦνται ἀκόμη τὰ πατρογονικὰ ἤθη. Ἐπιπρόσθετα σημειώνει: «ὄντες γὰρ οὗτοι δίφωνοι τῇ μὲν ἑτέρᾳ διαλέκτῳ ἐξωμοιώθησαν τοῖς ἐγχωρίοις, τῇ δ' ἑτέρᾳ πλείστας τῶν Ἑλληνικῶν λέξεων διετήρουν».

Κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Λιέγης Michel Dubuisson (Revue de Philologie, 57,1983, 211), τὸ χωρίο τοῦ Διοδώρου ἐνέχει μεγάλο ἐνδιαφέρον ἀπὸ γλωσσολογικὴ ἄποψη: «Οἱ Κέλωνες εἶναι δίγλωσσοι. Ἡ μία ἀπὸ τὶς δύο γλῶσσες, τὶς ὁποῖες ὁμιλοῦν, εἶναι ἐκείνη τῶν ἐντοπίων (μία ἰρανικὴ διάλεκτος). Ἡ ἄλλη "διέσωσε τὸ πλεῖστον τῶν ἑλληνικῶν λέξεων". Συνεπῶς δὲν πρόκειται πλέον γιὰ τὴν ἑλληνική, αὐτὴν καθ' αὑτήν, ἀλλὰ γιὰ μία μεικτὴ γλώσσα, τῆς ὁποίας τὸ λεξιλόγιο καὶ ἐνδεχομένως τὸ γραμματικὸ σύστημα εἶναι ἐν μέρει δανεισμένα ἀπὸ τὴν ἰρανική...».

Ὅμως, πέρα τῆς ἐπιστημονικῆς γλωσσολογικὰ σπουδαιότητας τῆς μαρτυρίας τοῦ Διοδώρου καὶ τῆς γλωσσολογικῆς ἀξιολογήσεώς της ἀπὸ τὸν ἐπιφανῆ Βέλγο εἰδικό, πρὸ πάντων διαπιστώνεται ὅτι στὴ Μηδία οἱ Βοιωτοὶ Κέλωνες δὲν συναποκομίζουν τὴν... ἰλλυρικὴ ἀλλὰ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ ἀναμιμνήσκονται ἑλληνικῶν παραδόσεων! Ἄρα εἶναι Ἕλληνες!

ΒΟΙΩΤΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ, 9, 2001
ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΝ ΜΕΛΛΟΝ, 31.1.2001,2.

ΤΟ ΤΟΠΩΝΥΜΙΟ "ΤΡΙΚΚΗ" ΜΗ ΕΛΛΗΝΙΚΟ;

Ἡ τοπωνυμικὴ διελκυστίνδα μεταξὺ ἐγκρίτων πολιτῶν καὶ διακεκριμένων ἐπιστημόνων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς Τοπωνυμιῶν τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργείου ἀφ' ἑτέρου γιὰ τὴν καθολικὴ καὶ ἐπίσημη ἐπαναφορὰ τοῦ ἀρχαίου, συνάμα δὲ καὶ μεταγενεστέρου, ὀνόματος Τρίκκη, τὸ ὁποῖο πράγματι διατηρεῖται ἀκόμη μερικῶς, ἐκκλησιαστικῶς καὶ δημοτικῶς, ἀντὶ τοῦ δημώδους τύπου Τρίκαλα, διήρκεσε μεταπολεμικὰ δύο σχεδὸν δεκαετίες καὶ ἔφθασε ὥς τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας, ὅπου ἐπισημάνθηκε ἀνεπαρκὴς αἰτιολόγηση τῆς κρίσεως τῆς Ἐπιτροπῆς, ἀλλὰ ἡ τελικὴ φορὰ τῆς διελκυστίνδας ἔκλινε πρὸς τὴν ὀνομασία τῶν ἡμερῶν μας.

Ἀπὸ μία θεώρηση τοῦ θέματος ἀποστασιοποιημένη πλέον καὶ συνακόλουθα ψυχραιμότερη προκύπτει ὅτι οἱ ὑπέρμαχοι τῆς ἀναβιώσεως ἐνήργησαν μὲ πολὺ πάθος καὶ χωρὶς δέουσα γνώση καὶ περίσκεψη. Ἐπανειλημμένα ὑπερτονίζουν τὸ δῆθεν ξενικὸ τοῦ σημερινοῦ τύπου Τρίκαλα καὶ προκαλοῦν ἀδίκως. Ὁ Γ. Παπαγεωργίου ἐτυμολογεῖ ἀπὸ τὴ λατινικὴ τὸ ὄνομα, ποὺ ἐντοπίζει στὴ Σικελία, καὶ ταυτόχρονα ἀποφαίνεται αὐθεντικὰ ὅτι τὸ ἔφεραν οἱ Κουτσόβλαχοι, «οἱ ὁποῖοι κατάγονται ἐπίσης ἐκ Σικελίας»[1]. Ἤδη ἐκδηλώνεται ἡ πρώτη διακριτικὴ ἀντίδραση μὲ σημείωση τοῦ περιοδικοῦ, στὸ ὁποῖο δημοσιεύεται τὸ ἄρθρο, μὴ υἱοθετώντας τὴν ἄποψη καὶ ὑπενθυμίζοντας γνωστὴ ρήση, κατὰ τὴν ὁποία τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων «ἀποκλήθηκε "Ἱστορικὸ αἴνιγμα"», ὅπως κακῶς ἐπαναλαμβάνεται τελευταῖα[2].

Κατὰ στάδια παρατηροῦνται περιεκτικὰ τὰ ἑπόμενα:

Πρῶτον μετακίνηση πληθυσμοῦ ἀπὸ Σικελία μὲ ὁποιαδήποτε μορφὴ καὶ αἰτία δὲν μαρτυρεῖται ἱστορικῶς. Ἐνδεχομένη πραγμάτωσή της θὰ δημιουρ-

---

1. Γ.ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ ΕΡΑΛΔΥΣ, «Τρίκκη-Τρικόλλ' - Τρίκαλλα», *Μετέωρα*, 1, 1947, 27. Ἔκπληξη δὲ ὀδυνηρὴ προκαλοῦν ὅσα γράφει ὁ Ἀλέξ. ΒΑΜΒΕΤΣΟΣ, «Ἡ Τρίκκη (Τρίκκα)», *Ὁ Ἀσκληπιός*, 1, 1960, 19: «Τὸ ὄνομα Τρίκαλλα συνδέεται μὲ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Βλάχων καὶ προέρχεται ἀπὸ τὸ tre colle, δηλαδὴ Τρίλοφος καὶ ὁ ἐρχόμενος ἐκ Καρδίτσης βλέπει τοὺς τρεῖς ἀδελφωμένους λοφίσκους τῆς πόλεως, ἐκ τῆς συγχύσεως δὲ πρὸς τὸ γνήσιον ὄνομα τῆς Τρίκκης ἐγράφη Τρίκκαλα (μὲ δύο κάππα καὶ ἓν λάμδα) ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ Τρίκαλλα (μὲ ἓν κάππα καὶ δύο λάμδα, ἀντὶ τοῦ ἑνὸς ποὺ μᾶς ἐπέβαλον οἱ σοφοί)». Βλ. καὶ 20.

2. Ἡ ὀρθὴ ἑρμηνεία δόθηκε ἤδη τὸ 1832 ἀπὸ τὸν πρῶτο Νεοέλληνα ἱστορικὸ Κων. Κούμα. Βλ. ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι*, Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, Ἀθῆναι 1993, 354.

γοῦσε δημογραφικὸ πρόβλημα τόσο στὸν χῶρο ἐκκινήσεως ὅσο καὶ τῆς καταλήξεως, ὁπότε δὲν θὰ περνοῦσε ἀπαρατήρητο[3]. Μὲ τὸ ἴδιο σκεπτικὸ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου T. Papahagi[4] ἀνέτρεψε καὶ τὴ θεωρία περὶ καθόδου τῶν Βλάχων ἀπὸ βορρᾶ, Δούναβι-Δακία, ἀναγκάζοντας σὲ σημαντικὴ ἔνδοση καὶ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Th. Capidan[5], ποὺ ὑπῆρξε ὁ κατ' ἐξοχὴν θιασώτης της καὶ τοῦ ὁποίου ἡ μεταστροφὴ ἐπηρέασε ἐπιφανεῖς Ρουμάνους ἐπιστήμονες γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τῆς αὐτοχθονίας τῶν Βλάχων, π.χ. τοὺς A. Procopovici[6], S. Puscariu[7], D. Maniu[8], E. Lozovan[9] κ.ἄ. Πρόσφατα προστίθεται καὶ ἡ ἐπισήμανση τοῦ N. Djuvara[10], κατὰ τὴν ὁποία οἱ Ρουμάνοι δὲν ἐκπατρίζονται ὁποιεσδήποτε συνθῆκες ζωῆς κι' ἂν ἐπικρατοῦν στὴν πατρίδα τους, διαφοροποιούμενοι καὶ σ' αὐτὸ ἀπὸ τοὺς Ἀρμάνους, ὅπως αὐτοαποκαλοῦνται οἱ Βλάχοι τῆς Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων τὸ φιλαπόδημο παρουσιάζει ἔξοχα ὁ ἴδιος[11].

Πάντως οἱ Ρωμαῖοι, ποὺ δὲν ἔχουν νοοτροπία Τούρκων, δὲν ἐπέτρεπαν ἀποδημίες πληθυσμῶν ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ χερσόνησο, ἰδίως ἑλληνικῶν. Ἀδιάλειπτα μεριμνοῦν γιὰ τὴν παραμονὴ ἢ καὶ ἐπιστροφὴ ἐκείνων, ποὺ ἔσπευσαν νὰ φύγουν. Ὁ διευθυντὴς τοῦ Κέντρου Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἱδρύματος Ἐρευνῶν Μ. Χατζόπουλος ἀναφερόμενος στὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Σικελίας γράφει: «Τὸν ἴδιο σκοπὸ ἐξυπηρέτησε ἡ ἀποστολὴ ἀπὸ τὴν Σύγκλητο τοῦ Λευκίου Μανλίου στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες τοῦ 208 π.Χ., γιὰ νὰ προσκαλέση τοὺς Σικελιῶτες φυγάδες νὰ ἐπιστρέψουν στὶς ἑστίες τους καὶ νὰ ἀνακτήσουν τὰ ἀγαθά τους, καθὼς καὶ τὰ εὐεργετικὰ μέτρα τοῦ Ποπλίου Κορνηλίου Σκιπίωνος (205 π.Χ.) ὑπὲρ τῶν Συρακοσίων τῶν ὁποίων εἶχαν καταπατηθῆ

3. Βλ. ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη ἱστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας*, Ἰωάννινα 1994, 28-29.

4. Βλ. T. PAPAHAGI,«O Problema de romanitate sud-ilirica», *Grai si Suflet,* 1, 1923-1924, 95. Ἐπίσης SILVIU DRAGOMIR, «La patrie primitive des Roumains et ses frontières historiques», *Balcania,* 7, 1944, 81.

5. TH. CAPIDAN, *Les Macédo-roumains,* Bucarest 1943, 159. Βλ. καὶ ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία. Ἔκδ. Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἑταιρείας τῶν Θεσσαλῶν, ἐν Ἀθήναις 1976, 109.

6. Βλ. *Balcania,* 1, 1938, 61.

7. Αὐτ., 22.

8.Βλ. *Cahiers Sextil Puscariu*, 1, 1952, 213.

9. E. LOZOVAN, «Romains et barbares sur le Moyen-Danube», ἐν F. ALTHEIM, *Geschichte der Hunnen*, 11, Berlin 1960, 231 σημ. 37.

10. NEAGU DJUVARA, «Souvenirs de l' exil de 1948», *Revue Roumaine d'Histoire (RRH)*, 1-2,1995, 25.

11. NEAGU DJUVARA, «La diaspora aroumaine aux XVIII ème et XIX`eme siècles», *Les Aroumains*, *INALCO*, N^{O} 8, 1989, 95-127.

οἱ περιουσίες»[12]. Ἀντλεῖ δὲ τὴν πληροφορία ἀπὸ γνήσια ρωμαϊκὴ πηγή, τὸν Τίτο Λίβιο[13]. Ἐξ ἄλλου ὅσοι ὡς ἔμποροι ἢ γενικὰ ἐπιχειρηματίες ἀποκαλοῦνται Ἰταλοί, ποὺ διαμένουν ἢ ἐγκαθίστανται κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ρωμαιοκρατίας στὴν Ἑλλάδα, εἶναι Ἰταλιῶτες Ἕλληνες, ὅπως ἀποκαλύπτει ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λιέγης Michel Dubuisson: «Ἰταλοί, c' est-à-dire, manifestement, à des Grecs établis en Italie»[14].

Δεύτερον, ἡ ἐτυμολόγηση τοῦ ὅρου Τρίκαλα εἶναι κάλλιστα δυνατὴ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, ὅπως προσφυέστατα προτείνεται[15], καὶ στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ὑπάρχει σὲ διάφορες περιοχές, καὶ στὴν Ἰταλία, ὅπου ἑλληνικὸ εἶναι καὶ τὸ ὄνομα Ρώμη, ἡ ὁποία ἐπιπρόσθετα καὶ «Ἑλληνὶς» πόλη ἀποκαλεῖται ἀπὸ διακεκριμένους ἐπιστήμονες, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ Ἰταλοί, π.χ. Jean Bayet[16], Jean Bérard[17], G.K. Galinski[18], G. Manganaro[19], D. Kienast[20], D. Roussel[21], Clara Gallini[22] κ.ἄ.[23]

Τρίτον, ἡ συσχέτιση τοῦ ὅρου Τρίκαλα μὲ τὴν ἐπίταξη τοῦ ἄρθρου κατ' ἐπίδραση δῆθεν τῆς ἰλλυρικῆς γλώσσας, ἂν καὶ τὴν εἰσηγεῖται ὁ Κεραμόπουλλος[24], δὲν εὐσταθεῖ, δοθέντος ὅτι ἡ ἰλλυρικὴ εἶναι ἀμάρτυρη[25], τὸ δὲ γλωσσικὸ φαινό-

12. ΜΙΛΤ. Β. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ, *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Σικελίας κατὰ τὴν Ρωμαιοκρατία, 264-44π.Χ.*, Ἀθήνα 1976, 51. Βλ. καὶ B.GEROV, «L' aspect ethnique et linguistique dans la région entre le Danube et les Balkans à l' époque romaine (Ier-IIe s.).. *Studi Urbinati*, 33, 1959, 179.IORGU IORDAN-MARIA MANOLIU, *Introducere în Lingvistica romanică*, Bucuresti 1965, 9 σημ. 1.

13. Βλ. XXVII, 35, 4 καὶ XXIX, 1, 14-19.

14. Βλ. *Latomus,* 42, 1983, 544.

15. Βλ. ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Τρικαλῖται Βλάχοι», *Τρικαλινά*, 7, 1987, 159 κ.ἑ.

16. J.BAYET, «Les origines de l' Arcadisme Romain», *Mélanges de l' Ecole Française de Rome* 1920, 63.

17. J. BERARD, *La colonisation grecque de l' Italie méridionale et de la Sicile dans l' antiquité*, IIe éd., Paris 1957, 445 κ.ἑ.

18. G. K. GALINSKI, *Aeneas, Sicily and Rome*, Prinston 1963, 172 κ.ἑ.

19. G. MANGANARO, «Un senatus consultum in greco dei Lanuvini e il rinuovo della cognatio con i Centuripini», *Rendiconti dell' Academia di Napoli* 1963, 23. «Per una storia della Sicilia romana», ANRW, I, 4, 448-449.

20. D. KIENAST, «Rom und die Venus von Eryx», *Hermes,* 1965, 448.

21. D. ROUSSEL, *Les Siciliens entre les Romains et les Carthaginois,* Paris 1970, 129.

22. CL. GALLINI,«Che cosa intendere per ellenizzatione. Problemi di metodo», *Dialoghi di Archeologia,* 7, 1973, 185.

23. Βλ. ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ «Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους»*, Ἀθήνα 1984, 40-45.

24. ΑΝΤ. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, «Τρίκκαλα, ἀρματωλοί, Βλάχοι», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* (ΠΑΑ), 28,1953 [1954], 251.

25. Κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τῆς Γλωσσολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Al. Graur. Βλ. *Studii Clasice,* 3,1961, 20.

μενο εἶναι δομικό, ποὺ δὲν δανείζεται[26], ὁπότε σὲ περίπτωση ἀποδοχῆς τῆς εἰσηγήσεως σημαίνει ἀντίφαση μὲ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Κουτσοβλάχων, τὴν ὁποία μὲ ἀδιάσειστη κατὰ τὰ λοιπὰ τεκμηρίωση ὑποστηρίζει ὁ ἴδιος συγγραφέας[27]. Ὅμως τὸ ἄρθρο στὴν ἀρχικὴ μορφή του, τὴν ἀντωνυμική, ἡ ὁποία δὲν ἀποτελεῖ ἀποκλειστικότητα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ἀφοῦ ἀπαντᾶ καὶ στὴ λατινικὴ καὶ ἀκριβέστερα στὸν Πετρώνιο, ὅπως σημειώνει ὁ Ν. Ἀνδριώτης[28], σώζεται ἐπιτασσόμενο στὰ ἀρχαιότερα κείμενα τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου, στὰ ἔπη Ὁμήρου[29] καὶ Ἡσιόδου[30], σύμφωνα μὲ τὰ πορίσματα ἔρευνας τοῦ Γ. Ἀναγνωστοπούλου[31], ὁ ὁποῖος εἶναι ὁμόλογος τοῦ Ἀνδριώτη, καθηγητὴς Γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν. Ἐν τέλει δὲ περιττὸ καὶ βλαπτικὸ ἐθνικὰ ἀποδεικνύεται τὸ ἀβάσιμο ἐπιστημονικὰ ἐπιχείρημα μὴ ἑλληνικότητας τοῦ δημώδους τύπου τοῦ τοπωνυμίου, Τρίκαλα, ἐνῶ προηγεῖται χρονικὰ ἀμφισβήτηση τῆς ἑλληνικότητας τοῦ ἀρχαιοπινοῦς, Τρίκκη, μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ «ἰλλυρικό»!

Ὁ ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τῆς Ρουμανικῆς Σχολῆς Ρώμης, μετέπειτα δὲ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου καὶ ἀκαδημαϊκός, Radu Vulpe δημοσιεύει στὴν Ἐπετηρίδα τῆς Σχολῆς ἐκτενῆ μελέτη, στὴν ὁποία καταχωρίζει σὰν ἰλλυρικὰ πάμπολλα ἑλληνικὰ τοπωνύμια, μεταξὺ τῶν ὁποίων συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ Τρίκκη. Βέβαια τὸ διάβημα σήμερα ξενίζει. Ἡ κατανόησή του γίνεται ἐφικτή, ὅταν λαμβάνεται ὑπ' ὄψη ὅτι ἡ συγγραφὴ βλέπει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας κατὰ τὸ μεσοπόλεμο, περίοδο παντοδυναμίας τοῦ πανιλλυρισμοῦ, ὁ ὁποῖος, ὅπως παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου καὶ ἀκαδημαϊκός Al. Graur, εἶχε ἐπικρατήσει κατὰ τρόπο ἐπιδημικὸ σ' ὁλόκληρη τὴν Εὐρώπη καὶ πέραν αὐτῆς ἐπιφέροντας σύγχυση καὶ περιπλοκές: «Ἀπὸ τὴ Βαλτικὴ -γράφει ὁ Ρουμάνος εἰδικός- ἕως τὴν Καλαβρία, ἀπὸ τὴ Βρεταννία ἕως τὴν Παλαιστίνη, παντοῦ δὲν ἔβλεπε κανεὶς παρὰ μόνον Ἰλλυριούς, τῶν ὁποίων ἡ γλώσσα, ἂν καὶ ἀμάρτυρη, ἦταν ἐπιφορτισμένη γιὰ τὴν ἑρμηνεία παντός, ποὺ δὲν εἶχε ἐτυμολογία σὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες». Σπεύδει δὲ καὶ στὴν προ-

26. Κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ VI. Georgiev. Βλ. *Studia Albanica (SA),* 1, 1969, 146.

27. ΑΝΤ. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, *Τὶ εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις 1939, 98-99· «Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπενίστας καὶ τῶν κατὰ τὴν λυχνιδὸν λαῶν», *Μακεδονικά,* 2, 1953, 488-555· «Ὁ Στράβων καὶ οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου», ΕΕΒΣ, 23, 1953, 71· «Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι», ΕΕΦΣΠΑ, 4, 1953-1954, 56.

28. Ν. Π. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ, *Παράλληλοι σημασιολογικαὶ ἐξελίξεις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας*,Θεσσαλονίκη 1960, 92 σημ. 1.

29. κ. 74, ἄνδρα τόν, ὅς κε θεοῖσιν ἀπέχθηται μακάρεσσιν· Γ 189, ἤματι τῷ, ὅτε τ' ἦλθον Ἀμαζόνες.

30. Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 325, μινύθουσι δὲ (θεοὶ) οἶκον ἀνέρι τῷ, παῦρον δὲ τ' ἐπὶ κρόνον ὄλγος ὀπηδεῖ...

31. Γ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, «Περὶ τοῦ ἄρθρου», *Ἀθηνᾶ*, 34, 1922, 170, 187.

ειδοποίηση: «Ἤδη ἡ πλάνη ἔγινε ἀντιληπτή, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δημιουργήθηκαν παρόμοιες παρεκκλίσεις ἐπιβάλλει ἐφεξῆς φρόνηση»[32].

Ὡστόσο, ἂν ὁ Vulpe συγχωρεῖται, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἔναρξη τῆς ἐπιστημονικῆς σταδιοδρομίας ἀκολουθεῖ τὸ ρεῦμα τῆς ἰλλυρικῆς θεωρίας, ἀσύγγνωστη παραμένει ἀντιδεοντολογικὴ ἐνέργειά του. Συγκεκριμένα μὲ ἀκροτελεύτια μνεία τοῦ Kretschmer ἐκλαμβάνει ὡς ἰλλυρικὰ καὶ τὰ ἐπιθήματα -ών, -ώνη, -ω, ποὺ ἀπαντοῦν σὲ πολλὰ τοπωνύμια, π.χ. Μαραθών, Μεδεών, Σικυών, Μηκώνη, Βοιωτοί, Θεσπρωτοί... Ἀλλὰ ὁ ὀνομαστὸς Γερμανὸς γλωσσολόγος, τοῦ ὁποίου μνημονεύει δημοσίευμα, ὅπου ἀμφισβητεῖται γενικὰ ἡ ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων, μὲ μεταγενέστερο σύγγραμμα ἀναθεωρεῖ προηγούμενες θέσεις του καὶ «δέχεται πιὰ τὴν ἑλληνική τους ἐθνικότητα»[33]. Συμφωνοῦν δὲ μαζί του καὶ διακεκριμένοι σύγχρονοί του ἐπιστήμονες, ὅπως οἱ E. Schwyzer[34], Otto Reche[35] κ.ἄ.

Ἂν ὁ Ρουμάνος συγγραφέας δὲν εἶχε παρασιωπήσει τὰ νεώτερα πορίσματα τῶν μελετῶν τοῦ Kretschmer ἢ προχωροῦσε ἀμέσως στὴν παραδοχή τους, ἡ ἐπαναπόκτηση τῆς ἑλληνικότητας ὅλων τῶν πρὸς νότο τῆς Μακεδονίας τοπωνυμίων, ὑδρωνυμίων κλπ., χαρακτηρισμένων σὰν ἰλλυρικῶν, ὅπως ἡ Τρίκκη, θὰ ἦταν φυσικὸ ἐπακόλουθο. Διότι καταντᾶ ἐξοργιστικὸ νὰ θεωροῦνται ἀπὸ τὸν Vulpe ἰλλυρικὰ «καὶ στὴ Βοιωτία τὸ ὄνομα τοῦ ποταμῦ Ἀσωπός, τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων Ὕλη, Θεσπιαὶ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς περιοχῆς Βοιωτία»[36].

Ἐν τούτοις πάλι δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ρίψη τοῦ λίθου τοῦ ἀναθέματος στὸν ξένο ἐπιστήμονα. Διότι αὐτὰ γράφονται καὶ ἀπὸ Ἕλληνες[37], ἂν καὶ ἐκτὸς τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Graur μὲ τὶς σαφεῖς προειδοποιητικὲς ἐπισημάνσεις προηγεῖται καὶ ὁ Ἰωάννης Καλλέρης, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, ποὺ ἤδη τὸ 1954 μὲ τὸν πρῶτο τόμο τῆς πολύτιμης συγγραφῆς του ἐπαναφέρει τὴν ἑλληνικότητα σὲ ὅσα τοπωνύμια ἢ ἀνθρωπωνύμια ἀμφισβητήθηκε,ὅπως Ὀρέστη, Ὀρέστης, Ὀρεστικόν, Ὀρεστίς, καθὼς καὶ Ἀργέσται, Ἄργος, τῶν ὁποίων τὴ ρίζα, τὸ ἔτυμον, ἀνευρίσκει στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα[38]. Εἶναι δὲ μοναδικὴ ἡ συνολικὴ συμβο-

32. Ἀνωτ. σημ. 25. Βλ. καὶ AL. GRAUR, *Nume de locuri*, Bucuresti 1972, 11.

33. Πβ. Ν. Π. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ, *Ἡ γλῶσσα καὶ ἡ ἑλληνικότητα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων,* Θεσσαλονίκη 1952, 18 καὶ σημ. 26, 27, 28.

34. E. SCHWYZER, Griechische Grammatik, I, München 1939, 70.

35. O. RECHE, *Rasse und Heimat der Indogermanen,* München 1936, 54.

36. R. VULPE, «Gli Illiri de l' Italia imperriale romana*», Ephemeris Dacoromana* (ED), 3, 1925, 166 καὶ σημ. 8.

37. Κ.Α. ΡΩΜΑΙΟΣ, «Τόποι καὶ τοπωνύμια», *Πελοποννησιακά*, 5, 1962, 23-24.

38. J. N. KALLERIS, *Les anciens Macédoniens. Etude linguistique et historique*, Collection de l' Institut Français d' Athènes, Athènes, I, 1954, 2 σημ. 1, 106 σημ. 56, 107 σημ. 1,2,3,334 σημ. 3, 336 σημ. 2,339.

λή του στὴν ἀποκατάσταση τῆς ἀλήθειας γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονικῆς διαλέκτου καὶ τῶν χρήστων της καὶ ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς στὸ θέμα, ὅπως ὁ Ρουμάνος Cicorone Poghirc, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, ἀργότερα Bochum, καὶ γενικὸς γραμματέας τοῦ Ἰνστιτούτου Ρουμανικῶν Σπουδῶν «Κάρολος Α΄» τοῦ Παρισιοῦ. Μὲ τὴ διδακτορικὴ διατριβή του, ἐγκεκιμένη ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο Λένινγκραντ -Πετρουπόλεως -ἀποδεικνύει περίτρανα τὴν ἑλληνικότητα τῆς ἀρχαίας διαλέκτου τῶν Μακεδόνων, συνακόλουθα δὲ καὶ τῆς Μακεδονίας[39]. Πρόθυμα δὲ καὶ ἐνδεδειγμένα ἀνταποκρίνεται σὲ πρόσκληση συναδέλφων του καὶ γνωστοποιεῖ στὴν Ἑλλάδα τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐπιστημονικοῦ μόχθου του. Ταυτόχρονα συντάσσει ὁ ἴδιος περίληψη, τὴν ὁποία παραχωρεῖ στὸν ἑλληνικὸ ἡμερήσιο καὶ περιοδικὸ τύπο, ποὺ ἀναγγέλλει τὸ γεγονὸς ὡς ἑξῆς: «Ἑλληνικὴ διάλεκτος ἡ ἀρχαία μακεδονική. Ἀδειάσειστοι ἀποδείξεις»[40]. Ἐπίσης: «Ἡ ἑλληνικότης τῆς γλώσσης τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων. Ἐπιστημονικὴ μαρτυρία διαπρεποῦς Ρουμάνου καθηγητοῦ»[41].

Ἐξ ἄλλου ὁ Poghirc προβαίνει καὶ στὴν ἀντίκρουση ἐκείνων, ποὺ ἐπινοοῦν ἀμφισβήτηση τῆς ἑλληνικότητας τῶν Εὐρυτάνων, κατ' ἐπέκταση δὲ Αἰτωλῶν, Ἀκαρνάνων, Ἠπειρωτῶν κλπ., παρερμηνεύοντας χωρίο τοῦ Θουκυδίδη (ΙΙΙ, 94,5: ἀγνωστότατοι γλῶσσαν). Μὲ ἐξαιρετικὰ σύντομη καὶ σαφῆ ἐπιστημονικὴ ἀνάλυση διαλύει τὴ σύγχυση καὶ ἐπισφραγίζει τὴν ἑλληνικότητα τῶν «βαρβάρων» Εὐρυτάνων[42].

---

39. C. POGHIRC, «Consideratii asupra lexicului limbii macedonene vechi», *Studii si Cercetări Lingvistice (SCL)*, 8, 1957, 303 κ.ἑ. *Relatiile limbii vechi macedonene cu greaca veche, Bucuresti 1960. Philologica et Linguistica,* Bochum 1983, 37-47. Βλ. καὶ *Πλάτων*, 37, 1985, 267-269, ὅπου βιβλιοπαρουσίασή μου. Ἐπηρέασε δὲ καὶ τὸν VL. GEORGIEV, I*ntroduzione alla storia delle lingue indoeuropee,* Roma 1966, 193, ὁ ὁποῖος παλαιότερα συσχέτιζε τὴ γλώσσα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων μὲ τὴν ἰλλυρική. Παντελῶς ἀνεπηρέαστα καὶ ἀπαθέστατα παρέμειναν τὸ ἑλληνικὸ κράτος καὶ τὰ κρατικοδίαιτα ἱδρύματα, ἂν καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο τοῦ Ρουμάνου εἰδικοῦ Poghirc ἀποτελοῦσε ἰσχυρότατο ὅπλο κατὰ τῆς προπαγάνδας τῶν Σκοπίων καὶ τῶν ὑποβολέων τους. Ἀντίθετα στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ πλέον κρίσιμο χρονικὸ διάστημα τῆς ἀντιστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τῆς πλαστογραφήσεως τῆς ἀλήθειας καὶ παραπλανήσεως τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης ἐρασιτέχνες ἔσπευδαν νὰ διοχετεύουν στοὺς Ἕλληνες ἀναγνῶστες δημοσιεύματα γιὰ δῆθεν ἰλλυρικὴ καταγωγὴ τῶν Μακεδόνων καὶ τῆς διαλέκτου τους. Βλ. τίτλους καὶ σχόλια ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός,* Ἀθήνα 1988, 18-19. Τὸ δὲ χειρότερο εἶναι ὅτι ἑλληνικὲς καθημερινὲς ἐφημερίδες, μάλιστα μεγάλης κυκλοφορίας, καὶ περιοδικὰ ἔπλεκαν ἐγκώμια στὸν ἄσχετο ἐπιστημονικὰ ἰλλυρολόγο, τοῦ ὁποίου τὴν προβολή, μεγαλειώδη καὶ ἀφειδώλευτη, ἀνέλαβαν πανάσχετοι, ὅπως ὁ Γιώργης Ἔξαρχος στὴν *Ἐλευθεροτυπία,* 30.5.1994. 40-41.

40. *Ἑστία,* 15.1.1970.

41. *Μακεδονικὴ Ζωή,* 45, 1970, 15.

42. Βλ. *Δελτίον Ρουμανικῆς Βιβλιογραφίας (ΔΡΒ)*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη, 1, 1971, 5-8, ὅπου μετάφραση Μαρίας Γ. Παπαγεωργίου.

Μὲ τὸν Poghirc συντάσσεται καὶ ἡ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Fanoula Papazoglou ἐξ ἀφορμῆς σχολιασμοῦ τῶν συμπερασμάτων τοῦ Hammond γιὰ τὴν Ἤπειρο: «Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν Ἠπειρωτῶν (ἡ Δωδώνη κατέχει ξεχωριστὴ θέση) ἔπρεπε νὰ εἶναι ὅπως μέρος τῶν Αἰτωλῶν, *ἀγνωστότατοι γλῶσσαν* (Θουκ. ΙΙΙ, 95), διότι ἴσως ἡ προφορὰ καθιστοῦσε τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμά τους ἀκατάληπτο περισσότερο ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ διαφορά. Αὐτὸ ἀκριβῶς, νομίζω, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγήσῃ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Θουκυδίδη». Προσθέτει δὲ καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἡ θεμελιώδης γνώμη τοῦ Hammond γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Ἠπειρωτῶν μοῦ φαίνεται πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία». Ἐπιπρόσθετα ἐπικρίνει τὸν Ρουμάνο ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου I.I. Russu[43], ἐπειδὴ «χρησιμοποιεῖ ἐσφαλμένα χωρίο [τοῦ Πλουτάρχου, Πύρρ.1], γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὸν ἰσχυρισμό του περὶ μὴ ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ Μακεδόνων».[44]

Ἡ μαρτυρία ἄλλως τε τοῦ Πολυβίου δὲν ἐπιτρέπει τὴν παραμικρὴ ἐπιφύλαξη γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τοῦ συνόλου τῶν κατοίκων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου. Ὁ Μεγαλοπολίτης ἱστορικὸς διὰ στόματος τοῦ πρέσβεως τῶν Ἀκαρνάνων, ποὺ ἀντιτίθεται στὴν πρόθεση τῶν Λακεδαιμονίων γιὰ σύναψη συμμαχίας μὲ τοὺς Ρωμαίους καὶ ἐπιδιώκει διέγερση τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ὑπενθυμίζοντας τὶς θυσίες τῶν προγόνων τους ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους, δηλώνει μὲ περισσὴ σαφήνεια: «ἄξιόν γε τοιούτων ἀνδρῶν νῦν ἀπογόνους ὑπάρχοντας [Λακεδαιμονίους] κἄπειτα νῦν συμμαχίαν ποιησαμένους τοῖς βαρβάροις [Ρωμαίοις], στρατεύειν μετ' ἐκείνων καὶ πολεμεῖν Ἠπειρώταις, Ἀρχαιοῖς, Ἀκαρνᾶσι, Βοιωτοῖς, Θετταλοῖς, σχεδὸν πᾶσι τοῖς Ἕλλησι...»[45]. Ὁ δὲ πρέσβυς τῶν Ἀκαρνάνων Λυκίσκος ὁλοκληρώνει τὴν ἑνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ βεβαιώνοντας ἐξ ἴσου καὶ γιὰ τοὺς Μακεδόνες: «τότε μὲν γὰρ ὑπὲρ ἡγεμονίας καὶ δόξης ἐφιλοτιμεῖσθε πρὸς Ἀχαιοὺς καὶ Μακεδόνας ὁμοφύλους... νῦν δὲ περὶ δουλείας ἐνίσταται πόλεμος τοῖς Ἕλλησι πρὸς ἀλλοφύλους ἀνθρώπους»[46]. Ἀναντίρρητα δὲν εἶναι μικρότερης σπουδαιότητας ἡ ἐπιβεβαίωση τῆς ὁμογλωσσίας Αἰτωλῶν, Ἀκαρνάνων, Μακεδόνων ἀπὸ τὸν Λατίνο ἱστορικὸ Τίτο Λίβιο: «Aetolos, Acarnanas, Macedonas, ejusdem linguae homines»[47]. Μάλιστα σώζεται καὶ ἐπιγραφὴ στὴν αἰτωλικὴ διάλεκτο καὶ ἑπομένως παράλληλα

43. I.I. Russu, «Macedonica. Osservazioni sul etnografia degli antichi Macedoni», *ED*, 8, 1938,155.
44. F. PAPAZOGLOU , «Quelques problèmes de l'histoire épirote - a propos du livre «Epirus» de N.G.L. Hammond», *Ziva Antika* (ZA), 20,1970, 117.
45. IX, 38,5
46. IX, 37, 7.
47. XXXI, 29.

τόσο στὴν ἀκαρνανικὴ ὅσο καὶ στὴ μακεδονική, κείμενο ὁλοφάνερα ἑλληνικὸ μὲ κάποιες ἐπιδράσεις λατινικές[48].

Μετὰ τὴν τέλεια τεκμηριωμένη ἀπουσία Ἰλλυριῶν ἀπὸ τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο[49] ὁπωσδήποτε ἀποβαίνει χρήσιμος ὁ καθορισμὸς τῆς διαχωριστικῆς γραμμῆς Ἑλλήνων - Ἰλλυριῶν. Μὲ ἀκρίβεια τὴν ὁρίζει ὁ πατέρας τῆς Γεωργαφίας Στράβων στὴν πανάρχαια[50] -παρὰ τὸ ρωμαϊκὸ ὄνομα[51]- Ἐγνατία ὁδό, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ τὴν κοίτη τοῦ Γενυσοῦ (Γενούσου, Σκούμπιν) ποταμοῦ: «Ταύτην δὴ τὴν ὁδὸν [Ἐγνατίαν] ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν τόπων ἰοῦσιν ἐν δεξιᾷ μέν ἐστι τὰ Ἠπειρωτικὰ ἔθνη κλυζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ ὄρη τὰ τῶν Ἰλλυριῶν...»[52]. Ἀπὸ τὶς Πρέ-

48. Βλ. ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης (212 π.Χ.)», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1989, 223-242. Ἀνακοίνωση στὸ Α΄ Ἀρχαιολογικὸ καὶ Ἱστορικὸ Συνέδριο Αἰτωλοακαρνανίας, 21.10.1988. Ἀνάτ. Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα μὲ πρόλογο τοῦ Προέδρου της Ν. Θέμελη. Ἀκατανόητη ἀποβαίνει ἡ ἀδιαφορία τῆς ἐπίσημης ἑλληνικῆς πλευρᾶς σὲ τόσο σπάνια καὶ ἀνεκτίμητα ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα καὶ συγγραφές, ὅπως τῶν Καλλέρη καὶ Poghirc, μάλιστα σὲ καιρούς, κατὰ τοὺς ὁποίους ἀμφισβητεῖται ἡ ἑλληνικότητα τοῦ χώρου τῆς Μακεδονίας καὶ ὄχι μόνον, ὁπότε ἡ ἀξιοποίησή τους καθίσταται ἄκρως ἐπιτακτική. Ὅταν δὲ ἡ ἀνακοίνωση πραγματώθηκε σὲ ἀκροατήριο ἐκλεκτό, πανεπιστημιακὸς Μαργαρίτης ἔσπευσε στὸν χαρακτηρισμό της σὰν ἐθνικιστικῆς. Φυσικὰ ἔλαβε προσήκουσα ἀπάντηση. Ἀσφαλῶς θὰ ἐπιδοκίμαζε, ἂν τὰ πορίσματα ἦσαν βλαπτικὰ ἐθνικῶς. Κατάντια....

49. Ἐν τούτοις εἰσάγονται στὴν Ἑλλάδα καὶ δολερὰ δολώματα, συσκευασμένα ἐπιστημονικοφανῶς, μὲ τὰ ὁποῖα μηχανεύεται ἀναβίωση προπολεμικῆς καὶ παρωχημένης παραμυθολογίας. Ἀποτελεῖ δὲ ἀνεπίτρεπτη πρακτικὴ ἡ μετάφραση καὶ ἔκδοση στὴν ἑλληνικὴ βιβλίων ξένων χωρὶς τὰ ἀπαραίτητα σχόλια χωρίων τοῦ κειμένου, ποὺ ἐνδεχομένως κατὰ τὸν χρόνο συγγραφῆς ἦταν ἄρτιο, ἀλλὰ μετέπειτα ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης προσκομίζει βελτιώσεις, μάλιστα ἐνίοτε σπουδαιότατες. Παράδειγμα πρὸς ἀποφυγὴν βλ. S. POLLO - A. PUTO, *Ἱστορία τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα.* Μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικά: Μπ. Ἀκτσόγλου. Ἐκδοτικὴ Ὁμάδα, Θεσσαλονίκη, ἄ. χ., 10 καὶ ὁλοσέλιδο χάρτη, 24, ὅπου μὲ κείμενο ἀτεκμηρίωτο τὸ ἰλλυρικὸ ἔδαφος ἐκτείνεται ἕως τὸν Ἀμβρακικὸ καὶ μὲ τὴ χαρτογράφηση φθάνει σχεδὸν στὴ Ναύπακτο, ἄνευ οὐδεμιᾶς παρατηρήσεως ἀπὸ τὸν μεταφραστὴ ἢ τὸν ἐκδότη, προφανῶς λόγῳ ἄγνοιας ἢ ἴσως ἐντυπωσιασμοῦ ἀπὸ τὶς πανεπιστημιακὲς περγαμηνὲς τῶν συγγραφέων, ποὺ κατὰ κανόνα στὴ γειτονικὴ χώρα ὑπηρετοῦν τὴν κρατικὴ πολιτική. Ὅμως ἔτσι οἱ Ἕλληνες καταβροχθίζουν πνευματικὴ τροφή, τῆς ὁποίας ὁ χρόνος ἀναλώσεως ἔληξε πρὸ πολλοῦ, διαμορφώνοντας ἐσφαλμένη ἀντίληψη τῶν ἑλληνικῶν δικαίων καὶ συμφερόντων.

50. PAUL LEMERLE, *Philippes et la Macédoine orientale à l' époque chétienne et byzantine, Recherches d' Histoire et d' Archéologie*. Paris 1945, 11-12, ὅπου ἡ Ἐγνατία ὁδὸς ὀρθότατα δὲν ἀποκαλεῖται ἀποκλειστικὰ στρατιωτικὴ ἀλλὰ πολλαπλῆς χρησιμότητας καὶ πρὸ πάντων ἐκπολιτιστικοῦ χαρακτήρα, συνάμα δὲ παρὰ τὸ ρωμαϊκὸ ὄνομα «doit être aussi vieille que les relations terrestres de l' Orient et de l' Occident méditerranéens».

51. CATHERINE ROMIOPOULOU, «Un nouveau Milliaire de la via Egnatia», *Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH),* 98, 1974, 813-816.

52. VII, 323. Βλ. καὶ ΣΤΙΛΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ, *Τὰ βόρεια ἐθνολογικὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ.*

σπες καὶ πρὸς τὰ ἀνατολικὰ ἡ γραμμὴ μεταξὺ Στόβων καὶ Σκοπίων χωρίζει Ἰλλυριοὺς βόρεια καὶ Ἕλληνες νότια[53].

Σημειωτέον ὅτι ὁ Στράβων, ὅπως παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Φώτιος Πέτσας, «γράφει στὰ χρόνια τοῦ Χριστοῦ περίπου, δηλαδὴ μὲ ρωμαιοκρατία, συνεπῶς καὶ νὰ ἤθελε νὰ... χαρισθῆ στοὺς Ἕλληνες δὲν θὰ μποροῦσε!»[54]. Τὴν ἑλληνικότητα ἄλλως τε τοῦ Ἠπειρωτικοῦ χώρου ἐπιμαρτυρεῖ καὶ ἡ ἀνθρωπωνυμική του ἔρευνα, τῆς ὁποίας τὰ πορίσματα παρουσίασε σὲ διεθνὲς συνέδριο ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Nancy O. Masson: «Ὅσον ἀφορᾶ στὶς ἑλληνικὲς χῶρες, τὶς κοντινὲς μὲ τὴν Ἰλλυρία, ὅπως ἡ Ἤπειρος καὶ ἡ Ἀκαρνανία, μπορεῖ κανεὶς νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι πράγματι δὲν ὑπέστησαν ἐπίδραση ἀπὸ βορρᾶ, σὲ πεῖσμα θεωριῶν ποὺ διατυπώθηκαν μὲ βάση ἐπιφανειακὴ ἑρμηνεία τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ὀνόματος»[55]. Ἐξ ἴσου ἰσχυρὴ μαρτυρία ἀποτελοῦν καὶ τὰ τοπωνύμια, κατὰ τὸν Βούλγαρο ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Σόφιας VI. Georgiev: «...στὴν Ἤπειρο τὰ τοπωνύμια εἶναι πολὺ ἀρχαῖα καὶ μόνον ἑλληνικῆς προελεύσεως».[56] Ἀσφαλῶς κατὰ τὴ ρωμαιοκρατία ἐπέρχονται κάποιες μεταβολές, ἐφ' ὅσον στὴ Βόρειο Ἤπειρο, κατὰ τὸν Poghirc, σημειώνεται ἡ ἔναρξη λατινομάθειας Ἑλλήνων, ἐπιβεβλημένης ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ἑλληνορωμαϊκῆς συμπράξεως στὸν στρατιωτικὸ τομέα πρὸς ἀναχαίτιση ἰλλυρικῶν ἐπιδρομῶν[57]. Ἐπιπτώσεις τῆς ρωμαϊκῆς παρουσίας ἐπισημαίνονται καὶ ἀπὸ τὸν Vulpe: «Δὲν διαπιστώνεται -γράφει- πουθενὰ ὄνομα ἰλλυρικό, ἀλλὰ μόνον ὀνόματα ρωμαϊκὰ καὶ ἑλληνικά»[58].

Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, 2, Θεσσαλονίκη 1946, 15.

53. Διαχωριστικὴ δὲ γραμμὴ Ἰλλυριῶν-Θρακῶν, τέμνουσα ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο, ἀποτελεῖ πάλι ποταμός, ὁ Μάργος τῆς Δαρδανίας καὶ τῆς Ἄνω Μοισίας. Βλ. G.G. MATEESCU, *Graniţa de Apus a Tracilor, Cluj* 1925,3.

54. Φ. ΠΕΤΣΑΣ, «Μακεδονία καὶ Μακεδόνες-Ἤπειρος καὶ Ἠπειρῶτες», *Ἤπειρος,* 1, 1979, 53.

55. O. MASSON, «Les rapports entre les Grecs et les Illyriens d' après l' onomastique d' Apollonia et de Dyrrachium», *Actes du premier Congrès Intrnational des études balkaniques et sud-est européennes*, Sofia 1966, 239.

56. Πβ. *Actes du premier Symposium International de Thracologie,* Milan 1978, 157.

57. Πβ. C.POGHIRC, «Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans», *Les Aroumains*, INALCO, 1989, 18: «Dès leur première intervention sur le bord de l' Adriatique les Romains imposèrent aux cités grecques de participer à leur côté contre les illyriens, ce qui exigeait une coordination des troupes et un contact linguistique régulier».

58. VULPE, ἔ.ἀ., 167. Βλ. καὶ ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Βόρειος Ἤπειρος, Ἱστορία - Πολιτισμός», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1990, 12, καὶ ἀνατύπωση μὲ πρόλογο, χάρτη καὶ εὑρετήρια ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία τῶν Φίλων τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου καὶ ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ θέματα, χωρὶς ἀλλαγὴ σελιδαριθμήσεως.

Ὁμολογουμένως ἡ διαπίστωση τοῦ Vulpe, ποὺ ἐπίμονα ἀλλοτριώνει τὴν Ἑλλάδα ἐπιθυμώντας ἰλλυρικὸ καὶ τὸ τοπωνύμιο Τρίκκη, ἀποκτᾶ πρόσθετο καὶ εἰδικὸ ἐνδιαφέρον, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος σὲ δικό του κιόλας δημοσίευμα δὲν συναντᾶ ἰλλυρικὸ οὔτε στὸ βορειότερο σημεῖο τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ὁπότε αὐτόχρημα καὶ αὐτονόητα αὐτοαναιρεῖται. Τὴν δὲ τελειωτικὴ ἀναίρεση δέχεται ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Russu[59], ποὺ τονίζει τὴν ἀνάγκη νὰ ἐπαναλαβάνεται ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ δὲν ἔχουν ὑπερπηδήσει τὴ γραμμὴ, ἡ ὁποία βαίνει ἀπὸ Αὐλώνα καὶ Λίμνη Πρέσπα καὶ πρὸς τὰ παραμεθόρια Μακεδονίας, Παιονίας, Δαρδανίας κλπ. Ἐπὶ πλέον ὁ ἀκαδημαϊκὸς Milutin Garasanin θέτει βορειότερα καὶ τῆς Ἐγνατίας τὸ ἔδαφος τοῦ κράτους τῶν Ἰλλυριῶν, ἀκριβέστερα δὲ μεταξὺ βορείων συνόρων σημερινῆς Ἀλβανίας καὶ ἐκβολῶν τοῦ Νάρου ἢ Νάρωνος (σλαβ. Neretna, ἰταλ. Narenta) ποταμοῦ τῆς Δαλματίας, ὅπου βρίσκει αἰσθητὴ τὴν ἑλληνικὴ ἐπίδραση, στὴν ὁποία καὶ ἀποδίδει τὸν ταχύτερο καὶ πληρέστερο ἐκρωμαϊσμὸ τῶν Ἰλλυριῶν[60].

Σημαντικὴ ἐπίρρωση τῆς ἀπόψεως Garasanin φέρει ἡ ἀποκάλυψη τῆς Ljuba Ognenova. Ἡ Βουλγάρα ἀρχαιολόγος ἀποκρυπτογραφεῖ καὶ ἐντάσσει στὸν θησαυρὸ τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, τῶν χριστιανικῶν τῶν 6ου-7ου αἰ., [61] ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἔρχεται στὸ φῶς στὰ βορειότερα τῆς Ἀλβανίας (Σκούταρι -Σκόδρα-Χρυσούπολι), πολὺ πέρα τῆς Ἐγνατίας, τὸ 1898 καὶ ποὺ ἕως τὸ 1959 πιστεύεται σὰν «ἰλλυρική», ὥστε ἐπὶ μισὸ αἰώνα νὰ ἐκτρέφεται ἐλπίδα ἀνευρέσεως τοῦ μίτου τῆς γλώσσας τῶν Ἰλλυριῶν.

Ἀποδεδειγμένα Ἕλληνες ζοῦν καθ' ὅλο τὸ μῆκος τῶν ἀδριατικῶν ἀκτῶν[62]. Στὶς πανάρχαιες παραδόσεις ὁ Ἀδρίας φέρεται ὡς πατέρας τοῦ Ἰονίου. Ἡ δὲ ἀδριατικὴ θάλασσα εἶναι γνωστὴ ἤδη ἀπὸ τοὺς Ἀργοναῦτες[63], ποὺ ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Κολχίδα μέσῳ Δουνάβεως διαπεραιώνονται στὴν Ἀδριατική, ὅπου

59. Πβ. RUSSU, ἔ.ἀ., 129: «Bisogna ripetere che gli Illiri non abbiano mai soprassato la linea che va da Valona al lago Prespa, ed i confini verso la Macedonia, Peonia, Dardania...».

60. Πβ. *Sources archéologiques de la civilisation européenne,* Bucarest 1970, 291.

61. L. OGNENOVA, «Nouvelle interprétation de l' inscription "illyrienne" d' Albanie», *BCH,* 83, 1959, 798-799. Βλ. καὶ ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Ἰλλυρικὴ γλώσσα», *Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαροὺς Μπριτάννικα,* τόμος 29ος, 161-162.

62. A. GITTI, «Sulla colonizzazione greca nell' alto e medio Adriatico», *La Parola del Passato (PP),* 7, 1959, 161-191.M. NICOLANCI, «Contacts gréco-illyriens sur la côte de l' Adriatique», *Archaeologia Iugoslava (AI)*, 5, 1964, 49-60. D. RENDIC´ - MIOCEVIC´, «Salone d' après les sources antiques et question des Grecs Salonitains», *Disputationes Salonitanae* 1970, Split 1975, 23 κ.ἑ.

63. P.GRIMAL, *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine,* Paris 1958, 48 β. ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Οἱ Ἀργοναῦτες καὶ οἱ προϊστορικὲς ἐκστρατεῖες», *Ἐλευθερία* (Λαρίσης), 24.6.1984, 8. C. DOUMAS, «What did the Argomauts seek in Colchis?», Hermathena, no CL. Summer 1991. Βλ. καὶ D.

κατέληγε παμπάλαια ὁδικὴ ἀρτηρία ἐπικοινωνίας μὲ τὴ νότια Ρωσία, ὁ λεγόμενος δρόμος τοῦ σταριοῦ, ὁ ἐπισιτιστικὸς τόσο τῆς ἑλληνικῆς ὅσο καὶ τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Εὔστοχα ἐπιγράφει ἐνδιαφέρουσα συγγραφή του ὁ Ἰταλὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Μπολόνιας Lorenzo Braccesi, *Grecità adriatica*[64]. Διότι Ἕλληνες βαθμιαῖα ἱδρύουν σταθμούς-πόλεις γιὰ τὴν ἐμπορικὴ καὶ παρεπόμενη διείσδυση[65] στὴν ἐνδοχώρα τῆς χερσονήσου, βατὴ βέβαια καὶ ἀπὸ τὶς ἄλλες πλευρές, νότια[66] ἀπὸ Ἀξιό, Στρυμόνα, Νέστο, Ἕβρο, ἀνατολικὰ[67] ἀπὸ Εὔξεινο Πόντο καὶ βόρεια ἀπὸ Δούναβι, ποὺ ἀποκαλεῖται «ἑλληνικὸς»ποταμὸς ἀπὸ τὸν Ρουμάνο ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Vasile Pârvan[68].

Λείψανα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως στὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Ἀδριατικῆς, ὅπως σημειώνει ὁ σλαβολόγος Γεώργιος Σούλης, «εὑρίσκονται ἔτι καὶ σήμερον εἰς μερικὰς τοπωνυμίας μερῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν Γιουγκοσλαβίαν. Αἱ τοπωνυμίαι αὗται διεβιβάσθησαν εἰς τοὺς ἐλθόντας ἐκεῖ Σλάβους ὑπὸ τῶν ἐκλατινισθέντων Ἰλλυριῶν, οἵτινες τὰς εἶχον προσλάβει παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἀποικιστῶν. Οὕτως ἔχομεν σήμερον εἰς τὴν Γιουγκοσλαβίαν τὰ γεωγραφικὰ

BOLINTINEANU, *Călătorii*, 11, Bucuresti 1915, 69.

64. Bologna 1971 (2η ἔκδ. 1977) ὅπου στὸ τέλος χάρτης σύμφωνος μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Στράβωνος γιὰ τὴ διαχωριστικὴ γρμμὴ Ἰλλυριῶν-Ἑλλήνων. Ὅμοιος χάρτης καὶ ἀπὸ τὸν ANGELO ANTINORIO, *Storie elleniche arcaiche*, Rapallo 1980, 214.

65. Βλ. J. HATZFELD, *Les trafiquants Italiens dans l' Orient Hellénique*, Paris 1919, 20 σημ. 2: «Les districts septemtrionaux (d' Illyrie, que vers le Nord, va jusqu' au Danube) ont toujours été soustrais à l' influence grecque». B. MITREA, «Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista», *ED,* 10, 1945, 100-124, ἰδίως 79 κ.ἑ. V. PARVAN, *Dacia. Civilizatiile strâvechi din regiunile Carpatodanubiene,* Madrid 1956, 155-156. EM. CONDARACHE, «Influences grecques et romaines dans les Balkans, en Hongrie et en Pologne», *VIIIe Congrès International d' Archéologie Classique,* Paris 1963, 116. «Dodone et ses papports avec le monde balkanique», *Adriatica praehistorica et antiqua*, Miscellanea Gr. Novak dicata, Zagreb 1970, 325-333, ἰδίως 328. M. GARASANIN, «Héritage néolithique, innovations de l' époque du bronze, apports grecs, celtiques et romains», *AIESEE, Tra-dition et innovation dans la culture des pays du Sud-Est Européen, Colloque...* Bucarest 1969, 29-33.

66. Βλ. *Μακεδονικά*, 29, 1993-1994, 382, ὅπου μακεδονικὴ βιβλιογραφία Ἠλ. Σβέρκου. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΤΣΟΤΣΟΣ, *Μακεδονικὰ γεφύρια*, Θεσσαλονίκη 1997, 221 κἑ. βιβλιογραφία γιὰ δρόμους, ἑλληνικὴ καὶ ξένη.

67. D. M. PIPIDI, *Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire*, Bucuresti-Amsterdam 1975.

68. Βλ. V. PARVAN, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube,* Bucarest 1923, 27. Βλ.. καὶ D. M. PIPIDI, I *Greci nel basso Danubio,* Milano 1971. EM.CONDURACHI, «Le Danube, berceau de la civilisation de l' Europe centrale et du Sud-Est», *4th International Thracian Conference,* Milan 1986, 44-45. ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ.* Ἔκδοσις Ναυτικοῦ Μουσείου Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1974.

ὀνόματα: Risan, Budua, Split, Hvar κ.ἄ., τὰ ὁποῖα εἶναι παρεφθαρμέναι ὑπὸ τῶν Σέρβων μορφαὶ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν Ῥίζων, Βουθόη, Ἀσπάλαθον, Φάρος»[69].

Ὁπωσδήποτε ἡ ἐπὶ αἰῶνες παρουσία Ἑλλήνων στὸν ἀνατολικὸ ἀδριατικὸ χῶρο δὲν περιορίζεται στὶς ἀκτές, ἀλλὰ γίνεται ἐμφανὴς καὶ στὰ ἐνδότερα τῆς χερσονήσου, ὥστε νὰ δικαιολογεῖται ἡ ὀνομασία Graecia σ' ὁλόκληρο τὸ Ἰλλυρικὸ ἀπὸ τὸν ἅγιο Ἰσίδωρο, ἐπίσκοπο τῆς Σεβίλλης καὶ γνωστότατο συγγραφέα τοῦ 7ου αἰ., ὅπως ἀποκαλύπτει ὁ ἑλληνομερικανὸς βυζαντινολόγος Π. Χαρανῆς[70], καὶ νὰ κατανοεῖται ἡ προσφορὰ τοῦ Βυζαντίου, ὅπως τὴν περιγράφει ὁ διάσημος Τσέχος βυζαντινολόγος Dvornik, στοὺς Σλάβους τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ ὄχι μόνον[71].

Ὡστόσο, ὅταν μὲ ἀφετηρία τὴν ἐπαρχία Μακεδονία, στὴν ὁποία συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ ἑνιαία Ἤπειρος, οἱ Ρωμαῖοι καταλαμβάνουν τμηματικὰ ὅλη τὴ Βαλκανική, ἡ ὁποία τότε ἔχει τὸ ὄνομα Εὐρώπη, ἐπέρχεται ἐκρωμαϊσμὸς ἢ ἐκλατινισμὸς τῶν λαῶν της. Τοῦ δευτέρου δὲν ἐξαιροῦνται Ἕλληνες. Μάλιστα προηγοῦνται τῶν λοιπῶν, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Poghirc[72], καὶ συντρέχουν ἄλλως τε πρόσθετοι παράγοντες, ἰδίως ἡ ἐθελουσία ὑπηρεσία Ἠπειρωτῶν στὰ βοηθητικὰ σώματα (auxilia) τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως[73].

Γιὰ τὴν χρήση τῆς λατινικῆς ἀπὸ Ἕλληνες ὑπάρχει συγκεκριμένη μαρτυρία τοῦ 6ου αἰ. μ.Χ., τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Πρόκειται γιὰ τὸν Βυζαντινὸ χρονογράφο Ἰωάννη Λυδό, ὁ ὁποῖος ὡς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως συμβουλεύεται εὐχερέστατα τὰ κρατικὰ ἀρχεῖα καὶ ὡς δοι-

69. Γ. ΣΟΥΛΗΣ 1927-1966. *Ἱστορικὰ Μελετήματα. Βυζαντινά, Βαλκανικά, Νεοελληνικά*, Ἀθῆναι 1980, 341.

70. Βλ. *Byzantinische Zeitschrift,* 64, 1971, 22 κ.ἑ.

71. F. DVORNIK, *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe Siècle*, Paris, 11, 1928. Πβ. P. CHARANIS, «The progress of Byzantine Studies in the United Stades», Geremony for confering an honorary doctorate of the Aristotelian University of Thessaloniki upon professor P. Charanis (Mars 14, 1972), Θεσσαλονίκη 1973, ἑλληνιστὶ καὶ ἀγγλιστί, 17 καὶ 34.

72. Ἀνωτ. σημ. 57. Αὐτόθι ἀναφέρονται καὶ οἱ παράγοντες.

73. Πρωτίστως κατὰ τὸν Τίτο Λίβιο (XXXIII, 16, 3· XLIII, 21, 4 κὰ). Βλ. καὶ N.G. L. HAMMOND, «The opening campaigns and the battle of the Aoi Stena in the Second Mecedonian war», *Journal of Roman Studies (JRS)*, 56, 1966, 53· *Epirus*, Oxford, 1867, 598, 601, 619. S.I.OOST, *Roman Policy in Epirus and Acarnania in the age of the roman conquest of Greece,* Dallas 1954, 13, 48, 79. P. CABANES, *L' Epire de la mort de Pyrrhos à la conquête romaine (272-167 αν. JC*), Annales Littéraires de l' Université de Besançon, 186. Les Belles Lettres, 95, Paris 1976, 185, *Μακεδονικά,* 2, 1953, 185, ὅπου ἐπισήμανση Δ. Κανατσούλη.

κητὴς τῆς Εὐρώπης, ἄλλοτε δὲ τῆς Αἰγύπτου, ἔχει ἰδίαν ἀντίληψη τῆς ἐθνολογικῆς καὶ γλωσσικῆς καταστάσεως τῆς περιφέρειας ἁρμοδιότητάς του. Στὴν Εὐρώπη, δηλαδὴ Βαλκανική, βλέπει ὅτι οἱ Ἕλληνες ὑπερτεροῦν τῶν ἄλλων δημογραφικὰ ἀλλὰ ἐμφανέστατα πλέον ἐπηρεασμένοι γλωσσικὰ ἀπὸ τὴν ἐπίσημη γλώσσα τοῦ κράτους καὶ ἀποκλειστικὴ τῶν λοιπῶν ὑπηκόων. Μὲ ἄλλα λόγια, βεβαιώνει ὅτι οἱ Ἕλληνες γίνονται γνῶστες καὶ χρῆστες τῆς λατινικῆς, τὴν ὁποία ὀνομάζει «φωνὴ τῶν Ἰταλῶν»: «Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα μὲν τὰ ὁπωσοῦν πραττόμενα παρὰ τοῖς ἐπάρχοις, τάχα δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐκφωνεῖσθαι ρήμασιν... τὰ δὲ περὶ τὴν Εὐρώπην πραττόμενα πάντα τὴν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας, καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ, καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας»[74].

Παράλληλα δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖται ὅτι ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ εἶναι πλέον παραδεκτὴ πλήρως ἀπὸ διακεκριμένους ἐπιστήμονες, τόσο Ἕλληνες, π.χ. οἱ ὁμότιμοι καθηγητὲς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀπ. Βακαλόπουλος[75] καὶ Κων. Βαβοῦσκος[76], ὅσο καὶ ξένους, ἰδίως Ρουμάνους, ὅπως ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης Eugène Lozovan[77], ὁ Poghirc[78], ὁ Dubuisson[79], ποὺ ἐπιδίδονται στὴν ἑρμηνεία μὲ ἀξιοζήλευτη εὐσυνειδησία καὶ ἄρτια ἐπιστημοσύνη, μεταφράζοντας ἄψογα τὸ πολλαπλῶς ἐνδιαφέρον ἀπόσπασμα.

Ἐν τέλει τὸ σπουδαιότερο εἶναι ὅτι ὁ Ρουμάνος Radu Vulpe, ποὺ εἶχε χαρακτηρίσει ἀρχικὰ ἰλλυρικὸ τὸ τοπωνύμιο Τρίκκη, ἔπειτα αὐτοαναιρεῖται, κατόπιν δὲ ὄχι μόνον συντάσσεται μὲ τὴν ἀλήθεια τοῦ ἐθνολογικοῦ καταμερισμοῦ τῆς βαλκανικῆς[80], ἀλλὰ καὶ ἀποκαλύπτει ἐκλατίνιση Ἑλλήνων, δηλαδὴ γένεση Βλά-

74. *Περὶ τῶν ἀρχῶν,* 261, 68 (Bonn). Βλ. καὶ ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Λατινικὴ καὶ Ἑλληνικὴ μεταξὺ τῶν δύο ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῶν Συνόδων (325-787)», *Νίκαια, Ἱστορία-Θεολογία-Πολιτισμός 325-1987, Ἱερὰ Μητρόπολις Νικαίας,* Νίκαια 1988, 118-126.

75. ΑΠΟΣΤ. Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ,* Ι. Θεσσαλονίκη 1961, 36· «Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας», *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὸ 1912*, ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 1983, 49.

76. ΚΩΝΣΤ. Α. ΒΑΒΟΥΣΚΟΣ, «Τινὰ εἰσέτι περὶ τῶν βλαχοφώνων», *Τιμητικὸς τόμος Κ.Ν. Τριανταφύλλου,* Πάτραι 1990 73-84· «Ἀπάντησις εἰς ἐπιστολὴν ἐπὶ τοῦ "Μακεδονικοῦ"», *Νέα Ἑστία,* Ἀφιέρωμα στὴ Μακεδονία, Χριστούγεννα 1992, 202-224.

77. E. LOZOVAN, «Byzance et la Romanité Scythique», *Revue des Etudes Roumaines (RER)*, 5-6, 1960,223.

78. POCHIRC, «Romanisation...», 33-4.

79. M. DUBUISSON, «Problèmes du bilinguisme romain», *Les Etudes Classiques (LEC),* 49, 1981, 38, καὶ *Ktema,* 7, 1982, 195-6.

χων[81] ἑλληνικῆς καταγωγῆς, δοθέντος ὅτι Βλάχος σημαίνει λατινόφωνος. Πρὸ πάντων τὴν αἰτιολογεῖ μὲ πειστικότητα ὑπέροχη: «Οἱ Ἕλληνες τῶν πόλεων τοῦ Εὐξείνου Πόντου εἶχαν κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ τόσες δραστηριότητες στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Δοβρουτσᾶς καὶ πέρα τοῦ Δουνάβεως ὅσες καὶ στὸ παρελθόν. Ἀκριβῶς αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι, ποὺ οἰκονομικὰ ἐπωφελοῦνται τὰ μέγιστα τῆς ἐγγυημένης ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸ κράτος τάξεως στὶς περιοχὲς αὐτές. Τὰ ρωμαϊκὰ τεχνικὰ ἔργα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Δοβρουτσᾶς κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος κατασκευάζονται ἀπὸ Ἕλληνες. Μόνο ποὺ βγαίνοντας ἀπὸ τὰ τείχη τῶν πόλεών τους μὲ ὁποιαδήποτε ἐπαγγελματικὴ ἰδιότητα εἴτε ἐντόπιοι εἴτε ἐπήλυδες ἀπὸ μακρύτερα, οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἀναγκασμένοι νὰ ὁμιλήσουν στὴ λατινικὴ τὴ μόνη ἀντιληπτὴ γλώσσα ἀπὸ τὴν πλειονότητα τῶν χωρικῶν»[82].

Μετὰ ταῦτα διερωτᾶται εὔλογα ὁ καθένας σὲ ποιὸν ἀπὸ τοὺς τόσους ἀναφερομένους Ἕλληνες καὶ ξένους εἰδικοὺς ἐπιστήμονες στηρίζεται πρόσφατο δημοσίευμα σὲ ἐφημερίδες τῶν Τρικάλων, στὸ ὁποῖο ἐπιχειρεῖται συσχέτιση τῶν Βλάχων μὲ Τριβαλλοὺς[83] τῆς Βαλκανικῆς, παρουσιάζοντας πονηρότατα τὸ ὄνομα Σύρμω ὡς προερχόμενο ἀπὸ τὸ ὄνομα ἑνὸς βασιλιᾶ τους, τοῦ Σύρμου. Ἀσφαλῶς σὲ κανέναν. Ἁπλούστατα ἔχει ὡς ἀφετηρία τὸ κατ᾽ ἐξοχὴν προπαγανδιστικὸ περιοδικό, στὸ ὁποῖο δημοσιεύθηκε πρὸ τετραετίας τὸ ἀπίθανο αὐτὸ παραμύθι[84]. Τὸ περιοδικὸ φέρει τὸν τίτλο Zborlu anostru, ἐκδίδεται στὴ Γερμανία καὶ διευθύνεται ἀπὸ τὸν ἀρνησίπατρι, θύμα καὶ κατάλοιπο τῆς προπολεμικῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, Vasile Barba (Βασίλειο Μπάρμπα), ποὺ διαμένει στὴ

80. ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Ἐθνολογικὰ καὶ πολιτισμικὰ Βαλκανικῆς», *Ἑλλοπία,* 33(10ο), 1997, 25-29.

81. Αὐτοὶ ἀκριβῶς αὐτοαποκαλοῦνται Ἀρμάνοι (<Α + ρ(ω)μάνοι), ποὺ ἀνταποκρίνεται στὸ ὄνομα Ἀρμανία, ὅπως συνήθιζαν νὰ ὀνομάζουν τὴν χώρα τους κατὰ τοὺς μέσους χρόνους οἱ Ἕλληνες, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ ὀνομαστοῦ Ρώσου βυζαντινολόγου A. Vasiliev. Βλ. ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Βλάχοι Ἑλλάδος καὶ Εὐρωπαϊκὴ Ἕνωση,* Ἀθῆναι 1996, 8, ὅπου βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις.

82. Πβ. V. PÂRVAN, *Începuturile vietii romane la gurile Dunării,* ed. a II-a, îngrijită si adnotată de R. Vulpe. Editura stiintifică, Bucuresti 1974, 193 σημ. 314.

83. ΖΩΗ ΠΑΠΑΖΗΣΗ-ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ, «Τὸ ἀπογευματινὸ Γυναικῶν τοῦ Συνδέσμου Περιβολιωτῶν Τρικάλων», *Πρωινὸς Λόγος* 18.3. 1997. Γιὰ σχετικὴ ἐνημέρωση βλ. *Μακεδονικά*, 14, 1977, 228, ὅπου «...καὶ ὁ ἀφανισμὸς τῶν Τριβαλλῶν στοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους...», κατὰ τὰ συμπεράσματα τῆς ἀκαδημαϊκοῦ F. PAPAZOGLOU, T*he central balkan tribes in pre-roman times: Triballi, Autariatae, Dardanians, Scordisci and Moesians, Amsterdam* 1987 (1η ἔκδ. Serajevo 1969).

84. Συντάκτης του ὁ Ianaki Dodu, γιὰ τὸν ὁποῖο τὰ δέοντα βλ. ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Ἰχνηλατήσεις Βλάχων στὴν περιοχὴ Καρδίτσας καὶ βλαχολογικὲς θέσεις Θεσσαλῶν», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου γιὰ τὴν Καρδίτσα καὶ τὴν περιοχή της*, Καρδίτσα 1996, 91α. Βλ. ἐπίσης ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Ἑλληνόβλαχοι καὶ παραπληροφόρηση», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Μετσοβίτικων Σπουδῶν,* Μέτσοβο 28-30 Ἰουνίου 1991, Ἀθήνα 1993, 465 κ.ἑ.

Γερμανία προβάλλοντας τοὺς Βλάχους σὰν ἐθνικὴ μειονότητα[85], δηλαδὴ ὅτι δὲν εἶναι Ἕλληνες, ἂν καὶ ἡ ἑλληνικότητά τους ἀποδεικνύεται διεπιστημονικὰ καὶ δυνάμει τοῦ τρόπου ζωῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεώς τους, ἔντονα καὶ ἀκατάπαυστα ἑλληνικῆς καὶ στὶς εὐτυχίες καὶ στὶς ἀτυχίες τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Τεκμηριωμένη καὶ ἀπόλυτα ἐπιστημονικὴ ἀπάντηση στὸ δημοσίευμα αὐτὸ δόθηκε ἀπὸ τὸν φιλόλογο-διδάκτορα Θεόδωρο Ἀ. Νημᾶ[86].

Μὲ βάση, λοιπόν, γνήσιες καὶ ἀδιαμφισβήτητες ἱστορικὲς πηγές, συνάμα δὲ τὰ ἐγκριτότερα ἐπιστημονικὰ βοηθήματα, συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι βλαχόφωνοι, ἑλληνόφωνοι, ἐπήλυδες λόγῳ ἐθνικῶν περιπετειῶν, πρόσφυγες τοῦ νομοῦ Τρικάλων δὲν διαφέρουν ὡς πρὸς τὴν ἑλληνικότητα, τὸ δὲ τοπωνύμιο Τρίκκη, καθὼς καὶ Τρίκαλα, εἶναι ἀκραιφνέστατα ἑλληνικό.

85. V. BARBA, «Aromânii, o minoritate natională care îsi cere drepturile», *Noi Tracii,* Supl. 2, 1978, 6 κ.ἑ.

86. ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΝΗΜΑΣ, «Τελευταία ἀπάντηση στὴν κ. Ζωὴ Παπαζήση - Παπαθεοδώρου», *Τρικαλινὰ Νέα,* 30.4.1997, 8.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ 4ου ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ ΤΡΙΚΑΛΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (Τρίκαλα, 8-10 Νοεμβρίου 1996) *Τρικαλινά*, ἐτήσιο φιλολογικὸ ἱστορικὸ λαογραφικὸ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ σύγγραμμα τοῦ Φιλολογικοῦ Ἱστορικοῦ Λογοτεχνικοῦ Συνδέσμου (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.) Τρικάλων, τόμος 17ος, Τρίκαλα 1997, 33-47.

ΙΛΛΥΡΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ

Ἀληθινὴ ἰλλυρολογία ἀποτελεῖ ἡ γραμματεία, ἡ ὁποία ἔχει ὡς θέμα τὴν γεωγραφική, πολιτική, διοικητικὴ διερεύνηση τοῦ ὅρου Ἰλλυρία καὶ τὴν ἐθνικὴ σύσταση τῶν Ἰλλυριῶν.

Μολονότι τὰ ἀδιαμφισβήτητα δεδομένα σπανίζουν, ὁ θόρυβος ὑπῆρξε δυσανάλογα μεγάλος καὶ μακροχρόνιος. Ἡ βαθύτερη αἰτία ἐνυπάρχει στὶς ἐπεκτατικὲς βλέψεις ὄχι μόνον τῆς Ἰταλίας, εὐρύτερα γνωστές, ἀλλὰ καὶ ἄλλων κρατῶν μὲ ποικιλώνυμα ἰδεολογικὰ σχήματα, ὅπως τοῦ παγγερμανισμοῦ, πανσλαβισμοῦ, πανρουμανισμοῦ[1].

Ὡστόσο ἡ θεωρία, ἡ ὁποία ἔχει ἐπιφέρει πολλὲς παρενέργειες στοὺς κύκλους τῶν ἐρευνητῶν καὶ παρεμπόδισε σοβαρὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, εἶναι ὁ πανιλλυρισμός. Καλύπτοντας σχεδὸν ὅλη τὴν Εὐρώπη καὶ ἐκτεινόμενος ἐκτὸς αὐτῆς ἔχει δημιουργήσει φοβερὴ σύγχυση[2]. Γι' αὐτὸ χρειάζεται σύνεση στὴν ἐνασχόληση μὲ τὸ ἐπίμαχο θέμα, τὸ ὁποῖο σκιαγραφεῖ λιτότατα ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Al. Graur: «Pendant une assez longue période, entre les deux guerres mondiales, on a vu sévir le panillyrisme; depuis la Baltique jusqu' en Calabrie, depuis la Bretagne jusqu' en Palestine, partout on n' a vu que les illyriens, dont la langue, non attestée, était chargée d' expliquer tout ce qui n' avait pas d' étymologie dans toutes les langues européennes. On en est revenu depuis, mais le fait que de pareils écarts ont pu se produire doit nous inciter à la

---

1. Τοῦ τελευταίου ἀναμόχλευση ἐπιχειρεῖται ποικιλότροπα. Πβ. P. S. Nasturel, «Vlacho-balcanica», Byzantinische - Neugriechischen Jahrbucher 22 (1978), κ.ἑ., ὅπου ὁ συγγραφέας, Ρουμάνος φυγάς, ἀνάγει Ρουμάνους, Ἀρωμούνους (Κουτσοβλάχους) καὶ Ἀλβανοὺς σὲ κοινὸ θρακοδακο-ἰλλυρικὸ ὑπόστρωμα. Ἐπίσης Iosif Constantin Dragan, Dacia's Imperial Millennium, Bucuresti-Roma 1985, 280 κ.ἑ. Ἐξήγηση ἱκανοποιητικὴ τῆς ἀναζωπυρήσεως καὶ τῆς συμμετοχῆς τοῦ Dragan, γιὰ τὸν ὁποῖο γράφονται πολλὰ στὴν Ἑλλάδα, παρέχει ὁ Thierry Wolton, *Φάκελος «Farewell»*. Μετάφραση Β. Γαζῆς. Πρόλογος στὴν Ἑλληνικὴ ἔκδοση: Ἥλιος Γιαννακάκης. Ἐκδόσεις ΡΟΕΣ, Ἀθήνα 1987, 398 κ.ἑ. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων - Ἀρωμούνων», Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1986, 342 σημ. 37 καὶ 38. Ὅμως πάλιν Ρουμάνος Βαλκανολόγος θέτει τέρμα στὸν πανρουμανισμό, ὁ Eugène Lozovan, «Onomastique roumaine et balkanique», VIe Congrès International de Sciences Onomastiques, München 1961, 225 σημ. 1: «Le roumain n' est pas une langue «balkanique»; il le sera le jour où l' on pourra clas-ser les idiomes sémitiques d' Afrique du Nord parmi les langues ibéroromanes ou l' espagnol et le portugais dans une "communauté linguistique maghrébine.,!».

2. Πβ. A. Tovar, «Los ilirios de nuevo», Zephyrus 6 (1955) 194-197. Τοῦ αὐτοῦ, «Ilirios en Espania», Beiträge zur Namenforschung 8 (1957) 278-280.

prudence»[3], δηλαδή, «Ἐπὶ μία ἀρκετὰ μακρὰ περίοδο, μεταξὺ τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων, ὁ πανιλλυρισμὸς εἶχε ἐπικρατήσει κατὰ ἐπιδημικὸ τρόπο. Ἀπὸ τὴν Βαλτικὴ ἕως τὴν Καλαβρία, ἀπὸ τὴν Βρεταννία ἕως τὴν Παλαιστίνη, παντοῦ δὲν ἔβλεπε κανεὶς παρὰ μόνον Ἰλλυριούς, τῶν ὁποίων ἡ γλώσσα, ἂν καὶ ἀμάρτυρη, ἦταν ἐπιφορτισμένη γιὰ τὴν ἑρμηνεία παντός, ποὺ δὲν εἶχε ἐτυμολογία σὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες. Ἤδη ἡ πλάνη ἔγινε ἀντιληπτή, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δημιουργήθηκαν παρόμοιες παρεκκλίσεις ἐπιβάλλει ἐφεξῆς φρόνηση».

Ἀπηχήσεις τοῦ πανιλλυρισμοῦ δὲν ἀπουσιάζουν καὶ ἀπὸ ἑλληνικὰ δημοσιεύματα, στὰ ὁποῖα τοπωνύμια καὶ ἐθνικὰ ἀκραιφνῶς ἑλληνικὰ θεωροῦνται ὡς ἰλλυρικά. Τὸ φαινόμενο εἶναι εὐεξήγητο. Ἀποτελεῖ ἐπακόλουθο τῶν ἐπιπτώσεων μιᾶς πλούσιας καὶ ἐντυπωσιακῆς βιβλιογραφικῆς παραγωγῆς, τὴν ὁποία δὲν θὰ ἦταν νοητὸ νὰ ἀγνοήσουν καὶ ὀνομαστοὶ Ἕλληνες, ὅπως Μ. Τριανταφυλλίδης[4], Ἀντ. Κεραμόπουλλος, Κ. Ρωμαῖος[5]… Μάλιστα ὁ Κεραμόπουλλος διατείνεται ὅτι «Ἡ ἐπίδρασις τῆς Ἰλλυρικῆς εἶναι γενικῶς λεξιλογική, φωνητική, μορφολογική, συντακτική»[6], ἂν καὶ δὲν σώζεται τὸ παραμικρὸ ἰλλυρικὸ κείμενο, ὥστε νὰ ὑπάρξουν σημεῖα ἀναφορᾶς καὶ συγκρίσεως. Ἐξ ἄλλου γιὰ ἐνδεχόμενο δανείων μορφολογικῶν δὲν ἀφήνει περιθώρια ὁ Βούλγαρος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Σόφιας VI. Georgiev: «C' est un fait connu que dans le domaine de la morphologie ce n' est pas facile de faire des emprunts. Dans toutes les langues il y a des emprunts en ce qui concerne le vocabulaire, le lexique. En ce qui concerne la morphologie, les emprunts sont extrêmement rares, car, d' ordinaire, si l' on emprunte dans le domaine de la morphologie, on prend le modèle, mais on fait usage des moyens linguistiques de sa propre langue»[7], ἤτοι, «Ὡς γνωστόν, στὸν τομέα τῆς μορφολογίας δὲν εἶναι εὔκολο νὰ γίνουν δάνεια. Σὲ ὅλες τὶς γλῶσσες ὑπάρχουν δάνειες λέξεις. Τὰ μορφολογικὰ δάνεια σπανίζουν ἐξαιρετικά. Διότι κατὰ κανόνα, ἐὰν κανεὶς δανείζεται στὸν τομέα τῆς μορφολογίας, λαμβάνει τὸ πρότυπο, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ ἐκφραστικὰ μέσα τῆς ἰδικῆς του γλώσσας».

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κεραμόπουλλος συσχετίζει τὴν ἰλλυρικὴ γλώσσα μὲ τὴν ἀλβανικὴ ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιτάξεως τοῦ ἄρθρου, τὴν ὁποία ἐπικαλεῖται πρὸς ἐτυμολόγηση τοῦ τοπωνυμίου Τρίκαλα (Θεσσαλίας)[8], ὁ Georgiev ἀποκλείει τὴν σχέση:

3. Studii Clasice 3 (1961) 20.
4. [Μ. Τριανταφυλλίδης], Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ (τῆς Δημοτικῆς), Ἀθῆναι 1941.
5. Κ. Α. Ρωμαίου, «Τόποι καὶ τοπωνύμια», *Πελοποννησιακὰ* 5 (1962) 23-24.
6. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, ἐν Ἀθήναις 1939, 43 σημ.
7. Studia Albanica (SA) 1 (1969) 146.
8. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, «Τρίκκαλα, ἀρματουλοί, Βλάχοι», Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 28 (1953) [1954] 251.

«On doit chercher à expliquer l' article dans la langue albanaise comme un héritage de l' indoeuropéen, et c' est très vraisemblable, du fait qu' on trouve des pronoms démonstratifs différents, tels -i, -u, -të, comme articles en albanais»[9], μὲ ἄλλα λόγια «Τὸ ἄρθρο τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας πρέπει νὰ ἑρμηνεύεται ὡς κληρονομιὰ ἀπὸ τὴν ἰνδοευρωπαϊκή. Εἶναι δὲ πολὺ πιθανή, διότι βρίσκει κανεὶς διάφορες δεικτικὲς ἀντωνυμίες, ὅπως -i, -u, -të, σὰν ἄρθρα στὴν ἀλβανική».

Πρόσφατα ἐπαυξάνει τὸν ἰλλυρολογικὸ θόρυβο στὴν Ἑλλάδα μὲ σειρὰ δημοσιευμάτων[10] ὁ ἐρασιτέχνης Σ. Λιάκος, ὁ ὁποῖος ἀτεκμηρίωτα καὶ ἀμέθοδα διατυμπανίζει τὴν δῆθεν ἰλλυρικὴ καταγωγὴ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων, παραγνωρίζοντας τὶς φιλολογικές, ἱστορικές, ἐπιγραφικές, νομισματικὲς πηγὲς καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, κατὰ τὰ ὁποῖα οἱ ἀρχαῖοι Μακεδόνες εἶναι ἑλληνικὸ φῦλο, ἡ δὲ γλώσσα τους διάλεκτος τῆς ἑλληνικῆς, ὅπως ἀποδεικνύει περίτρανα ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου καὶ ἤδη τοῦ Μπόχουμ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Γερμανίας Cicerone Poghirc μὲ τὴν διδακτορική του διατριβή. Δύο σημεῖα τῶν συμπερασμάτων του πείθουν ἀπόλυτα:

---

9. SA1 (1969) 146. Περιέργως ὁ Κεραμόπουλλος δὲν ἀξιοποιεῖ τὴν προσφορὰ τοῦ συναδέλφου του στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, γλωσσολόγου Γ. Ἀναγνωστοπούλου, «Περὶ τοῦ ἄρθρου», Ἀθηνᾶ 34 (1922) 170, 187, ὁ ὁποῖος παραθέτει δείγματα ἄρθρου - δεικτικῆς ἀντωνυμίας, ἐπιτασσομένης ἤδη στὰ Ὁμηρικὰ Ἔπη. Πβ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τρικαλῖται Βλάχοι», Τρικαλινὰ 8 (1988).

10. Σωκρ. Ν. Λιάκου, Ἡ ἰλλυρικὴ καταγωγὴ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων Α΄. Ἱστορικὲς Μαρτυρίες Β΄. Τοπωνυμιακὰ πειστήρια, Θεσσαλονίκη Μάρτιος 1979. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἰλλυρικὴ καταγωγὴ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων. Γ΄. Γλωσσικὰ τεκμήρια, Θεσσαλονίκη Μάϊος 1980. Τοῦ αὐτοῦ. Ἡ ἰλλυρικὴ καταγωγὴ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων. Ὁ θρύλλος τῶν Μεδδάουρου – Σὰν Μέδδρου – Καλάρου Μάρκου ἐκτροφέας τοῦ Σερβαρβανιτόβλαχου Κράljεβικ Μάρκο, Θεσσαλονίκη Ἰανουάριος 1985. Τοῦ αὐτοῦ, Τεκμήρια τῆς Κελτοϊλλυρικῆς καταγωγῆς τῶν ΑρχαιοΜακεδόνων καὶ τῆς ΑρχαιοΜακεδονικῆς καταγωγῆς τῶν Ἀρμάνων, (Θεσσαλονίκη) Μάρτιος 1986 (χειρόγρ.). Τοῦ αὐτοῦ, «Ἄλλες τρεῖς προχριστιανικὲς μαρτυρίες γιὰ τὴν Κελτογλωσσία τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων», Ἔθνος (Φλώρινας) 16.1.1987. Τοῦ αὐτοῦ Τεκμηρίωσι τῆς Κελτογλωσσίας τῶν Ἀρχαιομακεδόνων, καὶ ἐπισφράγιση τῆς Ἀρχαιομακεδονικῆς καταγωγῆς τῶν Ἀρμάνων, ἄ.χ-τ (χειρόγρ.). Ὅ,τι θέλει γράφει! Τὸ κακὸ γίνεται μεγαλύτερο, διότι ἀντιγράφεται καὶ ἀναδημοσιεύεται ἄλλοτε ἀνεπίγνωστα καὶ ἄλλοτε σκόπιμα. Πβ. Νιάγκουστη, μηνιαία πολιτιστικὴ ἐφημερίδα τῆς Νάουσας, Αὔγουστος 1987, σελ. 3: *Τὸ Βῆμα τῆς Νιάγκουστης*, Ἐλεύθερες σκέψεις. «Ἐθνολογικὴ καταγωγὴ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων καὶ προέλευση τῆς ἀρχικῆς γλώσσας αὐτῶν». Ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Σωκράτη Λιάκου, ὅπου προσφέρονται γιὰ πνευματικὴ τροφή, ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Ἀχ. Τζάρτζανος, ἄχυρα καὶ σκύβαλα. Κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸν αὐτοσχεδιάζοντα Σωκρ. Λιάκο, ἡ διάσημη ἱστορικὸς καὶ μάλιστα ἰλλυρολόγος Fanoula Papazoglou, ZA 20 (1970) 117 καὶ σημ. 3, μὲ ἀκρίβεια, συντομία καὶ πειστικὴ τεκμηρίωση ἀποδεικνύει τὴν ἑλληνικότητα, ἐθνικὴ καὶ γλωσσική, τῶν Μακεδόνων, καθὼς καὶ τῶν Ἠπειρωτῶν.

«1. Le noyau du lexique macédonien est constitué de mots communs, au point de vue origine, aux correspondants grecs. L' importance de ces mots et leur aspect phonétique archaique, particulier au macédonien, excluent, le plus souvent la possibilité d' un emprunt et témoignent de l' unité génétique de ces deux langues.

2. Les nombreuses isoglosses lecixales (et même phonétiques et morphologiques), qui rattachent le macédonien à divers dialectes grecs, confirment l' unité génétique du macédonien et du grec»[11], σὲ μετάφραση δὲ νεοελληνικὴ πρὸς χρήση ὅλων:

«1. Τὸ κύριο μέρος τοῦ μακεδονικοῦ λεξιλογίου ἀποτελεῖται ἀπὸ λέξεις κοινὲς ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴ μὲ τὶς ἀντίστοιχες ἑλληνικές. Ἡ σπουδαιότητα τῶν λέξεων αὐτῶν καὶ ἡ ἀρχαϊκὴ φωνητικὴ μορφή τους, εἰδικὴ στὴν μακεδονική, ἀποκλείουν τὶς περισσότερες φορὲς τὸ ἐνδεχόμενο ἑνὸς ἁπλοῦ δανείου καὶ ἀποδεικνύουν τὴν συγγένεια τῶν δύο γλωσσῶν.

2. Τὰ πολυάριθμα κοινὰ λεξιλογικὰ στοιχεῖα (καὶ ἐπὶ πλέον φωνητικὰ καὶ μορφολογικά), ποὺ συνδέουν τὴν μακεδονικὴ μὲ πολλὲς διαλέκτους ἑλληνικές, ἐπιβεβαιώνουν τὴν γενετικὴ ἑνότητα τῆς μακεδονικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς».

Ἐπίσημα καὶ ἐπίμονα συντηροῦν τὴν ἰλλυρολογία οἱ Ἀλβανοὶ ἐπιζητώντας τὴν ἀναγνώριση τῆς καταγωγῆς τους ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριούς.[12] Ὅμως οἱ διασημότεροι Βαλκανολόγοι[13] ἀρνοῦνται τὴν αὐτοχθονία τῶν Ἀλβανῶν στὸν χῶρο, ποὺ σήμερα κατέχουν, καὶ ἀνάγουν τὴν καταγωγή τους στὰ φύλα τῆς ἐνδοχώρας τῆς

11. Studii si Cercetari Lingvistice 10 (1959) 394. Τὰ συμπεράσματα τοῦ Poghirc ἀσπάζεται ἔκτοτε καὶ ὁ Vl. I. Georgiev, Introduzione alla storia delle lingue indoeuropee, Roma 1966, 193. Πβ. καὶ A. Lazarou «Aux origines de l' aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes», Πλάτων 37 (1985) 157-172, καὶ σημ. 16.

12. Βλ. Les Illyriens et la genèses des Albanais. Πρακτικὰ τῆς Συνόδου, ἀπὸ 3-4 Μαρτίου 1969, τοῦ Ἰνστιτούτου Ἱστορίας καὶ Γλωσσολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Τιράνων, Τίρανα 1971. Πβ. καὶ παρατηρήσεις τοῦ καθηγητοῦ Φ. Πέτσα στὸ περ. Μακεδονικὰ 10 (1974) 409-419. Βλ. ἐπίσης Φ. Πέτσα, «Ἑλληνικὲς ἀρχαιότητες στὴν Ἀλβανία», Πυρσὸς Βορείου Ἠπείρου, Ἀπρίλιος 1976, 5-6. Π. Κ. Βλάχου, «Τὰ πορίσματα τοῦ Α΄ πανελληνίου ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου «Βόρειος Ἤπειρος – Ἁγ. Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός», Βορειοηπειρωτικὸν Βῆμα, Ἰανουάριος 1988, 6. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Προσωπογραφία Ἀρβανιτῶν. Ἀνατ. ἀπὸ τὴν ΕΕΒΜ, Α΄α΄, Ἀθήνα 1988, 663-665.

13. Αὐτούσια ἀποσπάσματα μελετῶν τῶν Ρουμάνων ἀκαδημαϊκῶν Th. Capidan, R. Vulpe, Al. Rosetti, τοῦ Βουλγάρου ἀκαδημαϊκοῦ Vl. Georgiev καταχωρίζω στὸν πρόλογό μου τοῦ βιβλίου τῆς Μαρίας Μιχαήλ - Δέδε, Οἱ Ἕλληνες Ἀρβανίτες, Ἰωάννινα 1987, 12 κ.ἑ. Βλ. ἐπίσης P. H. Stahl, Ethnologie de l' Europe du Sud-Est, Une Anthologie, Paris - La Haye 1974, 92. M. D. Savic΄, «Les anciennes langues balkaniques et leurs répercussions modernes», Actes du troisième Symposium International de Thracologie (Palma de Mallorca, 16-19 novembre 1981) organisé par la Fondation Européenne Dragan, Roma 1982, 246 καὶ 250. Κατ' ἐξοχὴν δὲ I. I. Russu, Illirii, Istoria - limba si onomastica-romanizarea, Bucuresti, 1969, 151-152.

χερσονήσου τοῦ Αἴμου, στοὺς Θράκες ἢ σὲ ἐπιμειξίες. Τὴν κοιτίδα τῶν Ἀλβανῶν τοποθετοῦν καὶ πολὺ μακρύτερα, ὅπως ὁ Ahmed Aydinli γράφοντας καὶ τὰ ἑξῆς: «Οἱ σημερινοὶ Ἀλβανοὶ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν μὲ τοὺς Ἰλλυριούς, ἀλλὰ ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἐξεταζόμενοι ἀποδεικνύονται πλήρως Τοῦρκοι. Κοιτίς των ὑπῆρξεν τὸ σημερινὸν Ἀτζερμπαϊτζάν»[14].

Ἡ τελευταία ἄποψη ὑπερβαίνει καὶ τὰ πλαίσια τοῦ πανιλλυρισμοῦ, τὰ ὁποῖα ἁδρομερέστατα ἔχει χαράξει ὁ Graur.

Πάντως ἡ ἔννοια τοῦ ὅρου Ἰλλυρία περιορίζεται βαθμιαῖα στὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ἀρχικῶς στὰ ὅριά της περιλαμβάνονται καὶ οἱ Βενετοί. Ἤδη ὅμως ἐξαιροῦνται. Κατ' ἀντίθεση πρὸς τὶς περικοπὲς στὸν βορρᾶ, οἱ διαπλατύνσεις εἶναι μεγάλες πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ ρεύματος τοῦ Δουνάβεως, ὅπου οἱ Ἰλλυριοὶ γειτονεύουν μὲ τοὺς Γέτες καὶ τοὺς Δάκες. Γενικῶς ἐκλαμβάνονται σὰν ἰλλυρικὲς ὅλες οἱ φυλές, ποὺ ζοῦν μεταξὺ τῶν Χαόνων τῆς Ἠπείρου καὶ τῶν Λιβούρνων τῆς βόρειας Ἀδριατικῆς. Ἀνατολικὰ δὲ καὶ οἱ κάτοικοι τῆς κοιλάδας τοῦ Μοράβα, τῆς σύγχρονης Σερβίας, οἱ ὁποῖοι συναντῶνται μὲ τοὺς Θράκες, ἐντάσσονται στὴν Ἰλλυρία. Στὰ ἀδριατικὰ παράλια οἱ Ἰλλυριοὶ ἐπικοινωνοῦν μὲ τοὺς Ἕλληνες τῆς Διασπορᾶς καὶ στὸν νότο συνορεύουν πάλιν μὲ τοὺς Ἕλληνες τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας.

Ἀκριβὴς γεωγραφικὸς καθορισμὸς τῆς Ἰλλυρίας εἶναι ἀνέφικτος. Διότι οἱ πηγὲς παρέχουν ἐλάχιστα καὶ ἀποσπασματικὰ στοιχεῖα. Ἐπὶ πλέον ἀμφισβητεῖται καὶ ἡ φυλετικὴ ταυτότητα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἰλλυρίας. Πράγματι ὑπάρχει συνονθύλευμα ἀπὸ ποικιλώνυμα φύλα συγγενικά, καθὼς καὶ ἄλλα διακρινόμενα σαφῶς, ὅπως Δάρδανοι, Σκορδίσκοι, Τριβαλλοὶ[15] κ.λπ. Πάντως εἶναι πλέον βέβαιο ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ εἶναι τὸ ἐπιφανέστερο φύλο καὶ γνωστότερο στοὺς Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα ἀποκαλοῦν καὶ τὰ ἄλλα, ὅπως πράττουν

14. Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία 1 (Συμπλήρωμα) Θεσσαλονίκη 1973, 349.

15. Τοὺς τελευταίους ὁ Ἀλέξανδρος, ἄριστος γνώστης τῶν γειτόνων, διακρίνει ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ Θράκες. Πβ. Ἀρρ. VII, 9, 2: «… τοὺς πολλοὺς (sc. Μακεδόνας) νέμοντας ἀνὰ τὰ ὄρη πρόβατα ὀλίγα καὶ ὑπὲρ τούτων κακῶς μαχομένους Ἰλλυριοῖς καὶ Τριβαλλοῖς καὶ τοῖς ὁμόροις Θρᾳξί». Οἱ Τριβαλλοὶ χαρακτηρίζονται καὶ θρακικὴ φυλή. Βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Θράκης κατὰ τὴν ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα, Θεσσαλονίκη 1980, 18. Γιὰ Δαρδάνους καὶ Σκορδίσκους βλ. Στράβ. 316 καὶ 318. Καὶ M. V. Garasanin, «Contribution à la connaissance de la civilisation des Dardaniens à l' époque de la Tène», Ziva Antika (ZA) 8 (1958) 127. G. Alföldy, «Des territoires occupés par les Scordisques», Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae 12 (964) 112 κ.ἑ. F. Papazoglou, The central balkan tribes in pre-roman times Triballi, Autariatae, Dardanians, Scordisci and Moesians, Amsterdam 1978 (ἀρχικὴ ἔκδοση Serajevo 1969).

γιὰ τὸ ἀνατολικὸ μέρος τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου ἐπιβάλλοντας τὸ ἐθνωνύμιο Θράκες[16]. Οἱ ὅροι Ἰλλυριοὶ καὶ Ἰλλυριὸς[17] ἐπικρατοῦν, ἂν καὶ δὲν εἶναι τὰ μοναδικὰ οὔτε στὸν κυρίως ἰλλυρικὸ χῶρο, στὸν ὁποῖο ἄλλως τε πρωτοστατοῦν κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους οἱ Ἀρδιεῖς. Διαφωνία ὑφίσταται καὶ γιὰ τὴν κρατικὴ ὀργάνωση. Οἱ μὲν δέχονται ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ ἔχουν κράτος ἑνιαῖο, οἱ δὲ ὅτι πρόκειται γιὰ ἁπλὴ ἕνωση φυλῶν. Οἱ πρῶτοι προσκομίζουν σὰν ἐπιχείρημα καὶ κατάλογο βασιλέων, ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. καὶ λήγει τὸ 168 π.Χ. Παραμένουν ὁπωσδήποτε ἀρκετὰ ἀνεξακρίβωτα σημεῖα. Ὡστόσο ἡ σειρὰ διαδοχῆς καλύπτει σημαντικὸ χρονικὸ διάστημα περιλαμβάνοντας δέκα πέντε ὀνόματα: Σίρρας, Βάρδυλις, Γράβος, Πλευρᾶτος, Κλεῖτος, Γλαυκίας, Βάρδυλις, Μονούνιος, Μυτίλιος, Πλευρᾶτος, Ἄγρων, Πίννης, Σκερδελαΐδας, Πλευρᾶτος, Γένθιος[18].

Οὔτε τοῦ κράτους τῶν κυρίως Ἰλλυριῶν εἶναι δυνατὴ ἡ τέλεια γεωγραφικὴ τοποθέτηση. Ἀόριστα προσδιορίζεται σὰν ἔδαφός του ἡ περιοχὴ τοῦ Ριζονικοῦ κόλπου καὶ τῆς Λαβεάτιδας λίμνης[19]. Ἐπίσης ἡ θέση καὶ τὸ ὄνομα τῆς πρωτεύουσας τοῦ ἰλλυρικοῦ κράτους ἀγνοοῦνται. Ἀνώνυμα ἀναφέρεται ὕπαρξή της, χωρὶς τὴν παραμικρὴ ἔνδειξη γιὰ ἐντόπιση, ἔστω καὶ κατὰ προσέγγιση: Σίρ· πρωτεύουσα τῶν Ἰλλυριῶν· μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος πόλις. [Λεξικὸν Σούδα (ed. Ada Adler)]. Μερικὰ χειρόγραφα ἔχουν τὸν τύπο Σίρα. Ὁ ἐκδότης παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀλφαβητικὴ σειρὰ ἀπαιτεῖ μᾶλλον Σίρμιον, ποὺ συνᾴδει καὶ μὲ τὸν προσδιορισμό, μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος πόλις. Οὔτε ἡ ἕδρα τοῦ τελευταίου βασιλίσκου τῶν Ἰλλυριῶν, ἡ Σκόδρα, γίνεται δεκτὴ ὡς ἡ μόνιμη πρωτεύουσα, διότι πιστεύεται ὅτι ἡ προγενέστερη τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Γενθίου ἐγκα-

16. Βλ. Ἀχ. Γ. Σαμοθράκη, Λεξικὸν ἱστορικὸν καὶ γεωγραφικὸν τῆς Θράκης. Ἀθῆναι 1963, 231. Τὴν ἴδια γνώμη ἔχει καὶ ὁ C. Poghirc. Πβ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων», *Τρικαλινὰ* 5 (1985) 59.

17. Μὲ σαφήνεια καὶ τεκμηρίωση ἀναπτύσσει τὰ παρεπόμενα ἰλλυρολογικὰ ζητήματα ἡ καθηγήτρια τοῦ πανεπιστημίου Βελιγραδίου F. Papazoglou, «Les origines et la destinée de l' état illyrien: Illyrii proprie dicti», Historia 14 (1965) 143-179. Δὲν εἶχε συγκροτηθῆ ἑνιαῖο ἰλλυρικὸ κράτος ἀλλὰ ἁπλῆ ἕνωση φυλῶν, κατὰ τὸν Γιουγκοσλάβο ἀκαδημαϊκὸ M. Garasanin, Actes du Colloque International organisé par le Secrétariat général de l' AIESEE, Bucarest 1970, 291. Σύντομη θεώρηση βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἰλλυρία» καὶ «Ἰλλυρικὴ γλώσσα», Λεξικὸ Ἐγκυκλοπαιδικὸ Παπύρου - Λαροὺς - Μπριτάνικα 1988.

18. Βλ. καὶ D. Rendic´ - Milocevc´, «Etudes d' onomastique illyrienne (I). Nom de famille et de clan dans l' onomastique des Illyriens des Balkans», ZA 10 (1960) 170-171 (σερβ. - περίλ. γαλλ.), καὶ ZA 13-14 (1964) 101-110. Τοῦ αὐτοῦ «Onomastique illyrienne de la Dalmatie ancienne», VII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche, III, Firenze 1961, 273-277.

19. M. Garasanin, «Labiates Illyriens», Godisnjak Centra za balkanoloska istrazivanja 11 (1973) 5 κ.ἑ.

τάσταση τῶν Ρωμαίων στὴν Ἰλλυρία δὲν ἀποκλείει τὴν ἀναγκαστικὴ μετακίνηση τοῦ κέντρου τοῦ ἰλλυρικοῦ κράτους. Αἴτια δὲ ἀνάλογα προϋπάρχουν μὲ τὶς κατακτήσεις ἰλλυρικοῦ ἐδάφους τόσο ἀπὸ τοὺς Ἠπειρῶτες ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες, μὲ τοὺς ὁποίους οἱ Ἰλλυριοὶ ἄλλοτε ζοῦν εἰρηνικὰ καὶ ἄλλοτε διεξάγουν πολέμους. Ὁλόκληρης τῆς Ἰλλυρίας ἡ κατάκτηση ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο εἶναι βέβαιη. Τὴν ἐξάρτηση τῆς Ἰλλυρίας ἀπὸ τὴν Μακεδονία ἐπιβεβαιώνει καὶ ἡ συμμετοχὴ στὸν στρατὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατιωτικῶν τμημάτων τῶν Ἰλλυριῶν, συμμαχικῶν, ἐνδεχομένως δὲ καὶ μισθοφορικῶν. Οἱ Ἰλλυριοὶ μνημονεύονται μεταξὺ τῶν λαῶν, ποὺ ἔστειλαν πρεσβεία στὴν Βαβυλώνα τὸ 324. Στὴν ἑδραίωση ἢ ἐπιμήκυνση τοῦ χρόνου τῆς εἰρηνικῆς συνυπάρξεως συντελοῦν καὶ οἱ ἐπιγαμίες τῶν βασιλικῶν οἰκογενειῶν. Τὰ δὲ μεγάλα διαστήματα εἰρήνης ἀποδεικνύονται καὶ ἀπὸ τὰ πολύτιμα ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα στὸν χῶρο τῆς Ν.Α. Ἰλλυρίας, ἑλληνικὰ ἔργα τέχνης, ἀντικείμενα ἐμπορικά, εἰσαγόμενα διὰ ξηρᾶς, Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας[20]. Τὴν ἐπίδραση τῶν Ἑλλήνων Ἠπειρωτῶν καὶ Μακεδόνων στοὺς Ἰλλυριοὺς στοιχειοθετοῦν καὶ ἀνθρωπωνύμια τοῦ καταλόγου τῶν Ἰλλυριῶν ἡγεμόνων, Κλεῖτος, Γλαυκίας, κ.ἄ. Αἰσθητότερα καὶ οὐσιωδέστερα συμβάλλουν στὴν ἀνάπτυξη τῆς Ἰλλυρίας οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῶν ἀκτῶν τῆς ἀνατολικῆς Ἀδριατικῆς[21]. Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀπολλωνίας, τῆς Ἐπιδάμνου καὶ τῶν βορειότερων πόλεων, ἐμπορικῶν σταθμῶν (Τραγύριον ἢ Τραγούριον – Tragir – Trau, Λισσὸς ἢ Ἰσσὸς – Issa Vis – Lissa, Φάρος – Lessina – Stari Grand, Κέρκυρα Μέλαινα – Korcula – Curzola, Ἐπέτιον, – Stobrec΄ πλησίον τοῦ Spalato – Split, κ.ἄ.) καθιστοῦν ἔντονη τὴν παρουσία τους ἀπὸ τὸν 6ο αἰ. π.Χ. καὶ διεισδύουν στὰ ἐνδότερα τῆς χερσονήσου φθάνοντας στὴν Παννονία καὶ Δακία[22].

---

20. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, «Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπένιστας καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν Λυχνιδὸν λαῶν», *Μακεδονικὰ* 2 (1941-1952) 488-555. Βλ. καὶ M. Nikolanci, «Contacts gréco-illyriens sur la côte de l' Adriatique», *Archaeologia Iugoslava (AI)* 5 (1964) 49-60. M. Parovic΄ - Pesikan, «Les Illyriens au contact des Grecs», AI 5 (1964) 61-82.

21. A. Gitti, «Sulla colonizzazione greca nell' alto e medio Adriatico», *La Parola del Passato* (PP) 7 (1952) 161--197. L. Braccesi, *Grecità adriatica*, Bologna 1971, ὅπου καὶ ἐνδιαφέροντες χάρτες.

22. C. Patsch,«Contribution à la numismatique de Bullis et d' Apollonia», *Congrès intern. de numismatique de Paris*, 1900, 104-114. J. Hatzfeld, *Les trafiquants Italiens dans l' Orient Hellénique,* Paris 1919, 20 σημ. 2. B. Mitrea, «Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista», *Ephemeris Dacoromana* (ED) 19 (1945) 79 κ.ἑ. V. Pârvan, Dacia, *Civilizatiile strâvechi din re-giunile Carpatodanubiene*, Madrid 1956, 155-156. L. Robert, «Les inscriptions grecques de Bulgarie», *Revue Philologique* 33, 2 (1959) 182. A. Mano,«Les rapports commerciaux d' Apollonie avec l' arrière-pays illyriens», SA 1 (1973) 187-188. Ἐσφαλμένα δὲ ἐκλαμβάνει τὰ νομίσματα ὡς ἰλλυρικά. Γι' αὐτὸ ἀπαιτεῖται ἰδιαίτερη προσοχὴ κατὰ τὴν χρήση τῆς ἀλβανικῆς βιβλιογραφίας. Βλ. καὶ Sk. Anamali, «Les villes de Dyrrachium et d' Apollonia et leurs rapports avec les Illyres», *Actes du IIe Congrès International des études du Sud-Est Européen,* Athènes 7-13 mai 1970, Athènes 1976, II, 229-239.

Οἱ Ἰλλυριοὶ χάρη στὴν ἐπικοινωνία μὲ τοὺς Ἕλληνες μυοῦνται στὴν ναυπηγική, κατασκευάζοντας τὰ πρῶτα σκάφη, λέμβους, στὴν κυβερνητικὴ τέχνη καὶ ἐξοικειώνονται μὲ τοὺς κινδύνους τῆς ναυσιπλοΐας[23]. Μιμούμενοι τοὺς Ἕλληνες δημιουργοῦν ναυτικό, ἐπιδίδονται στὴν ἁλιεία καὶ στὸ ἐμπόριο, ἀναπτύσσουν πνευματικὴ ζωή.

Ἐν ὅσῳ οἱ ἑλληνικὲς πόλεις ἀκμάζουν καὶ εἶναι ἱκανὲς νὰ ἀποκρούσουν μόνες τους ὁποιεσδήποτε ἐπιδρομὲς ἢ ἔχουν τὴν ἄμεση ὑποστήριξη τῶν μητροπόλεων, ἀργότερα δὲ τοῦ Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου[24], τυράννου τῶν Συρακουσῶν, ποὺ ἱδρύει ναυτικὴ βάση στὴ Λισσό, καθὼς καὶ τῶν βασιλέων Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας, οἱ Ἰλλυριοὶ ἀρκοῦνται στὰ δῶρα – θεσμὸ εὐρύτερης ἐφαρμογῆς – τῶν ἀρχόντων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων μὲ ἀντάλλαγμα τὴν προσφορὰ προστασίας κατὰ πιθανῶν ἁρπακτικῶν διαθέσεων ἀτάκτων.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἰλλυριοὶ ἐκσυγχρονίζονται καὶ στὴν πολεμικὴ τέχνη. Ἀποκτοῦν σοβαρὴ ἐμπειρία πολεμικὴ ἀπὸ τὶς συγκρούσεις τους μὲ τοὺς Ἠπειρῶτες καὶ τοὺς Μακεδόνες. Καταρτίζονται μὲ τὴν θητεία τους στὸν μακεδονικὸ στρατό. Τὸ ἀξιόμαχο τῶν Ἰλλυριῶν καταφαίνεται ἰδίως κατὰ τὴν πολιορκία τῆς πόλεως Μεδεῶνος (231 π.Χ.) ἀπὸ τοὺς Αἰτωλούς.

Ἐπειδὴ οἱ Μακεδόνες πολεμοῦν κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν τῆς Δαρδανίας καὶ ἀδυνατοῦν νὰ βοηθήσουν τὴν συμμαχικὴ πόλη, παραγγέλλουν στοὺς Ἀρδιεῖς Ἰλλυριούς, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἄγρωνα, νὰ συνδράμουν γιὰ τὴν λύση τῆς πολιορκίας. Ἡ ἀνάθεση μιᾶς τόσο σπουδαίας ἀποστολῆς σημαίνει ὅτι οἱ Μακεδόνες ἔχουν φιλικὲς σχέσεις καὶ ἐμπιστεύονται τοὺς Ἀρδιεῖς ἢ ὅτι συνδέονται μὲ συμμαχία ἐπίσημη. Ἡ ἀπροσδόκητη ἐπιτυχία τῶν Ἀρδιέων Ἰλλυριῶν στὸ πεδίο τῆς μάχης κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, γενναίων πολεμιστῶν, καὶ πρὸ πάντων τὰ ἄφθονα λάφυρα προδιαγράφουν τὴν τύχη τῆς Ἰλλυρίας.

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἄγρωνος, ποὺ ἐπισυμβαίνει τὴν ἑπομένη τῆς νίκης, οἱ ἰθύνοντες τὸ ἰλλυρικὸ κρατίδιο ἀντὶ νὰ συνεχίσουν τὴν πολιτισμικὴ ἐξέλιξη τῆς χώρας μὲ ἔργα εἰρηνικὰ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν γειτόνων Ἑλλήνων, παραλιακῶν πόλεων καὶ Ἠπείρου - Μακεδονίας, ὀργανώνουν τὴν πειρατεία[25], ἡ ὁποία ἕως τότε ἀσκεῖται μεμονωμένα καὶ ἰδιωτικά. Ὁ δημόσιος χαρακτήρας τῆς

23. P. Digovic´, *La Dalmatie et les problèmes de l'Adriatique*, Lausanne 1944, 64.
24. G. Woodhead, «The "Adriatic empire" of Dionysious I of Syracuse», *Klio* 52 (1970) 503-152.
25. H. A. Ormerod, *Piracy in the ancient World*, London 1924, 166-186. L. Robert, «Incription hellénistique de Dalmatie», *Bulletin de Correspondance Hellénique* (BCH) 59 (1935) 503. H. J. Dell, «The Origin and Nature of Illyrian Piracy», *Historia* 16 (1976) 344-358.

πειρατείας, ποὺ εὔστοχα ὀνομάζεται «ἐθνικὴ βιομηχανία»[26], ἐνθουσιάζει κατ' ἀρχὴν μὲ τὰ τεράστια ἔσοδα, βραδύτερα δὲ ἀπογοητεύει, διότι διαφαίνεται ἡ ἐπίσπευση τοῦ ἀφανισμοῦ τοῦ ἰλλυρικοῦ κρατιδίου[27].

Ἡ ἄκαιρη καὶ βιαστικὴ ὑπερεκτίμηση τῶν πολεμικῶν ἀρετῶν καὶ ἡ ἀπληστία παρασύρουν τοὺς Ἰλλυριοὺς σὲ πρωτοφανεῖς αὐθαιρεσίες καὶ ἀδιανόητες προκλήσεις. Χωρὶς τὸν ἐλάχιστο ἐνδοιασμὸ ἀπὸ τὴν ἀπώλεια τοῦ Ἄγρωνος κηρύσσουν ἐχθρικὸ ἔδαφος ὅλη τὴν Ἀδριατικὴ καὶ ἐπιτίθενται αἰφνίδια κατὰ τῆς ἠπειρωτικῆς πόλεως Φοινίκης, τὴν ὁποία καὶ κυριεύουν (230 π.Χ.). Συλλαμβάνουν τοὺς κατοίκους, ἐλευθέρους καὶ δούλους, καθὼς καὶ τοὺς ξένους, μάλιστα δὲ καὶ Ρωμαίους πολίτες οἱ ὁποῖοι δεινοπαθοῦν. Ἡ Σύγκλητος, στὴν ὁποία φθάνουν οἱ διαμαρτυρίες, πιέζεται γιὰ τὴν ἀποστολὴ μιᾶς ἀντιπροσωπείας συγκλητικῶν, οἱ ὁποῖοι ἐντέλλονται νὰ συστήσουν στὴν ἀντιβασίλισσα Τεύτα καὶ στὸν κύριο δράστη, τὸν Σκερδελαΐδα, ἀδελφὸ τοῦ Ἄγρωνος, τὴν ἀποφυγὴ στὸ μέλλον παρόμοιων ἐνεργειῶν. Οἱ Ἰλλυριοὶ δὲν ὑποδέχονται πρεπόντως τοὺς συγκλητικούς, στὸν δὲ νεώτερο, τὸν Κορογκάνιο, ποὺ κατὰ τὶς συζητήσεις ὑψώνει τὴν φωνή του στὴν Τεύτα, ἐπιφυλάσσουν τὸν θάνατο μὲ ἐνέδρα. Ἐν τούτοις ἡ Σύγκλητος δὲν ἀπαντᾶ δυναμικά. Τὴν ἐφεκτικὴ στάση της οἱ Ἰλλυριοὶ προφανῶς παρερμηνεύουν καὶ ἐπιχειροῦν τὴν ἅλωση τῆς Κέρκυρας, στὴν ὁποία ἡ παρουσία Ρωμαίων πολιτῶν, ἐμπόρων, εἶναι πολυαριθμότερη. Οἱ ἐπικλήσεις τους ἀναγκάζουν τὴν Σύγκλητο γιὰ τὴν λήψη μέτρων διασώσεως τῆς πόλεως. Ὁ ρωμαϊκὸς στόλος δὲν προλαμβάνει τὴν συνθηκολόγηση τῆς φρουρᾶς, οἱ δὲ Ἰλλυριοὶ τὴν νέα ἀνεπιτυχὴ

26. M. Holleaux, *Etudes d' épigraphie et d' histoire grecques,* IV, Rome, *La Macédoine et l' Orient Grec,* Paris 1952, 82.

27. Τὴν ἐξέλιξη καὶ τὴν ἔκβαση τῶν πολεμικῶν ἀναμετρήσεων τῶν Ἰλλυριῶν μὲ τοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς Ρωμαίους βλ. S. Islami, «L' Etat illyrien et ses guerres contre Rome», Iliria, études et matériaux archéologiques, Tirana III, 1975, 5-48. Ἐπίσης Les Illyriens. Aperçu historique par S. Islami, Sk. Anamali, M. Korkuti, Fr. Prendi sous la direction du S. Islami, Tiranë 1985, 95 κ.ἑ. P. Cabanes, «Les modifications territoriales et politiques en Illyrie méridionale et en Epire, au IIIe siècle et dans la première moitié du IIe siècle av. n.ère», Iliria 1 (1986) 75 κ.ἑ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς, ἐν Ἀθήναις 1976, 19 κ.ἑ. Β΄ ἔκδοση, 1986, 63 κ.ἑ., καὶ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ Ἱδρύματος Μελετῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου: A. G. Lazarou, L' aroumain et ses rapports avec le grec, 206 – Institute for Balkan Studies – 206, Thessaloniki 1986, 19 κ.ἑ., ὅπου καὶ ἡ τεκμηρίωση. Εὐρύτερη δὲ ἀνάπτυξη τῶν συμβάντων στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο μετὰ τὴν ἀνάμειξη τῶν Ρωμαίων στὰ ζητήματα τῆς Ἀνατολῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ ἡ ἰλλυρικὴ ἀπειλὴ βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τὸ βασίλειο τῶν Μακεδόνων, ἡ κυρίως Ἑλλὰς καὶ ἡ Ρώμη: 200-194 π.Χ.», «Ἡ κατάλυση τοῦ βασιλείου τῶν Μακεδόνων (189-167 π.Χ.)», «Ἑδραίωση τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο (167-146 π.Χ.)», Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (ΙΕΕ) Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν Α.Ε., Ἀθῆναι 1974, 26-54, 91-130, 162-175.

ἐπέμβαση τῶν Ρωμαίων ἀντιλαμβάνονται σὰν ἀδυναμία καὶ κατευθύνονται πρὸς τὸ Δυρράχιο, τὸ ὁποῖο πολιορκοῦν. Τὸ ἐνδεχόμενο πτώσεως στὰ χέρια τῶν Ἰλλυριῶν τῆς πόλεως αὐτῆς, τῆς ἀφετηρίας πανάρχαιας καὶ μεγάλης ὁδικῆς ἀρτηρίας, ποὺ συνδέει τὴν Δύση μὲ τὴν Ἀνατολὴ καὶ γίνεται μετέπειτα πασίγνωστη μὲ τὸ ὄνομα Ἐγνατία, δὲν ἀφήνει περιθώρια ἀναμονῆς στὴν Σύγκλητο. Γι' αὐτὸ ἀνταποκρίνεται ἀμέσως στὸ αἴτημα τῶν Κερκυραίων καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων παραβλάπτονται τὰ συμφέροντα ἀπὸ τὶς ἰλλυρικὲς ἐφόδους καὶ ἀποφασίζει τὴν πολεμικὴ ἀναμέτρηση μὲ τοὺς Ἰλλυριούς. Τὸ Δυρράχιο σώζεται, ἡ δὲ Τεύτα ὑπογράφει ταπεινωτικὴ εἰρήνη, κατὰ τὴν ὁποία ἀπαγορεύεται κάθοδος Ἰλλυριῶν κάτω τῆς Λισσοῦ, θεωρούμενης ὡς τὸ νότιο ὅριο τῆς Ἰλλυρίας μὲ περισσότερα ἀπὸ δύο πλοιάρια, λέμβους, μὴ ἐξωπλισμένες[28].

Παράλληλα οἱ Ρωμαῖοι δημιουργοῦν τὸ πρῶτο προτεκτοράτο[29] στὴν Ἀνατολή, τοῦ ὁποίου τὰ ἐδάφη ἀντιστοιχοῦν περίπου μὲ τὴν Β. Ἤπειρο καὶ τὴν περιοχὴ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Ἀδριατικῆς, ὅπου τὸ Δυρράχιο κατέχει πρωτεύουσα θέση. Μία παράκτια λωρίδα μήκους τουλάχιστον 200 χλμ. καὶ πλάτους 40-60 χλμ. ἀποτελεῖ κρατίδιο ἰδιαίτερο, στὸ ὁποῖο ἡ Ρώμη ἐγγυᾶται τὴν προστασία καὶ πρὸς καθησύχαση τῶν Ἑλλήνων τοποθετεῖ διοικητὴ τὸν Δημήτριο τὸν Φάριο. Ἡ πληθυσμιακὴ σύνθεση τῆς ζώνης αὐτῆς εἶναι ποικίλη, μὲ βασικὸ στοιχεῖο τοὺς Ἕλληνες τῶν ἀποικιῶν, τοὺς Ἠπειρῶτες καθ' ὅλη τὴν ἔκταση καὶ βορειότερα μερικὰ ἰλλυρικὰ φύλα, καθὼς καὶ ἀνάμεικτο πληθυσμὸ ἀπὸ Ἠπειρῶτες καὶ Ἰλλυριοὺς σὲ πόλεις, ὅπως ἡ Διμάλη, ἡ Βυλλίς, ἡ Ἀμάντεια[30]…

28. Βλ. Π. Ν. Γυιόκα, *Ἡ συμμαχία τοῦ Φιλίππου Ε΄ μετὰ τοῦ Ἀννίβα κατὰ τῆς Ρώμης,* Θεσσαλονίκη 1969, 13 σημ. 1.

29. P. Cabanes, *L'Epire de la mort de Pyrrhos à la conquête romaine (272-167),* Paris 1976, ὅπου χάρτης τοῦ προτεκτοράτου. Βλ. καὶ J. Van Antwerp Fine, «Macedon, Illyria and Rome, 220-219 B.C.», *Journal of Roman Studies (JRS)* 26 (1936) 27.

30. Δημ. Εὐαγγελίδη, *Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἠπείρου καὶ ἄλλα μελετήματα,* Ἰωάννινα 1962, 211, 30-31. Ἐξ ἄλλου τῆς ἑνιαίας Ἠπείρου ἡ τοπωνυμία ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια εἶναι ἀποκλειστικὰ ἑλληνικὴ κατὰ τὸν Vl. Georgiev: «… dans l' Epire les toponymes sont très anciens et uniquement d' origine grecque», εἰς *Actes du premier Symposium International de Thracologie,* (Rome 14-16 novembre 1977), Milan 1978, 157. Τοῦ αὐτοῦ, «L' ethnogénèse du peuple grec (D' après les données de la toponymie)», ΠΑΑ54 (1979) [1980] 183*-184*. Γιὰ τὴν ἀπουσία ἰλλυρικῆς ἐπιδράσεως στὰ ἀνθρωπωνύμια τῆς Ἠπείρου βλ. O. Masson, «Les rapports entre les Grecs et les Illyriens d' après l' onomastique d' Apollonia et de Dyrrachium», *Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud-est européennes,* 26 août - 1 septembre 1966, Sofia, IV, 239. Κανένα ἰλλυρικὸ ἀλλὰ μόνο ὀνόματα ρωμαϊκὰ καὶ ἑλληνικὰ συναντᾶ καὶ ὁ R. Vulpe, «Gli Illiri dell' Italia imperiale romana», ED 3 (1929) 167. Τὶς γλωσσικὲς μεταβολὲς μετὰ τὴν ρωμαϊκὴ κατάκτηση, βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Περιπέτειες τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὴν Βόρειο Ἤπειρο», *Πρακτικὰ Α΄ πανελληνίου ἐπιστημονικοῦ*

Μετὰ δεκαετία (219 π.Χ.) οἱ Ἰλλυριοὶ ἀνασυγκροτοῦνται καὶ ἐπαναλαμβάνουν τὴν προσφιλῆ τους πειρατεία, τὴν ὁποία ἐπεκτείνουν καὶ στὶς ἰταλικὲς ἀκτές. Ἀποβαίνουν τόσο ἐπίφοβοι, ὥστε νὰ ἐπηρεάζουν ἄρχοντες ἑλληνικῶν πόλεων καὶ τὸν Δημήτριο τὸν Φάριο. Ὁ διαφαινόμενος ἰλλυρικὸς κίνδυνος ὁδηγεῖ τὴν Σύγκλητο στὴν ἐγκαιρότερη ἀντιμετώπισή του. Ἡ ἀποστολὴ ἐκστρατευτικοῦ σώματος, στὸ ὁποῖο προσθέτουν τὶς στρατιωτικὲς δυνάμεις τους καὶ ἑλληνικὲς πόλεις, στέφεται ἀπὸ ἀπόλυτη ἐπιτυχία. Ἔτσι τὰ ζητήματα τῆς ἀνατολικῆς Ἀδριατικῆς τακτοποιοῦνται μὲ προοπτικὴ μακροχρόνιας διάρκειας. Ἡ ἀμφίρροπη στάση ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τὴν ἐνδιάμεση δεκαετία δὲν ἐπισύρει τὴν ὀργὴ τῶν Ρωμαίων, οἱ ὁποῖοι συμπεριφέρονται μὲ πολλὴ ἐπιείκεια. Μόνον ὁ Δημήτριος ὁ Φάριος πέφτει σὲ δυσμένεια καὶ καθαιρεῖται. Τὸ προστατευόμενο κρατίδιό του ἐξαρτᾶται πλέον ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴ δημοκρατία καὶ ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο ρωμαϊκὸ ἔδαφος στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο, τὸ ὁποῖο χρησιμεύει ὡς βάση ἐμπορικὴ καὶ πολεμική. Οἱ δὲ πρωταίτιοι τῶν πολέμων, οἱ Ἰλλυριοί, συντρίβονται καὶ ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν θάλασσα καὶ τὰ ἑλληνικὰ ἀστικὰ κέντρα. Γιὰ τὶς περιπέτειες τῶν Ἰλλυριῶν πολύτιμη πληροφορία ὀφείλεται στὸν Στράβωνα (7, 5, 6): «ἀπέωσαν δ' αὐτοὺς εἰς τὴν μεσόγαιαν ἀπὸ τῆς θαλάττης Ῥωμαῖοι, λυμαινομένους αὐτὴν διὰ τῶν λῃστηρίων, καὶ ἠνάγκασαν γεωρ-γεῖν. Τραχεῖα δὲ χώρα καὶ λυπρὰ καὶ οὐ γεωργῶν ἀνθρώπων, ὥστ' ἐξέφθαρται (τὸ ἔθνος), μικροῦ δὲ καὶ ἐκλέλοιπε».

Ἀλλὰ οἱ λαοὶ δὲν ἐκλείπουν εὔκολα. Μετὰ τὴν ὁριστικὴ συντριβὴ τοῦ τελευταίου βασιλίσκου Γενθίου καὶ τὴν ὁλοκληρωτικὴ ὑποταγὴ στοὺς Ρωμαίους οἱ Ἰλλυριοὶ χάνονται στὴ ρωμαϊκὴ χοάνη. Οἱ ἐπιπτώσεις τῆς κατακτήσεως τῆς Ἰλλυρίας ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους εἶναι ὁμολογουμένως καθοριστικές. Ἡ ἑλληνικὴ Ἰλλυρία, ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀποκαλεῖται ἀπὸ ξένους τὸ νότιο τμῆμα, ἡ Δαλματία καὶ ἡ Ἰστρία γνωρίζουν τὴν χρυσὴ ἐποχή τους μὲ συνακόλουθη τὴν ἐπικράτηση τῆς γλώσσας, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ τῆς θρησκείας τῶν Ρωμαίων[31].

Ἔκτοτε διατηρεῖται ἁπλὴ ἀνάμνηση τῶν Ἰλλυριῶν μὲ τὴν χρήση τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος ἢ παραγώγων του στὴν ρωμαϊκή, ἀργότερα δὲ καὶ ἄλλων κρατῶν, διοικητικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ὁρολογία, ἡ ὁποία συσκοτίζει τὴν ἀλήθεια καὶ πολλαπλασιάζει τὰ ἱστορικὰ καὶ ἐθνολογικὰ ζητήματα. Συγκεκριμένα ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. μὲ τὴν ὀνομασία Ἰ λ λ υ ρ ι κ ὸ ν νοοῦνται ἡ Παννονία, ἡ Δαλματία καὶ ἡ Μοισία. Ἀπὸ τὰ μέσα δὲ τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. τὸ Ἰλλυρικὸν διευρύ-

συνεδρίου «Βόρειος Ἤπειρος – Ἅγ. Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός», Κόνιτσα, 22-24 Αὐγούστου 1987 . Ἀνάτ. Ἀθῆναι 1988.

31. A. Brunialti, *Le nuove provincie italiane*..., Torino 1921, 19.

νεται καὶ προστίθενται σ' αὐτὸ ἡ Δακία (τοῦ Αὐρηλιανοῦ), ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἀχαΐα. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ., ὅταν ἡ αὐτοκρατορία διαμοιράζεται μεταξὺ τοῦ Γρατιανοῦ καὶ τοῦ Θεοδοσίου, τὸ Ἰλλυρικὸν χωρίζεται σὲ Δυτικὸν καὶ Ἀνατολικόν[32]. Ἡ παραγνώριση τῶν ἐδαφικῶν μεταβολῶν τοῦ ὅρου τούτου ἐπιφυλάσσει φοβερὲς παρερμηνεῖες τῶν πηγῶν. Ἀρκεῖ ἡ μνεία τῆς ἐκφράσεως Θεσσαλονίκην τὴν Ἰλλυρίδα πόλιν καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Πέτρου Πατρικίου ἀπὸ τὸν Προκόπιο σὰν Ἰλλυριοῦ, διότι κατάγεται ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, ἡ ὁποία ἁπλούστατα ὑπάγεται ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες διοικητικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς στὸ Ἰλλυρικόν[33]. Ἡ ἐπανεμφάνιση τῆς ὀνομασίας Ἰλλυρία μετὰ τὸ συνέδριο τῆς Βιέννης (1815) καὶ τὴν σύσταση τῶν Ἰλλυρικῶν ἐπαρχιῶν, ποὺ μετατρέπονται σὲ βασίλειο τῆς Ἰλλυρίας, καθιστᾶ δυσχερέστερη τὴν ἐθνολογικὴ διάκριση τῶν λαῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Σὲ διάφορα νεώτερα ἔγγραφα ὡς Ἰλλυριοὶ φέρονται ὄχι μόνον Σλοβένοι, Κροάτες ἀλλὰ καὶ Σέρβοι, Ἀλβανοί, κ.ἄ.[34]

---

32. Αἰκατερίνης Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία,* Α΄ 324-610. Ἀθῆναι 1975, 383, ὅπου οἱ παραπομπές.

33. Τὴν γεωγραφικο-διοικητικὴ ἔννοια τοῦ ὅρου ἐπισημαίνει ὀρθότατα ὁ καθηγητὴς καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας I. I. Russu, *Elemente traco-getice in imperiul Roman si în Byzantium (Veacurile III-VII), Contributie la istoria si romanizarea Tracilor…,* Bucuresti 1976, 94 σημ. 23 καὶ 24. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, *lllirii,* 142 σημ. 50. Πβ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία.* Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «Μνήμη» Γ.Ι. Κουρμούλη, Ἀθῆναι 1983, 13. Καὶ Β΄ *Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου* (Ἤπειρος - Μακεδονία - Θράκη) 13-15 Ἀπριλίου 1978, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1983, 169.

34. Δὲν ἀπουσιάζουν οἱ Ἕλληνες. Βλ. Γ.Ν. Μοσχοπούλου, *Οἱ Ἕλληνες τῆς Βενετίας καὶ Ἰλλυρίας (1768-1797). Ἡ Μητρόπολη Φιλαδελφείας καὶ ἡ σημασία της γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Β. Ἀδριατικῆς.* Διδακτορικὴ διατριβή, Ἀθήνα 1980, ὅπου καὶ πλούσια βιβλιογραφία. Τὸν ὅρο Ἰλλυρία χρησιμοποιεῖ στὴν σειρὰ μὲ νεώτερα ἐθνικὰ καὶ γεωγραφικὰ ὀνόματα, π.χ. Βοσνία, Βουλγαρία…, ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης. Πβ. Γ.Δ. Μεταλληνοῦ, *Ἐπακριβώσεις στὴν ἰδεολογικὴ ταυτότητα τοῦ Θ. Φαρμακίδη,* Λευκωσία 1988, 9. (Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΒΑΡΝΑΒΑΣ»). Ἄλλες διαστάσεις λαμβάνει τὸ περιεχόμενο τοῦ ὅρου ἰλλυρικὴ καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα μας. Γράφοντας γιὰ τὸ ἐν Ρώμῃ διεθνὲς ἱστορικὸ συνέδριο τοῦ Μαρτίου 1903 ὁ Σπυρ. Λάμπρος, *Μικταὶ Σελίδες,* ἐν Ἀθήναις 1905, 185, σημειώνει: «Ὁ κ. Νικόλαος Vulic΄, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βελιγραδίου, ὁ κ. Εὐγένιος Πόποβιτς, γενικὸς πρόξενος τοῦ Μαυροβουνίου ἐν Ρώμῃ καὶ ὁ Δημήτριος Agoura, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας, ὑπῆρξαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς ἰλλυρικῆς χερσονήσου πλὴν ἡμῶν τῶν δύο Ἑλλήνων, τοῦ συναδέλφου κ. Καρολίδου, ἀντιπροσωπεύοντος τὸ Ἐθνικὸν πανεπιστήμιον, τὴν Ἀρχαιολογικὴν ἑταιρείαν καὶ τὸν φιλολογικὸν σύλλογον Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐμοῦ, ἀντιπροσωπεύοντος τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, τὸ Ἐθνικὸν πανεπιστήμιον καὶ τὴν Ἱστορικὴν καὶ ἐθνολογικὴν ἑταιρείαν». Γιὰ προηγούμενους αἰῶνες βλ. Μαργαρίτου Κωνσταντινίδου, «Ἡ ἄλλοτε ἐν Πόλᾳ τῆς Ἱστρίας Ἑλληνικὴ Κοινότης καὶ οἱ ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτῆς ἑλληνικοὶ συνοικισμοὶ (1540-1796)», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* 12 (1953) 508-524. Γιὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους βλ. D. A. Zakythinos, *La Grèce et les Balkans,* Athènes 1947, 96-110, ὅπου κεφάλαιο ἐπιγραφόμενο: «Grecs et Albanais dans l' Illyrie médiévale».

Ὡστόσο περισσότερο ἔχει ἀπασχολήσει τοὺς ἰλλυρολόγους ἡ γλώσσα τῶν Ἰλλυριῶν. Ὅμως ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη, ἡ ὁποία ὁλοένα ἀποκαλύπτει πάμπολλα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμου τῶν Ἰλλυριῶν, δὲν ἔφερε στὸ φῶς κανένα δεῖγμα κειμένου ἰλλυρικῆς γλώσσας. Φροῦδες ἀποδεικνύονται οἱ ἐλπίδες ἀπὸ τὴν περιβόητη «ἰλλυρικὴ» ἐπιγραφή. Ἡ ἀνεύρεση, κατὰ τὸ ἔτος 1898, ἑνὸς μικροῦ χάλκινου δαχτυλιδιοῦ, τοῦ ὁποίου ὁ δίσκος φέρει ἐπιγραφὴ μὲ γραφὴ ἑλληνική, ἀποσπᾶ τὸ παγκόσμιο ἐνδιαφέρον. Ἡ διάταξη τοῦ κειμένου της εἶναι σὲ τρεῖς σειρές. Ἐπειδὴ ὁ χῶρος ἀνασκαφῆς (Σκούταρι - Σκόδρα - Χρυσούπολις καὶ ἡ εὐρύτερη περιοχὴ) εἶναι ἰλλυρόφωνος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἡ ἐπιγραφὴ ἐξ ἀρχῆς θεωρεῖται σὰν ἰλλυρική. Τὴν κατάταξή της στὴν ἰλλυρικὴ γλώσσα παρωθεῖ καὶ ὁ αἰνιγματικὸς χαρακτήρας τοῦ κειμένου, ποὺ παρουσιάζει μεγάλες ἑρμηνευτικὲς δυσκολίες. Ἡ διελκυστίνδα τῶν εἰδικῶν γιὰ τὴν ὀρθὴ ἑρμηνεία διαρκεῖ μισὸ αἰώνα. Ἐπὶ τρεῖς δὲ δεκαετίες ὑπάρχει ὁμοφωνία στὸν χαρακτηρισμό της σὰν ἰλλυρικῆς. Ἐν τέλει ἡ συνεξέταση καὶ συσχέτιση μὲ τὸ σύνολο τῶν εὑρημάτων στὸν ἴδιο χῶρο, μιᾶς ὁλόκληρης νεκροπόλεως, ὁδηγεῖ στὴν χρονολόγηση τοῦ δαχτυλιδιοῦ μεταξὺ 6ου - 7ου αἰ. μ.Χ. καὶ στὴν διαπίστωση ὅτι τὸ κείμενο εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου ἑλληνικό, χριστιανικό, συνηθισμένο καὶ στερεότυπο σὲ δαχτυλίδια καὶ ποικίλα παλαιοχριστιανικὰ ἐπιγραφικὰ εἴδη. Ἀκριβῶς σύγκειται ἀπὸ τὶς ἑξῆς λέξεις: Κ(ύρι)ε βοήθῃ Ἄν(ν)α[35]. Ἔτσι ἡ μακροχρόνια ταλαιπωρία καὶ ὁ τεράστιος θόρυβος γιὰ τὸ δῆθεν ἰλλυρικὸ γλωσσικὸ εὕρημα καταλήγει σὲ τρομερὴ ἀπογοήτευση.

35. Ljuba Ognenova, «Nouvelle interprétation de l' inscription «Illyrienne» d' Albanie», BCH 83 (1969) 794-799, ὅπου ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία καὶ διαφωτιστικὸς σχολιασμός. Ἡ ἀδιάλειπτη παρουσία Ἑλλήνων στὴν Ἀδριατικὴ ἰχνηλατεῖται θαυμάσια μὲ σειρὰ μελετῶν. Πβ. V. Vinja, «Remarques sur quelques éléments de l' ancien grec dans la nomenclature ichtiologique de l' Adriatique», ZA 5 (1955) 118-126. Τοῦ αὐτοῦ, «Le Grec et le Dalmate», *Zeitschrift für Balkanologie* 5 (1967) 203-223. Κατὰ τὸν Garasanin, *Actes*…, 291: «Et c' est justement dans cette zone à civilisation hellénistique que se forme ce que l' on a appelé l' Etat illyrien, c' est-à-dire dans la région située entre l' Albanie et l' embouchure de la Néretva… ici il y a eu des contacts très étroits avec le monde grec. Je rappelerai, entre autres, que Pyrrhus a été élevé à la cour d' un roi illyrien et que, notamment, le roi illyrien Gentius, fils d' une grecque, avait des connaissances scientifiques en botanique et en médecine… C' est donc dans cette région aussi que nous trouvons la civilisation hellénistique, depuis le IIIe siècle: et c' est dans cette même région que, plus tard, la romanisation de la Dalmatie a été la plus forte et que, d' autre part, dans l' intérieur, cette romanisation n' a jamais été complète…». Πβ. Κ. Κούμα, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, Βιέννη 1832, ΙΒ΄ 521: « Εἰς μόνον τὰς μεγάλας πόλεις ἀντεῖχεν ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ βουνὰ τῆς Ἰλλυρίας ἀπέκρουσαν τὴν ἀλλόφυλον. Οἱ κάτοικοι χωρίων καὶ κοιλάδων ἀνέμιξαν τὰς ἐγχωρίους γλώσσας των μὲ τὴν Ρωμαϊκὴν καὶ οὕτω κατασκεύασαν ἀνάμικτόν τι παραμόρφωμα διαλέκτου, σωζόμενον εἰσέτι εἰς πολλὰ μέρη τῆς Μακεδονίας, Ἠπείρου, Θετταλίας καὶ Ἑλλάδος. Ὅλοι οὗτοι οἱ λαοὶ ὀνομάζονται μὲ κοινὸν ὄνομα Βλάχοι». Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐπί-*

Νύξεις γιὰ τὴν ὕπαρξη ἰλλυρικῆς γλώσσας διαφαίνονται σὲ χωρία ἀρχαίων συγγραφέων. Ὁ Πολύβιος (2, 6, 4) ἀναφέρει γράμματα μὲ τὰ ὁποῖα ἡ Τεύτα ἀνακαλεῖ ἐσπευσμένως τοὺς Ἰλλυριοὺς ἀπὸ τὴν Ἤπειρο, μετὰ τὴν ἅλωση τῆς Φοινίκης, διότι προφανῶς κάποιο ἰλλυρικὸ φύλο ἀποσκιρτᾶ καὶ ἑνώνεται μὲ τοὺς Δαρδάνους: «ἅμα δὲ καὶ προπεσόντων παρὰ τῆς Τεύτας γραμμάτων, δι' ὧν ᾤετο δεῖν αὐτοὺς τὴν ταχίστην εἰς οἶκον ἀναχωρεῖν διὰ τὸ τινὰς τῶν Ἰλλυριῶν ἀφεστηκέναι πρὸς τοὺς Δαρδανεῖς…».

Ἂν τὰ γράμματα, γλώσσα καὶ γραφή, εἶναι ἰλλυρικά, δὲν διευκρινίζεται. Ὡστόσο δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀβάσιμη ἡ εἰκασία γιὰ χρήση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τὴν Τεύτα, δοθέντος ὅτι καὶ στὴν ἀπόμακρη Δακία οἱ ἀνώτεροι κύκλοι χρησιμοποιοῦν ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ γραφή.

Πρόβλημα ἰλλυρικῆς γραφῆς δὲν προκύπτει οὔτε κατὰ τὴν ἐσπευσμένη ἐπίσης αἴτηση βοήθειας τοῦ τελευταίου βασιλιὰ τῆς Μακεδονίας Περσέως, πρὸ τῆς μάχης στὴν Πύδνα, ἀπὸ τὸν ὁμόλογό του τῆς Ἰλλυρίας Γένθιο[36]. Ὁ Περσεὺς δὲν ἀποστέλλει ἐπιστολή, γράμμα, ἀλλὰ πρεσβεία, στὴν ὁποία δηλώνεται σαφέστατα

γραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ λατινοφωνία Ἑλλήνων. Βλάχοι ἑλληνικοῦ χώρου, Ἀθήνα 1986, 265. Βλ. καὶ ὑπόθεση Ἁγ. Τσοπανάκη, *Συμβολὲς στὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας,* Θεσσαλονίκη 1983, XXII. Γιὰ τὰ βορειότερα μέρη τῆς Ἀδριατικῆς βλ. Em. Condurachi, «L' ethnogenèse des peuples balkaniques: les sources écrites», *L' Ethnogenèse des peuples balkaniques. Symposium international sur l' ethnogenèse des peuples balkaniques,* Plovdiv, 23-28 avril 1969, Sofia 1971, 267.

Ἐνῶ ὁ Milutin Garasanin καθορίζει ἐπακριβῶς τὸ ἔδαφος τοῦ λεγομένου κράτους τῶν Ἰλλυριῶν, τοὺς ὁποίους οἱ Ἀλβανοὶ διεκδικοῦν σὰν προγόνους τους, μεταξὺ τῆς Ἀλβανίας καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νάρου ἢ Νάρωνος (σλαβ. Neretva, ἰταλ. Narenta), ποταμοῦ τῆς Δαλματίας, ὅπου καὶ ἀρχαία πόλη Ναρῶνα, ρωμαϊκὴ ἀποικία καὶ ἕδρα δικαστικῆς συνόδου, κατὰ δὲ τὸν 9ο αἰ. μ.Χ. πρωτεύουσα αὐτόνομης Δημοκρατίας Σλάβων, οἱ σύγχρονοί μας Ἀλβανοὶ S. Pollo- A. Puto, *Ἱστορία τῆς Ἀλβανίας (ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα).* Μετάφραση: Μπάμπης Ἀκτσόγλου (Θεσ/κη) ἄ.ἐ., σὲ χάρτη τῆς σελίδας 24, θέλουν τὴν ἀρχαία Ἰλλυρία μὲ νότια σύνορα σχεδὸν στὴν Ναύπακτο! Ἀλλὰ δὲν περιορίζονται στὴν Ἤπειρο καὶ Δ. Στερεὰ Ἑλλάδα. Συμπεριλαμβάνουν καὶ τὴν Δ. Θεσσαλία καὶ τὴν Δ. Μακεδονία! Στὸν ἕνα ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς μὲ τὴν εὐκαιρία περυσινοῦ συνεδρίου στὴν Πάντειο ὑπενθύμισα τὶς τεκμηριωμένες ἀντιρρήσεις εἰδικῶν καὶ διασήμων Βαλκανολόγων, Weigand, Capidan, Rosetti, Russu, Savic´ , Georgiev, γιὰ τὴν αὐτοχθονία τῶν Ἀλβανῶν στὸν σημερινό τους χῶρο. Ἐπὶ πλέον ὑπενθύμισα τὴν ὁμολογία ἑνός μεγάλου καὶ ἀκραιφνοῦς Ἀλβανοῦ, τοῦ Basri = Bey, *L' Orient débalkanisé et l' Albanie. Origine des dernières Guerres et Paix future*, s.l.n.d., 5. – «Avec son petit peuple primitif, divisé en trois grandes religions, l' Albanie a manqué jusqu' ici d' une concience nationale. Tout mouvement nationaliste y est artificiel, entretenu comme il l' était par l' étranger, surtout par Vienne.

– Nous reconnaissons le caractère grec de l' Albanie méridionale où l' oeuvre séculaire civilisatrice de ses écoles domine aussi bien au point de vue moral qu' au point de vue national».

36. Γιὰ τὴν ἀντίσταση τοῦ Γενθίου κατὰ τῶν Ρωμαίων βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἧττα τοῦ Γενθίου», ΙΕΕ, 1974, Ε, 119.

συμμετοχὴ γνώστη[37] τῆς ἰλλυρικῆς γλώσσας. Τὸ γεγονὸς φανερώνει θαυμάσια ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ ὁμιλοῦν γλώσσα διαφορετικὴ ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες, τῶν ὁποίων ἄλλως τε τὸ προφορικὸ γλωσσικὸ ὄργανο, ἡ καθημερινὴ γλώσσα, ὑπῆρξε ἀντικείμενο μακρῶν καὶ ἔντονων ἀντιδικιῶν, ὡσότου ὁ C. Poghirc[38], μὲ δεοντολογία καὶ ἐμπιστημοσύνη ἀξιέπαινη ἐπικυρώνει τὰ πορίσματα προγενέστερων εἰδικῶν ἐπιστημόνων καὶ προσκομίζει νέα ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου, τὴν ὁποία ἐν συνεχείᾳ ἑδραιώνει ἀκλόνητα μὲ τὸ δίτομο στὴν γαλλικὴ γλώσσα σύγγραμμά του ὁ Ἰωάννης Καλλέρης[39].

Ἡ ἰλλυρικὴ γλώσσα παραμένει ἀκόμη ἐλάχιστα γνωστή. Οἱ ὑπάρχουσες γνώσεις ἀπορρέουν ἀπὸ συγγραφεῖς, ἐπιγραφές, νομίσματα. Κυρίως εἶναι σπαράγματα λεξιλογίου, μεμονωμένες λέξεις, οἱ λεγόμενες γλῶσσες, θεωνύμια, ἀνθρωπωνύμια, τοπωνύμια[40]. Οἱ γλῶσσες, ποὺ γίνονται ἀποδεκτὲς ὡς ἰλλυρικές, εἶναι μόλις 3-4. Καμμία δὲ δὲν ἐτυμολογεῖται κατὰ τρόπο ἱκανοποιητικὸ καὶ συνεπῶς ἡ συμβολή τους στὴν ἐνδελεχέστερη διερεύνηση τῆς ἰλλυρικῆς γλώσσας κρίνεται ἀσήμαντη.

Ἡ γλωσσικὴ ὕλη, ποὺ λαμβάνεται ἀρκετὰ ὑπ' ὄψη καὶ ἀξιοποιεῖται γιὰ τὴν

37. Πβ. Πολυβίου 27, 8, 9: «… ὁ δὲ Περσεὺς… ἀκούσας τὰ παρὰ Γενθίου, πάλιν ἐξ αὐτῆς ἔπεμπε τὸν Ἀδαῖον καὶ σὺν τούτῳ τὸν Γλαυκίαν, ἕνα τῶν σωματοφυλάκων, καὶ τρίτον τὸν Ἰλλυριὸν (sc. Πλευρᾶτον), διὰ τὸ τὴν διάλεκτον εἰδέναι τὴν Ἰλλυρίδα, δοὺς ἐντολάς…».

38. Βλ. καὶ *Μακεδονικὴ Ζωὴ* 45 (1970), *Πλάτων* 37 (1985) 267-269.

39. J. N. Kalléris, *Les anciens Macédoniens,* I, Athènes 1954, II, Athènes 1976, ὅπου παρατίθεται καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία. Μαζὶ μὲ τὰ προμνημονευθέντα στὴν σημ. 10 σκαλαθύρματα ἀποκλείοντας καὶ τὸ ἀρχικὸ τοῦ Σ. Λιάκου, *Ἡ προέλευσι τῆς ἀρχαιομακεδονικῆς – νέα τεκμήρια* – Θεσσαλονίκη - Ἰούλιος 1973, προστίθενται μελέτες εἰδικῶν ἐνδιαφέρουσες καὶ προσιτές: Γ. Χατζιδάκι, «Περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων», *Γλωσσ. Μελέται*, I, 33 κ.ἑ. Τοῦ αὐτοῦ, «Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων», *Ἐπετ. Πανεπιστ.* (1911) 87 κ.ἑ. Ν. Ἀνδριώτη, *Ἡ γλώσσα καὶ ἡ ἑλληνικότητα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων,* Θεσσαλονίκη 1952. Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικὴ Προσωπογραφία* (Ἀπὸ τοῦ 148 π.Χ. μέχρι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου) (Ἑλληνικά, Παράρτημα, 8), Θεσσαλονίκη 1955. Ἀ. Β. Δασκαλάκη, *Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας,* Ἀθῆναι 1960. Ἰ. Κ. Προμπονᾶ, *Ἡ συγγένεια μακεδονικῆς καὶ μυκηναϊκῆς διαλέκτου καὶ ἡ πρωτοελληνικὴ καταγωγὴ τῶν Μακεδόνων*, Ἀθῆναι 1973. Μ. Σακελλαρίου, «Ἡ μακεδονικὴ λαλιά», *εἰς Μακεδονία, [4000 χρόνια ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ πολιτισμοῦ.* Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν Α.Ε.] Ἀθήνα 1982, 54 κ.ἑ. Σημαντικὴ συμβολὴ ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἀνακοίνωση τῆς Ἄννας Παναγιώτου «Γλωσσικὲς παρατηρήσεις σὲ μακεδονικὲς ἐπιγραφές», ὅπου καὶ σπουδαῖος παρένθετος πίνακας μὲ κοινὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μακεδονικῆς καὶ ἑλληνικῶν διαλέκτων ἢ ἄλλων γλωσσῶν ποὺ ἔχουν ἐντοπισθῆ ἀπὸ τὴν μέχρι τώρα ἔρευνα. Συγκεκριμένα συγκρίνονται φρυγικά, ἰλλυρικὰ καὶ θρακικὰ στοιχεῖα.

40. Τὴν συστηματικὴ κατάταξη τοῦ πραγματικὰ ἢ ὑποθετικὰ ἰλλυρικοῦ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ βλ. στὸ σύγγραμμα τοῦ Russu, *Illirii,* 159 κἑ. Βραχύτερη θεώρηση βλ. τοῦ αὐτοῦ, *Ethnogeneza Românilor,* Bucuresti 1981, 71 κ.ἑ.

προώθηση τῆς ἔρευνας, εἶναι τὰ κύρια ὀνόματα προσώπων καὶ τόπων. Πάντως στὴν ἀποτίμηση τῆς σπουδαιότητας καὶ χρησιμότητάς τους οἱ ἀπόψεις τῶν ἰλλυρολόγων διΐστανται. Οἱ μὲν προτάσσουν τὰ τοπωνύμια λόγῳ τῆς σταθερότητας, τῆς μὴ μετακινήσεώς τους, στὴν ὁποία ἀποδίδουν ἐξαιρετικὴ ἰσχὺ καὶ πολυσχιδῆ σημασία, οἱ δὲ τὰ ἀνθρωπωνύμια, τὰ ὁποῖα, μολονότι μεταφέρονται ὅπου καὶ ὅπως οἱ φορεῖς τους, προέχουν, διότι εἶναι κατὰ κανόνα ἀρχαιότερα καὶ στενότερα συνδεδεμένα μὲ τὰ πρόσωπα καὶ πλατύτερα τοὺς λαούς. Στὰ δεύτερα ἀποτυπώνονται καλύτερα ἡ ψυχοσύνθεση καὶ ἡ νοοτροπία, ἡ κοινωνικὴ ζωή, τὸ οἰκογενειακὸ καὶ κοινωνικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα ἑνὸς λαοῦ. Ἄλλοι ἐφαρμόζουν τὴν μέση λύση. Ἐκτιμοῦν ἐξ ἴσου τὴν δεδομένη γλωσσικὴ ὕλη, ἐφ' ὅσον διαφωτίζει πληρέστερα καὶ φωτίζει περισσότερα σκοτεινὰ ἢ ἀμφιλεγόμενα σημεῖα.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀνομάτων, ποὺ κατατάσσονται στὰ ἰλλυρικά, εἶναι μεγάλος. Ἀνέρχονται στὰ χίλια. Ἐπιμερίζονται σὲ 600 ἀνθρωπωνύμια, 300 τοπωνύμια, 80 ἐθνωνύμια καὶ 20 θεωνύμια. Ὅμως ἡ ἀξία δὲν ἔγκειται στὴν ἀφθονία. Προϋπόθεση ἐπιστημονικῆς ἀξιοποιήσεως ἀποτελεῖ ἡ ἐτυμολογία. Δυνατότητες δὲ ἀναζητήσεως τῆς ἀκριβοῦς παραγωγῆς ὑπάρχουν μετρημένες. Ἀπὸ τὸν ἐντυπωσιακὸ ἀριθμὸ τῶν 1000 μόλις 50-60 ἐτυμολογοῦνται μὲ σχετικὴ ἢ ἀπόλυτη βεβαιότητα. Τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἐξετάζεται καὶ ἡ φωνητική, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ἰλλυρικὴ γλώσσα ἐντάσσεται στὶς λεγόμενες ἰνδοευρωπαϊκὲς γλῶσσες καὶ ἀκριβέστερα στὴν ὁμάδα satem, μαζὶ μὲ τὴν θρακικὴ καὶ δακική[41].

41. Πβ. Russu, *Illirii,* 105, 107. Βλ. καὶ Savic´, *ἔ.ἀ.,* 247: «Les inscriptions messapiennes en Italie du Sud peuvent nous suggérer une idée approximative sur les parlers illyriens au delà de la mer, dont nous n' avons conservé aucune phrase. Il reste aussi douteux si les incriptions messapiennes sont de type kentum ou de type satem, tandis que l' albanais, successeur prétendu des parlers illyriens est de type satem comme le daco-thrace,…» Βλ. παραπομπήν του A. Momigliano, s.v. Messapi (in *Enciclopedia italiana* XXII, Roma 1934, 947-949). Ἐπίσης βλ. Ἰ. Κ. Βογιατζίδη, «Ἡ ἑλληνικότης τῆς φυλῆς τῶν Μεσσαπίων», *Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Κυριακίδην,* Θεσσαλονίκη 1953, 124-139.

ΡΩΜΑΪΚΟΣ ΑΡΚΑΔΙΣΜΟΣ

Μακρινὴ ἀνάμνηση τῆς Διασπορᾶς τῶν Ἑλλήνων πέρα τῶν καθ᾽ αὐτὸ ἑλληνικῶν χωρῶν σὲ χρόνους ἀπώτατους ἀποτελοῦν οἱ μυθικὲς παραδόσεις. Μία, ποὺ στὸν ἀρχικὸ πυρήνα της θεωρεῖται παλαιότερη τῆς «Ὀδύσσειας» καὶ κυκλοφορεῖται εὐρύτατα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, εἶναι ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀργοναυτῶν[1]. Μὲ αὐτὴ οἱ Ἕλληνες παρουσιάζονται νὰ γνωρίζουν ὄχι μόνο τὴν Ἀνατολὴ ἀλλὰ καὶ τὴ Δύση. Διότι οἱ Ἀργοναῦτες ἀφήνοντας τὴν Κολχίδα δὲν σπεύδουν νὰ ἐπιστρέψουν κατ᾽ εὐθεῖαν στὴν πατρίδα τους ἀπὸ τὸν ἴδιο δρόμο. Ἀπὸ τὴν χώρα τοῦ Καυκάσου, τὰ ἀνατολικὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου, κατευθύνονται πρὸς τὸ Δέλτα τοῦ Δουνάβεως. Εἰσέρχονται στὸ πλωτὸ ποτάμι καὶ προχωροῦν ἀντίθετα στὸ ρεῦμα ἕως τὴν Ἀδριατική[2]. Διαπεραιώνονται στὶς ἀπέναντι ἰταλικὲς ἀκτές, ὅπου χύνεται ὁ Πάδος, στὸν ὁποῖο συνεχίζουν περνώντας τὴν χώρα τῶν Λιγύρων καὶ συναντοῦν τὸν Ροδανό. Ἀκολουθώντας τὸ ρεῦμα του περιηγοῦνται τὴν χώρα τῶν Κελτῶν καὶ ἐπανέρχονται στὴ Μεσόγειο.

Ἡ πρώτη γνωριμία τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν Ἀνατολή, ποὺ ἔχει ὡς ἀφορμὴ τὸ χρυσόμαλλο δέρας, δὲν μένει χωρὶς συνέχεια καὶ χωρὶς βάθος. Ἡ φήμη τῆς εὐφορίας τῶν περιοχῶν αὐτῶν ὁδηγεῖ ἐπανειλημμένα τοὺς φιλαπόδημους καὶ τολμηροὺς Ἕλληνες στὴν ἀποκατάσταση στενότερων σχέσεων καὶ στὴ διαρκέστερη παραμονή τους.

Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐξερεύνησή τους συντελεῖται ἀπὸ τὸν Ἀριστόβουλο καὶ τὸν Ἐρατοσθένη δὲν ἀποκλείει προηγούμενες ἐμπειρίες. Ἡ περιγραφή, τὴν ὁποία φιλοτεχνεῖ ὁ Στράβων ἔχοντας ὡς πηγὴ τὸν Θεοφάνη τὸν Μυτιληναῖο, ἀποτελεῖ ἀξιόλογη ἔνδειξη. Εἰδικὰ δὲ ἡ πεδιάδα τοῦ Ἀράξου εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τοὺς Ἀρχαίους ὡς ὁ Παράδεισος τῆς Ἀρμενίας[3].

---

1. O. ZANCO, «Gli Argonauti e la protostoria», *Studi Classici e Orientali,*4 (1956) 194-213. E. DELAGE, *La Géographie dans les Argonautiques d'Apollonios de Rhodes.* Paris-Bordeaux 1930.

2. Πβ. P. GRIMAL, *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine,* Paris 1958, 48-49.

3. Πβ. ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ XI, 4, 3: «οὐδὲ γὰρ τῇ γῇ χρῶνται κατ᾽ ἀξίαν, πάντα μὲν ἐκφερούσῃ καρπόν, καὶ τὸν ἡμερώτατον, πᾶν δὲ φυτόν· καὶ γὰρ τὰ ἀειθαλῆ φέρει· τυγχάνει δ᾽ ἐπιμελείας οὐδὲ μικρά, ἀλλὰ τἀγαθὰ ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα ἅπαντα φύονται, καθάπερ οἱ στρατεύσαντές φασι, Κυκλώπειόν τινα διηγούμενα βίον· πολλαχοῦ γοῦν σπαρεῖσαν ἅπαξ δὶς ἐκφέρειν καρπὸν ἢ καὶ τρίς, τὸν δὲ πρῶτον καὶ πεντηκονταχοῦν, ἀνέαστον καὶ τοῦτο, οὐδὲ σιδήρῳ τμηθεῖσαν, ἀλλ᾽ αὐτοξύλῳ ἀρότρῳ· ποτίζεται δὲ πᾶν τὸ πεδίον τοῦ Βαβυλωνίου καὶ τοῦ Αἰγυπτίου μᾶλλον τοῖς ποταμοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ὕδασιν, ὥστ᾽ ἀεὶ ποώδη φυλάττειν τὴν ὄψιν· διὰ δὲ τοῦτο καὶ εὔβοτόν ἐστι· πρόσεστι δὲ καὶ τὸ εὐάερον ἐκείνῳ μᾶλλον· ἄσκαφοι δὲ ἄμπελοι διὰ τέλους, τεμνόμεναι δὲ διὰ πενταετηρίδος, νέαι μὲν διετεῖς ἐκφέρουσιν ἤδη καρπόν, τέλειαι δ᾽ ἀποδιδόασι τοσοῦτον, ὥστ᾽ ἀφιᾶσιν ἐν

Βέβαια, οἱ παραδόσεις τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν στὴν παρουσία τους στὴ Δύση, ἀληθινὰ ἀφθονοῦν. Οἱ Ἀργοναῦτες δὲν εἶναι οἱ μόνοι, οἱ ὁποῖοι ἀποδημοῦν τόσο ἐνωρὶς ἀπὸ τὴ γενέτειρά τους. Προηγοῦνται κατὰ πολὺ οἱ Θεσσαλοὶ Πελασγοί, οἱ ὁποῖοι πορεύονται διαδοχικὰ πρὸς τὴν Ἑσπερία.

Οἱ πρῶτοι Θεσσαλοὶ Πελασγοί, ποὺ ἐγκαταλείπουν τὴν πατρίδα τους, προτιμοῦν τὸ συντομώτερο δρομολόγιο. Διασχίζουν τὴν ὀροσειρὰ τῆς Πίνδου καὶ ὁλόκληρη τὴν Ἤπειρο βορειοδυτικά. Στὶς θεσπρωτικὲς ἀκτὲς ἐπιβιβάζονται στὰ πλοῖα καὶ πλέοντας πάλι βορειοδυτικὰ προσεγγίζουν τὴν σπινίτιδα χώρα, στὶς ἐκβολὲς τοῦ Πάδου, ὅπου κτίζουν τὴν ὁμώνυμη πόλη Σπίνα. Γρήγορα δὲ κυριαρχοῦν στὰ ἐνδότερα καὶ στὴν παρακείμενη θάλασσα.

Δεύτερη ἀποστολή, μετὰ περιπλάνηση στὴ Μεσόγειο, διεισδύει στὴν Ὀμβρικὴ χώρα, κεντρικὴ Ἰταλία, κατὰ τὰ βόρεια τῶν Ἀπεννίνων. Οἱ Θεσσαλοὶ αὐτοὶ νικοῦν καὶ ἀπομακρύνουν τοὺς παλαιοὺς κατοίκους, τοὺς Σικελούς, ποὺ ἀναγκάζονται νὰ στραφοῦν στὰ νότια τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου καὶ νὰ διαπεραιωθοῦν στὴν ἀπέναντι μεγαλόνησο, ἡ ὁποία ἔκτοτε ὀνομάζεται Σικελία. Κατὰ τὸν Ἑλλάνικο τὸν Λέσβιο, ἡ ἐγκατάσταση τῶν Θεσσαλῶν γίνεται κατὰ τὴν τρίτη γενεὰ πρὸ τῶν Τρωικῶν[4].

Ὡστόσο ἡ βαθύτερη διείσδυση Ἑλλήνων στὴ Δύση συνδέεται μὲ τὸν δέκατο - ἆθλο τοῦ Ἡρακλῆ, στὸν ὁποῖο ὁ Εὐρυσθέας, βασιλιὰς τῶν Μυκηνῶν, εἶχε ἀναθέσει τὴ μεταφορὰ τῶν βοδιῶν τοῦ Γηρυόνη ἀπὸ τὴν Ἐρύθεια, νησὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ, πέρα τῆς ἰβηρικῆς χερσονήσου. Συνήθως ὁ θρύλος διερευνᾶται γιὰ τὶς

τοῖς κλήμασι πολὺ μέρος· εὐερνῆ δ' ἐστί καὶ τὰ βοσκήματα παρ' αὐτοῖς τά τε ἥμερα καὶ τὰ ἄγρια». Ἐπίσης σὲ ἄλλο σημεῖο, XI, 14, 4 προσθέτει: «Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀρμενίᾳ… πολλοὶ δ' αὐλῶνες, οἱ μὲν μέσως, οἱ δὲ καὶ σφόδρα εὐδαίμονες, καθάπερ τὸ Ἀραξηνὸν πεδίον, δι' οὗ ὁ Ἀράξης ποταμὸς ρέων εἰς τὰ ἄκρα τῆς *Ἀλβανίας* καὶ τὴν Κασπίαν ἐκπίπτει θάλασσαν· καὶ μετὰ ταῦτα ἡ Σακασηνή, καὶ αὐτῇ *τῇ Ἀλβανίᾳ* πρόσχωρος καὶ τῷ Κύρῳ ποταμῷ, εἶθ' ἡ Γωγαρηνή· πᾶσα γὰρ ἡ χώρα αὕτη καρποῖς τε καὶ τοῖς ἡμέροις δένδρεσι καὶ τοῖς ἀειθαλέσι πληθύει, φέρει δὲ καὶ ἐλαίαν».

Σχετικὰ μὲ τὴν Ὑρκανία γράφει (XI, 7, 2): «καὶ διὰ τὸ μὲν εἶδος τῆς εὐδαιμονίας σημεῖα διηγοῦνται· ἡ μὲν γὰρ ἄμπελος μετρητὴν οἴνου φέρει, ἡ δὲ *συκῆ* μεδίμνους ἑξήκοντα, ὁ δὲ σῖτος ἐκ τοῦ ἐκπεσόντος καρποῦ τῆς καλαμῆς φύεται, ἐν δὲ τοῖς δένδρεσι σμηνουργεῖται καὶ τῶν φύλλων ἀπορρεῖ μέλι· τοῦτο δὲ γίνεται καὶ τῆς Μηδίας ἐν τῇ Ματιανῇ καὶ τῆς Ἀρμενίας ἐν τῇ Σακασηνῇ καὶ τῇ Ἀραξηνῇ».

Βλ. ἐπὶ πλέον R. GROUSSET, *Histoire de l' Arménie des origines à 1071,* Paris 1947, 21-24. Γιὰ τοὺς βορειότερους λαούς, Σκύθες καὶ ἄλλους, καθὼς καὶ τὴν ἐπικοινωνία τους μὲ τοὺς Ἕλληνες βλ. A. LAZAROU,«La révolte des Larisséens en 1066», *Actes de la Table-Ronde La Thessalie* 21-24 Juillet. Collection de la Maison de l' Orient Méditerranéen No 6. Série Archéologique 5, Lyon 1979, 314 n. 31.

4. Πβ. ΕΥΘ. ΚΑΣΤΟΡΧΗ, *Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ρωμαίους καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν τούτων,* Ἀθήνησι 1872, 84-85.

δυσαρέσκειες, ποὺ προβάλλουν κατὰ τὴν ἄφιξη τοῦ Ἡρακλῆ στὸ βασίλειο τῆς Ἐρύθειας. Διότι ὁ ἡγεμόνας Γηρυόνης εἶναι ἰσχυρότατος καὶ ἐξαιρετικῆς δυνάμεως ἄνθρωπος. Ἐξ ἴσου δὲ ἱκανὸς λογίζεται ὁ βοσκὸς τῶν βοδιῶν, ὁ Εὐρυτίων, ὁ ὁποῖος γιὰ τὴν ἀποτελεσματικὴ φύλαξή τους διαθέτει καὶ δικέφαλο σκύλο, τὸν Ὄρθρο.

Πρόσφατα μεγαλύτερη σημασία στὴν παράδοση γιὰ τὸν δέκατο ἆθλο τοῦ Ἡρακλῆ ἀποδίδεται στὴν τεράστια ἀπόσταση ποὺ χωρίζει τὴν Ἐρύθεια ἀπὸ τὴν Τίρυνθα καὶ τὶς συνακόλουθες περιπέτειες κατὰ τὴν πορεία.

Κανεὶς δὲν ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ βασικοῦ στόχου. Ὁ Ἡρακλῆς καταβάλλει μὲ τὸ ρόπαλο τὸν Ὄρθρο. Φονεύει τὸν Εὐρυτίωνα. Σὲ μονομαχία θανατώνει μὲ τὸ τόξο τὸν Γηρυόνη. Μετὰ τὰ κατορθώματά του αὐτὰ διαπεραιώνει τὰ βόδια στὴν Ταρτησσό, χώρα τῆς Ἱσπανίας καὶ διέρχεται ὅλη τὴν Ἰβηρία. Στὴ Λιγυρία χάνει τὸ κοπάδι καὶ δοκιμάζεται σκληρά. Γιὰ τὴν ἀπώλεια καὶ τὶς δοκιμασίες οἱ παραλλαγὲς τῆς παραδόσεως εἶναι πολλὲς καὶ ποικίλες.

Φαίνεται ὅτι ἡ διέλευση τοῦ Ἡρακλῆ ἐντυπωσιάζει τοὺς πληθυσμοὺς τῶν περιοχῶν ἐκείνων, ὅπως ὑπονοεῖται ἀπὸ μεταγενέστερη ἐπιθυμία πολλῶν κελτικῶν πόλεων ἢ τῶν ἱστορικῶν τῆς Γαλατίας νὰ διεκδικήσουν ἀπὸ τὸν ἡράκλειο θρύλο τὴν προστασία τοῦ ἥρωα, τὸν ὁποῖο ἀναγνωρίζουν ὡς γενάρχη τῆς κελτικῆς φυλῆς μετὰ τὸν ἀπροσδόκητο γάμο του μὲ Κελτίδα[5].

Κατὰ τὸν Παρθένιο τῆς Νικαίας, ἡ κόπωση ἀποκοιμίζει τὸν Ἡρακλῆ στὶς δυτικὲς πλαγιὲς τῶν Ἄλπεων. Στὴ διάρκεια τοῦ ὕπνου γυναίκα τοῦ τόπου κλέβει τὸ κοπάδι. Ξυπνώντας ὁ ἥρωας ἀντιμετωπίζει τὸ δίλημμα: ἢ γάμος μὲ τὴν ἰθαγενῆ ἢ ἀποτυχία στὴν ἀποστολή του. Προκρίνεται ἡ λύση τοῦ γάμου, ποὺ τοῦ ἐπαναφέρει τὸ κοπάδι καὶ τοῦ χαρίζει ἕνα γιό, τὸν Κελτό, ἀπὸ τὸν ὁποῖο πλέον προέρχονται οἱ Κελτοί.

Γάμο τοῦ Ἡρακλῆ μὲ γυναίκα εὐγενικῆς καταγωγῆς ἀφηγεῖται καὶ ὁ ἱστορικὸς Τιμαγένης ὁ Ἀλεξανδρεύς. Ἡ μνεία τῆς συγγένειας ἐπιφέρει πλατύτερες καὶ ἐπωφελέστερες ἐπιπτώσεις στὶς ἑλληνοκελτικὲς ἢ ἑλληνογαλατικὲς σχέσεις. Ὁ Ἡρακλῆς λατρεύεται ὡς θεὸς καὶ ἱδρύονται στὸ ὄνομά του ἱερὰ καὶ πόλεις.

Οἱ περιπέτειες τοῦ Ἡρακλῆ δὲν τελειώνουν. Ἀπὸ τὴν κελτικὴ χώρα καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν Κελτῶν, ποὺ ἐμφανίζονται ὡς φιλέλληνες, διέρχεται τὶς Ἄλπεις. Τὸ σημεῖο δὲ τῆς διαβάσεως ἀποκαλεῖται ἐφεξῆς Ἑλληνικὲς Ἄλπεις! Εἰσέρχεται στὴν ἰταλικὴ χερσόνησο καὶ καταλήγει στὸ Ρήγιο. Ἐκεῖ τὸν περιμένει νέος ἀγώ-

5. Βλ. F. BENOIT, «La légende d' Héraclès et la colonisation grecque dans le Delta du Rhone», *Lettres d' humanité,* 8 (1949) 116.

νας μὲ τὸν Ἔρυκα τῆς Σικελίας, τὸν ὁποῖο κατανικᾶ καὶ ἐξοντώνει. Ἔπειτα μεταφέρει τὰ βόδια στὶς ἀκτὲς τοῦ Ἰονίου, ὅπου ὅμως διασκορπίζονται ἕως τὰ θρακικὰ ὄρη. Μόλις στὸν Ἑλλήσποντο πιάνει τὰ τελευταῖα. Τότε διὰ μέσου τῆς Θράκης, Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας ἐπιστρέφει στὴν Τίρυνθα καὶ ὁλοκληρώνει τὸν ἆθλο.

Τὰ διάφορα στάδια τῆς ἡράκλειας πορείας, γράφει ὁ Benoît, κλιμακώνονται κατὰ μῆκος τῶν χερσαίων ἐμπορικῶν ὁδῶν, ποὺ στὴ Γαλατία, ὅπως καὶ στὴν Ἰταλία, παρέχουν δυνατότητες συναλλαγῶν καὶ πολιτισμικῶν ἀλληλεπιδράσεων.

Ὁ Σκύμνος ὁ Χῖος, τοῦ ὁποίου οἱ ἀφηγήσεις ἀναφέρονται στὴν ἐποχὴ τῆς κελτικῆς εἰσβολῆς, σημειώνει ὅτι οἱ Κέλτες δανείσθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ διατηροῦν πιστὰ παραδόσεις σχετικὲς μὲ τὴ φιλοξενία.

Οἱ διαστάσεις τῆς ἑλληνικῆς διασπορᾶς ἀποκαλύπτονται πολὺ μεγαλύτερες. Κατὰ τὸν Σολίνο, τὰ ἴχνη τοῦ Ὀδυσσέα ἀνευρίσκονται ἕως τὴ Βρεταννία, στὰ παράλια τῆς Καληδονίας (Σκωτίας), ὅπου εἶχε προσαράξει, καθὼς πιστοποιεῖται ἀπὸ βωμὸ μὲ ἑλληνικὴ ἐπιγραφή. Εὐχερέστερα δὲ ἐντοπίζονται στὴν Ἱσπανία, ὅπου ὁ Ὀδυσσέας εἶχε ἱδρύσει τὴν Ὀδυσσούπολη (Olysippone)[6]. Ἐπὶ πλέον παρουσία Ἑλλήνων διαπιστώνεται καὶ βορειότερα τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλατίας, στὴν ἐνδοχώρα τῆς Εὐρώπης.

Ὁ Τάκιτος διασώζει παράδοση κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ὀδυσσέας φέρεται ἱδρυτὴς ἑνὸς ναυστάθμου, τοῦ Asciburgium (σημ. Eschenburg), στὴ συμβολὴ τῶν ποταμῶν Ρήνου καὶ Ρούρ, πλησίον τῆς πόλεως Ντύσμπουργ (Duisburg). Εἶναι Ἐμπορεῖο, στὸ ὁποῖο διακινοῦνται τὸ ἤλεκτρο καὶ ὁ κασσίτερος. Προσθέτει δὲ ὁ Τάκιτος ὅτι στὰ σύνορα τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ραιτίας (Νότιας Βαυαρίας) ὑπῆρχαν ἀκό-

6. A. SEVERYNS, *Homère, le cadre historique,* Bruxelles 1943, et sous le nouveau titre: *Grèce et Proche - Orient avant Homère,* Bruxelles 1960. E. MIREAUX, *Les poèmes homériques et l' Histoire grec-que,* 2. vol., Paris 1949. G. CAPOVILLA «L' Egitto e il mondo miceneo» *Aegyptus*, 39 (1959) 290-339, 40 (1960) 3-60. A.J.B. WACE-F.H. STUBBINGS, *A Companion to Homer,* Londres 1962. Cf. A. SEVERYNS, «Chronique Homérique», *Antiquité Classique,* 31 (1962) 275-302; P. VIDAL-NAQUET, «Ho-mère et le monde Mycénien», *Annales E.S.C.,* 18 (1963) 703-719. T. BLAWATSKAYA, «De l' épopée crétoise du XVIIe au XVe s. av. n. è», *Ziva Antika,* 25 (1975) 355-361. A. LAZAROU, «Présence helleni-que en Egypte romaine», *Graeco - Arabica,* II (1984) 51 κέ. Γιὰ πλατύτερη πληροφόρηση στὴν ἐπίδραση τῶν Ἑλλήνων στὴν Ἰβηρία βλ. καὶ A. GARCIA Y BELLIDO, *Hispania Graeca,* Barcelona 1948. M. ALMAGRO, *Les inscripciones ampuritanas, griegas, ibericas y latinas,* Barcelona 1952. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «L' influence grecque sur le monde ibérique», *VIII Congrès International d' Archéologie Classique,* Paris, 1965, 87-94. P. BOSCH-GIMPERA, «Les Grecs et les Ibères», *αὐτ.,* 111-118. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «Les soldats ibériques agents d' hellénisation et de romanisation», *Mélanges J. Carcopino, Paris 1966, 144 κ.έ.*

μη στὴν ἐποχή του μνημεῖα καὶ στῆλες μὲ ἑλληνικὲς ἐπιγραφές[7].

Πράγματι, ἐκτὸς τῆς θαλάσσιας ὁδοῦ, τοῦ Ἀτλαντικοῦ, ποὺ συνδέει τοὺς λαοὺς τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Βαλτικῆς, τοῦ εὐρωπαϊκοῦ βορρᾶ, ἤδη στοὺς ἀρχαίους χρόνους δυνατὴ εἶναι ἡ ἐπικοινωνία τους καὶ διὰ ξηρᾶς. Πρόκειται γιὰ τὴν ὁδὸ τοῦ ἠλέκτρου, ποὺ συγκομίζεται στὴ Βαλτικὴ καὶ στὴ Βόρεια Θάλασσα καὶ μετακομίζεται στὰ στόμια τοῦ Πάδου καὶ τοῦ Δουνάβεως, καθὼς ἐπίσης γιὰ τὴν ὁδὸ τοῦ Κασσιτέρου, ποὺ ἐξορύσσεται στὰ ὀρυχεῖα τῆς Κορνουάλλης καὶ φορτωμένος στὴ ῥάχη ἀλόγων, κατὰ τὸν Διόδωρο τὸν Σικελιώτη, μεταφέρεται μέσῳ τῆς κοιλάδας τοῦ Ροδανοῦ ἕως τὴ Μασσαλία.

Εἶναι τὸ σταυροδρόμι τῶν ποταμῶν, στὸ κέντρο τῆς Εὐρώπης, στὴν κοιλάδα τοῦ Ρήνου καὶ στὴν ὀρεινὴ περιοχή, μεταξὺ τοῦ Μέλανος Δρυμοῦ καὶ τῶν Ἄλπεων, στὶς πηγὲς τῶν τριῶν μεγάλων ποταμῶν τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ Ροδανοῦ, τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Δουνάβεως, ὅπου οἱ μαρτυρίες εἶναι εὔγλωττες, εὑρήματα σὲ τάφους, τύμβους, τῆς Ἑλβετίας, τῆς Ἀλσατίας, τοῦ Μέλανος Δρυμοῦ, τῆς Βάδης, τῆς Βαυαρίας, τῆς Βυττεμβέργης, πρὸ πάντων ἀγγεῖα χάλκινα, λίθινα ἐνώτια, χρυσᾶ καὶ κοραλλένια κοσμήματα ἑλληνικῆς καὶ ἐτρουσκικῆς προελεύσεως.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη δικαιώνει πανηγυρικὰ τὸν Στράβωνα, ὁ ὁποῖος ἐνωρίτερα διακηρύσσει ὅτι οἱ μύθοι, οἱ παραδόσεις, οἱ θρύλοι, περικλείουν πυρήνα ἱστορικό: «Ταῦτα οὐ ποιητῶν πλάσματά ἐστιν οὐδὲ συγγραφέων, ἀλλὰ γεγενημένων ἴχνη καὶ προσώπων καὶ πράξεων»[8].

Ὁ P. Demargne παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἐπίδραση τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου στὴν Εὐρώπη τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ δὲν ἀμφισβητεῖται διόλου, μολονότι δὲν ὁρίζε-

7. F. BENOIT, «Relations de Marseille grecque avec le monde occidental», *Revue d'Etudes Ligures,* 22 (1956), 7. Βλ. ἐπίσης R. DION, «Le problème des Cassitérides», *Latomus*, 41 (1952) 313 κέ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «La voie héracléenne et l' itinéraire transalpin d' Hannibal», *Hommages à Albert Grenier* édités par Marcel Renard, Coll, *Latomus*, 58 (1962), I, 527 κέ. R. BUSQUET, «Marseile a-t-elle ou n' a-t-elle civilisé la Gaule?», *Revue Historique*, 211(1954)1 κέ. P. JACOBSTHAL ET E. NEUFFER, «Gallia Graeca. Recherches sur l' hellénisation de la Provence», *Préhistoire*, 2 (1933) 1-64. F. BENOIT, «Observations sur les routes du commerce gréco-étrusque», *Actes du Colloque sur les influences helléniques en Gaule,* Dijon, les 29-30 avril – 1er mai 1957, Dijon 1958, 35 κέ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «Relations commerciales entre le monde ibéro-poenique et le Midi de la Gaule de l' époque archaique à l' époque romaine», *Revue d'Etudes Anciennes* 63 (1961) 319 κ.έ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Recherches sur l' hellénisation du Midi de Gaule,* Aix-Gap 1965. P. COLLART, «Peut-on parler d' une hellénisation de la Suisse?», *Actes*... Dijon 1958, 43 κέ. P.-M. DUVAL, «Les inscriptions gallo-grecques trouvées en France», *Αὐτ. 63 κέ.* J. CHARMASSON, «Grecs et Celtes dans la basse Vallée du Rhône», *Rivista di Studi Liguri,* 34 (1968) Omag- gio a Fernand Benoit, II, 1972, 106 κέ.

8. ΣΤΡΑΒ., I, 23.

ται ἐπακριβῶς τὸ χρονικὸ διάστημα, κατὰ τὸ ὁποῖο ἀσκεῖται, οὔτε τὸ σημεῖο ἕως τὸ ὁποῖο ἐκτείνεται[9]. Ἐν τούτοις ὁ Luigi Bernabo Brea βεβαιώνει ὅτι ἡ μυκηναϊκὴ ἐξάπλωση ἐξακριβώνεται ἐπιστημονικὰ στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ μάλιστα τὰ ἴχνη της φθάνουν ὁλοφάνερα ἕως τὴ Νότια Ἀγγλία. Τὴν χαρακτηρίζει δὲ ὡς θεμελιώδη παράγοντα ἀναπτύξεως τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Δύσεως[10].

Πάντως ἡ χώρα, τὴν ὁποία κυριολεκτικὰ κατακλύζουν οἱ Ἕλληνες, εἶναι ἡ γειτονικὴ Ἰταλία. Στὸν Ἄγγλο ἱστορικὸ Grote φαίνεται πιθανὸ ὅτι καὶ πρὸ τῶν ἱστορικῶν χρόνων τολμηροὶ Ἕλληνες θαλασσοπόροι πῆγαν στὴν Ἰταλία, κατέλαβαν ἐδάφη κατάλληλα γιὰ τὴν ἄσκηση τοῦ ἐμπορίου ἢ τῆς πειρατείας, ποὺ ἀποτελοῦσε τρόπο ζωῆς καὶ μάλιστα καθόλου ὑποτιμητικό, καὶ ἐγκαταστάθηκαν μόνιμα. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἔχουν οἰκιστὴ οὔτε μητρόπολη καὶ πρυτανεῖο, ὅπως οἱ μετέπειτα ἀποικίες, ἀνατρέχουν στὶς μυθικὲς παραδόσεις καὶ ἀναζητοῦν ἕνα ἀποικιστὴ μεταξὺ τῶν ἡρώων, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὴν ἅλωση τῆς Τροίας, περιπλανήθηκαν σὲ διάφορες ἀκτὲς τῆς Μεσογείου, ὅπου πιστεύεται, ἔκτισαν πόλεις ἐπώνυμες ἢ δίνοντας ὀνόματα προσφιλῶν τους προσώπων[11].

Στὴν περιοχὴ τῆς Ἀπουλίας καταφεύγει μετὰ τὰ Τρωϊκὰ ὁ Διομήδης καὶ ἱδρύει βασίλειο («Διομήδους πεδία»). Ἐξ ἄλλου στὸ Ἀδριατικὸ πέλαγος συστάδα νησιῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὀνομάζεται Διομήδειαι νῆσοι, σήμερα δὲ Τρεμίτι νῆσοι. Ἐπίσης στὴν Ἰταλία ἀναφέρονται καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ Φιλοκτήτη καὶ τοῦ Ὀδυσσέα.

Τὴν προϊστορικὴ παρουσία Ἑλλήνων στὴν ἰταλικὴ χερσόνησο ἐπικυρώνουν ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα, ποὺ συμβάλλουν στὴν ἑρμηνεία τῆς συνθέσεως καὶ διαδόσεως τῶν ἡρωϊκῶν καὶ μυθικῶν παραδόσεων. Οἱ πανάρχαιοι τάφοι, ποὺ ὑπάρχουν στὴν Καιρέα (Ἀγύλλα) καὶ στὸ Ἄλσιο, καθὼς καὶ οἱ ἀρχαιότεροι στὴν Πραινεστό, πανόμοιοι μὲ τοὺς θησαυροὺς τοῦ Ὀρχομενοῦ, τὰ τείχη τῆς τυρρηνικῆς πόλεως Πύργων, τοπωνύμιο ποὺ ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸν ὅρο τείχη, τὰ ὁποῖα ἐδῶ εἶναι τῆς ἴδιας τεχνοτροπίας μὲ ἐκεῖνα τῆς Τίρυνθας, τὸ οἰκοδόμημα στὰ τείχη τῆς πόλεως Τούσκλου, τὸ οἴκημα Tullianum στὴ Ρώμη, στοὺς πρόποδες τοῦ Καπιτωλίου, οἱ πύλες τῆς πόλεως Ἁρπίνας, κτισμένες κατὰ τὸν ἴδιο ρυθμὸ μὲ ἐκεῖνον τῶν πυλῶν τῶν Μυκηνῶν ἢ ἡ ὁμοιότητα τῆς κατασκευῆς τῶν

9. P. DEMARGNE, «La contribution hellénique», *Sources archéologiques de la civilisation européenne.* Colloque International-Mamaia (Roumanie) 1-8 Septembre 1968, Bucarest 1970, 76.

10. Αὐτ., 88.

11. Πβ. ΚΑΣΤΟΡΧΗ, 86. Βλ. καὶ G. PUGLIESE CARRATELLI, «Per la storia delle relatizoni micenee con l' Italia», *La parola del Passato* (PP), 13 (1958) 205-220, E. PERUZZI, «Il minocio è indoeuropeo?», Achei nell' Etruria e nel Lazio?», PP, 17 (1962) 5-25. L. VAGNETTI, «I Micenei in Italia: documentazione archeologica», PP, 25 (1970) 359-380.

ὑπόγειων ὀχετῶν τῆς Κωπαΐδας καὶ τῆς Ἀλβανῆς λίμνης στὴν Ἰταλία, ἐκλαμβάνονται εἴτε ὡς αὐθεντικὰ δημιουργήματα Ἑλλήνων ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς ἢ ἀπομιμήσεις μεταγενέστερες.

Στὶς ἐκφάνσεις τῆς ἑλληνικῆς παρουσίας στὴ χερσόνησο τῶν Ἀπεννίνων ἐντάσσεται καὶ ὁ τυρρηνικὸς ναός, ποὺ θεωρεῖται ὡς διαφορετικὸ εἶδος ἑλληνικῶν ναῶν. Ἄλλως τε οἱ Ἕλληνες φέρουν πρωτίστως μαζί τους στὴν Ἰταλία τοὺς θεοὺς καὶ τὰ λατρευτικά τους ἔθιμα χάρη καὶ στὴ θρησκευτικὴ ἀνοχὴ τῶν Ρωμαίων, τοὺς ὁποίους προσφυέστατα ἐγκωμιάζει ὁ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς: «Καὶ ὃ πάντων μάλιστα τεθαύμακα καίπερ μυρίων ὅσων εἰς τὴν πόλιν ἐληλυθότων ἐθνῶν, οἷς πολλὴ ἀνάγκη σέβην τοὺς πατρίους θεοὺς τοῖς οἴκοθεν νομίμοις, οὐδενὸς εἰς ζῆλον ἐλήλυθε τῶν ξενικῶν ἐπιτηδευμάτων ἡ πόλις δημοσία»[12].

Σύμφωνα μὲ τὶς γνωστότερες παραδόσεις ὁ πρῶτος θεός, ποὺ εἰσέρχεται στὴν Ἰταλία καὶ ἱδρύει βασιλεία στὸ Λάτιο εἶναι ὁ Κρόνος. Ἔπειτα παρουσιάζεται ὁ Ἀρισταῖος, γιὸς τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ τῆς Κυρήνης, καὶ διδάσκει γεωργία, δενδροφυτεία καὶ μελισσουργία. Ἀκολουθεῖ ὁ Δαίδαλος, ποὺ διαδίδει τὶς τέχνες, καὶ ὁ Εὔανδρος, ποὺ κτίζει κοντὰ στὸν Τίβερι τὸ Παλλάντιο κατ' ἀπομίμηση τοῦ μητροπολιτικοῦ τῆς Ἀρκαδίας καὶ ἀποκαλύπτει τὴν χρήση τῶν γραμμάτων. Ὁ Τάκιτος γράφει σχετικὰ τὰ ἑξῆς: «Aborigines Arcade ab Evandro didicerunt litteras, et forma litteris Latinis quae veterrimis»[13].

Κατὰ τὸν Brenous οἱ ἀρχαιότερες ἑλληνικὲς ἐγκαταστάσεις ἀνάγονται στὴν ἐποχὴ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ἡ δὲ Κάτω Ἰταλία ἢ Μεγάλη Ἑλλὰς σχηματίζει μιὰ ἑλληνικὴ ἀποικία μὲ τὶς πόλεις Κύμη, Βενεβεντός, Σύβαρις, Κρότων, Τάρας, Ρήγιον κ.λπ. Τὸ ἴδιο συμβαίνει στὴ Σικελία μὲ τὶς πόλεις Μεσσήνη, Συρακοῦσες, Κατάνη, Λεόντιον, Ἱμέρα, Γέλα, Ἀκράγας, ποὺ κατοικοῦνται ἀπὸ Ἕλληνες μετανάστες. Ἐπὶ πλέον, συνεχίζει ὁ Brenous, στὸ Κανύσιον, τὸ ὁποῖο ἵδρυσαν οἱ Ἀργεῖοι, ὅπως καὶ γενικὰ στὸ ἡμιελληνικὸ ἔδαφος τῆς Ἀπουλίας, ὅπου εἶναι ἡ γενέτειρα τοῦ Ὁρατίου, ἡ ὁμιλουμένη γλώσσα ἀποτελοῦσε κράμα ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς (Canucini more bilinguis), καθὼς καὶ στὸ Βρύττιον, τοῦ ὁποίου τοὺς κατοίκους ὁ Ἔννιος ὀνομάζει δίγλωσσους, ἐξ αἰτίας ἴσως τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματός τους, ποὺ προῆλθε ἀπὸ στοιχεῖα ἑλληνικὰ καὶ ὀσκικὰ σὲ ἴση ἀναλογία[14].

12. ΔΙΟΝ. ΑΛΙΚ., 2, 19.

13. TAC., Ann., 11, 14. Βλ. καὶ J. BERARD, «Ecriture pré-alphabétique en Italie», *Minos,* 2, II (1956) 65 κ.ἑ. G. PUGLIESE CARRATELLI, «Sui segni di scrittura eoliani di origine minoica», *Κωκάλος,* 1 (1955) 5-9, G.B. PELLEGRINI, «Origine e diffusione degli Alfabeti preromani nell' Italia superiore», *Spina e l' Etruria Padava, Atti I Conv. S.E.* 1957, 181-196, 1959. E. PERUZZI, «Romolo e le lettere greche», PP, 24 (1969) 161-189.

14. J. BRENOUS, *Etudes sur les hellénismes dans la syntaxe latine,* Paris, 1895, 46.

Ὁ Väänänen διατυπώνει τὴ γνώμη ὅτι ἡ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ ἀποκτᾶ κεφαλαιώδη σπουδαιότητα τόσο γιὰ τὸν τρόπο ζωῆς ὅσο καὶ γιὰ τὴ γλώσσα τῶν Ρωμαίων[15]. Εἰδικὰ τὴ γλώσσα κατατάσσει στὰ πρωταρχικὰ τεκμήρια τῆς ἑλληνικῆς προσφορᾶς καὶ ὁ Marouzeau[16].

Κατὰ τὴ διερεύνηση τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων ἔχει ἀπασχολήσει πολὺ ὁ συσχετισμὸς τῆς καταγωγῆς τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου καὶ γενικὰ τῆς λατινικῆς γλώσσας. Ὁ Κουιντιλιανὸς εἶχε ἤδη τονίσει: «Aeolica ratione est sermo noster simillimus»[17]. Ἀπὸ τοὺς συγχρόνους μας ἐντυπωσιάζει ὁ Gabba μὲ τὴ μελέτη του, ποὺ ἐπιγράφει: «Ἡ Λατινικὴ ὡς διάλεκτος τῆς Ἑλληνικῆς»[18]. Παλαιότερα ὁ W. Kroll βασιζόμενος στοὺς Τυραννίωνα καὶ Βάρρωνα εἶχε διαβεβαιώσει ὅτι ἡ λατινικὴ εἶναι μία αἰολικὴ διάλεκτος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας[19]. Ἡ διάχυτη αὐτὴ πίστη ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἐκπληκτικὴ ἐξοικείωση τῶν Ρωμαίων μὲ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, τὴν ὁποία σπουδάζουν ἀπὸ τὴν παιδική τους ἡλικία, δηλαδὴ προτοῦ ἐμπεδώσουν τὴ γνώση τῆς μητρικῆς λατινικῆς καὶ συνεπῶς εἰς βάρος της, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Egger χρησιμοποιώντας λατινικὲς πηγές. "A graeco sermone puerum incipere malo… quia disciplinis quoque graecis primus instituendus est, unde et nostrae fluxerunt. Non tamen hoc adeo superstitiose velim fieri, ut diu tantum loquatur graece aut discat, sicut plerisque moris est"[20].

Οἱ Ρωμαῖοι ἀντιλαμβάνονται ἔγκαιρα καὶ ἄριστα τὴν πολιτισμικὴ ἀξία καὶ πολλαπλῆ χρησιμότητα τῆς παραμονῆς τῶν Ἑλλήνων στὴν Ἰταλία, ὅπως πειστικὰ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ μέτρα[21], ποὺ λαμβάνουν, γιὰ νὰ μὴ ἐπαναπατρισθοῦν στὴ μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα λόγῳ τῆς βαθμιαίας ἐπεκτάσεως τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας πρὸς τὴ Μεγάλη Ἑλλάδα καὶ Σικελία. Μὲ πολλὴ δὲ εὐχαρίστηση βλέπουν τὴ μετακίνηση Ἑλλήνων ἀπὸ πόλεις τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος καὶ Σικελίας πρὸς ἐγκατάσταση στὴ Ρώμη γι' ἀναζήτηση καλύτερης τύχης. Οἱ πολυάριθμοι Ἕλληνες ποὺ καταφθάνουν στὴ Ρώμη, εἴτε ὡς μέτοικοι εἴτε ὡς πάροικοι, συντελοῦν ἀποφασιστικὰ στὸν ἐξελληνισμὸ τῶν Ρωμαίων. Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς δεσπόζει. Ὁ ἑλληνικὸς τρόπος ζωῆς μεταγγίζεται αὐτούσιος. Ὅσο γνωστότερη

15. V. VÄÄNÄNEN, *Introduction au latin vulgaire,* Paris 1967, 10.
16. J. MAROUZEAU, *Quelques aspects de la formation du latin littéraire,* Paris 1949, 128.
17. QUINT., 1, 5, 58.
18. E. GABBA, «Il latino come dialetto greco», *Miscellanea di studi Alessandrini in memoria di Augusto Rostagni,* Torino 1963, 188-194.
19. W. KROLL, Geschichte der Klassischen Philologie, 2. Aufl., Berlin - Leipzig 1919, 44 κ.ἑ.
20. QUINT., Inst. orat., 1, 1, 12.
21. TIT. LIV. XXVII, 35, 4 καὶ XXIX, 1, 14-19. Βλ. καὶ G.MANGANARO, «Città di Sicilia en santuari panellenici nel III e II sec. a. C», *Historia* (1964) 430-431.

γίνεται στοὺς Ρωμαίους ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας τόσο περισσότερο διεγείρεται ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία τους, ὥστε νὰ μὴ ἐμφανίζονται κατώτεροι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες.

Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἡ Ρώμη δίνει τὴν ἐντύπωση πόλεως ἑλληνικῆς[22], διότι ἐπιπροσθέτως ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ἀποβαίνει ὄργανο καθημερινῆς συνομιλίας. Ὡς πρὸς τὴν ἑλληνικὴ ὄψη τῆς Ρώμης ὁ Boyancé φρονεῖ ὅτι μεγάλο μέρος τῶν κατοίκων της ἦταν ὁπωσδήποτε ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ ὅτι τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα χρησιμοποιοῦσε ἡ ἀνώτερη ρωμαϊκὴ κοινωνία[23]. Ἀλλὰ ὁ Kramer σὲ πρόσφατο δημοσίευμά του διακηρύσσει ὅτι ἡ γνώμη, κατὰ τὴν ὁποία μόνο τὸ μορφωμένο κοινὸ ἔχει βαθύτερες γνώσεις τῆς ἑλληνικῆς, ἔρχεται σὲ πλήρη ἀντίθεση πρὸς τὶς πηγές. Ὡς ἀπόδειξη φέρει τὴν Cena Trimalchionis, ποὺ προϋποθέτει διγλωσσία στὰ κατώτερα στρώματα τοῦ ρωμαϊκοῦ πληθυσμοῦ. Ἔτσι ἀναγνωρίζει τὸν δίγλωσσο χαρακτήρα τῆς Ρώμης. Ἐπεκτείνοντας τὴν ἔρευνά του διακρίνει μὲ βάση τὸ «Σατυρικὸν» τοῦ Πετρωνίου παρόμοια διγλωσσία τῆς Νότιας Ἰταλίας[24].

Ὁ Denys van Berchem θεωρεῖ τοὺς θεσμοὺς τῆς Ρώμης ἑλληνικούς[25], διαδεδομένους ἀπὸ Ἕλληνες, ποὺ αἰσθάνονται σ' αὐτήν, ὅπως στὴν πατρίδα τους.

Τολμηρότερος πράγματι προβάλλει ὁ Bayet, ὁ ὁποῖος σὲ μελέτη εἰδικὴ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Ρώμη, ἡ ἀρχέγονη, εἶναι ἵδρυμα ἑλληνικό, ἀκριβέστερα ἀρκαδικό[26]. Προβαίνει δὲ σὲ ἀνάλυση ἐξονυχιστική, σύγκριση τέλεια καὶ ἑρμηνεία πλήρη τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν παραδόσεων, ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν ἐπικοινωνία Ἑλλήνων καὶ λαῶν τῆς Ἰταλίας τῶν μυθικῶν χρόνων. Κατ' ἐξοχὴν ἐξετάζει τὶς προϊστορικὲς μεταναστεύσεις Ἀρκάδων πρὸς τὴν Ἰταλία.

Ἀσφαλῶς εἶναι γνωστὸ ὅτι προηγεῖται ὁ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν ἐπιμελημένη συλλογὴ ὅλων τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν παραδόσεων ἔσπευσε στὴν ἀκριβῆ παρουσίασή τους στὸ πρῶτο βιβλίο τῆς ρωμαϊκῆς του

22. G. MANGANARO, «Un senatus consultum in greco dei Lanuvini e il rinovo della cognatio con i Centuripini», *Rendiconti dell'Accademia di Napoli,* (1963), 23 κέ. G.K. GALINSKY, *Aeneas, Sicily and Rome,* Prinston 1963, 172 κέ. D. KIENAST, «Rom und die Venus von Eryx», *Hermes,* (1965) 448 κέ. D. ROUSSEL, *Les Siciliens entre les Romains et les Carthaginois,* Paris 1970, 129.

23. P. BOYANCE, «La connaissance du grec à Rome», *Revue des Etudes Latines,* 34 (1956), 125.

24. J. KRAMER, «L' influence du grec sur le latin populaire: quelques réflexions», *Studii Clasice,* 18 (1979) 127 σημ. 1 καὶ 131.

25. D. VAN BERCHEM, «Rome et le monde grec au VIe siècle avant notre ère», *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire offerts à André Piganiol,* Paris 1966, 748.

26. J. BAYET, «Les origines de l' arcadisme romain», *Mélanges de l'Ecole Française de Rome* (1920), 63.

ἀρχαιολογίας.

Γιὰ τὴν ἀξία τῶν μυθικῶν παραδόσεων οἱ γνῶμες τῶν εἰδικῶν διΐστανται. Τὸν παρελθόντα ἤδη αἰώνα ὁ Καστόρχης γράφει: «Τὸ κύρος τούτων, μαρτυρούμενον ὑπὸ σπουδαίων τῆς ἀρχαιότητος συγγραφέων, οὓς ὀνομάζει ὁ Διονύσιος, ἔμενεν ἑδραῖον παρά τε τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι καὶ Ρωμαίοις καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις ἔτι μέχρι τῶν χρόνων τῆς τῶν καθ' ἡμᾶς Γερμανῶν αὐστηρᾶς κριτικῆς»[27].

Μὲ τὴν ἀντίληψη αὐτή, ὁ καθηγητὴς τῆς λατινικῆς φιλολογίας καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Εὐθύμιος Καστόρχης, τὶς προϊστορικὲς μεταναστεύσεις Ἑλλήνων στὴν Ἰταλία χρονολογεῖ καὶ τὶς κατατάσσει σὲ τρεῖς διαδοχικές. Ἡ πρώτη καὶ ἡ τρίτη εἶναι ἀρκαδικές, ἡ δὲ ἐνδιάμεση θεσσαλική, γιὰ τὴν ὁποία ἤδη ἔγινε λόγος. Στὶς δύο ἀρκαδικὲς προσθέτει καὶ μερικὴ συμμετοχὴ Ἀρκάδων κατὰ τὴ μετάβαση τοῦ Ἡρακλῆ πρὸς τὴν Ἐρύθεια. Ἀρύεται δὲ τὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸν Ἁλικαρνασσέα: «Κατὰ τὰς τοῦ Διονυσίου ἐρεύνας, τρεῖς ἑλληνικαὶ μεγάλαι ἀποικίαι ἢ στόλοι ἐπερατώθησαν ἐξ Ἑλλάδος εἰς Ἰταλίαν πρὸ τῶν Τρωϊκῶν. Ἡ μὲν πρώτη καὶ ἀρχαιοτάτη ἡ τῶν Ἀβοριγίνων, κληθέντων οὕτως ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῶν ὀρέων οἰκήσεως αὐτῶν, ὑπὸ Οἰνώτρου καὶ Πευκετίου, τοὺς Λυκάονος παῖδας, μεταβᾶσα ἀπὸ Ἀρκαδίας εἰς Ἰταλίαν ἑπτακαίδεκα γενεαῖς πρὸ τῶν Τρωϊκῶν· ὧν ὁ μὲν Πευκέτιος κατέλαβε τῆς Ἰαπυγίας τὸ μέρος, ὅπερ κατῴκουν ὕστερον οἱ ἀπ' αὐτοῦ Πευκέτιοι κληθέντες, ὁ δὲ Οἴνωτρος, εἰς τὸν πρὸς δυσμὰς κείμενον κόλπον προσορμίσας, τὸν τυρρηνικόν, κατέσχε τὴν παρ' αὐτὸν χώραν, ἥτις Οἰνωτρία ἀπ' αὐτοῦ ὠνομάσθη (βλ. βιβλ. 1, 11 κ.ἑ.)…

Τρίτη δὲ ἀποικία ἦλθεν ἐξ Ἀρκαδίας ἑξηκοστῷ ἔτει πρὸ τῶν Τρωϊκῶν ὑπὸ τὸν Εὔανδρον τοῦ Ἑρμοῦ καὶ Θέμιδος, ἢ Καρμέντης κατὰ τοὺς Ρωμαίους ἀρχαιολόγους, ἥτις ἔκτισε τὸ παρὰ τὸν Τίβεριν Παλλάντιον, κληθὲν οὕτως τότε ἀπὸ τῆς ἀρκαδικῆς μητροπόλεως, ὅθεν ὡρμᾶτο ἡ ἀποικία αὕτη, ὕστερον δὲ Παλάτιον. (1,31 κ.ε.).

Εἰς ταύτας τὰς ἀποικίας προσέρχεται καὶ ἄλλη ὀλίγοις ὕστερον ἔτεσιν ὑπὸ τὸν Ἡρακλέα, ἐκ Πελοποννήσου καὶ αὕτη Φενεατῶν καὶ Ἐπειῶν, οἵτινες μὴ ἀκολουθήσαντες τὸν εἰς Ἰβηρίαν ἀπελθόντα Ἡρακλέα, ἔμειναν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ κατῴκησαν τὸν Σατόριον ἢ Κρόνιον λόφον τῆς Ρώμης, τὸν ἀπέναντι τοῦ Παλατίου (1,34 κ.ἑ.)»[28].

Ἐξ ἄλλου καὶ αὐτὴ ἡ πλοκὴ τοῦ Τρωϊκοῦ μύθου συνυφαίνεται μὲ τὸν Ἑλλη-

27. ΚΑΣΤΟΡΧΗ, 4.
28. ΑΥΤ., 84-85.

νισμὸ τῆς Ἰταλίας. Ἤδη ὁ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἀνάγει τοὺς Αἰνεΐδες σὲ ὑπόστρωμα ἀρκαδικό. Ὑπενθυμίζει τὴ θεωρία τοῦ Ἀριαίθου, ποὺ τοποθετεῖ τὸν Αἰνεία στὴν Ἀρκαδία καὶ ἐκείνη τοῦ ἐλεγειακοῦ ποιητῆ τῆς Ἀρκαδίας Ἀγαθύλλου, ὅπου ἀναφέρεται ἡ διαμονὴ τοῦ Αἰνεία στὴν Ἀρκαδία πρὶν ἀπὸ τὴ μετάβασή του στὴν Ἰταλία. Ἰδιαίτερα ἐπιμένει στὶς γενεαλογίες, κατὰ τὶς ὁποῖες ἡ φυλὴ τοῦ Αἰνεία κατάγεται ἀπὸ τοὺς Ἀρκάδες ἥρωες Πάλλαντα καὶ Ἄτλαντα.

Αὐτὰ δὲν ἀποτελοῦν εὐσεβεῖς πόθους τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ὁ σύγχρονος τοῦ Διονυσίου Βιργίλιος, ὁ ἐθνικὸς ποιητὴς τῶν Ρωμαίων, εἰσάγει τὴ συγγένεια στὴν Αἰνειάδα του μὲ στίχους ἐμπνευσμένους. Ὅπως σημειώνει ὁ André Bellessort, ἐπιμένοντας στὴν κοινὴ καταγωγὴ καὶ ἀποδίδοντας τὴν ἵδρυση τῶν ἰταλικῶν πόλεων στὴ μεγάλη μυθικὴ ἀριστοκρατία τῆς Ἀρκαδίας, ὁ Βιργίλιος κολάκευε τὴν ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια τῶν Ρωμαίων[29].

Παραστατικὴ εἶναι ἡ συνάντηση καὶ ἀποκαλυπτικὴ ἡ συνομιλία Αἰνεία καὶ Πάλλαντος:

Forte die sollemnen illo rex Arcas honorem
Amphitryoniade magno divisque ferebat
ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
una omnes iuvenum primi pauperque senatus
tura dabant tepidusque cruor fumabat ad aras.
Ut celsas videre rates atque inter opacum
adlabi nemus et tacitos incumbere remis,
terrentur visu subito cunctique relictis
consurgunt mensis. Audax quos rumpere Pallas
sacra vetat raptoque volat telo obvius ipse
et procul e tumulo: “Iuvenes, quae causa subegit
ignotas temptare vias? quo tenditis?” inquit.
“Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis an arma?
Tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta

29. VIRGILE, *Enéide,* VII-XII, texte établi par RENE DURAND et traduit par ANDRE BELLESSORT, éd., 6e, Paris «Les Belles Lettres» 1954, 51 σημ. 1. Βλ. καὶ J. PERRET, *Les origines de la légende troyenne de Rome,* Paris 1942.

paciferaeque manu ramun praetendit olivae:
“Troiugenas ac tela vides inimica Latinis,
quos illi bello profugos egere superbo.
Evandrum petimus. Ferte haec et dicite lectos
Dardaniae venisse duces socia arma rogantis”.
Obstipuit tanto percussus nomine Pallas:
“Egredere, o quicumque es”, ait, “coramque parentem
adloquere ac nostris succede penatibus hospes”.
Excepitque manu dextramque amplexus inhaesit.
Progressi subeunt luco fluviumque relinquont.
Tum regem Aeneas dictis adfatur amicis:
“Optune Graiugenum, cui me Fortuna precari
et vitta comptos voluit praetendere ramos,
non equidem extimui, Danaum quod ductor et Arcas
quodque a stirpe fores geminis coniunctus Atridis,
sed mea me virtus et sancta oracula divom
cognatique patres, tua terris didita fama,
coniunxere tibi et fatis egere volentem.
Dardanus, Iliacae primus pater urbis et auctor.
Electra, ut Grai perhibent, Atlantide cretus,
advehitur Teucros; Electram maximus Atlas
edidit, aetherios umero qui sustinet orbis.
Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
Cyllenae gelido conceptum vertice fudit;
at Maiam, auditis si quicquam credimus, Atlas,
idem Atlas generat, caeli qui sidera tollit.
Sic genus amborum scindit se sanguine abuno”.

Ὁ P. Boyancé πιστεύει ὅτι ἡ Τρωϊκὴ παράδοση ἀποσκοπεῖ στὴν προσέγγιση τῶν Ρωμαίων μὲ τὴν ἑλληνικὴ ψυχή. Κατὰ τὸν Bayet ἡ ἀρκαδικὴ παράδοση περικλείει πραγματικότητα, δεδομένα, γεγονότα. Δὲν πηγάζει ἀπὸ ἁπλῆ πρόθεση

κολακείας τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Γι' αὐτὸ φρονεῖ ὅτι δὲν πρέπει νὰ μελετᾶται ὡς ἔργο τῆς φαντασίας ἢ τῆς εὑρησιέπειας τῶν χρονογράφων[30]. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ κατὰ τρόπο ἀπόλυτα κατηγορηματικὸ δὲν δέχεται τὴν ἄποψη τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ συνόλου τῶν ρωμαϊκῶν παραδόσεων μὲ τὴν κλασική τους μορφὴ ὡς προϊόντος μυθογραφίας μὲ προδιαγεγραμμένο σκοπὸ τὴν ἐξύμνηση μιᾶς οἰκογένειας ἢ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους[31].

Τὸ γνώρισμα, ποὺ διακρίνει τὴν παράδοση τοῦ Εὐάνδρου καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ ἀρκαδισμοῦ, εἶναι ὁλοφάνερα ἡ τέλεια οὐδετερότητα, ἡ ἀπουσία ὁποιασδήποτε σκοπιμότητας ἢ μεροληψίας. Δὲν ἀποβλέπουν σὲ τίποτε καὶ δὲν ἐξυπηρετοῦν κανένα. Ἄλλως τε οἱ καταλογογράφοι γενεαλογιῶν δὲν ἐπιχειροῦν καμμιὰ χρήση. Οἱ χρονογράφοι τῆς κλασικῆς ἐποχῆς ἔχουν προσδέσει τὴ Ρώμη σὲ στρῶμα ἑλληνοτρωϊκὸ χωρὶς τὴν παρεμβολὴ τοῦ Εὐάνδρου. Ἐπὶ πλέον στὸν πρῶτο πυρήνα ἡ ἀρκαδικὴ θεωρία δὲν εἶναι καὶ τόσο κολακευτικὴ γιὰ τοὺς αὐτόχθονες πληθυσμούς, στοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληνες τὴν ἐφαρμόζουν. Ἐν τούτοις ὁ ἀρκαδισμὸς καὶ ἐπιβιώνει καὶ εὐδοκιμεῖ στὴ Ρώμη καὶ γενικὰ στὴν Ἰταλία.

Ὁ Bayet ἀποτολμώντας ὁλικὴ θεώρηση τοῦ ρωμαϊκοῦ ἀρκαδισμοῦ ἀξιοποιεῖ ὅ,τι προγενέστεροι μελετητὲς εἶχαν προσφέρει, ὅπως ὁ E. Pais, καὶ αἰτιολογεῖ τὸ ἐγχείρημά του. Ταυτόχρονα δὲν ἀπορρίπτει τοὺς μύθους. Ἀντίθετα ἐπισημαίνει τὴν ὑπέροχη γοητεία τους καὶ ἀξιολογεῖ ὀρθότατα τὴν ἰδιάζουσα σπουδαιότητα. Ἀποκαλώντας τὴ Ρώμη ἀρκαδικὸ δημιούργημα προειδοποιεῖ ὅτι λαμβάνει ὑπ' ὄψη τὴν παράδοση, τὸ μύθο, γιὰ τὸν ὁποῖο ἐκφράζει τὴν ἀκόλουθη γνώμη: Ἕνας μύθος εἶναι ἕνα ἱστορικὸ γεγονός, μάλιστα δὲ ἀπὸ τὰ πολυτιμότερα, ἀφοῦ μᾶς ἀνοίγει τὴν ψυχὴ λαῶν, ποὺ ἔζησαν ἄλλοτε.

Ἐλέγχει μὲ σπάνια ὀξυδέρκεια καὶ κριτικὸ νοῦ ὅλες τὶς πληροφορίες, ποὺ περιέχονται στὶς διάφορες μυθικὲς παραδόσεις γιὰ τὶς μεταναστεύσεις Ἑλλήνων στὴν ἰταλικὴ χερσόνησο. Ὑποβάλλει δὲ σὲ λεπτομερῆ καὶ αὐστηρὸ ἔλεγχο τὶς ἀρκαδικὲς παραδόσεις γιὰ τὴν ἐξακρίβωση τῆς καταγωγῆς τῶν θεωρουμένων ὡς Ἀρκάδων λόγῳ τῆς συνυπάρξεως, συγχωνεύσεως καὶ τῆς ἀναπόδραστης συγχύσεως[32]. Ἐπιδίδεται μεθοδικὰ στὴν ἐτυμολόγηση ἀνθρωπωνυμίων καὶ τοπωνυμίων γιὰ τὴν ἀπαραίτητη συναγωγὴ συμπερασμάτων, ποὺ θεμελιώνουν τὴν ἐμπερίστατη ἀποτίμηση τῶν πραγματικῶν διαστάσεων τῆς παρουσίας Ἀρκάδων καὶ τῶν παντοειδῶν ἐπιδράσεών τους στὴν Ἰταλία καὶ στενότερα στὴ Ρώμη, ὥστε νὰ

30. ΑΥΤ.50--51, 62, 102--142.

31. BAYET, 64 σημ. 2 Πβ. E. PAIS, *Storia di Roma,* I, 1, 136. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Storia Critica*, I, 1, 204.

32. J. BERARD, *La colonisation grecque de l' Italie méridionale et de la Sicile dans l' Antiquité. L' histoire et la légende,* Paris P.U.F. 1957, 475.

δικαιολογεῖται ἡ δημιουργία τοῦ ζητήματος τοῦ ρωμαϊκοῦ ἀρκαδισμοῦ. Μελετᾶ τὴν προέλευση τῶν ἐθνικῶν Ἰταλός, Ἰταλία, Λατίνος, καθὼς καὶ τοῦ ὀνόματος Ρώμη τόσο ὡς ἀνθρωπωνυμίου ὅσο καὶ ὡς τοπωνυμίου. Ἀπομονώνει στοιχεῖα τῶν παραδόσεων, ποὺ ἀφοροῦν στοὺς Τρῶες καὶ στὸν Ὀδυσσέα, καὶ τὰ συσχετίζει μὲ ἀντίστοιχα ἀρκαδικά.

Σχολιάζει προσεκτικὰ παρατηρήσεις συγχρόνων του συγγραφέων, οἱ ὁποῖοι ἁπλοποιοῦν ὑπερβολικὰ τὸν ρωμαϊκὸ ἀρκαδισμό, ὅπως νομίζει ὅτι πράττει ὁ Piganiol, τοῦ ὁποίου καταχωρίζει κατὰ λέξη τὴν ἐπίμαχη περικοπή: «Λέγοντας ὅτι οἱ Ρωμαῖοι κατάγονται ἀπὸ τοὺς Πελασγοὺς ἢ τοὺς Ἀρκάδες, εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα ἤ, ἐὰν προτιμᾶ κάποιος, ἡ ἀρκαδικὴ παράδοση εἶναι παραλλαγὴ τῆς πελασγικῆς παραδόσεως, ἐμπνευσμένη χωρὶς ἀμφιβολία ἀπὸ ἐπιφανειακὴ ἐπισήμανση μιᾶς ἀναλογίας μεταξὺ τῶν τελετῶν τοῦ Λουπερκαλίου καὶ τῆς λατρείας τοῦ Πανὸς Λυκαίου»[33]. Ὁ Bayet ἀντιπαρατηρεῖ ὅτι ὁ Piganiol, δυστυχῶς, δὲν ἀποδεικνύει τὴν πρότασή του καὶ δὲν κατατάσσει χρονολογικὰ τὰ γεγονότα. Κατὰ τὸν Bayet ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ ἀρκαδισμοῦ στὴ Ρώμη δὲν πραγματοποιεῖται τόσο ἁπλᾶ καὶ δὲν τεκμηριώνεται ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς ἀρκαδικῆς θεωρίας στὴν Ἰταλία ὡς παραλλαγῆς τῆς πελασγικῆς θεωρίας. Τὸ ἀντίθετο εἶναι ἴσως ἀληθέστερο. Γιὰ τὸν ἀρκαδισμὸ τῶν Πελασγῶν παραπέμπει στὸν Παυσανία, VIII, 4,1: «Avec Arcas, fils de Callistô, fille de Lycaon, la Pelasgie se nomme Arcadie, et les Pélasges Arcadiens»[34].

Ἐπεκτείνει τὴ διερεύνηση τῶν ἀρκαδικῶν θρησκευτικῶν καὶ λατρευτικῶν ἐθίμων τῆς Ρώμης. Δὲν μένει ἄσχετη μὲ τὴν Ἀρκαδία οὔτε ἡ Λύκαινα[35], τὸ ἐθνικὸ σύμβολο τῶν Ρωμαίων. Ἐπιμένει στὴν ἐξιστόρηση τῆς καθιερώσεως τῆς Λυκείας Ἀρτέμιδος[36], τοῦ Λυκείου Διὸς καὶ τοῦ Λυκείου Ἀπόλλωνος.

Ἀπὸ τὴν ἐνδελεχῆ μελέτη τῶν παραδόσεων συμπεραίνει ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἰταλίας σταδιακὰ σχηματίζουν ἕνα σύστημα «ἀρκαδικό», μοναδικό, κατὰ τὸ ὁποῖο ὡς κοιτίδα τους ἐκλαμβάνεται ἡ Ἀρκαδία, κατ' ἐπέκταση δὲ οἱ ἀρχαιότεροι κάτοικοι τῆς Ἰταλίας καὶ τὰ θέσμιά τους ἔχουν κοινὴ ἀρκαδικὴ προέλευση.

Μετὰ τὴν ἐτρύφηση στὶς παραδόσεις ἐξακολουθεῖ τὴν ἀναζήτηση καὶ ἐξήγηση τῆς τόσο διάχυτης θεωρίας τοῦ ρωμαϊκοῦ ἀρκαδισμοῦ μὲ τὴν ἐπισταμένη παρακολούθηση τῶν μεταναστεύσεων τῶν Ἀρκάδων κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους.

---

33. A. PIGANIOL, *Essai sur les origines de Rome,* Paris 1917, 54.

34. BAYET, 95 σημ.

35. Πβ. J. CARCOPINO, *La Louve du Capitole*, Paris 1925.

36. Πβ. S. REINACH, «L' Artemis Arcadienne et la déesse aux serpents de Cnossos», *Bulletin de Correspondance Hellénique* 30 (1906)150-160, C. AMPOLO, «L' Artemide di Marsiglia e la Diana dell' Aventino», PP, 25 (1970) 359-380.

Κατὰ πρῶτον ἐπισημαίνει τὴ δραστηριότητα τοῦ Μικύθου τοῦ Χοίρου, γιὰ τὸν ὁποῖο ἤδη ὁ Ἡρόδοτος γράφει: «… καὶ Τεγέην τὴν Ἀρκάδων οἰκήσας ἀνατέθηκε ἐν Ὀλυμπίῃ τοὺς πολλοὺς ἀνδριάντας»[37]. Φυσικά, μετὰ τὴν ἀπόκτηση πλούτου στὴν Ἰταλία ἐπανέρχεται στὴ γενέτειρα γιὰ μόνιμη ἐγκατάσταση.

Ἡ ἐπικοινωνία αὐτή, ποὺ χρονικὰ τοποθετεῖται μετὰ τὸ 476 π.Χ., δὲν εἶναι ἡ πρώτη. Προϋπάρχουν πυκνότερες καὶ διαρκέστερες χάρη στοὺς Ἀρκάδες μισθοφόρους, τῶν ὁποίων τὴν ἀνάγκη αἰσθάνονται οἱ Συρακοῦσες καὶ πρὸ τοῦ 480 π.χ. Ὀνομαστοὶ εἶναι οἱ ἀρχηγοὶ Φόρμις ἀπὸ τὴ Μαίναλο καὶ Πραξιτέλης ἀπὸ τὴ Μαντίνεια. Οἱ Ἀρκάδες ἔχουν τὴ φήμη τῶν καλύτερων μαχητῶν καὶ ἀποβαίνουν περιζήτητοι. Δὲν εἶναι ἀποκλειστικὴ ἐντύπωση τῶν ἄλλων. Καὶ οἱ ἴδιοι ἔχουν πλήρη συναίσθηση τῆς ἀξίας τους, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ λεγόμενα ἑνὸς Ἀρκάδος, ποὺ μνημονεύει ὁ Ξενοφῶν. Τὸ χωρίον εἶναι σημαντικό, διότι παρουσιάζει τοὺς Ἀρκάδες νὰ πιστεύουν συνάμα ὅτι ἀποτελοῦν τὸ πολυπληθέστερο ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ γένη, φύλα, γεγονὸς ποὺ βοηθεῖ καὶ στὴν κατανόηση τῶν συμβαινόντων στὴν Ἰταλία: «ἐγγενόμενος δέ τις Λυκομήδης Μαντινεύς, γένει τε οὐδενὸς ἐνδεὴς χρήμασί τε προήκων καὶ ἄλλως φιλότιμος, οὗτος ἐνέπλησε φρονήματος τοὺς Ἀρκάδας, λέγων ὡς μόνοις μὲν αὐτοῖς πατρὶς Πελοπόννησος εἴη, μόνοι γὰρ αὐτόχθονες ἐν αὐτῇ οἰκεῖεν, πλεῖστον δὲ τῶν Ἑλληνικῶν φύλων τὸ Ἀρκαδικὸν εἴη καὶ σώματα ἐγκρατέστατα ἔχοι καὶ ἀλκιμωτάτους δὲ αὐτοὺς ἀπεδείκνυε, τεκμήρια παρεχόμενος ὡς ἐπικούρων ὁπότε δεηθεῖέν τινες, οὐδένας ᾑροῦντο ἀντ' Ἀρκάδων, ἔτι δὲ οὔτε Λακεδαιμονίους πώποτε ἄνευ σφῶν ἐμβαλεῖν εἰς τὰς Ἀθήνας οὔτε νῦν Θηβαίους ἐλθεῖν ἄνευ Ἀρκάδων εἰς Λακεδαίμονα»[38].

Ἐκτὸς τῶν μισθοφόρων διαπιστώνονται ἀρκαδικοὶ οἰκισμοὶ στὴ Σικελία καὶ στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα. Ἀναντίρρητα τόσο οἱ πρῶτοι, διαρκῶς μετακινούμενοι στὴν ἰταλικὴ χερσόνησο, ὅσο καὶ οἱ μόνιμοι κάτοικοι τῆς Ἰταλίας, ἀρκαδικῆς καταγωγῆς, μεταβάλλονται σὲ φορεῖς τῶν ἀρκαδικῶν ἠθῶν, ἐθίμων, παραδόσεων. Ἔτσι ἑρμηνεύονται ἡ ταυτότητα ἐπωνυμίας θεῶν καὶ λατρειῶν, κοινὰ ἀνθρωπωνύμια καὶ τοπωνύμια, πανόμοιες ἢ συγγενικὲς δοξασίες, ἴδιοι τρόποι ζωῆς, ποὺ ἔδωσαν τὴν ἀφορμὴ γιὰ τὴ σύλληψη τῆς παναρκαδικῆς θεωρίας, γιὰ τὸν πολύκροτο ρωμαϊκὸ ἀρκαδισμό, ποὺ δὲν ἀναβλύζει μόνον ἀπὸ φιλολογικὲς πηγὲς Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ Ρωμαίων. Γίνεται συνείδηση τῶν Ρωμαίων ὅτι ἡ Ἀρκαδία εἶναι τὸ λίκνο τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου. Γι' αὐτὸ διάσημοι Ρωμαῖοι, στρατιωτικοί, πολιτικοί, διανοούμενοι, ἐπιζητοῦν τὴν εὐκαιρία, γιὰ νὰ προσκυνήσουν τὰ ἀρκαδικὰ ἱερὰ καὶ τὰ λείψανα μνημείων.

Ὡστόσο, ἄν, ὅπως γράφει ὁ Preller[39], οἱ Ρωμαῖοι ἀρέσκονται νὰ καλοῦνται

37. ΗΡΟΔ., VII, 170-171, 220.
38. ΞΕΝΟΦ., *Ἑλλην.*, VII, I, 23.
39. Πβ. ΚΑΣΤΟΡΧΗ, 16 καὶ 94 σημ. 40.

ἀπόγονοι Ἕλλήνων μᾶλλον παρὰ Σαβίνων ἢ τῶν μιγάδων τοῦ Ρωμύλου, ὅταν πλέον ἡ οἰκογενειακὴ καὶ κοινωνική τους ζωὴ διαμορφώνεται ἑλληνοπρεπέστατα, ἡ δὲ ἑλληνικὴ παιδεία κατακτᾶ καὶ τὶς εὐγενέστερες ρωμαϊκὲς προσωπικότητες, ταυτόχρονα οἱ Ἕλληνες τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος παρηγοροῦνται μὲ τὴν ἰδέα ὅτι καὶ οἱ Ρωμαῖοι εἶναι Ἕλληνες[40] καὶ συνεπῶς ἡ περιπέτεια δὲν πρέπει νὰ νοεῖται ὡς ἀφόρητη.

Οἱ Ἕλληνες, ἀφοῦ ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους διαδίδουν ἀδιάλειπτα τὸν πολιτισμό τους στὴν ἰταλικὴ χερσόνησο καὶ ἐξελληνίζουν τοὺς κατοίκους της, παραδίδουν τὴ σκυτάλη στοὺς Ρωμαίους, ὁπότε ἀρχίζει καὶ ἡ ἀντίστροφη φορὰ τῶν ἐπιδράσεων. Ὁ Καστόρχης εὔστοχα ἀποτιμᾶ τὴν ἀλλαγή, ποὺ ἐπέρχεται στοὺς Ἕλληνες: «ὥστε περὶ τὰ μέσα τοῦ γ΄ π.Χ. αἰῶνος γίνονται κύριοι τῆς τε ἄνω καὶ κάτω Ἰταλίας καὶ τῶν νήσων αὐτῆς· τοῖς μὲν τῶν κατοίκων χορηγοῦντες πολιτικὰ δίκαια εὐθύς, τοὺς δὲ πρῶτον ὑποδουλοῦντες, εἶτα δὲ καθιστάντες ρωμαίους πολίτας. Οὕτω λοιπὸν καὶ οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ὑποκείμενοι τοῖς Ρωμαίοις ἐντὸς δύο περίπου αἰώνων ἐξερ'ρωμαΐσθησαν τοσοῦτον, ὥστε ἐπὶ Στράβωνος καὶ Αὐγούστου, πλὴν Τάραντος καὶ Ρηγίου καὶ Νεαπόλεως, τὰ λοιπὰ πάντα ἐξιταλίσθησαν»[41].

40. Γιὰ τὴν πορεία τοῦ φαινομένου βλ. S. GRUISINSKY - A. ROUVERET,«Ellos son como nines». Histoire et acculturation dans le Mexique colonial et l' Italie meridional avant la romanisation», *Mél. Rome* 88 (1976) 159 κέ. Ὁ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἀναλύει τὴ μετάπτωση τῆς τύχης τῶν Ἑλλήνων, δηλαδὴ τῆς ὑποταγῆς τους στοὺς Ρωμαίους, λέγοντας πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς του «μὴ ἄχθεσθαι τῇ ὑποτάξει, κατὰ τὸ εἰκὸς γενομένῃ· φύσεως γὰρ δὴ νόμος ἅπασι κοινός, ὃν οὐδεὶς καταλύσει χρόνος, ἄρχειν ἀεὶ τῶν ἡττόνων τοὺς κρείττονας, μήτε κατηγορεῖν τῆς τύχης ὡς οὐκ ἐπιτηδείᾳ πόλει τηλικαύτην ἡγεμονίαν καὶ τοσοῦτον ἤδη χρόνον προῖκα δωρησαμένης· μαθοῦσι γὰρ δὴ παρὰ τῆς ἱστορίας ὅτι μυρίας ἤνεγκεν ἀνδρῶν ἀρετὰς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μετὰ τὸν οἰκισμόν, ὧν οὔτε εὐσεβεστέρους, οὔτε δικαιοτέρους, οὔτε σωφροσύνῃ πλείους παρὰ πάντα τὸν βίον χρησαμένους, οὐδέ γε τὰ πολέμια κρείττους ἀγωνιστὰς οὐδεμία πόλις ἤνεγκεν οὔτε ἑλλὰς οὔτε βάρβαρος» (1, 5, Πβ. καὶ 61 καὶ 89).

41. ΚΑΣΤΟΡΧΗ, 15 καὶ 94 σημ. 38, ὅπου καταχωρίζεται καὶ ἡ σχετικὴ περικοπὴ τοῦ Στράβωνος: «Ἅπαντας τοὺς ταύτῃ κακῶς διέθηκαν, μάλιστα δὲ τοὺς Ἕλληνας, οἳ πρότερον μέν γε καὶ τῆς μεσογαίας πολλὴν ἀφῄρηντο, ἀπὸ τῶν τρωικῶν χρόνων ἀρξάμενοι· καὶ δὴ ἐπὶ τοσοῦτον ηὔξηντο, ὥστε τὴν μεγάλην Ἑλλάδα ταύτην ἔλεγον καὶ τὴν Σικελίαν. Νυνὶ δὲ πλὴν Τάραντος καὶ Ρηγίου καὶ Νεαπόλεως ἐκβεβαρβαρῶσθαι συμβέβηκεν ἅπαντα» (6, 253). Βλ. πορίσματα τελευταίων ἐρευνῶν γιὰ τὴν ἐθνολογικὴ σύνθεση τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος: Le genti non greche della Magna Grecia, *«Atti del XI convegno di Studi sulla Magna Grecia,* Taranto 1971», Napoli 1972. Ἐπίσης *«Atti del convegno di studi sulle genti della Lucania antica e le loro relazioni con i Greci d' Italia»,* Roma 1974. C. GALLINI, «Che cosa intendere per ellenizzazione. Problemi di metodo», *Dialoghi di Archeologia,* 7 (1973) 175-191. A. FRASCHETTI, «Aristosseno», i Romani e la "barbarizzazione" di Posedonia», *Annali del Seminario di Studi del mondo classico,* 3 (1981) 97 κέ.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ Α΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΟΥ «ΑΡΚΑΔΙΚΟΥ ΙΔΕΩΔΟΥΣ». ΑΘΗΝΑ, 1984, 40-58.

Ο ΘΕΣΣΑΛΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ ΚΙΝΕΑΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΜΕΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΑΔΑ

Ἡ Χερσόνησος τῶν Ἀπεννίνων εἶναι πανάρχαια γνωστὴ καὶ στοὺς Θεσσαλούς. Ἤδη ἀπὸ τοὺς Ἀργοναῦτες[1] ὁ Ἰάσων[2], ὁ Ὀρφεὺς ὁ Πίμπλειος, ἀπὸ τὴν παρολύμπια Πίμπλεια, οἱ Τρικκαῖοι ἰατροφιλόσοφοι Μαχάων καὶ Ποδαλείριος[3] καὶ πάμπολλοι ἄλλοι διαπερνοῦν μὲ τὴν Ἀργὼ τὴν Ἰταλία, ἀξιοποιώντας τὴν ὑδάτινη ὁδικὴ ἀρτηρία της, τὸν Πάδο[4]. Ἐξ ἄλλου ἡ ὁμολογουμένως ὑπέρτερη – συγκριτικὰ μὲ ἄλλες ἑλληνικὲς περιοχές, ἀκραιφνῶς θαλασσινές, π.χ. τὴν Κρήτη – παρουσία τῶν Θεσσαλῶν στὴν τρωϊκὴ ἐκστρατεία ἀναδεικνύεται καὶ σωστικὴ γιὰ τὴ λήξη της. Διότι ἡ ἅλωση τῆς Τροίας κατὰ τὸν χρησμὸν ἀποκλειόταν ἄνευ τῆς χρήσεως τῶν ὅπλων τοῦ Ἡρακλέους, τῶν ὁποίων κάτοχος ἦταν ὁ ἐγκαταλελειμμένος στὴ Λῆμνο ἀσθενὴς Θεσσαλὸς Φιλοκτήτης[5]. Τὴ δὲ μεταφορά του στὸ ἑλληνικὸ στρατόπεδο καθιστᾶ δυνατὴ ὁ Ποδαλείριος θεραπεύοντας τὸν πάσχοντα συμπατριώτη, τοῦ ὁποίου ἡ συμβολή, μετὰ τὴν ἴαση δὲν συνίσταται στὸ ὅτι ἐφόνευσε πολλοὺς Τρῶες ἀλλὰ καὶ τὸν πρωταίτιο τοῦ πολέμου Πάρι.

Μόλις ὁλοκληρώνεται ἡ καταστροφὴ τῆς Τροίας, οἱ Ποδαλείριος καὶ Φιλοκτήτης δοκιμάζονται σκληρὰ περιπλανώμενοι σὲ θάλασσες καὶ στεριές, ὡσότου καταλήγουν στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα[6], ὅπου ὁ πρῶτος λατρεύεται καὶ ὁ δεύτερος

---

1. Α.Σ. Ἀρβανιτόπουλος, Οἱ Ἀργοναῦται, Ἀπὸ τοῦ μύθου εἰς τὴν ἱστορίαν διὰ τῆς ἀρχαιολογίας, *Πολέμων*, 3, 1947-1948, 56-66. Fernand Benoit, La légende d' Héraclès et la colonisation grecque dans le Delta du Rhône, *Lettres d Humanité, 8, 1949, 128. Idem, Recherches sur l' hellénisation du Midi de la Gaule,* Aix - En - Provence, 1965, 101. Luis Deroy, L' origine préhellénique de quelques noms de peuples méditerranéens, *Mélanges Isidore Levy,* Bruxelles 1955, 117. Iran Malkin, *Religion and colonisation in ancient* Greece. Leiden 1987, "The Legacy of the Argonauts: Herakleia Pontike 73".

2. P.M. Duval, L' histoire et la légende de la colonisation grecque en Occident, *Revue Archéologique,* série 6, 19, 1943, 130-131.

3. G. Maddoli, Filottete in "Italia", *Magna Graecia,* 15 (5-6), 1980, 4a.

4. E. Delage, *La Géographie dans les Argonautiques d' Apollonios de Rhodes.* Paris - Bordeaux 1930. O. Zanco, Gli Argonauti e la protostoria, *Studi classici e orientali,* 4, 1956. 194--213. P. Grimal, *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine,* Paris 1958, 48b. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Οἱ Ἀργοναῦτες καὶ οἱ προϊστορικὲς ἐκστρατεῖες, *Ἐλευθερία* (Λαρίσης), 24.6.1984, 8. Idem, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Διασπορᾶς ὡς παράγων προβολῆς τῶν ἐθνικῶν θεμάτων, *1ο Συνέδριο Ἀποδήμων Τρικαλινῶν. Πρακτικά,* Τρίκαλα 1999, 131 κ.ἑ. C. Doumas, What did the Argonauts seek in Colchs, *Hermathena,* CL, 1991, 31-41.

5. Duval, *ἔ.ἀ., 130. Maddoli,* ἔ.ἀ., 1a. Dominique Briquel, Le regard des Grecs sur l' Italie indigène, *Crises et transformation des sociétés archaiques de l' Italie antique au V siècle av. J.C.* Ecole française de Rome. Rome 1990, 176.

6. A. Ciaceri, La denominazione di Magna Grecia (V sec. a. C., *Storia della Magna Grecia,* Roma - Napoli, II², 1940 (1927¹), καὶ *Historia,* 4,1930, 192-197, ὅπου ἀντικρούει τὴν πολεμικὴ τοῦ A.

ἱδρύει ἱερὰ καὶ πόλεις.

Ἔκτοτε ἡ ἰταλικὴ χερσόνησος καὶ ἡ Σικελία συχνάζονται ἀπὸ Ἕλληνες τῆς ἠπειρωτικῆς, τῆς νησιωτικῆς καὶ τῆς μικρασιατικῆς Ἑλλάδος διαχρονικά, ὁμαδικὰ μὲν ὡς ἄποικοι, ποὺ ἀποδημοῦν κατὰ τὰ θέσμια, πολιτικὰ καὶ θρησκευτικά, ἀτομικὰ δὲ ὡς ἔμποροι καὶ ἐπιχειρηματίες πολυσχιδῶν δραστηριοτήτων, συνάμα δὲ ὡς προσκεκλημένοι πνευματικοὶ ἄνθρωποι, προσωπικότητες, καὶ ἀπεσταλμένοι ἢ συνοδοὶ σύμβουλοι ἡγεμόνων, κυρίως φιλόσοφοι καὶ ταυτόχρονα ἐπιδέξιοι καὶ εὐφραδεῖς διαπραγματευτές, στοὺς ὁποίους συγκαταλέγεται καὶ ὁ Κινέας.

Ἡ φιλοσοφία στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα καταπλήσσει μὲ τὴν πληρότητα τῶν τάσεων, σχολῶν, τὸ πλῆθος καὶ τὴν ποιότητα. Ἀναμφισβήτητα καταδεικνύει τὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο πολιτισμοῦ τῶν Μεγαλοελλαδιτῶν ἢ Ἰταλιωτῶν Ἑλλήνων. Γιὰ μὲν τὸ πολυειδὲς μνημονεύονται ὁ Σωκρατικὸς Ἀκαδημαϊκὸς Αἰσχίνης ὁ Νεαπολίτης, ὁ Περιπατητικὸς Ἀριστοκλῆς ὁ Μεσσήνιος, ὁ Κυνικὸς Μόνιμος ὁ Συρακούσιος (4ος αἰ. π.Χ.), ὁ Πυθαγόριος Φιλόλαος (5ος αἰ. π.Χ.). Ὁ τελευταῖος εἶναι σύγχρονος τοῦ Σωκράτους. Τὸ δὲ ἔργο του ἐκτιμοῦσε ἐξαιρετικὰ ὁ Πλάτων. Θεωρεῖται ὡς πρόδρομος τοῦ ἡλιοκεντρικοῦ συστήματος. Γιὰ δὲ τὸ πολυπληθὲς καὶ μόνον ἀριθμητικὴ μνεία δεδομένων Πυθαγορείων κατὰ πόλεις εἶναι ἀρκετή: Ταραντῖνοι 35, Μεταποντῖνοι 32, Κροτωνιᾶται 31, Λοκροὶ 9, Συβαρῖται 9, Λευκανοὶ 5, Ποσειδωνιᾶται 5, Ρηγῖνοι 5, Συρακούσιοι 5, Καυλωνιᾶται 4, Ἀκραγαντῖνος, Ἐμπεδοκλῆς, Καταναῖος, Λυσιάδης, Σελινούντιος, Κάλαϊς, Τυρρηνός, Ναυσίθεος.

Ὡς πρὸς τὴν ποιότητα ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται οἱ Πυθαγόρας, Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, Παρμενίδης ὁ Ἐλεάτης, Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντῖνος, Ἀρχύτας ὁ Ταραντῖνος. Ὁ ὕστατος εἶναι ἐπιφανὴς πυθαγόρειος φιλόσοφος, ἀστρονόμος, μαθηματικὸς καὶ πολιτικός, ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους διανοητὲς τῆς ἑλληνικῆς

Momigliano (*Bull.Fil.Class.* 35. 1929, 47 κ.ἑ.). R. Cantarella, Ἡ Μεγάλη Ἑλλάς, *La città e il suo territorio, Atti del VII Convegno di studi sulla Magna Grecia,* Taranto 1967, Napoli 1968, 11-25. E. Greco, In margine a Strabone VII, 2, *Parola del Passato* (PdP), 25, 1970, 416-420. G. Maddoli, Strabone VI 1.2: Magna Grecia senza Sicilia, PdP, 26, 1971, 342-347. Idem, Megale Hellas: Genesi di un concetto e realtà sto-rico-politiche, *Megale Hellas, nomi e immagine: Atti del ventinnesimo convegno di studi sulla Magna Grecia* 1981. I. Cazzanica, L' estensione alla espressione Magna Grecia in Strabone (VI, 1,2), *PdP,* 26, 1971, 26-31. Ἰ. Βάρτσος, Ἱστορία καὶ νόημα τοῦ ὅρου Μεγάλη Ἑλλάς, *Στήλη, τόμος εἰς μνήμην Ν. Κοντολέοντος,* Ἀθῆναι 1980, 421-429.S. Calderone, La Conquista romana della Magna Grecia, *La Magna Grecia in età romana. Atti del XV Convegno di Studi sulla Magna Grecia.* Taranto 1975. Napoli 1976, 38-81. Δ. Κακάμπουρας, Ἡ Μεγάλη Ἑλλάδα καὶ ἡ συμβολή της στὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμό, *Ἱστορικὰ θέματα,* 4, 2002, 29-47.

ἀρχαιότητας, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Ἀριστοτέλης ἔγραψε εἰδικὸ μελέτημα ἐπιγραφόμενο «Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀρχύτα».

Ἐπειδὴ τὴν ἀφορμὴ μεταβάσεως τοῦ Κινέα στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα ἔδωσαν οἱ Ταραντῖνοι προσκαλώντας γιὰ βοήθεια τὸν Πύρρο, βασιλιᾶ τῆς Ἠπείρου, ἡ ὀνομαστική –ἔστω – παράθεση τῶν ὁμοτέχνων τοῦ Ἀρχύτα, δηλαδὴ τῶν φιλοσόφων τοῦ Τάραντος[7], κρίνεται χρήσιμη, ἀφοῦ ἄλλως τε τουλάχιστον ἀριθμητικὰ ὑπερέχουν ὅλων τῶν ἄλλων ἰταλιωτικῶν πόλεων. Εἶναι δὲ ἀλφαβητικὰ οἱ ἑξῆς: Ἀβροτέλεια ἡ Ἀβροτέλους, Ἀβροτέλης, Ἀρίστιππος, Ἀριστοκλίδας, Ἀριστόξενος ὁ Μνησίου τοῦ καὶ Σπινθάρου, Ἀρχέμαθος, Ἄρχιππος, Ἀστέας, Ἀχμονίδας, Βρύας, Δικαίαρχος, Δίκας, Ἔλανδρος, Εὐρυμέδων, Εὔρυτος, Ζώπυρος, Θεόδωρος, Θυμαρίδας, Καινίας, Κλεάρατος, Κλειναγόρας, Κλεινίας, Κλεοφαντίδας, Κλέων, Λεοντεύς, Λύκων, Λυσίβιος, Λῦσις, Μιμνόμαχος, Πακτίων, Πεισικράτης, Πολέμαρχος, Σμιχίας, Φιλόλαος, Φιλωνίδης, Φροντίδας, Φρύνιχος.

Ἐπιπρόσθετα ἐξ ἀρχῆς χρειάζεται καὶ κάποιος χρονικὸς προσδιορισμός, ποὺ ὁπωσδήποτε διευκολύνει τὴν ἐνδεδειγμένη διερεύνηση σπουδαίων συγκυριῶν καὶ περιέργων συμπεριφορῶν τοῦ Πύρρου. Πρωτίστως ἐπισημαίνεται ἡ «ἀμαχεὶ» ἀναγόρευσή του ὡς βασιλέως Μακεδόνων καὶ ἡ πάραυτα ἀπαγκίστρωσή του ἀπὸ τὸν θρόνο τῆς Μακεδονίας, ἂν καὶ ἀναδύθηκε ἀδιανόητη δυνατότητα ἀσκήσεως ἐξουσίας στὸ μεγαλύτερο κράτος, στὸ ἑνιαῖο Ἠπειρωτῶν καὶ Μακεδόνων, τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, τὴν ὁποία μάλιστα ἀφήνει στὴ διάκριση τῶν βαθμιαῖα κατερχομένων Κελτῶν, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἀναγνωρίζεται ὡς ὁ ἰσχυρότερος ἀντίπαλός τους, μὲ πολλὲς πιθανότητες προλήψεως τῶν δεινῶν, ποὺ ἐπέφεραν οἱ ἐπιδρομεῖς στὴν Ἑλλάδα, ἰδιαίτερα δὲ στὴ Θεσσαλία.

Ὁ Πύρρος στρέφεται πρὸς τὴ Δύση χωρὶς νὰ προβληματίζεται ἀπὸ τὰ παθήματα προγενεστέρων του. Μισὸ αἰώνα πρωτύτερα ὁ βασιλιᾶς τῶν Μολοσσῶν Ἀλέξανδρος[8], ἀδελφὸς τῆς Ὀλυμπιάδος, τῆς μητέρας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τοῦ ὁποίου ἐνδεχομένως εἶχε τὴ συγκατάθεση γιὰ τὸ ὑπερπόντιο ἐγχείρημα, ἀνταποκρινόμενος τὸ 334 σὲ πρόσκληση τῶν Ταραντίνων γιὰ προστασία ἀπὸ τὶς ἐπιβουλὲς καὶ ἐπιθέσεις τῶν γειτόνων τους Σαμνιτῶν, ἂν καὶ προσφυέστατα εἶχε συνομολογήσει εἰρήνη μὲ τοὺς Ρωμαίους, ποὺ ἤδη εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴ Μεγάλη Ἑλλάδα, βρίσκει τραγικὸ θάνατο στὴν Ἰταλία. Πρὸ πάντων, διότι τὸν ἐγκατέλειψαν οἱ Ταραντῖνοι.

7. Ἐνδεικτικὰ βλ. M. Gigante, La cultura a Taranto, *Taranto nella civiltà della Magna Grecia, Atti X Convegno de Studi sulla Magna Grecia* - Taranto, 4-11 ott. 1970, Napoli 1971.

8. E. Manni, Alessandro il Molosso e la sua spedizione in Italia, *Studi Salentini,* 13, 1962, 344 κ.ἑ. L. Braccesi, Roma e Alessandro il Molosso nella tradizione liviana, *RendistLomb* 108, 1974, 176 κ.ἑ.

Πλήγματα ἐπώδυνα ὑπέστησαν καὶ ὅσοι ἄλλοι ἔτειναν εὐήκοον οὖς στὶς προσκλήσεις τῶν Ταραντίνων. Ὁ βασιλιᾶς τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος ὁ Γ΄, ὁ νικητὴς τοῦ Θηβαίου Ἐπαμεινώνδου καὶ τοῦ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος, ἔπεσε στὸ πεδίο τῆς μάχης πολεμώντας ὑπὲρ τῶν ἀποίκων τῆς Σπάρτης Ταραντίνων ἐναντίον τῶν Μεσσαπίων, τὸ 338 π.Χ. Πάλι Σπαρτιάτης, ὁ γιὸς τοῦ βασιλιᾶ τῆς Σπάρτης Κλεομένους τοῦ Β΄, ὁ Κλεώνυμος, προσκλήθηκε ἀπὸ τοὺς Ταραντίνους, ἀλλὰ ἡττήθηκε σὲ μάχη μὲ αὐτόχθονες τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου καὶ ἐπέστρεψε μόνο μὲ τὸ πέμπτο τοῦ στόλου του. Ἀλησμόνητη καὶ πασίγνωστη εἶναι ἡ πανωλεθρία τῶν Ἀθηναίων στὶς Συρακοῦσες, ἡ ὁποία ἐστοίχισε καὶ τὴν Ἀθηναϊκὴ ἡγεμονία, καθὼς καὶ τὴν ἐν γένει παρακμὴ τῆς Ἑλλάδος.

Ὁπωσδήποτε ἡ ἐκστρατεία τοῦ Πύρρου διαφέρει ἀπὸ τὶς προηγούμενες. Πρωτίστως τὸ στρατιωτικὸ σῶμα δὲν ἀπαρτίζεται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ Ἠπειρῶτες. Συμμετέχουν Ἕλληνες καὶ ἄλλων περιοχῶν, ἰδίως δὲ Θεσσαλοὶ, περίφημοι ἱππεῖς. Τὴν ἐκστρατεία του ὁ Πύρρος προβάλλει ὡς πανελλήνια. Συμβάλλουν σημαντικὰ καὶ ἄλλοι Ἕλληνες ἡγεμόνες: Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς μὲ μεταγωγικὰ πλοῖα, ὁ Πτολεμαῖος Κεραυνὸς μὲ 5000 πεζούς, 4000 ἱππεῖς καὶ 50 ἐλέφαντες, ὑπὸ τὸν ὅρο διετοῦς θητείας, ὁ Ἀντίοχος ὁ Β΄ ὁ Θεός, τῆς Συρίας, μὲ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση ἀντὶ στρατιωτικῆς.

Πρόσθετη διαφορὰ ἐπισημαίνεται στὸν προσανατολισμὸ τῶν σχεδίων τοῦ Πύρρου πρὸς τὴν Ἰταλία, τῶν ὁποίων δὲν χωρεῖ συσχετισμὸς πρὸς τὰ ἀντίστοιχα σχέδια προγενεστέρων του, κατ' ἐξοχὴν δὲ τοῦ Ἀλκιβιάδου, «δεδομένου ὅτι αἱ ἐπιδιώξεις τῶν δύο ἀνδρῶν ἦσαν τελείως διάφοροι: ὁ μὲν Ἀλκιβιάδης ὡδήγει τὴν ἐκστρατείαν πρὸς κατάκτησιν πλούτου καὶ ἐναντίον Ἑλλήνων, ὁ δὲ Πύρρος πρὸς ἑδραίωσιν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐναντίον τῶν Ρωμαίων»[9]. Πράγματι εἶναι ὁ πρῶτος Ἕλληνας βασιλιᾶς, ποὺ ἀποτολμᾶ πόλεμο μὲ τοὺς Ρωμαίους. Ὁ Παυσανίας διατυπώνει τὴν ἱστορικὰ βαρυσήμαντη φράση: «Ρωμαίοις δὲ οὐδένα Πύρρου πρότερον πολεμήσαντα ἴσμεν Ἕλληνα»[10].

Ἀλλὰ τὸ ἐγχείρημα πραγματώνεται σὲ χρόνο εὐνοϊκὸ γιὰ τοὺς Ρωμαίους, οἱ ὁποῖοι μόλις τὸ ἔτος 282 συνέτριψαν τὴ στρατιὰ τῶν Τυρρηνῶν (Ἐτρούσκων) καὶ τῶν Γαλατῶν. Προφανέστατα παραγνωρίζεται ἀπὸ τοὺς Ταραντίνους, ποὺ ἀνεπιτήδεια ἀντιδροῦν στὴν προθυμία τῆς Ρώμης γιὰ προσφορὰ προστασίας

9. Πβ. Ἰ. Α. Βάρτσος, *Ὁ Πύρρος ἐν Ἰταλίᾳ. Σκοποὶ καὶ δρᾶσις αὐτοῦ.* Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ. Ἐν Ἀθήναις 1967, 25 σημ. 1.

10. Παυσανίας Α., 1,7. Ἕως τότε σὲ μάχη οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν γνωρίσει Μεγαλοελλαδίτες κατὰ τὴν ἀναμέτρησή τους μὲ τοὺς Σαμνίτες ἐξ αἰτίας τῆς Νεαπόλεως. Εὔλογα ὁ Παυσανίας (Α, ΙΙ,1) συμπεραίνει: «Οὕτω Πύρρος ἐστὶν ὁ πρῶτος ἐκ τῆς Ἑλλάδος τῆς πέραν Ἰονίου διαβὰς ἐπὶ Ρωμαίους».

στοὺς Θουρίους, «ἐγκλήματα ποιούμενοι ὅτι Ἕλληνες ὄντες ἐπὶ Ῥωμαίους κατέφυγον ἀντὶ σφῶν», ὅπως σημειώνει ὁ Ἀππιανός[11], καὶ σπεύδουν νὰ προσκαλέσουν τὸν Πύρρο, τοῦ ὁποίου ἡ ἔφεση ἀνταποκρίσεως πηγάζει ἀπὸ βαθύτατες γενεαλογικὲς καταβολές. Ὅταν ἔφθασαν οἱ πρέσβεις τῶν Ταραντίνων στὴν Ἤπειρο καὶ κατέστησαν γνωστὸ τὸν σκοπὸ τῆς ἐπισκέψεως τους, κατὰ τὸν Παυσανία, «μνήμη τὸν Πύρρον τῆς ἁλώσεως ἐσῆλθε τῆς Ἰλίου, καὶ οἱ κατὰ ταὐτὰ ἤλπιζε χωρήσειν πολεμοῦντι, στρατεύειν γὰρ ἐπὶ Τρώων ἀποίκους Ἀχιλλέως ὢν ἀπόγονος»[12].

Ὡστόσο, ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος, «πλάι στὸν Πύρρο βρισκόταν ὁ Κινέας, ἕνας σοφὸς καὶ εὐφραδέστατος Θεσσαλὸς ποὺ ἦταν ἄλλοτε μαθητὴς τοῦ Δημοσθένους»[13]. Ὁ Πλούταρχος στὸ πρωτότυπο γράφει: «Ἦν δέ τις Κινέας Θεσσαλὸς ἀνήρ, τῷ μὲν φρονεῖν δοκῶν ἱκανὸς εἶναι, Δημοσθένους δὲ τοῦ ῥήτορος ἀκηκοὼς ἐδόκει μόνος εὖ μάλιστα τῶν τότε λεγόντων οἷον ἐν εἰκόνι τῆς ἐκείνου δυνάμεως καὶ δεινότητος ἀναμιμνήσκειν τοὺς ἀκούοντας…»[14]. Οἱ χαρακτηρισμοὶ γιὰ τὸν Κινέα ἐπαληθεύονται, ἀφοῦ ὡς σύμβουλος διαρκῶς διερευνᾶ ἐνδελεχῶς τὰ ἐνδεχόμενα καὶ δὲν διατίθεται ἐπιπόλαια στὴν παραγνώριση τῶν τότε ρωμαϊκῶν πλεονεκτημάτων καὶ στὴν σπουδὴ ἀποδοχῆς τῆς προσκλήσεως τῶν Ταραντίνων, τῆς ὁποίας τὴν ἀπόρριψη μεθοδεύει τεχνηέντως.

Ὁ Κινέας δῆθεν ἀβίαστα καὶ χωρὶς συγκεκριμένη πρόθεση συζητεῖ μὲ τὸν Πύρρο γιὰ τὶς προοπτικὲς τῆς πολεμικῆς ἐπιχειρήσεως. Τάχα τὸν πληροφορεῖ γιὰ τοὺς Ρωμαίους καὶ συνακόλουθα τὸν ἐρωτᾶ: «Πολεμισταὶ μέν, ὦ Πύρρε, Ῥωμαῖοι λέγονται καὶ πολλῶν ἐθνῶν μαχίμων ἄρχοντες· εἰ δὲ δοίη θεὸς περιγενέσθαι τῶν ἀνδρῶν, τί χρησόμεθα τῇ νίκῃ»[15]; Ὁ Πύρρος ἀποκαλύπτει ὅτι μὲ τὴν κατανίκηση τῶν Ρωμαίων στὴν Ἰταλία δὲν τερματίζεται ἡ ἐκστρατεία, ἀλλὰ συνεχίζεται στὴ Σικελία, στὴν Καρχηδόνα, στὴ Λιβύη[16]… Ὁ Κινέας ἐπανέρχεται στὸν διάλογο θέτοντας τὸ καταληκτικὸ ἐρώτημα: «γενομένων δὲ πάντων ὑφ' ἡμῖν, τί ποιήσομεν»[17]; Χαμογελώντας ὁ Πύρρος ἀπαντᾶ ὅτι δὲν ἔχουν νὰ

11. Ἀππιανὸς Γ. VII.1.
12. Παυσανίας Α. ΙΙ.1.
13. Παν. Κανελλόπουλος, *Ἀπὸ τὸν Μαραθώνα στὴν Πύδνα κι' ὡς τὴν καταστροφὴ τῆς Κορίνθου 490-146 π.* Τόμος Α΄. Ἀθῆναι 1963, 427.
14. Πλούταρχος *Πύρρ. IV,* 1-3.
15. *Αὐτ. IV,* 2.
16. Κατὰ τὸν Κανελλόπουλο, *ἔ.ἀ.,* ὅλες αὐτὲς οἱ ἐπιτυχίες συνιστοῦν προϋπόθεση ἀναγνωρίσεως τοῦ Πύρρου ἀπὸ τοὺς Ἑλλαδικοὺς ὡς ἡγεμόνα τους.
17. Πλούτ. Πύρρ. IV, 6.

κάνουν τίποτε. Βέβαια θὰ χαίρονται ὁ ἕνας τὴ συντροφιὰ τοῦ ἄλλου. Τότε ὁ Κινέας προσθέτει: Ἂν εἶναι ἔτσι, γιατί δὲν ἐφαρμόζουμε αὐτὸ ἀπὸ τώρα, προλαμβάνοντας ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱματοχυσίες καὶ καταστροφὲς στοὺς ἄλλους ἀφ' ἑτέρου δὲ δεινοπαθήματά μας;

Ἀπὸ τὰ τελευταῖα ὁ Πύρρος δοκιμάζεται πρῶτος καὶ ἐνωρίτατα. Ἐνόσῳ ἀκόμη ἡ νηοπομπή του βρίσκεται μεσοπέλαγα, φοβερὴ τρικυμία τοῦ μειώνει αἰσθητὰ τὶς στρατιωτικὲς δυνάμεις, τὸν ἴδιο δὲ ἡ μανιασμένη θάλασσα ἐκβράζει στὸν Τάραντα ναυαγό!

Δεύτερη δοκιμασία ὑφίσταται, μόλις συνέρχεται, βλέποντας τοὺς Ταραντίνους νὰ ἐπιδίδονται σὲ διασκεδάσεις καὶ νὰ παραμελοῦν τὴν ἀπαραίτητη πολεμικὴ προετοιμασία, ἐνῶ αὐτὸς καὶ οἱ ἄνδρες του θαλασσοπνίγηκαν σπεύδοντας σὲ βοήθειά τους. Γι' αὐτὸ λαμβάνει μέτρα συνετίσεως. Καλεῖ τοὺς ἄνδρες τοῦ Τάραντος στὸν στρατό, κατὰ δὲ τὸν Ἀππιανὸ «γυμνάσιά τε ἔνοπλα ἔτασσεν αὐτοῖς, καὶ θάνατον τοῖς ἀμελοῦσιν ὥριζε»[18]. Ἐπειδὴ δέ, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴ στράτευση, ἐγκαταλείπουν τὴν πόλη καταφεύγοντας στὸ ὕπαιθρο, φρουροὶ τοῦ Πύρρου ἀπαγορεύουν τὴν ἔξοδο, ὁπότε ἡ ὅλη κατάσταση δυσχεραίνεται ἐπικίνδυνα.

Ἐν τούτοις τόσο στὴν Ἡράκλεια[19] τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, κατὰ τὴν πρώτη ἀναμέτρηση, ὅσο καὶ στὸ Ἄσκλο, κατὰ τὴ δεύτερη καὶ ὀδυνηρότερη, ὁ Πύρρος νικᾶ τοὺς Ρωμαίους, μὲ μεγάλες – κατὰ γενικὴ ὁμολογία – ἀπώλειες, ἂν καὶ κατὰ πολὺ μικρότερες τῶν ἀντιπάλων, τῶν ὁποίων ἐπιπρόσθετα πολυάριθμοι αἰχμαλωτίσθηκαν. Εἰδικὰ δὲ οἱ αἰχμάλωτοι συγκινοῦν σύγκορμα σύμπαντες τοὺς Ρωμαίους γιὰ πλείστους λόγους, ὄχι μόνον ρωμαϊκοῦ γοήτρου ἀλλὰ πρὸ πάντων πάγιας πρακτικῆς πρὸς ἐμφύσηση στοὺς στρατευμένους τῆς πίστεως ὅτι ποτὲ δὲν ἐγκαταλείπονται καὶ πολὺ περισσότερο ποτὲ δὲν λησμονοῦνται ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴ πολιτεία, τὴν Σύγκλητο. Συνεπῶς ἡ σωτηρία τους προτάσσεται ὡς ἀνυπέρθετη ὑποχρέωση καὶ πρώτης προτεραιότητας ρωμαϊκὸ μέλημα. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται καὶ μὲ τὴν κατεπείγουσα ἀποστολὴ στὸν Πύρρο ρωμαϊκῆς πρεσβείας, τῆς ὁποίας ὁ ἐπὶ κεφαλῆς ἐπιλέγεται μὲ κριτήρια ἀπολύτως ἀξιοκρατικὰ γιὰ τὸ δύσκολο διαπραγματευτικὸ στάδιο, συνάμα δὲ μὲ πρόδηλο ἦθος καὶ πατριωτικὸ φρόνημα, ὥστε νὰ διασφαλίζεται τὸ ἀδέκαστο καὶ τὸ ἐντελῶς ἀνεπηρέαστο.

Ἀναντίρρητα ἡ ἐνδεδειγμένη ἐπιλογὴ πρέσβεως προϋποθέτει ἀντίστοιχη ἀξιοκρατία στὴ Σύγκλητο, ἡ ὁποία στὸν Κινέα ἄφησε τὴν ἐντύπωση ὅτι ἀπαρτί-

18. Ἀππιανὸς Γ. VIII.
19. Ἰ. Α. Βάρτσος, Ὁ Πύρρος στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα, *Ἱστορικά*, 37, 2000, 20α.

ζεται ἀπὸ βασιλεῖς, ἐννοώντας ἀριστεῖς, ποὺ διακρίνονται στὸν πόλεμο. Ἐνημέρωσε δὲ ἀμέσως τὸν Πύρρο. Ὁ Πλούταρχος μᾶς πληροφορεῖ ὡς ἑξῆς:«λέγεται δὲ Κινέαν… τά τε ἄλλα τῷ Πύρρῳ φράσαι, καὶ εἰπεῖν ὡς ἡ σύγκλητος αὐτῷ βασιλέων πολλῶν συνέδριον φανείη…»[20].

Παράλληλα οἱ εἰδικὲς ὑπηρεσίες τῶν Ρωμαίων δὲν βραδύνουν στὴν πλήρη πληροφόρηση τῆς Συγκλήτου καὶ ὡς πρὸς τὴν προσωπικότητα τοῦ συμβούλου τοῦ Πύρρου. Διότι ἐξ ἴσου ἐπιμελημένα μὲ τὴν ἀξιολόγηση τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκστρατείας Πύρρου καὶ τῆς πολεμικῆς προπαρασκευῆς του σὲ συνάρτηση μὲ τὸ ἀξιόμαχο τῶν ἀνδρῶν του ἐπείγονται νὰ γνωρίσουν καὶ τὸν ἐκπροσωπό τους στὶς διαπραγματεύσεις, δηλαδὴ τὸν Κινέα, ἂν καὶ γνωστὸ πλατύτερα καὶ πάντοτε εὐφημότατα. Ὁ Πλούταρχος διασώζει καὶ τοῦ Πύρρου τὴν ἐκτίμηση: «…ὁ γοῦν Πύρρος ἔλεγε πλείονας πόλεις ὑπὸ Κινέου τοῖς λόγοις ἢ τοῖς ὅπλοις ὑφ' ἑαυτοῦ προσῆχθαι, καὶ διετέλει τὸν ἄνδρα τιμῶν ἐν τοῖς μάλιστα καὶ χρώμενος»[21].

Ὅμως ὁ Πύρρος μὲ τὴν παραδοχὴ τῆς ἀπαράμιλλης εὐφράδειας καὶ τῶν μοναδικῶν διπλωματικῶν δεξιοτήτων τοῦ συμβούλου του παρουσιάζεται ἀντιφατικός, ἀφοῦ ὁ Κινέας ἀπέτυχε στὸν προμνημονευόμενο ἐπαγωγικὸ διάλογο, ποὺ ἀποσκοποῦσε στὴν μετάπεισή του ἀπὸ τὴν ἀπόφαση μεταβάσεως στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα. Λαμβάνοντας δὲ ὑπ' ὄψη καὶ τὸ ἀνεπίτευκτο τῆς συγκλητικῆς ἐγκρίσεως τῶν προκαταρκτικῶν συμφωνιῶν, οἱ ὁποῖες συντελέσθηκαν μὲ τὸν συγκλητικὸ ἐκπρόσωπο, κατεπειγόμενο κυρίως γιὰ τὸ ζήτημα τῶν Ρωμαίων αἰχμαλώτων, ὁ Κινέας ἀποκαθηλώνεται ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ βάθρο, ὅπου ὁμόθυμα ἅπαντες τὸν εἶχαν τοποθετήσει τόσο γιὰ τὴν εὐγλωττία καὶ τὴν ἐμβρίθεια ὅσο καὶ γιὰ τὴν περίσκεψη, πνευματικὴ ἑτοιμότητα, εὐστροφία καὶ ἀνθρωπιστικὴ θεώρηση τῆς ζωῆς, σπάνια ὁμολογουμένως ἐχέγγυα ἀσφαλοῦς ἐπιτυχίας.

Πάντως ὁ Κινέας ὡς φιλόσοφος καὶ διπλωμάτης ἀπεικονίζεται παραστατικά, ὅταν ἀμέσως συναισθάνεται τὴν ἐθνικὴ εὐαισθησία τῶν Ρωμαίων γιὰ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ πάραυτα εἰσηγεῖται στὸν Πύρρο τὴν ἀπελευθέρωσή τους ἄνευ λύτρων, πράξη, τῆς ὁποίας ἡ ἀπήχηση δὲν πέρασε ἀπαρατήρητη καὶ ὡς κάποιο σημεῖο προδιέθεσε θετικὰ πολλοὺς συγκλητικούς. Ἔτσι, ὅταν ὁ Κινέας ἐνώπιον τῆς Συγκλήτου, στὴν ὁποία ἐμφανίσθηκε καὶ ἐνδυματολογικὰ ἄψογος, πρότυπα φουστανελλοφόρος[22], ἀνταποκρινόμενος εὐάρεστα στὴ ρωμαϊκὴ φιλοκαλία, ἀπέσπασε ἐντυπωσιακὰ τὴν προσοχὴ καὶ ἔντονα διήγειρε τὸ διαφέρον τῶν

20. Πλούτ. Πύρρ. Ι 4-5.
21. Αὐτ. Ι 1-3. Βλ. καὶ Βάρτσος, *Ὁ Πύρρος ἐν Ἰταλίᾳ*, 37 σημ. 3.
22. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Εὔζωνοι Φθιώτιδας φορεῖς πανάρχαιας ἑλληνικῆς φορεσιᾶς. Λαμία 1993*

συγκλητικῶν, ποὺ ἄκουσαν τὶς προτάσεις του γιὰ τὴ συνθήκη εἰρήνης, ὥστε νὰ διαφαίνεται ὡς ἐφικτὴ ἡ ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ τῆς ἀποστολῆς του.

Ἡ δῆθεν μείωση τῆς καλῆς ἐντυπώσεως καὶ τοῦ εὐμενοῦς ἀντικτύπου τῆς ὁμιλίας, μετὰ τὴν παρέμβαση τοῦ τυφλοῦ συγκλητικοῦ, συνιστᾶ ἐπίφαση. Διότι ἡ πραγματικὴ κατάσταση εἶναι ἄλλη. Συγκεκριμένα, καθ' ὃν χρόνον ὁ Κινέας κερδίζει μὲ τὸν λόγο του τοὺς συγκλητικούς, στὰ συγκλητικὰ παρασκήνια εἰσέρχονται πρέσβεις τῶν Καρχηδονίων προσφέροντας ὅρους δελεαστικοὺς γιὰ σύναψη συμμαχίας κατὰ τοῦ Πύρρου ὡς κοινοῦ ἐχθροῦ.

Πανθομολογεῖται ὅτι τὸ ἀκαταμάχητο πλεονέκτημα τῆς Ρώμης στὴν προκειμένη δυσχερῆ θέση της βασίζεται στὸν ἀρχηγὸ τῆς ἐπιφορτισμένης μὲ τὶς διαπραγματεύσεις πρεσβείας της Γάιο Φαβρίκιο Λουσκῖνο, ποὺ ὑπεραμύνεται τῶν συμφερόντων της προικισμένος μὲ θαυμαστὲς ἐπαγγελματικὲς ἐπιδόσεις καὶ ὑπέροχη χρηστότητα, ἀκέραιο καὶ τέλειο χαρακτήρα, ὥστε ὁποιαδήποτε ἀπόπειρα δελεασμοῦ μὲ χειρονομία γενναιοδωρίας νὰ συνεπάγεται τὴν ἄμεση ἀπόρριψή της. Περινούστατα προμελετημένα ἡ Σύγκλητος ἀντιπαραθέτει στὸν Κινέα διαπραγματευτή, ὁ ὁποῖος – κατὰ τὴν ἔκφραση τῶν ἡμερῶν μας – δὲν τὰ «πιάνει», δὲν ἐξαγοράζεται[23].

Ὅταν ὁ Πύρρος συνομιλώντας ἀνεπίσημα μαζί του ὑπαινίσσεται εὐγενικὰ καὶ ἐπιδέξια τὴν περίπυστη πενία του, ὁ Ρωμαῖος διαπραγματευτὴς ἐκπλήσσει τὸν ἐπίσημο συνομιλητή του λέγοντας: «καὶ τὴν πενίαν τὴν ἐμαυτοῦ μακαρίζω μᾶλλον ἢ τὸν τῶν τυράννων πλοῦτον ὁμοῦ καὶ φόβον».

Ὁ φιλόσοφος καὶ πολιτικὸς τῶν χρόνων μας Παναγιώτης Κανελλόπουλος[24] γιὰ τὴν ἀσυνήθη συμπεριφορὰ τοῦ ἐκπροσώπου τῆς Ρώμης διατυπώνει τὶς ἑπόμενες παρατηρήσεις: «Τὸ «χρυσίον» ποὺ τοῦ πρόσφερε ὁ Πύρρος ἀρνήθηκε νὰ τὸ δεχθεῖ – ἂν καί, λεπτὸς ὁ βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου, τ' ὀνόμασε «φιλίας… καὶ ξενίας σύμβολον»–, καὶ τὴν πρόταση νὰ γίνει ὁ πρῶτος ὅλων τῶν ἑταίρων καὶ στρατηγῶν τὴν ἀπέκρουσε.

Ἀλλὰ κι' ὁ Πύρρος, ποὺ εἶχε ἤδη θαυμάσει «τὸ φρόνημα τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὸ ἦθος», εἶχε τὴν ἠθικὴ ἱκανότητα νὰ δέχεται ἀντιρρήσεις ἀπὸ ἀνθρώπους τέτοιου ἀναστήματος, «καὶ τοῖς φίλοις ἀπήγγειλε τοῦ Φαβρικίου τὴν μεγαλοφροσύνην». Εἶναι ἴσως ἡ πρώτη φορὰ στὴν παγκόσμια ἱστορία ποὺ ἕνας νικητὴς βασιλεύς –

(Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Φθιωτικῶν Ἐρευνῶν).

23. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ρώμη. Ἡ προσφορὰ ἑνὸς ἀδιάφθορου συμβούλου», *Τύπος τῆς Κυριακῆς*, 26-27.4.2003, 31.

24. Κανελλόπουλος, *ἔ.ἀ.*, 434.

κι' αὐτὸς ἦταν Ἕλλην – «οὐ πρὸς ὀργὴν οὐδὲ τυραννικῶς ἐδέξατο τὸν λόγον», δηλαδὴ τὴν ἀπορριπτικὴ ἀπάντηση ἑνὸς ὑπερήφανου πολίτου.

Εὔλογα τὸ κατάλληλο πρόσωπο στὴν κατάλληλη θέση μὲ πρόταξη τοῦ ἐθνικοῦ - ρωμαϊκοῦ συμφέροντος ἀπελευθερώνει πρῶτα τοὺς ὁμογενεῖς του αἰχμαλώτους καὶ ἔπειτα διανοίγει διάπλατα τὶς δυνατότητες ἀναδείξεως τῆς πατρίδος του Ρώμης ὡς αἰωνίας, ἀλλάζοντας καὶ τὸν ροῦν τῆς ἱστορίας πολλῶν λαῶν.

Ἐσφαλμένα, λοιπόν, χρεώνεται ὁ Κινέας ἀποτυχία, δοθέντος ὅτι ἀπέναντί του τοποθετεῖται Ρωμαῖος κατ' ἐξοχὴν προσοντοῦχος, ἡ δὲ ἑλληνικὴ πλευρὰ βαρύνεται καὶ μὲ ἀσύγγνωστη παράλειψη. Ἀκριβῶς, ἐνῶ ὁ Πύρρος παρὰ τὴν ὀλέθρια περιπέτεια κατὰ τὴν προσάραξη στὸν Τάραντα ὑπερέχει τῶν ἀντιπάλων του σὲ πολεμικὸ δυναμικό, ἔμψυχο καὶ ὑλικό, τεχνικό, ποὺ ἀργότερα μιμοῦνται, ἀξιοποιοῦν καὶ βελτιώνουν οἱ Ρωμαῖοι, ἀγνοεῖ τὴν ὕπαρξη τοῦ πνευματικοῦ κεφαλαίου τοῦ Τάραντος, τῶν φιλοσόφων καὶ παντοειδῶν ἐπιστημόνων, τοὺς ὁποίους, ἂν πρὸ τῆς ἀποβάσεως, ἄνετα, ἐπὶ ἀρκετὸ χρόνο, ἐνημέρωνε ὁ Κινέας γιὰ τὸ ἑλληνικό - ἐθνικὸ θέμα στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα, ἐνδεχομένως ἄλλη θὰ ἦταν ἡ ἔκβαση τῆς ἐκστρατείας.

Ἐν τέλει οἱ ἐπιπτώσεις τῆς ἀπερισκεψίας τοῦ Πύρρου συγκεκριμενοποιοῦνται σὲ βαθμιαία ἐφεξῆς ἀφομοίωση τῶν Ἑλλήνων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος[25], ὁ δὲ Κινέας θυσιάζεται ἀτελέσφορα στὴν ὑπηρεσία τῆς πατρίδας του καὶ τῶν Μεγαλοελλαδιτῶν.

25. Ἤδη, ὁ Στράβων VI 253, μᾶς πληροφορεῖ: «Ἅπαντας τοὺς ταύτῃ κακῶς διέθηκαν (Ρωμαῖοι), μάλιστα δὲ τοὺς Ἕλληνας, οἳ πρότερον μέν γε καὶ τῆς μεσογαίας πολλὴν ἀφῄρηντο, ἀπὸ τῶν τρωϊκῶν χρόνων ἀρξάμενοι, καὶ δὴ ἐπὶ τοσοῦτον ηὔξηντο, ὥστε τὴν μεγάλην Ἑλλάδα ταύτην ἔλεγον καὶ τὴν Σικελίαν. Νυνὶ δὲ πλὴν Τάραντος καὶ Ρηγίου καὶ Νεαπόλεως ἐκβεβαρβαρῶσθαι συμβέβηκεν ἅπαντα». Βλ. καὶ Εὐθύμιος Καστόρχης, *Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ρωμαίους καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν τούτων.* Ἀθήνησι 1872,15. Silvia Jannaccone, *Recherches sur les éléments grecs du vocabulaire latin de l'Empire.* I. Rome 1950, 21-22. Augusto Fraschetti, Aristosseno, i Romani e la "barbarizzazione" di Poseidonia, *Annali del Seminario di Studi del mondo classico,* 3, 1981, 97-115. Michel Dubuisson, Recherches sur la terminologie antique du bilinguisme, *Revue de Philologie,* L VII, 2, 1983;216.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΤΩΪΤΑΛΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΙΤΑΛΙΩΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΔΑΚΙΑ

Ὁ Ἑλβετὸς ἐθνολόγος Eugène Pittard μὲ πολλὴ εἰρωνεία ἀναφωνεῖ: «Δεῖτε τὶ ἔγινε στὴ Ρουμανία, ὅπου καὶ ὁ τελευταῖος τῶν βοσκῶν, ἐπειδὴ ὁμιλεῖ λατινογενῆ γλώσσα ἢ ἐπειδὴ θυμήθηκε ὅτι οἱ πρόγονοί του νικήθηκαν ἀπὸ τὴν Ρώμη (νίκη, πράγματι, διόλου εὔκολη, ὥστε κάλλιστα νὰ αἰσθάνεται ὑπερήφανος γιὰ τὴν ἀντίσταση τῶν Δακῶν) φαντάζεται ὅτι στὶς φλέβες του ρέει τὸ πιὸ καθαρὸ αἷμα τοῦ Τραϊανοῦ!».

Αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ Ρουμάνους σοφούς. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Bogdan Petriceicu Hasdeu διακηρύσσει ὅτι «οἱ Ρουμάνοι εἶναι Λατίνοι...». Ἀλλὰ ὁ ἐπίσης Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Στρασβούργου Grigore Nandris, ρωμανιστής, ἀποσαφηνίζει: «Λατίνος δὲν σημαίνει οὔτε Ἰταλός, οὔτε Γάλλος, οὔτε Ἱσπανός, οὔτε Ρουμάνος. Μὲ ἄλλα λόγια ἐπιβάλλεται νὰ ἐξαλείψουμε ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες τῆς χώρας τὴν σύγχυση μεταξὺ ἐθνικοῦ, γλωσσικοῦ καὶ ἱστοριko-πολιτικοῦ, ὅπως στὴν περίπτωση τῆς συνέχειας τοῦ λατινικοῦ στοιχείου μετὰ τὴν διοικητικὴ ἐγκατάλειψη τῆς Δακίας (ἐπὶ Αὐρηλιανοῦ) ἢ στὴν περίπτωση τῆς προελεύσεως καὶ τοῦ λατινικοῦ χαρακτήρα τῆς ρουμανικῆς γλώσσας».

Βασιζόμενος στὴν ἄκυρη πλέον πληροφορία τοῦ Κεκαυμένου, ὁ Hasdeu ἐκλαμβάνει σὰν ὁμογενεῖς του καὶ ὅλους τοὺς χρῆστες λατινογενῶν ἰδιωμάτων τῆς ΝΑ Εὐρώπης! Ἀφήνει δὲ μόνον στενότατες παραθαλάσσιες λωρίδες γιὰ ὕπαρξη Ἑλλήνων, ναυτικοῦ ἀποκλειστικὰ τρόπου ζωῆς. Τὸ ἴδιο πρεσβεύει καὶ ὁ ἐπίσης ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Th. Capidan, στὸν ὁποῖο ὁ καθηγητὴς Δημήτριος Γεωργακᾶς ἐπισημαίνει: «Πλάνη εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν εἶναι πολλάκις κακὸν ἀναπόφευκτον, καὶ ἴσα ἴσα εὐκολώτερα ἀναδύεται ἡ ἀλήθεια ἐκ πλάνης. Ἀλλὰ σύγχυσις δημιουργουμένη ἕνεκα τῆς ὑπαρχούσης τάσεως νὰ ἀποδειχθῆ κάτι ἐκ τῶν προτέρων ἐπιζητούμενον δὲν ἐπιτρέπεται καὶ ἀκόμη ἐπιβραδύνει καὶ παρακωλύει τὴν ἐπιτυχῆ ἐπιστημονικὴν ἔρευναν...». Ἐπικαλεῖται δὲ ὁ Γεωργακᾶς καὶ ὅσα ἔγραψε ἤδη τὸ 1900 ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Ovid Densusianu: «Ὁ πατριωτισμός, ὅπως τὸν ἀντιλαμβάνονται σήμερα στὴν Ρουμανία, θὰ εἶναι ἐπὶ πολὺ ἀκόμη ἀνασχετικὸς στὴν πρόοδο τῆς ρουμανικῆς φιλολογίας, ἐμποδίζοντας τοὺς ἐπιστήμονες νὰ ἐρευνοῦν ἢ νὰ λέγουν τὴν ἀλήθεια».

Πάντως δὲν ἐγκαταλείπεται ποτὲ ἡ ἐπιδίωξη ἀποκαταστάσεως τῆς ἀλήθειας ἀπὸ ἐπιστήμονες καὶ ἄλλων χωρῶν. Ἐνδεικτικά, ἡ T. Blawatskaya σὲ δημοσίευμά της ἐπιγραφόμενο «Ἀπὸ τὴν κρητικὴ ἐποποιΐα τοῦ 17ου ἕως τὸν 15ο αἰώνα π.Χ.», ὁμιλεῖ γιὰ Κρῆτες, οἱ ὁποῖοι πλὴν ἄλλων προσεγγίζουν τόσο πρώιμα καὶ τὰ Παρευξείνια καὶ τὰ Παραδουνάβια. Κατ' ἐξοχὴν δὲ στὴν ἀρχαία Δακία ἐντοπίζονται Ἕλληνες ἀπὸ πολλοὺς καὶ ἐπιφανεῖς Ρουμάνους ἐπιστήμονες. Πρωτίστως ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Vasile Parvan δημοσιεύει μελέτημά του, τὸ ὁποῖον ἐπιγράφει «Ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἑλληνιστικὴ διείσδυση στὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως», καὶ ἀναφέρει ὅτι τὸ 500 π.Χ. κατὰ μῆκος τοῦ πλωτοῦ ποταμοῦ, οἱ Ἕλληνες ἵδρυσαν πλῆθος ἐπινείων, ἐμπορίων, σταθμῶν πωλήσεως καὶ ἀγορᾶς, πλέοντας ἀκατάπαυστα πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω. Προφανῶς δὲ λόγῳ τῆς ἀδιάλειπτης καὶ κατ' ἀποκλειστικότητα χρήσεώς του ἀπὸ Ἕλληνες ὀνομάζει τὸν Δούναβι «ἑλληνικό»! Ὁ ἐπίσης ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Nicolae Banescu συγγράφει μελέτη, τὴν ὁποίαν ἐπιγράφει «Μεταξὺ Ρουμάνων καὶ Ἑλλήνων. Αὐτὸ ποὺ μᾶς διδάσκει τὸ παρελθόν». Τὴν Παραδουνάβια δὲ περιοχή, στὴν ὁποία ζοῦν οἱ θεωρούμενοι ὡς ὁμόφυλοι τῶν Δακῶν Γέτες καὶ ὅπου ἐγκαταστάθηκαν Ἕλληνες, χαρακτηρίζει «χώρα ἀληθινὰ ἑλληνική». Συνάμα διαπιστώνει τὴν ἐπίδραση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ συνεχίζεται καὶ μετὰ τὴν κατάκτηση ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Συγκεκριμένα στὸ Ulpetum, στὸν τεράστιο ἀγροτικὸ χῶρο τοῦ κέντρου τῆς Μικρᾶς Σκυθίας, μετέπειτα Δοβρουτσᾶς, χρησιμοποιοῦσαν προφορικὰ καὶ γραπτὰ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, ὥστε νὰ εἶναι διάχυτη καὶ ἡ ὀνομασία Scythia graeca!

Ὁπωσδήποτε οἱ γηγενεῖς ἀρχικὰ εἶναι ἐπιφυλακτικοὶ ἢ καὶ ἀντιτίθενται. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Scarlat Lambrino, οἱ ἀντιθέσεις ἐνωρὶς ἀμβλύνονται καὶ ἐπικρατεῖ πνεῦμα οἰκειώσεως καὶ συνεργασίας, οἱ ὁποῖες φθάνουν καὶ στὴν ἐμφάνιση Ἑλληνο-Σκυθῶν ἢ Μειξελλήνων. Παλαιότερα οἱ Ἕλληνες εἶχαν ἐπικοινωνήσει καὶ πολὺ βορειότερα μὲ τοὺς ἀκραιφνεῖς Σκύθες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐπὶ μῆνες διέμεινε ὁ Ἡρόδοτος. Ὡς μικρὰ Σκυθία οὐσιαστικὰ νοεῖται ἡ γετοδακικὴ χώρα, στὴν ὁποία ὁ ἀκαδημαϊκὸς Dumitru M. Pippidi ἀφιέρωσε σειρὰ ἐργασιῶν καὶ πολὺ ἐνδιαφέρον σύγγραμμα, ἐπιγραφόμενο «Οἱ Ἕλληνες στὸν Κάτω Δούναβι ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ στὴν ρωμαϊκὴ κατάκτηση». Παρουσιάζει τὴν ἀμοιβαῖα ἐποικοδομητικὴ καὶ πολλαπλῶς ἐπωφελῆ συμβίωση αὐτοχθόνων Δακῶν καὶ ἀποδήμων Ἑλλήνων προσκομίζοντας καὶ παραδείγματα, στὰ ὁποῖα τὸ ἑλληνικὸ τάλαντο ἀναδεικνύεται καὶ σὲ τομεῖς μὴ ἐμπορικούς, μὴ οἰκονομικούς. Σκιαγραφεῖ, π.χ., τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἀκορνίωνος, «ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν» τῆς Δακίας ἐπὶ βασιλείας Βυρεβίστα, τὸν ὁποῖο ἐκπροσωπεῖ ὡς ἐπιδέξιος διπλωμάτης κατὰ τὶς συμφωνημένες συνομιλίες μὲ τὸν Πομπήιο στὴν Ἡράκλεια Λυγκηστίδα, τὸ μετέπειτα Μοναστήρι-Βιτώλια τῆς Μακεδονίας, ἐν ὄψει

τῆς μάχης τῆς Φαρσάλου (48 π.Χ.) μὲ τὸν Καίσαρα.

Προσωπικότητες ἑλληνικὲς καταφθάνουν στὴ Δακία καὶ μὲ πρωτοβουλία καὶ ἐπιλογὴ τοῦ αὐτοκράτορα Μάρκου Οὐλπίου Τραϊανοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν ἀρκεῖται στὶς τακτικὲς στρατιωτικὲς μονάδες, λεγεῶνες, ἀπαρτισμένες ἀπὸ Μακεδόνες, Ἠπειρῶτες κ.ἄ., οὔτε σὲ τμήματα ἐξειδικευμένα, στὰ ὁποῖα στρατολογοῦνται Ἕλληνες ἀπὸ Κρήτη, Κύπρο, Ἑλληνιστικὴ Ἀνατολή, ὅπως ἀποκαλύπτει ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης E. Lozovan, ἀλλὰ συνοδεύεται καὶ ἀπὸ ταλαντούχους Ἕλληνες. Ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ὁ Titus Statilius Crito, κοινῶς Κρίτων, αὐτοκρατορικὸς ἰατρός, ἐπικεφαλῆς τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος, πρῶτος ἱστορικὸς τῆς ρωμαϊκῆς Δακίας, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ Ρωμαῖος πολίτης καὶ συνεπῶς γνώστης τῆς λατινικῆς γλώσσας, συγγράφει τὰ *Γετικὰ* στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα. Δεύτερος διάσημος εἶναι ὁ Ἀπολλόδωρος, προϊστάμενος τῆς ὑπηρεσίας μηχανικοῦ καὶ κατασκευαστὴς τῆς περίφημης γέφυρας Δρομπέτα, χάρη στὴν ὁποίαν ὁ Τραϊανὸς διαβαίνει τὸν Δούναβι. Ἐπὶ πλέον, ἔχει φιλοτεχνήσει τὴν καταπληκτικὴ στήλη τοῦ Τραϊανοῦ στὴν Ρώμη, μνημεῖο ὄχι μόνο καλλιτεχνικό, ἀλλὰ καὶ πλούσια ἱστορικὴ πηγὴ τοῦ ρωμαιοδακικοῦ πολέμου λόγῳ τῆς πιστῆς καὶ ἀριστοτεχνικῆς ἀπεικονίσεως τῶν συμβάντων στὴ Δακία.

Ἐπειδὴ ἐξετάζεται ὡς ἐνδεχόμενο νὰ εἶχαν ἤδη γίνει Χριστιανοὶ οἱ προερχόμενοι ἀπὸ περιοχὲς γειτονικὲς τῶν Ἁγίων Τόπων, κατὰ τὸν Ρουμάνο κληρικὸ P.I. David, Ἕλληνες ποὺ ὁμιλοῦν καὶ γράφουν λατινικὰ κηρύσσουν στοὺς Δάκες τὸ Εὐαγγέλιο λατινιστί. Ἀκόμη καὶ κατὰ δύσκολες συνθῆκες διαβιώσεως ἐξ αἰτίας τῶν Γότθων δὲν ἀδρανοῦν. Χαρακτηριστικὴ περίπτωση ἀποτελεῖ ὁ παραλλαγμένος ἀνθρωπωνυμικὰ Ἕλληνας Γούλφιλας ἢ Οὔλφιλας (331 - 381), ὁ ὁποῖος κηρύσσει τὸ Εὐαγγέλιο σὲ τρεῖς γλῶσσες, ἑλληνική, λατινική, γοτθική. Στὴν τρίτη μεταφράζει τὴν Ἱερὰ Γραφή, γνωστὴ ἔκτοτε ὡς Βίβλος Γοτθική. Τὸ δὲ κείμενο, πέρα τῆς θεολογικῆς σπουδαιότητας, διεγείρει καὶ ἐνδιαφέρον γλωσσολογικό. Διότι σ' αὐτὸ ἰχνηλατοῦνται διαλεκτικὰ δομικὰ στοιχεῖα τῆς δημώδους ἑλληνικῆς, ἀρχαίας, ὅπως ἐπίταξη τοῦ ἄρθρου, γιὰ τὴν ὁποία διαπρεπεῖς ἱστορικοὶ καὶ γλωσσολόγοι, π.χ. οἱ ἀκαδημαϊκοὶ καὶ καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Nicolae Iorga καὶ Alexandru Graur διατυπώνουν διαμετρικὰ ἀντίθετες γνῶμες. Ἐπιπρόσθετα, ἡ ἐπανάκαμψη τῶν Γότθων στὶς πατρογονικὲς κοιτίδες τους, στὴν Σκανδιναβία, θέτει καὶ ζητήματα συναποκομίσεως δανείων ἐνδυματολογικῶν, δηλαδὴ λαογραφικῶν καὶ ἐθνολογικῶν ἐπιδράσεων, ἰδίως τῆς πολυύμνητης φουστανέλλας, μὲ τὴν ὁποίαν πολὺ παλαιότερα ἐμφανίσθηκε ἐνώπιον τῆς ρωμαϊκῆς Συγκλήτου ὁ Θεσσαλὸς φιλόσοφος Κινέας ὡς σύμβουλος τοῦ Πύρρου, βασιλιᾶ τῆς Ἠπείρου.

Πολύγλωσσος καὶ μάλιστα κάτοχος περισσότερων γλωσσῶν φέρεται ὁ

σχεδὸν σύγχρονος τοῦ «Γότθου» Γούλφιλα ἅγιος Ἱερώνυμος, Sophronius Eusebius Hieronymus, (331-420), ὁ ὁποῖος πρωτίστως διακρίνεται ὡς λαμπρὸς καὶ ἀξιοσέβαστος ποιμενάρχης. Ταυτόχρονα ἀναδεικνύεται ὡς σπουδαῖος διδάσκαλος καὶ ἔγκριτος συγγραφέας ἔργων ὅλων τῶν κλάδων τῆς Θεολογίας. Σημαντικὴ δὲ προσφορὰ λογίζεται καὶ ἡ λατινικὴ μετάφραση τῆς Βίβλου. Δημιουργεῖ τὴν Βουλγκάτα (Vulgata) ἡ ὁποία μετὰ τὴν γνωμάτευση τῆς Συνόδου τοῦ Τριδέντου θεωρεῖται ὡς πηγὴ πίστεως μὲ ἀποδεικτικὴ ἀξία. Ὁ ὀνομαστὸς αὐτὸς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας γεννήθηκε στὴ Στριδώνα τῆς Δαλματίας, τὴν πρώτη ἐπαρχία τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὸν ἅγιο Ἰσίδωρο, ἐπίσκοπο Σεβίλλης καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀρχιεπίσκοπο Ἱσπανίας, ὁ ὁποῖος τὸ Ἰλλυρικὸν ἀποκαλεῖ Graecia! Ὅμως δὲν ἐκπλήσσει σήμερα, δοθέντος ὅτι σύγχρονός μας καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Πάδοβας ὁ Lorenzo Braccesi ἐμπεριστατωμένη συγγραφή του ἐπιγράφει Gracità adriatica (Bologna 1971, β΄ ἔκδοση 1977). Μετὰ δὲ τριαντακονταετία συμπληρώνεται μὲ τὸ ἐπιγραφόμενο Hellenikós Kolpos, Supplemento a Grecità adriatica (Roma 2001), σὲ συνεργασία μὲ τὴν Benedetta Rossignoli.

Κατὰ τὴν πάροδο τῶν αἰώνων, Ἕλληνες τόσο τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος ὅσο καὶ τῆς Διασπορᾶς εἰσέρχονται στὴ Δακία χρησιμοποιώντας δρόμους ὑδάτινους καὶ στεριανούς. Ἕναν ἀπὸ τοὺς δεύτερους, τοῦ ὁποίου ἡ ἀφετηρία βρίσκεται στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο περιγράφει λεπτομερῶς ὁ A. Bodor. Ὡστόσο, τὸν πλέον πρόσφορο ἐπισημαίνει ὁ V. Parvan ἀναφερόμενος στοὺς κατοίκους τῶν βορειοηπειρωτικῶν πόλεων Ἀπολλωνίας καὶ Δυρραχίου. Μὲ μεγάλη ἀκρίβεια καὶ πολλὴ σαφήνεια διαφωτίζει καὶ ὁ B. Mitrea γράφοντας τὴ μελέτη του Penetrazione comerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista. Ὅμως τὸ ζήτημα διαιωνίζεται, διότι οἱ ἀπόψεις διίστανται. Οἱ μέν, ἂν καὶ διὰ νόμου ἀπαγορεύθηκε, δέχονται, ὅπως ὁ N. Iorga, ἔξοδο ἀπὸ τὴν Ἰταλία ἀκραιφνῶν Ρωμαίων, οἱ δέ, ὅπως ὁ C. Daicovici, ὑποστηρίζουν μετακίνηση Ἰταλιωτῶν Ἑλλήνων, «tra la Adriatico e l' interno della penisola Balcanica, specialemente sol S.E. di essa. Molto primo dei Romani era fatto dai Greci». Τὴν ὁριστικὴ λύση τοῦ ζητήματος ἔδωσε ὁ E. Lozovan, ἀναδιφώντας ἀπὸ περιέργεια τὸ συνθετικὸ σύγγραμμα τοῦ G. Rolhfs, (Etymologisches Wörterbuch des unteritalienischen Gräzität).Περισυνέλεξε δεκάδες λέξεις ἑλληνικὲς ἀγροκτηνοτροφικῆς ζωῆς, κοινὲς στὶς κατωϊταλικὲς διαλέκτους καὶ στὴ ρουμανικὴ γλώσσα, συνάμα δὲ 127 κοινὰ φωνητικὰ καὶ μορφολογικὰ φαινόμενα (*Orbis*, Tome III, No 1, 1945, 123-137).

Ἀνακοίνωση στὸ Συνέδριο τοῦ Ὀργανισμοῦ γιὰ τὴ Διεθνοποίηση τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας, ὀργανωμένο στὴν Κάτω Ἰταλία.

Η ΑΚΤΙΝΟΒΟΛΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΔΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΟΡΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΗ-BASILICA

Εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τὸ ἐπίθετον βασιλικὴ ἀπαντᾶται ὡς προσδιορισμὸς οὐσιαστικοῦ θηλυκοῦ γένους. Εἰς τὴν λατινικὴν ἡ ἐπιθετικὴ ἰδιότης εἶναι ἐφήμερος. Τὰ προσδιοριζόμενα οὐσιαστικὰ κατὰ κανόνα ἦσαν δύο, διὰ μὲν τὴν ἑλληνικὴν στοὰ καὶ ὁδός, διὰ δὲ τὴν λατινικὴν porticus καὶ via. Τὸ λατινικὸν porticus[1] ὀφείλει τὴν θηλυκότητά του μᾶλλον εἰς ἐπίδρασιν τοῦ ἀντιστοίχου ἑλληνικοῦ στοά.

Εἰς τὸν Ἡρόδοτον ἀπαντᾶται τὸ πρῶτον ἡ ἔκφρασις ἡ ὁδὸς ἡ βασιληίη[2], ἥτις φαίνεται καὶ νὰ εἶναι ἕν ἅπαξ λεγόμενον εἰς τὴν καθόλου ἑλληνικὴν γραμματείαν[3]. Ἐφεξῆς ἐπικρατεῖ ὁπωσδήποτε ἡ διατύπωσις βασιλικὴ ὁδὸς τόσον μὲ συγκεκριμένην ὅσον καὶ μὲ μεταφορικὴν ἔννοιαν. Τὴν ἀλληγορικὴν αὐτῆς σημασίαν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Φίλωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως ἢ Ἰουδαίου ἐμελέτησεν ὁ Pascher[4], ὁ δὲ Taillez προέβη εἰς εὐρυτέραν καὶ συνθετωτέραν μελέτην. Ἀνατρέχει ἐπιμελῶς εἰς πηγὰς ἑλληνικάς, εἰδωλολατρικὰς καὶ χριστιανικάς, λατινικάς, ἑβραϊκάς, ἀρμενικὰς κ.ἄ. καὶ ἐρανίζεται χωρία εὔγλωττα, ὡς τὰ ἀκόλουθα: «Ἐπὶ δὲ ἅπαξ ὥσπερ εἰς ὁδὸν βασιλικὴν τὴν ἐλπίδα κατέστη, καὶ συνίστατο πάλιν σῶμα καὶ σχῆμα περὶ αὐτὸν ἀρχῆς...»[5]. -«Μέναιχμον τὸν γεωμέτρην Ἀλέξανδρος ἠξίου συντόμως αὐτῷ (=αὑτῷ) παραδοῦναι τὴν γεωμετρίαν· ὅ δὲ «ὦ βασιλεῦ, εἶπε, κατὰ μὲν τὴν χώραν ὁδοί εἰσιν ἰδιωτικαὶ καὶ βασιλικαί, ἐν δὲ τῇ

---

1. Βλ. A. ERNOUT-A.MEILLET, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. 4-e éd. 2-e tir., Klincksiek, Paris 1967, σ. 524.
2. V, 53: «εἰ δὲ ὀρθῶς μεμέτρηται ἡ ὁδὸς ἡ βασιληίη τοῖσι παρασάγγῃσι καὶ ὁ παρασάγγης δύναται τριήκοντα στάδια, ὥσπερ οὗτος γε δύναται ταῦτα, ἐκ Σαρδίων στάδιά ἐστι ἐς βασιλήια τὰ Μεμνόνια καλεόμενα πεντακόσια καὶ τρισχίλια καὶ μύρια παρασαγγέων ἐόντων πεντήκοντα καὶ τετρακοσίων». Βλ. καὶ W.W. HOW aud J. WELLS, *A Commentary on Herodotus*, Oxford 1912, vol. II(Book V-IX).
3. FR. TAILLEZ, Βασιλικὴ Ὁδός, Les valeurs d' un terme mystique et le prix de son histoire littérale, ἐν *Orientalia Christiana Periodica*, XIII (1947) *Mélanges Jerphanion*, I, σ. 302 .Τὸ ἀρσενικὸν ὑπὸ τὴν ἰωνικὴν μορφὴν βασιλήιος εἶναι ἀρκούντως σύνηθες εἰς τὸν Ἡρόδοτον, ἔνθα ἐπαναλαμβάνεται 63 φοράς. Πρβλ. J. ENOCH POWEL, *A Lexicon to Herodotus*, Cambridge 1938.
4. J. PASCHER, *Βασιλικὴ Ὁδός, Der Königsweg zu Wiedergeburt u. Vergottung bei Philo von Alexandreia*, Paderbon 1931.
5. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ, *Βίος Δημητρίου*, 46.

γεωμετρίᾳ πᾶσίν ἐστιν ὁδὸς μία»[6]. -«Ὁδῷ βασιλικῇ πορευσόμεθα· οὐκ ἐκκλινοῦμεν δεξιὰ οὐδὲ εὐώνυμα, ἕως ἂν παρέλθωμεν τὰ ὅριά σου»[7].

Ὁ Taillez διὰ τῆς μελέτης ταύτης, θρησκευτικῆς τρόπον τινὰ φιλολογίας, ἐπεχείρησε τὴν ἀναζήτησιν τῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν κυρίας ἐννοίας καὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ὅρου βασιλικὴ εἰς τὴν σύζευξίν του μὲ τὸν ὅρον ὁδός[8].

Ἀρχικῶς βασιλικὴ στοὰ ἢ βασιλικὴ ὁδὸς ἐσήμαινε στοὰν ἢ ὁδὸν τοῦ βασιλέως, τοῦ ἄρχοντος, ἤτοι ἐπρόκειτο περὶ ἰδιοκτησίας. Βραδύτερον ἡ ἔννοια τῆς βασιλικῆς ὡς ἰδιοκτήτου μετέπεσεν εἰς δημοσίαν, κοινὴν εἰς ὅλους. Οὕτως εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἀξιόλογα κέντρα τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἁπανταχοῦ ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ὡς καὶ τῶν Ρωμαίων κατὰ μίμησιν, βασιλικὴ στοὰ ἦτο ὑπόστυλον κτήριον[9], τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευε συνήθως ὡς ἀγορά,

6. Anthologii Libri de Ioannes Stobaeus, C. Wachsmuth II, σ. 228 στ. 31, σημ. 115.

7. Π. Διαθήκη, Ἀριθμ. 21. Τὸ ἀντίστοιχον κείμενον τῆς Βουλγκάτα ἔχει ὡς ἑξῆς: «sed gradiemur via publica, nec ad dexteram nec ad sinistram declinantes, donec transeamus terminos tuos».

8. Ἡ ἀποδοχὴ ὅμως τῶν συμπερασμάτων τοῦ συγγραφέως καθίσταται προβληματική. Ὁ Taillez μετὰ ἐμπεριστατωμένην ὄντως ἐξέτασιν τῶν πηγῶν ἐπιλέγει τὰ κάτωθι: «Notre lecteur comprendra que nous croyons finalement avoir trouvé ici la source, l' origine première, d' une expression que dès le début nous sentions n' être pas grecque; tout comme nous croyons avoir montré que le canal a dû être cette langue araméenne et syriaque survivant à l' Empire Perse après les Empires Assyro-Babyloniens avant de survivre aux successifs Empires de Successeurs, Macédoniens et Grecs, Romains et Byzantins...». Τὴν δὲ ἀπόρριψιν τῆς ἑλληνικότητος βασίζει ἐπὶ τῶν ἀκολούθων: «Les Grecs, morcelés par la montagne et par la mer en mille poleis, n' ont jamais su ce que c'est qu'un Empire ni ce que c'est qu'une Route. Le seul chemin qu' ils connussent: πόντος, c'était la mer» (ἔ. ἀ., σ. 350).
Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐκινήθησαν πρὸς ἁπάσας τὰς κατευθύνσεις διὰ τῆς θαλασσίας ὁδοῦ. Ἐχρησιμοποίησαν μάλιστα καὶ τοὺς ποταμούς. Χαρακτηριστικαὶ πρὸς τοῦτο εἶναι αἱ διαπιστώσεις τοῦ V.PARVAN, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube,* Bucarest 1923, σ. 5: «Ce qui est, en tout cas, très sûr, c' est que vers 500 av. J. - Chr. le Danube, jusq' au confluent du Sereth, était une rivière grecque et que les pêcheurs et les négociants d'Istrie connaissaient très bien le pays géto-scythe, qu'ils traversaient sans cesse en amont et en aval de cette partie du fleuve et de ses bras, canaux, lacs et affluents».
Ἀλλ' ἡ θάλασσα καὶ οἱ ποταμοὶ δὲν ὑπῆρξαν ἡ μόνη ὁδός. Ἡ ἀντίληψις αὕτη εἶναι παρῳχημένη. Τὰ παράλια ἀπετέλεσαν τὰ ὁρμητήρια διὰ τὴν διείσδυσιν εἰς τὴν ἐνδοχώραν. Τὴν ΝΑ Εὐρώπην οἱ Ἕλληνες διέτρεξαν καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ ἀπὸ δυσμῶν. Πρβλ. V.PARVAN, *ἔ. ἀ.*, σ. 20, σημ. 1. Ὡσαύτως βλ. τοῦ αὐτοῦ, *Dacia, civilizatiile antice din ţarile carpatodanubiene,* Bucuresti 1972, σσ.83 κἑξ. Ἐξ ἄλλου ἡ περίφημος Ἐγνατία ὁδὸς χρονολογεῖται πολὺ πρὸ τῶν Ρωμαίων. Βλ. P.LEMERLE, *Philippes et la Macédoine orientale à l' époque chrétienne et byzantine,* Paris 1945, σ. 11.
Πολὺ ἐνωρίτερον οἱ Ἕλληνες εἶχον διατρέξει παρομοίως καὶ τὴν ἰταλικὴν χερσόνησον. Πρβλ. J.Marouzeau, *Quelques aspects de la formation du latin littéraire*, Paris 1949, σ. 128. A. ERNOUT, Latin Graecus, Graius, Graecia, ἐν *Revue de Philologie, de Littérature et d' Histoire anciennes*, XXXVI (1962), σ. 214.

9. Δὲν εἶναι ἀπολύτως σαφὲς πῶς στοὰ βασιλικὴ ἔφθασε νὰ σημαίνῃ ὑπόστυλον αἴθουσαν. Πρβλ.

δικαστήριον, χῶρος περιπάτου κ. ἄ.

Κατ᾽ ἐξοχὴν βασιλικὴ ὠνομάζετο ἡ μεγάλη ὑπόστυλος αἴθουσα[10] τῆς οἰκίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὁ ἀνδρών, ἡ ὑποδοχή, εἰς τὴν ὁποίαν ἐλάμβανον χώραν αἱ οἰκογενειακαὶ συγκεντρώσεις, αἱ δεξιώσεις ἐπ᾽ εὐκαιρίᾳ ἑορτῶν, διάφοροι συνελεύσεις ἀρχόντων, ἐτελοῦντο δὲ καὶ αἱ θρησκευτικαὶ τελεταί, ἐφ᾽ ὅσον ἡ οἰκία ἀνῆκεν εἰς τὸν πρῶτον ἄρχοντα, ὁ ὁποῖος συνεκέντρωνε ταυτοχρόνως τὴν πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἐξουσίαν.

Ἐνωρὶς ἡ αἴθουσα αὕτη ἐχρησιμοποιήθη ὡς χῶρος λατρείας, ὡς ἱερὸς ναός, καὶ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν. Ἀναφέρεται ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ α΄ αἰώνος εἷς ἐκ τῶν πλουσίων κατοίκων τῆς Ἀντιοχείας, ὀνόματι Θεόφιλος, κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου εἰς τὴν πόλιν, εἶχε παραχωρήσει πρὸς ἐκκλησίαν τῶν Χριστιανῶν τὴν βασιλικὴν τῆς οἰκίας του[11]. Ἡ συνάθροισις δὲ τῶν Χριστιανῶν εἰς βασιλικὰς ἰδιωτικῶν οἰκιῶν συνεχίζεται κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Μόλις, περὶ τὰ τέλη τοῦ β΄ αἰῶνος, οἱ Χριστιανοὶ εἶχον ἀφιερώσει ὡρισμένας βασιλικὰς ὡς ἀποκλειστικὸν χῶρον λατρείας, ὁ ὁποῖος ἀπεκλήθη Ἐκκλησία, Οἶκος Θεοῦ (Domus Dei) καὶ Κυριακὴ (Dominica Domus) ἢ Κυριακὸν (δῶμα - Dominicum), ἢ Κυρίου ναὸς ἢ οἶκος Κυρίου. Ὁ ὅρος ἐκκλησία ὑπέστη μίαν σημασιολογικὴν μεταβολήν. Ἔπαυσε νὰ σημαίνῃ συνέλευσιν. Εἶναι πλέον ὁ οἶκος, ὅπου γίνονται αἱ θρησκευτικαὶ συνελεύσεις[12].

Σὺν τῷ χρόνῳ καὶ μάλιστα κατὰ τὸ βραχὺ διάστημα τῆς διακοπῆς τῶν διωγμῶν (260-303), ἀνεγείρονται ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν αἱ νέαι ἐκ θεμελίων ἐκκλησίαι[13]. Ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου παρατηρεῖται ἀληθινὸς ὀργασμὸς δι᾽ ἀνέγερσιν ἐκκλησιῶν, τῶν περιφήμων βασιλικῶν.

C. TAGLIAVINI, *Storia di parole pagane cristiane attraverso i tempi,* Brescia 1963, σσ. 273 καὶ 535-538, ἔνθα καὶ πλουσία βιβλιογραφία.

10. Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, *Χριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ ἀρχαιολογία,* ἐν Ἀθήναις 1942, Α΄, σσ. 156, σημ. 2, 160.

11. «ut... domus suae ingentem basilicam ecclesiiae nomine consecraret» [Ψευδο] ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ, Recognitiones X, 71= MIGNE, Ε. Π. τ.1 στ. 1453. Ἀνάλογόν τι συνέβη μεταγενεστέρως καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Συγκεκριμένως ὁ IMBART DE LA TOUR, *Les origines religieuses de la France. Les provinces rurales du IVe au XIe siècle*, Paris 1900, σ. 7, ἀναφέρει περὶ τῆς γαλλικῆς πόλεως Τοὺρ (Tours) τὰ ἑξῆς: «Il n'y a même pas de cathédrale avant l' évêque Litorius, qui transforme en basilique la maison d' un sénateur, et c' est par saint Martin que sont édifiées les premières églises rurales du diocèse, puisque, au moment où il commence ses missions, tout le centre et tout l' ouest de la Gaule étaient païens».

12. Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, *Ἡ Ξυλόστεγος Παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης,* Ἀθῆναι 1962, Α΄, σ.12.

13. Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, *ἔ.ἀ.,* σ. 157.

Διαδοχικῶς ἔχει ὑποστηριχθῆ ὅτι τὸ πρωτότυπον τῆς χριστιανικῆς βασιλικῆς πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὸ ἐστεγασμένον atrium,τῆς παλαιᾶς ρωμαϊκῆς οἰκίας, εἰς τὴν μεταγενεστέραν μετὰ περιστυλίου ρωμαϊκὴν οἰκίαν, εἰς τὰς ρητορικὰς σχολάς, εἰς τὰς συναγωγάς, εἰς τοὺς ὑπαιθρίους ναούς, εἰς τὰς ἐντὸς ἰδιωτικῶν μεγάρων βασιλικάς, εἰς τὰς κατακόμβας ἢ ὡρισμένους τύπους νεκρικῶν παρεκκλησίων, εἰς τὴν σύγχρονον ἐπίδρασιν πλειόνων τῶν ἀνωτέρω τύπων, κατὰ τὴν ἐκλεκτικὴν θεωρίαν[14].

Κατὰ τὸν Leroux[15] ἡ χριστιανικὴ βασιλικὴ προέρχεται κατ' εὐθεῖαν ἐκ τῆς εἰδωλολατρικῆς βασιλικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου ἢ ἀκριβέστερον συνεχίζει αὐτήν. Ὁ Lemerle ὅμως τονίζει ὅτι δὲν ὑπάρχει εἷς ἁγνὸς τύπος, τὸν ὁποῖον νὰ συνεχίζῃ ἡ χριστιανικὴ βασιλική[16]. Ὁ Ὀρλάνδος γράφει σχετικῶς τὰ ἀκόλουθα: «Συνοψίζοντες δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι 1) αἱ ρωμαϊκαὶ βασιλικαὶ ἀμφοτέρων τῶν τύπων (ἑλληνικοῦ καὶ ἀνατολικοῦ) ἐπαναλαμβάνουσι τὰ ἀντίστοιχα πρότυπα τῶν κλειστῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν στοῶν μέ τινας ἐνίοτε προσθήκας (κόγχης, ὑπερῴων ἢ χαλκιδικοῦ) καὶ 2) ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν κλειστῶν ὑποστύλων στοῶν ὡς βασιλικῶν, ὑφιστάμενος ἤδη ἀπὸ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων (βασίλειος στοά), παρελήφθη αὐτούσιος ὑπὸ τῶν Ρωμαίων (basilica porticus), διετηρήθη ἐν Ἀνατολῇ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους («βασιλικαὶ στοαὶ» Θήρας καὶ Ἱερουσαλήμ), καθιερώθη δ' ἀργότερον γενικῶς διὰ τὰς ξυλοστέγους χριστιανικὰς ἐκκλησίας τοῦ τύπου τούτου»[17].

Ὁ χριστιανικὸς ναός, ὡς παρεπιπτόντως ἀνεγράφη ἀνωτέρω, γίνεται γνωστὸς διὰ τριῶν διαφορετικῶν ὅρων, ἁπάντων προερχομένων ἐκ τῆς ἑλληνικῆς, Κυριακὴ [18] ἢ Κυριακὸν (Dominicum), Ἐκκλησία (Ecclesia) καὶ Βασιλικὴ (Basilica). Ὁ πρῶτος, ὑστερώτερος[19] κατὰ πολὺ τῶν ἄλλων δύο, ἐκκινήσας ἐκ τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου εἰσῆλθεν εἰς τὰς σλαβικὰς γλώσσας τῆς χερσονήσου τοῦ

14. Πρβλ. P. LEMERLE, A propos des origines de l' édifice cultuel chrétien, ἐν *Bull. de la CI.des Lettres et des Sciences Morales et Politiques,* XXXIV (1948), σ. 307, καὶ Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, *ἔ.ἀ.* σ. 61-62.

15. G. LEROUX, *Les origines de l' édifice hypostyle en Grèce, en Orient et chez les Romains,* Paris 1913, σσ. 324 κέξ.

16. LEMERLE, *ἔ.ἀ.*, σ. 310.

17. Α.ΟΡΛΑΝΔΟΥ, *ἔ. ἀ.,* σ. 67.

18. Βλ. περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ὅρου κατὰ P. SKOK, La terminologie chrétiemme en slave: I' église, les prêtres et les fidèles, ἐν *Revue des études slaves*, VII (1927), σ. 178. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, Fremde Deklination in slav. Lehnowörtern, ἐν *Zeitschrift für slavische Philologie,* II (1945), σ. 399.

19. F. J. DOELGER, Kirche als Name für den christlichen Kultbau, ἐν *Antike und Christentum*, 6 (1940/1950), σσ. 161 κέξ. Πρβλ. CHR. MOHRMANN, Les dénominations de l' église en tant qu' édifice, ἐν *Revue des sciences religieuses,* 36 (1962) σ. 166.

Αἵμου (crkva) καὶ διεδόθη εἰς τὰς βορείους σλαβικὰς[20] (cerkov, cerkva) καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰς γερμανικὰς γλώσσας (γερμ. Kirche, δαν. Kircke, σκανδ. church). Ὁ δεύτερος ὅρος, Ἐκκλησία, ἀφορμᾶται ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ κατακτᾷ τὰς ρωμανικὰς γλώσσας τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης κατὰ τὸ μέγιστον μέρος, ἤτοι κεντρικὴν καὶ Νότιον Ἰταλίαν (chiesa), Σαρδηνίαν (cresia), Νότιον Γαλλίαν (προβηγκ. gleiso), Βόρειον Γαλλίαν (église), Καταλανίαν (esglesia), Κυρίως Ἱσπανίαν (iglesia), χώραν τῶν Βάσκων (eleiza ἢ eliza), Πορτογαλίαν (igreja). Εἰσέρχεται εἰς τὰς κελτικὰς ζώνας (ἀρχ. ἰρλ. eclis, νέαν ἰρλ. eaglais, κιμβικὴν eglwys, βρετ. iliz). Παρουσιάζεται δὲ καὶ εἰς τὴν Ἀλβανίαν (Kishë ἢ gishë).

Ὁ ὅρος β α σ ι λ ι κ ὴ εἰς τὴν ἑλληνικὴν μετὰ μίαν παροδικὴν παρουσίαν ὑποχωρεῖ πρὸ τοῦ ὅρου ἐ κ κ λ η σ ί α, διατηρῶν μόνον εἰς τὴν λογίαν νεοελληνικὴν γλῶσσαν τὴν σημασίαν τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ ρυθμοῦ. Ἐπικρατεῖ δὲ ἀπολύτως εἰς τὴν ρουμανικὴν(biserică)[21], ἀρωμουνικὴν (băsearică)[22], μεγλενιτικὴν (băserică)[23] καὶ ἰστριακὴν (baserike)[24]. Προσέτι μαρτυρεῖται εἰς τὴν δαλματικὴν

20. Λέγεται ὅτι σῴζεται εἰς τὴν πολωνικὴν καὶ ρωσσικὴν ἴχνος τι ἐπιδράσεως τοῦ ὅρου ἐκκλησία. Πρβλ. P. SKOK, La terminologie chrétienne, σ. 179. TH. CAPIDAN, *Limbă si Cultură,* Bucuresti 1944, σ. 247.

21. H. MIHAESCU, *Influenta grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, Bucuresti 1966, σσ. 44, 56, 57.

22. K. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, *Ἐτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Κουτσοβλαχικῆς,* Ἀθῆναι 1909, σ. 315.

23. TH. CAPIDAN, *Meglenoromânii, III, Dictionar meglenoromân*, Bucuresti [1935], σ. 35.

24. S. PUSCARIU, *Studii istroromâne,* III, Bucuresti 1929, σ. 304. Ἂν αἱ τρεῖς τελευταῖαι εἶναι διάλεκτοι τῆς ρουμανικῆς γλώσσης ἢ ἀνεξάρτητοι ρωμανικαὶ γλῶσσαι, ἀποτελεῖ εἰσέτι πρόβλημα τῆς ρωμανολογίας, ἡ δὲ μεταξὺ τῶν εἰδικῶν διαμάχη δὲν ἀπέληξεν εἰς ὁριστικὴν λύσιν. Πρβλ. B. CAZACU, Autour d' une controverse linguistique: Langue ou dialecte? (Le problème de la classification des idiomes romanes parlés au Sud du Danube) καὶ I.COTEANU, Le roumain et le développement du latin balkanique, ἐν *Actes du IXe Congrès International de linguistique romane à Lisbonne 1959*, Bucarest 1959, A.R.P.R.- *Recueil d' études romanes*, σσ. 13-29 καὶ 41-50 ἀντιστοίχως.

Ἀρωμουνικὴ εἶναι ἡ γνωστὴ ὡς κουτσοβλαχική, τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῶν Ἀρωμούνων, ἄλλως ἀποκαλουμένων Βλάχων, Κουτσοβλάχων, Γραικοβλάχων, Ἑλληνοβλάχων, ἤτοι τῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου καὶ τῶν ἀποσπασθέντων τμημάτων τῆς Β. Ἠπείρου (Φαρσαριωτῶν - Ἀρβανιτοβλάχων) καὶ Β. Μακεδονίας (Τσιντσάρων). Ὁ ὅρος Ἀρ(ω) μοῦνος προέρχεται ἐκ τοῦ r o m a n u s καὶ τοῦ προσθετικοῦ α. Βλ. Κ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, *ἔ.ἀ.,* σ. μδ΄. TH. CAPIDAN, Aromânii, *Dialectul aromân, studiu lingvistic,* Bucuresti 1932, σ. 3. Πρβλ. καὶ S. PAPAGEORGES, *Les Koutsovlaques*, Athènes 1908, σ. 9. V. COLOKOTRONIS, *La Macédoine et l'hellénisme (étude historique et ethnologique)*, Paris 1919, σ. 457. ΑΝΤ. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛ- ΛΟΥ, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι,* ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 13. σημ.. 2.

(basalka, basalca, bazalka)[25], νεκρὰν πλέον ρωμανικὴν γλῶσσαν[26], εἰς τὰς βορείους ἰταλικὰς διαλέκτους (βεν. baselga, μιλ. barsega, besca...)[27], τὰς ρωμανικὰς διαλέκτους τῶν Ἄλπεων (Valteline: baselga, Tessin: bazerca, Engadine: baselgia, ...). Ἐκτείνεται καὶ εἰς τὴν ἐκεῖθεν τῶν Ἄλπεων Γαλλίαν (basoche, baroche...)[28]. Κατά τινας πληροφορίας, τοὐλάχιστον ὡς τοπωνύμιον, οὐδὲ ἐκ τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου (Ἱσπανίας[29] καὶ Πορτογαλίας)[30] καὶ ἐκ τῶν βρεταννικῶν νήσων[31]

25. M. BARTOLI, Dalmatische II, ἐν Kais. *Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, Ling. Abltisung*, V, Wien 1906, στ. 173.

26. Ἡ δαλματικὴ διέφερε τῶν ὕπερθεν ρωμανικῶν ἰδιωμάτων τῆς ΝΑ Εὐρώπης. Βλ. P. BEC, *Manuel pratique de philologie romane,* II (Avec la colloboration pour le dalmate de ZARKO MULJACIC´), Paris 1971, σσ. 395 κέξ. I. SIADBEI, *Le latin dans l' empire d' Orient*, Jassy 1932, σσ. 10-11. Τοῦ αὐτοῦ, Albanais et roumain commun, ἐν *Revue Intern. d' Études Balkaniques* (1937), σ. 449.

27. Περὶ τῶν διαλεκτικῶν τύπων τοῦ ὅρου b a s i l i c a τόσον εἰς τὴν ἰταλικὴν ὅσον καὶ εἰς τὴν γαλλικὴν βλ. J. JUD, Sur l' histoire de la terminologie ecclésiastique de la France et de l' Italie, ἐν *Revue de liguistique romane*, X (1934), σσ. 62 κέξ. Πρβλ. P. AEBISCHER, Basilica, eclesia, ecclesia. Étude de stratigraphie linguistique, *αὐτόθι*, XXVII (1963) σσ. 119-165.

28. Ὁ FR. TAILLER, *Basilic - busuioc - basoche de la Provence à I'Ukraine,* Paris 1952 ἀνατ. ἐκ τῆς *Revue de culture européenne*, no 2, Janvier 1952), σ. 167, γράφει τὰ ἑξῆς: «Il y a deux mots «basoche» en vieux français; I' un désignant d' antiques églises des Gaules, spécialement la Basoche de Saint Martin de Tours; le second est le nom collectif des gens de lois, des clercs du palais. Les linguistes, comme le Dictionnaire étymologique de la langue française de Wartburg, essaient de tirer le sens juridique du sens ecclésiastique; mais ils admettent qu'on pourrait avoir là un autre archaisme: le souvenir de la valeur primitive et pré-chrétienne, impériale, de la B a s i l i c a, un grand hall couvert servant soit de marché, soit de tribunal». Προσέτι σημειώνει τὰ ἀκόλουθα: «W. v. WARTBURG à côté du type b a s o c h e trouve le type b a r o c h e: il l' explique par un rapprochement avec p a r o c h i a, la paroisse. Il faudrait ajouter que ce contact a été rendu possible par la perturbation, par lui inexpliquée, qui a introduit le vocalisme o dans b a s o c h e».

Πιθανώτατα ὁ τύπος b a r o c h e προῆλθεν ἐκ τοῦ b a s o c h e, μετὰ δὺο οὐσιώδεις φωνητικὰς ἀλλαγάς: Ἰδιότυπον προφορὰν τοῦ φθόγγου 1, ὡς πρῶτος ὁ Bartoli ὑπώπτευσε, καὶ τροπὴν τοῦs εἰς r, ἤτοι ρωτακισμόν, ὅστις εἶναι συνήθης εἰς τὴν λατινικήν, ὡς καὶ εἰς διαλέκτους τῆς ἑλληνικῆς. Πρβλ. Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ, *Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα*, 1 (1924), σσ. 438 κέξ. Ι. ΣΤΑΜΑΤΑΚΟΥ, *Ἱστορικὴ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης*, Ἀθῆναι 1949, 1, σ. 84. Ι. Κ. ΠΡΟΜΠΟΝΑ, Ὁ ρωτακισμὸς καὶ ἡ ἰδιότυπος προφορὰ τοῦ φθόγγου λ εἰς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα Φιλωτίου Νάξου, ἐν *Ἐπετ. Κυκλ. Μελ.,* 3, σσ. 504 κέξ.

Λίαν βασίμως τὸ Baroche τῶν «Φράγκων» ἐξηπλώθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν διὰ τῶν Σταυροφόρων. Βλ. ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἡ ἱστορία τοῦ τοπωνυμίου Βαρόσι, ἐν *Περραιβία (*1974), σ, σσ. 9 κέξ.

29. R. MENÉNDEZ PIDAL, *Origenes del espanol,* Madrid 1950, σ. 246, σημ. 2. A.C. FLORIANO, *Diplomatica espanola del periodo astur* (718-910), I. Oviedo 1949, σ. 546, II, 1951,

ἀπουσιάζει.

Ὅθεν διαπιστοῦται ὅτι ὁ χῶρος, εἰς τὸν ὁποῖον διεδόθη ὁ ὅρος β α σ ι λ ι κ ὴ (b a s i l i c a), εἶναι ἡ ἐνδοχώρα τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἔνθα εἰσέτι σῴζονται ρωμανικαί τινες νησῖδες, μετὰ τῶν ἄλλοτε ρωμανικῶν ἀκτῶν τῆς Ἀδριατικῆς, αἱ ἀκταὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Δουνάβεως, αἱ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ Δουνάβεως ἐκλατινισθεῖσαι περιοχαὶ μετὰ τῆς Πανοννίας μέχρι τῶν συνόρων τῆς πάλαι ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ τοῦ Ρήνου, ἡ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατία, σημεῖα τινὰ τῆς ΝΔ Εὐρώπης καὶ τῶν βρεταννικῶν νήσων.

Διὰ τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἐξάπλωσιν τοῦ ὅρου β α σ ι λ ι κ ὴ (b a s i l i c a) δημιουργοῦνται βασικὰ ἐρωτήματα: Κατὰ πρῶτον, εἶναι προγενέστερος ἢ μεταγενέστερος τοῦ ὅρου ἐ κ κ λ η σ ί α (e c c l e s i a); Αἱ γνῶμαι διΐστανται. Οἱ Kretschmer[32], Pârvan[33], Puscariu[34], Schiaffini[35], Jud[36], Procopovici[37], Von H.

σ.654 κ.ἀ. L. SERRANO, *Cartulario de San Pedro de Arlanza,* Madrid 1925, σσ. 11, 79 87, 96.

30. J. L[EITE DE VASCONCELLOS], Romanço mozarabico, ἐν *Revista Lusitana*, XI (1908), σ. 354. *Portugaliae Monumenta Historica, Diplomata et chartae,* I Olisipone 1868, σσ. 3,5, 6. *Vimaranis Monumenta Historica,* partis I, edit. secunda, Vimarane 1931, σ. 1. Παρὰ AEBISCHER, ἔ.ἀ., σσ. 144 κέξ.

31. Εἰς τὴν Ἰρλανδίαν ὁ ὅρος b a s i l i c a ἐξειλίχθη εἰς baislec, baslec. Βλ. J. VENDRYÈS, *De hibernicis vocabulis quae a latina lingua originem duxerunt,* thèse de la Faculté de Lettres de Paris, Lutetiae Parisiorum 1902, σ. 92. Γενικὸν πίνακα τῆς διασπορᾶς τῶν τριῶν ὅρων βλ. ἐν G. ROHLFS, Les avatars du latin vulgaire: Promenade de géographie linguistique à travers les langues romanes, ἐν *Actele celui de al XII-lea Congres intern. de linqvistică si filologie romanică,* Bucuresti 1970, πίν. 12, σ. 16.

32. P. KRETSCHMER, Wotrgeschichtliche miscellen. I. Kirche, dom, münster, ἐν *Zeitschrift für vergleichende Sprachforshung*, XXXIX, σσ. 539-548.

33. V. PARVAN, *Contributii epigrafice la istoria crestinismului dacoroman*, Bucuresti 1911, σσ. 86 κέξ.

34. Βλ. ἐν *Dacoromania*, I (1920-1921), σ. 436.

35. A. SCHIAFFINI, Intorno al nome e alla storia delle chiese non parrocchiali nel Medio Evo (A proposito del toponimo «basilica»), ἐν *Archivio Storico Italiano*, LXXXI (1923), σσ. 602.

36. Πρβλ. J. JUD, *Zur Geschichte der bünderromanischen Kirchensprache. Vortrag mit Anmerkungen;* Chur, Sprecher, 1919, σσ. 9-12.

37. AL. PROCOPOVICI, Din istoria raporturilor noastre dialectale, ἐν *Dacoromania* IV(1924-1926), σ. 40.

38. Von H. JANSSEN, Kultur und Sprache Zur Geschrichte der alten Kirche im Spiegel der Sprachentwicklung... Nijmegen 1938, σσ. 28 κέξ., 32, σημ.

Janssen[38], Van den Bosch[39], Mohrmann[40], ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ ὅρος ἐ κ κ λ η σ ί α προηγεῖται χρονολογικῶς [41]. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ οἱ διατεινόμενοι ὅτι τὴν προτεραιότητα ἔχει ὁ ὅρος b a s i l i c a, ὡς Bartoli[42], Densusianu[43], Skok[44], T.Papahagi[45], Ca-pidan[46], Daicoviciu[47], Taillez[48], Aebischer[49].

Ἡ δυσχέρεια διὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς πρώτης ἀπόψεως ἀναζητεῖται εἰς τὴν ὕπαρξιν τοῦ ὅρου ἐ κ κ λ η σ ί α καὶ εἰς τὴν ἀλβανικὴν γλῶσσαν, δοθέντος ὅτι ἡ ἐκχριστιάνισις τῶν Ἀλβανῶν[50] εἰκάζεται ὀψιμωτέρα τῶν γειτόνων των, οἱ

39. VAN DEN BOSCH, *Capa, Basilica, Monasterium et le culte de Saint Martin de Tours. Étude lexicologique et sémasiologique..,* Nijmegen 1959, σσ. 59 κἑξ.

40. MOHRMANN, *ἔ.ἀ*, σσ. 161, 173. Πρβλ. τῆς αὐτῆς, *Études sur le latin des chrétiens*, Roma 1958, σ. 62.

41. Ἡ ἄποψις αὕτη εἶναι καὶ ἡ πιθανωτέρα, καθ' ὅσον ἀρχικὸν γλωσσικὸν ὄργανον τῆς νέας θρησκείας ὑπῆρξεν ἡ ἑλληνικὴ ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ὁ δὲ ὅρος ἐ κ - κ λ η σ ί α ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ναοῦ κατέκτα ἔδαφος εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων δύο αἰώνων μ.Χ. Στερεῖται ἰδιαιτέρας σημασίας τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὰ κείμενα ὁ ὅρος ἐ κ κ λ η σ ί α ἐμφανίζεται κατά τι βραδύτερον τοῦ ὅρου b a s i l i c a, ὁ μὲν τῷ 330, ὁ δὲ τῷ 314. Πρβλ. Β. ΤΑΤΑΚΗ, *Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας στὴ χριστιανικὴ σκέψη,* Ἀθήνα 1960, σ. 16, σημ. 3. MIHAESCU, ἔ.ἀ, σ. 56. AEBISCHER, ἔ.ἀ, σσ. 126-127.

42. M. BARTOLI, Introduzione alla neolinguistica, ἐν *Biblioteca dell' «Archivum romanicum»* II,12, Genève 1925, σ. 53. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, Le tre basolche de Ragusa e la coppia basilica ed ecclesia, ἐν *Iz Dubrovačke proslosti zbornik u čast M. Resetara,* ἐν Dubrovnik, II (1930-31), σσ. 413-427. Τοῦ αὐτοῦ, Studi sulla stratificazione dei linguaggi arioeuropei, ἐν *Archivio glottologico italiano*, XXV (1931-33), σ. 35. Τοῦ αὐτοῦ, Accordi antichi fra l'albanese e le lingue sorelle, ἐν *Studi albanesi*, II (1932), σ. 20.

43. Βλ. ἐν *Grai si Suflet*, II (1925-26), σ. 406.

44. SKOK, ἔ.ἀ, σ. 176. Πρβλ., Τοῦ αὐτοῦ, Iz mojega «Glossarium-a mediae et infimae latinitatiis regni Choatiae», ἐν *Sisicev zbornik. Mélanges Sisic*, Zagreb 1929, σσ. 47-48.

45. T.PAPAHAGI, Basilica - ecclesia, ἐν *Omagiu lui I. Bianu*, Bucuresti 1927, σσ. 285-288.

46. TH. CAPIDAN, *Limbă si Cultură,* σσ. 243-256.

47. Βλ. ἐν *Anuarul Instit. de studii Cl. din Cluj*. II (1934-35), σ. 209, σημ. 1.

48. TAILLEZ, ἔ.ἀ, σ. 166.

49. AEBISCHER, ἔ.ἀ, σ. 149.

50. Λέγεται ὅτι ὁ ὅρος ἐ κ κ λ η σ ί α εἰσέδυσεν εἰς τὴν ἀλβανικὴν ἐκ τῆς Ν. Ἰταλίας, ἔνθα πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἑδραιωθῆ, ἀποβληθέντος πρωΐμως τοῦ ὅρου b a s i l i c a, ἐνῷ εἰς τὴν Β. Ἰταλίαν ἀπαντᾶται εἰς τὰς πηγὰς μέχρι καὶ τοῦ ι΄ αἰῶνος. Πρβλ. MIHAESCU, *ἔ.ἀ,* σ. 57. Ὡσαύτως βλ. ΓΕΡ. Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περὶ τὴν πρώτην μνείαν τῶν Ἀλβανῶν ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς πηγαῖς καὶ τὰ ὅρια τῆς χώρας των ἐπὶ Βυζαντινῶν* (ἀνατ. ἐκ τοῦ ΚΓ΄ τόμου ΕΕΒΣ), Ἀθῆναι 1953. Περὶ τῆς κοιτίδος τῶν Ἀλβανῶν βλ. E. PETROVICI, *Studii de dialectologie si toponimie*, Bucuresti 1970, σ.70. Περὶ δὲ τῆς ἐκχριστιανίσεως τῶν λαῶν τῆς ΝΑ Εὐρώπης βλ. J. ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans la province romaine de Dalmatie,* Paris 1906. Τοῦ αὐτοῦ, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l' empire romain*, Paris 1918. Τοῦ αὐτοῦ, L' expansion du christianisme dans la péninsule des Balkans du ler au Ve siècle, ἐν *Revue Intern des Ét. Balk.,* I (1934-35), σσ. 414-419.V. PARVAN, *Contributii epigrafice...* N. I. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ ἐκχριστιάνισις τῶν Βλάχων κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν *Ἱερῷ Συνδέσμῳ Ἱερᾶς Μητροπ. Ἀθ.,* 1916, σσ. 9-12 (ἥκιστα ἀνταποκρίνεται

ὁποῖοι διατηροῦν τὸν ὅρον b a s i l i c a[51].

Ἐξ ἴσου προβληματικὴ εἶναι καὶ ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα: Διὰ ποίους λόγους ἡ b a s i l i c a δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιβιώσῃ εἰς ὅλας τὰς γλώσσας, εἰς τὰς ὁποίας ἀρχικῶς εἶχεν ἐμφανισθῆ, περιορισθεῖσα οὐσιαστικῶς εἰς τὴν ΝΑ Εὐρώπην; Ἐκλαμβάνεται ὡς βέβαιον γεγονὸς ἡ κατὰ τὴν μεταξὺ τῶν δύο ὅρων πάλην ἐνίσχυσις τῆς κεντρικῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχῆς, καὶ ἐν προκειμένῳ νοεῖται τῆς Ρώμης, ὑπὲρ τοῦ ὅρου ἐ κ κ λ η σ ί α, ὁ ὁποῖος ὄντως ἀνευρίσκεται ὑπὸ δύο τύπους, δημώδη eclesia καὶ λόγιον ecclesia. Ἡ διατήρησις δὲ τῆς b a s i l i c a εἰς τὰς ραιτορρωμανικὰς διαλέκτους, εἰς τὴν δαλματικήν, εἰς τὴν ρουμανικὴν καὶ εἰς τὰ ρωμανικὰ ἰδιώματα τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου ἀποδίδεται εἰς τὸν κατὰ καιροὺς ἀποκλεισμὸν τῶν ὕπερθεν περιοχῶν ἐκ τῆς ἀμέσου ἐπιδράσεως τῆς Ρώμης[52]. Κατὰ τὸν Bartoli ὅμως ἀπέφυγε τὴν ἐξαφάνισίν της ἡ b a s i l i c a, διότι ἡ e c c l e s i a ἔχουσα ἀφετηρίαν τὸν περὶ τὴν Καρχηδόνα ἀφρικανικὸν χῶρον, δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ μέχρι Δακίας[53]. Ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτοῦ δὲν ἐπῆλθεν ἐπίσης συμφωνία. Κατά τινας κοινὸν σημεῖον ἐκκινήσεως ἀμφοτέρων τῶν ὅρων εἶναι

εἰς τὰ πράγματα). D. M. PIPPIDI, *Contribuţii la istoria veche a României*, Bucuresti 1967, σσ. 481 κέξ. ΓΕΡ, ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ὡς πολιτιστικὴ δύναμις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου,* Ἀθῆναι 1948. E. LOZOVAN, Aux origines du christianisme daco-scythiqne, ἐν F. ALTEIM, *Geschichte der Hunner*, Berlin 1962, τ. 4, σσ. 148-165.

51. Κατὰ ERNOUT - MEILLET, *ἔ.ἀ.*, σ. 67, ἡ διάδοσις τῆς b a s i l ic a ὡς ὅρου χριστιανικοῦ πραγματοποιεῖται ἀπὸ τοῦ δ΄ αἰῶνος. Ὁ I. SIADBEI, ἔ.ἀ., σ. 449, ὁρίζει ἀκριβέστερον: «L' histoire du mot BASILICA, dont l' extension comme terme chrétien s' est effectuée après la seconde moitié du IVe siècle, nous offre également un point d' appui pour cette chronologie».

Ὑπὸ τοῦ C. Jireček, συνεπείᾳ τοῦ ἀλβανικοῦ τοπωνυμίου bjenshkë, ὑπεστηρίχθη ὅτι ὁ ὅρος b a s i l ic a εἶχεν εἰσέλθει καὶ εἰς τὴν ἀλβανικήν. Ἡ γνώμη του ὅμως ἀπεκρούσθη ἐπανειλημμένως καὶ ὑπὸ πολλῶν. Βλ. σχετικὴν βιβλιογραφίαν ἐν TAGLIAVINI, *ἔ.ἀ.*, σσ. 536-571, Πρβλ. καὶ I. SIADBEI, *Le latin balkanique..,* σ. 11, σημ. 1.

52. Ὁ AEBISCHER, ἔ.ἀ., σ. 162, τὴν εἰς τὰς ἀνωτέρω δύο ἐν γένει περιοχὰς διάσωσιν τοῦ ὅρου ba s i l i c a ἀποδίδει εἰς δύο λόγους: «Mais dans les siècles qui suivirent deux faits agirent de tout leur poids sur ce vaste domaine de b a s i l i c a: un fait historique, les invasions slaves, et un fait lexicographique, l' offensive d' eclesia. C'est au VIe siècle, en effet, que le Slaves se précipitèrent sur l' Empire byzantin; c' est à partir de cette date-alors que partout, au nord de Rome, l' «église» était encore dénommée b a s i l i c a - que les colons parlant latin de la Mésie et de la Dacie vécurent séparés du reste de la Romania, aux innovations lexicales de laquelle ils ne purent plus participer; ils conservèrent donc leur b a s i l i c a, qui fut d' autant plus isolé du gros de son domaine qu'au moment où les Slaves des Balkans furent christianisés, ils adoptèrent pour désigner l' «église» le mot grec κυρι(α)κή, ...». Οἴκοθεν ὅμως νοεῖται ὅτι δὲν πρόκειται πράγματι περὶ Σλάβων ἀλλὰ περὶ Οὔννων, Ἀβάρων καὶ ἄλλων μεταναστευτικῶν λαῶν. Ὑστερώτερον ἀκολουθοῦν οἱ Σλάβοι. Οὔτε ἀποκλειστικῶς περὶ ἀποίκων, ὁμιλούντων τὴν λατινικήν, εἶναι νοητὸν νὰ γίνεται λόγος.

53. Ἐν τούτοις κατὰ τὸν αὐτὸν BARTOLI, Le tre basolche, σ. 428, ὁ ὅρος ecclesia ἐνεφανίσθη βραδέως πως καὶ εἰς τὰς δαλματικὰς ἀκτάς.

ἡ Ρώμη[54]. Ὁ δὲ Kretschmer[55] διακηρύσσει ὅτι ὁ ὅρος b a s i l i c a διεδόθη ἐκ Βυζαντίου εἰς τὴν ΝΑ Εὐρώπην καὶ τὰς Γαλατικὰς Ἄλπεις. Τὴν ἄποψιν πάλιν ταύτην ἀποκρούουν ἐν συνεχείᾳ οἱ Pârvan[56] καὶ Jud[57].

Ὁ Jud τονίζει ὅτι οἱ δύο ὅροι ἀνήκουν εἰς δύο διαφορετικὰς ὁμάδας λεξιλογίου. Ἡ e c c l e s i a εἰς τὴν ἑλληνογενῆ (parochia, pentecoste, capsa κ.λ.π.), ἡ δὲ b a s i l i c a εἰς τὴν ἑλληνίζουσαν λατινογενῆ (plebs, quinquagesima, vascellum κ.λ.π.). Ἡ πρώτη προηγήθη ἐντὸς τῆς μεσογειακῆς λεκάνης, ἡ δὲ δευτέρα ἐξηπλώθη εἰς τὴν ἀκραίαν ζώνην τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία, ὡς νομίζει, ἦτο ἥκιστα εἰθισμένη εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν. Τοὐλάχιστον, ὅμως, εἰς τὴν Ἀνατολὴν τόσον αἱ ἀκταὶ τῆς Ἀδριατικῆς[58] ὅσον καὶ αἱ ἀκταὶ τοῦ ΒΔ Εὐξείνου Πόντου μετὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Δουνάβεως ἐτέλουν ὑπὸ τὴν σχεδὸν ἀδιάλειπτον τῶν Ἑλλήνων, ὡς καὶ τῶν Βυζαντινῶν, ἐπίδρασιν. Οἱ Ἕλληνες διέτρεχον ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου καὶ διέσχιζον τὴν παραδουνάβιον χώραν τῶν Γετῶν καὶ τῶν Δακῶν μέχρι τῶν πηγῶν τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ἀπροσίτων κορυφῶν τῶν Καρπαθίων[59]. Οὔτε ἡ ρωμαϊκὴ κατάκτησις ἠμπόδισε τοὺς Ἕλληνας νὰ συνεχίσουν τὰς ἐμπορικὰς συναλλαγὰς μετὰ τῶν αὐτοχθόνων καὶ

54. AEBISCHER, ἔ.ἀ., σ. 162.
55. KRETSCHMER, ἔ.ἀ., σσ. 539 κἑξ.
56. PARVAN, ἔ.ἀ., σ. 90.
57. JUD, ἔ.ἀ., σ. 28. Πρβλ. καὶ *Romania,* XLVIII (1922), σσ. 559-600.
58. Ἡ παρουσία τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Ἀδριατικὴν ἀπετέλεσεν ἀντικείμενον ἀξιολόγου ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Πρβλ. J.BRUNSMID, *Die inschriften und Münzen der grechischen Städte Dalmatiens,* Viena 1898. P. SKOK. Sur l'élément grec de l' ancien dalmate, ἐν *Revue de liguistique romane,* 19(1955), σσ. 227-230. V .VINJA, Remarques sur quelques éléments de l'ancien grec dans la nomenclature ichtyologique de l' Adriatique, ἐν *Ziva Antika*, 5 (1955), σσ. 118-126. Τοῦ αὐτοῦ, Élément grec dans la phytonymie serbocroate de l' aire dalmate, ἐν Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, *Godišnjak IV. Centar za balkanološka ispitivanja,* Knj. 2, Sarajevo 1966, σσ. 93-102. Τοῦ αὐτοῦ, Le grec et le dalmate, ἐν *Zeitschrift für Balkanologie*, 5 (1967), 2, σσ. 203-223. Τοῦ αὐτοῦ, Le roman de Dalmatie, intermédiaire des éléments grecs dans l' ichtyonymie yougoslave, ἐν *Boll. dell' Atlante Ling. Mediterraneo* 10-12 (1968-1970), σσ. 77-84. G. NOVAK, Das griechische Element in Dalmatiens Städten, ἐν *Rö-mische Forshungen in Niederöstereich,* 3 (1956), σσ. 117-125. Τοῦ αὐτοῦ, Stari Grci na Jadransku moru, ἐν *Rad Jugoslavenske Akademije,* 322 (1961), σσ. 145-221.
59.PARVAN, La pénétration hellénique.., σσ. 17, 23. Πρβλ. SC.LAMBRINO, Décret d' Histria en l' honneur d' Agathoclès, ἐν *Revue des Ét. Roum*. V-VI (1960), σσ. 180-217. Οἱ Ἕλληνες ὅμως οὔτε κατὰ τοὺς ἀρχαίους οὔτε κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἤσκησαν βίαν πρὸς διάδοσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Οἱ λαοί, μεθ' ὧν ἦλθαν εἰς ἐπαφήν, ἐδανείσθησαν πληθὺν ἑλληνικῶν λέξεων καὶ ἐκφράσεων ἐντελῶς ἐλευθέρως καὶ ἐξ ἰδίας προαιρέσεως πρὸς ἐμπλουτισμὸν τῶν μητρικῶν γλωσσῶν των, ὡς ἔπραξαν καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς τομεῖς τοῦ πολιτισμοῦ. Οὕτω γίνεται ἀντιληπτὸν διατί δὲν ἑλληνοφώνησαν λαοί, οἵτινες ἐπὶ αἰῶνας ἀνέπτυξαν στενὰς σχέσεις μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐνταῦτῷ διετέλεσαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Τοὐναντίον οἱ Ρωμαῖοι ἐπέβαλλον δι' ὅλων τῶν μέσων τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Περὶ τούτων βλ. PERO

τῶν κατὰ περιόδους ἐγκαθισταμένων ἐκεῖ πλανήτων πληθυσμῶν τῆς ΝΑ Εὐρώπης. Ἄλλως τε ἔτυχον πρὸς τοῦτο καὶ προστασίας, διότι ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις τῆς περιοχῆς εἶχε τὸν ἀντίκτυπον καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῶν Ρωμαίων κατακτητῶν, οἱ ὁποῖοι ἔσπευδον νὰ ἐπωφεληθοῦν αὐτῆς.

Ἐν τούτοις ἡ ἐξάπλωσις τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὰ ἐνδότερα τῶν χερσονήσων καὶ εἰς τὰς ἀκραίας ζώνας τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἐβράδυνεν ὁπωσδήποτε[60]. Τὴν καθυστέρησιν ταύτην ἐπιβεβαιώνει καὶ ἡ χριστιανικὴ ὁρολογία, ἡ ὁποία εἶναι λατινογενὴς καὶ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἐκχριστιάνισις ἐπετεύχθη εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν οἱ πληθυσμοὶ τῶν ὕπερθεν περιοχῶν εἶχον πλήρως ἐκλατινισθῆ.

Ὁ P. Skok[61] λέγει ὅτι ἡ b a s i l i c a ἔχασε τὸ ἔδαφος, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχεν ἁπλωθῆ, διότι ἐνεθύμιζε τὸ ὄνομα β α σ ι λ ε ύ ς, τὸν γήινον ἄρχοντα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, γεγονὸς τὸ ὁποῖον, κατὰ Skok πάντοτε, προσέκρουεν εἰς τὸ ἔντονον θρησκευτικὸν συναίσθημα τῶν Χριστιανῶν τῶν πρώτων αἰώνων. Δι' αὐτοὺς ἦτο ἀπαράδεκτος καὶ βέβηλος καὶ ἡ ἁπλῆ σκέψις περὶ συσχετίσεως τοῦ β α σ ι λ έ ω ς - ἀ ν θ ρ ώ π ο υ[62] πρὸς τὸν Β α σ ι λ έ α - Θ ε ό ν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν φαίνεται νὰ ξενίζῃ τὸν Ἰσίδωρον τῆς Σεβίλλης: «Basilicae prius vocabantur regum habitacula, unde et nomen habent; βασιλεὺς rex et basilicae regiae habitationes.. Nun autem ideo divina templa basilicae nominatur, quia ibi regi omnium Deo cultus et sacrificia offeruntur»[63].

DIGOVIĆ, *La Dalmatie et les problèmes de l'Adriatique,* Lausanne 1944, σ. 67. I.I.RUSSU, *Elemente autohtone în limba română*, Bucuresti 1970, σ. 69.

60. J. ZEILLER, L'expansion du christianisme, σσ. 414 κέξ. Καὶ εἰς τὴν Δύσιν ἡ ἐξάπλωσις τοῦ χριστιανισμοῦ ἠκολούθησε τὴν αὐτήν, ὡς καὶ εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου, πορείαν. Ἐκ νότου, τῶν παραλιακῶν κέντρων, ἔβαινε πρὸς βορρᾶν. Ἡ δὲ παρατηρηθεῖσα βραδύτης, κατὰ τὸν AEBISCHER, ἔ..ἄ., σ. 140, ὀφείλεται εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Φράγκων καὶ ἄλλων ἐπιδρομέων.

61. P. SKOK, La terminologie chrétienne, σ. 180.

62.'Αναφέρεται βεβαίως ὅτι ὁ ὅρος «Β α σ ι λ ε ὺ ς» ἐχρησιμοποιήθη τὸ πρῶτον ὡς ἐπίσημος ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου, τῷ 629. Συμπληρώνει μάλιστα ὁ FR. TAILLEZ, Βασιλικὴ Ὁδός..., σ. 337, τὰ ἀκόλουθα: «...cette date de 629 veut dire l' année où, par la conquête de la Perse, l' Empereur «Romain» supprimait, et je dirais absorbait, la seule monarchie capable, avec le lointain Négus d' Abyssinie, de lui disputer ou de partager ce titre fabuleux qui hantait les Grecs depuis les Achéménides et Alexandre». Ὁ δὲ ΓΕΡ. Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος,* ἐν Ἀθήναις 1954-60, Α΄ σ. 58, σημ. 8, λέγει ὅτι «ὁ Ἡράκλειος προσέλαβε τὸν τίτλον «βασιλεύς», ἐγκαταλείψας τοὺς ποικίλους, προελεύσεως ρωμαϊκῆς, τίτλους τοῦ αὐτοκράτορος», μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς ἑλληνικῆς ὡς ἐπισήμου γλώσσης τοῦ βυζαντινοῦ Κράτους (ζ΄ αἰών).

63) Etym. XV, 4, 11. Πρβλ. C.TAGLIAVINI, *ἔ.ἄ.,* σ. 274. «Les interprétations «étymologiques» édifiantes, qui voient dans le mot une relation avec le «roi céleste», et dont on trouve un reflet chez Isidore de Séville, sont des constructions post factum qui n'ont rien à faire avec l' origine historique de l' usage» (CHR. MOHRMANN, ἔ..ἄ., σ. 169).

Κατὰ τὸν Skok[64] ἡ b a s i l i c a διετηρήθη εἰς τὴν ρουμανικὴν καὶ εἰς τὰ ρωμανικὰ ἰδιώματα τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου λόγῳ τῆς πρωΐμου ἐμφανίσεως τοῦ φωνητικοῦ φαινομένου τοῦ ρωτακισμοῦ (basilica - băserica: 1/r)[65]. Οὕτως ἀπεμακρύνθη ἡ ἔννοια β α σ ι λ ε ύ ς - ἄ ν θ ρ ω π ο ς. Ἱκανὴ βεβαίως φωνητικὴ ἀλλοίωσις παρετηρήθη καὶ εἰς τὰς δυτικοευρωπαϊκὰς γλώσσας, ἀλλ᾽ οὐδεὶς προέβα-

64. P. SKOK, ἔ.ἀ, σ. 180.

65. P. PAPAHAGI, Quelques influences byzantines sur le macédo-roumain ou aroumain, ἐν *Revue Historique du Sud-Est Européen,* II, (1925), σ. 185. Ὁ ρωτακισμὸς εἰς τὴν λέξιν Salona (Θεσσαλονίκη), ἥτις εἰς τὴν ἀρωμουνικὴν ἐγένετο Săruna, ἐχρησίμευσε καὶ ὡς ὅριον καθορισμοῦ τοῦ χρόνου ἐμφανίσεως τῶν Ἀρωμούνων εἰς τὸν χῶρον τῆς Μακεδονίας. Κατὰ τὸν D. Maniu ἡ τροπὴ αὕτη τοῦ λ εἰς ρ δεικνύει ὅτι οἱ Αρωμοῦνοι παρουσιάζονται εἰς τὴν περὶ τὴν Θεσσαλονίκην περιοχὴν πολὺ πρὸ τῆς καθόδου τῶν Σλάβων. Βλ. ἐν *Cahiers S. Puscariu,* I, 1952), 1 σ. 213. Ἐπὶ πλέον δὲ ὁ FR. TAILLEZ, Rusaliile, les rosalies et la rose, αὐτόθι, 2, σ. 317, θέλει τὴν ἐμφάνισιν τῆς λατινικῆς εἰς τὴν Μακεδονίαν, πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης,, σύγχρονον τοῦ χριστιανισμοῦ: «C' est la Macédoine au sens des Actes des Apôtres, ce «Macédonien» apparaissant en songe à Paul de Tarse, à Troas, pour, l' inviter à passer en Europe. L'une des péripéties les plus curieuses de l' exégèse d' il y a vingt ans, le Père Lagrange converti à la thèse de Clarck sur la valeur des textes vulgaires, reconnaissait un Gaius du pays ou du Lac des Doubères en Péonie, dans AA, 20, 4: ce Gaios Douberios qui, avec Sekoundos de Thessalonique est le premier Macédo - Romain, le premier chrétien de langue latine en Orient... Sur la V i a E g n a t i a qui descend de Monastir vers Salonique, les Romains de Macédoine, à cette triple frontière qui les ignore, sont aussi vieux que le Christianisme».

Ἐκλατίνισις πλέον δὲν νοεῖται μόνον τῶν Θρᾳκῶν ἢ Ἰλλυριῶν τῆς ἐνδοχώρας τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀλλὰ καὶ Ἑλλήνων τῆς Β. Ἑλλάδος συνεπείᾳ τῶν ἰδιαζουσῶν συνθηκῶν, αἵτινες ἐπεκράτησαν ἐπὶ ρωμαιοκρατίας. Βλ. ἄποψιν ΣΤΙΛΠ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, ἐν *Μακεδονικοῖς,* Ε΄ (1961-1963), σσ. 527-528. Ὡσαύτως Α. Ν. ΠΟΥΛΙΑΝΟΥ, Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων, ἐν *Συγχρόνοις Θέμασι,* 1963, σ. 289.

Πέρα τούτων εἶναι σαφὴς καὶ κατηγορηματικὴ ἡ μαρτυρία τοῦ ΙΩΑΝΝΟΥ ΛΥΔΟΥ, 261,22. Πρβλ. E.LOZOVAN, Byzance et la romanité scythique, ἐν *Revue des Ét. Roum*., V-VI (1960), σ. 221.

Προφανῶς, λοιπὸν, οἱ Ἀρωμοῦνοι, οἱ Βλαχόφωνοι Ἕλληνες, ἀποτελοῦν ἁπτὴν ἐπιβίωσιν τῶν εκλατινισθέντων τούτων Ἑλλήνων. Πρβλ. Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ,* Θεσσαλονίκη 1961, Α΄ σ. 36. Πρῶτος δὲ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων εἶδεν ὀρθῶς τὴν ἐκλατίνισιν Ἑλλήνων ὁ Λαρισαῖος διδάσκαλος τοῦ Γένους ΚΩΝ. ΚΟΥΜΑΣ, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων,* Βιέννη 1832, ΙΒ, σ. 522. Εἰς τοὺς ἔχοντας ἀντίθετον γνώμην, καθ' ἣν ἰδίᾳ ἡ πολιτισμικὴ ὑπεροχὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης δὲν καθίστα ἐφικτὴν τὴν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει διάδοσιν τῆς λατινικῆς εἰς τὸν χῶρον τῆς ἑλληνικῆς, εἴτε ὡς μοναδικοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου εἴτε, μᾶλλον, ὑπὸ μορφὴν διγλωσσίας, ἁρμόζουν οἱ λόγοι τοῦ F. LOT, *Les invasions barbares et le peuplement de l' Europe,* Paris 1937, I, , σ. 224: « Mais la conservation ou la perte d' une langue sont dûes à des causes complexes où la «culture» ne joue pas tousours nécessairement le rôle prépondérant».

Αἱ περιστάσεις περιέργως ὡδήγησαν Ἕλληνας εἰς τὴν ἐκμάθησιν καὶ χρῆσιν καὶ αὐτῆς τῆς καταλανικῆς. Πρβλ. A.RUBIO I LLUCH, *La Grecia catalana des de 1370 a 1377*, Barcelone 1914, σ. 41, σημ. 3. Ἀνάλογοι ἢ καὶ ποικιλώτεροι ὅροι ζωῆς ὑπεχρέωσαν καὶ Ἕλληνας περιοχῶν, ἐξόχως ἀνεπτυγμένων πολιτισμικῶς, νὰ γίνουν ἀλλόγλωσσοι. Βλ. ΕΜΜ. Ι. ΤΣΑΛΙΚΟΓΛΟΥ, *Πότε καὶ πῶς ἐτουρκοφώνησεν ἡ Καππαδοκία* [Ἀνάτ. ἐκ τῶν «Μικρασιατικῶν Χρονικῶν», ΙΔ΄ (1970)], σσ. 26 κέξ].

λεν ἀνάλογον ἐπιχείρημα.

Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι οἱ ἐκλατινισμένοι πληθυσμοὶ τῆς ΝΑ Εὐρώπης φεύγοντες τὰ ἀλλεπάλληλα κύματα ἐπιδρομέων ἀπεμονώθησαν εἰς δυσπρόσιτα καὶ ἀσφαλῆ κρησφύγετα (Καρπάθια, Αἶμος, Δειναρικαὶ Ἄλπεις, Πίνδος, Ὄλυμπος)[66], ὥστε νὰ μὴ καταστῇ δυνατὴ ἡ διὰ τῶν ὅρων ἐ κ κ λ η σ ί α καὶ κ υ ρ ι α κ ὴ ἢ κ υ ρ ι α κ ὸ ν ἀντικατάστασις τοῦ ὅρου β α σ ι λ ι κ ή - b a s i l i c a. Δοθέντος ἐπίσης ὅτι ὁ ὅρος b a s i l i c a ἐξέφραζεν εἰς μείζονα βαθμὸν τὴν ρωμαϊκότητα ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν χριστιανικότητα τοῦ Ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, ἐπισήμως λατινοφώνου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ζ΄ αἰῶνος, οἱ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου καὶ οἱ ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως ἐκλατινισθέντες[67] διεφύλαξαν αὐτὸν ὡς σύμβολον ἴσως πολύτιμον τῆς νέας Πίστεως.

66. Τὸ αὐτὸ περίπου συμβαίνει καὶ εἰς τὰς Ραιτικὰς Ἄλπεις, ἔνθα σῴζεται ἡ b a s i l i c a. Πρβλ. KRETSCHMER, ἔ.ἀ., σ. 240. MOHRMANN, ἔ.ἀ., σ. 174. Ὡσαύτως βλ. ἀνωτέρω σημ. 52.

67. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰώνας καὶ συγκεκριμένως πρὸ τῆς οἱασδήποτε κρατικῆς ὀργανώσεως τῶν Σλάβων καὶ τῶν Βουλγάρων, καὶ οἱ ἐκ Θρακῶν (Γετῶν, Δακῶν κ.ἄ.) καὶ ἐξ Ἰλλυριῶν προελθόντες ρωμανόφωνοι τῶν βορειοτέρων διαμερισμάτων τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου ᾠσθάνοντο καὶ ἐθεωροῦντο Ρωμαῖοι, ἀνήκοντες τὸ πλεῖστον εἰς τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον δὲν ἔπαυε νὰ ἐνδιαφέρεται περὶ τῆς τύχης των. Οἱ δ᾽ ἐξ Ἑλλήνων ρωμανόφωνοι μετὰ τὴν ἀρχικὴν καὶ ὅλως εὔλογον ρωμαιοβυζαντινὴν συνείδησιν συνεδέθησαν ἀρρήκτως μὲ τὸν ἀναγεννώμενον Ἑλληνισμὸν καὶ ἐπεδείξαντο συνείδησιν ἑλληνικήν, παρὰ τὴν συνεπείᾳ τῆς γλωσσικῆς ἰδιοτυπίας ἐπώδυνον δοκιμασίαν των κατὰ τὸν φοβερὸν ἐθνολογικὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν ἐν τῇ ΝΑ Εὐρώπῃ ἀρτιπαγῶν κρατῶν. Πρβλ. E. BOUCHIÉ DE BELLE, *La Macédoine et les Macedoniens*, Paris 1922, D. A. ZAKYTHINOS, *La Grèce et Balkans,* Athènes 1947, σσ. 61, 64. ΤΗΛ. Μ. ΚΑΤΣΟΥΓΙΑΝΝΗ, *Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν* (Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, 22), Θεσσαλονίκη 1964, Α΄, σ. 15, 1966, Β΄, σσ. 30 κέξ.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΩΝΥΜΙΟΥ ΒΑΡΟΣΙ

Τὸ Βαρόσι[1] εἶναι τὸ παλαιότερο ὄνομα τῆς σημερινῆς συνοικίας τῆς Ἐλασσόνος Ἀμπελόκηποι. Φυσικὰ ἡ ἐπίσημη μετονομασία δὲν κατίσχυσε. Οἱ κάτοικοι ἀποκαλοῦνται Βαροσῖτες, οἱ δὲ πιὸ ἡλικιωμένοι σεμνύνονται κιόλας γιὰ τὴν συνοικιακὴ καταγωγή τους. Καὶ εἶναι εὔλογη ἡ στάση τους. Γιατὶ πράγματι τὸ Βαρόσι ἦταν ἀνέκαθεν ἑλληνότοπος. Στὴν ἄλλη μεγάλη συνοικία κατοικοῦσαν οἱ Τοῦρκοι. Ὁ τουρκομαχαλᾶς ἀποτελοῦσε στοὺς πρώτους τουλάχιστον χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ζώνη ἀπαγορευμένη. Ἀργότερα ὅμως οἱ ἄξεστοι δυνάστες αἰσθάνθηκαν τὴν ἔλλειψη ἐμπορικοῦ κέντρου, Ἀγορᾶς, τοῦ Παζαριοῦ, καὶ ἄρχισαν νὰ χαλαρώνουν τὰ αὐστηρὰ μέτρα διαχωρισμοῦ καὶ ἀλληλεπικοινωνίας τῶν πληθυσμῶν. Ἄλλως τε ἡ ἐμπορικὴ ἀνάπτυξη διάνοιγε εὐοίωνες προοπτικὲς γιὰ βελτίωση τῆς οἰκονομίας τους, εἴτε μὲ τὴν ἐπιβολὴ καὶ εἴσπραξη φόρων, εἴτε μὲ τὶς διαρπαγὲς τῶν ἐμπορευμάτων μὲ τὰ πιὸ ἀπίθανα προσχήματα, ὄχι σπάνια δὲ καὶ ἐντελῶς ἀπροσχημάτιστα. Γι' αὐτὸ ἡ συγκατοίκηση δὲν ἀποτολμήθηκε ἐνωρίς. Ἔγινε μὲ πολλὲς ἐπιφυλάξεις καὶ βραδύτατο ρυθμό. Μόλις μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς 6ης Ὀκτωβρίου τοῦ 1912 ὁλοκληρώθηκε. Τότε πιὰ ἡ Ἐλασσόνα ἀπερρόφησε τὸ σημαντικώτερο τμῆμα τοῦ ἐμποροβιοτεχνικοῦ κόσμου τῆς Τσαριτσάνης καὶ ἄλλων γειτονικῶν ἀστικῶν κέντρων.

Τὸ τοπωνύμιο Β α ρ ό σ ι δὲν εἶναι ἀποκλειστικὰ ἐλασσονίτικο. Συνοικίες μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα ὑπάρχουν στὶς Σέρρες, Γιαννιτσά, Γρεβενὰ καὶ νοτιώτερα ὡς τὴν Κρήτη καὶ τὴν Κύπρο. Ἔχει δὲ διασωθῆ μὲ διαφορετικοὺς τύπους: Βαρόσι, Βαροῦσι, Βαρούσια, Βαρῶσι, Βαρώσια κ.ἄ.

Γιὰ τὴν ἐτυμολογία καὶ τὴν ἔννοιά της ἔχουν προταθῆ ποικίλες γνῶμες. Θεωρήθηκε ὡς οὐγγρικῆς, περσικῆς, ἑβραϊκῆς, ἀραβικῆς, τουρκικῆς καὶ ἑλληνικῆς προελεύσεως. Παράλληλα βρίσκεται καὶ σ' ἄλλες γλῶσσες: βλαχική, ἀλβανική, βουλγαρική, σερβική.[2] Σ' ὅλες σχεδὸν τὶς γλῶσσες διατηρεῖ τὴν ἴδια ἔννοια: προάστειο, πόλη, συνοικία (ἀριστοκρατική, πτωχική, κυρίως ἑλληνικὴ ἢ γενικώτερα χριστιανική). Μερικὲς φορὲς σημαίνει περιουσία, πλούσια κτήματα ἢ καὶ ἀναποδιά.[3]

---

1. ΕΥΑΓΓ. Α. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Ὀλυμπιώτισσα,* Ἀθῆναι - 1967 σελ. 94, 134, 186, 455, 466, 473.

2. KR. SANDFELD, Linguistique balkanique, problèmes et résultats, Paris, 1930, σημ. Π.Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστια, τὰ περὶ τὰς Σέρρας καὶ ἡ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (Συμβολὴ ἱστορικὴ καὶ ἀρχαιολογική), *Byzantinische Zeitschrift* III (1894), σ. 245.

3. Ἀπὸ τὸν σχετικὸ γλωσσικὸ θησαυρὸ τοῦ Κέντρου Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ποὺ ὁ Διευθυντὴς κ. Δ. Βαγιακάκος μὲ προθυμία, ὅπως πάντοτε, ἔθεσε στὴ διάθεσή μας, ὥστε καὶ

Ὁ Ἐβλιᾶ Τζελεμπῆ, Τοῦρκος περιηγητὴς καὶ γεωγράφος, 1610-1679, περιγράφοντας τὶς Σέρρες ἀναφέρει ὅτι ἡ πόλη ἦταν διῃρημένη στὸ Φρούριο καὶ στὸ Βαρόσι[4].

Σ' ἔγγραφο τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1821 τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πολιορκίας τῆς Μονεμβασίας πρίγκηπος Καντακουζηνοῦ τὸ Βαρόσι ἔχει τὴν ἔννοια τῆς κεντρικῆς πόλεως σ' ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸ Φρούριο, τὸ Κάστρο.[5] Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ νοεῖται μᾶλλον τὸ προάστειο καὶ ὄχι ἡ καθαυτὸ πόλη. Ὁ Κων. Καλογερᾶς σημειώνει τὰ ἀκόλουθα γιὰ τὴ Μονεμβασία: «Οἱ λογιώτεροι κατὰ τὸν Βέην, ἐκάλουν τὴν πόλιν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας π ρ ο ά σ τ ε ι ο ν, ὁ δὲ λαὸς ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὠνόμαζε αὐτὴν βαροῦσι».[6]

Σαφέστερος γίνεται ὁ ὅρος Β α ρ ό σ ι μὲ τὰ γραφόμενα ἀπὸ τὸν Cousinéry «Ἡ παλαιὰ πόλη ὀνομάζεται "Varouch" ποὺ σημαίνει προάστειο στὴν ἀλβανικὴ γλώσσα. Οἱ Τοῦρκοι χρησιμοποιοῦν τὴν λέξη «Varouch» σὲ διάφορες εὐρωπαϊκὲς πόλεις, ὅταν πρόκειται γιὰ συνοικία, ποὺ κατοικεῖται ἀπὸ Χριστιανούς: Στὶς Σέρρες αὐτὴ τὴ συνοικία τὴν κατοικοῦν Ἕλληνες».[7]

Ἡ διάκριση τῶν συνοικιῶν, μεταξὺ μωαμεθανῶν καὶ χριστιανῶν, ἐπιβαλλόταν ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ τουρκικὸ κράτος. Ὁ Ἰ. Δ. Μακρῆς σχετικὰ μὲ τὰ συμβαίνοντα στὴ Ρόδο γράφει τὰ ἑξῆς: «Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἐν τοῖς βιβλίοις αὐτῆς τὰς χριστιανικὰς συνοικίας ὠνόμαζε «βαροὺς» ἀντὶ τῆς λέξεως «μαχαλέ», ἥν πρὸς διαστολὴν ἐχρησιμοποίει διὰ τὰς ἐντὸς τοῦ φρουρίου Μουσουλμανικὰς καὶ Ἰουδαϊκὴν συνοικίαν»[8].

ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ νὰ καθίσταται ἐπιβεβλημένη ἡ ἔκφραση θερμῶν εὐχαριστιῶν, παραθέτομε μερικὰ δείγματα: Ἠπειροθεσσαλικὰ (χ)· β α ρ ο ῦ σ ι (τό) οὕτω καλεῖται κάθε τουρκοκρατουμένης χώρας, πόλεως ἢ κωμοπόλεως, ἡ ἀπόκεντρος συνοικία, ἐν ᾗ συνοικοῦσι χριστιανοὶ εἴλωτες τῶν ἀφεντάδων. Εἰς τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν σημαίνει λαὸν παρηγκωνισμένον, ἵνα ζῇ ἐκ τοῦ ἐλέους τοῦ δεσπότου Π ε λ ο π. Π α π α ζ α φ. β α ρ ο ῦ σ ι ὄνομα ἄκλ. κτήματα πολλά, οἰκογένεια πλουσία καὶ πολυκτήμων - σὲ καλὸ βαροῦσι ἔπεσ'ἡ κόρη σας. Β ο ύ ρ β ο υ ρ α (Κυνουρ.) Χ 346, σ. 34: Β α ρ ο ῦ σ ι τὸ =ἡ ἀναποδιά· μᾶς ἦρθε τὸ βαροῦσι! μετὰ χλεύης ἐπὶ προσώπων δυσαρέστων.

4. ΚΑΡΟΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΟΥ, *Ὁμιλία. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Σερρῶν Ἐβλιᾶ Τζελεμπῆ.* Θεσσαλονίκη 1956, σ. 45-50.

5. Ὁ Ν. ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ, Σερραϊκὰ μελετήματα, Τοπωνυμικὰ - Λαογραφικὰ - Γλωσσολογικὰ - Ἱστορικά, *Σερραϊκὰ Χρονικά*, 2 (1957) σ. 137, ἐπιμένει στὴν ἀντιστοιχία τῶν ὅρων Β α ρ ο ῦ σ ι καὶ Κ ά σ τ ρ ο τοῦ παραπάνω ἐγγράφου μὲ τοὺς ὅρους ἄ σ τ υ καὶ Φ ρ ο ύ ρ ι ο ν ἑνὸς ἐγγράφου τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου, ποὺ ἀπηύθυνε στὸν Μωάμεθ τὸν Β΄, ὅταν κατέβηκε γιὰ νὰ ὑποτάξῃ τὴν Πελοπόννησο: «... εἴπατε ταῦτα τῷ Ἀμηρᾷ, ὅτι πᾶν ἄστυ καὶ φρούριον...» Πρβλ. ΔΙΟΝ. ΚΟΚΚΙΝΟΥ, *Ἱστορία Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, Ἀθῆναι 1932, Β΄ σ. 246 καὶ 263.

6. ΚΩΝ. ΚΑΛΟΓΕΡΑ, *Μονεμβασία, ἡ Βενετία τῆς Πελοποννήσου*, Ἀθῆναι 1955, σ. 15.

7. E. M. COUSINERY, *Voyage dans la Macédoine*, Paris 1831, p. 159 Πρβλ. W.M. LEAKE, *Travels in northern Greece,* London 1835, Γ΄ σ. 206.

8. Βλ. *Ροδιακὸν Ἡμερολόγιον 1913*, Συλλόγου Διαγόρα, Ρόδος 1913, σ. 32.

Ὁ Ἰδομ. Παπαγρηγοράκης νομίζει ὅτι συνοικία τῶν Χανίων πῆρε τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπὸ μιὰ βρύση, ποὺ λεγόταν Βαροῦσι: «Ἔτσι ἐλέγετο μιὰ βρύση ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς τὴν ὁδὸν Κισσάμου πρὸς τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς νέας πόλεως Χανίων ἀπὸ τὴν ὁποίαν βρύσην ἔλαβε τὸ ὄνομα καί ἡ πέριξ συνοικία.

Ἡ λέξις «βαροὺς» (Varos) εἶναι ἡ μόνη ποὺ ἐδανείσθη ἡ τουρκικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὴν οὐγγρικήν, (ἂς μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἡ τουρκικὴ γλῶσσα εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον μεῖγμα διαφόρων ἄλλων γλωσσῶν) σημαίνει δὲ π ρ ο ά σ τ ε ι ο ν. Ἐξ αὐτῆς ἐπῆρε ἔπειτα τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἄλλοτε «βρύση τοῦ Βαρουσιοῦ», ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐπότιζον τὰ ζῶα των οἱ χωρικοὶ πάντοτε ὁσάκις εἰσήρχοντο ἢ ἐξήρχοντο τῆς πόλεως πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ αὐτοκινήτου».[9]

Ὁ Ν. Μοσχόπουλος ἀποκλίνει κατὰ τὰ φαινόμενα στὴν ἀποδοχὴ οὐγγρικῆς προελεύσεως τῆς λέξεως Β α ρ ό σ ι καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποδείξῃ καὶ τὴν ἐξάπλωσή της: «Οὐγγρικὴ λέξις ἀπαντῶσα ὡς δεύτερον συνθετικὸν διαφόρων τοπωνυμίων, ἰδίᾳ δὲ διαφόρων τμημάτων τῆς πόλεως Βουδαπέστης. Ἡ λέξις σημαίνει τὸ κατῳκημένον μέρος μιᾶς πόλεως, τὸ κείμενον ἔξω ἢ πέριξ τοῦ φρουρίου (ἀκροπόλεως) αὐτῆς. Ἐκ τῆς οὐγγρικῆς ἡ λέξις μετέπεσε καὶ εἰς τὴν τουρκικὴν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἐν Οὐγγαρίᾳ μὲ τὴν αὐτὴν σημασίαν διετηρήθη δὲ εἴς τινα τοπωνύμια τῶν πάλαι ποτὲ τουρκικῶν, ἤδη δὲ γιουγκοσλαβικῶν χωρῶν, ὡς ὁ καζᾶς τοῦ Νόβο-Βαρὸς (τουρκιστὶ Γενῆ Βαρός) καὶ ἡ ὁμώνυμος αὐτῷ ἕδρα ἐν τῷ Νόβι - Παζάρ. Παρ' ἡμῖν ἴσως νὰ διατηρῆται ἡ λέξις εἰς τὸ τοπωνύμιον Βαροῦσι».[10]

Μεταξὺ οὐγγρικῆς καὶ ἀραβικῆς προελεύσεως ἀμφιταλαντεύεται καὶ ὁ Γ. Λαμπουσιάδης, ἀλλὰ τελικὰ καταλήγει στὴν οὐγγρική: «Οὕτω πολλαχοῦ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας αἱ χριστιανικαὶ συνοικίαι, ἀποκεχωρισμέναι τῶν μωαμεθανικῶν, καλοῦνται, ἐνῶ αἱ μωαμεθανικαὶ ἢ χ α λ ί. Κατάγεται δὲ ἡ λέξις ἐκ τοῦ οὐγγρ. Βάρ= πόλις (πρβ. οὐγγρ. πόλις Τεμεσ-βάρ, Κάποσ-βάρ κ.λ.π.)».[11]

Ἡ ὕπαρξη τῆς λέξεως «βάρ» καὶ στὴν περσική, ὅπου χρησιμεύει γιὰ τὴν ὀνο-

---

9. ΙΔΟΜ. ΠΑΠΑΓΡΗΓΟΡΑΚΗ, Ξενόγλωσσα τοπωνύμια Χανίων, *Κρητικὴ Ἑστία*, Δ΄ 31-32, σ. 16. Ὅμοια μὲ τὴ βρύση τῶν Χανίων ἦταν καὶ ἡ γραφικὴ βρύση τοῦ Βαροσιοῦ Ἐλασσόνος, ὅπου οἱ γυναῖκες ἔπιαναν σειρὰ ἀπὸ τὰ χαράματα, γιὰ νὰ γεμίσουν τὶς στάμνες καὶ τὰ «γκιούμια».

10. Βλ. Μ.Ε.Ε. Πυρσοῦ - Δρανδάκη, Στ΄, σ. 725. Οὐγγρικῆς προελεύσεως θεωροῦν τὴ λέξη καὶ οἱ KR. SANDFELD, ὅ.π., σ. 98, FR. MIKLOSICH. *Die slavischen Elemente im Rumunischen,* Viena 1861 (Denkschriften der Kais. Akad. der Wissenchaft in Vien, phil. - hist. kl., kl., Bd XII) σ.539. Καὶ ὁ Miklossich λέγει ὅτι ἡ λέξη Βαρόσι σημαίνει προάστειο καὶ ὅτι ὑπάρχει στὶς βαλκανικὲς γλῶσσες βουλγαρική - σερβικὴ ὑπὸ τὸν τύπο varros.

11. Γ. ΛΑΜΠΟΥΣΙΑΔΟΥ, *Θρακ. μελετ.* Α΄ 54. Τὴν παραπομπὴ ὀφείλομε στὸ Κέντρο Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ. Στὴν ἀρχὴ τοῦ δελτίου ἀναγράφονται τὰ ἀκόλουθα: Β α ρ ο ύ ς: λέξις οὐγγρικὴ ἢ μᾶλλον

μασία χωρῶν, ὅπως Ζανζιβάρ, Μαλαβάρ, δὲν ἀποτρέπει τὸν Νατάλη Πέτροβιτς νὰ προκρίνῃ τὴν οὐγγρικὴ προέλευση. «Ἡ πλέον πιθανὴ ἐκδοχὴ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ ἐκ τῆς οὐγγρικῆς γλώσσης καὶ ἐκ τῶν λέξεων «Βάρ» καὶ «Βάρος» προέλευσις τῆς λέξεως "Βαρόσι"[12].

Πρὸς τὴν περσική, ἀλλὰ μὲ τὴν παρεμβολὴ τῆς ἑβραϊκῆς σχετίζεται ἡ λέξη β ᾶ ρ ι ς. Ὁ Γ.Λ. Ἀρβανιτάκης ἀναπτύσσει τὴν γνώμη του ὡς ἑξῆς: «Κατὰ τὴν κατάκτησιν τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων, πάντα τὰ δημόσια ἱδρύματα ἐνεπρήσθησαν καὶ κατεσκάφησαν. Ὁ Ζαροβάβελ ἀνέκτισε τὸν ναὸν ἀλλὰ πενιχρότερον. Βαδύτερον οἱ Μακκαβαῖοι ἐπὶ τῶν διαδόχων ἔκτισαν ΒΔ τοῦ ναοῦ τούτου φρούριον ὀνομασθὲν «Μπιράχ», ὑπὸ τῶν Ἑβραίων, καὶ ἐξελληνισθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου εἰς β ᾶ ρ ι ς. Ἡ λέξις σημαίνει πύργον καὶ εἶναι περσικὴ εἰσαχθεῖσα παρ' Ἑβραίοις μετὰ τὴν εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν των».[13]

Μὲ ἀφετηρία πιὰ τὴ λέξη β ᾶ ρ ι ς ὁ Ν. Πέτροβιτς καταπιάνεται ἐκ νέου μὲ τὴν ἐτυμολόγηση τῆς λέξεως Β α ρ ό σ ι. Σπεύδει νὰ συμπεράνη ὅτι ἡ λέξη Β α ρ ό σ ι - Β α ρ ὸ ς προέκυψε ἀπὸ τροπὴ τοῦ βραχέος -ι σὲ -ο τῆς λέξεως β ᾶ ρ ι ς, χωρὶς ὡστόσο νὰ ἐξηγῆ συνάμα καὶ τὸ κατέβασμα τοῦ τόνου στὴ λήγουσα. Ἔπειτα ἀπορρίπτει τὴν ἐξελλήνιση τῆς ἑβραιοπερσικῆς «μπιράχ» ἀπὸ τὸν Ἰώσηπο καὶ φρονεῖ ὅτι ἡ λέξη β ᾶ ρ ι ς εἶναι ἀρχαιοελλληνική, ἀκραιφνής, ἀμόλυντη. Ἀφοῦ ἀναγνωρίζει ὅτι στοὺς Ἡρόδοτο, Διόδωρο, Πλούταρχο, Ζωναρᾶ, ἡ λέξη β ᾶ ρ ι ς ὑπάρχει μὲ διαφορετικὴ σημασία, ἤτοι σκάφους ἢ λέμβου,[14] ἀναζητεῖ στήριγμα στὸν Πολύβιο καὶ συγκεκριμένα στὰ ἑξῆς χωρία: «Ἐπισημηνάμενος τὸ β ά ρ ο ς τῆς τῶν Ἀργείων πόλεως».[15] «Ἡ δὲ Καπύη μεταθεμένη πρὸς Καρχηδονίους τῷ β ά ρ ε ι συναπεσπάσατο καὶ τὰς ἄλλας πόλεις».[16] Τὴν στενότερη δὲ σχέση μεταξὺ τῶν λέξεων β ᾶ ρ ι ς καὶ β ά ρ ο ς βρίσκει στὸν Σουΐδα: «Βᾶρις» δὲ καὶ στοὰ καὶ πόλις. «Βάρος» ἐπὶ τῶν μεγίστων πόλεων.[17]

Ἀλλὰ γιὰ τὴν ἐπίρρωση τῆς ἀπόψεώς του καταφεύγει καὶ στὸν Ἑρρίκο Στέφανο, ὅπου οἱ δύο λέξεις ἔχουν τὸ ἴδιο πλάτος καὶ διευκρινίζεται ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸν τύπο β ᾶ ρ ι ς στὸν τύπο β ά ρ ο ς.[18] Ἐπικαλεῖται ἐπίσης τὸν Στέφανο

ἀραβικὴ = προάστειον ἢ συνοικία. Βλ. καὶ Κώστα Ν. Τριανταφύλλου, *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῶν Πατρῶν.* Β΄ ἔκδοσις ἀναθεωρημένη καὶ εἰκονογραφημένη. Πάτραι, 1980, 59.

12. Ν. ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ ὁ.π., σ. 138.

13. Μ. Ε. Ε., Στ΄, σ. 706.

14. Ν. ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ, Βαρόσι, ὅ.π., 3 (1959), σ. 282.

15. IV, σ. 482.

16. V, σ. 32.

17. Ἔκδ. Harris Brunslvigae 1853, σ. 951.

18. ΕΡΡΙΚΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ, *Θησαυρὸς Ἑλληνικῆς Γλώσσης,* Παρίσι 1833, σ. 130.

Βυζάντιο, ποὺ θησαυρίζει τὴ λέξη: «Β ά ρ ι ς, πόλις, τὸ ἐθνικὸν Βαρίτης, λέγεται Βάρις ἡ οἰκία ὡς Ποσείδιππος καὶ ἡ συνοικία Ἔφορος».[19]

Ἐπὶ πλέον ἐπισημαίνεται μὲ ἰδιαίτερη βαρύτητα ἡ ἔννοια τῆς λέξεως β ᾶ ρ ι ς στὴν ἐπιγραφὴ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων (253 π.Χ.), ποὺ βρέθηκε στὸν ναὸ τῆς Ἀρτέμιδος τῶν Σάρδεων. Τὸ θέμα ἀφορᾶ στὸν Ἀντίοχο Β΄, ποὺ θέλοντας νὰ διαζευχθῇ τὴ Λαοδίκη καὶ νὰ συζευχθῇ τὴ Βερενίκη, κόρη τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποφύγῃ ἐνδεχόμενες οἰκογενειακὲς περιπλοκές, ἀπεφάσισε νὰ ἀποζημιώσῃ γενναιόδωρα τὴν πρώτη γυναίκα καὶ τὰ παιδιά της Σέλευκο καὶ Ἀντίοχο. Ἔδωσε, λοιπόν, ἐντολὴ στὸν ὕπαρχο Μητροφάνη νὰ παραδώσῃ στὸν διαχειριστὴ τῆς Λαοδίκης Ἀρριδαῖο ἀξιόλογα ἀκίνητα. Τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον σημεῖο τῆς ἐντολῆς αὐτῆς γιὰ τὴ μελέτη μας εἶναι τὸ ἀκόλουθο: «... ἥ τε κώμη καὶ ἡ βᾶρις καὶ ἡ προσοῦσα τῷ οἰκισμῷ χώρα».[20]

Πράγματι σ' αὐτὸ γίνεται διάκριση μεταξὺ τῶν λέξεων κ ώ μ η καὶ β ᾶ ρ ι ς, ποὺ ὁ Ν. Πέτροβιτς ταυτίζει μ' ὅσες ἤδη παραπάνω καταχωρίσθηκαν. Δὲν παραλείπει μάλιστα νὰ μνημονεύσῃ καὶ τὴν πόλη Βᾶρι (σημ. Μπάρι) τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, ποὺ κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ (971 μ.Χ.) ἦταν ἕδρα τοῦ «Κατεπάνω τῆς Ἀπουλίας».[21]

Ὁ P. Chantraine ὅμως δὲν συσχετίζει τὶς λέξεις β ᾶ ρ ι ς καὶ β ά ρ ο ς. Τὴν πρώτη καταχωρίζει μὲ τὶς δύο σημασίες (εἶδος πλωτοῦ μέσου καὶ οἰκίας ὀχυρῆς ἢ συνοικίας)[22] καὶ ἀποκλείει ὁποιαδήποτε σχέση μεταξὺ τῶν δύο διαφορετικῆς σημασίας λέξεων β ᾶ ρ ι ς.

«Verum, dum accuratius omnes quos Graeca vox , βάρις induit, significatus revolvo, de etymologiarum fallaci studio aliquatisper edoctus, eo pene delabor ut nulla plane Hebraici in hocce vocabulo animavertam vestigia, indeque cum Phavorino a Graeca voco Βάρος, prondus grandem molen significante, derivandum statuam. Convenit in primis significatus patitur sermonis Graeci: analogia ut a βάρος descentat βάρις. Dantur tamen aliaque huic originationi obstent Potius igitur nit quinquam statuo quam quid te-mere». Βᾶρις, inquiens, παρὰ τὸ Βάρος τροπῇ τοῦ βραχέος, σημαίνει δὲ τὸν πύργον καὶ τὴν κλίνην καὶ τὴν στοὰν καὶ τὴν πόλιν». «Βάρεις ἐπιχωρίως λέγονται παρὰ Σύροις αἱ μεγάλαι οἰκίαι. Βάρεις οἱ μέγιστοι τῶν οἴκων λέγονται».

19. ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ Βερολίνο 1849, σ. 159.

20. BRADFORD WELLES, *Correspondance of the Hellenistic period,* Newchaven Yale University press, London 1935, σ. 193 Ν. ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ ὅ.π., 6. 285 σημ. 3.

21. Πρβ. ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, *Βυζάντιον,* Ἀθῆναι 1951, σ. 109, 117. ΕΡΡ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ, Θησ., σ. 130.

22. P. CHANTRAINE, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots.* Paris 1968, σ. 165. Πρβλ. L. ROBERT, *Noms indigènes dans l' Asie Mineure gréco-romaine,* Paris, 1963, I σ. 14-16, 128.

Ὁ Krahe γιὰ τὴ δεύτερη β ᾶ ρ ι ς προτείνει ἰλλυρικὴ προέλευση καὶ τὴ θεωρεῖ συγγενικὴ τῆς λέξεως βαυρία.[23] Προφανέστατα ἡ ἄποψη αὐτὴ εἶναι ἀπότοκη τοῦ πανιλλυρισμοῦ, ποὺ μεσουρανοῦσε στὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου ἐπηρεάζοντας πολλοὺς ξένους ἐπιστήμονες, καθὼς καὶ Ἕλληνες.[24] Μολονότι, κατὰ κοινὴ ὁμολογία, ἡ πανιλλυρικὴ θεωρία ἔχει ἀτονήσει, δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐκλείψει πολλὰ κατάλοιπα καὶ δικαιολογεῖται κάθε ἐπιφύλαξη σὲ παρόμοιες περιπτώσεις.[25]

Οὔτε οἱ προτάσεις γιὰ περσικὴ ἢ οὐγγρικὴ προέλευση μὲ βάση τὴ ρίζα β α ρ φαίνονται πειστικές, ἀφοῦ οὔτε γιὰ τὸ ἐπίθημα -ος οὔτε γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ τόνου ἔχει δοθῆ ἐξήγηση. Ἡ ἑβραϊκὴ περίπτωση ἀντιμετωπίσθηκε μὲ τὴν προϋπαρξη στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα τῆς λέξεως β ᾶ ρ ι ς. Γιὰ τουρκικὴ δὲ προέλευση καμμία πρόταση δὲν ἱκανοποιεῖ. Ὁπωσδήποτε πιὸ ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ δευτερολογία τοῦ Πέτροβιτς, ποὺ ἀναζητεῖ τὴν ἑλληνικότητα τῆς λέξεως Β α ρ ό σ ι μὲ ἐνδιάμεσα στάδια Βαρός, Βάρος, Βᾶρις. Ἀλλὰ πέρα ἀπὸ τὴ διαφορὰ τόνου μένει ἀνεξήγητο τὸ παχὺ συριστικὸ[26] τῆς λέξεως Βαρόσι, ποὺ ἐπιτείνεται μὲ τὴν κατάληξη -ι. Αὐτὰ ὧς τώρα παρασιωπήθηκαν.

Ἄσχετα μὲ τὶς ρίζες β α ρ τῆς οὐγγρικῆς καὶ τῆς περσικῆς, πιθανώτατα δὲ καὶ μὲ τὸ νεοελληνικὸ βαροῦσι, ποὺ σημαίνει πολλὰ κτήματα ἢ τὸ ἀντίθετο φτώχεια καὶ ἀναποδιά,[27] τὸ τοπωνύμιο Β α ρ ό σ ι ταιριάζει περισσότερο πρὸς τὸ «φράγκικο» Baroche, ποὺ καὶ τὸ παχὺ σ καὶ τὸ καταληκτικὸ -ι ἐξηγεῖ, ἰδιαίτερα δὲ τὸν τονισμό.

Πάντως τὸ περίεργο εἶναι ὅτι στὸ βάθος ἔχομε πάλι ἑλληνικὴ λέξη, τὸ οὐσιαστικοποιημένο ἐπίθετο β α σ ι λ ι κ ὴ (στοά),[28] ποὺ μὲ τὴν εἴσοδό της στὴ λατινικὴ γλώσσα ὑπὸ τὴν μορφὴ basilica (porticus) καὶ τὴν ἔννοια, ἀργότερα, ναὸς ἐξελίσσεται στὶς ρωμανικὲς γλῶσσες ἢ διαλέκτους καὶ ἐμφανίζεται μὲ μικρὲς ἢ μεγάλες φωνητικὲς ἀλλοιώσεις: βλαχικὴ basearica, μεγλενιτικὴ baserica, ἰστριακὴ baserice, ρουμανικὴ biserica, δαλματικὴ baselca, βενετικὴ baselga, μιλανέζικη barsega ἤ besca, ραιτορρωμανικὲς διαλέκτους baselga, bazerca, baselgia, διαλέκτους τῆς γαλλικῆς basoche καὶ baroche.

Τὸν δεύτερο τύπο τῆς γαλλικῆς ὁ Wartburg[29] ἑρμηνεύει μὲ προσέγγιση πρὸς

23. H. KPAHE, *Die Sprahe der Illyrien,* Wiesbaden 1955, I, σ. 39.
24. *Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ (τῆς Δημοτικῆς)*, ΟΕΣΒ, ἐν Ἀθήναις 1941, σ. 92.
25. AL. GRAUR, Recherches sur le substrat du roumain, *Studii Clasice,* III (1961) σ. 20.
26. Τοῦτο ἔχει ἀποδοθῆ μὲ τὸ γαλλικὸ ch.
27. Ἴσως δὲν θὰ ἦταν τολμηρὴ ἡ συσχέτιση μὲ τὸ ρῆμα β α ρ ῶ.
28. Ὁ ὅρος β α σ ι λ ι κ ή - basilica ἀποτελεῖ θέμα ἰδιαίτερης μελέτης μας.
29. Πρβλ. FR. TAILLEZ, *Basilic-Busuioc-Basoche de la Provence à l' Ukraine,* Paris 1952, σ. 167.

τὴ λέξη parochia (παροικία), ποὺ ὡστόσο στὴν κοινὴ γαλλικὴ διαμορφώθηκε σὲ paroisse. Ὁ Taillez[30] βλέπει τὴν καταγωγὴ τοῦ baroche στὸ οὐδέτερο τοῦ ἐπιθέτου β α σ ι λ ι κ ό ς, ποὺ οὐσιαστικοποιημένο σημαίνει τὸ γνωστὸ ἀρωματικὸ φυτό, τὸν βασιλικὸ (ocimum basilicum) διαδεδομένο εὐρύτατα στὶς ρωμανικὲς καὶ σλαβικὲς γλῶσσες τῆς Εὐρώπης. Στὴ λόγια κοινὴ γαλλικὴ γιὰ μὲν τὸν ναὸ ὑπάρχει ὁ τύπος basilique, γιὰ δὲ τὸ βότανο, τὸν βασιλικό, ὁ τύπος basilic.

Στὴ δημώδη γλώσσα, ἀκριβέστερα διαλεκτική, γιὰ τὸν ναὸ ὑπάρχει ὁ διπλὸς τύπος basoche καὶ baroche[31], ποὺ ἀποτελοῦν ἐξελίξεις τοῦ ἀρχικοῦ basilica, στὸν ὁποῖο βέβαια ἔλαβαν χώρα δύο σπουδαῖα φωνητικὰ φαινόμενα: Πρῶτα πρῶτα ἰδιότυπη προφορὰ τοῦ φθόγγου I, ὅπως ἐνωρὶς ὁ Bartoli[32] διεπίστωσε, καὶ κατόπιν ρωτακισμός, δηλ. τροπὴ τοῦ s σὲ r, φαινόμενο συνηθισμένο στὴ λατινικὴ καὶ στὶς νεολατινικὲς γλῶσσες, καθὼς καὶ σὲ διαλέκτους τῆς ἑλληνικῆς.[33] Ἔτσι ἡ σειρὰ τῶν φωνητικῶν ἀλλαγῶν εἶναι περίπου ἡ ἀκόλουθη: basilica - basiuica - basioche - basoche - baroche.

Ἀκριβῶς ὁ δημώδης φραγκικὸς τύπος baroche κατὰ τὸ διάστημα τῶν σταυροφοριῶν ἐξαπλώθηκε σὲ πολλὰ μέρη ἀπὸ τὰ ὁποῖα πέρασαν οἱ «Φράγκοι» ἢ ἐγκαταστάθηκαν μετὰ τὴν τετάρτη σταυροφορία. Γιὰ τοὺς Δυτικοευρωπαίους σταυροφόρους μὲ τὶς γοτθικὲς ἐκκλησίες οἱ βυζαντινὲς βασιλικές, οἱ μικροὶ ἐντυπωσιακοὶ ναοὶ τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, στάθηκαν στόχος ξεχωριστός, ὥστε νὰ ὀνοματισθοῦν σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν γειτονικὸ οἰκισμό.

Ἡ προϋπόθεση αὐτὴ ὑπῆρξε καὶ στὴν Ἐλασσόνα, καθὼς ἔδειξε ἡ πρόσφατη τυχαία ἀνεύρεση Βασιλικῆς τοῦ ε΄ αἰῶνος στὸ Βαρόσι.[34] Ἀσφαλῶς τὸ ἴδιο ἔχει συμβῆ καὶ στὶς ἄλλες πόλεις καὶ κωμοπόλεις, ὅπου σώζεται τὸ τοπωνύμιο Βαρόσι. Γιὰ τὶς Σέρρες ὁ Cousinéry βεβαιώνει ὅτι ὁ Μητροπολιτικὸς ναός, ποὺ

30. Ὅ. π.

31. Στὴν Κοιλάδα τῆς Ἀόστας ἔχει βρεθῆ ἀπὸ τὸν Wartburg καὶ ὁ τύπος badoche, ποὺ κατὰ τὸν Taillez, ὅ.π., εἶναι ψευδολόγιος.

32. Βλ. τὴν τελευταία μελέτη του Le tre basolche di Ragusa e la coppia «basilica» ed «ecclesia», Dubrovnik. II (1930 - 1931), σ. 413-423.

33. J. PSICHARI, Essai de grammaire historique sur le changement de λ en ρ devant consonnes en grec ancien, médiéval et moderne. *Recueil de Mémoires Orientaux*, Paris 1905. Γ.ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ, *Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα*, Ἀθῆναι 1924, I, σ. 438 κ. ἑξ. T. PAPAHAGI, *Manual de fonetica romanica*, Bucu-resti 1943. I. ΣΤΑΜΑΤΑΚΟΥ, *Ἱστορικὴ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς*, Ἀθῆναι 1949, I. σ. 48 Ι.Κ. ΠΡΟΜΠΟΝΑ. Ὁ ρωτακισμὸς καὶ ἡ ἰδιότυπος προφορὰ τοῦ φθόγγου λ εἰς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα Φιλωτίου Νάξου, *Ἐπ. Ἑτ. Κυκλ. Μελ.* 3, σ. 504 κ. ἑξ.

34. Ἀξίζει νὰ γίνη κάποια ἐπιστημονικὴ ἀρχαιολογικὴ προσπάθεια, γιὰ νὰ ἔλθη στὸ φῶς τὸ χριστιανικὸ αὐτὸ μνημεῖο τῶν πρώτων αἰώνων τῆς Χριστιανοσύνης. Ἐνδέχεται νὰ προκύψουν νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδιαίτερα τῆς παρολύμπιας περιοχῆς.

εἶχε περιληφθῆ στὸν περιφραγμένο χῶρο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, βρισκόταν στὸ κέντρο τοῦ Βαροσιοῦ[35]. Προσθέτει δὲ ὅτι εὔκολα γίνεται ἀντιληπτὸ ὅτι ὁ ναὸς ἔχει κτισθῆ ἐπάνω σὲ παλαιότερο κτίσμα.[36] Πιὸ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση μικροῦ οἰκισμοῦ τῆς Μάνης, ποὺ μετωνομάσθηκε ἀπὸ Βαροῦσι σὲ Σταυροπῆγι[37]. Ἂν ἡ σύμπτωση, ἡ διαίσθηση ἢ ἡ γνώση ὡδήγησε στὴ σωστὴ μετονομασία, δὲν εἶναι ἐξακριβωμένο. Πάντως μὲ ἄλλη λέξη ἔχομε τὴν ἴδια ἔννοια. Προτοῦ δὲ ὁ ζῆλος τῆς ξενηλασίας[38] ἐπεκταθῆ ἀδιάκριτα παντοῦ, εἶναι ἀναγκαία μιὰ συστηματικώτερη καὶ ὑπευθυνότερη ἀντιμετώπιση. Ἀληθινὰ δὲν χάνει τὴν ἐπικαιρότητα καὶ τὴν σπουδαιότητα ἡ ἐπιγραμματικὴ γνωμάτευση τοῦ Esseling: « Ἂς ἔχομεν λοιπὸν πίστιν εἰς τὴν γλῶσσαν ἥτις διατηρεῖ τὴν ἀντανάκλασιν ὅλων τῶν ἐποχῶν τὰς ὁποίας διέτρεξε, πολὺ πλειότερον τῶν λιθίνων μνημείων».[39]

Ἐξ ἄλλου τὸ Βαρόσι δὲν ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸ παράδειγμα φραγκικῆς τοπωνυμικῆς ἐπιβιώσεως. Ὑπάρχουν πάμπολλα.[40] Τὸ Βαρόσι ἀπὸ τοὺς Φράγκους πέρασε στοὺς Τούρκους μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθῆ σύγχυση σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν ἀρχικὴ ρίζα τῆς λέξεως καὶ τὴν πραγματικὴ καταγωγή της.

Ἔτσι τὸ Β α ρ ό σ ι εἶναι μᾶλλον ἕνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἀντιδάνεια. Μιὰ ἑλληνικὴ λέξη μὲ ἔνδοξο καὶ μεγάλο παρελθὸν στρατολογεῖται ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, ταξιδεύει στὶς ἀκραῖες ζῶνες τῆς ἀπέραντης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ ξαναγυρίζει σὰν ἄλλος Ὀδυσσέας ἀγνώριστη στὴν κοιτίδα της. Ἂν ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ ἀποδειχθῆ ὁλότελα βάσιμη, πόσο ἄδικη καὶ σκληρὴ πράξη εἶναι ἡ ἐξοβέλιση τῆς λέξεως Βαρόσι καὶ ἡ ἀντικατάστασή της μὲ κάποια ἄσημη, ἄδοξη καὶ πολλὲς φορὲς αὐτόχρημα κοινή, ὅπως Ἀμπελόκηποι!

---

35. COUSINERY, ὅ.π. σ. 161. Πρβλ. Μ. ΔΗΜΙΤΣΑ, *Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις, ἤτοι πνευματικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ παράστασις τῆς Μακεδονίας,* Ἀθῆναι 1896, Β΄ σ. 656. Π.Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, ὅ.π. σ. 247. Ν. ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ, ὅ.π. 2 (1957), σ. 136.

36. Ἂν τὸ κτίσμα εἶναι ἀρχαῖος εἰδωλολατρικὸς ναὸς ἢ χριστιανικὴ βασιλικὴ τῶν πρώτων μ.Χ. αἰώνων, δὲν ἐπῆλθε ἀπόλυτη συμφωνία μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν.

37. Τὴν πληροφορία ὀφείλουμε στὸν συνάδελφο κ. Στ. Κατσουλέα, συντάκτη τοῦ Κέντρου Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

38. Βλ. Ν. ΜΠΑΖΙΑΝΑ, *Θέματα τῆς ἐποχῆς μας,* Ἀθήνα 1971 σ. 136 κ. ἑξ.

39. D. K. ESSELING, *Βυζάντιον καὶ βυζαντινὸς πολιτισμός.* Ἔκδ. Ἑτ.. Ὠφ. Βιβλ. Ἀθῆναι, σ. 367.

40. M. LASCARIS, Survivances dans la toponymie de la Macédoine des «Francs» d' avant et aprés la IV croisade, *Βυζάντιον,* 23 (1953), σ. 5-10 Πρβλ. βιβλιοκρισία Στίλπ. Κυριακίδου, *Μακεδονικά,* 3 (1956), σ. 452. Α.Ι. ΘΑΒΩΡΗ, Τὸ Βελβεντό. Ἱστορία τοῦ ὀνόματος τῆς κωμοπόλεως καὶ ἡ ἐτυμολογία του, *Μακεδονικά,* 6 (1964-1965), σ. 173-195. Εἰδικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὰ φραγκικὰ τοπωνύμια στὸν ἑλληνικὸ χῶρο βλ. Δ. Β. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΥ, *Σχεδίασμα περὶ τῶν τοπωνυμικῶν καὶ ἀνθρωπωνυμικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι 1833-1962,* ἐν Ἀθήναι 1964, σ. 341-344.

Κατὰ τὸν καθηγητὴ Ἀρχαιολογίας στὸ Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης Κων. Γαλλῆ, «Εἰδήσεις ἀπὸ τὴν ἀρχαία Περραιβία - Πρόσφατα ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα στὴν Ἐλασσόνα», *Περραιβία,* 8,1975,10, «Εἶναι περίεργο ὅτι δὲν διετηρήθη καθόλου ἡ ἀνάμνησις εἰς τὴν περιοχὴ ἑνὸς τοιούτου περιλάμπρου κτίσματος, ὅπως θὰ πρέπει νὰ ἦταν ἡ μνημειώδης αὐτὴ Βασιλική, οὔτε ἕνας μεταγενέστερος ναὸς ἢ μοναστήρι ἀνηγέρθη στὴν ἴδια θέσι. Ὁ μόνος συσχετισμὸς ποὺ δύναται νὰ ὑπάρξῃ μὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἶναι ἡ ἴδια ἡ ὀνομασία τῆς συνοικίας Βαρόσι, ἐάν δεχθῇ κανεὶς τὴν πρωτότυπη προτεινομένη ἐτυμολογία τῆς λέξεως Βαρόσι ἀπὸ τὸν κ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου: basilica - basiuica - basioche - basoche - baroche».

Περραιβία, Αὔγουστος 74, 6, 9-16.

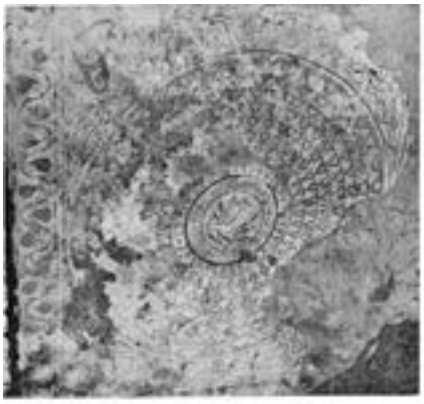

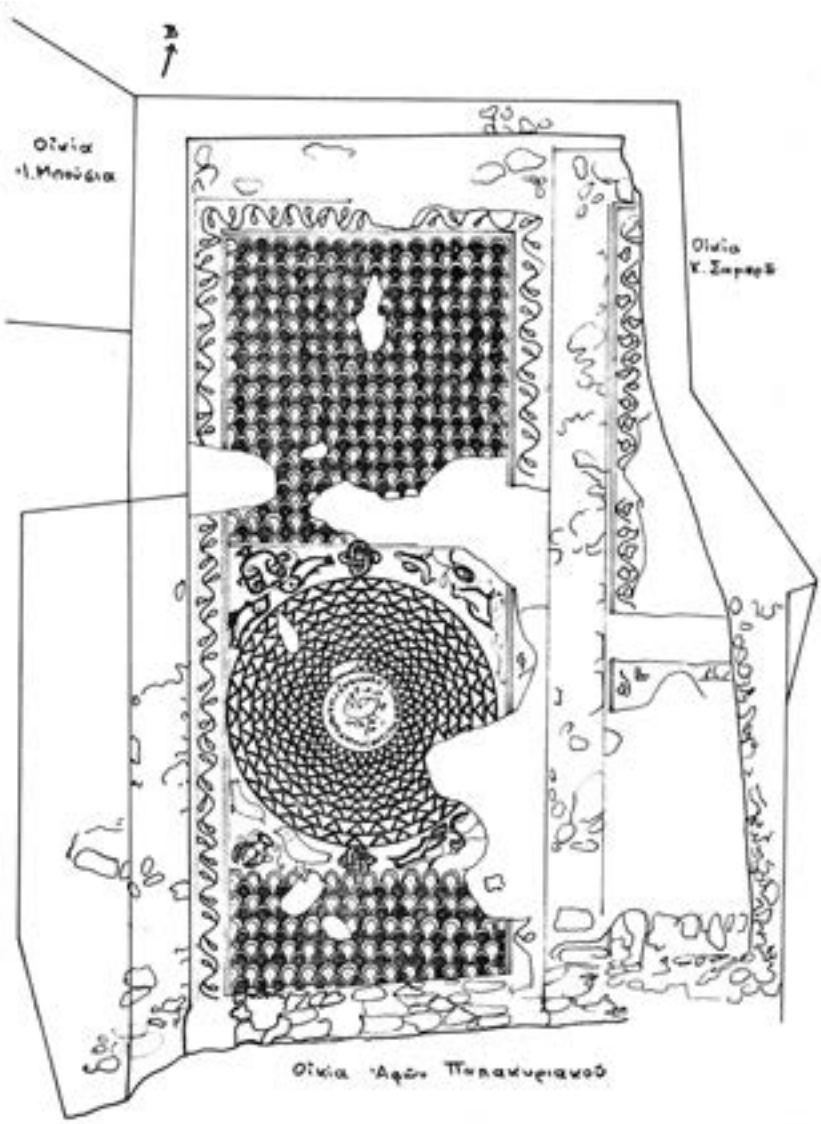

Σχ. 1 : Ψηφιδωτὸ δάπεδο Παλαιοχριστιανικῆς Βασιλικῆς στὴν Ἐλασσόνα, στὴ συνοικία Βαρόσι!

ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΑΙΤΩΛΟΡΩΜΑΪΚΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ (212 π.Χ.)

Εἰκάζεται ὅτι ὁ Πολύβιος στὸ ὄγδοο ἢ ἔνατο βιβλίο τῶν Ἱστοριῶν του εἶχε καταχωρίσει καὶ ἀναλύσει τὸ κείμενο τῆς αἰτωλορωμαϊκῆς συνθήκης τοῦ 212 π.Χ. Ὅμως οὔτε γραμμὴ σώζεται. Πάντως ὑπαινιγμοὶ στὴν ἐπίμαχη συνθήκη ἐπισημαίνονται στὸ ἑνδέκατο καὶ δέκατο ὄγδοο βιβλίο του[1].

Περιληπτικὴ ἀπόδοση τοῦ κειμένου τῆς συνθήκης ὑπάρχει στὸ ἔργο τοῦ Τίτου Λίβιου[2], ὁ ὁποῖος καθορίζει τρεῖς ὅρους:

1. bellum ut extemplo Aetoli cum Philippo terra gererent; navibus ne minus viginti quinque quinqueremibus adjuvaret Romanus;

2. urbium Corcyrae tenus ab Aetolia incipienti solum tectaque et muri cum agris Aetolorum, alia omnis praeda populi Romani esset, darentque operam Romani ut Acarnaniam Aetoli haberent;

3. si Aetoli pacem cum Philippo facerent, foederi adscriberent ita ratam fore pacem si Philippus arma ab Romanis sociisque quique eorum dicionis esset abstinuisset; item si populus Romanus foedere jungeretur regi, ut caveret ne ius ei belli inferendi Aetolis sociisque eorum esset

Κατὰ τὸν πρῶτο ὅρο, ποὺ θεωρεῖται καὶ σαφέστερος, οἱ Αἰτωλοὶ θὰ διεξάγουν τὸν πόλεμο κατὰ ξηράν, οἱ δὲ Ρωμαῖοι κατὰ θάλασσαν. Ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων προκύπτει ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἀσκοῦν τὴν ἀνωτάτη διοίκηση.

Ὁ δεύτερος ὅρος, μολονότι ὁρίζει τὸ πεδίο τῶν ἐπιχειρήσεων κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν ἀπὸ Αἰτωλίας μέχρι Κερκύρας, «Corcyrae tenus ab Aetolia incipienti», χωρίο θεωρούμενο ἀσαφές, δὲν τηρεῖται πιστά, ἀφοῦ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 211 κυριεύεται ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους ἡ Ζάκυνθος, κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 210 ἡ Ἀντίκυρα τῆς Φωκίδας ἔχει παρόμοια τύχη προκαλώντας θέμα ἐφαρμογῆς τῆς συνθήκης στὴν κατανομὴ τῆς λείας καὶ ἀργότερα κατὰ τὸ ἴδιο ἔτος ἡ Αἴγινα.

---

1. Ἀσφαλῶς καὶ σὲ ἄλλα βιβλία του, ὅπως στὸ III, 3, 3, III, 7, 1-2 ὅπου παρέχεται ἡ πληροφορία γιὰ τὴν τοποθέτηση τῆς ἐπιγραφῆς μὲ τὸ κείμενο τῆς συνθήκης, δύο χρόνια μετὰ τὴν ὑπογραφή της, στὴν Ὀλυμπία ἀπὸ τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ στὸ Καπιτώλιο ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Ἐπίσης στὸ IX, 39, 2-3, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ διανομὴ λείας, κ.ἄ.
2. I. IV., XXVI, 24, 10-13.

Τὸν τρίτο ὅρο ἄλλοι μὲν θεωροῦν σὰν αὐτονόητο καὶ ἐνδεδειγμένο σὲ μιὰ συνθήκη φιλίας, ἄλλοι δὲ στὸν προσδιορισμὸ item si populus Romanus foedere jungeretur regi, ut caveret ne jus ei belli inferendi Aetolis sociisque eorum esset διαβλέπουν σκοπιμότητα τῆς Ρώμης γιὰ ἀνάληψη μόνιμης ἐπιστασίας στὴν Ἑλλάδα.

Τὸν παρελθόντα αἰώνα, ἀκριβῶς τὸ 1883, ὁ ἱστορικὸς τῆς Αἰτωλίας Δ. Χαβέλλας βασιζόμενος στὶς πληροφορίες τοῦ Τίτου Λιβίου ἀποδίδει τὴν οὐσία τῶν ὅρων καὶ τὰ παρεπόμενα τῆς αἰτωλορωμαϊκῆς συνθήκης: «α΄) οἱ μὲν Αἰτωλοὶ νὰ ἐπαναλάβωσι τὸν κατὰ Φιλίππου πόλεμον διὰ ξηρᾶς, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὰς πολεμικὰς αὐτῶν ἐπιχειρήσεις διὰ θαλάσσης, β΄) ἅπασαι αἱ ὑπὸ τῶν ὁρίων τῆς Αἰτωλίας μέχρι Κερκύρας κυριευθησόμεναι πόλεις νὰ περιέλθωσν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Αἰτωλῶν, καὶ γ΄) οἱ Ρωμαῖοι νὰ βοηθῶσιν αὐτοὺς εἰς ἀνάκτησιν τῆς Ἀκαρνανίας. Μετὰ δὲ τὴν συνθήκην ταύτην ἐπέμφθησαν ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν εἰς Ῥώμην πρέσβεις πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς συμμαχίας, οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Λαιβίνιον Ῥωμαῖοι ἐκυρίευσαν τὴν Ζάκυνθον καὶ τοὺς Οἰνιάδας καὶ παρέδωκαν αὐτοὺς τοῖς Αἰτωλοῖς. Ὁ Φίλιππος μαθὼν τὰς μετὰ τῶν Ῥωμαίων συνθήκας τῶν Αἰτωλῶν ἀνεχώρησεν εἰς Μακεδονίαν, οἱ δ' Αἰτωλοὶ ματαιωθέντος τοῦ κατ' αὐτοῦ πολέμου εἰσέβαλον εἰς Ἀκαρνανίαν, ἣν ἔσωσεν ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν ἡ γενναία ὑπεράσπισις τῶν Ἀκαρνάνων, καὶ ἡ ἀναχώρησις τοῦ Λαιβινίου, ὃς τὸ ἑπόμενον ἔτος γενόμενος ὕπατος ἀνεχώρησεν εἰς Ῥώμην, καὶ οὕτω ἀπέτυχον τῶν συνθηκολογηθέντων»[3].

Ἀναφορὲς στὴν συνθήκη ὁπωσδήποτε οὐσιαστικὲς παρέχουν οἱ Ἀππιανὸς[4] καὶ Ἰουστῖνος[5].

Τὸ 1954 τὸ κείμενο τῆς συνθήκης, στὸ μέγιστο μέρος, γίνεται γνωστὸ μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἐπιγραφή, τὴν ὁποία ἔχει ἀποκαλύψει στὸ Θύρρειον τῆς Ἀκαρνανίας ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη τοῦ P. M. Fraser καὶ ἐδημοσίευσε ὁ Günther Klaffenbach[6].

Γιὰ τὸν ἀκριβὴ χρόνο, τὸν τόπο, τὸ περιεχόμενο, τὴν σύνταξη καὶ τὴν τύχη

3. Δ. Χαβέλλα, *Ἱστορία τῶν Αἰτωλῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1829*, ἐν Ἀθήναις 1883, 151.

4. Ἀππ., «Μακεδ.» 3 καὶ 4.

5. Ἰουστ., XXIX, 4, 1-5.

6. G. Klaffenbach, "Des römisch - ätolische Bündnisvertrag vom Jahre 212 v.Chr.", *Sitzungberichte der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst Jahrgang* 1954. Nr. 1, Berlin 1954. Μετὰ τὴν ἐπανεξέταση τῆς ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὸν Ch. Habicht, ὁ Klaffenbach ἔχει ἐπιφέρει τὶς ἀπαραίτητες διορθώσεις στὶς "Inscriptiones Graeciae Septentrionalis", vol. IX τῶν IG, ἔκδ. minor, μέρος I, τεῦχος 2, Inscriptiones Acarnaniae (1957), no. 241, σσ. 8-9 καὶ Addenda, σ. 77. Εἶναι τὸ κατάλληλο πρὸς χρήση κείμενο, ὅπως σημειώνει ὁ R. G. Hopital, "Le traité romano - aetolien de 212 avant J. - C.", *Revue Historique de Droit Français et étranger* 42 (1964) 19 σημ. 5.

τοῦ κειμένου, καθὼς καὶ τὶς περιστάσεις, πολιτικὲς καὶ στρατιωτικές, ὑπὸ τὶς ὁποῖες πραγματώνεται ἡ αἰτωλορωμαϊκὴ συνθήκη, ἔγραψαν πολλοὶ τόσο πρὸ τοῦ 1954, ὅπως οἱ B. Niese, E. Täubler, G. de Sanctis, M. Holleaux, ὅσο καὶ μετὰ τὴν ἀνεύρεση τῆς στήλης, ὅπως οἱ Ch. Habicht, Ruth Stiehl, Ida Calabi, A. H. Mc Donald, A. Aymard, E. Badian, A. Momigliano, A. Deman, Alvaro d' Ors, κ.ἄ.[7]

Μολονότι ἐλλιπές, κατὰ τὸν L. Robert[8], τὸ κείμενο «εἶναι ὑψίστου ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος». Ὁ δὲ V. Arangio - Ruiz[9] ἀποφαίνεται ὅτι ἀξίζει ἀμέριστη τὴν προσοχὴ ὄχι μόνον τῶν ἱστορικῶν ἀλλὰ ἐξ ἴσου καὶ τῶν νομικῶν. Ἐξαιρετικὲς ἐπίσης πτυχὲς διανοίγονται γιὰ τὸν διπλωμάτη[10], τὸν εἰδικὸ στὶς διεθνεῖς σχέσεις, τὸν φιλόλογο, τὸν γλωσσολόγο, τὸν διαλεκτολόγο, τὸν ρωμανιστή. Διότι ἡ συνθήκη Αἰτωλῶν - Ρωμαίων τοῦ 212 π.Χ. δὲν εἶναι μόνον ἡ ἀρχαιότερη ἀπὸ τὰ «acta publica» τῆς Ρώμης, ποὺ γνωρίζουμε ἐπιγραφικῶς (ἐξαιρέσει τῆς lapis niger), ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς ὕστερες διαλεκτικὲς ἐπιγραφές, δοθέντος ὅτι κατὰ τὸν E. Schwyzer[11] ἀπὸ τὸν 3ο αἰώνα π.Χ. καθιερώνεται ὡς γλώσσα ἡ Κοινή.

Τὸ κείμενο τῆς συνθήκης κατὰ τὴν δημοσίευση τοῦ Klaffenbach, τὸ ὁποῖο ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τὸν Hopital, εἶναι τὸ ἀκόλουθο:

ΛΙΝΩΝΤΑΙΟ … [– – – – – – – – – – – – – πο]–
τὶ τούτους πάντας [εὐθὺς τὸν πόλεμόν (?) οἱ]
[ἄ]ρχοντες τῶν Αἰτωλῶ[ν πρ]ασ]σόντω]–
σαν, ὥς κα θέλῃ πεπρᾶχθαι. εἰ δὲ τινὲς κα τού-
5 των τῶν ἐθνῶν οἱ Ῥωμαῖοι πόλεις κατὰ κρά-
τος λάβωντι, ταύτας τὰς πόλεις καὶ τὰς
[χ]ώρας ἕνεκεν τοῦ δάμου τῶν Ῥωμαίων
τῶι δάμωι τῶι τῶν Αἰτωλῶν ἔχειν ἐξέστω·
[ὃ] δὲ κα παρὲξ τᾶς πόλιος καὶ τᾶς χώρας Ῥωμαῖ-
10 οι λάβωντι, Ῥωμαῖοι ἐχόντωσαν, εἰ δέ τινάς κα
ταυτᾶν τᾶμ πολίων Ῥωμαῖοι καὶ Αἰτωλοὶ κοι-

7. Παραπομπὲς στὸν καθένα συγγραφέα βλ. στὴν προσιτὴ μελέτη τοῦ Hopital, ἔ.ἀ., μέχρι τοῦ 1964. Προσεκτικὴ ἐπιλογὴ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας βλ. E. Will, *Histoire Politique du Monde Hellénistique,* Nancy 1967, II, 74-77, ὅπου καὶ σύντομη σκιαγράφηση τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς καταστάσεως Ρωμαίων - Ἑλλήνων καὶ συμμάχων τους.

8. L. Robert,"Epigraphie", ἐν *L'Histoire et ses méthodes*, Paris 1961, 455.

9. V. Arangio - Ruiz, *Storia del Diritto Romano*, Napoli 1957, 7η ἔκδ., 422 σημ. 1.

10. Πβ. J. Muylle, "Le traité d' amitié entre Rome et la Ligue étolienne", *Antiquité Classique* 38 (1969) 408 κ.ἑ.

11. Ed. Schwyzer, *Griechische Grammatik*, München 1923, 120. Πβ. καὶ S. Stati, "La langue des inscriptions grecques de Dobroudja. Questions de méthode", *Linguistique Balkanique* 6 (1963) 32 σημ. 1: "On a d' ailleurs remarqué que le IIIe siècle comprend partout les dernières inscriptions à caractère dialectale. Après cette date on écrit seulement en κοινή".

νᾶι λάβωντι, ταύτας τὰς πόλεις καὶ τὰς χώ-
[ρα]ς ἕνεκεν τοῦ δάμου (τῶν Ῥωμαίων) Αἰτωλοῖς ἔχειν ἐξέ-
15 [σ]τω· ὃ δέ κα παρὲξ τᾶς πόλιος λάβωντι, κοινᾶ[ι]
[ἀ]μφοτέρ[ω]ν ἔστω. εἰ δὲ τινάς κα ταυτᾶν τᾶμ
[πο]λίων ποτὶ Ῥωμαίους ἢ ποτ' Αἰτωλοὺς ποθί-
[στ]ανται ἢ ποτιχωρήσωντι, τούτους τοὺς
[ἀνθ]ρ[ώ]πους καὶ τὰς πόλιας καὶ τὰς χώρας ἕ-
[νεκεν τοῦ δ]άμου τῶν Ῥωμαίων τοῖς Αἰτωλοῖς
20 [εἰς τὸ αὐτῶν] πολίτευμα ποτιλαμβάνειν
[ἐξέστω …9…]αντων αὐτονόμων
[– – – – –c. –17 – – – – – τα]ύτας τοῦ ἀπὸ Ρρω=
[μαίων – – – –c. –16 – – – – –]αι τὰν εἰρήν[αν]
– ε – – – – – – – – – – – – – – – – – ΟΥΤ – – –

Ὁ Klaffenbach διατείνεται ὅτι ἡ διαλεκτικὴ μορφὴ τοῦ κειμένου εἶναι ἄψογη. Ταυτόχρονα προσθέτει ὅτι ἀποβαίνει αὐτονόητη καὶ προφανὴς ἡ προέλευση τοῦ διαλεκτικοῦ κειμένου ἀπὸ λατινικὸ πρωτότυπο, μὲ βάση τοὺς ὑπάρχοντες λατινισμούς: «ὁ δάμος τῶν Αἰτωλῶν», χαρακτηρισμὸς τῆς Αἰτωλικῆς Συμπολιτείας ἀνοίκειος – «ἕνεκεν τοῦ δάμου τῶν Ρωμαίων… ἐξέστω», μεταγλώττιση μιᾶς ρωμαϊκῆς νομικῆς φράσεως (per populum Romanum liceto) – «ἀνθρώπους», ποὺ φαίνεται περισσότερο λατινικό, ὅπως ἐπισημαίνεται, παρὰ ἑλληνικό.

Πράγματι, ἀντὶ τοῦ πρώτου κανονικὰ ἀπαντᾶ «οἱ Αἰτωλοὶ» ἢ «τὸ ἔθνος τῶν Αἰτωλῶν», ποὺ ἀφθονοῦν στὰ πρακτικὰ τῶν συνελεύσεων τῆς Συμπολιτείας καὶ ἀρκετὰ ἐρανίζονται οἱ Busolt - Swoboda[12]. Γιὰ τὸν δεύτερο λατινισμὸ ὁ λόγος εἶναι διεξοδικὸς καὶ προτείνονται ἀνάλογες διατυπώσεις σὲ διάφορα λατινικὰ νομικὰ κείμενα. Ἡ δὲ χρήση τοῦ ὅρου «ἀνθρώπους» φέρεται σὰν ἀντίστοιχη τοῦ «ἄνδρες», ποὺ ἀνευρίσκεται στὸν Πολύβιο.

Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ λαμβάνοντας ὑπ' ὄψη ὁ Klaffenbach συνάγει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ μετάφραση ὑπῆρξε ἔργο τῶν Αἰτωλῶν. Ἐπὶ πλέον φρονεῖ ὅτι ἡ ρωμαϊκὴ διοίκηση δὲν εἶναι ἀκόμη ἐξοικειωμένη σὲ διαπραγματεύσεις μὲ τὶς ἑλληνικὲς πόλεις - κράτη, ἀλλὰ λίαν προσεχῶς ἀποκτοῦν καὶ τὴν ἐξοικείωση αὐτή.

Ἐν τούτοις ὁ Ἔννιος (239-169 π.Χ.), ἀπὸ τοὺς διασημότερους Λατίνους ποιητὲς καὶ δημιουργοὺς τοῦ ἔπους «Χρονικὰ» (Annales), τὸ ὁποῖο περιγράφει τὴν ρωμαϊκὴ ἱστορία μέχρι τοῦ 171 π.Χ., ὀνομάζει δίγλωσσους τοὺς κατοίκους τῆς Βρυττίας.

12. Βλ. *Griechische Staatskunde*, II, 171, 1519 σημ. 3.

Ἐξ ἄλλου ὁ Brenous χαρακτηρίζει ἡμιελληνικὸ ἔδαφος τὴν γενέτειρα τοῦ Ὁρατίου, τὴν Ἀπουλία, διότι σ' αὐτὴν ὁμιλεῖται γλώσσα ἀνάμεικτη, ἑλληνολατινικὴ (Canucini more bilinguis)[13].

Οὔτε ἡ Ρώμη γλυτώνει τὴν παντοειδῆ ἑλληνικὴ ἐπίδραση. Ὁ Väänänen πιστεύει ὅτι δὲν περιορίζεται στὸ γενικὸ πολιτισμικὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ ἀποκτᾶ καὶ κεφαλαιώδη γλωσσικὴ σπουδαιότητα[14]. Σύμφωνα δὲ μὲ τὴν γνώμη τοῦ Marouzeau, ἡ ἑλληνικὴ συμβολὴ πρωτίστως εἶναι γλωσσική[15].

Οἱ Ρωμαῖοι, πλὴν ἐξαιρέσεων, ἀποδέχονται τὴν ποικίλη ἑλληνικὴ παρουσία, ἡ ὁποία στὴν Ρώμη χαρίζει καὶ τοὺς θεσμούς. Κατὰ τὸν Denys van Berchem εἶναι ἑλληνικοί, διαδεδομένοι ἀπὸ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι αἰσθάνονται στὴν πρωτεύουσα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ὅπως στὴν πατρίδα τους[16].

Ἡ ρωμαϊκὴ πολιτικὴ ἐνθαρρύνει τὴν παραμονὴ τῶν Ἰταλιωτῶν Ἑλλήνων. Ὅταν διαπιστώνονται τάσεις ἐγκαταλείψεως τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας λόγῳ τῶν διαφαινομένων ρωμαϊκῶν ἐπεκτατικῶν βλέψεων πρὸς νότο, λαμβάνονται εἰδικὰ μέτρα ἀναχαιτίσεως ἢ ἐπανόδου. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἀποστολὴ στὴν Ὀλυμπία ρωμαϊκῆς πρεσβείας, ἡ ὁποία γνωστοποιεῖ ἀπόφαση τῆς Συγκλήτου γιὰ προστασία τῶν Ἰταλιωτῶν Ἑλλήνων καὶ γιὰ καταβολὴ ἀποζημιώσεων, ἂν τυχὸν κάποιοι ὑπέστησαν περιουσιακὲς φθορὲς ἐξ αἰτίας μετακινήσεων ἢ τῶν πολεμικῶν συγκρούσεων[17].

Ἀντίθετα δὲν παρεμποδίζεται ἡ καταφυγὴ Ἑλλήνων στὴν Ρώμη, ὅπου ὑπάρχει μεγαλύτερη ἀσφάλεια καὶ διανοίγονται προοπτικὲς καλύτερης τύχης. Τόση δὲ εἶναι ἡ συρροή, ὥστε ἡ Ρώμη παρουσιάζει εἰκόνα ἑλληνικῆς πόλεως. Ἕνα ἀπὸ τὰ γνωρίσματα τῆς ἑλληνικότητας ἀποτελεῖ ἡ χρήση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, γιὰ τὴν ὁποία διατυπώθηκαν δύο βασικὲς γνῶμες. Κατὰ τὸν Boyancé ἡ ἑλληνοφωνία τῆς Ρώμης ἀφορμᾶται ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ μεγάλου μέρους τῶν κατοίκων της. Ἐπὶ πλέον κατὰ τὸν ἴδιο ἐπιστήμονα τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα χρησιμοποιεῖ ἡ ἀνώτερη ρωμαϊκὴ κοινωνία[18]. Ὡστόσο, κατὰ τὸν Kramer, ἡ βαθύτερη

13. J. Brenous, *Etudes sur les hellénismes dans la syntaxe latine*, Paris 1895, 46.
14. V. Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, Paris 1967, 10.
15. J. Marouzeau, *Quelques aspects de la formation du latin littéraire*, Paris 1949, 128.
16. D. van Berchem, "Rome et le monde grec au VIe siècle avant notre ère", *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire offerts à André Piganiol*, Paris 1966, 748.
17. Liv. XXVII, 35, 4 καὶ XXIX, 1, 14-19 Βλ. καὶ M. Manganaro, "Città di Sicilia e santuari panellenici nel. III e II sec. a.C.", *Historia* (1964) 430-431. Μ. Β. Χατζόπουλου, *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Σικελίας κατὰ τὴν ρωμαιοκρατία (περίοδος 264-44 π.Χ.)*, Ἀθῆναι 1976, 173.
18. P. Boyancé, "La connaissance du grec à Rome", *Revue des Etudes Latines (REL)* 34 (1956) 125. Βλ. καὶ Ν. Πετρόχειλου, *Ρωμαῖοι καὶ Ἑλληνισμός*, Ἀθήνα 1984, 23 κ.ἑ.

ἑλληνομάθεια ἁπλώνεται πέρα τοῦ μορφωμένου κοινοῦ τῆς Ρώμης. Διότι οἱ πηγές, ὅπως ἡ Cena Trimalchionis, ἀποκαλύπτουν δίγλωσσα καὶ τὰ κατώτερα κοινωνικὰ στρώματα τῆς πόλεως. Γι' αὐτὸ ὁ Γερμανὸς ρωμανιστὴς ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Ρώμη ἐμφανίζει διγλωσσία, τὴν ὁποία ἐπεκτείνει καὶ στὴν νότια Ἰταλία ἑρμηνεύοντας προσεκτικὰ τὰ στοιχεῖα, ποὺ σώζονται στὸ «Σατυρικὸν» τοῦ Πετρωνίου[19]. Ἀληθινὰ ὑπερφαλαγγίζει ὅλους ὁ Bayet θεωρώντας ἑλληνικὸ ἵδρυμα τὴν Ρώμη, μάλιστα τὴν ἀρχέγονη[20].

Πτυχὴ τῆς ἑλληνομάθειας Ρωμαίων ἢ τουλάχιστον ἐπιδράσεων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὴν λατινική, οἱ ὁποῖες ἐξ ἴσου παρέχουν παραστατικὴ εἰκόνα τῆς ἐξοικειώσεως τῶν Ρωμαίων μὲ τὴν ἑλληνική, φανερώνει σειρὰ μελετῶν διακεκριμένων ἐπιστημόνων, ὅπως Rose[21], Gonçalves[22], Dain[23], Chantraine[24], Devoto[25], Marouzeau[26], Jannaccone[27], Perret[28], Meillet[29], Cavenaille[30], Peruzzi[31], κ.ἄ.[32]

Ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδραση στὴν λατινικὴ χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο τῆς Ρώμης, ὅπως σημειώνει ὁ Viscidi: «Certo che l' influsso greco su Roma era cominciato de tempo (basta ricordare Livio Andronico, Plauto e in genere tutta la letteratura grecizzante del periodo arcaico); ma era stato un contatto indiretto, semplicemente letterario. Colla sommissione della Grecia a Roma cominciano i

19. J. Kramer, "L' influence du grec sur le latin populaire: quelques réflexions", *Studii Clasice* 18 (1979) 127 σημ. 1 καὶ 131

20. J. Bayet, "Les origines de l' arcadisme romain", *Mélanges de l' Ecole Française de Rome* (1920) 63. Πβ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός», *Πρακτικὰ α΄ συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ «Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους»*, Ἀθήνα 1984, 40-54.

21. H. J. Rose, "The Greec of Cicero", *The Journal of Hellenic Studies* 41 (1921) 93 κ.ἑ.

22. F. K. Conçalves, *Da influência lexical do greco no latin litérario,* Lisbona 1930.

23. A. Dain, "Les rapports gréco - latins", *Mémorial offert à Marouzeau*, 149 κ.ἑ.

24. P. Chantraine, "Quelques emprunts du grec au latin", REL 15 (1937) 88-91.

25. G. Devoto, "I primi grecismi nella storia della lingua latina", *Mélanges Boisacq,* Bruxelles 1937, 327-332.

26. J. Marouzeau, "Grec et latin deux foir parents", *Anales del Instituto de Literaturas Clásicas*, Buenos Aires 1929, 7-10.

27. S. Jannaccone, *Recherches sur les éléments grecs du vocabulaire latin de l' empire*, Paris 1950.

28. J. Perret, "Les hellénismes du vocabulaire latin", *L' Information Littéraire* 3 (1951).

29. A. Meillet, *Esquisse d' une histoire de la langue latine*, Paris 1952, 191-226.

30. R. Cavenaille, "Quelques aspects de l' apport linguistique du grec au latin d' Egypte", *Aegyptus* 32 (1952) 181-203. Βλ. καὶ Achille Lazarou, "Présence hellénique en Egypte romaine", *Graeco - Arabica* 3 (1984) 67.

31. E. Peruzzi, "Romolo e le lettere greche", *La Parola del Passato (PP)* 24 (1969) 161-189. Τοῦ αὐτοῦ, "Sulla datazione dei grecismi nel latino arcaiso" PP25 (1970) 396-400.

32.Βιβλιογραφία γιὰ τὶς ἀλληλεπιδράσεις βλ. A. Lazarou, *L' aroumain et ses rapports avec le grec*, 206 – Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1986, 19 κ.ἑ.

rapporti diretti in ogni campo, in quello materiale prima, in quello spirituale, e quindi letterario, poi».

Ὁ ἴδιος συγγραφέας ἐπισημαίνει καὶ τὶς λατινικὲς ἐπιδράσεις στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, οἱ ὁποῖες ἀποδεικνύουν τὴν δυνατότητα Ἑλλήνων γιὰ χρήση τῆς λατινικῆς. Ὁ Viscidi ἐπακριβῶς μνημονεύει τοὺς Ἕλληνες συγγραφεῖς, στοὺς ὁποίους ὑπάρχουν τὰ λατινικὰ στοιχεῖα. Αὐτὰ ἀσφαλῶς σημαίνουν ὅτι ἡ διάδοση τῆς λατινικῆς γλώσσας προηγεῖται καὶ δὲν εἶναι ἀσήμαντη. Τὰ λατινικὰ δάνεια διακρίνει ὁ Viscidi σὲ λέξεις πολιτογραφημένες στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ σὲ παρουσίες ἐφήμερες ἢ ἅπαξ εἰρημένες. Τὶς δὲ πρῶτες χρονολογεῖ ὡς ἑξῆς: «I primi si trovano sopratutto presso gli scritori di cose romane, quali Polibio (sec. II a.C.), Dionigi di Alicarnasso e Diodoro Siculo (sec. I a.C.), Plutarco (sec. I-II d.C.), Dione Cassio (sec. III d.C.), Giovanni Lido (sec. VI d.C.), o presso il medico Dioscoride (sec. I. d.C.), la cui opera è ricchissima di translitterazioni o adattamenti di nomi di piante e d' animali, presso Galeno e Ateneo (sec. II-III d.C.), ed infine presso i giuristi, quali specialmente Teofilo Antecessore e l' Imperatore Giustiniano (sec. V d.C.).»[33].

Δὲν εἶναι μικρότερης σπουδαιότητας καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ὑπογραφῆς τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης στὴν Ρώμη οἱ Ἰταλιῶτες Ἕλληνες ἀποβαίνουν ἱκανοὶ χρῆστες τῆς λατινικῆς γλώσσας. Διότι ἡ ἐκλατίνισή τους εἶναι ἐξακριβωμένη. Μάλιστα ἐπιταχύνεται λόγῳ τῆς μεθοδευμένης ἐπιχειρήσεως τῆς Ρώμης μὲ τὴν ἵδρυση ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν στὴν Μεγάλη Ἑλλάδα, νότια Ἰταλία. Στὴν πραγματικότητα μετατρέπονται σὲ ρωμαϊκὲς ἀποικίες ἑλληνικὲς πόλεις, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἀποκτοῦν τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου καὶ ὑποχρεοῦνται νὰ γνωρίζουν τὴν λατινικὴ γλώσσα. Ἡ Jannaccone γράφει σχετικὰ τὰ ἑξῆς: «la romanisation de l' Italie du sud fut commencée énergiquement par la création de colonies. Déjà en 214 Philippe de Macédoine avait adressé des louan-ges aux Romains parce qu' il leur était possible, avant tout par de nombreuses distri-butions de leur droit de citoyen, de fonder des établissements sur soixante - dix points de l' Italie du sud»[34].

Τὴν ἐκλατίνιση τῶν Ἰταλιωτῶν Ἑλλήνων ἀναφέρει καὶ ὁ Στράβων: «Ἅπαντας τοὺς ταύτῃ κακῶς διέθηκαν, μάλιστα δὲ τοὺς Ἕλληνας, οἱ πρότεροι μέν γε καὶ τῆς μεσογαίας πολλὴν ἀφῄρηντο, ἀπὸ τῶν τρωϊκῶν χρόνων ἀρξάμενοι· καὶ δὴ ἐπὶ τοσοῦτον ηὔξηντο, ὥστε τὴν μεγάλην Ἑλλάδα ταύτην ἔλεγον καὶ τὴν Σικε-

33. F. Viscidi, *I prestiti latini nel greco antico e bizantino*, Padova 1944,4 σημ. 1 καὶ 10.

34. Jannaccone, *ἔ.ἀ.,* 21. Τὸν ἀπώτερο σκοπὸ τῆς Ρώμης ἐπισημαίνει ὁ Mommsen, ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ J. Psichari, *Etudes de Philologie néo - grecque. Recherches sur le développement historique du grec,* Paris 1892, XLVII.

λίαν. Νυνὶ δὲ πλὴν Τάραντος καὶ Ρηγίου καὶ Νεαπόλεως ἐκβαρβαρῶσθαι συμβέβηκεν ἅπαντα»[35]. Σχολιάζοντας τὴν περικοπὴ τοῦ Στράβωνος ὁ καθηγητὴς τῆς λατινικῆς φιλολογίας στὸ πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Εὐθύμιος Καστόρχης συμπεραίνει: «Ὥστε περὶ τὰ μέσα τοῦ γ΄ π.Χ. αἰῶνος οἱ Ρωμαῖοι γίνονται κύριοι τῆς τε ἄνω καὶ κάτω Ἰταλίας καὶ τῶν νήσων αὐτῆς· τοῖς μὲν τῶν κατοίκων χορηγοῦντες πολιτικὰ δίκαια εὐθύς, τοὺς δὲ πρῶτον ὑποδουλοῦντες, εἶτα δὲ καθιστάντες ρωμαίους πολίτας. Οὕτω λοιπὸν καὶ οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ὑποκείμενοι τοῖς Ρωμαίοις ἐντὸς δύο περίπου αἰώνων ἐξερρωμαΐσθησαν τοσοῦτον, ὥστε ἐπὶ Στράβωνος καὶ Αὐγούστου, πλὴν Τάραντος καὶ Ρηγίου καὶ Νεαπόλεως, τὰ λοιπὰ πάντα ἐξιταλίσθησαν»[36].

Πρόσφατα ὁ Στρ. Κυριακίδης προσφυέστατα παρατηρεῖ τὰ ἀκόλουθα: «Τὸ 282 ὁ L. Postumius ἀπευθύνεται ὡς πρέσβης τῶν Ρωμαίων πρὸς τοὺς Ταραντίνους στὰ ἑλληνικά. Ἡ πληροφορία αὐτὴ μᾶς ὁδηγεῖ στὴ σκέψη ὅτι ἴσως ἡ διδασκαλία τῆς ἑλληνικῆς σὲ ἰδιωτικὸ ἐπίπεδο ἔχει εἰσαχθεῖ στὴ Ρώμη κάποια στιγμὴ γύρω στὶς ἀρχὲς τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. καὶ ἔχει ἤδη ἀρχίσει νὰ ἀποδίδει καρπούς». Μετὰ δὲ τὴν παράθεση τῶν πηγῶν σημειώνει: «Δύο χρόνια ἀργότερα ὁ πρεσβευτὴς τοῦ Πύρρου Κινέας πῆγε στὴ Ρώμη ὅπου συναντήθηκε ἰδιωτικὰ μὲ Ρωμαίους καὶ μετέφερε στὴ Σύγκλητο τὶς προτάσεις τοῦ βασιλιᾶ χωρὶς νὰ ἀναφέρεται ὅμως ἡ ὕπαρξη διερμηνέα (Πλούτ. «Πύρρος» 18.2 καὶ 3)»[37].

Πάντως πέρα τοῦ ζητήματος, ἂν μὲ τὶς ρῆτρες τῆς συνθήκης τοῦ 212 π.Χ. ἐκφράζεται ἡ ἑλληνικὴ ἢ ρωμαϊκὴ πλευρὰ θεσμῶν, ποὺ ἀφοροῦν στὴν λεία καὶ μεταχείριση τῶν κατακτωμένων περιοχῶν καὶ ἰδίως πόλεων μὲ κοινὲς ἢ χωριστὲς στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις τῶν συμβαλλομένων, καθὼς καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ βαθμοῦ ἑλληνομάθειας τῶν ἐκπροσώπων τῆς Ρώμης, οἱ ὁποῖοι ἐπωμίσθηκαν τὸ βάρος τῆς γραφῆς τοῦ κειμένου τῆς συνθήκης, δὲν εἶναι πλέον νοητὴ ὁποιαδήποτε ἐπιφύλαξη γιὰ τὴν διαλεκτικὴ μορφὴ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Θυρρείου.

Σ' αὐτὸ τὸ διαλεκτικὸ στοιχεῖο ἔγκειται ἡ ἀξία, ἡ ὁποία δὲν ἐπέσυρε τὴν προσήκουσα προσοχὴ τῶν Ἑλλήνων, ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν πολυσυζητημένη ἐπιγραφή. Ἐπὶ πλέον ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐπιμένουν νὰ παραγνωρίζουν τὴν σπουδαιότητά της, ἂν μὴ καὶ τὴν ὕπαρξή της.

---

35. Στράβ. 6, 253. Βλ. καὶ Ἀγ. Τσοπανάκη, *Συμβολὲς στὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας*, Θεσσαλονίκη 1983, 650 καὶ 714. Δ. Α. Ζακυθηνοῦ, «Τὸ ἀφιέρωμα εἰς μνήμην τοῦ Giuseppe Rossi Taibbi καὶ ἡ σπουδὴ τοῦ Σικελικοῦ καὶ Ἰταλιώτου Ἑλληνισμοῦ», *Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* (ΠΑΑ) 51 (1976) (1977) 122-127.

36. Εὐθ. Καστόρχη, *Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ρωμαίους καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν τούτων*, Ἀθήνησι 1872, 15.

37. Στρ. Κυριακίδη, *Ρωμαϊκὴ εὐαισθησία*, Θεσσαλονίκη 1986, 27 καὶ σημ. 35.

Θὰ ἦταν ἀρκετὴ ἡ ἀναφορὰ στὰ πλέον πρόσφατα δημοσιεύματα, κυρίως δὲ εἰδικὰ γιὰ τὴν τοπικὴ ἱστορία, μὲ δικαιολογημένες ἐπιστημονικὲς ἀπαιτήσεις.

Τὸ 1977, ὁ Γερ. Κατωπόδης ἀφιερώνοντας κεφάλαιο μὲ τίτλο «Τὸ Αἰτωλορωμαϊκὸ Σύμφωνο τοῦ 212 π.Χ.» δὲν ἀγνοεῖ τὴν διαλεκτικὴ διατύπωση τῆς συμφωνίας, ἀλλὰ δὲν ἀξιολογεῖ τὴν γλωσσικὴ μορφὴ τοῦ κειμένου. Ἀκριβέστερα γράφει τὰ ἑξῆς: «Τὸ περίφημο αὐτὸ ἔγγραφο συμμαχίας ἔτυχε καὶ νέας ἰδιαιτέρας μελέτης κατὰ τὸ δεύτερο ἥμισυ τοῦ αἰῶνος μας, διότι στὸ γνωστὸ χωρίο τοῦ Λιβίου, 26, 8-14 προσετέθη ἐσχάτως καὶ τὸ κείμενο μιᾶς ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὸ Θύρρειο τῆς Ἀκαρνανίας, ποὺ περιέχει ἀπόσπασμα ἀπὸ ἕνα ἀντίγραφο τῆς αἰτωλορωμαϊκῆς συνθήκης στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἡ παράλληλη σελίδα τῆς πολυβιανῆς διηγήσεως ἔχει ὁριστικὰ ἀπολεσθεῖ καὶ μόνον ὡρισμένοι ὑπαινιγμοὶ διὰ τὸ σύμφωνο αὐτὸ εὑρίσκονται στὶς ἱστορίες τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ, ποὺ κατὰ περίεργο τρόπο διατυπώνονται ἢ ἀναφέρονται σὲ συγκεντρώσεις, ἢ συνέδρια μεγάλου ἐνδιαφέροντος, ὅπου τὸ αἰτωλορωμαϊκὸ σύμφωνο ἀποτελεῖ ἀντικείμενο συζητήσεων. Τόσο τὸ φιλολογικὸ στοιχεῖο τοῦ Λιβίου ὅσο καὶ τὸ ἐπιγραφικὸ ἔγγραφο τοῦ Θυρρείου δὲν μᾶς παρέχουν τὸ πλῆρες κείμενο τῆς συμμαχίας καὶ οὔτε προέρχεται ἀπὸ τὸ προκαταρκτικὸ σύμφωνο, τὸ ὁποῖο δὲν εἶχε λάβει τὴν ὁριστική του μορφὴ ἐνῶ τὸ ἐπιγραφικὸ εὕρημα περιέχει μιὰ αἰτωλικὴ μετάφρασι τοῦ ἀρχετύπου λατινικοῦ κειμένου, μετὰ τὴν ἐπίσημη ἐπικύρωσί του»[38].

Μετὰ δεκαετία στὸ βιβλίο του γιὰ τὴν ἀρχαία Ἀκαρνανία, ἔκδοση τῆς Ἱστορικῆς - Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, μολονότι ἀφιερώνει πάλιν σχετικὸ κεφάλαιο, ἀντιγράφει κατὰ λέξη μικρὸ τμῆμα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ προηγουμένου ἀποσπάσματος παραλείποντας καὶ τὴν ἁπλὴ ἐπισήμανση τοῦ διαλεκτικοῦ τύπου τῆς ἐπιγραφῆς[39].

Ὅμως ξένοι εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, ἤδη ἀπὸ τὸν Klaffenbach, ἐκτιμοῦν ἰδιαίτερα τὸ ἀρχαιολογικὸ εὕρημα καὶ γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι γραμμένο τὸ κείμενο τῆς συνθήκης στὴν αἰτωλικὴ διάλεκτο καὶ ὄχι στὴν Κοινή. Κατ' ἐξοχὴν ὁ Hopital καταπιάνεται μὲ ἀναλυτικὸ σχολιασμὸ χρησιμοποιώντας πλούσια βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση. Ἀναδημοσιεύει τὴν ἐπιγραφὴ καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων ὑπογραμμίζει τὰ ἑξῆς: «L' inscription est rédigée en dialecte aetolien, et non en Koiné; dans ce dialecte, elle est écrite avec une perfection 'impeccable'». Ἀμέσως δὲ σημειώνει: «Le dialecte aetolien se rattache au groupe des dialectes du Nord - Ouest, assez pro-

38. Γ. Σ. Κατωπόδη, *Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία*, Ἐκδόσεις Γραμμή, Ἀθῆναι 1977, 214.

39. Γ. Σ. Κατωπόδη, *Ἀρχαία Ἀκαρνανία,* Ἀγρίνιο 1987, 211, ὅπου μειώνεται ἡ σπουδαιότητα τῆς ἐπιγραφῆς μὲ τὴν ἐπανάληψη τῆς ἀνακριβοῦς ἀποτιμήσεως: «περιέχει ἀπόσπασμα ἀπὸ ἕνα ἀντίγραφο τῆς αἰτωλορωμαϊκῆς συνθήκης στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα».

ches du dorien»[40].

Ὁ Will στὴν δίτομη πολιτικὴ ἱστορία τοῦ ἑλληνιστικοῦ κόσμου, σύγγραμμα πρώτου μεγέθους καὶ σπάνιας πυκνότητας, κρίνει ἀναγκαία τὴν ἀναφορὰ στὸν διαλεκτικὸ χαρακτήρα τοῦ κειμένου τῆς συνθήκης, τοῦ πρωτοτύπου, κατὰ τὴν ἔκφρασή του: «Le traité original, rédigé en dialecte étolien, comporte des latinismes qui prouvent que le texte fut établi à Rome et en latin, puis traduit».[41]

Μετὰ τὴν ἀπόδειξη τῆς γνησιότητας τῆς αἰτωλικῆς διαλέκτου στὸ κείμενο τῆς συνθήκης καθίσταται ἀπολύτως σαφὴς ἡ ἀξία τῆς συσχετίσεώς της μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ Τίτου Λιβίου, κατὰ τὴν ὁποία Αἰτωλοί, Ἀκαρνᾶνες, Μακεδόνες εἶναι ὁμόγλωσσοι: «Aetolos, Acarnanas, Macedonas ejusdem linguae homines»[42].

Ὁ ἐπιγραμματικὸς λόγος τοῦ Τίτου Λιβίου, πέρα τοῦ ἀκραιφνῶς ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἐνέχει καὶ ἐθνικό, τὸ ὁποῖο τελευταῖα ἀπασχολεῖ καθημερινῶς ὁλοένα καὶ περισσότερο τὴν ἑλληνικὴ κοινὴ γνώμη λόγῳ τῶν ἰταμῶν ἐνεργειῶν τῶν γειτόνων, καθὼς καὶ τῶν ὀργάνων τους στὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Διασπορᾶς, ὅπου ὀργανώνουν ἐκδηλώσεις ὑβριστικὲς ἀλλὰ συνάμα καὶ ἀποκαλυ-

40. Hopital, ἔ.ἀ., 29 καὶ σημ. 1. Γιὰ τὶς λατινικὲς ἐπιδράσεις στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, πέρα τῆς διατριβῆς τοῦ F. Viscidi, στὴν ὁποία καὶ ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία, βλ. A. Pertusi, "rec. di F. Viscidi, Prestiti latini nel greco antico e bizantino", PP 3 (1949) 295-300. I. Siadbei, "Contributii la studiul latinei orientale. Asupra elementului latin din neogreaca", *Studii si Cercetari Lingvistice (SCL)* 12 (1961) 395-513. V. Orioles, "Note preliminari ad uno studio sui prestiti latini in greco", *Incontri Linguistici* 1 (1974) 10 κ.ἑ. H. Mihaescu, *La langue latine dans le sud - est de l' Europe,* Bucuresti - Paris 1978, 30 κ.ἑ. Ἐπιδράσεις λατινικές, λατινισμοί, διαπιστώνονται στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ Ἑλλήνων τῆς Διασπορᾶς, ἀκόμη καὶ χωρῶν μὲ διακριτικὴ διοικητικὴ παρουσία ἀκραιφνῶν Ρωμαίων, ὅπως στὴν Αἴγυπτο. Βλ. C. Wessely, "Die lateinischen Elemente in der Gräzität der ägyptischen Papyrusurkunden", *Wiener Studien*, 24 (1902) 123-151, 25 (1903) 40-47. B. Meinersmann, *Die lateinischen Wörter und Namen in der griechischen Papyri*, Leipzig 1927. G. Nencioni, "La lingua latina nell' antico Egitto", *Egitto moderno e antico*, Varese - Milano 1941, 305-329. M. V. Biscottini, "Noterelle linguistiche all' archivio di Tryphon", *Aegyptus* 40 (1960). Τοῦ αὐτοῦ, "Note di lessico e di onomastica militare (P. Flor. II 278 (1)", *αὐτ.* 64 (1964) 47-51. Τοῦ αὐτοῦ, *Il lessico latino nel greco d' Egitto*, Barcelona 1971, Στὴν Μασσαλία ἐμφανίζεται ἡ λατινικὴ γλώσσα σὲ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφὲς μὲ χαρακτῆρες ἑλληνικοὺς πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως. Πβ. F. Benoît, "La romanisation de la Narbonnaise à la fin de l' époque républicaine", *Rivista di Studi Liguri* 32 (1966) 291, καθὼς καὶ 288, ὅπου ἐπισημαίνεται ὁ διαδοχικὸς ἑξελληνισμὸς καὶ ἐκρωμαϊσμὸς τῆς Γαλατίας: "Rome y avait pris le relais d' Athènes et ce fut sur un substratum hellénique que s' établit la conversion à la Latinité…". Εὐρύτερη θεώρηση τοῦ ζητήματος καὶ σχετικὴ πρόσθετη βιβλιογραφία βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Λατινικὴ καὶ Ἑλληνικὴ μεταξὺ τῶν δύο ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῶν Συνόδων (325-787)», *Νίκαια, Ἱστορία - Θεολογία - Πολιτισμὸς 325-1987,* Ἱερὰ Μητρόπολις Νικαίας, Νίκαια 1988, 118-16.

41. Will, *ἔ.ἀ.,* 77.

42. Liv. 31, 29.

πτικὲς γιὰ τοὺς κινδύνους ποὺ ἐγκυμονεῖ ὁ ἐφησυχασμὸς ἢ ἡ ἀδιαφορία[43] τῶν ἁρμοδίων τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος. Τὰ θλιβερὰ συμβάντα στὴν Αὐστραλία ἀφύπνισαν τοὺς Ἕλληνες. Ἤδη ἡ σπουδὴ τῆς ἐθνικῆς ἑνότητας καὶ ἡ προβολή της γίνεται θέμα ὄχι μόνον εἰδικῶν ἐρευνητῶν. Λαμβάνει εὐρύτερες διαστάσεις καὶ συνέχει ὅλους τοὺς Ἕλληνες. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἐπιστολὴ τοῦ μηχανολόγου Ἀντ. Ἀκογλάνη: «Γιὰ ὅσους ἀνιστόρητους ἐξακολουθοῦν ἀκόμα νὰ ἀμφισβητοῦν τὴν ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας, σὲ ἀντίθεση τῶν ἱστορικῶν ἀποδείξεων, σᾶς ἀποστέλλω καὶ τὴν ρωμαϊκὴ ἄποψη τῆς ἐποχῆς, ποὺ πιθανὸν νὰ μὴν εἶναι γνωστὴ στὸν περισσότερο κόσμο. Ἀφορᾶ ἀπόσπασμα τοῦ παρακάτω λόγου, ὅπως ἀποδόθηκε ἀπὸ τὸν Ρωμαῖο ἱστορικὸ Titus Livius στὸ βιβλίο του «Ἡ ἱστορία τῆς Ρώμης ἀπὸ ἱδρύσεως», τόμος XXXI (Β΄ Μακεδονικὸς πόλεμος 200-196 π.Χ.).

Διευκρινιστικά, ὁ λόγος αὐτὸς εἰπώθηκε ἀπὸ ἀπεσταλμένο τοῦ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας Φιλίππου τοῦ Ε΄ στὴν Παναιτωλικὴ Συνέλευση τοῦ 200 π.Χ. Κατὰ τὸν Livius, παρευρίσκονταν ἀντιπρόσωποι τῆς Αἰτωλικῆς Συμμαχίας, τῆς Ἀθήνας, τῆς Μακεδονίας καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ρώμης Lucius Furius Purpurio.

"…Εἶναι σκέτη τρέλλα νὰ ἀναμένετε ὅτι κάτι θὰ παραμείνει τὸ ἴδιο ἂν οἱ ξένοι, ποὺ ἀπέχουν ἀπὸ σᾶς περισσότερο ὡς πρὸς τὴ γλώσσα, τὶς συνήθειες καὶ τοὺς νόμους παρὰ ἀπὸ γεωγραφικὴ ἀπόσταση, ἀποκτήσουν τὸν ἔλεγχο σ' αὐτὰ τὰ μέρη. Ἡ κυριαρχία τοῦ Φιλίππου μοιάζει σὲ ἕνα βαθμὸ σὰν ἐγγύηση τῆς ἐλευθερίας σας.

Παρ' ὅλα αὐτά, ἂν καὶ θὰ μποροῦσε (ὁ Φίλιππος) νὰ καταφερθεῖ δικαίως ἐναντίον σας, δὲν ζήτησε τίποτα παραπάνω ἀπὸ εἰρήνη καὶ τὸ μόνο ποὺ θέλει ἀπὸ σᾶς εἶναι ἡ ἀφοσίωσή σας στὴν εἰρήνη ποὺ συμφωνήσατε.

Ἐπιτρέψτε στὶς ξένες λεγεῶνες νὰ ἐγκατασταθοῦν σ' αὐτὰ τὰ μέρη καὶ πάρτε τὸ βάρος τῆς ἐξουσίας τους στοὺς ὤμους σας. Τότε θὰ εἶναι πολὺ ἀργὰ καὶ μάταια θὰ καλεῖτε τὸν Φίλιππο σὰν σύμμαχό σας, ὅταν θὰ ἔχετε τὸν Ρωμαῖο σὰν ἀφέντη σας.

Οἱ Αἰτωλοί, οἱ Ἀκαρνάνες, οἱ Μακεδόνες ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ μαλώνουν μεταξύ τους ἢ σμίγουν γιὰ ἀσήμανες ἀφορμές. Μὲ τοὺς ξένους, ὅμως, τοὺς βάρβαρους, ΟΛΟΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ εἶναι καὶ θὰ εἶναι γιὰ πάντα σὲ πόλεμο, ὄχι γιὰ λόγους ποὺ ἀλλάζουν ἀπὸ μέρα σὲ μέρα, ἀλλὰ ἐκ φύσεως, καὶ ἡ φύση εἶναι αἰώνια…»

43. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *"Μακεδονικὸ" – "Κουτσοβλαχικὸ" καὶ Ἑλληνικὴ ἀρρυθμία*, Τρίκαλα 1986. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ «Τρικαλινά», 6 (1986) 83-122.

Ἂς μὴν τρέφουν λοιπὸν αὐταπάτες οἱ διάφοροι σύγχρονοι διαστρεβλωτὲς τῆς ἱστορίας, ἢ ὅπως θὰ ἔλεγε καὶ ὁ Livius 'Sapientia urbs conditur'»[44].

Τὴν εὐαισθησία καὶ τὴν συγκίνηση τοῦ ἐπιστολογράφου συμμερίζεται προφανέστατα καὶ ὁ ὑπεύθυνος τῆς σχετικῆς σελίδας τῆς ἐφημερίδας. Διότι φιλοξενεῖ τὴν ἐπιστολὴ σὲ περίοπτη θέση καὶ ἐκτυπώνει αὐτὴν μὲ μαῦρα καὶ μεγαλύτερα τυπογραφικὰ στοιχεῖα, ὥστε νὰ διακρίνεται ἔντονα ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες καὶ ἔτσι εὔκολα νὰ λάβουν γνώση οἱ ἀναγνῶστες. Εὐοίωνα, ἀλήθεια, σημεῖα…!

Τὴν συνείδηση τῆς φυλετικῆς κοινότητας Αἰτωλῶν, Ἀκαρνάνων, Μακεδόνων, δὲν ἔχουν ζωντανὴ μόνον οἱ Μακεδόνες, τῶν ὁποίων ὁ ἐκπρόσωπος μὲ παρρησία καὶ σαφήνεια εἶχε δηλώσει ἐνώπιον τῶν συνέδρων, ὅπως παρατηρεῖ μὲ ζηλευτὴ ἀμεροληψία ὁ Τίτος Λίβιος, ἀλλὰ ὅλοι οἱ Ἕλληνες τῶν χρόνων τῆς ἐπικειμένης ἑλληνορωμαϊκῆς συγκρούσεως. Δὲν ἀγνοεῖ κανεὶς καὶ τὶς συνέπειες μιᾶς διαφαινομένης ὑποταγῆς στοὺς Ρωμαίους. Ἡ Silvia Jannaccone ὑπενθυμίζει τὶς προειδοποιήσεις, ποὺ εἶχε ἀπευθύνει ὁ Αἰτωλὸς Ἀγέλαος: «Voyant l' accroissement de pouvoir des deux peuples rivaux de l' ouest, les Grecs du pays maternel se rendaient bien compte de leur propre situation et de leur avenir. Le stratège des Eto-liens, Agelaos, averti dans une réunion à Naupacte en 217 du danger qui venait de l' ouest, exhorta les Grecs et les Macédoniens à l' unité (Pol. XI, 6). Les hommes intelligents prévoyaient, en Grèce, leur destin et celui de leur langue sous la dictature ro-maine»[45].

Ὑπερτεροῦν κατὰ πολὺ οἱ Ἀκαρνάνες. Πράγματι κρυστάλλινος εἶναι ὁ λόγος, τὸν ὁποῖο ὁ Ἀκαρνὰν Λυκίσκος καταθέτει τὸ 211 π.Χ. πρὸς τοὺς Πανέλληνες: «Τότε μὲν γὰρ ὑπὲρ ἡγεμονίας καὶ δόξης ἐφιλοτιμεῖσθε πρὸς Ἀχαιοὺς καὶ Μακεδόνας ΟΜΟΦΥΛΟΥΣ καὶ τὸν τοῦτον ἡγεμόνα Φίλιππον· νῦν δὲ περὶ δουλείας ἐνίσταται πόλεμος τοῖς Ἕλλησι πρὸς ΑΛΛΟΦΥΛΟΥΣ ἀνθρώπους τοὺς Ρωμαίους, οὓς ὑμεῖς δοκεῖτε μὲν ἐπισπᾶσθε κατὰ Φιλίππου, λελήθατε δὲ κατὰ σφῶν αὐτῶν ἐπεσπασμένοι καὶ κατὰ πάσης Ἑλλάδος»[46].

Ὡστόσο ἡ μαρτυρία τοῦ Τίτου Λιβίου διατηρεῖ ὅλη τὴν σπουδαιότητά της. Διότι μία ρήση τοῦ Θουκυδίδη γιὰ τοὺς Εὐρυτάνες[47], θεωρουμένους ὡς κλάδος

44. Ἀντ. Ἀκογλάνη, «Ἂς μὴ τρέφουν αὐταπάτες», *Ἐλευθεροτυπία* τῆς 30-8-1988, 34.
45. Jannaccone, *ἔ.ἀ.*, 20. Βλ. καὶ Ida Calabi, "Il trattato romanoetolico del 212 nella nuova epigrafe acarnana", RFIC 34 (1956) 390 καὶ σημ. 1.
46. Πολυβ. 9, 37, 7. Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων*, Τρίκαλα 1985, 62. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ «Τρικαλινά», τ. 5ος (1985) 47-77.
47. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ λατινοφωνία Ἑλλήνων*, Ἀθῆναι 1986, 253-54. Ἀνάτυπον ἀπὸ Πρακτικὰ Συνεδρίου: Σύναξις Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχή του (Καρπενήσιον, 12-14 Ὀκτωβρίου 1984), Ἀθῆναι 1986.

αἰτωλικός, παρερμηνεύθηκε ἀπὸ πολλούς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐδίστασαν νὰ θέσουν συλλήβδην τοὺς Αἰτωλοὺς ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς ὁμογλωσσίας καὶ κατ' ἐπέκταση τῆς ὁμογενείας. Μὲ παρόμοιο τρόπο ἀποξενώνουν ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸ τοὺς Μακεδόνες καὶ τοὺς Ἠπειρῶτες.

Ὁ Ἄμαντος σὲ μιὰ σύντομη θεώρηση τῆς ἐθνολογικῆς διαμορφώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους γράφει: «Ὅπως περὶ τῶν Μακεδόνων, οὕτως ἐγεννήθησαν ἀμφισβητήσεις καὶ περὶ τῆς γνησιότητος τῶν Ἠπειρωτῶν, τῶν Θεσπρωτῶν, τῶν Μολοσσῶν, μάλιστα δὲ τῶν Χαόνων καὶ τῶν Ἀτιντάνων. Ὁ ἀγροικότερος βίος καὶ ἡ ἰδιάζουσα διάλεκτος τῶν Ἠπειρωτῶν ἠνάγκασαν ἤδη πολλοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς νὰ ὀνομάσουν τὰ ἠπειρωτικὰ φῦλα βάρβαρα. Καὶ περὶ αὐτῶν τῶν Εὐρυτάνων ἀκόμη λέγει, ὡς γνωστόν, ὁ Θουκυδίδης (Γ΄ 94) ὅτι εἶναι 'ἀγνωστότατοι γλῶσσαν καὶ ὠμοφάγοι'. Τὸ 'ἀγνωστότατοι' ἑρμηνεύει ἀρχαῖος σχολιαστὴς ὀρθῶς διὰ τοῦ 'οὐκ ἔχοντες τὴν διάλεκτον εὔκολον γνωσθῆναι', ὄχι ἑπομένως ἀκατανόητοι ὡς βάρβαροι ἢ ξένοι. Ἡ αὐτὴ γλωσσικὴ δυσκολία ὠθεῖ τὸν Θουκυδίδην (Β 80-81) νὰ ὀνομάζῃ τοὺς Χάονας καὶ ἄλλους Ἠπειρώτας βαρβάρους»[48].

Τὴν ρήση τοῦ Θουκυδίδη ἐξετάζει αὐτοτελῶς καὶ ὁ καθηγητὴς τῶν πανεπιστημίων Βουκουρεστίου καὶ Μπόχουμ Cicerone Poghirc: «Πρὸς τὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου 94 τοῦ Γ΄ βιβλίου, ὁ Θουκυδίδης, ὁμιλῶν περὶ τῶν Εὐρυτάνων, λέγει: καὶ μετὰ τούτους Εὐρυτᾶσιν, ὅπερ μέγιστον μέρος ἐστὶ τῶν Αἰτωλῶν, ἀγνωστότατοι δὲ γλῶσσαν καὶ ὠμοφάγοι εἰσίν, ὡς λέγονται. Ὁ χαρακτηρισμὸς ἀγνωστότατοι γλῶσσαν ἐγένετο ἀφορμὴ πολυαρίθμων συζητήσεων. Οἱ μεταφρασταὶ τοῦ Θουκυδίδου ἑρμηνεύουν τὸ χωρίον κατὰ ποικίλους τρόπους: οἱ πλείονες ἐξ αὐτῶν μεταφράζουν 'ὁμιλοῦν μίαν γλῶσσαν ἀπολύτως ἄγνωστον' καὶ εἷς μόνον μεταφράζει 'μίαν γλῶσσαν πολὺ δυσνόητον'».

Γιὰ τὴν πρώτη περίπτωση σημειώνει: «Π.χ. μετάφρ. Ch. Zevort, Paris, Charpantier, 1852: 'parlent une langue tout à fait inconnue'· μετάφρ.: Ἰ. Φιλαλήθης, Ἀθῆναι, 1886: καὶ ὡμίλουν γλῶσσαν ἀκατάληπτον· μετάφρ. M. Jakota, Bucuresti: 'ὁμιλοῦν γλῶσσαν ἀπολύτως ἄγνωστον' κ.ἄ.». Γιὰ δὲ τὴν δεύτερη παραπέμπει: «Μετάφρ. C. Lévésque, ἀναθεωρηθεῖσα ὑπὸ A. Loiseau, Paris, Garnier: 'fort difficile à comprendre'».

Μετὰ τὰ προλογικὰ καὶ μία σύντομη ἐπισκόπηση τῶν γνωμῶν, ποὺ διατυπώθηκαν γιὰ σχετικὰ χωρία ἄλλων συγγραφέων, προβαίνει στὴν προσωπική του ἑρμηνεία τοῦ χωρίου: «Ἡ ἔκφρασις ἀγνωστότατοι γλῶσσαν δὲν σημαίνει ἐδῶ

48. Κ. Ἰ. Ἄμάντου, *Μικρὰ Μελετήματα. Ἄρθρα καὶ Λόγοι*, Ἀθῆναι 1944, 109.

‘γλῶσσαν ἀπολύτως ἄγνωστον’, ὅπως θεωρεῖται γενικῶς, ἀλλὰ ‘διάλεκτον πολὺ δυσνόητον’. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἔννοια τῆς μαρτυρίας τοῦ Σχολιαστοῦ τοῦ Θουκυδίδου, ἡ ὁποία παρημελήθη ἀπὸ ὅλους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἠσχολήθησαν μὲ τὸ σχετικὸν χωρίον. Ὁ Σχολιαστὴς σχολιάζει τὸ ἀγνωστότατοι ὡς ‘οὐκ ἔχοντες τὴν διάλεκτον εὔκολον γνωσθῆναι’. Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ὅρου διάλεκτος διὰ τὴν γλῶσσαν τῶν Εὐρυτάνων ἀσφαλῶς δὲν ἀποτελεῖ ἀποφασιστικὸν ἐπιχείρημα, διότι οὗτος χρησιμοποιεῖται συχνάκις καὶ διὰ ξένην γλῶσσαν, ἂν καὶ κατὰ τὴν μεταγενεστέραν περίοδον ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ τὴν εἰδικὴν ἔννοιαν τῆς ‘διαλέκτου, ἰδιαιτέρου τρόπου τοῦ ὁμιλεῖν’. Ὅμως τὸ ‘οὐκ εὔκολον (= δύσ - κολον, ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ αὐτοῦ ἐννοίᾳ, πρβλ. Ν.Τ., Μαρκ., 10, 23) γνωσθῆναι’ δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ εἰμὴ μόνον ὡς ‘δυσκόλως νοουμένην’ καὶ ὄχι ‘ἀκατάληπτον’.

Ἕτερον ἐπιχείρημα ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν προσφέρει ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ὑπερθετικοῦ ἀγνωστότατοι. Εἰς μίαν λέξιν ἡ ὁποία σημαίνει ‘ἀκατάληπτος’, τουλάχιστον κατ’ ἀρχήν, δὲν εἶναι δυνατοὶ οἱ βαθμοὶ συγκρίσεως· δύναται νὰ ἀναμένῃ τις αὐτοὺς μόνον ὅταν ἡ λέξις σημαίνῃ ‘δυσνόητος’. Ἤ, μόνον μία συγγενὴς διάλεκτος δύναται νὰ εἶναι εὐκολώτερον, δυσκολώτερον ἢ πολὺ δύσκολον νὰ νοηθῇ· μία ξένη γλῶσσα εἶναι ἁπλῶς καὶ μόνον ἀκατάληπτος. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο, λογικῆς μᾶλλον φύσεως, εὑρίσκει στήριγμα εἰς τὰ πράγματα: δὲν ὑπάρχει οὔτε μία μαρτυρία εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ ὀνομάζεται ἄγνωστος μία ξένη γλῶσσα. Ὁ ὅρος οὗτος ἀπαντᾶται μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ‘ἄγνωστος’, οὐδέποτε ὑπὸ ἐκείνην τοῦ ‘ἀκατάληπτος’ καὶ ἀκριβῶς διὰ τοῦτο ὁ Σχολιαστὴς ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξηγήσῃ αὐτόν. Ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ὡμίλουν μίαν ξένην γλῶσσαν ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων βαρβαρόγλωσσοι, βαρβαρόφωνοι, ἑτερόγλωσσοι, ἀγριόφωνοι, ἄγλωσσοι καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν βάρβαρος φωνή, βάρβαρος γλῶσσα»[49].

Εἰδικὰ τὴν ἑλληνικότητα τῆς γλώσσας τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων τεκμηριώνει ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς Poghirc μὲ τὴν διδακτορικὴ διατριβή του, τῆς ὁποίας τὰ κύρια σημεῖα ἔχει ἀνακοινώσει καὶ στὴν Ἑλλάδα δίνοντας διάλεξη στὴν μεγάλη αἴθουσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Εὐρεῖα περίληψη στὴν ρουμανικὴ καὶ γαλλικὴ γλώσσα δημοσιεύθηκε σὲ ρουμανικὰ ἐπστημονικὰ περιοδικὰ[50] καὶ ἀνατυπώθηκε στὸν ἀφιερωμα-

49. C. Poghirc, «Asupra unui pasaj controversat din Tucidide (Περὶ ἑνὸς ἐπιμάχου χωρίου τοῦ Θουκυδίδου) (III, 94, 5: ἀγνωστότατοι γλῶσσαν)». Ἀνάτυπον ἐκ τῶν analele Universitatii Bucuresti. Seria Stiinte Sociale - Filologie, ἀρ. 25, ἔτος XI - 1962, σ. 387-389. Μετάφραση Μαρίας Γ. Παπαγεωργίου, *Δελτίον Ρουμανικῆς Βιβλιογραφίας*, ἔτος Γ΄ – τεῦχος Α΄, Θεσσαλονίκη, ΙΜΧΑ, 1971, 5-8.
50. C. Poghirc, “Consideratii asupra lexicului limbii macedonene vechi”, SCL 8 (1957) 303 κ.ἑ.

τικὸ τόμο συνολικῆς παρουσιάσεως τοῦ ἔργου του ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο τοῦ Μπόχουμ[51]. Ἐπίσης ἐπίκαιρα ἀσχολήθηκε καὶ ὁ ἑλληνικὸς τύπος, ἡμερήσιος καὶ περιοδικός, τῆς πρωτεύουσας[52] καὶ συμπρωτεύουσας. Συνεπῶς ἀξίζει ἡ καταχώριση ἐνδεικτικῶν ἀποσπασμάτων, τὰ ὁποῖα μάλιστα μοῦ ἀπέστειλε πρόσφατα ὁ Ρουμάνος καθηγητής, ὁπότε σημαίνει ὅτι ἐμμένει στὰ ἀρχικά του συμπεράσματα: «Ὀλίγα ἐπιστημονικὰ προβλήματα ἔχουν προκαλέσει τόσον ἀντιτιθεμένας ἀπόψεις, ὅσον ἡ ἀρχαία Μακεδονικὴ διάλεκτος. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἑρμηνεύεται, ἀντικειμενικῶς ἐν μέρει, ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκοῦς ὑλικοῦ καὶ ἐκ τοῦ διφορουμένου χαρακτῆρος αὐτοῦ (ἔλλειψις κειμένων καὶ κατὰ συνέπειαν γραμματικῆς, μαρτυρία 100-150 λέξεων, ὡς καὶ ὡρισμένου ἀριθμοῦ κυρίων ὀνομάτων) καί, ὑποκειμενικῶς, ἐκ τῆς ἐλλείψεως μεθόδου ἐρευνητῶν τινων (ἐνίοτε ἐπίσης καὶ ἐκ τῆς ἀναρμοδιότητος αὐτῶν)· εἰς πάντα ταῦτα εἶναι δυνατὸν νὰ προσθέσῃ τις μίαν ‘ἔξω - γλωσσολογικὴν’ αἰτίαν, τὴν πολιτικήν, ἡ ὁποία συχνάκις βλάπτει τὴν Ἐπιστήμην.

Ἡ ἀντικειμενικὴ μελέτη τοῦ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ τῆς Μακεδονικῆς ἐπιτρέπει νὰ διαπιστώσωμεν τὰ ἑξῆς:

α΄) Ἡ μεγίστη πλειονότης τοῦ Μακεδονικοῦ λεξιλογίου εἶναι Ἑλληνική, καί, τὸ σημαντικώτερον, ἀποκλειστικῶς Ἑλληνικαὶ εἶναι αἱ λέξεις ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὰ οὐσιωδέστερα στοιχεῖα τῆς γλώσσης, δηλοῦν δὲ ἐννοίας οἷον: Κεφαλή, βλέφαρον, στῆθος, θάνατος, ἐργασία, ἡμέρα κλπ., λέξεις αἱ ὁποῖαι εἰς οὐδεμίαν τῶν ἀρχαίων Ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν ὑπάρχουν ὡς δάνεια. Ἐπὶ πλέον, πολλαὶ Μακεδονικαὶ λέξεις ἀπαντοῦν, ἐπίσης, εἰς ἄλλας Ἑλληνικὰς διαλέκτους, λίαν ἀπομεμακρυσμένας, πολλάκις, τῆς Μακεδονικῆς, ὅπερ ἀποκλείει τὴν δυνατότητα δανεισμοῦ.

Η ΦΩΝΗΤΙΚΗ

β΄) Εἰς τὸν τομέα τῆς φωνητικῆς, τὸ φωνηεντικὸν σύστημα τῆς Μακεδονικῆς συμφωνεῖ πρὸς τὸ σύστημα τῆς προϊστορικῆς κοινῆς Ἑλληνικῆς· εἰς τὸ σύστημα τῶν συμφώνων, ὑπάρχει συμφωνία μετὰ τῆς κοινῆς Ἑλληνικῆς, ὡς πρὸς τὰ βασικὰ σημεῖα…

---

51. C. Poghirc, *Philologica et Linguistica*. Ausgewählte Aufsätze (1953-1983), Festsammlung zum 55. Geburtstag. Herausgegeben von Dr. Helmuth Frisch, Studienverlag Dr. N. Brockmeyer, Bochum 1983, 37-47. Βλ. καὶ σύντομη βιβλιοκρισία μου στὸ Δελτίον τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Φιλολόγων, *Πλάτων* 37 (1985) 267-269.

52. Βλ. *Ἑστία* τῆς 15-1-1970, μὲ τίτλο: «Ἑλληνικὴ διάλεκτος ἡ ἀρχαία μακεδονική. Ἀδιάσειστοι ἀποδείξεις».

Η ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

γ΄) Εἰς τὸν τομέα τῆς μορφολογίας, διαπιστοῖ τις τὰ αὐτὰ ὀνοματικὰ θέματα· αἱ τυχὸν δὲ μαρτυρούμεναι καταλήξεις (ὀνομ. ἀρσ. -α ἀντὶ -ας, γεν. -ω, θηλ. -ᾶ) ὁμοιάζουν ἀπολύτως πρὸς τὰς Ἑλληνικάς. Ἐπίσης, τὰ πλεῖστα τῶν ἐπιθημάτων εἶναι Ἑλληνικὰ (-ίδ-, ικο-, -ιο-, -ματ-, -σκο-, -τας-, -τρο-, -ωνο-)· ὁμοίως καὶ αἱ προθέσεις (ἀνα-, ἀπο-, ἐπι- ἐν-, ὑπερ-)…

ΠΟΤΕ ΕΓΚΑΤΕΛΕΙΦΘΗ

Ἡ ἀντικειμενικὴ ἐξέτασις τῆς Μακεδονικῆς, ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ Μακεδονικὴ διάλεκτος εἶναι διάλεκτος Ἑλληνική, ἀρχαϊκή, συγγενὴς πρὸς τὰς Δωρικὰς διαλέκτους (ἐν μέρει δὲ καὶ τὴν Αἰολικήν), μὴ ἐστερημένη ξένων ἐπιδράσεων – ὅπως καὶ πᾶν ἄλλο περιφερειακὸν ἰδίωμα – ἥτις, ὅμως, οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ εἶναι Ἑλληνική. Οἱ Μακεδόνες ἐγκατέλειψαν τὸ τοπικόν των ἰδίωμα ὑπὲρ τῆς κοινῆς Ἐθνικῆς γλώσσης, ἀκριβῶς ὅπως αἱ λοιπαὶ Ἑλληνικαὶ φυλαί. Καὶ εἶναι ἀξιέπαινοι ἐάν, ἀντιληφθέντες τὴν ἱστορικὴν ταύτην ἀνάγκην, ἔπραξαν τοῦτο ἐνωρίτερον τῶν ἄλλων»[53].

Ἡ ἀντικειμενικότητα καὶ ἀμεροληψία τοῦ Poghirc ἐπέδρασαν ἐνωρὶς καὶ στὴν διαφοροποίηση ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν θέσεων τοῦ Βουλγάρου ἀκαδημαϊκοῦ Vl. Georgiev, ὁ ὁποῖος παλαιότερα[54] συσχέτιζε τὴν γλῶσσα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων μὲ τὴν ἰλλυρική. Ἀπὸ τὸ 1966, ἔτος ἐκδόσεως τοῦ βασικοῦ ἔργου του[55] στὴν ἰταλικὴ γλῶσσα, ὁ Georgiev ἀποβαίνει ἑλληνικώτερος τῶν Ἑλλήνων[56].

Ὅταν, τὸ 1954, ὁ Klaffenbach ἀναδημοσίευε τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς τῆς αἰτωλορωμαϊκῆς συνθήκης τοῦ 212 π.Χ. καὶ ἀνέλυε τὰ διαλεκτικὰ στοιχεῖα, ταυτόχρονα ἔβλεπε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας στὴν Συλλογὴ τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν καὶ στὴν γαλλικὴ γλῶσσα ὁ πρῶτος τόμος μνημειώδους γλωσσολογικῆς καὶ ἱστορικῆς μελέτης γιὰ τοὺς ἀρχαίους Μακεδόνες, ἡ ὁποία συμπληρώθηκε τὸ 1976 μὲ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ δευτέρου τόμου. Ἀναμένεται δὲ ἡ ὁλοκλήρωση μὲ τὸ δεύτερο μέρος. Πρόκειται γιὰ τὸ πληρέστερο στὸ εἶδος σύγγραμμα, τοῦ ὁποίου τὸ πλούσιο ὑλικὸ ἐπὶ δεκαετίες ἐπεξεργάζεται ὁ σεμνὸς καὶ ἄοκνος συγγραφέας, καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, Ἰωάννης Καλλέρης. Μὲ

53. Πβ. *Μακεδονικὴ Ζωὴ* 45 (1970) 15, μὲ τίτλο: «Ἡ ἑλληνικότης τῆς γλώσσης τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων. Ἐπιστημονικὴ μαρτυρία διαπρεποῦς Ρουμάνου καθηγητοῦ».
54. Βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη, *Οἱ Προέλληνες*, Θεσσαλονίκη 1953, 17 κ.ἑ.
55. Vl. Georgiev, *Introduzione alla storia delle lingue indoeuropee*, Roma 1966, 193.
56. Βλ. *Ἐλεύθερος Κόσμος* τῆς 7-4-1971, ὅπου σχολιασμὸς τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ Georgiev στὸ διεθνὲς συνέδριο προϊστορικῶν σπουδῶν.

τὴν πρέπουσα δεοντολογία καὶ ἐπιστημονικὴ μεθοδολογία παρέχονται ἀδιάσειστα τεκμήρια τῆς ἑλληνικότητας, γλωσσικῆς καὶ φυλετικῆς, τῶν Μακεδόνων[57].

Ἐξ ἄλλου, ἡ καθηγήτρια τοῦ πανεπιστημίου Βελιγραδίου F. Papazoglou ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐκδόσεως, τὸ 1967, τοῦ βιβλίου τοῦ N. G. L. Hammond γιὰ τὴν Ἤπειρο ἐπισημαίνει γενικὰ τὴν ἑλληνικότητα στὰ βορειότερα διαμερίσματα τῆς χερσονήσου μας. Ἀμέσως τονίζει: «Ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρας τῶν Ἠπειρωτικῶν φύλων θέτει ἕνα πρόβλημα ὅμοιο μὲ ἐκεῖνο τῆς καταγωγῆς τῶν Μακεδόνων. Ἡ θεμελιώδης γνώμη τοῦ Hammond γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Ἠπειρωτῶν μοῦ φαίνεται πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία».

Ἐπιδοκιμάζοντας στὶς γενικὲς γραμμὲς τὰ πορίσματα τῶν πολυετῶν ἐρευνῶν τοῦ Βρεταννοῦ ἱστορικοῦ ἡ Papazoglou παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς: «Ὁ Hammond ὑπογραμμίζει τὴν ὁμοιότητα τῶν ἀντικειμένων, ποὺ ἀποκαλύφθηκαν στοὺς τύμβους τῆς Vajzë (πρὸς τὸν κάτω Ἀῶο, νότια τῆς Ἀπολλωνίας), μὲ ἐκεῖνα τῶν μυκηναϊκῶν τάφων. Βεβαιώνει δὲ ὅτι ἡ περιγραφὴ τῆς ταφῆς τοῦ Πατρόκλου στὴν Ἰλιάδα ἀντιστοιχεῖ τέλεια μὲ τὰ ταφικὰ τυπικὰ ποὺ παρουσιάζουν οἱ τύμβοι τῆς Βορείου Ἠπείρου, συγκεκριμένα αὐτοὶ τῆς Vajzë. Συμπεραίνει ἀπὸ αὐτὲς τὶς συσχετίσεις ὅτι ἡ περιοχὴ τῆς κεντρικῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Βορείου Ἠπείρου ὑπῆρξε ἡ πατρίδα τῶν πολεμιστῶν ποὺ κατὰ τὰ τέλη τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ ἵδρυσαν τὴν ἐπικράτεια στὶς Μυκῆνες. Ἡ ἐπικὴ παράδοση θὰ ἐπαλήθευε μὲ τὴν σειρά της τὴν ὕπαρξη πολλῶν στενῶν σχέσεων, ἐθνικῶν καὶ πολτισμικῶν, μεταξὺ Ἠπείρου καὶ Ἑλλάδος κατὰ τὴν μυκηναϊκὴ ἐποχή».

Ἡ Papazoglou σύμφωνη μὲ τὴν μέθοδο τοῦ Βρεταννοῦ συναδέλφου της σημειώνει: «Ἔτσι, ὁ Hammond προσπαθεῖ νὰ δείξῃ ὅτι ὅσες φορὲς ὁ Θουκυδίδης προσαγορεύει βαρβάρους τοὺς Μολοσσούς, Θεσπρωτοὺς καὶ Χάονες λαμβάνει ὑπ' ὄψη του τὸν πολιτισμό τους καὶ τὸ πολιτικὸ σύστημά τους καὶ ὄχι τὴν γλώσσα τους». Γιὰ τὴν διευκρίνιση τῆς γλωσσικῆς καταστάσεως ἡ Papazoglou προσθέτει: «Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν Ἠπειρωτῶν (ἡ Δωδώνη κατέχει ξεχωριστὴ θέση) ἔπρεπε νὰ εἶναι, ὅπως μέρος τῶν Αἰτωλῶν, ἀγνωστότατοι γλῶσσαν (Θουκ. III, 95), διότι ἴσως ἡ προφορὰ καθιστοῦσε τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμά τους δυσκατάληπτο περισσότερο ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν διαλεκτικὴ διαφορά. Αὐτὸ ἀκριβῶς, νομίζω, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγήσῃ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Θουκυδίδη».

57. J. N. Kalléris, *Les anciens Macédoniens. Etude linguistique et historique*. Collection de l' Institut Français d' Athènes, Athènes, I, 1954, II, 1976. Μία θαυμάσια περιληπτικὴ ἀπόδοση βλ. J. N. Kalléris, "La question de l' origine des Macédoniens: mise au point", *Cahiers d' Histoire Mondiale*, Commission Internationale pour une Histoire du développement scientifique et culturel de l' Humanité, Editions de la Baconnière, Neuchatel, IV, 4 (1958) 903-917.

Ἐν τέλει ἡ Papazoglou καταλήγει: «Δικαιολογημένα ὁ Hammond ἀπορρίπτει τὴν ἐξελλήνιση τῶν Ἠπειρωτῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν παραλίων ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Ἐφιστᾶ τὴν προσοχὴ στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἰλλυρικὸς πληθυσμὸς τῆς χώρας ὄπισθεν τῆς Ἐπιδάμνου καὶ Ἀπολλωνίας δὲν ἐξελληνίσθηκε, μολονότι ἡ περιοχὴ αὐτὴ λόγῳ τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους ἦταν πολὺ ἀνοιχτότερη στὶς ἑλληνικὲς ἐπιδράσεις, κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἠπείρου…»[58].

Τὴν ἑλληνικότητα τοῦ ἠπειρωτικοῦ χώρου διαλαλοῦν τὰ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα παρὰ τὴν ἀνίερη καὶ ἀνεπιστημονικὴ ἐπιμονὴ τῶν γειτόνων μας γιὰ παρουσίασή τους σὰν ἰλλυρικῶν, ὅπως πολλοὶ κατὰ καιροὺς σημειώνουν, κατ' ἐξοχὴν δὲ ὁ Ἠπειρώτης καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Φ. Πέτσας[59]. Ἀποκαλυπτικὰ εἶναι καὶ τὰ μεταγενέστερα, μεσαιωνικά, βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα, ἐνεπίγραφα καὶ μή, ποὺ εὐτυχῶς πολλὰ κατέστησαν γνωστὰ καὶ συνιστοῦν μαρτυρίες ἀδιάψευστες τῆς ἑλληνικότητας καὶ τῆς Βορείου Ἠπείρου χάρη στὸν ζῆλο καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ἐρασιτεχνῶν πατριωτῶν, ὅπως τοῦ Π. Πουλίτσα, ἢ εἰδικευμένων ἀρχαιολόγων, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρόσφατα ὁ καθηγητὴς Βοκοτόπουλος εἶχε τὴν εὐκαιρία ἀποτυπώσεως καὶ καταγραφῆς τῆς σημερινῆς καταστάσεως[60].

Ἐξ ἄλλου γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τεκμήρια εὔγλωττα ἀποτελοῦν τὰ τοπωνύμια, τὰ ὁποῖα στὴν Ἤπειρο, σύμφωνα μὲ τὴν γνώμη τοῦ Vl. Georgiev, εἶναι ἀποκλειστικῶς ἑλληνικὰ ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια[61]. Πρόσθετες δὲ ἀνθρωπωνυμικὲς ἀποδείξεις τῆς ἑλληνικότητας τῆς Ἠπείρου προσκομίζουν ὁ Ρουμάνος

58. F. Papazoglou, "Quelques problèmes de l' histoire épirote – A propos du livre "Epirus" de N. G. L. Hammond –", *Ziva Antika (ZA)* 20 (1970) 116, 117, σημ. 2. Βλ. καὶ Δημ. Εὐαγγελίδη, *Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἠπείρου καὶ ἄλλα μελετήματα.* Ἐκδόσεις Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1962, 31-32.

59. Φ. Πέτσα, «Ἑλληνικὲς ἀρχαιότητες στὴν Ἀλβανία», *Πυρσὸς Βορείου Ἠπείρου,* Ἀπρίλιος 1976, 5.

60. Π. Βοκοτόπουλου, «Ἑλληνικὲς ἐπιγραφὲς στὴν Ἀλβανία» (διάλεξη στὸ Κέντρο Σπουδῶν ΝΑ Εὐρώπης – Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς Σπουδῶν ΝΑ Εὐρώπης, ὑπὸ ἐκδ.). Τὴν ὅλη μεθόδευση τῶν Ἀλβανῶν γιὰ παραχάραξη τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας ἀποκαλύπτει ἄνετα ὁ καθηγητὴς Φ. Πέτσας, *Μακεδονικά*, 10 (1974) 417 :«Ὁ Δημοσθένης Butina ἀναμασάει πεπαλαιωμένα (Pauly - Wissowa, 1894-1898, Nilsson, 1909, Treidler, 1917, κ.ο.κ.) ἢ φασιστικὰ (D. Mustilli, 1941) ἐπιχειρήματα. Προσπαθεῖ ἔτσι νὰ πολεμήση τὰ νεώτερα συμπεράσματα τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης (τοῦ Γάλλου P. Lévéque, 1954, τοῦ Γερμανοῦ P. Franke, 1954, τοῦ Ἰταλοῦ E. Leppore, 1962, καὶ προπαντὸς τοῦ N. G. L. Hammond, 1967). Χρησιμοποιεῖ τὶς ἱστορικὲς πηγὲς μὲ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα μὲ τὴν ἴδια πάντοτε ἀλβανικὴ ἐπῳδό: ἡ πολιτιστικὴ ἑνότητα καὶ συνέχεια μαρτυρεῖ ἐθνικὴ ἑνότητα καὶ συνέχεια, ἄρα ὅπου "βάρβαροι" ἐκεῖ Ἰλλυριοί!».

61. Πβ. *Actes du premier Symposium International de Thracologie* (Rome, 14-16 novembre 1977), Milan 1978, 157: "dans l' Epire les toponymes sont très anciens et uniquement d' origine grecque".

ἀκαδημαϊκὸς R. Vulpe[62] καὶ ὁ Γάλλος καθηγητὴς O. Masson. Ἀκριβέστερα ὁ δεύτερος σὲ διεθνὲς συνέδριο ἀνακοινώνει μὲ τὴν διακρίνουσα αὐτὸν ὑπευθυνότητα καὶ παρρησία τὰ ἑξῆς: «Ὅσον ἀφορᾶ στὶς ἑλληνικὲς χῶρες, ποὺ γειτονεύουν μὲ τὴν Ἰλλυρία, ὅπως ἡ Ἤπειρος καὶ ἡ Ἀκαρνανία, μπορεῖ κανεὶς νὰ τονίση ὅτι πράγματι δὲν ὑπέστησαν ἐπίδραση ἀπὸ βορρᾶ εἰς πεῖσμα θεωριῶν, οἱ ὁποῖες διατυπώθηκαν ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιφανειακῆς ἑρμηνείας τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ὀνόματος»[63].

Ἐν τούτοις στὸ πρόσφατο, 1985, ἀρωμουνολογικὸ συνέδριο τοῦ Μανχάϊμ ὁ Ρουμάνος Dragan ἀμφισβήτησε ὄχι μόνον τῆς Ἠπείρου ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς ἐνδοχώρας τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος μέχρι Ναυπάκτου τὴν ἑλληνικότητα[64], θυμίζοντας παρῳχημένες πλάνες τοῦ N. Iorga[65]. Ἡ ἀνεδαφικότητα τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ Dragan εἶχε πάραυτα διεγείρει τὴν ἀντίδραση καὶ ὁμοεθνῶν του, συγκεκριμένα τοῦ C. Poghirc[66].

Τελευταῖα καὶ κατὰ τρόπο παραστατικὸ ἐπιχειροῦν τὴν ἰλλυρικὴ προώθηση ἕως καὶ τὴν φιλόξενη Αἰτωλοακαρνανία οἱ γείτονες Ἀλβανοὶ παραθέτοντας καὶ χάρτες, ὥστε νὰ ἐμπεδώνεται εὐχερέστερα ἡ παραχάραξη τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας. Ἄλλως τε οἱ περίτεχνα ἐπιμελημένες παραπλανητικὲς ἀπόπειρές τους συναντοῦν καὶ πρόσφορο ἔδαφος, ἀφοῦ οἱ συγγραφές τους μεταφράζονται στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα χωρὶς τὸ παραμικρὸ διορθωτικὸ σχόλιο ἢ τὴν ἁπλούστατη παρατήρηση στὰ ἐπίμαχα σημεῖα, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν μετάφραση τῆς Ἱστορίας τῆς Ἀλβανίας τῶν Ἀλβανῶν Pollo καὶ Puto[67], οἱ ὁποῖοι μὲ ὁλοσέλιδο χάρτη ἑλληνικώτατες περιοχές, τοῦ Θυρρείου, ὅπου διαφυλάχθηκε ἐπὶ αἰῶνες καὶ χιλιετίες ἡ διαλεκτικὴ ἐπιγραφὴ τῆς αἰτωλορωμαϊκῆς συνθήκης τοῦ 212 π.Χ., παρουσιάζουν σὰν ἰλλυρικές. Ἔμμεσα δὲ ἐμφανίζουν ἐδάφη ἀείποτε ἑλληνικά – καὶ αὐτὴν τὴν Ἀκαρνανία! – σὰν ἀλβανικά, ἀφοῦ οἱ σύγχρονοί μας Ἀλβανοὶ διατείνονται ποικιλότροπα ὅτι εἶναι ἀπόγονοι Ἰλλυριῶν, ἂν καὶ οἱ πλέον ἁρμόδιοι ἐπιστή-

62. R. Vulpe, "Gli Illiri del' Italia imperiale romana", *Ephemeris Dacoromana* (ED) 3 (1929) 167.
63. O. Masson, "Les rapports entre les Grecs et les Illyriens d' après l' onomastique d' Apollonia d' Illyrie et de Dyrrachium", *Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud - est européennes*, 26 août - 1 septembre 1966, Sofia, IV, 239.
64. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων - Ἀρωμούνων*, Ἰωάννινα 1986, 328. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1986.
65. A. Lazarou, *Peut - on parler d' une survivance romaine en Péloponnèse* Ἀθῆναι 1976, 118. Ἀνάτυπο ἀπὸ *Πρακτικὰ α΄ διεθνοῦς συνεδρίου Πελοποννησιακων σπουδῶν*, Γ΄, Ἀθῆναι 1976.
66. Βλ. σχόλιό του στὸ *Lupta* (Παρίσι) τῆς 22-9-1985.
67. S. Pollo - A. Puto, *Ἱστορία τῆς Ἀλβανίας (ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα).* Μετάφραση: Μπάμπης Ἀκτσόγλου (Θεσσαλονίκη) ἄ.ἔ., 24.

μονες, G. Weigand, Vl. Georgiev, Th. Capidan, R. Vulpe, I. I. Russu, P. H. Stahl, A. Aydinli, M. D. Savić κ.ἄ.[68], ἀρνοῦνται τόσο τὴν αὐτοχθονία τῶν Ἀλβανῶν, ἰδίως τὴν παραθαλάσσια[69] παρουσία τους, λόγῳ ἀπουσίας ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ γλώσσα ἀντίστοιχης ὁρολογίας, ἰχθυωνυμικῆς[70] κλπ., ὅσο καὶ τὴν ἰλλυρικὴ καταγωγή τους. Ἐπιπροσθέτως δὲ ὁ Γιουγκοσλάβος ἀκαδημαϊκὸς M. Garasanin[71] ὁριοθετεῖ τὴν Ἰλλυρία βορείως τοῦ ποταμοῦ Γενούσου[72], πέρα τῆς Ἐγνατίας Ὁδοῦ, ὅπως πράγματι ἡ διεπιστημονικὴ ἔρευνα ἀπέδειξε περίτρανα.

---

68. Παραπομπὲς καὶ πλατύτερη ἀνάπτυξη βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός*, Ἀθήνα 1988, 19 σημ. 13, 23-24 καὶ 67 σημ. 25.

69. Al. Rosetti, *Mélanges linguistiques*, Bucuresti 1977, 111-113, ὅπου φαίνεται μετριοπαθής, ἀλλὰ συνάμα ὑπενθυμίζει τὶς προβαλλόμενες ἀντιρρήσεις, κυρίως τοῦ D. Detschew, *Charakteristik der thrakischen Sprache*, Sofia 1962, 109-110. Ἐπίσης πβ. A. Rosetti, *Etudes de linguistique générale*, Bucuresti 1983, 431: "…à une époque ancienne, les ancêtres des Albanais ne se trouvaient pas sur le littoral maritime". Σύντομη παρουσίαση τοῦ θέματος καὶ ἀμφίπλευρη βασικὴ βιβλιογραφία βλ. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucuresti 1968, 210-212.

70. Ἀντίθετα ἑλληνικὴ ἰχθυωνυμία διαπιστώνεται καὶ βορειότερα τῆς Βορείου Ἠπείρου. Βλ. V. Vinja, "Remarques sur quelques éléments de l' ancien grec dans la nomenclature ichtiologique de l' Adriatique", ZA 5 (1955) 118-126. Τοῦ αὐτοῦ, "Le grec et le Dalmate", *Zeitschrift für Balkanologie* (1967) 203-223. P. Skok, «Sur l' élément grec de l' ancien dalmate», *Revue de linguistique romane* 19 (1955) 227-230. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἀκτινοβολία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ ὅρου Βασιλικὴ – Basilica», *Πλάτων* 26 (1974) 285 σημ. 58.

71. Βλ. *Actes du Colloque International* organisé par le Secrétariat général de l' AIESEE, Bucarest 1970, 291.

72. Ἐπίσης πβ. τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, «Ἰλλυριοὶ - Ἀλβανοὶ καὶ Ἀρβανῖται», *Πεπραγμένα τοῦ Θ΄ Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 1953, 478: «Πέραν τοῦ ποταμοῦ εἶναι Ἰλλυριοί, ἐντεῦθεν δὲ εἶναι ἠπειρῶται Ἕλληνες. Οὗτοι, εἴτε ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ εἶναι, εἴτε μωαμεθανοὶ Τόσκηδες, εἶναι ἀδιάγνωστοι ἀπ' ἀλλήλων ἔξω τῆς θρησκείας. Τὸ αἷμα, ὁ ἀνθρωπολογικὸς τύπος καὶ τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα ἀντέσχον, ἡ γλῶσσα ὅμως καὶ ἡ θρησκεία πολλαχοῦ ἡττήθησαν». Πβ. καὶ ὅσα γράφει ὁ ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ν. Β. Τωμαδάκης, «Ἡ ἐποποιΐα τοῦ 1940-41 καὶ ἡ Β. Ἤπειρος», *Ἑορταστικοὶ Λόγοι*, Ἐκδόσεις Γρηγόρη, 47: «Αὐτοὶ οἱ ἀλβανόφωνοι μωαμεθανοὶ κατὰ τοὺς γάμους καὶ τὰς πανηγύρεις των ᾄδουν ἑλληνικὰ ᾄσματα, τὰ ὁποῖα οἱ ἐξισλαμισθέντες Ἕλληνες πρόγονοί των ἐτραγουδοῦσαν πρὸ διακοσίων ἀκόμη ἐτῶν. Ἡ ἐνδυμασία των, ἡ κουρά των, αἱ κατασκευαὶ τῶν οἰκιῶν των, τὰ κεντήματα, ἡ βιοτεχνία των, εἶναι ἠπειρωτικά, ἡ μουσική των, ὁλόκληρος ὁ λαϊκός των πολιτισμὸς τοὺς συνάπτει πρὸς τὴν Νότιον Ἤπειρον…». Βλ. καὶ Σπ. Λάμπρου, «Ἠπειρωτικά», *Νέος Ἑλληνομνήμων* 10 (1913) 376. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, «Ἀπὸ τὴν βορειοηπειρωτικὴν λαογραφίαν», *Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας* 25 (1977-78) 102. Ἄλλως τε τὴν ἑλληνικότητα τῆς Βορείου Ἠπείρου ἢ νότιας Ἀλβανίας κατὰ τὰ ἀλβανικὰ δημοσιεύματα ἔχουν ἀναγνωρίσει ἀπερίφραστα καὶ ἐπίσημοι Ἀλβανοί. Πβ. Basri - Bey, Ancien Député au Parlement ottoman, Président du second Gouvernement national albanais et Chef du Pouvoir Exécutif ad interim (1915-1916), Interné dans les garnisons austro - hongroises (1916-1918), *L' ORIENT*

débalkanisé et l'Albanie. Origine des dernières Guerres et Paix future, ἄ.ἔ. – τ., 5: "– Nous reconnaissons le caractère grec de l' Albanie méridionale où l' oeuvre séculaire civilisatrice de ses écoles domine aussi bien au point de vue moral qu' au point de vue national".

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ 1989, 223-242, καὶ ΠΡΑΚΤΙΚΑ Α΄ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ, ΑΓΡΙΝΙΟ, 21 - 22 - 23 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1988, ΕΚΔΟΣΗ 1991, ΑΝΑΤΥΠΟ 76-92.

ΘΕΣΠΙΕΙΣ ΚΑΤΑ ΚΟΣΤΟΒΩΚΩΝ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΑ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΠΙ ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

Γιὰ τοὺς Κοστοβώκους ἐλάχιστες εἰδήσεις διασώζουν οἱ Πτολεμαῖος, Παυσανίας, Δίων Κάσσιος, Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος καὶ τὸ λεξικὸ Σούδα[1].

Ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία ἀπουσιάζει καὶ τὸ παραμικρὸ μελέτημα. Στὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικὰ ὑπάρχουν λήμματα ἐπιγραμματικὰ καὶ ἀνακριβῆ. Π.χ. ὁ «Πυρσὸς» τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Κοστοβώκων στὴν Ἑλλάδα ὁρίζει τὸ 86 π.Χ. ἀντὶ τοῦ 170 μ.Χ., τὴν δὲ καταγωγή τους σκυθική. Ἀντιθέτως πολλὰ καὶ ποικίλα εἶναι τὰ δημοσιεύματα ξένων, κατ' ἐξοχὴν δὲ Ρουμάνων, οἱ ὁποῖοι συνεχίζουν νὰ ἀσχολοῦνται διατυπώνοντας κατὰ καιροὺς διάφορες γνῶμες, συνήθως σὲ συνάρτηση καὶ μὲ πολιτικὲς ἐπιδιώξεις.

Διότι ἀκόμη ἀναζητεῖται ἡ γεωγραφικὴ θέση τῆς κοιτίδας τῶν Κοστοβώκων. Κατὰ τὴν πλέον πιθανὴ ἄποψη οἱ Κοστοβῶκοι κατεῖχαν τὸ βορειοανατολικὸ μέρος τῆς ἀρχαίας Δακίας καὶ ἀκριβέστερα τὸ βόρειο τῆς σημερινῆς Μολδαβίας, κατὰ τὸ μέσο ρεῦμα τοῦ Δνειστέρου ποταμοῦ, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὰ Καρπάθια καὶ ἐκβάλλει στὸν Εὔξεινο Πόντο, δυτικὰ τῆς Ὀδησσοῦ.

Διαιωνίζεται ἡ ἀσυμφωνία καὶ στὶς ἐπίμονες καὶ ἐπιμελημένες δοκιμὲς ἐτυμολογήσεως τοῦ ὀνόματος Κοστοβῶκος. Εἶναι ἐντυπωσιακὲς οἱ προτάσεις τῶν Felix Solmsen, W. Tomaschek, G.G. Mateescu, G.I. Kazarow, Hermann, I.I. Russu, κ.ἄ.

Κατὰ τὸν τελευταῖο[2] τὸ ἐθνικὸ ὄνομα Κοστοβῶκος εἶναι σύνθετο. Τὸ πρῶτο συνθετικὸ Costo ἑρμηνεύεται «φωτισμένος, λαμπρός, ἔξοχος, δυνατός, διακεκριμένος, συνετός», τὸ δὲ δεύτερο «εὐγενής, σπουδαῖος, ἰσχυρός», κ.ἄ. Οἱ δύο ἔννοιες εἶναι περίπου ἴδιες καὶ δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση πλεονασμοῦ.

Ἡ ἐτυμολογία τοῦ Russu δὲν παρουσιάζει πρωτοτυπία, δοθέντος ὅτι, ὅπως

---

1. Ἀκριβεῖς παραπομπὲς καὶ βασικὴ βιβλιογραφία βλ. λῆμμα *Costoboci* στὸ χρηστικὸ *Dictionar de istorie veche a României (Paleolitic - sec.X.)*. Elaborat de un colectiv de autori sub conducerea Prof. univ. dr. doc. D.M. Pippidi, Editura stiintifică si enciclopedică, Bucuresti 1976, 189-190.

2. I.I. Russu, "Les Costoboces", *Dacia,* N.S., 3(1959)349 καὶ 341, ὅπου παρατήρηση γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ N. Gostar, "Ramura nordică a dacilor - costobocii", *Buletinul Univesităţilor V. Babes si Bolyai* – seria stintelor sociale 1(1956)183-199.

σημειώνει ὁ Solmsen[3], κάθε νέος λαὸς ἐκλαμβάνεται ὡς ὁ καλύτερος, ὁ ἀνώτερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ὁ ἐκλεκτότερος καὶ ὁ ἐξοχώτερος, ἐνῶ οἱ ἄλλοι εἶναι κατώτεροι. Π.χ. Γαλάτες σημαίνει «οἱ γενναῖοι, οἱ δυνατοί», Κέλτες (πβ. λατ. celsus) «οἱ ὑψηλοί, οἱ μεγάλου ἀναστήματος» κ.λπ.

Οἱ γνῶμες τῶν εἰδικῶν διΐστανται καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐθνότητα, στὴν ὁποία ἀνήκουν οἱ Κοστοβῶκοι. Οἱ A. Reinach καὶ G. Seure ὑποστηρίζουν κελτικὴ καταγωγὴ τῶν Κοστοβώκων. Οἱ P.S. Schafarik, L. Niederle, Zdenek Nejedly κ.ἄ.[4], διατείνονται ὅτι οἱ Κοστοβῶκοι εἶναι φύλο σλαβικό. Ὁ Müllenhoff, ὁ ὁποῖος ἐπανειλημμένως ἐπεχείρησε τὴν ἐτυμολόγηση τοῦ ὀνόματος ἀπὸ τὴν σλαβικὴ γλώσσα, καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ Κοστοβῶκοι δὲν ἦσαν Σλάβοι, διότι δὲν ἔφεραν κανένα σλαβικὸ ἀνθρωπωνύμιο[5]. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸν 2ο αἰ. μ.Χ. οἱ Σλάβοι δὲν εἶχαν προσεγγίσει τὰ κοστοβωκικὰ ἐδάφη. Ὁ K. Zeuss[6] ἤδη ἀπὸ τὸ 1837 συγκαταλέγει τοὺς Κοστοβώκους στὴν μεγάλη ὁμάδα τῶν θρακικῶν φύλων, μολονότι στὶς ἀρχαῖες πηγὲς δὲν προσφωνοῦνται ποτὲ Θρᾶκες. Μεταξὺ τῶν Θρακῶν κατατάσσει τοὺς Κοστοβώκους καὶ ὁ W. Tomaschek[7].

Ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους ὁ V. Pârvan θέλει τοὺς Κοστοβώκους βόρειο δακικὸ πληθυσμό, ποὺ κατοικεῖ τὶς δύο πλευρὲς τῶν Καρπαθίων, ἀπὸ τὴν Μπουκοβίνα, Γαλικία, Μαραμοῦρες καὶ παρακαρπαθικὴ Ρωσία[8]. Περιέργως ὁ N. Gostar σὲ μελέτη του θεωρεῖ τοὺς Κοστοβώκους ὡς βόρειο κλάδο Δακῶν, ἐνῶ σὲ σύντομο

3. F. Solmsen, *Indogermanische Eigennamen als Spiegel der Kulturgeschichte,* herausgegeben von E. Fraenker, Heidelberg 1922 (Indogermanische Bibliothek, II) 99. Βλ. καὶ I.I. Russu, *Illirii, Istoria - Limba si onomastica - romanizarea,* Bucuresti 1969, 94.

4. Ὁ Russu, *ἔ.ἀ.,* 345, σημ. 12, ὁ ὁποῖος παραθέτει καὶ λεπτομερῆ τεκμηρίωση καὶ τὶς βιβλιογραφικὲς πληροφορίες, παρατηρεῖ ὅτι ὅλα τὰ πέρα τοῦ Δουνάβεως ποικιλώνυμα φύλα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ Δακογέτες, ἐκλαμβάνονται σὰν σλαβικὰ ἀπὸ πολλοὺς σλαβολόγους τοῦ 19ου αἰώνα. Γιὰ δὲ τὶς γνῶμες ποὺ διατυπώθηκαν ἕως τὸ 1980 παραπέμπει στὸν Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani,* Bucuresti 1880, 534-542.

5. Karl Müllenhoff, *Deutsche Altertumskunde,* II, Berlin 1887, 86-87.

6. Kaspar Zeuss, *Die Deutschen und die Nachbarstämme,* 1837, ἐπανέκδ. Heidelberg 1925, 263, 296.

7. W. Tomaschek, *Die alten Thraker,* I. Übersicht der Stämme, S.B. Wien, 127, IV. 1893, 107.

8. V. Pârvan, *Dacia. Cvilizatiile antice din tarile carpato - danubiene.* Editia a cincea revăzută si adnotată. Traducere după manuscrisul original francez inedit, note si îngrijire stintifică de Radu Vulpe, Bucuresti 1972, 222, σημ. 411. Βλ. Ion Hor. Crisan, *Burebista si epoca sa.* Editia a doua revăzută si adăugită, Bucuresti 1977, 259.

9. Ἤδη μνημονεύθηκαν στὶς σημειώσεις 1 καὶ 2. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, "Καυκοήνσιοι. Ptolémée, III, 8, 3", *Thraco-dacica. Recueil d'études à l'occasion du IIe Congrès International de Thracologie* (Bucarest, 4-10 septembre 1976). Edité par les soins de C. Preda, Al. Vulpe et Cicerone Poghirc, Bucuresti 1976, 265-

λῆμμα τοῦ λεξικοῦ ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Ρουμανίας ταυτίζει αὐτοὺς μὲ Κέλτες, ἐκδακισμένους, ἀλλὰ βλέπει καὶ ἄλλες ἐπιδράσεις[9]. Ὁ I.I. Russu ἐντάσσει τοὺς Κοστοβώκους στοὺς Βορείους Θρᾶκες[10].

Ἐδῶ πρέπει νὰ μὴ λησμονεῖται ὅτι μετὰ τὴν ἐκπνοὴ τοῦ πανιλλυρικοῦ πνεύματος[11], τὸ ὁποῖο ἐπέφερε φοβερὲς συγχύσεις κατὰ τὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου, μεταπολεμικὰ ἐμφανίζεται τάση πανθρακισμοῦ[12], ἀπὸ τὴν Βαλτική, τὰ Καρπάθια, ἕως τὴν Ναύπακτο, μὲ ἐξαίρεση στενὲς λωρίδες ἀκτῶν τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ποὺ ἀφήνονται στοὺς Ἕλληνες, ἐνῶ τὴν ἐνδοχώρα ἀποκαλοῦν θρακική. Αὐτὰ διακηρύσσονται ἀπὸ τὸν N.Vaidomir κ.ἄ., ἀνακοινώθηκαν δὲ καὶ στὸ ἀρωμουνολογικὸ συνέδριο τοῦ Manheim ἀπὸ τὸν C.J. Dragan[13].

Γιὰ τὶς ἐπιπτώσεις τοῦ πανιλλυρισμοῦ μὲ σαφήνεια καὶ συντομία ἔχει ἐπιστήσει τὴν προσοχὴ ὅλων ὁ Ρουμάνος Ἀκαδημαϊκὸς Al. Graur[14]. Στὴν πρόληψη δὲ παρομοίου ἐνδεχομένου ἀπὸ τὸν διαφαινόμενο πανθρακισμὸ βοηθοῦν ἐξαιρετικὰ τὰ θρακολογικὰ δημοσιεύματα τῶν Vl. Georgiev καὶ Cicerone Poghirc. Ὁ Βούλγαρος Ἀκαδημαϊκὸς τονίζει ὅτι διαφέρουν τόσο ἡ ἰλλυρικὴ ἀπὸ τὴν θρακική, ὅσο καὶ ἡ θρακικὴ ἀπὸ τὴν δακική, οἱ δὲ χρῆστες τῶν γλωσσῶν αὐτῶν εἶναι ἐθνότητες ἰδιαίτερες, λαοὶ ἀνεξάρτητοι μεταξύ τους[15]. Ὁ Ρουμάνος Cicerone Poghirc, Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου καὶ ἤδη τοῦ Bochum, συνάμα δὲ Γενικὸς Γραμματέας τοῦ Κέντρου ρουμανικῶν ἐρευνῶν στὸ Παρίσι, ἔχει ἀποδείξει ἀπὸ τὸ 1959 μὲ τὴν διδακτορικὴ διατριβή του ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς

---

269. Τοῦ αὐτοῦ, "La population de la Dacie avant la conquête romaine. (Ptolémée, Géorg., III, 8,3)", *Le monde thrace. Actes du IIe Congrès International de Thracologie.* (Bucarest 1976). Volume sélectif, Paris - Roma - Montreal - Pelham N.Y. 1982, 251-258.

10. I.I. Russu, *Daco-getii în imperiul roman (*în afara provinciei Dacia traiană), Bucuresti 1980, 11.

11. Ἁπλὴ σκιαγράφηση βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Ἰλλυρία" καὶ "Ἰλλυρικὴ γλώσσα", *Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος - Larousse - Μπριτάννικα,* 29, 1987. Τοῦ αὐτοῦ, "Ἰλλυρολογία καὶ κύρια ὀνόματα", *Πρακτικὰ Α΄ Πανελληνίου Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου* «Βόρειος Ἤπειρος – Ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς» (Κόνιτσα, 22-24 Αὐγούστου 1987).

12. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων", *Τρικαλινά,* 5(1985)47 κ.ἑ.

13. Βλ. ἐπικριτικὰ σχόλια τοῦ C. Poghirc στὸ *Lupta,* 22-9-1985. Ἐπίσης ἐπισημάνσεις Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων - Ἀρωμούνων", *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1986, 328.

14. Βλ. *Studii Clasice 3(1961)20.*

15. Vl. Georgiev, "Le dace comme substrat de la langue roumaine", *Revue Roumaine de Linguistique* 19(1965)75. Βλ. καὶ *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* (1961), XVI, ὅπου παρουσιάζεται ἡ ἄποψη τοῦ Georgiev γιὰ δύο διαφορετικοὺς λαοὺς στὴ Δακία καὶ Θράκη, χρῆστες δύο διαφορετικῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν, τῆς δακικῆς καὶ τῆς θρακικῆς. Ἐμμένει δὲ στὴν ἀρχικὴ θέση του, ὅπως προκύπτει ἀπὸ μεταγενέστερη ἀνακοίνωσή του. Πβ. *Le monde thrace. IIe Congrès Int. de Thra-*

Μακεδονίας – στὴν εὐρύτερη γεωγραφικὴ ἔννοια τοῦ ὅρου – οἱ Μακεδόνες δὲν ἦσαν Θρᾶκες, ἡ δὲ γλώσσα τῶν Μακεδόνων ἀποτελοῦσε διάλεκτο τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς[16].

Ὡστόσο τελευταῖα ἀποτολμᾶται συσχέτιση τῶν Κοστοβώκων μὲ τοὺς Δάκες τοῦ Κεκαυμένου[17]. Ἀλλὰ τὴν πλάνη τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου εἶχε ἐπισημάνει πρώιμα ὁ Tomaschek[18] καὶ ἔχει διορθώσει μὲ ἐμπεριστατωμένη μελέτη ὁ Οὔγγρος M. Gyóni[19], τοῦ ὁποίου τὰ συμπεράσματα ἀσπάζεται καὶ ὁ P. Lemerle[20]. Ἄλλως τε, εἴτε κελτικῆς εἴτε δακικῆς εἴτε σλαβικῆς εἴτε ἀκόμη κελτοσλαβικῆς

cologie..... 1982, 29.

16. C. Poghirc, "Considerat·ii asupra lexicului limbii macedonene vechi", *Studii s·i Cercet˘ari Lingvistice (SCL),* 10(1959) 383-394. Καὶ στὴν γαλλικὴ γλώσσα C. Pohgirc, *Philologica et Linguistica,* Ausgewählte Aufsätze (1953-1983). Studienverlag Dr. N. Brockmeyer, Bochum 1983, 37-47. Βλ. καὶ παρουσίαση τοῦ τόμου *Πλάτων*, 37(1985) 267-269. Ἐπιγραμματικὴ καὶ πειστικὴ ἀπόδειξη τῆς ἑλληνικότητας τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου παρέχει ἡ Καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου F. Papazoglou, "Quelques problèmes de l' histoire épirote – À propos du livre "Epirus" de N.G.L. Hammond–", *Ziva Antika (ZA),* 20 (1970) 117, σημ. 3. Βλ. καὶ J.N. Kalléris, *Les anciens Macédoniens. Étude linguistique et historique,* Athènes, I, 1954, II, 1976. Ὅλων αὐτῶν προσποιεῖται ἄγνοια ὁ N.P. Vai-domir, "M˘arturii ale antichit˘ati greco-romane privitoare la limba Macedonenilor preromani", *Noi Tra-cii,* XV, 137-138 (1986) 13-19 καὶ χάρτη παρόμοιο ἐκείνου τοῦ Dragan. Βλ. καὶ Μαρίας Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, *Τὸ «Μακεδονικὸ Ζήτημα», Ἱστορικὴ θεώρηση τοῦ προβλήματος,* Ἀθήνα 1988.

17. Πβ. Σωκρ. Ν. Λιάκου, *Τί πράγματι ἦσαν οἱ Σκλαβῆνοι (= Asseclae) ἔποικοι τοῦ Θέματος Θεσσαλονίκης (Δρουγουβῖται - Ρυγχῖνοι - Σαγουδᾶτοι),* Θεσσαλονίκη, Ἰούλιος 1971, 140. Βλ. τὰ πλέον πρόσφατα δημοσιεύματα, ὅπου καὶ ἡ προγενέστερη σχετικὴ βιβλιογραφία J. Ferluga, "Byzantz auf dem Balkan im frühen Mittelalter", *Südost-Forschungen* 44(1985) 1-16. J. Karayannopoulos, *L' inscri-ption protobulgare de Direcler,* Athènes 1986, 16. M. Grigoriou - Ioannidou, *Une remarque sur le récit des Miracles de Saint Démétrius,* Athènes 1987. Εἰδικὰ γιὰ τὴν ἐπίμαχη περικοπὴ τοῦ Κεκαυμένου βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου", *Θεσσαλικὰ Χρονικά,* (ΘΧ)11(1976) 90-119, καὶ στὸ γαλλικὸ πρωτότυπο, "La révolte des Larisséens en 1066", *Actes de la Table Ronde La Thessalie,* 21-24 Juillet 1975. Collection de la Maison de l' Orient Meditérranéen No. 6. Série Archéologique 5, Lyon 1979, 303-318. Ἀσαφέστατα, δυσνότητα καὶ ἀτεκμηρίωτα εἶναι ἐπίσης ὅσα γράφει πάλιν ὁ Λιάκος, *Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων,* Θεσσαλονίκη 1965, 129 κ.ἑ. Τοὺς Κοστοβώκους μεταξὺ τῶν προγόνων τῶν Ἀλβανῶν βλέπει ὁ B.P. Hasdeu, "Cine sînt albanezii", *Analele Academiei Române, Memoriile Sectiunii Literare,* serie II, XXIII, 103-113. Παρὰ H. Mih˘aescu, "La langue albanaise et les Roumains", *Studia Albanica* 1(1971)58.

18. W. Tomaschek, "Zur Kunde der Hämus - Halbinsel", *Sitzungsber. d. phi. hist. cl. d. Kais, Akad. d. Wiss.99,* Bd. Wien 1882, 493-494.

19. M. Gyóni, "L' oeuvre de Kekaumenos source de l' histoire roumaine", *Revue d' histoire comparée (RHC),* 3(1945)171 καὶ 162-163.

20. P. Lemerle, *Prolégomènes à une édition critique et commentée des "Conseils et Recits" de Kékauménos,* Bruxelles 1960, 75.

καταγωγῆς ἐκληφθοῦν οἱ Κοστοβῶκοι, δὲν νοοῦνται ἐκλατινισμένοι ἢ ἐκρωμαϊσμένοι, διότι δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴ ἐπαρχία τῆς Δακίας.

Τὰ αἴτια τῆς καθόδου παραμένουν γιὰ τὴν ἀκρίβεια ἄγνωστα. Ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος στὸ κεφάλαιο τῶν πρώτων βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν στὶς ἑλληνικὲς χῶρες, χωρὶς μνεία Κοστοβώκων, γράφει τὰ ἑξῆς: «Τί παρήγαγε τὴν κίνησιν ταύτην, ἀσφαλῶς δὲν εἶναι γνωστόν»[21]. Ἀορίστως λέγεται ὅτι οἱ Κοστοβῶκοι κινοῦνται πρὸς νότο λόγῳ τῆς πιέσεως τῶν Κουάδων καὶ Μαρκομάνων, αὐτοὶ δὲ λόγῳ τῆς ἰσχυρότερης τῶν Γότθων, ποὺ ἐκδιώκονται ἐπίσης ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες ἑστίες καὶ κατέρχονται πρὸς τὰ σύνορα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

Κατὰ τὸν A. Stein[22] οἱ Βάνδαλοι, Ἀσδίγγοι, ἦλθαν γιὰ ἐγκατάσταση στὴν ρωμαϊκὴ Δακία ὡς φοιδερᾶτοι ἐλπίζοντας ὅτι θὰ ἀποσποῦσαν μισθὸ καὶ γῆ. Ὅταν δὲν ἔλαβαν τίποτε, ἐμπιστεύθηκαν τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους στὸν κυβερνήτη τῆς Δακίας (Cornelius Clemens), γιὰ νὰ ἐπιτύχουν μὲ τὰ ὅπλα τὴν κατάληψη τῆς χώρας τῶν Κοστοβώκων.

Πολλοὶ συγγραφεῖς δέχονται ὅτι ἡ βανδαλικὴ ἐπιχείρηση πραγματώνεται μετὰ τὴν εἰσβολὴ τῶν Κοστοβώκων στὴν Χερσόνησο τοῦ Αἵμου. Ἡ ἐπιτυχημένη ἐπιδρομὴ τῶν Βανδάλων - Ἀσδίγγων στὴν πατρίδα τῶν Κοστοβώκων φαίνεται νὰ εἶναι ἕνα μέτρο ἀντεκδικήσεως, τὸ ὁποῖο ἔλαβε ἢ μεθόδευσε ὁ Ρωμαῖος διοικητὴς τῆς Δακίας. Αὐτὸς πρὸς διευκόλυνση τῶν Βανδάλων - Ἀσδίγγων ἀνέλαβε τὴν προστασία τῶν οἰκογενειῶν τους. Ὅμως ἄλλοι ἐπιστήμονες, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Pârvan, ἀντιλαμβάνονται τὰ συμβάντα μὲ ἀντίθετη χρονολογικὴ σειρὰ: «Νικημένοι – γράφει ὁ Pârvan – οἱ Κοστοβῶκοι δὲν ἀφέθηκαν στὴν κυριαρχία τῶν Βανδάλων. Μὲ τὴν σειρά τους κατέβηκαν διὰ τῆς Μολδαβίας, διαπεραιώθηκαν στὴν Δοβρουτσὰ καὶ ἔφθασαν φονεύοντας καὶ διαρπάζοντας ἕως τὴν Ἑλλάδα»[23].

Ἡ διὰ ξηρᾶς κάθοδος ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ ἐπιγραφές, ποὺ ἦλθαν στὸ φῶς. Ἐν τούτοις, ὁ A. Premerstein[24] ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἐπιδρομὴ πραγματοποιεῖται διὰ θαλάσσης καὶ καταλήγει στὴν Ἀφρική, ἀφοῦ λεηλατοῦνται ἡ Ἀττική, ἡ Βοιωτία, ἡ Πελοπόννησος καὶ παρακάμπτεται ἡ Κρήτη. Σύμφωνοι φέρονται οἱ A. Dobó[25]

21. Ἀπάντηση δὲν δίδεται καὶ μετὰ αἰώνα ὁλόκληρο. Πβ. *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (ΙΕΕ),* Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν Α.Ε., ΣΤ΄, 1976, 144, 174, 203.

22. A. Stein, "Die Reichsbeamtem von Dazien", *Diss. Pann.,* I, 12(1944)44.

23. V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei,* Bucuresii 1926, 241.

24. A.V. Premerstein, "Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Marcus, II. Seezüge der Nordpontusvölker und der Mauren. Der Einfall der Kostoboken", *Klio* 12(1912)155 καὶ *RE* 11, στ. 1506-1507.

25. A. Dobó, "Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum

καὶ I. Schwendemann[26]. Ἀλλὰ ὁ Ρουμάνος G.G. Mateescu[27] ἀναιρεῖ μὲ πλούσια καὶ ἰσχυρὴ τεκμηρίωση τὴν τολμηρὴ ὑπόθεση. Ἀπορρίπτει καὶ τὴν συγκαταβατικὴ ἄποψη τοῦ Premerstein γιὰ συνδυασμένη ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐπιδρομή.

Γιὰ τὴν εἰσβολὴ τῶν Κοστοβώκων στὴν Ἑλλάδα ὁ Παυσανίας[28] ἀναφέρει ὅ,τι συμβαίνει στὴν ἐποχή του, χαρακτηρίζει δὲ αὐτοὺς ὡς ληστὲς καὶ κακούργους, ποὺ φθάνουν ἕως τὴν Ἐλάτεια τῆς Φωκίδας. Ἐκεῖ ὁ Μνασίβουλος ὀργανώνει στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα καὶ φονεύοντας πολλοὺς Κοστοβώκους ἔπεσε καὶ ὁ ἴδιος στὸ πεδίο τῆς μάχης.

Ἡ διείσδυση τῶν Κοστοβώκων σὲ τόσο μεγάλο βάθος ἀπὸ τὴν γραμμὴ τῶν συνόρων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, σκόρπισε πανικὸ σὲ ὅλες τὶς ρωμαϊκὲς ἐπαρχίες, πρὸ πάντων διετάραξε τὴν ἥσυχη καὶ εἰρηνικὴ ζωὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος. Πικρὰ διεκτραγῳδεῖ τὴν κατάσταση ὁ σύγχρονος τῶν γεγονότων Αἴλιος Ἀριστείδης[29]. Ἐξ ἴσου ἔντονη ἀπήχηση μαρτυροῦν δύο ἐπιγραφὲς ἀναφερόμενες στὴν πυρπόληση τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνας[30]. Μία φορὰ γίνεται λόγος γιὰ ἱεροσυλία Σαρματῶν[31] καὶ γιὰ πλῆγμα ποὺ ἐπέφεραν οἱ κλέφτες Κοστοβῶκοι κατὰ τὴν ἀκάθεκτη εἰσβολή τους.

Οἱ ρωμαϊκὲς ἀρχὲς ἐμπιστεύονται τὴν ὁριστικὴ ἀντιμετώπιση τῶν Κοστοβώκων στὸν στρατηγὸ L. Iulius Vehilius Gratus Iulianus, ὁ ὁποῖος μνημονεύεται ὡς "proc(urator) aug(usti) et prae(positus) vexillationis per Achaiam et Macedoniam… adversus Castabocas"[32].

Καμμία λεπτομέρεια τῆς προπαρασκευῆς δὲν σώζεται οὔτε ἀναφέρεται πολε-

---

pertinentes", *Diss. Pann.,* I, 1(1940)132.

26. Πβ. Russu, "Les Costoboces…", 351, ὅπου καὶ τὸ ἀκόλουθο σχόλιο: "Une telle hypothèse est non seulement "improbable et nullement imposée par les deux inscriptions africaines", comme l' a relevé Mateescu, mais encore puérile et fantaisiste; aussi est-il inutile de nous y arrêter".

27. *Ephemeris Dacoromana (ED),* (1923)10.

28. Παυσανίου, 10, 34, 5. Βλ. *ΙΕΕ,* ΣΤ΄, 1976, 144. D.M. Pippidi, *Scythica minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la mer Noire,* Bucuresti - Amsterdam 1975, 192 καὶ σημ. 52.

29. Aelius Aristides, *Orationes,* XII, 2, 11, ἐκδ. Keil. 28.

30. Πβ. Σπυρ. Λάμπρου, *Λόγοι καὶ ἀναμνήσεις ἐκ τοῦ Βορρᾶ,* ἐν Ἀθήναις 1909, 33: "Ἐπί τινος τῶν λίθων τῶν ἀνακαλυφθέντων κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς [τῆς Ἐλευσῖνος ὑπὸ Φρ. Λενορμάν] ἀναγινώσκομεν τὸ ὄνομα ἑνὸς τῶν ἱεροφαντῶν τούτων, ὅστις, προηγούμενος αἰῶνας ὅλους τῶν ἱεραρχῶν καὶ ἱερέων τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ἀγῶνος, ἔσωσε τὴν ἱερὰν πόλιν, ἀπειλουμένην ὑπὸ τῶν Κοστοβώκων".

31. R. Vulpe, *Studia thracologica,* Bucuresti 1976, 233 καὶ σημ. 90.

32. *GIL,* VI, 31856 = *ILS,* 1327. Βλ. C.C. Giurescu - D.C. Giurescu, *Istoria Românilor,* 1, Bucuresti 1975, 116, καὶ Β΄ ἔκδ., 132.

μικὴ πράξη τοῦ Iulianus, τοῦ ὁποίου τὸ ἐπίλεκτο ἐκστρατευτικὸ σῶμα θὰ ἐνισχυόταν μὲ σχηματισμοὺς ἄλλων ἐπαρχιῶν. Γνωστοὶ εἶναι μόνον οἱ ἐθελοντὲς τῶν Θεσπιῶν χάρη σὲ ψήφισμα τῆς γενέτειρας πρὸς τιμήν τους.

Ἡ ἐπιγραφή, τῆς ὁποίας ἡ ἀνεύρεση ὀφείλεται στὸν Paul Jamot κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς τῶν ἐτῶν 1890-1891 στὸ Κάστρο τῶν Θεσπιῶν, δημοσιεύθηκε τὸ 1932 ἀπὸ τὸν Plassart[33], ὁ ὁποῖος καταχωρίζει τὸ κείμενο ὡς ἑξῆς:

Ἀγαθῆι Τύχηι.
Κατὰ τὰ δόξαντα τῆι τε βο[υ]λῆι καὶ τῶι Δή[μωι διὰ τοῦ]
ψηφίσματος τοῦ ὑπογεγ[ρα]μμένου, τῶ[ν προθύμως ἐκπεμ-
φθέντων νέων ἐπὶ τὴν στ[ρ]ατείαν τῷ μεγ[ίστῳ καὶ θει-
5 οτάτῳ αὐτοκράτορι Καίσαρι Μ. Αὐρηλίῳ Ἀντω[νείνῳ Σεβα-
στῷ Ἀρμενιακῷ Παρθικῷ ὀνόματα ἐνεγράφη ταύτ[ῃ.
Λ. Ἄρριος Ἀλέξανδρο[ς εἶπε]ν προβεβουλευμένον εἶναι ἑ[αὐτῷ πρός τε
τοὺς στρατηγοὺς Πύ(θω)να Ἀγαθοκλέους, Εὐφράτην [τοῦ δεῖνα, Εὐ-
πάτορα Εὐπαλαίστρου καὶ τὴν βουλὴν καὶ τὸν [δῆμον·
10 ἐπεὶ καὶ πρότερον ἔδοξεν πολλάκις τῇ τε βουλῇ καὶ τῷ [δήμῳ, ὡς
τοῦτο ἐδηλώθη καὶ διὰ τοῦ πρ[ο]τεθέντος βιβλίου ὑπό τε τῶ[ν ἀρ-
χόντων καὶ τῆς βουλῆς καὶ τῶν πρώτων, ὑπάρχειν τοῖς νέοις το[ῖς
ἐξιοῦσιν ἐπὶ τὴν εὐτυχεστάτην καὶ εὐσεβεστάτην στρατείαν
τειμὰς βουλευτικὰς αὐτοῖς τε παροῦσιν καὶ τοῖς γονεῦσιν αὐτῶν με-
15 τὰ τὴν ἔξοδον τὴν ἐπ[ὶ τ]ὴν στρατείαν, ἵνα ἤδη καρπῶνται τὰς τειμάς,
δεδογμένον εἶναι τοῖς τε ἄρχουσι καὶ τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ, τὰς διανομὰς καὶ τὰς τειμὰς τὰς βουλευτικὰς τοῖς προθύμοις πρὸς τὴν
ἔξοδον τῶν νέων νῦν τε ἤδη δοθῆναι καὶ ἐν τῷ τῆς ἀποδημία[ς]
αὐτῶν χρόνῳ τοῖς γονεῦσιν τὰς τειμὰς διαμένειν καὶ ἐπανελ[θο]ῦ
20 σιν αὐτοῖς εὐτυχῶς ὑπάρχειν τὰ αὐτὰ δικαῖα, ἀνασταθῆναι δὲ
στήλην ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐν ᾗ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐνχαραχθή[σετ]αι,
ὅπως εἰς τὸν [χ]ρόνον πάντ[α] τῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος προθυ[μ]η-
θέντων νέ[ω]ν μνήμη διαμένῃ· τὸ δὲ ἀνάλωμα τὸ εἰς τὴν στή[λη]ν
ἐκ τῆς τῶν προγεγραμμένων ἀρχόντων προσόδου γεν[έ]σθαι.
25 Ὁ παραπέμπων τοὺς νέους Φλ. Ἰόβας· οἱ πρεσβεύο[ν]τες Εἰρηναῖο[ς]
Ζωσίμου, Βέντιος Ἀβάσκαντος. Εἰρηναῖος τρίτον [τὸ α]ὐτὸ προῖκα
πρεσβεύει.

33. A. Plassart, "Une levée de volontaires Thespiens sous Marc Aurèle", *Mélanges Gustave Glotz,* II, Paris 1932, 731-738. Βλ. καὶ C.P. Jones, "The Levy at Thespiae under Marcus Aurelius", *Greek Roman and Byzantine Studies,* 12(1971) 45-58.

Κοδρᾶτος Κοδράτου Ζώσιμος Εὐᾶ ᾿Αθηνίων Κυθήρου
Μάρκιος Γόργος Ῥῆγλος Φαύστου ᾿Ονήσιμος ᾿Εφεσίου
30 ῾Ερμῆς Π[αρ]αμόνου Σύνφορος Νείκωνος ᾿Ονήσιμος Εὐτύχου
῾Ηρακλᾶ[ς]…νου Γ. Κοσούτιος Ζώσιμος
Παράμονος Εὐπόρου Μύρων Μύρωνος
Εὔνους Καλλικράτους ᾿Αγαθίας Διονυσίου Διονυσῖς Τειμοκράτους
᾿Επαφρόδειτος Εὐθήρου Εὐποριανὸς Εὐπόρου Οὔτις Ποπλίου
35 Φαυστείνος ᾿Ατειμήτου
Διονύσιος Κτήσωνος Τρόφιμος ᾿Ονησᾶ
Σύμφορος Μεγιστίωνος
Ἕρμιππος Προσστᾶ
῾Ηρακλείδης Σωτήρου
40 Διαδούμενος Σ.… Κορνήλιος Σύμφορος
Εὔπορος Στρατονείκου
Σύμφορος Πρείμου Νουμήνιος ᾿Αρῖς
Σωκράτης ῾Ερμέου ᾿Αχιλλεὺς ᾿Αρίστωνος
῾Ομολώιχος Σεραπᾶ Διονύσιος Εὐτύχου
45 Σώτηρος Εἰσίωνος Διονύσιο[ς] Καλινείκου
Στέφανος Κύρου ᾿Επαφρόδειτος ᾿Αφροδισίου
᾿Αγαθώνυμος Εὐτύχ[ο]υ ᾿Επικτᾶς ὁ καὶ ῾Ηρακλᾶς Νεικηφόρου
᾿Ασκληπᾶς ᾿Αρίστωνος Κορνήλιος Μαρκιανὸς
᾿Αφροδείσιος ᾿Αφροδεισίου Σώσ[ιλ]λος Φρώρου
50 ῾Ερμῆς Χαριδάμου Λικ[ίνι]ος Φ[α]υστίνος
Εὐφρῦς Εὐφρά[νορος Τυχικὸς Παρανόμου
Δημήτριος Εὐημέρου [Σε]ραπίων Ζωσίμου
– – –῾Ηρακλᾶ [Φ]ούλβιος ᾿Αβάσκαντος
– – –Παραμόνου [᾿Α]μφήριστος ᾿Απολλω[νίου]
55 – – –ος Εὐέλπισστος vac.
Περιγένης ᾿Αντιόχου
Φίλιππος Εὐτύχου
Δαμιανὸς Δαμᾶ
Φ[ί]λιστος Παπίου εἰατρὸς Σεραπίων Μοσχᾶ
᾿Ατταλος Στράτων[ος]
60 – –άδης Εἰσιγένους Νεικόβουλος Παραμό[νου]
[Μ]ηνόδωρος ᾿Αρίστωνος Φίλιππος ᾿Ονησᾶ
Εὐφρόσυνος ᾿Ισμηνίου Αἴλιος Εὐέλπιστο[ς]
Ν. Κορνήλιος Λογεῖν[ος]
65 Π. Κορνήλιος Συν–
vac.
᾿Επαφρίων ᾿Επαγάθου
70 ῾Ηρακλᾶς ᾿Ωφελᾶ

Παράμονος Παραμόνου
Μενοίτας Ῥούφου
Ἀρτεμίδωρος Σωτήρου
Ἀνίκητος Σωτήρου
75 Ζώσιμος Ὑπερδεξίου
Σωτήριχος Κιννάμου
Μακεδὼν Μακεδόνος
Ἵλαρὸς Ἱλαροῦ
Σεμνὸς Ἑρμᾶ

Ἂν καὶ πουθενὰ στὸ κείμενο τοῦ ψηφίσματος δὲν ὁρίζεται ὁ ἐχθρός, κατὰ τοῦ ὁποίου ἐκστρατεύουν οἱ νέοι Θεσπιεῖς, ὁ Plassart δηλώνει ὅτι πρόκειται γιὰ τοὺς Κοστοβώκους. Ὁ I.I. Russu ἐπιδοκιμάζει ἀπολύτως τὴν ταύτιση[34].

Τὸ ἀξιόμαχο τῶν Θεσπιέων καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τοὺς ἐμπείρους συνοδοὺς τοῦ ἀποσπάσματος, καθὼς καὶ τὴν πρόβλεψη ἰατρικῆς περιθάλψεως. Πρῶτος μνημονεύεται ὁ Φλ. Ἰόβας ὡς παραπέμπων τοὺς νέους. Ἀκολουθοῦν ὁ Εἰρηναῖος Ζωσίμου καὶ ὁ Βέντιος Ἀβάσκαντος. Γιὰ τὸν Εἰρηναῖο σημειώνεται ὅτι «τρίτον τ[ὸ α]ὐτὸ προῖκα πρεσβεύει». Ἡ ἔνδειξη δὲν εἶναι ἀσυνήθης. Ὁ Liebenam[35] καταχωρίζει στὸ ἔργο του πολλὰ παρόμοια παραδείγματα.

Μεταξὺ τῶν ἐθελοντῶν Θεσπιέων διακρίνονται ἀρκετοί, τῶν ὁποίων ἡ ἀνθρωπωνυμία εἶναι λατινική, μερικῶς ἢ ὁλικῶς, ὅπως *Φαυστεῖνος* Ἀτειμήτου, Σύμφορος *Πρείμου, Ρῆγλος Φαύστου, Γ. Κοσούτιος* Ζώσιμος, Οὔτις *Ποπλίου, Κορνήλιος* Σύμφορος, *Νουμήνιος* Ἀρῖς, *Κορνήλιος* Μαρκιανός, *Λικ[ίνι]ος Φ[α]υστίνος, [Φ]ούλβιος* Ἀβάσκαντος, *Αἴλιος* Εὐέλπισστο[ς], *Ν. Κορνήλιος Λογεῖν[ος], Π. Κορνήλιος* Συν – –, κ.ἄ.

Τὴν ἐπισήμανση τῶν ἐξελληνισμένων λατινικῶν ὀνομάτων ἔκαμεν ἤδη ὁ Plassart. Φανερώνουν δὲ ὅτι οἱ Θεσπιεῖς μαζὶ μὲ τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου ἀρχίζουν νὰ ὑφίστανται καὶ λατινικὴ ἐπίδραση, ἂν καὶ στὴν Βοιωτία δὲν συντρέχουν οἱ βασικὲς προϋποθέσεις[36] ἐκλατινίσεως[37]. Ἀνάλογο φαινόμενο ἐπισημαί-

34. Russu, "Les Costoboces…", 350: "Le rapport établi par Plassart entre cette "levée de volontaires" grecs et la campagne de répression entreprise contre les bandes de Costoboces est tout-à-fait vraisemblable".

35. Πβ. Plassart, *ἔ.ἀ.*, 734 σημ. 1, 2, 3.

36. Παράθεση αὐτῶν παραστατικὴ βλ. I.I. Russu, *Elemente autohtone în limba română*, Bucuresti, 1970, 60.

37. Ὡστόσο ὁ μεγάλος σχετικὰ ἀριθμὸς λατινικῶν ἐπιγραφῶν ὁδηγεῖ στὸ ἀκόλουθο συμπέρασμα τὸν H. Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l' Europe,* Bucuresti - Paris 1978, 86: "Ce chiffre élevé montre que l' influence latine a été très puissante et qu' elle s' étendait bien plus loin vers le sud que la "ligne Jireček". Sa vitalité explique dans une bonne mesure la persistance de ses traces dans la

νει ὁ Bruno Helly καὶ στὴν Θεσσαλία: «Ἀπὸ τὶς ἐπιγραφές – γράφει ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος – προκύπτει ὅτι ἀπὸ τὸν 1ο αἰ. π.Χ. πολλαπλασιάζονται οἱ Ἕλληνες ποὺ φέρουν λατινικὰ ὀνόματα: Σαλβία, Σεκοῦνδα, Μᾶρκος, Σεβῆρος. Τὴν ἴδια ἐποχή, πολλοὶ φέρουν ὀνόματα λατινικῶν γενῶν· δὲν κατάγονται βέβαια ἀπὸ τὴν Ἰταλία αὐτοὶ ποὺ γίνονται ταγοὶ στὴ Λάρισα, ποὺ νικοῦν σὲ διαγωνισμοὺς ἐπιγράμματος ἢ σὲ παραδοσιακὰ ἀγωνίσματα, ποὺ ἀπελευθερώνουν δούλους σύμφωνα μὲ τὴ νομοθεσία τοῦ κοινοῦ… φαίνεται ὅτι σταδιακὰ συγκροτήθηκε ὄχι μόνο στὶς πόλεις, ἀλλὰ καὶ στὴν ὕπαιθρο, μιὰ κατηγορία Θεσσαλῶν πολὺ βαθύτερα ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴ λατινικὴ γλώσσα…»[38]. Βορειότερα, στὴν Μακεδονία, ἡ ὁποία ὑπῆρξε κέντρο ρωμαϊκό, στρατιωτικό, διοικητικό, ἐμπορικό, οἰκονομικό, ἡ ἐκλατίνιση γίνεται περισσότερο αἰσθητή, ὅπως παρατηρεῖ ὁ M. Rostovtzeff[39] καὶ δευκρινίζουν πληρέστερα οἱ Pinon[40], Brâtianu[41], Lozovan[42], κ.ἄ.[43].

---

littérature byzantine et néo-grecque". Κατηγορηματικὸς εἶναι ὁ L. Lafoscade, "Influence du latin sur le grec", ἐν J. Psichari, *Etudes de Philologie néogrecque. Recherches sur le développement historique du grec,* Paris 1892, 100-101: "Nous n' hésitons pas à répondre que l' on trouve en Grèce, du II siècle A.C. au IVe siècle P.D., plusieurs assimilations d' idées et de moeurs romaines, et à côté, des progrès réels de la langue latine, faits partiels et locaux, sans doute, et dont il serait téméraire de conclure à une conquête dé-finitive de la langue, mais faits palpables ou prouvés, et qu' il convient de considérer comme causes possibles de contagion, lors même que leur caractère d' exception empêche de les regarder comme des ré-sultats généraux et acquis". Βλ. καὶ Achille Lazarou, *Peut-on parler d'une survivance romaine en Péloponnèse?* Ἀθῆναι 1976. Ἀνάτ. ἀπὸ τὰ *Πρακτικὰ τοῦ Α΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν,* 3(1976) 114-123.

38. *ΙΕΕ,* ΣΤ΄ (1976)183. Βλ.. καὶ Ἀχ. Λαζάρου, "Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ λατινοφωνία Ἑλλήνων. Βλάχοι ἑλληνικοῦ χώρου", Ἀθήνα 1986. Ἀνάτ. ἀπὸ τὰ *Πρακτικὰ Συνάξεως Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχή του* (Καρπενήσιον, 12-14 Ὀκτωβρίου 1984), Ἀθῆναι 1986, 222-270.

39. M. Rostovtzeff, "La Vie économique des Balkans dans l'antiquité", *Revue Internationale des Études Balkaniques (RIEB),* 1-2(1934-1935)51.

40. R. Pinon, *L'Europe et l'Empire Othoman…,* Paris 1909, 115-116.

41. G. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain,* Bucarest 1942, 67.

42. E. Lozovan, "Byzance et la romanité scythique", *Revue des Études Roumaines (RER),* 5-6(1960)223. Τοῦ αὐτοῦ, "Romains et barbares sur le moyen-Danube", ἐν F. Althein, *Geschichte der Hunnen,* II, Berlin 1961, 231.

43. Κ. Κούμα, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων,* Βιέννη 1832, ΙΒ΄, 521, 531. Τ. Μπάρτα, *Περὶ Ἐποίκων Ρωμαίων ἐν Ἑλλάδι,* ἐν Βουκουρεστίῳ 1878, 10. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι,* ἐν Ἀθήναις 1939, 98-99 καὶ σημ. 2. Τοῦ αὐτοῦ, "Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπένιστας καὶ τῶν κατὰ τὴν Λυχνιδὸν λαῶν", *Μακεδονικά,* 2(1953)527, 530. Τοῦ αὐτοῦ, "Βλάχοι", *Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Κυριακίδην,* Θεσσαλονίκη 1953, 326-344. Τοῦ αὐτοῦ, "Ὁ Στράβων καὶ οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου", *ΕΕΒΣ,* 2(1953)71. Τοῦ αὐτοῦ, "Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι", *ΕΕΦΣΠΑ* 4(1953-1954)56. Τοῦ αὐτοῦ, "Τρίκκαλα, ἀρματουλοί, Βλάχοι", *ΠΑΑ,* 28(1954) 250-254. Ὁ Κεραμόπουλλος ἀσχολεῖται μὲ τοὺς Βλάχους καὶ σὲ ἄλλες βαλκανολογικὲς συγγραφές. Σχετικὰ

Ἐπὶ πλέον ἡ μελέτη τῆς ἀνατολικῆς δημώδους λατινικῆς[44], τῆς ὁποίας εὐδιάκριτες νησίδες ὑπάρχουν ἀκόμη ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀποκαλύπτει καὶ βοιωτικὸ ὑπόστρωμα στὸ σύστημα ἀριθμήσεως καὶ στὸ βασικὸ λεξιλόγιο[45].

Ἐξ ἄλλου, οἱ ἀγαθὲς σχέσεις Θεσπιέων καὶ Ρωμαίων, ὅπως ἀπέδειξε ὁ Swoboda[46], χρονολογοῦνται κατὰ τρόπον ἀπόλυτο τουλάχιστον ἀπὸ τὸ 146 π.Χ. Βελτιώνονται σημαντικὰ μὲ τὰ μέτρα τοῦ Κλαυδίου, τὴν ἐπιστροφὴ στὶς Θεσπιὲς τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἔρωτος καὶ τῶν ἄλλων ἔργων τέχνης, τὰ ὁποῖα προκάτοχοί του εἶχαν ἀφαιρέσει ἀπὸ ναοὺς καὶ δημοσίους χώρους ἑλληνικῶν πόλεων, τὴν ἀποστολὴ στὴν πατρίδα τῶν νεαρῶν Ἑλλήνων, τοὺς ὁποίους ὁ Καλιγούλας εἶχε ὁδηγήσει στὴν Ρώμη, τὴν χορήγηση σ' αὐτοὺς τῆς ἰσοπολιτείας κ.ἄ.[47].

μὲ τὴν τελευταία βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Τρικαλῖται Βλάχοι", *Τρικαλινά,* 8(1988) 159-170. Ν.Β. Πατσέλη, *Ἡ Βόρειος Ἤπειρος καὶ τὰ φυσικά της σύνορα,* Ἀθῆναι (ἄ.χ.), 46-58, κεφ. "Κουτσόβλαχοι". Γρηγ. Ἰω. Κατσαρέα, *Αἱ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀσκηθεῖσαι προπαγάνδαι* (κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας), Ἀθῆναι 1948, 163. Εὐαγγέλου Α. Ἀβέρωφ, *Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος,* Πρόλογος Σοφοκλῆ Ε. Βενιζέλου, Ἀθήνα 1948, Β΄ ἔκδ., Τρίκαλα 1987. Ν.Π. Ἀνδριώτη, *Τὸ ὁμόσπονδο κράτος τῶν Σκοπίων καὶ ἡ γλῶσσα του,* Θεσσαλονίκη 1960, 50. Ἄ. Πουλιανοῦ, "Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων", *Σύγχρονα Θέματα* (1963) 283-291. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ προέλευση τῶν Ἑλλήνων. Ἐθνογενετικὴ ἔρευνα,* Ἀθήνα 1968, 154-181. Στίλπ. Κυριακίδη, *Μακεδονικά,* 5 (1961-1963) 527-528. Γ. Κόλια, *Ἱστορικὴ Γεωγραφία τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου,* Ἀθῆναι 1969[2], 100. Ἀγ. Τσοπανάκη, "Γλωσσικὰ Μακεδονίας", *Ἀρχαία Μακεδονία,* Α΄ Συμπόσιον Θεσσαλονίκης, 1970, 351. Τοῦ αὐτοῦ, *Συμβολὲς στὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας,* Θεσσαλονίκη, 1983, XXI, 343 σημ., 653. Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου, Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας", *Ἐπίτομη Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὰ 1912,* ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 1984, 49-50. Γιὰ τὴν ἐκλατίνιση τῶν Ἑλλήνων τῆς Διασπορᾶς βλ. Εὐθ. Καστόρχη, *Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλλοὺς (sic) καὶ Ρωμαίους καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν τούτων,* Ἀθήνησι 1872, 15. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός", *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ "Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους"* (Βυζίκι, 10-11 Σεπτεμβρίου 1983), Ἀθήνα 1984, 40-54. F. Benoît, "La romanisation de la Narbonnaise à la fin de l' époque républicaine", *Rivista di Studi Liguri* 32(1966)288.

44. Ἤδη καὶ στὴν Ἑλλάδα ὑπῆρξε θέμα τεσσάρων διδακτορικῶν διατριβῶν, Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ν. Κατσάνη, Ἀντ. Μπουσμπούκη, Κων. Ντίνα.

45. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Γλωσσικὲς μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων", *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1987, 312, καὶ *Πρακτικὰ Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπολογικῆς Ἑταιρείας* (28-30/11/86), Ἀθήνα 1988. Τοῦ αὐτοῦ, "Κουτσοβλαχικὰ - Ἑλληνοβλαχικά…", *Γλωσσολογία,* 6(1988) 155-166.

46. H. Swoboda, "Studien zur Verfassung Boiotiens, II", *Klio* 10(1910) 327-334 καὶ Busolt-Swoboda, *Griechische Staatskunde*[3], 1446, σημ. 6. Πβ. Plassart, *ἔ.ἀ.,* 737, ὁ ὁποῖος καὶ ὑπερθεματίζει.

47. G.F. Hertzberg, *Histoire de la Grèce sous la domination des Romains.* Traduite de l' allemand sous la direction de A. Bouché-Leclercq, professeur à la Faculté des Lettres de Paris. Tome deuxième. D' August à Septime Sévère par E. De Liebhaber, Paris 1888, 41. Κατὰ μαρτυρία τοῦ Σουητωνίου (*Aug.,* 89) ὁ Κλαύδιος ἐπιβάλλει τὴν ἰσοτιμία τῶν δύο γλωσσῶν, λατινικῆς καὶ ἑλληνικῆς, καὶ τὴν ἐκμάθηση τῆς πρώτης ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους πολίτες καὶ ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Βλ. καὶ Γιάνη Κ. Κορδάτου, *Ἡ Ρωμαιοκρατία στὴν Ἑλλάδα (Ἀπὸ τὸ 146 πρὶν τῆς χρονολογίας μας ὡς τὸ 300),* Ἀθήνα 1959, 265.

Ἔτσι ἡ συγκρότηση ἐθελοντικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος στὶς Θεσπιὲς ἀποβαίνει ἐντελῶς κατανοητή. Ἄλλως τε εἶναι γνωστὴ ἡ εὐστροφία τῶν Ρωμαίων, οἱ ὁποῖοι, ὅταν ἔχουν ἀνάγκη, δὲν παραλείπουν νὰ διεγείρουν καὶ τὴν ἑλληνικὴ φιλοτιμία, ἐφ' ὅσον οἱ περιστάσεις προσφέρονται. Συγκεκριμένα ἡ πυρπόληση τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνας ἀποτελοῦσε πολύτιμη εὐκαιρία.

Πάντως, ὁσονδήποτε ἀξιοσημείωτη καὶ ἂν κρίνεται ἡ στρατολογία τῶν Θεσπιέων, δὲν εἶναι μοναδική. Ἤδη ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος καταγράφει ἀξιόλογες περιπτώσεις.

Οἱ Ρωμαῖοι στρατολογοῦν Ἕλληνες ἀπὸ τὴν πρώτη ἐμφάνισή τους στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο πρὸς ἀπόκρουση τῶν Ἰλλυριῶν[48]. Μὲ τὴν ἐνεργὸ στρατιωτικὴ σύμπραξη Ἑλλήνων κατανικοῦν τοὺς ἀντιπάλους τους καὶ ἐπεκτείνουν τὴν ἐπικράτειά τους καὶ πέρα τοῦ Δουνάβεως[49]. «Ἀλλ' ἐκεῖνος, ὅστις προέβη – γράφει ὁ Καθηγητὴς Θ. Σαρικάκης – εἰς συστηματικὴν ἐπιστράτευσιν τῶν Μακεδόνων καὶ ἐγύμνασεν αὐτοὺς κατὰ τὸν Ρωμαϊκὸν τρόπον, εἶναι ὁ Μᾶρκος Ἰούνιος Βροῦτος (43/2). Ἀναφέρεται ὅτι οὗτος κατήρτισε δύο ὁλοκλήρους λεγεῶνας ἐκ τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας, τὰς ὁποίας ἐχρησιμοποίησεν εἰς τοὺς ἐναντίον τῶν Βησσῶν ἀγῶνάς του…»[50]. Τακτικὴ δὲ στρατιωτικὴ δύναμη, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Δίωνα Κάσσιον[51] ἀριθμοῦσε 16.000 Μακεδόνες, ὑπῆρξε ἡ 5η Μακεδονική, ἐνῶ ὀλιγαριθμότερες λογίζονται ἡ 6η Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνάνων, ἡ 7η Ἠπειρωτῶν, μὲ ἀποστολὴ τὴν διαφύλαξη συνόρων, ἐπιβολὴ τῆς τάξεως στὸ ἐσωτερικὸ καὶ προστασία συγκοινωνιακῶν κόμβων καὶ ὀρεινῶν διαβάσεων.

Κατὰ τὸν Mommsen, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ψυχάρης, *ἔ.ἀ.,* XLVII, ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ σχεδίαζε μία ἀπέραντη ρωμαιοελληνικὴ αὐτοκρατορία μὲ πολιτισμικὴ συγχώνευση καὶ χρήση τῶν δύο γλωσσῶν. Πάντως ἡ γνώση τῆς λατινικῆς ἀποβαίνει ἀπαραίτητη. Πβ. Πλουτάρχου, *Συμπ.* VII, 8: «ὡς δοκεῖ μοι περὶ ῥωμαίων λέγειν, ὧν μὲν λόγῳ ὁμοῦ τι πάντες ἄνθρωποι χρῶνται». M. Egger, *De l' étude de la langue latine chez les Grecs dans l' Antiquité,* Paris 1855,6. Δὲν λείπουν καὶ περιπτώσεις βιαίας ἐπιβολῆς τῆς λατινικῆς. Πβ. A. Fraschetti, "Aristosseno, i Romani e la "barbarizzazione" di Poseidonia", *Annali del Seminario di Studi del mondo classico,* 3 (1981)97 κ.ἑ.

48. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς,* ἐν Ἀθήναις 1976, 19 κ.ἑ., Β΄ ἔκδ. 1986,63 καὶ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ Ἱδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου: Ach. G. Lazarou, *L' aroumain et ses rapports avec le grec,* 206-Institute for Balkan Studies-206, Thessaloniki 1986, 19 κ.ἑ., ὅπου κεφάλαιο ἐπιγραφόμενο "Οἱ Ρωμαῖοι εἰς τὴν Βαλκανικὴν" μὲ πρῶτο ὑποκεφάλαιο "Ρωμαῖοι, Ἕλληνες, Ἰλλυριοί".

49. V. Vaschide, *Histoire de la conquête romaine de la Dacie et des corps d'armée qui y ont pris part,* Paris 1903, 1. Βλ. καὶ D.M. Pippidi, *I Greci nel Basso Danubio,* Milano 1971, 153 κ.ἑ.

50. Θ.Χ. Σαρικάκη, *Ρωμαῖοι ἄρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας,* Θεσσαλονίκη 1971,20.

51. Δίωνος Κασσίου, LXXVIII, 7.1 (Boissevain, III, 380). Πβ. καὶ Th. Chr. Sarikakis, "Des soldats Macédoniens dans l' armée romaine", *Ἀρχαία Μακεδονία,* II (19-24 Αὐγούστου 1973), Thessalonique 1977, 438.

Ὁ E. Lozovan γράφει ὅτι ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς πραγματοποιεῖ δύο ἐκστρατεῖες κατὰ τῶν Δακῶν στρατολογώντας μεγάλο ἀριθμὸ Κρητῶν, οἱ ὁποῖοι διακρίθηκαν ὡς ἱκανώτατοι σκαπανεῖς. Εἶναι οἱ κατασκευαστὲς τῆς φημισμένης γέφυρας στὴ Drobeta. Ἐξ ἄλλου, χάρη στὰ ἐπιτεύγματα τῆς 1ης λεγεώνας Κρητῶν ὁλοκληρώνεται «ἡ πρώτη φάσις τῆς κατακτήσεως τῆς Δακίας». Ἐπίσης σπουδαία ἀξιολογεῖται ἡ συμβολὴ τῶν Κυπρίων στὴν ἀνέγερση φρουρίων γιὰ τὴν προάσπιση τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Δακίας[52].

Κατὰ τὸν Szilagyi τὸ 6ο ἢ 7ο τῆς δυνάμεως τῶν λεγεώνων τῆς μεθοριακῆς γραμμῆς Παννονίας - Δακίας - Μοισίας στρατολογεῖται ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ τὴν Μικρὰ Ἀσία[53].

Τῆς στρατολογίας δὲν ἐξαιροῦνται οἱ Ἕλληνες τῆς μακρινῆς Διασπορᾶς. Διότι ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία, ἡ honesta missio, ἐξασφαλίζει τὸν τίτλο τοῦ Ρωμαίου πολίτου καὶ τὰ συνακόλουθα προνόμια, τῶν ὁποίων τὴν ἀπόκτηση ἐνωρὶς ἐπιδιώκουν οἱ Ἕλληνες, ἡ δὲ Ρώμη γενναιόδωρα χορηγεῖ, ὅπως σημειώνει ὁ G.F. Hertzberg[54].

Γιὰ τὴν στρατολογία τῶν ἁπανταχοῦ Ἑλλήνων πολὺ διαφωτιστικὲς εἶναι καὶ οἱ παρατηρήσεις τῶν Victor Chapot[55], Iza Biezunska - Malowist[56], F. Papazoglou[57],

52. E. Lozovan, "Scando-romanica", *Romania* (New York), 5(1960) nº 48. Πβ. Ἑ.Θ. Μουδοπούλου, *Τὸ ρουμανοκουτσοβλαχικὸν ζήτημα,* ἐν Ἀθήναις 1978, 13 σημ. 11.

53. J.Szilágyi, "Les variations des centres de prépondérance militaire dans les provinces frontières de l' Empire romain", *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 2(1954)124, 131, 141, 146, 152, 163, 199 καὶ 215-216.

54. Συγκεκριμένα ὁ Hertzberg, *ἔ.ἀ.*, 50-51, τονίζει: "Parmi les Grecs, les tempéraments ambitieux avaient assurément un grand intérêt à s' ouvrir par cette voie l' accès et la participation directe à la vie politique du monde romain, en particulier aux fonctions militaires et administratives de l' empire, et à acquérir en même temps les bénéfices personnels qui, à beaucoup de points de vue, donnèrent encore sous les empereurs, jusqu' au grand nivellement opéré par Caracalla, l' avantage au *civis romanus* sur le reste des sujets des empereurs". Τὰ προνόμια εἶναι μεγαλύτερα γιὰ τοὺς ἀπομάχους ἕως καὶ τὸν Κωνσταντῖνο. Βλ. R. Thouvenot, "Sur les avantages concédés aux vétérans par l' empereur Constantin", *Mélanges André Piganiol,* Paris 1966, 843 κ.ἑ. Τὸν δὲ στρατὸ χρησιμοποιεῖ καὶ ὡς ὄργανο ἐκλατινίσεως. Πβ. Εὐσεβίου, *Βίος Κωνσταντίνου,* IV, 19, inf.:«Καὶ τῆς εὐχῆς δὲ τοῖς στρατιωτικοῖς ἅπασι διδάσκαλος ἦν αὐτός,Ῥωμαίᾳ γλώττῃ τοὺς πάντας ὧδε λέγειν ἐγκελευσάμενος». Πβ. καὶ Lozovan,"Byzance…", 226: "Il n' est peut-être pas exagéré d' affirmer que jusqu' au VIIe siècle l' armée byzantine constituait une véritable école linguistique latine".

55. V. Chapot, *Histoire de la nation égyptienne. L' Egypte Romaine,* Paris 1933, 262.

56. I. Biezunska-Malowist, "La famile du vétéran romain C. Iulius Niger de Karanis", *EOS,*49(1957)158. Τῆς αὐτῆς, "La propriété foncière dans l' Egypte romaine et le rôle de l' élément romain", ἐν M.I. Finley, édit., *Problèmes de la terre en Grèce ancienne,* Paris 1973, 261.

H. Dessau[58], G. Cheesman[59], N. Hohlwein[60], R. Marichal[61], G. Forni[62], Gr. Webster[63], A. Mocsy[64], M.S. Kös[65], κ.ἄ.[66].

Συνεπῶς δὲν ἐκπλήσσει ἡ ἐθελοντικὴ συμμετοχὴ τῶν Θεσπιέων στὴν πρωτοβουλία τῶν ρωμαϊκῶν ἀρχῶν πρὸς ὁριστικὴ ἀπόκρουση τῶν Κοστοβώκων. Ἴσως ἀποτελεῖ τὸ καλύτερο προηγούμενο γιὰ σωστικὲς ἐνέργειες τῶν Ἑλλήνων τῆς ρωμαιοκρατίας. Ἐξ ἀφορμῆς ἐπιδρομῶν κατὰ τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ. ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος γράφει: «Κοινὴ στρατιὰ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων κατέλαβε τὰς Θερμοπύλας…». Τὴν δὲ προθυμία τοῦ νὰ ὑπερμαχήσουν ὑπὲρ τῶν θεσμῶν, καὶ τῶν ἱερῶν, καὶ τῶν οἰκιῶν, ἑρμηνεύει ὡς ἀπόδειξη διατηρήσεως τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως[67].

---

57. F. Papazoglou, "Sur les Koina régionaux de la Haute Macédoine", *ZA,* 9(1959)170.
58. H. Dessau, *Geschichte der römischen Kaiserzeit,* II, Berlin 1930,565.
59. G. Cheesman, *The Auxilia of the Roman Imperial Army,* New York 1971, 64.
60. N. Holwein, "Le vétéran Lucius Bellenus Gemellus, gentleman farmer au Fayoum", *Étude de Papyrologie,* 8(1958)69-71.
61. R. Marichal, *L' occupation romaine de la Basse Egypte. Le statut des auxilia,* Paris 1945, 27 κ.ἑ.
62. G. Forni, *Il recrutamento delle legioni da Augusto a Diocleziano,* Milano-Roma, 1953.
63. Gr. Webster, *The Roman Imperial Army of the First and Second Centuries A.D.,* London 1969.
64. A. Mocsy, *Gesellschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesia Superior,* Budapest 1970.
65. M.S. Kös, "The military role of Macedonia from the civil wars to the establishment of the Moesian limes", *Akten des XI Intern. Limeskongresses,* Budapest 1977, 277-296.
66. J. Lesquier, *L' armée romaine d' Egypte d' August à Dioclétien,* Le Caire 1918, 216, 218 κ.ἑ. Στίλπ. Κυριακίδου, *Τὰ βόρεια ἐθνολογικὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ,* Θεσσαλονίκη 1946, 15-16.
67. Πβ. καὶ Κεραμόπουλλο, *Μακεδονικά,* 2(1941-1952)514: "οἱ λατινόγλωσσοι τῆς Ἑλλάδος ὄχι μόνον τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα διετήρησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν γοητείαν τοῦ ἑλληνικοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου ἠσθάνοντο καὶ ἤθελον καὶ ἐφρόντιζον νὰ ἀνακτήσουν αὐτὸ ὡς αἰσθητὸν καὶ ἔντονον ἐθνικὸν γνώρισμα, ἱδρύοντες ἑλληνικὰ σχολεῖα.
Ἀποικίαι ἐξ Ἰταλίας δὲν ἐστάλησαν εἰς τὸν limitem τοῦτον τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, οἱ κάτοικοι ἦσαν Ἕλληνες καὶ ἔγραφον ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς, ἃς ἔχομεν· ἔπειτα ἐπὶ Ρωμαίων γίνονται λατινόγλωσσοι καὶ γράφουν οἱ ἴδιοι λατινικὰς ἐπιγραφάς, ἃς ἐπίσης ἔχομεν".
Στὶς ἀποικίες ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου καὶ βορειότερα ἐγκαθίστανται Ρωμαῖοι πολίτες, μεταξὺ τῶν ὁποίων προέχουν οἱ Ἕλληνες, ὅπως στὴν Πάτρα, Νικόπολη, κ.ἀ. Ἡ δὲ λειψανδρία ὠθεῖ τὸν Τραϊανὸ στὸν περιορισμὸ καὶ στὴν ἀπαγόρευση μεταναστεύσεως Ἰταλῶν. Πβ. B. Gerov, "L' aspect ethnique et linguistique dans la région entre le Danube et les Balkans à l' époque romaine (Ier - IIIe s.)", *Studi Urbinati,* 33, N.S.B. - N, 1-2(1959)179.
Εἶναι πλέον γνωστὸ ὅτι καὶ τρία λατινικὰ ὀνόματα ἑνὸς προσώπου δὲν σημαίνουν Ρωμαῖο, φυλετικά, διότι ὑπάρχουν πάμπολλοι Ἕλληνες ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας μὲ πλήρη λατινικὴ ἀνθρωπωνυμία. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία", *Β΄ Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου* (Ἤπειρος - Μακεδονία - Θράκη), 13-15 Ἀπριλίου 1978, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1983, 166 κ.ἑ. Τὸ φαινόμενο τῆς λατινικῆς ἀνθρωπωνυμίας παρατηρεῖται καὶ στὴν Αἴγυπτο, στὴν ὁποία ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα εἶναι ἐπίσημη μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ, βλ. Achille Lazarou, "Présence hellénique en Egypte romaine", *Greco-Arabica,* 3(1984)62 κ.ἑ.

Ὁπωσδήποτε τὸ φρόνημα τοῦτο, πέρα τῶν ἄλλων κινήτρων, ἐνδυναμώνει καὶ κινητοποιεῖ τοὺς ἐθελοντὲς Θεσπιεῖς γιὰ τὴν καταπολέμηση τῶν Κοστοβώκων. Ὁ I.I. Russu[68], μολονότι γνωρίζει τὴν πενιχρότητα τῶν πηγῶν, φρονεῖ ὅτι πολλοὶ τῶν Κοστοβώκων συνελήφθησαν ἢ ἐφονεύθησαν καὶ ὅτι πιθανῶς μόνο μικρὸ μέρος ἐπέζησε καὶ ἐπέστρεψε στὴν κοιτίδα του. Μετὰ τὴν πανωλεθρία ἐξασθένησαν τόσο, ὥστε ἦταν ἀδύνατο νὰ ἐπανεμφανισθοῦν ὡς κάποια στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμη. Μάλιστα ὁ Mateescu[69] πιστεύει ὅτι μετὰ τὴν ἧττα οἱ Κοστοβῶκοι ἀφανίζονται παντοτινὰ ἀπὸ τὸ προσκήνιο τῆς ἱστορίας.

Ἑπομένως σφάλλονται, ἂν δὲν προσποιοῦνται, οἱ συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι μὲ μόνο τὸ δεδομένο τῆς ἐφήμερης παρουσίας τῶν Κοστοβώκων καὶ ἄλλων φύλων[70] στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο διατείνονται ὅτι ἐπῆλθε πλήρης ἐθνολογικὴ ἀλλοίωση τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἰδίως τῆς Μακεδονίας. Εἶναι ἰσχυρισμοὶ ἀβάσιμοι καὶ ἀτεκμηρίωτοι.

Ἄξια ἰδιαίτερης προσοχῆς εἶναι ἡ ὁμολογία τοῦ Br. Helly, ὁ ὁποῖος εἶχε ὀργανώσει τὴν Table Ronde La Thessalie στὸ 2ο Πανεπιστήμιο τῆς Λυὼν τὸ 1975: "… nous avions pensé (ὁ ἴδιος καὶ οἱ συνάδελφοί του C. Wolters καὶ V. von Graeve) qu' il y avait beaucoup de personnages portant des noms la-tins en Thessalie (surtout à partir du Ier s. av.) et nous pensions y voir des Romains installés en Thessalie et en partie hellénisés ou en tous cas intégrés à la vie des cités. Mais si nous suivons votre hypothèse, les choses nous paraissent aller encore mieux: des Grecs romanisés (en particulier les anciennes populations périèques, nous semblet-il)". (Lettre, Lyon le 21 octobre 1975).

Ἀνάλογη θεώρηση τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὑλικοῦ βοηθεῖ στὴν ἀνεύρεση τῶν ἐκλατινισμένων Ἑλλήνων. Πβ. Δ. Κανατσούλη, "Μακεδονία", *ΙΕΕ,* ΣΤ΄ (1976) 202α. Αὐτὸ ἰσχύει περισσότερο καὶ στὴν Ἤπειρο. Πβ. M. Hatzopoulos, "Photicè, colonie romaine en Thesprotie et les destinées de la latinité épirote", *Balkan Studies,* 21(1980)103: "Que les habitants latinophones des fondations romaines n' aient pas hésité, comme on le prétend souvent, à monter sur des "montagnes d' accès difficile" est attesté épigra-phiquement". Προφανῶς ὁ Μ. Χατζόπουλος παρερμηνεύει. Λατινόφωνοι ἀσφαλῶς δὲν διστάζουν νὰ ἀναρριχῶνται καὶ σὲ ὀρεινὲς ἀποικίες, ἀλλὰ πλησιόχωροι Ρωμαῖοι πολίτες, ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Καὶ βατὰ ἠπειρωτικὰ κέντρα δὲν ἐπισύρουν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀκραιφνῶν Ρωμαίων. Πβ. J. Hatzfeld, *Les trafiquants Italiens dans l' Orient Hellénique,* Paris 1919, 21-22: "Apollonie et Dyrrhachium, têtes de ligne des deux tronçons de la voie Egnatia, ne semblent pas avoir été fréquetées par les commerçants romains".

68. Russu, "Les Costoboces…", 352.

69. *ED,* 1(1923)100.

70. Χείριστο συμπίλημα βλ. John Murat, *Τὸ μεγαλύτερο ἔγκλημα τοῦ αἰώνα. «Τὸ ξεκλήρισμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ»,* Ἀθήνα 1982, σσ. 542, τὸ ὁποῖο μάλιστα ἀγοράσθηκε ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ καὶ στάλθηκε στὶς δημοτικὲς καὶ κοινοτικὲς βιβλιοθῆκες τῆς χώρας μας. Προφανέστατα κανεὶς δὲν ὑποβλήθηκε στὸν κόπο μιᾶς ἀναγνώσεως ἢ φυλλομετρήματος! Βλ. *Τὰ Νέα,* 3.5.1984, 12.

Α΄ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΒΟΙΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ, Θήβα, 10-12 Σεπτεμβρίου 1986. ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΟΙΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ. Τόμος Α΄, Τεῦχος α΄. Ἀθήνα 1988, 291-306.

ΚΩΣΤΟΒΩΚΟΙ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΕΩΣ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

Τὸ ἱστορικὸ γεγονὸς τῆς σωτηρίας τῆς ἱερᾶς πόλεως Ἐλευσῖνος παραμένει ἐπίμαχο πολλαπλῶς. Ὁ δὲ προβληματισμὸς ἀφορμᾶται ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πηγές.

Σὲ μία ἐπιγραφὴ τῆς Ἐλευσῖνος ἡ ἐπιδρομὴ ἱστορεῖται ὡς «Σαυροματῶν ἔργον ἄθεσμον»[1]. Μὲ τὸ ἐθνωνύμιο τοῦτο νοοῦνται οἱ Σαρμάται, ἰρανικὴ πληθυσμικὴ ἑνότητα καὶ ἀκριβέστερα ὁ δυτικὸς κλάδος, στενὰ συγγενικὸς μὲ τοὺς Σκύθες[2].

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Τραϊανοῦ συγχέονται οἱ εὐρύτατες ὑπερκαρπαθιακὲς περιοχὲς τόσο πρὸς Β ὅσο καὶ πρὸς Α μὲ τὸν χῶρο τῶν Σαρματῶν[3]. Ὁ Τάκιτος τείνει στὸν ἐγκλωβισμὸ ἐντὸς τῆς σαρματικῆς ἐπικράτειας πληθυσμῶν, ποὺ φέρουν διάφορα ὀνόματα, Βαστάρνοι, Βενέδοι, Φίννοι, μολονότι ἀναγνωρίζει φυλετικὲς διαφορές[4]. Ὁ Πτολεμαῖος περιγράφοντας τὴ Σαρματία ὡς ἕνα μεγάλο τμῆμα τῆς Εὐρώπης περικλείει σ' αὐτὸ ὅλα τὰ ἐδάφη, ποὺ κεῖνται ἀνατολικὰ τῆς Γερμανίας, μεταξὺ τῆς Βαλτικῆς καὶ τῶν βορείων Καρπαθίων. Μάλιστα τὰ τελευταῖα ἀναφέρει ὡς «Σαρματικὰ ὄρη»[5]. Ἡ ἐθνωνυμικὴ σύμπτυξη δὲν σπανίζει, ὅταν καθίσταται ἐπιτακτικὴ ἢ ἁπλούστατα προτιμᾶται ἡ λακωνικὴ ἔκφραση.

Πάντως δὲν ὑφίσταται πλέον ἀντίρρηση ὅτι οἱ ἐπιδρομεῖς ἐναντίον τῆς ἱερᾶς πόλεως Ἐλευσῖνος εἶναι οἱ Κοστοβῶκοι[6], οἱ ὁποῖοι μνημονεύονται ἀπὸ τοὺς Πτολεμαῖο[7], Παυσανία[8], Δίωνα Κάσσιο[9], Ἀμμιανὸ Μαρκελλῖνο[10] καὶ τὸ λεξικὸ

---

1. IG, II², 3411, ν. 3.
2. Nicolae Gostar, «Costoboci», *Dictionar de istorie veche a României (Paleolitic - sec. X).* Elaborat de un colectiv de autori sub conducerea Prof. univ. dr. doc. D. M. Pippidi, Editura ştiinţifică si enciclopedică, Bucuresti 1976 (DIVR), 189-190.
3. Radu Vulpe, *Studia thracologica.* Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucuresti 1976, 231.
4. *Germ,* 46.
5. *Γεωργ.,* III, 5.
6. Πόλλυ Ἀλεξοπούλου - Μπαγιᾶ, *Ἱστορία τῆς Ἐλευσίνας ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ μέχρι τὴ ρωμαϊκὴ περίοδο.* Ἔκδοση τοῦ Δήμου Ἐλευσῖνος, 1985, 66. Βλ. καὶ *Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια "Πυρσός",* ὅπου τὸ γεγονὸς χρονολογεῖται τὸ 86 π.Χ. ἀντὶ τοῦ 170 μ.Χ.
7. *Γεωγρ.,* III, 8, 3, 5, 9.
8. *Ἱστ.,* 10, 24, 5.
9. *Ἱστ. Ρωμ.,* 71, 12, 1.

Σούδα. Σύντομα σκιαγραφοῦνται σὲ ἄφθονα νεώτερα βοηθήματα εἰδικῶν ἐπιστημόνων. Ὡστόσο σύγκλιση γνωμῶν γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ ἐθνωνυμίου, τὸν καθορισμὸ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς ἀρχικῆς κοιτίδας καὶ τῆς φυλετικῆς καταγωγῆς τους δὲν ἔχει ἀκόμη ἐπέλθει.

Κατὰ πρῶτον τὸ ἐθνωνύμιο ἀπαντᾶ μὲ πολλοὺς φωνητικοὺς καὶ ὀρθογραφικοὺς τύπους στὶς πηγές, ἑλληνικὲς καὶ λατινικές: Κοστοβῶκοι, (λατ. Costoboci), Κοιστοβῶκοι, Κοισστοβῶκοι, Κιστοβῶκοι, Κοστουβῶκοι, Κοστοβῶκαι, Κασταβῶκοι, Κασταβῶκαι, Costobi, Κοστόβοι. Ποικιλία παρόμοια παρουσιάζεται καὶ σὲ ἀνθρωπωνύμια: Burebista, Boerebista, Boirebista, Βοιρεβίστας, Βειρεβύστας, Βυραβείστας, Βυρεβίστας[11].

Μὲ τὴν ἐτυμολόγηση ἂν καὶ καταπιάνονται ὀνομαστοὶ ἐπιστήμονες, ὅπως οἱ Felix Solmsen[12], W. Tomaschek[13], G. G. Mateescu[14], G. I. Kazarow[15], Hermann[16], I. I. Russu κ.ἄ., καὶ διατυπώνουν ἐνδιαφέρουσες προτάσεις, δὲν τερματίζεται ἡ διάσταση τῶν ἀναζητήσεων. Ἂν καὶ ἐντυπωσιακὲς οἱ σχετικὲς προτάσεις, μόνον ἐνδεικτικὴ καταχώριση μιᾶς ἐπιχειρεῖται. Συγκεκριμένα ὁ ἀκαδημαϊκὸς Russu λαμβάνει τὸ ὄνομα Κοστοβῶκοι ὡς σύνθετο, μὲ πρῶτο συνθετικὸ *Κοστο,* ποὺ

10. *Return. Gest.*, 22, 8, 42. Καὶ τὸν τελευταῖο Ἕλληνα ἀποκαλύπτει ὁ Fr. Paschoud, *Roma aeterna. Etudes sur le patriotisme romain dans l' occident latin à l' époque des grandes invasions.* Institut Suisse de Rome, 1967, 35 κ.ἑ.

11. Πβ. Gostar, *ἔ.ἀ.,* 189, καὶ Vulpe, *ἔ.ἀ.,* 283, καθὼς καὶ *αὐτ.,* 40 σημ. 1, ὅπου γιὰ τὴν ἀνθρωπωνυμία σημειώνει: «Le nom de Burébista contenant probablement une voyelle spécifiquement gète difficile à rendre dans les alphabets grec et latin, présente, dans les sources, des orthographes diverses. Strabon l' écrit de deux façons: *Boirebistas (Βοιρεβίστας)* et *Byrebistas (Βυρεβίστας).* L' inscription d' Acornion de Dionysopolis, hésite également entre deux formes: Byrebistas (Βυρεβίστας) attestée aussi dans une inscription de Mesembria et *Byrabistas (Βυραβείστας).* Jordanès le transcrit en latin, *Burvista.* La forme grecque le plus souvent employée, surtout dans les inscriptions et donc la plus proche de l' aspect phonétique authentique, est *Byrebistas,* qui, d' après les normes de translittération de l' époque, donne la forme latine *Byrebista,* couramment adoptée par les historiens modernes. La forme *Boerebista,* translittération de la variante exceptionnelle de Strabon, *Boirebistas,* n' est pas la plus indiquée et son écriture erronée "Buerebista" que l' on emploie parfois, doit être évitée». Βλ. καὶ G. G. Mateescu, «I Traci nelle epigrafi di Roma», *Ephemeris Dacoromana (ED),* 1, 1923, 57-290. D. Dečev, *Die thrakischen Sprachreste,* Wien 1957, 96, ὅπου Βυρεβίστας, καὶ I. I. Russu, *Limba traco-dacilor,* Bucuresti 1967, 97.

12. F. Solmsen, *Indogermanische Eigennamen als Spiegel der Kulturgeschichte,* herausgegeben von E. fraenkel, Heidelberg 1922 (Indogermanische Bibliothek, 11), 99.

13. *Sitzungsberichte d. Akad. d. Wissenschaften in Wien,* 99, 1882, 47.

14. *ED,* 1, 1923, 99.

15. *Dissertationes Pannonicae (Diss. Pann.),* II, 14, 1938, 143 nº 812.

16. *RE,* IA, 1920, στ. 1606.

σημαίνει «φωτισμένος, λαμπρός, ἔξοχος, δυνατός, διακεκριμένος, συνετός», καὶ δεύτερο *βῶκοι,* τοῦ ὁποίου ἡ ἔννοια εἶναι «εὐγενής, σπουδαῖος, ἰσχυρός» κ.ἄ.[17]. Προφανέστατα οἱ δύο σημασίες, τόσο τοῦ πρώτου ὅσο καὶ τοῦ δευτέρου συνθετικοῦ, σχεδὸν ταυτίζονται καὶ συνακόλουθα προκύπτει πλεονασμός. Ἐξ ἄλλου παρατηρεῖται ὅτι ἡ ἐτυμολογία στερεῖται πρωτοτυπίας[18], ἀφοῦ κάθε λαὸς νέος ἐκλαμβάνεται ὡς ὁ καλύτερος, ὁ ἀνώτερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ὁ ἐκλεκτότερος καὶ ὁ πλέον ἐπιβλητικὸς σὲ σύγκριση μὲ τοὺς παλαιούς, ἤδη γνωστούς, ποὺ ὑποτιμῶνται, ὑποβαθμίζονται, παραγνωρίζονται. Πειστικὰ παραδείγματα, ποὺ συνεπιφέρουν ἀποδυνάμωση τῶν ἐτυμολογικῶν θέσεων Russu, παραθέτει ὁ Solmsen δύο συγγενικά: Γαλάτες = «οἱ γενναῖοι, οἱ δυνατοί», καὶ Κέλτες (πβ. λατ. Celsus) = «οἱ ὑψηλοί, οἱ μεγάλου ἀναστήματος»[19] κ.λ.π.

Γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς πατρίδας τῶν Κοστοβώκων τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν δὲν κρίνονται ἱκανοποιητικά. Ἡ αἰτία ἀποδίδεται στὴν ἀπουσία σαφοῦς προσδιορισμοῦ της στὶς πηγές, οἱ ὁποῖες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἁπλὲς μνεῖες τοῦ ἐθνωνυμίου παρέχουν, ὅπως ὁ Δίων Κάσσιος. Συγκεχυμένα δὲ ἡ Historia Augusta ὁμιλεῖ γιὰ μεγάλο ἀντιρωμαϊκὸ συνασπισμὸ «βαρβάρων» λαῶν στὰ σύνορα τῆς Δακίας καὶ τῆς Κάτω Μοισίας κατὰ τοὺς σαρματο-μαρκομανικοὺς πολέμους τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου τῶν ἐτῶν 168-172: gentes omnes ab Illyrico limite usque in Galliam conspiraverunt, ut… Marcomanni, Varisti, …Roxolani, Basternae, Halani, Peucini, Costoboci…[20]. Ἐξ ἄλλου δύο ὁπωσδήποτε σημαντικὲς πληροφορίες τοῦ γεωγράφου Πτολεμαίου παρουσιάζουν κενά. Σύμφωνα μὲ τὴν πρώτη τὸ κοστοβωκικὸ ἔδαφος κεῖται στὴν προρωμαϊκὴ Δακία: «Κατέχουσιν δὲ τὴν Δακίαν ἀρκτικώτεροι μὲν ἀρχομένοις ἀπὸ δυσμῶν Ἄναρτοι καὶ Τευρίσκοι καὶ Κοιστοβῶκοι»[21]. Κατὰ τὴ δεύτερη περιλαμβάνεται ἐντὸς τῆς Εὐρωπαϊκῆς Σαρματίας: «ὑφ' οὗς Ἰγυλλίωνες, εἶτα Κοστοβῶκοι καὶ Τρανσμοντανοὶ μέχρι τῶν Πευκινῶν ὀρέων»[22].

Νεώτεροι συγγραφεῖς, μεταξὺ τῶν ὁποίων K. Müllenhoff, H. Kiepert, R. Much,

17. I. I. Russu, «Les Costoboces», *Dacia.* N.S., 3, 1959, 347.
18. Βλ. Solmsen, *ἔ.ἀ.* Πβ. καὶ I. I. Russu, *Illirii, Istoria - Limba si onomastica - romanizarea,* Bucuresti 1969, 94.
19. Βλ. περισσότερα Russu, «Les Costoboces», 347 καὶ 341, ὅπου ἐπίσης παρατήρησή του γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ ἐθνωνυμίου ἀπὸ τὸν Gostar, «Ramura nordică a dacilor - costoboci», *Buletinul Universităţilor V. Babes si Bolyai – seria stiintelor sociale,* 11, 1956, 183-199.
20. Historia Augusta, *Vita Marci,* 22, 1.
21. *Γεωργ.,* III, 8, 1.
22. *Γεωργ.* III, 5, 9.

L. Schmidt, δέχονται ὅτι τὸ ὁριζόμενο ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο ἔδαφος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ σύγχρονό μας Μαραμοῦρες, περιοχὴ διοικητικὴ τῆς σημερινῆς ΒΔ Ρουμανίας, στὸ ἀνώτερο ρεῦμα τοῦ Τίσα, ποταμοῦ τῆς Δ. Οὐκρανίας, τῆς Ἀ. Οὐγγαρίας καὶ τῆς ΒΔ Γιουγκοσλαβίας, ἀριστεροῦ παραποτάμου τοῦ Δουνάβεως, συμβάλλοντος περὶ τὰ 45 χλμ. Β τοῦ Βελιγραδίου. Ὁ Mommsen τὸ τοποθετεῖ νοτιώτερα ἐπὶ τῆς ΒΑ ἀκτῆς τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ὁ Domaszewski ὑποστηρίζει ἐκδοχή, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Κοστοβῶκοι στοὺς χρόνους τῶν μαρκομανικῶν πολέμων εἶχαν περάσει ἀπὸ τὰ ἀνατολικὰ τὴν ὀροσειρὰ τῶν Καρπαθίων. Ὁ Δανὸς G. Schütte προτείνει ἐκδοχὴ ὑπάρξεως δύο πληθυσμικῶν ἑνοτήτων τῆς φυλῆς τῶν Κοστοβώκων. Ἡ μὲν μία στὴν κοιλάδα τοῦ Βιστούλα, ποταμοῦ τῆς σημερινῆς Πολωνίας, ποὺ διασχίζει τὴν Κρακοβία καὶ Βαρσοβία. Ἐδῶ διαφαίνεται ταύτιση Κοστοβώκων μὲ Τρανσμοντανούς, ποὺ ὁ Πτολεμαῖος διαχωρίζει. Ἡ δὲ ἄλλη ἐπὶ τοῦ Σερέτ, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴ Βουκοβίνα καὶ χύνεται στὸν Δούναβι κοντὰ στὸ Γαλάτσι. Αὐτὴν τὴν πρόταση ἔκαμε ἀποδεκτὴ καὶ ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς Pârvan[23], χωρὶς νὰ θεωρεῖται τὸ ζήτημα λῆξαν, ἀφοῦ οἱ Κοστοβῶκοι δὲν μποροῦσαν νὰ εἶναι ἄμεσοι γείτονες τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας Δακίας, στὰ σύνορα τῆς ὁποίας ὑπῆρχαν οἱ ἐλεύθεροι - παραμεθόριοι Δάκες, ὅπως ἐμφαντικὰ διατείνεται ὁ ὁμόλογός του Russu[24].

Ὡς πρὸς τὴν ἐθνικὴ κατάταξη τῶν Κοστοβώκων, ἂν καὶ οἱ γνῶμες ἀφθονοῦν, ἡ διαφωνία τῶν εἰδικῶν διαιωνίζεται. Πάντως ὅσες διατυπώθηκαν ἕως τὸ 1880 καταχωρίζονται μὲ περισσὴ ἐπιμέλεια στὴν πρωτοποριακὴ συγγραφὴ τοῦ Tocilescu[25], ἡ ὁποία ἀπαλλάσσει τὸν ἐπειγόμενο ἐρευνητὴ ἀπὸ μεγάλη σπατάλη χρόνου καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ ἐξαιρετικὰ ἐπίπονη προσπάθεια προσπελάσεως κειμένων, ποὺ ὁμολογουμένως σπανίζουν καὶ συνήθως δὲν διατίθενται πρὸς χρήση. Ἐξ ἴσου διευκολύνει καὶ ἡ προειδοποίηση, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Κοστοβῶκοι δὲν ὀνομάζονται εὐθέως καὶ ρητῶς στὶς ἀρχαῖες πηγὲς Θρᾶκες.

Ἐν τούτοις ἤδη ἀπὸ τὸ 1837 μὲ τὸν Zeuss[26] οἱ Κοστοβῶκοι συγκαταλέγονται στὴ μεγάλη ἑνότητα τῶν θρακικῶν φύλων. Ὁ δὲ Tomaschek[27] μετὰ μισὸ σχεδὸν

23. Vasile Pârvan, *Getica: O protoistorie a Daciei* (ARMSI, s. III, t. III, mem. 2), Bucuresti 1926, 221, 241-242 καὶ 249. Πβ. καὶ *RE,* XI, col. 1505, ὅπου ὁ A. Premerstein συμπεραίνει: «am wahrscheinlichsten ist es doch, beide Zeugnisse zu verbinden und die Sitze der Kostoboken nord-östlich von der Provinz Dacia am Ostrande der Karpaten zu suchen».
24. Russu, «Les Costoboces», 343.
25. Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani,* Bucuresti 1880, 534-542.
26. Kaspar Zeuss, *Die Deutschen und die Nachbarstämme,* 1837, ἐπανέκδ. Heidelberg 1925, 263,296.
27. Wilhelm Tomaschek, *Die alten Thraker,* I. Übersicht der Stämme, S. B. Wien, 128, IV, 1893, 107.

αἰώνα κατατάσσει τοὺς Κοστοβώκους μεταξὺ τῶν Θρακῶν. Ἔκτοτε ἡ τάση θρακοποιήσεώς τους ἔχει ἀπήχηση σὲ πλειάδα Ρουμάνων συγγραφέων, ποὺ ἐκφράζουν ἕνα ἐντελῶς ἀναχρονιστικὸ ρουμανικὸ μεγαλοϊδεατισμό, μὲ προεξάρχοντα τὸν Dragan[28] τοῦ ὁποίου τόσο οἱ προσωπικὲς συγγραφικὲς ἐπιδόσεις[29] ὅσο καὶ οἱ συνεδριακὲς[30] τοῦ ὁμωνύμου ἱδρύματος, καθὼς καὶ ἡ κυκλοφορία περιοδικῆς ἐκδόσεως μὲ τίτλο τέλεια δηλωτικὸ *Noi Tracii*[31], ἀποσκοποῦν στὴν ἐπιστημονικοφανῆ προβολὴ τῶν εἰκασιῶν.

Πράγματι πρόκειται γιὰ κίνημα πανθρακισμοῦ, διάδοχο τοῦ πανιλλυρισμοῦ, ποὺ καὶ μετὰ τὴν ὁριστικὴ λήξη ἰσχύος ἐπηρεάζει ἀρκετοὺς ἐξ αἰτίας τῆς ἄφθονης βιβλιογραφίας, ἂν καὶ παρῳχημένης, ὁπότε ἐπιβάλλεται ἰδιαίτερη προσοχή, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Al. Graur[32].

Παρόμοια προειδοποίηση ἀποβαίνει ἐπιτακτικὴ καὶ γιὰ τὸν πανθρακισμό,

---

28. Βλ. D. C. Yermak, *Καὶ πάλιν τὸ Τέρμα.* Ἔκδ. 3η, Ἐκδόσεις «Ἀποκάλυψις», Ἀθῆναι 1984, 275 κ.ἑ. Thierry Wolton, *Φάκελος "Farewell",* Μετάφρση Β. Γαζῆς. Πρόλογος στὴν Ἑλληνικὴ ἔκδοση: Ἥλιος Γιαννακάκης. Ἐκδόσεις ΡΟΕΣ, Ἀθήνα 1987, 398 κ.ἑ.

29. Βλ. Iosif Constantin Dragan, *Noi, tracii. Istoria multimilenară a neamului românesc,* Editura Scrisul românesc, Craiova 1976, καὶ ἀγγλιστί: *We, the Thracians and our multimillenary history,* I. Milano 1976, καὶ *Idealuri si destine, Eseu asupra evolutiei constiintei europene,* Editura Cartea Românească, Bucuresti 1977.

30. Βλ. *Actes du premier Symposium International de Thracologie,* Milano 1978. Ἔπειτα σειρὰ *Πρακτικῶν.*

31. Ἐκδίδεται στὴ Ρώμη ἀπὸ τὸ Centro Europeo di Studi Traci. Ἐπίσης στὴ Ρώμη *Bulletin européen,* Tribune fondée en 1950 par J. C. Dragan, Rivista mensile della Fondazione Europea Dragan, τοῦ ὁποίου τὶς θέσεις προβάλλει τεχνηέντως.

32. Βλ. *Studii Clasice,* 3, 1961, 20. Ἀπὸ πάμπολλα δημοσιεύματα Ἀλβανῶν, ποὺ πασχίζουν γιὰ τὴν προβολὴ ἰλλυρικῆς καταγωγῆς τους, ἀναφέρονται ἐνδεικτικὰ 3-4, συνοδευόμενα ἀπὸ σχόλια τοῦ κατ' ἐξοχὴν συγχρόνου μας ἰλλυρολόγου I. I. Russu, δημοσιευμένα ἐν *Revue Roumaine d' Histoire (RRH),* 19, 1980, 756-757: I. «M. Domi, *Suffixes illyriens en albanais. Corcondances et parallélismes,* 1973», c' est-à-dire l' héritage en albanais de suffixes, assertion étrange et peu vraisemblable, étant donné que des noms illyriens entiers ne sont pas restés comme il fallait s' y attendre. II.«Islami, S., L' Etat illyrien et ses guerres contre Rome, 231-168 av. n.è.», où l' on voit de nouveau clairement que «l' Etat illyrien» est une simple invention de quelques érudits modernes, totalement anachronique, avec une saveur un peu forte d' hyperpatiotrisme «illyro-albanais». III. …la thèse de M. Tirtja, *Eléments illyriens de culte qui se retrouvent chez les Albanais* (Tirana 1974), tout aussi inadmissible que la perpétuation d' anthroponymes illyriens chez les Albanais ou chez d' autres peuples à l' époque médiévale et moderne – car il est certain aujourd' hui que la religion illyrienne a disparu sans traces vivantes dans la société, exactement comme la religion thraco-dace même dans la période de l' occupation romaine de la zone balkano-danubienne et carpatique (Ier-IIIe-IVe siècles), surtout que l' expansion du christianisme niveleur, répandu dans son revêtement linguistique latin ou grec. IV. *Les Illyriens et l' ethnogenèse du peuple albanais* (1976 en albanais), qui peut apparaître comme une énonciation et éventuellement probable pour qui serait disposé à la croire, mais prouvée en rien; les Albanais (Shkipetari) n' ont rien d' hérité de l' anthroponymie et

ποὺ ἀναδύεται περίτεχνα καὶ συστηματικά. Ρουμάνοι συγγραφεῖς παρερμηνεύοντας κατὰ τὸ δοκοῦν χωρίο τοῦ Ἡροδότου περὶ Θρακῶν, δῆθεν προγόνων τους, στιγματίζουν σὲ χάρτη τὴν παρουσία τῶν Θρακῶν μὲ ἀπίθανη ἐπιφάνεια[33]: Ἀπὸ Ἰσραήλ, παράλια ἀνατολικῆς Μεσογείου, Λιβάνου - Συρίας, Μικρασίας καὶ τοῦ συνόλου τῆς ἐνδοχώρας - Τουρκίας, Ἀνατ. Εὐρώπη, δυτικὴ Ρωσία, Οὐκρανία, Βαλτικὲς χῶρες, Πολωνία, ἀνατ. Γερμανία, χῶρες κεντρικῆς Εὐρώπης, ἑλληνικὴ καὶ ἰταλικὴ χερσόνησοι μὲ τὰ νησιὰ Κρήτη, Σικελία, Σαρδηνία, Κορσική, ἐδαφικὸς διάδρομος ἀπὸ Ἑλβετία, Γαλλία, Ἱσπανία ἕως τὶς Ἡράκλειες Στῆλες, Γιβραλτάρ, καὶ τὰ ἱσπανικὰ νησιὰ Μαγιόρκα, ὅπου ἡ ἕδρα Dragan! Ἀπεικονίζονται δὲ αὐτὰ μὲ παραστατικότητα μόλις τὸ 1986, ἐνῶ τὸ 1978 στὸ ἐπίσημο ὄργανο τῆς Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας, Biserica Ortodoxă Română[34] δημοσιευόμενος χάρτης τοῦ θρακικοῦ διαστήματος δὲν περιλαμβάνει τὰ παράλια τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, τὴν Κρήτη καὶ τὴ ζώνη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τὰ νησιὰ τῆς Μεσογείου. Ἐνδεχομένως ἡ διεύρυνση εἶναι ἀπότοκος τῆς ἀπουσίας ἐπιστημονικῆς πατάξεως τῆς πρώτης ἐπεκτατικῆς ἀπόπειρας, πραγματικῆς ἀποκοτιᾶς. Ὡστόσο, ὅταν ὁ Dragan μὲ ἀνακοίνωση σὲ συνέδριο, ποὺ εἶχε ὀργανώσει τὸ 1985 ἡ ἕδρα τῆς Ρωμανιστικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Mannheim ἀποτολμᾶ ἐπανάληψη τῶν ἰσχυρισμῶν του, ἐπακολουθοῦν προσήκοντα σχόλια καὶ δέουσες παρατηρήσεις τοῦ Ρουμάνου εἰδικοῦ Cicerone Poghirc[35].

Ὁ ἀνεδαφικὸς χάρτης καταχωρίζεται στὸ τέλος τοῦ κειμένου.

Ἐξ ἄλλου τὸν πανθρακισμὸ ἀποδεκατίζουν εἰδικοὶ ἐπιστήμονες μὲ ἀλλεπάλληλα πορίσματα ἐρευνῶν, κατὰ τὰ ὁποῖα οἱ Θρᾶκες οὔτε κἂν τὸν χῶρο τῆς Βαλκανικῆς καλύπτουν. Στὴν πληθυσμικὴ σύνθεσή της ἐπικρατοῦν κυρίως τρία ἐθνωνύμια: ΒΔ Ἰλλυριοί, τῶν ὁποίων τὰ ἐπὶ μέρους φύλα ὑπολογίζονται 80-100[36], ΒΑ Θρᾶκες[37], ποὺ κατὰ τὸν Στράβωνα[38], ἀνέρχονται σὲ 22, Ν Ἕλληνες,

---

même de la toponymie des anciens Illyriens; ils n' ont rien de commun avec ceux-ci…». Πβ. καὶ Ἀχ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός,* Ἀθήνα 1988, 7.

33. Βλ. *Noi Tracii,* 137, 1988, 12.

34. Βλ. Nr. 9-10-Septembrie - Octombrie 1978, 1084 Fig. 1.

35. Βλ. *Lupta-le combat,* 22.9.85.

36. Βλ. Russu, *Illirii,* 29, ὅπου καταχωρίζονται 99 ἐθνωνύμια, τῶν ὁποίων δύο σχεδὸν δεκάδες εἶναι ἑλληνικά.

37. Τὰ δύο ἐθνώνυμα Ἰλλυριοὶ - Θρᾶκες εἶναι συμβατικά. Βλ. Al. Fol, «Aperçu historiographique des tribus Thraces», *Pulpudeva, I, Semaines philippopolitaines de l' histoire et de la culture Thrace,* Sofia 1976, 10. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων», *Τρικαλινά*, 5, 1985, 59.

38. Πβ. Στράβων, VII, 321, 48: «Ἔστι δ' ἡ Θράκη σύμπασα ἐκ δυεῖν καὶ εἴκοσι ἐθνῶν συνεστῶσα». Βλ. καὶ Ἀχ. Θ. Σαμοθράκης, *Λεξικὸν ἱστορικὸν καὶ γεωγραφικὸν τῆς Θράκης.* Ἀθῆναι: Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, 1963, ὅπου ὑπερβαίνουν τὰ 80, ἐνῶ φθάνουν τὰ 106, ἐν *Biserica Orthodoxă Română*, 9-10, 1978, 1084 Fig. 2, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ Κοστοβῶκοι, ἂν καὶ δὲν μνημονεύονται στὶς ἀρχαῖες πηγὲς ὡς Θρᾶκες.

τῶν ὁποίων πανάρχαια φύλα[39] εἶναι οἱ Ἀχαιοί, Αἰολεῖς, Ἴωνες, Δωριεῖς, ἀργότερα δὲ ἐπονομαζόμενα ἀπὸ τὸν χῶρο ἐγκαταστάσεώς τους, Ἠπειρῶτες[40], Ἀκαρνᾶνες, Αἰτωλοί, Βοιωτοὶ κ.λπ.

Οἱ Θρᾶκες διακρίνονται γλωσσικὰ καὶ φυλετικὰ ἀπὸ τοὺς Δάκες, σύμφωνα μὲ συμπεράσματα τοῦ Vl. Georgiev[41], μάλιστα δὲ καὶ ἀπὸ τοὺς Γέτες, κατὰ τὸν Simeonov[42]. Προηγεῖται ἄλλως τε ἡ θέση τοῦ Pârvan, δημοσιευμένη κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ μεσοπολέμου στὸ περιοδικὸ Orfeu, τοῦ ὁποίου εἶναι διευθυντής. Ἀκριβῶς τονίζει τὰ ἑξῆς: «Οἱ ἀρχαῖες ἑλληνικὲς παραδόσεις, σωζόμενες κυρίως στοὺς ἐπικοὺς κύκλους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐμπνεύσθηκαν οἱ τραγικοί, ἐμπεριέχουν γνώσεις παμπάλαιες, ἀφότου οἱ Ἕλληνες, Θρᾶκες, Φρύγες ἀνῆκαν ὁπωσδήποτε σὲ κοινὸ τῶν τριῶν ἔθνος. Ὁ Ὀρφεὺς ἦταν Θρᾷξ, ὁ Πέλοψ ἦταν Φρύξ, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο ταυτόχρονα ἦσαν καὶ Ἕλληνες. Τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα ἐμφανίζουν αὐτὴν τὴν πνευματικὴ κατάσταση. Τὰ δὲ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα τοῦ τελευταίου μισοῦ τοῦ αἰώνα ἐπιβεβαιώνουν ὁλοένα καὶ περισσότερο τὴν ἀκρίβεια τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν παραδόσεων»[43].

Οἱ διαπιστώσεις Pârvan γιὰ ἑλληνικότητα Θρακῶν ἐνισχύονται κατὰ τὸν τερματισμὸ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητας. Διότι, ὅταν ἔρχονται οἱ Ρωμαῖοι στὴ Βαλκανική, ἡ Θράκη εἶναι πλήρως ἑλληνική, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴν ἐνδελεχῆ μελέτη τοῦ ἐπιγραφικοῦ[44] καὶ νομισματικοῦ[45] ὑλικοῦ, συνάμα δὲ μετέπειτα ἱστο-

39. Στοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ Πελασγοὶ σημαίνει Ἕλληνες καὶ Πελασγία ἀντίστοιχα Ἑλλάδα. Πβ. Μιχαὴλ Σακελλαρίου, *Peuples préhelléniques d' origine indoeuropéenne,* Athènes 1979, 339.

40. Καὶ αὐτοὶ πάλι διακρίνονται σὲ Θεσπρωτούς, Μολοσσούς, Χάονες κ.ἄ.

41. Βλ. *Revue Roumaine de Linguistique (RRL),* 19, 1965. *Etudes Balkaniques*, 3, 1972, 5-15. *Bulletin de la Société de Linquistique* de Paris (BSL), 1961, XVI. *IIe Congrès International de Thracologie* (Bucarest 1976). Vol. sélectif. Paris-Roma-Montreal-Pelham N.Y. 1982, 29.

42. B. Simeonoy, «Des Gètes et de leur langue», IIe Congrès Intern. de Thracologie, 174.

43. Βλ. *Orfeu,* 2, 1926,1. Ἀκόμη καὶ ὁ βασιλιᾶς Σεύθης ὁμιλεῖ γιὰ συγγένεια Ἑλλήνων - Θρακῶν στὸν Ξενοφῶντα, *Κύρου Ἀνάβασις,* VII, 2, 31: «καὶ γὰρ συγγενεῖς εἶεν εἰδέναι καὶ φίλους εὔνους, ἔφη, νομίζει». Βλ. καὶ *Studii Clasice,* 3, 1961, 50 σημ. 5, ὅπου συστάσεις G. Daux πρὸς θρακολόγους γι' ἀποφυγὴ χαρακτηρισμοῦ σὰν «θρακικῶν» ἀκραιφνέστατα ἑλληνικῶν ὀνομάτων, ὅπως Ἀβρῶναξ ἢ Δαϊθάρσης. Καλλιόπη Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, «Ἡ Ἐθνολογικὴ Σύσταση τῆς Ἀρχαίας Θράκης», *Θρακικὰ Χρονικά,* 39, 1984, 79-85. Ι. Γ. Μωραλίδης, «Πίερες - Θρᾶκες», *Πανελλήνιον Θρακῶν Ἀπαύγασμα,* Βέροια: Θρακικὴ Ἑστία Βεροίας, 1993, 21-22. Βασιλικὴ Παπούλια, «Ἡ ἀρχαία Θράκη ὡς ἱστορικὴ ἑνότητα», *Θράκη,* Ἀθήνα, Γενικὴ Γραμματεία Περιφέρειας Ἀνατ. Μακεδονίας - Θράκης, 1994, 15 κ.ἑ.

44. A. Dumont - Th. Homolle, *Mélanges d' archéologie et d' épigraphie,* Paris 1892, 537 κ.ἑ.

45. B. V. Head, *Ἱστορία τῶν νομισμάτων.* Μτφρ. Ἰ. Σβορῶνος, Ι, Ἀθῆναι 1898, 353 κ.ἑ.

ρικῶν πηγῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Λόγος Α΄ τοῦ Ἰουλιανοῦ: «Οἱ περὶ τὴν Θράκην καὶ τὴν Ἰωνίαν κατοικοῦντες Ἑλλάδος ἐσμὲν ἔκγονοι»[46].

Ἀλλὰ θὰ ἦταν ἀδιανόητο καὶ ἀδύνατο νὰ ἐπιβιώνουν στὸ διάβα αἰώνων ἀπομονωμένοι μονόγλωσσα ἑλληνόφωνοι. Διαφωτιστικὰ εἶναι ὅσα γράφει ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Vulpe: «Οἱ Ἕλληνες τῶν πόλεων τοῦ Εὐξείνου Πόντου εἶχαν κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ τόσες δραστηριότητες στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Δοβρουτσᾶς καὶ πέρα τοῦ Δουνάβεως ὅσες καὶ στὸ παρελθόν. Ἀκριβῶς αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι, ποὺ οἰκονομικὰ ἐπωφελοῦνται τὰ μέγιστα τῆς ἐγγυημένης ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸ κράτος τάξεως στὶς περιοχὲς αὐτές. Τὰ ρωμαϊκὰ τεχνικὰ ἔργα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Δοβρουτσᾶς κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος κατασκευάζονται ἀπὸ Ἕλληνες. Μόνο ποὺ βγαίνοντας ἀπὸ τὰ τείχη τῶν πόλεών τους μὲ ὁποιαδήποτε ἐπαγγελματικὴ ἰδιότητα εἴτε ἐντόπιοι εἴτε ἐπήλυδες ἀπὸ μακρύτερα, *οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἀναγκασμένοι νὰ ὁμιλήσουν στὴ λατινική,* τὴ μόνη ἀντιληπτὴ γλώσσα ἀπὸ τὴν πλειονότητα τῶν χωρικῶν»[47].

Βορειότερα ἐπίσης ὑπάρχει – κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Bănescu – «χώρα ἀληθινὰ γετο-ἑλληνική»[48], τῆς ὁποίας λαμπρὸ τέκνο εἶναι ὁ Ἕλληνας Ἀκορνίων[49], «ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν»[49α] ἐπὶ Βυρεβίστα, ἐπιφορτισμένος μὲ δύσκολες διπλωματικὲς ἀποστολές, ὅπως ἐκείνη γιὰ διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Πομπήιο στὸ Μοναστήρι (Ἡράκλεια) τῆς Μακεδονίας. Τόσο πυκνὴ καὶ δυνατὴ εἶναι ἡ παρουσία Ἑλλήνων στὸν Δούναβι, ἤδη τὸ

---

46. Βλ. καὶ Δ. Κ. Σαμσάρης, *Ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Θράκης κατὰ τὴν ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα,* Θεσσαλονίκη 1980.

47. Πβ. Vasile Pârvan, *Inceputurile vietii romane la gurile Dunarii,* editia a II-a, îngrijită si adnotată de Radu Vulpe, Editura stiintifică, Bucuresti 1974, 193 σημ. 314.

48. Βλ. *Νέα Πολιτική,* 9, 1937, 1055.

49. Βλ. D. M. Pippidi, *Contributii la istoria veche a României,* Bucuresti 1967, 217· *I Greci nel basso Danubio,* Milano 1971, 147· «Acornion a lui Dionysios», *DIVR,* 16-17· Scythica Minora. *Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire,* Bucuresti - Amsterdam 1975, 34, 53, 55, 97, 118. V. Pârvan, *Dacia. Civilizatiile antice din ţările carpato - danubiene.* Editia a cincea revăzută si adnotată. Traducere după manuscrisul original francez inedit, note si îngrijire stiintifică de Radu Vulpe. Editura stiintifică. Bucuresti, 1972, 99, 100, 135, 190, 207. C. C. Giurescu - D. C. Giuressu, *Istoria Românilor,* I, Bucure-sti 1975, 28, 43-44. R. Vulpe, *Studia Thracologica,* Bucuresti 1976, 44. H. Daicoviciu, «Le caractère de la société et de l' Etat daces à l' époque classique», *Thraco - Dacia, Recueil d' études à l' occasion du IIe Congrès International de Thracologie,* Bucuresti 1976, 247· «Societatea dacică în epoca statului», *Studi Dacice,* Cluj - Napoca 1981, 36. G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae,* I, Serdicae, MCMLVI, no 13.

49α. Γιὰ τὶς πρῶτες διπλωματικὲς δραστηριότητές του βλ. H. Daicoviciu et I. Trynkowski, «Les rois daces de Burévista à Décébale», *Dacia*, 14, 1970, 162.

500 π.Χ., ὥστε νὰ ἀποκαλεῖται ἀπὸ τὸν Pârvan «ποταμὸς ἑλληνικός»![50] Τὴν δὲ ἀξία τοῦ Δουνάβεως ὡς ὑδάτινης ὁδικῆς ἀρτηρίας συλλαμβάνουν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους, ὅπως σημειώνει ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Condurachi[51]. Θρυλεῖται ἄλλως τε εἴσοδός τους στὸν Δούναβι καὶ μὲ τὴν πρωτοπόρο *Ἀργώ*[52].

Ἑπομένως ὁ πανθρακισμὸς καὶ ὁ συνακόλουθος πανρουμανισμός, ποὺ κατὰ καιροὺς ἐπανεμφανίζονται, ἀπισχναίνονται μέχρις ἐξουθενώσεως κατόπιν τῶν ἐπιστημονικῶν πορισμάτων διακεκριμένων Ρουμάνων. Ὁ δὲ ἀκριβὴς καθορισμὸς χώρου καὶ χρόνου ἐθνογενέσεως Ρουμάνων πραγματώνεται μὲ κρυστάλλινη διαύγεια καὶ πλήρη σαφήνεια ἀπὸ τὸν ἐπίσης Ρουμάνο Mitrea: «Ἡ ἐθνογένεση τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ συντελέσθηκε στὴν καρπαθιοδουναβικὴ περιοχή, ἡ ὁποία γενικὰ συμπίπτει μὲ τὸ ἔδαφος τῆς ἀρχαίας Δακίας»[53]. Φυσικὰ οὔτε στὴ Δακία νοεῖται ἐξάρτηση φυλετικῆς καθαρότητας ἀπὸ Ρωμαίους ἢ Λατίνους, ὅπως διατείνεται κατὰ τὸν παρελθόντα αἰώνα ὁ ὀνομαστὸς Ρουμάνος γλωσσολόγος καὶ ἐθνολόγος Hasdeu[54], τοῦ ὁποίου τὸν ἰσχυρισμὸ καθ' ὁλοκληρίαν ἀναιρεῖ πάλι Ρουμάνος, ὁ Grigore Nandris[55], καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Στρασβούργου. Τὴν ἀντίληψη Hasdeu, διάχυτη εὐρύτερα στὴ Ρουμανία, κατειρωνεύεται ὁ Γάλλος ἐθνολόγος Pittard[56]. Ἐξ ἄλλου ἀμιγεῖς φυλετικὰ δὲν εἶναι οὔτε οἱ Ρωμαῖοι.

---

50. Πβ. Vasile Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la valée du Danube,* Bucarest 192, 27. Πρωτοπορία στὴ διάδοση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ προηγμένης τεχνολογίας (VII-VI αἰ. π.Χ.) στὴν Εὐρώπη μὲ συγκροτημένο ἐργαστήριο στὸν Δούναβι ἀναγνωρίζεται σὲ Κυπρίους. Βλ. Miloje M. Vasic´, Colons grecs à Vinča, *Revue Internationale des Etudes Balkaniques (RIEB),* 1, 1935, 65-73.

51. Em. Condurachi, «Le Danube, berceau de la civilisation de l' Europe centrale et du Sud - Est», *4th International Thracian Conference...* Milan 1986, 44-45. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ.* Ἔκδοσις Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1974.

52. Βλ. P. Grimal, *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine,* Paris 1958, 48. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Ἀργοναῦτες καὶ οἱ προϊστορικὲς ἐκστρατεῖες», *Ἐλευθερία* (Λαρίσης), 24.6.1984, 8· «Ἑλληνικὴ ναυτιλία καὶ Βλάχοι», *Μετέωρα,* 42-43, 1988-1989, 155· C. Doumas, «What did the Argonauts seek in Colchis?», *Hermathena,* No. CL. Summer 1991.

53. Πβ. Ioan Mitrea, «Teritoriul de formare a poporului român, vatră luptei seculare pentru unitate si independentă, *Carpica,* 9, 1977, 39.

54. Πβ. B. P. Hasdeu, *Scrieri alese,* Bucuresti 1968, 326.

55. Βλ. Fiinţa Românească, 6, 1967, 36.

56. Eugène Pittard, *Les Races et l' Histoire,* Paris 1924, 12, 13. Διδασκόμενοι ἄλλως τε ὅσα ἄλλοτε ἔγραφε ὁ ἀρνησίπατρις Nicolae Iorga, *Histoire des Roumains de la péninsule des Balkans (Albanie, Macédoine, Epire, Thessalie* etc.), Bucarest 1919, 4, χωρὶς ν' ἀπουσιάζουν καὶ σήμερα μιμητές του, ὅπως ὁ P. Năsturel, κάποιοι θερμοκέφαλοι σχεδιάζουν «ἕνωση ὅλων τῶν Ρουμάνων μὲ τὴ Ρώμη». Πβ. Benedeto De Luca, *Gli Aromeni, Nel Nuovo Asseto*

Κατὰ μαρτυρία Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως[57], ὁ Φουφέτιος, ἄρχων τῆς παλαιᾶς καὶ ἀριστοκρατικῆς μητροπόλεως τῶν Λατίνων, ὀνειδίζει τοὺς Ρωμαίους γιὰ τὸ ταπεινὸ τῆς καταγωγῆς τους.

Δοθέντος πλέον ὅτι Δάκες καὶ Γέτες διακρίνονται ἀπὸ τοὺς Θρᾶκες, οἱ ὁποῖοι ἐπιπρόσθετα διαχωρίζονται ἀπὸ τὸν πληθυσμὸ τῆς βαλκανικῆς Μοισίας[58], οἱ Κοστοβῶκοι δὲν ἔχουν θρακικὴ καταγωγή. Συνεπῶς σφάλλονται ὅσοι ἐπηρεασμένοι ἀπὸ ἀναπόδεικτη εἰκασία, κατὰ τὴν ὁποία Κοστοβῶκοι ἐγκαθίστανται στὴ ΒΑ Θράκη μετὰ τὴν ὀδυνηρὴ περιπέτειά τους κατὰ μῆκος τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου. Γι' αὐτὸ ἐνδείκνυται νὰ ἀποσαφηνισθοῦν ἢ προσφυέστερα νὰ ἀχρηστευθοῦν

Balcanico, Roma 1919, 63. Oct. Barlea, «La Roumanie et Rome sous le prince Alexandre I. Cuza (1859-1866)», Societas Academica Dacoromana, *Acta historica,* 1, 1959, 103-280.

57. Πβ. III, 10: «Τυρρηνοὺς δὲ ὑποδεξαμένους καὶ Σαβίνους καὶ ἄλλους ἀνεστίους καὶ πλανῆτας βαρβάρους πάνυ πολλούς· ὥστε τὸ γνήσιον αὐτῶν… ποσοστὸν τοῦ ἐπεισάκτου καὶ ἀλλοφύλου». Βλ. καὶ Γ. Στ. Ἀλεξιάδης, *Νομικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ θεώρησις τῆς ἰδέας τοῦ Ἔθνους,* Ἀθῆναι, 10. Διακεκριμένοι δὲ ἐπιστήμονες ἀποκαλοῦν "Ἑλληνίδα πόλη" τὴ Ρώμη. Βλ. Jean Bayet, «Les origines de l' Arcadisme Romain», *Mélanges de l' Ecole Française de Rome,* 1920, 63. Jean Bérard, *La colonisation grecque de l' Italie méridionale et de la Sicile dans l'antiquité,* IIe éd., Paris 1957, 445 κ.ἑ. G. K. Galinski, *Aeneas, Sicily and Rome,* Prinston 1963, 172 κ.ἑ. G. Manganaro, «Un senatus consultum in greco dei Lanuvini e il rinuovo della cognatio con i Centuripini», *Rendiconti dell' Academia di Napoli* (RAN), 1963, 23· «Per una storia della Sicilia romana», *ANRW,* I, 1, 448-449. D. Kienast, «Rom und die Venus von Eryx», *Hermes,* 1965, 448 κ.ἑ. D. Roussel, *Les Si-ciliens entre les Romains et les Carthaginois,* Paris 1970, 129. Clara Gallini, «Che cosa intendere per ellenizzatione, Problemi di metodo», *Dialoghi di Archeologia,* 7, 1973, 165. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ "Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους",* Ἀθήνα 1984, 40-54.

58. Velizar Velkov, *Histoire de la Bulgarie des origines à nos jours,* Editiors Horvath Imprimerie d' Etat "Balkan" 1977, 31. Συνεπῶς προσφυέστατα κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα ὁρίζει ὁ Al. A. A. Stourdza, *La Roumanie n' appartient pas à la péninsule balkanique proprement dite ni comme sol, ni comme race, ni comme Etat.* (Mémoire à la Société de géographie). Bucarest 1904. Βλ. καὶ J. Haikin, «România nu este o tară balkanică», *Buletinul Soc. Regale Române de Geografie,* 38, 1919, 38. N. Iorga, *Εἰκόνες ἀπὸ τὴν σημερινὴ Ἑλλάδα καὶ πέντε διαλέξεις γιὰ τὴν σύγχρονη ἑλληνικὴ ζωή.* Μετάφρση ἀπὸ τὸ ρουμανικὸ τῆς Κας Μαρίκας Μανέσκου. Ἐκδόσεις «ΦΛΑΜΜΑ», Ἀθήνα 1931, 125, ὅπου πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Παπαναστασίου γράφει: «Ὅσον ἀφορᾶ ἐμᾶς: ἢ εἴμαστε βαλκανικοὶ καὶ τότε πρέπει νὰ μετοικήσουμε ἀπὸ τὰ Καρπάθια, ἢ εἴμαστε καρπαθιακοὶ καὶ δὲν ἔχουμε τίποτε στὰ Βαλκάνια. Ἂν καὶ πολιτεύομαι, τοῦτο δὲ μὲ ὑποχρεώνει σὲ τόση ἄγνοια, ὅπως ἄλλους, ποὺ πήγανε στὸ Συνέδριο», τὸ ὁποῖο εἶχε ὀργανώσει ὁ Παπαναστασίου ὡς Βαλκανικό, ὁ δὲ Iorga ἀρνήθηκε συμμετοχή του μὲ τὸ αἰτιολογικὸ ὅτι ἡ Ρουμανία δὲν εἶναι χώρα… Βαλκανική! Πόσοι, ἀλήθεια, Ἕλληνες, λεγόμενοι καὶ ἁρμόδιοι, γνωρίζουν τὴν ἀλήθεια;

ἐθνωνύμια, ὅπως Βόρειοι Θρᾶκες[59], ἐφ' ὅσον δηλώνουν λαοὺς ἐξωβαλκανικούς.

Εὔλογα ἡ ἀναζήτηση συνεχίζεται πέρα τοῦ Δουνάβεως. Κελτικὴ καταγωγὴ προτείνεται ἀπὸ τοὺς A. Reinach, G. Seure[60], καθὼς καὶ τελευταῖα ἀπὸ τὸν Gostar, ποὺ ἐγκαταλείπει τὸν ἀρχικὸ χαρακτηρισμὸ τῶν Κοστοβώκων ὡς βορείου κλάδου Δακῶν[61] καὶ καταλήγει στὴν ταύτισή τους μὲ Κέλτες, ἀλλὰ ἐκδακισμένους[62].

---

59. Πβ. I. I. Russu, *Daco - getii în imperiul roman (în afară provinciei Dacia traiană),* Bucuresti 1980, 11. Ἐξ ἄλλου ἀδόκιμα εἶναι τὰ σύνθετα ἐθνωνύμια Θρακο-γέτες, Θρακοδάκες ἢ Ἰλλυριο-δάκες, Ἰλλυριο-γέτες. Ὅμως νοητὴ εἶναι Θρακῶν, ὅπως καὶ ἄλλων, διασπορά, τῆς ὁποίας ἐπισημαίνονται κατὰ καιροὺς ἴχνη. Βλ. Chr. Mehlis, «Ein unbekanntes vorgaschichtliches Volk in Süddeutschland», *Petermanns geographische Mitteilu-ngen,* 59, 1913, 20-21· «Thrakisch-illyrisches Volkstum im vorgeschichtlichen Deutschland», *αὐτ.* 63, 1917, 329-333, G. G. Mateescu, «Nomi traci nel territorio scito - sarmatico», *ED,* 2, 1924, 227-238. Pârvan, *Getica,* 221-222, 238-247. I. Andriesescu, «Asupra răspîndirii nord-vestice a tracilor la începutul istoriei", *Inchinare lui Nicolae Iorga,* Cluj 1931, 1-11, Lad. Zgusta, *Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste,* Prague 1955, 59-208, 278-303 κ.ἄ. I. I. Russu, «Elementele traco-getice în Scythia si Bospo-rul Cimmerian», *Studi si Cercetări de istorie Veche (SCIV),* 9, 1958, 303-331. Γιὰ οὐσιαστικὴ καὶ ὑπεύθυνη μύηση στὴ Θρακολογία βλ. ἄρθρο μικρὸ ἀλλὰ πλούσιο βιβλιογραφικὰ τοῦ Cicerone Poghirc, «La reconstitution scientifique d' un monde disparu: Le monde thrace», Revue *des Etudes Sud - Est Européennes (RESEE)*, 14, 1976, 1- 4.

60. Κατὰ τὸν A. Premerstein, *ἔ.ἀ.,* οἱ ἀπόψεις δὲν ἔχουν καμμία ἰσχύ.

61. Βλ. ἀνωτ. σημ. 19. Ἐπίσης N. Gostar, «Καυκοήνσιοι. Ptolémée, III, 8, 3.», *Thraco-dacica, Recueil d'études à l'occasion du IIe Congrès International de Thracologie* (Bucarest, 4-10 Septembre 1976), Edité par les soins de C. Preda, Al. Vulpe et C. Poghirc, Bucurest 1976, 265-269· «La population de la Dacie avant la conquêle romaine. (Ptolémée, Géorg., III<8, 3)», *Le monde thrace. Actes du Ie Congrès International de Thracologie* (Bucarest 1976). Volume sélectif, Paris - Roma - Montreal - Pelham N.Y. 1982, 251-258.

62. Πβ. τουναντίον Ioan Horatiu Crisan, «Tezaurul de la fîntînile», *România pitoreascĕ* 3, 1974, 16: «…ὁ ταχὺς ἐκρωμαϊσμὸς τῶν Δακῶν ὀφείλεται καὶ στὴν παρουσία Κελτῶν»· «Rapports entre la culture géto-dace et la culture celtique», *IIe Congrès Intern. de Thracologie,* 100-104. Γιὰ τὴν τύχη τῶν Κελτῶν μετὰ τὴν ὁριστικὴ συντριβή τους στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἐπιστροφή τους στὰ βόρεια, στὸν Σκάρδο, ὅπου προσονομάζονται Σκορδίσκοι, καὶ στὸν Αἶμο, ἐνδεχομένως καὶ βορειότερα, ὅπου καταφθάνουν καὶ ἄλλοι, βλ. Θεόδ. Γ. Σαρικάκης, «Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν στὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ ρόλος τῶν Αἰτωλῶν», *Ἐπετηρίδα Ἑταιρείας Εὐρυτάνων Ἐπιστημόνων,* 1, 1990/91, 71-77.Milutin Garasanin, «Contributions à l' archéologie et à l' histoire des Scordisques», *A Pedro Bosch-Gimpera en el septuagesimo aniversario de su nacimiento,* Mexico 1963, 173 κ.ἑ. G. Alföldy, «Des territoires occupés par les Scordisques», *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae,* 12, 1964, 112 κ.ἑ. V. Zirra, «Scordisci», *DIVR,* 535-536. Fanoula Papazoglou, *The central balkan tribes in pre-roman times: Triballi, Autariatae, Dardanians, Scordisci and Moesians,* Amsterdam 1978. Scarlat Lambrino, «Décret d' Histria en l' honneur d'Agathoclès», *Revue des Etudes Roumaines (RER),* 5-6, 1960, 195 καὶ 217, ὅπου γιὰ «μιγάδες Ἕλληνες», ποὺ ἐκλατινισμένοι, δίγλωσσοι ἢ καὶ τρίγλωσσοι, – καὶ ὄχι οἱ ἀλατίνιστοι Κέλτες – συμβάλλουν στὸν

Οἱ P. S. Schafarik, Niederle, Zdenek Nejedly κ.ἄ. ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ Κοστοβῶκοι εἶναι φύλο σλαβικό, ἂν καὶ δὲν φέρουν κανένα σλαβικὸ ἀνθρωπωνύμιο, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Müllenhoff[63], ὁ ὁποῖος μετὰ τὶς ἐπανειλημμένες προσπάθειες ἐτυμολογήσεως τοῦ ἐθνωνυμίου Κοστοβῶκοι ἀπὸ τὴ σλαβικὴ γλώσσα, συμπεραίνει ὅτι δὲν εἶναι σλάβοι.

Ὁ Hasdeu[64] εἰκάζει ἀλβανικὴ καταγωγὴ τῶν Κοστοβώκων. Ἐρασιτεχνικὰ δὲ

ἐκρωμαϊσμὸ τῶν Δακῶν, ὅπως συμβαίνει και στὰ ἀδριατικὰ παράκτια τῆς Βαλκανικῆς, ὅπου προηγεῖται ἡ ἑλληνικὴ παρουσία καὶ συνακόλουθη ἑλληνικὴ ἐπίδραση, σύμφωνα μὲ διαπίστωση τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ M. Garasanin, *Sources archéologiques de l'AIESEE,* Bucarest 1970, 291.Ἀνότητα εἶναι ὅσα γράφει ὁ Σωκράτης Λιάκος, *Τεκμηρίωσι τῆς Κελτογλωσσίας τῶν Ἀρχαιομακεδόνων καὶ ἐπισφράγιση τῆς Ἀρχαιομακεδονικῆς καταγωγῆς τῶν Ἀρμάνων,* ἄ.χ.τ. Γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου βλ. C. Poghirc, «Consideratii asupra lexicului limbii macedonene vechi», *Studii si Cercetări Lingvistice (SCL),* 8, 1957, 30 κ.ἑ. καὶ γαλλιστὶ ἐν *RRL,* 12, 1967, 19-36, καὶ *Philologica et Linguistica,* Bochum 1983, 37-47. Jean N. Kalléris, *Les anciens Macédoniens. Etude linguistique et historique,* Collection de l' Institut Français d' Athènes, Athènes, I, 1954, II, 1976. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης (21 π.Χ.)», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1989,* 232 κ.ἑ. Ἀνατύπωση, Ἰωάννινα 1989, στὴ σειρὰ μελετημάτων αὐτοτελῶν καὶ σὲ ἀνάτυπα τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, καθὼς καὶ *Πρακτικὰ Α΄ Ἀρχαιολογικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Συνεδρίου Αἰτωλοακαρνανίας,* Ἀγρίνιο, 21-22-23 Ὀκτωβρίου 1988, Ἔκδοση 1991, 86 κ.ἑ.

63. Karl Müllenhoff, *Deutsche Altertumskund,* II, Berlin 1887, 86-87.

64. B. P. Hasdeu, «Cine sînt albanezii?», *Analele Academiei Române, Memoriile Sectiunii Literare,* serie II, XXIII, 103-113, ὅπου προγόνους τῶν Ἀλβανῶν θέλει τοὺς Κοστοβώκους, τῶν ὁποίων τὴν κοιτίδα ὁρίζει στὴν παρακαρπαθιακὴ Δακία. Ὅμως τοὺς ἀκραιφνεῖς Ἀλβανούς, ποὺ αὐτοαποκαλοῦνται *Σκυπιτάροι,* οἱ ἐγκριτότεροι βαλκανολόγοι θεωροῦν ὡς ἀπογόνους Θρακῶν καὶ ὄχι Ἰλλυριῶν ἢ Δακῶν, θρακικὴ δὲ ἀντίστοιχα καὶ τὴν σκυπιταρικὴ γλώσσα. Σχηματικὰ οἱ Σκυπιτάροι φέρονται νὰ προέρχονται: Ι. – Ἀπὸ τὸ Ἀρτζεμπαϊτζάν (!), κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἄγκυρας Ahmet Aydinli, ὁ ὁποῖος τοὺς ἀποκαλεῖ Τούρκους. ΙΙ. – Ἀπὸ τὸ Ἡνωμένο Βασίλειο (!), κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Σόφιας Rusi Stoikov, ποὺ συνδέει τὴν ἐμφάνισή τους μὲ τοὺς Νορμανδοὺς. ΙΙΙ. – Ἀπὸ τὴ νότια Ρωσία, Μεγάλη Σκυθία, κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Μονάχου G. Stadtmüller. IV. – Ἀπὸ ἀπροσδιόριστο ἐπακριβῶς χῶρο τῆς Βαλκανικῆς μὲ δύο ἐκδοχὲς προελεύσεως: 1. – Θρακικῆς, τὴν ὁποία ὑποστηρίζουν οἱ περισσότεροι καὶ ὀνομαστότεροι βαλκανολόγοι, π.χ. H. Barić, Vl. Georgiev, C. Poghirc, A. Rosetti, I. I. Russu, M. D. Savić, P. Skok, P. H. Stahl κ.ἄ. 2. – Ἰλλυρικῆς, τὴν ὁποία παντοιοτρόπως προβάλλουν οἱ Σκυπιτάροι καὶ τὴν προτείνουν οἱ G. Weigand, Th. Capidan κ.ἄ., ἀλλὰ ἀποκλείουν αὐτοχθονία Σκυπιτάρων στὸν χῶρο τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας. Βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις γιὰ καθένα μνημονευόμενο βαλκανολόγο βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀλβανοί, Ἀρβανίτες - Βορειοηπειρῶτες», *Παρνασσός,* 34, 1992, 401-424, ἰδίως δὲ ἀνάτ., μὲ Πρόλογο τοῦ Προέδρου τοῦ Συλλόγου Ἀρβανίτικου Πολιτισμοῦ Ἄνω Λιοσίων «Ἡ Γρίζα» φαρμακοποιοῦ Ἀλεξάνδρου Σύρμα καὶ Εὑρετήρια ὀνομάτων, καθὼς

στὴν Ἑλλάδα[65] ἐπιχειρεῖται συσχέτισή τους μὲ τοὺς Δάκες τοῦ Κεκαυμένου, ἤτοι τοὺς Βλάχους[66].

Ἐν τέλει, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀπάντηση – μερικὴ ἢ σχετική – ἡ ὁποία δόθηκε ἕως τώρα στὰ ἐρωτήματα, ποὺ ἀφοροῦν στὴν ἐτυμολογία τοῦ ἐθνωνυμίου Κοστοβῶκοι, στὴν κοιτίδα, στὴν ἐθνότητα, ἐπιπρόσθετα δὲ καὶ στὰ κίνητρα[67]

καὶ «Ἀλβανία», *Νέα Ἑστία,* 13, τεῦχος 1619, 1994, 80-97. Εἰδικὰ δὲ γιὰ τὸ θέμα Ἰλλυριῶν καὶ γλώσσας τους εὔκολη καὶ σύντομη ἐνημέρωση βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἰλλυρία» καὶ «ἰλλυρικὴ γλώσσα», *Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Λαροὺς-Μπριτάννικα,* τόμος 29ος, 160-162.

65. Βλ. Σωκράτης Ν. Λιάκος, *Τί πράγματι ἦσαν οἱ Σκλαβῆνοι (= Asseclae) ἔποικοι τοῦ Θέματος Θεσσαλονίκης (Δρουγουβῖται - Ρυγχῖνοι - Σαγουδᾶτοι),* Θεσσαλονίκη 1971, 140. Γιὰ τὴν ἀναξιοπιστία καὶ ἀσάφεια τοῦ Κεκαυμένου εἶναι πρόσφατες οἱ ἐπισημάνσεις τῶν Ρουμάνων Poghirc καὶ Năsturel. Βλ. *Romanica Aenipontana,* 14, 1987, 344, καὶ *Les Aroumains,* INALCO, 1989, 51 σημ. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου», *Θεσσαλικὰ Χρονικά,* 11, 1976, 90-119· *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι,* Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, Ἀθῆναι 1993, 44-73· «La révolte des Larisséens en 1066», *La Thessalie, Actes de la Table-Ronde* 21-24 Juillet 1975 – Lyon, Collection de la Maison de l' Orient Méditerranéen No 6, Série Archéologique 5, Lyon - Paris 1979, 303-318. Γιὰ τὴν εὐμενῆ ἀπήχηση τῆς ἀνακοινώσεως βλ. *Ἐλευθερία* (Λαρίσης), 7.10.1975, ὅπου δημοσκόπηση Ἀπ. Κατσιλέρου, καὶ *Γλωσσολογία*, 5-6 1986-87, 155 σημ. 1, ὅπου ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ Bruno Helly.

66. Ἀνάγλυφη ἄγνοια ἢ τυφλὴ ἀντιγραφὴ προπαγανδιστικῶν ἐπινοημάτων φανερώνουν ὅσα περὶ Βλάχων γράφουν οἱ Γιάννης Ἀδάμου καὶ Ἀλ. Κελέσης. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Πολιτισμικὰ καὶ ἐθνικῶς ἐπιβλαβῆ ἀπολίτιστα», *Τρικαλινά,* 16, 1996, 103 κ.ἑ.· «Σύγχρονα μειονοτικὰ ζητήματα καὶ ἑλληνικὲς εὐθύνες», *Νέα Ἑλλοπία,* 3, 1996, 35β καὶ σημ. 35. Προπαγανδιστικὰ δὲ παρασκευάσματα, καταχωρισμένα ἐνωρίτερα στὸ κατ' ἐξοχὴν ὄργανο τῆς προπαγάνδας ἀφελληνίσεως τῶν βλαχοφώνων, αὐτοαποκαλουμένων Ἀρμάνων, τῶν ὁποίων ἡ ἑλληνικότητα ἀποδεικνύεται διεπιστημονικά, προσφέρει σὲ Ἀπογευματινὸ γυναικῶν καθηγήτρια χημείας Λυκείου, συσχετίζοντας σκόπιμα τὸ γυναικεῖο ὄνομα Σύρμω ἢ Σύρμα δημοτικοῦ τραγουδιοῦ μὲ τὸ ἀνθρωπωνύμιο Σύρμος τοῦ βασιλιᾶ τῶν Τριβαλλῶν, φύλου θρακικοῦ. Πβ. *Zborlu anostru,* 2-3, 1993, 4-8. Τὶς "ἀλχημεῖες" της διαλύει μὲ δυνατὴ τεκμηρίωση ὁ φιλόλογος - διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ πρόεδρος τοῦ Φιλολογικοῦ Ἱστορικοῦ Λογοτεχνικοῦ Συνδέσμου (Φ.Ι.ΛΟ.Σ.) Τρικάλων Θεόδωρος Ν. Νημᾶς, «Τελευταία ἀπάντηση στὴν κ. Ζωὴ Παπαζήση - Παπαθεοδώρου», *Τρικαλινὰ Νέα,* 30.4.1997, 8· *Ἡ Ἔρευνα,* 30.4.1997.

67. Βλ. *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (ΙΕΕ),* Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν Α.Ε., 6, 1976, 144, 174, 203. Εὐνόητες δὲ εἶναι καὶ οἱ δυσχέρειες γιὰ τὴν ἐξακρίβωση τῆς ἐθνότητας, ὅταν καὶ τῆς Βαλκανικῆς οἱ αὐτόχθονες ἀρχαῖοι λαοί, Ἰλλυριοί, Θρᾶκες, συνάμα δὲ καὶ οἱ ὑπερδουνάβιοι Δάκες, ἱστορικὰ ἀφανίζονται. Πβ. D. Zakythinos, «La synthèse byzantine», *Les peuples de l' Europe du Sud - Est et leur rôle dans l' histoire* (Byzance et les peuples du Sud - Est Européen), *1er Congrès International des Etudes Balkaniques et Sud - Est Européennes,* Sofia, 26. VIII-1.X.1966, Rapport pour la séance plenière, Sofia 1966, 15: «Historiquement, Illy-

καθόδου, εἶναι ὁπωσδήποτε βέβαιο ὅτι ἡ ἀντίσταση τῶν Ἐλευσινίων[68] γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ἱερᾶς πόλεως καθίστανται πολύτιμο πρότυπο τῶν μετέπειτα ὑπερμάχων καὶ προμάχων τῶν πατρίων, ἱερῶν καὶ ὁσίων. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἑρμηνεία δίνει ὁ Σπ. Λάμπρος ὑποδεχόμενος ἐπιφανεῖς Γάλλους ἐπισκέπτες στὴν αἴθουσα τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσὸς κατὰ τὴν αὐγὴ τοῦ λήγοντος αἰώνα. Ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς ξένους ἀκροατὲς τονίζει καὶ συνιστᾶ: «Δὲν πρέπει ν' ἀμελήσετε νὰ ἐπισκεφθῆτε ἐγγὺς ἐδῶ τῶν Ἀθηνῶν τὰ ἐρείπια τῆς Ἐλευσῖνος, τῆς ἱερᾶς πόλεως τῆς Δήμητρος. Εἰς ἄνδρα Γαλάτην, τὸν Φραγκῖσκον Λενορμάν, χρεωστοῦμεν τὴν ἀνασκαφὴν τῶν προπυλαίων τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς θεᾶς. Τώρα δὲ πρόκειται πρὸ ἡμῶν πᾶν ὅ,τι περιεσώθη ἐκ τοῦ μεγάλου τούτου ἱεροῦ, ὅπερ διετηρήθη ἐπὶ αἰῶνας ὅλους. Οἱ ἱερεῖς αὐτοῦ, οἵτινες ἐμύουν τοὺς πιστοὺς τὰ μεγάλα μυστήρια, διεφύλαξαν αὐτὰ καὶ κατ' αὐτῆς τῆς νέας θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ δὲ θρησκευτικὴ αὕτη ἐμμονὴ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸ θάρρος καὶ τὴν δύναμιν νὰ ὑπεραμυνθῶσι καὶ τοῦ ἱεροῦ ἐδάφους ἐναντίον τῶν βαρβάρων ἐπιδρομέων. Ἐπί τινος τῶν λίθων τῶν ἀνακαλυφθέντων κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἀναγινώσκομεν τὸ ὄνομα ἑνὸς τῶν ἱεροφαντῶν τούτων, ὅστις, προηγούμενος αἰῶνας ὅλους τῶν ἱεραρχῶν καὶ ἱερέων τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ἀγῶνος, ἔσωσε τὴν ἱερὰν πόλιν, ἀπειλουμένην ὑπὸ τῶν Κοστοβώκων»[69].

---

riens, Thraces et Daces disparaissent. Les témoignages des sources sont rares et c' est à l' Archéologie qu' il faudra dorénavant demander le supplément d' information». Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐθνολογικὰ καὶ πολιτισμικὰ Βαλκανικῆς», *Ἑλλοπία,* 33, 1997, 25-29.

68. Δὲν εἶναι μόνοι. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Θεσπιεῖς κατὰ Κοστοβόκων καὶ στρατολογία Ἑλλήνων επὶ Ρωμαιοκρατίας», *Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν*, Α΄ α΄, 1988, 291-306.

69. Σπυρίδων Π. Λάμπρος, *Λόγοι καὶ ἀναμνήσεις ἐκ τοῦ Βορρᾶ.* Ἐν Ἀθήναις 1909, 33.

ΠΛΑΤΩΝ, ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ, 51, 1999-2000, 119-131.0)0

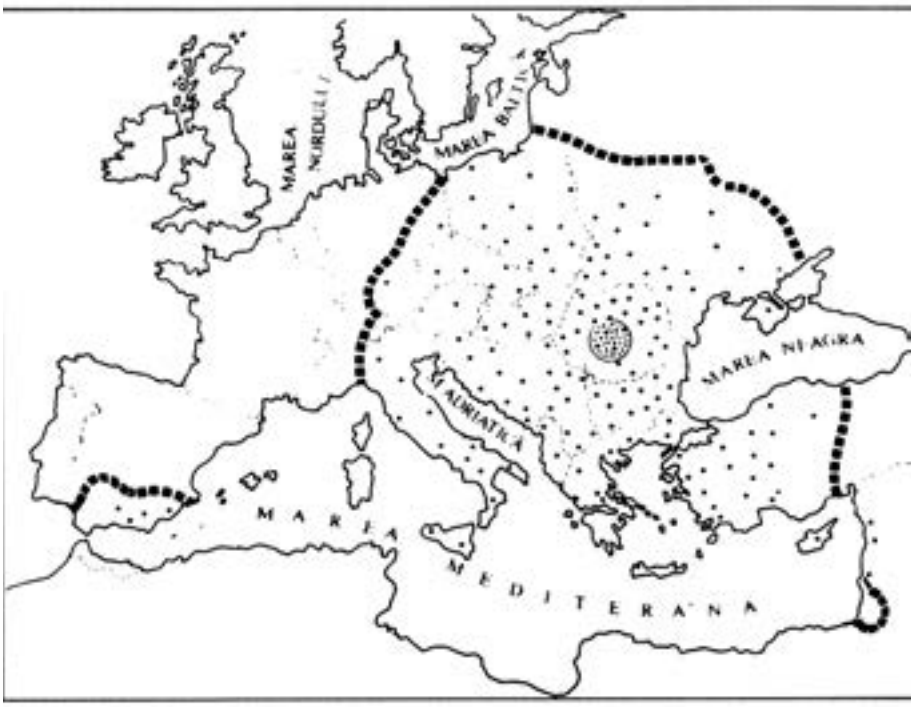

Fig. 1 - Spatiul tracic

Ἀνεδαφικὸς ἐπεκτατισμὸς Ρουμάνων

ΣΧΟΛΙΑ ΣΕ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΟΥ

Πρὸ τῆς καθιερώσεως τῶν ἀνὰ τετραετία διεθνῶν συνεδρίων ἡ Ἑταιρεία Βοιωτικῶν Μελετῶν ἐπιδόθηκε στὴν ἐπιστημονικὴ προσπέλαση τῆς Βοιωτικῆς μὲ σειρὰ διαλέξεων στὴν αἴθουσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ὅπου πραγματώθηκαν καὶ δύο τῆς ταπεινότητός μου, συναφεῖς, ἐπιγραφόμενες " Ἡ Βοιωτία κατὰ τὴν Ρωμαιοκρατία" καὶ "Πλούταρχος ὁ πραγματικώτερος δάσκαλος τῆς Εὐρώπης".

Τὸ ἔτος 2000, παραμονὴ τῆς τρίτης χιλιετίας, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ 2001 ὡς "Εὐρωπαϊκοῦ Ἔτους Γλωσσῶν", ἡ ἀναπόληση τοῦ Πλουτάρχου παρέχει πιθανότητα ἐποικοδομητικοῦ προβληματισμοῦ καὶ ἐνδεχομένως διανοίγει δυνατότητες κατανοήσεως τῆς σημερινῆς εὐρωπαϊκῆς Βαβέλ,[1] τῆς ὁποίας τὰ αἴτια καὶ ἡ ἐσκεμμένη δημιουργία διαφεύγουν τὴν προσοχὴ τῶν πολλῶν, ἰδίως δὲ οἱ ἐλλοχεύουσες παντοειδεῖς ἐπώδυνες ἐπιπτώσεις, ἀκόμη καὶ οἰκονομικές, ἂν καὶ ἐγκαιρότατα καὶ ἐγκυρότατα ἐπισημάνθηκαν ἀπὸ τὴν ἐγκριτότερη ἐπιστημονικὴ προσωπικότητα τοῦ αἰώνα μας, τὴν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Βρυξελλῶν Claire Préaux.[2]

Ἡ σοφὴ Βελγίδα δημόσια ἀποτάθηκε στοὺς ὑπουργοὺς Παιδείας τῆς ἀρτιπαγοῦς τότε Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητας (ΕΟΚ) τῶν Ἕξ κρατῶν-μελῶν προειδοποιώντας ὅτι οἱ διαφαινόμενες καὶ ἐπιδιωκόμενες ἄλλως τε διευρύνσεις ἐπιβάλλουν τὴν ἐπίσπευση τῆς ἐξασφαλίσεως μιᾶς ἑνιαίας ἐπίσημης γλώσσας τῆς Εὐρώπης. Ἐπιμελέστατα προλαμβάνει ὁποιαδήποτε προσπάθεια ἀποδοχῆς μιᾶς τῶν συγχρόνων εὐρείας χρήσεως γλωσσῶν, π.χ. τῆς ἀγγλικῆς,[3] ἐπειδὴ σύγκαιρα διαπιστώνει ἐνστάσεις, πρωτίστως ἀπὸ Γαλλία, καὶ προβλέπει βαθ-

---

1. Βλ. Ἀγόρω (Ρίτα) - Ἐλισάβετ Λαζάρου καὶ Ἀχιλλεὺς Λαζάρου, *Ἐθνικὰ καὶ Μειονοτικὰ Θέματα,* Ἀθήνα 1993, 37, ὅπου ἑνότητα "Ε.Ο.Κ. καὶ ὁ Πύργος τῆς Βαβέλ".
2. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "*Συνεχεῖς ἀγῶνες γιὰ τὴ γλώσσα", Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος,* 20.1.1994, 7,8, καὶ *Ἐθνικὰ Θέματα καὶ Κρατικὴ Ἀκηδία,* Πελασγός [Ἀθῆναι] 2001, 21 ὅπου ἀνακοίνωση *"Ἡ πρωτοβουλία τῆς Γαλλικῆς Προεδρίας καὶ ἡ θέση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὴν Ε.Ε.".*
3. Βλ. Bernard Cassen, "Η ἀγγλικὴ γλώσσα φορέας τοῦ πολιτιστικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ", στὴ συνάντηση Ἀλγερίου, 11 καὶ 15 Ὀκτωβρίου 1977. Πβ. Ν. Σπ. Κονεμένος, *Τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας.* Ἐκδόσεις Φιλόμυθος, Ἀθήνα 1993, 259-260. Ζαν-Μορίς Ριπέρ, "Πῶς θὰ ἀποτινάξουμε τὸν ζυγὸ τῶν ἀγγλικῶν", *Τὸ Βῆμα,* 20/3/2001, 45.

μιαῖα ἰσχυρότερες, κατ᾽ ἐξοχὴν ἀπὸ Γερμανία. Διακηρύσσει δὲ πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις τὴν ἀναγκαιότητα τῆς μιᾶς γλώσσας καὶ πρὸς πρόληψη ἀφόρητης οἰκονομικῆς ἐπιβαρύνσεως τῆς ΕΟΚ καὶ μετέπειτα Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως (ΕΕ) ἐξ αἰτίας τῆς συνεχοῦς αὐξήσεως τῶν δαπανῶν γιὰ μεταφραστὲς καὶ διερμηνεῖς.[4] Δὲν ὑποκύπτει στὸν πειρασμὸ προσφυγῆς σὲ κάποια τεχνητὴ γλώσσα.[5] Ἐπίμονα καὶ πειστικὰ προτείνει ὡς κοινὸ εὐρωπαϊκὸ γλωσσικὸ ὄργανο γλώσσα, στὴν ὁποία ἐνυπάρχουν ὅλες οἱ εὐρωπαϊκὲς καὶ ἡ ὁποία ἐμπεριέχεται σὲ ὅλες![6] Ἁπλούστατα ὑπαινίσσεται τὴν ἑλληνική, ἀναλαμβάνοντας μὲ δημοσιεύσεις τὴν πλήρη πληροφόρηση πάντων πρὸς ἄρση ἀντιρρήσεων, δισταγμῶν, ἐπιφυλάξεων, μάλιστα καὶ διδακτικῆς φύσεως.[7] Ὡστόσο παραγνωρίζεται ἡ πρωτοβουλία της, ἡ ὁποία ἔχει καὶ παρελθὸν καὶ παρόν, οἱ δὲ συνέπειες δὲν ἀργοῦν νὰ φανοῦν.

Μόλις οἱ χῶρες-μέλη τῆς ΕΟΚ γίνονται 10, ἡ γλωσσικὴ κατάσταση προβάλλει μὲ πρόσθετα προβλήματα. Διότι ἀποκαλύπτεται ὅτι δὲν ὁμιλοῦνται ἀντίστοιχα ἰσάριθμες γλῶσσες ἀλλὰ 33 ἢ κατ᾽ ἄλλην ἐκδοχὴ 43, συνάμα δὲ 66 διάλεκτοι,[8] γιὰ τὶς ὁποῖες ἀσκοῦνται κιόλας πιέσεις, ὥστε νὰ ἀναγνωρισθοῦν ὡς γλῶσσες, "ἀλλὰ οἱ ... γλωσσικὲς διαμάχες ἀκόμα μαίνονται".[9]

Ὁπωσδήποτε διαφωτιστικὴ διαφαίνεται συνοπτικὴ ἀναφορὰ στὰ κίνητρα καὶ στὰ κριτήρια τῶν διαστάσεων τῶν γνωμῶν γιὰ τὶς γλῶσσες τῶν χρόνων τοῦ Πλουτάρχου (46-127 μ.Χ.), τοῦ ὁποίου ἡ πληροφορία ἀποβαίνει ἐπίμαχη καὶ

4. Βλ. Φρ. Γλίγορα (Gligora), "Ὑπὸ τὴ σκιὰ τοῦ Ὀλύμπου", *Ἑλληνικὴ Διεθνὴς Γλώσσα*, 11, 1992,60: "Τὸ Μάρτιο τοῦ 1988 στὶς Βρυξέλλες στὴν Εὐρωπαϊκὴ Κοινότητα ὑπῆρξαν 430 διερμηνεῖς καὶ σ' αὐτοὺς προσθέσαμε ἄλλους 1400 γιὰ τὶς ἔκτακτες ἀνάγκες. Γι' αὐτοὺς τοὺς διερμηνεῖς ξοδέψαμε τὸ 38% ἀπὸ τὸν προϋπολογισμό".

5. Andrea Chiti-Batelli, "Le défi de l' esperanto", *Bulletin européen,* 532 ,1994,10.

6. Ὀλυμπία Λιάτσου, "Made in Greece 150.000 ἀγγλικὲς λέξεις", *Ἐλευθεροτυπία, 16.4.1997,* καὶ Ἀριστ. Ε. Κωνσταντινίδης, " Ἡ ἑλληνικὴ στὸ λειξιλόγιο τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Λίγες εἶναι οἱ χῶρες ποὺ προσπαθοῦν νὰ ἀντισταθοῦν στὴν εἰσβολὴ τῆς ἀγγλικῆς", *Ἡ Καθημερινή,* 26.1.1997, 31. Ὡς πρὸς τὸν ὑπότιτλο πβ. Gian Carlo Fighiera, "L' anglais et les langues de la Communauté Européenne", *Bulletin européen,* 510, 1992, 19: "Revenons à la Communauté Economique Européenne qui refuge l' hégémonie d' une langue, nommément l' anglais".

7. Βλ. Claire Préaux, "Lettre aux ministres d' aujourd' hui et de demain pour la défense du Grec", *Le Flambeau,* 41, 1958, 145-149. Πρόσθετη χάρη τῆς ἑλληνικῆς εἶναι ἡ ἀδιάλειπτη συνέχειά της, ἡ ἀειζωΐα καὶ ἡ ἑνότητα. Βλ. Γ. Ν. Χατζιδάκις, "Περὶ τῆς ἑνότητος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης", *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου,* 5, 1908/9, 47-151. H. Pernot, *D' Homère à nos jours,* Paris 1921. Μεταγενέστερη ἐνδιαφέρουσα βιβλιογραφία βλ. Gyula Moravcsik, " Ἑλληνολογία ἢ περὶ τῆς ἑνότητος τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν", *ΕΕΦΣΠΑ,* 20, 1969-1970, 319 σημ. 2.

8. Βλ. *Ἡ Καθημερινή,* 28.10.1981.

9. Πβ. *Ἡ Καθημερινή,* 24.10.1999, 74.

ἀποτελεῖ ἀπαρχὴ μακρᾶς συζητήσεως. Ὁλόκληρος δὲ τόμος[10] εἶναι ἀφιερωμένος στὴ γλωσσικὴ κατάσταση τῆς αὐτοκρατορίας. Εἰδικὰ ὁ Πλούταρχος γράφει: *"ὡς δοκεῖ μοι περὶ "ρωμαίων λέγειν" ὧν μὲν λόγῳ νῦν ὁμοῦ τι πάντες ἄνθρωποι χρῶνται".* Δὲν ἀφίσταται δὲ σημαντικὰ ἡ γνώμη τοῦ Πλινίου τοῦ Πρεσβυτέρου (23-79 μ.Χ.)[12], ἐνῶ σὲ μαρτυρία τοῦ Κικέρωνος (106-43π.Χ.) ἀπεικονίζεται παραστατικὰ ἡ πρόοδος στὸ ἐνδιάμεσο διάστημα μὲ ἀντιπαραβολὴ τῶν στενῶν ὁρίων χρήσεως τῆς λατινικῆς στὴν ταυτόχρονη οἰκουμενικότητα τῆς ἑλληνικῆς: *"nam si quis minorem gloriae fructum ex Graecis versibus percippi quem ex Latinis, vehementer errat, propterea quod Graeca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiguis sane, continetur".*[13]

Ὅμως χρήσιμη κρίνεται καὶ ἡ παρουσίαση τῶν πρώτων παρατηρήσεων, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν στὴν ἀπόδοση ἢ μὴ τῆς πραγματικότητας. Διότι πιστεύεται ὅτι ἡ πληροφορία τοῦ Πλουτάρχου ἐνέχει κάποια δόση ὑπερβολῆς. Ἐπὶ πλέον ἐπιχειρεῖται στένωση τῆς ἀξιοπιστίας του μὲ ἀμφισβήτηση τῆς λατινομάθειας σὲ βαθμὸ ποὺ δὲν ἐπιτρέπει ἔκφραση γνώμης μὲ τόση βαρύτητα.'Εν τούτοις εἶναι ἀναμφισβήτητος ὁ τίτλος τοῦ Ρωμαίου πολίτου, ποὺ κατέχει ὁ Πλούταρχος καὶ συνεπάγεται γνώση τῆς λατινικῆς.[14] Ἐξ ἴσου ἐξακριβωμένη ἀποδεικνύεται καὶ ἡ διαμονή του στὴ Ρώμη,ὅπου, ἂν καὶ ἀναστρέφεται Ρωμαίους φίλους του διγλώσσους, ἐξάπαντος βελτιώνει τὴ λατινομάθειά του, ὥστε νὰ συμβουλεύεται καὶ ἀρχειακὲς πηγές, λατινικές, ὅπως συνάγεται ἀπὸ νεώτερες ἔρευνες. Ἐπίσης δὲν εὐσταθοῦν ἀπόλυτα ὅσα τοῦ καταμαρτυροῦν γιὰ ἀνελίξεις του σὲ τυπικά, τιμητικά, ἀνώτερα ρωμαϊκὰ ἀξιώματα, ποὺ πάντοτε ἀπαιτοῦν καὶ ἐπάρκεια γλωσσική, λατινική.

Ἀπαραίτητα δὲν περνοῦν καὶ τὰ λεγόμενα τοῦ Κικέρωνος. Ἐναντίον του βάλλουν λόγῳ ὑπερασπίσεως φίλου του, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ Ρωμαῖος πολίτης, χρησιμοποιεῖ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα ἀντὶ τῆς λατινικῆς, ἐπιβεβλημένης κατὰ κανόνα ἐνώπιον ρωμαϊκῶν ἀρχῶν. Ἐξ ἄλλου ὁ Κικέρων βάλλεται, ἐπειδὴ μὲ ἀποστολὴ ἐπίσημη στὸν Ἀκράγαντα, δὲν ὁμιλεῖ λατινικὰ ἀλλὰ ἑλληνικά!

---

10. *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt.Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung, herausgegeben* von H. Temporini, II Prinzipat, I. Band, Berlin - New York, 1974, Band 1975 (1983) II, 29, 2.

11. Πλουτάρχου, *Συμπ.*, VII, 8 Πβ. καὶ C.P. Jones, *Plutarch and Rome,* Oxford 1971.

12. Πλινίου τοῦ Πρεσβ., *Hist. nat.* III, 39.

13. Κικέρωνος, *Pro Archia* 10, 13.

14. Πβ. Michel Dubuisson, "Problèmes du bilinguisme romain", *Les Etudes Classiques,* 49, 1981, 42. "Claude, tout philhellène qu' il était par ailleurs, considérait ainsi que "quiconque ne parlait pas la langue des Romains" ne pouvait être considéré comme Romain".

Ἤδη κατὰ τὸν 19ον αἰώνα ὁ διαπρεπέστερος ἱστορικὸς τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητας Γερμανὸς καθηγητὴς Th. Mommsen, βραβεῖο Νομπέλ, διακρίνει στὶς κινήσεις τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος πρόθεση ἱδρύσεως πλήρους ἑνότητας κρατικῆς, ρωμαιοελληνικῆς, μὲ συγχώνευση τῶν δύο γλωσσῶν καὶ δύο πολιτισμῶν. Μὲ τὸν ξένο καθηγητὴ στὸ ὁμολογουμένως μεγαλειῶδες σχέδιο συμφωνεῖ καὶ ὁ ἀπόδημος Ἕλληνας Ψυχάρης[15] ὡς καθηγητὴς τῆς Πρακτικῆς Σχολῆς Ἀνωτάτων Σπουδῶν Γαλλίας. Παράλληλα ὁ σύγχρονός τους Γερμανὸς ἐπίσης καθηγητὴς Γουσταῦος Χέρτσμπεργ συγγραφέας τῆς " Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους", ὑπογραμμίζει τόσο τὴν ἐνεργὸ βούληση ὅσο καὶ τὶς πολλαπλὲς καὶ πολυσχιδεῖς δεξιότητες τῶν Ἑλλήνων,[16] τὶς ὁποῖες προφανέστατα ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ ὡς κατακτητὴς τῆς Γαλατίας ἐπιτόπια διαπιστώνει, καθὼς καὶ τὶς ἑλληνικὲς ἐπιδράσεις, μάλιστα ἐξαιρετικὰ ἔντονες,[17] ὥστε Γάλλοι εἰδικοὶ τῶν ἡμερῶν μας προσονομάζουν τὸν χῶρο Gallia Graeca,[18] ὅπως Ἱσπανοὶ ὁμόλογοί τους τμῆμα τῆς ἰβηρικῆς χερσονήσου Hispania Graeca.[19]

Ὅσα συντελέσθηκαν στὴ Γαλατία, " Ἑλληνικὴ Γαλλία", μαρτυρεῖ ἀρχαία πηγή, ὁ Βάρρων, Μᾶρκος Τερέντιος Ρεατῖνος (116-27 π.Χ.), ἀναφέροντας σαφέστατα ὅτι οἱ Μασσαλιῶτες ἦσαν τρίγλωσσοι, χρῆστες τῆς ἑλληνικῆς, τῆς κελτικῆς καὶ τῆς λατινικῆς, τῆς δὲ τελευταίας πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως.[20] Ἐπὶ πλέον κατὰ ἐπιγραφικὴ μαρτυρία, ἡ ὁποία ἦλθε στὸ φῶς κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα, ἡ λατινικὴ διδάσκεται κιόλας ἀπὸ Ἕλληνες!

" Ἀθηνάδης Διοσκουρίδου γραμματικὸς Ρωμαϊκός". [21] Στὸν αἰώνα μας ἐπιμαρτυροῦνται καὶ ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Aix-en-Provence F. Benoît, τοῦ ὁποίου οἱ ἔρευνες ἐκτείνονται στὴν ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ περίοδο. Τὰ

15. J. Psichari, *Etudes de Philologie néo-grecque. Recherches sur le développement historique du grec.* Paris 1892, XL VII.

16. Πβ. Φρειδ. Χέρτβεργ, *Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐκτιθεμένη κατὰ τὰς πηγάς.* Μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Π. Καρολίδου. Ἀθῆναι 1902, Β΄ Κεφ. 1, 64.

17. Πβ. Ἰουστῖνος, ποὺ σώζει μαρτυρία τοῦ Πομπηΐου Τρόγου, κατὰ τὸν ὁποῖο "φαινόταν ὄχι ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἐγκαταστάθηκε στὴ Γαλατία ἀλλ' ὅτι ἡ ἴδια ἡ Γαλατία μετακόμισε στὴν Ἑλλάδα".

18. Βλ. P.Jacobstahl et E. Neuffer, "Gallia Graeca. Recherches sur l' hellénisation de la Provence", *Préhistoire,* 2, 1933, 1-64.

19.Βλ. A. Garcia y Bellido, *Hispania Graeca,* Barcelona 1948.

20. Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς. Ἐν Ἀθήναις* 1976, 47.

21. Πβ. E. Egger, *De l' étude de la langue latine chez les Grecs dans l' Antiquité,* Paris 1855 (réed. in *Memoire d' histoire ancienne et de philologie,* Paris 1863, 259-276, 3,6. Βλ. καὶ Achille G. Lazarou, "Latinité hellénique et sa survivance", *Ἠπειρωτικὰ Χρονικά*, 33, 1998-1999, καὶ ἀνάτ. μὲ εὑρετήρια, Ἰωάννινα 1999, 22 σημ. 75.

δὲ ἐξειδικευμένα δημοσιεύματά του ἐπιγράφονται εὐγλωττότατα: Recherches sur l' hellénisation du Midi de la Gaule (Aix-Cap - 1965) καὶ La romanisation de la Narbonnaisee à la fin de l' époque républicaine (*Rivista de Studi Liguri, 32, 1966, 288).* Στὸ δεύτερο σημειώνει χαρακτηριστικὰ: "Σ' αὐτὴν τὴν περιοχὴ ἡ Ρώμη πῆρε τὴ σκυτάλη ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ ἔγινε ἡ ἐκλατίνιση ἐπάνω σ' ἕνα ὑπόστρωμα ἑλληνικό".

Ἑλληνικὸ ὑπόστρωμα ἀνακαλύπτει καὶ ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Vasile Pârvan στὴν Ἀδριατική, ἀναλύοντας τὴ λατινογενῆ δαλματικὴ γλώσσα σὲ τριμερῆ ἐθνολογικὴ προέλευση, ἰλλυρο-ἑλληνο-ρωμαϊκή.[22] Τὴν ἀξιολογεῖ δὲ ὡς ἐξαιρετική. Ὡς πρὸς τὸ ἑλληνικὸ μέρισμα καὶ τὴν ἀνάλογη ἐπίδραση μᾶς φωτίζει ὁ Ἰταλὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας Lorenzo Braccesi μὲ σύγγραμμά του εἰδικό, ἐπιγραφόμενο Grecità adriatica (Bologna, 1971).[23] Ἑλληνικὸ ὑπόστρωμα ἐντοπίζει ὁ Pârvan καὶ στὸ ΒΑ χῶρο τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, τῆς Βαλκανικῆς, ἀποκαλώντας τον "un véritable pays géto-grec". Ἐπαναλαμβάνει δὲ τὴν ἔκφρασή του ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου N. Banescu, ποὺ προσθέτει ὅτι ἐκεῖ " on parlait et on écrivait le grec".[24]

Ἡ ρουμανικὴ ἐπιστημονικὴ παρέμβαση συνεχίζεται. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Radu Vulpe γράφοντας γιὰ τὴν ἴδια περιοχὴ τοὺς Ἕλληνες κατανέμει σὲ ἀπόδημους, ἐπήλυδες καὶ αὐτόχθονες, οἱ ὁποῖοι καὶ πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως, ἰδίως μετέπειτα, κατ' ἀνάγκην λατινοφωνοῦν.[25] Γιὰ δὲ τὸν Γιουγκοσλάβο ἀκαδημαϊκὸ M. Garasanin, ποὺ διερευνᾶ τὸ ἰλλυρικὸ τμῆμα τῆς χερσονήσου,τὰ προρωμαϊκὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα συνιστοῦν παράγοντες διαδόσεως τῆς λατινικῆς σὲ μικρότερο χρόνο.[26] Αὐτὸ συμβαίνει καὶ στὴν ἰβηρικὴ χερσόνησο, ὅπως παρατηρεῖ ὁ P. Bosch-Gimpera: "Le contact avec le monde grec prépara sans doute le succès de la romanisation, car, surtout dans l' est et le sud de l' Espagne, les populations avaient atteint un assez haut

22. Πβ. Pâvran, *Dacia,* 140: "Latina lor este excelentă. Rasa lor e amestecată: illiro-italo-greacă".

23. Πρόσφατα συγγράφοντας μὲ τὸν Valerio M. Manfredi, Οἱ Ἕλληνες τῆς Δύσης, "Νέα Σύνορα"- Α.Αλ. Λιβάνη, Ἀθήνα 1997, 412, δὲν κλείνει μὲ ἀξιολόγηση τῆς ἑλληνικῆς συμβολῆς. Ἐπιλογίζει πρωτότυπα: "Γι' αὐτὸ μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ὅλοι οἱ Ἰταλοί, σὲ κάποια περίοδο τῆς ἱστορίας ὑπήρξαμε - καὶ ἴσως εἴμαστε ἀκόμα Ἕλληνες".

24. Πβ. N. Banescu, "Entre Roumains et Grecs. Ce que nous apprend le passé", *Νέα Πολιτική,* 9,1937, 1055.

25. Πβ. V.Pârvan, *Inceputurile vietii romane la gurile Dunării,* editia a Il-a, îngrijită si adnotată de Radu Vulpe. Editura stiinţifică, Bucuresti 1974, 193 σημ. 314.

26. Πβ. *Sources archéologiques de la civilisation européenne,* Bucarest 1970, 291.

degré de civilisation".[27]

Ὅταν Ἕλληνες ἰχνηλατοῦνται πολὺ μακρύτερα, π.χ. στὰ παράλια τῆς Καληδονίας (Σκωτίας), ὅπου κατὰ τὸν Γάϊο Ἰούλιο Σολῖνο (3ος αἰ. μ.Χ.) εἶχε προσαράξει ὁ Ὀδυσσεὺς ἢ κατὰ παράδοση, τὴν ὁποία διασώζει ὁ Τάκιτος (50 μ.Χ. - 117/120 μ.Χ.),[28] ὁ Ὀδυσσεὺς ἱδρύει ναύσταθμο, τὸ Asciburgium (σημ. Eschemburg), πλησίον τοῦ Duisburg, καὶ ὅλα τὰ σύνθετα τοπωνύμια τῆς κεντρικῆς καὶ βόρειας Εὐρώπης, ἕως τὴ Βαλτικὴ μαρτυροῦν μὲ τὸ δεύτερο συνθετικὸ burg (<burgus<πύργος) ἑλληνικότητα,[29] ἡ δὲ βασικὴ διάβαση τῶν Ἄλπεων ἐκλαμβάνεται "ἑλληνική", Graiae Alpes,[30] καὶ ἐπιπρόσθετα ἑλληνικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ παραδόσεις σχετικὲς μὲ τὴ φιλοξενία διαπιστώνονται στοὺς Κέλτες, σύμφωνα μὲ ἀφηγήσεις τοῦ Σκύμνου τοῦ Χίου (β΄ αἰ. π.Χ.), οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται στὴν ἐποχὴ τῆς κελτικῆς εἰσβολῆς, εὐνόητο εἶναι νὰ ἔχουν βαθύτερες ρίζες στὴν πλησιέστερη ἰταλικὴ χερσόνησο καὶ στὰ παρακείμενα μικρὰ καὶ μεγάλα νησιὰ οἱ Ἕλληνες.

Συνήθως τὰ πρωτεῖα ἀπονέμονται στοὺς Ἀργοναῦτες.[31] Ὡστόσο προηγοῦνται οἱ Θεσσαλοὶ Πελασγοί, ποὺ διασχίζοντας τὴν ὀροσειρὰ τῆς Πίνδου διαπεραιώνονται στὶς ἐκβολὲς τοῦ Πάδου, ὅπου ἱδρύουν τὴν πόλη Σπίνα, τῆς ὁποίας ἱδρυτὴς φέρεται καὶ ὁ Διομήδης, συνδεόμενος συνάμα καὶ μὲ τὴν ἵδρυση βασιλείου στὴν περιοχὴ τῆς Ἀπουλίας, "Διομήδους πεδία". Συστάδα δὲ νησιῶν στὸ Ἀδριατικὸ πέλαγος ὀνομάζεται *Διομήδειαι νῆσοι,* οἱ σημερινὲς Τρεμίτι! Θεσσαλοὶ πάλι, δεύτερης ἀποστολῆς, διεισδύουν στὴν κεντρικὴ Ἰταλία, Ὀμβρικὴ χώρα, τῆς ὁποίας οἱ παλαιότεροι κάτοικοι, οἱ Σικελοί, μετακινοῦνται πρὸς νότο καὶ δίνουν τὸ ὄνομά τους στὴ μεγαλόνησο, στὴν ὁποία ὁριστικὰ καταφεύγουν, Σικελία! Ἡ δ' ἐγκατάστασή τους γίνεται κατὰ τὴν τρίτη γενεὰ πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, σύμφωνα μὲ τὸν Ἑλλάνικο τὸν Λέσβιο.[32]

Πρὸ τῶν Τρωϊκῶν ἐπίσης λαμβάνει χώρα ἡ ἐποποιΐα τοῦ Εὐάνδρου μὲ τοὺς

27. P. Bosch-Gimpera, "Les soldats ibériques agents d' hellénisation et de romanisation", *Mélanges d' Archéologie, d' Epigraghie et d' Histoire* offerts à Jerôme Carcopino, Paris 1966, 144.

28. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός", *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίώση τοῦ Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους",* Ἀθήνα 1984, 42 καὶ 52 σημ. 6, ὅπου σχετικὴ βιβλιογραφία.

29. Ὅπως διατείνεται ὁ E. Penninck, "L' origine hellénique *de burgus", Latomus,* 4, 1940-1945,12.

30. R. Dion, "La voie héracléenne et l' itinéraire transalpin d' Hannibal", *Hommages à Albert Grenier* édités par Marcel Renard, Coll. *Latomus,* 58, 1962, I, 527 κ.ἑ.

31. O. Zanco, "Gli Argonauti e la protostoria", *Studi Clasici e Orientali,* 4, 1956, 194-213. C.Doumas, "What did the Argonauts seek in Colchis", *Hermathena,* CL, 1991, 31-41.

32. Βλ. Εὐθύμιος Καστόρχης, *Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ρωμαίους καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν τούτων.* Ἀθήνησι 1872, 84-85.

Ἀρκάδες, οἱ ὁποῖοι κατόπιν πολλαπλασιάζονται χάρη καὶ σ' ἄλλους Πελοποννησίους, Φενεᾶτες καὶ Ἐπειούς, ἀπομεινάρηδες τῆς συνοδείας τοῦ Ἡρακλέους πρὸς Ἰβηρία, ὅπως ἐκτενέστερα ἀναπτύσσει ὁ Bayet,[33] κατὰ τὸν ὁποῖο ἡ ἀρκαδικὴ παράδοση περικλείει πραγματικὰ περιστατικά, γεγονότα. Ἡ δ' ἐπαλήθευση ὑποδηλώνεται καὶ μὲ τὰ λεγόμενα τοῦ Στράβωνος: *"Ταῦτα οὐ ποιητῶν πλάσματά ἐστιν οὐδὲ συγγραφέων, ἀλλὰ γεγενημένων ἴχνη καὶ προσώπων καὶ πράξεων".*[34]

Παρὰ τὸν Τίβεριν οἱ Ἀρκάδες κτίζουν τὸ Παλλάντιον εἰς ἀνάμνηση τοῦ ἀρκαδικοῦ καὶ εἰσάγουν τὰ γράμματα,[35] σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ Τακίτου,[36] ἡ ὁποία διερευνᾶται διεξοδικὰ ἀπὸ ὀνομαστοὺς ἐπιστήμονες J. Bérard,[37] G. Pugliese Carratelli,[38] G. B. Pellegrini,[39] E. Peruzzi[40] κ.ἄ. Οἱ λοιποὶ Πελοποννήσιοι κατοικοῦν τὸν Σατόριο ἢ Κρόνιο λόφο τῆς Ρώμης, ἀπέναντι τοῦ ἀρκαδικοῦ ἱδρύματος.

Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἰταλίας συνυφαίνεται καὶ μὲ τὴν πλοκὴ τοῦ Τρωϊκοῦ ἔπους, ὁ δὲ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἀναζητεῖ τοὺς Αἰνεΐδες σὲ ἀρκαδικὸ ὑπόστρωμα. Οἱ προεκτάσεις καθίστανται ἐκπληκτικὲς σὲ νεώτερα δημοσιεύματα τῶν A. Severyns,[41] E. Mireaux,[42] G. Capovilla, [43] A.J.B. Wace-F.H. Stubbings,[44] P. Vidal-Naquet[45] κ.ἄ.[46] Πρὸ πάντων μὲ τὴν ἀνάγνωση τῆς Γραμμικῆς Β΄ Γραφῆς,[47] ἡ ὁποία συρρικνώνει τὴν προϊστορία καὶ διαπλατύνει τὶς διαστάσεις τῆς ἱστο-

33. J. Bayet, "Les origines de l' archadisme romain", *Mélanges de l' Ecole Française de Romme* (1920), 63.

34. Πβ. I, 23.

35. Βλ. Ἑ. Λυκούρη - Λαζάρου, *Ἱστορία τῆς Γραφῆς.* Ἀθήνα 1997-1998, 107 σημ. 2 καὶ 4.

36. Ann., 11,14

37. J. Bérard, "Ecriture pré-alphabétique en Italie", *Minos,* 2, 11, 1956, 65 κ.ἑ.

38. G. Pugliese Carratelli, "Sui segni di scrittura eoliani di origine minoica", *Κωκάλος,* 1, 1955, 5-9.

39. G. B. Pellegrini, "Origine e diffusione degli Alfabeti preromani nell' Italia superiore", *Spina e l' Etruria Padava, Atti I Conv. S.E.* 1957 (1959). 181- 196.

40. E. Peruzzi, "Romolo e le lettere greche", *Parola del Passato* (PP), 24, 1969, 161-189.

41. A. Severyns, *Homère, le cadre historique,* Bruxelles 1943, καὶ μὲ νέο τίτλο: Grèce et Proche-Orient avant Homère, Bruxelles 1960.

42. E. Mireaux, *Les poèmes homériques et l' Histoire grecque.* 2r, Paris 1949.

43. G. Capovilla, "L' Egitto e il mondo miceneo", *Aegyptus,* 39, 1959, 290-229.

44. A.J.B. Wace-F.H. Stubbings, *A companion to Homer,* London 1962. Πβ. καὶ A. Severyns, "Chronique Homérique", *Antiquité Classique,* 31, 1962, 275-302.

45. P. Vidal-Naquet, "Homère et monde Mycénien", *Annales E.S.C.,* 18, 1963, 703-719.

46. Βλ. καὶ Georges C. Vlachos, *Les sociétés politiques homériques,* P.U.F., Paris 1994.

47. John Chadwick, "Ἡ πρώτη ἑλληνικὴ γραφή...", *ΕΕΦΣΑ* 12, 1962, 515-530 καὶ 531-544, " Ἡ γέννησις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης".Ὁ ἴδιος, *Γραμμικὴ Β΄ καὶ συγγενεῖς γραφές. Μτφρ.* Ν. Κονομῆ. Ἀθῆναι. Παπαδήμας, 1992.

ρίας, ἀναθεωροῦνται ὅσα σχετίζονται μὲ τὸν κρητομυκηναϊκὸ κόσμο.[48] Δὲν ἠχεῖ πλέον παράξενα ὁ λόγος τοῦ Διοδώρου: *"Μίνως πρῶτος ἑλλήνων ναυτικὴν δύναμιν ἀξιόλογον συστησάμενος ἐθαλαττοκράττει..."* [49] Γιὰ κρητικὴ ἐποποιΐα 17ου-15ου αἰ. π.Χ. κάνει λόγο ἡ T. Blawatskaya.[50] Ἴχνη τῆς μυκηναϊκῆς ἐξαπλώσεως ἐξακριβώνονται ἕως τὴ Νότια Ἀγγλία, κατὰ τὸν Luigi Bernabo Brea.[51] Κατὰ δὲ τὸν P. Demargne[52] δὲν ἀμφισβητεῖται διόλου ἡ ἐπίδραση τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου στὴν Εὐρώπη τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ. Κατ' ἐξοχὴν δηλωτικοὶ εἶναι οἱ τίτλοι συγγραφῶν Ἰταλῶν εἰδικῶν: " Per la storia delle relazioni micenee con l' Italia"[53]. "Il minocio è indoeuropeo?"[54], "I micenei in Italia: documentazione archeologica".[55] Κοντολογῆς τὴν Ἰταλία κατακλύζουν κυριολεκτικὰ Ἕλληνες καὶ δικαιώνονται οἱ τόσο πρώιμες εἰκασίες τοῦ Ἄγγλου ἱστορικοῦ Grote.[56]

Πάντως, χωρὶς νὰ μειώνεται ἡ σπουδαιότητα καθορισμοῦ τοῦ χρόνου ἐνάρξεως τῶν Ἑλληνικῶν οἰκισμῶν στὴν Ἰταλία, τοὺς ὁποίους ὁ J. Brenous[57] ἀνάγει στὴν ἐποχὴ τοῦ Τρωϊκοῦ Πολέμου, προτεραιότητα ἀποκτᾶ ἡ πολιτισμικὴ συμβολὴ τῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ δὲ τὶς πλέον νωπὲς ἀπόψεις προέχει τοῦ Egon Friedell, ἐπειδὴ καλύπτει τὸ σύνολο περιεκτικά: *" Ὁλόκληρος ὁ πολιτισμὸς τῆς Ἰταλίας εἶναι ἑλληνικός. Τὸ ἀλφάβητο, ἡ καλλιτεχνικὴ βιομηχανία, ἡ λογοτεχνία, ἀκόμα καὶ ἡ μεταγενέστερη θρησκεία, ὅλα αὐτὰ ἀναπτύχθηκαν στὴ Ρώμη σύμφωνα μὲ ἑλληνικὰ πρότυπα. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς τεχνολογίας".*[58] Τὴ δὲ Ρώμη ἀποκαλοῦν πόλη " Ἑλληνίδα" διακεκριμμένοι ἐπιστήμονες, J. Bérard, G.K. Galinski, G. Manganaro, D. Kienast, D. Roussel[59] κ.ἄ.

---

48. Καίρια βιβλιογραφία βλ. Λυκούρη - Λαζάρου, *ἔ.ἀ.,* 52
49. Πβ. *Παρνασσός,* 32, 1990, 87-88, ὅπου καὶ οἱ δέουσες παραπομπές.
50. Βλ. *Ziva Antika,* 25, 1975, 355-361.
51. Βλ. *Sources archéologiques de la civilliisation européenne.* Bucarest 1970, 88.
52. Αὐτ., 76.
53. G. Pugliese Carratelli, ἐν *PP,* 13, 1958, 205-220.
54. E. Peruzzi, *αὐτ.* 17, 1962, 5-25.
55. L. Vagnetti, *αὐτ.* 25, 1970, 359-380.
56. Πβ. Καστόρχης, ἔ.ἀ., 86.
57. J. Brenous, *Etudes sur les hellénismes dans la syntaxe latine,* Paris 1895, 46.
58. Πβ. E. Friedell, *Πολιτιστικὴ Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας,* Ἀθήνα 1986, 102. Ὡς πρὸς τὴν τεχνολογία βλ. καὶ Χρ. Δ. Λάζος, *Μηχανικὴ καὶ τεχνολογία στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα.* Αἴολος. Ἀθήνα 1993. Βαγγέλης Σπανδάγος - Ρούλα Σπανδάγου - Δέσποινα Τραυλοῦ, *Οἱ Μαθηματικοὶ τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας.* "Αἴθρα", Ἀθήνα 1994. Ἀθαν. Δ. Χατζηκακίδης, *Πρὸς ἐπιβαλλομένην σύγχρονον παρουσίαν τῆς ἀρχαίας σοφίας. Ἀθῆναι 1994.* Κ. Γεωργακόπουλος, *Ἀρχαῖοι Ἕλληνες θετικοὶ ἐπιστήμονες.* Γεωργιάδης, Ἀθῆναι1995. David C. Lindberg, *Οἱ ἀπαρχὲς τῆς Δυτικῆς Ἐπιστήμης.* Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Ε.Μ.Π. Ἀθῆναι 1997.
58. Τοὺς ἐπὶ μέρους τίτλους τῶν δημοσιευμάτων τους βλ. *Πλάτων,* 49, 1997, 181 σημ. 77.

Ἀλλὰ σὲ συνάρτηση μὲ τὴν πληροφορία τοῦ Πλουτάρχου περισσότερο ἐνδιαφέρει πόσο ἐπηρέασαν γλωσσικὰ τοὺς Ρωμαίους οἱ Ἕλληνες. Ὁ W. Kroll[60] χρησιμοποιώντας λατινικὲς καὶ ἑλληνικὲς πηγές, τοὺς Βάρρωνα καὶ Τυραννίωνα, τῶν ὁποίων τὶς μαρτυρίες ἐπιδοκιμάζει καὶ ἕτερος Ρωμαῖος, μεταγενέστερος, ὁ Κουϊντιλιανός, σχηματίζει τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ λατινικὴ εἶναι μία αἰολικὴ διάλεκτος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.[61] Συμβιβαστικὸς παρουσιάζεται βλέποντας συγκερασμὸ ὁ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς: "Ρωμαῖοι δέ φωνὴν μὲν οὔτ' ἄκρως βάρβαρον οὔτ' ἀπηρτισμένως Ἑλλάδα φθέγγονται, μικτὴν δέ τινα ἐξ ἀμφοῖν, ἧς ἐστιν ἡ πλείων Αἰολίς, τοῦτο μόνον ἀπολαύσαντες ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιμιξιῶν, τὸ μὴ πᾶσι τοῖς φθόγγοις ὀρθοεπεῖν".[62] Νεώτερη θεώρηση τοῦ E. Gabba ἐπιγράφεται "Il latino come dialetto greco"[63].

Ἐν τούτοις περιγράφοντας τὴν πρὸ τοῦ Πλουτάρχου γλωσσικὴ κατάσταση τῆς Ἰταλίας ὁ Στράβων[64] διαπιστώνει ἐκλατίνιση, σχεδὸν καθολική. Μόνο τὸν Τάραντα, τὸ Ρήγιο καὶ τὴ Νεάπολη ἐξαιρεῖ. Εἶναι δὲ ἀδιανόητη καὶ ἀνέφικτη παρόμοια μεταβολή, ὅταν ἑλληνικὰ ὁμιλοῦν οἱ Ρωμαῖοι τόσο τῶν ἀνωτέρων τάξεων, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ P. Boyancé,[65] ὅσο καὶ τῶν κατωτέρων, ὅπως μὲ πηγὲς τεκμηριώνει ὁ J. Kramer.[66] Εὔλογα προκύπτει ἐνδεχόμενο καταναγκασμοῦ, ὁ ὁποῖος ἄλλως τε ὁμολογεῖται στὴν περίπτωση τῆς Ποσειδωνίας (Paestum),[67] ἢ ἐφαρμογῆς στὸ γλωσσικὸ ζήτημα μιᾶς ἐπίσημης πάγιας πολιτικῆς, πέρα τῆς καθιερωμένης ὑποχρεώσεως λατινομάθειας τοῦ ἀναγορευμένου Ρωμαίου πολίτου.

Πράγματι δὲν ἀπουσιάζουν ὑποστηρικτὲς τῆς ἀναγκαστικῆς ἐπιβολῆς τῆς λατινικῆς γλώσσας, ὅπως ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σπυρίδων Μαρινᾶτος.[68] Ὁ δὲ Φινλανδὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημί-

60. W. Kroll, *Geschichte derKlassischen Philologie,* 2. Aufl., Berlin - Leipzig 1919, 44 κ. ἑ.
61. Πβ. Quint., 15, 18: "Aeolica ratione est sermo noster simillimus".
62. I. 90, 1.
63. Ἐν *Miscellanea di studi Alessandrini in menoria di Augusto Rostagni,* Torino 1963, 188-194.
64. VI, 253. Πβ. καὶ Καστόρχης, *ἔ.ἀ.,* 15 καὶ 94 σημ. 38.
65. P. Boyancé, «La connaissance du grec à Rome», *Revue des Etudes Latines,* 34, 1956, 111-131.
66. J. Kramer, «L' influence du grec sur le latin populaire: quelques réflexions», *Studii Clasice,*18, 1979, 127 σημ. 1 καὶ 131.
67. A. Fraschetti, «Aristosseno, i Romani e la "Barbarizzazione "di Poseidonia», *Annali del Seminario di Studi nel monto classico,*3, 1981, 97 κ.ἑ.
68. Σπ. Μαρινᾶτος, "Τριάκοντα πέντε αἰῶνες τοῦ Ἑλληνισμοῦ πέρα τῶν συνόρων τῆς Ἑλλάδος", *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ΠΑΑ)* 3, 1956 [1957], 5-32. Ἀμφισβητεῖται ἀπὸ τὸν Trahman , ρητὰ δὲ ἀποκλείουν πολιτικὴ τῶν Ρωμαίων ἐκρωμαϊσμοῦ Ἑλλήνων οἱ G. W. Bowersock, J.E. Jones, Jorma Kaimio κ.ἄ.

ου Ἑλσίνκι J. Kaimio[69] δὲν δέχεται κἂν μεγάλο ἀριθμὸ Ἑλλήνων κατόχων τοῦ δικαιώματος τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας, παραγνωρίζοντας πηγὲς καὶ βοηθήματα, ποὺ πιστοποιοῦν ἀναντίρρητα τεράστιο ἔργο, συνεπείᾳ τῆς συμμετοχῆς τους τόσο στὰ βοηθητικὰ ὅσο καὶ στὰ τακτικὰ ρωμαϊκὰ στρατεύματα, λεγεῶνες, κυρίως κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς ἐμφυλίους πολέμους, οἱ ὁποῖοι διαδραματίζονται στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο.[70]

Τὸ μέρος τῆς ἄλλης πλευρᾶς τῆς γλωσσικῆς διελκυστίνδας συγκροτεῖται βέβαια ἀπὸ σημαίνοντα πρόσωπα. Ἐκεῖνος δέ, ποὺ καταγίνεται μὲ σειρὰ δημοσιευμάτων, τῶν ὁποίων ἕνα ἐπιγράφεται εὔγλωττα, "Y a-t-il une politique linguistique romaine?", [71] εἶναι ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Λιέγης Michel Dubuisson. Γιὰ τὸ προπλουταρχικὸ χρονικὸ διάστημα, 2ος αἰ. π.Χ. - 1ος μ.Χ., συμπεραίνει ὅτι τὸ ρωμαϊκὸ κράτος γενικὰ ἔναντι τῶν ξένων γλωσσῶν δὲν φαίνεται νὰ εἶχε προδιαγεγαμμένη συμπεριφορά. Εἰδικὰ δὲ ἔναντι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας διακρίνει παρεμβάσεις, οἱ ὁποῖες ἀποσκοποῦν στὴν προστασία τῆς λατινικῆς, στελεχῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους μὲ κριτήρια καὶ κίνητρα ἀπότοκα συμπλεγμάτων κατωτερότητας καὶ ἀρρωστημένου ἐθνικισμοῦ ἢ ἐπιεικέστερα ὑπερπατριωτισμοῦ.

Ἀπὸ τὸν τελευταῖο, πιθανόν, παρωθεῖται καὶ ὁ Πλούταρχος, τοῦ ὁποίου, ὅπως μεταπολεμικὰ ἐξηγεῖ ὁ Moses Hadas,[72] τὸ πραγματικὸ ἀντικείμενο τῆς λατρείας εἶναι ὁ Ἑλληνισμός. Προφανῶς ἐπιχειρεῖ εὐαισθητοποίηση τῶν ὁμογενῶν του γράφοντας γιὰ παγκοσμιότητα τῆς λατινικῆς, ἐν ἐπιγνώσει τῆς ὑπερβολῆς, ἡ ὁποία δὲν εὐσταθεῖ οὔτε ὡς σχῆμα λόγου. Διότι τὸν ἑπόμενο αἰώνα, 2ο μ.Χ., ὁ Ἀριστείδης ὁ Ἀδριανουπολίτης, ρητοροδιδάσκαλος στὴν Ἀλεξάνδρεια, ὅπου Ἕλληνες χρησιμοποιοῦν καὶ τὴ λατινική, διδάσκει τὴν παγκοσμιότητα τῆς ἑλληνικῆς: *"Πᾶσαι γὰρ αἱ πόλεις καὶ πάντα τῶν ἀνθρώπων τὰ γένη πρὸς ἡμᾶς καὶ πρὸς τὴν ἡμετέραν δίαιταν καὶ φωνὴν ἀπέκλινε καὶ οὐ φρουραῖς ἐγκαθεστηκυίαις ἡ δύναμις συνέχεται, ἀλλὰ πάντων ἐξεπίτηδες τὰ ἡμέτερα ᾑρημένων καὶ εἰσαποιησάντων ἑαυτούς, ὡς δυνατὸν τῇ πόλει καὶ παισὶ καὶ ἑαυτοῖς τοῦ παρ' ἡμῖν καλοῦ μεταλαβεῖν, καὶ οὔτε Ἡρακλέους στῆλαι κωλύσουσιν, οὔτε Λιβύης κολωνοῖς ταῦτα ὁρίζεται, οὐδ' αὖ Βοσπόρῳ ὁποτέρῳ βούλει, οὐδὲ στενοῖς Συρίας*

69. J. Kaimio, *The Romans and the Greek language,* Helsinki 1979.
70. Βλ. Ἀγόρω (Ρίτα) - Ἐλισάβετ Λαζάρου, *Ἡ ἀπονομὴ τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας στοὺς κατακτημένους Ἕλληνες Μακεδονίας - Ἠπείρου κατὰ τὴν προχριστιανικὴ περίοδο,* διδακτορικὴ διατριβή, Ἀθήνα 2000.
71. *Ktema,* 7, 1982, 187-210.
72. *Νέα Ἑστία.*

καὶ Κιλικίας, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν γῆν τύχῃ τινὶ θείᾳ ζῆλος ἐπέρχεται τῆς ἡμετέρας σοφίας καὶ συνηθείας, καὶ ταύτην μίαν φωνὴν κοινὴν ἅπαντες τοῦ γένους ἐνόμισαν, καὶ δι' ἡμῶν ὁμόφωνος γέγονε πᾶσα ἡ οἰκουμένη· ἴδοις δ' ἂν καὶ τοὺς ἡνιόχους καὶ τοὺς νομέας καὶ τοὺς ἀπὸ θαλάττης ζῶντας, καὶ πάντα ὅσα ἔθνη καὶ κατὰ πόλεις καὶ κατὰ χώρας τῆς παρ' ἡμῶν φωνῆς ἐχομένους..."[73]

Ὁ Ἀριστείδης, ὅταν διατείνεται ὅτι π.χ. οὔτε τὰ στενὰ τῆς Συρίας καὶ Κιλικίας ἐμπόδισαν τὴν ἀδιανόητη διεύρυνση τῆς πολιτισμικῆς ἀκτινοβολίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς τὶς δύο Ἀλεξάνδρειες, τὴν Ὠξιανὴ καὶ τὴν ἐσχάτη, τῆς Βακτριανῆς καὶ τῆς Σογδιανῆς, οἱ ὁποῖες διαιωνίζουν τὴν ἐποποιΐα τοῦ Στρατηλάτου Ἀλεξάνδρου, ἐπαληθεύεται ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῶν χρόνων μας.[74]

Σὲ βαθυστόχαστη ἀνακοίνωση, τὴν ὁποία ἐπιγράφει De Delphes à l' Oxus, παραθέτοντας σπουδαιότατα στοιχεῖα ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τῆς Σορβόνης Louis Robert διακηρύσσει ὅτι *"εἰς τὴν πόλιν ταύτην, τὴν ἱδρυθεῖσαν εἰς τὰ πέρατα τοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεχομένου κόσμου, ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι Δελφική"*. Ὁ δὲ ὁμόλογός του Διονύσιος Ζακυθηνὸς σὲ ἀνακοίνωσή του στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν μὲ θέμα " Ἡ οἰκουμενικὴ πορεία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης" δανείζεται ἀπὸ τὸν Robert καὶ μεταφέρει στίχους καὶ φράσεις, ποὺ σφίζουν ἑλληνικῆς σοφίας, ὅπως οἱ ἑπόμενες ποιητικὲς παραινέσεις σὲ ἄψογη ἑλληνικὴ γλώσσα:

Παῖς ὢν κόσμιος γίνου,
ἡβῶν ἐγκρατής,
μέσος δίκαιος,
πρεσβύτης εὔβουλος,
τελευτῶν ἄλυπος.

Κατὰ τὸν Ἕλληνα ἀκαδημαϊκό, *"ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης ἵσταται ἔκθαμβος. Ἡ ἀπροσδόκητη αὕτη ἐντυχία εἰς τὰ πέρατα τῆς Οἰκουμένης-τόσον ἀπώτατα ὅσον καὶ οἰκεῖα-πληροῖ τὸν ἐπισκέπτην νομίμου ὑπερηφανείας..."* [75]

Μὲ τὴν ἑλλληνικὴ γλώσσα διαδότρια τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ διαμορφώ-

73. Πβ. Εὐλ. Κουρίλας, *Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας*, Ἀθῆναι 1944, 36-37.
74. Α. Μπ. Ράνοβιτς, *Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ ἱστορικός του ρόλος*. Μόσχα-Λένινγκραντ 1950. Ἀθήνα ἄ.ἔ. Θ.Χ. Σαρικάκης, " Ὁ Ἑλληνισμὸς στὴν Ἰνδία κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα", *ΕΕΦΣΠΑ* - ΚΘ΄, 1986-1991 [1992], 405-422.
75. Πβ. *ΠΑΑ*, 58, 1983, τεῦχος α΄ [1984], 476-513, ἰδίως 499.

νεται ὄχι μία στρατιωτικὴ ὑπερδύναμη ἄπληστη, ὑπεροπτική, ἰταμή, ἀπάνθρωπη, ἀλλὰ διαχέεται φῶς ἀνθρωπιᾶς, φιλαλληλίας, ἰσονομίας, ἰσοπολιτείας, συνδελφώσεως, δημοκρατίας ἀκραιφνοῦς, ὅπως συγκεκριμενοποιεῖται στὴ δημόσια ἔκφραση τῆς πίστεως τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὁ λόγος του στὴν Ὤπη, περὶ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας του στὴν Ἰνδία καὶ μόλις πρὸ τοῦ προώρου θανάτου του, συνιστᾶ τὸ ἀπόγειο τῆς πολιτισμικῆς ὡριμάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Οἰκουμένης. Ἰδοὺ τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο τῆς παγκοσμιοποιήσεως:

-Σᾶς εὔχομαι τώρα ποὺ τελειώνουν οἱ πόλεμοι, νὰ εὐτυχήσετε μὲ τὴν εἰρήνη.

-Ὅλοι οἱ θνητοὶ ἀπ' ἐδῶ καὶ πέρα νὰ ζήσουν ὡς ἕνας Λαός, μονιασμένοι, διὰ τὴν κοινὴ προκοπή.

- Θεωρεῖτε τὴν Οἰκουμένη πατρίδα σας, μὲ κοινοὺς Νόμους, ὅπου θὰ κυβερνοῦν οἱ ἄριστοι, ἀνεξαρτήτως φυλῆς.

- Δὲν χωρίζω τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως κάνουν οἱ στενόμυαλοι, εἰς Ἕλληνες καὶ βαρβάρους.

-Δὲν μὲ ἐνδιαφέρει ἡ καταγωγὴ τῶν πολιτῶν, οὔτε ἡ φυλή, εἰς τὴν ὁποίαν γεννήθηκαν. Τοὺς ξεχωρίζω μέ ἕνα μόνο κριτήριο: τὴν ἀρετή.

-Γιὰ μένα κάθε καλὸς ξένος εἶναι Ἕλληνας καὶ κάθε κακὸς Ἕλληνας εἶναι χειρότερος ἀπὸ βάρβαρο.

- Ἂν ποτὲ σᾶς παρουσιασθοῦν διαφορές, δὲν θὰ καταφύγετε στὰ ὅπλα, ἀλλὰ θὰ τὶς λύσετε εἰρηνικά. Ἐν ἀνάγκῃ θὰ σταθῶ ἐγὼ διαιτητής σας.

-Τὸν Θεὸ δὲν πρέπει νὰ τὸν θεωρεῖτε ὡς αὐταρχικὸ Κυβερνήτη, ἀλλὰ ὡς κοινὸ Πατέρα ὅλων ὥστε ἡ διαγωγή σας νὰ μοιάζῃ μὲ τὴ ζωὴ ποὺ κάνουν τὰ ἀδέλφια εἰς τὴν οἰκογένειαν.

-Ἀπὸ μέρους μου θεωρῶ ὅλους ἴσους, λευκοὺς καὶ μελαμψοὺς καὶ θὰ ἤθελα νὰ μὴν εἶσθε μόνον ὑπήκοοι τῆς Κοινοπολιτείας μου, ἀλλὰ ὅλοι μέτοχοι καὶ συνεταῖροι.

-Ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμένα, θὰ ἐπιδιώξω νὰ πραγματοποιηθοῦν αὐτὰ ποὺ ὑπόσχομαι. Τὸν Ὅρκο· αὐτὸν ποὺ κάναμε ἀπόψε μὲ Σπονδές, κρατῆστε τον ὡς σύμβολο ἀγάπης".[76]

Βεβαίως ὁ Ἀλέξανδρος εἰσηγεῖται τὰ προηγούμενα, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθοῦν ὡς ἀπότοκα θεωρητικῆς συλλήψεως ἢ φιλοσοφικῆς ἐμπνεύσεως. Διότι πράγματι εἶναι προφανῆ καὶ πρόσφατα κατασταλάγματα ἐπώδυνης διοικητικῆς

76. Πβ. Σωτ. Γεωργιάδης, Ὑποναύαρχος ἔ.ἀ. "Σκέψεις σχετικῶς μὲ τὴν σύγχρονον παγκοσμιοποίησιν", *Στρατηγικαὶ Μελέται*, 121, 2001, 6.

διακονίας καὶ ἐνδεχομένως συνειδητῆς μετανοίας γιὰ παραλείψεις, λάθη, καὶ βιαιότητες,[77] συνάμα δὲ πράξεις ἀπᾴδουσες παντελῶς στὴν ἰδιότητα ἡγετῶν, ποὺ διαθέτουν παντοδυναμία. Γι' αὐτὸ ἐνέχουν τὴν ἔννοια Ὅρκου, τὸν ὁποῖο ὁ κατ' ἐξοχὴν διδάσκαλος Πλούταρχος στὴν οἰκεία θέση τῆς συγγραφῆς του *Βίοι Παράλληλοι,* κεφ. Μ. Ἀλέξανδρος,[78] θησαυρίζει ὡς πρώτιστο παράγοντα ἐξανθρωπίσεως τῶν κοινωνιῶν ὅλων τῶν ἐποχῶν.

Πάντως καὶ μετὰ τὸν Ἀριστείδη τὸν Ἀδριανουπολίτη ἡ οἰκουμενικότητα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας διατηρεῖται. Ἡ παρουσία τῆς ἑλληνικῆς συνεχίζεται καὶ στὴν ἰταλικὴ χερσόνησο καὶ Σικελία. Διότι ἐπενεργοῦν ποικίλοι καὶ πολλαπλοὶ λόγοι, τοὺς ὁποίους μὲ πειστικότητα ἀναπτύσσει ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τῆς Σορβόννης Jean Irigoin.[79]

Ὁ Πλούταρχος λατρεύει τὸν Ἑλληνισμὸ συλλήβδην, ἀλλὰ ὅλως ἰδιαιτέρως τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα. Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ ἀπόσπασμα τοῦ Δημοκρίτου, τὸ ὁποῖο διασώζει στὸ ἔργο του *Περὶ παίδων ἀγωγῆς* (14, 9F): *"Λόγος γὰρ ἔργου σκιή"*[80]. Ἀσφαλῶς ἀνησυχεῖ, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες τῶν ἡμερῶν μας, ἂν καὶ "Οἱ εὐρωπαῖοι ὁμιλοῦν ἑλληνικά, ἀλλὰ δὲν τὸ ξέρουν". [81]

77.Βλ. Ἀπ. Β. Δασκαλάκης, *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας,* Ἀθῆναι 1960, 70 σημ. 1, 124, 145.

78. Βλ. *Ὅσιος Νικάνωρ,* 86, 1993, 24.

79. J. Irigoin, "Sur les origines lointaines des dialectes néo-grecs de l' Italie méridionale", *Ἀντίχαρη. Ἀφιέρωμα στὸν Καθηγητὴ Σταμάτη Καρατζᾶ.* Ἑλληνικὸ Λογοτεχνικὸ καὶ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο, Ἀθήνα 1984, 140, " ll ne faudrait pas en déduire que la présence de la langue grecque en Sicile et le développement de son usage soient liés exclusivement à la conquête byzantine et à ses suites. Certes,l' exemple donné par l' administration et par l' Eglise a favorisé le développement du grec, et l' accroissement de la population hellénophone peut avoir tenu, pour une part, à des transferts de populations. Mais il est certain que le terrain était favorable à une telle évolution: un substrat hellénique est bien attesté dans l' île, surtout dans sa partie orientale, aux IVe et Ve siècles, donc nettement avant la conquête byzantine. Les inscriptions paléochrétiennes de Syracuse, les plus nombreuses après celle de Rome, sont à 80% rédi- gées en grec...".

80. Πρόσφατα δὲ καὶ ἐπανειλημμένα σχολιάζεται προσφυέστατα: "Γιατί ὁ λόγος εἶναι τὸ ἀποτύπωμα, τὸ ἴχνος, ἡ σκιὰ ποὺ ρίχνουν οἱ πράξεις, οἱ ἐνέργειες...", ἤ, ὅπως εἶπε, κατὰ τὴν ἀνακήρυξή του ὡς ἐπιτίμου διδάκτορος τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορβόννης, ὁ Ὀδυσσέας Ἐλύτης: Οἱ λέξεις, ποὺ γιὰ μερικοὺς σημαίνουν τίποτα, εἶναι γιὰ ἄλλους ἡ ἴδια ἡ ζωή".

81. Βλ. *Τὸ Βῆμα, 12.6.2001,* Α34. Πβ. καὶ *Ἐλεύθερος Τύπος,* 12.6.2001, 23: " Ἀγγλικὰ ἀλὰ *ἑλληνικά.* Καθήλωσε τοὺς 6.000 ὀρθοπεδικοὺς ἀπὸ 64 χῶρες ὁ καθηγητὴς Ὀρθοπεδικῆς Παναγιώτης Σουκάκος ὅταν μιλώντας στὴν ἐναρκτήρια τελετὴ τοῦ 5ου Πανευρωπαϊκοῦ Συνεδρίου Ὀρθοπεδικῆς στὴ Ρόδο, μίλησε στὰ ἀγγλικὰ ἀλλὰ μὲ τὴ χρήση ἑλληνικῶν λέξεων. Ἡ ὁμιλία του ξεσήκωσε τοὺς συνέδρους, οἱ ὁποῖοι χειροκροτοῦσαν γιὰ πολλὴ ὥρα τὸν κ. Π. Σουκάκο, ἐνῶ οἱ περισσότεροι θέλησαν ἀντίγραφα τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ λόγου. Νὰ θυμίσουμε ὅτι ὁ πρῶτος διδάξας ἦταν ὁ Ξενοφῶν Ζολώτας μὲ τὴ γνωστή του ὁμιλία στὸν ΟΗΕ". Ἐνθαρρυντικὸ εἶναι τὸ κείμενο , ἐπιγρα-

φόμενο " Ἑλληνικά: Γλῶσσα ἄνευ ὁρίων", δημοσιευμένο στὸ περιοδικὸ τῶν Πολιτικῶν Μηχανικῶν *Κατασκευὴ* 12, 1998, 36. Βλ. καὶ "Σῆμα κινδύνου ἀπὸ σαράντα ἀκαδημαϊκούς", *Ἡ Καθημερινή,* 6-7.1.2001, καὶ "Νέα ἀπὸ τοὺς Βάσκους γιὰ τὸ θέμα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης", *Ἑλληνικὴ Ἀγωγή,* 9, 1997, 1.

ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΔΥΟ ΕΝ ΝΙΚΑΙΑ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΩΝ ΣΥΝΟΔΩΝ (325-787)

Κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 325-787, δηλαδὴ μεταξὺ τῶν δύο ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικῶν συνόδων, οἱ δύο κλασικὲς γλῶσσες, λατινικὴ καὶ ἑλληνική, συνεχίζουν νὰ συνυπάρχουν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ πρώτη παραμένει ὡς ἐπίσημη καὶ στὸ ἀνατολικὸ κράτος μέχρι τουλάχιστον τοῦ Ἡρακλείου, μολονότι ἡ πλεινότητα τῶν ὑπηκόων ἔχει ὡς μητρικὴ τὴν ἑλληνική.

Οἱ ἐπαφὲς τῶν δύο γλωσσῶν ἀνάγονται ἤδη στὴν κρητομυκηναϊκὴ διασπορά[1]. Ἐπαυξάνονται μὲ τὸν πρῶτο καὶ δεύτερο ἀποικισμὸ[2] καὶ ἐξελίσσονται σὲ στενότατες σχέσεις κατὰ τοὺς 2ο-1ο π.Χ. καὶ τὸν 1ο-2ο μ.Χ. αἰῶνες[3]. Ὁ Brenous σὲ μιὰ σύντομη περιγραφὴ τῆς ἱδρύσεως καὶ ἀκτινοβολίας τῶν ἑλληνικῶν πόλεων στὴν ἰταλικὴ χερσόνησο καὶ Σικελία ἐπισημαίνει καὶ τὶς ἐκπληκτικὲς ἐπιπτώσεις στὴν γλώσσα τῶν αὐτοχθόνων, ἡ ὁποία στὸ Κανύσιο και στὸ Βρύττιο καταντᾶ μεικτή[4].

Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ἀποβαίνει ὄργανο καθημερινῆς ὁμιλίας – κατὰ τὸν Boyancé[5] – τῆς ἀνώτερης κοινωνίας τῆς Ρώμης, ἐνῶ κατὰ τὸν Kramer[6] καὶ στὰ

---

1. G. Pugliese Carratelli, "Sui segni di scrittura eoliani di origine minoica", *Κώκαλος,* 1 (1955) 5-9. J. Bérard, "Ecriture pré-alphabétique", *Minos, 2,* II (1956) 65 κἑ. G. B. Pellegrini, "Origine e diffusione degli Alfabeti preromani nell' Italia superiore", *Spina e l' Etruria Padava, Atti I Conv. S.E.* 1957, 181-196 (1959). E. Peruzzi, "Romolo e le lettere greche", *La Parola del Passato* (PP) 24 (1969) 161-189.

2. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός», *Πρακτικὰ α΄ συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ «ἀρκαδικοῦ ἰδεώδους».* Ἀθήνα 1984, 40-58, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

3. G. Hinstin, *Les Romains à Athènes avant l' Empire,* Paris 1877. A. Besanson, *Les adversaires de l' Hellénisme à Rome pendant la Période Républicaine,* Paris - Lausanne 1910. *L' Hellénisation du monde an-tique,* Leçons faites à l' Ecole des Hautes Etudes Sociales par MM. V. Chapot, G. Colin, Alfred Croiset, J. Hatzfeld, A. Jardé, P. Jouguet, G. Leroux, Ad. Reinach, Th. Reinach, Paris 1914, 379 κἑ. H. J. Rose, "The Greek of Cicero", *The Journal of Hellenic Studies* (JHS) 41 (1921) 193 κἑ. A. Ernout, *Philologica,* Paris 1946, 15. J. Marouzeau, *Quelques aspects de la formation du latin littéraire,* Paris 1949, 128. P. Boyancé, "Le voyage du lettré romain en Grèce", *L' Information Littéraire* (IL) 5 (1953) 137 κἑ. Τοῦ αὐτοῦ, "Cicéron à Athènes", ΕΕΦΣΠΑ, 14 (1973-1974) 153-169. Κ. Ν. Ἠλιοπούλου, *Φιλελληνικὰ καὶ ἀνθελληνικὰ ρεύματα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ρώμῃ καὶ ρωμαϊκὸς ἀνθρωπισμός,* ἐν Ἀθήναις 1975 (Ἀνάτυπον), Ν. Πετρόχειλου, *Ρωμαῖοι καὶ Ἑλληνισμός,* Ἀθήνα 1984, 23-24.

4. J. Brenous, *Etudes sur les hellénismes dans la langue latine,* Paris 1895, 46.

5. P. Boyancé, "La connaissance du grec à Rome", *Revue des Etudes Latines* (REL), 34 (1956) 125.

6. J. Kramer, "L' influence du grec sur le latin populaire: quelques réflexions", *Studii Clasice,* 18 (1979)

κατώτερα στρώματα τοῦ ρωμαϊκοῦ πληθυσμοῦ παρατηρεῖται διγλωσσία, τὴν ὁποία ὅμως ὁ πρῶτος ἀποδίδει στὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ μεγάλου τμήματος τῶν κατοίκων τῆς Ρώμης. Ἡ ἔντονη ἐπίδραση[7] τῆς ἑλληνικῆς στὴν λατινικὴ συντελεῖ καὶ στὸν χαρακτηρισμὸ τῆς δεύτερης σὰν διαλέκτου[8] τῆς πρώτης.

Ὁ Δήμιτσας διατείνεται ὅτι Λατίνοι ποιητές, Ὁράτιος καὶ ἄλλοι, βλέποντας τὴν ἀκατάσχετη αὐτὴ Γραικομανία προτείνουν στὸν Αὔγουστο τὴν μεταφορὰ τῆς ἕδρας τοῦ κράτους στὶς Τρωϊκὲς ὄχθες. Προσθέτει δὲ ὅτι ὁ Κικέρων ἀντικρύζοντας τὴν ἐξάπλωση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας σὲ ὅλη τὴν Ἰταλία καὶ σὲ ὅλα τὰ ἔθνη διὰ τῶν Ρωμαίων, κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸν περιορισμὸ τῆς λατινικῆς ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, μὲ λύπη παρατηρεῖ "Graeca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiguis sane, continentur". Ἐξ ἄλλου ἀποσκοπώντας στὴν ἐπιβεβαίωση τῆς ὁμολογίας τοῦ Κικέρωνος, ὁ Δήμιτσας προσκομίζει καὶ πληροφορία τοῦ Πλουτάρχου γιὰ τὴν γνώση τῆς ἑλληνικῆς ἀπὸ τὸν Ρωμαῖο στρατηγὸ Κράσσο καὶ τὸν βασιλιὰ τῆς Ἀρμενίας Ἀρτάβαζο[9].

Ἀλλὰ ὁ Πλούταρχος παρέχει καὶ ἐνάντια μαρτυρία, κατὰ τὴν ὁποία ὅλη ἡ Οἰκουμένη, ὁ γνωστὸς τότε κόσμος, χρησιμοποιεῖ πλέον τὴν λατινικὴ γλώσσα: «ὡς δοκεῖ μοι περὶ Ρωμαίων λέγειν, ὧν μὲν λόγῳ νῦν ὁμοῦ τι πάντες ἄνθρωποι χρῶνται». Ὁ δὲ Boyancé φρονεῖ ὅτι τὸ τεκμήριο αὐτὸ ἀφορᾶ καὶ στὴν ἐξελληνισμένη Ἀνατολή[10]. Ἀκριβέστερες καὶ ἰσχυρότερες μαρτυρίες ὑπάρχουν γιὰ τὴν

---

127 σημ. 1 καὶ 131, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ διγλωσσία καὶ στὴν νότια Ἰταλία.

7. F. K. Gonçalves, *Da influência lexical do grego no latin litérario,* Lisbona 1930. G. Devoto, "I primi grecismi nella storia della dingua latina", *Mélanges Boisacq,* Bruxelles 1937, 327-332, P. Chantraine, "Quelques emprunts du grec au latin", REL, 15 (1937) 88-91. A. Dain, «Les rapports gréco-latins", *Mémorial offert à Marouzeau,* 149 κἑ. J. Marouzeau, "Grec et latin deux fois parents", *Anales del Insituto de Leteraturas Clásicas,* Buenos Aires 1939, 7-10. S. Jannaccone, *Recherches sur les éléments grecs du vocabulaire latin de l'empire,* Paris 1950. J. Perret, "Les hellénismes du vocabulaire latin", IL, 3 (1951). A. Meillet, *Esquisse d'une histoire de la langue latine,* Paris 1952, 191-226. M. Van Den Bruvaene, "L' Hellénisme de Cicéron", *Conférences de la Société d'Etudes Latines* de Bruxelles, 1964-1965, publiées sous la direction de Guy Cambier, Bruxelles 1966. E. Peruzzi, "Sulla datazione dei grecismi nel latino arcaico", PP 25 (1970) 396-400.

8. Πβ. Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκὴ Ἱστορία,* I, 90, 1. Ἰωάννου Λυδοῦ, *Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας,* ἔκδ. Βόννης 1837, I, 5. Βλ. καὶ W. Kroll, *Geschichte der Klassischen Philologie.* 2. Aufl. Berlin - Leipzig 1919, 44 κἑ. E. Gabba, "Il latino come dialetto greco", *Miscellanea di studi Alessandrini in memoria di Augusto Rostagni,* Torino 1963, 188-194, οἱ ὁποῖοι καταχωρίζουν στὰ ἔργα τους καὶ ἄλλες φιλολογικὲς πηγές, ἑλληνικὲς καὶ λατινικές, ὅπως Τυραννίωνα, Βάρρωνα, Κουϊντιλιανὸ κ.ἄ.

9. Μ. Γ. Δήμιτσα, *Μακεδονικά. Ὁ Φιλελληνισμὸς τῶν Ρωμαίων,* ἐν Ἀθήναις 1892, 16-17.

10. Boyancé, "La connaissance…", 120 σημ. 4. Μὲ τὸν Πλούταρχο συμφωνεῖ καὶ ὁ σχεδὸν σύγχρονος Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος, *Hist, nat.,* III, 39.

προοδευτικὴ ἐπικράτηση τῆς λατινικῆς στὴν Μεγάλη Ἑλλάδα[11] καὶ Σικελία, Gallia Graeca[12], Hispania Graeca[13], Africa Graeca - Κυρηναϊκή[14]. Ἡ ἑλληνικὴ ἀνθίσταται στὴν Αἴγυπτο, τῆς ὁποίας τὸ ρωμαϊκὸ καθεστὼς εἶναι ἰδιότυπο[15]. Οἱ περισσότερες ὑπηρεσίες τῆς διοικήσεως ἀνατίθενται πάλιν στὴν εὐθύνη Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι εἶναι δοκιμασμένοι καὶ χαίρουν φήμης ἱκανῶν ὑπαλλήλων, τεχνικῶν, ἐμπειρογνωμόνων, ἐμπόρων, κτηματιῶν. Φυσικὰ ἀποκτοῦν καὶ τὴν ρωμαϊκὴ ἰσοπολιτεία. Ἐπιπροσθέτως ἡ ἀνώτερη πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἡγεσία ἀπαρτίζεται ἀπὸ Αἰγυπτιῶτες Ἕλληνες ἢ πλαισιώνεται μὲ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν Μεγάλη Ἑλλάδα καὶ τὴν ὑπόλοιπη Διασπορά, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν λησμονήσει ἐντελῶς τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, τὰ ἑλληνικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, ἐνῶ συγχρόνως εἶναι Ρωμαῖοι πολίτες. Στὴν Αἴγυπτο ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα δὲν χάνει τὴν ἐπισημότητά της μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ἐν τούτοις διαπιστώνεται διγλωσσία ἢ καὶ πλήρης ἐκλατίνιση, ἡ δὲ ἐπίδραση[16] τῆς λατινικῆς στὴν ἑλληνικὴ εἶναι ἀξιοσημείωτη.

---

11. Βλ. Εὐθ. Καστόρχη, *Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ρωμαίους καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν τούτων,* Ἀθήνησι 1872, 15 καὶ 94. Πβ. καὶ Ἀγ. Γ. Τσοπανάκη, *Συμβολὲς στὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.* Μέρος ΙΙ, Θεσσαλονίκη 1983, 650 καὶ 715, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Ἡ διάδοση τῆς λατινικῆς πραγματώνεται καὶ μὲ τὴν βία. Βλ. A. Fraschetti, "Aristosseno, i Romani e la "barbarizzazione" di Poseidonia", *Annali del Seminario di Studi del mondo classico,* 3 (1981) 97 κέ.

12. P. Jacobsthal et E. Neuffer, "Gallia Graeca. Recherches sur l' hellénisation de la Provence", *Préhistoire,* 2 (1933) 1-64. F. Benoît, *Recherches sur l' hellénisation du midi de la Gaule,* Aix-Gap 1965. Τοῦ αὐτοῦ, "La romanisation de la Narbonaise à la fin de l' époque républicaine", *Rivista di Studi Liguri,* 32 (1966) 288. Βλ. καὶ M. Egger, *De l étude de la langue latine chez les Grecs dans l' antiquité,* Paris 1855, 3, ὅπου τεκμηριώνεται ἡ διδασκαλία τῆς λατινικῆς ἀπὸ Ἕλληνα!

13. A. Garcia y Bellido, *Hispania Graeca,* Barcelona 1948. M. Almagro, *Les inscriptiones ampuritanas, griegas, ibericas y latinas,* Barcelona 1952. Τοῦ αὐτοῦ, "L' influence grecque sur le monde ibérique», *VIIe Congrès International d' Archéologie Classique,* Paris 1965, 87-94. R. Bosch - Gimpera, "Les Grecs et les Ibéres", *αὐτ.,* 111-118. Τοῦ αὐτοῦ, "Les soldats ibériques agents d' hellénisation et de romanisation", *Mélanges J. Carcopino,* Paris 1966, 114 κέ.

14. M. Euzennat, "Grecs et orientaux en Maurétanie Tingitaine", *Antiquités Africaines* 5 (1971) 161-178. M. Bénabou, "Résistance et Romanisation en Afrique du Nord sous le Haut - Empire", *Assimilation et résistance à la culture gréco - romaine dans le monde ancien. Travaux du VIe Congrès International d' Etudes Classiques* (Madrid, Septembre 1974), Bucuresti - Paris 1976, 367-375. Βλ.. καὶ O. Masson, "Grecs et Libyens en Cyrénaique, d' après les témoignages de l' épigraphie", *αὐτ.,* 387.

15. A. Lazarou, "Présence hellénique en Egypte romaine", *Graeco - Arabica,* 3 (1984) 51-76.

16. Ἐπιλογὴ βιβλιογραφίας βλ. A. Lazarou, *L' aroumain et ses rapports avec le grec.* 206 – Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1986, 51 σημ. Χάρη στοὺς παπύρους ἡ γλώσσα στὴν Αἴγυπτο παρακολουθεῖται ἄνετα. Βλ. Γ. Μπαμπινιώτη, *Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας,* Ἀθήνα 1986, 114.

Πάντως, οὔτε μὲ τὶς μεταρρυθμίσεις τῶν Σεβήρων, πρὸ πάντων δὲ τοῦ Διοκλητιανοῦ, ὁ ὁποῖος προωθεῖ αὐστηρότερα τὴν λατινικὴ ὡς ἐπίσημη ἀντὶ τῆς ἑλληνικῆς, δὲν ἐπέρχεται ἐκρωμαϊσμὸς τῆς Αἰγύπτου. Εἶναι πλέον ἀργά. Ὅμως ἡ ἀναπόφευκτη συρρίκνωση τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἡ μὴ καθολικὴ ἐπιβολὴ τῆς λατινικῆς στὴν Αἴγυπο καὶ στὴν Ἑλληνιστικὴ Ἀνατολή, σὲ συνάρτηση μὲ τὴν σταθερὴ ὀργάνωση τῶν προχριστιανικῶν θρησκειῶν τῶν χωρῶν αὐτῶν, ἔχουν, ὅπως ἐπιμένει ὁ Βέλγος Cumont, ὡς συνέπεια τὴν ἀνάδυση τῶν γλωσσῶν τῶν ἐντοπίων καὶ μετὰ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ Εὐαγγελίου τὶς ἁλυσιδωτὲς αἱρέσεις στοὺς κόλπους τοῦ Χριστιανισμοῦ. Συμπληρώνει δὲ ὁ Cumont τὰ ἑξῆς: «Στὴν Δύση, ἡ ἀποκλειστικὴ χρήση τῆς λατινικῆς ὑπῆρξε γιὰ τὴ Ρώμη ἡ καλύτερη προστασία τῆς δογματικῆς ἑνότητας. Τουναντίον, στὴν Μεσοποταμία οἱ Συριακὲς κοινότητες καταντοῦν Νεστοριανὲς ἢ Ἰακωβίτες. Στὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου οἱ Κόπτες ἀσπάζονται τὸν Μονοφυσιτισμό. Στὰ ὑψίπεδα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας οἱ Ἀρμένιοι ἱδρύουν τὴν Γρηγοριανὴ Ἐκκλησία. Βαθμηδόν, ἡ θρησκεία καταλήγει, ὅπως σήμερα εἶναι στὴν Ἀνατολή, σχεδὸν ταυτόσημη μὲ τὴν ἐθνικότητα καὶ φθάνει ὁ ὀρθόδοξος νὰ ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὸν Ἕλληνα»[17].

Πέρα τῆς βασιμότητας ἢ μὴ τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ Cumont, ἡ διγλωσσία, ἑλληνολατινική, στὴν Ἀνατολικὴ Αὐτοκρατορία περιορίζεται στοὺς κρατικοὺς λειτουργούς, πολιτικούς, διοικητικούς, στρατιωτικοὺς καὶ σὲ πολλοὺς ἐπαγγελματίες συναλλασσομένους μὲ τὸ πάντοτε ρωμαϊκὸ δημόσιο, ἰδίως κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες. «Ὁ Κωνσταντῖνος ἀποτελεῖ σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ σημειώνει τὴν μετάβασιν εἰς μίαν νέαν ἐποχήν, ποὺ τὴν χαρακτηρίζομεν ὡς "νεορωμαϊκήν". Χαρακτηριστικά της εἶναι ἡ λατινικὴ γλώσσα, ἐπίσημη γλώσσα τοῦ κράτους, μολονότι ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους μετατίθεται εἰς περιοχὴν καθαρῶς ἑλληνικήν, ὅπου λαλεῖται ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα…»[18]. Αὐτὸ καθίσταται σαφὲς καὶ στὴν Α΄ ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικὴ σύνοδο, τῆς ὁποίας τὶς ἐργασίες ἐγκαινιάζει ὁ αὐτοκράτωρ μὲ λόγο στὴν λατινικὴ ἀλλὰ ὁ ἴδιος μετέχει τῶν συζητήσεων ὁμιλώντας μὲ τοὺς ἐπισκόπους ἑλληνικά[19]. Ἡ προσήλωση στὴν ρωμαϊκότητα, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται καὶ μὲ τὴν ἐπίσημη χρήση τῆς λατινικῆς, ὑποδηλώνει τὶς διεκδικήσεις στὴν Δύση[20].

17. Fr. Cumont, *Pourquoi le latin fut la seule langue liturgique de l' Occident,* Bruxelles 1904. Πβ. Seb. Mariner, "La difusion del Cristianismo como facter de latinizacion", *Assimilation et résistance…",* 271, κέ., ὅπου καὶ σχόλια. Ἡ ἐπιβολὴ τῆς λατινικῆς ὡς μόνης γλώσσας χαροποιεῖ τὸν Ἱερὸ Αὐγουστῖνο, *De civitate Dei* 19, 7.

18. Ι. Σ. Παπασταύρου, *Ρωμαϊκὴ Ἱστορία,* Ἀθῆναι 1967, 241.

19. G. Dagron, "Aux origines de la civilisation byzantine: Langue de culture et langue d' Etat", *Revue Historique,* 241 (1969) 36.

20. Ἀ. Δασκαλάκη, *Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Ἱστ. Δυτ. Εὐρώπης,* Ἀθῆναι 1960, 33.

Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ἀντανακλᾶται καὶ στὴν νομοθεσία. Ἡ Αἰκατερίνη Χριστοφιλοπούλου στὸ κεφάλαιο τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α΄ γράφει καὶ τὰ ἑξῆς: «Πλὴν τοῦ καθαρῶς νομικοῦ ἐνδιαφέροντος αἱ νεαραὶ ἔχουν ἰδιαιτέραν σημασίαν καὶ ὡς μαρτυρίαι διὰ τὸν ἐξελληνισμὸν τοῦ κράτους, ἀφ' οὗ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ δικαιολογεῖται ὅτι καὶ οὐ τῇ πατρίῳ φωνῇ (= λατινικῇ) τὸν νόμον συνεγράψαμεν, ἀλλὰ ταύτῃ δὴ τῇ κοινῇ τε καὶ ἑλλάδι, ὥστε ἅπασιν αὐτὸν εἶναι γνώριμον διὰ τὸ πρόχειρον τῆς ἑρμηνείας»[21].

Ὁμολογουμένως ἡ λατινοφωνία δεσπόζει στὸν στρατό, ὁ ὁποῖος ἀναδεικνύεται ἀληθινὸ σχολεῖο ἐκμαθήσεως τῆς λατινικῆς[22].

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν παραγνωρίζει τὴν λατινική. Κατὰ τὴν Δ΄ οἰκουμενικὴ σύνοδο τῆς Χαλκηδόνος ὁ αὐτοκράτωρ Μαρκιανὸς ἐπαναλαμβάνει τὴν πράξη τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἐκφωνεῖ τὸν ἐναρκτήριο ἐπίσημο λόγο στὴν λατινική, συνομιλεῖ δὲ ἑλληνικά. Οἱ δυτικοὶ ἐκπρόσωποι χρησιμοποιοῦν τὴν λατινική, ἀλλὰ ἡ συμμετοχή τους μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου μειώνεται. Ἡ στροφὴ πρὸς τὴν ἑλληνικὴ ὑποκινεῖται καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τελειότερης ἐκφράσεως. Οἱ σπανίζουσες ἀρετές της, κατ' ἐξοχὴν ἡ λεπτότητα καὶ ἡ ἀκρίβεια, συμβάλλουν στὴν ἐπιτυχία τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου. Τῶν Δυτικῶν ἡ γλώσσα μειονεκτεῖ: «ἀλλ' οὐ δυνάμενος διὰ στενότητα τῆς παρ' αὐτοῖς γλώττης καὶ ὀνομάτων πενίαν διελεῖν ἀπὸ τῆς οὐσίας τὴν ὑπόστασιν…»[23]. Ἔτσι πρέπει νὰ ἐξηγεῖται καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἕως τὸν 3ο αἰώνα ἡ ἑλληνικὴ εἶναι σχεδὸν ἡ μοναδικὴ γλώσσα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ δὲ Ἑλληνισμὸς τὸ φυσικὸ μέσο ἐκχριστιανίσεως. Ἀκόμη καὶ στὴν Ρώμη, πολὺ βραδύτερα, ὅταν πλέον ἡ Χριστιανικὴ κοινότητα ἔπαυσε νὰ εἶναι ἀνατολική, ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ὡς φορέας πολιτισμοῦ χρησιμοποιεῖται στὴν λειτουργία καὶ σὲ συγγράμματα θεολογικά[24].

Ἂν στὴν Ἀσία δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ ἐπέκταση καὶ ἡ ἑδραίωση τῆς λατινικῆς, καταλαμβάνει σημαντικὴ ἔκταση στὴν Εὐρώπη, ὅπως ὀνομάζεται τότε ἡ Βαλκανική. Σχηματικὴ ἀντίληψη παρέχει ὁ Τσέχος Jirecek[25] μὲ τὴν ὁμώνυμη Γραμμή, ἡ

21. Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία,* Α΄ 324-610, Ἀθῆναι, 1975, 300.

22. Πβ. E. Lozovan, "Byzance et la romanité scythique", *Revue des Etudes Roumaines* (RER), 5-6 (1960) 226: "Il n' est peut-être pas exagéré d' affirmer que jusqu' au VIIe siècle l' armée byzantine constituait une véritable école linguistique latine".

23. P.G., 35, 1124-1125. Πβ. καὶ P.G., 7, 100: «τὸ στενὸν τῆς ἑαυτῶν γλώττης».

24. E. Delaruelle, "La connaissance du grec en Occident du Ve au IXe siècle", *Mélanges de la Société toulousaine d' études classiques,* 1(1946) 200 κἑ. P. Courcelle, *Les lettres grecques en Occident de Macrobe à Cassiodore,* 2e éd. Paris 1948. G. Bardy, *La question des langues dans l' Eglise ancienne,* Paris 1948. H. I. Marrou, *Saint Augustin et la fin de la culture antique,* 2e éd. Paris 1949.

25. Βιβλιογραφία καὶ σχολιασμὸ βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, *Ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Θράκης κατὰ τὴν ἑλλη-*

ὁποία χωρίζει τὴν χερσόνησο τοῦ Αἵμου σὲ δύο κόσμους, λατινικὸ ἐπάνω καὶ ἑλληνικὸ κάτω. Στὴν ἑλληνικὴ ζώνη περιλαμβάνονται ἡ ἑνιαία Ἤπειρος καὶ βορειότερα ἐδάφη ἕως τὴν Λισσὸ (Ἀλέσσιο) τῆς Ἀδριατικῆς, ἡ εὐρύτερη Μακεδονία μὲ ὅριο μεταξὺ Σκοπίων (λατ.) καὶ Στόβων (ἑλλ.) καὶ τὰ ἀνατολικὰ τῆς χερσονήσου μὲ ὅρια τὸν Αἶμο καὶ τὸν Εὔξεινο Πόντο.

Βεβαίως οὔτε ἡ λατινικὴ οὔτε ἡ ἑλληνικὴ ζώνη νοοῦνται ἀμιγεῖς. Στὴν πρώτη ζοῦν συνεχῶς Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἀρχικῶς εἶναι δίγλωσσοι, στὸ δὲ διάβα τῶν αἰώνων γίνονται τρίγλωσσοι καὶ πολύγλωσσοι ἢ ἀποβάλλουν κιόλας τὴν ἑλληνική, προκειμένου νὰ ἐπιβιώσουν. Στὴν δεύτερη ζώνη, ἰδίως δὲ σὲ περιοχὲς πρόσφορες, ὅπως στὴν ὀροσειρὰ τῆς Πίνδου[26] ἢ σὲ ὀρεινὲς καίριες διαβάσεις καὶ σὲ συγκοινωνιακοὺς κόμβους Ὀλύμπου, Πιερίων, Βερμίου, Βαρνοῦντος κ.ἄ. ἐκλατινισμένοι Ἕλληνες διαφυλάσσουν ἀνενόχλητοι τὸ νεολατινικό τους ἰδίωμα, τὴν ἀρωμουνική, ἀποκαλούμενοι Βλάχοι[27] ἀλλὰ αὐτοαποκαλούμενοι Armâni (α προθετικό + Romanus), Ἀρωμοῦνοι[28], ποὺ σημαίνει κατ' ἀρχὴν τὴν ρωμαϊκὴ πολιτικὴ ἰδιότητα, τὴν ἰσοπολιτεία, μὲ παράλληλο συνακόλουθο τὴν λατινομάθεια. Διότι ἐξ ἀρχῆς ἡ λατινικὴ καθιερώνεται ὡς ὑποχρεωτικὴ γλώσσα ἐπικοινωνίας τῶν Ἑλλήνων ἡττημένων μὲ τὴν Ρώμη[29], τὸ δὲ *δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου,* περιζήτητο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ποὺ ἐπιδιώκουν σταδιοδρομία στὴν πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἱεραρχία τῆς ἀπέραντης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας[30],

---

νικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα, Θεσσαλονίκη 1980, 320 κ.ἑ.

26. Τὴν παρουσία λατινογλώσσων ἢ διγλώσσων στὴν Πίνδο καὶ γενικὰ στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο δέχονται πλέον καὶ οἱ Ρουμάνοι, οἱ ὁποῖοι παλαιότερα ἦσαν θιασῶτες τῆς θεωρίας περὶ καθόδου ἀπὸ Δακία, ὅπως ὁ ἀκαδημαϊκὸς Th. Capidan κ.ἄ. Βλ. ἀκριβεῖς βιβλιογραφικὲς παραπομπὲς Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ λατινοφωνία Ἑλλήνων, Βλάχοι ἑλληνικοῦ χώρου,* Ἀθήνα 1986, 240 κἑ. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνάξεως: Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχή του.

27. Ἀρχικὴ σημασία τοῦ ὅρου εἶναι λατινόγλωσσος. Βλ. ἐτυμολογία καὶ ἀνάλυση τοῦ Giulano Bonfante, RER, 7-8 (1961) 251. Πβ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία,* Θεσσαλονίκη 1983, 157 σημ. 2. Ἀνάτυπο ἀπὸ Β΄ Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου (Ἤπειρος - Μακεδονία - Θράκη), 13-15 Ἀπριλίου 1978, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη.

28. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τρία ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων,* Θεσσαλονίκη 1977, 225 σημ. 3. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τοῦ Α΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου, ΙΜΧΑ, 179, Θεσσαλονίκη 1977. Βλ. καὶ *Θεσσαλικὰ Χρονικὰ* (ΘΧ), 11 (1976) 267 σημ. 3.

29. Βλ. Egger, *ἔ.ἀ.,* 5. Καὶ ἡ Νέα Ρώμη ἐπιμένει στὴν χρήση τῆς λατινικῆς ἀλλὰ γιὰ ἄλλους λόγους. Πβ. L. Lafoscade, "Influence du latin sur le grec", ἐν J. Psichari, *Etudes de Philologie néo-grecque. Recherches sur le développement historique du grec,* Paris 1892, 136.

30. G. F. Hertzberg, *Histoire de la Grèce sous la domination des Romains.* Traduite de l' allemand sous la direction de A. Boché - Leclercq, professeur à la Faculté des Lettres de Paris. Tome deuxième. D' Auguste à Septime Sevère par E. De Liebhaber, Paris 1888, 50-51. Βλ. καὶ 155.

προϋποθέτει καὶ τὴν γνώση τῆς λατινικῆς γλώσσας[31].

Δυστυχῶς, προκαταλήψεις, ἐθνικὲς ὑπερευαισθησίες καὶ παχυλὴ ἀμάθεια παρεμποδίζουν τὴν ἔγκαιρη καὶ ἐνδεδειγμένη διερεύνηση τῆς ἐκλατινίσεως στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἐπιστήμη. Στὴν Ἑλλάδα, μόλις τελευταῖα μεταβάλλεται «τὸ κλῖμα περιφρονήσεως» πρὸς τὰ ρωμαϊκὰ μνημεῖα καὶ τὶς ρωμαϊκὲς σπουδές[32].

Κυρίως, ἡ τυφλὴ προσκόλληση ἁρμοδίων Ἑλλήνων στὸ δῆθεν «ἀξίωμα»[33], κατὰ τὸ ὁποῖο ἡ ἑλληνικὴ ἐξαιρεῖται λόγῳ πολιτισμικῆς ὑπεροχῆς καὶ δὲν ὑποχωρεῖ πρὸ τῆς λατινικῆς, ἀποθαρρύνει τοὺς Ἕλληνες ἐπιστήμονες καὶ ἀφήνει ἀνεξέλεγκτη τὴν δραστηριότητα τῶν ἐρασιτεχνῶν καὶ τὴν ἀνάμειξη ξένων σκοπιμοτήτων. Ἡ ἐπιφύλαξη καὶ ἡ συνακόλουθη καθυστέρηση εἶναι ἀδικαιολόγητη, δοθέντος ὅτι ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰώνα ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Κων. Κούμας ἑρμηνεύοντας ὀρθότατα τὴν γένεση τῶν ρωμαϊκῶν λαῶν, στοὺς ὁποίους ἐντάσσει καὶ τοὺς Βλάχους τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, διευκρινίζει: «Διασκορπισμένοι εἰς διάφορα χωρία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀρεινὰ ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ἕως τῆς Πελοποννήσου εἶναι οἱ λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες ὄντες καὶ Θεσσαλοὶ καὶ Ἕλληνες τὸ γένος». Προσθέτει δὲ τὰ ἑξῆς: «Ἐν γένει οἱ Βλάχοι συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὔτε ἐκεῖνοι, οὔτε οὗτοι καμμίαν ἐθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς καὶ τῷ ὄντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδος τέκνα καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι»[34].

Ἐπίσης στὶς ἀρχὲς τοῦ 20ου αἰώνα ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης[35] διαβεβαιώνει γιὰ τοὺς Βλάχους: «Οὗτοι ἔχουσι φρόνημα ἑλληνικώτατον καὶ ὁμιλοῦσιν, ὡς μητρικήν, καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, εἰς ἣν ἐκκλησιάζονται, ἐκπαιδεύονται, ἀναπτύσσονται καὶ ἐμπορεύονται, μηδόλως διαφέροντες τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰ ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ αἰσθήματα, τοὺς πόθους καὶ τὰς πολιτικὰς

31. Psichari, *ἔ.ἀ.*, XLIII-XLIV. Brenous, *ἔ.ἀ.*, 56, Γ. Κ. Κορδάτου, *Ἡ ρωμαιοκρατία στὴν Ἑλλάδα,* Ἀθήνα 1959, 265-266. Η. Ι. Marrou, *Ἱστορία τῆς ἐκπαιδεύσεως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα,* 5η ἔκδ., μετάφρ. Θ. Φωτεινοπούλου, Ἀθῆναι 1961, 361. Ἰ. Τουλουμάκου, «Ρωμαϊκὲς ἐπιδράσεις», *Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους* (ΙΕΕ), Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Α.Ε. Ἀθῆναι 1976, 580.

32. Βλ. *Ἡ Καθημερινὴ* τῆς 8.1.1987, 7, ὅπου παρατήρηση τοῦ Χ. Μπούρα ἐξ ἀφορμῆς ἑλληνικῆς ἐκδόσεως τοῦ Βιτρουβίου. Πβ. καὶ *Νέον Ἑλληνομνήμονα,* 19 (1925) 72.

33. Ἂν καὶ κατέδειξε τὸ ἀβάσιμο πρὸ 50 ἐτῶν ὁ F. Lot, *Les invasions barbares et le peuplement de l' Europe,* I, Paris 1937, 224. Πλήρως δὲ ἀνέτρεψε αὐτὸ ὁ Lozovan, RER, 5-6 (1960) 221 καὶ 223.

34. Κ. Κούμα, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων,* Βιέννη 1832, ΙΒ΄, 530-531.

35. Χρ. Χρηστοβασίλη, *Ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Ἠπείρῳ καὶ τὰ δίκαια αὐτοῦ,* Ἀθήνησι 1902, 3.

ἰδέας, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα, δὲν εἶναι ἄλλο ἢ Ἕλληνες γνήσιοι ἀποδεχθέντες τὴν λατινικὴν γλῶσσαν ἐν καιρῷ τῆς Ρωμαιοκρατίας, ὡς ἀπεδέχθησαν ταύτην ἑκατομμύρια ὅλα Γαλατῶν, Κελτῶν, Ἰβήρων κ.λπ.». Ἡ ἀδράνεια τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης στοιχίζει ἀκριβὰ στοὺς Βλάχους καὶ στὸ σύνολο τῶν Ἑλλήνων[36], διότι οἱ Ρουμάνοι ἐκμεταλλεύονται τὴν εὐκαιρία γιὰ λόγους πολιτικοὺς καὶ ἄλλους[37]. Δὲν διστάζουν νὰ διεκδικήσουν τοὺς Βλάχους τῆς Θεσσαλίας, Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας σὰν Ρουμάνους[38].

Ἀναντιρρήτως ἡ ἑλληνικὴ ὑπερεῖχε τῆς λατινικῆς, στὴν ὁποία ἔχει ἀσκήσει τεράστια ἐπίδραση ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ρωμαιοκρατίας. Ἰσχύουν ὁπωσδήποτε καὶ οἱ τόσο κολακευτικοὶ γιὰ τοὺς Ἕλληνες στίχοι τοῦ Ὁρατίου[39], στὴν ἐποχή του ἀσφαλῶς. Ἀλλά, ὅπως πρώιμα ἔχει σημειώσει ὁ Egger[40], ἄξια σπουδῆς εἶναι καὶ ἡ ἄλλη πλευρά. Ἡ λατινικὴ ἀκολουθεῖ κατὰ κανόνα τὴν διεύρυνση τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας καὶ ἐπιδρᾶ αἰσθητὰ στὴν ἑλληνική[41], τὴν ὁποία καὶ ἀντικαθιστᾶ μερικῶς ἢ ὁλικῶς, κατὰ περιόδους ἀνόδου καὶ κατὰ μικρὰ ἢ μεγάλα ἐδαφικὰ τμήματα, ὅπως ὄντως συνέβη στὰ ἀκμάζοντα ἐπὶ αἰῶνες

36. Βλ. M. S. Kebedgy, *"Le conflit gréco - roumain", Revue de Droit International et de Législation comparés,* 2 Série, 7-8, 1905-1906. M. Paillarès, *L'Imbroglio macédonien,* Paris 1907, 99, 208-213, 216-218, 226, 250-271. Κ. Καιροφύλα, *Ἐ. Βενιζέλος: ἡ ζωή του, τὸ ἔργο του,* Ἀθῆναι 1914, 151-153. N. Zdrulla, "Miscarea Aromânilor din Pind, 1917" *Revista Macedoromîna*. II, 1 (1930). M. Lhéritier, "L' évolution des rapports gréco - roumains depuis un siècle (1821-1931)", *Mélanges offerts à N. Iorga,* Paris 1933, 569-606. Σ. Θ. Λάσκαρι, *Διπλωματικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος,* 1821-1914, Ἀθῆναι 1947, 236-238. Ἀθαν. Ἰ. Χρυσοχόου, *Ἡ Κατοχὴ ἐν Μακεδονία.* Βιβλίον τρίτον. *Ἡ δρᾶσις τῆς ἰταλορουμανικῆς προπαγάνδας,* Θεσσαλονίκη 1951, 30. *Ἀγορεύσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Κοινοβουλίου 1909-1956.* Ἔκδοσις Ἐθνικὸς Κήρυξ. Περίοδος Β΄, τόμος 1, 50 κέ., τόμο 2, 46 κέ. Τηλ. Μ. Κατσουγιάννη, *Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν,* Β΄ Θεσσαλονίκη 1966, 49. Λαζ. Ἀρσενίου, *Ἡ Θεσσαλία στὴν Ἀντίσταση,* Α΄, Λάρισα 1977, 60 κέ. Ἑ. Θ. Μουδοπούλου, *Τὸ Ρουμανοκουτσοβλαχικὸν Ζήτημα,* ἐν Ἀθήναις 1978, 30 κέ.

37. M. N. Ρωμανοῦ, *Ἀπόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴ καὶ τὴ γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων,* Ἀθῆναι 1983, 23. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «Μνήμη» Γεωργίου Ἰ. Κουρμούλη.

38. Καὶ δὲν παραιτοῦνται, μολονότι ἡ διεπιστημονικὴ ἔρευνα – καὶ ρουμανικὴ – ἔχει ἀποδείξει τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων - Ἀρωμούνων», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1986, 321 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, «Κουτσοβλαχικά - ἑλληνοβλαχικὰ καὶ ρουμανικὲς κρίσεις», *Γλωσσολογία,* 4-5 (1986-1987), 155-166. Καὶ *Πλάτων,* 3 (1984) 170-174.

39. Ἐπιστ. 2, 1, 156 κέ.: Graecia capta ferum victore cepit, et artis Intulit agresti Latio…

40. Egger, *ἔ.ἀ.,* 3. Βλ. καὶ C. Pascal, *Graecia capta. Saggi sopra alcune fonti greche di scrittori latini,* Firenze 1905.

41. Βλ. F. Viscidi, *I prestiti latini nel greco antico e bizantino,* Padova 1944. Μεταγενέστερη βιβλιογραφία βλ. V. Orioles, "Note preliminari ad uno studio sui prestiti latini in greco", *Incontri Linguistici,* 1 (1974) 110.

ἑλληνικὰ κέντρα τῆς Διασπορᾶς, Ἰταλίας, Γαλατίας κ.λπ., ἂν καὶ εἶχαν ἀναπτύξει τὸν πολιτισμὸ καὶ εἶχαν καλλιεργήσει τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα σὲ βαθμὸ ἀσύγκριτα ὑψηλότερο ἀπὸ ἐκεῖνο τῆς μητροπολιτικῆς καὶ ἰδίως τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

Ἐσφαλμένα πιστεύεται ὅτι ἡ λατινικὴ εὐδοκιμεῖ ἀποκλειστικὰ σὲ χῶρες καὶ λαοὺς κατωτέρου πολιτισμοῦ. Προσφυέστατα ὁ Γιουγκοσλάβος ἀκαδημαϊκὸς M. Garasanin ἀποκαλύπτει ὅτι ἡ λατινικὴ εὐχερέστερα διαδίδεται στὴν Δαλματία, ὅπου προϋπῆρχαν ἑλληνικὲς πόλεις καὶ κατ' ἀκολουθία ἑλληνικὲς ἐπιδράσεις[42]. Πρὸ πάντων τοὺς Ἕλληνες φροντίζουν οἱ Ρωμαῖοι νὰ προσεταιρισθοῦν. Διότι οἱ ἴδιοι δὲν ἐπαρκοῦν, γιὰ νὰ καλύψουν τὶς ὁλοένα αὐξανόμενες κρατικὲς ἀνάγκες καὶ τὶς πολυσχιδεῖς ἰδιωτικὲς ἐπιδόσεις. Πρωτίστως ἀξιοποιοῦν τὸ ἔμψυχο δυναμικὸ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος[43]. Ἔπειτα, μετὰ τὴν Πύδνα καὶ τὸ συνέδριο τῆς Ἀμφιπόλεως στρέφονται πρὸς τοὺς Μακεδόνες[44] καὶ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνες. Στὴν Μακεδονία, τὴν ρωμαϊκὴ ἐπαρχία, διευκολύνεται ἡ λατινική, διότι συντρέχουν εὐνοϊκοὶ παράγοντες, π.χ. μακροχρόνια ρωμαϊκὴ παρουσία, στρατιωτικὴ καὶ πολιτική[45], ὕπαρξη ὁδικοῦ δικτύου[46], συνόρων, ἐμπορικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζώνης, ἐκδήλωση ἐνδιαφέροντος ἀπὸ μέρους τοῦ πληθυσμοῦ[47] κ.ἄ. Κάποιες ἀπὸ τὶς προϋποθέσεις αὐτὲς ὑπάρχουν καθ' ὅλο τὸ μῆκος τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ἀλλὰ στὸ νότο ἀπουσιάζουν οἱ σπουδαιότερες. Γι' αὐτὸ οἱ πρῶτες

42. *Actes du Colloque International* organisé par le Secrétariat général de l' Association Internationale des Etudes du Sud - Est Européen, Mamaia (Roumanie), 1-8 Septembre 1968, Bucarest 1970, 291. Βλ. καὶ V. Vinja "Remarques sur quelques éléments de l' ancien grec dans la nomenclature ichtiologique de l' Adriatique", *Ziva Antika* (ZA), 5 91955) 118-125.

43. Πβ. S. J. de Laet, *Etude sur l' organisation douanière chez les Romains, surtout à l' époque du Haut - Empire,* Brugge 1949, 294-295. Καὶ Π. Γυιόκα, «Αἱ δύο ἐπιστολαὶ πρὸς Θεσσαλονικεῖς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», *Χρονικὰ* (Μακεδονικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος) 2, (1980) 66: «… ὁ Ρωμαῖος νικητὴς τοῦ Περσέως εἰς τὴν Πύδναν Αἰμίλιος Παῦλος, Ἕλλην τὴν καταγωγήν».

44. Πρῶτο δελεαστικὸ μέτρο εἶναι ἡ ἐξαιρετικὰ αἰσθητὴ φορολογικὴ ἐλάφρυνση. Βλ. Ed. Will, *Histoire politique du monde hellénistique*, II, Nancy 1967, 236-237.

45. Βλ.. V. Vaschide, *Histoire de la conquête romaine de la Dacie et des corps d' armée qui y ont pris part,* Paris 1903, 1.

46. L. Gounaropoulou - M. B. Hatzopoulos, *Les milliaires de la Voie Egnatienne entre Héraclée des Lyncestes et Thessalonique,* Athènes 1985, 10-11, ὅπου πλούσια βιβλιογραφία.

47. Βλ. F. Papazoglou, "Sur les koina régionaux de la Haute Macédoine", ZA, 9 (1959) 170. Θ. Χ. Σαρικάκη, *Ρωμαῖοι ἄρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας,* Α΄ Θεσσαλονίκη 1971, 18. Τοῦ αὐτοῦ, "Des soldats Macédoniens dans l' armée romaine", *Ἀρχαία Μακεδονία,* II (19-24 Αὐγούστου 1073), Thessalonique 1977, 432. Θ. Δ. Ἀξενίδου, *Ἡ Πελασγὶς Λάρισα καὶ ἡ ἀρχαία Θεσσαλία (Κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορία).* Β΄. *Οἱ μακεδονικοὶ καὶ ρωμαϊκοὶ χρόνοι,* Ἀθῆναι 1949, 82.

ἑστίες λατινογλωσσίας, ποὺ ἐμφανίζονται στὴν Πελοπόννησο[48], ἐνωρὶς ἐξασθενίζουν καὶ σχεδὸν ἐκλείπουν. Βορειότερα ὅμως, στὴν Θεσσαλία, Ἤπειρο, ἰδιαίτερα δὲ στὴν Μακεδονία, τῆς ὁποίας ἡ ἐθνολογικὴ σύνθεση ἔχει ἀπασχολήσει πολύ, ἂν καὶ οἱ Ἡρόδοτος, Πολύβιος, Στράβων, Ἀρριανὸς[49] κ.ἄ., σὲ ἀνύποπτο χρόνο, διατρανώνουν τὴν ἑλληνικότητα, ἡ δὲ μεταγενέστερη καὶ ἡ σημερινὴ ἀρχαιολογικὴ καὶ γλωσσολογικὴ ἔρευνα[50] φέρουν στὸ φῶς ὑπόστρωμα ἑλληνικό, ἡ λατινικὴ εἰσχωρεῖ καὶ συνυπάρχει μὲ τὴν ἑλληνικὴ κατὰ μικρότερες ἢ μεγαλύτερες λωρίδες ἐδάφους καὶ μάλιστα ἀντέχει στὶς μακραίωνες περιπέτειες τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Μετὰ τὴν μνεία τῶν Κούμα καὶ Χρηστοβασίλη, ἐνδεικτικὴ ἀναφορὰ στὶς ἀπόψεις εἰδικῶν ἐπιστημόνων διαφόρων ἐθνικοτήτων βοηθεῖ στὸν σχηματισμὸ μιᾶς ἰδέας συγκεκριμένης. Ὁ Γάλλος R. Pinon γράφει ὅτι «μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς ὁλόκληρον τὴν Μακεδονίαν, ὡμιλεῖτο ἡ λατινικὴ γλῶσσα καὶ ὄχι ἡ ἑλληνική… Οἱ Βλάχοι ἑπομένως δὲν εἶναι ἰδιαίτερος λαός, κλάδος τοῦ ρουμανικοῦ πλανηθέντος ἀνὰ τὴν Πίνδον, ἀλλ' ἁπλούστατα Μακεδόνες ἐκλατινισθέντες…»[51]. Ἐκλατίνιση τῆς Μακεδονίας ὑποστηρίζει καὶ ὁ Ρῶσος Rostovtzeff.[52] Ἐπεκτείνει δὲ νοτιώτερα τὴν λατινοφωνία ἢ τὴν διγλωσσία ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς G. Brătianu. «Ἡ Μακεδονία – γράφει – καὶ μεγάλο μέρος τῶν νοτίων περιοχῶν τῆς χερσονήσου ἦσαν ἐκλατινισμένες ἢ τουλάχιστον δίγλωσσες. Σ' αὐτὲς ἡ λατινικὴ ἦταν ὁμιλουμένη καὶ γραφομένη σχεδὸν ἐξ ἴσου μὲ τὴν ἑλληνική»[53]. Στὴν Θεσσαλία διαπιστώνει ἐκλατίνιση Ἑλλήνων, μερική[54],

48. A. Lazarou, *Peut-on parler d' une survivance romaine en Péloponnèse?* Athènes 1976. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τοῦ Α΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν, 3 (1976) 114-123.

49. Ἐπὶ μέρους παραπομπὲς βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων,* Τρίκαλα 1985, 61 κέ. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ *Τρικαλινά*, 5 (1985) 47-77.

50. C. Poghirc, "Considérations sur le lexique de l' ancien macédonien", *Philologica et Linguistica,* Bochum 1983, 37-47. Βλ. καὶ βιβλιογραφία Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Πλάτων*, 37 (1985) 267-269.

51. R. Pinon, *L' Europe et l' Empire Othoman, les aspects actuels de la question d' Orient,* Paris 1909, 115-116. Πβ. Γρ. Ἰ. Κατσαρέα, *Αἱ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀσκηθεῖσαι προπαγάνδαι κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας,* ἐν Ἀθήναις 1948, 162.

52. M. Rostovtzeff, "La Vie économique des Balkans dans l' antiquité", *Revue Internationale des Etudes Balcaniques* (RIEB), 1-2 (1934-1935) 56-57.

53. G. Bratianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain,* Bucarest 1942, 67.

54. Στὴν Περραιβία. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Βλάχοι τοῦ Ὀλύμπου», *Ὁ Ὄλυμπος στὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων.* 2ο Πανελλήνιο Συνέδριο Λαογραφικῆς - Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Ἐλασσόνας, 1984, 139-148. Ἐπίσης στὴν ἐπαρχία Βελεστίνου. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Φεραῖοι ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ Βλάχοι Βελεστίνου», ἀνακοίνωση στὸ Α΄ Διεθνὲς Συνέδριο Βελεστίνου, 30-31 Μαΐου καὶ 1 Ἰουνίου 1986. *Ὑπέρεια* Α΄. *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου* «Φεραὶ - Βελεστίνο - Ρήγας». Βελεστίνο 30-31 Μαΐου - 1 Ἰουνίου 1986, Ἀθήνα 1990, 141-157. Πβ. καὶ *Νέον Ἑλληνομνήμονα,* 15 (1921) 65.

ὁ Γάλλος Br. Helly, μελετώντας τὶς θεσσαλικὲς ἐπιγραφὲς τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων[55]. Στὸ ἐπιγραφικὸ ὑλικὸ καὶ μάλιστα χριστιανικὸ ἀνευρίσκει ὁ Μ. Χατζόπουλος στοιχεῖα ἐκλατινίσεως Ἠπειρωτῶν τῆς ἐπισκοπῆς Φωτικῆς[56]. Ἡ ἐκχριστιάνιση στὴν λατινικὴ γλώσσα ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ ὁρολογία τῆς ἀρωμουνικῆς, μολονότι ἡ λατινική, κατὰ τὸν Gasca - Queirazza, δὲν ἐχρησίμευε ὡς λειτουργικὴ γλώσσα στὸν βαλκανικὸ χῶρο[57]. Τὴν ἐκλατίνιση τῆς Ἠπείρου, δηλαδὴ τῶν δυτικῶν διαμερισμάτων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ὁρίζει πρόσφατα ὁ ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀπ. Βακαλόπουλος ἀναγνωρίζοντας τὴν πειστικότητα τῶν συλλογισμῶν τοῦ πρώτου Νεοέλληνα ἱστορικοῦ Κων. Κούμα[58]. Κατ' ἐξαίρεση συγκρατημένος παρουσιάζεται ἀκόμη ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἀγ. Τσοπανάκης. Δέχεται ἐκλατίνιση μόνον ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ ρωμαιοκρατίας ζοῦσαν στὰ παραμεθόρια τῆς Γραμμῆς Jirecek καὶ στὴν Πίνδο. Πάντως ἀρνεῖται προέλευση τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων ἀπὸ Δακία καὶ διαχωρίζει τὴν κουτσοβλαχικὴ - ἀρωμουνικὴ ἀπὸ τὴν ρουμανική[59]. Ἀντίθετα ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἀντ. Κεραμόπουλλος ἀναφερόμενος γενικὰ στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο τονίζει σαφέστατα ὅτι «οἱ κάτοικοι ἦσαν Ἕλληνες καὶ ἔγραφον ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς, ἃς ἔχομεν· ἔπειτα ἐπὶ Ρωμαίων γίνονται λατινόγλωσ-

55. Br. Helly, «Θεσσαλία», IEE, 6 (1976) 183.

56. M. Hatzopoulos, "Photicè, colonie romaine en Thesprotie et les destinées de la latinité Epirote", *Balkan Studies,* 21, 1. (1980) 103. Πρώτους λατινοφώνους χριστιανοὺς κατονομάζει τὸν Γάιο ἀπὸ τὴν Δόβηρο τῆς Βορείου Μακεδονίας καὶ τὸν Σεκοῦνδο ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη ὁ Frederic Taillez, "Ru-saliile, les Rosalies et la rose", *Cahiers Sextil Puscariu,* 1 (1952) 317.

57. G. Gasca - Queirazza, "Note storiche sulla formazione del tipo avverbiale latino - volgare agg + - mente", *Actele celui de al XII-Iea Congres international de lingvistica si filologie romanica,* Bucarest 1970, 109. Γιὰ τὴν διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἀπὸ στρατιῶτες ὑποθέτει ὁ I. G. Coman, *Scriitori bisericesti din epoca straromâna,* Bucuresti 1979, 356. Γιὰ τὸν χῶρο πέρα τοῦ Δουνάβεως βλ. καὶ M. Pacurariu, "Crestinismul daco - roman în nordul Dunari în secolui IV", *Mitropolia Ardealului,* 17 (1972) 191 κέ. Βλ. καὶ *Glasul Bisericii* 38 (1979) 320 κέ. Ἐσφαλμένα εἶναι ὅσα γιὰ τοὺς Βλάχους γράφει ὁ Ν. Γιαννόπουλος, «Ἡ ἐκχριστιάνισις τῶν Βλάχων κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐν Θεσσαλίᾳ», *Ἱερὸς Σύνδεσμος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν,* 274 (1916) 9-12. Συσκοτίζει τὸ θέμα ὁ P. S. Nasturel, "Le christianisme roumain à l' époque des invasions barbares", *Buletinul Bibliotecii Române,* 11 (14) – Serie noua –1984, 235.

58. Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου, «Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας», *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὸ 1912,* ΕΜΣ, 63, Θεσσαλονίκη 1983, 49-50. Τὴν ἐκλατίνιση καὶ διατήρηση τῆς λατινοφωνίας στὴν δυτικὴ πλευρὰ τῆς χερσονήσου εὐνοεῖ καὶ ἡ ὑπαγωγὴ τοῦ ἑλλαδικοῦ τούτου χώρου στὴν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης. Βλ. Βιβλιογραφία Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς,* ἐν Ἀθήναις 1976, 54 σημ. 58, Β΄ ἔκδοση, Ἀθήνα 1986, 98 σημ. 58.

59. Τσοπανάκη, *ἔ.ἀ.,* XXI.

σοι καὶ γράφουν οἱ ἴδιοι λατινικὰς ἐπιγραφάς, ἃς ἐπίσης ἔχομεν». Προηγουμένως δὲ πληροφορεῖ: «οἱ λατινόγλωσσοι τῆς Ἑλλάδος ὄχι μόνον τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα διετήρησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν γοητείαν τοῦ ἑλληνικοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου ἠσθάνοντο καὶ ἤθελον καὶ ἐφρόντιζον νὰ ἀνακτήσουν αὐτὸ ὡς αἰσθητὸν καὶ ἔντονον ἐθνικὸν γνώρισμα, ἱδρύοντες ἑλληνικὰ σχολεῖα»[60].

Ἐν τέλει ὁ Lozovan ἀνεπιφυλάκτως διευρύνει τὴν λατινοφωνία Ἑλλήνων καὶ πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Εὐρώπης (= Βαλκανικῆς), πέρα τῶν σημερινῶν συνόρων, σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου Ἰωάννου Λυδοῦ: «Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα τὰ ὁπωσοῦν πραττόμενα παρὰ τοῖς ἐπάρχοις, τάχα δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐκφωνεῖσθαι ρήμασιν… τὰ δὲ περὶ τὴν Εὐρώπην πραττόμενα πάντα τὴν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας, καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας»[61].

Τὴν λατινικὴ ἔχουν ὡς δεύτερο γλωσσικὸ ὄργανο ἢ σπανίως κύριο καὶ Ἕλληνες διάσπαρτοι στὶς δύο ὄχθες τοῦ Δουνάβεως καὶ πέραν αὐτοῦ, τὸν ὁποῖο διαπρεπεῖς Ρουμάνοι ἀρχαιολόγοι ἀποκαλοῦν ἑλληνικὸ ποταμό[62]. Ἐκεῖ, ἐν ὅσῳ τὸ

60. Ἀ. Κεραμοπούλλου, «Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπενίστας καὶ τῶν κατὰ τὴν Λυχνιδὸν λαῶν», *Μακεδονικά,* 2 (1953) 514. Τὴν ἀκαταγώνιστη ἔφεση τῶν Βλάχων γιὰ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία ἐπισημαίνουν ὅσοι ἀσχολήθηκαν μαζί τους. Πβ. Νεοφύτου Δούκα, *Μαξίμου Τυρίου λόγοι…,* ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1810, λς΄. Κοσμᾶ Θεσπρωτοῦ καὶ Ἀθανασίου Ψαλίδα, *Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἠπείρου,* Ἰωάννινα 1964, 59.

61. Ἰωάννου Λυδοῦ, *Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας,* ἔκδ. Βόννης 1837, III, 68. Ὁ Lozovan μεταφράζει κατὰ λέξη τὸ κείμενο τοῦ Λυδοῦ, τονίζοντας "bien que les habitants (de l' Europe – Βαλκανικῆς) fussent des Grecs ils parlaient tous le latin". Τουναντίον, ὁ συμπατριώτης του ἀκαδημαϊκὸς H. Mihăescu σὲ σειρὰ ὁλόκληρη δημοσιευμάτων καὶ σὲ διάφορες γλῶσσες ἐπιμελέστατα παραλείπει τὴν λέξη «Ἕλληνας». Πβ. τὸ τελευταῖο συνθετικὸ ἔργο του, *La langue latine dans le Sud - Est de l' Europe,* Bucuresti - Paris 1978, 55 σημ. 7. Οἱ ἐκλατινισμένοι Ἕλληνες διασώζουν στὴν δεύτερη γλώσσα, στὴν ἀρωμουνική, στοιχεῖα ἀποδεικτικὰ τῆς πρώτης, τῆς ἑλληνικῆς. Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Γλωσσικὲς μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1987,* 307-321 καὶ *Ἀνθρωπολογικὰ Ἀνάλεκτα* ΜΗ΄, Ἀθήνα 1988, 33-38. Ἱερὰ Μητρόπολις Νικαίας. *Νίκαια, Ἱστορία - Θεολογία - Πολιτισμός,* 325-1987. Νίκαια 1988, 118-126. Γιὰ τὴν διαφορὰ μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς λατινικῆς βλ. H. Barić, "Albanisch, Romanisch and Rumänisch", *Codišnjak Balkanološki Institut* (GBI) 1 (1957) 1 κέ. Γιὰ τὶς σχέσεις τῆς ἀρωμουνικῆς μὲ τὶς ἄλλες γλῶσσες τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου βλ. A. Lazarou, *Aux origines de l' aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes,* Athens 1985. Ἀνακοίνωση στὸ Α΄ Διεθνὲς Ἀρωμουνολογικὸ Συνέδριο τοῦ Μανχάϊμ (2-4 Σεπτεμβρίου 1985). Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ Δελτίον τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Φιλολόγων, *Πλάτων,* 37 (1985) 157-172.

62. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube,* Bucarest 1923, 27,

Βυζάντιο εἶναι ἀπερίσπαστο καὶ ἁπλώνει τὴν προστασία του, ἰδίως μὲ τὸν στόλο[63], προοδεύουν, ἀλλιῶς δὲ δοκιμάζονται συμμετέχοντας στὴν ἀπεγνωσμένη προσπάθεια γιὰ τὴν προάσπιση τῆς χώρας τῶν «Ρωμαίων». Πολλοὶ ἀφομοιώνονται στὶς θετὲς πατρίδες, στὶς ὁποῖες ἀναδεικνύονται ἡγετικὲς μορφὲς καὶ προσφέρουν πολύτιμες ὑπηρεσίες[64]. Ἄλλοι δὲ ἀναζητοῦν καταφυγὴ στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο, τὴν ὁποία ἀναπόφευκτα διαποικίλλουν γλωσσικά.

Ἡ κατάσταση, εἰδικὰ ἡ γλωσσική, διαφοροποιεῖται ὁπωσδήποτε μετὰ τὴν εἴσοδο τῶν Σλάβων[65] στὶς εὐρωπαϊκὲς ἐπαρχίες τῆς αὐτοκρατορίας. Κατὰ τὸν Selisčev οἱ σλαβικὲς ἐγκαταστάσεις ἀνακόπτουν τὴν πρόοδο τῆς ἐκλατινίσεως καὶ τῆς ἐξελληνίσεως[66]. Ἀλλὰ ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς Al. Rosetti διακηρύσσει ὅτι ἀπὸ τὸν 8ο αἰώνα ἡ ἑλληνικὴ προάγεται στὴν θέση τῆς ἀποκλειστικῆς γλώσσας τῶν «Ρωμαίων» τῆς Ἀνατολῆς[67]. Συνεπῶς, ἂν θυμηθοῦμε καὶ τὸν Gaston Paris, ὁ ὁποῖος σημειώνει ὅτι ἡ λατινικὴ δὲν εἶχε εἰσέλθει στὴν Θράκη ὡς γλώσσα χρηστική[68], κατὰ τὴν Β΄ ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικὴ σύνοδο ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ἔχει τὸ προβάδισμα, ἡ δὲ συνεχὴς ἐπίρρωσή της ἀναμορφώνει τὸ ἀνατολικὸ ρωμαϊκὸ κράτος σὲ αὐτοκρατορία ἑλληνική, παρὰ τὸν ἐμφανῆ ἐμβολιασμὸ μὲ

42, 39, 45.

63. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ.* Ἔκδοσις Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1974. Χριστοφιλοπούλου, *ἔ.ἀ.,* 319.

64. N. Banescu, "Entre Roumains et Grecs. Ce que nous apprend le passé", *Νέα Πολιτική,* 9 (1937) 1049, 1052, 1055. A. Joja, "La physionomie spirituelle du peuple roumain", *Revue Roumaine,* 20, 3 (1966) 7. Ariadna Camariano - Cioran, *Les Académies princières du Bucarest et de Jassy et leurs professeurs,* Thessaloniki 1974. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Nicolae Milescu ὁ Λάκων "Home Universalis", ἐν Ἀθήναις 1980. Ἀνάτυπον ἐκ τῶν Πρακτικῶν Α΄ Λακωνικοῦ Συνεδρίου, Σπάρτη - Γύθειον 7-11 Ὀκτωβρίου 1977, Β΄ 188-198. Ἀθ. Ε. Καραθανάση, *Οἱ Ἕλληνες λόγιοι στὴ Βλαχία* (1670-1714), Θεσσαλονίκη 1982.

65. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *«Μακεδονικὸ» – «Κουτσοβλαχικὸ» καὶ ἑλληνικὴ ἀρρυθμία,* Τρίκαλα 1986. Ἀνάτυπο ἀπὸ *Τρικαλινά,* 6 (1986) 83-122. Οἱ Σλάβοι δὲν κατέκλυσαν τὸν ἑλληνικὸ χῶρο, διότι ἦσαν ὀλιγάριθμοι. Βλ. E. Petrovici, "Les Slaves en Grèce et en Dacie", *Balcania, 7* (1944) 472. Καὶ κυρίως Al. Randa, RER, 7-8 (1961) 133: "Ces slaves (du sud) immigrants n' étaient pas nombreux". Ἀλλὰ ἡ σλαβικὴ γλώσσα «διεδίδετο εὐκόλως ὡς μικρόβιον», ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ν. Τωμαδάκης (*Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου,* Ἀθῆναι 1953, 106).

66. A. Selisčev, "Des traits linguistiques communs aux langues balkaniques: un balkanisme ancien en bulgare", *Revue des Etudes Slaves,* 5 (1925) 39.

67. A. Rosetti, "L' apport du latin balkanique et du roumain à la constitution de la communauté balkanique", *Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud - est européennes,* 26 août - 1 septeembre 1966, Sofia 1967-1969, VI, 37.

68. G. Paris, "Romani, Romania, lingua romana, romancium", *Mélanges linguistiques publiés par M.*

ξενικὰ στοιχεῖα καὶ τὴν ἐπιμονὴ ἐπικλήσεως τῆς ρωμαϊκότητας στὴν χρήση τῶν ὅρων Ρωμαῖος καὶ Ρωμανία, οἱ ὁποῖοι τελικὰ ταυτίζονται μὲ τὰ ἐθνικὰ Ἕλλην - Ἑλλάς[69].

Roques, Paris 1909, 24 σημ. 1.

69. Π. Κ. Χρήστου, *Αἱ περιπέτειαι τῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων τῶν Ἑλλήνων*, Θεσσαλονίκη 1960. Ἰ. Σ. Ρωμανίδου, *Ρωμηοσύνη, Ρωμανία, Ρούμελη,* Θεσσαλονίκη 1975, 264.

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΥΔΟΣ (6ος αἰ. μ.Χ.) ΚΑΙ Ο ΙΣΙΔΩΡΟΣ ΣΕΒΙΛΛΗΣ (7ος αἰ.) ΩΣ ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΕΙΔΙΚΩΝ 20ου αἰ.

Ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τῆς Σύγχρονης Ἑλληνικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἱστορίας, Γλώσσας καὶ Φιλολογίας τοῦ Kings College τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου Donald M. Nicol, συγγραφέα τοῦ Βιογραφικοῦ Λεξικοῦ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας[1], ὁ Ἰωάννης Λυδὸς χαρακτηρίζεται ἁπλούστατα ὡς "κρατικὸς λειτουργός", ποὺ σπούδασε φιλοσοφία, ἔμαθε λατινικά, εἰσῆλθε στὸ δικαστικὸ σῶμα, τιμήθηκε μὲ πολλὰ κρατικὰ ἀξιώματα. Βασικό του δὲ συγγραφικὸ ἔργο «εἶναι μιὰ μελέτη "Περὶ τῶν Μαγίστρων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους", τὴν ὁποία συνέγραψε γύρω στὰ 559» καὶ στὴν ὁποία «ἀναφέρει τὶς ἔρευνες ποὺ ἔκανε σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία τῆς διοικήσεως τῆς Ρώμης ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἱδρύσεώς της, ἀπὸ τὸν Αἰνεία, μέχρι τὴ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α΄»[2].

Ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Αἰκατερίνη Χριστοφιλοπούλου στὸν πρῶτο τόμο τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας[3] της σκιαγραφώντας τὸν Ἰωάννη Λυδὸ προσθέτει: «Ἐσπούδασε νομικά […], γνωρίζει καλῶς τὴν λατινικὴν καὶ συχνάκις ἐπιχειρεῖ εὐστόχους ἐτυμολογίας…». Δὲν παραλείπει καὶ ἀναφορὰ στὸ βασικὸ συγγραφικὸ ἔργο του: «Εἰς τὰς πηγὰς τῆς Ἰουστινιανείου περιόδου πρέπει

---

1. Ἑλληνικὴ Εὐρωεκδοτική, Ἀθήνα 1993, 177-178.

2. Στὴν ἀρχαιότερη παράδοση τῆς Ρώμης μνημονεύεται ὡς "πόλις Ἑλληνίς". Βλ. G. Pugliese Carratelli, Dalle Odysseiai alle apoikiai, *Parola del Passato (PdP),* 31, 1971, 411 καὶ J. Bayet, Les origines de l'Arcadisme Romain, *Mélanges de l'École Française de Rome* 1920, 63. J. Bérard, *La colonisation grecque de l'Italie méridionale et de la Sicile dans l'Antiquité.* IIe éd., Paris 1957, 445 κέξ. G. K. Galinski, *Aeneas, Sicily and Rome*, Princeton 1963, 172 κέξ. G. Manganaro, Un senatus consultum in greco dei Lanuvini e il rinuovo della cognatio con i Centuripini, *Rendiconti dell'Academia di Napoli (RAN)*, 1963, 23 κέξ. Id., Per una storia della Sicilia romana, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung*, herausgegeben von H. Temporini (ANRW) II Prinzipat, I. Band, Berlin - New York 1974, I, 1, 448-449. D. Kienast, Rom und die Venus von Eryx, *Hermes* 1965, 448 κέξ. D. Roussel, *Les Siciliens entre les Romains et les Carthagi-nois*, Paris 1970, 129. Clara Gallini, Che cosa intendere per ellenizzazione. Problemi di metodo, *Dialoghi di Archeologia* 7, 1973, 185. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός, *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ "Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους"*, Ἀθήνα 1984, 40-54.

3. Ἀθῆναι 1975, 242.

νὰ καταλεχθῇ τὸ Περὶ ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας ἰδιάζον πόνημα…»[1].

Καθίσταται ὁπωσδήποτε ἐπιτακτικὴ ἡ ἐσπευσμένη συμπλήρωση, ὅτι ὁ Ἰωάννης Λυδὸς κατέχει ἕδρα λατινικῆς φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Κωνσταντινουπόλεως[2], ἡ δὲ καθηγεσία ἐνέχει πρόσθετη σπουδαιότητα. Διότι τοῦ ἐξασφαλίζει εὐχερέστερη πρόσβαση στὶς βιβλιοθῆκες καὶ στὰ ἀρχεῖα τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους[3]. Ἐξ ἴσου σημαντικὴ γιὰ τὴν ἐπιτυχῆ πραγμάτωση τῆς συγγραφικῆς ἐπιδιώξεως λογίζεται καὶ ἡ ἀπὸ μέρους του ἄσκηση τῆς διοικήσεως τῆς *Εὐρώπης*, ὅπως ἀποκαλεῖται ἡ Βυζαντινὴ ἐπαρχία τοῦ χώρου τῆς σημερινῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου[4]. Διότι τοῦ ἐπιτρέπει ἐπιτόπια ἐπισκόπηση τῆς ἐθνολογικῆς – καὶ ὄχι μόνον – καταστάσεως τῆς περιοχῆς διοικητικῆς ἁρμοδιότητάς του.

Ἔχοντας τὴν ἐμπειρία ἀπὸ τὴν προϋπηρεσία του στὴν Αἴγυπτο, τῆς ὁποίας τὸ ρωμαϊκὸ καθεστὼς ἦταν ἰδιότυπο, μὲ διαφορὲς ἀπὸ τὶς ἄλλες κτήσεις ἀδια-

1. Γιὰ τὸν Ἰωάννη Λυδὸ βλ. καὶ J. Fr. Schultze, *Quaestiones Lydianae*, Greifswald 1862. Σπ. Βάσης, Κριτικὸν ἐπίμετρον εἰς τὸ περὶ τῆς ἀρχῶν Ρωμαίων πολιτείας σύνταγμα Ἰωάννου Φιλαδελφέως τοῦ Λυδοῦ (Ioannis Lydi de magistratibus edidit Ricardus Wuensch, Lipsiae MCMIII), *Βυζαντὶς* 1, 1909, 31-34. K. Witting, *Quaestiones Lydianae,* Königsberg 1910. E. Stein, *Histoire du Bas - Empire*, II, Paris - Bruges 1949 (ἐπανέκδ. Amsterdam 1968), 729-734 καὶ 838-840. T. F. Carney, *Bureaucracy in Traditional Society. Romano - Byzantine Bureaucracies viewed from within.* 3 vol., Laurence (Kansas) 1971. J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire,* II (A.D. 395-527), Cambridge 1980, 612-615.

2. Βλ. M. Dubuisson, Y a-t-il une politique linguistique romaine?, *Ktema* 7, 1982, 195 σημ. 41.

3. Βλ. E. Flintoff, Varro in the Works of John of Lydia, *Atti Congresso Internazionale Studi Varroniani*, Rieti 1976, 365-372.

4. Αἴσθηση βαλκανικῆς Εὐρώπης σῴζει ἤδη ὁ Πολύβιος (1,2,4): *Μακεδόνες τῆς μὲν Εὐρώπης ἦρξαν ἀπὸ τῶν κατὰ τὸν Ἀδρίαν τόπων ἕως ἐπὶ τὸν Ἴστρον ποταμόν…* Γνώση τῆς ὅλης Εὐρώπης, τῆς ἠπείρου, παρέχει στὸ Ἐγκώμιο τοῦ Φιλίππου ὁ Θεόπομπος (FGrHist 115 F256): *εἰ βουληθείη Φίλιππος τοῖς αὐτοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἐμμεῖναι, καὶ τῆς Εὐρώπης πάσης βασιλεύσει.* Σαφῆ συναίσθηση καὶ τῶν δύο ἀφήνει ὁ Στράβων (7.312-313): *Λοιπὴ δ' ἐστὶ τῆς Εὐρώπης ἡ ἐντὸς Ἴστρου καὶ τῆς κύκλῳ θαλάττης, ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ μυχοῦ τοῦ Ἀδριατικοῦ, μέχρι τοῦ Ἱεροῦ στόματος τοῦ Ἴστρου, ἐν ᾗ ἐστιν ἥ τε Ἑλλὰς καὶ τὰ τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Ἠπειρωτῶν ἔθνη καὶ τὰ ὑπὲρ τούτων πρὸς τὸν Ἴστρον καθήκοντα καὶ πρὸς τὴν ἐφ' ἑκάτερα θάλατταν, τήν τε Ἀδριατικὴν καὶ τὴν Ποντικήν.* Βλ. καὶ τὸ 13 κεφ. «L' Adriatico e il concetto di Europa» τῆς συγγραφῆς τοῦ L. Braccesi, *Hellenikós Kolpos Supplemento a Crecità adriatica,* Roma 2001, 117, σημ. 6, ὅπου καὶ τῆς M. Sordi, L' Europa di Filisto, in *Studi sull' Europa antica*, a cura di Sordi, Alessandria 2000, 61-76. Ἐπίσης Βασίλειος Στυλ. Καραγεῶργος, Ὁ ὅρος "Εὐρώπη" στὶς μεσαιωνικὲς πηγές. *Ἀντίδωρον Πνευματικόν, Τιμητικὸς Τόμος* Γερασίμου Ἰω. Κονιδάρη, Ἀθῆναι 1981, 619-651.

νόητες, ὅπως ἡ συνέχιση τῆς ἑλληνικῆς ὡς ἐπίσημης γλώσσας ἕως τοὺς χρόνους τοῦ Διοκλητιανοῦ[1], καὶ πασχίζοντας γιὰ τὴν προσαρμογὴ στὸ πρόγραμμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ βαθύτατα Ρωμαῖος, ἀκόμη καὶ γλωσσικά, ἀρχίζει κάποιες παραχωρήσεις στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, ὥστε οἱ Νόμοι του νὰ κατανοοῦνται εὐρύτερα[2], ὁ Ἰωάννης Λυδὸς ἀντιλαμβάνεται ὅτι μόνο ἐν μέρει ἐπέτυχε, ἐπειδὴ στὴν ἐπαρχία του *Εὐρώπη* ἡ λατινοφωνία ὑπῆρξε ἔντονη[3]. Καταθέτει τὴν ἀκόλουθη πολύτιμη καὶ ἐπίμαχη μαρτυρία του: *Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα μὲν τὰ ὁπωσοῦν πραττόμενα παρὰ τοῖς ἐπάρχοις, τάχα δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐκφωνεῖσθαι ῥήμασιν…* τὰ *δὲ περὶ τὴν Εὐρώπην πραττόμενα πάντα τὴν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας, καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ, καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας*[4].

Ὡς πρὸς τὸ γλωσσικό, δηλαδὴ ὅτι Ἕλληνες τῆς Εὐρώπης λατινοφωνοῦν, ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ ἐξετάσθηκε ἐνδελεχῶς καὶ ἐπιδοκιμάσθηκε ἐνδεδειγμένως ἀπὸ εἰδήμονες τοῦ 20 οῦ αἰ. Χρονολογικὰ προηγεῖται ὁ Γάλλος Léon Lafoscade[5] στὴν ἑλλαδικὴ θεώρηση καὶ ἕπεται στὴν παραδουνάβια ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης Eugène Lozovan[6]. Διεπιστημονικὰ διακρίνονται ὁ Βέλγος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Λιέγης Michel Dubuisson

1. Σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. Ach. G. Lazarou, Présence hellénique en Égypte romaine, *Graeco - Arabica* 3, 1984, 51-76.

2. Βλ. G. Dagron, Aux origines de la civilisation Byzantine: Langue de culture et langue d' État, *Revue Historique* 241, 1969, 23-56, καὶ Ach. G. Lazarou, *L' Aroumain et ses rapports avec le Grec.* Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1986, 57 κέξ.

3. Πβ. H. Mihăescu, *La langue latine dans le Sud - Est de l' Europe*. Editura Academiei, Bucuresti. "Les Belles Lettres", Paris 1978, 55: «Joannes, un dignitaire portant le titre de praefectus praetorio, essaya en 540 d' introduire le grec dans l' administration des parties européennes de l' Empire d' Orient, mais sa tentative échoua parce que les habitants de ces régions parlaient latin». Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Λατινικὴ καὶ Ἑλληνικὴ μεταξὺ τῶν δύο ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῶν Συνόδων (325-787), *Νίκαια, Ἱστορία - Θεολογία - Πολιτισμὸς 325-1987*, Νίκαια 1988. Ἔκδοση Ἱερᾶς Μητροπόλεως Νικαίας, 118-126.

4. Ἰωάννης Λυδός, *Περὶ τῶν ἀρχῶν*, 261.68 (Bonn.). Βλ. καὶ Ach. G. Lazarou, Valaques de Grèce, *Cahiers balkaniques* Nº 25. *Les Oubliés des Balkans. Actes du Colloque du 24 au 26 Octobre* 1997. INALCO, Paris 1998, 79-80, ἢ μὲ τὸν ἀρχικὸ τίτλο Latinité Hellénique et sa Survivance, *Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ* 33, 1998-99, 28-29, καὶ ἀνάτ. τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα μὲ εὑρετήρια, Ioannina 1999.

5. L. Lafoscade, Influence du latin sur le grec, in J. Psichari, *Études de Philologie néo - grecque,* Paris 1892, 83-158, ἰδίως 100-101.

6. E. Lozovan, Byzance et la Romanité scythique, *Revue des Études Roumaines (RER)* 5-6, 1960, 223: «…bien que les habitants (sc. de l' Europe) fussent des Grecs ils parlaient tous le latin».

μὲ σειρὰ μελετημάτων[1], ὁ ἐπίσης Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου καὶ Bochum Cicerone Poghirc μὲ τὸ κύκνειο ᾆσμα του[2] κ.ἄ.

Ὅμως ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ ἐμπεριέχει καὶ ἄλλες παραμέτρους, δημογραφική, συνάμα δὲ ἐθνολογική, οἱ ὁποῖες διόλου ἢ ἐλάχιστα ἐπισημάνθηκαν. Συγκεκριμένα ἡ φράση "Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας" τοὺς οἰκήτορας τῆς Εὐρώπης συνιστᾶ δημογραφικὸ δεδομένο, δηλωτικὸ πληθυσμικῆς ὑπεροχῆς τῶν Εὐρωπαίων Ἑλλήνων, ἡ ὁποία συνακόλουθα ἀναδεικνύει καὶ τὴν ἐθνολογικὴ μὲ πολλαπλὲς καὶ πολύμορφες ἐπιπτώσεις, ὑπάρχουσες καὶ στὴν ἐποχή μας[3]. Ἰδιαζόντως δὲ εἰδεχθεῖς εἶναι οἱ προμελετημένες παραποιήσεις, ὅπως αὐτὴ τοῦ Haralambie Mihăescu, ποὺ σὲ διαδοχικὰ δημοσιεύματα, ρουμανόγλωσσα[4], γερμανόγλωσσα[5], γαλλόγλωσσα[6], ἀπαλείφει ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσα μαρτυρία τὴν πλέον οὐσιαστικὴ λέξη "Ἕλληνας"! Ἐπὶ πλέον σὲ ἰταλόγλωσσο[7] ἄρθρο του, ὅπου στὸ μὲν κυρίως κείμενο ἐξαφανίζει τοὺς "Ἕλληνας" στὴ δὲ σημείωση παραθέτει πιστότατα τὸ πρωτότυπο «διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ», συνεχίζει τὴν παραγνώριση τῆς ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας καὶ σὲ ἀνεπαίσθητα σημεῖα τῆς μαρτυρίας. Σαφέστατα συρρικνώνει τὸν συγκριτικὸ βαθμὸ "πλείονος" σὲ θετικὸ "πολλοῦ"[8] καὶ ὁλοκληρώνει τὴν αὐθαίρετη παρερμηνεία προσθέ-

1. M. Dubuisson, ἔνθ. ἀνωτ., 195-196: «…, quoique Grecs pour la plupart, parlaient latin». Id., Problèmes du bilinguisme romain, *Les Études Classiques (LEC)* 49, 1981, 38, σημ. 66 κὰ.

2. C. Poghirc, Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans. Survivances et évolution, *Les Aroumains*, INALCO 1989, 34: «…les gens habitants "L' Europe" (c' est à dire, la péninsule balkanique), quoiqu' étant en majorité des Grecs, parlaient la langue des Italiques».

3. Βλ. Achille G. Lazarou, Die Mazedo - Aromunen, *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* Ν΄, 1999-2000, 339-380, ἰδίως 366-367, καὶ ἀνάτ. Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα μὲ πρόλογο τοῦ Prof. Dr. Dr. Johann Benos καὶ εὑρετήρια, Gustav Weigand, *Οἱ Ἀρωμοῦνοι (Βλάχοι).* Α΄. *Ὁ χῶρος καὶ οἱ ἄνθρωποι*, Θεσσαλονίκη 2001, Β΄. *Ἡ λαογραφία καὶ ἡ γλώσσα,* 2004, καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *"Γερμανοὶ ξανάρχονται" γιὰ τοὺς Βλάχους.* Ἔκδοση Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, Ἀθήνα 2002.

4. H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman,* Bucuresti 1960, 39.

5. H. Mihăescu, Die lateinische Sprache in Südosteuropa, *Zeitschrift für Balkanologie*, 6, 1968, 128-136.

6. H. Mihăescu, Byzance foyer du rayonnement de la culture romaine et de la langue latine dans le Sud - Est de l' Europe, *Βυζαντινὰ* 6, 1974, 217-226.

7. H. Mihăescu, La lingua latina e la lingua greca nell' impero bizantino, *Atene e Roma N.S.,* 18, fasc. 1973, 145.

8. Πβ. αὐτ., Nell' anno 540 il grande dignitario Giovanni di Cappadocia tentò di introdurre la lingua greca nell' amministrazione delle zone europee dell' impero, ma vi riuscì solo parzialmente, perché *molti* abitanti *delle regioni danubiane* parlavano latino». Ἡ ἀλλοίωση τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ

τοντας τὴν ἀνύπαρκτη στὸν Ἰωάννη Λυδὸ φράση «delle regioni danubiane», ἀναγκαία στὸν Mihăescu γιὰ τὴν ἐμφύτευση λατινοφώνων στὰ παραδουνάβια λόγῳ ἀμφισβητήσεως τῆς αὐτοχθονίας τῶν Ρουμάνων ἀπὸ τοὺς Οὔγγρους[1], καθὼς καὶ τὴν αἰτιολόγηση τῆς ρουμανικῆς πολιτικῆς στὰ Βαλκάνια[2], μάλιστα καὶ στὴ Μακεδονία[3].

Ἡ ἐπαλήθευση τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ ἀπὸ τοὺς προαναφερομένους ἐπιστήμονες Lozovan, Dubuisson, Poghirc συνεπάγεται πρωτίστως διακρίβωση λατινοφωνίας Ἑλλήνων, καθὼς καὶ δημογραφικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ὑπεροχῆς τους στὸν εὐρωπαϊκὸ (βαλκανικὸ) χῶρο. Εἶναι δὲ διαπιστώσεις, οἱ ὁποῖες δὲν διαφοροποιοῦνται αἰσθητὰ ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 11ου αἰώνα (1025), σύμ-

---

ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Mihăescu καταφαίνεται καὶ μὲ τὴν ἀντιπαραβολὴ τῆς σημειώσεως αὐτῆς ἐδῶ μὲ τὴν ἀνωτέρω ἀντίστοιχή της 3, σ. 433. Σὲ παρόμοιες περιπτώσεις οἱ Ρουμάνοι ἀναφωνοῦν μὲ νόημα: «Păzeste-mă, Doamne, de academicieni, că de… prostime mă voi păzi singur!» («Φύλαξέ με, Κύριε, ἀπὸ ἀκαδημαϊκούς, γιατὶ ἀπὸ τὴν ἀπάτη φυλάγομαι μόνος μου!»). Πβ. *Ființa Românească* 6, 1967, 50.

1. Πβ. M. Cazacu - N. Trifon, *Moldavie ex-soviétique: histoire et enjeux actuels suivi de Notes sur les Aroumains en Grèce Macédoine et Albanie.* Étidions Acratie 1993, 53, ὅπου Οὔγγροι δὲν διστάζουν «…à faire planer le doute sur la legitimité historique de la présence des Roumains en Transylvanie».

2. Ἂν καὶ διάσημοι ἐπιστήμονες καὶ πολιτικοὶ τῆς Ρουμανίας ἔχουν γραπτῶς ὁμολογήσει ὅτι δὲν εἶναι Βαλκάνιοι, ὅπως ἀπήντησε σὲ πρόσκληση τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαναστασίου γιὰ συμμετοχὴ σὲ βαλκανικὸ συνέδριο, ὀργανούμενο στὴν Ἀθήνα, ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, διατελέσας καὶ πρωθυπουργός, N. Iorga, *Εἰκόνες ἀπὸ τὴν σημερινὴ Ἑλλάδα καὶ πέντε διαλέξεις γιὰ τὴν σύγχρονη ἑλληνικὴ ζωή,* Ἀθήνα 1931, 125: «Ὅσον ἀφορᾶ ἐμᾶς: ἢ εἴμαστε βαλκανικοὶ καὶ τότε πρέπει νὰ μετοικήσουμε ἀπὸ τὰ Καρπάθια, ἢ εἴμαστε καρπαθιακοὶ καὶ *δὲν ἔχουμε τίποτε στὰ Βαλκάνια.* Ἂν καὶ πολιτεύομαι, τοῦτο δὲν μὲ ὑποχρεώνει σὲ τόση ἄγνοια, ὅπως ἄλλους, ποὺ πήγανε στὸ Συνέδριο». Εὐγλωττότατος, μάλιστα μὲ τὸν τίτλο συγγραφῆς του, στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰ., εἶναι καὶ ὁ ἐπίσης ὀνομαστὸς πολιτικὸς Al. A. A. Sturdza, *La Roumanie n' appartient pas à la péninsule balkanique proprement dite ni comme sol, ni comme race, ni comme État*, Bucarest 1904. Ἡ Ρουμανία δὲν εἶναι χώρα βαλκανικὴ οὔτε κατὰ τὸν εἰδικὸ γεωγράφο J. Haikin, România nu este o țară balkanică, *Buletinul Soc. Regale Române de Geografie* 38, 1959, 38. Βαλκανικὴ δὲν εἶναι καὶ ἡ ρουμανικὴ γλώσσα, ὅπως ἐπίσης στὸν τίτλο μελέτης του ἐπισημαίνει ὁ E. Lozovan, Onomastique roumaine et balkanique, *VIe Congrès International de Sciences Onomasti-ques,* München 1961, 225, σημ. 1: «Ce *distinguo,* dans le titre, est nécessaire. Le roumain n' est pas une langue "balkanique"; il le sera le jour où l' on pourra classer les idiomes sémitiques d' Afrique du Nord parmi les langues ibéro - romanes ou l' espagnol et le portugais dans une communauté linguistique ma-ghrébine!» Βλ. καὶ Ach. G. Lazarou, Aux origines de l' aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes, *Πλάτων* 1985 καὶ ἀνάτ. Athènes 1985, 20 σημ. 89.

3. Τὸ θέμα ἀναπτύσσεται διεξοδικὰ καὶ τεκμηριωμένα μὲ ἀρχειακὲς πηγὲς ἀπὸ τὴν καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου, *Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων καὶ στὰ βλαχόφωνα χωριὰ τῆς Πίνδου,* τ. Α΄ (μέσα 19ου αἰ. - 1900), Ἰωάννινα 1995. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ρουμανικὲς διεκδικήσεις Βλάχων Πελαγονίας καὶ ἐπιστημονικὰ δεδομένα, *Παρνασσὸς* ΜΑ΄, 1999, 47-87.

φωνα μὲ τὰ πορίσματα ἔρευνας τοῦ Αὐστριακοῦ ἀκαδημαϊκοῦ E. Stein[1]. Ἐπίσης ἐπιφανεῖς εἰδικοὶ τοῦ 20οῦ αἰ., ἀκριβέστερα ἀκαδημαϊκοί, π.χ. Vasile Pârvan[2], Nicolae Bănescu[3], Milutin Garasanin[4], Dumitru Pippidi[5], Radu Vulpe[6] κ.ἄ.[7], ἐπιμαρτυροῦν ὕπαρξη στὴν Εὐρώπη[8] Ἑλλήνων. Σημειώνουν δὲ ὅτι μετὰ τὸν ἐκρωμαϊσμὸ τῶν μὴ ἑλληνικῆς καταγωγῆς πληθυσμῶν τῆς Εὐρώπης, χρήστων ἄλλοτε μητρικῶν γλωσσῶν στερουμένων γραφῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἀπουσία ἐπιτάχυνε τὸν

1. Βλ. Τηλ. Κ. Λουγγῆς, Ἡ θέση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸ Μεσαιωνικὸ Βυζάντιο, *Ἑβδομάδα μελέτης ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ πολιτισμοῦ,* Αἴγινα, Αὔγουστος 1977, 41. Michel Devèze, *L' Europe et le monde à la fin du XVII siècle*, Paris 1970, 47. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βλάχοι Ἑλλάδος καὶ Εὐρωπαϊκὴ Ἕνωση, *Παρνασσός* ΛΖ΄, 1995, 10, σημ. 38.

2. Πβ. *Orfeu* 2, 1926, 1: «Ὁ Ὀρφεὺς εἶναι Θρᾷξ, ὁ Πέλοψ Φρύξ, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο συνάμα ἦσαν Ἕλληνες. Τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη αὐτὴν τὴν κατάσταση ἐμφανίζουν. Τὰ δὲ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα τοῦ τελευταίου μισοῦ τοῦ αἰώνα ἐπιβεβαιώνουν ὁλοένα καὶ περισσότερο τὴν ἀκρίβεια τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν παραδόσεων».

3. N. Bănescu, Entre Roumains et Grecs. Ce que nous apprend le passé, *Νέα Πολιτικὴ* 9, 1937, 1055.

4. M. Garasanin, Héritage néolithique, innovations de l' époque du bronze, apports grecs, celtiques et romains, *AIESSE. Tradition et innovation dans la culture des pays du Sud - Est Européen. Colloque tenu les 11 et 12 septembre 1967 à Bucarest à l' occasion de la IXe Assemblée Générale du CIPSH,* Bucarest 1969, 29-33. Πβ. καὶ *Sources archéologiques de civilisation européenne*, Bucarest 1970, 291, ὅπου ὁ Γιουγκοσλάβος ἀκαδημαϊκὸς ἀποδίδει τὸν ταχύτερο ἐκρωμαϊσμὸ Ἰλλυριῶν στὴν προϋπαρξη Ἑλλήνων καὶ συνακόλουθη ἐπίδρασή τους.

5. D. M. Pippidi, *I Greci nel Basso Danubio*, Milano 1972, 178. Id., *Scythica minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la mer Noire*, Bucuresti - Amsterdam 1975. Πβ. καὶ Akten des VI Internationalen Kongresses für Griechische und Lateinische Epigraphik, München 1973, σημ. 12, ὅπου μνημονεύεται ἐπιγραφικὰ «φυλὴ Ρωμαίων» στὴν Ὀδησσὸ τῶν θρακικῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ὁ δὲ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς D. M. Pippidi τονίζει: «elle n' est pas formée, comme on serait tenté de le croire, par des Romains venus s' établir à demeure dans cette ville; il s' agit en réalité d' un nom honorifique assumé par une tribu grecque…».

6. Βλ. V. Pârvan, Începuturile vieţii romane la gurile Dunării. Editia a II-a îngrijită si adnotată de R. Vulpe, Bucuresti 1974, 193, σημ. 314. Πβ. και R. Vulpe, Studia thracologica, Bucuresti 1976, 300.

7. Βλ. E. Condurachi, Elemente de unitate ale coloniilor grecesti din Dobrogea si sudul U.R.SS, Bucuresti 1947. Id., Les peuples du Sud - Est européen et leur rôle dans l' histoire (antiquité), *CIESEE II, Archéologie, Histoire de l' antiquité*, Arts, Sofia 1969, 79-81, 86. Πβ. καὶ *Μακεδονικὰ* 14, 1974, 227-228, 230, ὅπου παρατηρήσεις Φ. Πέτσα. Ἐπίσης E. Condurachi, Le Danube, berceau de la civilisation de l' Europe centrale et du Sud - Est, *4th International Thracian Conference,* Milan 1986, 44-45. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ,* Ἔκδοσις Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1974.

8. Ἐννοεῖται βαλκανική. Διότι πέραν αὐτῆς εἶναι αὐταπόδεικτη, ὅπως δηλώνουν οἱ ὅροι στὴν Ἰταλία *Magna Graecia,* γιὰ τὴν ὁποία ἡ βιβλιογραφία εἶναι τεραστία. Στὴ Γαλλία *Gallia Graeca.* Βλ. P. Jacobsthal et E. Neuffer, Gallia Graeca. Recherches sur l' hellénisation de la Provence, *Préhistoire* 2, 1933, 1-64. Βλ. καὶ F. Benoit, *Recherches sur l' hellénisation du Midi de la Gaule*, Aix - Cap 1965. Στὴν Ἱσπανία *Hispania Graeca,* ὅπως ἐπιγράφει συγγραφή του ὁ ἀκαδημαϊκὸς A. Garcia y Bellido τὸ 1948 στὴ Βαρκελώνη. Id., Las primeras navegaciones griegas a Iberia (s. IX-VIII a.C.), *AEArq* 41,

ἀφανισμό τους, ὅπως τῆς θρακικῆς, μοισικῆς, ἰλλυρικῆς, γετικῆς, δακικῆς[1] κ.λπ., τόσο οἱ αὐτόχθονες ὅσο καὶ οἱ ἐπήλυδες Ἕλληνες καταφεύγουν στὴ χρήση τῆς λατινικῆς, τῆς μόνης πλέον κατανοητῆς[2].

Πάντως Ἕλληνες δὲν ὑπάρχουν, ὅπως συνήθως νομίζεται, μόνον στὰ παράλια, ἀνατολικὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ δυτικὰ τῆς Ἀδριατικῆς. Διότι ἐντοπίζονται καὶ στὴν ἐνδοχώρα[3], συνάμα δὲ καὶ κατὰ μῆκος τοῦ Δουνάβεως καὶ τῶν παραποτάμων. Ὁμολογουμένως ἐκπλήσσει ὁ V. Pârvan ὀνομάζοντας τὸν Δούναβι

1940, 97 κέξ. Περισσότερη βιβλιογραφία βλ. Moschos Morfakidis y Minerva Alganza Roldán (eds), *La religiòn en el mundo griego de la antigüedad a la Grecia moderna,* Granada 1997, 45 κέξ. *Εὐρώπη,* ἡ μικρότερη γνωστή, ἡ περὶ τὴν Κωνσταντινούπολη εὐρωπαϊκή, θρακική, χώρα, ἀποτελεῖ τὸ ἕκτο τμῆμα τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας *Θράκη,* τῆς ὁποίας τὰ ἄλλα πέντε ὀνομάζονται Ροδόπη, ἰδίᾳ Θράκη (Thracia speciali nomine), Αἱμίμοντον (Haemi montis), Σκυθία (Scythia minor) καὶ κάτω Μοισία (Moesia secunda ἢ inferior). Πβ. Ἀδ. Ἀδαμαντίου, Αἱ γεωγραφικαὶ περιπέτειαι τοῦ ὀνόματος Θράκη, συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν, *Θρακικά*, τόμ. Α΄, τεύχ. Γ΄ καὶ Δ΄, Ἀθῆναι 1928, 388. Κ. Μυρτ. Ἀποστολίδης, Ἡ Ρωμαϊκὴ ἐπαρχία (Provincia Romana) Θράκη καὶ ἡ Μητρόπολις Φιλιππουπόλεως, *Θρακικὰ* 17, 1942, 241-275, 244, σημ. 1.

1. Βλ. I. I. Russu, Disparitia limbii si a populatiilor traco - dace, *Studii si Cercetări de Istorie Veche* (SCIV) 8, 1957, 253-265. Id., Scrierea greacă si latină în Dacia preromană, *Anuarul Institutului de Istorie si Archeologie (AIIA)* 19, 1976, 40, σημ. 21. C. Poghirc, La reconstitution scientifique d' un monde disparu: le monde thrace, *Revue des Études Sud - Est Européennes (RESEE)* 14, 1976, 165 κέξ. «Ἱστορικῶς, Ἰλλυριοί, Θρᾶκες καὶ Δᾶκες ἀφανίζονται…», κατὰ τὸν D. Zakythinos, La synthèse byzantine, Les peuples de l' Europe du Sud - Est et leur rôle dans l' histoire (Byzance et les peuples du Sud - Est Européen), *Ier Congrès International des Études Balkaniques et Sud - Est Européennes,* Sofia 1966, 15. Σύντομη ἐνημέρωση γιὰ τοὺς Ἰλλυριοὺς βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἰλλυρία» καὶ «ἰλλυρικὴ γλώσσα», *Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος - Λαροὺς - Μπριτάννικα* 29, 1996, 160-162. Γιὰ τοὺς Θρᾶκες id., Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων, *Τρικαλινὰ* 5, 1985, 47-77, καὶ *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι.* Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, Ἀθῆναι 1993, 152-182. Γιὰ τοὺς Δάκες id., Ἀπὸ τὴν Ἀρμανία τῶν Ἑλλήνων στὴ Romania τῶν Δακῶν, *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* (Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν) ΙΗ΄, 1997, 5-39.

2. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἐθνολογικὰ καὶ πολιτισμικὰ Βαλκανικῆς, *Πλάτων* 49, 1997, 181, ὅπου σὲ μετάφραση ἑλληνικὴ ἡ ὁμολογία τοῦ Ρουμάνου ἀκαδημαϊκοῦ Radu Vulpe.

3. Σύντομη ἱστορικὴ εἰσαγωγὴ βλ. Τάσου Χατζηαναστασίου, Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὸ Βυζάντιο καὶ τὴν ὀθωμανικὴ κατάκτηση, ΙΜΧΑ, *Οἱ Ἕλληνες τῆς Βουλγαρίας,* Θεσσαλονίκη 1999, 49 κέξ., ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰουλιανοῦ, Λόγος Α΄: *Οἱ περὶ τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Ἰωνίαν κατοικοῦντες Ἑλλάδος ἐσμὲν ἔκγονοι.*

ποταμὸ "ἑλληνικὸ"[1] καὶ ἀνακαλύπτοντας συμμετοχὴ Ἑλλήνων, μαζὶ μὲ Ἰλλυριοὺς καὶ Ρωμαίους στὴ διαμόρφωση τῆς δαλματικῆς γλώσσας[2]! Σημαντικὲς κρίνονται καὶ πολλὲς ἄλλες συγγραφικὲς συμβολές, ὅπως τῶν Mihailov[3], Vinja[4], Gerov[5], Danov[6], Rendić - Miocević[7], Ζακυθηνοῦ[8], Nikolanci[9], Parović - Pesikan[10], κατ' ἐξοχὴν δὲ τοῦ Braccesi, ὁ ὁποῖος πρόσφατο δημοσίευμά του ἐπιγράφει Hellenikós Kolpos (Roma 2001), συμπλήρωμα στὸ κατὰ τρεῖς δεκαετίες προγενέστερό του, ἐπιγραφόμενο Grecità adriatica (Bologna 1971 καὶ 2η ἔκδοση 1977).

Ὁ τελευταῖος τίτλος ἐντυπωσιάζει. Διότι ἀποκαλύπτει ἀδριατικὸ ἑλληνισμὸ στὴν κοιτίδα τοῦ Ἰλλυρισμοῦ, ὅταν μάλιστα μόλις στὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου ἐπικρατοῦσε ἡ πανιλλυρικὴ θεωρία μὲ ἀπερίφραστες παρεκκλίσεις καὶ ἐπίφοβες ἐθνολογικὲς συγχύσεις, ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς

1. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, Bucarest 1923, 27.
2. Πβ. V. Pârvan, Dacia. *Civilizatiile strâvechi din regiunile Carpatodanubiene*, Madrid 1956, 140, ὅπου τὴν χαρακτηρίζει ὡς λατινικὴ ἐξαιρετική, ὁμιλουμένη ἀπὸ φυλὴ μεικτή, «ἰλλυρο - ἰταλο - ἑλληνική».
3. G. Mihailov, *La langue des inscriptions grecques en Bulgarie. Phonétique et morphologie*, Sofia 1943. Id., *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae,* I-IV, Serdicae 1956-1966. I², 1970. Id., Le problème de l' hellénisation et de la romanisation des Thraces, *Actes du IIe Congrès International de Thracologie*, Bucarest 1976. Volume sélectif, Paris - Roma - Montreal - Pelham N.Y. 1982, 437-444.
4. V. Vinja, Remarques sur quelques éléments de l' ancien grec dans la nomenclature ichtiologique de l' Adriatique, *Ziva Antika* 5, 1955, 118-126. Id., Le grec et le Dalmate, *Zeitschrift für Balkanologie* 5, 1967, 203-223.
5. B. Gerov, L' aspect ethnique et linguistique dans la région entre le Danube et les Balkans à l' époque romaine (Ier-IIe s.), *Studi Urbinati* 33, 1959, 173-191.
6. Chr. Danov, Les recherches scientifiques sur la colonisation grecque dans le Pont Euxin en Bulgarie, Union Soviétique, Roumanie et Turquie, *Revue Historique* 1959-1960, 281-296.
7. D. Rendić - Miocević, I Greci in Adriatico, *Studi Romagnoli* 3, 1962, 39-56. Id., Salone d' après les sources antiques et question des Grecs Salonitains, *Disputationes Salonitanae* 1970, Split 1975, 23 κέξ.
8. D. Zakythinos, ἔνθ' ἀνωτ., 20. Ἀναφερόμενος στὶς πρωτοβουλγαρικὲς ἐπιγραφὲς καὶ σὲ σπάνια ἐπιγραφικὰ κείμενα, γραμμένα στὴν πρωτοβουλγαρικὴ γλώσσα μὲ γραφὴ ἑλληνική, ὁ καθηγητὴς Ζακυθηνὸς τονίζει ὅτι: «ἔχουν γραφῆ ἀπὸ Ἕλληνες, Ἕλληνες αὐτόχθονες, πρόσφυγες ἢ αἰχμαλώτους, Ἕλληνες ἐντοπίους…».
9. M. Nikolanci, Contacts gréco - illyriens sur la côte de l' Adriatique, *Archaeologia Iugoslava* (AI) 5, 1964, 49-60.
10. M. Parović - Pesikan, Les Illyriens au contact des Grecs, AI 5, 1964, 61-81.

τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Al. Graur.[1] Ἀπαρχὴ τῆς πραγματικῆς ἀπεικονίσεως τῶν ἰλλυρικῶν διαστάσεων ἀποτελεῖ ἡ ἐπιτυχὴς ἀνάγνωση τὸ 1959 ἀπὸ τὴν Ljuba Ognenova τῆς ἐπιγραφῆς Χρυσουπόλεως (Σκουτάρεως - Σκόδρας), ἡ ὁποία ἐπὶ μισὸ αἰώνα θεωρήθηκε ὡς ἡ μοναδικὴ "ἰλλυρικὴ" καὶ ἐμφύσησε μεγάλες προσδοκίες, φεῦ φροῦδες! Διότι ἀποδείχθηκε ἀπόλυτα ἑλληνικὴ καὶ εἰδικὰ χριστιανικὴ τῶν 6ου-7ου αἰ. μ.Χ.[2].

Ἡ ἐπιτυχία τῆς Ognenova στὴν κατάδειξη τῆς ἑλληνικότητας καὶ στὴν χρονολόγηση τοῦ πολυθρυλήτου ἐπιγραφικοῦ εὑρήματος Σκόδρας σχεδὸν συμπίπτει χρονικὰ μὲ τὴν περιοδεία στὴν Ἰλλυρία τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου (560-636), ἐπισκόπου Σεβίλλης καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀρχιεπισκόπου Ἱσπανίας. Κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Π. Π. Παναγιώτου, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀφιέρωσε ἐμπεριστατωμένη βιογραφικὴ μελέτη, ὁ Ἰσίδωρος «ἦτο εὐρύτατα σεβαστός, ἀνεγνωρισμένος, διανοούμενος, μοναχικὸς καὶ ἐπιφυλακτικός…». Πέρα τῶν ἀκραιφνῶς θεολογικῶν ἐνδιαφερόντων ἐπιδόθηκε στὴν «…Ἱστορία, Γραμματική, Κοσμολογία, Ἀστρονομία, Φυσικὴ καὶ Ἰατρική»[3].

---

1. Πβ. Al. Graur, Recherches sur le substrat du roumain, *Studii Clasice* 3, 1961, 20: «Ἀπὸ τὴν Βαλτικὴ ἕως τὴν Καλαβρία, ἀπὸ τὴν Βρεταννία ἕως τὴν Παλαιστίνη, παντοῦ δὲν ἔβλεπε κανεὶς παρὰ μόνον Ἰλλυριούς, τῶν ὁποίων ἡ γλώσσα, ἂν καὶ ἀμάρτυρη, ἦταν ἐπιφορτισμένη γιὰ τὴν ἑρμηνεία παντός, ποὺ δὲν εἶχε ἐτυμολογία σὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες». Ἐπὶ πλέον συμβουλεύει: «Ἤδη ἡ πλάνη ἔγινε ἀντιληπτή, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δημιουργήθηκαν παρόμοιες παρεκκλίσεις ἐπιβάλλει ἐφεξῆς φρόνηση». Εὐρύτερη θεώρηση καὶ συγκεκριμένες ἐπιπτώσεις τῆς θεωρίας βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός.* Ἐκδόσεις Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, Ἀθήνα 1988. Id., Τὸ τοπωνύμιο "Τρίκκη" μὴ ἑλληνικό;, *Τρικαλινὰ* 17, 1997, 33-47. Id., Τοπωνύμια "Ἰλλυρικὰ" Βοιωτίας καὶ μεταπολεμικὲς ἐπισημάνσεις, *Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν (ΕΕΒΜ)* Γ΄, β΄, 2000, 355-368.

2. L. Ognenova, Nouvelle interprétation de l' inscription "illyrienne" d' Albanie, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 83, 1959, 798-799. Γιὰ τὴν ἴδια σχεδὸν περιοχὴ βλ. H. Figuier, *Les races humaines,* 3η ἔκδ., Paris 1872, 155 κἑξ. A. Dumont, Souvenir de l'Adriatique. Scutari et les Albanais, les tribus des montagnes et les mœurs de la Grèce héroique, *Revue des deux Mondes* 1872, 676-710. Πβ. καὶ A. Canini, *La Questione dell' Epiro*, Roma 1879, 8: «Quella supremazia dell' elemento greco non è dovuta alla forza: essa è un naturale portato della superiorità di razza e di civiltà, superiorità che esisteva anche nei tempi più tristi per la nazione ellenica. Id., *Lettere al giornale "L' Adriatico" sulla questione balcanica con una appendice sull' Epiro e sull' Albania*, II Editione, Venezia 1886. Μετὰ πλήρη αἰώνα οἱ πληροφορίες τοῦ Ἰταλοῦ ὑπερθεματίζονται καὶ ἀνθρωπολογικὰ ἀπὸ τὸν Βούλγαρο P. Boev καὶ ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Θ. Κ. Πίτσιο, *Ἐξελικτικὴ ἀνθρωπολογία.* Ἰατρικὲς Ἐκδόσεις Π. Χ. Πασχαλίδης, 2003, 525-526.

3. Πβ. Π. Π. Παναγιώτου, Εἷς συνδετικὸς κρίκος μεταξὺ ἑλληνορωμαϊκῆς καὶ μεσαιωνικῆς ἰατρικῆς: Ὁ ἐπίσκοπος Σεβίλλης Ἰσίδωρος (Isidorus Hispalensis, 560-636 μ.Χ.), *Ἀντίδωρον Πνευματικόν. Τιμητικὸς τόμος Γερασίμου Κονιδάρη,* Ἀθῆναι 1981, 43.

Ἀπὸ τὶς ποικίλες ἐπιστημονικὲς θέσεις ἰδιαίτερα προβληματίζει ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἰλλυρικοῦ ὡς Graecia[1], Ἑλλάδα! Κατὰ περίεργη σύμπτωση μετὰ 7 αἰῶνες, ἤτοι τὸν 14ο αἰώνα, Ἱσπανὸς πάλι περιηγητής, ὁ μοναχὸς Markos Jiminez de la Espada στὴν Graeciam τοῦ Ἰσιδώρου συμπεριλαμβάνει καὶ τὴν Σερβία. «Αὐτὸ γίνεται – ὅπως σημειώνει ὁ Τόζης – σύμφωνα μὲ τὴν εὐρύτητα ποὺ εἶχε λάβει ἄλλοτε ὁ γεωγραφικὸς ὅρος Ἰλλυρικό - Ἑλλάς»[2]. Στὸ δὲ τοπωνύμιο τῆς σερβικῆς πρωτεύουσας ἀπεικονίζονται καὶ ἐθνολογικὲς μετεξελίξεις. Ἐνῶ ἕως τὸν 7ο αἰώνα φέρει τὸ λατινικὸ ὄνομα Singidonum, Σιγγηδὼν -όνα, ἀργότερα μετονομάζεται Alba Graeca = ἑλληνικὴ Λευκούπολη, σημαίνοντας ὅ,τι ἀκριβῶς καὶ τὸ σύγχρονό μας σλαβικὸ τοπωνύμιο Βελιγράδι. Παρόμοιες μεταβολὲς ἐπισυμβαίνουν καὶ στὴν πλησιόχωρη Βουλγαρία. Εὔγλωττος εἶναι ὁ τίτλος Ἀνακοινώσεως τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Διονυσίου Ζακυθηνοῦ: «Οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τοῦ ἐξελληνισμοῦ εἰς τὸν ἐκσλαβισμόν»[3].

Ἂν καὶ δὲν ἀγνοεῖται ἀπόδοση στὸν Ἰσίδωρο Σεβίλλης «συγκεκριμένων γνώσεων περὶ Ἑλλάδος καὶ Ἰλλυρικοῦ»[4], ἐπειδὴ χαρακτηρίζει τὸ Ἰλλυρικὸν ὡς Graeciam, Ἑλλάδα, θὰ ἦταν ἀνεπίτρεπτη καὶ ἡ ἐσπευσμένη παραγνώριση τοῦ ἀμητοῦ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐρευνῶν. Διότι πράγματι τεκμηριώνεται ὁλοένα καὶ ἰσχυρότερα ἡ Grecità adriatica τοῦ Braccesi. Ὅταν ἄλλως τε ἀποδεικνύεται ἐκλατίνιση Ἑλλήνων, μάλιστα μὲ ἀφετηρία τὴν Βόρειο Ἤπειρο[5], καὶ καθίσταται γνωστὸς καὶ ὁ χρόνος ἐκδημίας τοῦ τελευταίου λατινοφώνου τῆς Δαλματίας[6], λατινόφωνοι καὶ

1. Isidori Hispalensis episcopi, *Etymologiarum sive originum libri XX* rec. W. A. Lindsay, Oxonii 1911, ἀνατ. 1962, XIV 4,7: «Graecia a Graeco rege vocata, qui cunctam eam regionem regno incoluit. Sunt autem provinciae Graeciae septem, quarum prima ab Occidente Dalmatia, inde Epirus, inde Hellas, inde Thessalia, inde Macedonia, inde Achaia, et duae in mari, Creta et Cyclades. Illyricum autem generaliter omnis Graecia est». Πβ. Αἰκατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *ἐνθ' ἀνωτ.*, 321-322.

2. Γιάννης Ἀργ. Τόζης, Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα ὅπως τὸν εἶδε ἕνας Ἱσπανὸς περιηγητής, *Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ* 22, 1957, 145, σημ. 1.

3. Βλ. *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ΠΑΑ)* 56, 1981, Β΄, 229-240, πίν. Ι-ΙΧ.

4. Χριστοφιλοπούλου, *ἔνθ' ἀνωτ.*, 321.

5. Poghirc, Romanisation…, 18. Γιὰ τὸν ὅρο "Βόρειος Ἤπειρος" βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βόρειος Ἤπειρος, Ἱστορία - Πολιτισμός, *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1990, 36, σημ. 1.

6. Πβ. A. Rosetti, *Études de linguistique générale*, Bucarest 1983, 424: «…dernier sujet parlant cette langue (sc. néolatine), Antonio Udina Burbur (mort en 1898)». Ὡς πρὸς τοὺς λοιποὺς λατινοφώνους τῆς κεντρικῆς καὶ βόρειας Εὐρώπης (Βαλκανικῆς) μᾶς πληροφορεῖ ὁ Paul Garde, *Les Balkans,* Paris 1994, 33: «Aux VIe et VIIe siècles arrivent les Slaves, qui submergent d' abord toute la péninsule, puis se stabilisent dans la bande centrale qu' ils occupent actuellement, refoulant les Latins (futurs Roumains) au nord du Danube». Πολὺ ἐνωρίτερα ἔγραφε ὁ Edouard Bourciez, *Eléments de Linguis-tique Romane*, Paris 1967, 136: «Les populations parlant latin, qui étaient au Sud du Danube, semblent avoir reflué peu à peu vers l' ancienne Dacie…». Ἄνοδο πέρα τοῦ Δουνάβεως δέχονται καὶ

ἑλληνόφωνοι τῆς Ἀλβανίας ἀπαρτίζουν μίαν ἐθνότητα, Ἑλληνική, καὶ ὄχι δύο ἰδιαίτερες, διαφορετικές, Βλαχικὴ καὶ Ἑλληνική, ὅπως ἐσφαλμένως διακηρύσσει τὸ Ἑλληνικὸ Ἵδρυμα Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἐξωτερικῆς Πολιτικῆς (ΕΛΙΑΜΕΠ) σὲ συλλογικὴ συγγραφή του[1]. Δὲν δικαιολογεῖται δὲ διόλου δοθέντος ὅτι ἤδη προηγεῖται διεπιστημονικὴ ἀπόδειξη τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν πρώτων[2] καὶ συνάμα διὰ βίου καὶ ἐμπράκτως ἐκδηλουμένη ἑλληνικὴ συνείδησή τους[3].

οἱ πλέον εἰδικοὶ τῆς Ρουμανίας, O. Densusianu, T. Papahagi, A. Sacerdoteanu, I. Siadbei, C. καὶ H. Daicovi-ciu… Ἐπὶ μέρους παραπομπὲς βλ. Ach. G. Lazarou, Aroumain *bana*: est-il un héritage aborigène?, *Balkan Studies* 29, 1988, 325, σημ. 88, καὶ ς΄ *Διεθνὲς Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης*, Σόφια, 30 Αὐγούστου - 5 Σεπτεμβρίου 1989, Ἀθήνα 1990, 419, σημ. 77. Τὸν Κεκαυμένο δὲν δέχονται πλέον ὡς πηγὴ καθόδου οἱ ἐγκριτότεροι σύγχρονοί μας Ρουμάνοι εἰδικοί, C. Poghirc ἐν *Romanica Aenipontana* 14, 1987, 344, P. Năsturel ἐν *Les Aroumains*, INALCO, 1989, 75 κ.ἄ. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου, *Θεσσαλικὰ Χρονικὰ* 11, 1976, 90-119. Id., La révolte des Larissé-ens en 1066, *La Thessalie*, *Actes de la Table - Ronde 21-24 Juillet 1975. Collection de la Maison de l' Orient Meditérranéen* Nº 6. *Série Archéologique 5*, Lyon 1979, 303-318.

1. *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἀλβανίας*, Ἰ. Σιδέρης, Ἀθήνα 1995, 152.

2. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη ἱστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας, *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1993-94, 1-53, καὶ ἀνάτ. Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα μὲ πρόλογο τοῦ προέδρου της Ν. Θέμελη καὶ εὑρετήρια, καὶ ἀναδημ. στὴν ἀλβανικὴ γλώσσα. Ἡ δὲ καθηγήτρια Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου, *ἔνθ' ἀνωτ.*, 21, σημ. 2, σημειώνει: «Στὶς ἐργασίες τοῦ Λαζάρου δημοσιεύεται πλήρης ἑλληνικὴ καὶ ξένη βιβλιογραφία γύρω ἀπὸ κάθε πτυχὴ τοῦ *Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος*. Συντριπτικὰ ἐπιχειρήματα γιὰ "ἀντίπαλες" θέσεις περιέχει ἡ πρόσφατη μελέτη του Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη ἱστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας… Τὰ ἐπιχειρήματά του ἀναφέρονται τόσο στὴν καταγωγὴ τῶν Κουτσοβλάχων ὅσο καὶ στὴν πληθυσμιακὴ κατανομή τους, ἰδιαίτερα στὸ χῶρο τῆς Ἀλβανίας». Τὴν ἀλήθεια ἔχει διακηρύξει πρὸ πολλοῦ ὁ πρῶτος Νεοέλληνας ἱστορικὸς Κ. Μ. Κούμας, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, ΙΒ΄, Βιέννη 1832, 531, ὅπου συμπεραίνει ὅτι ἐπὶ ρωμαιοκρατίας Ἕλληνες γίνονται χρῆστες τῆς λατινικῆς, ἀποκαλούμενοι μετέπειτα Βλάχοι, «Ἕλληνες τὸ γένος». Προσθέτει δὲ καὶ τὰ ἑξῆς: «Συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὔτ' ἐκεῖνοι οὔτε οὗτοι καμμίαν ἐθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς τῷ ὄντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδος τέκνα, καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι»! Ἡ θέση εἶναι δεκτὴ ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλο, ἀπὸ τὴν καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Μαρία Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου κ.ἄ. Ὁ Βακαλόπουλος ἐπανέρχεται μὲ σύντομο μελέτημα, ἐπιγραφόμενο «Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας», *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὸ 1912*, ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 1983, 49-50, ὅπου πέρα τῆς θέσεως τοῦ Κούμα δέχεται καὶ τὴν πολύτιμη μαρτυρία τοῦ Ἰω. Λυδοῦ.

3. Βλ. *La Grèce* par Th. Homolle…, Paris 1908, 179. Δ. Γιαραλῆ - Παπαδοπούλου, Ἡ ἀπογραφὴ τοῦ Χιλμῆ πασᾶ στὴν Ἤπειρο (1905), *Δωδώνη* ΕΕΦΣΠ 7, 1978, 122 καὶ 136, σημ. 3. Π. Δ. Τζιόβας, Ἠπειρωτικὰ Σύμμεικτα, *Ἠπειρωτικὴ Ἑστία* (ΗΕ΄) 31, 1981, 584. Ἡ. Γ. Κωστόπουλος, Ἡ ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Βλάχων καὶ ὁ ρόλος τους στὴ συγκρότηση τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ,

Ποιός, λοιπόν, ἔχει δικαίωμα ἀποκλεισμοῦ ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸ μορφῶν, ὅπως οἱ Σίνας, Ζάππας, Σμολένσκης, Χρηστάκης Ζωγράφος καὶ τόσοι ἄλλοι; Ὁ πρῶτος ἔλεγε: «Δὲν ἔχω λέξεις ἱκανὰς νὰ δοξάσω τὸν Ὕψιστον δι' ὅλα τὰ ἀγαθὰ ποὺ μοῦ ἔδωσε. Ἀλλ' ἓν μόνον δὲν ἠδυνήθην δυστυχῶς νὰ πράξω, νὰ δώσω ὅλως ἑλληνικὴν ἀνατροφὴν εἰς τὸν υἱόν μου, καὶ νὰ ἐξοικειώσω αὐτὸν πρός τε τὴν γλῶσσαν καὶ πρὸς τὰ πάτρια ἤθη καὶ ἔθιμα, ὥστε νὰ μὴ διακρίνηται τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων μόνον διὰ τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τὸν ἀκραιφνῆ καὶ γνήσιον ἑλληνισμόν». Ὁ δὲ Ν. Β. Πατσέλης, ὁ ὁποῖος θησαυρίζει τὸν καημὸ τοῦ Σίνα, διευκρινίζει: «Ἤθελε τουτέστι ὁ βλαχόφωνος Σίνας ὅπως ὁ υἱός του εἶναι Ἕλλην καὶ τὴν γλῶσσαν, καὶ τὴν καρδίαν καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ φρόνημα. Καὶ ὅμως τόσον ὁ πατὴρ ὅσο καὶ ὁ υἱὸς Σίνας, πλεῖστα ὅσα ὑλικὰ καὶ ἠθικὰ κεφάλαια συνεισέφερον διὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος των. Διατί ἐφ' ὅσον οὗτος ἦτο βλαχόφωνος δὲν εἶχε τὰ βλέμματά του ἐστραμμένα πρὸς τὸ Βουκουρέστι ἢ τὴν Ρώμην;»[1]. Στὴν ἀλληλογραφία του μὲ τὸν Ἰωάννη Καποδίστρια ὁ Σίνας ὑπογράφει ὡς πρόεδρος τῆς Ἀδελφότητος Ἑλληνοβλάχων Βιέννης[2].

Ὁ ἐθνισμὸς τοῦ Εὐαγγέλου Ζάππα ἀπεικονίζεται καὶ στὴν αὐτοβιογραφία του, ὅπως στὰ ἑπόμενα ἀποσπάσματα:

Ἀπὸ τὸ 1821 μέχρι τὸ 1830 ἐδούλευσα πιστότατα τὴν πατρίδα μου στρατιωτικῶς. Πάντα ὑπὸ τὴν ὁδηγία τοῦ μακαρίτου Μάρκου ΜΠΟΤΣΑΡΗ σ' ὅλους τοὺς πολέμους τοῦ Σουλίου μέχρι τελευταίως τῆς Σπλάντζας μὲ τὸν Λάμπρον ΒΕΪΚΟΝ καὶ τὸ Βασ. ΖΕΡΒΑΝ. Μετέπειτα ἀπέρασα εἰς τὰ Σάλωνα ὑπὸ τὴν ὁδηγία τοῦ Πανουρία καὶ Ἰ. Γκούρα. Εἰς ὅλους τοὺς πολέμους τῆς Ἀν. Ἑλλάδος, Βασιλικῶν, Θερμοπυλῶν, Νευρόπολιν, Πατρατζικίου, Ἀϊτοῦ, Γραβιὰν καὶ ἐσχάτως τῆς Ἀμπλιανῆς ὑπὸ τὴν ὁδηγία τοῦ ἀθανάτου καπ. Κίτσου Τζαβέλλα, ἐπικεφαλῆς ὅλων τῶν Βλαχοχωρίων τοῦ Σαλώνου μὲ βαθμὸ ταξιάρχου τῆς ἐνεργείας καὶ τελευταίως ἐπικεφαλῆς τῶν στρατιωτῶν μου καὶ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ν. Πανουρία…

…καὶ διαλῦσαν αὐτοῦ τοῦ πολέμου ἀπέρασα εἰς Πελοπόννησον μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰ. Καποδιστρίου… Καὶ μάρτυρας δὲ τούτου ἐπικαλοῦμαι αὐτοὺς τοὺς πολλὰ ὀλίγους τοὺς ἐκ τοῦ ἐπαναστατικοῦ πολέμου σωθέντας ἥρωας, ἀθάνατον Κ. Τζαβέλλα, Σπύρον Μίλιον, Ν. Πανουρίαν, Γ. Δυοβουνιώτην, Δ. Λιούλιαν, Ἰ. Βαϊρακτάρην, Παπακώστα Σαλονίτην καὶ τὸν Ν. Ζέρβαν καὶ ἐν γένει

Τρικαλινὰ 10, 1990, 207-240.

1. Πβ. Ν. Β. Πατσέλης, *Ἡ Βόρειος Ἤπειρος καὶ τὰ φυσικά της σύνορα*, Ἀθῆναι [1945], 57-58.

2. Βλ. Γ. Λάϊος, *Σίμων Σίνας*. Ἔκδοσις Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἐν Ἀθήναις 1972, 59, καὶ Ἀχ. Γ.

τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τους ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας, μὲ τοὺς ὁποίους ἐσυμπολεμήσαμεν εἰς αὐτὰς τὰς μάχας θάπτοντας συγγενεῖς καὶ στρατιώτας, βάφοντας πέτρες καὶ τὴν γῆ μὲ τὸ αἷμα μας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς φιλτάτης ἡμῶν πατρίδος, καὶ μετὰ τὸ τέλος ὅλων αὐτῶν ἦλθα ἐδῶ εἰς Βουκουρέστιον μετερχόμενος τὸ ἐμπόριον καὶ ἀενάως βοηθῶν καὶ συνδράμων τοὺς ἐδῶ πτωχοὺς καὶ ἀδυνάτους Ἕλληνας…[1]

Ὁ τρίτος, ὁ ὁποῖος στὸν Ἀτυχῆ Πόλεμο τοῦ ’97 ἔσωσε τὴν τιμὴ τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων καὶ ἀκόμη ἀπὸ Ἕλληνες ἱστορικοὺς ἐκλαμβάνεται ἄλλοτε ὡς Πολωνὸς[2] καὶ ἄλλοτε ὡς Οὗγγρος, μολονότι ὁ ἴδιος δημοσίως ἔχει ὁμολογήσει τὴν βορειοηπειρωτικὴ καταγωγή του[3], ἀπὸ τὴν πολύπαθη Μοσχόπολη[4], σκιαγραφεῖται ἀπὸ τὸν Παῦλο Μελᾶ, συμπολεμιστή του, ὡς ἑξῆς: «Ὁ Κωνσταντῖνος Σμολένσκης μάχεται σὰν λεοντάρι, ὅπου καὶ ἂν τὸν στείλουν. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ τὸν λατρεύωμεν, διότι εἶναι ὁ μόνος ἀνώτερος ἀξιωματικός, ποὺ προτάσσει τὴν γενναίαν του καρδιὰν εἰς τὸν ἐχθρόν. Εἰς τὸ Ρεβένι πολλάκις ἀπώθησε τοὺς Τούρκους καὶ μόνος αὐτὸς ἦλθεν ἐν τάξει εἰς τὰ Φάρσαλα. Πάλιν αὐτὸς ἔσωσε τὸ Βελεστῖνον τρὶς νικήσας τοὺς Τούρκους…»[5]. Ἐν τέλει ὁ Ζωγράφος πρωταγωνιστεῖ στὴν ὑπογραφὴ τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Κερκύρας καὶ στὴν ἀνακήρυξη τῆς Αὐτονομίας τῆς Βορείου Ἠπείρου[6].

Λαζάρου, *Ἐθνικὰ Θέματα καὶ κρατικὴ ἀκηδία.* Ἐκδόσεις Πελασγός, [Ἀθῆναι 2003], 107.

1. Θ. Μπινιχάκης, Ἄγνοια ἐθνικῶν θεμάτων ἢ σκοπιμότητες; *Ἑλλοπία* 49, 2000, 22.

2. Πβ. Henry Turot, *Ἡ κρητικὴ ἐπανάσταση καὶ ὁ ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897.* Μετάφρ. Λόισκα Ἀβαγιανοῦ, Εἰσαγ. καὶ Σχ. Ἑλένη Διακάκη, Φιλολ. ἐπιστασία: Θ. Πυλαρινός. Ἐκδόσεις Εἰρμός, Ν. Ἡράκλειο 1991, 161, σημ. 77, ὅπου φέρεται γιὸς φιλέλληλα Πολωνοῦ ἀξιωματικοῦ…! Βλ. καὶ Ἐπίτομον Ἐγκυκλοπαιδικὸν καὶ Γλωσσικὸν Λεξικὸν τοῦ Παπύρου, ἔτους 1961.

3. Πβ. Σταῦρος Ματθ. Γκατζόπουλος, *Μοσχόπολις*, Ἰωάννινα, 1979, 97: «Ὁ στρατηγὸς [Κωνσταντῖνος] Σμολένσκης ἐγεννήθη εἰς Οὐγγαρίαν, ἀλλ’ οὔτε Οὗγγρος ἦτο οὔτε Αὐστριακός, ἦτο καθαρόαιμος Ἕλλην!…».

4. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἐθνολογικὰ καὶ δημογραφικὰ Μοσχοπόλεως, *Διεθνὲς Συμπόσιο Μοσχόπολις*, Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1999, 139-170, καὶ ἀνάτ.

5. Βλ. Ἰ. Σωτ. Νοτάρης, *Παῦλος Μελᾶς. Βιογραφία.* ΕΜΣ-ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1955, 14. Ἐξ ἴσου εἶχαν θαυμάσει τὸν Κ. Σμολένσκη καὶ οἱ Κύπριοι ἐθελοντὲς «ὅσοι εἶχαν τὴν τύχη νὰ πολεμήσουν στὸ μοναδικὸ νικηφόρο τμῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ συνταγματάρχη Σμολένσκη…». Πβ. *Ἡμερολόγιον ἢ Πολεμικαὶ Σελίδες* ὑπὸ Ἐμμανουὴλ Μ. Ἐμμανουὴλ ἐκ Βαρωσίων Κύπρου. Πρόλογος Στέφανος Ἰωαννίδης. Εἰσαγωγὴ - ἐπιμέλεια Πέτρος Παπαπολυβίου, Θεσσαλονίκη 1996, 18-19.

6. Βλ. René Puaux, *δυστυχισμένη Βόρειος Ἤπειρος* (Ὁδοιπορικὸ 1913 – Ἀπελευθέρωση - Αὐτονομία). Πρόλογος - Σχόλια - Χρονικό: Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Μετάφραση Ἀγόρω - Ἐλισάβετ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Τροχαλία, 195-202 καὶ 231-232.

Ἐξ ἴσου ὑπέροχοι Ἕλληνες ἀναδεικνύονται καὶ οἱ "ἀνώνυμοι" λατινόφωνοι, μάλιστα καὶ στὰ βορειότερα σημεῖα τοῦ συμπαγοῦς Ἑλληνισμοῦ. Ὅταν ἀπὸ τὴν Ρώμη κατέφθασε στὸ Δυρράχιο ὁ Ρουμάνος διπλωμάτης N. Burileanu[1] μὲ σαφῆ ἀποστολὴ τὴν ἀποκοπή τους ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸ ἔτυχε ὑποδοχῆς δηλωτικῆς τῆς ἀποστροφῆς τους πρὸς τὸν Ρουμανισμό. Κατὰ τὴν καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστη-

1. Περὶ αὐτοῦ ὁ Σπυρίδων Λάμπρος, Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ οἰκογένεια Σίνα, *Νέος Ἑλληνομνήμων* (NE) 21, 1927, 161-162, διατυπώνει ἀκριβέστατες παρατηρήσεις: «Ὁ ρουμάνος οὗτος περιηγητὴς τοῦ ὁποίου αἱ πληροφορίαι δέον νὰ γίνωσι δεκταὶ μετὰ πάσης ἐπιφυλάξεως (αἱ προκαλέσασαι τὴν διαμαρτυρίαν καὶ αὐτῶν τῶν ἀλβανοφίλων τῆς Ἰταλίας) ἰσχυρίζεται ὅτι τῆς Μοσχοπόλεως οἱ κάτοικοι «ἐλάχιστα γνωρίζουσι τὴν ἑλληνικήν, τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἀγνοοῦσιν αὐτὴν τελείως». Ἐνῷ ὅμως παραδέχεται ὅτι τὰ τοπικὰ ἄσματα εἶναι ἑλληνικά, ὁ ρουμᾶνος ἱεραπόστολος ἐλέγχεται ὡς μὴ δυνάμενος νὰ ἀποκρύψῃ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀναμφισβητήτως ἑλληνικῆς συνειδήσεως ἐν μιᾷ ἐκ τῶν χωρῶν ἔνθα οἱ τὴν ρουμανικὴν ἰδέαν ἐξυπηρετοῦντες πατριῶται καὶ οἱ προστάται αὐτῶν, ὡς ὁ γερμανὸς Weigand, ἐφαντάσθησαν ὅτι ἀνεῦρον τὸν Ρουμάνον… ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα τοῦ Κουτσοβλάχου, συγκατοικοῦντος μετὰ τοῦ Ἕλληνος ἐν ἀγαστῇ ἁρμονίᾳ, ἐνίοτε δὲ ἐν ἀφομοιώσει ἀμφοτέρων τῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων, πάντοτε ὅμως ἐν ἀδιασπάστῳ ἑνότητι, ἐν τῇ εἰλικρινεῖ τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως ἐμμονῇ».
Τὴν ἑλληνικότητα τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῶν Μοσχοπολιτῶν ἐπισημαίνει καὶ σὲ ἄλλο ἄρθρο ὁ καθηγητὴς Σπ. Λάμπρος, Ἠπειρωτικά, NE 10, 1913, 384-385: «ἀνακτισθεῖσα δ' ἡ Μοσχόπολις μετὰ τὴν καταστροφὴν διασώζει μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν τὸν ἑλληνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ τὴν ἑλληνικὴν συνείδησιν, μαρτυρουμένην ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς καὶ τῶν σχολείων καὶ τῆς γλώσσης τῶν κατοίκων. Ῥωμᾶνος περιηγητής, ὁ Κ. Ν. Μπουριλεάνου, οὗ αἱ μαρτυρίαι προεκάλεσαν τὴν διαμαρτυρίαν αὐτῶν τῶν ἀλβανοφίλων τῆς Ἰταλίας, καίπερ προσπαθήσας νὰ ἐλαττώσῃ τὴν σημασίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ κωμοπόλει ταύτῃ, ἠσθάνθη οὐχ ἧττον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι τὰ ἐπιχώρια ἄσματα εἶνε μόνον ἑλληνικά, ὅπερ εἶνε τῶν ἐνδεικτικωτάτων ἐπιχειρημάτων πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος τῆς χώρας». Αὐτὰ ὑποστηρίζει καὶ ἡ Ἀθηνᾶ Κατσανεβάκη, *Βλαχόφωνα καὶ Ἑλληνόφωνα τραγούδια τῆς περιχῆς Βορείου Πίνδου. Ἱστορική - Ἐθνομουσικολογικὴ προσέγγιση: Ὁ Ἀρχαϊσμός τους καὶ ἡ σχέση τους μὲ τὸ ἱστορικὸ ὑπόβαθρο.* Διδακτορικὴ Διατριβή. Β΄ Μέρος. Τόμος Ι. Θεσσαλονίκη 1998, 59: «Πέρα ἀπὸ ὁποιεσδήποτε παρατηρήσεις σχετικὰ μὲ τοὺς Ἀρμάνους [λατινοφώνους - Βλάχους] εἶναι γενικὰ λογικὸ νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι αὐτὴ ἡ ἔντονη παρουσία τῶν ἑλληνοφώνων τραγουδιῶν στὴν μουσικὴ παράδοση τῶν βλαχοφώνων τῆς Πίνδου πηγάζει ὄχι ἀπὸ μία ἐξωτερικὴ ἐπιρροὴ ἀλλὰ μέσα ἀπὸ μία ἔντονη αὐτοσυνειδησία ἐσωτερικῆς καὶ μακροχρόνιας σχέσης μὲ τὸν ἑλληνισμὸ μιὰ σχέση ποὺ γιὰ τοὺς Ἀρμάνους τῆς Πίνδου δὲν εἶναι τυχαία ἀλλὰ ὅπως δείχνουν τὰ δεδομένα πηγάζει ἀπὸ τὴν ἴδια τους τὴν καταγωγή». Στὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμπέρασμα καταλήγει καὶ ἡ Καλλιόπη Λ. Πανοπούλου, *Ἡ χορευτικὴ ταυτότητα τῶν Βλάχων τοῦ Ν. Σερρῶν.* Διδακτορικὴ Διατριβή. Σέρρες 2001, 287-288.
Ἤδη ἡ ἱστορική - ἐθνομουσικολογικὴ διερεύνηση καὶ στὰ βλαχόφωνα τραγούδια ἀποκαλύπτει τὴν ἑλληνικότητα δυνάμει τοῦ ἐνυπάρχοντος μουσικολογικοῦ ὑλικοῦ, ἀρχαϊκοῦ, ἑλληνικῆς, ρωμαϊκῆς καὶ βυζαντινῆς ἀρχαιότητας, κατὰ τὴν Κατσανεβάκη, ἔνθ' ἀνωτ., 35. Ἐξ ἄλλου στὸ ρωμανικό, νεολατινικό, βλαχικὸ ἰδίωμα ἀφθονοῦν οἱ μαρτυρίες ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν χρήστων του. Βλ. *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1987,* 257-271, *Ἀνθρωπολογικὰ Ἀνάλεκτα* 49, 1988, 33-37, καὶ ΕΕΒΜ Β΄, β΄, 1253-1282.

μίου Ἰωαννίνων Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου, «οἱ βλαχόφωνοι τῶν Τιράνων, πιστοὶ στὴν ἑλληνικὴ ἰδέα, μὲ σθένος ἀπάντησαν ὅτι τίποτε τὸ κοινὸ δὲν συνέδεε τὴ Ρουμανία μ' αὐτούς, *οἵτινες στερρῶς ἐχόμενοι τῶν πατρῴων, δὲν θὰ ἐπιτρέψωσι σκάνδαλα καὶ ζιζάνια καὶ ὅτι αἱ ὑποσχέσεις αὐτοῦ περὶ ἱδρύσεως σχολῆς μὲ πολλὰς γλώσσας, καὶ Ἐκκλησίας μεγαλοπρεποῦς καὶ προστασίας ἰσχυρᾶς ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ρουμανίας, σκοπούσης, ὡς εἶπε, νὰ συστήσῃ καὶ Προξενεῖον ἐν Δυρραχίῳ, δὲν δύνανται νὰ μειώσωσι τὴν ἀπεριόριστον ἀγάπην των πρὸς τὴν Ἑλλάδα.* Πρόσθεσαν ἐπίσης πὼς κάθε ἀπόπειρα δελεασμοῦ τους μὲ χρήματα ἢ ἄλλα μέσα θὰ ναυαγοῦσε, ὅπως εἶχε γίνει στὸ παρελθόν. Ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ βία ἂν χρησιμοποιόταν ἀπὸ τοὺς βένδες τῆς περιοχῆς, ὅπως εἶχε γίνει πρὶν πέντε χρόνια, ὕστερα ἀπὸ συμφωνία τῶν βένδων μὲ τὴ ρουμανικὴ κυβέρνηση, δὲν θὰ ἀπέδιδε»[1].

Εὐτυχῶς οἱ δυνάμεις ἀντιστάσεως ἐκσυγχρονίζονται πλέον καὶ πολλαπλασιάζονται. Στὴν πρώτη γραμμὴ μαζὶ μὲ τὰ μεμονωμένα ἄτομα συμπαρατάσσονται Σύλλογοι καὶ Συνομοσπονδίες καὶ Κοινοτάρχες καὶ Δήμαρχοι[2], ποὺ βροντοφωνοῦν ὅτι εἶναι ἀπόγονοι τῶν πάλαι ἐκλατινισθέντων Ἑλλήνων, ὅπως παραδέχεται καὶ ἡ ρουμανικὴ ἐπιστήμη[3]. Ἐπαληθεύονται δὲ οἱ μαρτυρίες τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ καὶ τοῦ Ἰσιδώρου Σεβίλλης.

1. Ἐ. Ἰ. Νικολαΐδου, *Ξένες προπαγάνδες καὶ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση στὶς μητροπολιτικὲς ἐπαρχίες Δυρραχίου καὶ Βελιγράδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20ου αἰώνα.* Ἐκδόσεις ΙΜΙΑΧ, Ἰωάννινα 1978, 212.

2. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βλάχοι καὶ κρατικὲς παραλείψεις.* Ἐκδόσεις Πελασγός, [Ἀθῆναι 2002], 7 κέξ.

3. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Συμβολὴ τῆς ρουμανικῆς ἐπιστήμης στὴν ὀρθὴ λύση τοῦ ζητήματος τῶν Βλάχων Ἑλλάδος, *Ἑλλοπία* 42, 2003, 52-56. Τὸ θέμα ἀνέπτυξα ἐνωρίτερα, τὴν 19.3.2003, στὴν ἐτήσια σειρὰ διαλέξεων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς Σπουδῶν ΝΑ Εὐρώπης. Εἶναι δὲ καὶ ἐφετινὴ ἀνακοίνωση στὸ Συμπόσιο τοῦ "Ἱδρύματος Ἀνδρέας Σαγκούνας" τῆς Κωνστάντζας, ρουμανιστί: «Contribuţia stiinţei românesti la corecta rezolvare a problemei Vlahilor din Grecia», ἤδη δὲ στὴν σειρὰ τῶν Ἐκδόσεων τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐθνικῆς Ἐνημερώσεως κυκλοφορεῖται τρίγλωσσο, δηλαδὴ καὶ στὴ γαλλικὴ γλώσσα, Ἀθήνα 2007.

ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΕΚ ΤΟΥΔΕΛΑΣ
ΚΑΙ Η ΦΘΙΩΤΙΚΗ ΒΛΑΧΙΑ

Ὁ Βενιαμὶν κατάγεται ἀπὸ τὴν Τουδέλα, πόλη τῆς ἐπαρχίας Ναβάρρα τῆς Ἱσπανίας. Αὐτὸ σημαίνει ἡ ἐπίταξη τοῦ τοπωνυμίου τῆς γενέτειρας στὸ ὄνομά του. Εἶναι Ἑβραῖος κληρικός, ραββίνος, ποὺ ἔζησε τὸν 12ο αἰώνα καὶ ἔγινε διάσημος χάρη στὴν Ἔκθεσή του μετὰ τὴν περιήγησή του στὴν Εὐρώπη, Ἀφρική, Ἀσία, διάρκειας δέκα τριῶν ἐτῶν.

Τὸ γεγονὸς ὅτι καταγράφει πρωτίστως πληροφορίες ἀναφερόμενες στὴν κατάσταση τῶν συνθηκῶν ζωῆς τῶν Ἑβραίων στὶς χῶρες, ποὺ ἐπισκέφθηκε, ἐνισχύει τὴν ἄποψη, κατὰ τὴν ὁποία δὲν πρόκειται γιὰ ὁδοιπορικὸ ἀναψυχῆς ἢ φυγῆς καὶ γνωστικῆς περιέργειας ἀλλὰ μελετημένης ἐπιχειρήσεως μὲ τὴν ὑποστήριξη τῶν ὁμοθρήσκων του τῆς Ἱσπανίας.

Πέρα τῶν σκοπῶν, ποὺ συνήθως φέρονται ὡς ἀρχικοὶ τῆς πραγματώσεως μιᾶς ἀπογραφῆς καὶ γενικῆς ἀξιολογήσεως τοῦ ἀνθρώπινου καὶ λοιποῦ ἑβραϊκοῦ δυναμικοῦ, ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι ἀκραιφνῶς πρακτικοί. Ἡ προσωπικὴ μαρτυρία γιὰ τὴν τύχη τῶν Ἑβραίων στὴν ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία, ὅπως ὁ Βενιαμὶν βλέπει τὸ λεγόμενο Βυζάντιο[1], τοῦ ὁποίου ἡ στάση ἔναντι τῶν Ἑβραίων ἀποδεικνύεται ἀσύγκριτα καλύτερη ἀπὸ ὁπουδήποτε ἀλλοῦ, φαίνεται ὅτι ἀξιοποιεῖται, ὅταν πολὺ ἀργότερα στὴν Ἱσπανία ἐφαρμόζονται σκληρὰ μέτρα καὶ διώξεις κατὰ τῶν Ἑβραίων. Ἀκριβῶς τότε μὲ βάση τὶς διαπιστώσεις τοῦ Βενιαμὶν καταφεύγουν στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο[2] καὶ στὸ χῶρο τοῦ μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Τὸ πληροφοριακὸ ὑλικό, ποὺ ἔχει συγκεντρώσει ὁ Βενιαμίν, καλύπτει εὐρύτερο κύκλο ἐνδιαφερόντων. Γι' αὐτὸ τὸ κείμενό του γνώρισε πολλὲς ἐκδόσεις καὶ ἀπασχόλησε λογίους καὶ εἰδικοὺς ποικίλων ἐπιστημονικῶν κλάδων.

Στὴν ἀνακοίνωση ἐπισημαίνεται ἡ πρώτη μνεία τοῦ ὅρου Βλαχία, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴν οὐσιαστικὴ συμβολὴ τοῦ Βενιαμὶν στὴν ἱστορικὴ γεωγραφία καὶ

---

1. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ, Ἀ. Μ. *Οἱ Ἑβραῖοι ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει,* ἐν Ἀθήναις 1929. Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Στ΄ τόμου τῆς ΕΕΒΣ. Βιβλιογραφία βλ. καὶ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, Π. Φ. Ἡ ἑβραϊκὴ κοινότης Ναυπάκτου, *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Στερεολλαδικῶν Μελετῶν* 1 (1968) 278 κ. ἑ.
2. BARUH, Kalmi. Les Juifs balkaniques et leur langue, *Revue Internationale des Études Balkaniques* 2 (1935) 173--179. Βλ. καὶ *Les Juifs de Roumanie.* Paris, Ligue des droits de l' homme et du citoyen, 1917. Περιοδικὸ "Χρονικά", *Βιβλιογραφία γιὰ ἑβραϊκὰ θέματα.* Σεπτέμβριος 1985.

ἐθνολογία, συνάμα δὲ ἐλέγχονται μερικὲς ἀμφιλεγόμενες παρατηρήσεις του γιὰ τοὺς Βλάχους.

Ὁ ὅρος Βλάχος[3] μνημονεύεται πρωτύτερα ἀπὸ τὸν Γ. Κεδρηνό, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀναφορᾶς του στὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τοῦ ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Συμεών: «Τούτων δὲ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν Δαβὶδ μὲν εὐθὺς ἀπεβίω, ἀναιρεθεὶς μέσον Καστορίας καὶ Πρέσπας κατὰ τὰς λεγομένας Καλὰς Δρῦς παρά τινων Βλάχων ὁδιτῶν». Ἡ μνεία τοῦ ὅρου Μεγάλη Βλαχία ὀφείλεται στὸν Νικήτα Χωνιάτη: «ἐπὶ δὲ τούτοις καὶ ἄλλος τις τὰ Θετταλίας κατέχων μετέωρα (= ὀρεινά), ἃ νῦν Μεγάλη Βλαχία κικλήσκεται, Τοπάρχης ἦν τῶν ἐκεῖ». Τὸ παράγωγο τοῦ τελευταίου γεωγραφικοῦ, Μεγαλοβλαχίται, μνημονεύει ὁ Παχυμέρης, ὁ ὁποῖος ταυτόχρονα δέχεται καὶ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ καταγωγή τους: «ἐκεῖνος καὶ γὰρ ἤδη καθ' αὑτὸν τῇ τοῦ Ταρωνᾶ θυγατρὶ συνών, λαὸν ἐξαίρετον ἔχων, δυνατὸς ἦν καὶ μόνος στρατηγεῖν καὶ προσκτᾶσθαι· τοὺς γὰρ τὸ παλαιὸν Ἕλληνας, οὓς Ἀχιλλεὺς ἦγε, Μεγαλοβλαχίτας καλῶν ἐπεφέρετο, ὥστε μηδ' ἔξω προβαίνειν εἴα Βερροίας τὸν Παλαιολόγον μέγαν δομέστιχον Ἰωάννην, τὸν Στρατηγόπουλον Ἀλέξιον καὶ τρίτον τὸν Ραοὺλ Ἰωάννην, συχνὰς δυνάμεις περὶ αὐτοὺς ἔχοντας»[4].

Ἡ περικοπὴ τοῦ Βενιαμὶν γιὰ τὴ φθιωτικὴ Βλαχία καταχωρίζεται αὐτούσια στὸ πρωτότυπο ἢ σὲ μετάφραση, συνηθέστερα δὲ παραποιημένη, ἀπὸ πολλοὺς συγγραφεῖς. Ἄλλοι προβαίνουν σὲ σχολιασμό, ποὺ κατὰ κανόνα εἶναι ὁλότελα ἀνεδαφικὸς καὶ παραπλανητικός.

Μεταξὺ τῶν πρώτων, ποὺ ἀσύστατα γράφει γιὰ τοὺς Βλάχους καὶ ἐσφαλμένα ἀποδίδει τόσο τὴ μαρτυρία ὅσο καὶ τὸ προσωνύμιο τοῦ Βενιαμίν, εἶναι ὁ Ἰ. Λαμπρίδης: «Βενιαμὶν ὁ Γουδέλης μέρος τῆς Θεσσαλίας ἀπὸ τῆς ια΄ ἑκατ. *Μεγάλην Βλαχίαν* ἀποκαλεῖ, τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, τὴν Ἰταλίαν Μεγάλην Ἑλλάδα ὀνομάζοντας, ἀπομιμούμενος»[5].

Τὸ 1894 ὁ Bérard τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Ἑβραίου ραββίνου στὴν Ἑλλάδα ὑπολογίζει περὶ τὸ 1160 καὶ τοποθετεῖ τοὺς Βλάχους στὴ Θεσσαλία μὲ νότια πόλη τὸ Ζητούνι (Λαμία), ποὺ θεωρεῖ εἴσοδο τῆς Βλαχίας. Παραθέτει δὲ ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ σὲ μετάφραση τὸ σχετικὸ κείμενο τοῦ Βενιαμίν: «Ἀπὸ ἐκεῖ μπαίνεις στὴ

3. Ἐπὶ μέρους παραπομπὲς στοὺς Βυζαντινοὺς χρονογράφους βλ. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ, Δ. Β. *Ἡ τοπωνυμικὴ θεώρησις τοῦ Θεσσαλικοῦ χώρου.* Ἐν Ἀθήναις 1984, 297 κ. ἑ. Ἀνατ. ἀπὸ *Ἀθηνᾶ* 79 (1984).
4. Βλ. PAPAHAGI, P. Din trecutul cultural al Aromânilor. *Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Literare* 35 (1912) 9.
5. ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ, Ἰ. *Ἠπειρωτικὰ μελετήματα.* Τεῦχος πέμπτον. Μαλακασιακά. Τεῦχος δεύτερον. Μέτσοβον καὶ Σεράκου, Ἐν Ἀθήναις 1888, 7.

Βλαχία, τόπο ποὺ οἱ κάτοικοί του ὀνομάζονται Βλάχοι. Σβέλτοι σὰν τὰ κατσίκια κατεβαίνουν ἀπὸ τὰ βουνά τους στοὺς ἑλληνικοὺς κάμπους, γιὰ νὰ λεηλατήσουν καὶ νὰ κάνουν πλιάτσικο»[6].

Ὡστόσο στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰώνα ὁ Pouqueville κατατάσσει τὴ Λαμία καὶ τὴν Ὑπάτη στὶς σπουδαιότερες πόλεις τῆς Βλαχίας: «La chronique de Morée nous apprend que Guillaume de Villehardouin, après s' être concerté avec le despote de l' Étolie, prit le chemin de Joannina pour pénétrer dans la Valachie, dont les deux villes les plus importantes étaient Patradgick et Zeitoun. Cette dernière place, échue aux croisés qui démembraient l' empire d' Orient, et nommée *Zaratoria* par les chroniqueurs, avait été réunie au domaine du grand sire d' Athènes, homme lige du marquis Boniface, roi de Thessalonique. Il s' agissait de la reconquérir sur Théodore Ducas, souverain de la Valachie et sebastocrator de Romanie. Plusieurs années après l' entreprise de Guillaume de Villehardouin, Gauthier, successeur de Gui de la Roche, reporta la guer-re dans cette même Romanie, avec l' intention de s' emparer de la Valachie située dans l' Hellade»[7].

Τὸ 1907 ὁ Βορτσέλας παρακολουθεῖ τὸ ὁδοιπορικὸ τοῦ Βενιαμὶν ἀπὸ τὴν Κόρινθο. Μετὰ τὴ Ραβένικα, γιὰ τὴν ὁποία παραθέτει ἄφθονα σχόλια μὲ τεκμηριώσεις, σὲ ἀπόσταση πορείας μιᾶς ἡμέρας σύμφωνα μὲ τὸν περιηγητὴ ἀρχίζει ἡ Βλαχία: «Ἐντεῦθεν μιᾶς ἡμέρα – sic – πορεία εἶναι εἰς τὸν Σῖνον ποταμὸν (γ)· ἐνταῦθα ἄρχεται ἡ Βαλαχία (δ), ἧς οἱ κάτοικοι διαμένουσιν ἐπὶ τῶν ὀρέων κατὰ τὴν ταχύτητα ὅμοιοι πρὸς αἰγάγρους. Οὗτοι καταβαίνοντες ἐκ τῶν ὀρέων λεηλατοῦσι τὴν χώραν καὶ λάφυρα ἁρπάζουσι παρὰ τῶν Ἑλλήνων, εἶναι δυσπολέμητοι, ὑπ' οὐδενὸς ἄχρι τοῦδε ἐνικήθησαν διὰ τὸ ἀπροσπέλαστον τῶν τόπων, ἐν οἷς κατοικοῦσιν. Οὔτε χριστιανοὶ εἶναι οὔτε Ἰουδαῖοι, ἂν καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν Ἰουδαϊκὰ ὀνόματα φέρουσιν· διισχυρίζονται ὅτι ἦσάν ποτε Ἰουδαῖοι· διὸ καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἀδελφοὺς καλοῦσιν, ὅταν δὲ συναντῶσι τούτους, ληστεύουσι μέν, ἀλλὰ δὲν φονεύουσι καθὼς τοὺς Ἕλληνας· τύπον θρησκείας οὐδένα παρετήρησα παρ' αὐτοῖς, οὔτε νόμους ἔχουσιν».

Στὴ σημείωση (γ) καταχωρίζει τὰ ἑξῆς: *«Σινονπόταμον ἢ Σίνον Ποταμόν,* κατ' ἄλλην μεθερμηνείαν *Κυνοπόταμον.* Ὁ Βενιαμίν, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῆς σειρᾶς τῆς πορείας του ὀνομάζει οὕτω τὸ *Ζητούνιον.* Ὁ Archer, ἐκδότης τοῦ Ὁδοιπορικοῦ, ὑποθέτει ὅτι πρέπει ν' ἀναγνωσθῇ «Zeitun sur la rivière» τουτέστι Ζητούνιον παρὰ τὸν ποταμὸν».

6. BERARD, V. *Τουρκία καὶ Ἑλληνισμός.* Ἀθήνα: Τροχαλία. <1987>, 296.
7. *Mémoire de l' Académie des insctrptions et belles-lettres* 1839, 324.

Ἐκτενέστερη εἶναι ἡ σημείωση (δ), ποὺ ἀφορᾶ στὸν ὅρο Βλαχία: «Ἐνταῦθα, λέγει ὁ Βενιαμίν, ἄρχεται ἡ Βλαχία. Τὸ πρῶτον ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου βλέπομεν τοὺς ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Δακῶν (;) ὁρμωμένους καὶ ἐκρωμαϊσθέντας Βλάχους ὡς προσκόπους τῆς Βυζαντινῆς στρατιᾶς ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου. Ἔπειτα Βλάχοι μνημονεύονται ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ πρώτου μεγάλου Νορμανδικοῦ πολέμου (σελ. 262). Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν νικηφόρων τοῦ Ἀλεξίου Α΄ ἐναντίον τοῦ Βοημούνδου παρὰ τὴν Λάρισσαν ἀγώνων τοῦ 1084 ἀναφέρονται βλαχικαὶ κῶμαι ἐν ταῖς ὀρειναῖς χώραις τῆς Βορείου Θεσσαλίας (Ἄννα Κομν. Τόμ. Ε΄ σελ. 245). Ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων βλέπομεν αὐτοὺς νοτιώτερον ἐκτεινομένους. Τὰ Θεσσαλικὰ ὄρη καὶ ἰδίᾳ ἡ Πίνδος καὶ αἱ προεκτάσεις αὐτῆς μέχρι τῆς πρὸς νότον περιοχῆς τοῦ Σπερχειοῦ ἐν τοῖς χρόνοις ἤδη τοῦ Μανουὴλ καὶ τοῦ Βενιαμὶν τοῦ ἐκ Τουδέλης κατείχοντο ὑπὸ τῶν Βλάχων. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΓ΄ ἑκατονταετηρίδος σπουδαῖον μέρος τῆς Θεσσαλίας, κυρίως ἡ ὀρεινὴ αὐτῆς ἐκαλεῖτο *Μεγαλοβλαχία,* ὡς κατωτέρω ρηθήσεται (Νικήτας Χωνιάτης), *Μικρὰ δὲ Βλαχία* ἐκαλεῖτο ἡ Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία καὶ *ἄνω Βλαχία* ἡ χώρα τῶν Δολόπων, τὰ Ἄγραφα»[8].

Ἐντύπωση προκαλεῖ ἡ παράλειψη τῶν Βλάχων, ποὺ πρωτοστατοῦν στὴν ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066, γνωστὴ καὶ ὡς ἐπανάσταση τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας, μάλιστα, ὅταν μνημονεύεται ὁ Κεκαυμένος καὶ ἡ συγγραφή του.

Τὸ 1914 οἱ Wace - Thomson τὴν περιγραφὴ τῶν Βλάχων ἀπὸ τὸν Βενιαμὶν θεωροῦν ὡς δεύτερη μετὰ τὴν πρώτη καὶ πολύκροτη τοῦ Κεκαυμένου. Καταχωρίζουν δὲ σὰν αὐτούσιο κείμενο τοῦ Βενιαμὶν τὸ ἀκόλουθο: «Ὁ Σίνον Ποταμὸς ἢ Ζητούνι βρίσκεται σὲ μιᾶς ἡμέρας πορεία πιὸ πέρα· ὁ Ρ. Σλόμο καὶ ὁ Ρ. Ἰακὼβ εἶναι οἱ κυριώτεροι ἀπὸ τοὺς πενήντα Ἑβραίους κατοίκους. Ἐδῶ εἶναι τὰ σύνορα τῆς Βλαχίας, μιᾶς χώρας ποὺ οἱ κάτοικοί της ὀνομάζονται Βλάχοι. Εἶναι σβέλτοι σὰν ζαρκάδια καὶ κατεβαίνουν ἀπὸ τὰ βουνά τους στοὺς κάμπους τῆς Ἑλλάδας διαπράττοντας ληστεῖες καὶ λαφυραγωγώντας. Κανεὶς δὲ σπεύδει νὰ τοὺς πολεμήσει οὔτε μπορεῖ κανένας βασιλιὰς νὰ τοὺς ὑποτάξει καὶ δὲν εἶναι χριστιανοί. Τὰ ὀνόματά τους ἔχουν ἑβραϊκὴ προέλευση καὶ μερικοὶ λένε ὅτι ὑπῆρξαν Ἑβραῖοι τῶν ὁποίων τὸ ἔθνος ὀνομάζουν ἀδελφικό. Ὅπου συναντοῦν Ἰσραηλίτη τὸν ληστεύουν ἀλλὰ ποτὲ δὲν τὸν σκοτώνουν, ὅπως τοὺς Ἕλληνες. Δὲν ἔχουν θρησκευτικὴ πίστη».[9]

8. ΒΟΡΤΣΕΛΑΣ, Ἰ. Γ. *Φθιῶτις ἡ πρὸς Νότον τῆς Ὄθρυος ἤτοι ἀπάνθισμα ἱστορικῶν καὶ γεωγραφικῶν εἰδήσεων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς.* Ἐν Ἀθήναις 1907, 266-267.

9. WACE, Alan J. B. – THOMPSON, Maurice S. *Οἱ Νομάδες τῶν Βαλκανίων.* Θεσσαλονίκη: ἔκδ. Φιλολογικοῦ Ἱστορικοῦ Λογοτεχνικοῦ Συνδέσμου (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.) Τρικάλων, 1989, 260.

Σὲ κάθε νέα ἀναφορὰ στὴν περικοπὴ τοῦ Βενιαμὶν οἱ σχολιαστὲς προσθέτουν ἢ μειώνουν στοιχεῖα πληροφοριακά. Τὸ 1924 ὁ Λάμπρος ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Α΄ διεθνοῦς συνεδρίου τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν στὶς εἰδήσεις γράφει καὶ τὰ ἑξῆς γιὰ τὸν G. Murnu: «…ὡμίλησε περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς Αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας τῶν Κομνηνῶν, τὴν ὁποίαν δέχεται ὡς καταγομένην ἐκ Βλαχίας ἐπὶ τῇ βάσει μαρτυρίας τοῦ γνωστοῦ Ἰουδαίου περιηγητοῦ Βενιαμὶν ἐκ Τουδέλας. Εἰς τὸν Murnu ἐδόθη ἡ δέουσα ἀπάντησις καὶ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Κουγέα ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ρουμάνων καθηγητῶν Banescu καὶ Jorga».[10] Τὸ 1925 ὁ Λάμπρος ἀναλύοντας τὴν πληθυσμιακὴ σύνθεση τῆς Θεσσαλίας σημειώνει ὅτι κατὰ τὴν ἔναρξη τῆς φραγκοκρατίας ὑπῆρχαν καὶ Βλάχοι, «ἐπεκτεινόμενοι πρὸς νότον μέχρι καὶ τῆς Λαμίας, ἐξ ὧν εἶχε δοθῆ εἰς τὴν ὅλην χώραν ἐκείνην τὸ ὄνομα Μεγαλοβλαχία, οὗ βλέπομεν γινομένην χρῆσιν παρὰ τῷ Βυζαντίνῳ ἱστορικῷ Νικήτᾳ τῷ Χωνιάτῃ»[11]. Ὅμως τὸ ἑπόμενο ἔτος ὁ Λάμπρος σχολιάζοντας γαλλικὴ διασκευὴ τοῦ Livre de la Conqueste παρατηρεῖ κάθοδο τῶν Βλάχων καὶ στὴ Βοιωτία: «Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ χωρίῳ γίνεται μνεία καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀντωνίου, τοῦ Ἰωάννου le Flamenc, ὡς κατέχοντος ἀρχήν τινα ἐν Θεσσαλίᾳ. Ἀναμφιβόλως ἡ πεῖρα αὐτῶν περὶ τῶν Βλάχων, οἵτινες ἐν τῷ τότε χρόνῳ, καθ' ἃ καὶ νῦν, πλησιάζοντος τοῦ χειμῶνος μετηνάστευον ἐκ τῆς θεσσαλικῆς Καρδίτσης εἰς τὴν βοιωτικήν, ἀνεδείκνυε τοὺς δύο διακεκριμένους τούτους ἄνδρας εἰδικωτάτους πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοιούτων ὑπηρεσιῶν»[12]. Ὡστόσο τὴν πληροφορία τοῦ Βενιαμὶν γιὰ διαφορετικὴ μεταχείριση τῶν Ἑβραίων ἀπὸ τοὺς Βλάχους ὁ Λάμπρος μεταφέρει ἀσχολίαστη: «Ὁ Ἰουδαῖος περιηγητὴς Βενιαμὶν ὁ ἐκ τῆς Ἱσπανικῆς Τουδέλης, ὅστις ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλλάδα τεσσαράκοντα περίπου ἔτη πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτήσεως, συνεπέρανεν ἐκ τῶν ἰουδαϊκῶν αὐτῶν ὀνομάτων καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐκάλουν τοὺς Ἰουδαίους "ἀδελφοὺς" ὅτι ἐσυγγένευον μετὰ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ φυλῆς. Ἀλλ' ἐδείκνυον ὅμως τὴν "ἀδελφικὴν" αὐτῶν ἐκείνην ἀγάπην ἁπλῶς λῃστεύοντες τοὺς Ἰσραηλίτας, ἄλλως συλληστεύοντες καὶ φονεύοντες μετ' αὐτῶν τοὺς Ἕλληνας»[13].

Τὸ 1939 ὁ Κεραμόπουλλος ἐξετάζει μὲ ἰδιαίτερη προσοχὴ τὴν ἐντύπωση τοῦ Βενιαμίν: «Κατὰ δὲ τὸν ΙΒ΄ αἰῶνα, ὅτε ὁ Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης περιηγήθη τὴν

10. *Νέος Ἑλληνομνήμων* 18 (1924) 311. Βλ. καὶ ΒΑΡΖΟΣ, Κ. *Ἡ γενεαλογία τῶν Κομνηνῶν,* Α΄, Θεσσαλονίκη, 1984.
11. ΛΑΜΠΡΟΣ, Σπ. Ἡ ὑπὸ τῶν Φράγκων κατάκτησις τῆς Ἑλλάδος, *Νέος Ἑλληνομνήμων* 20 (1925), 76.
12. ΛΑΜΠΡΟΣ, Σπ. Ἡ Φράγκικη ἐπιγραφὴ τῆς ἐν Βοιωτίᾳ Καρδίτσης, *Νέος Ἑλληνομνήμων* 20 (1926), 378.
13. *Νέος Ἑλληνομνήμων* 19 (1925), 76.

Ἑλλάδα, εἶχον ἤδη ἀνεπτυγμένον λῃστρικὸν βίον καὶ ἐδέσποζον τῶν ὀρέων μέχρι Λαμίας». Παραπέμποντας στὸν Mutafčiev συμπληρώνει: «Καὶ τώρα, ὁσάκις ἐνεφανίσθησαν ἐπιβόητοι λῃσταί, συνέβη τοῦτο εἰς τὰς συνεχεῖς ὀροσειρὰς τοῦ Ὀλύμπου, τῶν Καμβουνίων καὶ τῆς Πίνδου. Ὅταν διανοιχθῶσιν ὁδοί, τότε θὰ γίνωσιν ἥμερα τὰ ὄρη καὶ θὰ ἀλλάξῃ ὄψιν ὁ πολιτισμὸς τῆς χώρας. Ἐπειδὴ ὁ ἐκ Τουδέλης Βενιαμὶν (Reichsbeschreib, des Rabbi Benjamin von Tudela ἔκδ. Grunhut καὶ Adler, Jerusalem 1903) λέγει, ὅτι οἱ Βλάχοι λῃσταὶ τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος καὶ ἐφόνευον τοὺς ἕλληνας τῶν πεδιάδων, ἐν ᾧ τοὺς ἑβραίους ἐλῄστευον μόνον, συνήγαγε βαθύνους τις δημοσιογραφῶν Κουτσόβλαχος τὸ ἐπιχείρημα ὅτι οἱ Βλάχοι δὲν ἦσαν Ἕλληνες! ἀλλ' ἡ δύναμις τῆς μαρτυρίας τῆς πλακὸς ταύτης τοῦ Μωϋσέως ἔχει μεῖζον βεληνεκές: οἱ Βλάχοι πρέπει νὰ ἦσαν Ἑβραῖοι! ἀφ' οὗ μάλιστα εἶχον καὶ ἑβραϊκὰ ὀνόματα (Θωμᾶς, Ἰωάννης, Μιχαήλ, Μαρία, Μαγδαληνὴ κ.λπ.)! Ἐκεῖσε ὁδηγεῖ ἡ τοιαύτη λῃστολογία ἡ μὴ μελετῶσα τὰ περιστατικὰ τῆς ἐκδικήσεως τῶν λῃστῶν»[14].

Τὴν πληροφορία γιὰ τὴ Βλαχία τῆς Φθιώτιδας ἐρανίζεται ἀπὸ τὸν Βενιαμὶν καὶ ὁ Κυρ. Σιμόπουλος: «Ἐδῶ βρίσκονται [στὸ Sinon Potamo ἢ Ζητούνι] τὰ σύνορα τῆς Βλαχίας ποὺ οἱ κάτοικοί της ὀνομάζονται Βλάχοι. Εἶναι ἀλαφροὶ καὶ γρήγοροι σὰν ζαρκάδια καὶ κατεβαίνουν ἀπὸ τὰ βουνὰ στοὺς ἑλληνικοὺς κάμπους γιὰ ληστεία καὶ ἁρπαγές. Κανεὶς δὲν ριψοκινδυνεύει πόλεμο μαζί τους, οὔτε μπορεῖ νὰ τοὺς ὑποτάξῃ γιατὶ τὰ καταφύγιά τους εἶναι ἀπρόσιτα κι' αὐτοὶ μονάχα γνωρίζουν τοὺς δρόμους. Δὲν εἶναι Χριστιανοὶ οὔτε Ἑβραῖοι. Τὰ ὀνόματά τους εἶναι ἑβραϊκά. Μερικοὶ μάλιστα ἀποκαλοῦν τοὺς Ἑβραίους ἀδελφούς. Ὅταν συναντήσουν Ἰσραηλίτη τὸν ληστεύουν ἀλλὰ δὲν τὸν σκοτώνουν, ὅπως κάνουν μὲ τοὺς Ἕλληνες»[15].

Τὴν περικοπὴ τοῦ Βενιαμὶν ὁ Σιμόπουλος συνοδεύει μὲ δύο σημειώσεις, ἀριθ. 3 καὶ 4. Στὴν πρώτη γράφει τὰ ἑξῆς: Ἡ περιοχὴ πρὸς Β. τοῦ Σπερχειοῦ ὠνομαζόταν κατὰ τοὺς Μέσους Χρόνους Βλαχία. Ἄλλωστε, ὡς τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821, τὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς τοῦ Σπερχειοῦ ἦταν γνωστὰ ὡς Βλαχοχώρια: Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1829 «ἡ συσταθεῖσα δημογεροντία ἐκατέβη εἰς τὸ χωρίον Φτέρη καὶ ἡ δικαιοδοσία της ἐκτείνετο εἰς ὅλα τὰ Βλαχοχώρια, Πολιτοχώρια καὶ κάμπον». (Γ. Βλαχογιάννη, Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔτος, *Ἡμερολόγιον Συντακτῶν Ἑνώσεως Ἀθηναϊκῶν Ἐφημερίδων 1930,* 6, 9, 38). Πρβ. Κασομούλη: *Ἐνθυμήματα,* τόμ. Β΄ σ. 250: «Τὸ ἑσπέρας μετέβημεν εἰς τὰ Βλαχοχώρια τῆς ἐπαρχίας

14. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, Ἀντ. Δ. *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι,* Ἐν Ἀθήναις, 1939, 101 καὶ σημ. 3.
15. ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ, Κυρ. *Ξένοι ταξιδιῶτες στὴν Ἑλλάδα 333 μ.Χ. - 1700.* Ἀθήνα, 1927, 223.

Πατρατζικίου». Ἐπίσης: Φιλήμονος, *Δοκίμιον Ἱστορικόν,* τόμ. Γ΄, σ. 362: «Ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης ἐκίνησε ὑπὲρ τοὺς τρισχιλίους κατὰ τῶν Βλαχοχωρίων πρὸς τὸ μέρος τῆς Γκιώνας». Ἡ ληστρικὴ δράση τῶν Βλάχων κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ στὴ Βόρειο Ἑλλάδα καὶ στὴ Θεσσαλία ἔχει ἐξακριβωθῆ ἀπὸ τὴ νεώτερη ἱστορικὴ ἔρευνα. (Wace -Thomson: *The nomads of the Balkan,* 1915). Ἐπίσης: Θωμᾶ Π. Μονογραφία περὶ Βλάχων (*Πανδώρα,* 1869 καὶ 1870). Γράφει ὁ Πουκεβὶλ γιὰ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν Βλάχων: «Ἔρχονται σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς Ἕλληνες αὐτοκράτορες, καταστρέφοντας τὶς καλύτερες χῶρες τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας. Σύμμαχοι μὲ τοὺς Ρωμαίους καὶ τοὺς Σκῦθες κατεβαίνουν σὰν χείμαρρος ἀπὸ τὶς ὀροσειρὲς τοῦ Αἵμου καὶ τῆς Ροδόπης. Προσαρμόζονται εὔκολα στὶς ἐσωτερικὲς ἀναταραχὲς καὶ παίρνουν μέρος στὶς ἐπαναστάσεις καὶ διαμελίζουν τὸν τόπο γιὰ νὰ μοιρασθοῦν τὰ ράκη ποὺ ἀπομένουν» (*Histoire de la régénération de la Grèce*).

Ὁ Σιμόπουλος ἀφήνοντας ἀσχολίαστα τὰ λόγια τοῦ Πουκεβὶλ διαιωνίζει τὴν ὑπάρχουσα σύγχυση γιὰ τὴν προέλευση τῶν Βλάχων. Διότι ὁ ὅρος *Βλάχοι* δὲν πρέπει νὰ νοεῖται μὲ τὴ συνήθη νεοελληνικὴ σημασία, ὀρεσίβιοι, σκληροτράχηλοι, χωρικοί, κτηνοτρόφοι, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀρχική, λατινόφωνοι, ὑπήκοοι τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους χρῆστες πέρα τοῦ ἐθνικοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου τους καὶ τῆς λατινικῆς. Ἔτσι οἱ Βλάχοι (= λατινόφωνοι) κατάγονται ἀπὸ ὅλες τὶς ἐθνότητες τῆς ἀπέραντης αὐτοκρατορίας. Ἀπὸ τὰ βρεταννικὰ νησιὰ ἀναδύονται καὶ ἐπιβιώνουν οἱ Οὐαλλοί, ἀπὸ τὸ Βέλγιο οἱ Βαλλῶνοι κ.ο.κ. Στὴ ΝΑ Εὐρώπη, Δακία γεννῶνται οἱ Ρουμάνοι, Ἰλλυρία οἱ Δαλματοί, τῶν ὁποίων ὁ τελευταῖος λατινόφωνος ἔσβησε στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα. Στὸν Αἶμο τῆς Β. Θράκης ἔδρασαν οἱ Βλάχοι τῶν Ἀσσανιδῶν, τοὺς ὁποίους ὁ Πουκεβὶλ συγχέει μὲ τοὺς Βλάχους τῆς Μακεδονίας, Ἠπείρου, Θεσσαλίας, Στερεᾶς Ἑλλάδος, τοὺς Ἑλληνοβλάχους, αὐτόχθονες Ἕλληνες ἐκλατινισμένους[16], ὅπως ἀποδεικνύουν ἐπιγραφές[17], στοιχεῖα τοῦ γλωσσικοῦ νεολατινικοῦ ἰδιώματός τους[18] κ.ἄ.[19], ἰδίως ἡ μαρτυρία τοῦ πρώτου Νεοέλληνα ἱστορικοῦ Κωνσταντίνου Κούμα[20].

16. Βλ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. *Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ λατινοφωνία Ἑλλήνων. Βλάχοι ἑλληνικοῦ χώρου.* Ἀθήνα, 1986. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνάξεως: Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχή του.

17. HELLY, Br. Θεσσαλία, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους* Ἐκδ. Ἀθηνῶν, 6 (1976), 183.

18. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. Γλωσσικὲς μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων. *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1987,* 307-321, καὶ *Ἀνθρωπολογικὰ Ἀνάλεκτα* 49 (1988), 33-38.

19. Βλ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. *Ἱστορία τοῦ Βλάχικου Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ.* Ἀθήνα, 1989.

20. Πβ. ΚΟΥΜΑΣ, Κ. *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων,* ΙΒ΄. Βιέννη, 1832, 531: «Διασκορπισμένοι εἰς διάφορα χωρία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀρεινὰ ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ἕως τῆς Πελοποννήσου εἶναι οἱ λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες ὄντες καὶ Θεσσαλοὶ καὶ Ἕλληνες τὸ γένος». Θεσσαλός,

Ὁ Σιμόπουλος στὴν τελευταία περίοδο τῆς περικοπῆς τοῦ Βενιαμὶν ἀφιερώνει εὔστοχη δεύτερη παρατήρηση: Ἀφελέστατη εἰκασία τοῦ ραββίνου. Θεωρεῖ τοὺς ληστὲς ἑβραϊκῆς καταγωγῆς ἐπειδὴ δὲν σκοτώνουν τοὺς ὁμοφύλους του ὅπως τοὺς Ἕλληνες.

Τὸ ἴδιο σημεῖο τῆς πληροφορίας τοῦ Βενιαμὶν ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Σιμόπουλου στὰ *Χρονικά*[21], ὄργανο τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ προφανῶς ἐκ παραδρομῆς τὸ ἐπίθετο *ἀφελέστατη* μετατρέπεται σὲ *ἀσφαλέστατη,* ποὺ ἀλλοιώνει καθ' ὁλοκληρίαν τὸ νόημα τοῦ σχολίου.

Ἡ σύγχυση συνεχίζεται καὶ στὶς ἡμέρες μας. Κατὰ τὸν Κ. Δ. Κωτσοκάλη, μὲ παραπομπὴ σὲ ἄρθρο τοῦ Ν. Βέη, «ὁ ραββίνος Β. Τουδέλας, ποὺ ἐπισκέφθηκε τὸ 1173 τὴ Θεσσαλία γράφει στὸ "Ὁδοιπορικόν" του: «Οἱ Βλάχοι οὗτοι εἶναι φυλὴ ἀγρία καὶ ληστρική, εἰδωλολατρικὴ τὸ θρήσκευμα καὶ ὁμιλοῦσα γλῶσσαν παρεμφερῆ πρὸς τὴν ἱσπανικήν». Ἄλλοι ὑποστηρίζουν, ὅπως κι ὁ δικός μας Ἀντώνιος Κεραμόπουλος, ὅτι εἶναι ρωμαϊκῆς καταγωγῆς ποὺ ἐγκαταστάθηκαν ἀπ' τὴν ἐποχὴ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας»[22].

Ὁ Κωτσοκάλης δὲν ἐφοδιάζει ἁπλῶς τὸν ραββίνο μὲ ἐπωνυμία ἀλλὰ διαστρέφει καὶ τὰ ἀλλεπάλληλα συμπεράσματα τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ πρῶτο βασικὸ βλαχολογικὸ δημοσίευμά του ἕως τὸ κύκνειο ᾆσμα του ποτὲ δὲν ἔγραψε γιὰ ρωμαϊκὴ ἀλλὰ πάντοτε γιὰ ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων, τῶν διγλώσσων Κουτσοβλάχων, τοὺς ὁποίους μάλιστα ὀνομάζει *καθαρωτάτους Ἕλληνας*[23].

Παρόμοιες καὶ χειρότερες πλάνες παρατηροῦνται σὲ πολλοὺς ἐρασιτέχνες ἀλλὰ καὶ ἐπιστήμονες, ἀκόμη δὲ καὶ καθηγητὲς πανεπιστημίων, τῶν ὁποίων τὰ

Λαρισαῖος, ὁ ἴδιος ὁ Κούμας δὲν διαχωρίζει φυσικὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τοὺς Μακεδόνες ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Τὸ τρίτο ἐθνωνύμιο σημαίνει γενικὰ τὸν Ἑλληνισμὸ καὶ στενότερα τοὺς Στερεοελλαδίτες καὶ Πελοποννησίους, τοὺς Παλιοελλαδίτες. Τὸ ὁμόφυλο Βλάχων καὶ Ἑλλήνων, Γραικῶν, διατυπώνει μὲ ἀπόλυτη σαφήνεια: «Ἐν γένει οἱ Βλάχοι συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὔτε ἐκεῖνοι, οὔτε οὗτοι καμμίαν ἐθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς καὶ τῷ ὄντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδος τέκνα καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι». (Σ. 530).

21. Ἔτος ζ΄, τεῦχος 63, Νοέμβριος 1963, 16 σημ. 14.

22. ΚΩΤΣΟΚΑΛΗΣ, Κ. Δ. *Ὁ Κατσαντώνης τῆς Ρωμιοσύνης.* Ἀθήνα, 1977, 12-13.

23. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, *ἔ. ἄ.,* 98 σημ. 2. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, Ὁ Στράβων καὶ οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου, *ΕΕΒΣ* 23 (1953), 71. Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι, *ΕΕΦΣΠΑ* 4 (1953-1954), 56. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ φουστανέλλα, *Λαογραφία* 15 (1953), 243-244. Τοῦ αὐτοῦ, Περὶ τῶν τάφων τῆς Τεμπένιστας καὶ τῶν κατὰ τὴν Λυχνιδὸν λαῶν, *Μακεδονικὰ* 2, (1953), 514. Τοῦ αὐτοῦ, Τρίκκαλα, ἀρματουλοί, Βλάχοι, *ΠΑΑ* 28 (1953) [1954], 250-254. Βλ. καὶ ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. Τρικαλῖται Βλάχοι,

κείμενα λόγῳ κύρους ἐπιφέρουν μεγαλύτερη ἐθνικὴ βλάβη, ἰδίως τὰ προοριζόμενα γιὰ εὐρύτερο ἀναγνωστικὸ κοινό. Ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἄρθρο τοῦ Ἀδαμαντίου Ἀδαμαντίου εἶναι χαρακτηριστικό: «Παρέχει δ' εἰς ἡμᾶς [ὁ Βενιαμὶν] τὴν ἀξιόλογον πληροφορίαν ὅτι, ἤδη τὰς ἀρχὰς τοῦ β΄ ἡμίσεος τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος, εὗρε μέρος τῆς Θεσσαλίας κατεχόμενον ὑπὸ τῶν Βλάχων, τῆς περιέργου ἐκείνης καὶ μυστηριώδους φυλῆς, ἡ ὁποία σήμερον εὑρίσκεται εἰς τὴν Πίνδον καὶ παρὰ τὸν Ἀσπροπόταμον· ἔφθανον δὲ οἱ Βλάχοι πρὸς Νότον ἕως τὴν Λαμίαν»[24].

Ὁ Κεραμόπουλλος κατειρωνεύεται ὀνομαστὸ λόγιο γιὰ τὶς βλαχολογικές του ἀπόψεις. Ἐξ ἀφορμῆς φιλόφρονος καὶ διπλωματικῆς ἐκφράσεως τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου ΙΙΙ (1202) γιὰ ρωμαϊκότητα τῶν Ρουμάνων τονίζει ὅτι «δὲν ἔχει ἀξίαν μείζονα τῆς τοῦ Κιννάμου καὶ τοῦ ἰδικοῦ μας ἰατροῦ Γεωργιάδου, ὅστις εἰς τὴν *Θεσσαλίαν* του, ὀνειρευθείς, βεβαιοῖ περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν τὸ βάρβαρον ἔθνος τῶν Δακῶν, κατῆλθεν ὑπὸ μορφὴν Κουτσοβλάχων εἰς τὴν Πίνδον! Οὕτως ἀταλαίπωρός ἐστιν ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας εἰς τοὺς πολλούς»[25].

Τρικαλινὰ 8 (1988), σημ. 33, 36, 38.

24. *ΜΕΕ Πυρσός,* Ἀθῆναι, 1929, τ. 7ος, 48α. Ἡ ἄγνοια τοῦ θέματος παραμένει ἀκόμη στοὺς πανεπιστημιακούς. Βλ. AHRWEILER, H. *Études sur les structures administratives et sociales de Byzance,* London, 1971, XIV 38. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. Ν. Ἡ παιδευτικὴ σημασία τῶν λατινικῶν καὶ ἡ θέσις αὐτῶν εἰς τὴν μέσην καὶ ἀνωτάτην ἐκπαίδευσιν τῆς χώρας μας, *Ἐκπαιδευτικὴ ἔρευνα* 20 (1981), 70. Ἄλλοι ἀνυποψίαστοι γιὰ τὶς ἐπιπτώσεις φθάνουν νὰ δέχονται ξεχωριστὴ ἐθνότητα Βλάχων ἀνοίγοντας ὀρέξεις ξένων προπαγανδῶν ἢ συγχρόνων μας δῆθεν ὑπερμάχων "μειονοτήτων", μολονότι διεπιστημονικὰ ἀποδεικνύεται ἡ ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων καὶ ὁμολογεῖται ἡ ἑλληνικὴ ἐθνικὴ συνείδησή τους. Ὅταν αὐτὰ γράφονται ἀπὸ Ἕλληνες, μάλιστα πανεπιστημιακούς, δὲν ἐκδηλώνονται ἀντιδράσεις. Ἂν περιέχονται σὲ κάποια ἔκθεση τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῶν ΗΠΑ, γίνεται πανελλήνιος σάλος. Βλ. ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗΣ, Γ. Μ. Ἡ ἐθνογραφικὴ σύνθεση καὶ τὸ ἐθνικὸ ζήτημα στὸν ἠπειρωτικὸ χῶρο, *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1986,* 313. ΡΟΚΟΥ, Β. *Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς κοινωνίας τοῦ κτηνοτροφικοῦ χωριοῦ,* Γιάννενα, 1983, 17, 129. ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀ. *Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα στὰ Βαλκάνια (1750-1850),* Ἰωάννινα, 1988, 82, κ.ἄ.π. Τὴν ἴδια ἀντίληψη ἐπισημαίνει ὁ Ἰ. ΤΣΑΡΑΣ (*Βυζαντινὰ* 13, 1985, 198 σημ.) καὶ στὴν *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους* τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν (τ. 9ο, σσ. 204β καὶ 289β), μολονότι Γάλλος συνεργάτης της ἀποδεικνύει ἐκλατίνιση Ἑλλήνων μὲ βάση τὴ μελέτη τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὑλικοῦ τῆς Θεσσαλίας. Βλ. ἀνωτ. σημ. 17.

25. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, *Κουτσόβλαχοι,* 29 σημ. Ἡ παρατήρηση ἰσχύει ὄχι μόνο γιὰ ἄσημους καὶ ἐλάχιστα γνωστοὺς συγγραφεῖς, ἐρασιτέχνες, ἀλλὰ καὶ ὀνομαστοὺς λογίους ἢ καὶ ἱστορικούς. Βλ. ΒΛΥΤΣΑΚΗΣ, Κ. Χρ. *Σύντομος ἱστορία τῆς πόλεως Τρικκάλων (Θεσσαλίας),* ἐν Ἀθήναις, 1892, 14. ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ, Ἐπαμ. Γ. *Ἡ Λάρισα ἀπὸ τῶν μυθολογικῶν χρόνων μέχρι τῆς προσαρτήσεως αὐτῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα (1881). Τοπογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ μελέτη,* Βόλος 1926, 133, ὅπου ἐπὶ πλέον ἀναφέρεται ὁ Βενιαμὶν ὡς «Ἰουδαῖος Ραβὶ Βενιαμὶν Τουδέλας» καὶ «οἱ Βλάχοι οὗτοι εἶναι φυλὴ ἀγρία καὶ ληστρική, ἐθνικὴ τὸ θρήσκευμα καὶ ὁμιλοῦσα γλῶσσαν παρεμφερῆ τῇ Ἱσπανικῇ». ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. Κ. *Ἡ Θεσσαλία, Σύντομος μελέτη τῆς φυσικῆς διαπλάσεως τῆς Θεσσαλίας*

Ἡ πληροφορία τοῦ Βενιαμίν, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Βλάχοι τῆς Φθιώτιδας δὲν εἶναι οὔτε Χριστιανοὶ οὔτε Ἑβραῖοι, χρησιμοποιεῖται ἀπὸ ξένους γιὰ ἀποξένωση τῶν Βλάχων ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμό. Ὁ Ρουμάνος N. Iorga ἀναφερόμενος στὸν Ἑβραῖο περιηγητὴ σημειώνει τεχνηέντως ὅτι ἀνακαλύπτει στοὺς Βλάχους τῆς Λαμίας δοξασίες τῆς αἱρέσεως τῶν Βογομίλων[26]. Ἡ εἰκασία προφανέστατα ἀποσκοπεῖ στὴν ἐνίσχυση τῆς θεωρίας περὶ καθόδου τῶν Βλάχων ἀπὸ Δακία, Ρουμανία, ὅπου οἱ Βογόμιλοι τὸν 12ο αἰώνα εἶχαν εἰσαγάγει φιλολογία Βογομιλιανή, χριστιανικὴ καὶ εἰδωλολατρικὴ ποίηση. Ἀλλὰ κανένα ἔγκλημα δὲν εἶναι τέλειο. Ἡ σκοπιμότητα προβάλλει ἀνάγλυφη, ἀφοῦ ἡ μαρτυρία παρουσίας τῶν Βλάχων στὴν Ἑλλάδα ἀνάγεται στὸν 10ο αἰώνα, τὸ 976, δύο δηλαδὴ αἰῶνες πρὸ τῆς διαδόσεως στὴ Δακία τῆς αἱρετικῆς φιλολογίας.

Ὡστόσο δὲν ἀποθαρρύνονται τὰ ὄργανα τῆς προπαγάνδας. Πρόσφατα ἄλλος Ρουμάνος, ὁ P. Năsturel καταβάλλει ἐπίμονες προσπάθειες γιὰ ἐμφάνιση τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου σὰν προεκτάσεως τῆς Ρουμανίας μὲ ἀναγωγὴ Ρουμάνων, Ἀλβανῶν καὶ Ἑλληνοβλάχων σὲ κοινὸ δακο-θρακο-ἰλλυρικὸ ὑπόστρωμα[27], κατ' ἀντίθεση πρὸς τὰ πορίσματα ἐρευνῶν εἰδικῶν καὶ διασήμων Βαλκανολόγων[28].

καὶ στρατιωτικὴ ἐκτίμησις τῶν φυσικῶν αὐτῆς στοιχείων, Ἀθῆναι, 1932, 47-48, ὅπου ἀσχολεῖται μὲ τὴν παρουσία τῶν Ἑβραίων στὴ Θεσσαλία, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρεται στὸν Βενιαμίν. ΚΟΡΔΑΤΟΣ, Γ. *Ἱστορία τῆς νεώτερης Ἑλλάδας*, Ι, Ἀθήνα, 1957, 37-39 κ.ἄ. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας*, ΙΙ, Ἀθήνα, 1960, 294-300 κ.ἄ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Π. Ἰ. *Ἡ Ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα, 1960, 32. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ὀνομασία τοῦ Καρπενησιοῦ, *Αἰτωλικὰ Γράμματα* 1 (1961), 223--224. Τοῦ αὐτοῦ, *Τὰ Ἄγραφα,* 1964, 6. ΤΣΙΤΣΑΣ, Σ. Κ. *Τ' Ἄγραφα τῆς Πίνδου,* Ἀθῆναι, ἄ.χ., 29. ΣΠΑΝΔΩΝΙΔΗΣ, Π. Σ. *Οἱ Κλεφταρματωλοὶ καὶ τὰ τραγούδια τους,* Δίφρος 1962-1963, 11. Ἀβάσιμα καὶ ὅσα γράφει στὴ σελ. 11. ΡΙΖΟΣ, Ἀντ. Βλάχοι, *Λαρισαϊκὰ Γράμματα* 2 (1979) 102-103. ΝΑΚΡΑΤΖΑΣ, Γ. *Ἡ στενὴ ἐθνολογικὴ συγγένεια τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, Βουλγάρων καὶ Τούρκων,* Θεσσαλονίκη 1988, 67 κ.ἑ. ΑΔΑΜΟΥ, Γ. *Ἡ Τσαριτσάνη,* Τσαριτσάνη, 1989, 29. Τρίζουν τὰ κόκκαλα τοῦ πρώτου Νεοέλληνα ἱστορικοῦ καὶ μεγάλου διδασκάλου τοῦ Γένους Κ. Κούμα, ποὺ στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰώνα εἶχε δώσει τὴν ὀρθὴ ἀπάντηση στὸ ζήτημα τῆς παρουσίας τῶν Βλάχων στὴν Ἑλλάδα, μὲ τὴν ἐκλατίνιση Ἑλλήνων, ὅπως ἔγινε σὲ ὅλα τὰ σημεῖα τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, «ἀλλὰ τὸ ἔργο του δὲν μελετήθηκε ἔκτοτε συστηματικὰ καὶ οἱ παρατηρήσεις του πέρασαν ἀπαρατήρητες καὶ ἀνεκμετάλλευτες», κατὰ τὴν προσφυέστατη ἄποψη τοῦ Ἀπ. Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὸ 1912,* Θεσσαλονίκη: Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, 1983, 50. Βλ. ΚΟΥΜΑΣ, *ἔ.ἀ.,* 521.

26. Πβ. *Bulletin de l' Institut pour l' étude de l' Europe sud-orientale* 2 (1915), 118: «Au XIIe siècle, le rabbin Benjamin de Tudèle les retrouve, avec leurs superstitions bogomiles, patarènes, affectionnant les noms bibliques, du côté de Zeitoun, donc dans la même Thessalie, vers la Mer».

27. NA´STUREL, P. S. Vlacho-balcanica, *Byzantinische - Neugriechischen Jahrbuchen* 22 (1978) 221 κ.ἑ. Δημοσιεύονται στὴν Ἀθήνα μὲ τὴν πεποίθηση ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔχομε βαθιὰ μεσάνυχτα!

28. Πβ. συμπεράσματα τοῦ Βουλγάρου ἀκαδημαϊκοῦ Vl. Georgiev παρουσιαζόμενα μάλιστα ἀπὸ Ρουμάνο, τὸν E. LOZOVAN, Onomastique roumaine et balkanique, *VIe Congrès International de Sciences Onomastiques,* München 1961, 233: «V. GEORGIEV, *Thrace et illyrien,* VII pp. 71-74. L' auteur

Πασχίζει γιὰ μεγαλύτερη σύγχυση μὲ προσφυγὴ στὸν Κεκαυμένο[29]. Φυσικὰ δὲν ἀποτολμᾶ χαρακτηρισμὸ τῶν Βλάχων σὰν αἱρετικῶν. Ὅμως μηχανεύεται τὴν παρουσίαση τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν Βλάχων σὰν ξένων πρὸς τὰ ἑλληνικά[30]. Θεωρεῖ δὲ περιττὴ καὶ τὴν παραμικρὴ ἀναφορὰ στὴν καίρια διαπίστωση τῶν Ἄγγλων Wace - Thompson, οἱ ὁποῖοι ἔζησαν ἀπὸ κοντὰ τοὺς Βλάχους καὶ δηλώνουν τὴν ἑλληνικότητά τους ταράσσοντας τὴν ἐπιστημονικὴ γαλήνη τοῦ Iorga.

---

trouve dans la répartition géographique des étymons "la preuve sûre que le thrace et l' illyrien ne sont pas étroitement apparentés: la divergence entre ces deux langues indoeuropéennes est à peu près la même qu' entre l' iranien et le latin"». Ἐπίσης πβ. *Bulletin de la Société de Linquistique de Paris* (1961) XVI, ὅπου ὁ Benveniste καταχωρίζοντας περίληψη ἀνακοινώσεως τοῦ Georgiev, «Trois langues indoeuropéennes méconnues, le phrygien, le thrace et le dace», μεταφέρει τὴν πίστη τοῦ σ. ὅτι στὴ Δακία καὶ στὴ Θράκη εἶχαν κατοικήσει δύο λαοί, χρῆστες δύο διαφορετικῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Αὐτὰ ὑποστηρίζουν ἀκραιφνεῖς ἐπιστήμονες. Τὰ ὄργανα προπαγανδῶν, ποὺ δροῦν καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ ἐξωτερικὸ συσκοτίζουν συνειδητὰ ἢ ἀδυνατοῦν νὰ κατανοήσουν τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, ὅπως ὁ ὑπομηχανικὸς Γ. Παδιώτης, ὁ ὁποῖος εἶναι ἄμοιρος τῆς ἐπιστήμης καὶ γράφει ὅ,τι θέλει προσπαθώντας γιὰ τὴν εὐρύτερη διάδοση ἀνεπιστημονικῶν καὶ ἀνθελληνικῶν θέσεων. Βλ. ἄρθρα του: α) Ἡ ἄλλη ἄποψη στὸ ἄρθρο γιὰ τὴν «ἀναίρεση φιλολογικῶν ἐρεισμάτων τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας», *Ἡ Ἔρευνα* (Τρικάλων) 7.2.1986. β) Fierbere în Balcani, *Cuvantul Ro-manesc* 17 (Martie 1991) 20δ, ὅπου πληροφορεῖ τοὺς ἁπανταχοῦ ρουμανομαθεῖς ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Μακεδόνες δὲν ἦσαν Ἕλληνες ἀλλὰ κλάδος Θρακῶν, ἀδελφῶν μὲ τοὺς Δάκες πέρα τοῦ Δουνάβεως, σὲ πεῖσμα τῶν ἐπιστημόνων, ὅπως ὁ Georgiev ἢ ὁ Ρουμάνος C. Poghirc, ὁ ὁποῖος μὲ τὴ διδακτορικὴ διατριβή του ἀπέδειξε τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Μακεδόνων. Σκιαγράφηση τοῦ Παδιώτη βλ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. Βλαχολογία καὶ ἐρασιτεχνισμός; *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1990,* 267-273, ἰδίως Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Πλάνες καὶ πάθη πολεμίων τῆς ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων-Ἀρμάνων.* Τρίκαλα 1999. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ "Τρικαλινά", τ. 19(1999).

29. Ἀλλὰ ὅσα ἔχει στηρίξει στὸν Κεκαυμένο ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα ἔχουν καταπέσει. Βλ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. *Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου,* Ἀθήνα, 1976. Ἀνάτ. ἀπὸ *Θεσσαλικὰ Χρονικὰ* 11 (1976) 90-119. Καὶ γαλλιστὶ ἀνακοίνωση σὲ Στρογγυλὴ Τράπεζα, ποὺ εἶχαν ὀργανώσει τὸ 2ο Πανεπιστήμιο τῆς Λυὼν καὶ τὸ παράρτημα τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Ἐρευνῶν Γαλλίας, μὲ θέμα: *Ἡ Θεσσαλία:* Βλ. *La Thessalie. Actes de la Table-Ronde 21-24 juillet1975 – Lyon.* Collection de la Maison de l' Orient Méditerranéen Nº 6. Série Archéologique 5, Lyon - Paris, 1979, 303-318.

30. Καὶ ἐδῶ πλανᾶται ἢ παραπλανᾶ. Βλ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. *Ὁ χορὸς τῶν Βλαχοφώνων,* Θεσσαλονίκη, 1979, Ἀνάτ. ἀπὸ τὸ Γ΄ Συμπόσιο Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου, ΙΜΧΑ, 383-395. Τοῦ αὐτοῦ, *Ὁ χορὸς τῆς Ἀρκαδικῆς Νεστάνης,* Ἀθήνα, 1987. Ἀνάτ. ἀπὸ τὰ *Πρακτικὰ Β΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ "Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους",* Ἀθήνα: ἔκδοση τῆς Ἀρκαδικῆς Ἀκαδημίας, Ἀθήνα, 1987, 63-71. ΤΡΙΤΟΣ, Μιχ. Γ. *Ἤθη καὶ ἔθιμα τοῦ Μετσόβου,* Γιάννινα, 1987. Βλ. καὶ τὴν ἐνδιαφέρουσα σειρὰ μελετημάτων συνεργατῶν τῆς Φιλαρχαίου Ἑταιρείας Τρίκκης: ΓΙΑΝΝΟΥΧΟΣ, Γ. Λ. Ἤθη - Ἔθιμα καὶ Παραδόσεις τοῦ χωριοῦ Καλομοίρα Καλαμπάκας, *Ἱστορία - Λαογραφία τῶν χωριῶν τοῦ νομοῦ Τρικάλων,* Α΄, 1961, 1-116. ΒΛΙΩΡΑΣ, Ἰ. Ἱστοριο-λαογραφία τοῦ χωριοῦ Πλατανιστοῦ - Καλαμπάκας, *αὐτ.* 107-117. ΚΑΡΑΝΑΤΣΙΟΣ, Χαράλ. καὶ ΤΣΟΛΑΚΗ - ΚΑΡΑΝΑΤΣΙΟΥ, Χρυσούλα, Ἱστοριολαογραφία τοῦ χωριοῦ Κλεινοῦ ἐπαρχίας Καλαμπάκας, *αὐτ.,* Γ΄, 1961, 148-177. ΝΤΕΡΗΣ, Κ. Ἰ. Ὁ Βλάχικος γάμος στὸ Γαρδίκι, *αὐτ.,* 6, 1974, 123-129. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ, Δ. Ε. Λαογραφία τοῦ χωριοῦ Πεύκης Καλαμπάκας, *αὐτ.,* 4-5,

Οἱ Ἑλληνόβλαχοι δὲν εἶναι τυπικὰ ὀρθόδοξοι ἀλλὰ καὶ βαθύτατα θρῆσκοι. Αὐτὸ καταγράφεται καὶ σὲ ἔγγραφο τοῦ 1553, ὅπου χαρακτηρίζονται «boni christiani et bonne gente». Ἐπὶ πλέον ἀποκαλοῦνται «Vlachi le maggior mangioris del mondo»[31].

Ἐν τούτοις ἡ παχυλὴ βλαχολογικὴ ἄγνοια τῶν Ἑλλήνων[32], ἀφοῦ δὲν ἀσχολήθηκαν ἐπιστημονικὰ μὲ τὴ γένεση τῶν Βλάχων (= λατινοφώνων), μολονότι ὀκτὼ αἰῶνες ζοῦν τὴ ρωμαιοκρατία, ἀπὸ τὴν ὁποία διασώζουν ὑπερήφανα καὶ τὸ ἐθνικὸ Ρωμιός, ἐκθέτει συχνὰ καὶ ἐμπείρους συγγραφεῖς. Χτυπητὸ παράδειγμα εἶναι ὁ Ν. Γιαννόπουλος[33], ὁ ὁποῖος παρασύρεται ἀπὸ τὴν περικοπὴ τοῦ ὁδοιπορικοῦ τοῦ Βενιαμὶν καὶ ἀνάγει τὴν ἐκχριστιάνιση τῶν Βλάχων μετὰ τὸν 12ο αἰώνα, ἐνῶ εἶναι γνωστὸ ὅτι διαθέτουν στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμά τους, τὸ βλαχικό, ποὺ ἀσφαλῶς ἀγνοοῦσε, ἂν καὶ Ἠπειρώτης, ὁρολογία χριστιανική, μάρτυρα ἀδιάψευστο τῆς πρώιμης ἀποδοχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ, καθὼς καὶ τῆς βαθειᾶς πίστεως.

1972, 231-273. Τοῦ αὐτοῦ, Λαογραφικὰ Πεύκης Καλαμπάκας, *αὐτ.*, 6, 1974, 84-101. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ, Μιχ. *Ἱστορικά - Λαογραφικά, Ἱστορία - ἤθη - ἔθιμα - παραδόσεις κ.λπ. τοῦ χωριοῦ Μαλακασίου - Καλαμπάκας,* Β΄ ἔκδ.: Τρίκαλα, 1977, 1-24, κ.ἄ.π. Οἱ Βλάχοι τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου λόγῳ τοῦ κλειστοῦ τρόπου ζωῆς διασώζουν πανάρχαια ἑλληνικὰ ἔθιμα, ποὺ μαρτυροῦν καταγωγὴ καὶ πολιτισμικὴ ταυτότητα ἑλληνική. Ἐν τούτοις τὶς θαυμαστὲς αὐτὲς ἐπιβιώσεις παραγνωρίζουν τελευταῖα μερικοί, ὅπως ἡ καθηγήτρια τῆς χημείας σὲ Λύκειο τῶν Τρικάλων Ζωὴ Παπαζήση - Παπαθεοδώρου, καὶ ὁμιλοῦν γιὰ βλάχικο πολιτισμό, κουβαλώντας νερὸ στὸ μύλο προπαγανδῶν. Βλ. κριτικές μου: *Ἡ Ἔρευνα* (Τρικάλων) 20-12-1985 καὶ 17-1-1986, *Μαγνησία,* Γενάρης - Μάρτης 1986. *Τρικαλινὰ* 6 (1986), 303-309.

31. ΣΑΘΑΣ, Κων. *Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας* 6, 315, 3 καὶ 9, 220, 1.

32. Ὄχι μόνον ἰδιωτῶν ἀλλὰ καὶ παραγόντων ἁρμοδίων ὑπουργείων. Βλ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. Μειονοτικὰ ζητήματα καὶ κάποιες ἐπισκέψεις ξένων στὴν Ἑλλάδα, *Ἐλευθεροτυπία,* 10-7-1989, 32δ. Τοῦ αὐτοῦ, Σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ νομοῦ Τρικάλων, *Φιλολογικὸ Ἡμερολόγιο Τρίκκης 1991,* Ἀθήνα, 1990, 60-64, ἰδίως σημ. 22.

33. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. Ἰ. *Τὰ Φθιωτικά,* ἐν Ἀθήναις, 1891 (λόγῳ τυπογραφικοῦ λάθους ὁ χρόνος εἶναι στὸ βιβλίο 1991), 7, σημ. 1, ὅπου ἀντιγράφοντας τὸν Γεωργιάδη, τὸν ὁποῖο ἐπικρίνει ὁ Κεραμόπουλλος, σημειώνει: «Κατόπιν δὲ ὁ ἐξ Ἱσπανίας καταγόμενος Ἰουδαῖος Βενιαμὶν Τουδέλας (+1173), περιηγούμενος τὴν Ἀνατολὴν τὸν 11ον αἰῶνα, λέγει, ὅτι βορειότερον τῆς Λαμίας ἐπὶ τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων κατοικοῦσιν οἱ Βλάχοι, φυλὴ λῃστρικὴ καὶ ἀγρία, ἐθνικὴ τὸ θρήσκευμα καὶ λαλοῦσα γλῶσσαν παρεμφερῆ τῇ Ἱσπανικῇ (Γεωρ. Θεσσ. 118)». Οὔτε μετὰ εἰκοσαετία καὶ πλέον ἐπαύξησε τὶς βλαχολογικὲς γνώσεις του, ὅπως φαίνεται ἀπὸ πολὺ μεταγενέστερο ἄρθρο του ἐπιγραφόμενο: Ἡ ἐκχριστιάνισις τῶν Βλάχων κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἐν Θεσσαλίᾳ, *Ἱερὸς Σύνδεσμος τῆς Ἱερᾶς Μητρ. Ἀθηνῶν,* 274 (1916), 10 σημ. 1, μολονότι ἐπισημαίνει ὕπαρξη στὴ βλαχικὴ ἀρχαίας ἑλληνικῆς λέξεως *ἀφλῶ>aflu,* ἀρκετῆς γιὰ τὴν ὑποβολὴ τῆς ἰδέας τόσο τῆς αὐτοχθονίας ὅσο καὶ τῆς ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων. Βλ. LAZAROU, Achille, Aroumain *bana;* est-il-un héritage aborigène?, *Balkan Studies* 29, 2 (1988), 328 σημ. 91. Ἐπίσης: *ΣΤ΄ Διεθνὲς Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης. Ἑλληνικὲς ἀνακοινώσεις.* Σόφια: 30 Αὐγούστου - 5 Σεπτεμβρίου 1989, Ἀθήνα 1990,

Ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβεια τῆς μαρτυρίας τοῦ Βενιαμίν, κατὰ τὴν ὁποία νότιο ὅριο τῆς Βλαχίας εἶναι τὸ Ζητούνι (Λαμία), οἱ ἀπόψεις τῶν εἰδικῶν διΐστανται. Ὁ Gyóni κατὰ πρῶτον τονίζει «que l' établissement en masse des Vlaques dans le thème "Hellas" était déjà un fait accomli en 980». Ἀναφερόμενος δὲ στὴν ἔκταση τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ὁποίου ἡ διοίκηση ἐπὶ μακρὸ χρονικὸ διάστημα ἐναλλασσόταν μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν Κεκαυμένου καὶ Νικουλίτσα, τῆς δεύτερης βλαχικῆς ἀπὸ Λάρισα, σημειώνει σὲ πλήρη συμφωνία καὶ μὲ τοὺς V. Vasiljevskij καὶ G. Murnu: «Par le thème "Hellas", nous devons comprendre à cette époque l' Attique, la Béotie, la Phocide, les deux Locrides et l' Ainis antique, ainsi que la ma-jeure partie de la Thessalie, depuis les monts du Pinde jusqu' à la vallée de Tempé et l' île d' Eubée»[34]. Πρόσφατα ὁ Ρουμάνος Năsturel, ἐνῶ ἀποδέχεται τὴν πληροφορία τοῦ Βενιαμὶν ὅτι ἡ Λαμία εἶναι ἀρχὴ τῆς Βλαχίας, ἰχνηλατώντας τὴ διασπορὰ τῶν Βλάχων ἐντοπίζει αὐτοὺς στὴν Πίνδο, Ἀκαρνανία, Αἰτωλία, Ἀχαΐα[35]. Γιὰ τὴν τελευταία ἐπικαλεῖται Γεωγράφο Ἀνώνυμο τοῦ 14ου αἰώνα, κατὰ τὸν ὁποῖο οἱ Βλάχοι ἔχουν κατέλθει στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο ἀπὸ Παννονία, διωγμένοι ἀπὸ τοὺς Οὔγγρους. Ἀλλὰ ὁ Năsturel ἀποσιωπᾶ τὶς ἀντιρρήσεις συμπατριωτῶν του, οἱ ὁποῖοι ἀναιροῦν τὸν ἰσχυρισμό του.

Πράγματι ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς Rosetti ὑποστηρίζει ὅτι πίεση Οὔγγρων πρὸς ἀπομάκρυνση τῶν Βλάχων πρὸς νότο νοεῖται μόνον μετὰ τὸν 11ο αἰώνα, ἀλλὰ ἡ παρουσία τους στὴν Ἑλλάδα μαρτυρεῖται ἱστορικὰ καὶ μάλιστα ὀνομαστικὰ ἀπὸ τὸν 10ο αἰώνα. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ὑπάρχουν οὐγγρικὲς ἐπιδράσεις[36] στὸ

423, σημ. 91. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐκχριστιάνιση διγλώσσων Ἑλλήνων, δηλαδὴ Βλάχων, σύμφωνα μὲ μαρτυρίες ἐπιγραφικές, εἶναι δεδομένη ἤδη τὸν 5ο αἰώνα στὴ Φωτικὴ τῆς Ἠπείρου, ὅπου ὁ Ἐπίσκοπος Διάδοχος μὲ προφορικὴ καὶ γραπτὴ διγλωσσία του ἐπιβεβαιώνει τὴν ἐκλατίνιση Ἑλλήνων, τὴν ὕπαρξη Ἑλληνοβλάχων. Βλ. HATZOPOULOS, M. Photicè colonie romaine en Thesprotie et les destinées de la latinité épirote, *Balkan Studies* 21 (1980) 90 καὶ σημ. 7, 102-103. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. *Βόρειος Ἤπειρος, Ἱστορία - Πολιτισμός,* Ἰωάννινα 1990, 13-14. Βλ. καὶ RÉCATAS, B. La terminologie chrétienne des Aroumains ou Koutzo-Valaques du Pinde, *Actes du VIe Congrès International d' Études Byzantines* (Paris 1948), I, Paris 1950, 393-398.

34. GYONI, M. L' œuvre de Kekaumenos source de l' histoire roumaine, *Revue d' histoire comparée* 3, (1945), 134.

35. NÁSTUREL, P. S. Les Valaques de l' espace byzantin et bulgare jusqu' à la conquête ottomane, *Les Aroumains,* INALCO 1989, 56.

36. ROSETTI, Al. *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea,* Bucuresti 1968, 417.

Ἀντίθετα στὴ ρουμανικὴ γλώσσα ἀφθονοῦν οἱ οὐγγρικὲς ἐπιδράσεις. Ἄνευ ἀξίας εἶναι καὶ ἡ ἐπίκληση τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Νέστορος ἢ "Ρωσικοῦ Χρονικοῦ", ὅπως προειδοποιεῖ ὁ Gyóni, *ἔ. ἀ.,* 129, σημ. 1: «On a écarté d' avance des sources comme la chronique "Nestor", dont les données ne se rapportent pas aux Vlaques ainsi que les Gesta Hungarorum d' Anonymus, qui confondent la situation de 1200 avec l' histoire du IXe siècle».

νεολατινικὸ ἰδίωμα τῶν Βλάχων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου T. Papahagi θεωρεῖ ἀπίθανη κάθοδο Βλάχων ἀπὸ τὰ "ρουμανικὰ ὄρη" τῆς παλαιᾶς Σερβίας, τὰ καλούμενα Vlašina Planina[37]. Ὁ Sacerdoţeanu ἀποκαλύπτει ὡς ἐσφαλμένη τὴν μαρτυρία τοῦ Κεκαυμένου[38] καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀβάσιμη τὴν ὑπόθεση καθόδου τῶν Βλάχων ἀπὸ Παννονία στὴ Θεσσαλία. Ὁ Dragomir ἀποκλείει γενικὰ καὶ ρητὰ ὁποιαδήποτε κάθοδο: «Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οὔτε οἱ ἱστορικὲς πηγές, ποὺ ἀναφέρονται στὸ βουλγαρικὸ ἔδαφος, οὔτε ἐκεῖνες στὴ Σερβία δὲ μᾶς ἔχουν διασώσει κάποια μαρτυρία γιὰ μετακινήσεις ρουμανικοῦ πληθυσμοῦ»[39].

Σαφὴς καὶ κατηγορηματικὸς εἶναι ὁ Albert Failler: «En fait, point n' est besoin d' imaginer des migrations du nord vers le sud, ni d' ailleurs du sud vers le nord. Les Aroumains sont des autochtones latinisés par l' occupation romaine de la Macédoine; la latinisation a été renforcée par l' installation sur place de soldats romains. Le terme de Valaques est d' ailleurs générique et vient de *Volcae*, nom de tribus celtes qui habitaient la Gaule, tout en parlant le latin; ainsi Wallons, Valaques, Gaulois et Gallois tiennent leur nom d' une origine commune. Si la langue aroumaine a suivi sur certains points une évolution parallèle à la langue roumaine, ce sont néanmoins deux branches indépendantes sorties du tronc commun du latin oriental»[40].

Ὡστόσο Ρουμάνοι, εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, ὁμολογοῦν καὶ ἄνοδο Βλάχων ἀπὸ νότο πρὸς βορρᾶ, πέρα τοῦ Δουνάβεως[41]. Συγκεκριμένα οἱ C. Daicoviciu - H.

37. PAPAHAGI, T. O problemă de romanitate sud-ilirică, *Grai si Suflet* 1 (1923-1924), 7.

38. SACERDOŢEANU, A. *Considérations sur l' histoire des Roumains au Moyen-Age,* Paris 1929, 140: «L' hypothèse d' une descente des Roumains de la Save vers la Thessalie n'est pas possible». Ὁ Οὔγγρος L. Tamás ἀποκλείει ὁποιαδήποτε ἐγκυρότητα τῶν λόγων τοῦ Κεκαυμένου. Πβ. *Archivum Europae Centro-Orientalis* 2 (1936), 364: «Vouloir dégager un noyau historique des élucubrations de Kekaumenos serait tenter l' impossible». Μισὸ περίπου αἰώνα ἐνωρίτερα ὁ Τσέχος Tomaschek, καθηγητὴς στὰ πανεπιστήμια Γκρὰτς καὶ Βιέννης, εἶχε ἐπισημάνει τὴν "πνευματικὴ κλοπὴ" τοῦ Κεκαυμένου ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Δίωνος Κασσίου. Βλ. *Sitzungsber. d. phi. hist. Kl. d. Kais. d. Wiss, 99,* Bd. Wien 1882, 493-494. Τὴν ἐπισήμανση ἐμελέτησε ὁ Gyóni καὶ γιὰ τὸ ἐπίμαχο χωρίο τοῦ Κεκαυμένου συμπεραίνει: «Quoique son cercle visuel ne s' étend nullement au delà d' un niveau tout à fait populaire – ce dont témoigne chaque ligne de ses sincères, mais naïfs Mémoires – il connaît cependnt Dion Cassius, ou tout au moins l' abrégé de Xiphilinos, et mêle à ses propos concernant l' origine et la patrie primitive des Vlaques, des réminiscences de l' ère romaine…» (Gyóni, *ἔ. ἀ.,* 162-163). Τὴν ὀρθότητα τοῦ συμπεράσματος τοῦ Gyóni ἐπιδοκιμάζει ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς Lemerle, ὁ ὁποῖος προσθέτει καὶ γεωγραφικὴ πλάνη τοῦ Κεκαυμένου ὡς πρὸς τὴ θέση τῆς Τραϊανῆς Δακίας. Βλ. LEMERLE, P. *Prolégomènes à une édition critique et commentée des "Conseils et Récits" de Kékauménos,* Bruxelles, 1960, 75.

39. DRAGOMIR, S. La patrie primitive des Roumains et ses frontières historiques, *Balcania* 7 (1944), 81.

40. *Revue des Études Byzantines* 46 (1988), 259-260.

41. *Actes du Colloque international organisé par le Secrétaire général de l' Association Internationale des Études du Sud-Est Européen,* Mamaia (Roumanie), 1-8 septembre 1968, Bucarest 1970, 253. Ἄνοδος Βλάχων, λατινοφώνων, τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου στὴν πέρα τοῦ Δουνάβεως Δακία ὑποστη-

Daicoviciu σὲ διεθνὲς συνέδριο ἀνακοινώνουν: «…durant les six siècles qui s' écoulèrent depuis l' abandon de la Dacie par Aurélien, des éléments romans (non roumains) sont venus du Sud du Danube, renforçant la romanité au Nord de ce fleuve, en parti-culier les éléments qui avaient adopté comme principale occupation la vie pastorale». Διάσημοι ἐπίσης Ρουμάνοι σημειώνουν τὴν ἔντονη καὶ δημιουργικὴ παρουσία Ἑλλήνων στὴ Δακία ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ[42] ἀκόμη ἐποχὴ καὶ μετέπειτα[43], ἀναγνωρίζοντας τὴν ἑλληνικὴ συμβολὴ[44] τόσο στὴν πολιτισμικὴ ἀνάπτυξη καὶ ρωμαϊκότητα τῶν Δακῶν, τὴν ὁποία πολλοὶ ἀμφισβητοῦν[45] ἐξ αἰτίας χωρίου τοῦ

ρίχθηκε καὶ στὸ παρελθὸν ἐπίσης ἀπὸ Ρουμάνους, μάλιστα γνῶστες τῆς βαλκανικῆς βλαχολογίας καὶ ρουμανολογίας. Πβ. DENSUSIANU, O. *Histoire de la langue roumaine,* I, Paris 1901, 300, 327-328, 356-357. PAPAHAGI, T. Din epoca de formatiune a limbei romîne, *Grai si Suflet* 1 (1923-1924), 228 κ. ἑ. SACERDOŢEANU, A. Vlahii si Vlahia lui Brocard, *Anuarul Institutului de Istorie Naţională* 5 (1928-1930), 497 κ. ἑ. SIADBEI, I. *Originile dialectelor romîne,* Iassi 1933, 10. Ἐξ ἄλλου σωστικὴ γιὰ τὸ ρωμαϊσμὸ τῆς Δακίας μετὰ τὴν ἐγκατάλειψή της ἀπὸ τὸν Αὐρηλιανὸ θεωροῦν τὴν πολιτισμικὴ καὶ γλωσσικὴ λατινικὴ ἐπίδραση τοῦ ρωμαΐζοντος Βυζαντίου Ρουμάνοι ἐπιστήμονες. Πβ. GEORGESCU, V. A.*Bizanţul si institutiile românesti pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea,* Bucuresti 1980, 11. Ὡστόσο σὲ δημοσιεύματα ἐπηρεασμένα ἀπὸ τὴν ὑπεραιωνόβια προπαγάνδα γίνεται ἀκόμη λόγος γιὰ κάθοδο ἀπὸ Δακία. Μεταξὺ αὐτῶν ἕνα, κατὰ τὰ λοιπὰ ἀξιόλογο, ἀνήκει στὸ σημερινὸ πρεσβευτὴ τῆς Ρουμανίας στὴν Ἀθήνα STOICESCU, N. *Continuitatea Românilor,* Bucuresti 1980, 196, ὅπου φέρει ἰσχύουσα τὴν πληροφορία τοῦ Κεκαυμένου μὲ πλήρη ἀποσιώπηση τῶν ἐπισημάνσεων Tomaschek, Lemerle κ. ἄ. Ὁ δὲ Năsturel, *ἔ. ἀ.,* 51 σημ., προαναγγέλλει δημοσίευμα, κατὰ τὸ ὁποῖο ἡ κάθοδος στὴν Ἑλλάδα ὁρίζεται μετὰ τὴ συντριβὴ τῶν Δακῶν ἀπὸ τὸν Τραϊανὸ (105-106 μ.Χ.). Ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸ ἔγκλημα δὲν εἶναι τέλειο. Διότι στὴν ἀπίθανη αὐτὴ περίπτωση οἱ Δάκες δὲν εἶχαν προλάβει νὰ ἐκλατινισθοῦν, ἐνῶ οἱ Βλάχοι τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου εἶναι λατινόφωνοι μὲ δομικὰ στοιχεῖα στὸ βλαχικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμά τους ἀποδεικτικὰ τῆς ἐντοπιότητας καὶ ἑλληνικότητάς τους. Βλ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. Μακεδονικὸ - Κουτσοβλαχικὸ καὶ ἑλληνικὴ ἀρυθμία, *Τρικαλινὰ* 6 (1968), 120.

42. CONDURACHI, E. Le Danube, berceau de la civilisation de l' Europe centrale et du Sud-Est, *4th International Thracian Conference,* Boston 7-10 June 1984, Milan 1986, 44-45.

43. PARVAN, V. *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube,* Bucarest, 1923, 27, 39, 42, 45. Τοῦ αὐτοῦ, Dacia, Civilizatiile strâvechi din regiunile Carpatodanubiene, Madrid, 1965, 155-156. BĂNESCU, N. Entre Roumains et Grecs. Ce que nous apprend le passé, Νέα Πολιτικὴ 9 (1937), 1049, 1052, 1055. CONDURACHI, E. Les statères de Cyzique et les routes commerciales du Hellespont au Danube, *Eirene* 1 (1960, 64. PIPPIDI, D. M. - BERCIU, D. *Din istoria Dobrogei, I, Geţi si Greci la Dunarea de jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană,* Bucuresti, 1965, PIPPIDI, D. M. *I Greci nel basso Danubio,* Milano, 1971. Τοῦ αὐτοῦ, *Scythica minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la mer Noire,* Bucuresti - Amsterdam 1975. Βλ. καὶ ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ.* Ἀθῆναι: ἔκδοσις Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, 1974, ὅπου καὶ βιβλιογραφία ἐκτὸς τῆς ρουμανικῆς.

44. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. Ἡ συμβολὴ τοῦ Αἰγαίου στὴ γένεση τῆς Ρουμανίας…, *Παρνασσὸς* 32 (1990), 290-308.

45. Βλ. *Revue des Études Hongroises* 6 (1928), 2--3, 271. *Nouvelle Revue de Hongrie* 49 (1938) 225-

Εὐτροπίου[46], ὅσο καὶ στὴ ρουμανικότητα τῶν ἐπιγόνων τους.

Ἂν καὶ ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν καρποὺς τῆς ρουμανικῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, δὲν συνετίζονται Ρουμάνοι ἐθνικιστὲς ἢ ὄργανα κρατικῆς πολιτικῆς[47]. Ἡ Ρουμανία ἐπανέρχεται στὶς προπολεμικὲς τακτικὲς καὶ μεθοδεύσεις, ὥστε νὰ ἐμφανίζεται ὡς δικαιοῦχος στὶς ἐνδεχόμενες διαβαλκανικὲς ρυθμίσεις[48], ἐνῶ οὔτε γεωγραφικὰ οὔτε ἱστορικὰ ἀνήκει στὰ Βαλκάνια[49]. Ἄλλοτε ἔφθασε καὶ σὲ διεκδίκηση νησιοῦ τοῦ Αἰγαίου[50]! Σήμερα ἀπόστολοί της ἀναζητοῦν Ρουμάνους ἕως τὸ Ταίναρο[51] καὶ τὴν Κρήτη[52], μολονότι Βεσσαραβοὶ[53] καὶ ἄλλοι ὁμοεθνεῖς τους καὶ ὅμοροί τους διαλαλοῦν τὴν ρουμανικότητα[54], ὅπως οἱ Βλάχοι τοῦ ἑλλη-

233. *Revue d' Histoire Comparée, Études Hongroises* 1944, 189-196.

46. FISCHER, I. *Latina dunăreană,* Bucuresti, 1985, 37.

47. Αὐτοὶ παραγνωρίζουν καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Βλάχοι τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου διατηροῦν τὴν ἑλληνικότητά τους καὶ μέσα στὴ Ρουμανία, ὅπου κατέφευγαν ὡς μετανάστες. Τὸ περιεργότερο εἶναι ὅτι ἀποκαλοῦνται Ἕλληνες καὶ ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους. Πβ. NASTUREL, P. S. Koutsovalaque. *Recherche* étymogique, *Études Roumaines et Aroumaines,* Paris, 1990, 91 σημ. 16, ὅπου παραπομπή: GIURESCU, C.C. *Istoria Bucurestilor,* Bucarest 1979, 220.

48. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. *Συγχρονικὴ θεώρηση τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος,* Ἀθήνα, 1991. Ἀνάτυπ.

49. LAZAROU, Achille, *Aux origines de l' aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes,* Athènes1985, 20 σημ. 89, ὅπου ἀπόψεις N. Iorga καὶ E. Lozovan.

50. STAICO, E. *La Vérité sur le Peuple Roumain et la Propagande anti-Roumaine,* Paris, 1918, 50, 61.

51. BARBULESCU, Corneliu. Motifs concordant dans les narrations populaires des peuples de la péninsule balkanique, *Zeitschrift für Balkanologie* 9 (1973), 6 σημ. 2.

52. Βλ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. *Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς,* ἐν Ἀθήναις 1976, 57 σημ. 7. Β΄ ἔκδοση, Ἀθήνα 1986, 101 σημ. 72, ὅπου ἀτεκμηρίωτη μνεία N. Iorga. Ὄχι μόνο στὴν Κρήτη ἀλλὰ καὶ στὰ Ἰόνια νησιὰ ἐντοπίζει Βλάχους ὁ NASTUREL, P. Les Valaques balcaniques aux Xe-XIIIe siècles, *Byzantinische Forschungen*17 (1979), 109, χωρὶς τὴν ἀπαραίτητη διευκρίνιση ὅτι πρόκειται γιὰ διασπορὰ λατινοφώνων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, τοὺς ὁποίους ἕνα σχεδὸν αἰώνα ἐνωρίτερα εἶχε ἐπισημάνει ὁ LAFOSCADE, L. Influence du latin sur le grec, ἐν PSICHARI, J. *Études de Philologie néo-grecque. Recherches sur le développement historique du grec,* Paris, 1892, XLVII, μεταπολεμικὰ δὲ ὁ TAILLEZ, Fr. Rusaliile, les Rosalies et la rose, *Cahiers Sextil Puscariu* 1 (1952) 317, ποὺ ἀποδεικνύει συνάμα τὴν ἐκχριστιάνιση τῶν διγλώσσων ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, διαψεύδοντας Βενιαμὶν τὸν ἐκ Τουδέλας, τὸν Γιαννόπουλο καὶ ὅλους τοὺς ἀπληροφόρητους. Γιὰ τὴν παρουσία Βλάχων στὴν Πελοπόννησο βλ. LAZAROU, Achille. Peut-on parler d' une survivance romaine en Péloponnèse? *Πρακτικὰ Α΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν,* Γ΄, Ἀθῆναι, 1976, 114 κ.ἑ. Στὰ Ἰόνια νησιὰ βλ. ΚΟΝΟΜΟΣ, Ντ. *Ἠπειρῶτες στὴ Ζάκυνθο,* Ἰωάννινα 1964, 11 κ.ἑ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ, Ἀλκ. Γ. *Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς Ἑφτανησιώτικης ζωγραφικῆς τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰώνα,* Ἰωάννινα 1978, 16 κ.ἑ.

53. Βλ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. Κουτσοβλαχικὰ - Ἑλληνοβλαχικά, *Γλωσσολογία* 5-6 (1986-1987), 166.

54. Προβάλλονται δὲ σὰν Σλάβοι. Πβ. καὶ *Ἐπίτομον ἐγκυκλοπαιδικὸν καὶ γλωσσικὸν λεξικὸν Παπύρου,* 1961, λῆμμα *Σλάβοι.*

νικοῦ χώρου διατρανώνουν τὴν ἑλληνικότητά τους[55], χωρὶς διόλου νὰ ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὸ δεύτερο γλωσσικὸ ἰδίωμα, τὸ βλάχικο[56]. Οἱ θλιβερὲς ἐξαιρέσεις τροφίμων ρουμανικῶν σχολείων εἶναι ἐλάχιστες[57].

Ἐν τούτοις ὁ Năsturel μὲ βάση ἐπώνυμα *Βλάχος*, ποὺ φέρουν κάτοικοι τῆς Εὐβοίας εἰκάζει τὴν ὕπαρξη ἐκεῖ Βλάχων (= λατινοφώνων), τοὺς ὁποίους προπαγανδιστικὰ ἀποκαλεῖ σὲ ἄλλα δημοσιεύματα[58] Ρουμάνους, ἐνῶ πρόκειται γιὰ *βλάχους* μὲ *β* μικρό, κοινῶς βοσκούς, ὅπως ἄλλως τε προκύπτει καὶ ἀπὸ τὸ κείμενό του: «…ces Aroumains pouvaient descendre de bergers venus de Thessalie, de Phtiotide, de Béotie, le détroit qui sépare l' Eubée du continent n' opposant aucune barrière infrachissable»[59].

Δὲ χρειαζόταν κάθοδος Βλάχων στὴν Εὔβοια, ἡ ὁποία προσφέρεται ἄριστα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς κτηνοτροφίας. Αὐτὸ ἔχει τεκμηριώσει τέλεια καὶ ὁ Οὔγγρος ρωμανιστὴς M. Gyóni. Ἀποστομώνοντας Ρουμάνους, ποὺ ἀπέκλειαν τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες ἀπὸ κτηνοτροφικὲς ἐπιδόσεις, γράφει καὶ τὰ ἑξῆς:

55. PAILLARÉS, M. *L' imbroglio Macédonien,* Paris 1909, 400.

56. Οὔτε στὴν ἀπόμακρη ξενιτειά, ἐκτὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, ξεχνοῦν τὴν ἑλληνικότητα, οὔτε ἀκόμα κατὰ τὴν περίοδο ποὺ συγγραφεῖς, ὅπως οἱ Ρώζιας καὶ Μποϊατζῆς, ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴν Τρανσυλβανικὴ λατινίζουσα σχολὴ ἐπεχείρησαν νὰ ἐμφυσήσουν στοὺς Ἑλληνοβλάχους τῆς Αὐστρο-Οὐγγαρίας τὴν ἰδέα ὅτι εἶναι ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ μὲ τοὺς Ρουμάνους. Ἡ διαφωτιστικὴ διαπίστωση ὀφείλεται στὸ Ρουμάνο, καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, COTEANU, Ion. Criteriile de stabilire a dialectelor limbii romîne, *Limba Romînă* 7 (1959), 10, ἐνῶ συνάδελφοί του ἑλληνικῶν πανεπιστημίων παραγνωρίζουν τὴν πολύτιμη πραγματικότητα. Ἐξ ἄλλου γιὰ διαφορετικοὺς λαούς, Βλάχους τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ Βλάχους τῆς Δακίας, διαβεβαίωνε ἤδη τὸ 1885 καὶ ὁ ἐπίσης καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου A. D. Xenopol, προκαλώντας ὄψιμη δυσαρέσκεια στὸν BOIA, L. L' historiographie et le problème de la continuité du peuple roumain, *Revue Roumaine d' Histoire* 18 (1978), 701.

57. Ἐξ ἀρχῆς δὲ οἱ Ἑλληνόβλαχοι θεωροῦσαν τὰ θύματα τῆς προπαγάνδας «ὡς ἐκπροσώπους ξένων συμφερόντων», ὅπως ἐξομολογεῖται ὁ PAPACOSTEA-GOGA, Gusu, In zilele redesteptării macedo-române. Memorii, acte si corespondenta, Bucuresti, 1927, 24. Πβ. ΡΩΜΑΝΟΣ, Μ. Ἀπόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴ καὶ τὴ γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων, *Μνήμη Γεωργίου Κουρμούλη,* Ἀθήνα, 1988, 513.

58. BELDICEANU, N. et NĂSTUREL, P.S. La Thessalie entre 1954/55 et 1506, *Byzantion* 53 (1983), 118 κ.ἑ. Βλ. καὶ ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. Ἀπεικόνιση Τρικάλων καὶ περιοχῆς στὶς ἀρχὲς τῆς Τουρκοκρατίας μὲ πηγὲς ὀθωμανικές, *Τρικαλινὰ* 11(1991), 137-151. Ὅμως, ἀφοῦ οἱ Beldiceanu καὶ Năsturel ἀναπόδεικτα ἀποκαλοῦν τοὺς Βλάχους τῆς Θεσσαλίας Ρουμάνους, ὅπως πράττουν οἱ παράγοντες τῆς προπαγάνδας, καιρὸς εἶναι νὰ ἀντιληφθοῦν ὅτι στὸ σπίτι τοῦ κρεμασμένου δὲν ὁμιλοῦν γιὰ σχοινί. Διότι πράγματι ἐπιστημονικὰ πορίσματα συμπατριωτῶν τους, ἀκραιφνῶν ἐπιστημόνων, ἀποδεικνύουν ὕπαρξη Ἑλλήνων ἐκρωμαϊσμένων στὴ Δακία. Πβ. PIPPIDI, D. M. Les villes de la côte ouest de la mer Noire d' Auguste à Dioclétien, *Akten des VI Internationalen Kongresses für Griechische und Lateinische Epigraphik,* München, 1972, München, 1973, 103 σημ. 15.

59. NĂSTUREL, P. S. Les Valaques de l' espace byzantin…, 57.

«Ἀπὸ τὴν ὁμηρικὴ περίοδο, ἡ κτηνοτροφία αἰγοπροβάτων ἀποτελοῦσε ἕνα σημαντικὸ κλάδο τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομικῆς ζωῆς»[60]. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἔφερε στοιχεῖα κτηνοτροφικῆς ζωῆς στὴν Ἤπειρο καὶ Θεσσαλία γιὰ ἐποχὲς ἀπώτερες[61].

Βέβαια βλάχοι (= κτηνοτρόφοι) ὑπάρχουν σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς καὶ σὲ ὅλο τὸν ἑλληνικὸ χῶρο, ἠπειρωτικὸ καὶ νησιωτικό[62], ἀλλὰ Βλάχοι (= λατινόφωνοι), τῶν ὁποίων ἀρκετοὶ ἐπιδίδονται καὶ στὴν κτηνοτροφία, ἐμφανίζονται βαθμιαῖα μετὰ τὴν ὑποταγὴ τῶν Ἑλλήνων στοὺς Ρωμαίους, κυρίως σὲ περιοχὲς στὶς ὁποῖες ἐπιβάλλονται ὅροι εὐνοοῦντες τὴν ἐκλατίνιση[63]. Δὲν ἀπουσιάζουν οὔτε ἀπὸ τὴ Βοιωτία[64]. Ὡστόσο ὁ καθορισμὸς τῶν ὁρίων τῆς Φθιωτικῆς Βλαχίας δὲν εἶναι ἐφι-

60. GYONI, M. La transhumance des Valaques balcaniques au Moyen-Age, *Byzantinoslavica* 12 (1954), 39.
61. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Θανάσης Ἰ. Ἡ ἐποχὴ τοῦ λίθου στὴν Ἤπειρο, *Δωδώνη* 3 (1974), 133-134 σημ. 1 καὶ 2, ὅπου συσχέτιση μὲ συγχρόνους Βλάχους καὶ παραπομπή: HIGGS, *Proceedings of the Prehistoric Society (PPC) 32 (1966), 27.* Ἂν τὰ προηγούμενα στοιχεῖα εἶχε προσέξει κατὰ τὴν τελικὴ διατύπωση καὶ ἐπιλογὴ τῆς ὕλης, ἄφθονης καὶ ἐνδιαφέρουσας, τῆς πράγματι ἀξιόλογης διατριβῆς ὁ CARANICA, Nicolas, *Les Aroumains…,* Besançon 1990, 126, 127, 179, δὲν θὰ ἀναζητοῦσε κατὰ τὴν ἕβδομη χιλιετία π.Χ. στὴ Μεσοποταμία τὸ τοπωνύμιο *Λάρισα* τῆς Θεσσαλίας, μάλιστα στὸν δημώδη μὲ συγκοπὴ τύπο *Λάρσα,* ὅπως ἀκριβῶς προφέρεται ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς κατοίκους της Βλάχους καὶ μή, οὔτε τὸ ἰρανικὸ *Ζαγόρι* θὰ θεωροῦσε σὰν ἀφετηρία τοῦ βλάχικου ποιμενικοῦ πολιτισμοῦ (πάση θυσίᾳ προσπάθεια ἀναγνωρίσεως ξεχωριστοῦ βλάχικου πολιτισμοῦ καὶ συνακόλουθα ξεχωριστῆς ἐθνότητας!). Ἀλλὰ μάταια. Διότι γιὰ μὲν τὸ πρῶτο ἰσχύει ἡ ἀντίθετη φορὰ ἐκκινήσεως μὲ πηγὲς καὶ βοηθήματα. Γιὰ δὲ τὸ δεύτερο ὑποστηρίχθηκε ἤδη ἡ ἐτυμολόγησή του μέσῳ τῆς λατινικῆς ἀπὸ τὸ Ρουμάνο ἀκαδημαϊκὸ H. Mihăescu καὶ ἡ παραπομπὴ καταχωρίζεται στὸ μνημονευόμενο ἐδῶ, σημ. 33, ἄρθρο τοῦ Μ. Χατζόπουλου.
62. Βλ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ, Θεοδόσιος Β. *Περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων πρὸς ὃν παραβάλλεται ἐνιαχοῦ καὶ ὁ τῶν νεωτέρων,* ἐν Ἀθήναις 1873, 175-176, ὅπου κεφάλαιο ἐπιγραφόμενο: Περὶ τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι προβατευτικῆς καὶ κτηνοτροφίας, GEORGOUDI, St. Problèmes de transhumance dans la Grèce ancienne, *Revue des Études Grecques* 87 (1974) 155-185. ΓΚΙΟΛΙΑΣ, Μάρκος Ἀ. *Ἡ κτηνοτροφία στὴν ἀρχαία Ἀττική,* Ἀθήνα 1989.
63. Διαπιστώθηκε τεκμηριωμένα γιὰ τὴ Θεσσαλία ἀπὸ τὸν Br. Helly, βλ. σημ. 17. Γιὰ Μακεδονία καὶ γενικὰ βορειοελλαδικὸ χῶρο βλ. PINON, R. *L' Europe et l' Empire Othoman…,* Paris 1909, 115-116. ROSTOVTZEFF, M. La vie économique des Balkans dans l' antiquité, *RIEB* 1-2 (1934-1935), 394-395. BRĂTIANU, G. I. *Une énigme et un miracle historique…,* Bucarest, 1942, 67. LOZOVAN, E. Byzance et la romanité scythique, *Revue des Études Roumaines* 5-6 (1960), 223. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν ἀδιάσειστη τεκμηρίωση τῆς ἐκλατινίσεως ἀνακινεῖται πάλι ζήτημα φυλετικοῦ καὶ γλωσσικοῦ ὑποστρώματος, βλ. γιὰ τὴν ἀναίρεση τῶν νέων φληναφημάτων ξένων καὶ ἐντοπίων: ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων, *Τρικαλινὰ* 5 (1985), 49-76. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός,* Ἀθῆναι 1988. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης (212 π.Χ.),* Ἰωάννινα, 1989. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1989, 223-242. Ἐπανέκδοση ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα.
64. Πβ. ROESCH, P. *Thespies et la Confédération Béotienne,* Paris, 1965. 72: «Les postes les plus im-

κτὸς ἀκόμη, ἐφ' ὅσον ἀπομένει ἀνολοκλήρωτη ἡ ἐνδελεχὴς διερεύνηση τῶν ἀρχαιολογικῶν, φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν πηγῶν, καθὼς καὶ ἡ μελέτη τῶν τοπωνυμίων, κατ' ἐξοχὴν δὲ τῶν μικροτοπωνυμίων[65] τῆς Φθιώτιδας καὶ εὐρύτερα τοῦ χώρου, ποὺ σχεδὸν ἀόριστα ἀποδίδεται στὸ Θέμα Ἑλλάδος[66].

portants sont entre les mains des grandes familles romanisées…». Βλ. καὶ ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. Θεσπιεῖς κατὰ Κοστοβώκων καὶ στρατολογία Ἑλλήνων ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας, *Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν* 1α (1988), 291-306.

65. Ἐπιστημονικὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ὄχι μόνο τὰ λατινογενῆ ἀλλὰ καὶ τὰ ἑλληνικά, ὅπως διασώζονται στὸ λατινογενὲς γλωσσικὸ ἰδίωμά τους. Βλ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. Τρία ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων, *Θεσσαλικὰ Χρονικὰ* 11 (1976), 267-277 καὶ *Πρακτικὰ* τοῦ Α΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου, Θεσσαλονίκη 1977, 225-235.

66. Ἀρκετὰ ἀρδεύθηκε ἡ βλαχολογικὴ βιβλιογραφία τῶν Νεοελλήνων ἀπὸ τὸν "βαθυνούστατο" Ν. Γεωργιάδη, τοῦ ὁποίου ἡ συγγραφὴ *Θεσσαλία* παρέσυρε πλείστους, ἢ ἀπὸ τὴν "πηγὴ" τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ, ὁ ὁποῖος ἔγραφε γιὰ δακικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων ἐπικαλούμενος κυρίως τὸ Ὁδοιπορικὸ τοῦ Βενιαμὶν ἐκ Τουδέλας, μολονότι στὸ κείμενο αὐτὸ ἀπουσιάζει ἡ παραμικρὴ σχετικὴ μνεία καὶ ὑποδηλώνεται ἡ δῆθεν ἑβραϊκὴ καταγωγὴ μὲ βάση τὰ χριστιανικὰ ἑβραϊκῆς προελεύσεως βαπτιστικὰ ὀνόματά τους, ἐνδεικτικὰ ὁπωσδήποτε τῆς πρώιμης ἐκχριστανίσεώς τους, ὅπως πράγματι ἐπιβεβαίωσαν ἐπιγραφὲς καὶ ἐγκυρότερα συγγράμματα. Βλ. καὶ ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἀχ. Γ. Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων - Ἀρωμούνων, *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1986*, 337.

Α΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΦΘΙΩΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ. ΓΛΩΣΣΑ - ΙΣΤΟΡΙΑ - ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ. ΛΟΥΤΡΑ ΥΠΑΤΗΣ 27 - 28 - 29 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1990. ΠΡΑΚΤΙΚΑ Ἐπιμέλεια Γιώργου Δ. Δελόπουλου. Ἔκδοση Κοινότητας Λουτρῶν Ὑπάτης - Λαμία 1993, 147-181.

ΙΧΝΗΛΑΤΗΣΕΙΣ ΒΛΑΧΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ ΚΑΙ ΒΛΑΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΩΝ

Ἐπειδὴ ὁ ὅρος Βλάχος[1] συνοδεύεται ἀπὸ τεράστια βιβλιογραφία σχετικὴ μὲ τὴν ἐτυμολογία του καὶ τὶς σημασιολογικὲς μεταβολές, δηλώνεται ἐξ ἀρχῆς ὅτι στὴν προκειμένη ἀνακοίνωση Βλάχοι νοοῦνται μόνον οἱ δίγλωσσοι, ἄλλοτε, εἴτε κτηνοτρόφοι καὶ σύναυλοι ἐπαγγελματίες εἴτε ἀστοὶ καὶ γαιοκτήμονες[2], τῶν ὁποίων μνεία στὸν χῶρο τῆς Θεσσαλίας, ἀκριβέστερα δὲ στὴ Λάρισα, γίνεται ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸ χρονογράφο Κεκαυμένο.

Διακρίνονται ἄλλως τε εὔκολα, διότι αὐτοαποκαλοῦνται Ἀρμάνοι[3] καὶ χρησιμοποιοῦν ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς καὶ τὸ ἀρμανικὸ - ρωμανικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα, γνωστὸ ὡς βλάχικα, κουτσοβλαχικὴ ἢ κατὰ νεολογισμὸ ἐπιστημονικὸ ἀρωμουνική. Ἡ δὲ ὕπαρξή τους σ' ὅλη τὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο σημειώνεται ἤδη ἀπὸ τὸν πρῶτο Νεοέλληνα ἱστορικό, τὸν Κωνσταντῖνο Κούμα (1777-1836), μέγα διδάσκαλο τοῦ Γένους, διδάκτορα δύο γερμανικῶν πανεπιστημίων, ἀντεπιστέλλον μέλος τῶν Ἀκαδημιῶν Βερολίνου καὶ Μονάχου, συγγραφέα ποικίλων βιβλίων καὶ τῶν *Ἱστοριῶν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων* σὲ δώδεκα τόμους.

Στὸν τελευταῖο ἱστορώντας χρονικὰ καὶ γεωγραφικὰ τὴ βαθμιαία κατάκτηση τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους ἀναφέρει καὶ τὴ γένεση ἑνὸς ἑλληνολατινικοῦ ἰδιώματος: «Ἐπὶ αἰῶνας ἔγεμεν [ἡ χερσόνησος] ἀπὸ στρατεύματα Ρωμαϊκά, Ἐπάρχους καὶ ἄρχοντας Ρωμαίους. Ἀποτέλεσμα τούτων ἦτο ὅτι οἱ Μακεδόνες, Θεσσαλοί, Ἕλληνες ἔμαθαν τὴν γλῶσσαν τῶν νικητῶν των καὶ πολλοὶ ἔχασαν τὴν ἰδικήν των. Εἰς μόνον τὰς μεγάλας πόλεις ἀντεῖχεν ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ βουνὰ τῆς Ἰλλυρίας ἀπέκρουσαν τὴν ἀλλόφυλον, οἱ δὲ

---

1. Βλ. Ἰ. Γ. Μωραλίδης, Βλάχοι καὶ Μπουρτζόβλαχοι (Τὸ ἔτυμο καὶ ἡ ἑλληνικότητα τῶν ὀνομάτων), *Λαός* (Βεροίας), 1-11-1992, 7 κ.ἑ. Ἡ ἑλληνικότης τῶν Φυλάχων - Βλάχων, *Δαυλός,* 134, 1993, 7781 κ.ἑ. Βλάχος (Τὸ ἔτυμο καὶ ἡ σημασία τοῦ ὀνόματος), *Οἱ Καιροὶ* (Βεροίας), 3-6-1994, 1-2, Ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ Ἀρωμανική. (Ἐπισήμανση μιᾶς ἐπὶ πλέον σχέσης), *Ἡμερησία* (Βεροίας), 24-6-1994, 11 κ.ἑ. *Φύλαγος - *Φλάγος - Βλάχος, *Οἱ Καιροὶ* (Βεροίας), 21-10-1994, 1-2 καὶ 5, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

2. Βλ. *Revue d' Histoire Comparée,* 23, 1945, 139.

3. Πβ. A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes, II. Bruxelles,* 1950, 399 κ.ἑ. D. A. Zakythinos, Romania - Ρωμανία… *Beiträge zu einem Lexicon Historischer Grundbegriffe.* Sonderdruck aus dem Internationalem Jahrbuch für Geschichtsunterricht 1959-60, Braunschweig, 89: *"Les Grecs appellent leur pays Arma-nia (Romania)…"*

κάτοικοι χωρίων καὶ κοιλάδων ἀνέμιξαν τὰς ἐγχωρίους γλώσσας των μὲ τὴν Ρωμαϊκὴν καὶ οὕτω κατεσκεύασαν ἀνάμικτόν τι παραμόρφωμα διαλέκτου, σῳζόμενον εἰσέτι εἰς πολλὰ μέρη τῆς Μακεδονίας, Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Ἑλλάδος»[4].

Πρὸς πρόληψη παρερμηνειῶν προσφυέστατα ὁ Σαράντος Καργάκος προβαίνει πρόσφατα σὲ πρέπουσα παρατήρηση. Διευκρινίζει ὅτι ὁ Κούμας γράφοντας «γιὰ *Μακεδονία,* Ἤπειρο, Θεσσαλία, *Ἑλλάδα,* μὲ τὸ τελευταῖο ἐννοεῖ τὸ ἑλληνικὸ βασίλειο»[5] τοῦ 1832. Μόλις δὲ μετὰ διετία, τὸ 1834, ὁ Gustave d' Eichtal[6] ἐρευνώντας γεωφυσικά, οἰκονομικὰ καὶ δημογραφικὰ τὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα, Στερεά, συναντᾶ στὴ Βοιωτία Βλάχους, ποὺ ἀποκαλεῖ Καραγκούνιδες[7], μὲ τοὺς ὁποίους συνεννοεῖται ἄνετα στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, καὶ στὴ Φθιώτιδα Βλάχους, πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Θεσσαλία, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν οἰκογένεια Χατζηπέτρου. Ἡ περιγραφὴ εἶναι πολλαπλῶς ἐνδιαφέρουσα, καθὼς καὶ ὁ θαυμασμός του πρὸς τὴ Βλάχα Χατζηπέτρου[8] τόσο γιὰ τὴν ὀμορφιά, εὐγένεια, ἀρχοντιά, ὅσο καὶ γιὰ τὰ ἑλληνικά της. Βλάχους ἐμπόρους, ἀστούς καὶ κτηνοτρόφους ἐντοπίζει καὶ στὴν Πελοπόννησο ὁ Cousinéry[9], τὸ 1839.

Γιὰ τοὺς Βλάχους τῆς Ἠπείρου πληροφορίες παρέχουν πολλοί. Ἤδη ὁ Pouqueville[10] ὁμιλεῖ μὲ θαυμασμὸ καὶ ἔκπληξη γιὰ τὶς βιβλιοθῆκες τῶν Βλαχοχωριῶν Σιράκου καὶ Καλαρρυτῶν, ὅπου βλέπει τὶς πρῶτες ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ξενόγλωσσα, ἰδίως δὲ γαλλικά, βιβλία. Ὁ Νεόφυτος Δούκας[11] ἐξυμνεῖ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ καὶ τὶς φροντίδες τῶν Βλάχων γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση. Ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας ἐπισημαίνει τὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο

4. Βιέννη, *1832, ΙΒ΄, 521.*
5. *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος,* 3-3-94, 91.
6. Δ. Βικέλας, Ὁ Γουσταῦος Ἐϊχτὰλ ἐν Ἑλλάδι, *Ἑστία,* 21, 1886, σ. 371.
7. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Καραγκούνηδες, *Ἐλεύθερος* (Ἀγρινίου), 7-7-1983, 3.
8. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ὁ Ἐϊχτὰλ καὶ τὰ ἑλληνικὰ τῆς Βλάχας Χατζηπέτρου, *Μετέωρα,* 38-39, 1984-1985, σ. 32-34.
9. E. M. Cousinéry, *Voyages en Macédoine,* I, 1839, 18. Βλ. καὶ Ach. G. Lazarou, Peut-on parler d' une survivance romaine en Peloponnése?, *Πρακτικὰ Α΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν,* 3, 1976, σ. 114 κ.ἑ.
10. F.H.L. Pouqueville, *Le voyage de la Grèce,* 11, 350. Τὸ πρωτότυπο γαλλικὸ κείμενό του ἀναδημοσιεύει αὐτούσιο ὁ P. Papahagi, Din trecutul cultural al Aromânilor, *Analele Academiei Române. Memoriile Sectiunii Literare,* 35, 1912, 20. Σπ. Λάμπρος, *Λόγοι καὶ ἄρθρα,* Ἀθῆναι, 1902, 520. V. G. Plumidis, Cultura e biblioteche in Epiro, *RESEE,* 21, 1983. Γιὰ τὶς εἰδικὲς βλαχολογικὲς ἐργασίες τοῦ Pouqueville βλ. Democratie Iliadou, Le cas Pouqueville (1770-1838), *Μελετήματα στὴ μνήμη Βασιλείου Λαούρδα,* Θεσσαλονίκη, 1975, 428.
11. Ν. Δούκας, *Μαξίμου Τυρίου Λόγοι…, ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας,* 1810, λς΄.

τῶν οἰκιστικῶν προδιαγραφῶν τῶν Βλαχοχωριῶν, τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τους[12], τὴν ἰατρικὴ μέριμνα, τὶς ἐπαγγελματικὲς ἐνασχολήσεις, χρυσοχοΐα, ὑφαντική, ἐμπόριο, κτηνοτροφία, μεταφορές, καθὼς καὶ τάσεις ἀποδημίας, πανάρχαια ἑλληνικές. Στὴ Μακεδονία καὶ ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ μνημονεύονται οἱ Βλάχοι ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς χρονογράφους Ἰωάννη Σκυλίτζη - Γεώργιο Κεδρηνό[13], τὸ 976. Ἀλλὰ τὴν πρώτη ἐμφάνισή τους ὁ Fréderic Taillez[14], καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Nancy, θέτει στὰ χρόνια τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

Πέρα τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν διασπείρονται πρῶτοι οἱ κτηνοτρόφοι Βλάχοι φθάνοντας στὴ Βοσνία - Ἐρζεγοβίνη[15], Κροατία[16], χερσόνησο τῆς Ἰστρίας, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὶς διαρπαγὲς καὶ τὶς ὁλοσχερεῖς καταστροφὲς ἀπὸ τοὺς νεοφωτίστους Ὀθωμανούς[17]. Μετὰ δὲ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς τουρκοκρατίας καὶ τὴν ἐπιβολὴ κάποιας τάξεως ἐγκαταλείπουν βαθμιαῖα τὰ ὀρεινὰ κρησφύγετα[18] καὶ ἐπανέρχονται στὰ χειμαδιά, πεδινὰ ἀστικὰ κέντρα καὶ ὕπαιθρο τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου[19]. Ταυτόχρονα οἱ τολμηρότεροι ἀποδημοῦν καὶ ἐγκαθίστανται στὶς γειτονικὲς χῶρες τῆς Βαλκανικῆς[20], στὶς παραδουνάβιες Ἡγεμονίες[21], στὴ

12. Κοσμᾶς Θεσπρωτὸς καὶ Ἀ. Ψαλίδας, *Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἠπείρου.* Προλεγόμενα καὶ σημειώσεις Ἀθ. Χ. Παπαχαρίση, Ἰωάννινα, 1964, 59. Οἱ δὲ διδάσκαλοι εἶναι Βλάχοι. Τὰ Βλαχοχώρια ἐξάγουν καὶ ὀνομαστοὺς δασκάλους. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ παιδεία τῆς περιφέρειας Ἐλασσόνας στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας. Ἀνάτ. ἀπὸ τὸ περ. *Ἠώς*, ἀφιέρωμα στὴ Θεσσαλία, Σεπτέμβριος 1966, κ.ἑ.

13. Κεδρ. 2, 435. Πβ. καὶ M. Gyóni, Skylitzès et les Vlaques, *RHC,* 25, 1947, 164, "dans l' ancienne Via Egnatia".

14. Βλ. *Cahiers Sextil Puscariu,* 1, 1952, 213.

15. Isidor Iesan, *Românii din Bosnia si Hertegovina in trecut si in prezent,* Bucuresti, 1905. T. Filipescu, *Coloniile române din Bosnia. Studiu etnografic si antropogeografic,* Bucuresti, 1906, 189 κ.ἀ., μὲ χάρτη ἐγκαταστάσεων.

16. N. Densusianu, *Macedo - Românii din Croatia si Slavonia (dupa fântâni oficiali contemporane),* Bucuresti, 1880.

17. N. Beldiceanu, Les Valaques de Bosnie à la fin du XVe siècle et leurs institutions, *Turcica, Revue d' études turques,* 7, 1975, p. 122-134. Sur les Valaques des Balkans Slaves à l' époque ottomane (1450-1550), *Revue d' études islamiques,* 34, 1966, 83-132. J. Rollet, Passé et présent des Aroumains des Balkans, *Revue de psychologie des peuples,* 1, 1969, 64-84.

18. Ἀπ. Ἐ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας (1354-1833).* Θεσσαλονίκη, 1969, 102. A.E. Vacalopoulos, La retraite des populations grecques vers des régions élognées et montagneuses pendant la domination turque, *Balcan Studies,* 4, 1963, 265-276.

19. Ἀπ. Ἐ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Β΄.* Θεσσαλονίκη, 1964, 9, 319-320. Βλ. καὶ Ἰ. Δ. Συντήλα, Μετοικεσίες Ἀγραφιωτῶν, *Γνώση καὶ Γνώμη,* 3, 1984, 59-61.

20. Ἀπ. Ἐ. Βακαλόπουλος, *Οἱ Δυτικομακεδόνες ἀπόδημοι ἐπὶ Τουρκοκρατίας.* Θεσσαλονίκη, 1958. Κλεόβ. Δ. Τσούρκας, *Ἱστορικαὶ ἀλήθειαι. Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ οἱ Βαλκανικοὶ λαοί,* Ἀθῆναι,

Ρωσία[22], στὴν Αὐστροουγγαρία[23], στὴν Πολωνία, ὅπου ἱδρύουν τὶς ἀκμάζουσες καὶ ἐθνικὰ σωστικὲς ἑλληνικὲς παροικίες, διατηρώντας καὶ ὁμολογώντας τὴν ἑλληνικότητά τους, ἡ ὁποία ἀλλιῶς θὰ ἦταν ἀδιάγνωστη λόγῳ τῆς πλήρους συνήθως παραλλαγῆς τῆς ἐπωνυμίας τους. Πράγματι πολύτιμες εἶναι οἱ ἀποκαλύψεις, τὶς ὁποῖες προσκομίζει σὲ ἄρθρο του ἐπιγραφόμενο Note polone ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου N. Iorga[24]. Ἐνεργώντας ἔρευνα στὰ Ἀρχεῖα τῆς Πολωνίας γιὰ Βλάχους καταγομένους ἀπὸ τὴ Μοσχόπολη τῆς Βορείου Ἠπείρου ἀνακαλύπτει εὔγλωττες καὶ αὐτοπροαίρετες ὁμολογίες τῆς ἐθνικῆς ταυτότητάς τους, ὅπως φανερώνουν τὰ ἑπόμενα παραδείγματα: Honoratus Constantinus Tuszynski, *Graecus,* vinopola, de civitate Moscopolis, 1780. Honoratus Demetrius Wretowski, *Graecus,* vinopola, de civitate Moscopolis… 1780… Georgius Dymszo Zupanski, *Graecus*... Michael Dziemovski… Graecus… 1788.

Χρονικὰ προηγοῦνται στὴν ἀποδημία Βλάχοι, ποὺ διαπρέπουν στὴν ἀλλοδαπὴ καταλαμβάνοντας ὑψηλὲς κρατικὲς θέσεις ἢ τομεῖς πολυσχιδῶν δραστηριοτήτων. Ὅμως δὲν λησμονοῦν τὴν Ἑλλάδα, τὸν Ἑλληνισμὸ καὶ τὴν Ὀρθοδοξία. Ὁμολογουμένως διάσημοι εἶναι ὁ Ἠπειρώτης Μιχαὴλ ὁ Γενναῖος[25], ὁ Βορειοηπειρώτης Βασίλειος Λούπου[26], ὁ Μακεδὼν Ἰωάννης Κωτούνιος[27], ὁ Λάκων, γνωστότερος ὡς Μολδαβολάκων, Νικόλαος Σπαθάρης ἢ Milescu[28] κ.π.ἄ. Μετέπειτα ἀνὰ τὴν Εὐρώπη, Ἀφρική, Ἀσία ἀφθονοῦν οἱ ταλαντοῦχοι, ποὺ ἀναδεικνύονται τραπεζίτες, πλοιοκτῆτες, γαιοκτήμονες, βιομήχανοι, μεγαλέμποροι,

1961. Ἰ. Ἀ. Παπαδριανός, *Οἱ Ἕλληνες πάροικοι τοῦ Σεμλίνου,* ΙΜΧΑ - 210, Θεσσαλονίκη, 1988, ὅπου καὶ πλούσια βλαχολογικὴ βιβλιογραφία Βαλκανίων ἐπιστημόνων, ἰδίᾳ τοῦ D. Popovic΄.

21. Βλ. *Studii Istorice Sud - Est Europene,* 1, 1974, 159 κ.ἑ., *Balcania,* 1, 1938, 233 κ.ἑ.

22. Βλ. *Δωδώνη,* 15, 1986, 103 κ.ἑ., ὅπου ἀνακοίνωση τῆς Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου μὲ πλούσια βιβλιογραφία.

23. Σπ. Λάμπρος, *Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ,* ἐν Ἀθήναις, 1912, 32. Θ. Μ. Νάτσινας, *Οἱ Μακεδόνες πραμματευτάδες (sic) εἰς τὰς χώρας Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας,* Θεσσαλονίκη, 1939. Γ. Θ. Λυριτζῆς, *Αἱ μακεδονικαὶ κοινότητες τῆς Αὐστροουγγαρίας ἐπὶ τουρκοκρατίας,* Κοζάνη, 1952. Ἀνάτ. *Ἀριστοτέλης,* 171-172, 1985, 1-64. Ö. Füves, *Οἱ Ἕλληνες τῆς Οὐγγαρίας,* ΙΜΧΑ, 75, Θεσσαλονίκη, 1965.

24. Βλ. *Balcania,* 1, 1938, 233-234, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

25. Βλ. *Ἠπειρωτικὴ Ἑστία,* 297-298, 1977, 168.

26. Βλ. *Balcania,* 8, 1945, 66-40.

27. Κ. Ἄμαντος, *Ὁ μακεδονικὸς Ἑλληνισμὸς κατὰ τὸ τέλος τοῦ μεσαίωνος καὶ τὴν παλαιοτέραν τουρκοκρατίαν μέχρι τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος,* Θεσσαλονίκη, 1952, 9. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία. *Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη,* Ἀθήνα, 1988, 99.

28. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Nicolae Milescu ὁ Λάκων "Homo Universalis", *Πρακτικὰ Α΄ Λακωνικοῦ Συνεδρίου,* Β΄. Ἐν Ἀθήναις, 1980, 188-198.

ἐπιστήμονες, συγγραφεῖς... Πείθουν ἀρκετὰ τὰ ὀνόματα Γ. Σταύρου, Σίνας, Σπίρτας, Τοσίτσας, Στουρνάρας, Ἀβέρωφ, Ζάππας, Ἀ. Μανάκης, Τρίκουπας, Δάρβαρις, Διονύσιος Πύρρος ὁ Θεσσαλός, Δωρόθεος Σχολάριος κ.ἄ. Ὅλοι πασχίζουν γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία συντρέχοντας ὀνομαστοὺς καπεταναίους, Ζηδραίους, Βλαχαβαίους, Λαζαίους, συνάμα δὲ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τῶν ὁμογενῶν, χωρὶς νὰ παραμελοῦν καὶ νὰ ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴν πρόοδο καὶ τῶν γειτονικῶν λαῶν, Ἀλβανῶν[29], Σέρβων[30], Βουλγάρων[31], Ρουμάνων[32]...

Μετὰ τὸ σύντομο ὁδοιπορικὸ στὶς Βλαχικὲς ἐγκαταστάσεις καθίσταται εὐχερέστερη ἡ διερεύνηση τῆς Θεσσαλίας, ἡ ὁποία φέρει καὶ τὰ ὀνόματα Βλαχία καὶ Μεγάλη Βλαχία. Ἐξ αἰτίας δὲ αὐτῶν δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση δημογραφικῆς καταστάσεως ἀποκλειστικὰ Βλαχικῆς. Ὅμως τοῦτο δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὶς πηγές. Ὑπαινικτικὰ προεξαγγέλλεται καὶ μὲ τὸν ὅρο *ἰχνηλάτηση* τοῦ τίτλου τῆς ἀνακοινώσεως, σχετικὰ μὲ τὴν περιοχὴ Καρδίτσας.

Ὁ Κεκαυμένος ἄλλως τε ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Λαρισαίων ἤ, κατὰ τὴν προτίμηση ἄλλων, τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας, διακρίνει κυρίως δύο πληθυσμικὰ στοιχεῖα, τοὺς "Βουλγάρους" καὶ τοὺς Βλάχους. Ἡ τοποθέτηση τοῦ πρώτου ὅρου ἐντὸς εἰσαγωγικῶν γίνεται ἀπὸ τὸν Γάλλο ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Σορβόννης Paul Lemerle[33], ἐπειδὴ δὲν τεκμηριώνεται παρουσία ἀντιστοίχου λαοῦ. Ἐνέχει ἔννοια διοικητική, ἡ ὁποία ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἵδρυση τοῦ Θέματος "Βουλγαρία", ὅπου περιλαμβάνεται καὶ ὁ ἐπίμαχος

29. Φ. Μιχαλόπουλος, *Μοσχόπολις, Αἱ Ἀθῆναι τῆς Τουρκοκρατίας 1500-1769,* Ἐν Ἀθήναις, 1941. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη ἱστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας,* Ἰωάννινα, 1994, 52, ὅπου καταφαίνεται ὅτι οἱ Βλάχοι προσφέρουν ἑλληνικὴ παιδεία, γιὰ τὴν ὁποία ὁ πλέον ἐθνικιστὴς ἡγέτης τῆς Ἀλβανίας εὐγνωμονεῖ: Basri - Bey, *L' Orient débalkanisé et l' Albanie,* s.l.n.d., 5.

30. St. Diamandi, *Oameni si aspecte din istoria Aromânilor.* "Cugetarea", 1940, 394. D. I. Popović, Les Aroumains, RIEB, 1938, 606. Ἀ. - Ἐ. Λαζάρου, Ἀπαρχὲς διακρατικῆς βαλκανικῆς συνεργασίας μὲ Μετσοβίτη διπλωμάτη, *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Μετσοβίτικων Σπουδῶν,* Ἀθήνα, 1993, 415 κ.ἑ.

31. Despina Loukidou - Mavridou, Ioannis Papadrianos, Dimitrios Darvaris: sa contribution à l' évolution littéraire bulgare, *Α΄ Ἑλληνοβουλγαρικὸ Συμπόσιο, Πρακτικά,* Θεσσαλονίκη, 1980, 211-226.

32. Ariadna Camariano - Cioran, *Les Académies princières de Bucarest et de Iassy et leurs professeurs,* Thessaloniki, 1974, passim. Μιχ. Τρίτος, *Νικόλαος Τζαρτζούλης, ὁ Μεγάλος Μετσοβίτης Διδάσκαλος τοῦ Γένους,* Ἰωάννινα, 1983. Linos G. Benakis, Nicolaos Zerzoulis, traducteur des oeuvres de mathématique de Christian Wolff, *Ὁ Ἐρανιστὴς Le Glaneur,* 20, 1995, 47-57. Andrei Pippidi, *Traditia politică bizantină în tările rom*âne în secolele XVI-XVIII. Bucuresti 1983, 89, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

33. P. Lemerle, *Prolégomènes à une édition critique et commentée des "Conseils et Récits" de Kékauménos,* Bruxelles, 1960, 80 σημ. 2. Ἐντὸς εἰσαγωγικῶν θέτουν τὴ λέξη καὶ οἱ: G. Murnu, *Istoria Românilor din Pind. Vlahia mare 980-1259, Studiu istoric după izvoare bizantine*, Bucuresti, 1913, 92. Fr. Taillez, *Cahiers Sextil Puscariu,* 1, 2, 1952, 302.

θεσσαλικὸς χῶρος. Ὁ δὲ δεύτερος ὅρος Βλάχοι εἶναι δηλωτικὸς τῆς γλωσσικῆς ἰδιαιτερότητας, δοθέντος ὅτι «πάντας τοὺς ὁπωσδήποτε… λαλοῦντας μίαν τῶν Ρωμανικῶν διαλέκτων καλοῦσι Βλάχους», ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Βυζαντινὸς χρονογράφος Νικήτας Χωνιάτης εἰς τὰ Περὶ Ἰσαακίου Ἀγγέλου ἱστορούμενα (I, 237).

Ἐπὶ πλέον, τὸ 1083, ἡ Ἄννα Κομνηνὴ περιγράφοντας τὴν κάθοδο τοῦ στρατοῦ τοῦ πατέρα της, αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Α΄, πρὸς ἀντιμετώπιση τῶν Νορμανδῶν, ποὺ πολιορκοῦν τὴ Λάρισα, μνημονεύει χωριὸ Βλαχικὸ κείμενο κατὰ μία ἐκδοχὴ στὸν Κάτω Ὄλυμπο[34]. Ὕπαρξη Βλάχων στὴν ὀρεινὴ Θεσσαλία ἐπισημαίνει ἐπίσης ὁ Νικήτας Χωνιάτης: «ἐπὶ δὲ τούτοις καὶ ἄλλος τις τὰ Θετταλίας κατέχων μετέωρα (= ὀρεινά), ἃ νῦν Μεγάλη Βλαχία κικλήσκεται, Τοπάρχης ἦν τῶν ἐκεῖ» (841). Μνεία Βλάχων στὴ θεσσαλικὴ Πίνδο γίνεται ἀπὸ τὸν Χαλκοκονδύλη: «ἀπὸ Δακίας ἐπὶ Πίνδον τὸ ἐς Θεσσαλίαν καθῆκον ἐνοικῆσαν ἔθνος». Ὅσοι ἀποσκοποῦν στὴν παρουσίαση τῶν Βλάχων σὰν ξένων χρησιμοποιοῦν τὴ φράση ἀπομονωμένη μὲ τὴν προσθήκη στὸ τέλος τῆς λέξεως Βλάχοι[35]. Ὡστόσο ἡ συνέχεια τοῦ κειμένου τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου Λαονίκου Χαλκοκονδύλη καὶ τὴν ἱστορικὴ δεοντολογία του φανερώνει καὶ τὴν δῆθεν ἀλλοχθονία ἀναιρεῖ. Διότι ἐξ ὁλοκλήρου ἀμφισβητεῖ τὸ βάσιμο τῆς πληροφορίας, ὅπως προβάλλεται στὴν κολοβὴ φρασούλα. Ἡ πλήρης ἄποψη τοῦ συγγραφέα εἶναι ἡ ἑξῆς: «οὔτε ἄλλου ἀκήκοα τούτου διασημαίνοντος σαφῶς ὁ,τιοῦν οὔτε αὐτὸς ἔχω συμβαλέσθαι ὡς αὐτοῦ ᾠκίσθη. Λέγεται μὲν πολλαχῇ ἐλθὸν τὸ γένος τοῦτο ἐνοικῆσαι αὐτοῦ, οὐ μὴν ὅτι καὶ ἄξιον ἐς ἱστορίαν ὁ,τιοῦν περεχόμενον τεκμήριον» (Bonn, I, 35). Ἀλλὰ τὴν αὐτοχθονία καὶ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας, ὅπως ἄλλοτε πολὺ ἐνωρίτερα ὁ Ἰωάννης Λυδός, φέρεται νὰ δέχεται, σύμφωνα καὶ μὲ συμπέρασμα τοῦ P. Papahagi, ὁ Γεώργιος Παχυμέρης: «ἐκεῖνος καὶ γὰρ ἤδη καθ' αὑτὸν τῇ τοῦ Ταρωνᾶ θυγατρὶ συνών, λαὸν ἐξαίρετον ἔχων, δυνατὸς ἦν καὶ μόνος στρατηγεῖν καὶ προσκτᾶσθαι· τοὺς γὰρ τὸ παλαιὸν Ἕλληνας, οὓς Ἀχιλλεὺς ἦγε, Μεγαλοβλαχίτας καλῶν ἐπεφέρετο, ὥστε μηδ' ἔξω προβαίνειν εἴα Βερροίας τὸν Παλαιολόγον μέγαν δομέστιχον Ἰωάννην…, συχνὰς δυνάμεις περὶ αὐτοὺς ἔχοντας»[36].

34. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Οἱ Βλάχοι τοῦ Ὀλύμπου, *Πρακτικὰ Β΄ Πανελληνίου Συνεδρίου τῆς Λαογραφικῆς - Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Ἐλασσόνος,* Ἐλασσόνα, 1986, 139-148.
35. Βλ. P. - H. Stahl, *Ethnologie de l' Europe du Sud - Est,* Paris - La Haye, 1974, 63 σημ. 1. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Τρικαλῖται Βλάχοι", *Τρικαλινά,* 8, 1988, 163 σημ. 21.
36. P. Papahagi, Din trecutul cultural al Aromânilor, *ARMSL,* 35, 1912, 1-33.

Ὁλόγυρα τὰ θεσσαλικὰ βουνὰ ἀποτελοῦν ἑστίες Βλάχων. Παρουσία τους διαπιστώνεται καὶ στὸ Πήλιο καὶ στὰ Χάσια. Τὰ δὲ Ἄγραφα, ἡ χώρα τῶν Δολόπων, ἀποκαλοῦνται ἄνω Βλαχία, ὅπως σημειώνει ὁ Βορτσέλας, ὁ ὁποῖος ἐπεκτείνει τὴν ζώνη: «Τὰ Θεσσαλικὰ ὄρη καὶ ἰδίᾳ ἡ Πίνδος καὶ αἱ προεκτάσεις αὐτῆς μέχρι τῆς πρὸς νότον περιοχῆς τοῦ Σπερχειοῦ ἐν τοῖς χρόνοις ἤδη τοῦ Μανουὴλ καὶ τοῦ Βενιαμὶν τοῦ ἐκ Τουδέλης κατείχοντο ὑπὸ τῶν Βλάχων»[37].

Ὡς πρὸς τὰ Ἄγραφα οἱ γνῶμες διίστανται. Ὁ Τσιτσᾶς εἶναι ἀρνητικός: «στὰ βουνὰ τῶν Ἀγράφων εἶναι ὅλοι τους ἑλληνόφωνοι "βλάχοι", δηλαδὴ σαρακατσάνοι. Βλαχόφωνοι δὲν ἀπαντοῦν, ὅπως συμβαίνει στὴν ὑπόλοιπη βόρεια Πίνδο (Τζουμέρκα, Ἀσπροπόταμο, Ζαγόρι, Μέτσοβο, Κόνιτσα κ.τ.λ.)»[38]. Ἀντίθετα, κατὰ τὸν Ἀπ. Βακαλόπουλο, «στὴν περιοχὴ Ἀγράφων κατοικοῦσαν Βλάχοι κατὰ τὸν τελευταῖο αἰώνα τοῦ Βυζαντίου. Ἄλλωστε τὸ 1444 ρητὰ μνημονεύει ὁ Χαλκοκονδύλης ὅτι οἱ Βλάχοι μὲ ἀπεσταλμένους εἶχαν ζητήσει καὶ εἶχαν παραλάβει ἀπὸ τὸν Δεσπότη τοῦ Μορέως, τὸν Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο, στρατιωτικὸ ἀρχηγὸ καὶ μὲ τὴν ἡγεσία του εἶχαν ἀρχίσει τὶς καταδρομὲς ἐναντίον τῶν ἐγκαταστημένων στὴν θεσσαλικὴ πεδιάδα Γιουρούκων»[39]. Ὁ δὲ διδάκτωρ τοῦ Παντείου Πανεπιστημίου Μ. Γκιόλιας ἀναφερόμενος στοὺς Τσιτσᾶ, Καραπιπέρη, Π. Βασιλείου, Γ. Α. Μποτὸ γράφει: «Ὁρισμένοι ἐμπειρικοὶ μελετητὲς τοῦ εὐρυτανικοῦ χώρου, ἀπὸ πλημμελῆ ἢ ἀνεπαρκῆ ἐπιστημονικὴ ἐνημέρωση ἐξομοίωναν τοὺς Βλάχους μὲ ξένους ἐπιδρομεῖς… Παρ' ὅλα αὐτὰ οἱ Βλάχοι δὲν ἐξαφανίσθηκαν ὡς ἐποχικοὶ ποιμένες ἀπὸ τὸν εὐρυτανικὸ χῶρο, ὅπως οἱ "ξένοι ἐπιδρομεῖς"! Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ τοὺς μετέπειτα χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἔβοσκαν τὰ κοπάδια τους στὰ θερινὰ βοσκοτόπια τῶν Ἀγράφων. Ἀκόμα καὶ στὰ μέσα τοῦ ΙΘ΄ αἰώνα ἀρκετὲς οἰκογένειες τῶν δίγλωσσων Βλάχων τῆς ἀκαρνανικῆς Παραχελωΐτιδας παραθέριζαν στὰ βουνὰ τῆς Εὐρυτανίας μὲ 120.000 πρόβατα καὶ 10.000 χοντρικὰ ζῶα. Οἱ δίγλωσσοι Βλάχοι, πολὺ πρὶν τοὺς ἀνακαλύψει ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα ἢ θεωρηθοῦν ὡς "ἐπήλυδες", ζοῦσαν στοὺς ἠπειροθεσσαλικοὺς χώρους ὡς ἐκλατινισμένοι αὐτοχθονικοὶ πληθυσμοί, ποὺ κινοῦνταν μὲ τὰ κοπάδια τους ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἐποχικοὺς καταυλισμούς, ὅπως

37. Ἰ. Γ. Βορτσέλας, *Φθιῶτις ἡ πρὸς νότον τῆς Ὄθρυος ἤτοι ἀπάνθισμα ἱστορικῶν καὶ γεωγραφικῶν εἰδήσεων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς,* Ἐν Ἀθήναις, 1907, 267, σημ. δ΄.

38. Σ. Κ. Τσιτσᾶς, *Τ' Ἄγραφα τῆς Πίνδου,* Ἀθῆναι (1967), 20.

39. Ἀπ. Βακαλόπουλος, Ὁ θεσσαλικὸς προεπαναστατικὸς στρατὸς τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Κλεφταρματωλοί, *Πανθεσσαλικὰ Γράμματα,* 36-37, 1979, 476. Βλ. καὶ Μ. Χρυσοχόος, *Βλάχοι καὶ Κουτσόβλαχοι,* Ἐν Ἀθήναις, 1909, 49-50. E. Werner, Yürüken und Wlachen, In: *Beitr. Entwicklung Balkanzivil,* Leipzig, 1966, 471-478.

οἱ ἀρχαῖοι Περραιβοί»[40]. Τὴν τεκμηρίωση τοῦ Γκιόλια ἐπιρρωνύουν καὶ οἱ ἀδιάψευστοι μάρτυρες τῆς παρουσίας Βλάχων στὰ Ἄγραφα, ἡ ὁποία ἀποτυπώνεται στὰ τοπωνύμια. Χαρακτηριστικὴ μαρτυρία περιέχεται σὲ πρόσφατο δημοσίευμα τοῦ Ἀθ. Μόσχου στὴν Καρδίτσα: «Μπροστὰ ἀπὸ λίγα χρόνια καὶ ὅταν ὁ Σύλλογος Σαρακατσαναίων τοῦ Ν. Σερρῶν μὲ τὸ χορευτικό του συγκρότημα συμμετεῖχε στὰ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΕΙΑ, ὅλα τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου, μόλις ἔφθασαν στὴν Καρδίτσα, τὸ πρῶτο ἐρώτημα, ποὺ μοῦ ἔκαναν, ἦταν πρὸς τὰ ποῦ εἶναι τ' Ἄγραφα, καὶ ὅταν τοὺς ἔδειξα ἀπ' τὴν ταράτσα τοῦ ξενοδοχείου τὶς κορυφὲς τῆς Νιάλας, εἶδα στὸ πρόσωπό τους μιὰ ἀπερίγραπτη συγκίνηση, τὴ συγκίνηση ἑνὸς "ξενιτεμένου" ποὺ ποτὲ δὲν εἶδε τὴν πατρίδα του καὶ γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἀντικρύζει»[41]. Ὅμως τὸ ὀρωνύμιο Νιάλα, ποὺ χάρισε τὴν "ἀπερίγραπτη συγκίνηση", ἀνήκει στὸ Βλάχικο, ἀρμανικό, γλωσσικὸ ἰδίωμα[42]. Ἐξ ἄλλου συνύπαρξη καὶ συμβίωση καὶ συνεργασία ἑλληνοφώνων κτηνοτρόφων, Σαρακατσαναίων, καὶ διγλώσσων Βλάχων - Ἀρμάνων εἶναι ἀδιαμφισβήτητη, ἀπόλυτα τεκμηριωμένη[43]. Ὅσοι ἀρέσκονται σὲ σπερμολογίες ἀβάσιμες περὶ τοῦ ἀντιθέτου οὔτε τὴν ἱστορία ὡς ἐπιστήμη θεραπεύουν οὔτε τὴν πατρίδα ὑπηρετοῦν. Ἁπλούστατα παρασύρονται ἀπὸ συνήθεις τοπικιστικὲς ἀντιλήψεις, συντεχνιακοὺς παρωχημένους ἀνταγωνισμούς, ἢ διακατέχονται ἀπὸ ποικιλώνυμα σύνδρομα ἢ ἀδυνατοῦν νὰ ἑρμηνεύσουν τὸ πληροφοριακὸ ὑλικό. Ὁπωσδήποτε δὲ μακροχρόνια διανοίγουν διάπλατα τὶς πύλες γιὰ τὴ διείσδυση τῆς παραπληροφορήσεως, ἡ ὁποία πριονίζει τὴν ἑνότητα τοῦ ἐθνικοῦ κορμοῦ μας.

Ἡ ὕπαρξη Βλάχων δὲν ἐπισημαίνεται μόνον στὰ ὀρεινὰ τῆς Θεσσαλίας. Ὁ Κεκαυμένος βλέπει αὐτοὺς καὶ στὰ πεδινά, ἀκριβῶς δὲ καὶ στὴν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Μπλιούρη, τοῦ νομοῦ Καρδίτσας: «Ἐξῆλθεν δὲ [ὁ Νικουλίτσας] ἀπὸ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐπὶ τὰ Φάρσαλα καὶ τὸν Πλήρην. Ποταμὸς δέ ἐστιν οὗτος ὁ Πλήρης ἔχων πεδιάδα μεγάλην ἔνθεν κἀκεῖθεν, ὃς δὴ καὶ διέρχεται μέσον τῶν Βλάχων διαιρῶν αὐτοὺς ἔνθεν καὶ ἔνθεν. Καὶ τεντώσας ἐκεῖσε περιεσώρευσε

40. Μ. Α. Γκιόλιας, *Ἱστορία τῶν ἀρχαίων Εὐρυτάνων,* Ἀθήνα, 1992, 122.

41. Ἀθ. Γ. Μόσχος, Σαρακατσαναῖοι. Ἀναφορὰ στὴν καταγωγὴ καὶ στὰ Τσελιγκάτα, *Γνώση καὶ Γνώμη,* 8, 1990-1991, 63.

42. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ λατινοφωνία Ἑλλήνων. Βλάχοι Ἑλληνικοῦ Χώρου,* Ἀθήνα, 1986. Ἀνάτ., 228, ὅπου ἡ τοπωνυμικὴ θησαύριση τοῦ ὀνόματος "φοντάνα" καὶ πλούσια βιβλιογραφία. Γιὰ τὸν χρόνο ἐνάρξεως τῶν λατινικῶν ἐπιδράσεων στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Θεσπιεῖς κατὰ Κοστοβώκων καὶ στρατολογία Ἑλλήνων ἐπὶ ρωμαιοκρατίας, *Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν,* 1, α΄, 1988, 298 κ.ἑ.

43. Βλ. *Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας. Ἀπομνημονεύματα,* ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη, 1984. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας, *Νέα Ἑστία,* Ἀφιέρωμα στὴ Μακεδονία, Χριστούγεννα, 1992. Γ. Θ. Λυριτζῆς, *Ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρεία καὶ ἡ δρᾶσις αὐτῆς,* Κοζάνη, 1970, 85, 207 κ.ἄ.

τούς τε Βλάχους καὶ Βουλγάρους τοὺς ἐκεῖσε πλησιάζοντας, καὶ ἠθροίσθη πρὸς αὐτὸν λαὸς πολύς»[44].

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Παχυμέρη οἱ Φράγκοι δὲν ἀγνοοῦν τοὺς Βλάχους τῆς Καρδίτσας. Ὁ Σπυρίδων Λάμπρος σὲ δημοσίευμά του, ἐπιγραφόμενο *Ἡ Φράγκικη ἐπιγραφὴ τῆς ἐν Βοιωτίᾳ Καρδίτσης,* ἐντοπίζει Βλάχους στὴ θεσσαλικὴ Καρδίτσα, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα μὲ τὶς ἐποχικὲς μετακινήσεις μεταφυτεύουν καὶ στὴ Βοιωτία: «Ἡ γαλλικὴ διασκευὴ τοῦ Livre de la Conqueste μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Γουΐδων Β΄ Δελαρὸς διώρισεν αὐτὸν [τὸν Ἀντώνιον le Flamenc] βάϊλον καὶ ἐπίτροπον ἐν Θεσσαλίᾳ τῷ 1303 καὶ λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι ἦτο *τῶν συνετωτάτων ἀνδρῶν τῆς Ρωμανίας* (un des plus sages hommes de Romanie) καὶ ὁ *συνετώτατος τοῦ δουκάτου* (le plus sage du duchame). Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ χωρίῳ γίνεται μνεία καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀντωνίου, τοῦ Ἰωάννου le Flamenc, ὡς κατέχοντος ἀρχήν τινα ἐν Θεσσαλίᾳ. Ἀναμφιβόλως ἡ πεῖρα αὐτῶν περὶ τῶν Βλάχων, οἵτινες ἐν τῷ τότε χρόνῳ, καθ' ἃ καὶ νῦν, πλησιάζοντος τοῦ χειμῶνος μετηνάστευον ἐκ τῆς θεσσαλικῆς Καρδίτσης εἰς τὴν βοιωτικήν, ἀνεδείκνυε τοὺς δύο διακεκριμένους τούτους ἄνδρας εἰδικωτάτους πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοιούτων ὑπηρεσιῶν»[45].

Οἱ Βλάχοι δὲν εἶναι ἁπλῶς ὑπαρκτοὶ στὴν περιοχὴ τῆς Καρδίτσας ἀλλὰ καὶ δυναμικοί[46]. Κατὰ τὰ τέλη τῆς Φραγκοκρατίας ἀνθίστανται στὴν ἐξάπλωση τῶν Ὀθωμανῶν σὲ ἀγαστὴ σύμπραξη μὲ τὸν Δεσπότη τοῦ Μυστρᾶ καὶ μετέπειτα τελευταῖο αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο. Ὁ Miller γράφει: «Τότε οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου ρίχτηκαν ἐναντίον τῶν Τούρκων τοῦ μεγάλου θεσσαλικοῦ κάμπου καὶ δέχτηκαν ἀπὸ τὸν νικηφόρο Κωνσταντῖνο ἕνα διοικητὴ ποὺ ἡ ἕδρα του εἶταν στὸ Φανάρι…»[47]. Μεταγενέστερες πληροφορίες παρέχουν καὶ ὀθωμανικὲς πηγές, στὶς ὁποῖες καταχωρίζονται δημογραφικὰ στοιχεῖα μὲ κάθε δυνατὴ προσέγγιση τῆς πραγματικότητας, ἐφ' ὅσον τὸ βασικὸ κίνητρο τῶν Ὀθωμανῶν εἶναι φορολογικό[48].

Γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας καὶ γενικὰ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, Θεσσαλοί, ποὺ ἀσχολήθηκαν παρεμπιπτόντως ἢ εὐκαιριακῶς, ἰδίως δὲ

44. Cecaumeni, *Consilia et Narrationes. Novam editionem praeparavit, in rossicam invertit, praefatione commentariisque instruxit,* G. G. Litavrin. Mosqua, 1972, 260.

45. *Νέος Ἑλληνομνήμων* (NE), 20, 1926, 377-378.

46. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Οἱ Βλάχοι τῆς Θεσσαλίας καὶ ὁ Ἐρωτόκριτος, *Πανθεσσαλικὰ Γράμματα,* 1975, 21-22, 1976, 23-24.

47. W. Miller, *Ἡ Φραγκοκρατία στὴν Ἑλλάδα,* Ἀθήνα, 1960, 475.

48. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀπεικόνιση Τρικάλων καὶ περιοχῆς στὶς ἀρχὲς τῆς Τουρκοκρατίας μὲ πηγὲς ὀθωμανικές, *Τρικαλινά,* 11, 1991, 135-151.

οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, ἔχουν διατυπώσει ποικίλες θέσεις. Κατὰ πρῶτον οἱ Γεωργιάδης (1880), Βλυτσάκης (1892), Φαρμακίδης (1926), Σπυρόπουλος (1936), Κορδάτος (1957), Ἀδάμου (1989), Κελέσης (1993-1994), ὁμιλοῦν γιὰ κάθοδο Δακῶν, συνακόλουθα δὲ ξενικὴ καταγωγή. Διαπράττουν σοβαρὸ σφάλμα, διότι ἀγνοοῦν τὴν ἔγκυρη γραμματεία γιὰ σχετικὸ χωρίο τοῦ Κεκαυμένου. Εὔστοχα ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀντ. Κεραμόπουλλος σχολιάζει τὴ θέση τοῦ πρώτου, «ἰδικοῦ μας ἰατροῦ Γεωργιάδου, ὅστις εἰς τὴν *Θεσσαλίαν* του, ὀνειρευθείς, βεβαιοῖ περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν τὸ βάρβαρον ἔθνος τῶν Δακῶν, κατῆλθεν ὑπὸ μορφὴν Κουτσοβλάχων εἰς τὴν Πίνδον! Οὕτως ἀταλαίπωρός ἐστιν ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας εἰς τοὺς πολλούς»[49]. Τὸ σχόλιο ἀφορᾶ καὶ στοὺς ἄλλους, τῶν ὁποίων τὴν παραπλάνηση εἶχε ἐπαυξήσει καὶ ὁ Ἠπειρώτης θεσσαλολόγος Ν. Γιαννόπουλος, θύμα καὶ ὁ ἴδιος τοῦ Γεωργιάδου, σημειώνοντας ἤδη τὸ 1891: «Τὸ ὄνομα τῶν Βλάχων ἀναφέρεται πρῶτον ὑπὸ Ἄννης τῆς Κομνηνῆς, μνημονευούσης χωρίου τινὸς Βλαχικοῦ Ἐζεβάν. Κατόπιν δὲ ὁ ἐξ Ἱσπανίας καταγόμενος Ἰουδαῖος Βενιαμὶν Τουδέλας (+ 1173), περιηγούμενος τὴν Ἀνατολὴν τὸν 11ον αἰῶνα, λέγει, ὅτι βορειότερον τῆς Λαμίας ἐπὶ τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων κατοικοῦσιν οἱ Βλάχοι, φυλὴ λῃστρικὴ καὶ ἀγρία, ἐθνικὴ τὸ θρήσκευμα καὶ λαλοῦσα γλῶσσαν παρεμφερῆ τῇ Ἱσπανικῇ. (Γεωρ. Θεσσ. 118)»[50]. Σχεδὸν αὐτολεξεὶ ἐπαναφέρονται αὐτὰ μετὰ πλήρη αἰώνα ἀπὸ τὸν Ἰ. Ἀδάμου, ποὺ τάχα εἶχε τὴν "ἐπιμέλεια" (!) τοῦ βιβλίου *Τσαριτσάνη*[51].

Ἐκτὸς τῆς δακικῆς ὑποστηρίζεται καὶ ἡ προέλευση ἀπὸ τὴν Ἰταλία. Ὁ Παπαγεωργίου - Ἐράλδυς[52] εἰκάζει μετακίνηση ποιμενικῶν πληθυσμῶν τῆς νότιας Ἰταλίας, ποὺ ἀνεβαίνουν στὴ Βενετία καὶ Τεργέστη, γιὰ νὰ κατηφορίσουν πρὸς

49. Πβ. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλλος, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι,* Ἐν Ἀθήναις, 1939, 29 σημ.

50. Ν. Ι. Γιαννόπουλος, *Τὰ Φθιωτικὰ ἤτοι περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας Ἁλμυροῦ ὑπὸ ἱστορικήν τε καὶ τοπογραφικὴν ἔποψιν,* Ἐν Ἀθήναις, 1991 (sic), 7 σημ. 1. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλας καὶ ἡ φθιωτικὴ Βλαχία, *Α΄ Συνέδριο Φθιωτικῶν Ἐρευνῶν, Πρακτικά,* Λαμία, 1993, 147-160. *Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης, Τὸ βιβλίο τῶν ταξιδιῶν στὴν Εὐρώπη, τὴν Ἀσία καὶ τὴν Ἀφρικὴ 1159-1173,* Ἀθήνα, 1994, 63. Γιὰ τὸν ἐπιμελητὴ τῆς μεταφράσεως βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀπάντηση στὸν ἀνθελληνικὸ λίβελλο, *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος,* 7 Μαρτίου 1991, 70. Ἀγόρω (Ρίτα) - Ἐλισσάβετ Λαζάρου καὶ Ἀχιλλεὺς Λαζάρου, *Ἐθνικὰ καὶ Μειονοτικὰ Θέματα,* Ἀθήνα, 1993, 111-112, ἢ Ἐκδοτικὸς Οἶκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2004, 170-176.

51. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι,* Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, Ἀθῆναι 1993, σχόλια καὶ παρατηρήσεις γιὰ θέσεις Βλυτσάκη ἕως Ἀδάμου, σελ. 77 σημ. 20, σ. 91 σημ. 22. Γιὰ Ἀδάμου βλ. *Ὡραία Σαμαρίνα,* 232, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1993, 8.

52. Γ. Παπαγεωργίου Ἐράλδυς, *Οἱ Κουτσόβλαχοι. Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς καταγωγῆς αὐτῶν,* Τρίκκη, 1947, 9. Βλ. καὶ *Τρικαλινά,* 8, 1988, 164. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Διαμάχη γιὰ τὴν συνυπογραφὴ κειμένου περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων, *Τρικαλινὰ Νέα,* 18-1-1994, 4.

τὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο συναποκομίζοντας καὶ σλαβικὰ τοπωνύμια, ὅπως Κρανιὰ (Τρικάλων), τοῦ ὁποίου σὰν ἀρχὴ θεωρεῖ τὴν τόσο ἐπίκαιρη σήμερα Κράϊνα τῆς Κροατίας! Ἂν εἶχαν γίνει μαζικὲς μετακινήσεις, θὰ ἐπακολουθοῦσαν ἀνάλογα δημογραφικὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα θὰ κατέγραφαν οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι. Ἡ δὲ παραπομπὴ στὸν Κίνναμο εἶναι ἀνεδαφική. Διότι ἀναφέρεται στὰ παραδουνάβια, ἡ δὲ σχετικὴ γραμματεία εἶναι μεγάλη[53].

Πρόσφατα, τὸ 1992, παρουσιάζεται σὲ μετάφραση παρόμοιο κροῦσμα χωρὶς τὶς ἀπαραίτητες παρατηρήσεις. Ὁ ἰατρὸς Ἀντ. Ρίζος ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ Λαρισαῖοι Βλάχοι εἶναι ἰταλικῆς καταγωγῆς, «βυζαντινοὶ νοτιο-Ἰταλοί, ποὺ εἶχαν μεταναστεύσει στὴ Λάρισα κατὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 9ου αἰ. μ.Χ., ἴσως βιαίως, κατὰ διαταγὴ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ αὐτοκράτορα Νικηφόρου…»[54]. Πέρα τῶν λόγων, ποὺ προηγήθηκαν γιὰ τὴν ἀναίρεση τῆς εἰκασίας τοῦ Παπαγεωργίου - Ἐράλδυ, ἡ ἔνσταση στὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ Ρίζου εἶναι μεγαλύτερη, δοθέντος ὅτι παρερμηνεύει καὶ τὸν ὅρο Ἰταλιῶτες, ἂν καὶ ἡ κατανόησή του προσφέρεται ἄνετα στὰ μελετήματα τοῦ Dubuisson[55]. Μὲ τὴν ἐσφαλμένη θέση στὸ παρὸν δημοσίευμα, δηλαδὴ ὅτι οἱ Βλάχοι τῆς Λάρισας εἶναι Ἰταλοί, ξένοι, ἑρμηνεύεται πλέον τὸ ἐρώτημα, ποὺ ἔθεσε παλαιότερα ὁ Ρίζος: «Γιατί νὰ μὴν διδάσκονται καὶ στὰ σχολεῖα τὴν μητρική τους γλώσσα;»[56].

Ἀλλὰ γράφονται καὶ χειρότερα. Ἄλλος ἰατρός, ὁ N. Caranica, εἰσηγεῖται, μάλιστα σὲ διδακτορικὴ βλαχολογικὴ διατριβή, προέλευση τῶν Βλάχων ἀπὸ τὴ Μεσοποταμία, ἐπειδὴ ἐκεῖ ἀνευρίσκεται τοπωνύμιο μὲ τὴ μορφὴ Λάρσα καὶ ἐπιχείρημα ὅτι πανομοιότυπα προφέρουν οἱ Βλάχοι τὸ ἀντίστοιχο θεσσαλικὸ Λάρισα[57].

Ἡ ἀναζήτηση τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων καταντᾶ ὑπερμυθιστορηματικὴ μὲ τὸν Παρζάλη: «Οἱ πρῶτοι Βλάχοι ἦρθαν ἀπὸ τὴν Περσία στὴν Ἑλλάδα, οἱ

53. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς,* Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία τῶν Θεσσαλῶν, Θεσσαλικὴ Βιβλιοθήκη - Σειρὰ Διατριβῶν καὶ Μελετημάτων 1, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ, Ἐν Ἀθήναις, 1976, 102 σημ. 44. Β΄ Ἔκδοση, Ἀθήνα, 1986, 146 σημ. 44. Γαλλικὴ ἔκδοση. Achille G. Lazarou, *L' aroumain et ses rapports avec le grec.* Institute for Balkan Studies, 206, Thessaloniki, 1986, 93 σημ. 44.

54. Ἀντ. Ἀθ. Ρίζος, Οἱ Βλάχοι τῆς Λάρισας κατὰ τὸν 10ο αἰώνα, *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο,* 21, 1992, 38.

55. M. Dubuisson, Les opici: Osques, Occidentaux ou Barbares? *Latomus,* 42, 1983, 520-545. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός, *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ "Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους",* Ἀθήνα, 1984, 40-54.

56. Ἀντ. Ρίζος, Βλάχοι, *Λαρισαϊκὰ Γράμματα,* 2, 1979, 103.

57. N. Caranica, Les Aroumains… Besançon, 1990, 126 καὶ 347 σημ. 1.

ΠΑΡΣΕΙΣ τοῦ βασιλιὸ Φράτε (ἀδελφὸς) τῆς ἐποχῆς Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Κατόπιν ἤρθανε ἀπὸ τὴ Βόρεια Ἰταλία, ὅπου καὶ σήμερα ὑπάρχει περιοχὴ ποὺ λέγεται ΒΛΑΧΟΙ μὲ τοὺς Ρωμαίους καταχτητές. Ἀργότερα μὲ τοὺς Ρωμάνους (Μεγάλης καὶ Μικρῆς Βλαχίας) καὶ τελευταῖα μὲ τοὺς Ἱππότες τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τὰ Λατινοβλαχικὰ πριγκιπάτα ὡς τὴν Τουρκοκρατία…». Παρὰ ταῦτα στὸν ἐπίλογο ἐπέρχεται ἡ μεταμόρφωση: «Οἱ Βλάχοι τῆς Ἑλλάδας εἶναι γνήσιοι Ἕλληνες καὶ μὲ τοὺς ἀρβανιτοβλάχους καπεταναίους καὶ τοὺς Ἑλληνοβλάχους Εὐεργέτες ἀπελευθέρωσαν καὶ ἀναμόρφωσαν τὴν Ἑλλάδα μας ἀπὸ τὸν Ὀθωμανικὸ ζυγό. Οἱ Βλάχοι τῆς Ἑλλάδας ὀνομάζονται Ἑλληνόβλαχοι»[58]. Οἱ ἀσύλληπτες ἀντιφάσεις δὲν ἀπορρέουν ἀπὸ ἄγνοια. Ἀποτελοῦν ἐσκεμμένες μεθοδεύσεις συγχύσεως.

Πάλι καλά. Ἂν οἱ προηγούμενοι εἶχαν ὑπ' ὄψη τους ἕνα τερατῶδες αὐτοτελὲς δημοσίευμα τοῦ Βιανέλλη, δὲν θὰ δίσταζαν ν' ἀμφισβητήσουν τὴν αὐτοχθονία καὶ τὴν ἑλληνικότητα καὶ τῶν ἑλληνοφώνων Θεσσαλῶν. Κατὰ τὸν περίεργο συγγραφέα στὶς ἀσιατικὲς χῶρες «ἤτοι Αἰγυπτίους, Ἀσσυρίους, Χαλκιδαίους κ.λπ.» συναντᾶται ἡ Λάσσα (Λάρισσα). Συνεχίζοντας ὁ "θετταλομάγνης" Βιανέλλης ὑπερβαίνει κάθε φαντασία: «Οἱ αὐτόχθονες [Θεσσαλοὶ] ἦτο πληθυσμὸς ἀκαθορίστου μεσογειακῆς φυλῆς, ἡ φυλὴ τῶν Λιμναίων, τὴν ὁποίαν οἱ ἐπιδρομεῖς Ἄσσιοι, Ἄτλαντες Λάσσιοι (Μάγιας) ἐξεπολίτισαν ἢ συνεχώνευσαν». Ἡ ἐπιμειξία δὲν τελειώνει ἐδῶ. Προστίθενται «πιθανὸν ἡ Κελτικὴ ἢ Ἰνδογερμανικὴ - Κελτική… Καὶ ἡ φυλὴ τῶν Σκυθῶν… Καὶ οἱ Ἄβαροι…»[59]!

Ἐξ ἴσου συγκεχυμένα γράφει σὲ πρόσφατο βλαχολογικὸ δημοσίευμα, καταχωρισμένο στὴν ἐφημ. *Νέος Ἀγὼν* τῆς Καρδίτσας, ὁ ἰατρὸς Χρ. Δημάκης[60]. Κατὰ πρῶτον αὐθεντικὰ δηλώνει: «Τὸ μὴ αὐτόχθονο τῶν Βλάχων τῆς Ἑλλάδος (συνεπῶς καὶ τῶν Ἀγράφων) ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ μᾶλλον σύγχρονος τῶν Βλάχικων μεταναστεύσεων Κεκαυμένος». Ἀγνοεῖ δὲ ἢ προσποιεῖται ἄγνοια, ὅτι ἡ πληροφορία τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου ἀναιρεῖται ἀπὸ τοὺς Tomatschek, Gyóni, Lemerle καὶ Ρουμάνους εἰδικούς, τῶν ὁποίων τὰ συμπεράσματα γνωστοποιοῦνται καὶ σὲ θεσσαλικὰ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ[61] καὶ συλλογικὲς ἐκδόσεις[62].

58. Στ. Παρζάλης, *Καλομοίρα, Ἡ Γκουντοβάσδα τῆς Πίνδου,* Ἀθήνα, 1993, 27. Παρατηρήσεις βλ. *Ὡραία Σαμαρίνα,* 234, Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1994, 8.

59. *Ἔρευναι καὶ Μελέται ὑπὸ Ἰουλίου Ἰ. Βιαννέλη (Θετταλομάγνη), Περὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ πολιτισμοῦ προϊστορικῶν χρόνων ἐν Θεσσαλίᾳ.* Ἐν Λάσσᾳ, 1925. Καλλιτεχνικὸν Τυπογραφεῖον Διονυσίου Σ. Γεωργιάδου ἐν Βόλῳ, 8, 20.

60. Χρ. Δημάκης, Ὁ ρόλος τῶν Βλάχων στὴ σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Ν. Καρδίτσας, *Νέος Ἀγών,* 8 καὶ 9 Ἰουλίου 1993. Βλ. σχόλια *Θεσσαλικὸν Μέλλον,* 474, 30-9-1993, 2.

61. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχε-

Στὸ δεύτερο μέρος τοῦ δημοσιεύματός του ἡ ἀσάφεια διευρύνεται: «Συνεπῶς οἱ Βλάχοι τουλάχιστον τῆς Θεσσαλίας δὲν εἶναι αὐτόχθονες… Ὅμως οἱ Βλάχοι ὡς καταγόμενοι ἀπὸ τὰ Μακεδονοηπειρωτικὰ φύλα τῆς εὐρείας βορειοδυτικῆς Μακεδονίας εἶναι Ἕλληνες». Ἡ ἄρνηση τῆς θεσσαλικῆς αὐτοχθονίας τῶν Βλάχων θὰ μποροῦσε, ἂν καὶ τεκμηριώνεται ἡ ἐκλατίνιση Ἑλλήνων στὸν θεσσαλικὸ χῶρο, νὰ εἶναι συγγνωστή, ἀφοῦ δέχεται τοὺς Βλάχους ὡς Ἕλληνες. Ἀλλὰ ἡ ἀστάθειά του ἐπεκτείνεται μὲ τὸ ἀκόλουθο σχῆμα λόγου: «Καὶ νὰ μὴν ἦταν, τοὺς κάνει Ἕλληνες ἡ χιλιετὴς παρουσία τους στὴν Ἑλλάδα…». Αὐτὸ δηλαδή, ποὺ διαδίδεται καὶ ἀπὸ τὴν προπαγάνδα. Ἡ δὲ ἰατρικὴ γνωμάτευση, κατὰ τὴν ὁποία «οἱ Βλάχοι δὲν χρειάζονται εὔσημα ἑλληνικότητας» ἐπαυξάνει τὶς ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ὀρθότητα τῶν θέσεων τοῦ γνωματεύοντος. Πράγματι δὲν χρειάζονται εὔσημα ἑλληνικότητας οἱ Βλάχοι, ἀλλὰ ἐξ ἴσου ἀπορρίπτουν καὶ τὰ ἰατρικὰ περίτεχνα καὶ παραπλανητικὰ παρανοήματα, ὅτι «στὸ βασικὸ ὑπόστρωμα τοῦ [ἑλληνικοῦ] πληθυσμοῦ ποὺ ἐδῶ καὶ 1400 χρόνια κατοικεῖ στὰ Ἄγραφα καὶ στὰ χωριὰ τοῦ Δυτικοθεσσαλικοῦ κάμπου… ἔχει προστεθεῖ στὰ πρῶτα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας καὶ μιὰ μικρὴ ποσότητα *βλάχικου* αἵματος καὶ ἀκόμα λιγότερη ἀλβανικοῦ… μὲ κάποια σλαβικὴ πρόσμιξη…». Ἄρα τὸ Βλάχικο αἷμα εἶναι ξένο, μὴ ἑλληνικό, ὅπως τὰ ἄλλα δύο εἴδη. Ὁ σχολιασμὸς θὰ ἦταν εὐχερέστερος, ἂν στὴν ἰδιότητα τοῦ ἰατροῦ εἶχε συνάψει καὶ τὴν εἰδικότητα, π.χ. αἱματολόγου ἢ κοπρανολόγου. Πάντως, τὸ μόνο, ποὺ καθαρὰ προσθέτει, εἶναι ἡ ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἑλληνικότητα καὶ τῶν Ἀγραφιωτῶν καὶ τῶν Καραγκούνηδων ὁρίζοντας μὲ ἀκρίβεια τὴν ἀρχή τους πρὸ 1400 ἐτῶν καὶ ἑπομένως ἀποκλείοντας τὴν ὕπαρξή τους προγενέστερα. Ὅσο γιὰ τὴν ποσολογία τοῦ πολυεθνικοῦ, προφανῶς, αἵματος μολονότι ἀνήκει στὴν ἰατρικὴ ἁρμοδιότητα, δὲν ἀναφέρει πῶς συνάγει τὸ πόρισμα. Ἡ δὲ ἀναφορά του στὴ σλαβικὴ πρόσμιξη ἐξ αἰτίας τῶν θεωρουμένων ὡς σλαβικῶν τοπωνυμίων ἀποδεικνύει ἐπιπρόσθετα τὴν ἀσχετοσύνη του, ἀφοῦ τόσον ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Σάλτσβουργ Al. Randa[63] καὶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς E. Petrovici[64] διακηρύσσουν ὅτι ἡ σλαβικὴ ἐπίδραση στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἀνεπαίσθητη.

τικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου, *Θεσσαλικὰ Χρονικά,* 11, 1976, 90-119. *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι,* 44-73.

62. Achille G. Lazarou, La révolte des Larisséens en 1066, Lyon, 1979. Ἀνάτ. ἀπὸ *La Thessalie, Actes de la Table Ronde,* 21-24, Julliet 1975, Collection de la Maison de l' Orient Meditérranéen No 6, *Série Archéologique* 5.

63. Al Randa, Le Sud - Est européen partie intégrante de l' Europe, *Revue des Etudes Roumaines (RER),* 7-8, 1961, 133.

64. E. Petrovici, Les Slaves en Grèce et en Dacie, *Balcania,* 7, 1944, 472, καὶ Studii de dialectologie si toponimie, Bucuresti, 1970, 151.

Ἐν τέλει δὲν ἐξασφαλίζει τὴν πρωτιὰ στὴν ὁλοσχερῆ σάρωση τῆς ἑλληνικότητας τῆς Δυτικῆς Θεσσαλίας ὁ ἰατρὸς Χρ. Δημάκης. Προηγεῖται συνάδελφός του, μάλιστα διευθυντὴς ὁλλανδικοῦ νοσοκομείου καὶ πολύδραστος ἐθνολογικὰ στὴν Ἑλλάδα, ὁ ἰατρὸς Γ. Νακρατζᾶς, κατὰ τὸν ὁποῖο οὔτε οἱ Χασιῶτες οὔτε οἱ Κουπατσαραῖοι, ἂν καὶ ἑλληνόφωνοι, εἶναι ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Διατυπώνει δὲ καὶ ἐπιφύλαξη γιὰ τοὺς Σαρακατσαναίους, ἂν καὶ τὴν ἑλληνικότητά τους δὲν ἀρνεῖται καὶ τὸ μίσθαρνο ὄργανο τῶν ρουμανικῶν κυβερνήσεων, ὅπως ἀναγράφεται καὶ στὶς ἐγκυκλοπαίδειες τῆς Ρουμανίας, ὁ G. Weigand, καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Λειψίας[65].

Τελευταῖα προβάλλεται παταγωδῶς σὰν "ἱστορικὸς" ὁ στερούμενος ἱστορικῶν σπουδῶν, ὑπότροφος τοῦ ρουμανικοῦ κράτους ἐπὶ Τσαουσέσκου, Γ. Ἔξαρχος. Ἐπιστρέφοντας στὴν Ἑλλάδα λησμονεῖ τὶς οἰκονομολογικὲς ἢ ἄλλες ἐξειδικεύσεις καὶ ἐπιδίδεται μὲ πάθος στὴ Βλαχοποίηση τῶν πάντων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου μὲ κύριο πληροφοριοδότη τὸν καθηγητὴ ρουμανικοῦ πανεπιστημίου Ioan Caragiani, τοῦ ὁποίου ἐνωρίτερα δοκιμάζει τὴ σκιαγράφηση σὰν προσωπικότητας τῆς Διασπορᾶς[66]. Ταυτόχρονα πλαστογραφεῖ ἐπιμελῶς τοὺς τίτλους τῶν δημοσιευμάτων του καὶ ἀποσιωπᾶ πλήρως τὴν ἀνθελληνικὴ δράση του.

Συγκεκριμένα ἀντικαθιστᾶ συστηματικὰ τὸν ὅρο Ρουμάνοι μὲ τὸν ὅρο Βλάχοι. Διότι τοὺς Βλάχους τῆς Ἑλλάδος ὁ Caragiani σὲ ὅλες τὶς συγγραφές του ἀποκαλεῖ Ρουμάνους[67]. Ἐπίσης ὁ Γ.Ἔ. δὲν φέρει στὴ δημοσιότητα τὸ παραμικρὸ στοιχεῖο ἀπὸ τὸν πρόλογο τοῦ βασικοῦ συγγράμματος τοῦ C. γραμμένο ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ P. Papahagi. Ἕνα σχετικὸ μὲ τὴ Θεσσαλία φανερώνει τὸν ἀθεράπευτο Μισέλληνα, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου (1878-1881) συνοδευόμενος ἀπὸ φανατισμένους ὁμοϊδεάτες του ἀρνησιπάτριδες ἐπισκέπτεται τοὺς Βλάχους τῆς Θεσσαλίας καὶ τοὺς ὑποκινεῖ ἐναντίον τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας μὲ τὸ ἑλληνικὸ βασίλειο τοῦ Δομοκοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Βλάχοι τὸν ἀποπέμπουν, καταφεύγει στὴν Ἰταλία ἐπιχειρώντας τὸν προσηλυτισμὸ στὶς ἀνθελληνικές του ἐνέργειες τοῦ πρωθυπουργοῦ

65. Μιχ. Ρωμανός, Ἀπόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴ καὶ τὴ γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων, *Τόμος εἰς μνήμην Γ. Κουρμούλη,* Ἀθήνα, 1988, 504 σημ. 68, 69, 70. Ν. Νακρατζᾶς, *Ἡ στενὴ ἐθνολογικὴ συγγένεια τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, Βουλγάρων καὶ Τούρκων,* Θεσσαλονίκη, 1988, 47, 67-68, 82-83. Παρατηρήσεις γιὰ Weigand καὶ συμπόρευση Νακρατζᾶ βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἐκδοχὲς ἐθνολογικῆς συνθέσεως νομοῦ Γρεβενῶν, *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου τῶν ἁπανταχοῦ Γρεβενιωτῶν,* Γρεβενά, 1994, 97 σημ. 75.

66. Βλ. ἐφημ. Ἀβδέλλα, 30-3-1988, 8.

67. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἑλληνόβλαχοι καὶ παραπληροφόρηση, *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Μετσοβίτικων Σπουδῶν,* Ἀθήνα, 1993, 469 σημ. 52.

Crispi, ἀρβανίτικης καταγωγῆς. Ὅμως, ματαιοπονεῖ. Διότι στὰ κατάβαθα τῆς ψυχῆς τοῦ "Ἰταλοῦ" διατηροῦνται δεσμοὶ μὲ τὴ γενέτειρα τῶν προγόνων του, τὴ μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα, ὅπως ἀποτυπώνονται στὴ συνέντευξή του στὸν Νεοκλῆ Καζάζη, στὴν ὁποία ὑπογραμμίζει τὰ ἑλληνικὰ δίκαια στὴ Β. Ἤπειρο καὶ Ἀλβανία![68]

Πράγματι ὁ Γ.Ἔ. ἐπανειλημμένως ὁμολογεῖ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων. Ἐν τούτοις χρησιμοποιώντας αὐτὴν σὰν ἐφαλτήριο πηδᾶ ἀσταμάτητα μὲ μοναδικὴ ἐπιδίωξη τὴν ἄρση τοῦ στίγματος τῆς συνεργασίας μὲ τὰ ἰταλικὰ στρατεύματα Κατοχῆς (1941 κ.ἑ.)[69] τῶν γνωστῶν ὡς Λεγεωναρίων, ἂν καὶ ζοῦν ἀκόμη ἀρκετοὶ αὐτόπτες μάρτυρες καὶ θύματα τῶν βιαιοτήτων καὶ κακουργημάτων, οἱ δὲ γραπτὲς μαρτυρίες παραμένουν ἀδιάψευστες. Ὁ καημὸς τοῦ Γ.Ἔ. γιὰ τὴν ἀπόσβεση τῆς μελανῆς σελίδας ἤ, τὸ φρικτότερο, τῆς προσδόσεως καὶ εὔφημης μνείας ἐξυπηρετεῖ μόνον "ρουμανικοὺς" κύκλους, νοσταλγοὺς τοῦ μειονοτικοῦ παρελθόντος, κερδοφόρου στοὺς ἐπιγόνους ἐντὸς τῆς Ρουμανίας, ὅπως δημόσια καταγγέλλεται ἀπὸ ρουμανικὰ ἁρμόδια ὄργανα[70], καὶ σὲ μερικοὺς ἐντὸς τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας, ἔστω καὶ μὲ τὴ μορφὴ ὑποτροφίας. Ἀλλὰ μετὰ τὴν αὐτονομιστικὴ κίνηση τῶν ρουμανισάντων γιὰ τὴν ἵδρυση τοῦ οὐτοπικοῦ Πριγκιπάτου τῆς Πίνδου καὶ τὴν ἀπόπειρα διαμελισμοῦ τῆς Ἑλλάδος ὅσοι προσδοκοῦν ἐπαναφορὰ μειονοτικοῦ καθεστῶτος ἂς συμβουλευθοῦν σχετικὲς ἀποφάσεις τοῦ Ο.Η.Ε. Ἐκπίπτουν τοῦ σκοποῦ. Οἱ Βλάχοι - Ἀρμάνοι ἄλλως τε στὴ συντριπτικὴ πλειονότητα ἤδη ἀπὸ τὸ 1913, ὅταν παρὰ τὴ δεδηλωμένη ἀντίθεσή τους περιπίπτουν σὲ κατάσταση ρουμανικῆς δικαιοδοσίας, ἐκπαιδευτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς, ἐξ αἰτίας τῆς ἀνοργανωσιᾶς καὶ τῆς ἀβελτερίας τῶν "ἁρμοδίων" τῶν ἑλληνικῶν ὑπηρεσιῶν, ἀποποιοῦνται ἔμπρακτα τὸν χαρακτηρισμὸ ὡς μειονοτικῶν στὴν πατρίδα τους καὶ ἀπορρίπτουν τὰ "προνόμια" καὶ τὰ "ἀργύρια"! Στοὺς δὲ Ἐφιάλτες – διότι ἡ Ἑλλάδα δὲν γεννᾶ μόνον Λεωνίδες – ἔδωσαν δέουσες ἀπαντήσεις.

Παρὰ ταῦτα ὁ Γ.Ἔ. δὲν παύει νὰ ἀναδύεται αἰλουρόμορφα. Ἀλλὰ κατὰ τὴν πρόσφατη παρουσίαση τοῦ συρράμματός του μὲ τίτλο "Αὐτοὶ εἶναι οἱ Βλάχοι"

68. Χρ. Χρηστοβασίλης, Ἡ ἐν Ἀλβανίᾳ κατάστασις, *Ἑλληνισμός*, 6, 1900, 259. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀλβανία, *Νέα Ἑστία*, Ἀφιέρωμα στοὺς λαοὺς τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, Χριστούγεννα 1994, 80-97.

69. Βασικὸ ἔργο παραμένει τοῦ Ἀθ. Ἰ. Χρυσοχόου, *Ἡ δρᾶσις τῆς ἰταλορουμανικῆς προπαγάνδας, Βιβλίον τρίτον,* Θεσσαλονίκη, 1951. Τὸ δὲ πλέον πρόσφατο δημοσίευμα γράφει ὁ Δημ. Ράπτης, Ἀντιστασιακά, *Ἐλασσονίτικος Τύπος,* Ἰούνιος 1994, 2. Ἡ βιβλιογραφία εἶναι μεγάλη.

70. Ach. G. Lazarou, The truth about the leaflet "Les Aroumains" (Les Macédo - Roumains) 1989. *On scientific truth about Macedonia,* National Technical University of Athens, 1993, 75.

αὐτοπαγιδεύεται. Ἀπρόσμενα προτείνει τὴ διδασκαλία τοῦ Βλάχικου γλωσσικοῦ ἰδιώματος, ἤτοι λειτουργία Βλάχικων σχολείων, ὅ,τι ἀκριβῶς διατυμπανίζουν ἐπὶ δεκαετίες σεσημασμένα κέντρα προπολεμικῆς προπαγάνδας τοῦ Ἐξωτερικοῦ καὶ ἐκπρόσωποί τους ὁμόσημοι τοῦ Ἐσωτερικοῦ, ποὺ ἀρνοῦνται τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων - Ἀρμάνων[71], ὁπότε σεσωφρονισμένως ἔπρεπε νὰ ἀντιμάχεται, ἂν πράγματι οἱ διακηρύξεις του γιὰ ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων εἶναι εἰλικρινεῖς καὶ δὲν ἀποτελοῦν τακτικὴ προκαλύψεως. Εἶναι ζήτημα εὐθύνης καὶ ἀπαίτηση τῶν καιρῶν.

Ἐξ ἄλλου εὔλογα – κατὰ τὴν Αἰκατερίνη Πολυμέρου - Καμηλάκη – προσκεκλημένη γιὰ τὴν παρουσίαση τοῦ βιβλίου του, ἡ πρόταση γιὰ διδασκαλία τοῦ Βλάχικου γλωσσικοῦ ἰδιώματος «ὁδηγεῖ σὲ συνειρμοὺς γιὰ παλιότερες περίεργες ἀπόψεις περὶ ὑπάρξεως μειονοτικῶν πληθυσμῶν βλαχικῆς καταγωγῆς στὸν ἑλληνικὸ χῶρο». Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἔνσταση, τὴν ὁποία δημοσίως εἶχε ἐκφράσει, δὲν περιέλαβαν στὰ δελτία τύπου τῆς ἑπομένης ἡμέρας, ἐπισημαίνει τὴν παράλειψη καὶ ζητεῖ ἀπὸ τὸν διευθυντὴ τῆς ἐφημερίδας, ποὺ προβάλλει τὸν Γ.Ἕ., τὴ δημοσίευση τῶν θέσεών της. Στὸ ἄρθρο, ποὺ ἔστειλε, γράφει μεταξὺ τῶν ἄλλων: «Ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ὅμως πλευρὰ δὲν μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ σοβαρὰ ἐκδηλωμένη σὲ ὁποιαδήποτε περίοδο τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας ἐπιθυμία βλαχικῶν πληθυσμῶν νὰ διδαχθεῖ στὰ σχολεῖα τους ἡ βλαχικὴ διάλεκτος. Ἀντιθέτως στὰ μεγαλύτερα κέντρα τῶν Βλάχων (Μοσχόπολη, Βλάστη, Βλαχοχώρια τῆς Πίνδου, Κοζάνη, Ἐλασσόνα) ἄκμασαν ἑλληνικὰ σχολεῖα. Σὲ ὅλη, ἐπίσης, τὴν Εὐρώπη Βλάχοι ἔμποροι ἵδρυσαν Σχολεῖα ὅλων τῶν βαθμίδων καὶ διέδωσαν τὴν ἑλληνικὴ παιδεία. Εἶναι τουλάχιστον ἀνιστόρητο νὰ προτείνεται ἡ διδασκαλία μιᾶς γλώσσας χωρὶς γραπτὴ παράδοση, μὲ φτωχὸ λεξιλόγιο καὶ περιορισμένη χρήση»[72]. Ἀναντίρρητα δὲ καὶ ἀνιστόρητο εἶναι καὶ ἀδιανόητο θὰ ἦταν, ἂν ἐπιθυμοῦσαν, ἐνῶ εἶναι Ἕλληνες, ὅπως παραδέχεται καὶ ὁ Γ.Ἕ., νὰ διδαχθοῦν τὸ κατάλοιπο τῆς ξενικῆς Κατοχῆς, τοῦ ὁποίου ἡ χρησιμότητα καὶ ἀποστολὴ ὡς ἐπικουρικοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου λήγει ταυτόχρονα μὲ τὸν τερματισμὸ τῆς ρωμαιοκρατίας. Ἐπὶ πλέον εἶναι διαπιστωμένο ὅτι ἡ λειτουργία Βλαχικῶν σχολείων ἀποσκοπεῖ ἀπώτερα στὴ διαμόρφωση ξεχωριστῆς Βλαχικῆς ἐθνότητας, συνακόλουθα δὲ καὶ

71. Ὅπως ὁ Γεώργιος Παδιώτης. Βλ. Gheorghe Padiotu, Fierbere in Balcani, *Cuvantul Romanesc,* Martie 1991, 20, ὅπου ἐπιπροσθέτως ὁμιλεῖ καὶ γιὰ γενοκτονία τῶν Βλάχων στὴν Ἑλλάδα, ὄχι μόνον πολιτισμικὴ ἀλλὰ καὶ ἐθνική! Ἐπίσης *Cuvantul Romanesc,* Septembrie 1990, 24 καὶ *Zborlu a nostru,* 19, 1988, 69. Ὀρθότατα ἀντικρούεται ἀπὸ τὸν Δ. Μ. Σίκο μὲ ἀρθρογραφία στὶς τρικαλινὲς ἐφημερίδες. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βλαχολογία καὶ ἐρασιτεχνισμός; *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο,* 1990, 267-273.

72. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, TEL. 9316350, 26-1-1995, 13:36.

ἀντίστοιχης ἐθνικῆς συνειδήσεως, δηλαδὴ τελικὰ ἐπιφέρει τὸν ὁριστικὸ ἀφελληνισμό. Αὐτὸ πρὸ πάντων ἐπιβάλλεται νὰ προσέξουν ὅσοι καλοπροαίρετα καὶ συναισθηματικὰ παρασύρονται. Ἑπομένως παρόμοιες προτάσεις εἶναι ἀνεπίτρεπτες, διότι ἐπιπροσθέτως ἡ ἀποδοχή τους μόνον ἐθνικὲς περιπέτειες καὶ ζημίες ἐπιφυλάσσουν, μὲ πρῶτα θύματα, ὅπως πάντοτε, οἱ ἴδιοι οἱ Βλάχοι. Ἡ δὲ ἐπίμαχη πρόταση τοῦ Γ.Ἕ., ἡ ὁποία δημοσιοποιεῖται ἀκριβῶς καθ' ὃν χρόνον Ἐπιτροπὴ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως ἑτοιμάζει τὴν Ἔκθεση γιὰ τοὺς Βλάχους καὶ ἀσμένως ἀναζητεῖ ἐρείσματα γιὰ τὴν ἔνταξή τους σὲ Μειονότητα, παρωθεῖ τὸν ἀκροατὴ ἢ ἀναγνώστη στὴν ὑποψία συμπορεύσεως τοῦ προτείνοντος τὴ διδασκαλία τοῦ Βλάχικου ἰδιώματος μὲ τοὺς ξένους μειονοτικοὺς παράγοντες, δοθέντος ἄλλως τε ὅτι ὁ Γ.Ἕ. εἶναι, πρώιμα μάλιστα, ἀποδέκτης σχετικοῦ προσωπικοῦ ἐγγράφου τοῦ Γραφείου τῶν Μειονοτικῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ποὺ ἑδρεύ-ει στὸ Δουβλίνο.

Τὴ διδασκαλία τοῦ Βλάχικου ἰδιώματος ἐμφανίζει σὰν αἴτημα μὲ σειρὰ ὑπομνημάτων, καταχωρισμένων συνάμα σὲ συρράμματά του, ποὺ ἀποστέλλει κιόλας σὲ διεθνεῖς Ὀργανισμούς, καὶ ὁ "Βελεστινλῆς" Γιαννάκης Ντόντος, μολονότι τὸ 1973 συνυπογράφει τὸν χαρακτηρισμὸ τῶν ρουμανικῶν σχολείων, τῶν ὁποίων ὑπῆρξε τρόφιμος, ὡς "θλιβερὸν γεγονός"[73]. Τὸ δὲ νέο δεῖγμα ἑλληνικῆς γραφῆς του ἐπαληθεύει τὸν χαρακτηρισμὸ ἀποδεικνύοντας τὸν ἴδιο τόσο ἀνελλήνιστο[74], ὥστε νὰ τρίζουν τὰ ἐξαγιασμένα ὀστᾶ τοῦ ἐθναποστόλου καὶ ἐθνεγέρτη Ρήγα Βελεστινλῆ, τοῦ ὁποίου τὰ ἑλληνικὰ σὲ καιροὺς φρικτῆς σκλαβιᾶς εἶναι ἀξιοζήλευτα, ὅπως καὶ ἡ ἑλληνοπρεπὴς παρουσία του, πάντοτε πρωταγωνιστικὴ γιὰ τὸ καλὸ τῶν ἀδελφῶν του Ἑλλήνων, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ξενικὲς λαλιές τους, καὶ ὅλων τῶν ὑποδούλων λαῶν. Ὁ Ρήγας, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Ντόντος δῆθεν κόπτεται, βδελύσσεται Βλάχους τύπου Ντόντου καὶ ὁμοίων του χειμαζομένων σὲ κρίσιμες στιγμὲς πανεθνικοῦ ἐγερτηρίου. Διότι ὁ Ρήγας θυσιάζει καὶ τὴ ζωή του γιὰ τὴν Ἑλλάδα, στοὺς δὲ πνευματικοὺς ἀγῶνες καὶ στὶς συνεχεῖς δραστηριότητες γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀναγέννηση καὶ ἀποτίναξη τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ ἐκφράζεται ἀποκλειστικὰ στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα. Δίνει τὸ τελειότερο παράδειγμα Ἕλληνα πατριώτη. Προσφυέστατα, ὅπως ἀποκαλύπτει ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου C. C. Giurescu[75], γιὰ τὸν ρουμανικὸ λαὸ ὁ ὅρος *Κουτσόβλαχος* σημαίνει *Ἕλληνας!*

---

73. Βλ. Γ. Ντόντος - Γ. Παπαθανασίου, *Τὸ Περιβόλι. Ἡ ἀετοφωλιὰ τῆς Πίνδου,* Θεσσαλονίκη, 1973, σ. 68.

74. Γιαννάκης Ντόντος, *Ἀρμανάμια (Ἡ Βλαχουργιὰ) καὶ ἡ ἱστορία τῶν ἀρματωλῶν καὶ καπεταναίων,* Βελεστίνο, 1992, μὲ τὸ ὁποῖο ἐκτίθεται ἀνεπανόρθωτα ἐξ αἰτίας τῆς ἀνορθογραφίας, ἀσυνταξίας, ἀκρισίας καὶ πλαστογραφίας τῶν τίτλων τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Caragiani, Picot κ.ἄ.

75. C. C. Giurescu, *Istoria Bucurestilor,* Bucuresti, 1979, 220. Πβ. P. Năsturel, Koutsovalaque. Recherche

Ἕλληνες ἀναδεικνύονται καὶ χάρη στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τοῦ Βλάχικου γλωσσικοῦ ἰδιώματος μὲ τεκμήρια ἀδιάσειστα, ποὺ δικαιώνουν τὴν ἀξιοσημείωτη γλωσσολογικὴ ἐπίδοση, ἄρθρα στὸν ἡμερήσιο καὶ περιοδικὸ τύπο, ἰδίως αὐτοτελῆ ἢ σὲ ἀνάτυπα μελετήματα[76], καθὼς καὶ διδακτορικὲς διατριβές[77], μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὑπάρχουν πλέον καὶ στὴν Ἑλλάδα εἰδικευμένοι ρωμανιστές - βαλκανολόγοι, ἰχνευτὲς καὶ ἐκτιμητὲς τῶν ρωμαϊκῶν ἐπιδράσεων αἰώνων στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο. Ἐξ ἴσου δὲ σπουδαία, ἐνδιαφέρουσα καὶ ἐπωφελὴς ἐπιστημονικὰ καὶ ἐθνικὰ εἶναι καὶ ἡ ἔρευνα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, τὰ ὁποῖα ἤδη πρὸ ὀγδόντα ἐτῶν οἱ Βρεταννοὶ Wace- Thompson θεωροῦν ἑλληνικά[78].

Ἕλληνες, χωρὶς ἐπιφυλάξεις, ἀναγνωρίζουν τοὺς Βλάχους - Ἀρμάνους οἱ Θεσσαλοὶ Δ. Π. Ἀνέστης (1961), Κ. Ἀναγνωστόπουλος, Β. Καϊμακάμης, Μαρία Μαντικοῦ (1994) κ.ἄ. Ἀσφαλῶς ποτὲ δὲν βλέπουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας κείμενα, ποὺ δὲν ἀφήνουν περιθώρια γιὰ παρατηρήσεις, πάντοτε ἐποικοδομητικὲς καὶ βελτιωτικές[79]. Συμφέρει δὲ στοὺς συγγραφεῖς νὰ τὶς ἀξιοποιοῦν καὶ νὰ μὴ ἐμμένουν στὶς θέσεις τους μὲ τὴν ἐσφαλμένη ἀντίληψη τῆς δῆθεν μειώσεως τοῦ προσωπικοῦ γοήτρου. Πασίγνωστο ἄλλως τε εἶναι τὸ γνωμικὸ "ἕτερος ἐξ ἑτέρου σοφός".

étymologique, *Etudes Roumaines et Aroumaines,* Paris, 1991, 91, σημ. 16. Γιὰ τὸν δεύτερο βλ. τὰ δέοντα στὴν ἐφημ. *Ἡ Ἀβδέλλα,* 27-6-1987, 3.

76. Ἀχ.Γ. Λαζάρου, Τρία ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων, *Θεσσαλικὰ Χρονικά,* 11, 1976, 267-277. Ὁλοσσὼν - Ἐλασσών, *Ἱστορία Εἰκονογραφημένη,* 175, 1983, 12-14. Γλωσσικὲς μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων, *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο,* 1987, 257-271. Aroumain bana: est - il un héritage aborigène? *ΣΤ΄ Διεθνὲς Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης,* Ἑλληνικὲς ἀνακοινώσεις, Ἀθήνα, 1990, 403-435.

77. Βλ. διατριβὲς Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ν. Κατσάνη, Ἀντ. Μπουσμπούκη, Κων. Ντίνα κ.ἄ.

78. A.J.B. Wace and M.S. Thompson, *The Nomads of the Balkans,* London, 1914. Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ Σαμαρίνα μέσα ἀπὸ τὸν φακὸ τῶν Wace καὶ Thompson. Πολιτιστικὸς Σύλλογος Σαμαρίνας.* Ἀθήνα 2007, 46. Προσιτὸ ἤδη χάρη στὴ μετάφραση τοῦ Φιλολογικοῦ Ἱστορικοῦ Λογοτεχνικοῦ Συνδέσμου (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.) Τρικάλων, 1989. Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἱστορία τοῦ βλάχικου Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ, *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο,* 1988. Ἀνάτυπο Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, Ἰωάννινα, 1988, σημ. 389, Β΄ ἔκδοση, Ἀθήνα, 1989, 57. Achille G. Lazarou, La singularité des Aroumains dans leur poésie populaire, *Balkan Studies,* 28, 2, 1987, 379 σημ. 43. Ἀνάτυπο Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, Athènes, 1989, 13, σημ. 43. Ἐπίσης Beiträge zur sprachlichen, literarischen und Kulturellen. Vielfalt in den Philologien… Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1992, 640-656.

79. Συνήθως συγχέουν ἢ ταυτίζουν τοὺς Ἀσανίδες Βλάχους μὲ τοὺς Βλάχους τῆς Ἑλλάδος, μάλιστα καὶ τῆς Θεσσαλίας, ἐξ αἰτίας τοῦ λάθους τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ N. Iorga, ποὺ ἀντὶ τοῦ Τιρνόβου τῆς Βουλγαρίας θεωρεῖ τὸν Τύρναβο Θεσσαλίας ὡς κέντρο, ἑστία, τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ 1185. Πβ. καὶ Μαρία Μαντικοῦ, Βλάχοι, οἱ γνωστοί μας ἄγνωστοι, *Reporter,* 31-7-1994, 25α.

Ἡ Θεσσαλία πρωτοπορεῖ καὶ εὐτυχεῖ στὴν ἐπιστημονικὴ διερεύνηση τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων καὶ τοῦ ὅλου Βλαχικοῦ ζητήματος. Διότι τέκνα της διαπρέπουν πραγματώνοντας βλαχολογικὲς σπουδὲς στὸ Ἐξωτερικὸ καὶ παράλληλα ἐμβαθύνουν μελετώντας στὸ Ἐσωτερικό, ὥστε οἱ συγγραφές τους μὲ σαφήνεια, πειστικότητα καὶ τεκμηρίωση καθιστοῦν ἀδιαμφισβήτητη τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων. Μεταξὺ τῶν θέσεων, οἱ ὁποῖες διατυπώνονται ἀπὸ διακεκριμένους Θεσσαλούς, οἱ σπουδαιότερες καὶ ἀπόλυτα παραδεκτὲς εἶναι τρεῖς. Ἡ πρώτη ἀνήκει στὸν πρῶτο Νεοέλληνα ἱστορικὸ Κωνσταντῖνο Κούμα, Λαρισαῖο, ἡ δεύτερη στὸν Καρδιτσιώτη Χρ. Καλοκαιρινὸ καὶ ἡ τρίτη στὸν Βολιώτη Ἀπ. Ἐ. Βακαλόπουλο.

Ὁ Κούμας χάρη στὶς λαμπρὲς σπουδές του σὲ γερμανικὰ πανεπιστήμια γνωρίζει τὰ πορίσματα τῆς γερμανικῆς ἐπιστήμης[80] μὲ ἀφετηρία τὶς τόσο πρώιμες ἀπόψεις τοῦ I. Leunclavius καὶ συγχρονικὰ εἶναι κοινωνὸς τῶν θέσεων τοῦ J. Kopitar, πατέρα, κατὰ τὸν Δανὸ Kr. Sandfeld[81], τῆς Βαλκανολογίας, τῆς ὁποίας ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα στοιχεῖα, ἤδη τὸ 1828, συνιστοῦν οἱ Βλάχοι. Εὔλογα δὲ τοὺς ἀγνοεῖ, ἀλλὰ μελετᾶ σοβαρὰ ὁ Κούμας[82].

Κατὰ τὸν Χρίστο Καλοκαιρινὸ (1855-1944/5), καταγόμενο ἀπὸ τὸν Ἅγιο Γεώργιο τοῦ νομοῦ Καρδίτσας, γλωσσομαθέστατο, κάτοχο ἑπτὰ γλωσσῶν, γαλλικῆς, ἀγγλικῆς, γερμανικῆς, ἰταλικῆς, ἀραβικῆς, τουρκικῆς…, μετεκπαιδευμένο στὸ Παρίσι[83], «τὸ ἑλληνολατινικὸν γλωσσικὸν ἰδίωμα, ὅπερ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἁπλῶς ἡ οἰκιακὴ γλῶσσα μέχρι σήμερον, ἰδίᾳ εἰς τὰ ΝΔ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας…», χρησιμοποιοῦν «οἱ λεγόμενοι Κουτσόβλαχοι. Οὗτοι πλὴν τῆς γλώσσης, κατὰ τὰ λοιπὰ εἶναι γνήσιοι Ἕλληνες, ἔχουσιν ἀκμαῖον τὸ ἑλληνικὸν αἴσθημα, ἀλώβητα τὰ πάτρια, τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἑλληνικὴν συνείδησιν ἀνεπηρέαστον, τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν ἀκραιφνῆ πρὸς τὴν κλασσικὴν Ἑλλάδα… Φέρουσιν ἅπαντα τὰ φυλετικὰ ἰδιώματα τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτηρισμοῦ, τῆς ἰδιοφυΐας καὶ τῆς ἐλευθεριότητος μετὰ τῆς πρὸς τὴν ἐμπορίαν κλίσεως καὶ μετὰ τῆς πρὸς τὴν γενέτειρα πατρίδα διαπύρου ἀφοσιώσεως…»[84].

80. Πολυχρ. Ἐνεπεκίδης, Ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Κωνσταντίνου Κούμα. Τὸ Ἡμερολόγιο ἑνὸς φυλακισμένου, *Θεσσαλικὰ Γράμματα,* 1-15, 1975, 13-14.

81. Πβ. G. Drettas, Problèmes de linguistique balkanique, *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris,* LXXXI, 257, 280.

82. Κούμας, ἔ.ἄ., 530-531. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Κ. Κούμας (1777-1836), διδάσκαλος τοῦ Γένους καὶ ἐπίκαιρος ἐθνολόγος, *Ἐλευθερία* (Λαρίσης), 26-1-1986.

83. Φώτης Νικ. Βογιατζῆς, Ὁ παλιὸς ἱστορικὸς τῆς Καρδίτσης Χρῆστος Γ. Καλοκαιρινὸς (1855 - 1944-5), *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Μελετῶν Καρδίτσης,* Ἀθήνα, 1991, σ. 147-156.

84. Πβ. *Θεσσαλικὴ Φωνὴ* (Καρδίτσας), 28-4-1928, ἀρ. φύλ. 1302.

Ὁ Ἀπόστολος Βακαλόπουλος τονίζει ὅτι ἡ μακραίωνη ρωμαιοκρατία «δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ μὴ ἐπηρεάσει τοὺς κατοίκους» τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Προσθέτει δὲ ἐπίσης ἐμφαντικά: «Τὴν ἀπόδειξη μᾶς τὴ δίνει ὁ σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἰωάννης Λυδὸς στὸ "Περὶ ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας" ἔργο του, ὅπου γράφει ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἂν καὶ οἱ περισσότεροι ἦσαν Ἕλληνες, μιλοῦσαν τὰ λατινικά, "πρὸ πάντων οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι", ἦταν δηλαδὴ λατινόφωνοι ἢ καὶ δίγλωσσοι». Αὐτούς, λοιπόν, βλέπει νὰ ἐπιβιώνουν ὡς Βλάχοι, «ποὺ κατὰ τὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς παρουσιάζονται νὰ κατοικοῦν στὶς δυτικὲς ἑλληνικὲς χῶρες ὡς καὶ σ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν περιοχὴ τῶν Ἀγράφων καὶ τῶν ὁποίων τὸ λατινόφωνο γλωσσικὸ ἰδίωμα περιορίζεται μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων…». Ἐκτὸς τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ ὁ Βακαλόπουλος παραδέχεται καὶ τὸν Κούμα: «Τὴν ἄποψη τοῦ ἐκλατινισμοῦ τῶν ἐντόπιων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τὴ διατύπωσε πρὶν ἀπὸ 150 χρόνια κιόλας ὁ πρῶτος Νεοέλληνας ἱστορικός, ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας (1777-1836) μὲ πολὺ ἁπλοὺς καὶ πειστικοὺς συλλογισμοὺς ἀλλὰ τὸ ἔργο του δὲν μελετήθηκε ἔκτοτε συστηματικὰ καὶ οἱ παρατηρήσεις του πέρασαν ἀπαρατήρητες καὶ ἀνεκμετάλλευτες»[85].

Δυστυχῶς ἀνεκμετάλλευτες περνοῦν ἀκόμη οἱ ἀπόψεις καὶ τοῦ Ἰ. Λυδοῦ καὶ τοῦ Κ. Κούμα καὶ τοῦ Χρ. Καλοκαιρινοῦ καὶ τοῦ Ἀπ. Βακαλόπουλου καὶ νεωτέρων ἐγκρίτων εἰδικῶν ἐπιστημόνων, δοθέντος ὅτι Θεσσαλοὶ μὴ εἰδικοί, ἐρασιτέχνες, ἐμπειρικοί, μερικοὶ δὲ καὶ χωρὶς κανένα πανεπιστημιακὸ πτυχίο ἀλλὰ ἁπλοὶ ἀπολυτηριοῦχοι μέσης ἐκπαιδεύσεως, ὅπως ὁ Ἀλ. Κελέσης, ματαιόδοξα, ἀπερίσκεπτα καὶ ἀνεύθυνα γνωματεύουν κομπογιαννίτικα προέλευση τῶν Βλάχων ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος, βορρᾶ, ἀνατολή, δύση, καὶ γίνονται – ἐλπίζομε – ἀνεπίγνωστα νεροκουβαλητὲς σὲ ξένους μύλους, κέντρα προπαγανδῶν, ποὺ ἐφαρμόζουν τὰ πάντα γιὰ τὴν ἀποδυνάμωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὲ τὴν πολυσχιδῆ προσπάθεια ἀποσπάσεως ἀπὸ αὐτόν, τεχνηέντως καὶ βαθμιαίως,

85. Πβ. Ἀπ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ,* Α΄, Θεσσαλονίκη, 1961, σ. 36. *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὸ 1912,* Ε.Μ.Σ., Θεσσαλονίκη, 1983, 49-50. Βλ. καὶ Δ. Π. Δημόπουλος, *Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἑλλήνων,* (Ἀθήνα), 1994, ὁ ὁποῖος ἀποσιωπᾶ στὴ σελ. 234, σημ. β) τὴν ἀποδοχὴ ὡς ἔγκυρης μαρτυρίας τοῦ χωρίου τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ ἀπὸ τὸν Ἀπ. Βακαλόπουλο, μολονότι προηγεῖται τῶν Κατσουγιάννη καὶ Λαζάρου. Ἀγνοεῖ δὲ τὴν ἐνδιαφέρουσα ξένη βιβλιογραφία γιὰ τὸν Ἰωάννη Λυδό. Ἡ σημείωση ἀποτελεῖ ἐπιστημονικὴ καθυστέρηση. Ἐξ ἴσου σφάλλεται στὴ σελ. 235, σημ. δ), ὅπου συναποδέχεται μὲ τὸν Δ. Βαγιακάκο, ὅτι οἱ Βλάχοι - Ἀρμάνοι εἶναι φορεῖς σλαβικῶν στοιχείων, ἐφ' ὅσον τὰ σλαβικὰ στοιχεῖα τῆς ἀρωμουνικῆς εἶναι ὀλιγαριθμότερα ἐκείνων τῆς νεοελληνικῆς.

Βλάχων, Σαρακατσαναίων, Κουπατσαραίων, Καραγκούνηδων, Χασιωτῶν, Ἀγραφιωτῶν…, ἐνῶ τὰ τεκμήρια τῆς αὐτοχθονίας καὶ τῆς ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων καὶ ὅλων τῶν ἄλλων εἶναι πανίσχυρα, πειστικὰ καὶ προσιτά, θησαυρισμένα καὶ δημοσιευμένα μὲ τὴν πρόνοια, φροντίδα, ἐπιμέλεια καὶ δαπάνη τῆς Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἑταιρείας τῶν ἐν Ἀθήναις Θεσσαλῶν, τοῦ Φιλολογικοῦ Ἱστορικοῦ Λογοτεχνικοῦ Συνδέσμου (Φ.Ι.ΛΟ.Σ.) Τρικάλων, τῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Λαογραφικοῦ Μουσείου Λαρίσης καὶ τῶν ἀντιστοίχων σωματείων τῶν ὑπολοίπων πόλεων καὶ κωμοπόλεων τῆς Θεσσαλίας.

Ἐνδεχομένη συνέχιση τῆς ἀναμείξεως ἀμυήτων σὲ διεπιστημονικὰ θέματα μὲ τὶς τρέχουσες ἐθνολογικὲς σκοπιμότητες σημαίνει ἀποκοτιὰ μὲ ἀπροσδιόριστες ἐπακριβῶς ἐπιπτώσεις, ὁπωσδήποτε δὲ ἐπιζήμιες ἐθνικά. Στῶμεν καλῶς!

ΠΡΑΚΤΙΚΑ Α΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΡΔΙΤΣΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ. ΕΚΔΟΣΗ ΛΑΪΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ “Η ΑΘΗΝΑ”. ΚΑΡΔΙΤΣΑ 1996, 83-98.

ΕΚΔΟΧΕΣ ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΥΝΘΕΣΕΩΣ ΝΟΜΟΥ ΓΡΕΒΕΝΩΝ

Ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Σορβόννης André Mirambel[1], ὁ κατ' ἐξοχὴν εἰδικὸς τῆς νεοελληνικῆς διαλεκτολογίας, μετὰ ἐπιτόπιες ἔρευνες στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο ἐπὶ τρεῖς τοὐλάχιστον δεκαετίες, συμπεραίνει ὅτι στὴν Ἑλλάδα τοῦ 1957 οἱ γλῶσσες ἢ γλωσσικὰ ἰδιώματα, ποὺ ὁμιλοῦνται πέρα τῆς ἑλληνικῆς, ὅπως ἀρβανίτικα, ἀρμένικα, βλάχικα, σλαβωνικά, τουρκικά, τσιγγάνικα κ.ἄ. μόλις φθάνουν τὸ ποσοστὸ 3,20%.

Δέκα πέντε περίπου χρόνια ἀργότερα, ὁ συμπατριώτης τοῦ Mirambel καὶ συνάδελφός του στὴ Σορβόννη André Blanc συγγράφοντας τὸ περιεκτικὸ βιβλίο *«Γεωγραφία τῶν Βαλκανίων»,* τῶν πανεπιστημιακῶν ἐκδόσεων τῆς Γαλλίας, πληροφορεῖ τοὺς ἀναγνῶστες ὅτι *«τὸ κράτος τὸ πιὸ ἑνιαῖο, τὸ πιὸ ὁμογενὲς εἶναι τὸ ἑλληνικό». («L' état le plus uni, le plus homogène est le grec»)*[2].

Ἐν τούτοις βλέψεις στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, ἀκόμη καὶ τοῦ νομοῦ Γρεβενῶν, ἔχουν ὅλοι οἱ γείτονες καὶ ὄχι μόνον αὐτοί. Ἂν καὶ φαίνεται ἀδιανόητο δὲν ἀπέχουν οὔτε οἱ Σκυπιτάροι[3]. Σὲ συλλογικὴ ἔκδοση ὁμάδας συγγραφέων, τῶν ὁποίων προΐστανται οἱ καθηγητὲς τοῦ πανεπιστημίου Τιράνων S. Pollo καὶ A. Puto[4], ἐμφανίζεται καὶ ἡ Δυτικὴ Μακεδονία, μάλιστα παραστατικὰ μὲ χάρτη, ἰλλυρίζουσα[5]. Ἀνάγοντας δὲ τὶς σκυπιταρικὲς ρίζες στοὺς Ἰλλυριοὺς – παρὰ τὴν ἀντίθεση τῶν ἐγκριτοτέρων Βαλκανολόγων (Vl. Georgiev[6], I.I. Russu[7], Al. Rosetti[8], M.D. Savić[9], P.H. Stahl[10]) ἐγγράφουν ὑποθῆκες γιὰ διεκδικήσεις καὶ τῶν κοιτί-

---

1. A. Mirambel, *Introduction au grec moderne,* 2e éd. rev. et corr., Paris 1957, 25.
2. A. Blanc, *Géographie des Balkans,* P.U.F., Que sais-je?, Paris 1971, 50.
3. Γιὰ τὴν ἐτυμολογία βλ. *Παρνασσός,* 34, 1992, 407, σημ. 27, 28, 29.
4. Βλ. σχόλια καὶ ἀναιρετικὴ τεκμηρίωση Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης (212 π.Χ.), *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1989 (Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν), 237. Ἐπίσης ἀνάτυπο Ἐπιτροπῆς ἐνημερώσεως γιὰ τὰ ἐθνικὰ θέματα καὶ *Πρακτικὰ Α΄ Ἀρχαιολογικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ συνεδρίου Αἰτωλοακαρνανίας.* Ἔκδοση [Ἀθήνα] 1991, 91.
5. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός,* Ἀθήνα 1988, 23 σημ. 35. Ἐπίσης παρατηρήσεις τοῦ καθηγητοῦ Φωτίου Μ. Πέτσα, *Μακεδονικά,* 10, 1974, 417.
6. Πρβλ. *Actes du premier Symposium International de Thracologie...* Rome 1977, (Milano 1978), 90, ὅπου ὁ Georgiev ἐμμένει: «Je precise que l' albanais ne provient pas de l' illyrien».
7. I. I. Russu, *Ilirii, Istoria - limba si onomastica - romanizarea,* Bucuresti 1969, 151-152. Ἐπίσης I. I. Russu, *Etnogeneza Românilor,* Bucuresti 1981, 71 κ.ἑ., ἰδίως 452, ὅπου συμπεραίνει: «En conclusion, il semble que la thèse sur la descendance des Albanais des Illyriens non romanisés a peu de chances d' être verifiée».

δων τῶν δῆθεν προγόνων τους ἢ γιὰ πλεονεκτήματα διαπραγματευτικά.

Σὲ πρόσφατο διεθνὲς συνέδριο[11], στὸ ὁποῖο ἔλαβαν μέρος 14 χῶρες, Τοῦρκος σύνεδρος, ὁ A. Suslu, ἐνώπιον ὅλων τῶν εἰσηγητῶν καὶ τῶν παρισταμένων ἐπισήμων καὶ ἐλευθέρων ἀκροατῶν, παρουσιάζεται μὲ προσποιητὴ ἀπορία καὶ θέτει τὸ ἐρώτημα: *«Τί ἀπέγιναν καὶ οἱ Τοῦρκοι τῆς Μακεδονίας;»*. Ὑπαινίσσεται τάχα τοὺς ἑλληνοφώνους μουσουλμάνους, τοὺς Βαλαάδες τῶν ὁποίων ἡ παρουσία καὶ ἡ προέλευση καὶ ἡ τύχη εἶναι πλέον γνωστή[12]. Ἐξ αἰτίας τῆς ἀνταλλαγῆς πληθυσμῶν ἐγκαταλείπουν τὸ νομὸ Γρεβενῶν καὶ γενικὰ τὴ Μακεδονία καὶ ἀναχωροῦν γιὰ τὴ Μικρὰ Ἀσία, παρὰ τὴ θέλησή τους καὶ παρὰ τὴν παντελῆ ἄγνοια τῆς τουρκικῆς γλώσσας, ἰδίως δὲ παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι φυλετικῶς δὲν εἶναι Τοῦρκοι. Πράγματι οἱ διασημότεροι σύγχρονοι τουρκολόγοι (Eugène Pittard[13], N. Beldiceanu[14], B. J. Slot[15]) ἀναφερόμενοι στοὺς μουσουλμάνους τῶν Βαλκανίων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς τὸν ὅρο *«Τοῦρκος»* θέτουν ἐντὸς εἰσαγωγικῶν. Διότι σύμφωνα μὲ τὶς ἱστορικὲς πηγές, πρὸ πάντων τουρκικές, πρόκειται γιὰ ἐξισλαμισμένους αὐτόχθονες. Ἐνδεχομένως πάλιν προσποιεῖται ὁ σύνεδρος Suslu

8. Πρβλ. *Studia Albanica,* 1, 1969, 134, ὅπου ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Al. Rosetti ἀποκλείει ἐντοπιότητα καὶ ἰλλυρικὴ συνεπῶς προέλευση τῶν Σκυπιτάρων: «Quant à l' habitant primitif des ancêtres des Albanais, leur terminologie de la navigation et de la pêche, qui sont empruntées, prouve d' une manière indubitable qu' ils sont arrivés tard sur le littoral maritime».

9. Πρβλ. *Actes du troisième Symposium International de Thracologie* …, Roma 1982, 250: «Quant à la thèse qui prétend voir dans l' albanais la filiation du groupe illyrien, elle reste – à notre avis – sans fondement…».

10. P. H. Stahl, *Ethnologie de l' Europe du Sud - Est. Une Anthologie,* Paris – La Haye 1974, 92 ὅπου τοὺς Ἀλβανοὺς φέρει θρακικῆς καταγωγῆς. Ἰλλυρικὴ καταγωγὴ τῶν Ἀλβανῶν ἀπορρίπτει καὶ ὁ πανιλλυριστὴς Hans Krahe. Τὴν ἄποψή του ἐπισημαίνει ἤδη ἀπὸ τὸ 1927 ὁ H. Louis, ὥστε καὶ «νεότερες φιλολογικὲς ἔρευνες δὲν παραδέχονται ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ κατάγονται ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριούς», κατὰ τὴ διατύπωση τοῦ Δ. Εὐαγγελίδη, *Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἠπείρου καὶ ἄλλα μελετήματα,* Ἰωάννινα 1962, 5. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Προσωπογραφία Ἀρβανιτῶν, *Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν*, Α΄α΄, 1988, 653 κ.ἑ.

11. Συμπόσιο «Μοῦδρος 92» καὶ «Παῦλος Μελᾶς 92» τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς Στρατιωτικῆς Ἱστορίας.

12. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι,* ἐν Ἀθήναις 1939, 58. Μ. Καλινδέρη, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τοῦ θέματος τῶν Βαλαάδων, *Μακεδονικά,* 17, 1977, 315-366.

13. E. Pittard, Les peuples que les Turcs ont amenés dans les Balkans, *Revue Internationale des Etudes Balkaniques,* 1-2, 1935, 533: «N' oublions pas, lorsque nous écrivons le mot «turc» que, sous ce vocable, nous trouvons des populations autochtones balkaniques islamisées pour des causes diverses…».

14. Πρβλ. *Byzantion,* 53, 1983, 131: «Au milieu du XVe siècle le vocable «türk» ne peut guère être interprété au sens ethnique».

15. B. J. Slot, *Archipelagus turbatus. Les Cyclades entre colonisation latine et occupation ottomane c. 1500-1718,* , Printed in Belgium 1982, 3: «… il faudra bien tenir à l' esprit que la majorité des «Turcs» que nous rencontrerons dans le présent ouvrage ne sont guère des Turcs dans le sens ethnique mais sur-

ἀναζήτηση «τῶν περὶ τὸν Βαρδάρειον Τούρκων», ποὺ μνημονεύονται στὰ σιγίλλια τοῦ Βασιλείου Β΄, ἀπολυμένα τὸ 1020 ὑπὲρ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος μετὰ τὸ πέρας τῶν βουλγαρικῶν πολέμων. Ἀλλὰ κατὰ τὸν R. Janin νοοῦνται Οὖγγροι[16]. Οἱ Τοῦρκοι ἄλλως τε δὲν εἶχαν ἕως τότε πατήσει τὴ Μακεδονία οὔτε κἂν τὴ Μικρὰ Ἀσία!

Οἱ κατ' εὐθεῖαν βόρειοι γείτονες μὲ τὴν ἐθνωνυμία εἴτε τῶν Σέρβων εἴτε τῶν Γιουγκοσλάβων δὲν παύουν νὰ διεκδικοῦν τὴ Μακεδονία ἕως τὴν Πίνδο, τὰ Χάσια καὶ τὸν Ὄλυμπο. Ὁ Τρινιεγκόρσκυ τῶν παραμονῶν τοῦ β΄ παγκοσμίου πολέμου εἶναι ἀποκαλυπτικός[17]. Μεταπολεμικὰ μεταμορφώνονται σὲ *«Μακεδόνες»* καὶ συνεπῶς μηχανεύονται νομιμοποίηση τῆς διεκδικήσεως ὅλης τῆς Μακεδονίας[18].

Ὁπωσδήποτε πλανῶνται πλάνην οἰκτρὰν ὅσοι νομίζουν ὅτι ἡ Βουλγαρία παραιτεῖται τῶν παλαιῶν σχεδίων της ἐπὶ τῆς Μακεδονίας ἢ ὅτι δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἀπόμακρη Δυτικὴ Μακεδονία. Οἱ πάγιες καὶ ἀπώτερες ἐπιδιώξεις ἑνὸς κράτους δὲν ἐκφράζονται μὲ βαρύγδουπες δηλώσεις μελῶν τῆς ἑκάστοτε κυβερνήσεως καὶ ἀντιπολιτεύσεως. Ὄχι! Ἐμπεριέχονται τεχνηέντως καὶ ἐπιμελῶς στὰ Ἀναλυτικὰ Προγράμματα ὅλων τῶν βαθμίδων καὶ κατευθύνσεων τῆς ἐκπαιδεύσεως, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ τὰ βουλγαρικά. Σύμφωνα δὲ μὲ ὁδηγίες τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Σόφιας τὰ βουλγαρόπουλα διδάσκονται ὅτι ἀνήκουν στὴ Βουλγαρία ὅσα προσφέρονται μὲ τὴ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, δηλαδὴ καὶ ἡ Δυτικὴ Μακεδονία[19].

Ἀλλὰ ἐκτὸς τῶν γειτονικῶν βαλκανικῶν κρατῶν, ποὺ συνορεύουν μὲ τὴν

---

tout des Chrétiens convertis à l' Islam». Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι,* Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, Ἀθῆναι 1993, 94 κ.ἑ.

16. R. Janin, Les Turcs Vardariotes, *Echos d' Orient,* 29, 1930, 436-449. Βλ. καὶ Στίλ. Κυριακίδου, *Βυζαντιναὶ Μελέται,* II-V, Θεσσαλονίκη 1937, 52 κ.ἑ. Τοῦ αὐτοῦ, *Βούλγαροι καὶ Σλάβοι εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν,* Θεσσαλονίκη 1946, 20-21. Τοῦ αὐτοῦ, *Τὰ βόρεια ἐθνολογικὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ,* Θεσσαλονίκη 1946, 36.

17. Λ. Τρινιεγκόρσκυ, *Αἱ Γιουγκοσλαβικαὶ μειονότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ.* Μετάφραση Δημ. Δ. Πολύζου, Ἀθῆναι 1949. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Μακεδονικὸ - Κουτσοβλαχικὸ" καὶ ἑλληνικὴ ἀρρυθμία, *Τρικαλινά,* 6, 1986, 83-122.

18. Ἀγόρως (Ρίτας) - Ἐλισάβετ Λαζάρου καὶ Ἀχιλλέως Λαζάρου, *Ἐθνικὰ καὶ Μειονοτικὰ θέματα. Στοιχεῖα ἐνημερωτικά.* Ἐκδόσεις Ἐπιτροπῆς ἐνημερώσεως γιὰ τὰ ἐθνικὰ θέματα. Πρόλογος Ν. Θέμελη, Ἀθήνα 1993, 127 κ.ἑ.

19. Βλ. *Ἔκθεση Πεπραγμένων σχολικοῦ ἔτους 1981-1982* Βαρβακείου Προτύπου Σχολῆς, ἐπὶ διευθύνσεως Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀθήνα Ἰούλιος 1982, 21-23. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ Ἱστορία ὡς διδακτέα ὕλη ἐπίμαχο πρόβλημα παιδείας, *Νέα Παιδεία,* 31, 1984, 143-155.

Ἑλλάδα, ὑπάρχουν καὶ ἀπόμακρα καὶ μὲ προγενέστερες ἀπαιτήσεις κατὰ προτεραιότητα ἀπὸ τὸ νομὸ Γρεβενῶν. Ὑπερίπτανται τῶν Βαλκανίων οἱ πέρα τοῦ Δουνάβεως Ρουμάνοι καὶ προσεδαφίζονται ὅπου συναντοῦν Βλάχους, τοὺς ὁποίους πάραυτα ὀνομάζουν Μακεδο-Ρουμάνους[20], Ρουμάνους τῆς Μακεδονίας, ἂν καὶ ὁ διακεκριμένος ρωμανιστὴς - βαλκανολόγος Petar Skok, καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ζάγκρεμπ, κατέδειξε τὸ ἀδόκιμο τοῦ ὅρου, ἐφ' ὅσον Βλάχοι, ὅπως οἱ Μετσοβίτες, εἶναι ἐγκατεστημένοι στὴν Ἤπειρο[21].

Μετὰ τὰ γενικὰ προλεγόμενα δημιουργεῖται πιθανῶς ἡ ἐντύπωση ὅτι δὲν ἀπομένουν περιθώρια διερευνήσεως ἐθνολογικῆς οὔτε στὴν εὐρύτερη Μακεδονία οὔτε στὰ στενότερα πλαίσια τοῦ νομοῦ Γρεβενῶν. Ὡστόσο εἶναι δυνατὴ καὶ ἐπιβεβλημένη ἡ ἀκραιφνὴς ἐπιστημονικὴ ἐξέταση, διότι στὴν πραγματικότητα οἱ ἰσχυρισμοὶ τῶν γειτόνων καὶ τῶν Ρουμάνων ἐλέγχονται ἀνακριβεῖς, ἀβάσιμοι καὶ ἀνεδαφικοί. Κατὰ πρῶτον στοὺς Σκυπιτάρους[22] ἀπάντηση δίδει ἤδη ὁ ἀρχαῖος γεωγράφος Στράβων ἐξακριβώνοντας τὰ ὅρια Ἰλλυρισμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ στὴν ἀρχαιότατη[23], ὅπως τονίζει ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς P. Lemerle, Ἐγνατία[24], ἡ ὁποία σὲ μεγάλο μῆκος ἀκολουθεῖ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ Γενούσου (Σκούμπη), φυσικῆς συνοριακῆς γραμμῆς στὸν Ἠπειρωτικὸ χῶρο, μὲ κλίση στὰ ἐνδότερα πρὸς τὴ Μακεδονία ἕως τὶς Πρέσπες. Ἡ δὲ ἀδιάσειστη μαρτυρία τοῦ Στράβωνος ἐπαληθεύεται μὲ τὶς ἀρχαιολογικὲς καὶ ἱστορικὲς μελέτες συγχρόνων μας ἐπιστημόνων, ἰδίως δὲ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ M. Garasanin[25]. Στοὺς Σέρβους ἀπαντᾶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου N. Iorga[26] ἐπισημαίνοντας τὸν ἑλληνοσερβικὸ χαρακτήρα τῆς ἐπικράτειας τῶν Ντουσάν,

20. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας, *Νέα Ἑστία,* Ἀφιέρωμα στὴ Μακεδονία, Χριστούγεννα 1992.

21. Βλ. *Revue Internernationale des Etudes Balkaniques,* 1-2, 1935, 330.

22. Ἔτσι αὐτοαποκαλοῦνται οἱ Ἀλβανοί, οἱ ὁποῖοι τὴ χώρα ἀποκαλοῦν Σκυπίρια. Γιὰ τὴν καταγωγή τους βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀλβανοί, Ἀρβανίτες - Βορειοηπειρῶτες, *Παρνασσός,* 34, 1992, 407.

23. P. Lemerle, *Philippes et la Macédoine orientale à l' époque chrétienne et byzanine. Recherches d' Histoire et d' Archéologie,* Paris 1945, 11-12, ὅπου ἡ Ἐγνατία παρὰ τὸ ρωμαϊκὸ ὄνομα «doit être aussi vieille que les relations terrestres de l' Orient et de l' Occident méditerranéens». Ὁ Lemerle δὲν θεωρεῖ τὴν Ἐγνατία ὡς κοινὴ στρατιωτικὴ ὁδό, ἀλλὰ πολλαπλῆς χρησιμότητας καὶ πρὸ πάντων ἐκπολιτιστικοῦ χαρακτήρα.

24. Στράβωνος, 7, 5, 6: *«Ταύτην δὲ τὴν ὁδὸν ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν τόπων ἰοῦσιν ἐν δεξιᾷ μέν ἐστι τὰ Ἠπειρωτικὰ ἔθνη κλυζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ ὄρη τὰ τῶν Ἰλλυριῶν».*

25. Βλ. *Actes du Colloque International organisé par le Secrétariat général de l' AIESEE,* Bucarest 1970, 291. Ἐπίσης σύντομα ἄρθρα Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἰλλυρία, ἰλλυρικὴ γλώσσα *στὸ Λεξικὸ Ἐγκυκλοπαιδικὸ* Παπύρου - Λαροὺς - Μπριτάνικα 1988.

26. N. Iorga, *Formes byzantines et réalités balkaniques,* Bucarest - Paris 1922, 187.

σερβικὸ στὰ βόρεια, πέρα τῆς ἱστορικῆς Μακεδονίας, καὶ ἑλληνικὸ στὰ νότια, στὴν καθαυτὴ Μακεδονία. Προσθέτει δὲ ὅτι οἱ ἡγέτες τοῦ ἐφημέρου κράτους χάνουν ἐν τέλει ἐντελῶς τὸν σλαβισμό τους καὶ τερματίζουν τὴν ἐπίγεια ζωὴ ὡς Ρωμαῖοι - Βυζαντινοί! Τοὺς Σκοπιανοὺς ἀποστομώνουν οἱ καθηγητὲς Ἰ. Καλλέρης[27], C. Poghirc[28], N. Hammond[29], F. Papazoglou[30] κ.ἄ.[31] μὲ τέλεια τεκμηριωμένες συγγραφές, δυστυχῶς ἀναξιοποίητες ἀπὸ τοὺς ἁρμοδίους τῶν ἑλληνικῶν ὑπηρεσιῶν. Τῶν Βουλγάρων τὰ καθ' ὑποβολὴν ὁράματα διαλύονται μόλις ἀρχίζουν οἱ ἐργασίες τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου καὶ βλέπουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας τὰ ἀλλεπάλληλα πορίσματα διεπιστημονικῶν ἐρευνῶν, δηλωτικὰ κάποιας βαθμιαίας ἐμφανίσεως νησίδων σλαβοφωνίας στὸν πλατύτερο βορειοελλαδικὸ χῶρο, ὅπως διαπιστώνει παρεμφερῶς καὶ ὁ L. Heuzey[32], καὶ συνολικὰ ἀνεπαίσθητης σλαβικῆς ἐπιδράσεως, τῆς ὁποίας τὶς πραγματικὲς διαστάσεις σημειώνουν ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου E. Petrovici[33], ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Σάλτσβουργκ Al. Randa[34] κ.ἄ.

Ἑπομένως δὲν περιττεύει διόλου ἡ ἐθνολογικὴ σκιαγράφηση τοῦ νομοῦ Γρεβενῶν καὶ ἡ συνακόλουθη συνεξέταση τῶν ἐκδοχῶν προελεύσεως τῶν ἐπὶ μέρους πληθυσμιακῶν ἑνοτήτων, οἱ ὁποῖες ἄλλως τε ἐπανέρχονται στὴν ἐπικαιρότητα μὲ δημοσιεύματα ἐρασιτεχνικά, βλαπτικὰ ἐπιστημονικῶς καὶ ἐθνικῶς[35]. Λαμβάνοντας δὲ ὑπ' ὄψη τὴν προλογικὴ μνεία Βαλλαάδων καὶ σλαβοφώνων καὶ ἐξαι-

27. J. N. Kalléris, La question de l' origine des Macédoniens: mise au point, *Cahiers d' Histoire Mondiale,* 4, 1958, 93 κ.ἑ. Τοῦ αὐτοῦ, *Les anciens Macédoniens. Etude linguistique et historique,* Collection de l' Institut Français d' Athènes, I, 1954, II, 1976.

28. C. Poghirc, *Philologica et Linguistica.* Bochum 1983, 37-47, βλ. καὶ *Μακεδονικὴ Ζωή,* 45, 1970, 15β, *Ἑστία,* 15-1-1970, ὑπὸ τὸν τίτλο: Ἑλληνικὴ διάλεκτος ἡ ἀρχαία μακεδονική. Ἀδιάσειστοι ἀποδείξεις.

29. Τὴν ἐξελικτικὴ παρουσίαση τῶν μελετῶν του σὲ πλαίσιο σχετικῶν δημοσιευμάτων βλ. Μ. Σακελλαρίου. Ἡ ἐθνικότητα τῶν Μακεδόνων. *Ἡ γλώσσα τῆς Μακεδονίας,* Ἀθήνα 1992, 114.

30. F. Papazoglou, Quelques problèmes de l' histoire épirote – A propos du livre «Epirus» de N. G. L. Hammond –, *Ziva Antika,* 20, 1970, 117 σημ. 4.

31. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Τὸ Μακεδονικὸ μὲ δεδομένα ἱστορίας, γλωσσολογίας, ἐθνολογίας …, *Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή,* 361, 1989, 67-74. Τοῦ αὐτοῦ, Τὸ Μακεδονικὸ ζήτημα ἀπὸ τὴν «ἀνυπαρξία» στὸ ἐθνικὸ προσκήνιο, *Expression,* 1, 1991, 101 κ.ἑ. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας, *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος,* 5.2.92, 32.

32. Βλ. *Ἑλληνικά,* 1, 1928, 214. L. Heuzey, *Ὁδοιπορικὸ στὴν τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία τὸ 1858.* Ἔκδοση Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. Τρικάλων, Θεσσαλονίκη 1991.

33. Βλ. *Balcania,* 7, 1944, 472, καὶ τοῦ αὐτοῦ, Les Slaves en Grèce et en Dacie, *Studii de dialectologie si toponimie,* Bucuresti 1970, 151.

34. Βλ. *Revue des Etudes Roumaines* (R.E.R.), 7-8, 1961, 133.

35. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ νομοῦ Τρικάλων, *Φιλολογικὸ Ἡμερολόγιο Τρίκκης* 1991, 62-63 καὶ σημ. 22.

ρώντας τοὺς πρόσφυγες, τῶν ὁποίων οἱ πατρογονικὲς ἑστίες καὶ οἱ λόγοι ἀνταλλαγῆς δὲν ἀγνοοῦνται, ἡ διερεύνηση ἑστιάζεται στοὺς Βλάχους, Κοπατσαραίους καὶ Χασιῶτες. Πάντως προτάσσοναι οἱ Βλάχοι, ἐπειδὴ καὶ τῶν ἑπομένων ἡ καταγωγὴ συναρτᾶται μὲ τὴ σειρὰ καταχωρίσεως ὡς πρὸς τὸ βαθμὸ πιθανότητας.

Κατὰ πρῶτον ὁ ὅρος Βλάχος, γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ προτεινόμενες ἐτυμολογίες εἶναι πολλὲς καὶ ποικίλες, σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη τῶν εἰδικῶν ρωμανιστῶν W. von Wartburg, Giulano Bonfante κ.ἄ. παράγεται ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς γαλατικῆς φυλῆς Volcae καὶ σημαίνει λατινόφωνος[36]. Μεταβάλλεται δὲ σημασιολογικῶς ἐνωρίς, μᾶλλον ἐξ ἀρχῆς στὸν ἑλληνικὸ χῶρο κατὰ τὸν καθηγητὴ C. Poghirc, ἀποκτώντας καὶ σημασίες κυριαρχοῦσες σήμερα, ὅπως βοσκός, ποιμήν[37].

Ἐπίσης διαδεδομένος καὶ μάλιστα καταχωρισμένος στὴ διπλωματικὴ γραμματεία εἶναι ὁ ὅρος Κουτσόβλαχος, τοῦ ὁποίου τὸ πρῶτο συνθετικὸ διαιωνίζει τὶς ἐτυμολογικὲς προσεγγίσεις, σημαίνοντας κατὰ τοὺς μὲν τὸν ὀλίγο, τὸν ἀτελῆ (γλωσσικῶς) Βλάχο καὶ κατὰ τοὺς δὲ τὸν μικρὸ Βλάχο, κάτοικο Βλαχίας μικρῆς γεωγραφικῶς σὲ σύγκριση μὲ τὴ Βλαχία πέρα τοῦ Δουνάβεως. Ἀλλὰ ὡς Μεγάλη Βλαχία μαρτυρεῖται ἱστορικῶς ἡ Θεσσαλία καὶ Μικρὰ Βλαχία ἡ Αἰτωλοακαρνανία. Ἄρα εὐσταθεῖ ἡ πρώτη σημασία. Σπουδαιότερη δὲ ἀποκάλυψη εἶναι ἐκείνη τοῦ βυζαντινολόγου P. Năsturel, κατὰ τὸν ὁποῖο ἤδη τὸν 17ο αἰώνα γιὰ τοὺς Ρουμάνους Κουτσόβλαχος σημαίνει Ἕλληνας[38].

Οἱ δύο προηγούμενοι ὅροι εἶναι οἱ γνωστότεροι καὶ εὐχρηστότεροι γιὰ τὴν προσφώνηση τῶν λατινοφώνων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Ἀληθινὰ ὑπάρχει πολυωνυμία[39], ἡ ὁποία δὲν καθιστᾶ εὔκολο τὸ σχολιασμὸ ὅλων τῶν ὅρων, τοὺς ὁποίους ἄλλως τε οἱ λατινόφωνοι ἀποφεύγουν νὰ χρησιμοποιοῦν αὐτοαποκαλούμενοι Ἀρμάνοι.

Ὁ ὅρος Ἀρμάνος παράγεται ἀπὸ τὸ προθετικὸ α-, πανάρχαια ἑλληνικό, βοηθητικὸ στὴν προφορὰ ἀρχικῶν συμφώνων, κυρίως τοῦ ρ, καὶ ἀπὸ τὸ λατινικὸ

36. R.E.R., 7-8, 1961, 214. Βλ. καὶ Sp. Papageorges, *Les Koutsovalaques*, Athènes 1908, 9.Κεραμοπούλου, ἔ.ἀ., 10 κ.ἑ. Ἰ. Γ. Μωραλίδης, Βλάχοι καὶ Μπουρτζόβλαχοι. (Τὸ ἔτυμο καὶ ἡ ἑλληνικότητα τῶν ὀνομάτων), *Λαός* (Βεροίας) 1.11.1992, 7.

37. C. Poghirc, Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans. Survivances et évolution, INALCO, No 8, *Les Aroumains,* 1989, 9-44.

38. P. Nasturel, Koutsovalaque, Recheche étymologique, *Etudes Roumains et Aroumains,* Paris, 1990, 91 σημ. 16.

39. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ πολυωνυμία τῶν Βλάχων, Ἡ ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς*, ἐν Ἀθήναις 1976, 84 κ.ἑ. Β΄ ἔκδ., Ἀθήνα 1986, 128 κ.ἑ. Γαλλικὴ μετάφραση ἐκδ. Institute for Balkan Studies, 206, Thessaloniki 1986, 76 κ.ἑ.

romanus, Ρωμάνος, ὁπότε κατ' ἀκολουθίαν προκύπτει Ἀρωμάνος καὶ μὲ συγκοπὴ τοῦ ω Ἀρμάνος. Ἐξ ἄλλου ὁ μεγάλος Ρῶσος βυζαντινολόγος Βασίλιεφ ἀποδεικνύει ὅτι οἱ Ἕλληνες τὴ χώρα τους ἀποκαλοῦν Armania, τὴ δὲ τεκμηρίωσή του ἀποδέχεται ὁ ἐπίσης διάσημος βυζαντινολόγος, ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Διονύσιος Ζακυθηνός[40].

Κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰώνα, οἱ Ρουμάνοι τῆς Τρανσυλβανίας, ὅπου λειτουργεῖ Λατινικὴ Σχολή, ἐπικοινωνώντας μὲ μετανάστες Βλάχους ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ ἀκούοντας τὸ βλάχικο ἰδίωμα ἐπιχειροῦν μὲ βάση τὴ γλωσσικὴ συγγένεια τὸν ἐπηρεασμό τους καὶ πρὸ πάντων τὴν ἐμφύσηση τῆς ἰδέας ὅτι ἀνήκουν στὸν ἴδιο μὲ αὐτοὺς λαό. Ἀλλά, ὅπως μὲ παρρησία ὁμολογεῖ ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου I. Coteanu[41], τὸ ἐγχείρημα ἀποβαίνει μάταιο. Διότι οἱ ἀπόδημοι Βλάχοι, ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς ἑλληνικῆς διασπορᾶς, ὄχι μόνον στὴν Οὐγγαρία ἀλλὰ καὶ πολὺ βορειότερα διάσπαρτοι διακηρύσσουν τὴν ἑλληνικότητά τους[42], ἀκόμη καὶ ὅταν εἶναι παραλλαγμένοι μὲ ξενικὰ ἐπώνυμα[43].

Οἱ Βλάχοι τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν γίνονται ἐκ νέου στόχος τῆς Ρουμανίας κατὰ τὴ λεγομένη Φεβρουαριανὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1848, τὴν ὁποία σὰν παλιρροιακὰ κύματα συνοδεύουν ἐθνικιστικὰ κινήματα σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη, οἱ δὲ ὑπήκοοι τῶν δύο ἡμιανεξαρτήτων ἀκόμη παραδουναβίων ἡγεμονιῶν, Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, κινητοποιοῦνται γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Τρανσυλβανίας καὶ Βεσσαραβίας, προσαρτημένων ἀντίστοιχα στὴν Αὐστροουγγαρία καὶ στὴ Ρωσία. Γιὰ νὰ προληφθοῦν ἐπεισόδια ἢ διατάραξη τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μὲ τὴ μία ἢ καὶ τὶς δύο Μεγάλες Δυνάμεις, οἱ ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας δίδουν διέξοδο στὸν πατριωτισμὸ τῶν Βλαχομολδαβῶν παρουσιάζοντας σὰν δῆθεν ἀδελφοὺς τοὺς Βλάχους τῆς Μακεδονίας[44], οἱ ὁποῖοι ζοῦν ὑπὸ τὸ πέλμα τοῦ Σουλτάνου, τοῦ Μεγάλου Ἀσθενοῦς.

Οἱ λόγοι, λοιπόν, τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους

---

40. Πρβλ. *Beiträge zu einen Lexikon historischer Grundbegriffe.* Sonderdruck aus dem Internationalen Jahrbuch für Geschicich tsunterricht 1959/60, Braunschweig, 89: «… Les Grecs appellent leur pays Armania (Romania)…».

41. Βλ. *Limba Română,* 7, 1959, 10.

42. Βλ. Σπ. Λάμπρου, *Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ,* ἐν Ἀθήναις 1912, 32.

43. Βλ. N. Iorga, Note Polone. Πρβλ. *Balcania,* 1, 1938, 233-234.

44. Achille Lazarou, Aroumain bana; est - il un héritage aborigène? *Balkan Studies,* 29, 2, 1988, 310 κ.ἑ. Ἐπίσης *Στ΄ Διεθνὲς Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης. Ἑλληνικὲς Ἀνακοινώσεις. Σόφια: 30 Αὐγούστου - 5 Σεπτεμβρίου 1989,* Ἀθήνα 1990, 405 κ.ἑ.

εἶναι πολιτικοί, ὅπως ἀπερίφραστα καὶ ἰταμότατα δηλώνει πρωτεργάτης[45] τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1848 στὴ Μολδαβία καὶ μετέπειτα διακεκριμένος πολιτικός, ὁ Mihail Kogalniceanu: *«Ἂν ἐγκαταλείψωμεν τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἐνεργείας μας, ὁ λαὸς θὰ ἔστρεφε τὸ ἐνδιαφέρον του πρὸς τοὺς ἐν Τρανσυλβανίᾳ ἀδελφούς μας Ρουμάνους. Ἀλλὰ αἱ σχέσεις ἡμῶν μετὰ τῆς Αὐστρίας θὰ ἐταράσσοντο φυσικῶς ἐκ τούτου, ὅπερ πάσῃ θυσίᾳ κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις δέον νὰ ἀποφύγωμεν. Ἕνεκα τούτου, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ διευθύνωμεν πρὸς τὸ παρὸν τὴν προσοχὴν τοῦ Ρουμανικοῦ λαοῦ πρὸς τὴν Μακεδονίαν»*[46]. Ὅμως ἡ διατύπωση *«πρὸς τὸ παρὸν»* καταντᾶ εἰρωνεία. Διότι ἀντιστοιχεῖ χρονικὰ μὲ ἕνα καὶ μισὸ αἰώνα, διάστημα προδιαγραφόμενο καθαρὰ ἀπὸ τὸν προγραμματισμὸ καὶ τὴν ὀργάνωση. Ὁμολογουμένως ἐνεργοποιεῖται κατὰ εἰδικότητα καὶ ἱκανότητα τὸ διαθέσιμο στὶς ἡγεμονίες ἐπιστημονικὸ καὶ ἄλλο δυναμικό, γηγενὲς καὶ πρὸ πάντων ἔπηλυ. Ἐπὶ πλέον ἐξαγοράζονται διπλωματικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς ὑπηρεσίες ἀλλοδαπῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων προπορεύονται ὁ Γάλλος A. - E. Picot καὶ ὁ Γερμανὸς G. Weigand.

Ὁ πρῶτος διατελεῖ γραμματέας τοῦ πρίγκιπα τῆς Ρουμανίας Καρόλου Α΄, πρόξενος τῆς Γαλλίας στὴν Τιμισοάρα καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν ἔναρξη τοῦ παιδομαζώματος Βλαχόπουλων ἀπὸ τὴν περιοχὴ Γρεβενῶν ἀναγορεύεται καθηγητὴς τῆς ρουμανικῆς γλώσσας καὶ φιλολογίας στὴ Σχολὴ Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν καὶ Πολιτισμῶν τῆς Γαλλίας, ὅπου μὲ τὴ διδασκαλία καὶ τὶς διαλέξεις του προωθεῖ στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη τὶς ρουμανικὲς θέσεις, τὶς ὁποῖες σύντομα κιόλας κυκλοφορεῖ καὶ σὲ βιβλίο ἐπιγραφόμενο *Οἱ Ρουμάνοι τῆς Μακεδονίας*[47]. Ἡ δὲ ἑλληνικὴ πλευρὰ σὲ ἐπίπεδο ἐπιστημονικὸ μὲ συγγραφὴ ἐνδεδειγμένη προβάλλει μετὰ αἰώνα ὁλόκληρο. Φυσικὰ ἡ μετάφραση στὴ γαλλικὴ γλώσσα καθυστερεῖ ἄλλα ἕνδεκα χρόνια. Ὅταν ἐπὶ τέλους πραγματώνεται, ἀνακύπτει αἰτία πολτοποιήσεως λόγῳ ἀπουσίας προλόγου τοῦ ἐντεταλμένου γιὰ τὴ μετάφραση καὶ τὴν ἔκδοσή της Ἱδρύματος, τοῦ ὁποίου ἐν τούτοις προσωπικῶς ὁ διευθυντὴς εἶχε ἐλέγξει τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια μὲ τὴν τελευταία διόρθωση καὶ ἔδωσε τὴν ἐντολὴ *«τυπωθήτω»*. Ὅμως, ἂν καὶ ἀποσοβεῖται ἡ καταστροφὴ καὶ τὸ βιβλίο εἶναι κάποτε ἕτοιμο, ἡ ἀποστολή του στὶς ἑλληνικὲς διπλωματικὲς ἀντιπροσωπεῖες καὶ στὰ πανεπιστημιακὰ καὶ ἐρευνητικὰ κέντρα τοῦ ἐξωτερικοῦ δὲν προχωρεῖ. Διότι δὲν διατίθεται προσωπικὸ γιὰ τὴ φακέλωση - συσκευασία καὶ δὲν προβλέ-

45. *Storia del popolo romeno a cura dell' accademico Andrei Otetea,* Roma - Bucuresti 1970, 600 (προσωπογραφία).
46. Πρβλ. Ἀ. Κ. Ἀνεστοπούλου, *Μακεδονικὸς Ἀγὼν 1903-1908,* Θεσσαλονίκη 1965, 4.
47. Auguste - Emile Picot, *Les Roumains de la Macédoine,* Paris 1875, 47 σελ.

πεται δικαιολόγηση τῶν ταχυδρομικῶν τελῶν! Φυσικὰ δὲν γίνεται ἡ παραμικρὴ δαπάνη γιὰ ἀμοιβὴ τοῦ συγγραφέα, ὁ ὁποῖος ἐργάσθηκε σκληρότατα περισσότερο ἀπὸ πέντε χρόνια καὶ ἔκαμε ἔξοδα σημαντικά. Τὸ δὲ ἀστειότερο καὶ ὠμότερο εἶναι ὅτι ὁ ταλαίπωρος δὲν φανταζόταν ποτὲ τὴν παραμονὴ καὶ σήψη τοῦ βιβλίου στὴν ἀποθήκη τοῦ ἁρμοδίου ὑπουργείου, ἂν δὲν ἀγόραζε καὶ δὲν κολλοῦσε ὁ ἴδιος τὰ ἀπαραίτητα γραμματόσημα!

Ἀντίθετα ἡ Ρουμανία ἐνεργεῖ μεθοδικά, καίρια καὶ μὲ πολυσχιδεῖς προοπτικές. Ἐπὶ πλέον πληρώνει καὶ μάλιστα δελεαστικά. Οἱ χρηματοδοτήσεις τοῦ Γερμανοῦ G. Weigand ἀπὸ τὶς ρουμανικὲς κυβερνήσεις δὲν ἀποτελοῦν μυστικό, ἀφοῦ εἶναι δημοσιευμένες καὶ στὶς ἐγκυκλοπαίδειες, ὅπως Diaconovich Σιμπίου 1898-1904, Minerva Cluj 1930, Predescu Βουκουρεστίου 1940. Μόλις τὸ 1893 διαφαίνεται νέα κρίση τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος, ἡ Ρουμανία σπεύδει στὴν ἵδρυση τοῦ Ἰνστιτούτου Ρουμανικῆς Γλώσσας τῆς Λειψίας ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ Weigand, τοῦ ὁποίου τὴ λειτουργία ἐπιδοτεῖ μὲ σκοπὸ τὴν προβολὴ τῆς ταυτότητας τοῦ βλαχικοῦ ἰδιώματος καὶ τῆς ρουμανικῆς γλώσσας, συνάμα δὲ τὴν παράλληλη διατύπωση θεωρίας περὶ κοινῆς *«λατινικῆς»* καταγωγῆς Βλάχων καὶ Ρουμάνων καὶ καθόδου τῶν πρώτων ἀπὸ Δακία.

Ὁ Weigand ὑπερακοντίζει τὶς ρουμανικὲς προσδοκίες. Κατὰ τὶς περιοδεῖες του στὶς ἐγκαταστάσεις Βλάχων τῆς Βαλκανικῆς συνδυάζει τὴ συλλογὴ ὑλικοῦ γιὰ συγγραφὴ βιβλίων μὲ τὴν ἀπόπειρα ἐμφυσήσεως ρουμανικῆς συνειδήσεως. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐξοργίζει τοὺς Βλάχους, ὅπως ἀναφέρει ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Σορβόννης V. Bérard[48], καὶ ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ καταγγέλλουν τὸν Γερμανὸ περιηγητὴ ὡς πράκτορα τῆς Ρουμανίας, ἐναντίον τοῦ ὁποίου συμπεριφέρονται ἀνάλογα. Πάντως ἡ Ρουμανία πέρα τῆς χρηματικῆς ἁπλοχεριᾶς ἀνταμείβει αὐτὸν καὶ ἠθικὰ μὲ τὴν ἀναγόρευσή του ὡ ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας Βουκουρεστίου[49]. Ἐπάξια δὲ τὸν τιμᾶ, ἀφοῦ δὲν ἀρκεῖται στὴν παρουσίαση τῶν Βλάχων σὰν Ρουμάνων, ἀλλὰ διευρύνει τὴ ρουμανικότητα μὲ τὴν προσθήκη τῶν Κοπατσαραίων καὶ τῶν Χασιωτῶν, τοὺς ὁποίους χαρακτηρίζει βλαχικῆς καταγωγῆς.

Οἱ ἐπιπτώσεις τῶν ἐκδουλεύσεων τοῦ Weigand πρὸς τὴ Ρουμανία ἔχουν διάρκεια καὶ ἀπήχηση. Χωρὶς τὸν ἐλάχιστο ἑλληνικὸ ἐπιστημονικὸ ἀντίλογο κατακτᾶ ὁλοένα καὶ περισσότερο ἔδαφος. Καθιστᾶ τὸ Ἰνστιτοῦτο πανευρωπαϊκὸ κέντρο ρουμανικῶν σπουδῶν μὲ προσωπεῖο οὐδέτερο, ἀμερόληπτο, ἀντικειμενικό, κατ'

48. Victor Bérard, *Τουρκία καὶ Ἑλληνισμός. Ὁδοιπορικὸ στὴ Μακεδονία*, Ἀθήνα, ἄ.ἔ., 89.
49. Μιχ. Ν. Ρωμανοῦ, *Ἀπόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴ καὶ τὴ γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων.* Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «Μνήμη Γεωργίου Ἰ. Κουρμούλη», Ἀθῆναι 1983, 13.

ἐπίφαση ἐπιστημονικό, καὶ φυτώριο φορέων τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας. Οἱ τρόφιμοι στὴ συντριπτικὴ πλειονότητα εἶναι ὑπότροφοι τοῦ ρουμανικοῦ κράτους, τὸ ὁποῖο μεριμνᾶ μὲ ὅλους τοὺς τρόπους γιὰ τὴν ἀποστολὴ νεαρῶν Βλάχων ἀπὸ τὴ Μακεδονία, ἀφοῦ ἐνωρίτερα ἔχει ἐπιτύχει τὸν ἀφελληνισμό τους καὶ τὸν πλήρη προσηλυτισμὸ στὴ ρουμανικὴ ἰδέα, τὸν πανρουμανισμό, ὥστε μὲ τὰ ἐπιστημοφανῆ ἐφόδια τοῦ Ἰνστιτούτου νὰ ἀποδυθοῦν σὰν ἀπόστολοι τῆς Ρουμανίας στὸν ἐκρουμανισμὸ τῶν ὁμογλώσσων Βλάχων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ τῆς διασπορᾶς. Πρώιμα προεξάρχουν καὶ παρασύρουν οἱ Caragiani[50], Papacostea, Papahagi, Pascu, Murnu κ.ἄ. Ὅμως ἀντάξιος συνεχιστὴς τοῦ Weigand ἀναδεικνύεται ὁ Th. Capidan, ὁ ὁποῖος σταδιοδρομεῖ λαμπρὰ καὶ ἐκλέγεται καθηγητὴς ρουμανικῶν πανεπιστημίων καὶ ἀκαδημαϊκός.

Συγγράφοντας καὶ διδάσκοντας περίπου μισὸ αἰώνα ὑπερθεματίζει, συμπληρώνει, βελτιώνει καὶ ἐπιβάλλει πλατύτερα τὶς θεωρίες τοῦ Weigand. Συνοψίζοντας ἐπιμένει στὴν κάθοδο τῶν Βλάχων ἀπὸ Δούναβι - Δακία. Ταυτίζει τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Βλάχων μὲ τὴ ρουμανικὴ γλώσσα θεωρώντας τὸ πρῶτο ὡς διάλεκτο τῆς δεύτερης, ὁπότε αὐθαίρετα συνάγει συμπέρασμα κατὰ τὸ ὁποῖο οἱ Βλάχοι εἶναι Ρουμάνοι. Αὐτά, μολονότι εἶναι ἀνεπιστημονικὰ καὶ ἀνακριβῆ, διδάσκονται στοὺς Ρουμάνους σὲ ὅλες τὶς βαθμίδες καὶ κατευθύνσεις τῆς ἐκπαιδεύσεως μὲ συνέπεια νὰ πιστεύουν ὅτι στὴν Ἑλλάδα ἔχουν ἀδελφούς, ἀκόμη δὲ ἀλυτρώτους, καὶ νὰ διάκεινται ἀνθελληνικά. Τὸ παραδοξότερο εἶναι ὅτι ἀντιτάσσεται σ' αὐτὰ καὶ ἡ ρουμανικὴ ἐπιστήμη.

Πράγματι στὴ Ρουμανία, ὅπως καὶ σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς χῶρες, πέρα τῶν προθύμων γιὰ θυσία τῆς ἀλήθειας στὸν βωμὸ τῶν πολιτικῶν ἢ κρατικῶν σκοπιμοτήτων, δὲν ἀπουσιάζουν καὶ οἱ ἀκραιφνεῖς ἐπιστήμονες, ἐλεύθεροι καὶ ἀδέσμευτοι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀποκλείεται νὰ σφάλλονται, ἀλλὰ δὲν συγκατανεύουν στὴν προμελετημένη πλαστογράφηση τῆς ἱστορίας.

Στοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Capidan γιὰ κάθοδο τῶν Βλάχων ἀντιπαραθέτουν ἐπιχειρήματα περὶ ἀνόδου οἱ διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες Ovid Densusianu[51], Papahagi[52], A. Sacerdoteanu[53], I. Siadbei[54], C. Daicoviciu - H. Daicoviciu[55].

---

50. Ἀρκεῖ μιὰ φευγαλέα ματιὰ στὴ σκιαγράφηση τοῦ πρώτου ἀπὸ τὸν T. Papahagi, γιὰ νὰ γίνουν ἀντιληπτὲς οἱ μισελληνικὲς ἐπιδράσεις, οἱ ὁποῖες ἀσκήθηκαν. Ὁ πρόλογος τοῦ Papahagi στὸ ἔργο τοῦ Caragiani εἶναι ἀποκαλυπτικός. Περὶ αὐτοῦ οὔτε λέξη δὲν ἀναφέρει ὁ Γιαννάκης Ντόντος, ἂν καὶ ἔλαβε γνώση, ἀφοῦ, ὅπως διατείνεται, τὸ μετέφρασε. Ἀντίθετα παραχαράσσει βασικοὺς ὅρους, τοὺς ὁποίους χρησιμοποιεῖ στὸ δίτευχο δημοσίευμά του *Ἀρμανάμια,* κατάμεστο παντοειδῶν λαθῶν καὶ σφαλμάτων.

51. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine,* I, Paris 1901, 300, 327-328, 356-357.

52. T. Papahagi, Din epoca de formatiune a limbii romîne, *Grai si Suflet,* 1, 1923-1924, 228 κ.ἑ.

Ἐπίσης οἱ ἰσχυρισμοὶ τοῦ Capidan γιὰ γλωσσικὴ ταυτότητα Βλάχων καὶ Ρουμάνων ἀναιροῦνται πάλιν ἀπὸ Ρουμάνους, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου N. Iorga[56], ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Κοπεγχάγης Eugène Lozovan[57] κ.ἄ.

Ἐξ ἄλλου ἡ αὐτοχθονία τῶν Βλάχων ὑποστηρίζεται ἐνωρίτατα ἀπὸ Ρουμάνους καὶ ἄλλους Εὐρωπαίους. Πρῶτος προβάλλει ὁ Γάλλος R. Pinon[58], ὅταν ἀκριβῶς ὁ Capidan[59] μὲ πάθος καὶ φανατισμὸ ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς

53. A. Sacerdoteanu, Vlahii si Vlahia lui Brocard, *Anuarul Institutului de Istorie Natională,* 5, 1928-1930, 497 κ.ἑ.

54. I. Siadbei, *Originile dialectelor romîne,* Iassi 1933, 19.

55. Βλ. *Actes du Colloque International organisé par le Secrétariat général de l' AIESEE, Mamaia, 1-8/9/68,* Bucarest 1970, 253.

56. Ὁ Iorga, ὅπως καὶ ἄλλοι πολιτευόμενοι, στὰ δημοσιεύματά του παρουσιάζεται ἀντιφατικός. Διαφέρουν ὅσα γράφονται κατὰ τὴν ἄσκηση τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τὰ καθαρῶς ἐπιστημονικά. Πληρέστερα ὁπωσδήποτε ἐκφράζουν τὴν ἀλήθεια ὅσα ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ἀντικρούσεως Οὔγγρων ἐπιστημόνων, οἱ ὁποῖοι ἀμφισβητοῦν τὴν αὐτοχθονία τῶν Ρουμάνων στὴ χώρα τους! Τότε συνέρχεται καὶ ἡ ρουμανικὴ ἐπιστήμη. Πρβλ. N. Iorga, *L' origine et la patrie première des Roumains* (réponse à une agression), Bucurest 1938, 3: «En fait de linguistique, ce que les savants de cabi-net oublient c' est que, si la population roumaine, dès le début si nombreuse sur la rive gauche du Da-nube, serait venus d' un «Balkan» qu' on ne pourrait pas définir, on ne s' expliquerait pas pourquoi elle n' a ni les formes du dialecte «aroumain» de Macédoine, ni les emprunts au vocabulaire grec, ni le mé-lange, si particulier, avec le slave que présente le dialecte istrien». Ὁ Iorga ὑπερακοντίζει τὶς θέσεις, οἱ ὁποῖες μόλις τὸ προηγούμενο ἔτος διατυπώθηκαν μὲ ὁλοφάνερο διαλλακτικὸ πνεῦμα ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ A. Procopovici, La romanité balkanique, *Balcania,* 1, 1938, 62 σημ. 1: «Παρὰ τὸν κοινὸ μεταξὺ τῶν τριῶν διαλέκτων «βαλκανισμό», ἡ δακορουμανική, καὶ ὑπ' αὐτὴν ἀκόμη τὴ σχέση, διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὶς κάτω τοῦ Δουνάβεως, διότι στὴ δομή της ἔχει πλῆθος στοιχείων μὴ βαλκανικῶν». Προσφυέστατα δὲ ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἀγ. Τσοπανάκης, Γλωσσικὰ Μακεδονίας, *Ἀρχαία Μακεδονία, Συμπόσιον Θεσσαλονίκης,* 1970, 351 παρατηρεῖ: «Ὅσες ὁμοιότητες παρουσιάζουν μεταξύ τους, ὀφείλονται στὸ ὅτι σὲ ὅλην αὐτὴν τὴν βαλκανικὴ ἔκταση εἶχε δημιουργηθῆ μία νεολατινικὴ γλώσσα στὰ 700 καὶ περισσότερα χρόνια τῆς ρωμαϊκῆς διοίκησης· οἱ διαφορὲς ὅμως ὀφείλονται στὸ ὅτι στὶς δύο περιοχὲς ἀφομοιώθηκαν γλωσσικὰ λαοὶ ποὺ μιλοῦσαν διαφορετικὲς γλῶσσες».

57. Πρβλ. E. Lozovan, Onomastique roumaine et balkanique, *VIe Congrès International de Sciences Onomastiques,* München 1961, 225 note 1: «Ce distinguo, dans le titre, est nécessaire. Le roumain n' est pas une langue "balkanique"…».

58. Πρβλ. R. Pinon, *L' Europe et l' Empire Othoman, les aspects actuels de la question d' Orient,* Paris 1909, 115: «Οἱ Βλάχοι ἑπομένως δὲν εἶναι ἰδιαίτερος λαός, κλάδος τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ, πλανηθέντος ἀνὰ τὴν Πίνδον, ἀλλὰ εἶναι ἁπλούστατα Μακεδόνες ἐκλατινισθέντες». Βλ. καὶ Δ. Π. Ἀνέστη, *Τὸ Κουτσοβλαχικὸν Ζήτημα,* Λάρισα 1961, 10.

59. Th. Capidan, *Réponse critique au Dictionnaire d' étymologie de Constantin Nikolaidi,* Salonique 1909. Τὰ παρωχημένα προπαγανδιστικὰ φληναφήματα μηρυκάζουν πάλι τὰ τελευταῖα χρόνια μερικοὶ ἀδιόρθωτοι νοσταλγοὶ νοσηροῦ παρελθόντος. Πρβλ. Gheorghe Padiotu, Fierbere in Balcani,

θεωρίας περὶ καθόδου, τὸ 1909. Ἕπονται ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου V. Pârvan[60], ὁ ἀκαδημαϊκὸς R. Vulpe[61], ὁ Ρῶσος M. Rostovtzeff[62]… Κατὰ δὲ τὶς παραμονὲς τοῦ β΄ παγκοσμίου πολέμου ἐνδίδει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Capidan[63], ὁπότε ταυτόχρονα συντάσσονται ὅλοι οἱ παλαιότεροι πολέμιοι, S. Puscariu[64], Al. Procopovici[65] κ.ἄ. Τὸ θαυμαστότερο εἶναι ὅτι κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου ὁ Capidan[66] καταπολεμεῖ τὶς θέσεις τοῦ δασκάλου του Weigand τεκμηριώνοντας τὴν αὐτοχθονία τῶν Βλάχων στὴν Ἤπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία καὶ μὲ τὴν τοπωνυμία, μάλιστα καὶ τὴν ἑλληνικῆς[67] προελεύσεως στὸ βλάχικο ἰδίωμα, ὅπως Βωβοῦσα, Ἐλασσών, Θεσσαλονίκη.

Εἰδικὰ γιὰ τὸ ἐνδεχόμενο ἢ δυνατὸ ἐκλατινίσεως κατοίκων περιοχῶν τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου ἐπὶ ρωμαιοκρατίας προηγεῖται πάλιν Γάλλος, ὁ L. Lafoscade[68], τὸ 1892. Ἀκολουθοῦν κατὰ τὸ μεσοπόλεμο ὅλοι οἱ μνημονευθέντες

Cuvantul Romanesc, Martie 1991, 20, ὅπου ἐπιπροσθέτως ὁμιλεῖ καὶ γιὰ γενοκτονία τῶν Βλάχων στὴν Ἑλλάδα, ὄχι μόνον πολιτισμικὴ ἀλλὰ καὶ ἐθνική! Σκιαγράφησή του βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου. Βλαχολογία καὶ ἐρασιτεχνισμός; *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1990, 267-273 καὶ *Πλάνες καὶ πάθη πολεμίων τῆς ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων - Ἀρμάνων.* Ἔκδοση Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα καὶ Πανελλήνιας Ἑνώσεως Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων, Τρίκαλα 1999.

60. V. Parvan, *Sulle origini della civiltà romana,* Roma 1922, 4.

61. Βλ. *Ephemeris Dacoromana* (ED), 3, 1929, 166-167, *Mélanges de l' Ecole Roumaine en France 1929,* seconde partie, 341. Ἐπίσης R. Vulpe, *Studia thracologica,* Bucarest 1976, 197.

62. Βλ. *Revue Internationale des Etudes Balkaniques,* 1-2, 1935, 394-395.

63. Βλ. *Balcania,* 1, 1938, 21. Ἰδίως Th. Capidan, *L' origine des Macédo-roumains (réponse à M. Kéramopoulos),* Bucarest 1939, 21 καὶ 26, ὅπου ἀποκρούει μὲ ἔμφαση τὴν ἀποδιδομένη σ' αὐτὸν ἄποψη περὶ καθόδου ἀπὸ Δακία: «on soutient que je fis venir les Aroumains de la Dacie - chose que je n' ai jamais affirmée». Ἐν τούτοις ἐπανειλημμένως εἶχε ὑποστηρίξει. Πρβλ. Th. Capidan, *Romîni din peninsula balkanică,* Bucuresti 1924, 104, 110.

64. Βλ. *Balcania,* 1, 1938, 22.

65. *Balcania,* 1, 1938, 61.

66. Βλ. *Langue et Littérature* 1, 1941, 265 σημ. 1, 3, 1946, 15, κυρίως δὲ Th. Capidan, *Les Macédo-roumains,* Bucarest 1943, 159, ὅπου, ἐνῶ ἀναγνωρίζει αὐτοχθονία, φροντίζει καὶ γιὰ κάποια δόση καθόδου, ὥστε οἱ Ρωμαῖοι νὰ γίνονται Μακεδο-ρουμάνοι! Τὴν ἀπροσδιοριστία τοῦ Capidan στὸ τελευταῖο συνθετικὸ ἔργο του ἐπισημαίνει καὶ ὁ D. Maniu, *Cahiers Sextil Puscariu,* 1, 1952, 212. Βλ. καὶ κριτικὲς παλαιότερες τῶν Siadbei, ἔ.ἀ., 21, καὶ T. Papahagi, Grai si Suflet, 6, 1934, 377, ὅπου ἀμφισβητεῖ τὶς βλαχολογικὲς γνώσεις τοῦ Capidan. Αὐστηρότερη κριτικὴ ἀσκεῖ καὶ ὁ Σ. Ν. Λιάκος, *Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμενίων,* Θεσσαλονίκη 1965, μζ΄ - μη΄.

67. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Τρία ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων, *Θεσσαλικὰ Χρονικά,* 11, 1976, 267 κἑ. Ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι,* 246 κ.ἑ. Τοῦ αὐτοῦ, Ὀλοσσὼν - Ἐλασσών, *Ἱστορία εἰκονογραφημένη,* 175, 1983, 12-14. Τοῦ αὐτοῦ, Τρικαλῖται Βλάχοι, *Τρικαλινά,* 8, 1988, 159-170.

68. L. Lafoscade, Influence du latin sur le grec, chez J. Psichari, *Etudes de Philologie néogrecque. Recherches sur le développement historique du grec,* Paris 1892, 100-101.

θιασῶτες τῆς αὐτοχθονίας, κατὰ δὲ τὴν αἰχμὴ τοῦ πολέμου, τὸ 1942, ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου G. Bratianu, ὁ ὁποῖος στὰ παραμεθόρια Μακεδονίας - Θεσσαλίας ἐπισημαίνει διγλωσσία ἢ καὶ ἁπλῆ λατινοφωνία[69]. Οἱ ἐπισημάνσεις ἐπιβεβαιώνονται καὶ ἀπὸ τὴ μεταγενέστερη μελέτη τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὑλικοῦ, ὅπως ἐκείνη τοῦ Γάλλου Bruno Helly[70].

Ἐν τέλει τὸ οὐσιωδέστερο ζήτημα ἀφορᾶ στὸ ὑπόστρωμα, ἐθνολογικὸ καὶ γλωσσικό, τοῦ χώρου, στὸν ὁποῖο διαπιστώνεται αὐτοχθονία ἐκλατινισμένων. Δηλαδὴ τίθεται τὸ ἐρώτημα ἂν οἱ Μακεδόνες πρὸ τῆς ρωμαιοκρατίας καὶ κατὰ τὴ διάρκειά της εἶναι ἢ δὲν εἶναι Ἕλληνες καὶ ἂν ὁμιλοῦν ἑλληνικὰ ἢ ἄλλη γλώσσα. Ἀπάντηση ἐπιστημονικὴ καὶ μοναδικὰ τεκμηριωμένη ἔδωσε κοπιάζοντας ὅλη τὴ ζωή του ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἰωαννίνων καὶ διευθυντὴς τοῦ κέντρου ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Ἰ. Καλλέρης μὲ τὸ δίτομο σύγγραμμά του στὴ γαλλικὴ γλώσσα: *Les anciens Macédoniens. Etude linguistique et historique*. Collection de l' Institut Français d' Athènes, 1954, 1976. Καίρια δὲ καὶ πολλαπλῶς σημαντικὴ συμβολὴ ἀποτελεῖ καὶ ἡ διατριβὴ στὴ ρωσικὴ γλώσσα, ἐγκεκριμένη ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο Λένινγκραντ (Πετρουπόλεως), τοῦ Ρουμάνου καθηγητοῦ τῶν πανεπιστημίων Βουκουρεστίου καὶ Μπόχουμ καὶ γενικοῦ γραμματέα τοῦ Ἰνστιτούτου Ρουμανικῶν Σπουδῶν τοῦ Παρισιοῦ Cicerone Poghirc, ὁ ὁποῖος θεμελιώνει ἀδιάσειστα τὴν ἑλληνικότητα.

Ὅταν, λοιπόν, ἀποδεικνύεται ἡ αὐτοχθονία, ἡ ἐκλατίνιση καὶ ἡ ἑλληνικότητα τοῦ ὑποστρώματος, χωρὶς ὁποιαδήποτε ἐπιφύλαξη, οἱ Βλάχοι εἶναι Ἕλληνες,

69. G. I. Bratianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain,* Bucarest 1942, 67: «La Macédoine et une grande partie des régions méridionales de la péninsule étaient latinisées ou tout au moins bilingues, le latin y étant parlé et écrit non moins fréquemment que le grec». Δὲν λείπουν ἐκδοχὲς λατινικῆς προελεύσεως καὶ τοῦ τοπωνυμίου Γρεβενά. Βλ. Χρ. Μ. Ἐνισλείδου, *Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωριά της. Σπήλαιον - Γρεβενὰ - Σαμαρίνα,* Ἀθῆναι 1951, 59-60. Ἀφθονία τοπωνυμίων λατινικῆς προελεύσεως συλλέγει ὁ Χρ. Λιόλιος, *Ὁδοιπορικὸ στὰ χωριὰ τῆς Φιλουριᾶς Χασίων τοῦ νομοῦ Γρεβενῶν,* ἄ.τ., 1982, 15, 23, 32, 33, 44, 73, 77, 94, 103, 112, 115, 116, 120, 122. Ἀλλὰ λατινικῆς προελεύσεως εἶναι καὶ τὸ τοπωνύμιο τοῦ ἑτέρου δήμου τοῦ νομοῦ Γρεβενῶν, ἡ Δεσκάτη. Βλ. Κ. Σπανοῦ, *Δημοτικὰ τραγούδια τῆς Δεσκάτης,* Δεσκάτη 1986, 9. Ἐξ ἄλλου καὶ στὸν γειτονικὸ νομὸ Κοζάνης ἀφθονοῦν τὰ τοπωνύμια λατινικῆς προελεύσεως. Βλ. Ἀ. Ἰ. Θαβώρη, Τὸ Βελβεντό, ἱστορία τοῦ ὀνόματος τῆς κωμοπόλεως καὶ ἡ ἐτυμολογία του, *Μακεδονικά,*6, 1964-1965, 193-194.

70. Βλ. *Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους* (ΙΕΕ, Ἐκδ. Ἀθηνῶν), Ἀθῆναι, 6, 1976, 183. Ἐπιμαρτυροῦν τὰ λατινογενῆ τοπωνύμια τῆς ἐπαρχίας Ἐλασσόνος, ὅπου παραχειμάζουν Βλάχοι τῆς Πίνδου: Ἀμούριον, Βαλέτσικον, Βερδικούσια, Βίγλα, Δομένικον, Κλεισούρα, Κουκούλιον, Μαγούλα, Μιλόγουστα, Παλαιόκαστρον, Πραιτώριον, Φουσκίνα. Βλ. καὶ Ἀ. Κεραμοπούλλου, Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι, *ΕΕΦΣΠΑ,* 4, 1953-1954, 56. Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ Στράβων καὶ οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου, *ΕΕΒΣ,* 23, 1953, 71.

οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴ ρωμαιοκρατία γίνονται χρῆστες καὶ τῆς λατινικῆς, λατινόφωνοι[71], ὅ,τι ἀρχικὰ σημαίνει καὶ ἡ λέξη Βλάχος. Ὁ Poghirc ἀναγνωρίζει ὅτι στὴ Μακεδονία συντρέχουν ὅλοι οἱ παράγοντες λατινοφωνίας[72], γενέσεως τοῦ βλαχικοῦ ἰδιώματος, στὸ ὁποῖο σώζονται καὶ ἐνδιαφέροντα ἑλληνικὰ στοιχεῖα, λεξιλογικά, φωνητικά, μορφολογικά, συντακτικά - δομικά, μοναδικὲς ἀποδείξεις τῆς ἑλληνικότητας τῶν χρήστων του[73]. Παράλληλα εἶναι αὐτόχθονες καὶ Ἕλληνες τόσο οἱ Κοπατσαραῖοι ὅσο καὶ οἱ Χασιῶτες, μὴ ἐκλατινισμένοι, μὲ ἀνεπαίσθητες ἐπιδράσεις τῆς λατινικῆς ἢ ὁμοιότητες μὲ τοὺς Βλάχους. Συνεπῶς ὅσοι ἐμμένουν στὴν κάθοδο Βλάχων[74] ἢ σὲ ξενικὸ[75] ὑπόστρωμα, ἰλλυρικὸ ἢ θρακικό, καθὼς καὶ ὅσοι ἀνάγουν τὴν καταγωγὴ τῶν Κοπατσαραίων καὶ τῶν Χασιωτῶν

71. Πειστικὰ στοιχεῖα ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων τῆς Φωτικῆς στὴν Ἤπειρο καὶ τῆς Βεροίας στὴ Μακεδονία ἀποκαλύπτει ὁ M. Hatzopoulos, Photicè colonie romaine en Thesprotie et les destinées de la latinité épirote, *Balkan Studies,* 21, 1980, 90 καὶ σημ. 7, 102-103.

72. C. Poghirc, ἔ.ἀ, 9 κέ. Μὲ βάση δὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ ὄχι μόνον ἐκλατίνιση Ἑλλήνων στὴν Εὐρώπη (= Βαλκανική), ἀλλὰ καὶ τὴν δημογραφικὴ ὑπεροχή τους ὑποστηρίζει ὁ ἐπίσης Ρουμάνος E. Lozovan, *R.E.R., 5-6 1960, 223 καὶ σημ. 45.*

73. Βλ. A. Lazarou, *Aroumain bana;* est - il un héritage aborigène?, *Balkan Studies,* 29, 2, 1988, 309-430. Ἐπίσης *Στ΄ Διεθνὲς Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης. Ἑλληνικὲς ἀνακοινώσεις. Σόφια: 30 Αὐγούστου - 5 Σεπτεμβρίου 1989,* Ἀθήνα 1990, 403-435. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐτυμολογικὰ καὶ σημασιολογικὰ τῆς ἀρωμουνικῆς λέξεως μπάνα (bana), *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1992, 433-451. Τοῦ αὐτοῦ, Στοιχεῖα ἀρχαίας βοιωτικῆς διαλέκτου στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Ἑλληνοβλάχων, *Πρακτικὰ Β΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Βοιωτικῶν Μελετῶν, 6-10 Σεπτεμβρίου 1992,* Λιβαδειά. Ἀθήνα 1995, τ. β΄, 1253-1282.

74. Ἡ κάθοδος τῶν Βλάχων θεωρεῖται ἀδιαμφισβήτητη μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι κτηνοτρόφοι Ἕλληνες στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχουν, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Th. Capidan, *Românii nomazi. Studiu din viata Românilor din sudul peninsulei balcanice,* Cluj 1928. Ἀλλὰ σώζονται γραπτὲς μαρτυρίες ὑπάρξεως κτηνοτρόφων Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν ὁμηρικὴ περίοδο, οἱ ὁποῖες ἀποστομώνουν τὸν Capidan. Ἡ προσκόμιση στὸ ἐπιστημονικὸ προσκήνιο δὲν ὀφείλεται σὲ πρωτοβουλία ἑλληνική. Πρόκειται γιὰ οὔγγρικὴ καὶ συγκεκριμένα τοῦ M. Gyóni, La transhumance des Vlaques balkaniques au moyen - âge, *Byzantinoslavica,* 12, 1951, 29-42. Ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ καλύπτεται ἀπὸ ἐρασιτέχνες, οἱ ὁποῖοι ἄμοιροι τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἀνενημέρωτοι στὰ νεώτερα ἐπιτεύγματα τῆς βαλκανικῆς ρωμανολογίας περισσότερο βλάπτουν παρὰ ὠφελοῦν. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγεται καὶ ὁ Σ. Λιάκος, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἔχει καὶ θαυμαστές. Ἀσφαλῶς εἶναι γνώστης τῆς βαλκανικῆς γεωγραφίας, ἀλλὰ δὲν ἔχει τὴν παραμικρὴ σχέση μὲ τὴ γλωσσολογία, ἐθνολογία, μὲ ἀποτέλεσμα τὰ δημοσιεύματα, ποὺ ἀφοροῦν στοὺς ἀρχαίους Μακεδόνες, νὰ καταντοῦν πραγματικὰ σκαλαθύρματα.

75. Πρβλ. Γ. Νακρατζᾶ, *Ἡ στενὴ ἐθνολογικὴ συγγένεια τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, Βουλγάρων καὶ Τούρκων,* Θεσσαλονίκη 1988, 67-8, 82, 83, 47. Ἀναφέρεται, ὡς ἀποδεκτός, ἰσχυρισμὸς τοῦ Weigand, ἐπιχορηγουμένου ἀπὸ τὶς ρουμανικὲς κυβερνήσεις, κατὰ τὸν ὁποῖο «οἱ Χασιῶτες εἶναι βλαχικῆς καταγωγῆς», οἱ δὲ Κουπατσαραῖοι ἐπίσης βλαχικῆς, καὶ ἑπομένως Χασιῶτες καὶ Κουπατσαραῖοι εἶναι Ρουμάνοι, ἀφοῦ οἱ Βλάχοι εἶναι Ρουμάνοι! Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι,* Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, Ἀθῆναι 1993, 93, ὅπου ἀμφισβητεῖται ἡ ἑλληνικότητα καὶ τῶν Σαρακατσάνων, τοὺς ὁποίους οἱ Ρουμάνοι θεωροῦν ἐξελληνισμένους Βλά-

στοὺς Βλάχους ἐξοβελίζοντας παντελῶς τὸν Ἑλληνισμὸ ἀπὸ τὸν νομὸ τῶν Γρεβενῶν, ἢ ἀπατῶνται ἢ ἀπατοῦν.

χους! Αὐτὸ ἀδιάντροπα διατείνεται τελευταῖα σὲ ὁλόκληρο τόμο καὶ ὁ ὑπότροφος Τσαουσέσκου Γιώργης Ἔξαρχος, ποὺ ἄλλα στάλθηκε νὰ σπουδάσῃ καὶ γιὰ ἄλλα γράφει. Βλ. κριτικὴ στὸν τόμο του ἀπὸ τὸν Δημ. Λ. Τάγκα, «Ντροπή!!!», *Τὰ σαρακατσάνικα Χαιρετήματα,* 20 Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 2006, 7. Ἐπίσης βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Σαρακατσάνοι. Ρουμανικὲς καὶ ἄλλες θέσεις γιὰ τὴν καταγωγή.* Ἀθῆναι 1999 [*Παρνασσὸς* Μ΄ 1998].

ΔΗΜΟΣ ΓΡΕΒΕΝΩΝ, ΠΡΑΚΤΙΚΑ Α΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΓΡΕΒΕΝΙΩΤΩΝ, 7 ΚΑΙ 8 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1993, ΓΡΕΒΕΝΑ 1994, 81-97.

ΔΡΑΓΑΤΗΣ - ΔΡΑΓΑΤΕΥΩ
ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΠΕΡΡΑΙΒΩΝ

Ἂν καὶ ἡ λέξη *ἀγροφύλαξ* εἶναι νεώτερη[1], προτιμήθηκε ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη *δραγάτης*, γιατὶ ἡ δεύτερη θεωρήθηκε ξενικὴ ἢ ἄγνωστης καταγωγῆς. Προφανέστατα στὴν ἀντικατάστασή της συνέτεινε ἀποφασιστικὰ ἡ πρόταση, κατὰ τὴν ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὴ σλαβικὴ λέξη *draga,*[2] ποὺ σημαίνει *κοιλάδα.* Ἡ ἀπόκρουση τῆς προτάσεως αὐτῆς δὲν παρουσιάζει δυσκολία. Γιατὶ ἡ δημιουργία ἑνὸς σλαβογενοῦς τύπου *δραγάτης* ἀπαιτεῖ τὴν πολιτογράφηση στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα τῆς ἀρχικῆς σλαβικῆς λέξεως καὶ τὴν εὐδοκίμηση ἑλληνοφανοῦς *δράγα,* ἀλλὰ αὐτὴ δὲν ἔχει διασωθῆ οὔτε ἡ σλαβικὴ ἐπίδραση εἶναι νοητή.

Ἐπὶ πλέον, ἐπειδὴ σ' ὡρισμένες περιοχὲς χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν ἴδια σημασία τῆς λέξεως *δραγάτης* ἡ λέξη *βεργάτης,* ἀναζητήθηκε ἡ λύση στὴ λατινικὴ γλώσσα, ποὺ δάνεισε στὴν ἑλληνικὴ τὴν πασίγνωστη λέξη *βέργα*[3]. Ὁ λατινογενὴς ὅρος ἔχει ἐξασφασίσει τὴν ἐπιβίωση καὶ ἔδωσε ἄφθονα καὶ εὔχρηστα παράγωγα, ὅπως βεργάκι, βεργίτσα, βεργούλα, βεργολυγερὴ κ.ἄ. Γι' αὐτὸ εὔκολα θὰ μποροῦσε νὰ ὑποτεθῆ καὶ ἕνα νέο παράγωγο βεργάτης. Ἐν τούτοις ἡ ἐτυμολογία δὲν ἔγινε δεκτή. [4] Δὲν ἔλειψε δὲ καὶ ἡ ἄποψη, κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἀρχὴ τῆς λέξεως δραγάτης ἀποδίδεται στὴν ἀρχαία ἰνδική, στὴ σανσκριτική, καὶ συγκεκριμένα στὴ λέξη draksa[5].

Ἑπόμενο βέβαια ἦταν νὰ προταθῆ καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἰθαγένεια. Ἀρχικὰ ὡστόσο περιώρισαν τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς της. Χαρακτηρίσθηκε μεσαιωνικὸ προϊόν, γιατὶ στὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἀπαντᾶ ἐπανειλημμένως, μάλιστα δὲ μὲ τὴν

---

1. Ὡς πρὸς τὴν πηγή, συνεπῶς δὲ καὶ ὡς πρὸς τὸν χρόνο, ὑπάρχει κάποια σύγχυση στὰ μεγάλα λεξικά. Κατὰ H. LIDDEL - R. SCOTT - A. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ πρώτη μνεία ἔχομε στὴν Ἀνθολογία Πλανούδη (χειρ. 14ου αἰ. μ.Χ.) 243. Κατὰ δὲ Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ στὴν Ἀνθολογία Παλατίνη (χειρ. 10ου αἰ. μ.Χ.), 4, 243.
2. G. MEYER, *Etymologisches Worterbush der albanesischen Sprache,* Strassburg, 1890,73. Τοῦ αὐτοῦ, *Neugriechische Studien,* 2,26 (SB d. Wiener Akad, d. Wiss. Bd. 130, 1896). Λεπτομερῆ βιβλιογραφία βλ. D.J. GEORGAKAS, *Orbis,* 4, 1956, 105 σημ. 2.
3. Βλ. Ἐπιτ. Ἐγκυκλ. καὶ Γλ. Λεξ. Παπύρου, 1, Ἀθῆναι, 1961 στ. 1773. Κατὰ ΑΝΔΡΙΩΤΗ, *Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς,* Θεσσαλονίκη, 1967, 50, εἶναι ἰταλ.
4. Ὁ Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ, *Ἀθηνᾶ,* 32, 1920, 211, ἀνάγει τὴ λέξη βεργάτης ὄχι στὴ λ. βέργα ἀλλὰ στὸ ρ. δέρκομαι=βλέπω, κοιτάζω, παρακολουθῶ. Βλ. Ι. ΣΤΑΜΑΤΑΚΟΥ, *Λεξικὸν Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης,* Ἀθῆναι,1949,251.
5. Πβ. Α. ΧΑΤΖΗ, Σημασιολογικὰ καὶ ἐτυμολογικά, *Ἀθηνᾶ,* 4, 1929, 217 σημ 6.

κύρια καὶ μεταφορικὴ σημασία, π.χ. " ἀπελθεῖν ἔχει εἰς τὸν ἀμπελῶνα Κυρίου τοῦ κλέψαι σταφυλήν, ἀλλ᾽ ὡς ὑπάρχει ὁ δραγάτης χωρικός, τί ἔχει γενέσθαι" καὶ "Εἶδες τὸν δραγάτην πῶς φυλάσσει τὸν ἀμπελῶνα Κυρίου καὶ πῶς ἐκδιώκει τὰς κορώνας καὶ τοὺς κόρακας;". Ἐπίσης εἰς τὴν Μυθιστορίαν Καλλιμάχου καὶ Χρυσορρόης: " ὁ καὶ τοῦ κάστρου βασιλεὺς καὶ δεσποίνης δοῦλος καὶ τῶν χαρίτων κηπουρός, τῆς καλλονῆς δραγάτης καὶ τρυγητὴς τῶν ἡδονῶν τῆς ἀσυγκρίτου κόρης" "καὶ τρυγητὴν τῶν ρόδων σου καὶ τῶν φυτῶν δραγάτην". "Εἶδεν αὐτὸν τὸν μισθαργὸν τοῦ κήπου τὸν δραγάτην"[6]

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἐτυμολόγηση μὲ βάση τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα οἱ γνῶμες πάλι ποικίλλουν. Ὁ Ἀντώνιος Χατζῆς σημειώνει τὴν ἄποψη τοῦ Σ. Βυζαντίου, ποὺ παράγει τὴ λέξη ἀπὸ τὸ ρῆμα δέρκομαι, τοῦ Κοραῆ ἀπὸ τὸ δράγμα (δράσσομαι), τοῦ Δάρβαρη ἀπὸ τὸ Fεργάτης, τοῦ Φιλ. Συλλόγου ἀπὸ τὸ ἐργάτης, τοῦ Λορεντζάτου ἀπὸ τηράω-τηράζω, τοῦ Ἱστορ. Λεξ. τῆς Ἀκαδημίας (Χειρόγρ.) ἀπὸ τὸ δράσσω, ἀλλὰ ὁ ἴδιος συλλαμβάνει τὴν ἰδέα προελεύσεως ἀπὸ τὸ *ἑδρεργάτης (ἕδρα+ἐργάτης) ἢ ἀπὸ τὸ *ἑδραργάτης (ἕδρα+ἀργάτης), ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐξελίχθηκε τὸ ἁδρα(ρ)γάτης-δραγάτης, δηλαδὴ ὁ ἑδραῖος ἐργάτης, ὁ ἐν ἕδρᾳ τινὶ ἐργάτης, ὁ μόνιμος σὲ σκοπιὰ φρουρὸς ἐργάτης.[7]

Ὁ Δ. Γεωργακᾶς σὲ μιὰ γενικὴ ἐπισκόπηση τοῦ προβλήματος ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ὕπαρξη τοῦ νεοελληνικοῦ δεργάτης ποὺ σημαίνει ὅ,τι καὶ τὸ δραγάτης, καὶ τοῦ ρήματος δεργατεύω, μεσαιωνικοῦ καὶ νεοελληνικοῦ, παράγει τὴ λέξη δραγάτης ἀπὸ συγκοπὴ τοῦ *ἀμπελιδ-εργάτης.[8]

Ὁ Chantraine στὸ πρόσφατο ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, μολονότι βρίσκει ἐμπνευσμένη τὴ σύλληψη τοῦ Γεωργακᾶ, δὲν δέχεται τὴν ἐτυμολογία καὶ καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ λέξη εἶναι ἀγνώστου ἐτύμου.[9]

Ὁπωσδήποτε ἀποκλείονται οἱ ἐκδοχὲς γιὰ ξενικὴ[10] καταγωγὴ τῆς λέξεως *δραγάτης,* εἴτε σλαβικὴ εἴτε καὶ λατινική, ἀφοῦ σὲ περραιβικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. μαρτυρεῖ- ται τὸ ρ. *δραγατεύω*, πολὺ νωρίτερα ἀπὸ κάθε ἐνδεχόμενη ἐπαφὴ τῶν Περραιβῶν μὲ Σλάβους ἢ καὶ Ρωμαίους. Ἡ δὲ ἑρμηνεία ποὺ ἔδωσε ὁ

6. Γιὰ τὶς πηγὲς καὶ περισσότερα παραδείγματα βλ. GEORGAKAS, ὅ.π., 111 σημ. 2.
7. ΧΑΤΖΗ, ὅ.π., 218.
8. GEORGAKAS, ὅ.π., 104
9. P. CHANTRAINE, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, Paris, 1968, 296. Τὴν ἴδια γνώμη διατυπώνει καὶ ὁ ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ, ὅ.π., 84.
10. Τίποτε τὸ ξενικὸ δὲν κρύβεται στὴ λ. δραγάτης, κατὰ τὸν H. PERNOT, *Etudes de linguistique néo-hellénique, III: Textes et lexicologie des parlers de Chio,* Paris, 1946,394.

Ἀρβανιτόπουλος στὸ ρ. *δραγατεύω* τῆς περραιβικῆς ἐπιγραφῆς[11]δικαιώνεται ὁλοένα καὶ περισσότερο. Καὶ ὁ Ἀντώνιος Χατζῆς ποὺ στὶς πρῶτες δοκιμὲς ἐτυμολογήσεως τῆς λέξεως *δραγάτης* νόμισε ὅτι τὸ ρ. *δραγατεύω,*[12] εἶναι ἕτερος τύπος τοῦ ὁμηρικοῦ ρ. *δραγμεύω,* ποὺ ὁ Εὐστάθιος στὶς Παρεκβολὲς ἑρμηνεύει μὲ τὸ ρ. *δραγατεύω,* μὲ μεταγενέστερο δημοσίευμα[13] ἀναθεωρεῖ τὶς ἀπόψεις αὐτὲς δικαιολογούμενος ὡς ἑξῆς: "Ἀλλὰ δὲν παρετηρήθη, ὅτι δὲν δύναται νὰ λεχθῇ περὶ τῶν "*χωρίων* ἢ *βοσκῶν*", ὅτι *δραγματεύονται (-δραγμεύονται).* Μόνον οἱ στάχυες δραγμεύονται. Πλὴν τούτου ὁ Εὐστάθιος *ἔπλασε* προφανῶς τὸ ρ. *δραγματεύω* (δρᾶγμα), ἵνα ἑρμηνεύσῃ τὸ παρ' Ὁμήρῳ ρ. *δραγμεύω (δραγμός)".* Λαμβάνοντας ἐπίσης ὑπ' ὄψη καὶ ἐπιγραφὴ τοῦ 2ου π. Χ., στὴν ὁποία μαρτυρεῖται καὶ ἡ σύνθετη λέξη *ἀρχιδραγάτης* συνάγει τὸ ἀκόλουθο συμπέρασμα: " Ὥστε ἡ (μεσν.-νεοελλ.) λ. *δραγάτης* εἶναι ἀρχαία, αἱ δὲ προταθεῖσαι δέκα ἐτυμολογίαι, εἶναι πλέον περιτταί. Ἐκ τοῦ *δραγάτης* παρήχθη τὸ θεσσαλικὸν *δραγατεύω"*[14].

Ἤδη μὲ τὸν ὁριστικὸ ἀποκλεισμὸ τοῦ ἐνδεχομένου ξενικοῦ δανείου εἶναι εὐεξήγητη ἡ προέλευση τῆς λ. *δραγάτης* ἀπὸ συνηθισμένο κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους. Δυνατὴ ἀποβαίνει καὶ ἡ ἑρμηνεία τῶν ἄλλων δύο τύπων *δεργάτης* καὶ *βεργάτης* ἀπὸ τὴ λ. *δραγάτης* ἢ τὸ θέμα τοῦ ἐνεστ. τοῦ ρ. *δέρκομαι.*

Ἀξία ἰδιαίτερη ἀποκτᾶ καὶ ἡ διαπίστωση, ποὺ ἔκαμε ὁ Ἀρβανιτόπουλος, λέγοντας ὅτι ἡ λέξη ἀνήκει στὸ λεξιλόγιο τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων Περραιβῶν, ἤ, ὅπως θὰ ἔλεγε κανεὶς μὲ τὴ σημερινὴ ὁρολογία, ἡ ἐπίμαχη λέξη εἶναι τῆς περραιβικῆς δημοτικῆς. Στὴν περραιβικὴ ἐπιγραφή, ποὺ ἀναφέρεται σὲ φιλονεικία μὲ φόνο γιὰ κτήματα καὶ κυρίως λιβάδια μεταξὺ κατοίκων τῶν Γόννων καὶ τοῦ Ἡρακλείου (Πλαταμώνα), πέρ' ἀπὸ τὴ μαρτυρία ἑνὸς βοσκοῦ, ποὺ καταθέτει μὲ λέξεις καὶ φράσεις ἀπὸ τὴν ἰδιόρρυθμη φυσικὴ γλώσσα τῶν βοσκῶν, ὑπάρχει καὶ ἡ μαρτυρία " τοῦ Ἱπποκράτους υἱοῦ τοῦ Σίμμου Ὀλοσσονίου τὴν πατρίδα"[15]. Μήπως καὶ τὸ ἀνθρωπωνύμιο *Σίμμος* δὲν σώζεται καὶ

11. Ν. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀρχ. Ἐφημ.,* 1913, 28.

12. Εἶχε μάλιστα παραπέμψει καὶ στὸν Ε. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΝ, *Ζητήματα φιλολογικά,* Ἀθῆναι, 1921, 6 κ.ἑ., ὁ ὁποῖος καὶ τοῦ εἶχε ἀνακοινώσει ὅτι καὶ σὲ σφάλμα χαράκτη εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδοθῇ τὸ ρ. δραγατεύω. Πβ. ΧΑΤΖΗ, *Ἀθηνᾶ* 41, 1929, 218 σημ. 1.

13. Α. ΧΑΤΖΗ, Εἰς Θεσσαλίας ἐπιγραφήν, *Πολέμων*, 3, 1947-1948, 93.

14. Ἀρχαία ἑλληνικὴ θέλει τὴ λ. δραγάτης καὶ στὸ τελευταῖο δημοσίευμά του ὁ ΧΑΤΖΗΣ, οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, *Ἀθηνᾶ,* 56, 1952, 80.

15. Πβ. J.ZINGERLE, *Glotta,* 15, 1927, 70 κ.ἑ. Ὁ δὲ CHANTRAINE, ὅ.π., γράφει ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐπικαλεῖται στὴν προκειμένη περίπτωση ἡ σκοτεινή, ὅπως ἐπισημαίνει, φράση τοῦ Ἡσυχίου: "δρά-

σήμερα στὴν Ἐλασσόνα;

Ὁ Ἱπποκράτης ὁ Ὀλοσσόνιος εἶναι πρόσωπο ἀξιότιμο καὶ φαίνεται εὐκατάστατο, γιατὶ γίνεται λόγος γιὰ εὐεργεσίες του πρὸς τοὺς Γόννους. Ἡ μαρτυρία του, ἂν καὶ σύντομη, χαρακτηρίζεται ὡς σπουδαιότατη γιὰ τὴ γνώση τῶν συνόρων τῶν Γοννέων καὶ Ἡρακλειωτῶν. Καὶ ἡ κατάθεση βασικὰ στηρίχθηκε στὴ δραγάτευση ἢ μὴ τοῦ διαφιλονεικούμενου τόπου τοῦ ἐγκλήματος. "Οὕτως ἡ μαρτυρία τοῦ ὅτι οἱ Ἡρακλειῶται δὲν ἐφύλασσον τὴν πόαν τῆς θέσεως οὔτε ποίμνια ἦγον πρὸς βοσκήν, ἀποδεικνύει (κατὰ τὸν Ἀρβανιτόπουλον) ὅτι ἀνεγνώριζον καὶ αὐτοὶ τὴν ὑπ' ἄλλων κυριότητα".[16]

Ἄν, λοιπόν, δὲν τύχαινε νὰ γίνῃ φόνος στὴν περιοχὴ τοῦ Κάτω Ὀλύμπου, λύση διόλου ἄγνωστη καὶ στὴν ἐποχή μας, Κύριος οἶδε πόσες ἄλλες ἑρμηνεῖες θὰ ἔπαιρνε ἡ λ. *δραγάτης*, πολὺ δὲ ἀμφίβολη θὰ ἦταν καὶ ἡ ἐπιβίωσή της μὲ τὰ τόσο γνωστὰ παράγωγα *δραγασιά, δραγασιό, δραγασούλα*, εὔχρηστα ἀκόμα στὸν ἴδιο χῶρο τῆς Περραιβίας.

ξων ἐν Σικελίᾳ (ἦν) ἱερόν... , εἰς ὃ οἱ γεωργοὶ εὐχὰς ἔπεμπον ὅθεν καὶ δραξόντες ἐκλήθησαν".
16. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ, ὅ.π., 28.

ΠΑΝΑΡΧΑΙΕΣ ΠΕΡΡΑΙΒΟ-ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΧΘΟΝΙΑ ΒΛΑΧΟΦΩΝΩΝ ΠΕΡΡΑΙΒΩΝ

Διελκυστίνδα μεγάλης διάρκειας ἀναδείχθηκε ἡ διάσταση γνωμῶν γιὰ ὕπαρξη ἢ ἀνυπαρξία πανάρχαιων ἐπικοινωνιῶν μεταξὺ Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας λόγῳ τῆς διαχωριστικῆς παρεμβολῆς τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Πίνδου. Εὔλογα ὁ καθένας διερωτᾶται σήμερα γιὰ τὴ γένεση τοῦ ζητήματος, δοθέντος ὅτι ἤδη στοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ὁ Ἡρακλῆς μὲ ὁλόκληρο κοπάδι βοειδῶν εἶχε διαπεράσει δυσβατότερα βουνὰ τῆς ἰβηρικῆς χερσονήσου, ποὺ φέρουν τὸ ὄνομα Πυρηναῖα ὄρη πρὸς τιμὴν τῆς γυναίκας του Πυρήνης! Ἐξ ἄλλου διάβηκε καὶ τὶς Ἄλπεις. Τὸ δὲ σημεῖο τοῦ περάσματός του ὀνομάζεται ἔκτοτε Graiae Alpes, Ἑλληνικὲς Ἄλπεις[1].

Προσφυέστατα στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα ὁ Ἀλέξανδρος Πάλλης ἔγραψε: «... ἐκ πολλῶν ἐξάγεται ὅτι μεταξὺ Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας συχναὶ παλίρροιαι τῶν λαῶν συνέβαινον»[2]. Ὅμως κατὰ τὶς παραμονὲς τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου σὲ μελέτημά του, ἐπιγραφόμενο «Αἱ προϊστορικαὶ δίοδοι τῆς Πίνδου»[3], ὁ Κ. Στεργιόπουλος ἀντιτίθεται. Διαψεύδεται δὲ μέ τὴν Ἐποποιΐα τοῦ 1940, ἀπὸ τὶς Ἡρωΐδες τῆς Πίνδου.

Μεταπολεμικά, τὸ 1962, ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου Δημ. Εὐαγγελίδης γράφοντας γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς ἀρχαίας Ἠπείρου δίνει καὶ ἐνδιαφέρουσα πληροφορία: «Ὅσο κι ἂν μᾶς φαίνεται κάπως παράδοξη ἡ παράδοση ποὺ ἀναφέρει ὁ σύγχρονος τοῦ Πύρρου Κινέας, ὅτι ὑπῆρχε καὶ στὴ Θεσσαλία Δωδώνη, ὅπου μεταφέρθηκε τὸ μαντεῖο, μᾶς δείχνει ἐπικοινωνία Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας».[4]

---

1. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἕλληνα Ἡρακλῆ κανεὶς δὲν εἶχε ἐπιτύχει διάβαση τῶν Ἄλπεων, ὅπως γράφει ὁ Κορνήλιος Νέπος, *Hamilcar* 3, ὅπου «praeter Herculum Graium». Πβ. D. Gribaudi, «La più antica legenda geografica sulle Alpi», *Rivista geografica italiana,* 40, 1933. 9 κέ. Βλ. καὶ F.Benoit, «La voie d' Italie en Espagne», *Revue des Etudes Anciennes*, 1938, 142. Ὁ ἴδιος, «La légende d' Héraclès et la colonisation grecque dans le Delta du Rhone», Lettres d' Humanité, 8, 1949, 104 κέ. Ὁ ἴδιος, *Recherches sur l' hellénisation du Midi de la Gaule,* Aix-En-Provence 1965, 95a. Roger Dion, «La voie Héracléenne et l' itinéraire transalpin d' Hannibal», *Hommages à Albert Grenier édités* par Marcel Renard, Coll. *Latomus,* 58, 1962, I, 527, κέ.

2. Πβ. Πανδώρα, 9, 1858, 157. Βλ. καὶ Δημ. Εὐαγγελίδης, *Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἠπείρου καὶ ἄλλα μελετήματα.* Ἰωάννινα 1962, 27 σημ. 49.

3. *Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ἄμαντον*, 1940, 287 κ.ἑ.

4. Εὐαγγελίδης, *ἔ. ἀ.*, 46.

Ὁ Friedrich Stählin τὸ 1924 ἔκλινε πρὸς τὴν ἀπόρριψη περραιβικῆς ἢ θεσσαλικῆς Δωδώνης καὶ ἄφηνε τὴν ὁριστικὴ ἀπόφανσή του στὸ ἐνδεχόμενο ἀποκαλύψεως ἀκτινοβολίας Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ στὴν Ἤπειρο. Ἤδη αὐτὴ παρουσιάζεται ὡς δεδομένη, κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Bristol Nicolas G. L. Hammond. Μαζί του συμφωνεῖ καὶ ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Fanoula Papazoglou[5]. Παρατηρεῖται δὲ καὶ στὴ Θεσσαλία. Ὡστόσο ἡ ἀναφορὰ τοῦ Stählin δὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος. Διότι χρησιμοποιεῖ πηγὲς καὶ ἔγκριτες δημοσιεύσεις: «Στὸν ἄνω Τιταρήσιο στὴν Περραιβία, φαίνεται νὰ μεταθέτει ὁ ὁμηρικὸς κατάλογος τῶν πλοίων τὴ Δωδώνη, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα προέρχεται ἀπὸ τὴν ἴδια ρίζα μὲ τὸ Δώτιον. Ἐπίσης ἀρχαῖοι συγγραφεῖς πραδέχονταν τὴν ὕπαρξη μιᾶς θεσσαλικῆς Δωδώνης στὸν Τιταρήσιο. Δὲν εἶναι ὅμως σαφές, ἐὰν ὁ Στράβων (IX 441) ἀποδίδει σωστὰ τὴ γνώμη τοῦ Ἀπολλοδώρου, διότι μιὰ θεσσαλικὴ Δωδώνη ποὺ συνάγεται ἀπὸ τὸν Ὅμηρο (Ἰλ. Β. 233) ὁ Ἀπολλόδωρος ἀσφαλῶς τὴν ἀρνήθηκε. Θεσσαλοὶ ἐρευνητές, ὁρμώμενοι ἀπὸ τὴν ἑρμηνεία τῶν ὁμηρικῶν χωρίων ποὺ κολάκευε τὸν τοπικιστικὸ πατριωτισμό τους, ταύτισαν τὴν ὁμηρικὴ Δωδώνη εἴτε μὲ τὸ μαντεῖο τοῦ Διὸς Φηγωναίου στὴ Σκοτούσα εἴτε μὲ κάποια ἄλλη ἄγνωστη θεσσαλικὴ πόλη μὲ τὸ ὄνομα Βώδων ἢ Βωδώνη. Ἀκριβῶς αὐτὲς οἱ τελείως διαφορετικὲς ταυτίσεις εἶναι γιὰ μᾶς ἀπόδειξη πὼς δὲν ὑπῆρχε πράγματι Δωδώνη στὴν Περραιβία ἢ στὴ Θεσσαλία. Ἐὰν οἱ μελλοντικὲς ἀνασκαφὲς στὴ Δωδώνη τῆς Ἠπείρου ἀποδείξουν ὅτι ἔφτασε μέχρι ἐκεῖ ἡ ἀκτινοβολία τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, τότε αὐτὸ θὰ ἦταν σοβαρὴ ἔνδειξη, γιὰ τὴν παραδοχὴ ὅτι ὁ Ὅμηρος ἀναφέρεται σ᾽ αὐτὴν τὴν φημισμένη θέση τοῦ μαντείου»[6].

Ἂν καὶ ὁ Κινέας μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Stählin στὴ σημείωση 162, οὐσιαστικὰ ἀγνοεῖται ἡ μαρτυρία του, τὴν ὁποία δικαιολογημένα ἐπικαλεῖται ὁ Εὐαγγελίδης. Διότι καὶ διακεκριμένος φιλόσοφος ἦταν καὶ πανάξιος σύμβουλος τοῦ Πύρρου διετέλεσε.[7]

---

5. F. Papazoglou, «Quelques problèmes de l' histoire épirote - `A propos du livre «Epirus» de N.G.L. Hammond», *Ziva Antika,* 20, 1970, 16-17. Βλ. σὲ μετάφραση ἑλληνικὴ τὰ σχετικὰ σημεῖα Ἀχ. Λαζάρου, «Βόρειος Ἤπειρος. Ἱστορία Πολιτισμός», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1990 τῆς Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν καὶ ἐπανεκδόσεις αὐτοτελεῖς μὲ εὑρετήρια τῆς Ἑταιρείας Φίλων τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως ἐπὶ τῶν Ἐθνικῶν Θεμάτων.

6. Fr.. Stählin, *Ἡ ἀρχαία Θεσσαλία. Γεωγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ περιγραφὴ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἑλληνικοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους.* Φιλολογικὸς Ἱστορικὸς Λογοτεχνικὸς Σύνδεσμος (Φ.Ι.ΛΟ.Σ.) Τρικάλων - Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη α.ε. [Θεσσαλονίκη 2002]. 75.

7. Βλ. Π. Κανελλόπουλος, *Ἀπὸ τὸν Μαραθώνα στὴν Πύδνα κι ὥς τὴν καταστροφὴ τῆς Κορίνθου 190-146 π.Χ.* Α΄ Ἀθῆναι 1963, 345, 427. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ Θεσσαλὸς φιλόσοφος Κινέας στὴν κατάμεστη φιλοσόφων Μεγάλη Ἑλλάδα», ἀνακοίνωση στὸ 2ο Πανελλήνιο Συνέδριο τῆς Ἑταιρείας

Περιεργότατα ὁ Γ. Ἠλ. Ζιάκας περιορίζεται σὲ μονολεκτικὴ μνεία Δωδώνης νομοῦ Τρικάλων[8] καὶ δὲν δράττεται τῆς εὐκαιρίας δηλώσεως καὶ τῆς περραιβικῆς, γιὰ τὴν ὁποία ἐνωρίτερα ὁ Ἀθ. Δαρδούμπας[9] φιλοτέχνησε ἐκτενέστερη περιγραφή. Τὸ δὲ 1997 σὲ ὀγκώδη συγγραφή του ὁ Δημ. Θ. Καραμίντζας ἀποτολμᾶ καὶ τὸν προσδιορισμό της: «4. *Δωδώνη:* Στὴ θέση της ἁπλώνεται σήμερα τὸ σημερινὸ χωριὸ Λιβάδι. Παρὰ τὶς ἀμφισβητήσεις, διαφωνίες καὶ διαφορετικὲς ἀπόψεις διαφόρων ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολόγων, ὁ Ὅμηρος προσδιορίζει τὴ θέση στὸν τόπο καὶ τὴ γύρω περιοχὴ, ποὺ βρίσκεται σήμερα τὸ Λιβάδι. Ἴσως νὰ ὑπῆρχαν καὶ ἄλλοι οἰκισμοὶ τὴν ἴδια ἐποχὴ ἢ καὶ μεταγενέστερα, ποὺ ἔφεραν τὴν ἴδια ὀνομασία. Ἡ παρατιθέμενη ἀνωτέρω σχετικὴ παράγραφος τῆς Ἰλιάδος, τὸ ἀποδεικνύει. Ἴσως γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ καὶ ὁ Πώλ Ντεσάρμ, Γάλλος ἑλληνιστής, καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὰ Πανεπιστήμια Νανσὺ καὶ Σορβόνης, ποὺ ἔγραψε τὴν Ἑλληνικὴ Μυθολογία σὲ 5 τόμους, καθὼς καὶ τὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ Ἱστορία, ν' ἀπέφυγε νὰ προσδιορίσει τὴ θέση της. Σὲ κάποια ἄλλη Δωδώνη, μεταγενέστερη, ἀφοῦ τὴν τοποθετεῖ κοντὰ στὴ σημερινὴ Σκοτούσα, πιθανῶς ν' ἀναφέρεται κι ὁ μεγάλος γεωγράφος Στράβωνας (67π.Χ.-23μ.Χ) στὰ Γεωγραφικά του καὶ ἄλλα διάφορα, ποὺ ἐξιστορεῖ σὲ 17 σωζόμενα βιβλία του. Αὐθαίρετες ἑπομένως πρέπει νὰ θεωρηθοῦν καὶ οἱ ἀπόψεις τῶν ἄλλων ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολόγων, ἀφοῦ δὲν τεκμηριώνουν τοὺς ἰσχυρισμούς τους μὲ ἰσχυρὰ ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα»[10]. Αὐτὰ ἀκριβῶς λησμονεῖ καὶ ὁ ἴδιος, ὅπως μία σχεδὸν δεκαετία πρωτύτερα ὁ Ἀθ. Ἀστ. Παπανικολάου, κατὰ τὸν ὁποῖο ἡ Δωδώνη τῆς Περραιβίας βρισκόταν στὸ Καστρὶ τὸ Λιβαδίτικο.[11]

Ὡς πρὸς τὴν προέλευση τοῦ ὀνόματος Δωδώνη ὁ Stählin προτείνει τὴν ἴδια ρίζα μὲ τὸ Δώτιον τῆς Θεσσαλίας. Ὁ δὲ ἱστοριοδίφης, ἐρασιτέχνης, Σ. Λιάκος διατείνεται ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι «Κελτολατινικὸ καὶ σημαίνει ὅ,τι καὶ ἡ λέξη duiean (=αὐχενοδιάβαση) τῆς Ἰρλανδέζικης, ὁμόριζης μὲ τὴν ἀρβανίτικη tutea (=λαιμός, φάρυγγας)».[12] Ἐν συνεχείᾳ προσθέτει ὅτι τόσο ἡ θεσσαλικὴ Δωδώνη

Ἱστορικῶν Ἐρευνῶν Θεσσαλίας, Λάρισα 24-25 Νοεμβρίου 2001. *Ἀρχεῖο Θεσσαλικῶν Μελετῶν* 15,2006, 143-154.

8. Γ. Ἠλ. Ζιάκας, «Προϊστορικὸ καὶ ἱστορικὸ διάγραμμα Τρίκκης (Τρικάλων)», *Τρικαλινὸ Ἡμερολόγιο* 2002-2003 Πολιτιστικοῦ Ὀργανισμοῦ Δήμου Τρικκαίων, Τρίκαλα 2003, 16 (Δωδώνη, σημ. Ἀγρελιά).

9. Ἀθ. Δαρδούμπας, «Ἡ ταυτότητα τῆς τοποθεσίας τῆς ὁμηρικῆς Δωδώνης καὶ τοῦ Τιταρησίου», *Νέα Ἐλασσόνα*, 21.9.1999, 4.

10. Δ. Θ. Καραμίντζας, *Χρονικὰ Δομενίκου. Τὸ χωριό μου Δομένικο Ἐλασσόνας*. Λάρισα 1997, 30-31.

11. Ἀθ. Ἀστ. Παπανικολάου, *Ἀρχαία ἐποχή. Ἡ Περραιβία, χῶρος καὶ ἱστορία. Ἡ Δωδώνη*. Λάρισα 1986, 20 κἑ.

ὅσο καὶ ἡ θεσπρωτικὴ ἦσαν ἱδρύματα τῶν ἀρχαίων Τευκρῶν, τῶν ὁποίων τέκνα ὑπῆρξαν οἱ Παίονες[13] τῆς κλασικῆς ἐποχῆς. Πρόκειται γιὰ ἐπινοήματα ἀβάσιμα καὶ ἀχαρακτήριστα, παρεπόμενα ἐρασιτεχνισμοῦ.

Ἐπίσης χωρὶς στοιχειώδη ἐπιστημονικὴ κατάρτιση περιπλανᾶται σὲ παρόμοιο κυκεώνα παραπλανώντας τοὺς ἀναγνῶστες μὲ τὰ ἀναπόδεικτα σὰν ἀρβανίτικα κείμενα ὁ Ν. Στύλος: «Τὸ ὄνομα Δωδώνη παράγεται ἀπὸ τὸ Ντωντώνην καὶ οἱ Ἴωνες τὸ ἔγραφαν Ndωdώνιν (vdὼ Ndώνιν) καὶ σημαίνει ἡ ἐρωτευμένη μὲ τὸν Ἅδωνη ποὺ οἱ Ἀρβανίτες τὸν λένε Ντώνη καὶ Ἀντώνη καὶ αὐτὴ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴ θεὰ Ἀφροδίτη...»[14] Συνεχίζει: «Ὅσον ἀφορᾶ τὴ Δωδώνη, πρέπει νὰ ποῦμε, ὅτι στὸν Ὅμηρο ὑπάρχει ἀναφορὰ γιὰ μιὰ καὶ μόνο μιὰ Δωδώνη, ὅπου λατρεύονταν ὁ Πελασγικὸς Ζεὺς (Ἰλ. Π.235) καὶ ὁ Ἡρόδοτος σχετικὰ γράφει ὅτι: «Τὸ μαντεῖο αὐτὸ θεωρεῖται τὸ ἀρχαιότερο ἑλληνικὸ καὶ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἦταν καὶ τὸ μοναδικό» (Ἡροδ. Β΄ 52).Ἐδῶ ἐπίσης πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι, ἐπειδὴ ἡ λογοκρισία δὲν ἔδιωξε ἀπὸ τὸν Ὅμηρο αὐτὸ τὸ κομμάτι ποὺ δημιουργεῖ λογικὰ ἐρωτήματα, παρουσιάστηκε ἡ ἀνάγκη νὰ δοθεῖ μιὰ λογικὴ ἐξήγηση, καὶ ἐκκλησιαστικὸς πατέρας γνωστὸς καὶ σὰν σχολιαστὴς τοῦ Ὁμήρου, βρῆκε τὴ λύση καὶ γι᾽ αὐτὸ μᾶς πληροφορεῖ ὁ γεωγράφος Μελέτιος: «Ἰστιέον δέ, ὅτι δύω Δωδῶναι, κατά τινας, ἡ μὲν Θεσσαλίας, ἡ δὲ Μολοσσίας, ἧς καὶ μεμνῆσθαι φασὶν ἐνταῦθα τὸν Ἀχιλλέα». (Τόμ. Β΄, σελ. 274)»[15]. Ξενικὸ ὑπαινίσσεται καὶ τὸ ὄνομα Περραιβία παραγόμενο ἀπὸ τὸ «πρέρε βίου»[16] ὅπου τὸ πρῶτο ε εἶναι σχεδὸν ἄφωνο καὶ τὸ δεύτερο μακρὸ καὶ γι᾽ αὐτὸ τὸ γράφουν μὲ αι καὶ σημαίνει καὶ πάλι μέρος ἀποκομμένο ἀπὸ αὐλάκι.

Παραδοξότατα ὁ Στύλος, ἐνῶ δέχεται ὅτι στὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης λατρεύονταν ὁ Πελασγικὸς Ζεύς, ἀποφεύγει καὶ τὸν παραμικρὸ σχολιασμὸ τοῦ πλή-

12. Σ. Λιάκος, «ἀρχαιότατα ἀρβανίτικα ζώπυρα τῆς γραίκικης», *διάλογοι*, 37, 1983, 9.

13. Κατα τὸν Γερμανὸ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ρώμης K.T. Beloch, *Griechische Geschichte.* I, Strasbourg 1912-1913, 56-60, οἱ Παίονες ἦσαν Ἕλληνες. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐπιστημονικὴ ἀναίρεση δημοσιεύματος ὑπὲρ τῶν Σκοπιανῶν τοῦ περιοδικοῦ National Geographic», *Παρνασσός*, ΛΘ΄, 1997, 3 σημ. 10.

14. Νίκος Στύλος, *Στοιχεῖα προϊστορίας σὲ πανάρχαια ἀρβανίτικα κείμενα.* Ἐκδόσεις Γ. Γέρου. Ἱστορικὰ ἀρ. 2. Ἀθήνα 2003, 194.

15. Αὐτ., 351. Ἀκατανόητα τὰ περὶ λογοκρισίας στὸ κείμενο τοῦ Ὁμήρου. Ἀποδεκτὴ ἡ δεύτερη Δωδώνη, ἡ περραιβική, τὴν ὁποία ἐπικαλεῖται ὁ Κινέας, ὅπως σημειώνει ὁ καθηγητὴς Δ. Εὐαγγελίδης.

16. Δὲν ἐξηγεῖ τὰ δύο ρρ καὶ δὲν ὁρίζει σὲ ποιὰ γλώσσα. Προφανέστατα ὑπονοεῖται ἡ ἀλβανική. Ἡ δὲ ὑποψία γίνεται βεβαιότητα, ὅταν τὸ βιβλίο συγκαταλέγεται στὶς Ἐκδόσεις Γ.Γέρου, ὁ ὁποῖος σὲ φωτογραφία στὸ περιοδικὸ τῶν Μειονοτικῶν τῆς Δύσεως ἐπιδεικνύεται, φιγουράρει, σὰν Ἀλβανός!

θους τῶν Πελασγῶν Θεσσαλίας, στὴν ὁποία ὁλόκληρη περιοχὴ ὀνομάζεται Πελασγιῶτις καὶ ἡ Λάρισα Πελασγίς,[17] θέμα δίτομης διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ Θ. Ἀξενίδη. Ὁ δὲ Paul - Marie Duval σκιαγραφώντας τὴν ἀποδημία προϊστορικῶν Θεσσαλῶν στὴν Ἰταλία διερωτᾶται: «Λοιπόν, οἱ Ἕλληνες δὲν παρουσίαζαν σὰν «Πελασγούς», θεσσαλικῆς καταγωγῆς, τοὺς «ἰθαγενεῖς» λαούς, ποὺ συναντοῦσαν μπροστά τους στὴ Δύση, Χώνους, Οἰνωτρούς, Πευκετίους, Σικανούς, Σικούλους, Ἐλύμους, Ἀβορίγηνες, ἐν τέλει Τυρρηνούς, δηλαδὴ τοὺς Ἐτρούσκους, τῶν ὁποίων ἡ ἄφιξη στὴ Δύση ἐπιβάλλεται νὰ καταγράφεται στὰ πλαίσια τῶν μυθικῶν ἀποδημιῶν;»[18]

Ἄλλοτε εἶχε γίνει ἀρκετὸς λόγος γιὰ ὅσα στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰώνα ἰσχυρίσθηκε ὁ Ἰάκωβος Θωμόπουλος, ἂν καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας στὸ Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Ν. Ἀνδριώτης[19] κατηγορηματικὰ ἀπέκρουσε. Τὴν περίπτωση ἐπαναφέρει ὁ Γ. Γέρου στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου τοῦ Ν. Στύλου, χωρὶς κάποια διασαφητικὴ προσθήκη. Ἀντίθετα παραλείπει ἢ ἀποσιωπᾶ τὴν πλέον πρόσφατη εἰδικὴ μελέτη τῆς Δέσποινας Κοντονάτσιου, *Ἡ διάλεκτος τῆς Λήμνου, Ἐθνογλωσσολογικὴ προσέγγιση* (Θεσσαλονίκη 1988)[20]. Οἱ Πελασγοὶ παραμένουν ἐπίμαχο πρόβλημα, μολονότι, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ ἀκαδημαϊκὸς Μιχαὴλ Σακελλαρίου, στὶς ἀρχαῖες πηγὲς Πελασγοὶ σημαίνει Ἕλληνες καὶ Πελασγία Ἑλλάδα.[21]

---

17. Θ. Ἀξενίδης, *Ἡ Πελασγὶς Λάρισα καὶ ἡ ἀρχαία Θεσσαλία. Κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ Ἱστορία,* Ι-ΙΙ, Ἀθῆναι 1947-1949.

18. P.-M. Duval, «L' histoire et la légende de la colonisation grecque en Occident», *Revue Archéologique*, ser. 6, 19, 1943, 131.

19. Ν. Π. Ἀνδριώτης, *Οἱ Προέλληνες*, Θεσσαλονίκη 1953.

20. Παραγνωρίζει ὁ Γέρου καὶ μεταγενέστερες, ἐξαιρετικὰ πρόσφατες, συγγραφές, ἀναφερόμενες στὸν Ἰάκωβο Θωμόπουλο, ἀλλὰ ἀπολήγουσες στὴν ἑλληνικότητα τῶν Πελασγῶν. Βλ. Ἄννα Δημητρίου, *Πελασγοί. (Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἑλλήνων).* Νέα Θέσις. Ἀθῆναι 1994, 27 κ.ἑ. Κων. Φρ. Μαντινάος, *Οἱ Πελασγοί. (Συνοπτικὴ Προϊστορία τῶν Ἑλλήνων*). Ἐκδόσεις ἐρωδιός. Θεσσαλονίκη 2001, 52 κ.ἑ.

21. M.Sakellariou, *Peuples préhelléniques d' origine indoeuropéenne,* Athènes 1979, 339: «Pélasges=Grecs, chez les Anciens 98. 127, 176» καὶ Pélasgia=Grèce chez les Anciens 98.127». Ὡς «ἡ πλέον σοβαρὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος τῶν Πελασγῶν» ἀπὸ τὸν Μ. Σακελλαρίου (Ι.Ε.Ε., τόμ. Α΄, σ. 358-380), ἀναδημοσιεύεται. Βλ. Δημ. Ε. Εὐαγγελίδης, *Λεξικὸ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ περιελλαδικῶν φύλων.* Ἐκδοτικὸς Οἶκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2002, 194-197. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ τὸ σύντομο μελέτημα τοῦ Π. Κ. Γεωργούντζου, «Ἡροδότου τὸ πελασγικὸν ἔθνος καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος», *Πλάτων,* 38, 1986, 3-10. Μὲ περισσὴ σαφήνεια ἐκφράζει τὴν ἑλληνικότητα τῶν Πελασγῶν ὁ Διονύσιος Ἁλικαρνασσεὺς (Ι, 17, 2) «ἦν γὰρ δὴ καὶ τὸ τῶν Πελασγῶν γένος Ἑλληνικὸν ἐκ Πελοποννήσου τὸ ἀρχαῖον». Πβ. Lorenzo Braccesi, «La più antica navigazione greca in Adriatico», SCO, 18, 1969, 136, σημ. 49, ὅπου παραπέμπει καὶ στὸν Στράβωνα, V, 2,4 C 224. Ἀπὸ τὴν ξένη βιβλιογραφία, πλουσιωτάτη, ἐνδεικτικὰ μνημονεύονται: M. Biacardi, «I "Pelasgi": nome, etnografia, cronologia», *St Class Orient*, 10, 1961, 224 κ.ἑ. D. Briquel, *Les*

Ἑπομένως ὁποιαδήποτε οἰκειοποίηση τῶν Πελασγῶν, συνακόλουθα δὲ καὶ τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης, ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ἐφ᾽ ὅσον βασίζεται σὲ ἀδιάσειστα δεδομένα πηγῶν, κατανοεῖται πληρέστατα. Ἐξ ἴσου κατανοητὴ μπορεῖ νὰ λογίζεται καὶ γιὰ διγλώσσους, τῶν ὁποίων ἡ ἑλληνικὴ καταγωγὴ ἀποδεικνύεται διεπιστημονικά, ὅπως τῶν Ἀρβανιτῶν[22]. Τὸ προκείμενο δὲν ἰσχύει γιὰ τοὺς Σκυπιτάρους. Τὰ δὲ γραφόμενα απὸ τὸν Στύλο καὶ ἐκδιδόμενα ἀπὸ τὸν Ἀλβανὸ[23] Γ. Γέρου δὲν πείθουν[24]. Διότι ἀμφότεροι δὲν λαμβάνουν ὑπ᾽ ὄψη τὴν ἀκραιφνέστατα ἐπιστημονικὴ ἐπιχειρηματολογία, ἡ ὁποία ἀφορᾶ στὴν προέλευσή τους,[25] καθὼς καὶ στὴν ἐτυμολογία τοῦ ἐθνωνύμου[26].

Pé- lasges en Italie: Recherches sur l' histoire de la légende. Ecole Française de Rome. Rome et Paris 1984. Πέρα τῆς Ἰταλίας, στὴ λοιπὴ Εὐρώπη βλ. Angelo Antinorio, *Storie elleniche archaiche*, Rapallo 1980, 214, ὅπου χάρτες.

22.Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Προσωπογραφία Ἀρβανιτῶν» *Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν,* Α΄α΄, 1986, 656 κέ. Ὁ ἴδιος, «Ἀλβανοί, Ἀρβανίτες-Βορειοηπειρῶτες», *Παρνασσός*, ΛΔ΄, 1992, καὶ ἀνάτ. Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως ἐπὶ τῶν Ἐθνικῶν Θεμάτων καὶ τοῦ Συλλόγου ἀρβανίτικου πολιτισμοῦ Ἄνω Λιοσίων «Ἡ Γρίζα» μὲ πρόλογο Ἀλεξ. Σύρμα καὶ εὑρετήρια. Ὁ ἴδιος, «Μιὰ ἄλλη ἄποψη γιὰ τοὺς Ἀρβανίτες», *Ἡ Καθημερινή*, 20.12.1998, 41. Ὁ ἴδιος, «Ἐθνολογικὰ καὶ πολιτισμικὰ Ἀρβανιτῶν», *Ἑλλοπία*, 50, 2000, 39-43, καὶ 52, 2001, 42-45. Ὁ ἴδιος, «Ἡ καταγωγὴ Βλάχων καὶ Ἀρβανιτῶν (παρέμβαση)», *Ἔθνος* 31.3.2001, 66-67. Ὁ ἴδιος, «Προλεγόμενα» στὸν Α΄τόμο Gustav Weigand, *Οἱ Ἀρωμοῦνοι (Βλάχοι).* Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. Τρικάλων - Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη ἀ.ἑ. (Θεσσαλονίκη, 2001), 29 κέ. Ὁ ἴδιος, «Ἡ επαίσχυντη προπαγάνδα γιὰ τοὺς Ἀρβανίτες», *Τύπος τῆς Κυριακῆς,* 13.4.2003, 14-15. Ἀναστάσιος Ἀλ. Τζανίμης, «Τὸ μέλλον τῆς Ἀρβανίτικης γλώσσας», *Ἄσκρα,* 3, 2000, 1 καὶ 3.

23. Ἔτσι προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν Stefan Moal, *Rapport de la visite d' étude aux minorités de Grèce* 4-10 Octobre 1987, Sous l'égide de la Commission des Communautés Européennes et du Bureau européen pour les Langues moins répandues. Kemper 1988, 4. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐθνικὰ θέματα καὶ κρατικὴ ἀκηδία.* Ἐκδόσεις Πελασγὸς (Ἀθῆναι 2002), 150.

24. Γιὰ παλαιότερες παραπειστικὲς ἀπόπειρες βλ. Τίτος Π. Γιοχάλας, *Ἀλβανολογία καὶ ἐρασιτεχνισμός,* Ἀθήνα 1988. Σαράντος Ἰ. Καργάκος, *Ἀλβανοί, Ἀρβανίτες, Ἕλληνες, Μελέτες.* Ἰ. Σιδέρης. Ἀθήνα 1999, 319 κέ.

25. Βλ. περιεκτικὸ κεφάλαιο ἐπιγραφόμενο «Ἡ ἀρχικὴ πατρίδα τῶν Ἀλβανῶν», σὲ συγγραφὴ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Al. Rosetti, *Istoria limbii române,* Bucuresti 1968, 210 κέ. Ἀδρότερη ἀκόμη ἀπεικόνιση τῶν Σκυπιτάρων βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Κοστοβῶκοι καὶ σωτηρία τῆς ἱερᾶς πόλεως Ἐλευσῖνος», *Πλάτων,* 51, 1999-2000, 129 σημ. 64.

26. Σειρὰ ἄρθρων ἔγραψε ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀντώνιος Χατζῆς, «Skipetar - κοιτάζω», *Ἀθηνᾶ*, 40, 1928, 204. Ὁ ἴδιος, «Πόθεν τὸ ἐθνικὸν Σκιπετὰρ (Skipetar)», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* (ΠΑΑ), 5, 1930, 353-356. Ὁ ἴδιος, «Σκιπετᾶρις - Skipetar. Περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχῆς τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος τῶν Ἀλβανῶν»,*Ἑλληνικαὶ Μελέται,* 1, 1940, 23-42. Βλ. καὶ H. Grégoire, «C.R.de A.C.Chatzis, Πόθεν τὸ ἐθνικὸν Σκιπετάρ;», *Byzantion*, 4, 1927/28,746-748.- Ὁ ἴδιος, «Le nom national des Albanais», *Le Flambeau, mai-août 1929*, 329-331.Κατὰ τὸν Κροάτη καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ζάγκρεμπ καὶ ἀκαδημαϊκὸ Petar Skok τὸ ἐθνικὸ ὄνομα τῶν Ἀλβανῶν Σκυπιτὰρ ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ τοπωνύμιο Scupis (>ἀλβ. Shkyp), πρωτεύουσας τῆς Δαρδανίας. Βλ. *Zeitschrift für romanische Philologie,* 54, 1934, 180 καὶ *Revue Internationale des Etudes Balkaniques*

Ὀρθότατα οἱ Ἀρβανίτες συνεχίζουν νὰ πιστεύουν ἀκράδαντα στὶς ἑλληνικὲς ρίζες τους[27]. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἄλλως τε συμπαγὴς ὁρίζεται πρὸς βορρᾶν στὴν Ἐγνατία ὁδὸ ἀπὸ τοὺς Στράβωνα[28], Προκόπιο κ.λ.π.[29], ἀλλὰ ὑφίσταται ἀνὰ τοὺς αἰῶνες καὶ βορειότερα, ὅπως ἀποκαλύπτουν ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονες τῶν ἡμερῶν μας. Συγκεκριμένα ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας Lorenzo Braccesi καταπλήσσει ἤδη μὲ τὸν εὐγλωττότατο τίτλο συγγράμματός του, *Grecità adriatica* (Bologna 1971, β΄ ἔκδ. 1977). Τελευταῖα ἐνδυναμώνει τὴν ἐπιχειρηματολογία μὲ δεύτερο, τὸ ὁποῖο ἐπιγράφει τολμηρότερα: *Hellenikós Kolpos, Supplemento a Grecità adriatica,* μὲ τὴ συνεργασία τῆς Benedetta Rossignoli [Roma 2001].

Ὅμως τὴν πανάρχαιη Δωδώνη σφετερίζονται καὶ οἱ Βούλγαροι. Ὁ Γιάννης Ἀργ. Τόζης σημειώνει: «κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας πολλὰ βουλγαρικὰ βιβλία, στὰ ὁποῖα ὅλως ἀνερυθριάστως ψάλλουνε τὸ τροπάριο πὼς οἱ Βούλγαροι εἶναι δῆθεν οἱ πιὸ παληοὶ κάτοικοι τῆς Χερσονήσου Αἵμου - Θράκες - Μακεδόνες - Δάρδανοι (Ἰλλυριοί), πὼς αὐτοὶ εἶναι ἱδρυτὲς τοῦ Μαντείου τῆς Δωδώνης, πὼς οἱ ἀρχαῖοι Θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου ἦσαν Βούλγαροι καὶ τὰ ὀνόματά τους Ζεὺς κλπ. εἶναι δῆθεν Βουλγαρικά...»[30]

Πάντως ὁ ἀκαδημαϊκὸς Διονύσιος Ζακυθηνὸς ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ ἐνώπιον τοῦ παρισταμένου πρέσβεως τῆς Βουλγαρίας στὴν ἑλληνικὴ πρωτεύουσα ἀκαδημαϊκοῦ N. Todorov, τὸν ὁποῖο καὶ προσφώνησε, ἀντεῖπε: «Ἡ θεωρία, ἡ δεχομένη ὅτι οἱ Βούλγαροι ἦσαν γηγενεῖς καὶ κατῴκουν

---

*(RIEB)*1, 1934,9, ὅπου γιὰ τὴν προέλευσή τους.

27. Καὶ στὴν ἐνδεδειγμένη διάκρισή τους ἀπὸ τοὺς Σκυπιτάρους. Πβ. P. Trudgill (and G.A. Tzavaras), «Why Albanian - Greeks are not Albanians: Language Shift in Attica and Biotia» Howad Giles, *Language - Ethnicity and Intergroup Relations*, AP London, New York and San Francisco 1977, 173: «The people themselves are referred to, not as Albanians, but as Arvanites, sing. Arvanitis». Πανομοιότυπα ἐπιγράφει κείμενό του ὁ Γ. Πιτυκάκης, «Ἀλβανόφωνοι ναί, Ἀλβανοὶ ὄχι», *Ἡ Καθημερινή,* 17.1.1980. Βλ. καὶ Δ. Ἀθ. Σιδέρης, *Παιανία (Λιόπεσι). Ἱστορία - Λαογραφία*, Ἀθῆναι 1965, 41. Ἐν τέλει, ποιός, στοιχειωδῶς ἐνήμερος, δὲν θὰ προσυπέγραφε ὅσα προεκλογικὰ ἐκμυστηρεύεται ὁ Γιάννης Βασ. Πέππας, *Ἀρβανίτες. Ἐνδεικτικὴ εἰσαγωγὴ σὲ μιὰν ἀνατρεπτικὴ ἐρευνητικὴ ὀπτικὴ τῆς ὡς τώρα ἀντιμετώπισής τους.* Ἔκδοση: Ἱστορικὸ καὶ Λαογραφικὸ Μουσεῖο Βαρνάβα, Βαρνάβας Ἀττικῆς 2003, 6-7.

28. Στράβ. VII, 323. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός.* Ἀθῆνα 1988, 65.

29. Πβ. VI. Popovic΄, «L' Albanie pendant la basse Antiquité», *Les Illyriens et les Albanais,* Beograd 1988, 254: « Selon l' historien grec (Procope de Césarée), les Epirotes étaient établis jusqu' à Epidamnos, ἢ νῦν Δυρράχιον καλεῖται (BV III, 11,8)».

30. Πβ. Γ. Ἀ. Τόζης «Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰώνα ὅπως τὸν εἶδε ἕνας Ἱσπανὸς περιηγητής», *Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ,* 22, 1957, 137 σημ. 2.

ἀπὸ αἰώνων εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου, στερεῖται πάσης ἐπιστημονικῆς βάσεως»[31]. Ἀσφαλῶς σχέσεις μὲ τὸν εὐρύτερο χῶρο τῆς Ν.Α Εὐρώπης εἶχε τὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης, ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ εἰδικὴ ἔρευνα τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Condurachi, δημοσιευμένη στὸ Ζάγκρεμπ τῆς Κροατίας. Ὁ καθηγητὴς Condurachi ἀναφέρει ἐπὶ πλέον ὅτι ἱδρυτὴς τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης ὑπῆρξε ὁ μυθικὸς πρόγονος τῶν Ἑλλήνων Δευκαλίων, ὁ πατέρας τοῦ Ἕλληνος.[32]

Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Besançon Pierre Cabanes, ἤδη στὴν Ἠπειρολογικὴ διατριβή του[33] φρονεῖ ὅτι περιττεύει περαιτέρω ἔρευνα γιὰ τὴν ἀπόδειξη τῆς ἑλληνικότητας τῶν Ἠπειρωτῶν. Ὡστόσο ὁ ἴδιος ἐπιδίδεται στὴν ἐνδελεχῆ διερεύνηση τῆς Ἠπείρου. Συγγράφει πολύτιμες ἐπὶ μέρους μελέτες, τῶν ὁποίων ἐνδεικτικὰ ὑπενθυμίζονται οἱ ἑξῆς: Ι. «Σύνορο καὶ συνάντηση πολιτισμῶν στὴ ΒΔ Ἑλλάδα»[34]. ΙΙ. «Ἡ θέση τῆς γυναίκας στὴν ἀρχαία Ἤπειρο»[35]. ΙΙΙ. «Ἐπισημάνσεις τῶν αἰτίων τῆς ρωμαϊκῆς ἐπεμβάσεως στὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Ἀδριατικῆς 229-228 π.Χ.»[36] IV. «Ἡ τοπικὴ ἐξουσία στὸ πλαίσιο τῶν ὁμοσπονδιακῶν κρατῶν: Ἤπειρος, Ἀκαρνανία, Αἰτωλία».[37] V. « Οἱ ἐδαφικὲς καὶ πολιτικὲς μεταβολὲς στὴ νότια Ἰλλυρία καὶ στὴν Ἤπειρο κατὰ τὸν 3ο αἰώνα καὶ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.».[38] VI. «Οἱ κάτοικοι τῶν περιοχῶν, οἱ ὁποῖες κεῖνται στὴ ΒΔ ἀρχαία Ἑλλάδα, ἦσαν ξένοι στὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων τῆς κεντρικῆς καὶ νότιας Ἑλλάδος;»[39] Εἰδικὰ δὲ σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης, τοῦ ὁποίου μνεία γίνεται στὸν Κατάλογο τῶν πλοίων τῆς Ἰλιάδας, παρατηρεῖ ὅτι αὐτὸ τοποθετεῖται σὲ περιοχὴ κλιματολογικὰ δύσκολη καὶ σὲ σχέση μὲ τὴ Θεσσαλία, ἀκριβέστε-

31. Δ.Α. Ζακυθηνός, «Οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τοῦ ἐξελληνισμοῦ εἰς τὸν ἐκσλαβισμόν», *ΠΑΑ*, 56, 1981 (1982), 231. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ Γ.Ι.Ζολώτας καὶ ἐπισημάνσεις ἐθνικῶν θεμάτων στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο», *Παρνασσός*, ΛΕ΄, 1993, 462. Ὁ ἴδιος, «Προλεγόμενα» στὸν Α΄ τόμο G.Weigand, ἔ.ἀ., 32-35. Βλ. καὶ Ἰρένα Σόποβα - Ἀλιμαντήρη, «Πῶς οἱ σκλάβοι Ἕλληνες» τοῦ 8ου αἰῶνος διαστρεβλώθηκαν σὲ «Σλάβους Βουλγάρους», *Δαυλός*, 138, 1993, 8033 - 8042. Στέφαν Γκέτσεβ, «Στὴν Ἑλλάδα ὀφείλουμε τὸν πολιτισμό μας», *αὐτ.*, 8033 - 8040.

32. E. Condurachi, «Dodone et ses rapports avec le monde balkanique», *Adriatica praehistorica et antiqua.* Miscellanea Gr. Novac dicata, Zagreb 1970, 325-333, 326 καὶ 6.

33. P. Cabanes, *L'Epire de la mont de Pyrhos à la conquête romaine (272-16av.J.C.)*. Annales Littéraires de l' Université de Besançon, 186. Les Belles Lettres 95, Paris 1976, 530.

34. Ktema, 4, 1979, 183-199.

35. *Iliria*, 2, 1983, 193-209.

36. *L'Adriatico tra Mediterraneo e penisola balcanica nell'antichità*. Taranto 1983, 187-204.

37. *La Béotie antique. Colloques internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique.* Lyon-Saint Etienne (12-20 mai 1983). Paris 1985, 343-357.

38. *Iliria*, 1, 1986, 75-93.

39. *L'étranger dans le monde grec: Actes du colloque organisé par l'Institut d'Etudes Anciennes.* Nancy, mai 1987, éd. R. Louis, 1987, 89-111.

ρα μὲ τὸ βασίλειο τοῦ Γουνέως: «Γουνεὺς δ᾽ ἐκ Κύφου ἦγε δύω καὶ εἴκοσι νῆας, τῷ δ᾽Ενιῆνες ἕποντο μενεπτόλεμοί τε Περραιβοὶ οἱ περὶ Δωδώνην δυσχείμερον...»[40].

Τὸ τοπωνύμιο Κύφος ἐντοπίζεται καὶ στὸν εὐρυτανικὸ χῶρο ἀπὸ τὸν Καρπενισιώτη λόγιο Πάνο Ἰ. Βασιλείου, ὁ ὁποῖος σὲ σειρὰ δημοσιευμάτων του τὴν Κύφο τῆς Εὐρυτανίας[41] χαρακτηρίζει ὡς μοναδικὴ καὶ νομίζει ὅτι ἔλυσε τὸ ζήτημα τῆς συμμετοχῆς τῶν Εὐρυτάνων στὴν ἐκστρατεία τῆς Τροίας μὲ ἀρχηγὸ τὸν Γουνέα. Ἀλλὰ ὁ ἀκαδημαϊκὸς Μιχαὴλ Σακελλαρίου[42], ποὺ πραγματεύεται ἐνδελεχῶς καὶ ἐπισταμένως τὴν περίοδο τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου οὔτε κἂν σχολιάζει ὁ,τιδήποτε σχετικό. Ἡ ἀποδοχὴ μιᾶς ἀρχικῆς Κύφου μεταξὺ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Καμβουνίων, ὅπου ἐπισημαίνονται ὡς ὑπαρκτὰ τὰ πρωτοελληνικὰ φύλα τῶν Περραιβῶν, προβάλλει ὡς ἡ πλέον πιθανή. Ὁ Στράβων παρακολουθώντας τὴν τύχη τῶν Περραιβῶν συνοψίζει: «Ἔπειτα τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν Περραιβῶν καὶ ἐπὶ τῶν Αἰνιάνων συνέβη... οἱ μὲν οὖν Αἰνιᾶνες... ἐξηλάσθησαν ὑπὸ τῶν Λαπιθῶν... τινὲς δ᾽ ἔμειναν περὶ Κύφον, Περραιβικὸν ὄρος, ὁμώνυμον κατοικίαν ἔχον· οἱ δὲ Περραιβοί, τινὲς μὲν συσταλέντες περὶ τὰ ἑσπέρια τοῦ Ὀλύμπου μέρη κατέμενον αὐτόθι, πρόσχωροι ὄντες Μακεδόσι, τὸ δὲ πολὺ μέρος εἰς τὰ περὶ τὴν Ἀθαμανίαν ὄρη καὶ τὴν Πίνδον ἐξέπεσε».[43]

Κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Ἀντώνιο Δ. Κεραμόπουλλο,[44] ὅπως οἱ δύο Δωδῶνες, Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, ἔτσι καὶ οἱ δύο ὁμώνυμοι οἰκισμοὶ Περραιβίας καὶ Εὐρυτανίας εἶναι ἀπότοκοι ἐκτάκτων καὶ πρὸ πάντων παγίων ἐποχικῶν μετακινήσεων Περραιβῶν, οἱ ὁποῖες ἀνάγονται στὴν ἀπώτατη ἀρχαιότητα. Μάλιστα ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Θ. Ἰ. Παπαδόπουλος[45] ἐξετάζοντας εὑρήματα τῆς ἐποχῆς τοῦ λίθου στὴν Ἤπειρο συσχετίζει τὸν κτηνοτροφικὸ τρόπο ζωῆς τῶν προϊστορικῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν εἰκόνα τῶν Βλάχων. Ἐπ᾽ αὐτοῦ ἐπικαλεῖται καὶ τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τοῦ M.P. Higgs.[46]

40. Ὅμ., 748 κέ.
41. Π. Ἰ. Βασιλείου, *Ἡ ἀρχαία Εὐρυτανία.* Ἀθήνα 1961, 12 σημ. 6. Ὁ ἴδιος, *Χωριὰ τῆς Εὐρυτανίας ποὺ καταστράφηκαν καὶ ἐρημώθηκαν,* 4 κέ., κᾶ.
42. Μιχαὴλ Σακελλαρίου, «Οἱ γλωσσικὲς καὶ ἐθνικὲς ὁμάδες τῆς ἑλληνικῆς προϊστορίας», *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (Ι.Ε.Ε.*, Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν), 1971, 366, 370.
43. Στράβ. 442, 22
44. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλλος, «Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι», ΕΕΦΣΠΑ, 4, 1953-1954,56.
45. Πβ. *Δωδώνη,* 3, 1974, 133-134. Βλ. καὶ *Ἀνθρωπολογικά,* 1, 1980, 128, ὅπου ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Γ.Χ. Χουρμουζιάδης διαπιστώνει στὴ Θεσσαλία κτηνοτροφικὸ βίο ἐποχικῶν μετακινήσεων κατὰ τὴ νεολιθικὴ περίοδο.
46. Βλ. *Proceedings of the Prehistory Society*,32, 1966, 27.

Κατάπληξη προκαλοῦν καὶ συμπεράσματα σπουδῶν συγχρόνων μας ἀνθρωπολόγων. Συγκεκριμένα ὁ Βούλγαρος ἀνθρωπολόγος Peter Boev συμπεραίνει ὅτι οἱ Βλάχοι ἀποτελοῦν γηγενεῖς πληθυσμικὲς ὁμάδες τῶν Βαλκανίων, ἐκρωμαϊσμένες γλωσσικά, κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ περίοδο. Ὁ καθηγητὴς Φυσικῆς Ἀνθρωπολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπολογικῆς Ἑταιρείας Θεόδωρος Κ. Πίτσιος ἀξιολογώντας τὴν ἐπιστημονικὴ συμβολὴ τοῦ Βουλγάρου ὁμολόγου του γράφει: «Ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς Ἕλληνες βλάχους, ἔχει παρατηρήσει [ὁ Boev] ὅτι δὲν διαφέρουν ἀνθρωπολογικὰ ἀπὸ τοὺς γειτονικούς τους μὴ βλάχικους πληθυσμοὺς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου». Ἐν συνεχείᾳ ὁ καθηγητὴς Πίτσιος προσθέτει καὶ τὶς προσωπικὲς παρατηρήσεις του, κατὰ τὶς ὁποῖες «οἱ διαφορετικὲς ἐθνογραφικὲς ὁμάδες τῆς Ἠπείρου - Βλάχοι, Σαρακατσάνοι καὶ Ἠπειρῶτες-χαρακτηρίζονται ἀπὸ κοινοὺς ἀνθρωπολογικοὺς τύπους καὶ τὴν ἴδια ἀνθρωπολογικὴ σύνθεση»[47].

Τὰ προηγούμενα ἐπιβεβαιώνονται καὶ μὲ περραιβολογικὰ στοιχεῖα τοῦ Στράβωνος, τὰ ὁποῖα ἔχει μελετήσει ὁ Κεραμόπουλλος. Τονίζει δὲ καὶ τὰ ἑξῆς: « Ἐκ πάντων τούτων συνάγεται, ὅτι εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα κατήρχοντο ἐκ τῶν γειτονικῶν ὀρέων ...κτηνοτρόφοι ...καὶ διέμενον μετὰ τῶν κτηνῶν των εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα κατὰ τὴν ψυχρὰν περίοδον τοῦ χειμῶνος καὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὰ ὄρη περὶ τὸ ἔαρ. Οὗτος ἦτο ὁ βίος τῶν ἀρχαίων Περραιβῶν, ἑλληνικῆς φυλῆς, ἑλληνογλώσσου βεβαίως. Ἀλλὰ αὐτὸς οὗτος εἶναι καὶ ὁ βίος τῶν σημερινῶν Βλάχων, λατινογλώσσων ὅμως».[48] Σὲ ἄλλο μελέτημά του ἐπισημαίνει: «Μόνοι εἶναι διακριτοὶ οἱ Περραιβοὶ διὰ τὸν ἰδιάζοντα βίον των· εἶναι μεταναστάται. Ἀλλὰ μετανάσται εἰς τὰ αὐτὰ μέρη εἶναι σήμερον οἱ Βλάχοι». Καὶ συμπληρώνει: «Ἡ λατινογενὴς γλῶσσα, ἣν ἔχουν σήμερον οἱ Βλάχοι, ἐπεδήμησεν εἰς τὴν Μακεδονικὴν ἢ Ἠπειρωτικὴν ἢ Θεσσαλικὴν κοινὴν ὀρεινὴν ἢ τὴν πεδινὴν χώραν ἐπὶ τῆς Ρωμαιοκρατίας»[49]. Οἱ δὲ τελευταῖοι λόγοι ἐπαληθεύονται διεπιστημονικά.

Ὁ διευθυντὴς τοῦ Κέντρου Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἱδρύματος Ἐρευνῶν Μιλτιάδης Χατζόπουλος μὲ βάση ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες ἀποκαλύπτει ἐκλατίνιση Μακεδόνων (Βέροιας) καὶ Ἠπειρωτῶν (Φωτικῆς).[50] Μισὸ σχεδὸν αἰώνα ἐνωρίτερα, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Β΄ Παγκοσμίου

47. Θ. Κ.Πίτσιος. *Ἐξελικτικὴ Ἀνθρωπολογία. Πορίσματα καὶ βασικὲς ἔννοιες τῆς σύγχρονης ἀνθρωπολογικῆς ἔρευνας,* Ἰατρικὲς Ἐκδόσεις Π. Χ. Πασχαλίδης, (Ἀθῆναι 2003), 523 καὶ 526.
48. Κεραμόπουλλος, ἔ.ἀ.
49. Κεραμόπουλλος, «Ὁ Στράβων καὶ οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* (ΕΕΒΣ), 23, 1953, 71.
50. *Balkan Studies,* 21, 1980, 90 καὶ σημ.7, 102-103.

Πολέμου, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου καὶ ἀκαδημαϊκὸς G. Bratianu διαβεβαίωνε: «Ἡ Μακεδονία καὶ ἕνα μεγάλο μέρος τῶν νοτίων περιοχῶν τῆς χερσονήσου ἐκλατινίσθηκαν ἢ τουλάχιστον εἶχαν γίνει δίγλωσσα. Ἐδῶ ἡ λατινικὴ ἦταν ὁμιλουμένη καὶ γραφομένη ὅσο καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα»[51]. Προηγεῖται περίπου αἰώνα ὁ Γάλλος Léon Lafoscade,[52] ποὺ διαπιστώνει λατινικὲς ἐπιδράσεις κατὰ ζῶνες ἢ νησίδες λατινοφωνίας στὴν Ἑλλάδα. Ἐνενήντα ὁλόκληρα χρόνια ἔπεται τοῦ Γάλλου ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀπόστολος Ε. Βακαλόπουλος, ὁ ὁποῖος βλαχολογικὸ δημοσίευμά του ἐπιγράφει εὐγλωττότατα: «Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας»[53].

Σ᾽ αὐτὸ τὸ σύντομο κείμενο ἀξιοποιεῖ τόσο τὴν ἕως τότε παραγνωρισμένη μαρτυρία τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου Ἰωάννου Λυδοῦ,[54] ποὺ πρῶτος ὡς διοικητὴς τῆς «Εὐρώπης»[55] (τῶν Βαλκανίων) ἀποκαλύπτει χρήση τῆς λατινικῆς γλώσσας ἀπὸ Ἕλληνες, ὅσο καὶ τὶς ἐξ ἴσου ὑποτιμημένες πληροφορίες πρωΐμου εἰδικοῦ, διδάκτορος δύο γερμανικῶν πανεπιστημίων καὶ ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῶν Ἀκαδημιῶν Βερολίνου καὶ Μονάχου, τοῦ πρώτου Νεοέλληνος ἱστορικοῦ Κωνσταντίνου Μ. Κούμα,[56] σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες χρῆστες τῆς λατινικῆς γλώσσας ἔφεραν τὸ ὄνομα Βλάχοι, ἀκόμη καὶ «οἱ Ἕλληνες τὸ γένος». Ἐπὶ πλέον

51. G. I. Bratianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain,* Bucarest 1942, 67. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας», *Νέα Ἑστία.* Ἀφιέρωμα στὴ Μακεδονία. Χριστούγεννα 1992, 128-143.

52. L. Lafoscade, «Influence du latin sur le grec», ἐν J. Psichari, *Etudes de Philologie néogrecque,* Paris 1892, 83-158, ἰδίως 100-102.

53. Βλ. *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὥς τὸ 1912.* Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1983, 49-50.

54. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ Ἰωάννης Λυδὸς (6ος αἰ. μ.Χ.) καὶ ὁ Ἰσίδωρος Σεβίλλης (7ος αἰ.) ὡς ἐθνολογικὲς πηγὲς καὶ διεπιστημονικὲς διαπιστώσεις εἰδικῶν 20οῦ αἰ.», ΕΕΒΣ, ΝΑ΄,2001-2002, 333-347.

55. Ἐξελικτικὲς θεωρήσεις τοῦ ὅρου «Εὐρώπη» βλ. Πολύβιος 1, 2, 4. Θεόπομπος, F. Gr. Hist. 115F 256. Στράβων, 7, 312-313. *Studi sull' Europa antica,* a cura di M. Sordi, Alessandria 2000, L. Braccesi, *Hellenikós Kolpos* supplemento a *Grecità adriatica*, Roma 2001 κεφ. 13: «L'Adriatico e il concetto di Europa» Βλ. Β. Στυλ. Καραγεῶργος, «Ὁ ὅρος "Εὐρώπη" στὶς μεσαιωνικὲς πηγές". *Ἀντίδωρον Πνευματικόν. Τιμητικὸς τόμος* Γερασίμου Ἰω. Κονιδάρη, Ἀθῆναι 1981, 619-651.

56. Π. Ἐνεπεκίδης, «Ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Κωνσταντίνου Κούμα. Τὸ Ἡμερολόγιο ἑνὸς φυλακισμένου», *Θεσσαλικὰ Γράμματα,* 1/15, 1975, 13-14. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Κ. Κούμας (1777-1836), ὁ Λαρισαῖος Δάσκαλος τοῦ Γένους εἶναι πάντα ἐπίκαιρος ἐθνολόγος», *Ἐλευθερία* (Λαρ.) 26.10. 1986, 6. Ὁ ἴδιος, «Βιβλιογραφικὰ Κούμα», *Θεσσαλικὸν Μέλλον,* 27.11.1996, 2. Ὁ ἴδιος, «Κωνσταντῖνος Κούμας ὁ πρῶτος Νεοέλληνας ἱστορικός!», *Τύπος τῆς Κυριακῆς,* 3.11.2002, 7. Maria A. Stassinopoulou, *Weltgeschichte im Denken eines griechischischen Aufkläres. Konstantinos Michail Koumas als Historigraph*. Peter Lang Frankfurt am Main Berlin Bern New York Paris Wien1992, 303, κἑ.

ὁ Λαρισαῖος Κούμας ὁλοκληρώνει τὴν προσωπογραφία τῶν Βλάχων προσθέτοντας: «Συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὔτ᾽ ἐκεῖνοι οὔτε οὗτοι καμμίαν ἐθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς τῳόντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδος τέκνα καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι»[57].

Ὅσα μετὰ λαμπρὲς σπουδὲς στὴ Γερμανία καὶ ἐξαιρετικὲς γνωριμίες μὲ τοὺς πρωτοπόρους ρωμανιστὲς καὶ βαλκανολόγους, ὅπως τὸν Kopitar,[58] ἀπέκτησε ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Κ. Κούμας, ὁ ὁποῖος εἶχε διδάξει καὶ στὴν Οἰκονόμειο Σχολὴ Τσαριτσάνης[59], καὶ ἐν τέλει τὸ 1832 εἶχε καταχωρίσει στὸν 12ο τόμο τῆς προμνημονευμένης συγγραφῆς του,[60] ἐπικυρώνονται καὶ μὲ τὰ πορίσματα τῆς πολυετοῦς μελέτης τοῦ λατινικοῦ ἐπιγραφικοῦ ὑλικοῦ Πελασγιώτιδας καὶ Περραιβίας. Εὐτυχῶς εἶναι προσιτὰ καὶ σὲ μορφὴ ἐκλαϊκευτικὴ στὸν 6ο τόμο τῆς *Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους* μὲ τὸν ἁπλούστατο τίτλο *Θεσσαλία.* Ὑπογράφονται ἀπὸ τὸν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐρευνητικῆς ὁμάδας τῶν ξένων ἀρχαιολόγων, τὸν καθηγητὴ τοῦ 2ου Πανεπιστημίου Λυὼν Bruno Helly, ὁ ὁποῖος μεταξὺ ἄλλων γράφει: «Ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὲς προκύπτει ὅτι ἀπὸ τὸν 1ο αἰ. π.Χ. πολλαπλασιάζονται οἱ Ἕλληνες ποὺ φέρουν λατινικὰ ὀνόματα: Σαλβία, Σεκοῦνδα, Μᾶρκος, Σεβῆρος. Τὴν ἴδια ἐποχή, πολλοὶ φέρουν ὀνόματα λατινικῶν γενῶν· δὲν κατάγονται βέβαια ἀπὸ τὴν Ἰταλία αὐτοὶ ποὺ γίνονται ταγοὶ στὴ Λάρισα, ποὺ νικοῦν σὲ διαγωνισμοὺς ἐπιγράμματος ἢ σὲ παραδοσιακὰ ἀγωνίσματα, ποὺ ἀπελευθερώνουν δούλους σύμφωνα μὲ τὴ νομοθεσία τοῦ κοινοῦ..., φαίνεται ὅτι σταδιακὰ συγκροτήθηκε ὄχι μόνο στὶς πόλεις, ἀλλὰ καὶ στὴν ὕπαιθρο, μιὰ κατηγορία Θεσσαλῶν πολὺ βαθύτερα ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴ λατινικὴ

57. Κ.Μ. Κούμας, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, ΙΒ΄, Βιέννη,* 1832, 531.

58. Antonia Bernard, «Jernej Kopitar et les langues balkaniques», *Bulletin de liaison.* No 12. Centre d' Etudes Balkaniques. INALCO, Paris 1994, 28.Ἐνδιαφέρουσα ἐξειδικευμένη βιβλιογραφία βλ. Max Demeter Peyfuss, «Aromunen um Kopitar», *Öserreichische Osthefte,* 36, 1994, 439-453.

59. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ παιδεία τῆς περιφέρειας Ἐλασσόνος στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας», *Ἠώς,* 9, 1966, τεύχη 92-97, 290, 292.

60. Τὴν ἄποψη, ὅτι οἱ Ἀρμάνοι εἶναι ἀπόγονοι ἐκλατινισμένων ἑλληνικῆς καταγωγῆς, κατὰ τὴν καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου, *Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων καὶ στὰ βλαχόφωνα χωριὰ τῆς Πίνδου,* τ.Α΄ (μέσα 19ου αἰ. -1900) ΕΗΜ, Ἰωάννινα 1995, 22 σημ. 1, «διατύπωσε πρῶτος ὁ *Κων. Κούμας,* Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τ. 12. Βιέννη 1832, σ. 520-521, ὑποστηρίζει σθεναρὰ κι ὁ Ἀπ. Ε. *Βακαλόπουλος,* Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ.1,Θεσσαλονίκη 1974, β΄ ἔκδ. σ. 35 κ.ἑξ. καὶ ἐπαναβεβαιώνει μὲ σοβαρὰ ἐπιχειρήματα ὁ *Λαζάρου,* ἡ Ἀρωμουνική, ὅ.π. σ. 31-114 καὶ ἡ *Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου,* Συμβολὴ στὴν ἔρευνα γιὰ τὴν ἐθνολογικὴ κατάσταση τῆς Μακεδονίας πρὶν ἀπὸ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, *Δωδώνη,* τεῦχ. Α΄, τ. 20 (1991), σ. 351».

γλώσσα. Αὐτὴ ἡ ἐπίδραση θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ συσχετισθῆ μὲ τὴν ὕπαρξη αὐτοκρατορικῶν κτήσεων στὶς Φερὲς καὶ ἀσφαλῶς καὶ στὰ βορειοδυτικά, μεταξὺ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου, στὰ σύνορα τῆς ἐπαρχίας. Ἐκεῖ ἀκριβῶς βρέθηκαν οἱ περισσότερες λατινικὲς ἐπιγραφὲς τῆςΘεσσαλίας, ὁριοθετικὲς ἐπιγραφές, μιλιάρια-ἐπίσημα κείμενα βέβαια, τὸ περιεχόμενο ὅμως τῶν ὁποίων ἦταν σημαντικὸ γιὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν κατοίκων»[61]. Στὸ δὲ πρωτότυπο γαλλικὸ κείμενό του καὶ ἀκριβέστερα σὲ σημείωση ὁ Helly συνδέει τοὺς ἐκλατινισμένους Θεσσαλοὺς τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς μὲ τοὺς συγχρόνους μας Βλάχους.

Ἐπιπρόσθετα γνωστοποιεῖ ὅτι ἡ ἀνακοίνωση Λαζάρου[62] στὸ Συμπόσιο, ποὺ εἶχαν ὀργανώσει τὸ 2ο Πανεπιστήμιο Λυών, τὸ Παράρτημα Λυὼν τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Ἐρευνῶν Γαλλίας καὶ ἡ Ἑταιρεία Θεσσαλικῶν Ἐρευνῶν Βόλου, συνέβαλε στὴν ὀρθὴ ἑρμηνεία τῶν συμβάντων στὴ Θεσσαλία κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου καὶ τοῦ Πανεπιστημίου Bochum τῆς ΓερμανίαςCicerone Poghirc δραστηριοποιεῖται πολυσχιδέστατα γιὰ τὴν ἐπίλυση ἐπιμάχων ἐπιστημονικῶν ζητημάτων τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου.

Πρωτίστως μὲ τὴ διδακτορικὴ διατριβή του, ἐκπονημένη καὶ ἐγκεκριμένη στὸ Πανεπιστήμιο Λένινγραντ- Ἁγίας Πετρουπόλεως, ἀποδεικνύει τὴν ἑλληνικότητα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου[63], συνακόλουθα δὲ καὶ τῶν χρήστων της ἀρχαίων Μακεδόνων.[64] Μάλιστα ἐπηρεάζει καὶ τὸν Βούλγαρο ἀκαδημαϊκὸ VI.

---

61. IEE, 6, 183. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Φεραῖοι ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ Βλάχοι Βελεστίνου». *Ὑπέρεια (Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου «Φεραί - Βελεστίνο - Ρήγας»*, Βελεστίνο 30-31 Μαΐου - 1 Ἰουνίου 1986), Ἀθήνα 1990, 1, 141-157.

62. Achille Lazarou, «La révolte des Larisséens en 1066», *La Thessalie. Actes de la Table-Ronde* 21-24 Juillet 1975 - Lyon. Collection de la Maison de l' Orient Méditeranéen No 6. Série Archéologique 5. Lyon-Paris 1979, 303-318, καὶ στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου», *Θεσσαλικὰ Χρονικά,* 11, 1976, 90-119, καὶ ἀναδημ. στὸν τόμο Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι.* Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός. Ἀθῆναι 1993, 44-73. Βλ. καὶ *Γλωσσολογία*, 5-6, Ἀθήνα 1986-1987, 155 σημ. 1, ὅπου εὐγενικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Bruno Helly.

63. C. Poghirc, «Considerații asupra lexicului limbii macedonene vechi», *Studii si Cercetări Lingvistice* (SCL),8, 1957, 303 κ.ἑ. Ὁ ἴδιος *Relatiile limbii vechi macedonene cu greaca veche.* Bucuresti 1960. Ὁ ἴδιος, *Philologica et linguistica*, Bochum 1983, 37-47. Τὶς σπουδαιότερες περικοπὲς, μεταφρασμένες στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης (212 π.Χ.)», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1989,* 233-234.

64. Λόγῳ δὲ τοῦ μεγάλου ἐνδιαφέροντος ἔσπευσε στὴ γνωστοποίηση τῶν πορισμάτων καὶ στὴν Ἑλλάδα. Βλ. *Ἑστία,* 15.1.1970: «Ἑλληνικὴ διάλεκτος ἡ ἀρχαία μακεδονική. Ἀδειάσειστοι ἀποδείξεις». Καὶ *Μακεδονικὴ Ζωή,* 45, 1970, 15: «Ἡ ἑλληνικότης τῆς γλώσσης τῶν ἀρχαίων Μακεδό-

Gerorgiev.[65]

Δεύτερον μὲ συνοπτικὴ μελέτη ἐπαληθεύει τὴν ἑλληνικότητα τοῦ ὑποστρώματος, γλωσσικοῦ καὶ ἐθνολογικοῦ, τοῦ συνόλου τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου.[66]

Τρίτον διερευνᾶ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο ὡς πρὸς τὴν ἔναρξη καὶ ἔκταση τῆς διαδόσεως τῆς λατινικῆς γλώσσας, γιὰ τὴν ὁποία φρονεῖ ὅτι συντρέχουν ὅλοι οἱ παράγοντες[67] στὴ ρωμαϊκὴ ἐπαρχία Μακεδονία, ἀπαρτισμένη ἀπὸ τὴν κυρίως Μακεδονία, Θεσσαλία, Ἤπειρο... Τὴν δὲ τελευταία, κατ' ἐξοχὴν τὴ Βόρειο Ἤπειρο, ὁρίζει ἀπαρχὴ τῆς λατινοφωνίας Ἑλλήνων. Μὲ σαφήνεια τὴν ἀποδίδει στὴν ἀναγκαστικὴ ρωμαιοελληνικὴ στρατιωτικὴ σύμπραξη πρὸς ἀναχαίτιση ἰλλυρικῶν ἐπιδρομῶν, βλαπτικῶν τόσο γιὰ τοὺς Ἕλληνες ὅσο καὶ γιὰ τοὺς Ρωμαίους. Ὡς ἄμεση ἐπίπτωση σημειώνει τὴν εξοικείωση τῶν Ἑλλήνων μὲ στοιχειώδη λατινικὴ πολεμικὴ ὁρολογία. Τὴν χρονολογεῖ τὸ 229 π.Χ.,[68] ἐνῶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἀγαπητὸς Τσοπανάκης μία δεκαετία προγενέστερα, τὸ 239 π.Χ.[69] Κατὰ δύο δὲ αἰῶνες ἐνωρίτερα σὲ σύγκριση μὲ τὴν πληροφορία τοῦ Γάλλου Helly γιὰ τὴν ἐκλατίνιση στὴ Θεσσαλία. Ἐφεξῆς ἡ λατινοφωνία Ἠπειρωτῶν ὁπωσδήποτε ἐπισπεύδεται καὶ ἐπαυξάνεται, ἐπειδὴ ἐπ' ἀμοιβῇ ὑπηρετοῦν στὰ Ρωμαϊκὰ Βοηθητικὰ Σώματα,[70] συνηθέστερα ὡς μεταφορεῖς, ἀγωγιάτες, πρὸ τῆς κυριαρχίας τῶν Ρωμαίων στὴν Ἑλληνικὴ Ἀνατολή. Αὐτοὶ εἶναι οἱ πρῶτοι τῶν ἑλλη-

---

νων, Ἐπιστημονική μαρτυρία διαπρεποῦς Ρουμάνου καθηγητοῦ».

65. Βλ.. VI. Georgiev, *Introduzione alla storia delle lingue indoeupee*,Roma 1966, 193. Παλαιότερα ὁ Georgiev συσχέτιζε τὴν γλώσσα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων μὲ τὴν ἰλλυρική. Γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τῶν θέσεων βλ. Ν.Π.Ἀνδριώτης, *Οἱ Προέλληνες*, Θεσσαλονίκη 1953, 17 κέ., καὶ *Ἐλεύθερος Κόσμος* τῆς 7.4.1971, ὅπου ἐκτενὴς σχολιασμὸς τῆς ἀνακοινώσεώς του στὸ διεθνὲς συνέδριο προϊστορικῶν σπουδῶν.

66. C. Poghirc, «Asupra unui pasaj controversat din Tucidide (III, 94, 5: ἀγνωστότατοι γλῶσσαν)», *Analele Universităţii Bucuresti. Seria Stiinţe Sociale-Filologie,* 25, 1962, 387-399. Βλ. καὶ *Δελτίον Ρουμανικῆς Βιβλιογραφίας* ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη, 1, 1971, 5-8, ὅπου μετάφραση τῆς Μαρίας Γ. Παπαγεωργίου.

67. Συγκαταλέγει δὲ τὸν στρατό, τὸ ἐμπόριο καὶ τὶς οἰκονομικὲς δραστηριότητες, τὴ ρωμαϊκὴ διοίκηση, τοὺς δημοσίους δρόμους καὶ τὴν ἐκχριστιάνιση τῆς Βαλκανικῆς. Πβ. C. Poghirc, «Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans», *Les Aroumains,* INALCO 1989, 17-31. Βλ. καὶ *Revue Roumaine d' Histoire (RRH)*, 4, 1965, 887-888, ὅπου ὁ I. Russu ὁρίζει «I' armée, l' organisation administrative, fiscale et municipale».

68. Poghirc, «Romanisation...», 16.

69. Ἀγ. Τσοπανάκης,«Μακεδονία καὶ Μακεδόνες», *Νέα Ἑστία,* 132, 1992, 644α.

70. Βλ.. S.I. Oost, *Roman Policy in Epirus and Acarnania in the age of the roman conquest of Greece.* Dallas 1954, 13, 48,79. N.G.L. Hammond, «The opening campaigns and the battle of the Aoi Stena in the Second Macedonian war», J*ournal of Roman Studies (JRS),* 56, 1966, 53. Ὁ ἴδιος, *Epirus,* Oxford 1967, 598, 601. G.Cheesman, *The Auxilia of the Roman Imperial Army.* New York 1971, 64. P. Cabanes, *L' Epire de la mort de Pyrrhos*..., 185.

νικῶν χωρῶν Βλάχοι, ἐφ' ὅσον τὸ ὄνομα σημαίνει λατινόφωνο.[71]

Στὴ δὲ γραμματεία ἀποκαλοῦνται καὶ Κουτσόβλαχοι, Τσιντσάροι, Ἀρωμοῦνοι..., ἀλλὰ αὐτοαποκαλοῦνται κατὰ κανόνα Ἀρμάνοι [<Ἀ+Ρ(ω)μάνοι]. Παράγωγο τοῦ τελευταίου εἶναι ἡ Ἀρμανία, ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Ἕλληνες τῶν μεσαιωνικῶν-βυζαντινῶν χρόνων, γιὰ νὰ ὀνομάσουν τὴν χώρα τους.[72]

Τέταρτον βασιζόμενος στὰ λατινογενῆ -καὶ ὄχι μόνον- τοπωνύμια τῆς Θεσσαλίας, πρὸ πάντων τῆς Περραιβίας, ὁ καθηγητὴς Cicerone Poghirc βεβαιώνει ὅτι αὐτὰ ἀρκοῦν ὡς ἀπόδειξη ἀδιατάρακτης καὶ ἀδιάλειπτης ἀνὰ τοὺς αἰῶνες ὑπάρξεως τῶν Ἀρμάνων στὶς τωρινὲς θέσεις τους ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα ἕως σήμερα.[73] Ὁμολογουμένως, ὅταν ἐπέρχεται ἡ πλήρης ρωμαϊκὴ κατάκτηση, οἱ τομεῖς ἐπιδόσεων Ἑλλήνων (Ἠπειρωτῶν, Μακεδόνων, Θεσσαλῶν κλπ) ποικίλλουν καὶ πολλαπλασιάζονται. Κατ' ἀκολουθίαν διαμορφώνεται προοδευτικὰ τὸ ξενικὸ ἰδίωμα, λατινογενές, τὸ Βλαχικό, Κουτσοβλαχικό, Ἀρμανικό, στὸ ὁποῖο προφανέστατα οἱ λατινικὲς λέξεις ἔχουν ἀντικαταστήσει τὶς ἑλληνικές. Ὅμως διατηροῦνται ἀρχαιοελληνικὰ δομικὰ- συντακτικὰ συστήματα σὰν «πετρωμένα» τεκμήρια τῆς πρωτινῆς γλώσσας τῶν χρήστων του, δηλαδὴ τῆς ἑλληνικῆς. Ἐνδεχόμενο τέτοιας δυνατότητας θεωρεῖται ὡς ἀνύπαρκτο γιὰ ἐκλατινισμένους ἄλλων χωρῶν, ὅπου οἱ ἀρχικὲς γλῶσσες στερούμενες γραφῆς ἀφανίσθηκαν,[74] μὲ

71. Βασικὴ βιβλιογραφία γιὰ ἐτυμολογία, χρόνο καὶ σημασία τοῦ ὅρου βλ. Achille G. Lazarou, «Les Valaques balcaniques, ΕΕΒΣ, ΜΘ΄, 1994-1996, 89 κέ., καὶ Thérèse Olajos, «La deuxième attestation de l' ethnonyme Valaque des Roumains dans les sources écrites», *La spiritualité de l' univers byzantin dans le verbe et l' image. Hommages offerts à Edmond Voordeckers* à l' occasion de son émeritat, édités par Kristoffel Demoen et Jeannine Vereecken, *Istrumenta Patristica,* XXX, MCMXCVII, 231-237, ὅπου ὁ χαραρακτηρισμὸς τοῦ ὅρου Blakos ὡς ἐθνικοῦ δὲν εὐσταθεῖ, καθὼς καὶ τὰ εὔσημα στοὺς ἐπιμελητὲς τῶν *Fontes Historiae Daco-Romanae*, ἐφ' ὅσον σκοπίμως παραλείπεται ἡ πολύτιμη μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ γιὰ λατινοφωνία Ἑλλήνων. Χάριτας καὶ εὐχαριστίας ὀφείλω στὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σταῦρο Ἰ. Κουρούση, ὁ ὁποῖος μὲ κατέστησε κοινωνὸ τοῦ ἐνδιαφέροντος ἄρθρου τῆς Thérèse Olajos.

72. Βλ. A.A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes,* II, Bruxelles 1950, 339 κ.ἑ., καὶ D.A. Zakythinos, «Romania - Ρωμανία...», *Beiträge zu einem Lexikon historischer Grundbegriffe*. Sonderdruck aus dem Internazionalen lahrbuch für Geschichtsunterricht 1959-1960. Braunschweig, 89: «Les Grecs appellent leur pays Armania (Romania)...».

73. Πβ. Poghirc, «Romanisation..», 36: «...suffisent à notre avis à démontrer la présence d' Aroumains dans leurs région actuelle de manière constante et ininterrompue depuis l' Antiquité jusqu' à nos jours».

74. Βλ. I.I. Russu, Disparița limbii si a populațiilor tracodace», *Studii se Cercetări de Istorie Veche* (SCIV), 1957, 253-265. C. Poghirc, «La reconstitution scientifique d' un monde disparu: le monde thrace», *Revue des Etudes Sud-Est Européennes (RESEE)*,14, 197, 165-168. Στὴν προρωμαϊκὴ Δακία χρησιμοποιοῦνται ἡ ἑλληνικὴ γραφὴ καὶ ἡ λατινική, ἡ δὲ δεύτερη πάλι ἀπὸ Ἕλληνες, γιὰ τὴν ὕπαρξη τῶν ὁποίων βλ. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la valée du Danube,* Bucarest 1923.N. Bănescu, «Entre Roumains et Grecs. Ce que nous apprend le passé», *Νέα Πολιτική*, 9, 1937,

συνέπεια νὰ χαθοῦν παρόμοια πειστήρια προελεύσεώς τους. Τὰ συμβάντα στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο γίνονται αἰσθητὰ καὶ μὲ μοναδικὴ παράθεση παραδείγματος τοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος τοῦ λατινογενοῦς ἰδιώματος τῶν Βλάχων Ἑλλάδος, τοῦ ἀρμανικοῦ, καὶ τῆς λατινογενοῦς γλώσσας τῶν Βλάχων τῆς Δακίας, τῆς Ρουμανίας,μὲ ἀναφορὰ στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ (δημώδη, διαλεκτικὴ) καὶ στὴ λατινικὴ γλώσσα.

Ἀρχαιοελληνικά: Ἕν ἐπὶ εἴκοσι. (Ὁ δωρικός, βοιωτικός, θεσσαλικὸς τύπος τοῦ εἴκοσι γράφεται μὲ δίγαμμα: Fικατι).

Λατινικά: Viginti unus, a, um (ἢ unus, a, um et viginti)

Ρουμανικά: Docăzeci și unu (ἢună)

Ἀρμανικά: Unsprăγiγinți (<unum supra viginti).

Ὅλες οἱ λέξεις τόσο στὰ ρουμανικὰ ὅσο καὶ στὰ ἀρμανικὰ εἶναι λατινικές. Ἀλλὰ τὸ δομικὸ ἀριθμητικὸ σύστημα στὴ ρουμανικὴ γλώσσα, ἀκριβέστερα τὸ douăzeci (=δύο φορὲς δέκα) εἶναι ...σλαβικό. Μόνο στὸ ἀρμανικὸ ἰδίωμα τὸ δομικὸ ἀριθμητικὸ σύστημα ἀποτυπώνεται ἀπόλυτα, πληρέστατα, τὸ δημῶδες-διαλεκτικὸ ἀρχαιοελληνικό, φυσικὰ μὲ παραλλαγμένους φωνολογικὰ τοὺς λατινι-κοὺς ὅρους.[75]

Ἀποκαλυπτικὰ γλωσσικὰ δημιουργήματα τῶν Ἀρμάνων ἀποτελοῦν καὶ τὰ δημοτικὰ τραγούδια τους, τῶν ὁποίων τὴν ἑλληνικότητα ὁμολογοῦν καὶ ὅσοι ἐπίμονα ἀμφισβήτησαν τῶν δημιουργῶν τους. Χαρακτηριστικὴ περίπτωση καταγράφει ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου: «...τὰ πορίσματα τοῦ Weigand, ἀνεξάρτητα ἄν δὲν εἶναι ὅλα τεκμηριωμένα, ὅπως π.χ. οἱ ἀπόψεις του γιὰ τὴν προέλευση τῶν Κουτσοβλάχων ἀπὸ τοὺς Δάκες, γιὰ ταυτότητα τῆς ρουμανικῆς γλώσσας μὲ τὸ κουτσοβλαχικὸ ἰδίωμα κι ἄλλες, μὲ φανερὲς προπαγανδιστικὲς θέσεις, εἶναι προϊὸν ἐπιτόπιας ἔρευνας καὶ προσωπικῆς ἐμπειρίας κι ὄχι ἐργασίας γραφείου...»[76]

1055. D.M. Pippidi, *I Greci nel basso Danubio*, Milano1971. Ἐκπληκτικὴ εἶναι καὶ ἡ ἰχνηλάτηση λέξεων ἑλληνικῆς προελεύσεως, κοινῶν στὶς κατωϊταλικὲς διαλέκτους καὶ στὴ ρουμανικὴ γλώσσα, ἀπὸ τὸν E. Lozovan, «Unité et dislocation de la Romania orientale»,*Orbis*, 3, 1954, 134 σημ. 2. Οἱ Ἰταλιῶτες Ἕλληνες, ὄχι μόνο πανάρχαιοι ἀλλὰ καὶ αἰσθητότατοι διαχρονικὰ στὴν Ἰταλία, ἦσαν καταλληλότεροι γιὰ διεύρυνση πρὸς ΝΑ Εὐρώπη τῆς Ρώμης, ἡ ὁποία ἀποκαλεῖται καὶ «ἑλληνίς», ὅπως ἄλλως τε πέρα τοῦ ὀνόματος «Μεγάλη Ἑλλὰς» ὑπάρχει καὶ Ἰταλία ἑλληνὶς ἢ Italia panellenica. Πβ. S. Calderone, «La Conquista romana della Magna Grecia», *La Magna Grecia in età romana. Atti del XV Convegno di Studi sulla Magna Grecia*. Taranto 1975. Napoli 1976, 36-37.

75. Περισσότερα παραδείγματα βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Γλωσσικὸ ἰδίωμα Βλάχων Ἑλλάδος»,*Ἑλληνικὴ Διεθνὴς Γλώσσα.* Ἀφιέρωμα στὸν Ἑλληνισμὸ τῶν Βλάχων (Α) τόμος Στ΄ : τεῦχος 6, 2002, 618.

76. Νικολαΐδου, *Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα...*, 35. Ἀπὸ τὸν Κώστα Κρυστάλλη ὁ Weigand χαρα-

Ἔχοντας ἰδίαν ἀντίληψη ὁ Weigand, ποὺ τόσο ἐπικρίθηκε, γράφει: «...στὶς περισσότερες κοινότητες (Βλαχοχώρια) στὴν κεντρικὴ ἀλλὰ καὶ τὴν ἄνω περιοχὴ τοῦ Ἀσπροποτάμου,ἀκόμα καὶ πιὸ πέρα στὶς μεγαλύτερες πόλεις τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἠπείρου, δὲν τραγουδιοῦνται πλέον καθόλου ἀρωμουνικὰ τραγούδια. Στὸν Ὄλυμπο διασώζονταν τὰ λίγα τραγούδια ποὺ μπόρεσα νὰ καταγράψω μὲ πολλὴ προσπάθεια». Στὶς γενέτειρες τοῦ Ἰωάννου Κωλέττη, Σπυρίδωνος Λάμπρου, Κώστα Κρυστάλλη ἀποκλείει παρουσία δημοτικῶν τραγουδιῶν στὸ ἀρμανικὸ ἰδίωμα: «Μοῦ ἦταν ἀδύνατο στὸ Συρράκο ἢ στοὺς Καλαρρύτες νὰ μπορέσω νὰ βρῶ ἔστω καὶ ἕνα ἀρωμουνικὸ τραγούδι...»[77].

Ἀλλὰ χάρη στὴν ἐθνομουσικολογία καὶ τὰ βλαχόφωνα δημοτικὰ τραγούδια, τὰ γνήσια,[78] συνιστοῦν ἴσης ἀξίας μὲ τὰ ἑλληνόφωνα ἀποδείξεις τῆς ἐντοπιότητας τῶν δημιουργῶν καὶ τραγουδιστῶν τους, τῶν Ἀρμάνων, κατ' ἐξοχὴν δὲ τῆς ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων. Διότι καὶ στὰ βλαχόφωνα σώζεται μουσικολογικὸ ἀρχαϊκὸ πάντοτε ὑλικό, δηλωτικὸ τῆς συνέχειας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ δὲ ἀρχαϊκότητα ἐκτείνεται καὶ ἐντεῦθεν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητας, στὴ ρωμαϊκὴ καὶ μεσαιωνική-βυζαντινή, ὅπως διεξοδικὰ ἀναπτύσσει ἡ Ἀθηνᾶ Κατσανεβάκη,[79] ἡ ὁποία καὶ δὲν ἀδιαφορεῖ διόλου γιὰ τὴν ἐνδεδειγμένη ἀξιολόγηση τῶν ἑλληνοφώνων δημοτικῶν τραγουδιῶν. Παραδέχεται «ὅτι αὐτὴ ἡ ἔντονη παρουσία τῶν ἑλληνοφώνων τραγουδιῶν στὴν μουσικὴ παράδοση τῶν βλαχοφώνων τῆς

κτηρίζεται «...μισθωτὸς τῆς Ρουμανικῆς προπαγάνδας...». Πβ. Μ. Περάνθης, *Κ. Κρυστάλλη Ἅπαντα. Οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου,* Β΄, 397. Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς ἐπαληθεύεται καὶ ἀπὸ ρουμανικὲς ἐγκυκλοπαίδειες, Diaconovich, Minerva καὶ Predescu, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται στὴ χρηματοδότηση τοῦ Weigand ἀπὸ τὶς ρουμανικὲς κυβερνήσεις. Πβ. Μιχ. Ν. Ρωμανός, *Ἀπόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴ καὶ τὴ γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων.* Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «Μνήμη» Γεωργίου Ἰ. Κουρμούλη. Ἀθῆναι 1983, 13. Ἀπὸ τὸν Δρα τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Κλεόβουλο Τσούρκα, «... ὁ πολὺς Weigand, δίδυμος ἀδελφὸς τοῦ Fallmerayer...» ἐπονομάζεται. Πβ. Sime Juric΄, *Τὰ ἑλληνικὰ λυρικὰ ποιήματα τοῦ Δημήτρη Δημητρίου.* Ἐπιμέλεια Κλ. Τσούρκα. ΕΜΣ - ΙΜΧΑ. Θεσσαλονίκη 1965, 9.

77. G.Weigand, *Οἱ Ἀρωμοῦνοι (Βλάχοι).* Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. Τρικάλων - Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη Α.Ε. (Θεσσαλονίκη 2003), τόμος Β΄, 21, 341.

78. Ἀποκάλυψη νόθου ἀρμανικοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ χρεωστοῦμε στὸν ἴδιο τὸν Weigand. Πολλὰ ἀρμανικὰ τραγούδια ἀποτελοῦν μετάφραση ἀπὸ ἑλληνικά, κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ν. Κατσάνη. Πβ. Alan J. B.Wace - Maurice S. Thompson. *Οἱ νομάδες τῶν Βαλκανίων.* Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. Τρικάλων - Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη. Θεσσαλονίκη 1989, 99 σημ. 65. Ἀπότοκα ρουμανικῆς προπαγάνδας εἶναι τὰ ὁμολογουμένως ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, μεταφρασμένα στὸ ἀρμανικὸ ἰδίωμα, κατὰ τὴν Ἀθηνᾶ Ν. Κατσανεβάκη, *Βλαχόφωνα καὶ Ἑλληνόφωνα τραγούδια τῆς περιοχῆς Βορείου Πίνδου. Ἱστορικὴ - Ἐθνομουσικολογικὴ προσέγγιση: Ὁ Ἀρχαϊσμός τους καὶ ἡ σχέση τους μὲ τὸ ἱστορικὸ ὑπόβαθρο.* Διδακτορικὴ διατριβή. Β΄ Μέρος. Τόμος Ι. Θεσσαλονίκη 1998, 57-58, καὶ 55.

79. Κατσανεβάκη, *ἔ.ἀ.*, 35.

Πίνδου πηγάζει ὄχι ἀπὸ μία ἐξωτερικὴ ἐπιρροὴ ἀλλὰ μέσα ἀπὸ μία ἔντονη αὐτοσυνειδησία ἐσωτερικῆς καὶ μακροχρόνιας σχέσης μὲ τὸν ἑλληνισμὸ μιὰ σχέση ποὺ γιὰ τοὺς Ἀρμάνους τῆς Πίνδου δὲν εἶναι τυχαία ἀλλὰ ὅπως δείχνουν τὰ δεδομένα πηγάζει ἀπὸ τὴν ἴδια τους τὴν καταγωγή».[80] Στὴν ἴδια διαπίστωση φθάνει καὶ ἡ ἔρευνα τῆς Καλλιόπης Πανοπούλου.[81]

Ἐπὶ πλέον ἡ Κατσανεβάκη ἀποτιμᾶ ἐπιμελέστατα καὶ τὸν ἀρμανικὸ χορό: «Τραγούδι καὶ χορὸς σὰν ἀδιάσπαστη ἑνότητα λόγου - μέλους - κίνησης εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἤδη ἀπὸ τὰ Ὁμηρικὰ Ἔπη, ἕως καὶ τὴν νεότερη ἐποχή, στὶς παραδοσιακὲς κοινωνίες. Τελετουργικοὶ χοροὶ χορεύονται μὲ τραγούδι σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, Ἠπειρωτική, Νησιώτικη, Μικρασιατική. Στοὺς βλαχόφωνους Ἀρμάνους οἱ ὁμαδικοὶ τελετουργικοὶ χοροὶ ὀνομάζονται Coru de Hoara. Οἱ βλαχόφωνοι σχηματίζουν ἀνοιχτὸ κύκλο πιασμένοι ἀπὸ τὰ χέρια. Συνήθως χορεύουν κατὰ σειρὰ ἡλικίας καὶ κατὰ φύλο εἴτε σὲ ἕναν κύκλο εἴτε σὲ ἐπάλληλους. Εἶναι ἐνδιαφέρων ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Λαζάρου μέσα ἀπὸ τὰ συμπεράσματα καὶ τὰ γλωσσολογικὰ στοιχεῖα ποὺ παραθέτει ὁ Papahagi, σχετικὰ μὲ τὴν ἀρχαιότητα τῆς λέξης «coru», καταλήγει στὸ συμπέρασμα τοῦ ἐκλατινισμοῦ τῶν ἀρωμούνων ἢ ἀρμάνων κατὰ τὸν 2ο αἰ. π.Χ. Ἡ λέξη «coru», ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ Ἀρμάνοι τῆς Πίνδου, εἶναι παλαιότερο δάνειο σὲ σχέση μὲ τὴν λέξη «horu», ποὺ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς δακορουμάνους, (στοὺς ὁποίους ὁ ὅρος αὐτὸς πέρασε πολὺ ἀργότερα μέσω τῶν βουλγάρων, ὅπως συμπεραίνει ὁ Ρουμάνοσγλωσσολόγος Macrea, ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο). Ἔτσι αὐτὸ τὸ στοιχεῖο ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν γλωσσολογική του σημασία εἶναι συνδεδεμένο καὶ μὲ βαθιὰ κοινωνικὴ ἔκφραση δὲν συνηγορεῖ στὸν ἐκλατινισμὸ τῶν ἀρμάνων βορείως τοῦ Δούναβη καὶ τὴν μεταγενέστερη κάθοδό τους στὴν νότιο Βαλκανική».[82]

Μετὰ τὸν Weigand, ποὺ ἐπιτόπια εἶχε πιστοποιήσει ὅτι τὸ δημοτικὸ τραγούδι τῶν Ἀρμάνων εἶναι ἑλληνόφωνο,[83] συνάγεται καὶ πρόσθετη ἀλήθεια. Πράγ-

80. *Αὐτ.*, 59.

81. Κ.Λ. Πανοπούλου. *Ἡ χορευτικὴ ταυτότητα τῶν Βλάχων τοῦ Ν. Σερρῶν. Διάρκεια. Τομές*, Διδακτορικὴ διατριβή. Σέρρες 2001, 288.

82. Κατσανεβάκη, ἔ.ἀ., Α΄ Μέρος, 27 σημ. 1. Ἐπιβαλλόμενες παρατηρήσεις: α) Ἡ λέξη coru (χορὸς) δὲν εἶναι μόνο στοιχεῖο, ποὺ ἀνάγει τὴ γένεση τοῦ ἀρμανικοῦ ἰδιώματος στὸν 2ο αἰ. π.Χ. Βλ. Ach. G. Lazarou, *L' Aroumain et ses rapports avec le Grec.* Intsitute for Balkan Studies. Thessaloniki 1986, 258, σημ. 95. β) Ὁ ὅρος coru δὲν ἀποτελεῖ «δάνειο» ἀλλὰ σημαίνει ἀρχαιοελληνικὴ ἐπιβίωση στὸ λατινογενὲς ἰδίωμα τῶν ἐκλατινισμένων Ἑλλήνων γ) Τὸ δάνειο στὴ ρουμανικὴ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ μέσω τῆς βουλγαρικῆς δὲν λήγει σὲ -u ἀλλὰ σὲ ă (horă).

83. Αὐτὸ βεβαιώνουν καὶ συλλογεῖς τόσο προγενέστεροι ὅσο καὶ μεταγενέστεροι τοῦ Weigand.

ματι οἱ Ἀρμάνοι στὸν πολυσήμαντο τελετουργικὸ χορὸ τραγουδοῦν ἑλληνόφωνα, ὅπως μέχρι τώρα τελεῖται στὴ Σαμαρίνα τῶν Γρεβενῶν μὲ τὸν περίφημο χορὸ τοῦ 15αύγουστου «Τσιάτσιο»[84]! Ὡστόσο ὁ T. Papahagi, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου καὶ κατὰ γενικὴ παραδοχὴ ὁ πλέον ἐπαΐων στὸ προκείμενο θέμα, αἰτιολογεῖ κιόλας τὸ γεγονὸς τῆς συνθέσεως ἑλληνοφώνων δημοτικῶν τραγουδιῶν ἀπὸ τοὺς Ἀρμάνους. Σχολιάζοντας τὴν πρώτη συλλογὴ ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν γράφει: «...ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἀρμάνων σ' αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴ δημώδη ποιητικὴ δημιουργία παραμένει μιὰ ἀδιαμφισβήτητη πραγματικότητα...»[85]. Παράλληλα πιστεύει ὅτι εἶναι φυσικὸ νὰ τραγουδοῦν ἑλληνικὰ τὰ συναισθήματα καὶ τὰ κατορθώματά τους οἱ Ἀρμάνοι. Ἐπικαλεῖται δὲ πλείστους λόγους, μεταξὺ τῶν ὁποίων προέχουν ἡ διγλωσσία τῶν Ἀρμάνων, ἡ ἑλληνοαρμανικὴ συνύπαρξη, ἡ ἐκφραστικὴ εὐλυγισία, ὁ λεκτικὸς πλοῦτος καὶ ἡ πολιτισμικὴ ὑπεροχὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ἔναντι τοῦ ἀνεπαρκοῦς καὶ ἀτρο-

Ἤδη τὸ 1860 ὁ Π. Ἀραβαντινὸς εἶχε ὁλοκληρώσει Συλλογὴ Δημωδῶν Ἀσμάτων τῆς Ἠπείρου. Μετὰ εἰκοσαετία, τὸ 1880, τὴν ἐκδίδουν τὰ παιδιά του, στὸν δὲ πρόλογο γράφουν καὶ τὰ ἑξῆς: «Γνωστὸν ὅτι τὴν Πινδίαν σειρὰν οἰκοῦσι κυρίως οἱ Βλάχοι ἢ Κουτσόβλαχοι λεγόμενοι.Οὗτοι, καίπερ μὴ μεταχειριζόμενοι ὡς οἰκιακὴν γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικήν, εἰς ταύτην ὅμως συνθέτουσι τὰ ᾄσματα αὐτῶν. Θὰ εὕρῃ ὁ ἀναγνώστης ἐν τῇ παρούσῃ συλλογῇ πλεῖστα τοιαῦτα συνειλεγμένα ἐν Μετσόβῳ. Γρεβενοῖς καὶ Μαλακασίῳ ἐπαρχίαις Βλαχικαῖς μὲν ἐν μέρει, ἀλλ' ἔνθα οὐδέποτε σχεδὸν ἀκούεται ᾆσμα Βλαχικόν. Εἰς τοὺς χοροὺς αὐτῶν, τοὺς γάμους, τὰς πανηγύρεις, ἢ κατ' οἶκον, ὅταν αἱ γυναῖκες βαυκαλῶσι τὰ βρέφη ἢ μοιρολογῶσι τοὺς νεκρούς,Ἑλληνιστὶ πάντοτε ᾄδουσι, καίτοι ἐνίοτε τινὲς ἐξ αὐτῶν, ἀγνοοῦσαι τὴν Ἑλληνικήν, δὲν ἐννοοῦσιν ἀκριβῶς τὰ παρ' αὐτῶν ᾀδόμενα». Πβ. καὶ Θ.Α. Νημᾶς, «Ἡ Συλλογὴ Δημωδῶν Ἀσμάτων τῆς Ἠπείρου» τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ (ἐν Ἀθήναις 1880) ὡς πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ ἱστορικὰ πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς περιοχῆς Τρικάλων», *Τρικαλινά,* 19, 1999, 387-388. Τὴν ἴδια μαρτυρία γιὰ τὴν περιοχή Ν. Σερρῶν ἔδωσε στὸν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἐπίσκοποςΜελενίκου Αἰμιλιανός. Βλ. Πανοπούλου, ἔ.ἀ., 285. Κατὰ τὸν Χρ. Χρηστοβασίλη, «Ἐθνικὴ ποίησις τῶν Βλαχομακεδόνων καὶ καταγωγὴ αὐτῶν», *Ἑλληνισμός,* 4, 1901,490, οἱ μὲν Βλάχοι τῆς Δακίας, οἱ Ρουμάνοι, τραγουδοῦν στὴν ρουμανικὴ γλώσσα, «ὁ δὲ ἡμέτερος Βλάχος (Θεσσαλίας, Ἠπείρου, Μακεδονίας) ποιεῖ καὶ ᾄδει τὰ κλέφτικα ἑλληνικὰ τραγούδια μόνον ὡς γνήσιος Ἕλλην ποῦ εἶναι, τραγούδια ἑλληνικῆς ὑποθέσεως καὶ ἑλληνικῆς φύσεως, οἷά εἰσι τὰ κατωτέρω, ἅτινα χρησιμεύουσι καὶ θὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀψευδὲς τεκμήριον τῆς ἑλληνικωτάτης καταγωγῆς τῶν Βλάχων τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου».Βλ. ὁ ἴδιος, *Ἐθνικὰ ᾄσματα 1453-1821*,Β΄ ἔκδ. Ἀθήνησι 1902, 19 σημ. 1. Κατὰ δὲ τὸν Σπυρίδωνα Λάμπρο, «Ἠπειρωτικά», *Νέος Ἑλληνομνήμων (ΝΕ),*10, 1913, 384-385, ὁ Ρουμάνος Κ.Ν. Μπουριλεάνου, «ἠσθάνθη οὐχ ἧττον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι τ*ὰ ἐπιχώρια ᾄσματα εἶνε μόνον ἑλληνικά,* ὅπερ εἶνε τῶν ἐνδεικτικωτάτων ἐπιχειρημάτων πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος τῆς χώρας (Μοσχοπόλεως)». Πρόσθετη ὅμοια βιβλιογραφία βλ.Πανοπούλου, ἔ.ἀ., 280, σημ. 16.

84. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ "Τσιάτσιος" τοῦ 15αύγουστου», *Σαμαρίνα,* Αὔγουστος 1977.

85. T. Papahagi, *Paralele folclorice. Traduceri din poesia populară greacă . Introducere, note de folclor, filologie si etnografie urmărite comparativ*. Ediția a două-augmentată. Editura Minerva (Bucuresti) 1970, 15.

φικοῦ ἀρμανικοῦ ἰδιώματος, τὸ ὁποῖο ὁ T. Papahagi, παρομοιάζει μὲ ὑδροχαρὲς φυτὸ σὲ νερὰ ἑλληνικά.[86]

Οἱ ἀπόδημοι ἄλλως τε Ἀρμάνοι, ὅπως τονίζει ὁ Petar Skok, «ἀνέκαθεν, διακρίθηκαν γιὰ τὸν ἐνθουσιασμό τους ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ».[87] Κατὰ δὲ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδί-

86. Αὐτ., 14. Γιὰ ὅσα ἀσυνάρτητα, ἀμέθοδα καὶ ἀνήξερα στὴν πρόσφατη τάχα μελέτη, προφανῆ δὲ προμελέτη, ἐκτοξεύει ὁ Γιώργης Ἔξαρχος, *Πούντεα ντὶ Ἄρτα-τὸ Γεφύρι τῆς Ἄρτας*, Μελέτη, Λάρισα 2002, βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Προλεγόμενα» Β΄ τόμου, Gustav Weigand, *Οἱ Ἀρωμοῦνοι (Βλάχοι).* Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη (Θεσσαλονίκη 2003). Ὁ Γ. Ἔ. καμώνεται ὅτι μπορεῖ νὰ καταπιάνεται μὲ τὸ «Γεφύρι τῆς Ἄρτας», ἂν καὶ στερεῖται καὶ στοιχειώδους λαογραφικῆς, φιλολογικῆς, γλωσσολογικῆς, ἱστορικῆς, ἐθνολογικῆς καταρτίσεως, ἐπιστημονικῆς. Διότι πουθενὰ δὲν ἔκαμε ἀντίστοιχες σπουδές. Σὲ τὶ ἐνδεχομένως ἀποσκοπεῖ βλ. καὶ Στ. Ἀστ. Παπαγιάννης, *Βλάχοι καὶ βλαχόφωνοι Ἕλληνες.* Ἐκδόσεις Σοκόλη,Ἀθήνα 2003, 197. Ἐπὶ πλέον διαφωτιστικὲς κρίνονται καὶ κάποιες παρατηρήσεις. Ὁ Γ. Ἔ. πρωτίστως στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία δὲν ἀναφέρει μὲ τὴν ἄμεσα ἐνδιαφέρουσα συγγραφὴ τὸν καθηγητὴ τῆς Λαογραφίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ ἀκαδημαϊκὸ Κώστα Ρωμαῖο, «Δημοτικὰ τραγούδια Σέρβων καὶ Βουλγάρων δανεισμένα ἀπὸ ἑλληνικὰ πρότυπα», *Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ,* ΙΖ΄ , 1952, 307-365 κέ. στὸν ἑπόμενο τόμο, τῆς ὁποίας ἡ πρώτη ἑνότητα ἐπιγράφεται *Τὸ Γεφύρι τῆς Ἄρτας.* Ὁ Γ. Ἔ. παρουσιάζεται τρισχειρότερος μὲ τὴ ρουμανικὴ βιβλιογραφία, ἂν καὶ ἔζησε στὴ Ρουμανία μὲ ὑποτροφία Τσαουσέσκου. Δὲν πῆρε εἴδηση ὅτι οἱ ἀρμανικὲς παραλογὲς τοῦ Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας παρατίθενται μεθοδικὰ ἀπὸ τὸν πλέον εἰδικὸ Ρουμάνο Adrian Fochi, τοῦ Ἰνστιτούτου Σπουδῶν ΝΑ Εὐρώπης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, στὸ Bulletin AIESEE *(Association Internationale d' Etudes du Sud-Est Européen)* IX 1-2, 1971, 89, ὅπου δημοσιεύεται ἡ πολλαπλῶς σπουδαία μελέτη: «Contribution aux recherches concernant la chanson populaire des Balkans». Ἐξ ἄλλου δὲν μνημονεύει καὶ μελέτημα τοῦ διεθνῶς γνωστοῦ Ρουμάνου, ἑλληνικῆς καταγωγῆς, Mircea Eliade, «L' Orizonte mitico della ballata di Maestro Manole», *Annali del Museo Pitré,* XIV-XV, Palermo, 1964, 80-94. Δηλαδή, ἐπιστημονικὰ εἶναι παντελῶς καθυστερημένος. Στὴν ἴδια διαπίστωση συνηγορεῖ καὶ ἡ κατασπατάληση χώρου τοῦ δημοσιεύματός του γιὰ τὴ χολὴ καὶ τὸν τυφλὸ φανατισμὸ τῶν δύο - τριῶν ταλαίπωρων καὶ ἀμετανόητων θυμάτων τῆς προπολεμικῆς προπαγάνδας. Ἀγνόησε δὲ σκόπιμα τὴ συντριπτικὴ πλειονότητά τους, οἱ ὁποῖοι πλέον διαισθάνονται τὴν ἑλληνικὴ προέλευση. Γι' αὐτὸ καὶ χάρηκαν ἀκούοντάς με, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ γραπτὲς ὁμολογίες τους καὶ ἀπὸ δεύτερη πρόσκληση.

87. *Revue Internationale d' Etudes Balkaniques (RIEB),* 3, 1936, 36. Ὅταν ὁ Κροάτης καθηγητὴς ἐξ ἀφορμῆς ἀνευρέσεως σὲ σερβικὲς καὶ βουλγαρικὲς παραλλαγὲς τῆς παραλογῆς τοῦ Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας ἐπικλήσεων ἀρμανικῆς προελεύσεως τάσσεται ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ τραγουδιοῦ διὰ τῶν Ἀρμάνων, διγλώσσων, κατὰ τὸν Οὖγγρο ἀκαδημαϊκὸ Mathias Gyóni, (Byzantinoslavica, 12, 1951, 42), «καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας τους», γεννᾶται εὔλογο ἐρώτημα: Σὲ ποιά γλωσσικὴ μορφὴ διαδίδεται; Πάντως τὸ τραγούδι στὸ ἀρμανικὸ ἰδίωμα ἔχει μικρότερες πιθανότητες ἀπὸ τὸ ἑλληνόφωνο,ποὺ εἶναι πολυαριθμότερο. Ἡ ἑλληνικὴ ἄλλως τε γλώσσα ἀσκοῦσε εὐρύτατη ἀπήχηση καὶ ἦταν ὁπωσδήποτε οἰκειότερη. Τὸν ὅλο προβληματισμὸ βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἱστορία τοῦ Βλάχικου Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1988, 339-392, καὶ ἀνάτ. ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, μὲ πρόλογο τοῦ προέδρου της Ν. Θέμελη καὶ εὑρετήρια. Ἐπανέκδοση (ἀφιερωμένη στὸν Εὐάγγελο Ἀβέρωφ - Τοσίτσα, μὲ νέα σελιδαρίθμηση

ου VI. Skaric´, «... χάρη στὶς ἐμπορικὲς ἑλληνο-τσιντσαρικὲς παροικίες, οἱ ὁποῖες ἱδρύθηκαν σὲ ὅλες τὶς βαλκανικὲς χῶρες, ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα εἶχε μεγάλη ἀξία καὶ ἡ γνώση της θεωρήθηκε ἀπαραίτητη σὲ κάθε πολιτισμένο ἄνθρωπο»[88]. Τὴν ὁλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς ἑλληνικότητας τῶν Ἀρμάνων φιλοτεχνεῖ περίτεχνα ὁ ἐπίσης καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Dusan Popovic´, κατὰ τὸν ὁποῖο «ἀναμφισβήτητα οἱ Ἀρμάνοι αἰσθάνονταν Ἕλληνες καὶ ἦσαν πράγματι οἱ φορεῖς τῆς γλώσσας, τοῦ τρόπου ζωῆς, τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων, στὸν δυτικὸ κόσμο καὶ στὶς χῶρες μας».[89]

Ὁπωσδήποτε ἐνέχει ἰδιαίτερη σπουδαιότητα ἡ ἐπισήμανση τοῦ πῶς αἰσθάνονταν. Διότι φανερώνει τὴν ἐθνικὴ συνείδησή τους, κριτήριο καθοριστικὸ τῆς ἐθνότητάς τους, ὅπως προσφυέστατα παρατηρεῖ στὸν ἐπίλογο τῆς βασικῆς συγγραφῆς του, μεταφρασμένης καὶ στὴ ρουμανικὴ γλώσσα, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βιέννης Max Demeter Peyfuss,[90] ποὺ περιεργότατα παραλείπει στὸν πίνακα τῆς βιβλιογραφίας ἀναφορὲς σὲ δημοσιεύματα διακεκριμένων ἐπιστημόνων χρήστων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, π.χ. τῆς ὁμότ. καθηγήτριας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Μαρίας Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου,[91] ἂν καὶ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Ἀρμάνων. Ἀσφαλῶς δὲν ἀγνοεῖ ὁ Peyfuss ὅτι καὶ ὁ

καὶ ἀντὶ προλόγου ἄρθρο τοῦ Κ.Γ. Σταυρόπουλου ἐπιγραφόμενο «Ὁ Ἀχιλλέας Γ. Λαζάρου καὶ οἱ Βλάχοι» καὶ δημοσιευμένο στὶς καθημερινὲς ἐφημερίδες τῶν Τρικάλων *Πρωινὸς Λόγος καὶ Τρικαλικὰ Νέα* τὴν 29 Ἰουνίου 1988). Ἐπίσης Achille G. Lazarou, «La singularité des Aroumains dans leur poésie populaire», *Balkan Studies,* 28 1987 (1989), 773-382, καὶ ἀνάτ. ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα μὲ πρόλογο τοῦ Nicolas Thémelis. Δημοσιεύθηκε καὶ στὸ *Beiträge zur spachlichen, literarischen und kulturellen Vielfalt in den Philologien.* Festschrift für Rupprecht Rohr zum 70. Geburtstag Mit einem Vorwort herausgegeben von Gabriele Birken-Silverman und Gerda Rössler. Mitglied des Herausgebergremiums in beratender Funktion Thomas Kotschi. Franz Steiner Verlag Stuttgart 1992, 640-656. Ἐνῶ οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες μετὰ τὴν τόση δημοσιότητα δὲν προέβησαν στὴν παραμικρὴ παρατήρηση, ἄνοιξε τὴν ἐφθαρμένη φαρέτρα του ὁ ἀνακατωσιάρης Γ. Ἔξαρχος, ἐνοχλημένος ἀπὸ τὴν ἀφιέρωση στὸν Εὐάγγελο Ἀβέρωφ - Τοσίτσα. Ἀλλὰ τὰ βέλη του ἐπιστρέφουν στὸν ἴδιο, σὰν πάρθια ἢ μπούμεραγκ. Προσεχῶς ἐκτενέστερο σιγύρισμα.

88. RIEB, 1-2, 1934-1935, 243. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου. «Οἱ Βλάχοι καὶ ἡ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας στοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς», *Πρακτικὰ 6ου Συνεδρίου Παιδαγωγικῆς Ἑταιρείας Ἑλλάδος: Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Διασπορᾶς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία του.* Φλώρινα 29-31 Ὀκτωβρίου 1993. Ἑλληνικὰ Γράμματα. Ἀθήνα 1995, 155-175. Πβ. καὶ Ἐπιτροπὴ Ἐθνικῆς Ἐνημερώσεως (ΕΕΕ). Ἀθήνα 2004, 109-110.

89. D.J. Popovic´, «Les Aroumains, extrait du livre "O Cincarima", (2e éd.), Beograd 1937», *RIEB,* 1938, 606.

90. M.D. Peyfuss, *Chestiunea Aromânească*. Bucuresti, 1994, 122.

91. Μ. Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, *Συμβολὴ στὴν ἔρευνα γιὰ τὴν ἐθνολογικὴ κατάσταση τῆς Μακεδονίας πρὶν ἀπὸ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους.* Ἀνάτυπο ἀπὸ τὴν «Δωδώνη» τόμος Κ´, τεῦχος 1 (1991). Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τοῦ Τμήματος Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τῆς Φιλο-

Weigand [92] εἶχε ἀναγνωρίσει στὴν πλειονότητα τῶν Ἀρμάνων τὴν ἑλληνικὴ συνείδηση, ἐνῶ ὁ δῆθεν συνεχιστής του, νεόκοπος σπουδαρχίδης, μέλος δὲ τοῦ διαβόητου Κέντρου Ἐρευνῶν Μειονοτικῶν Ὁμάδων (ΚΕΜΟ)[93] καὶ συνεργὸς στὰ κρίματά του, Thede Kahl[94] μειοδοτεῖ.[95]

σοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων (Ἰωάννινα 1994), 351.

92.Βλ.Εἰσαγωγὴ τοῦ Β΄ τόμου του. Μετὰ τὴν πρόοδο τῆς ἐθνολογίας καὶ τῆς ρωμανολογίας, συνάμα δὲ καὶ τῆς ἡλικίας του, μὲ τὴν πάροδο σχεδὸν τριῶν δεκαετιῶν, συντάσσεται πλέον μὲ τὴν ἐπιταγὴ τῆς ἐπιστήμης, ἀδιαφορώντας γιὰ τὶς ἐπιταγὲς ρουμανικῶν κυβερνήσεων. Πβ. G.Weigand, *Ethnologie von Macedonien,* Leipzig 1924, 1: «Συνήθως στὴν πολιτικὴ κρίνουν ἀπὸ τὴ γλώσσα γιὰ τὴν ἐθνότητα. Ἡ Ἐπιστήμη δὲν πρέπει νὰ ἱκανοποιεῖται μὲ τὴν ἄποψη αὐτή, νὰ λαμβάνεται ὡς βάση γιὰ τὴν κρίση, ἀλλὰ καὶ πνευματικὲς καὶ σωματικὲς ἰδιότητες καὶ ἤθη καὶ ἔθιμα λαϊκά». Προηγεῖται δὲ στὴν ὀρθὴ θεώρηση τοῦ θέματος ὁ συμπατριώτης του καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ρώμης Beloch, ἔ.ἀ., 67.

93. Βλ. Ἀντώνης Καρκαγιάννης, «Ἀγαπητοὶ σύντροφοι τοῦ ΚΕΜΟ», *Ἡ Καθημερινή,* 28.6.1998, 15. Ὁ ἴδιος, «Γιὰ τοὺς Βλάχους (ἀπάντηση)», *Ἡ Καθημερινή,* 28.7.2001, 20. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «1898: Ὁλοκαύτωμα Κουτσούφλιανης - 1998: Βλαχοπαρασυναγωγὴ στὴ Λάρισα», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* ΙΘ΄, 1998, 7- 48, καὶ ἀνάτ. Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα καὶ Συλλόγου τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ περιχώροις κατοίκων Παναγίας «Ἀδελφότης Παναγίας», μὲ πρόλογο τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου Χρ. Ζούκα καὶ εὑρετήρια. Ὁ ἴδιος, «Πλάνες καὶ πάθη πολεμίων τῆς ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων -Ἀρμάνων», *Τρικαλινά,* 19, 1999, 231-280, καὶ ἀνάτ. Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα καὶ Πανελλήνιας Ἑνώσεως Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων, μὲ πρόλογο τοῦ προέδρου τῆς ΠΕΠΣΒ Φώτη Κιλιπίρη καὶ εὑρετήρια. Ὁ ἴδιος, «Τὰ κρίματα τοῦ ΚΕΜΟ», *Ἑλλοπία, 56,* 2001, 48-50. Ὁ ἴδιος, «ΚΕΜΟ καὶ "δαίμων Τυπογραφείου"», *Ὡραία Σαμαρίνα,* 276, 2001, 4. Ὁ ἴδιος, «Χρηματοδοτούμενο καὶ ἐποπτευόμενο ἀπὸ Ὑπ. Ἐξ. ΚΕΜΟ καὶ κρίματά του»,*Ὀρφέας - Orpheus* (Wappertal), 7, 2002, 33-35. Ὁ ἴδιος, «Κ.Ε.Μ.Ο. καὶ βλάχικα-ἀρβανίτικα» στὸ βιβλίο *Ἐθνικὰ θέματα καὶ κρατικὴ ἀκηδία,* Ἐκδόσεις Πελασγός, Ἀθῆναι 2002, 190-199.

94. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, « "Γερμανοὶ ξανάρχονται" γιὰ τοὺς Βλάχους», *Ἑλλοπία,* 58, 2002, 61-68, καὶ ἀνάτ. Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως ἐπὶ τῶν Ἐθνικῶν Θεμάτων μὲ καίρια κείμενα ἀντὶ προλόγου, ὀφειλόμενα στὸν ἔγκριτο πανεπιστημιακὸ καθηγητὴ Heinz Richter καὶ σὲ 30 βλαχογενεῖς δημάρχους, ποὺ βροντοφωνοῦν: *Εἴμαστε Ἕλληνες,* ὄχι μειονότητα, καθὼς καὶ στὴν Ο.Α.Σ.Π.Ε., Ὁμοσπονδία Ἀσπροποτάμιων Συλλόγων Πολιτιστικῆς Ἑνότητας..., ἐν τέλει δὲ σκιαγράφηση τοῦ συγγραφέα ἀπὸ τὸν ἐπίτιμο Πρόεδρο τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς Νικόλαο Θέμελη, ἀντὶ ἐπιλόγου. Ὁ ἴδιος, *Ἡ ἀλήθεια γιὰ τοὺς Βλάχους καὶ ἀνεπίτρεπτος ἐφησυχασμός,* Ἀθήνα 2002, ἀνάτ. τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως ἐπὶ τῶν Ἐθνικῶν Θεμάτων ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Μοριάς», τεῦχος 61ο, σὲ σχῆμα πολὺ μικρό, τσέπης. Ἀναδημ. στὴν περιοδικὴ Ἔκδοση Ποικίλης Ὕλης Πνευματικοῦ Κέντρου Δήμου Ἀσπροπύργου, Λαμπηδόνα, 25, 2002, 10-13, στὸ *Τρικαλινὸ Ἡμερολόγιο* τοῦ Πολιτιστικοῦ Ὀργανισμοῦ Δήμου Τρικκαίων, Τρίκαλα 2003, 85-291, *Ὡραία Σαμαρίνα,* 284. 2003, 12 καὶ 13, ὅπου ἐπισημαίνονται καὶ ἀπαράδεκτες δραστηριότητες τοῦ Kahl, γιὰ τὶς ὁποῖες πβ. καὶ Παπαγιάννης, ἔ.ἀ., 276: «Εἶναι ἕνας ἀκόμη τακτικότατος ἐπισκέπτης τῶν βλαχοχωριῶν τῆς Πίνδου. Δὲν παραλείπει τὰ καλοκαίρια νὰ καταφθάνει στὴ χώρα μας καὶ ἐπὶ δίμηνο νὰ γυροφέρνει στὰ χωριά, ὅπου, κατὰ παράδοση, οἱ βλαχόφωνοι ξεκαλοκαιριάζουν. Εἶναι παρὼν σὲ ὅλα τὰ ἀνταμώματα τῶν βλαχοφώνων. Φωτογραφίζει καὶ βιντεοσκοπεῖ πρόσωπα, κτί-

Τὰ γνωρίσματα τῆς τέλειας ἑλληνικότητας κοσμοῦσαν τοὺς Ἀρμάνους καὶ στὴν ξενιτειά, ὥστε, σύμφωνα μὲ τὶς διαπιστώσεις τοῦ Stoianovich,[96] νὰ ἐκλαμβάνονται Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς λαούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ζοῦσαν, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν ρουμανικό, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν Ρουμάνοι ἀκαδημαϊκοί, π.χ. Giurescu,[97] Coteanu[98] ἢ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, π.χ. ὁ βυζαντινολόγος Nasturel[99]. Μάλιστα στοὺς Ρουμάνους ὁ ὅρος Κουτσόβλαχος σημαίνει Ἕλληνα.

Ἑπομένως ὄχι μόνο αὐτοχθονία βλαχοφώνων Περραιβῶν ἀποδείχθηκε, ἀλλὰ καὶ ἡ ἑλληνικότητα ὅλων τῶν Ἀρμάνων Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ τῆς ἑλληνικῆς διασπορᾶς, μὲ ἁπτὰ καὶ διαφανῆ διεπιστημονικὰ δεδομένα.[100]

σματα, ὑπάρχοντες καὶ παλαιότερους οἰκισμοὺς τῶν βλαχοφώνων, ὅπως καὶ τοπία τῆς Πίνδου. Μιλάει μὲ τοὺς βλαχοφώνους, τοὺς διαφωτίζει γιὰ τὴν καταγωγή, τὴ βλάχικη γλώσσα καὶ τὴν ἱστορία τους, ἀκολουθώντας τὶς ἀπόψεις τοῦ G. Weigand, ὁ ὁποῖος, κατ' αὐτόν, δέχεται ὅτι οἱ Βλάχοι ἀποτελοῦν ξεχωριστὴ ἐθνότητα. Εἶναι ἕνας προκλητικὸς προπαγανδιστής...».Προβαίνει δὲ καὶ σὲ ἀπειλὲς καὶ καθυβρίσεις φυσικῶν καὶ νομικῶν προσώπων, ποὺ ἀπορρίπτουν τοὺς ἰσχυρισμούς του. Γιὰ ἀπειλητικὴ ἐπιστολή του βλ. *Ὡραία Σαμαρίνα,* Μάϊος - Ἰούνιος 2003, 12, ὅπου ἀπαντήσεις τῆς ἐφημερίδας καὶ τοῦ Ἀχ. Γ. Λαζάρου.

95. Βλ. Θεόδωρος Νημᾶς, «Οἱ Βλάχοι καὶ ἡ Ἱστορία τους», *Ἐλευθεροτυπία,* 3.9.2003, 48, στήλη 5η. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Διημερίδα γιὰ τοὺς Βλάχους στὴν Κωνστάντζα τῆς Ρουμανίας», *Ἑλλοπία,* 62, 2002, 56-57, καὶ *Ὡραία Σαμαρίνα,* Νοέμβριος - Δεκέμβριος 2002, 12.

96. Tr. Stoianovich, *Ἡ οἰκονομικὴ δομὴ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν στὰ χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας ιέ -ιθ΄αἰ.*, «Μέλισσα», 1979, 328-329.

97. C.C. Giurescu, *Istoria Bucurestilor,*Bucuresti 1979, 220.

98. Βλ. *Limba Română,* 8 1959, 9-10.

99. P. Nasturel, «Koutsovalaque. Recherche étymologique», *Etudes Roumaines et Aroumaines,* Paris 1990, 91 σημ. 16.

100. Ἔτσι ἐπαληθεύθηκαν καὶ ἐπίσημες μαρτυρίες ἁρμοδίων Ρουμάνων,οἱ ὁποῖοι ὁμολογοῦν ὅτι τὸ Ἀρμανικὸ Ζήτημα ἐπινοήθηκε, ὑπῆρξε τεχνητό, φτειαχτό! Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Συμβολὴ τῆς ρουμανικῆς ἐπιστήμης στὴν ὀρθὴ λύση τοῦ ζητήματος τῶν Βλάχων Ἑλλάδος», *Ἑλλοπία,* 65, 2003, 52-56. Εἶναι τὸ κείμενο ποὺ ἀνέπτυξα στὴ σειρὰ τῶν διαλέξεων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς Σπουδῶν ΝΑ Εὐρώπης. Ἐν συνεχείᾳ μεταφρασμένο στὴ ρουμανικὴ γλώσσα ἀπέστειλα στὸ Συνέδριο τῆς Κωνστάντζας τοῦ Αὐγούστου 2003, λόγῳ ταυτόχρονης συμμετοχῆς σὲ ἄλλο, ὡς ἀνακοίνωση: «Contribuția stiinței românesti la corecta rezolvare a problemei Vlahilor din Grecia».

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, ΤΟΜΟΣ 38 (2004) 187 - 210.
Ἀνακοίνωση στὸ Συνέδριο Δήμου Ἐλασσόνος.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΔΙΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥ - ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΕ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ - ΑΡΜΑΝΩΝ

Ἡ καταγωγὴ τῶν Βλάχων[1], ὅπως ἀποκαλοῦνται οἱ χρῆστες λατινογενοῦς γλώσσας ἢ ἰδιώματος, ἢ τῶν Ἀρμάνων[2], ὅπως στὶς ἑλληνικὲς χῶρες αὐτοαποκαλοῦνται, ἔχει ἀπασχολήσει ξένους καὶ Ἕλληνες, εἰδικοὺς ἐπιστήμονες καὶ ἐρασιτέχνες. Οἱ μὲν πρῶτοι, ὅταν δὲν ὑποτάσσουν τὴν ἐπιστήμη στὴν προπαγάνδα, πληροφοροῦν ἐπαρκῶς. Οἱ δὲ δεύτεροι, μὲ φωτεινὲς ἐξαιρέσεις, αὐτοσχεδιάζουν ἢ ἀντιγράφουν ὁμοίους[3], ὁπότε παραπλανοῦν, συσκοτίζουν, ταλαιπωροῦν καὶ ταλαιπωροῦνται. Ἡ βλαχολογικὴ βιβλιογραφία συγκροτεῖ ὁλόκληρο τόμο χιλιάδων λημμάτων[4].

Διηπειρωτικὸς νοεῖται ὁ χῶρος τῆς ἑνιαίας Ἠπείρου ἀπὸ τὸν Ἀμβρακικὸ ἕως τὴν Ἐπίδαμνο, τὸ μετέπειτα Δυρράχιο[5], ἤ, κατὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ πατέρα

---

1. Γιὰ τὴν ἐτυμολογία τῆς λέξεως βλ. Achille G. Lazarou, «Les Valaques balkaniques», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν (ΕΕΒΣ),* ΜΘ΄, 1994-1996 [1997], 89. Καὶ ἀνάτυπο. Ἐπίσης Μαρία Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, «Οἱ "Βλάχοι" τῶν βορείων Βαλκανίων μετὰ τὴν τουρκικὴ κατάκτηση», *ΙΖ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο,* Θεσσαλονίκη 1997, 43 σημ. 1. Ἀνάτυπο.

2. Α+ρ(ω)μάνος > Ἀρμάνος καὶ παράγωγό του Ἀρμανία, τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦσαν οἱ Ἕλληνες τῶν μεσαιωνικῶν - βυζαντινῶν χρόνων, γιὰ νὰ ὀνομάσουν τὴν χώρα τους, σύμφωνα μὲ τὸν Ρωσοαμερικανὸ βυζαντινολόγο A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes.* II. Bruxelles 1950, 339. Πβ. D. A. Zakythinos, «Romania - Ρωμανία…». *Beiträge zu einen Lexikon historischer Grundbegriffe.* Sonderdruck aus dem Internazionalen lahrbuch für Geschichtsunterricht 1959--1960. Braunschweig, 89: «Les Grecs appellent leur pays Armania (Romania)…». – Πβ. καὶ Jean - François Gossiaux, «Un ethnicisme transnational. La résurgence de l' identité valaque dans les Balkans», *L'Europe entre cultures et nations,* Paris 1996, 197, «(Les Aroumains ne se veulent pas Roumains; certains expliquent même que leur a est un a privatif)». Βλ. καὶ *Limba Română,* 8, 1959, 9-10, ὅπου ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς I. Coteanu τονίζει ὅτι οἱ Βλάχοι Ἑλλάδος, οἱ Ἀρμάνοι, ποτὲ δὲν αἰσθάνθηκαν ὅτι ἀνήκουν στὸν ἴδιο λαὸ μὲ τοὺς Ρουμάνους. Γιὰ δὲ τὸν ρουμανικὸ λαὸ Κουτσόβλαχος, Βλάχος Ἑλλάδος, σημαίνει Ἕλληνα, ὅπως γράφει ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς C. C. Giurescu, *Istoria Bucurestilor,* Bucuresti 1979, 220.

3. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βλάχοι καὶ κρατικὲς παραλείψεις.* Ἐκδόσεις Πελασγός. [Ἀθήνα 2002], 144 κέ.

4. *Bibliografie Macedo - română.* Biblioteca Română - Freiburg i. Br. Germania 1984, μὲ πρόλογο σὲ 4 γλῶσσες τοῦ Petre S. Năsturel, ἐπαληθεύοντας τὶς πληροφορίες διακεκριμένων Ρουμάνων φυγάδων στὴ Γαλλία, γιὰ τὴν προπαγανδιστικὴ ἀποστολή του.

5. Κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Aix en Provence F. Benoit, *Recherches sur l' hellénisation*

τῆς Γεωγραφίας Στράβωνα[6], ἕως τὴν πανάρχαια[7] παρὰ τὸ ρωμαϊκὸ[8] ὄνομα Ἐγνατία ὁδό, ἡ ὁποία ἀπαράλλακτα ὑφίσταται καὶ μετὰ πέντε αἰῶνες, σύμφωνα μὲ τὸν ἱστορικὸ τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουστινιανοῦ Προκόπιο[9]. Προέκτασή της πρὸς τὶς Πρέσπες καὶ νοητὴ μεταξὺ Στόβων καὶ Σκοπίων γραμμὴ μέχρι Βοσπόρου διαχωρίζει τὸν συμπαγῆ Ἑλληνισμὸ ἀπὸ τοὺς βόρειους γείτονές του.

Ἐπειδὴ στὶς ἡμέρες μας ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ πραγματικότητα ἐπανασυζητεῖται, χρήσιμη κρίνεται ἐνδεικτικὴ ὑπενθύμιση ἀρχαίων μαρτυριῶν καὶ συγχρόνων μας ἐπιστημονικῶν ἐπαληθεύσεων. Τῆς πρώτης κατηγορίας προτιμᾶται ὁ Πολύβιος λόγῳ τῆς ἀναγνωρισμένης ἀξίας του ὡς ἱστορικοῦ, ποὺ ἔχει προσωπικὴ ἀντίληψη τόπων καὶ πληθυσμῶν. Ἀνεπιφύλακτα διαβεβαιώνει ὅτι ἅπαντες οἱ κάτοικοι τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου εἶναι Ἕλληνες, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ Ἠπειρῶτες καὶ οἱ Μακεδόνες. Ὁ Μεγαλοπολίτης ἱστορικὸς διὰ στόματος τοῦ πρέσβεως τῶν Ἀκαρνάνων Ἀγέλαου, ποὺ ἀντιτίθεται στὴν πρόθεση τῶν Λακεδαιμονίων γιὰ σύναψη συμμαχίας μὲ τοὺς Ρωμαίους καὶ ἐπιδιώκει τὴν ἀποτροπή της ὑπενθυμίζοντας τὴν ἄψογη συμπεριφορὰ τῶν προγόνων τους κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους: «ἄξιόν γε τοιούτων ἀνδρῶν νῦν ἀπογόνους ὑπάρχοντας κἄπειτα νῦν συμμαχίαν ποιησαμένους τοῖς βαρβάροις (Ρωμαίοις), στρατεύειν μετ' ἐκείνων καὶ πολεμεῖν Ἠπειρώταις, Ἀχαιοῖς, Ἀκαρνᾶσι, Βοιωτοῖς, Θετταλοῖς, σχεδὸν πᾶσι τοῖς Ἕλλησι…» (IX, 38, 5). Ἐξ ἄλλου διὰ στόματος τοῦ πρέσβεως τῶν Ἀκαρνάνων Λυκίσκου συμπληρώνει: «τότε μὲν γὰρ ὑπὲρ ἡγεμονίας καὶ δόξης ἐφιλοτιμεῖσθε πρὸς Ἀχαιοὺς καὶ Μακεδόνας ὁμοφύλους… νῦν δὲ περὶ δουλείας ἐνίσταται πόλεμος τοῖς Ἕλλησι πρὸς ἀλλοφύλους ἀνθρώπους» (IX, 37, 7).

---

du Midi de la Gaule, Aix-en-Provence 1965, 38 καὶ σημ. 32, κεῖνται στὸν ἔσχατο Νότο τῆς Ἰλλυρίας.

6. Στράβ. VII, 323. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός.* Ἀθήνα 1988, 65.

7. Βλ.. P. Lemerle, *Philippes et la Macédoine orientale à l' époque chrétienne et byzantine. Recherches d' Histoire et d' Archéologie,* Paris 1945, 11-12.

8. Catherine Romiopoulou, «Un nouveau Milliaire de la via Egnatia», *Bulletin de Correspondance Hellénique* (BCH), 98, 1974, 813-816. Βλ. καὶ N. Ceka - L. Papaiani, «La route de la vallée du Shkumbin dans l' antiquité», *Studia Albanica,* 1, 1972, 85 κέ. Φ. Πέτσας, «Μακεδονία καὶ Μακεδόνες – Ἤπειρος καὶ Ἠπειρῶτες», Ἤπειρος, 1, 1979, 53.

9. Πβ. Vl. Popović, «L' Albanie pendant la basse Antiquité», Les *Illyriens et les Albanais,* Beograd 1988, 254: «Selon l' historien grec [sc. Procope de Césarée], les Epirotes étaient établis jusqu' à Epidamnos, ἢ νῦν Δυρράχιον καλεῖται (BV III, 11, 8)». Ἀθαν. Παλιούρας, «Ἐγνατία: ἕνας δρόμος ποὺ "διακινοῦσε" ἐμπορεύματα, ἰδεολογίες, τέχνες καὶ καλλιτέχνες». *Ἀφιέρωμα στὸν N. G. L. Hammond* . Θεσσαλονίκη 1997, 321-328.

Ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον ἔχει καὶ μαρτυρία τοῦ Λατίνου ἱστορικοῦ Τίτου Λιβίου, ποὺ γνωστοποιεῖ τὴν ὁμογλωσσία Αἰτωλῶν, Ἀκαρνάνων, Μακεδόνων: «Aetolos, Acarnanas, Macedonas, ejusdem linguae homines» (XX, 29). Αὐτῆς τῆς ὁμογλωσσίας καὶ πειστικῆς ἑλληνικότητας διαλεκτικὸ δεῖγμα ἐκτενὲς εἶναι τὸ κείμενο τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης τοῦ 212 π.Χ., ποὺ ἔφερε στὸ φῶς ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη τοῦ M. Fraser τὸ 1954 στὸ Θύρρειον τῆς Ἀκαρνανίας[10]. Τὸ ὁμόγλωσσο καὶ ὁμογενὲς τοῦ συνόλου τῶν πληθυσμῶν, ποὺ ἐμπεριέχονται ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ συμπαγοῦς Ἑλληνισμοῦ, ἐπιμαρτυροῦν μὲ γλωσσολογικὰ δεδομένα καὶ ἐπιφανεῖς εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, π.χ. οἱ N. Hammond - F. Papazoglou[11], O. Masson[12], Vl. Georgiev[13], C. Poghirc[14]. Ἐπὶ πλέον ὁ τελευταῖος μὲ διδακτορικὴ διατριβὴ ἐκπονημένη καὶ ἐγκεκριμένη στὸ Πανεπιστήμιο Λένινγκραντ – νῦν Ἁγίας Πετρουπόλεως – ἀπέδειξε τὴν ἑλληνικότητα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου, συνακόλουθα δὲ καὶ τῶν χρήστων της ἀρχαίων Μακεδόνων[15]. Δὲν παρέλειψε καὶ τὴν ἐνημέρωση καὶ τῶν ἑδρῶν γλωσσολογίας τῶν πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης δίνοντας καὶ ἐνδεδειγμένη δημοσιότητα. Εὔγλωττοι εἶναι οἱ τίτλοι: «Ἑλληνικὴ διάλεκτος ἡ ἀρχαία μακεδονική. Ἀδιάψευστοι ἀποδείξεις»[16]. Ἐξ ἴσου καὶ περισσότερο: «Ἡ ἑλληνικότης τῆς γλώσσης τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων. Ἐπιστημονικὴ μαρτυρία διαπρεποῦς Ρουμάνου καθηγητοῦ»[17].

Ὅμως στὴν Ἑλλάδα πέρασε περίπου ἀπαρατήρητη, μολονότι ἀποτελεῖ ἰσχυρότατο ἐπιστημονικὸ ὅπλο κατὰ τῆς προπαγάνδας τῶν Σκοπίων καὶ μολονότι ἤδη εἶχε ἐπηρεάσει τὸν ὀνομαστότερο Βαλκάνιο εἰδικό, τὸν ἀκαδημαϊκὸ Vl.

10. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης (212 π.Χ.)», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1989, 223-242, καὶ *Πρακτικὰ Α΄ Ἀρχαιολογικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Συνεδρίου Αἰτωλοακαρνανίας.* Ἔκδοση 1991, 76-92.

11. F. Papazoglou, «Quelques problèmes de l' histoire épirote - A propos du livre «Epirus» de N. G. L. Hammond», *Ziva Antika* (ZA), 20, 1970, 117.

12. O. Masson, «Les rapports entre les Grecs et les Illyriens d' après l' onomastique d' Apollonia et de Dyrrachium», *Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud - est européennes,* Sofia 1966, 239.

13. Βλ. *Actes du premier Symposium International de Thracologie,* Milan 1978, 157.

14. Βλ. *Δελτίον Ρουμανικῆς Βιβλιογραφίας* (ΔΡΒ), ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη, 1, 1971, 5-8, ὅπου μετάφραση Μαρίας Γ. Παπαγεωργίου.

15. C. Poghirc, *«Consideratii asupra lexicului limbii macedonene vechi», Studii si Cercetări Lingvistice (SCL),* 8, 1957, 303 κ.ἑ. Ὁ ἴδιος, *Relatiile limbii vechi macedonene cu greaca veche,* Bucuresti 1960. Ὁ ἴδιος, «Considérations sur le lexique de l' ancien macédonien», *Philologica et Linguistica,* Bochum 1983, 37-47.

16. *Ἑστία,* 15.1.1970.

17. *Μακεδονικὴ Ζωή,* 45, 1970, 15.

Georgiev[18], ποὺ παλαιότερα συσχέτιζε τὴ γλώσσα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων μὲ τὴν ἰλλυρική[19]. Πάντοτε στὴν κοιμωμένη τῆς Εὐρώπης[20] Ἑλλάδα κατὰ τὸ πλέον κρίσιμο χρονικὸ διάστημα τῆς ἀντιστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐναντίον τῆς πλαστογραφήσεως τῆς ἀλήθειας καὶ παραπλανήσεως τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης ἐρασιτέχνες ἔσπευδαν νὰ διοχετεύουν στοὺς Ἕλληνες φιλίστορες ἀναγνώσματα γιὰ δῆθεν ἰλλυρικὴ καταγωγὴ τῶν Μακεδόνων καὶ τῆς λαλιᾶς τους[21]. Τὸ δὲ χειρότερο εἶναι ὅτι ἑλληνικὲς καθημερινὲς ἐφημερίδες, μάλιστα μεγάλης κυκλοφορίας, φιλοξενοῦν γιὰ ἄσχετο ἐπιστημονικὰ ἰλλυρολόγο ἐγκώμια, ποὺ φιλοτεχνεῖ πανάσχετος, ὅπως ὁ Γιώργης Ἔξαρχος[22].

Ὡς πρὸς τὴν ἑλληνικότητα τῶν Ἠπειρωτῶν ὁ καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς ἱστορίας τῶν πληθυσμῶν στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ρώμης Karl Julius Beloch[23] διαρκῶς ἐπιβεβαιώνεται, πρὸ πάντων μὲ τὸ ὀγκῶδες σύγγραμμα τοῦ Hammond, ἐπιγραφόμενο *Ἤπειρος,* καὶ μὲ σειρὰ δημοσιευμάτων τοῦ Pierre Cabanes, ὁ ὁποῖος ἤδη στὴν Ἠπειρολογικὴ διατριβή[24] του συμπεραίνει ὅτι οἱ Ἠπειρῶτες προφανέστατα εἶναι Ἕλληνες καὶ θεωρεῖ ὡς παντελῶς περιττὸ τὸν ὁποιονδήποτε περαιτέρω κόπο. Ὡστόσο δὲν διακόπτει διόλου τὴν ἐνδελεχῆ διερεύνηση μὲ ἀλλεπάλληλες ἀνακοινώσεις σὲ διεθνῆ συνέδρια[25].

---

18. Vl. I. Georgiev, *Introduzione alla storia delle lingue indoeuropee.* Roma 1966, 193. Πβ. καὶ Ἀπ. Β. Δασκαλάκης, *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας,* Ἀθῆναι 1960, 102.

19. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἰλλυρικὴ γλώσσα», Ἐγκυκλοπαίδεια *Πάπυρος Λαροὺς Μπριτάννικα,* τόμος 29ος, 161-162.

20. Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *«Καὶ ἡμέτεραι εὐθῦναι», Στρατηγικαὶ Μελέται* τοῦ Ι.Σ.Μ.Ε., 120, 2001, 7, καὶ ἀναδημ. *Ἐπιτροπὴ Ἐθνικῆς Ἐνημερώσεως* (ΕΕΕ), Ἀθήνα 2004, 46-47.

21. Παρασιωπώντας τὴν ἀντιδιαστολὴ Μακεδόνων - Ἰλλυριῶν κ.ἄ. τοῦ Ἀρριανοῦ διὰ στόματος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων», *Τρικαλινά,*5, 1985, 47-77, 63, καὶ ἀναδημ., *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι,* Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, Ἀθῆναι 1993, 168.

22. Βλ. *Ἐλευθεροτυπία,* 30.5.1994, 40-41.

23. K. J. Beloch, *Ἑλληνικὴ Ἱστορία.* Β΄ Μέρος, τόμος Α΄, Ρώμη 1912, 33, κέ.

24. P. Cabanes, *L'Epire de la mort de Pyrrhos à la conquête romaine (272-167 av. J.C.),* Paris 1976, 530.

25. Βλ.. Ktema, 4, 1979, 183-199. *Iliria,* 2, 1983, 193-209. L' *Adriatico tra Medierraneo e penisola balcanica nell'aniquità.* Taranto 1983, 187-204. *La Béotie antique. Colloques internationaux du Centre Na-tional de Recherche Scientifique.* Lyon - Saint Etienne (12-20 mai 1983). Paris 1985, 343-357. *Iliria,* 1, 1986, 75-93. *L'étranger dans le monde grec. Actes du colloque organisé par l'Institut d'Etudes Anciennes.* Nancy, mai 1987, éd. R. Louis, 1987, 89-111. Ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες ἀναγνῶστες καταβροχθίζουν ἀλβανικὴ προπαγάνδα, τὴν ὁποία εἰσάγει Ἐκδοτικὴ Ὁμάδα Θεσσαλονίκης μεταφράζοντας συγγραφὴ τῶν Ἀλβανῶν S. Pollo - A. Puto, *Ἱστορία τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα.* Μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικά: Μπ. Ἀκτσόγλου, σελ. 10 καὶ ὁλοσέλιδος χάρτης σελ. 24, ἐκτείνουν τὸ ἰλλυρικὸ ἔδαφος ἕως τὸν Ἀμβρακικὸ καὶ Ναύπακτο! Ὁ μεταφραστὴς ἢ ὁ ἐκδότης μποροῦσαν νὰ ὑποδηλώσουν τὴν ἀλήθεια, παραπέμποντας στὸν κατ' ἐξοχὴν ἰλλυρολόγο τῶν ἡμερῶν μας Ι. Ι.

Ὁμολογουμένως πλέον οἱ Βλάχοι τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, οἱ Ἀρμάνοι, ὑπάρχουν σὲ ἀδιαμφισβήτητα ἑλληνικὸ ὑπόστρωμα, γλωσσικὸ καὶ ἐθνολογικό. Ἐν τούτοις ἐπιβάλλεται ἐπισταμένη ἐξέταση δυνατότητας ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων[26]. Ἐξακριβωμένα, ἐπὶ ρωμαιοκρατίας, οἱ περιοχὲς Θεσσαλίας, Μακεδονίας, Ἠπείρου ἑνώνονται καὶ δημιουργεῖται ἡ πρώτη στὴν Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ ρωμαϊκὴ ἐπαρχία μὲ τὸ ὄνομα *Μακεδονία.* Ἐδῶ, κατὰ τὸν Ρουμάνο καθηγητὴ τῶν Πανεπιστημίων Βουκουρεστίου καὶ Bochum τῆς Γερμανίας Cicerone Poghirc, συντρέχουν ὅλοι οἱ παράγοντες λατινοφωνίας[27] τῶν «Ρωμαίων πολιτῶν»[28] τῆς νέας ἐπαρχίας, δηλαδὴ ὁ στρατός, τὸ ἐμπόριο καὶ οἱ οἰκονομικὲς δραστηριότητες, ἡ ρωμαϊκὴ διοίκηση, οἱ δημόσιοι δρόμοι καὶ ἡ ἐκχριστιάνιση τῆς Βαλκανικῆς.

Ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Poghirc προτάσσεται ὁ στρατὸς ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπειδὴ οἱ Ρωμαῖοι ἐκτιμοῦσαν τὸ ἀξιόμαχο τῶν Μακεδόνων, τοὺς ὁποίους καὶ ἐθαύμαζαν[29], ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπειδὴ οἱ Μακεδόνες μὲ τὴν ἐθελουσία στράτευση βρῆκαν διέξοδο στὴν ἀνεργία καὶ ἀνέχεια χάρη στὴ μισθοδοσία, προσφορὲς καὶ προνόμια[30]. Ἐπιπρόσθετα ἐπέτυχαν καὶ τὴν ἀσφαλέστερη φύλαξη τῶν συνόρων ἀπὸ

Russu, «Bibliographia illyrica», *Revue Roumaine d' Histoire (RRH),* 19, 1980, 757: «… les Albanais (Shkipetari) n' ont rien hérité de l' anthroponymie et même de la toponymie des anciens Illyriens: ils n' ont rien de commun avec ceux-ci…».

26. Διότι τάχα οἱ Ἕλληνες, λόγῳ πολιτισμικῆς ὑπεροχῆς, δὲν ἔκαμαν χρήση ὑποδεέστερης γλώσσας, ἀντίληψη διαμορφωμένη σὲ «ἀξίωμα», ἄκυρο πλέον ἀπὸ τὸ 1937 χάρη στὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Σορβόννης F. Lot, *Les invasions barbares et le peuplement de l' Europe,* Paris I, 1937, 224: «Mais la conservation ou la perte d' une langue sont dues à des causes complexes où la «culture» ne joue pas toujours nécessairement le rôle prépondérant».

27. Πβ. C. Poghirc, «Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans», *Les Aroumains,* INALCO 1989, 17-31. Βλ. καὶ *RRH,* 4, 1965, 887-888, ὅπου κατὰ τὸν I. I. Russu ἀρκοῦσαν: «l' armée, l' organisation administrative, fiscale et municipale».

28. Καὶ ὁ θεωρούμενος ὡς κατ' ἐξοχὴν φιλέλλην αὐτοκράτωρ Κλαύδιος δὲν ἀνέχεται ἄγνοια τῆς λατινικῆς ἀπὸ Ἕλληνες κατόχους τοῦ δικαιώματος τοῦ Ρωμαίου πολίτου. Βλ. Δ. Κάσσ., LX, 17, 4 Suet, (1.,16,4. Λιβάνιος, *Αὐτοβιογρ.* 214 καὶ 234 J. Psichari, *Etudes de Philologie néo - grecque. Recherches sur le développement historique du grec.* Paris 1892, XLIV-XLIV. J. Brenous, *Etudes sur les hellénismes dans la syntaxe latine,* Paris 1895, 56. Γιάνης Κ. Κορδάτος, *Ἡ Ρωμαιοκρατία στὴν Ἑλλάδα.* Ἀθήνα 1959, 265-266. Πβ. καὶ Michel Dubuisson, «Problènes du bilinguisme romain», *Les Etudes Classiques (LEC),* 49, 1981, 42: «Claude, tout phihellène qu' il était par ailleurs, considérait ainsi que «quiconque ne parlait pas la langue des Romains» ne pouvait être considéré Romain».

29. Πβ. Poghirc, «Romanisation…», 18: «L' admiration pour la bravoure et l' efficacité des soldats macédoniens était telle, qu' on en recruta même pour la garde prétorienne. Cette confiance dans les troupes constituait une exception dans la politique des Romains».

30. Τὸ πρῶτο δελεαστικὸ μέτρο, τὸ ὁποῖο λαμβάνουν οἱ Ρωμαῖοι γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῶν κατοίκων τῆς νέας ἐπαρχίας, εἶναι ἡ μείωση τῶν φόρων κατὰ 50%. Βλ. Ed. Will, *Histoire politique du monde hellénistique.* II. Nancy 1967, 236-237. Πβ. καὶ M. I. Finley édit., *Problèmes de la terre en Grèce*

τοὺς πάντοτε ἐπίφοβους γείτονές τους. Τὸ τελευταῖο τεκμηριώνεται καὶ μὲ ἀρχαῖες μαρτυρίες. Ὁ Διόδωρος γράφει: «… ἐν δὲ τοῖς ἐσχάτοις τῆς Μακεδονίας τόποις, διὰ τὰς τῶν παρακειμένων ἐθνῶν ἐπιβουλάς, κατέστησαν στρατιώτας» (XXX 8, 9). Τὴν ἴδια πληροφορία δίνει καὶ ὁ Τίτος Λίβιος: «… regionibus quae adfines barbaris essent (excepta autem tertia omnes erant), permisit ut praesidia armata haberent» (XVL, 29).

Ὁ καθηγητὴς τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Θεόδωρος Σαρικάκης σημειώνει ἰδιαίτερα: «Ἀλλ' ἐκεῖνος, ὅστις προέβη εἰς συστηματικὴν ἐπιστράτευσιν τῶν Μακεδόνων καὶ ἐγύμνασεν αὐτοὺς κατὰ τὸν Ρωμαϊκὸν τρόπον, εἶναι ὁ Μᾶρκος Ἰούνιος Βροῦτος (43/2). Ἀναφέρεται ὅτι οὗτος κατήρτισε δύο ὁλοκλήρους λεγεῶνας ἐκ τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας, τὰς ὁποίας ἐχρησιμοποίησεν εἰς τοὺς ἐναντίον τῶν Βησσῶν ἀγῶνάς του…». Ἐπίσης διευκρινίζει: «Αἱ σχέσεις μεταξὺ τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς διοικήσεως, αἱ ὁποῖαι ἦσαν βεβαίως ἐχθρικαὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Ρωμαϊκῆς κατοχῆς, ἀποκατεστάθησαν μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου. Σαφῆ ἀπόδειξιν περὶ τούτου ἀποτελεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι παρέμειναν πιστοὶ οἱ Μακεδόνες εἰς τὴν Ρώμην, ὁσάκις ἐξωτερικοὶ ἐχθροὶ ἠπείλησαν τὴν ἐπαρχίαν, ὡς καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ὡς ἐπαρχίας πιστῆς καὶ φίλης τῶν Ρωμαίων (Pro M. Fonteio 20, 44: …Macedonia, fidelis et amica populo Romano provincia)»[31]. Παρόμοιες συμπεριφορὲς παρατηροῦνται καὶ σὲ ἀπίθανες περιοχὲς ἢ πόλεις. Δὲν ἐξαιροῦνται καὶ οἱ ἄλλοτε ἀγέρωχοι Λακεδαιμόνιοι[32]. Κατὰ τὸν Ἀξενίδη, «… ἡ πόλις τῆς Λαρίσης προσεδέθη εὐθὺς ἀμέσως, ἄνευ ταλαντεύσεώς τινος, εἰς τὸ μεγαλοπρεπὲς ἅρμα τῆς Ρώμης…»[33]. Προγενέστερες καὶ περισσότερες εὐκαιρίες

---

an-cienne. Paris 1973, 260, ὅπου ἡ καθηγήτρια Iza Biezunska - Malowist παρατηρεῖ γιὰ τοὺς στρατευμένους: «Ayant acquis au cours de leur service militaire, certaines aptitudes (connaissance du latin) et des économies les vétérans se voyaient assigner des lots de terre et jouissaient de privilèges fiscaux». R. Thouvenot, «Sur les avantages concédés aux vétérans par l' empereur Constantin», *Mélanges André Pi-ganiol.* Paris 1966, 843-844. Michel Feugère, *Les armes des Romains.* Paris 1993, 256-258. Βλ. καὶ Ἀγόρω (Ρίτα) – Ἐλισάβετ Λαζάρου, *Ἡ ἀπονομὴ Ρωμαϊκῆς Πολιτείας στοὺς Ἕλληνες Μακεδονίας - Ἠπείρου κατὰ τὴν προχριστιανικὴ περίοδο.* Διδακτορικὴ Διατριβή. Ἀθήνα 2000.

31. Θ. Χ. Σαρικάκης, *Ρωμαῖοι ἄρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας,* Α΄, Θεσσαλονίκη 1971, 15 καὶ 18. Βλ. καὶ Th. Chr. Sarikakis, «Des soldats Macédoniens dans l' armée romaine», *Ἀρχαία Μακεδονία ΙΙ* (19-24 Αὐγούστου 1973), Θεσσαλονίκη 1977, 431-464. Δ. Κανατσούλης, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου,* Θεσσαλονίκη 1964, 92.

32. Σ. Κ. Κουγέας, «Ἐπιγραφικαὶ ἐκ Γυθείου συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Λακωνικῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας», *Ἑλληνικά,* 1, 1928, 39.

33. Θεόδωρος Δ. Ἀξενίδης, *Ἡ Πελασγὶς Λάρισα καὶ ἡ ἀρχαία Θεσσαλία. (Κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορία). Β΄. Οἱ μακεδονικοὶ καὶ ρωμαϊκοὶ χρόνοι.* Ἀθῆναι 1949, 82.

καὶ δυνατότητες ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς Ρωμαίους ἔχουν οἱ Ἠπειρῶτες, ἰδίως τῶν παραλίων τοῦ Ἰονίου, οἱ ὁποῖοι ἐξοικειώνονται κιόλας πρόωρα μὲ στοιχεῖα τῆς λατινικῆς γλώσσας, πρωτίστως στρατιωτικὴ ὁρολογία, λόγῳ συμπράξεως πρὸς ἀναχαίτιση ἰλλυρικῶν ἐπιδρομῶν[34], ἐπιβλαβῶν γιὰ τοὺς κατοίκους καὶ τῶν δύο χερσονήσων, ἑλληνικῆς καὶ ἰταλικῆς. Ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς Poghirc ἐντοπίζει τὴν ἔναρξη τῆς ἐκλατινίσεως στὴ Βόρειο Ἤπειρο, μάλιστα πρὸ τῆς ρωμαιοκρατίας, ἤδη τὸ 229 π.Χ.[35], ὡς ἐπακόλουθο τῆς ἀνάγκης ἐφαρμογῆς κοινοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου γιὰ τὸν ἀπαραίτητο συντονισμὸ τῶν ρωμαιοελληνικῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἐναντίον τῶν Ἰλλυριῶν. Ἐξ ἄλλου οἱ Ἠπειρῶτες μὲ συμμετοχή τους στὰ λεγόμενα βοηθητικὰ[36] σώματα τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ ὡς μεταφορεῖς, ἀγωγιάτες, μάλιστα καὶ πρὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἠπείρου ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, ἐπισπεύδουν τὴν πρόσκτηση τῆς λατινικῆς γλώσσας.

Ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀπόστολος Ε. Βακαλόπουλος εὐγλωττότατα ἐπιγράφει δημοσίευμά του, «Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας»[37]. Ἀσπάζεται τόσο τὴν ἕως τότε ἐλάχιστα ἀξιοποιημένη ἱστορικὴ μαρτυρία τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου Ἰωάννου Λυδοῦ, ποὺ πρῶτος ὡς διοικητὴς τῆς «Εὐρώπης»[38] (τῶν Βαλκανίων) διαπιστώνει λατινοφωνία Ἑλλήνων καὶ δημογραφικὴ ὑπεροχή[39] τους, ὅσο

34. Πβ. Poghirc, «Romanisation…», 18: «Dès leur première intervention sur le bord de l' Adriatique les Romains imposèrent aux cités grecques de participer à leur côté contre les Illyriens ce qui exigeait une coordination des troupes et un contact linguistique régulier».

35. Ὁ Ἀγαπητὸς Τσοπανάκης, «Μακεδονία καὶ Μακεδόνες», *Νέα Ἑστία,* 132, 1992, 64α, ἐναρκτήριο ἔτος ἐκλατινίσεως ὁρίζει τὸ 239 π.Χ.

36. Βλ. S. I. Oost, *Roman Policy in Epirus and Acarnania in the age of the roman conquest of Greece.* Dallas 1954, 13, 48, 79. N. G. L. Hammond, «The opening campaigns and the battle of the Aoi stena in the Second Macedonian war», *Journal of Roman Studies (JRS),* 56, 1966, 53. Ὁ ἴδιος, *Epirus,* 601. G. Cheesman, *The Auxilia of the Roman Imperial Army.* New York 1971, 64. Cabanes, *L' Epire…,* 185.

37. *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὸ 1912.* Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν (ΕΜΣ). Θεσσαλονίκη 1983, 49-50.

38. Βλ. *Studi sull' Europa antica,* a cura di M. Sordi, Alessandria 2000. L. Braccesi con la collaborazione di Benedetta Rossignoli, *Hellenikós Kolpos Supplemento a Grecità adriatica,* Roma 2001, 115 κέ., L' Adriatico e il concetto di Europa. Β. Στυλ. Καραγεῶργος, «Ὁ ὅρος «Εὐρώπη» στὶς μεσαιωνικὲς πηγές». *Ἀντίδωρον Πνευματικόν. Τιμητικὸς τόμος Γερασίμου Ἰω. Κονιδάρη,* Ἀθῆναι 1981, 619-651.

39. «…καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ…», Ἰωάννης Λυδός, *Περὶ τῶν ἀρχῶν,* 261. 68 (Bonn). Οἱ εἰδικοὶ ἀποφάνθηκαν γιὰ τὴν ἐγκυρότητα τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς περικοπῆς. Βλ. L. Lafoscade, «Influence du latin sur le grec», J. Psichari, *ἔ.ἀ.,* 83-158, 100-101. E. Lozovan, «Byzance et la romanité schythique», *Revue des Etudes Roumaines (RER),* 5-6, 1960, 223: «… bien que les habitants [sc. de l' Europe] fussent des Grecs ils parlaient tous le latin». M. Dubuison, «Y a-t-il une politique linguistique romaine?», *Ktema,* 7, 1982, 195-196: «… quoique Grecs pour la plupart, parlaient latin». Poghirc, «Romanisation…», 34: «… les gens habitant «L' Europe» (c' est à dire,

καὶ τὶς ἐξ ἴσου παραγνωρισμένες ἀποκαλύψεις τοῦ πλέον σπουδασμένου[40] διδασκάλου τοῦ Γένους Κωνσταντίνου Μ. Κούμα, κατὰ τὸν ὁποῖο Ἕλληνες τὸ γένος, χρῆστες λατινογενοῦς γλωσσικοῦ ἰδιώματος, ὀνομάζονται Βλάχοι. Ὁλοκληρώνει δὲ τὴν περιγραφὴ ὡς ἑξῆς: «Συμπεριφέρονται (οἱ Βλάχοι) ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὔτ' ἐκεῖνοι οὔτε οὗτοι καμμίαν ἐθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς τῳόντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδος τέκνα καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι»[41].

Κατὰ τὴν καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου, «Τὴ θέση αὐτή, ποὺ διατύπωσε πρῶτος ὁ *Κων. Κούμας,* Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τ. 12, Βιέννη 1832, σ. 520-521, ὑποστηρίζει σθεναρὰ κι ὁ *Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος,* Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1974, β΄ ἔκδ. σ. 35 κ. ἑξ. καὶ ἐπαναβεβαιώνει μὲ σοβαρὰ ἐπιχειρήματα ὁ *Λαζάρου,* Ἡ Ἀρωμουνική, ὅ.π. σ. 91-114 καὶ ἡ *Μαρία Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου,* Συμβολὴ στὴν ἔρευνα γιὰ τὴν ἐθνολογικὴ κατάσταση τῆς Μακεδονίας πρὶν ἀπὸ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, *Δωδώνη,* τεῦχ. Α΄, τ. 20 (1991), σ. 351»[42]. Ὁ δεύτερος τῶν μνημονευμένων σημειώνεται καὶ πρωτύτερα: «Στὶς ἐργασίες τοῦ Λαζάρου δημοσιεύεται πλήρης ἑλληνικὴ καὶ ξένη βιβλιογραφία γύρω ἀπὸ κάθε πτυχὴ τοῦ *Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος.* Συντριπτικὰ ἐπιχειρήματα γιὰ "ἀντίπαλες" θέσεις περιέχει ἡ πρόσφατη μελέτη του Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη ἱστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας, *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* τ. 15 (1993-94) σ. 427 κ.ἑξ. Τὰ ἐπιχειρήματά του ἀναφέρονται τόσο στὴν καταγωγὴ τῶν Κουτσοβλάχων ὅσο καὶ στὴν πληθυσμιακὴ κατανομή τους, ἰδιαίτερα στὸ χῶρο τῆς Ἀλβανίας»[43].

---

la péninsule balkanique), quoiq' étant en majorité des Grecs, parlaient la langue des Italiques». Ἐν τούτοις δὲν διστάζουν νὰ σβήνουν ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ τὸν ὅρο *Ἕλληνας,* ὅπως ὁ ἀκαδημαϊκὸς H. Mihaĕscu. Βλ. *Ἠπειρωτικὰ Χρονικά,* 33, 1998-1999, 29 σημ. 114.

40. Πρόκειται γιὰ διδάκτορα δύο γερμανικῶν πανεπιστημίων καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῶν Ἀκαδημιῶν Βερολίνου καὶ Μονάχου, τὸν πρῶτο Νεοέλληνα ἱστορικό. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Κωνσταντῖνος Κούμας ὁ πρῶτος Νεοέλληνας ἱστορικός», *Τύπος τῆς Κυριακῆς,* 3.11.2002, 7. Maria A. Stassinopoulou, *Weltgeschichte im Denkeneines griechischen Aufläres. Konstantinos Michail Koumas als Hisoriograph.* Peter Lang Frankfurt am Main· Berlin· Bern· New York· Paris· Wien 1992.

41. K. M. Κούμας, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων,* ΙΒ΄, Βιέννη, 1832, 531.

42. Πβ. Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου, *Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων καὶ στὰ βλαχόφωνα χωριὰ τῆς Πίνδου,* τ. Α΄ (μέσα 19ου αἰ. - 1900). Ἑταιρεία Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν. Ἰωάννινα 1995, 22 σημ. 1.

43. *Αὐτ.,* 21 σημ. 2. Παρὰ ταῦτα ἑλληνικὸ ἐπιστημονικὸ ἵδρυμα, τὸ πασίγνωστο ΕΛΙΑΜΕΠ, ἐπιχορηγούμενο κιόλας ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος, σὲ συλλογικὸ σύγγραμμά του, ἐπιγραφόμενο *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἀλβανίας* [Ἰ. Σιδέρης, Ἀθήνα 1995, 152], δὲν ἐντάσσει στὴν ἑλληνικὴ ἐθνότητα τοὺς βλαχοφώνους Βορειοηπειρῶτες, π.χ. Δημήτριο Προκοπίου, Βασίλειο Λοῦπο - Κώτση, Νεκτάριο Τέρπο, Σίνες, Ζάππες, Ζωγράφους, Σμολένσκηδες κ.ἄ., ἀλλὰ σὲ ξεχωριστὴ ἐθνότητα, Βλαχική,

Ἐν τούτοις νεαρὸς καθηγητὴς γεωγραφίας στὸ Πανεπιστήμιο Μύνστερ τῆς Γερμανίας καὶ ἤδη Βιέννης, ὁ στρατευμένος στὸ ΚΕΜΟ[44] Thede Kahl[45], διαλαλεῖ στὴ διαπασὼν καὶ δι' ἀπειλῶν[46] ὅτι οἱ Βλάχοι Ἑλλάδος - Ἀρμάνοι δὲν ἔχουν σχέση μὲ τὸν Ἑλληνισμό. Ἀλλὰ τὸν πῆραν εἴδηση καὶ μὴ Βλάχοι, οἱ ὁποῖοι καὶ τὸν ἀπεικονίζουν ἐπακριβῶς: «…Εἶναι ἕνας ἀκόμη τακτικότατος ἐπισκέπτης τῶν βλαχοχωριῶν τῆς Πίνδου. Δὲν παραλείπει τὰ καλοκαίρια νὰ καταφθάνει στὴ χώρα μας καὶ ἐπὶ δίμηνο νὰ γυροφέρνει στὰ χωριά, ὅπου, κατὰ παράδοση, οἱ βλαχόφωνοι ξεκαλοκαιριάζουν. Εἶναι παρὼν σὲ ὅλα τὰ ἀνταμώματα τῶν βλαχοφώνων. Φωτογραφίζει καὶ βιντεοσκοπεῖ πρόσωπα, κτίσματα, ὑπάρχοντες καὶ παλαιότερους οἰκισμοὺς τῶν βλαχοφώνων, ὅπως καὶ τοπία τῆς Πίνδου. Μιλάει μὲ τοὺς βλαχοφώνους, τοὺς διαφωτίζει γιὰ τὴν καταγωγή, τὴ βλάχικη γλώσσα καὶ τὴν ἱστορία τους, ἀκολουθώντας τὶς ἀπόψεις τοῦ G. Weigand, ὁ ὁποῖος, κατ' αὐτόν, δέχεται ὅτι οἱ Βλάχοι ἀποτελοῦν ξεχωριστὴ ἐθνότητα. Εἶναι ἕνας προκλητικὸς προπαγανδιστής»[47]. Ἀφελέστατα εἶχε νομίσει ὅτι μεταφράζοντας συγγραφὴ τοῦ Weigand[48] θὰ παρέσυρε τεχνηέντως καὶ ἀνεπαισθήτως τοὺς βλαχο-

---

ὅπως τὸ ἐπίσης ἐπιχορηγούμενο ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος ΚΕΜΟ (Κέντρο Ἐρευνῶν Μειονοτικῶν Ὁμάδων) σὲ μειονότητα, ἂν καὶ ἡ ἑλληνικὴ καταγωγή τους ἀποδεικνύεται διεπιστημονικά, οἱ δὲ ἴδιοι διὰ βίου διατρανώνουν ἐμπράκτως τὴν ἑλληνικὴ συνείδησή τους, ἡ ὁποία σήμερα συνιστᾶ τὸ ὕψιστο κριτήριο ἐθνότητας. Πβ. Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea Aromânească,* Bucuresti 1994, 122. Arnold Toynbee, *Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ κληρονομίες τους.* Ἰνστιτοῦτο τοῦ Βιβλίου - Μ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 1992, 308: «Ἀπὸ τὸ 1832 ἴσαμε τὸ 1912, ἡ Ἑλλάδα ἔγινε ἕνα ἐθνικὰ ὁμοιογενὲς κράτος, ἂν θεωρήσουμε – ὅπως καὶ πρέπει – τοὺς ἀνατολικορθοδόξους χριστιανοὺς Ἀλβανοὺς καὶ Βλάχους πολίτες Ἕλληνες, μιὰ καὶ οἱ ἴδιοι αἰσθάνονται ὅτι εἶναι Ἕλληνες, παρὰ τὸ ὅτι ἡ μητρική τους γλώσσα δὲν εἶναι ἑλληνική». Ἐν γνώσει τῆς ὑπάρξεως τῶν Ἀρβανιτῶν καὶ τῶν Βλάχων ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορβόννης A. Blanc, *Géographie des Balkans,* P.U.F. Que sais-je? 1154, Paris 1971, 50, γράφει: «L' Etat le plus uni, le plus homogène est le grec».

44. Βλ. Ἀντώνης Καρκαγιάννης, «Ἀγαπητοὶ σύντροφοι τοῦ ΚΕΜΟ», *Ἡ Καθημερινή,* 28.6.1998, 15. Ὁ ἴδιος, «Γιὰ τοὺς Βλάχους (ἀπάντηση)», *Ἡ Καθημερινή,* 28.7.2001, 20. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Χρηματοδοτούμενο καὶ ἐποπτευόμενο ἀπὸ Ὑπ. Ἐξ. ΚΕΜΟ καὶ κρίματά του», Ὀρφέας - Orpheus (Wuppertal), 7, 2002, 33-35. Ὁ ἴδιος, *Ἐθνικὰ θέματα καὶ κρατικὴ ἀκηδία,* Ἐκδόσεις Πελασγός, Ἀθῆναι 2002, 190-199, «ΚΕΜΟ καὶ βλάχικα - ἀρβανίτικα».

45. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *«Γερμανοὶ ξανάρχονται» γιὰ τοὺς Βλάχους,* Ἀθήνα 2002.

46. Βλ. *Ὡραία Σαμαρίνα,* 286, 2003, 12. Βλ. καὶ Βησσαρίων Νικ. Μπακόλας, *Ὁ Γερμανὸς ἐπιστήμονας ποὺ χωρὶς αἰτία καὶ ἀφορμὴ προκαλεῖ καὶ ἀπειλεῖ.* Παλλήνη 12.1.2006.

47. Πβ. Στ. Ἀστ. Παπαγιάννης, *Βλάχοι καὶ βλαχόφωνοι Ἕλληνες.* Ἐκδόσεις Σοκόλη, Ἀθήνα 2003, 276.

48. G. Weigand, *Οἱ Ἀρωμοῦνοι (Βλάχοι)*, Α΄. Μετάφραση Thede Kahl. Προλεγόμενα - Σχόλια Ἀχιλλεὺς Γ. Λαζάρου, Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Θεόδωρος Ἀ. Νημᾶς. Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. Τρικάλων. Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη α.ε. [Θεσσαλονίκη 2001]. Μὲ τὴν ἀνάγνωση τῶν Προλεγομένων καὶ τῶν Σχολίων ἔπεσε τὸ προσωπεῖο καὶ φάνηκε ὁ σπουδαρχίδης.

φώνους Ἕλληνες στὴν προπαγάνδα περὶ ὑπάρξεως ἰδιαίτερης ἐθνότητας Βλάχων ἢ τουλάχιστον μειονότητας στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν ἀπόσπασή τους ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμό.

Ἀπάντηση ἀποστομωτικὴ ἔδωσε ὁ καθηγητὴς Ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο Mannheim Heinz Richter τόσο στὴν πατρίδα του, Γερμανία, ὅσο καὶ στὴν Ἑλλάδα μέσῳ τῆς γερμανόφωνης ἐφημερίδας *Athener Zeitung,* στὴν ὁποία μεταξὺ ἄλλων τονίζει: «… Δὲν εἶναι ἀποδεκτὴ ἡ ὕπαρξη ἀρωμουνικῆς μειονότητας… Οἱ Βλάχοι ἔχουν ἑλληνικὴ ταυτότητα… Οἱ Βλάχοι εἶναι ἀπὸ κάθε ἄποψη Ἕλληνες…»[49]. Δικαιώνεται δὲ ἀδιάσειστα ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἐνδιαφερόμενους, ποὺ διαπρύσια διαμαρτύρονται στὸ ἄκουσμα ἢ στὸ διάβασμα ἐντάξεώς τους σὲ μειονότητα μέσα στὴν ἀείποτε πατρίδα τους ἢ ἐθνότητα διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἑλληνική. Διαμαρτυρίες τους βλέπουν τὴν δημοσιότητα τόσο στὸν ἡμερήσιο καὶ περιοδικὸ τύπο ὅσο καὶ στὰ ραδιοτηλεοπτικὰ μέσα.

Μερικὰ δείγματα δείχνουν τὴν ὀργὴ τῶν συντακτῶν κατὰ τῶν «προστατῶν» τῶν… Βλάχων! Ὁ Βασίλειος Χ. Καράτζιος, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἀετομηλίτσα, ἀπαντᾶ σὲ ἄρθρο τοῦ ΚΕΜΟ ὀρθά - κοφτά: «ΔΕΝ ΕΙΜΕΘΑ ΟΥΤΕ ΕΘΝΟΤΗΣ ΟΥΤΕ ΜΕΙΟΝΟΤΗΣ. Οἱ σημερινοὶ Ἀρωμοῦνοι - Βλάχοι εἴμεθα ἀκραιφνεῖς Ἕλληνες, ἀπόγονοι τῶν ἐκλατινισθέντων Ἑλλήνων, ἕνεκεν τῆς μακραίωνης ρωμαϊκῆς παρουσίας καὶ κυριαρχίας των – ἄνω τῶν 800 ἐτῶν. Ἡ συνείδησίς των ΥΠΗΡΞΕΝ ΠΑΝΤΟΤΕ ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ…, κύριοι τοῦ ΚΕΜΟ: ΚΑΤΩ ΤΑ ΧΕΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΒΛΑΧΟΥΣ. Δὲν ἔχομεν ἀνάγκην τῆς… μερίμνης σας»[50]. Ὁ δικηγόρος Ἰωάννης Νικ. Μάργαρης, κατὰ τὸν ὁποῖο τὸ ΚΕΜΟ εἶναι «ἀνθελληνικὸς Δούρειος Ἵππος», ἐπισημαίνει μὲ δέουσα καὶ δηκτικὴ διατύπωση τὶς ἐπιβλαβεῖς γιὰ τὴν Ἑλλάδα δραστηριότητες τοῦ ΚΕΜΟ θέτοντας ὀξύτατο δίλημμα: «Κατόπιν ὅλων αὐτῶν, ἢ ἐνεργοποιοῦμε μιὰ νέα πανεθνικὴ καὶ παλλαϊκὴ ὑπεράνω τάξεων καὶ κομμάτων Ἐθνικὴ Ἀντίσταση ἢ σὰν Ἔθνος καὶ Λαὸς αὐτοκτονοῦμε! Τὸ διάλεγμα καὶ ἡ εὐθύνη μᾶς βαρύνουν!»[51].

Τί, ἀκόμη, θὰ ἔγραφε ὁ δικηγόρος Μάργαρης, ἂν ἐγνώριζε ὅτι ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ ΚΕΜΟ Λάμπρος Μπαλτσιώτης, συλλειτουργός του στὸ τέμενος τῆς Θέμιδος, ψεύδεται δημόσια δυσφημώντας ἀδιάντροπα εἰδικὸ ἐπιστήμονα, τοῦ

49. 1.11.1994. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἀλήθεια γιὰ τοὺς Βλάχους καὶ ἀνεπίτρεπτος ἐφησυχασμός». *Τρικαλινὸ Ἡμερολόγιο* 2002-2003. Πολιτιστικὸς Ὀργανισμὸς Δήμου Τρικκαίων. Τρίκαλα 2003, 285-291, 287-288.
50. Βλ. ἐφημ. *Ἐξουσία,* 16.6.1998, 12.
51. Ἡ Καθημερινή, 2.8.1998, 9.

ὁποίου τὶς εἰδικεύσεις καὶ τιμητικὲς διακρίσεις δὲν ἀγνοεῖ, ἀφοῦ ἐσκεμμένα γνωστοποιοῦνται βραχυλογικὰ σὲ ὅλα τὰ μελετήματά του, μὲ τάχα «βαθυστόχαστο» ἄρθρο, ἐπιγραφόμενο «Ἐθνικοὶ μύθοι καὶ ἱστορικὲς κατασκευὲς στὶς μὴ ἑλληνόφωνες ὁμάδες. Τὸ παράδειγμα τῶν Ἀρβανιτῶν καὶ τῶν Βλάχων»[52]. Σ' αὐτὸ τὴν ἐκπληκτικὴ διαχρονικὴ διγλωσσία τῶν Βλάχων ἀποδίδει παραπλανητικὰ καὶ εἰρωνικὰ στὴν ταπεινότητά μου σὰν προπαγανδιστικὴ πολιτική, ἂν καὶ πάντοτε σημειώνεται ἡ πατρότητα τῆς πληροφορίας γιὰ διγλωσσία μὲ προσεκτικὴ παραπομπὴ στὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουδαπέστης Mathias Gyóni, στὸν ὁποῖο δικαιωματικὰ καὶ δεοντολογικὰ ἀνήκει, καὶ μὲ ἀκριβῆ παράθεση τοῦ γαλλικοῦ πρωτοτύπου κειμένου του ἢ πιστῆς μεταφράσεώς του στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα: «… ὅλα συνηγοροῦν στὸ νὰ πιστεύουμε ὅτι οἱ Βλάχοι πρέπει νὰ ἦσαν δίγλωσσοι καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας τους»[53].

Ἐπιπρόσθετα, ποιόν χαρακτηρισμὸ θὰ ἔδινε ὁ καθένας στὸν ἐκπρόσωπο τοῦ ΚΕΜΟ, ποὺ παρέσυρε διακεκριμένο δημοσιογράφο ἐγχειρίζοντάς του σὰν δῆθεν

52. *Ὁ Πολίτης,* τεῦχος 105, Νοέμβριος 2002, 17-23, 21β.

53. Ἐνδεικτικὰ βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς.* Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ. Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία τῶν Θεσσαλῶν. Θεσσαλικὴ Βιβλιοθήκη – Σειρὰ Διατριβῶν καὶ Μελετημάτων 1. Ἐν Ἀθήναις 1976, 11, 89 σημ. 79, β΄ ἔκδοση 1986, 55, 133 σημ. 79. Ὁ ἴδιος, *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι,* Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός. Ἀθῆναι 1993, 18 σημ., 128-129. Ὁ ἴδιος, *Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη ἱστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας,* Ἰωάννινα 1994, 19 καὶ σημ. 99. Ὁ ἴδιος, Βράχοι - Βλάχοι καὶ Βλαχοπαρασυναγωγὴ Κ.Ε.Μ.Ο. στὴ Λάρισα, *ἐν Βραχονησίδες Ἀρχιπελάγους καὶ Βλαχονησίδες Στεριᾶς…* Ἐκδόσεις Ἐπιτροπῆς Ἐνημέρωσης γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα. Ἀθῆναι 1998, 57 σημ. 135. Ὁ ἴδιος, Ρουμανικὲς διεκδικήσεις Βλάχων Πελαγονίας καὶ ἐπιστημονικὰ δεδομένα, ἐν *Χριστιανικὴ Μακεδονία. Πελαγονία – Μιὰ ἄλλη Ἑλλάδα. Θεσσαλονίκη - Ἀχρίδα.* Ἐπιμέλεια - Ἐποπτεία Ἀθανάσιος Ἀν. Ἀγγελόπουλος. University Studio Press. Ἐκδόσεις Ἐπιστημονικῶν Βιβλίων καὶ Περιοδικῶν. Θεσσαλονίκη 2004, 192 σημ. 37. Ὁ ἴδιος, Οἱ Βλάχοι τῆς Ἑλλάδος διαχρονικὰ καὶ διεπιστημονικά, ἐν *Οἱ Ἑλληνογενεῖς Βλάχοι.* Ἕνωση Βλάχων Ἐπιστημόνων - Ἐπιτροπὴ Ἐνημερώσεως ἐπὶ τῶν Ἐθνικῶν Θεμάτων. Ἀθήνα 2005, 41 σημ. 3.

54. Παρόμοιου ἐκείνου τῆς Λάρισας, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ἀντώνης Καρκαγιάννης, θέτοντας ἐντὸς εἰσαγωγικῶν τὸν ὅρο «συνέδριο», παρατηρεῖ: «Ἐρήμην, λοιπόν, τῶν Βλάχων, τὸ ΚΕΜΟ ὀργάνωσε στὴ Λάρισα ἕνα παράδοξο συνέδριο μελέτης τῆς βλαχικῆς γλώσσας. Τὸ συνέδριο ἦταν σχεδὸν μυστικὸ καὶ ὁπωσδήποτε συνωμοτικό. Δὲν προαναγγέλθηκε, δὲν ἐστάλησαν προσκλήσεις καὶ δὲν ἔγινε σὲ μεγάλη αἴθουσα ἀλλὰ σὲ ξενοδοχεῖο, καὶ οὐδεὶς ἐπίσημος προσεκλήθη. Κάλεσαν ὅμως μερικοὺς ξένους, οἱ ὁποῖοι ὅταν ρωτήθηκαν, δήλωσαν ὅτι ἔτυχε νὰ βρεθοῦν, τυχαῖα ἔμαθαν γιὰ τὸ συνέδριο καὶ ἦρθαν στὴ Λάρισα νὰ τὸ παρακολουθήσουν». Πβ. *Ἡ Καθημερινή,* 21.6.1998, 15. Γιὰ τὸ τάχα «τυχαῖα» βλ. *Ἡ Βραδυνὴ τῆς Κυριακῆς,* 19.7.1998, 5, ὅπου ἀποκαλυπτήρια τοῦ Διαμαντῆ Σεϊτανίδη: «Στὸ περιβόητο συνέδριο πῆραν μέρος καὶ ἄτομα ποὺ στὸ παρελθὸν «ἐργάσθηκαν» εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδας». Ἐξ ἄλλου ὁ πρόεδρος τῆς Πανελλήνιας Ἑνώσεως Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων (ΠΕΠΣΒ) καθηγητὴς Φώτης Κιλιπίρης διερωτᾶται καταγγέλλοντας μὲ ἐπιστολή του στὴν

πορίσματα ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου[54], ἐνῶ πράγματι ἦταν «μάζωξη» εὐρωλιγουρική, ἕτοιμα συνονθυλεύματα ἀνθελληνικῆς προπαγάνδας γιὰ τοὺς Ἀρβανίτες στὴ Λιβαδειά, ὅπως στὴ Λάρισα τοὺς Βλάχους, τοὺς ὁποίους τόσο ὁ ἴδιος ὅσο καὶ οἱ ὁμοϊδεάτες, κρατικοδίαιτοι καὶ εὐρωδίαιτοι, δὲν θέλουν Ἕλληνες ἀλλὰ μειονοτικούς; Μόλις δὲ σαρώθηκαν τὰ σαθρὰ «συμπεράσματα», ποὺ δημοσιεύθηκαν σὲ μεγάλη καὶ ἔγκριτη καθημερινὴ ἐφημερίδα τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσας, ἀποσβολώθηκε καὶ δὲν ἐπανεμφανίσθηκε, ἀφήνοντας θλιβερὰ ἀκάλυπτο τὸν εὔπιστο παραλήπτη τῶν προπαγανδιστικῶν φληναφημάτων του[55]. Οἱ «Ἀγαπητοὶ σύντροφοι τοῦ ΚΕΜΟ» δὲν συνετίσθηκαν μὲ ὅσα ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴ Λάρισα (Ἀμπελάκια) καὶ γνώστης τοῦ θέματος Ἀντώνης Καρκαγιάννης τοὺς εἶχε συμβουλεύσει: «Οἱ Βλάχοι δὲν εἶναι μειονότητα οὔτε μειονοτικὴ ὁμάδα»[56].

Αὐτὴ τὴν ἀλήθεια γνωρίζει κάλλιστα καὶ ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ ΚΕΜΟ. Ὅμως, ἐπειδὴ στὶς ἡμέρες μας εὐδοκιμεῖ ἡ μειονοτητολογικὴ ἐπίδοση[57], ἔχει, ὅπως κοινῶς λέγεται, ψωμί, φροντίζει νὰ μὴ παρίστανται στὰ «συνέδρια» τοῦ ΚΕΜΟ οἱ εἰδικευμένοι στὸ θέμα ἐπιστήμονες, πρὸ πάντων δὲ νὰ μὴ ἀπουσιάζουν ὅσοι πασχίζουν σὲ ἀγαστὴ συνεργασία μὲ προπαγανδιστικὰ κέντρα τοῦ Ἐξωτερικοῦ,

---

ἐφημ. *Ἐλευθερία* (Λαρ.), 9.6.1998: «Ὀνόματα, ὅπως Περιφάν, Σαμαρᾶς, Παδιώτης, ἀλήθεια, ἐπιστημονικὰ τί ἀντιπροσωπεύουν;». Προσθέτει δέ: «Γνωρίζουν, ἀλήθεια, οἱ διοργανωτὲς τῆς συνάντησης ὅτι ἀριθμὸς τῶν προσκεκλημένων τους τοῦ ἐξωτερικοῦ εἶναι τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς Σιδηρᾶς Φρουρᾶς τοῦ Ἀντωνέσκου, οἱ ὁποῖοι τότε κόβαν καὶ ράβαν ὡς Ρουμάνοι, ἐνῶ τώρα μᾶς παρουσιάζονται ἀνὰ τὴν Εὐρώπη ὡς Βλάχοι». Ὁ Κιλιπίρης ἐπαληθεύθηκε ἐφέτος. Βλ. Ἡ Καθημερινή, 8.10.2005, 3, καὶ 30.10.2005, καὶ *Θεσσαλικὸν Μέλλον,* 30.11.2005, 2, ὅπου ἀποκαλύπτεται ὅτι καὶ ὁ Ἀντωνέσκου καταγόταν ἀπὸ Βλάχους!

55. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Μιὰ ἄλλη ἄποψη γιὰ τοὺς Ἀρβανίτες», *Ἡ Καθημερινή,* 20.12.1998, 41. Ὁ ἴδιος, «Ἡ καταγωγὴ Βλάχων καὶ Ἀρβανιτῶν», *Ἔθνος,* 31.3.2001, 66-67. Ὁ ἴδιος, «Ἡ ἐπαίσχυντη προπαγάνδα γιὰ τοὺς Ἀρβανίτες», *Ὁ Τύπος τῆς Κυριακῆς,* 13.4.2003, 14-15. Ἐπίσης Δ. Κ. Καλλιέρης, «Ἡ μπέσα καὶ ἡ "μπέσα"», *Λαμπηδόνα,* περιοδικὴ Ἔκδοση Ποικίλης Ὕλης τοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου Δήμου Ἀσπροπύργου, 11, 1998, 1-4.

56. *Ἡ Καθημερινή,* 28.6.1998, 15.

57. Ἐνῶ σωματεῖα συγκροτημένα ἀπὸ προσωπικότητες τῆς Ἐπιστήμης καὶ τοῦ Πνεύματος ἀγνοοῦνται καὶ ἐξαναγκάζονται στὴν παύση τῆς λειτουργίας τους, ὅπως ἡ *Ἐπιτροπὴ Ἐνημερώσεως ἐπὶ τῶν Ἐθνικῶν Θεμάτων,* ἱδρυμένη ἀπὸ τὸν πρῶτο μεταπολιτευτικὰ Πρόεδρο τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας ἀκαδημαϊκὸ Μιχαὴλ Στασινόπουλο, ἐπιδοτοῦνται δραστηριότητες ἄλλων (ΚΕΜΟ, ΕΛΙΑΜΕΠ…), ποὺ συντελοῦν στὴν ἀποσύνθεση τοῦ πλέον ὁμογενοῦς καὶ ἑνιαίου κράτους, τοῦ ἑλληνικοῦ, ὅπως μετὰ πολυετῆ ἐπιτόπια ἔρευνα ἀπέδειξε ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορβόννης André Blanc, *ἔ.ἀ.,* 50. Βλ. καὶ *Ἐπιτροπὴ Ἐθνικῆς Ἐνημερώσεως (Ε.Ε.Ε.).* Νομικὸ πρόσωπο ἑλληνικῆς ἰθαγένειας. Σωματεῖο ἀναγνωρισμένο μὴ κερδοσκοπικό - μὴ κυβερνητικό, ἀκραιφνέστατα ἐπιστημονικὸ γιὰ τὰ ἑλληνικὰ δίκαια καὶ γιὰ τὰ ἀπαράγραπτα πανανθρώπινα δικαιώματα, Ἀθήνα 2004. Σελ. 142, ὅπου ἀπεικονίζεται ἡ ἐποικοδομητικὴ ἐπιστημονικὴ προσφορά της.

π.χ. Association des Français Aroumains (AFA), Περιφάν, ἢ συμπαιγνίες Ἐσωτερικοῦ, π.χ. Παδιώτης - Ἑταιρεία Ἀρουμάνικου (Βλάχικου) Πολιτισμοῦ, γιὰ τὴν ὁποία ὁ καθηγητὴς Κιλιπίρης ἀπαντώντας σὲ δημοσίευμα τῆς ἐφημ. *Ἐλευθεροτυπία* πρωτίστως φέρει στὸ φῶς: «1. Θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ γνωρίζατε καὶ ἐσεῖς καὶ ἐμεῖς ποιά εἶναι ἡ «Ἑταιρεία Ἀρωμάνικου (Βλάχικου) Πολιτισμοῦ», ποιούς καὶ πόσους ἐκπροσωπεῖ ἀλλὰ καὶ ποιοί εἶναι οἱ στόχοι τους. Πρὶν 4 χρόνια ἡ ἐν λόγῳ Ἑταιρεία ζήτησε νὰ γίνει μέλος τῆς Π.Ε.Π.Σ.Β. Σύμφωνα μὲ τὴν καταστατικὴ διαδικασία τῆς Π.Ε.Π.Σ.Β. ζητήθηκε ἀπὸ τὴν ἐν λόγῳ ἑταιρεία νὰ ὑποβάλει ἀντίγραφο τοῦ καταστατικοῦ της καὶ κατάλογο τῶν μελῶν της, πράγμα ποὺ ποτὲ δὲν ἔκανε. Ἔκτοτε οὐδὲν ἀκούσαμε περὶ τῆς ἐν λόγῳ ἑταιρείας…»[58]. Καὶ ὁ νοῶν νοείτω!…

Ἐν τούτοις πρόσφατα ἡ βουβὴ ἢ ἀπόρρητη ὡς πρὸς ποιά καὶ πόσα μέλη – τρεῖς κι' ὁ κοῦκκος! – τὴν ἀπαρτίζουν «Ἑταιρεία» ἀναδύεται αἰφνίδια ἀπὸ τὸ πουθενὰ καὶ ἀπὸ τὸ τίποτε διεκδικώντας κιόλας τὴν ἐκπροσώπηση στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἕνωση (Ε.Ε.) ὅλων τῶν Συλλόγων - Συνδέσμων τῶν καταγομένων ἀπὸ Βλαχοχώρια μὲ τὸ δικαιολογητικὸ ὅτι δῆθεν διαθέτει δυνατότητες ἐντάξεως στὴν Ἑλληνικὴ Ἐκπαίδευση τῆς διδασκαλίας τῆς «Βλαχικῆς Γλώσσας», ἂν καὶ τέτοιο αἴτημα δὲν διατυπώθηκε ἀπὸ τοὺς ἐπὶ μέρους Συλλόγους Βλάχων οὔτε ἀπὸ τὴν Πανελλήνια Ὁμοσπονδία Πολιτιστικῶν Συλλόγων τους, ἡ ὁποία σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις δίνει δέουσα σφαλιάρα καὶ δὴ δηλωτικὴ τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως τῆς συντριπτικῆς πλειονότητας τῶν Βλάχων, ὅπως καὶ στὸ τραγελαφικὸ Δελτίο Τύπου (166, Μάρτιος 2005), δίγλωσσο (!), στὰ Ἑλληνικὰ καὶ στὰ Βλάχικα, τὰ δὲ δεύτερα ὁμολογουμένως μεταλλαγμένα, ἀγνώριστα γιὰ τοὺς γνῶστες τους!

Ὁ ἐπίκ. καθηγητὴς τῆς Χειρουργικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καρδιοχειρουργός, Γεώργιος Τόλης, ὁμολογεῖ στοὺς ἀποστολεῖς τοῦ Δελτίου: «… Δὲν μπόρεσα νὰ κατανοήσω τὸ ἀριστερὸ «βλάχικο» μέρος τοῦ «Δελτίου» σας ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι γραμμένο σὲ μιὰ κατασκευασμένη, ἄγνωστη σ' ἐμένα, «λατινογενῆ» διάλεκτο ποὺ δὲν ἀνταποκρίνεται στοὺς βλάχικους ἤχους καὶ φθόγγους ποὺ γνωρίζω… Ἡ προσπάθειά σας νὰ γράψετε στὰ βλάχικα σήμερα, ἐνῶ αὐτὸ οὐδέποτε ἐπιχειρήθηκε ἐπὶ ὁλόκληρους αἰῶνες μέχρι τώρα, ὑποδηλώνει ἐπιθυμία δημιουργίας τεχνητῆς καὶ ἀνύπαρκτης γλωσσικῆς μειονότητας στὴν Ἑλλάδα. Ἡ προσπάθειά σας δὲν ἐξυπηρετεῖ κανένα ἐθνικὸ σκοπό. Καὶ ἐννοῶ Ἑλληνικὸ σκοπό. Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ γίνω παραλήπτης παρομοίων κειμένων σας

58. Βλ. «Μνῆμες», τριμηνιαία ἔκδοση τοῦ Συλλόγου Βλάχων Ν. Σερρῶν «Γεωργάκης Ὀλύμπιος», 3, Ἀπρ. - Μάϊος - Ἰούνιος 1996, 3.

στὸ μέλλον. Ζητῶ συγγνώμην ἂν σᾶς δυσαρέστησα»[59].

Τὸ Δελτίο Τύπου εἶναι ὑπογεγραμμένο ἀπὸ τοὺς Σωτήρη Μπλέτσα[60], πρόεδρο, καὶ Γεώργιο Παδιώτη, γραμματέα. Γι' ἀμφοτέρους φαίνεται ἐπωφελὴς ἐνημερωτικὰ ἡ ὑπενθύμιση – ἔστω καὶ ὀλιγόλογη – πεπραγμένων τους. Ὁ μὲν πρῶτος στὶς Εὐρωεκλογὲς 2004 ἦταν ὑποψήφιος μὲ τὸ «Οὐράνιο Τόξο», ποὺ σημαίνει ἄρνηση τῆς ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων Ἑλλάδος[61], ὁ δὲ δεύτερος διαλαλοῦσε ψευδέστατα ἀπὸ εἰδικὴ σελίδα περιοδικοῦ διεθνοῦς ἐμβέλειας, ἂν καὶ ὁ ἴδιος διατηρεῖται ἀλώβητος, ὅτι στὴν Ἑλλάδα διαπράττεται γενοκτονία Βλάχων![62]. «Πάγια τακτικὴ προπαγανδιστῶν» ἐπιγράφεται δημοσίευμα τῆς Ὁμοσπονδίας Συλλόγων Ὀρεινῆς Περιοχῆς Καλαμπάκας, τὸ ὁποῖον ὑπογράφουν ἡ πρόεδρος Λίτσα Ἀναστασίου καὶ ὁ γενικὸς γραμματέας Στέλιος Μέκρας. Στὸν ἐπίλογο, ἀφοῦ τοῦ ἀναγνωρίζεται δικαίωμα νὰ ἀρνεῖται γιὰ λογαριασμό του τὴν ἑλληνικότητα, διευκρινίζεται: «Ἀλλὰ δικαίωμά μας εἶναι τὴν ἑλληνική - ἐθνικὴ ταυτότητά μας νὰ τὴν ὑπερασπισθοῦμε μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις μας. Ὅπως ἄλλοτε οἱ πρόγονοί μας, ἔτσι καὶ ἐμεῖς θὰ ἀγωνισθοῦμε, γιὰ νὰ καταστήσουμε de facto ἀνενεργοὺς τὶς ἀβάσιμες ἀποφάσεις, τῶν ὁποίων τὴν ἐφαρμογὴ μεθοδεύει τὸ

59. Βλ. *Θεσσαλικὸν Μέλλον,* 31.5.2005, 2. Ὁ ἀσκληπιάδης Τόλης ὀρθότατα πληροφορεῖ τοὺς ἀποστολεῖς τοῦ Δελτίου: «Οἱ Βλάχοι τῆς Ἑλλάδος εἶναι γηγενεῖς καὶ δὲν ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ προερχόμενοι ἀπὸ κάπου ἀλλοῦ, ὅπως ὑποστηρίζετε. Οἱ αἰῶνες τῆς Ρωμαιοκρατίας τοὺς ἀνάγκασαν ν' ἀποκτήσουν ἕνα λατινογενὲς γλωσσικὸ ἰδίωμα ποὺ διατηρήθηκε μόνον στὸν προφορικὸ λόγο γιατὶ στὸν γραπτὸ χρησιμοποιοῦσαν τὴν ἐθνική τους γλώσσα, τὴν Ἑλληνική». Ὡς πρὸς ἐνδεχόμενο γραπτὸ βλάχικο λόγο μὲ πολλὴ ζέση καταπιάσθηκε ὁ θεολόγος Ν. Δ. Σιώκης, «Ἡ βλάχικη γλώσσα καὶ οἱ προσπάθειες διατήρησής της ἀπὸ τοὺς Βλάχους ἀποδήμους (τέλη 18ου - τέλη 19ου αἰώνα)», *Ἐλιμειακά,* 47 καὶ 48, 2002, ἀλλὰ παρὰ τὶς πολυάριθμες βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις ἀπέχει παρασάγγας. Διότι στὴν ἐπιστήμη τὸ θετικὸ ἀποτέλεσμα δὲν ἐξασφαλίζεται μόνο μὲ τὸ πλῆθος τῶν παραπομπῶν. Παραθέτει πράγματι πάμπολλες ἄκριτα, ὅπως τὰ παιδιὰ μικρῆς ἡλικίας, ποὺ στὶς πρῶτες πράξεις τῆς ἀριθμητικῆς προσθέτουν ἀνόμοια. Προφανέστατα καὶ πιθανῶς σκόπιμα παραγνωρίζει τὴν ἀξιολόγηση πηγῶν καὶ βοηθημάτων. Ὁ δὲ στόχος του διαφαίνεται καὶ σὲ μοναδικὴ φράση: «Ὅπως εἶναι γνωστὸ ὁ ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στὴν Πέστη κτίστηκε ἀπὸ Ἕλληνες καὶ Βλάχους…»! (Σημ. 32).

60. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὑπάρχει θέμα "Βλάχικης Γλώσσας;», *Ὡραία Σαμαρίνα,* 297, Μάρτιος - Ἀπρίλιος 2005, 11.

61. Αὐτοπροβάλλεται ἄλλως τε σὰν Ρουμάνος τῆς διασπορᾶς συνυπογράφοντας μάλιστα ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πρόεδρο τῶν ΗΠΑ G. Bush ὑπὲρ τοῦ βασιλικοῦ θεσμοῦ στὴ Ρουμανία τοῦ Μιχαὴλ Α΄. Βλ. στὸ Διαδίκτυο Curierul Conservator.com/html/emigratia % 20 exilul romanesc. html as retrieved on 13 Dec 2005 18:22:13 GMT.

62. Πβ. Gheorghe Padiotu, «Fierbere in Balcani», *Cuvantul Romanesc,* Martie 1991, 20. Βλ. καὶ Ἀχ. Λαζάρου, *Πλάνες καὶ πάθη πολεμίων τῆς ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων - Ἀρμάνων.* Ἔκδοση Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα καὶ Πανελλήνιας Ἑνώσεως Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων. Τρίκαλα 1999. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ *Τρικαλινά,* 1999, σελ. 231-280, μὲ πρόλογο τοῦ προέδρου τῆς ΠΕΠΣΒ Φ. Κιλιπίρη καὶ εὑρετήρια.

ΚΕΜΟ καὶ τὰ κατάλοιπα τῆς προπολεμικῆς προπαγάνδας. Ἂς προσέξουν ἐπίσης ὅσοι μὲ παραλείψεις καὶ ἀδιαφορίες εὐθύνονται γιὰ τὴ διάπραξη τοῦ ἐγκλήματος καθοσιώσεως, τὴν κατάταξη τῶν Βλάχων σὲ καθεστὼς μειονότητας, κατατεμαχίζοντας τὸ ἐθνικό - ἑλληνικὸ σῶμα…!»[63].

Ἐφεξῆς ἡ Πανελλήνια Ὁμοσπονδία Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων (ΠΟΠΣΒ) προβαίνει σὲ συχνὲς ἐνημερώσεις, καταδικάζοντας ταυτόχρονα μεθοδεύσεις ἀλλοιώσεως, ὅπως αὐτὴ τῆς Ἑταιρείας Παδιώτη - Μπλέτσα μὲ τὴν «αἰγίδα» τοῦ ΚΕΜΟ. Σὲ ἁρμονικὴ δὲ συνεργασία «μὲ τὴν Ἕνωση Βλάχων Ἐπιστημόνων, καὶ τὸ δίκτυο τῶν Δημάρχων καὶ Προέδρων τῶν Βλαχοφώνων Κοινοτήτων τῆς Τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης, ἑνωμένοι σὰν μιὰ γροθιά, δὲν θὰ ἐπιτρέψουμε σὲ κανένα νὰ διαταράξει τὴν πολλάκις ἐκπεφρασμένη βούληση τῶν κατ' ἐξοχὴν φορέων τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων, χρησιμοποιώντας τὴν διγλωσσία μας ὡς ὄχημα κατασκευῆς ἀνύπαρκτων ἐθνοτήτων, ἀγνοώντας ἐπιδεικτικὰ τὸν ἱστορικὸ ρόλο τῶν Βλαχόφωνων, οἱ ὁποῖοι προσέφεραν τὰ πάντα στὴν ἰδέα καὶ τὸ ὅραμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὲ τὴν πλούσια ἐθνική, οἰκονομικὴ καὶ πολιτισμική τους δράση. Καλοῦμε δὲ τὰ μέλη μας ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐπιστρέφουν μὲ τὴν ὑπόδειξη «ΑΠΑΡΑΔΕΚΤΟ» κάθε ἐπιστολὴ ποὺ τυχὸν θὰ ταχυδρομηθεῖ πρὸς αὐτὰ ἀπὸ τὴν λεγόμενη Ἑταιρεία Ἀρωμάνικου (Βλάχικου) Πολιτισμοῦ»[64].

Ὅμως τὸ ἰθύνον τὴν ἀνθελληνικὴ προπαγάνδα ΚΕΜΟ τοῦ Μπαλτσιώτη δὲν μένει ἀδιάφορο καὶ ἀσυγκίνητο στὰ πλήγματα, ποὺ δέχεται ἡ οὐσιαστικὰ σκιώδης ἑταιρεία. Κατεπειγόντως σπεύδει στὴν ἐνδυνάμωσή της μὲ στελέχη εἰσαγόμενα καὶ πολλὰ ὑποσχόμενα. Ἀναζητεῖ ἐφεδρεῖες καὶ συγκροτεῖ σῶμα κρούσεως μὲ προφανῆ ἐπίφαση ἐπιστημονική, περίπου κατ' ἀπομίμηση τοῦ στρατιωτικοῦ

63. Πβ. *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος,* 13.5.1999, 94. Περισσότερα βλ. *Παρνασσός,* ΜΑ΄, 1999, 524. Μὲ δυναμικὴ ἐπίσης διακήρυξη παρεμβαίνει καὶ ἡ Ο.Α.Σ.Π.Ε. Ὁμοσπονδία Ἀσπροποτάμιων Συλλόγων Πολιτισμικῆς Ἑνότητας, τῆς ὁποίας τὸ ἐκτενὲς κείμενο κλείνει ὡς ἑξῆς: «Τέλος κάνουμε γνωστὸ στοὺς «ὑπεύθυνους» τοῦ ΚΕΜΟ (ἂν δὲν τὸν γνωρίζουν) ὅτι, καὶ στὸ παρελθόν, κάποιοι… προσπάθησαν ἐν ὀνόματι σκοτεινῶν συμφερόντων καὶ τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας νὰ δημιουργήσουν προβλήματα στὴν χώρα μας. Ἀπέτυχαν ὅμως στὰ σχέδιά τους χάρη στὴν σθεναρὴ ἀντίσταση τῶν Βλάχων…». Διατρανώνουν δὲ τὴν ἑλληνικότητά τους μὲ κεφαλαῖα: «… ΗΜΑΣΤΑΝ, ΕΙΜΑΣΤΕ ΚΑΙ ΘΑ ΕΙΜΑΣΕ ΠΑΙΔΙΑ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ, ΠΑΙΔΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ, ΑΞΙΑ ΤΕΚΝΑ ΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ ΜΑΣ». Ὑπογράφουν δὲ ὁ πρόεδρος Γιάννης Δήμας καὶ ὁ γεν. γραμματέας Κώστας Ἀγγελῆς, Πβ. *Ἡ Ἐνημέρωση* (Τρικάλων), 17.6.1998. Βλ. καὶ *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο,* ΙΘ΄, 1998, ὅπου καὶ ἄλλων νομικῶν καὶ φυσικῶν προσώπων παρουσίες.

64. Ἀριθ. πρωτ. 95, 6.6.2002. Ὑπογράφουν ὁ πρόεδρος Κωνσταντῖνος Ἀδὰμ καὶ ὁ γενικὸς γραμματέας Ἰωάννης Αὐδίκος. Ὡς πρὸς τὴν ἐνεργὸ καὶ εὐεργετικὴ συμβολὴ τῶν Βλάχων στὴν πολυσχιδῆ δράση τοῦ Ἑλληνισμοῦ βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ βλαχόφωνος Ἑλληνισμὸς στοὺς ἀγῶνες τοῦ Ἔθνους», *Τόλμη,* Ἀπρίλιος 2004, 33-36.

τῆς Λεγεώνας τῶν Ξένων! Στὰ μέγιστα δὲ ἀποκτήματα συγκαταλέγει καὶ τὸν Thede Kahl, γιὰ τὸν ὁποῖο προηγουμένως[65] ἔγινε λόγος. Ὁμολογουμένως ὁ ἐπιτήδειος συμπατριώτης τοῦ G. Weigand ἐπέτυχε ἀρχικὰ ἄνετη διείσδυση σὲ κύκλους Βλάχων προπαγανδίζοντας συγκεκαλυμμένα τὴν ἐθνολογικὴ δῆθεν ἰδιαιτερότητά τους, ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶναι Ἕλληνες, συνάμα δὲ διαβάλλοντας ποικιλότροπα τὸν ὑπέρμαχο τῆς ἑλληνικότητάς τους εἰδικευμένο ρωμανιστὴ Λαζάρου, ποὺ διαρκῶς ἀντιδρᾶ στὶς παντοειδεῖς προπαγανδιστικὲς ἀπόπειρες τοῦ νεαροῦ ἀλλοδαποῦ γεωγράφου. Ἤδη τὸν ξεσκεπάζει ἡ ἴδια ἡ ΠΟΠΣΒ.

Συγκεκριμένα ἀποστέλλει πρὸς ὅλα τὰ μέλη της ἔγγραφο[66], τὸ ὁποῖο κοινοποιεῖ καὶ στὴν Ἕνωση Βλάχων Ἐπιστημόνων, μὲ θέμα: «Ἐνημέρωση τῶν μελῶν μας, γιὰ ἀνάρμοστη συμπεριφορὰ καὶ δράση τοῦ κ. Thede Kahl», ὅπου μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: «Μὲ ἀφορμὴ μιὰ τελευταία δημοσίευση τοῦ κυρίου Thede Kahl μὲ τίτλο «Ἀρωμοῦνοι στὴν Ἑλλάδα: Μειονότητα ἢ βλαχόφωνοι Ἕλληνες» ὅπου γίνονται πλέον ἀπόλυτα σαφεῖς οἱ ἀπόψεις του, (οἱ ὁποῖες σὲ καμιὰ περίπτωση δὲν μποροῦν νὰ κριθοῦν ἐπιστημονικές), θεωροῦμε ὑποχρέωσή μας νὰ ἐνημερώσουμε τὰ μέλη μας γιὰ τὸ χαμαιλεοντισμὸ τοῦ χαρακτήρα του καὶ τῆς συμπεριφορᾶς του. Δίχως ἀκρότητες, θὰ θέλαμε νὰ τοῦ ἐκφράσουμε τὴν ἀπογοήτευσή μας, γιατὶ ἀποδείχθηκε ἀνάξιος τῆς μεγάλης παράδοσης τῶν Γερμανῶν Ἑλληνιστῶν, ἐπιρρεπὴς στὴν προπαγανδιστικὴ τακτικὴ παλιομοδίτικων προτύπων καὶ νὰ τὸν πληροφορήσουμε πὼς δὲ θεωρεῖται πιὰ εὐπρόσδεκτος στοὺς κύκλους μας κι οὔτε ἀπολαμβάνει τὴν ἀναγνώρισή μας, ὡς ἕνας τρίτος σύνδεσμος οὐδέτερος παρατηρητὴς καθὼς μοιάζει νὰ μὴν τιμᾶ βασικὲς γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνες Βλάχους ἔννοιες, ὅπως τὶς ἔννοιες τῆς φιλίας, τῆς φιλοξενίας καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας. Γιὰ μᾶς εἶναι persona non grata…».

Ταυτόχρονα ἡ ΠΟΠΣΒ ἀσκεῖ καὶ κριτικὴ στὸ ἄρθρο τοῦ Kahl, τὴν ὁποία ἀποστέλλει πρὸς: 1. Sutietatea Farsarotul. 2. Dr Anton Kovac, Slavica Verlag, Munich. 3. Ἰνστιτοῦτο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης. Παρακαλεῖ δὲ τοὺς ἀποδέκτες νὰ τὴν θεωρήσουν *«ὡς μιὰ στεντόρεια φωνὴ διαμαρτυρίας* ὅλων αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων ποὺ ὁ κύριος Kahl θεώρησε ὅτι μπορεῖ νὰ χειραγωγήσει τὴ συνείδησή τους». Ἐπίσης μέμφεται τὸν ἀρθρογράφο, διότι συγκρίνει τὴν Ὁμοσπονδία «μὲ τὴν οὐσιαστικὰ ἀνενεργὴ καὶ ἑτερόφωτη ἰδιωτικὴ Ἑταιρεία - Ἐπιχείρηση τοῦ κ. Σ. Μπλέτσα…». Ἐπὶ δὲ τῆς οὐσίας ἐπισημαίνει τὰ ἀκόλουθα: «Εἶναι χαρακτηριστικό, πὼς πίσω ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐπίφαση τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ

65. Βλ. ἀνωτέρω σημειώσεις 45, 46, 47, 48.

66. Ἀρ. πρωτ. 275/10.10.2005. Βλ. καὶ *Θεσσαλικὸν Μέλλον,* 30.11.2005, 1 καὶ 4, ὅπου «Ἐνδεδειγμένη ἐνημέρωση».

ὅλου τοῦ ἔργου καὶ τῆς δράσης τοῦ κυρίου Kahl, ἕνας ἀντικειμενικὸς παρατηρητὴς διακρίνει πὼς ὁ συγγραφέας δὲ μπορεῖ νὰ ἀποκρύψει τὴν προσωπική του δυσαρέσκεια, ἡ ὁποία προκαλεῖται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀναμφισβήτητη καὶ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν Βλάχων τῆς Ἑλλάδας, καθὼς καὶ ὅλοι οἱ συντεταγμένοι καὶ δημοκρατικὰ ἐκλεγμένοι θεσμικοὶ φορεῖς ποὺ τοὺς ἐκπροσωποῦν, ἔχουν μιὰ διαφορετικὴ προσέγγιση τῶν πραγματικῶν γεγονότων, ἀπὸ αὐτὴ ποὺ ὁ ἴδιος θεωρεῖ πὼς θὰ ἔπρεπε ἢ ποὺ ἐνδόμυχα θὰ ἤθελε ὁ ἴδιος νὰ εἶχαν».

Δὲν ἀφήνει ἀσχολίαστες τὶς ἄστοχες ἢ προσποιητὲς ἐπικλήσεις τοῦ Kahl, ποὺ «ἐπικαλεῖται τὴν "πρόταση" 1333 (1997) τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, ἡ ὁποία ὑποβλήθηκε ἀπὸ τὸν Καταλανὸ κύριο L. M. de Puig. Δὲν τὸν προσκαλέσαμε ποτὲ οὔτε τὸν ἴδιο, οὔτε τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης, νὰ παρέμβουν […] ἐπισκέφθηκε ἕνα δύο Βλάχικους συλλόγους καὶ ἕνα δύο Βλαχοχώρια, ἀπὸ τὶς πολλὲς δεκάδες ποὺ ὑπάρχουν. Δὲν πῆγε κἂν στὰ μεγαλύτερα καὶ πλέον ἀκμαῖα προγονικὰ Βλαχοχώρια ποὺ βρίσκει κανεὶς μόνο στὴν Ἑλλάδα. Χωρὶς νὰ λάβει ὑπόψη του τὶς ἀρχὲς καὶ θέσεις τῶν συντεταγμένων φορέων, τοὺς ὁποίους νόμιμα ἐκπροσωποῦμε, δίχως σοβαρότερη καὶ οὐσιαστικὴ ἐρευνητικὴ διάθεση, ἡ ὁποία υἱοθετήθηκε ἀβασάνιστα ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης. Ἀπὸ τότε, αὐτὴ ἡ πρόταση παρουσιάζεται ἀπὸ ὑποτιθέμενους "ἀκτιβιστές", ὑπερασπιστὲς δικαιωμάτων κι ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ κύριος Kahl, ὡς μιὰ ὑποχρέωση τῆς Ἑλλάδας. Ὡστόσο, ἀπὸ μᾶς τοὺς Βλάχους τῆς Ἑλλάδας αὐτὴ ἡ πρόταση ἐκλαμβάνεται ὡς μία ἀπρόσκλητη καὶ προκλητικὴ παρέμβαση στὰ ἐσωτερικά μας […]. Ἡ πρόταση προσπαθεῖ νὰ μ�ς ἐπιβάλει "Βλάχικα" μειονοτικὰ ἐκπαιδευτικὰ προγράμματα, ὅπως καὶ προγράμματα ραδιοφώνου καὶ τηλεόρασης, ἀκόμη καὶ ἐκκλησιαστικὴ Λειτουργία στὰ Βλάχικα. Γιὰ μ�ς ὅλα αὐτὰ καὶ ἡ μεθόδευσή τους εἶναι ἀπαράδεκτα καὶ ἐντελῶς ξένα μὲ τὴν μακραίωνη πολιτισμική μας παράδοση. Δὲν εἴχαμε ποτὲ τέτοιες ἐπιδιώξεις καὶ δὲν ἐπιζητήσαμε ἀλλαγὲς ξένες πρὸς τὴν πολιτισμική μας παράδοση. Εἶναι δυνατὸ νὰ τὶς ἀποδεχθοῦμε, μόνο καὶ μόνο γιατὶ τὸ θέλουν κάποιες Βρυξελλοδίαιτες καὶ μὲ τὸν πομπώδη τίτλο "Μὴ Κυβερνητικὲς Ὀργανώσεις" (NGOs), ποὺ προσπαθοῦν νὰ μ�ς παρακάμψουν καὶ νὰ μ�ς ὑποκαταστήσουν, κινούμενες μόνο ἀπὸ καὶ πρὸς ἴδιον οἰκονομικὸ ὄφελος; Τὴν ἐποχὴ ποὺ ἡ Εὐρώπη ὑποτίθεται πὼς πρεσβεύει καὶ σέβεται τὸν αὐτοπροσδιορισμό, γιὰ ποιούς σκοποὺς κάποιοι τολμοῦν νὰ μ�ς ἑτεροπροσδιορίζουν; Τὸ ἴδιο ἐπιδιώκει κι ὁ κύριος Kahl…».

Ὁ τελευταῖος σκιαγραφεῖται μὲ μεγάλη ἐπιτυχία: «Σὲ κάποιο σημεῖο ἀποδέχεται τὴν ἄποψη πὼς οἱ Βλάχοι εἶναι "οἱ χαμαιλέοντες τῶν Βαλκανίων". Ὡστόσο γνωρίζει πὼς πολλοὶ εἶναι οἱ Βλάχοι στὴν Ἑλλάδα καὶ τὶς γύρω χῶρες ποὺ προσδίδουν στὸν ἴδιο τὸν κύριο Kahl τὶς ἰδιότητες τοῦ χαμαιλέοντα. Εἶναι γνω-

στὸ ὅτι, ἀνάλογα μὲ τὸ κοινὸ καὶ τὸ ἰδεολόγημα μὲ τὸ ὁποῖο εἶναι ἀντιμέτωπος κάθε φορά, καλλιεργεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό του μιὰ εἰκόνα ὅσο τὸ δυνατὸν πιὸ ἀρεστὴ στοὺς ἀκροατές του». Πάντως ἔλαβε καὶ τὸ μήνυμα ὅτι «ὅσοι ἐπιχειροῦν φθηνὲς ἐπιστημονικὰ (ἀλλὰ ἀπ' ὅτι φαίνεται ἀκριβὲς οἰκονομικὰ) στρεβλώσεις καὶ παραχαράξεις τῆς ἱστορίας», θὰ βροῦν ἀπέναντί τους, πέρα τῆς πλειάδας ἐπιστημόνων Βλάχων, καὶ «μυριάδες ἁπλοὺς ἀνθρώπους, ὑπερήφανους γιὰ τὴν καταγωγή τους καὶ ἐθνικὰ (ἑλληνικὰ) ἀμετακίνητους»[67]. Ὁ ἀγώνας ἐνημερώσεως καθίσταται ἐπιτακτικὸς καὶ ἀναγκαῖος. Διότι ἡ προπαγάνδα μεταμορφώνεται σὲ καρκίνωμα, ποὺ ἐξαπλώνεται καὶ μέσῳ τοῦ ἐπισήμου ὀργάνου τῆς Βαλκανικῆς Ἑνώσεως Ὀγκολογίας[68]!

Στὸ περιοδικὸ τοῦτο, ἀγγλόγλωσσο ἐξ ὁλοκλήρου, ὥστε νὰ παραπληροφορεῖ-

67. Μετὰ ταῦτα, ὁ συντάκτης τῆς Σημειώσεως τῆς σελ. 23, «Γλέντι στοὺς Καλαρύτες τὸ 1889» τοῦ περιοδικοῦ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ 65 Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος 2002, ἂν εἶχε φιλότιμο, πάραυτα θὰ ἔκανε χαρακίρι! Ὁ δὲ διευθυντής του Ἄλκης Ράφτης συντασσόμενος μὲ τὸν ἀνώνυμο συνεργάτη του ὑπεκφεύγει τὸν ἐπιστημονικὸ ἀντίλογό μου γράφοντας σ' ἐπιστολή του, δίκην Πάπα (!): «Ἡ δική μου γνώμη εἶναι ὅτι σὲ θέματα ἐθνικότητας "ὅ καθένας εἶναι ὅ,τι δηλώσει"», ἑπομένως κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀποφανθεῖ ἂν εἶναι ἑλληνικὴ μιὰ κοινωνικὴ ὁμάδα – τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ἄτομα ποὺ τὴν ἀποτελοῦν μπορεῖ νὰ δηλώνει Ἕλληνας ἢ ὄχι, ἀνάλογα μὲ τὸ ποῦ αἰσθάνεται ὅτι ἀνήκει.
Θεωρῶ λοιπὸν τὸν διάλογο αὐτὸν ἄσκοπο, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβῆ γιατὶ δημιουργεῖ μιὰ τεταμένη ἀτμόσφαιρα καὶ ἀποπροσανατολίζει τοὺς νέους ἀπὸ τὸ νὰ βιώνουν τὸν Βλάχικο πολιτισμὸ χωρὶς παρερμηνεῖες»! Προτιμᾶ νὰ τὸν βιώνουν μὲ προπαγάνδα πληρωμένων πρακτόρων, ὅπως σημειώνεται καὶ σὲ ρουμανικὲς ἐγκυκλοπαίδειες. Τὶς παρερμηνεῖες διαλύουν οἱ διεπιστημονικὲς διερευνήσεις, τῶν ὁποίων καταχωρίσθηκαν παραπάνω ἀπαραίτητες συμβολές. Ἐπίσης δὲν ἀποσιωπήθηκε ἡ βούληση τῶν φυσικῶν προσώπων, τῶν Βλάχων. Ἀρκεῖ μιὰ ματιὰ στὴ σημείωση 43 τοῦ παρόντος κειμένου, ὅπου παραπομπὲς στοὺς M. D. Peyfuss καὶ Arnold Toynbee. Σαφέστερος δὲ εἶναι ὁ Σέρβος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Dusan Popović, «Les Aroumains extrait du livre "O Cincarima" (2e éd.), Beograd 1937», *RIEB,* 1938. 606: «ἀναμφισβήτητα οἱ Ἀρμάνοι [Βλάχοι] αἰσθάνονταν Ἕλληνες καὶ ἦσαν πράγματι οἱ φορεῖς τῆς γλώσσας, τοῦ τρόπου ζωῆς, τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων, στὸν δυτικὸ κόσμο καὶ στὶς χῶρες μας». Ἐπὶ πλέον μεταπολεμικὰ Βούλγαρος ἀνθρωπολόγος μετὰ κοπιαστικὴ ἐπιτόπια ἔρευνα καταλήγει σὲ συμπεράσματα ἀποδεκτὰ ὡς ὀρθὰ καὶ ἀπὸ τὸν πρόεδρο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπολογικῆς Ἑταιρείας καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Θεόδωρο Κ. Πίτσιο, *Ἐξελικτικὴ Ἀνθρωπολογία,* Ἀθήνα 2003, 526: «Ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς Ἕλληνες βλάχους, ἔχει παρατηρήσει ὅτι δὲν διαφέρουν ἀνθρωπολογικὰ ἀπὸ τοὺς γειτονικούς τους μὴ βλάχικους πληθυσμοὺς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου. Ἐπίσης, σύμφωνα μὲ τὰ συμπεράσματα τοῦ βούλγαρου ἀνθρωπολόγου Peter Boev μὲ τὰ ὁποῖα συμφωνοῦν καὶ οἱ προσωπικὲς παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέα στὴν περιοχὴ τοῦ Κεφαλόβρυσου Πωγωνίου, οἱ διαφορετικὲς ἐθνογραφικὲς ὁμάδες τῆς Ἠπείρου – Βλάχοι, Σαρακατσάνοι καὶ Ἠπειρῶτες – χαρακτηρίζονται ἀπὸ κοινοὺς ἀνθρωπολογικοὺς τύπους καὶ τὴν ἴδια ἀνθρωπολογικὴ σύνθεση». Αὐτὰ διδάσκει ἡ ἐπιστήμη…
68. OFFICIAL JOURNAL OF THE BALCAN UNION OF ONCOLOGY. Volume 10, No 2. April - June 2005.

ται ὅλη ἡ Οἰκουμένη, παρεισέφρησε, πρῶτο - πρῶτο κιόλας, κείμενο ὑπογραφόμενο ἀπὸ τὸν ἰατρὸ τοῦ Βουκουρεστίου Mircea Dediu, αὐτούσιο προϊὸν προπαγάνδας, πνευματικὴ τροφὴ μὲ ἡμερομηνία, ἡ ὁποία ἔληξε πρὸ πολλοῦ, ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ ὅσα προεκτίθενται. Εὔλογα στάλθηκε στὸν ὑπεύθυνο, ποὺ περιεργότατα ἐπιβραδύνει τὴν ἐπικοινωνία, ἀποφεύγοντας καὶ τὴν τηλεφωνική, ἡ ἀκόλουθη ἐπιστολή:

Ἀξιότιμο
κύριο Α. Ε. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
Νοσοκομεῖο Μεταξᾶ
Μπόταση 51, Πειραιᾶ 18537

Κύριε Ἀθανασίου,

Περιῆλθε στὰ χέρια μου τὸ τεῦχος Ἀπρ. - Ἰουνίου 2005 τοῦ Journal of B.U.O.N., ποὺ διευθύνετε. Ἐπιτρέψατέ μου, παρακαλῶ, νὰ σᾶς πληροφορήσω ὡς ρωμανιστής - βαλκανολόγος καὶ πρόεδρος τῆς ἀνωτέρω Ἐπιτροπῆς (Ἐνημερώσεως ἐπὶ τῶν Ἐθνικῶν Θεμάτων) ὅτι τὸ πρῶτο ἄρθρο (NOT ONLY MEDICINE), ἐπιγραφόμενο *Romania* (ὑπότιτλο *Aromanii: The Romanians without frontiers* καὶ ἔγχρωμο ἐνδιάμεσα χάρτη τῆς ΝΑ Εὐρώπης, εὐγλωττότερο ἀπὸ χίλιες λέξεις, κατὰ τὸ κοινῶς λεγόμενο γιὰ τὴν εἰκόνα), ἀποτελεῖ προμελετημένη περίτεχνα παραπλάνηση τῶν ἀναγνωστῶν καὶ προκλητικὴ προπαγάνδα, ἐπιβλαβέστατη γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἀντίκειται δὲ καθ' ὁλοκληρίαν στὰ πορίσματα τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης τῆς Ρωμανολογίας. Μάλιστα ἀναιρεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς πλέον εἰδικοὺς Ρουμάνους.

Ἐλάχιστες ἐπισημάνσεις πείθουν:

Ι. Ἐθνώνυμο *Romania* δὲν ὑπῆρξε στὴν ἀρχαία Δακία. Διότι ἡ ἐγκατάλειψή της ἀπὸ τὸν Αὐρηλιανὸ προηγεῖται τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ὅρου. Ἡ καθιέρωσή του κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους ὀφείλεται στὸν πρῶτο ἱστορικὸ τῆς χώρας Δανιὴλ Φιλιππίδη, καταγόμενο ἀπὸ τὸ Πήλιο!

ΙΙ. Μετὰ τὶς βαθμιαῖες συρρικνώσεις καὶ τὴν ὁριστικὴ διάλυση τῆς δυτικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας τὸ ὄνομα *Romanus* στὴ Δακία καὶ στὴ Δύση χάνει τὴν ἀρχικὴ ἔννοια καὶ σημαίνει *δοῦλο,* ὅπως τονίζει καὶ ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς G. Bratianu. Ἡ δὲ ἀποκάθαρσή του καὶ ἡ χρήση του πραγματώνεται ἐπίσης ἀπὸ Ἕλληνα, τὸν Χιώτη διάκονο Κορέση, ποὺ συνέβαλε ἀποτελεσματικὰ στὴν ἀπάλειψη τῆς σλαβωνικῆς (ἐκκλησιαστικῆς καὶ διοικητικῆς) καὶ διαμόρφωση τῆς προφορικῆς λατινογενοῦς τῶν Ρουμάνων σὲ γραπτὴ γλώσσα δημιουργώντας τὴ «λατινικὴ νησίδα» στὴ σλαβικὴ θάλασσα.

ΙΙΙ. Ὁ ὅρος Aromani [A-προθετικό, ἀρχαιότατο ἑλληνικό, + r(o)mani], μὲ τὸν ὁποῖο αὐτοαποκαλοῦνται ἀποκλειστικὰ ἐκλατινισμένοι Ἕλληνες, γνωστοὶ ποι-

κιλώνυμα (Βλάχοι, Κουτσόβλαχοι, Τσιντσάροι…), δὲν ἀλλοιώνεται σημασιολογικά, ἐπειδὴ διαρκῶς διαβιοῦν στὴν ἐπικράτεια τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τοῦ Βυζαντίου, σὲ δύσκολες δὲ στιγμὲς ἐπιδρομῶν ἀλλοδαπῶν διασώζονται στὰ δυσπρόσιτα ὀρεινὰ συγκροτήματα, Βέρμιο, Ὄλυμπο, Πιέρια, Πίνδο, ὅπως ἄλλως τε καὶ οἱ λατινόφωνοι τῆς Ἑλβετίας, Ραιτορωμάνοι. Ἐκλατίνιση δ' Ἑλλήνων παραδέχονται καὶ ἐπιφανέστατοι ἐπιστήμονες τῆς Ρουμανίας, π.χ. οἱ ἀκαδημαϊκοὶ V. Pârvan, D. Pippidi, I. Russu, R. Vulpe… Ἐπιπρόσθετα περίφημοι πανεπιστημιακοί, π.χ. A. D. Xenopol, T. Papahagi, C. Poghirc…, τεκμηριώνουν ἀδιάσειστα τὴν αὐτοχθονία καὶ ἀδιάλειπτη διαχρονία τους στὶς περιοχές, ὅπου ἀκόμη ὑπάρχουν, ἀποδυναμώνοντας ἐντελῶς τὴν ἐξ ἀρχῆς σαθρὴ θεωρία περὶ καθόδου, ἐνῶ πλέον, πάντοτε ὀνομαστοὶ Ρουμάνοι, π.χ. O. Densusianu, A. Sacerdoteanu, I. Siadbei, C. Daicoviciu - H. Daicoviciu… γράφουν γιὰ ἄνοδο! […].

IV. Τὸ «χαϊδευτικὸ» Μακεδόνες, μὲ τὸ ὁποῖο στὸ ἄρθρο [τοῦ Dediu] νοοῦνται οἱ Ἀρμάνοι, ἐπινοήθηκε σύνθετο *Μακεδο-Ρουμάνοι.* Εἶναι δὲ ἀπότοκο τῆς Φεβρουαριανῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1848. Προσφυέστατα τότε ὁ πατριωτικὸς παλμὸς τῶν ἐπαναστατημένων Βλαχο - Μολδαβῶν - Τρανσυλβανῶν (Ρουμάνων), ποὺ διεκδικοῦσαν τὴν Τρανσυλβανία ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορία τῶν Ἁψβούργων, Αὐστροουγγαρία καὶ τὴ Βεσσαραβία ἀπὸ τὴν τσαρικὴ Ρωσία μὲ ἐνδεχόμενο κίνδυνο ἀναμετρήσεως καὶ προφανοῦς ἀφανισμοῦ τῶν Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν (Ρουμανίας) ἀπὸ τὶς δύο Ὑπερδυνάμεις τῆς ἐποχῆς, διοχετεύθηκε ἐπιδέξια στὴν τουρκοκρατούμενη Μακεδονία παραλλάσσοντας τοὺς Ἀρμάνους σὲ Ρουμάνους (Μακεδο - Ρουμάνους), παρουσιάζοντας τὸ τεχνητὸ *Κουτσοβλαχικὸ ζήτημα,* καθ' ὁμολογίαν τοῦ πλέον ἐπαΐοντος Ρουμάνου πολιτικοῦ, συνάμα δὲ διακεκριμένου ἱστορικοῦ, Mihail Kogalniceanu καὶ τοῦ Ἰταλοῦ βαλκανολόγου G. Amadori - Virgili, τοῦ ὁποίου ἡ μαρτυρία ἀξιολογεῖται ὡς πολυσήμαντη, ἀφοῦ ἡ Ἰταλία τὸ ἀναζωπύρησε κατὰ τὸν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο μὲ προεκτάσεις αὐτονομιστικές, Πριγκιπάτο Πίνδου κ.λπ., πρόσφατα δὲ κάποιες πτυχὲς ἀποκάλυψε καὶ ὁ Βρεταννὸς καθηγητὴς Richard Clogg! Ὅμως γιὰ τοὺς Μακεδόνες ὁ ἀρθρογράφος σας Mircea Dediu παρασιωπᾶ τὴν ὑπέροχη ἐπιστημονικὴ συμβολὴ συγχρόνου μας Ρουμάνου [τοῦ Cicerone Poghirc, γιὰ τὸν ὁποῖο ἀνωτέρω τὰ δέοντα].

Ἐν τέλει σύντομο σχόλιο χρειάζεται καὶ τὸ ἀστεῖο προοίμιο τοῦ ἄρθρου γιὰ τὴν προέλευση *Ρουμάνοι* ἀπὸ τὴν πόλη Ρώμη καὶ τὴ σχέση τῶν Ρουμάνων μὲ τοὺς Ρωμαίους. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτο ἀρκεῖ ἡ πληροφορία ὅτι τὸ τοπωνύμιο *Ρώμη* σχετίζεται μὲ τὸ ἑλληνικὸ προσηγορικὸ *ρώμη,* τοῦ ὁποίου ὁμόρριζα σώζονται στὴ νεοελληνική, π.χ. ρωμαλαῖος, εὔρωστος, ἄρρωστος, ἡ δὲ πόλη Ρώμη προσφωνεῖται *Ἑλληνίς!* Ὡς πρὸς τὸ δεύτερο πασίγνωστη εἶναι ἡ εἰρωνεία τοῦ Ἑλβετοῦ ἀνθρωπολόγου Eugène Pittard ἐξ αἰτίας τῆς ἀκατανόητης ἐπιμονῆς Ρου-

μάνων γι' ἀναζήτηση ρωμαϊκῆς καταγωγῆς, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ αἰσθάνονται ὑπερήφανοι γιὰ τὴ δακική, δοθέντος ὅτι ἡ ἀντίσταση τῶν Δακῶν κατὰ τῶν Ρωμαίων ὑπῆρξε ἀξιοθαύμαστη. Τὴν ἀπεικονίζει ἀριστουργηματικὰ στὴ Στήλη τοῦ Τραϊανοῦ ὁ Ἀπολλόδωρος, κατασκευαστὴς καὶ τῆς τραγουδημένης γέφυρας Drobeta τοῦ Δουνάβεως. Ἐπίσης τὴν ἱστορεῖ στὴ συγγραφή του *Γετικὰ* ὁ προσωπικὸς ἰατρὸς τοῦ Τραϊανοῦ καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ἐκστρατευτικοῦ Σώματος Κρίτων (Titus Statilius Crito). Ἀποσπάσματά της περισώζει ὁ Ἰωάννης Λυδός […], ὅπου μαρτυρεῖται ταυτόχρονα δημογραφικὴ ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων στὴν «Εὐρώπη» καὶ λατινοφωνία τους, ἀποδεκτὴ καὶ ἀπὸ Ρουμάνους ρωμανιστές, π.χ. τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης Eugène Lozovan, τὸν Poghirc κ.ἄ.[69] Ἐξ ἄλλου Ρουμάνος πάλι ρωμανιστής, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Στρασβούργου, ὁ Grigore Nandris, καυτηριάζει τάσεις τύπου Dediu: «… πρέπει νὰ ἐξαλείψουμε ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες τῆς χώρας τὴ σύγχυση μεταξὺ ἐθνικοῦ, γλωσσικοῦ καὶ ἱστοριko - πολιτικοῦ, τὴν ὁποία δημιουργοῦν οἱ λόγιοι ἀπὸ ἄγνοια ἢ κακοπιστία, μὲ πολιτικὲς σκοπιμότητες, ὅπως στὴν περίπτωση τῆς συνέχεας τοῦ λατινικοῦ στοιχείου μετὰ τὴ διοικητικὴ ἐγκατάλειψη τῆς Δακίας [ἐπὶ Αὐρηλιανοῦ] ἢ στὴν περίπτωση τῆς προελεύσεως καὶ τοῦ λατινικοῦ χαρακτήρα τῆς ρουμανικῆς γλώσσας»[70]! Παρόμοιες παρατηρήσεις εἶχε διατυπώσει πρωτύτερα, στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰώνα, καὶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς Densusianu μὲ ἀφορμὴ τὸν χαρακτηρισμὸ σὰν Ρουμάνων καὶ τῶν Σαρακατσάνων, ἂν καὶ δὲν εἶναι λατινόγλωσσοι - βλαχόφωνοι, ἀλλὰ ἀπόλυτα ἑλληνόγλωσσοι […][71].

69. Γιὰ βιβλιογραφία βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀπὸ τὴν Ἀρμανία τῶν Ἑλλήνων στὴ Romania τῶν Δακῶν», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* ΙΗ΄, 1997, 19 κἑ.

70. Πβ. *Ființa românească*, 6, 1967, 36.

71. Βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις καὶ σχόλια Ἀχ. Γ. Λαζάρου βλ. G. Weigand, *Οἱ Ἀρωμοῦνοι (Βλάχοι).* Β΄. Φιλολογικὸς Ἱστορικὸς Λογοτεχνικὸς Σύνδεσμος (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.) Τρικάλων – Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη α.ε. Θεσσαλονίκη 2004, 40. Ὁ Γιώργης Ἔξαρχος, ἂν καὶ ἔζησε χρόνια στὴ Ρουμανία καὶ μᾶς γύρισε «δρας Οἰκονομολόγος - Περιφερειολόγος», χωρὶς κανένα δεῖγμα τῶν εἰδικῶν σπουδῶν του, ἀδυνατεῖ στὴν παρακολούθηση τῆς ρουμανικῆς ρωμανολογικῆς ἐπιστήμης, ὅπως ἐκφράζεται ἀπὸ τὸν ἀκραιφνῆ Ρουμάνο Densusianu. Γι' αὐτὸ εἰσάγει στὴν Ἑλλάδα παρῳχημένα προπαγανδιστικὰ κείμενα τοῦ ἐκρουμανισμένου ἀκαδημαϊκοῦ Th. Capidan καὶ συντροφίας του, παρουσιάζοντας τοὺς Σαρακατσάνους σὰν ἐξελληνισμένους Βλάχους, Ἀρμάνους. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Σαρακατσάνοι. Ρουμανικὲς καὶ ἄλλες θέσεις γιὰ τὴν καταγωγή.* Ἀθῆναι 1999. [*Παρνασσὸς* Μ΄ 1998]. Καμαρώνει δὲ ὁ Γιώργης Ἔξαρχος γιὰ τὸ ὀγκῶδες πρόσφατο βιβλίο του, ἐπιγραφόμενο *Σαρακατσάνοι*, 438 σελίδων, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὅμως τοῦ ἀνήκουν μόνο 15, ὅπως τονίζει ὁ Δημ. Λ. Τάγκας σὲ βιβλιοκρισία του μὲ τίτλο «Ντροπή!!!», ὅπου ἐπίσης διερωτᾶται «ποιά σκοπι-

Ἰσχυρισμοί, ὅπως αὐτοὶ ἐδῶ τοῦ Dediu, ἀκούσθηκαν κατὰ καιροὺς καὶ ἀναιρέθηκαν ἤδη ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ ἐπιστήμη[72] πειστικά.

ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

ROMANIA

Aromanii: The Romanians without frontiers

Maybe few people from abroad know that the name "Romanian" comes from the name of the city of Rome, and attests our close relationship with the Romans, who conquered the actual Romanian territory 2000 years ago. Romania is considered a "Latin island" surrounded by a Slavic sea. Moreover, our language is very close to the italian and the Romanians have no difficulty to understand italian after a few days of practice. What few Romanians know is that our language is much more related to the language spoken by a population living hundreds of kilometers away from Romania, a population called Aromanians which is widespread all over the Balkans (see map). It seems that Aromanians and Romanians have actually the same root (a solid mixture of the Romans with the local native population), the former living in the southern part of the Danube. In the middle of the first millennium, the migration of various populations pushed the Aromanians away from their original territory, most of them living now in north - western Greece. This is why we use to nickname them "machidoni", after the ancient region of Makedonia. For centuries most of them lived as she-pherds, but nowadays it is not unusual to find a master of a hotel or restaurant

μότητα ἐξυπηρετεῖ ὁ Γ. Ἔ. ὅταν εἶναι σὲ ὅλους γνωστὸ ὅτι ἡ προσπάθεια τῆς Ρουμανικῆς προπαγάνδας γιὰ ἔνταξη τῶν Σαρακατσαναίων στοὺς Ἀρμάνους οὐσιαστικὰ ἀποσκοποῦσε στοὺς Βλαχόφωνους Ἕλληνες γιὰ νὰ ἀποκλείσει τὴν ὕπαρξη νομαδικοῦ κτηνοτροφικοῦ βίου στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ μὴ ἀποδυναμωθοῦν ἔτσι οἱ διεκδικήσεις τῶν Ρουμάνων». Βλ. *Τὰ σαρακατσάνικα Χαιρετήματα,* 20 Ἰανουάριος - Φεβρ. 2006, 7.

72. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Συμβολὴ τῆς ρουμανικῆς ἐπιστήμης στὴν ὀρθὴ λύση τοῦ ζητήματος τῶν Βλάχων Ἑλλάδος», *Ἑλλοπία,* 65, 2003, 52-56. Ὁ ἴδιος, *Ρουμανικὴ ἐπιστήμη ὑπὲρ τῆς ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων καὶ ἐπισημάνσεις ἀποπειρῶν προπαγάνδας τῶν ἡμερῶν μας.* Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τοῦ Β΄ Ἱστορικοῦ Συνεδρίου Καλαμπάκας (10, 11 καὶ 12.5.2002). Ἐκδόσεις "Γένεσις". Καλαμπάκα 2005, 603-611.

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ 2005, 289-313. Ἀνακοίνωση σὲ Συνέδριο τῆς Πανελλήνιας Ὁμοσπονδίας Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων.

who amazes us with a conversation in a language which we can easily understand. After 2007, when I believe Romania will join the EU, there will be no more borders between Romanians and Aromanians, and we could meet our ancient relatives much more easily. Ironically, some problems could be raised for the sheep if they intend to do the same and put forward the slogan "sheep without frontiers".

Mircea Dediu

Bucuresti

Η ΓΕΝΕΣΗ ΤΩΝ ΡΩΜΑΝΙΚΩΝ ΛΑΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΚΩΝ. ΚΟΥΜΑ

Ρωμανικοὶ λαοὶ[1] ὀνομάζονται ὅσοι μετὰ τὴν ὑποταγή τους στοὺς Ρωμαίους ἀντὶ τῆς ἀρχικῆς γλώσσας τους, ἡ ὁποία κατὰ κανόνα δὲν εἶναι γραπτή, ἀρχίζουν νὰ ὁμιλοῦν τὴ λατινικὴ καὶ βαθμιαῖα νὰ τὴ γράφουν. Ἡ δὲ λατινογενὴς νέα γλώσσα σὲ πρῶτο στάδιο ἁπλῶς προεξάρχει. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου συνήθως ἀποβαίνει ἀποκλειστική.

Οἱ ρωμανικὲς γλῶσσες εἶναι ἑπτά: πορτογαλική, ἱσπανική, γαλλική, λαγκεδοκική, ραιτορωμανική, ἰταλική, ρουμανική. Ἡ πορτογαλικὴ καὶ ἡ γαλλικὴ ὁμιλοῦνται καὶ στὶς πρώην ἀποικίες τῆς Πορτογαλίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἡ δὲ ἱσπανικὴ καὶ στὴν Ἀμερική, ἀλλὰ οἱ χρῆστες τους εὔλογα δὲν λογίζονται ἀντίστοιχα Πορτογάλοι, Γάλλοι, Ἱσπανοί. Ἀκόμη καὶ οἱ γαλλόφωνοι τοῦ Κεμπέκ, τοῦ Βελγίου, δηλαδὴ οἱ Βαλλῶνοι, καὶ τῆς Ἑλβετίας ἀποκαλοῦνται Καναδοί, Βέλγοι, Ἑλβετοί, οἱ δὲ τελευταῖοι καὶ αὐτοαποκαλοῦνται.

Ἡ ρουμανικὴ ἀμφισβητεῖται γιὰ τὴ Μολδαβία, τῆς ὁποίας ἡ γλώσσα παρὰ τὴν πρόδηλη ρουμανικότητα θεωρεῖται ἀνεξάρτητη[2] καὶ διαφοροποιεῖται περισσότερο μὲ τὸ κυριλλικὸ ἀλφάβητο. Ἡ δὲ διάκριση μεταξὺ τῶν χρήστων τῶν δύο γλωσσῶν, Ρουμάνων καὶ Μολδαβῶν, ἔχει καὶ ἐθνολογικὲς διαστάσεις. Διότι οἱ δεύτεροι φέρονται σλαβικῆς καταγωγῆς, ὅπως καὶ οἱ Πρῶσσοι[3]. Ἐπίσης ἀπορρίπτεται ἡ ρουμανικότητα καὶ γιὰ τὰ ρωμανικὰ ἰδιώματα τῆς Βαλκανικῆς, ἰστριακό, μεγλενιτικὸ καὶ κουτσοβλαχικὸ (ἀρωμουνικό - ἀρμανικό), τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦν δευτερευόντως οἱ Ἰστριόβλαχοι, Μεγλενόβλαχοι καὶ Κουτσόβλαχοι (Ἀρωμοῦνοι - Ἀρμάνοι), πληθυσμοὶ αὐτόχθονες, βαλκανικοί[4]. Ἡ ρου-

---

1. Walter von Wartburg, *Les origines des peuples romans,* Paris 1941. Διεξοδικὴ ἀνάπτυξη τοῦ θέματος, συνάμα δὲ γενικὴ καὶ εἰδικὴ βιβλιογραφία, βλ. στὸ δίτομο σύγγραμμα τοῦ Ν. Κοντοσόπουλου, *Γλῶσσες καὶ διάλεκτοι τῆς Εὐρώπης.* Ἐκδόσεις Γρηγόρη, Ἀθήνα 1998.

2. Πρόκειται γιὰ νέα ρωμανικὴ γλώσσα κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ Γλωσσολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei R.S.R. [Bucuresti] 1960, 311. Βλ. καὶ Yvonne Duval, «L' histoire et la langue des "Moldaves"», *Bulletin européen,* n. 4, 77.

3. *Ἐπίτομον Λεξικὸν* Πάπυρος - Λαρούς, λ. Σλάβοι, 8342.

4. Πβ. E. Lozovan, «Romains et barbares sur le moyen - Danube», ἐν Fr. Althein, *Geschichte der Hunnen,* Berlin 1960, 231 σημ. 37. Βλ. καὶ L. Tamás, «Romains, Romans et Roumains dans la Dacie Trajane», *Archivum Europae Centro - Orientalis (AECO),* 2, 1936, 251. T.P. Vukanović, «Les Valaques

μανικὴ δὲν εἶναι βαλκανικὴ γλώσσα, ὅπως ἔντονα καὶ ρητὰ ἀποφαίνεται ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης E. Lozovan.[5] Εὔλογα ὁ Haikin τονίζει ὅτι ἡ Ρουμανία δὲν εἶναι χώρα βαλκανική[6]. Μετὰ πλήρη εἰκοσαετία ἐνδίδει στὴν ἄποψή του καὶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου N. Iorga, ποὺ ἐνωρίτερα μὲ δεκάδες δημοσιεύματα[7] συσκοτίζει τὸ θέμα καὶ λόγῳ τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἰδιότητας παραπλανᾶ καὶ ἐπιστήμονες γράφοντας γιὰ Ρουμάνους μέχρι Κρήτης, ἐπειδὴ καὶ στὴ μεγαλόνησο ἀπαντᾶ ἡ ἀνθρωπωνυμία Βλάχος! Συνέρχεται, ὅταν ἀμφισβητεῖται ἡ αὐτοχθονία καὶ ἡ ἐπιβίωση τῶν ἐκρωμαϊσμένων Δακῶν πέρα τοῦ Δουνάβεως[8]. Μὲ ἀκρίβεια ὁ Ioan Mitrea καθορίζει τὸν χῶρο ἐθνογενέσεως τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ. Εἶναι ἡ καρπαθιο-δουναβικὴ περιοχή, ἡ ὁποία συμπίπτει γενικὰ μὲ τὸ ἔδαφος τῆς ἀρχαίας Δακίας[9].

Ἐν τούτοις μετὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Φεβρουαριανὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1848, ἐνῶ ἀκόμη οἱ παραδουνάβιες ἡγεμονίες – μετέπειτα Ρουμανία – δὲν ἔχουν πλήρη κρατικὴ ἀνεξαρτησία καὶ ἑνότητα, πρὸς ἀντιπερισπασμὸ ἀρχικὰ τῶν ἐπαναστα-

---

ha-bitants autochtones des pays balkaniques», *L'Ethnographie,* 56, 1962, 11-49.

5. Πβ. Lozovan, «Onomastique roumaine et balkanique», VIe Congrès International de Sciences Onomastiques, München 1961, 225 σημ. 1.

6. J. Haikin, «România nu este o tară balkanică», *Buletinul Soc. Regale Române de Geografie,* 38, 1919, 232 κ.ἑ.

7. N. Iorga, *Histoire des Roumains de la Péninsule des Balkans (Albanie, Macédoine, Epire, Thessalie etc.),* Bucarest 1919, μολονότι κατὰ τὸ ἴδιο ἔτος, 1919, ὁ Haikin (βλ. ἀνωτ. σημ. 6) ἀποκλείει τὴ Ρουμανία ἀπὸ τὶς Βαλκανικὲς χῶρες, μεταγενέστερα δὲ ὁ Lozovan (βλ. ἀνωτ. σημ. 5) τὴ ρουμανικὴ γλώσσα ἀπὸ τὶς βαλκανικές, γνωρίζοντας κιόλας ὅτι μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν ρωμανικὰ ἰδιώματα, τῶν ὁποίων οἱ χρῆστες εἶναι αὐτόχθονες, Βαλκάνιοι, (βλ. ἀνωτ. σημ. 4). Ἐν τούτοις κυκλοφοροῦν ἀκόμη "ἐπαγγελματίες" διαδοτὲς τῶν ἀνακριβειῶν τοῦ Iorga, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸν P. Năsturel, μάλιστα ἐν ἐπιγνώσει. Πβ. *Les Aroumains,* INALCO, 1989, 75, ὅπου ὁμολογεῖ ὅτι τὸ ἐπίμαχο χωρίο τοῦ Κεκαυμένου περὶ καθόδου Βλάχων ἀπὸ Δούναβι, βασικὸ στοιχεῖο τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, εἶναι «à la vérité assez obscur». Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου», *Θεσσαλικὰ Χρονικά,* 11, 1976, 90-119. Id., «La révolte des Larisséens», *La Thessalie, Actes de la Table - Ronde* 21-24 Juillet 1975 - Lyon, Collection de la Maison de l' Orient Méditerranéen, Nº 6, Série Archéologique 5, Lyon - Paris 1979, 303-318. Τὰ συμπεράσματα τῆς ἀνακοινώσεως γι' αὐτοχθονία καὶ ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων Θεσσαλίας ἐπιδοκιμάζονται ἀπὸ τοὺς ὀργανωτὲς τοῦ Συνεδρίου, C. Wolters, V. Von Graeve, Br. Helly. Βλ. *Γλωσσολογία - Glossologia,* 5-6, 1986-1987, 155 σημ. 1.

8. Βλ. A. Domanovszky, «L' origine et la patrie première des Roumains», *AECO,* 4, nr. 4, 1938. Πβ. N. Iorga, *L'origine et la patrie première des Roumains (réponse à une agression),* Bucarest 1938, 3.

9. Πβ. *Carpica,* 9, 1977, 39: «L' ethnogenèse du peuple roumain a eu lieu dans la région carpato - danubienne, région qui coincide, en général, avec le territoire de l' ancienne Dacie». Ἔτσι δικαιώνεται καὶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Adrian Fochi, κατὰ τὸν ὁποῖο οἱ Ρουμάνοι οὔτε ἐθνολογικὰ οὔτε γεωγραφικὰ εἶναι κυριολεκτικὰ βαλκανικὸς λαός. Βλ. *Bulletin AIESEE (Association Internationale d' Etudes du Sud - Est Européen),* IX 1-2, 1971, 89.

τημένων ὑπηκόων, ποὺ διακηρύσσουν τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Τρανσυλβανίας ἀπὸ τὴν Αὐστρο-ουγγρικὴ αὐτοκρατορία καὶ τῆς Βεσσαραβίας ἀπὸ τὴν τσαρικὴ Ρωσία μὲ πιθανὲς καὶ ἐπίφοβες περιπλοκὲς στὶς σχέσεις μὲ τὶς δύο Ὑπερδυνάμεις, ἀναμειγνύονται στὴ Βαλκανική, ἀκριβέστερα δὲ στὴ Μακεδονία, ὅπου δῆθεν ὑπάρχουν Ρουμάνοι, ἀποκαλούμενοι ἀμέσως Μακεδο-Ρουμάνοι (!), ἐπιδίωξη ἐφικτὴ ἢ εὐχερέστερη, ἐφ' ὅσον ἀνήκουν στὴν ἐξουσία τοῦ Μεγάλου Ἀσθενοῦς, τῆς Τουρκίας, καὶ προωθοῦν ἐν συνεχείᾳ μία στρατηγικὴ «μὲ σαφεῖς σκοποὺς πολιτικο-διπλωματικοὺς καὶ οἰκονομικούς»[10].

Θέση στὶς ρωμανικὲς γλῶσσες διανοίγεται τελευταῖα καὶ γιὰ ἰδίωμα ἀπότοκο τῆς κατακτήσεως ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους βρεταννικοῦ τμήματος, τῆς Οὐαλλίας, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα, ὅπως καὶ Οὐαλλοί, ἀντιστοιχοῦν στὰ γνωστά μας Βλαχία - Βλάχοι, Βαλλωνία - Βαλλῶνοι, ποὺ σημαίνουν λατινοφωνία - λατινοφώνους καὶ ὄχι «ἐθνότητα ρωμαϊκή»[11]. Ἐτυμολογοῦνται δὲ ὅλα ἀπὸ τὸ ἐθνωνύμιο ἑνὸς κελτικοῦ φύλου, μνημονευομένου ἀπὸ μὲν τὸν Στράβωνα[12] ὡς Οὐόλκαι ἀπὸ δὲ τὸν Καίσαρα[13] καὶ τὸν Τίτο Λίβιο[14] ὡς Volcae. Πρόκειται γιὰ τὸν πρῶτο πληθυσμὸ χρήστη τῆς λατινικῆς, ποὺ ὑποπίπτει στὴν ἀντίληψη γερμανικῶν φύλων, ὥστε ἔκτοτε σὲ κάθε λατινόφωνο νὰ δίνουν τὸ ἴδιο ὄνομα, διαμορφούμενο φωνητικὰ ἀνάλογα μὲ τὸ γλωσσικὸ ὑπόστρωμα τοῦ τόπου παρουσίας τους. Μέσῳ δὲ τῶν Σλάβων ἐξελίσσεται στὸν τύπο Βλάχ κατὰ τὶς παραδουνάβιες προσεγγίσεις τους στὴ Δακία, ὅπου ἀπὸ Βυζαντινοὺς χρονογράφους ἐξελληνίζεται μὲ τὴν προσθήκη τῆς καταλήξεως -ος καὶ καταλήγει Βλάχος. Ἡ παρέμβαση Σλάβων περιορίζεται ἁπλῶς στὴ διάδοση τοῦ ὀνόματος, ποὺ δὲν εἶναι σλαβικό[15].

10. Μιχ. Ν. Ρωμανός, «Ἀπόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴ καὶ τὴ γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων», *Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη,* Ἀθήνα 1988, 513.

11. Βλ. W. Giese, «Walachen», *Buletinul Bibliotecii Române (BBR),* 8 (12) N.S., 1980-1981, 339-341. Πβ. V. Spinei, «La signification des ethnonymes des *Daces* et des *Gètes* dans les sources byzantines des Xe-XVe siècles», *Etudes Byzantines et Post - Byzantines (EBP-B),* 2, 1991, 116. Βλ. καὶ M. Budimir, «Vuk Karadžic´ et les études balkaniques», *AIESEE Bulletin* 11, 2, 1964, 10. N. Beldiceanu, «Românitatea balcanică la lumina documentației otomane», *Apoziția* 4 -5, 1976-1977, 73. J. - Fr. Gossiaux, «Un ethnicisme transnational. La résurgence de l' identité valaque dans les Balkans», *L' Europe entre cultures et nations.* Editions de la Maison des sciences de l' homme, Paris 1996, 192.

12. Στράβων, 4,1, 12.

13. Caes., *B.G.,* 6, 24, 1-3· 7, 64, 7, 4· 7, 64, 6· Id., *B.C.*, 1, 35, 4.

14. Liv., 21, 26, 6.

15. Σλαβικὴ προέλευση ὑποστηρίζουν καὶ Ἕλληνες. Βλ. *ΕΕΦΣΠΘ,* 5, 1940, 77-80, *Ἠπειρωτικὴ Ἑστία (ΗΕ),* 24, 1975, 586. Ἀπὸ τὴ λέξη φελλάχος παράγουν οἱ Sp. Papageorges, *Les Koutsovalaques,* Athènes 1908, 9 καὶ Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλλος, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι,* ἐν Ἀθήναις1939, 10 κ.ἑ., μολονότι γνωρίζει τὴν πλούσια γραμματεία γιὰ προέλευση ἀπὸ τὸ ὄνομα Volcae. Ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα ἐτυμολογεῖ ὁ Γιάννης Μωραλίδης, «Βλάχοι καὶ Μπουρτζόβλαχοι. (Τὸ ἔτυμο καὶ ἡ

Αὐτὸ τονίζει ἐτυμολογώντας το ἀπὸ τὸ ἐθνωνύμιο Volcae καὶ ὁ Κροάτης ρωμανιστής - βαλκανολόγος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Zagreb, Petar Skok[16]. Ὁ Σλάβος εἰδικὸς καταχωρίζει ἑρμηνεία σχεδὸν ὁμόθυμα ἀποδεκτὴ ἀπὸ τοὺς ὁμολόγους του Wartburg, Bonfante, Coppenolle, Armbruster κ.ἄ.[17], καθὼς καὶ Ἕλληνες διακεκριμένους ἐπιστήμονες, Καρολίδη[18], Γεωργακᾶ[19] κ.ἄ.

Ἡ περιγραφὴ τῆς πορείας τοῦ ὀνόματος Βλάχος καὶ εἰδικὰ ἡ ἀφετηρία πρὸς τὴν Ἑλλάδα εἶναι δημοσιοποιημένη σαφέστατα κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰώνα ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Κούμα: «Ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος τούτου ἔγινεν εἰς τοὺς Δάκας, ἔπειτα δὲ μετεδόθη καὶ εἰς τοὺς ἐντεῦθεν τοῦ Ἴστρου λαούς. Τοὺς ὠνόμαζον δὲ οὕτως, οἱ εἰς τὴν Τρανσυλβανίαν κατοικοῦντες Γερμανοί, ὡς ἔκρινεν ἀνὴρ φιλόλογος καὶ σοφὸς πρὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν, ὁ Ἰωάννης Leunclavius εἰς τὴν λατινιστὶ γραφεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ Πανδέκτην τῆς Τουρκικῆς ἱστορίας, συνεκδοθεῖσαν εἰς Παρισίους μετὰ τῆς τοῦ Χαλκοκονδύλου ἱστορίας τῶν Τουρκῶν σ. 429 τῆς βίβλου ταύτης.

Διὰ τὴν ρωμαΐζουσαν γλῶσσαν των τοὺς ὑπελάμβανον Ἰταλούς, τούτους δὲ οἱ μεσημβρινοὶ Γερμανοὶ ὠνόμαζον Βάλλους. Ἐπειδὴ ἡ Γερμανικὴ γλῶσσα μεταβάλλει τὸ (Γ) ἐπὶ πολλῶν κυρίων καὶ ἐθνικῶν ὀνομάτων εἰς (W ἢ B) οἷον Βιλίμερος - Γιλίμερος (Wilimer) ἀντὶ (Gilimer) Βίλελμος - Γουλιέλμος, Βέλφιος - Γουέλφιος. Οἱ εἰς τὴν Ἀγγλίαν μετοικήσαντες Γάλλοι ὠνομάσθησαν Βάλλοι (Walli), ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς λέγω, τοὺς Ἀγγλοσάξωνες καὶ ἡ χώρα των Βαλία (Wallia καὶ ἀγγλιστὶ Wallis) κ.τ.λ. καὶ σήμερον τὴν Ἰταλικὴν γλῶσσαν ὀνομάζουσι οἱ Γερμανοὶ Βαλλικὴν (Wallische). Ἐκ τοῦ Βάλλους, λοιπόν, ἔγινε κατὰ μὲν τὴν προφορὰν τῶν Γερμανῶν Βὰλχ ἢ Βαλὰχ (Walch, Walach), κατὰ δὲ τῶν Σλάβων Βλὰχ (Wlachi) καὶ ἐκ τούτου προέκυψε Βλάχος»[20].

Ὁ Κούμας μὲ δεοντολογία ἐπιστημονική, ἡ ὁποία σπανίζει καὶ στὶς ἡμέρες μας, ὄχι μόνον μνημονεύει τὴν πηγὴ ἀντλήσεως τῶν πληροφοριῶν του, ἀλλὰ καὶ

ἑλληνικότητα τῶν ὀνομάτων)», *Λαὸς* (Βεροίας), 1.11.1992, 7 κ.ἑ. Id.. «Ἡ ἑλληνικότης τῶν Φυλάκων - Βλάχων», *Δαυλός*, 134, 1993, 7781 κ.ἑ. Id., «Βλάχος. (Τὸ ἔτυμο καὶ ἡ σημασία τοῦ ὀνόματος», *Οἱ Καιροὶ* (Βεροίας), 21.10.1994, 1-2 καὶ 5, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

16. *Dictionnaire étymologique de la langue croate ou serbe,* Zagreb 1973.

17. *Orbis,* 7, 1958, 265 σημ. 1, *Revue des Etudes Roumaines (RER),* 7-8, 1961, 251, A. Armbruster, *La romanité des Roumains,* Editura Academiei RSR, [Bucarest], 1977, 19 κ.ἑ.

18. Π. Καρολίδης, *Σύγχρονος Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς.* 4. Ἀθῆναι 1924, 296-297.

19. Δ. Ἰ. Γεωργακᾶς, *Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Σαρακατσαναίων καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν,* Ἀθῆναι 1949, 86.

20. Κ. Κούμας, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων,* ΙΒ΄, Βιέννη 1832, 522.

δὲν φείδεται φιλοφρονήσεων γιὰ τὸν ἐπιφανῆ συγγραφέα, τὸν Γερμανὸ Leunclavius[21].

Ἐξ ἄλλου ὁ Κούμας περιγράφει τὴν ἐξάπλωση τῶν Ρωμαίων ἀπὸ τὴ Δύση ἕως τὴν Ἀνατολή, τὸν τρόπο διαδόσεως τῆς λατινικῆς γλώσσας, ἀλλοῦ πλήρως καὶ ἀλλοῦ μερικῶς, μὲ συνέπεια τὴ γένεση λατινογλώσσων λαῶν, ρωμανικῶν, οἱ ὁποῖοι συνακόλουθα ἀποκαλοῦνται Βλάχοι: «Οἱ Ρωμαῖοι εἰς ὀκτὼ περίπου ἑκατονταετηρίδας ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας ἕως τοῦ Εὐφράτου, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἄλβιος ἕως τῶν ἐρήμων τῆς Ἀφρικῆς καθυποτάξαντες τὰ ἔθνη, καὶ ἀναμίξαντές τα διὰ τῶν ἀποικιῶν των, εἰσήγαγον κατὰ φυσικὸν λόγον εἰς αὐτὰ καὶ τὴν γλῶσσαν των. Ἡ Ἰλλυρία ἀποκατεστάθη ἐπαρχία [Ρωμαϊκὴ] τὸ 219 π.Χ., ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἤπειρος τὸ 167 π.Χ. καὶ ἡ Ἑλλὰς τὸ 146 π.Χ. Ἐπὶ αἰῶνας ἔγεμεν ἀπὸ στρατεύματα Ρωμαϊκά, Ἐπάρχους καὶ ἄρχοντας Ρωμαίους. Ἀποτέλεσμα ταύτης τῆς μακροχρονίου ἐπιμιξίας ἦτο, ὅτι Μακεδόνες, Θετταλοί, Ἕλληνες ἔμαθαν τὴν γλῶσσαν τῶν νικητῶν των, καὶ πολλοὶ ἔχασαν τὴν ἰδικήν των. Εἰς μόνον τὰς μεγάλας πόλεις ἀντεῖχεν ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ τὰ βουνὰ τῆς Ἰλλυρίας ἀπέκρουσαν τὴν ἀλλόφυλον. Οἱ κάτοικοι χωρίων καὶ κοιλάδων ἀνέμιξαν τὰς ἐγχωρίους γλώσσας των μὲ τὴν Ρωμαϊκὴν καὶ οὕτω κατεσκεύασαν ἀνάμικτόν τι παραμόρφωμα διαλέκτου, σῳζόμενον εἰσέτι εἰς πολλὰ μέρη τῆς Μακεδονίας, Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Ἑλλάδος. Ὅλοι οὗτοι οἱ λαοὶ ὀνομάζονται μὲ κοινὸν ὄνομα Βλάχοι»[22].

Ταυτόχρονα ὁ Κούμας σπεύδει στὴν ἐπισήμανση τῆς διγλωσσίας τῶν Βλάχων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου: «Δὲν εἶναι Βλάχος, ἐὰν ἐξαιρέσῃ κανεὶς γυναῖκας τινας, ὅστις δὲν ὁμιλεῖ τὴν γραικικήν»[23]. Τὸ φαινόμενο τῆς διγλωσσίας παρατηροῦν ἀργότερα οἱ Cousinéry, Brătianu, Gyóni κ.ἄ. Ὁ πρῶτος περιοδεύοντας τὴν Πελοπόννησο γράφει γιὰ Βλάχους, ἐμπόρους καὶ κτηνοτρόφους, τοῦ Ἄργους: «on m' assura… qu' ils parlaient à peu près le langage des Valaques de la Macédoine et en même temps la langue grecque»[24]. Ὁ δεύτερος, Ρουμάνος ἀκαδη-

21. Ἐσφαλμένα ὁ Aurel Decei, *RER,* 1, 1953, 137, νομίζει ὅτι πρῶτος κοινωνεῖ τοῦ συγγράμματος τοῦ Hans Löwenklau - Leunclavius ὁ Ρουμάνος (!) καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Α. Xenopol. Προηγεῖται κατὰ πολὺ ὁ Κούμας. Ὡς πρὸς τὰ πρωτεῖα τοῦ Νικήτα Χωνιάτη στὴν ἑρμηνεία τοῦ ὅρου βλ. Τηλ. Κατσουγιάννης, *Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν,* Α΄, Θεσσαλονίκη 1964, 17. Καὶ St. Brezeanu, «"Mésiens" chez Nikétas Choniate. Terminologie archaïsante et réalité ethnique médiévale», *EBP-B,* 2, 1991, 105-114.
22. Κούμας, *ἔ.ἀ.,* 522.
23. *Αὐτ.*
24. E. M. Cousinéry, *Voyages en Macédoine.* I. Paris 1839, 18.

μαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, ἀναγνωρίζει: «La Macédoine et une grande partie des régions méridionales de la péninsule étaient latinisées ou tout au moins bilingues, le latin y étant parlé et écrit non moins fréquemment que le grec»[25]. Ὁ τρίτος, Οὔγγρος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουδαπέστης, διαπιστώνει διαχρονικότητα τῆς διγλωσσίας: «tout porte à croire que les Vlaques doivent avoir été bilingues pendant toute leur histoire». Διατείνεται δὲ ὅτι οἱ κτηνοτρόφοι Βλάχοι τὴν ὀφείλουν στὶς ἐποχικὲς μετακινήσεις τους[26].

Ὁ Κούμας δὲν ἀρκεῖται στὴ σχηματικὴ σκιαγράφηση τῆς γενέσεως τῶν ρωμανικῶν λαῶν. Ἐπιπρόσθετα ἐπισημαίνει ἁπλᾶ, λιτὰ καὶ σοφὰ τὴν ἔκταση τοῦ χώρου, στὸν ὁποῖο εἶναι ἁπλωμένοι οἱ Βλάχοι, καὶ πρὸ πάντων τὴν ἑλληνικότητά τους: «Διασκορπισμένοι εἰς διάφορα χωρία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀρεινὰ ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ἕως τῆς Πελοποννήσου εἶναι οἱ λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες ὄντες καὶ Θεσσαλοὶ καὶ Ἕλληνες τὸ γένος»[27]. Προβαίνει δὲ καὶ σὲ καίρια παρατήρηση, μὲ τὴν ὁποία ἐπιβεβαιώνεται ἡ ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων: «Ἐν γένει οἱ Βλάχοι συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὔτε ἐκεῖνοι, οὔτε οὗτοι καμμίαν ἐθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς καὶ τῷ ὄντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδος τέκνα, καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι»[28].

Μὲ τὸν Κούμα στοιχοῦνται μεταγενέστεροι γρηγοροῦντες Ἕλληνες. Σαφῆ δήλωση τῆς ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων καὶ συνάμα κατεπείγουσα ἐνημέρωση Ρουμάνων, Ἑλλήνων καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπευθύνει μὲ βιβλίο του, ποὺ ἐκδίδει τὸ 1878 στὸ Βουκουρέστι, ὁ γενναῖος Μετσοβίτης Τρ. Μπάρτας, μετὰ τὴν ἔναρξη ἐφαρμογῆς ἀπὸ τοὺς πρώτους τακτικῆς παιδομαζώματος[29] στὴν

25. G. I. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain,* Bucarest 1942, 67.

26. Πβ. *Byzantinoslavica*, 12, 1951, 41-42.

27. Κούμας, *ἔ.ἀ.,* 521. Βλ. καὶ Σαράντος Καργάκος, «Πῶς θὰ προλάβουμε τὸ Κουτσοβλαχικό», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος,* 3.3.1994, 90α.

28. Κούμας, *ἔ.ἀ.* Σφάλλονται ὅσοι ἀκόμη ὁμιλοῦν ἢ γράφουν γιὰ ἔχθρες καὶ δολοφονίες τῶν μὲν κατὰ τῶν δὲ ἐξ ἀφορμῆς τῆς ραββινικῆς εἰκασίας. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλας καὶ ἡ φθιωτικὴ Βλαχία», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Φθιωτικῶν Ἐρευνῶν,* Λαμία 1993, 147-160. Ἡ ρουμανικὴ προπαγανδιστικὴ παραφιλολογία ἐκλαμβάνει τὴν εἰκασία, ὅπως σημειώνει ὁ Κεραμόπουλλος, *ἔ.ἀ.,* 102 σημ., σὰν «ἐπιχείρημα, ὅτι οἱ Βλάχοι δὲν εἶναι Ἕλληνες! ἀλλ' ἡ δύναμις τῆς μαρτυρίας τῆς πλακὸς ταύτης τοῦ Μωϋσέως ἔχει μεῖζον βεληνεκές: οἱ βλάχοι πρέπει νὰ ἦσαν Ἑβραῖοι! ἀφ' οὗ μάλιστα εἶχον και ἑβραϊκὰ ὀνόματα (Θωμᾶς, Ἰωάννης, Μιχαήλ, Μαρία, Μαγδαληνὴ κ.λπ.)! Ἐκεῖσε ὁδηγεῖ ἡ τοιαύτη ληστολογία ἡ μὴ μελετῶσα τὰ περιστατικὰ τῆς ἐκδικήσεως τῶν λῃστῶν».

29. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων - Ἀρωμούνων», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο (ΗΗ)* 1986, 329 κ.ἑ.

Πίνδο καὶ ἀφελληνισμοῦ τῶν Βλάχων. Εὔγλωττο εἶναι τὸ χωρίο, ποὺ ἀφορᾶ στὴν καταγωγὴ τῶν Βλάχων: «Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς διδάσκων ἐν ταῖς κατοικουμέναις *ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, Ἑλλήνων τὴν φυλὴν Βλάχων,* ὡς εἴπομεν τῆς Ἑλλάδος, παρώτρυνε πατρικῶς τοὺς κατοίκους…»[30].

Τὸ ἑπόμενο ἔτος, 1879, ὁ Θωμᾶς Πασχίδης, ποὺ ἄοκνα ἐργάζεται γιὰ τὴν ἐποικοδομητικὴ συνεργασία τῶν δύο χωρῶν, Ρουμανίας - Ἑλλάδος, σπεύδει στὴ διατύπωση τῆς διαπιστώσεώς του γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τῶν Βλαχοφώνων, σύμφωνης μὲ ἐκείνη τοῦ Κούμα: «Διαβιοῦσι δὲ μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἄνευ οὐδεμιᾶς πιέσεως, ἀλλὰ μετ' εὐχαριστήσεως καὶ ὑπὸ σπουδαίων λόγων ὠθούμενοι καλλιεργοῦσι τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, κοινὰ τὰ συμφέροντα, κοινὰ τὰ παθήματα τοῖς Ἕλλησι μέχρι τοῦδε θεωρήσαντες»[31].

Ὁ Χρηστοβασίλης γράφοντας κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα διαπιστώνει ὅσα ἀναφέρει ὁ Κούμας, ἑλληνικότητα καὶ διγλωσσία: «οὗτοι [οἱ Βλάχοι] ἔχουσι φρόνημα ἑλληνικώτατον καὶ ὁμιλοῦσιν, ὡς μητρικήν, καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, εἰς ἣν ἐκκλησιάζονται, ἐκπαιδεύονται, ἀναπτύσσονται καὶ ἐμπορεύονται, μηδόλως διαφέροντες τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰ ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ αἰσθήματα, τοὺς πόθους καὶ τὰς πολιτικὰς ἰδέας, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα, δὲν εἶναι ἄλλο ἢ Ἕλληνες γνήσιοι, ἀποδεχθέντες τὴν λατινικὴν γλῶσσαν ἐν καιρῷ τῆς Ρωμαιοκρατίας, ὡς ἀπεδέχθησαν ταύτην ἑκατομμύρια ὅλα Γαλατῶν, Κελτῶν, Ἰβήρων κ.λπ.»[32].

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου, ὅταν παρατηρεῖται ἀναζωπύρηση τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, ἡ ὁποία ἀποσκοπεῖ στὴν κάλυψη τοῦ ρουμανικοῦ πληθυσμικοῦ ἐλλείμματος στὴν παραχωρημένη στὴ Ρουμανία λόγῳ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος[33] Δοβρουτσὰ[34] μὲ μετανάστευση "ρουμανισάντων", δελεασμέ-

30. Τρ. Μπάρτας, *Περὶ ἐποίκων Ρωμαίων ἐν Ἑλλάδι.* Ἐν Βουκουρεστίῳ 1878, 10. Καὶ προγενέστερος τοῦ Κούμα συμπατριώτης τοῦ Μπάρτα, ὁ Ν. Τζαρτζούλης ὑπεστήριξε ὅτι οἱ Βλάχοι, συμπατριῶτες του, «ἦταν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων», ὅπως ἐπισημαίνει ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀθ. Ε. Καραθανάσης, *Ἡ τρίσημη ἑνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, Ἀρχαιότητα - Βυζάντιο - Νέος Ἑλληνισμός,* Θεσσαλονίκη 1991, 28. Βλ. Μιχ. Γ. Τρίτος, *Νικόλαος Τζαρτζούλης, ὁ Μεγάλος Μετσοβίτης Διδάσκαλος τοῦ Γένους,* Ἰωάννινα 1983. Id., *Ἡ Πατριαρχικὴ Ἐξαρχία Μετσόβου (1659-1924),* Ἰωάννινα 1991, 110.

31. Θ. Α. Πασχίδης, *Οἱ Πελασγοὶ ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ σὺν παραρτήματι περὶ Βλάχων καὶ Βουλγάρων,* Ἀθῆναι 1879, 24.

32. Χρ. Χρηστοβασίλης, *Ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Ἠπείρῳ καὶ τὰ δίκαια αὐτοῦ,* Ἀθήνησι 1902, 3.

33. Πβ. Brătianu, *ἔ.ἀ.,* 212: «Le territoire qui fut annexé à la Roumanie par le traité de Bucarest […] constituait en quelque sorte l' équivalent des populations aroumaines abandonnées aux états balkaniques»!

34. Βλ. T. Hagi - Gogu, «Emigrarea si colonizarea», *Peninsula Balcanică (PB),* 10, 1925, 233-234. St. T.

νων ἀπὸ ὑποσχέσεις ἐγκαταστάσεως σὲ παράδεισο ἐπίγειο, ποὺ ἀποδεικνύεται τόπος ἐξορίας καὶ δοκιμασίας, δημοσιεύεται ἄρθρο, τὸ ὁποῖο ἀπηχεῖ τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν τοῦ Κούμα. Εἶναι δὲ κείμενο Θεσσαλοῦ μὲ λαμπρὲς σπουδὲς στὸ Παρίσι καὶ θαυμαστὴ γλωσσομάθεια, τοῦ Χρ. Καλοκαιρινοῦ[35], ποὺ ἔχει, ὅπως καὶ ὁ Κούμας, καὶ ἰδίαν ἀντίληψη τῶν βλαχοφώνων. Μεταξὺ ἄλλων γράφει: «οἱ διατηρήσαντες τὸ γλωσσικὸν αὐτὸ ρωμαϊκὸν ἰδίωμα, εἶνε οἱ λεγόμενοι Κουτσόβλαχοι. Οὗτοι πλὴν τῆς γλώσσης, κατὰ τὰ λοιπὰ εἶνε γνήσιοι Ἕλληνες, ἔχουσιν ἀκμαῖον τὸ ἑλληνικὸν αἴσθημα, ἀλώβητα τὰ πάτρια, τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἑλληνικὴν συνείδησιν ἀνεπηρέαστον, τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν ἀκραιφνῆ πρὸς τὴν κλασσικὴν Ἑλλάδα… Φέρουσιν ἅπαντα τὰ φυλετικὰ ἰδιώματα τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτηρισμοῦ, τῆς ἰδιοφυΐας καὶ τῆς ἐλευθεριότητος μετὰ τῆς πρὸς τὴν ἐμπορίαν κλίσεως καὶ μετὰ τῆς πρὸς τὴν γενέτειραν πατρίδα διαπύρου ἀφοσιώσεως…»[36].

Μεταπολεμικά, κατὰ τὴν καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου, «Στὸν χῶρο τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας… τὴ θέση αὐτή, ποὺ διατύπωσε πρῶτος ὁ *Κων. Κούμας,* Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τ. 12, Βιέννη 1832,σ. 520-521, ὑποστηρίζει σθεναρὰ κι ὁ *Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος,* Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1974, β΄ ἔκδ. σ. 35 κ.ἑξ. καὶ ἐπαναβεβαιώνει μὲ σοβαρὰ ἐπιχειρήματα ὁ *Λαζάρου,* Ἡ Ἀρωμουνική, ὅ.π. σ. 91-114 καὶ ἡ *Μαρία Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου,* Συμβολὴ στὴν ἔρευνα γιὰ τὴν ἐθνολογικὴ κατάσταση τῆς Μακεδονίας πρὶν ἀπὸ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, *Δωδώνη,* τεῦχ. Α΄, τ. 20 (1991), σ. 351».[37]

Ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀπ. Βακαλόπουλος ἐπανέρχεται μετὰ δεκαετία περίπου, τὸ 1983, μὲ περιεκτικὸ ἄρθρο ἐπιγραφόμενο «Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας», καὶ τονίζει ὅτι ἡ μακραίωνη ρωμαιοκρατία «δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ μὴ ἐπηρεάσει τοὺς κατοίκους τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας» ἐπικαλούμενος τὸν Κούμα: «τὴν ἄποψη τοῦ ἐκλατινισμοῦ τῶν ἐντόπιων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τὴ διατύπωσε πρὶν ἀπὸ 150 χρόνια κιόλας ὁ πρῶτος Νεοέλληνας ἱστορικός, ὁ Κωνστ. Κού-

Hagi - Gogu, *Emigrarea Aromânilor si colonizarea Cadrilaterului,* Bucuresti 1927. C. Evelpidi, *Les Etats balcaniques,* [Paris] 1930, 57 σημ. 2. V. Th. Musi, *Un deceniu de colonizare în Dobrogea-noua 1925-1935,* Bucuresti 1935. Κεραμόπουλλος, *ἔ.ἀ.,* 26 σ. 2.

35. Βλ. Φ. Ν. Βογιατζῆς, «Ὁ παλιὸς ἱστορικὸς τῆς Καρδίτσας Χρίστος Γ. Καλοκαιρινὸς (1855-1944/5)», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Μελετῶν Καρδίτσας,* Ἀθήνα 1991, 146-156.

36. Πβ. *Θεσσαλικὴ Φωνὴ* (Καρδίτσας), 1309, 28.4.1928.

37. Πβ. Ἐ. Ἰ. Νικολαΐδου, *Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων καὶ στὰ βλαχόφωνα χωριὰ τῆς Πίνδου,* τ. Α΄ (μέσα 19ου αἰ. - 1900), Ἰωάννινα 1995, 22 καὶ σ. 1.

μας (1777-1836) μὲ πολὺ ἁπλοὺς καὶ πειστικοὺς συλλογισμούς, ἀλλὰ τὸ ἔργο του δὲν μελετήθηκε ἔκτοτε συστηματικὰ καὶ οἱ παρατηρήσεις του πέρασαν ἀπαρατήρητες καὶ ἀνεκμετάλλευτες»[38].

Στὸ ἴδιο κείμενο ὁ Ἀπ. Βακαλόπουλος πρὸς ἐπίρρωση τῆς θέσεως τοῦ Κούμα προσφεύγει καὶ στὴ μαρτυρία τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου Ἰωάννου Λυδοῦ, κατὰ τὸν ὁποῖο στὴν Εὐρώπη, ὅπως ὀνομάζεται τότε ἡ Βαλκανική, οἱ Ἕλληνες ὑπερτεροῦν ἀριθμητικὰ καὶ ὁμιλοῦν τὴ γλώσσα τῶν Ἰταλῶν[39], δηλαδὴ ἀποκαλύπτει Βλάχους (= λατινοφώνους) ἑλληνικῆς καταγωγῆς: «Τὴν ἀπόδειξη μᾶς τὴ δίνει ὁ σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἰωάννης Λυδὸς στὸ *Περὶ ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας* ἔργο του, ὅπου γράφει ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἂν καὶ οἱ περισσότεροι ἦσαν Ἕλληνες, μιλοῦσαν τὰ λατινικά, *πρὸ πάντων οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι,* ἦταν δηλαδὴ λατινόφωνοι ἢ καὶ δίγλωσσοι»[40].

Ἀνάλογη ἀξιολόγηση τῆς μαρτυρίας τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου κάνει ἐπίσης ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Κων. Βαβοῦσκος[41], ὅπως καὶ ξένοι πανεπιστημιακοί, Lozovan[42], Dubuisson[43], Poghirc[44] κ.ἄ.

Ὡστόσο ἡ ἄποψη τοῦ τρίτου ἐνέχει μεγαλύτερη σπουδαιότητα, ἐπειδὴ μὲ τὴ

38. Πβ. *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὸ 1912,* Ἐπόπτης - συντονιστὴς Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος, Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀρ. 63, Θεσσαλονίκη 1983, 48-49.

39. Ἰωάννης Λυδός, *Περὶ τῶν ἀρχῶν…*,261, 68 (Bonn): «Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα μὲν τὰ ὁπωσοῦν πραττόμενα παρὰ τοῖς ἐπάρχοις, τάχα δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς τῶν Ἰταλῶν ἐκφωνεῖσθαι ῥήμασιν… τὰ δὲ περὶ τὴν Εὐρώπην πραττόμενα πάντα τὴν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας, *καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ,* καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας».

40. Βακαλόπουλος, *ἔ.ἀ.,* 49.

41. Κ. Βαβοῦσκος, «Τινὰ εἰσέτι περὶ τῶν βλαχοφώνων», *Τιμητικὸς τόμος Κ. Ν. Τριανταφύλλου,* Πάτραι 1990, 73.

42. Πβ. *RER,* 5-6, 1960, 223: «… bien que les habitants (sc. de l' Europe) fussent des Grecs ils parlaient tous le latin».

43. Βλ. M. Dubuisson, «Problèmes du bilinguisme romain», *Les Etudes Classiques (LEC)*, 49, 1981, 38.

44. Πβ. C. Poghirc, «Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans», *Les Aroumains,* INALCO, 1989, 33-34: «… les gens habitant "L' Europe" (c' est - à - dire, la péninsule balkanique), quoiqu' étant en majorité des Grecs, parlaient la langue des Italiques, surtout ceux qui s' occupaient des affaires publiques».

45. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Cicerone Poghirc, Philologica et Linguistica», *Πλάτων,* 37, 1985, 165.

46. Βλ. καὶ *Ἑστία,* 15.1.1970, μὲ τίτλο: «Ἑλληνικὴ διάλεκτος ἡ ἀρχαία μακεδονική. Ἀδιάσειστοι ἀποδείξεις», *Μακεδονικὴ Ζωή,* 45, 1970, 15: «Ἡ ἑλληνικότης τῆς γλώσσης τῶν ἀρχαίων Μακεδό-

διδακτορικὴ διατριβή του[45] ἀποδεικνύει καὶ τὴν ἑλληνικότητα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς, συνακόλουθα δὲ καὶ τῶν χρήστων της ἀρχαίων Μακεδόνων[46]. Μὲ ἄλλα λόγια ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς δέχεται ἑλληνικὸ γλωσσικὸ καὶ φυλετικὸ ὑπόστρωμα τοῦ μακεδονικοῦ χώρου καὶ ὄχι μόνον. Πράγματι, κατὰ τὴν ἀμφισβήτηση τῆς ἑλληνικότητας τῶν Εὐρυτάνων καὶ γενικὰ Αἰτωλῶν - Ἀκαρνάνων λόγῳ παρερμηνείας χωρίου τοῦ Θουκυδίδη[47], προβαίνει στὴν ὀρθὴ ἑρμηνεία καὶ ἀναγνωρίζει ὅτι ὅλοι εἶναι Ἕλληνες. Τοῦτο ἄλλως τε προκύπτει καὶ ἀπὸ πολλὲς ἀρχαῖες πηγές, φιλολογικές, Πολύβιο[48], Τίτο Λίβιο[49] κ.ἄ., καὶ ἀρχαιολογικές, ὅπως ἡ πολυσήμαντη ἐπιγραφὴ τοῦ Θυρρείου Ἀκαρνανίας[50]. Κατ' ἀκολουθίαν αἴρονται καὶ οἱ ἐπιφυλάξεις ἐκείνων, ποὺ δὲν ἦσαν πρόθυμοι νὰ δεχθοῦν ἐκλατίνιση Ἑλλήνων μὲ τὸ ἐνδεχόμενο ξενικοῦ ὑποστρώματος προβάλλοντας τὸ "ἀξίωμα" τῆς δῆθεν μὴ ὑποχωρήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας[51] πρὸ τῆς κατώτερης λατινικῆς, ἂν καὶ ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται ἤδη ἀπὸ τὸ 1937 χάρη στὸν Lot[52] καὶ δὲν γίνεται πλέον δεκτό, ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Ἄρης Πουλιανός: «Οἱ συνθῆκες τοὺς ἐπέβαλαν ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἑλληνικά, νὰ ξέρουν καὶ λατινικά, τὴν ἐπίσημη γλώσσα τοῦ κράτους. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲν πρέπει κατηγορηματικὰ νὰ διαβεβαιώνει κανεὶς ὅτι πουθενὰ καὶ ποτὲ ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα δὲν ὑποχώρησε μπροστὰ στὴ λατινική…»[53].

Ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἀλήθειας ἀπὸ τὸν Poghirc στὸ ἐπίμαχο ἐπὶ πολὺ θουκυδίδειο χωρίο ἐνισχύεται ἐνωρὶς καὶ ἀπὸ τὴν καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου

νων. Ἐπιστημονικὴ μαρτυρία διαπρεποῦς Ρουμάνου καθηγητοῦ». Ἐπίσης Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος,* 5.3.1991, 85-86, *Θεσσαλικὸν Μέλλον,* 30.11.1992, 1, *Ἐπιστημονικὴ καὶ Τεχνολογικὴ Ἐπιθεώρηση,* 4, 1992-1993, 10-11, *Δελτίο Ἱδρύματος Κορινθιακῶν Μελετῶν,* 12, 1993, 33-36. Id., «Τὸ ὄνομα», *Ἡ Γλώσσα μας,* 53, 1995, 8.

47. Βλ. *Δελτίον Ρουμανικῆς Βιβλιογραφίας (ΔΡΒ),* ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη, 1, 1971, 5-8, ὅπου μετάφραση τοῦ ἄρθρου τοῦ Poghirc ἀπὸ τὴν ἐκλεκτὴ Φιλόλογο Μαρία Γ. Παπαγεωργίου.

48. Πβ. Πολύβ., IX, 38, 5: «ἄξιόν γε τοιούτων ἀνδρῶν νῦν ἀπογόνους ὑπάρχοντας [ἐνν. Λακεδαιμονίους] κἄπειτα νῦν συμμαχίαν ποιησαμένους τοῖς βαρβάροις [Ρωμαίοις], στρατεύειν μετ' ἐκείνων καὶ πολεμεῖν Ἠπειρώταις, Ἀχαιοῖς, Ἀκαρνᾶσι, Βοιωτοῖς, Θετταλοῖς, σχεδὸν πᾶσι τοῖς Ἕλλησι…».

49. Liv., XXXI, 29: «Aetolos, Acarnanas, Macedonas ejusdem linguae homines».

50. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης (212 π.Χ.)», *ΗΗ* 1989, 223-242. Ἀνάτ. Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα καὶ *Πρακτικὰ Α΄ Ἀρχαιολογικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Συνεδρίου Αἰτωλοακαρνανίας,* Ἀγρίνιο, 21-22-23 Ὀκτωβρίου 1988, Ἔκδοση [Ἀθήνα] 1991, 76-92.

51. Βλ. *Studii si Cercetări Lingvistice (SCL),* 1963, 417.

52. F. Lot, *Les invasions barbares et le peuplement de l' Europe,* I, Paris 1937, 224.

53. Ἀ. Πουλιανός, «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», *Σύγχρονα Θέματα,* 1963, 289.

Βελιγραδίου Papazoglou. Παρουσιάζοντας βιβλίο τοῦ Hammond ἐπαυξάνει τὴν τεκμηρίωση τῆς ἑλληνικότητας Ἠπειρωτῶν καὶ Μακεδόνων[54]. Ἀνασκευάζει ἰσχυρισμοὺς θιασωτῶν τῆς πανιλλυρικῆς θεωρίας[55]. Ἀνατρέπει ἀνεδαφικὲς διεκδικήσεις τῶν Σκυπιτάρων - Ἀλβανῶν[56]. Διαλύει εἰκοτολογίες ἐρασιτεχνῶν[57]. Προσδιορίζει τὶς δέουσες διαστάσεις τοῦ ἰλλυρικοῦ χώρου, τὶς ὁποῖες σχεδὸν ταυτόχρονα καταγράφουν οἱ M. Garasanin[58], L. Braccesi[59] κ.ἄ.[60] στὴ γραμμὴ διαχωρισμοῦ τοῦ Ἠπειρωτικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ Ἰλλυρισμοῦ, τὸν Γενυσό - Γενοῦσο - Σκούμπη ποταμό - Ἐγνατία ὁδό, ὅπως ἀποσαφηνίζει ὁ Στράβων[61].

Ἀκριβῶς στὸν βορειοηπειρωτικὸ χῶρο γίνεται ἀπὸ Ἕλληνες χρήση τῆς λατινικῆς γλώσσας πρὸ τῆς ρωμαιοκρατίας, τὸ 229 π.Χ., ἐξ αἰτίας τῆς ἀνάγκης στρατιωτικῆς συμπράξεως μὲ τοὺς Ρωμαίους[62] πρὸς ἀπόκρουση Ἰλλυριῶν, σύμφωνα μὲ συμπέρασμα τοῦ Poghirc: «Dès leur première intervention sur le bord de l' Adriatique les Romains imposèrent aux cités grecques de participer à leur côté contre les Illyriens, ce qui exigeait une coordination des troupes et un contact linguistique régulier»[63].

Ἐξ ἄλλου ὁ Poghirc, κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸν πανεπιστημιακὸ διδάσκαλό του H. Mihăescu[64], ἀναγνωρίζει στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο, ὅπου οἱ Ρωμαῖοι ἱδρύουν

54. F. Papazoglou, «Quelques problèmes de l' histoire épirote – A propos de livre "Epirus" de N.G.L. Hammond –», *Ziva Antika (ZA),* 20, 1970, 116-117.

55. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός,* Ἐπιτροπὴ Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, Ἀθήνα 1988, 9 κ.ἑ.

56. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀλβανοί, Ἀρβανίτες - Βορειοηπειρῶτες», *Παρνασσός,* 34, 1992, 401-424.

57. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Προσωπογραφία Ἀρβανιτῶν», *Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν (ΕΕΒΜ),* Α΄, 1988, 647 σημ.

58. Βλ. *Sources archéologiques de la civilisation européenne, Actes du Colloque International* organisé par le Secrétariat général de l' AIESEE. Bucarest 1970, 291.

59. L. Braccesi, *Grecità adriatica,* Bologna 1971. Στὸ τέλος κατατοπιστικὸς χάρτης.

60. A. Antinorio, *Storie elleniche arcaiche,* Rapallo 1980, 214, κατάλληλος χάρτης. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἰλλυρία», *Ἐγκυκλοπαίδεια Παπύρου - Λαροὺς - Μπριτάννικα,* 1988.

61. Στράβων, Ζ΄, 4, 323. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βόρειος Ἤπειρος, Ἱστορία - Πολιτισμός», *ΗΗ* 1990, 6 καὶ σημ. 11, 12. Ἀνάτ. μὲ πρόλογο, χάρτη καὶ εὑρετήρια Ἑταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα.

62. Γιὰ τὴν παρουσία τῶν Ρωμαίων στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, Ἰονίου καὶ Βορείου Ἠπείρου βλ. Πολύβ., 11, 19, 5-6. Ἰ. Τουλουμάκος, «Ἡ ἐπέμβαση τῶν Ρωμαίων καὶ ἡ ἵδρυση τοῦ ρωμαϊκοῦ προτεκτοράτου στὴν Ἰλλυρία (229/8 π.Χ.)», *Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (ΙΕΕ),* Ἐκδ. Ἀθηνῶν, 4, 416 κ.ἑ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Αἴτια καὶ ἀφορμὲς τῆς κηρύξεως τοῦ β΄ Μακεδονικοῦ πολέμου», *ΙΕΕ,* 5, 26 κ.ἑ.

63. Poghirch, «Romanisation…», 18. Βλ. καὶ *αὐτ.,* 16.

64. Βλ. *SCL,* 1963, 417. Ἡ Μακεδονία ὡς ρωμαϊκὴ ἐπαρχία μεριμνᾶ μὲ ἐντόπιες δυνάμεις γιὰ τὴν

τὴν ἐπαρχία Μακεδονία, στὴν ὁποία συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ ἑνιαία Ἤπειρος, ὅλους τοὺς παράγοντες ἐκλατινίσεως, τοὺς ὁποίους κατονομάζει: α) Ὁ στρατός. β) Τὸ ἐμπόριο καὶ οἱ οἰκονομικὲς δραστηριότητες. γ) Ἡ ρωμαϊκὴ διοίκηση. δ) Οἱ δημόσιοι δρόμοι. ε) Ἡ ἐκχριστιάνιση τῶν Βαλκανίων. Μάλιστα γιὰ τὸν καθένα προσκομίζει τὰ ἰσχυρότερα ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα.

Οἱ πηγὲς ἄλλως τε δὲν σπανίζουν, ὅπως καὶ τὰ ἐπιστημονικὰ βοηθήματα. Εἰδικὰ δὲ γιὰ τὸν πρῶτο παράγοντα εὐγλωττότατος εἶναι ὁ Δίων Κάσσιος: «φάλαγγά τέ τινα ἐκ μόνων τῶν Μακεδόνων μυρίοις καὶ ἑξακισχιλίοις συντάξαι [Ἀντωνῖνον] καὶ αὐτὴν Ἀλεξάνδρου τε ἐπονομάσαι καὶ τοῖς ὅπλοις οἷς ποτε ἐπ' ἐκείνου ἐκέχρηντο ὁπλίσαι»[65]. Ἀδιάσειστα τεκμηριώνεται ἀθρόα στράτευση Ἑλλήνων. Κατὰ τὸν Τίτο Λίβιο[66] οἱ Ἠπειρῶτες καὶ πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως κατατάσσονται ἐθελοντικὰ στὰ βοηθητικὰ (auxilia) σώματα τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Στὸν τακτικὸ στρατό, στὶς λεγεῶνες κατατάσσονται ἑκόντες ἀλλὰ καὶ ἄκοντες Ἕλληνες ἀπὸ τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, κυρίως Αἰτωλοί, καὶ τὸν εὐρύτερο νησιωτικό, Κρῆτες, Κύπριοι, ὅπως ἀποκαλύπτουν νεώτερα δημοσιεύματα τῶν Feyel[67], Oost[68], Hammond[69], Eck[70], Lozovan[71], Sarikakis[72] κ.ἄ.[73] Κατὰ τὸν τελευταῖο, ἰδιαίτερα ἡ φτωχὴ καὶ ὀρεινὴ Ἄνω Μακεδονία μὲ τὸν ἀγροτικὸ καὶ ρωμα-

---

ἀσφαλῆ φύλαξη τῶν πρὸς βορρᾶν συνόρων. Ἀποτελεῖ δὲ βάση στρατιωτικὴ καὶ στρατηγικὴ γιὰ τὴν ἀπόκρουση τῶν ἐπιδρομέων καὶ γιὰ τὴ βαθμιαία διεύρυνση τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας στὴ χερσόνησο τοῦ Αἵμου. Βλ. Victoria Vaschide, *Histoire de la conquête romaine de la Dacie et des corps d' armée qui y ont pris part,* Paris 1903, 1-5, 25, 31. M. S. Kös, «The military role of Macedonia from the civil wars to the establishment of the Moesian Limes», *Aktem des XI Internationalen Limeskongresses,* Budapest 1977, 227. I. Fischer, *Latina dunăreană,* Bucuresti 1985, 30.

65. Δίων Κάσσιος, LXXXVIII, 7, 1 (Boissevain, III, 380).

66. Liv., XXXIII, 16, 3· XLIII 21, 4 κ.ἀ.

67. Βλ. *Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH),* 60, 1946, 187.

68. S. I. Oost, *Roman Policy in Epirus and Acarnania in the age of the roman conquest of Greece.* Dallas 1954, 13, 48, 79.

69. Βλ. *Journal of Roman Studies (JRS),* 56, 1966, 53. Ἐπίσης N.G.L. Hammond, *Epirus,* Oxford 1967, 615, 630.

70. Βλ. *IEE,* 6, 1976, 55.

71. Βλ. *Romania* (New York), 5, 1960, no 48.

72. Th. Chr. Sarikakis, «Des soldats Macédoniens dans l' armée romaine», *Ἀρχαία Μακεδονία,* II (19-23 Αὐγούστου 1973), Thessalonique 1977, 432.

73. H. Dessau, *Geschichte der römischen Kaiserzeit,* II. Berlin 1930, 565, ὅπου παραπέμπει ὁ Σαρικάκης. Πβ. καὶ J. Keil, *CHH*, 9, 1954, 570. Δημ. Κανατσούλης, «Ποῦ ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Ἐλίμεια», *Μακεδονικά,* 2, 1953, 185. J. Szilágyi, «Les variations des centres de prépondérance militaire dans les provinces frontières de l' Empire romain», *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae (AAASH),* 2, 1954, 124, 131, 146, 152, 163, 186, 199, 215-216. P. Cabanes, *L' Epire de la mort de Pyrrhos à la conquête romaine* (272-167 av. J.C.), Paris 1976, 185. Βλ. καὶ G. Cheesman, *The Auxilia of the Roman*

λέο πληθυσμό της ἀποτελοῦσε ἀνεξάντλητη πηγὴ στρατολογήσεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ τάξη τῶν πλουσίων ἰδιοκτητῶν, γαιοκτημόνων, ἐμπόρων, τεχνιτῶν, ἱκανοποιεῖ φιλοδοξίες δράσεως πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς κατὰ τὴν ἄσκηση διαφόρων περιφερειακῶν ἀξιωμάτων, ὅπως παρατηρεῖ ἡ Fanoula Papazoglou[74], ἐπαληθεύοντας τὶς τόσο πρώιμες ἐπισημάνσεις τοῦ Χέρτσβεργ: «…Εἰς τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἔχοντας φύσιν δεξιὰν εἰς μεγάλα ἐπιτηδεύματα ἐν τῷ βίῳ καὶ πρὸς ταῦτα ὀργῶντας ἦτο πάντως ἱκανῶς εὔκολον νὰ διανοίξωσιν ἑαυτοῖς ὁδὸν εἰς τὸ νὰ μετέχωσιν ἀπ' εὐθείας τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ἰδίως τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τοῦ παγκοσμίου κράτους, ἐνταυτῷ δὲ νὰ ἐπιζητήσωσι καὶ τὰ πολυειδῆ προσωπικὰ συμφέροντα, καθ' ἃ ὁ Ρωμαῖος πολίτης (civis Romanus) καὶ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, μέχρι τῆς μεγάλης ἰσοπολιτειακῆς πράξεως τοῦ Καρακάλλα ἐπλεονέκτει τῶν λοιπῶν ὑπηκόων τῶν αὐτοκρατόρων…»[75].

Πάντως ὅσοι ἀπολύονται ἀπὸ τὸν στρατὸ[76] ἢ κατέχουν θέσεις στὴ διοίκηση[77] ἢ ἐμπορεύονται καὶ ἀναπτύσσουν γενικὰ οἰκονομικὲς δραστηριότητες[78] ἢ ζοῦν καὶ ἐργάζονται σὲ παρόδιους σταθμοὺς ἀνεφοδιασμοῦ καὶ ἀναψυχῆς, καθὼς καὶ

Imperial Army, New York 1971, 64.

74. F. Papazoglou, «Sur les Koina régionaux de la Haute Macédoine», *ZA*, 9, 1959, 170.

75. Γ. Φρ. Χέρτσβεργ, *Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐκτιθεμένη κατὰ τὰς πηγάς.* Μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Π. Καρολίδου, Β΄, Ἀθῆναι 1902, 64.

76. Βλ. *Μακεδονικά,* 5, 1961-1963, 527-528, ὅπου ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Στίλπων Κυριακίδης ἐπισημαίνει γλωσσικὸ ἐκρωμαϊσμὸ Μακεδόνων, ποὺ ὑπηρετοῦν στὸν ρωμαϊκὸ στρατό. Ἐκλατίνιση Ἑλλήνων διαπιστώνει ἐπίσης ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γ. Κόλιας, *Ἱστορικὴ Γεωγραφία τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου,* Ἀθῆναι 1969[2], 100.

77. Πβ. M. Dubuisson, «Utraque lingua», *Antiquité Classique (AC)*, 50, 1981, 274: «Les Grecs les plus favorisés, ceux qui se sont intégrés au système, comprennent et parlent la langue de leurs vainqueurs».

78. Κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Radu Vulpe, ἐπιμελητὴ τῆς ἐκδόσεως V. Pârvan, *Începutarile vietii romane la gurile Dunării,* Editia a II-a, Îngrijită si adno-tată de R. Vulpe, Editura stiintifică, Bucuresti 1974, 193 σημ. 314, «Οἱ Ἕλληνες τῶν πόλεων τοῦ Εὐξείνου Πόντου εἶχαν κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ τόσες δραστηριότητες στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Δοβρουτσᾶς καὶ πέρα τοῦ Δουνάβεως ὅσες καὶ στὸ παρελθόν. Ἀκριβῶς αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι, ποὺ οἰκονομικὰ ἐπωφελοῦνται τὰ μέγιστα τῆς ἐγγυημένης ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸ κράτος τάξεως στὶς περιοχὲς αὐτές. Τὰ ρωμαϊκὰ τεχνικὰ ἔργα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Δοβρουτσᾶς κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος κατασκευάζονται ἀπὸ Ἕλληνες. Μόνο ποὺ βγαίνοντας ἀπὸ τὰ τείχη τῶν πόλεων τους μὲ ὁποιαδήποτε ἐπαγγελματικὴ ἰδιότητα εἴτε ἐντόπιοι εἴτε ἐπήλυδες ἀπὸ μακρύτερα, *οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἀναγκασμένοι νὰ ὁμιλήσουν στὴ λατινική,* τὴ μόνη ἀντιληπτὴ γλώσσα ἀπὸ τὴν πλειονότητα τῶν χωρικῶν». Ἐκτενέστερες ἀναφορὲς στοὺς Ἕλληνες τῆς περιοχῆς καταχωρίζουν σὲ μελετήματά τους καὶ ἄλλοι Ρουμάνοι ἀκαδημαϊκοί. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube,* Bucarest 1923, 27, ὅπου ἀποκαλεῖ "ἑλληνικὸ" ποταμὸ τὸν Δούναβι! N. Bănescu, «Entre Roumains et Grecs. Ce que nous apprend le passé», *Νέα Πολιτική,* 9, 1937, 1055. D. M. Pippidi, *I Greci nel basso Danubio,* Milano 1971. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρ-*

σὲ φυλάκια, κατὰ μῆκος μεγάλων ὁδικῶν ἀρτηριῶν, ἰδίως τῆς Ἐγνατίας[79], ἢ ἀφιερώνονται στὴν ἀποστολὴ τῆς ἐκχριστιανίσεως τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ τῶν πέρα τοῦ Δουνάβεως, ὀφείλουν νὰ γνωρίζουν τὴ λατινικὴ γλώσσα[80], ἡ ὁποία ἄλλως τε καθίσταται ἀναγκαία γιὰ τοὺς Ρωμαίους πολίτες. Ἀκόμη καὶ ὁ Κλαύδιος, αὐτοκράτορας θεωρούμενος ὡς κατ' ἐξοχὴν φιλέλληνας, ἐπιβάλλει καὶ στοὺς Ἕλληνες, ποὺ ἀποκτοῦν τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτη, νὰ ὁμιλοῦν λατινικά. Μνημονεύεται μάλιστα ἐντολή του γιὰ ἀφαίρεση τοῦ προνομιακοῦ καθεστῶτος ἀπὸ Ἕλληνα μὲ τὸ αἰτιολογικὸ τῆς ἄγνοιας τῆς λατινικῆς[81].

Κατὰ τὸν Poghirc μάρτυρες ἀδιάψευστα ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου, συγκεκριμένα τοῦ περραιβικοῦ καὶ τοῦ νοτιομακεδονικοῦ, εἶναι καὶ τὰ λατινογενῆ τοπωνύμια[82]. Μόνα τους ἄλλως τε διαλαλοῦν τὴν ἄσκηση λατινικῆς ἐπιδράσεως στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο. Τὴν δ' ἑλληνικότητα καὶ συνάμα τὴν αὐτονόητη αὐτοχθονία ἐπιμαρτυρεῖ καὶ τὸ πανάρχαια ἑλληνικὸ τοπωνύμιο τῆς περραιβικῆς πρωτεύουσας *Ὀλοσσών - Ἐλασσών,*[83] ποὺ σώζεται

μαχοι πολιτισμοῦ, Ἔκδοσις Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1974.

79. Βλ. Ν. Κατσάνης, «Ρόγγι, Ρόγγια», *ΕΕΦΣΑΠΘ,* 18, 1979, 118. G. Daux, «Quelques inscriptions de Thessalonique d' époque impériale», *BCH*, 104, 1980, 529. D. Dubuisson, «Y a-t-il une politique linguistique romaine?», *Ktema,* 7, 1982, 189.

80. Ὁ Χριστιανισμὸς στὴν Εὐρώπη [= Βαλκάνια] χρονολογεῖται, ἀφ' ὅτου ἔρχεται στὴ Μακεδονία ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, Ρωμαῖος πολίτης, μὲ πρόσκληση τῶν ἀνθρωπωνυμικὰ ἐκρωμαϊσμένων Σεκούνδου ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ Γαΐου ἀπὸ τὴ Δόβηρο, Ρωμαίων πολιτῶν καὶ ὡς χρήστων τῆς λατινικῆς διγλώσσων Ἑλλήνων - Βλάχων. Πβ. *Cahiers Sextil Puscariu (CSP),* 1, 1952, 2, 317, ὅπου κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Nancy Frédéric Taillez οἱ Σεκοῦνδος καὶ Σεβῆρος εἶναι οἱ πρῶτοι λατινόφωνοι χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ὡς πρὸς τὴ γλώσσα τοῦ κηρύγματος τοῦ Παύλου βλ. Π. Ζέπος, *Ἑλληνικαὶ καὶ Βυζαντιναὶ ἐπιδράσεις εἰς τὴν χριστιανικὴν Θεολογίαν,* Ἀθῆναι 1978, 15, καὶ Poghirc, «Romanisation», 26. Ἐπὶ πλέον κατὰ τὸν Poghirc ἡ 5η Μακεδονικὴ λεγεὼν ἀπαρτίζεται ἀπὸ Μακεδόνες, τῶν ὁποίων τὴν ἑλληνικότητα ἀπέδειξε μὲ τὴ διδακτορικὴ διατριβή του (βλ. ἀνωτ. σημ. 45, 46) καὶ τῶν ὁποίων ἀρκετοὶ ἦσαν χριστιανοί, ποὺ διέδωσαν τὸν Χριστιανισμὸ καὶ πέρα τοῦ Δουνάβεως. Πβ. *αὐτ.,* 29. Γιὰ τὴν ἴδια δυνατότητα βλ. καὶ *Glasul Bisericii (GB),* 38, 1978, 320. Ἐκχριστιάνιση Ἑλλήνων λατινοφώνων, ἤτοι Βλάχων, στὴ λατινικὴ γλώσσα διαπιστώνεται ἐπιγραφικὰ καὶ στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο, Βέροια, Φωτική. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Λατινικὴ καὶ Ἑλληνικὴ μεταξὺ τῶν δύο ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῶν Συνόδων (325-787)», *Νίκαια, Ἱστορία - Θεολογία - Πολιτισμὸς 325-1987,* Ἔκδοση Ἱερᾶς Μητροπόλεως Νικαίας, Νίκαια 1988, 124 κ.ἑ.

81. Βλ. Δ. Κάσσ., LX, 17, 4. Suet. *Cl.,* 16, 4. Λιβάνιος, *Αὐτοβιογρ.,* 214, 234. Dubuisson, «Problèmes…», 42.

82. Poghirc, «Romanisation…», 36.

83. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τρία ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων», *Θεσσαλικὰ Χρονικά,* 11, 1976, 276, καὶ *Πρακτικὰ τοῦ Α΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου,* ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1977, 235. Ἀποκλειστικὸ δὲ καὶ σύντομο μελέτημα ἐπίσης Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὀλοσσών - Ἐλασσών», *Ἱστορία Εἰκονογραφημένη,* 175, 1983, 12-14.

στὸ στόμα τῶν Βλάχων - Ἀρμάνων μὲ τὸν τύπο *Λᾶσούν*, δηλωτικὸ ὑπάρξεως τῶν χρήστων του στὴν περιοχὴ πρὶν ἀπὸ τὸν 6ο αἰώνα καὶ πρὶν ἀπὸ κάθε ὑποτιθέμενη κάθοδο ἀπὸ Δακία - Ρουμανία.

Ἐκλατίνιση ἀποδεικνύουν περίτρανα καὶ εὑρήματα ἐπιγραφικά. Πράγματι πολύτιμα εἶναι τὰ πορίσματα τῆς μελέτης τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὑλικοῦ Θεσσαλίας, καρπὸς πολυετοῦς ἐπιστημονικοῦ μόχθου τοῦ Γάλλου ἀρχαιολόγου καὶ ἱστορικοῦ Bruno Helly[84], ποὺ ἐντοπίζει χρήση λατινικῆς στὰ νοτιοανατολικὰ καὶ βορειοδυτικὰ τοῦ θεσσαλικοῦ χώρου. Ἐνωρίτερα γιὰ ἐκλατίνιση καὶ διγλωσσία στὰ μεθόρια Θεσσαλίας - Μακεδονίας γράφει ὁ ἀκαδημαϊκὸς Brătianu[85]. Τελευταῖα δὲ ὁ M. Hatzopoulos μελετώντας ἐπιγραφὲς Μακεδονίας (Βεροίας) καὶ Ἠπείρου (Φωτικῆς) διαπιστώνει καὶ τὶς ἀπαρχὲς διαμορφώσεως στὸ ἑλληνικὸ ἔδαφος ρωμανικοῦ ἰδιώματος[86] μὲ χρῆστες Ἕλληνες, ποὺ πάντοτε καὶ ἕως στὶς ἡμέρες μας αὐτοαποκαλοῦνται *Ἀρμάνοι.* Ὁ ὅρος προφανέστατα θυμίζει τὴν Ἀρμανία (Ρωμανία), ὅπως οἱ Ἕλληνες τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὀνομάζουν τὴν χώρα τους, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ ὀνομαστοῦ Ρωσοαμερικανοῦ βυζαντινολόγου A. Vasiliev, τοῦ ὁποίου τὴν ἐνδιαφέρουσα συμβολὴ ἐπισημαίνει ὁ Ἕλληνας ὁμόλογός του ἀκαδημαϊκὸς Διονύσιος Ζακυθηνός[87].

Εὔλογα, λοιπόν, ὁ Lafoscade[88] κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα γράφει γιὰ νησίδες ἢ ζῶνες λατινοφωνίας στὴν Ἑλλάδα, οἱ δὲ θέσεις του ἐπικυρώνονται μὲ μεταγενέστερες συγγραφὲς τῶν Pinon[89], Puaux[90], Rostovtzeff[91], Lozovan[92],

84. Br. Helly, «Θεσσαλία», *ΙΕΕ,* 6, 1976, 183. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Φεραῖοι Ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ Βλάχοι Βελεστίνου», *Ὑπέρεια,* 1, 1990, 141-157.

85. Brătianu, *ἔ.ἀ.,* 67. Γιὰ τὸν ἴδιο σχεδὸν χῶρο βλ. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλλος, «Ὁ Στράβων καὶ οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου», *ΕΕΒΣ,* 23, 1953, 71, καὶ «Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι», *ΕΕΦΣΠΑ,* 4, 1953-1954, 56. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τρικαλῖται Βλάχοι», *Τρικαλινά,* 8, 1988, 159-170.

86. Βλ. *Balkan Studies,* 21, 1980, 90 καὶ σημ. 7, 102-103.

87. Πβ. *Beiträge zu einem Lexikon historischer Grundbegriffe.* Sonderdruck aus dem Internationalen Iahrbuch für Geschichtsunterricht 1959/60. Braunschvieg, 89: «Les Grecs appellent leur pays *Armania* (Romania)…».

88. L. Lafoscade, «Influence du latin sur le grec», J. Psichari, *Etudes de Philologie néo - grecque. Recherches sur le développement historique du grec,* Paris 1892, 100-101.

89. R. Pinon, *L'Europe et l'Empire Othoman.* Paris 1909, 115-116. Βλ. καὶ Γρ. Ἰ. Κατσαρέας, *Αἱ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀσκηθεῖσαι προπαγάνδαι κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας,* Ἐν Ἀθήναις 1948, 162.

90. R. Puaux, *Δυστυχισμένη Βόρειος Ἤπειρος.* Πρόλογος - Σχόλια - Χρονικὸ Ἀχ. Γ. Λαζάρου. Μετάφραση Ἀγόρω - Ἐλισάβετ Ἀχ. Λαζάρου, Ἀθήνα [1988], 160-161.

91. Βλ. *Revue Internationale des Etudes Balcaniques (RIEB),* 1-2, 1934-1935, 394-395.

92. *RER,* 5-6, 1960, 220-221. Γιὰ τὸ ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον πρωτότυπο τοῦ Lozovan βλ. Achille Lazarou, «Aroumain *bana;* est-il un héritage aborigène?», *Balkan Studies,* 29, 1988, 316 καὶ *ΣΤ΄ Διεθνὲς Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης. Ἑλληνικὲς Ἀνακοινώσεις.* Σόφια: 30 Αὐγούστου

Russu[93], Failler[94], Dubuisson[95], Poghirc[96] κ.ἄ., ποὺ ὅλοι τους βελτιώνουν ὅσα τόσο πρώϊμα ἔχει ἱστορήσει ὁ Κούμας.

Ἐν τούτοις καὶ μολονότι ὁ Κούμας δὲν εἶναι ἐρασιτέχνης ἀλλὰ εἰδικὸς ἐπιστήμων μὲ σπάνιες σπουδὲς[97] στὸ Ἐξωτερικό, ὅπου ἐπάξια ἀναγορεύεται διδάκτωρ δύο γερμανικῶν Πανεπιστημίων καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῶν Ἀκαδημιῶν Μονάχου καὶ Βερολίνου[98], οὔτε κἂν μνημονεύεται στὸ κεφάλαιο *Βλάχοι* συλλογικοῦ βιβλίου, ποὺ ἐπιγράφεται *Ἡ Τσαριτσάνη* (1989) καὶ ἐκδίδεται ἀπὸ τὴν τοπικὴ αὐτοδιοίκηση, δηλαδὴ τὴν ὁμώνυμη ἱστορικὴ κωμόπολη, μὲ πλήρως ἐσφαλμένη ἐπιλογὴ στὸν δῆθεν ἐπιμελητὴ ἐκδόσεως. Διότι, ἂν καὶ ἦσαν γνωστὰ καὶ προσιτὰ ὅλα τὰ ἀποδεικτικὰ δεδομένα τῆς ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων - Ἀρμάνων[99] καὶ πρὸ πάντων τὰ καίρια κείμενα τῶν *Ἱστοριῶν* Κούμα, ὁ ὁποῖος

- 5 Σεπτεμβρίου 1989, Ἀθήνα 1990, 411.

93. Βλ. *Revue Roumaine d' Histoire (RRH),* 4, 1965, 890. Ἐπίσης I. I. Russu, *Elemente traco - getice în imperiul Roman si în Byzantium (veacurile IIII-VII), Contributia la istoria si romanizarea Tracilor,* Editura Academiei R.S.R., Bucuresti 1976, 102.

94. Πβ. *Revue des Etudes Byzantines (REB),* 46, 1988, 259: «Les Aroumains sont des autochtones latinisés par l' occupation romaine de la Macédoine…».

95. *LEC,* 47, 1979, 103. Βλ. καὶ ἀνωτ. σημ. 77, 79.

96. Βλ.. ἀνωτ. σημ. 44, 63.

97. Σημαντικὲς λογίζονται καὶ οἱ ἐποικοδομητικὲς διαπροσωπικὲς σχέσεις, φιλικὲς καὶ ἐπιστημονικές, τοῦ Κούμα μὲ ὁμογενεῖς καὶ ἀλλογενεῖς, ὅπως τὸν πρῶτο ρωμανιστή - βαλκανολόγο Σλοβένο Kopitar. Βλ. Ἰ. Α. Παπαδριανός, *Οἱ Ἕλληνες πάροικοι τοῦ Σεμλίνου,* ΙΜΧΑ - 210. Θεσσαλονίκη 1988, 125 σημ. 23, 147 καὶ σημ. 127, 148-149. M. A.Stassinopoulou, *Weltgeschichte im Denken eines griechischen Aufklärers. Konstantinos Michail Koumas als Historiograph.* Peter Lang, Frankfurt am Main· Berlin· Bern· New York· Paris· Wien 192, 287 κ.ἑ. πλούσια βιβλιογραφία.M. D. Peyfuss, «Aromunen um Kopitar», *Österreichische Osthefte,* 36, 1994, 452. Id., «Les relations scientifiques entre le Sud - Est européen et l' Europe centrale», *AIESEE Bulletin,* 24/25, 1994/1995, 101-104. Antonia Bernard, «Jernej Kopitar et les langues balkaniques», *Bulletin de liaison,* Nº 12, Centre d' Etudes Balkaniques INALCO, Paris 1994, 28. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βιβλιογραφικὰ Κούμα», *Θεσσαλικὸν Μέλλον,* 27.11.1996, 2.

98. Βλ. Πολ. Ἐνεπεκίδης, «Ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Κωνσταντίνου Κούμα. Τὸ Ἡμερολόγιο ἑνὸς φυλακισμένου», *Θεσσαλικὰ Γράμματα,* 1/15, 1975, 13-14. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Κ. Κούμας 1777-1836 ὁ Λαρισαῖος Δάσκαλος τοῦ Γένους εἶναι πάντα ἐπίκαιρος ἐθνολόγος», *Ἐλευθερία* (Λαρίσης), 26.1.1986, 6.

99. Ἤδη τὸ 1976 ἡ Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία τῶν ἐν Ἀθήναις Θεσσαλῶν (ΙΛΕΘ) ἐκδίδει διδακτορικὴ διατριβή, ἐγκεκριμένη μὲ "Ἄριστα" ἀπὸ τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἡ ἱστορική, φιλολογικὴ καὶ γλωσσολογικὴ θεώρηση τοῦ βλαχικοῦ ἰδιώματος κατέδειξε τὴν ἑλληνικότητα τῶν χρήστων του. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς,* Ἐν Ἀθήναις 1976, 355 σσ. Τὸ 1986, γιὰ τὰ 150 χρόνια ἀπὸ τὴν ἐκδημία τοῦ Κούμα, γίνεται ἡ Β΄ ἔκδοση μὲ πρόταξη ἀντὶ προλόγου πενήντα περίπου σελίδων, στὶς ὁποῖες ἐπισημαίνονται οἱ ἐν τῷ μεταξὺ προπαγανδιστικὲς μηχανορραφίες καὶ καταχωρίζονται ἀποσπάσματα κριτικῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων εἰδικῶν ἢ λογίων, ποὺ ἐπιδοκιμάζουν καὶ ἐπαινοῦν τὴν ἀρτιότητα τῆς τεκμηριώσεως καὶ τὴ σαφήνεια τῶν πορισμάτων γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων,

ἐπιπροσθέτως συνδέεται στενότατα μὲ τὴν Τσαριτσάνη καὶ ὡς διδάσκαλος τῆς περίφημης Σχολῆς της[100], καταχωρίζεται στὸ ἐθνικὰ βλαπτικὸ βιβλίο ἀπόσπασμα ἀνωνύμου ἐρασιτέχνη καὶ χωρὶς τὴν παραμικρὴ τεκμηρίωση παρουσιάζονται οἱ Βλάχοι, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸν Κούμα εἶναι "Ἕλληνες τὸ γένος", σὰν ἀπόγονοι βαρβαρικῆς καὶ εἰδωλολατρικῆς φυλῆς τῆς Δακίας (Ρουμανίας), Ρουμάνων. Αὐτὰ δὲ ἀπερίσκεπτα διαπράττονται σὲ χρονικὸ διάστημα, κατὰ τὸ ὁποῖο ὀργιάζει ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα[101], ὄχι μόνο τοπικὰ ἀλλὰ πανευρωπαϊκὰ[102] καὶ πέρα τῆς Εὐρώπης[103].

Τὸ παραδοξότερο ἔγκειται στὸ γεγονὸς ὅτι μὲ τὸ προκείμενο δημοσίευμα δὲν συντελεῖται ἁπλῆ συνοδοιπορία ἀλλὰ "διεκδικεῖται" καὶ πρωτοπορία, δοθέντος

ὅπως οἱ Δ. Ν. Παπαδημητρίου, Ἀντ. Μπουσμπούκης, Κ. Μητσάκης, Ἀ. Καραθανάσης, F. Papazoglou, Χ. Παπαστάθης, M. D. Peyfuss, Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος, P. Lemerle, Z. Κισκίνης, Ἐ. Ν. Πλατῆς, Χ. Λαμπρινός, Μεν. Κουτσοῦκος, Δημ. Κόκκινος, Λ. Μάλαμας, Ἀχ. Γρ. Καρανάσιος, Δημ. Ἰωάννοβιτς, Κ. Γ. Σταυρόπουλος, Ἰ. Τσάρας, Μιχ. Πολέμης, Ἀλέξ. Ἀθ. Καρίπης, Δημ. Ν. Καπέτσης, Θ. Α. Νημᾶς, Γ. Τσουκνίδας καὶ ὁ Στ. Μάνεσης, ποὺ κλείνει ὡς ἑξῆς: «νομίζω πὼς κάθε ἀντίθετη γνώμη πρέπει νὰ βουβαθῇ!». Ἐπὶ πλέον τὸ Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου (ΙΜΧΑ) κρίνει τὴ διατριβὴ ἐνδεδειγμένη γιὰ ἐνημέρωση τῶν ξένων καὶ προβαίνει σὲ γαλλικὴ ἔκδοσή της κοσμώντας τὸ ἐξώφυλλο μὲ τὴν προσωπογραφία τοῦ Κούμα. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *L' aroumain et ses rapports avec le grec,* 206 — Institut for Balkan Studies, Thessaloniki 1986.

100. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ παιδεία τῆς περιφέρειας Ἐλασσόνας στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας», *Ἠώς* – Ἀφιέρωμα στὴ Θεσσαλία – 1966,292. Ν. Α. Βέης, «Καταστροφὲς κατὰ τὴν Κατοχήν», *Περραιβία,* 54-55, 1988, 33.

101. Βλ. Γιάννης Ἀβέρωφ, «Κουτσοβλαχικό: Ἡ ἀπροσδόκητη ἀναζωπύρωση», *Τὸ Βῆμα,* 10.6.1981. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἐπιχειρούμενη ἀνακίνηση τοῦ ζητήματος τῶν Βλάχων καὶ ἡ διεπιστημονικὴ ἀλήθεια», *Ὀρεινὴ Καλαμπάκα,* Ἰούνιος 1984. Ἐξ ἄλλου ἐνωρίτερα, τὸ 1977, στὴν Ἐλασσόνα καταγγέλλεται παρερμηνεία τῆς νεώτερης Ἱστορίας μας καὶ διαφοροποίηση τῶν Βλάχων ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες σὲ σχολικὸ ἐγχειρίδιο. Ἀποκαθίσταται δὲ ἡ ἀλήθεια χάρη στὴν ἄμεση ἐπέμβαση τῶν βουλευτῶν Γ. Χιονίδη καὶ Σ. Παπαθεμελῆ μὲ σειρὰ Ἐρωτήσεων στὴ Βουλή. Βλ. *Περραιβία,* 25-26, 1978, 448-453. Τότε οἱ Ἐρωτήσεις κατατέθηκαν στὴ Βουλὴ μὲ μοναδικὸ ἀποδέκτη τὸν ὑπουργὸ Παιδείας. Τώρα οἱ ἀποδέκτες εἶναι περισσότεροι, μὲ πρῶτο τὸν ὑπουργὸ τῶν Ἐσωτερικῶν. Παρακαλοῦνται οἱ βουλευτὲς νὰ διαβάσουν Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Πολιτισμικὰ καὶ ἐθνικῶς ἐπιβλαβῆ ἀπολίτιστα», *Τρικαλινά,* 16, 1996, 99-119, ἀνάτυπο, καὶ *Περραιβία,* 62-65, 1996.

102. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Μειονοτικὰ ζητήματα καὶ ἐπισκέψεις Δυτικο - Εὐρωπαίων στὴν Ἑλλάδα», *Ἐλευθεροτυπία,* 19.7.1989, 32, *Δελτίο Ι.ΠΟ.Μ.Ε.* (Ἱδρύματος Πολιτικῶν Μελετῶν καὶ Ἐπιμόρφωσης), 10, 1989, 5-6, *Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή,* 364, 1989, 165-169, καὶ Ἀγόρω (Ρίτα) - Ἐλισάβετ Λαζάρου καὶ Ἀχιλλεὺς Λαζάρου, *Ἐθνικὰ καὶ Μειονοτικὰ Θέματα, Στοιχεῖα ἐνημερωτικά,* Ἐκδόσεις Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, Ἀθήνα 1993, 186-190.

103. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀπόπειρες ἀφελληνισμοῦ τῶν Βλάχων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου», *Κοινωνικὲς Τομές,* 27, 1991, 307-313. Βλ. καὶ συνέντευξη στὸν Δρα, ἤδη καθηγητή, τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Μιχάλη Γ. Τρίτο, «Ἰσχυρότατα τὰ ντοκουμέντα γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων», *Ἐπικοινωνία* (Ἰωαννίνων), 57, 1992, 40-43, καὶ *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια,* 1-16.1.1993, 9.

ὅτι ἡ ξένη προπαγάνδα δὲν εἶχε ἀποτολμήσει τὸν χαρακτηρισμὸ τῶν Βλάχων σὰν εἰδωλολατρῶν[104]. Ὁ Γιάννης Ἀδάμου ἐπαυξάνει τὴν ἐπιχειρηματολογία της. Παράλληλα ἡ προπαγάνδα συνεπικουρεῖται καὶ ἀπὸ τὸν πολιτιστικὸ (!) ὀργανισμὸ δήμου Ἐλασσόνος, ὁ ὁποῖος μεθόδευσε τὴν παρείσφρηση στὰ Πρακτικὰ συνεδρίου μιᾶς δῆθεν ἀνακοινώσεως ἑνὸς παντελῶς ἄσχετου ἐπιστημονικά, τοῦ Ἀλέκου Κελέση, ὁ ὁποῖος – σὰν νὰ μὴ ὑπῆρχαν διδάσκαλοι, καθηγητὲς ἢ ἄλλων εἰδικοτήτων ἐπιστήμονες στὴν Ἐλασσόνα – ὁρίζεται καὶ γενικὸς γραμματέας τῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ συνεδρίου καὶ "ἐπιμελητὴς" ἐκδόσεως τῶν Πρακτικῶν. Ἔτσι δημοσιεύει καὶ τὸ πανάθλιο συνονθύλευμά[105] του σὰν κείμενο ἐπιστημονικό, ἐνῶ εἶναι τρανταχτὴ συνηγορία τῆς ἔξωθεν προπαγάνδας[106] καὶ ἐνῶ στὴν ἴδια τὴν Ἐλασσόνα τότε ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα καταγγέλλεται μὲ δημο-

104. Βλ. ἀνωτ. σημ. 80, ὅπου οἱ Ἕλληνες Βλάχοι [= λατινόφωνοι] ἀποδεικνύονται πρωτοπόροι στὴν ἐξάπλωση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν ἐνδοχώρα τῆς Βαλκανικῆς καὶ στὴ Δακία. Βλ. καὶ L. Niederle, *Manuel de l' Antiquité Slave.* II. Paris 1923, 165, ὅπου γιὰ τὸν ὅρο Krăciun [= Χριστούγεννα] σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν αὐτοχθονία τῶν Βλάχων. *Αὐτ.,* I, 63. V. Récatas, «La terminologie chrétienne des Aroumains ou Koutzo - Valaques du Pinde», *Actes du VIe Congrès International d' Etudes Byzantines,* I, Paris 1950, 393-398.

105. Σ' αὐτὸ ὁ ἀμαθέστατος συμπιλητὴς - συρραφέας – θρασύτατα δυσφημεῖ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Ἀντώνιο Δ. Κεραμόπουλλο, ὑπαινισσόμενος ὅτι ἔγραφε "καθ' ὑπαγόρευση", μὲ σκοπιμότητα – προφανῶς ἐξ ἰδίων τὰ ἀλλότρια – καὶ ὅτι ἀποτελεῖ μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων – μήπως τοῦ Κελεσικοῦ ἐπιπέδου; – ἐξαίρεση στὴν ἀποδοχὴ τῆς ἐντοπιότητας καὶ ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων - Ἀρμάνων. Ψεύδεται ἀσύστολα. Διότι μόνον σὲ προηγούμενη σημείωση, 99, μνημονεύονται τουλάχιστον δέκα πανεπιστημιακοὶ καθηγητὲς καὶ ἄλλοι τόσοι διακεκριμένοι ἐπιστήμονες. Τὸ ἔγκριτο καὶ ἔγκυρο τῶν βλαχολογικῶν θέσεων τοῦ Κεραμοπούλλου καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν καταχώρισή τους σὲ συγγραφὲς ὀνομαστῶν ἐπιστημόνων, ὅπως ὁμολογουμένως εἶναι ὁ πρόεδρος τοῦ Ἀνωτάτου Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου Δημ. Κ. Χατζῆς, *Ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος,* Ἀθῆναι 1971, 14-16, ὅπου κεφάλαιο ἐπιγραφόμενο *Κουτσόβλαχοι.* Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἀ. Κεραμόπουλλος καὶ ἡ συμβολή του στὴν Ἐθνολογία», *Ὁμιλίες κατὰ τὸ διήμερο τῶν ἐκδηλώσεων ὑπὲρ τῶν Εὐεργετῶν στὴν Πτολεμαΐδα καὶ τὴ Βλάστη στὶς 12 καὶ 13 Αὐγούστου 1989,* Σύλλογος Βλατσιωτῶν Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1990, 54-61. Id., «Ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἀντ. Κεραμόπουλλος ὡς ἐθνολόγος - ἀλβανολόγος», *Ἐλευθερία* (Λαρίσης), 25.2.1990. Id., «Ὁ Μακεδὼν ἀκαδημαϊκὸς Ἀντ. Κεραμόπουλλος καὶ ἡ συμβολή του στὴν Ἱστορία καὶ Ἐθνολογία», *Κοινωνικὲς Τομές,* 18, 1990, 402-408.

106. Μόνον ὅσοι ἐθελοτυφλοῦν καὶ κωφεύουν, δὲν αἰσθάνονται τὴν προπαγάνδα. Μεταπολεμικὰ πρώιμη πληροφόρηση παρέχει ὁ Δ. Π. Ἀνέστης, *Τὸ Κουτσοβλαχικὸν ζήτημα,* Ἔκδοσις: Τουφεξῆ, Λάρισα 1961. Πρόσφατη βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Κι' ὅμως κινδυνεύουμε καὶ ἀπὸ τὸ Βλαχικό», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος,* 31.10.1991, 215-217, *Ἐλευθερία* (Λαρ.), 2.3.92, 7, ὅπου ἄρθρο τοῦ Μπ. Λαμπαδιάρη. V. Gabrielescu, «Aromânii», *Cronica Română,* 12.4.95. Hr. Cândroveanu, «Vlahi, Valahi, adică Români», *Desteptarea,* 11 (56), 1994, 1, καὶ ἀγγλιστί, «Wallachians are Romanians». Ἐπίσης βλ. *Tinerama,* 5-11 aprilie 1995, 4, ὅπου χάρτης ρουμανικότητας στὰ Βαλκάνια, ἡ ὁποία φθάνει στὸ Ἀγρίνιο, τὸ ἄλλοτε Βραχώρι (<Βλαχοχώρι)! Ὡς πρὸς τὴν ἐπίσημη ἑλληνικὴ στάση βλ. *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος,* 26.10.1995, 25, ὅπου ἄρθρο ἐπιγραφόμενο: *Σιγά, ἡ Ἑλλὰς συνεχίζει νὰ κοιμᾶται!*

σιότητα πανελλήνια[107] ἀπὸ τὸν δήμαρχο Ἐλασσόνος! Ὅταν ὀργανισμοί, "πολιτιστικοί", παρουσιάζουν τέτοια ἀνοργανωσιά, προτιμότερο εἶναι νὰ μὴν ὑπάρχουν. Διότι εἶναι ἐθνικὰ ἐπιβλαβεῖς καὶ ταράσσουν τὴν ψυχὴ τοῦ Κούμα, ποὺ τόσο ἔγκαιρα εἶπε τὴν ἀλήθεια[108].

Πρὸ πάντων, διότι παρασκευάσματα παρόμοια, τὰ ὁποῖα ὁ μεγάλος Θεσσαλὸς φιλόλογος Ἀχιλλεὺς Τζάρτζανος χαρακτηρίζει "ἄχυρα καὶ σκύβαλα", ἐν προκειμένῳ δὲ βλαχολογικὰ περιττώματα[109], γίνονται τροφὴ πενομένων πνευματικὰ ὑποχειρίων τῆς προπαγάνδας ἀλλὰ ἐπιτηδείων νὰ ἐπηρεάζουν ἐνδιαφερομένους τῆς Δύσεως, τῶν ὁποίων ἔνιοι ἔχουν τόσο φοβερὴ ἄγνοια τοῦ θέματος, ὥστε νὰ εἰκάζουν διώξεις καὶ παραβιάσεις ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων στὴν Ἑλλάδα, ἐπειδὴ ὁ ὅρος *Βλάχος* στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα σημαίνει καὶ τὸν κτηνοτρόφο, ἀγροῖκο[110], μολονότι ἀντίστοιχη σημασιολογικὴ μεταβολὴ στὸν ἴδιο ὅρο προηγεῖται στὴ Δύση, ὅπως μᾶς διαβεβαιώνει ὁ διάσημος Γάλλος ρωμανιστὴς Gaston Paris.[111]

---

107. Βλ. *Ἐλευθερία* (Λαρ.), 27.2.1992, *Ἡμερήσιος Κήρυκας* (Λαρ.), 6.3.1992, *Πρωϊνὸς Λόγος* (Τρικάλων), 6.3.1992, *Ἐλευθεροτυπία,* 2.3.92, 11, ὅπου ἄρθρο τοῦ Δ. Χατζηευθυμίου ἐπιγραφόμενο: *Δόλωμα ρουμανικὸ σέ… βλάχους.* Μάλιστα περισσότερο τῆς δεκαετίας πρωτύτερα ἱστορεῖται ἡ δράση τῆς προπαγάνδας καὶ στὴν Τσαριτσάνη μὲ σαφεῖς ἐπισημάνσεις τοῦ Γ. Τουσίμη. Βλ. *Θεσσαλικὰ Χρονικά,* 15, 1984, 283.

108. Δηλαδή, ὅτι οἱ Βλάχοι εἶναι αὐτόχθονες καὶ ἀκραιφνεῖς Ἕλληνες, ὅπως ἄλλως τε ἐπιστημονικὰ τεκμηριώνει στὸ βασικὸ σχετικὸ δημοσίευμα (βλ. ἀνωτ. σημ. 15) καὶ πειστικὰ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς Κεραμόπουλλος, συνάμα δὲ σὲ μεταγενέστερο ἑρμηνεύει τὴν ἐπιτόπια γένεση τῶν Βλάχων καὶ χαρακτηρίζει, καθὼς πρέπει, τοὺς ἀμφισβητίες τῆς ἑλληνικότητάς τους.

109. Βλ. Ἀλ. Κελέσης, *Ἡ Μάχη τῆς Ἐλασσόνας,* Ἐλευθέρια 1994, Πολιτιστικὸς Ὀργανισμὸς Δήμου Ἐλασσόνας, σελ. 6, ὅπου μὲ χρήματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ μὲ τὴν ἔγκριση "πολιτιστικοῦ" (!) ὀργανισμοῦ στηρίζει προπαγάνδα δημιουργίας μειονότητας, παραγνωρίζοντας τοὺς συμπατριῶτες του. Πράγματι τέσσερα χρόνια πρωτύτερα ὁ Σύλλογος Λιβαδιωτῶν Ἀθήνας "Γεωργάκης Ὀλύμπιος" μὲ ἐπεῖγον ἔγγραφο τῆς 28.11.1990 πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν μεταφέρει «τὴν ἀγανάκτηση ποὺ ἐπικρατεῖ ἀνάμεσα στὸ Ἑλληνοβλάχικο στοιχεῖο, ὕστερα ἀπὸ τὴν δημοσίευση (*Καθημερινή,* 14.11.1990) τῆς ἀνεπίτρεπτης κατηγορίας τοῦ δυστυχῶς ἀνίδεου, ἀνθέλληνα Οὐαλλοῦ (!;) ἐκπροσώπου τῆς Ἑλλάδας στὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης μὲ τὴν ὁποία μᾶς ἀποκαλεῖ μειονότητα. Ἀρνούμαστε τὴν ὕβρι…». Ὑπογράφουν ὅλα τὰ μέλη τοῦ Δ.Σ. Ὁ Πρόεδρος Δ. Προκόβας, ὁ Ἀντιπρόεδρος Θ. Φράγκος, Κωνσταντῖνος Κυλώνης - Χριστόφορος Κύρκος - Νίκος Χατζηγώγας - Σούλα Καρανίκα - Κατερίνα Κουρκουμπέτη.

110. Βλ. Stefan Moal, *Rapport de la visite d' étude aux minorités de Grèce,* 4-10 Octobre 1987, Sous l' égide de la Commission des Communautés européennes et du Bureau européen pour les langues moins répandues, Kemper, Breizh / Bretagne.

111. Πβ. G. Paris, «Romani, Romania, lingua romana, romancium», *Mélanges linguistiques publiés par M. Roques,* Paris 1909, 9: «Le mot welche a en français une muance méprisante qu' il avait à coup sûr, à cette époque, dans l' esprit des Allemands qui le prononçaient».

Γιὰ τὴν ἀτασθαλία στὴν ἑλληνικὴ περιφέρεια, στὴν ὁποία προσφυέστατα ἐπιχειρεῖται τελευταῖα καὶ πολιτισμικὴ ἀποκέντρωση[112], πάντως πάντοτε ὑπὸ τὴν ἀπαραίτητη προϋπόθεση ἀναθέσεώς της στοὺς κατὰ κοινὴ ὁμολογία ἐνδεδειγμένους δημότες καὶ ὄχι σὲ παρασιτικοὺς ἢ κομματικὰ ὄργανα τῶν ὁποίων καὶ ἐγκλήματα καθοσιώσεως, ὅπως τὸ προκείμενο ἀποκοπῆς ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ κορμὸ καὶ παρουσιάσεως σὰν ξένων γιὰ ἔνταξη σὲ μειονοτικὸ καθεστὼς ἀκραιφνῶν Ἑλλήνων, τὴν εὐθύνη φέρει ὅλη ἡ ἱεραρχία τῶν συναρμοδίων ὑπουργείων, κυρίως δὲ οἱ πολιτικοὶ προϊστάμενοι. Βεβαίως ὁ λόγος δὲν ἀφορᾶ στὶς πολιτικὲς εὐθύνες, οἱ ὁποῖες συνηθέστατα μὲ σπουδὴ καὶ κομπασμὸ ἀναλαμβάνονται, δοθέντος ὅτι δὲν συνοδεύονται ἀπὸ τὸν δέοντα κολασμό, ἀλλὰ στὶς ποινικές, οἱ ὁποῖες στὶς ψυχὲς τῶν Ἀρμάνων - Ἑλληνοβλάχων, ζώντων τε καὶ τεθνεώτων, δὲν παραγράφονται.

Διότι τὸ βαρύτατο ἀδίκημα διὰ παραλείψεων διογκώνεται σὲ διαστάσεις δηλωτικὲς ἐγκληματικῆς ἐθνικὰ ἀνοργανωσιᾶς καὶ ἀσύγγνωστης ἀμέλειας περὶ τὸ καθῆκον, συνάμα δὲ ἀδυναμίας πατάξεως σκοπιμοτήτων ἀνομολογήτων[113]. Στὴν πραγματικότητα μετὰ τὶς Ἀποφάσεις τοῦ Εὐρωκοινοβουλίου, Φεβρουαρίου 1994, καὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, Φεβρουαρίου 1997, ἐκποιεῖται ἐπίλεκτος πληθυσμὸς τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας καὶ τῆς διασπορᾶς, οἱ Ἀρμάνοι – κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορβόννης Victor Bérard Ἕλληνες Βλάχοι[114] –, μολονότι τὸ μοναδικὸ πρόσχημα τῶν Ἀποφάσεων, τὸ δεύτερο ἰδιάζον γλωσσικὸ ἰδίωμά τους (ἡ κουτσοβλαχική, ἡ ἀρωμουνική), τὸ κεκτημένο κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους γιὰ λόγους πρακτικούς[115], διαφυλάσσει σὰν πολύτιμα πετράδια ἀδιάσειστες ἀποδείξεις τῆς ἑλληνικότητάς τους[116]· μολονότι ἀνὰ τὶς

112. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Πολιτισμικὰ καὶ ἐθνικῶς ἐπιβλαβῆ ἀπολίτιστα», *Τρικαλινά,* 16, 1996, 99-119, καὶ ἀνάτ.

113. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Σύγχρονα μειονοτικὰ ζητήματα καὶ ἑλληνικὲς εὐθύνες», *νέα Ἑλλοπία,* 3, Μάρτιος - Ἀπρίλος 1996, 31-40 καὶ ἀνάτ.

114. V. Bérard, *La Turquie et l' Hellénisme Contemporain,* Paris 1897, 249. Πβ. Κωνστ. Α. Βαβοῦσκος, «Ἀπάντησις εἰς ἐπιστολὴν ἐπὶ τοῦ "Μακεδονικοῦ"», *Νέα Ἑστία,* 132, 1571, Ἀφιέρωμα στὴ Μακεδονία, Χριστούγεννα 1992, 213β.

115. Βλ. M. Dubuisson, «Utraque lingua», *Antiquité Classique,* 50, 1981, 282.

116. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Γλωσσικὲς μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1987,* 307-321, καὶ *Ἀνθρωπολογικὰ Ἀνάλεκτα,* ΜΗ΄, 1988, 33-38. Id., «Ἐτυμολογικὰ καὶ σημασιολογικὰ τῆς ἀρωμουνικῆς λέξεως *μπάνα* (bana)», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1992,* 433-451. Id., «Στοιχεῖα ἀρχαίας βοιωτικῆς διαλέκτου στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Ἑλληνοβλάχων», *Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν,* Β΄β΄, 1995, 1253-1282.

117. Βλ. *La Grèce* par Th. Homolle…, Paris 1908, 179. Σπ. Λάμπρος, «Τὰ ἑλληνικὰ δίκαια», *Νέος Ἑλληνομνήμων,* 10, 1913, 166-171, Ν. Κασομούλης, *Ἐνθυμήματα στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως*

χιλιετίες οἱ Ἀρμάνοι διατηροῦν τὴν ἑλληνικὴ συνείδηση[117]· μολονότι πρωταγωνιστοῦν[118] κατὰ τὰ προεπαναστατικὰ κινήματα, κατὰ τὴν ἐθνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ τοὺς μετέπειτα ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνες, Μακεδονικὸ Ἀγώνα[119], 1912-1913, Ἐποποιΐα τοῦ '40 μὲ τὶς Ἡρωΐδες τῆς Πίνδου, σώζουν δὲ καὶ τὴν τιμὴ τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων καὶ τῆς Ἑλλάδος[120] κατὰ τὸν Ἀτυχῆ Πόλεμο τοῦ '97· μολονότι μὲ τὸ πουγκί τους συμβάλλουν καίρια στὸν ἐκσυγχρονισμὸ τῶν ἐνόπλων δυνάμεων ἱδρύοντας Ναυτικὲς Σχολὲς[121] καὶ προβαίνοντας στὴν πράγματι σωστικὴ ἀγορὰ τοῦ εὐδρόμου θωρηκτοῦ «Ἀβέρωφ Γ.», ἀνεγείροντας ἐνδεδειγμένα διδακτήρια Σχολῆς Εὐελπίδων, ὀργανώνοντας ὑπουργεῖο Ἀεροπορίας χάρη στὸν Ἀλέξανδρο Ζάννα[122] ἀπὸ τὸ Βλαχολίβαδο Ὀλύμπου· μολονότι ἐνεργοῦν ἀποφασιστικὰ μὲ τὴν ἐξ ὁλοκλήρου ἢ γενναιόδωρη κάλυψη τῶν δαπανῶν γιὰ τὴ δημιουργία ἐθνωφελῶν ἱδρυμάτων[123], ὅπως τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τοῦ

τῶν Ἑλλήνων 1821-1833, Ἀθῆναι 1939, I, 104. Bettie Forte, *Rome and the Romans as the Greeks,* American Academy in Rome, 1972, 95. Δ. Γιαραλῆ - Παπαδοπούλου, «Ἡ ἀπογραφὴ τοῦ Χιλμῆ πασᾶ στὴν Ἤπειρο (1905)», *Δωδώνη,* 7, 1978, 122 καὶ 136 σημ. 3. Π. Δ. Τζιόβας, «Ἠπειρωτικὰ Σύμμεικτα», *Ἠπειρωτικὴ Ἑστία,* 31, 1981, 584. Ἡ. Γ. Κωστόπουλος, «Ἡ ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Βλάχων καὶ ὁ ρόλος τους στὴ συγκρότηση τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ», *Τρικαλινά,* 10, 1990, 207-240. Σταῦρος Ἰω. Κουρούσης, *Ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς Ἀρχαιότητος εἰς τὸ Βυζάντιον,* ἐν Ἀθήναις 1993, 42. Β. Χ. Χαραλαμπόπουλος, «Ἡ ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Ἑλλήνων διαχρονικά», *Ἑλληνορθόδοξος Βυζαντινὸς Πολιτισμός,* τ. Ε΄, τχ 1, 2003, 21-25.

118. Πβ. Edmond Bouchié de Belle, *La Macédoine et les Macédoniens,* Paris 1922, 129: «Ce sont des pasteurs d' Anovlachie qui commencent la guerre de l' indépendance. Ils lui fournissent, par la suite, des chefs reputés. Les riches Valaques contribuent par leurs dons à l' expansion de la "Grande Idée". Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας», *Νέα Ἑστία,* 132/1571, 1992, 135.

119. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Μακεδονικὸς Ἀγώνας καὶ Ἑλληνόβλαχοι,* Ἀθήνα 1984, ἀνάτ. ἀπὸ Ὡραία Σαμαρίνα. Κωνστ. Α. Βαβοῦσκος, *Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ ἡ Ἱστορία του,* ἐν Ἀθήναις 1994, ἀνάτυπον ἐκ τῶν *Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ΠΑΑ),* 69, 1994, τεῦχος Β΄, 329.

120. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ Πόλεμος τοῦ '97, Ἡμερολόγιο τοῦ Π. Α. Βλαντῆ», *Ἀρχεῖον Θεσσαλικῶν Μελετῶν,* 2, 1973, 137-152. Henri Turot, *Ἡ Κρητικὴ Ἐπανάσταση καὶ ὁ Ἑλληνοτουρκικὸς Πόλεμος τοῦ 1897,* Ἀθήνα 1991, 202, ὅπου «ἥρωας τῆς ἡμέρας εἶναι ὁ Σμολένσκης», ὁ ὁποῖος στὴ σ. 161 σημ. 77 φέρεται γιὸς φιλέλληνα Πολωνοῦ, ἐνῶ εἶναι Βορειοηπειρώτης - Μοσχοπολίτης, Ἑλληνόβλαχος. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη ἱστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1993-94,* 471-472, καὶ ἀνατύπωση μὲ νέα σελιδαρίθμηση ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα καὶ μετάφραση στὴν ἀλβανικὴ γλώσσα: Ak. G. Lazarou, *Origjina dhe historia permbledhese e Vllaheve te Shqiperise,* Janine 1994, 45-46.

121. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἑλληνικὴ Ναυτιλία καὶ Βλάχοι», *Μετέωρα,* 42-43, 1988-1989, 153.

122. Χ. Ποταμιάνος, *Vidi. Ἐπιλογές,* Ἀθήνα 1987, 32.

123. V. Bérard, *La Macédoine,* Paris 1897, 239-240. Οἱ προσφορὲς ἔχουν τὴν ἀρχὴ στὴν Ἀρχαιότητα. Βλ. Clemantina Gatti, «Aspetti della εὐεργεσία nel mondo ellenistico. (A proposito di prestiti di privati a città)», *La Parola del Passato (PP),* 22, 1967, 192-213. Jacques Bugier, «Evargètes et Valaques», *Odysée Grèce,* 179. Paris: Hachette - Club Médirerranée.

Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου, τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀστεροσκοπείου, τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἑλλάδος, τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, τοῦ Ὀφθαλμιατρείου, τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Ἑλλάδος, τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας Ἑλλάδος, τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, τοῦ Ζαππείου, τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου, τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, τοῦ Ἱεροῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ Ἀθηνῶν κ.τ.ἄ.

Πῶς, λοιπόν, εἶναι νοητὸ νὰ μὴ ἀνακύπτουν εὐθύνες – φυσικὰ ποινικές – ὅταν τοὺς δημιουργοὺς ὅλων αὐτῶν οἱ ἐπίμαχες Ἀποφάσεις ἀφελληνίζουν καὶ χαρακτηρίζουν μέσα στὴν ἀείποτε πατρίδα "μειονοτικούς", "μειονότητα", ὅρο, τὸν ὁποῖο οἱ ἴδιοι βδελύσσονται δικαιολογημένα, ἀφοῦ ἀνέκαθεν αἰσθάνονται καὶ διεπιστημονικὰ ἀποδεικνύονται Ἕλληνες[124]; Ἐπὶ πλέον δὲ σύγχρονοι ξένοι ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ Γερμανὸς Heinz Richter[125], ἀποκλείουν ὕπαρξη Βλαχικῆς μειονότητας στὴν Ἑλλάδα.

Ποιός, ἀλήθεια, ἔχει τὸ δικαίωμα ἀφαιρέσεως, ἰδίως μετὰ θάνατο, τῆς ἑλληνικότητας ὁποιουδήποτε, πρὸ πάντων δὲ τῶν πρωτοπόρων παραγόντων ἐπιβιώσεως καὶ προκοπῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπως εἶναι οἱ Ἀβέρωφ, Γεωργάκης Ὀλύμπιος, Ἰ. Γκούστης, Διονύσιος Πύρρος ὁ Θεσσαλός, Στέργιος Δούμπας, Δωρόθεος Σχολάριος, Ἀλέξανδρος Ζάννας, Εὐάγγελος καὶ Κωνσταντῖνος Ζάππας, Ζαλοκώστας, Ζουμετίκος, Ζωγράφος, Ἰωακεὶμ ὁ Γ΄, Καρατάσος, Κασομούλης, Κομμητᾶς, Κρυστάλλης, Κωλέττης, Κωττούνιος, Λάμπρος, Ἰ. Μανάκης, Ματθαῖος ὁ Β΄, Μπάγκας, Μπέλιος, Ὄκκας, Παλάσκας, Ἰ. Πανταζίδης, Πέτρος Παπαγεωργίου, Πηχεών, Ρήγας, Σβῶλος, Σίνας, Ν. Σπαθάρης - Μιλέσκος, Γ. Σταύρου, Ν. Στουρνάρης, Τοσίτσας, Χατζηπέτρος..;

Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ παραμένουν στὶς θέσεις τους πολιτικοὶ προϊστάμενοι καὶ συνεργάτες τους, ποὺ ἀλλοιθωρίζουν καὶ παραβλέπουν τὴν ποικιλότροπη διείσδυση τῆς προπαγάνδας, ἂν κιόλας δὲν τὴν προωθοῦν καὶ ἐπαυξάνουν[126], ὅταν μάλιστα δὲν εἶναι ἁπλῶς μαχητὴ ἀλλὰ σαθρὴ καὶ ἀνερμάτιστη; Μνεία μόνον μερικῶν ἐκφάνσεών της ἀρκεῖ ὁπωσδήποτε γιὰ τὴν ἀπογύμνωση.

---

124. Βλ. Ν. Μέρτζος, «Βλάχοι: Ἔ, ὄχι καὶ μειονότητα», *Ἐλευθεροτυπία,* 1.4.1994, 56. Δημ. Στεργίου, «Αὐτοὶ οἱ Βλάχοι εἶναι "ἐθνικὲς μειονότητες";», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος,* 7.4.1994, 30, ὅπου ἐντὸς κειμένου οἱ προσωπογραφίες τῶν Ρήγα Βελεστινλῆ, Σίμωνος Σίνα, Γεωργίου Ἀβέρωφ, Μιχαὴλ Τοσίτσα, Νικολάου Στουρνάρα καὶ Ἀντωνίου Στεργίου, παπποῦ τοῦ ἀρθρογράφου. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι,* Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, Ἀθῆναι 1993.
125. Βλ. *Athener Zeitung,* 1.11.1994.
126. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ νομοῦ Τρικάλων», *Φιλολογικὸ Ἡμερολόγιο Τρίκκης 1991,* 62-63.

Πρῶτον διαδίδει ὅτι οἱ Ἕλληνες, κάτοχοι γλώσσας καὶ πολιτισμοῦ σὲ στάδια τελειότερα καὶ ὑψηλότερα συγκριτικὰ μὲ τοὺς Ρωμαίους, δὲν χρησιμοποιοῦν τὴ λατινικὴ καὶ συνεπῶς δὲν ἐμφανίζονται Ἕλληνες Βλάχοι, δηλαδὴ λατινόφωνοι. Ἐν τούτοις μεταπολεμικὰ καὶ Ρουμάνοι ἐπιστήμονες ὄχι μόνον δέχονται, ἀλλὰ καὶ ὑπερθεματίζουν ἐκλατίνιση Ἑλλήνων καὶ συνακόλουθα γένεση Βλάχων ἑλληνικῆς καταγωγῆς[127].

Δεύτερον διατείνεται ὅτι, ἂν καὶ ἐπιστημονικὰ ἀποκλείεται κάθοδος Βλάχων ἀπὸ Δούναβι - Δακία[128], οἱ Βλάχοι τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ μὲ δεδομένη τὴν αὐτοχθονία τους δὲν εἶναι Ἕλληνες λόγῳ δῆθεν μὴ ἑλληνικοῦ ὑποστρώματος. Ὅμως τὴν ἑλληνικότητά του ἀποδεικνύουν διακεκριμένοι ἐπιστήμονες, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ σύγχρονοί μας Ρουμάνοι[129]. Ἐξ ἄλλου ἡ ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων συνάγεται ἐπιπρόσθετα καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὴν ἀνακοίνωση στὸ συνέδριο τῆς Ἀμφιπόλεως τῆς Ἀποφάσεως τῆς ρωμαϊκῆς Συγκλήτου γιὰ τὴ ρύθμιση τῆς νέας καταστάσεως στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο ἀπὸ τὸν Αἰμίλιο Παῦλο, τὸ 167 π.Χ., νικητὴ τοῦ Περσέως, γίνεται χρήση τῆς λατινικῆς, ἡ ὁποία μεταφράζεται ἑλληνικά, στὴ γλώσσα τῶν ἡττημένων, σύμφωνα μὲ τὰ ρωμαϊκὰ θέσμια[130]. Ἂν οἱ Μακεδόνες δὲν ἦσαν Ἕλληνες ἀλλὰ π.χ. Ἰλλυριοί, ὅπως ἰσχυρίζονται κάποιοι ἐρασιτέχνες[131] καὶ τῶν ἡμερῶν μας, ὁ ὕπατος Ὀκτάβιος θὰ μετέφραζε στὴν ἰλλυρική…

Τρίτον διακηρύσσει ὅτι ὅσοι Βλάχοι τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου ἐπιδίδονται στὴν κτηνοτροφία δὲν εἶναι Ἕλληνες, ἐπειδὴ δῆθεν δὲν ἀσκοῦσαν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ κτηνοτρόφου οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες. Ἀλλὰ καὶ μόνον ἡ ἀπεικόνιση τῆς ἀσπίδας τοῦ Ἀχιλλέως στὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὁμήρου διαψεύδει πάραυτα καὶ ἀπόλυτα. Ἐξ ἴσου δὲ πειστικὲς ἢ μᾶλλον ἀποστομωτικὲς ἀποβαίνουν καὶ ὅλες οἱ ἄλλες πηγές, ἑλληνικὲς καὶ λατινικές, π.χ. Σοφοκλῆς, Πλούταρχος, Δίων Χρυσόστομος, Βάρρων, Ὁράτιος, Ἀρριανός, καθὼς καὶ ἐπιστημονικὰ δημοσιεύματα Ἑλλήνων καὶ

127. Βλ. ἀνωτ. σημ. 42, 43, 44.

128. Βλ. *Romanica Aenipontana,* 14, 1987, 344, ὅπου καίρια ἐπισήμανση τοῦ C. Poghirc.

129. Βλ. ἀνωτ. σημ. 45, 46, 47, 54.

130. Βλ. P. Boyancé, «La connaissance du grec à Rome», *Revue des Etudes Latines (REL),* 34, 1956, 114. Achille Lazarou, «Aux origines de l' aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes», *Πλάτων,* 37, 1985, 159.

131. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός,* Ἀθήνα: Ἐκδόσεις Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, 1988, 18-19 σημ. 10, ὅπου ἀναφέρονται ἀλλεπάλληλα δημοσιεύματα ἐντελῶς ἀντιεπιστημονικά, ἀτεκμηρίωτα καὶ συνεπῶς ἀπαράδεκτα, ὅπως ἀπαράδεκτη εἶναι καὶ ἡ προβολή τους ἀπὸ τὸν ἄσχετο μὲ τὸ θέμα καὶ ἐπίφοβα ἀνιστόρητο καὶ ὄχι μόνον Γιώργη Ἔξαρχο στὴν *Ἐλευθεροτυπία,* 30.5.1994, 40-41.

ἀλλοδαπῶν, π.χ. Béquignon, Δάκαρη, Georgoudi, Gyóni, Psicharis, Robert, Roesch, Σαρικάκη, Stählin…[132].

Τέταρτον ψευδολογεῖ ἀσύστολα λέγοντας ὅτι Ἀρμάνοι, Ἕλληνες Βλάχοι, καὶ Ρουμάνοι ὁμιλοῦν τὴν ἴδια γλώσσα. Ἡ δὲ διάψευση ἔρχεται ἀπὸ Ρουμάνους! Ὁ ἀκαδημαϊκὸς Procopovici ἀποκαλύπτει τὴ διαφορὰ ἐπισημαίνοντας τὴν ὕπαρξη στὴ γλώσσα τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ πλήθους δομικῶν στοιχείων μὴ βαλκανικῶν[133]. Ὁ ἐπίσης ἀκαδημαϊκὸς Iorga ὑπογραμμίζει τὴν ἀνυπαρξία στὴ ρουμανικὴ γλώσσα γλωσσικῶν μορφῶν τοῦ ἰδιώματος τῶν Ἀρμάνων, τῆς ἀρωμουνικῆς, ὅπως ὀνομάζεται κατὰ νεολογισμὸ ἐπιστημονικό, καὶ λεξιλογικῶν δανείων ἀπὸ τὴν ἑλληνική[134]. Ὁ δὲ καθηγητὴς Lozovan ἐμφαντικὰ ἐξοβελίζει τὴ ρουμανικὴ ἀπὸ τὶς βαλκανικὲς γλῶσσες[135], ὅπως πρωτύτερα ὁ Haikin ἀπερίφραστα τὴ Ρουμανία ἀπὸ τὰ Βαλκάνια[136]. Ἐν τούτοις στὴν Ἑλλάδα Ἰοὶ κεντρίζουν καὶ ἱερεῖς, ποὺ μὲ βάση ἔμμεσες πληροφορίες καὶ παντελῶς ἐπιπόλαια καταθέτουν ὅτι Ἀρμάνοι καὶ Ρουμάνοι συνεννοοῦνται τέλεια λόγῳ ὁμοιότητας τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων τους[137]. Ἀλλὰ ἡ ἀλήθεια, ἄκρως ἀντίθετη, προσκομίζεται ἀπὸ τὸν ἄριστο γνώστη ἀμφοτέρων καὶ σύζυγο Ρουμανίδας, δημοσιογράφο καὶ λογοτέχνη Ἰωάννη Πέτρου, ποὺ πρόσφατα ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως μᾶς πληροφορεῖ ὅτι «τὰ βλάχικα… μοιάζουν μὲ τὰ ρουμανικὰ ὅσο τὰ λάζικα μὲ τὴν ἀθηναϊκὴ γλώσσα…»[138]!

Τελευταῖα σκαρώνει παραλλαγμένη παραχάραξη τῆς ἱστορίας μὲ προδιαγραφὲς τάχα ἐπιστημονικές, γιὰ τὶς ὁποῖες ἐγγύηση ἀποτελεῖ ὁ παραβλαχολόγος Pe-tre Năsturel[139]. Ὁ ἐν λόγῳ, ἀφοῦ δὲν εἶδε νὰ στέφεται ἀπὸ ἐπιτυχία ἡ ἐπανάληψη τοῦ λάθους τοῦ Iorga[140], δηλαδὴ ὅτι οἱ Ρουμάνοι φθάνουν ἕως τὴν Κρήτη,

---

132. Βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις πηγῶν καὶ βοηθημάτων βλ. πλέον Ἀχ. Λαζάρου, Ρίτα Λαζάρου - Παναγάκη, Λ. Τζημοζιώγα, Δ. Τσακτάνη, *Οἱ Ἑλληνογενεῖς Βλάχοι*, Ἀθήνα 2005.

133. Πβ. A. Procopovici, «La romanité balkanique», *Balcania,* 1, 1938, 62 σημ. 1.

134. Βλ. ἀνωτ. σημ. 8.

135. Βλ. ἀνωτ. σημ. 5.

136. Βλ. ἀνωτ. σημ. 6.

137. Αὐτὰ εἶχε διακηρύξει καὶ ὁ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Ρουμανίας Lahovary, ἀλλὰ πῆρε τὴν προσήκουσα ἀπάντηση ἀπὸ τὸν Sp. Papageorges, ἐν *Courrier Européen,* 16.3.1905: «les deux langues découlent, il est vrai, du latin, mais l' un a été tellement influencé par le grec et l' autre par le slave qu' actuellement j' en parle par propre expérience, *il est impossible à un Koutzovalaque et à un Roumain de s' entendre».*

138. Πβ. *«Ἠπειρωτικὴ Ἑταιρεία»* 225, 1995, 282β.

139. Τὰ δέοντα περὶ αὐτοῦ βλ. ἐφημ. *Ἡ Ἀβδέλλα,* 27.6.1987, 3.

140. Βλ. ἀνωτ. σημ. 7. Ἐπηρεάζει δὲ ὡς πρὸς τὴν προέκταση τῆς λατινοφωνίας καὶ τὸν καθηγητὴ Lozovan. Βλ. Achille Lazarou, «Peut - on parler d' une survivance romaine en Péloponnèse?», *Πρακτικὰ Α΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν,* ΙΙΙ, Ἀθῆναι 1976, 118. Ἀλλὰ οἱ θέσεις τοῦ

ἐπειδὴ στὴ Μεγαλόνησο ἀπαντᾶ τὸ ἐπώνυμο Βλάχος (!), ἀποτολμᾶ τὴν ἀνακύκληση τῶν ρουμανικῶν βλέψεων μὲ προβολὴ τῶν παραλλήλων φαινομένων. Ἂν καὶ ὁ τελευταῖος ἐξ Ἰλλυριῶν Βλάχος[141] ἐκοιμήθη, ἤδη τὸ 1898 καὶ οἱ Βλάχοι (= λατινόφωνοι) τῆς ΒΑ Βαλκανικῆς, Θράκης, κατέφυγαν στὰ Καρπάθια διαβαίνοντας τὸν Δούναβι[142], ἰσχυρίζεται ὅτι στὴν περίπτωση τῆς ΝΑ Εὐρώπης ὑπάρχει παραλληλισμὸς[143] μὲ τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη. Δῆθεν συμβαίνει μὲ τοὺς Βλάχους τῆς Ἀνατολῆς ὅ,τι καὶ μὲ τοὺς Βρετόνους τῆς Δύσεως, Γαλλίας καὶ Ἡνωμένου Βασιλείου. Προφανέστατα ἡ νέα ἀπόπειρα ἀποσκοπεῖ στὴν ἐπαναφορὰ τοῦ πανρουμανισμοῦ[144]. Ὅμως στὴ Δύση διαπιστώνεται κοινὸ ἐθνολογικὸ καὶ γλωσσικὸ ὑπόστρωμα, κελτικό, καὶ στὶς δύο χῶρες, ἐνῶ στὴν Ἀνατολὴ τόσο τὸ ἐθνολογικὸ ὅσο καὶ τὸ γλωσσικὸ διαφέρουν. Εὐκρινέστατα διακρίνονται πλέον δακικό, ἰλλυρικό, ἑλληνικὸ κ.λπ., ἡ δὲ τάση τοῦ Năsturel γιὰ ἐπιμειξίες, δακο-θρακο-ἰλλυρικοῦ[145], εἶναι ἐπίμεμπτη καὶ ἀπορρίπτεται ἀπὸ τοὺς εἰδικούς, μάλιστα καὶ συγχρόνους Ρουμάνους[146].

Lozovan γιὰ γένεση λατινοφώνων Ἑλλήνων (= Ἑλλήνων βλάχων) ἀποτελοῦν πρότυπα παρρησίας ἐπιστημονικῆς. Βλ. ἀνωτ. σημ. 42. Ὁ Năsturel δημοσιεύοντας τὶς θέσεις του συγχέει καὶ παραπλανᾶ. Πβ. *Byzantinische Forschungen,* 7, 1979, παραπέμποντας κιόλας σὲ σύγγραμμά μου!

141. Βλ. A. Rosetti, *Etudes de linguistique génerale,* Bucuresti 1983, 424, ὅπου ἀναφέρεται καὶ τὸ ὄνομά του: Antonio U. Búrbur.

142. Βλ.. Paul Garde, *Les Balkans,* Flammarion 1994, 33. Οἱ Δάκες ἐκλατινισμένοι, Δακοβλάχοι, παραμένουν πέρα τοῦ Δουνάβεως. Φυσικὰ κατὰ τὶς περιόδους ἐπιδρομῶν ἢ ἀφίξεως στοὺς χώρους τους ἄλλων λαῶν ἀναζητοῦν καταφύγιο στὰ ἀτέλειωτα Καρπάθια. Βλ. André et Jean Sellier, *Atlas des peuples de l' Europe centrale,* La Découverte 1991, 132.

143. Βλ. *Les Aroumains,* Nº 8, INALCO 1989, 47. Ὡς "αὐθεντία" περὶ τὸ Βλαχικὸ ἐπηρεάζει πάραυτα. Πβ. M. Cazacu - N. Trifon, *Moldavie ex - soviétique: histoire et enjeux actuels suivi de Notes sur les Aroumains en Grèce Macédoine et Albanie,* Paris, Acratie, 1993, 181.

144. Βέβαια δὲν εἶναι τωρινός. Βλ. Teresa Stratilescu, *From Carpathian to Pindus.* London: T. Fisher Unwin, 1906. Πάντως σαφέστερα ἐπανεμφανίζεται μεταπολεμικά. Βλ. Oscar Stevenson, «Pan - Romenismo», *NAM-R,* I, 1959, 53-60. Ἐνεργότατα μάλιστα ἐμπλέκονται καὶ οἱ ρουμανικοὶ ἐκκλησιαστικοὶ κύκλοι. Βλ. *Biserica Orthodoxă Română (BOR)*, 96, 1978, 1085, ὅπου σὲ μελέτημα ἐκτενέστατο τοῦ διακόνου David παρεμβάλλεται χάρτης πανρουμανισμοῦ μὲ δῆθεν θρακικὸ ὑπόστρωμα, ποὺ ἰδιοποιεῖται ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα, μολονότι καλύπτει Μικρασία, Βαλκανική, Ἰταλικὴ χερσόνησο καὶ ὅλη τὴν ἀνατολικὴ Εὐρώπη μὲ βόρειο σύνορο τὴ Βαλτική! Παρελαύνουν δὲ οἱ συγγραφὲς τοῦ C. I. Dragan, γιὰ τὶς ἀπόψεις τοῦ ὁποίου βλ. σχόλιο τοῦ C. Poghirc, ἐν *Lupta, Le combat,* 22.9.1985.

145. Πβ. P. S. Năsturel, «Vlacho - Balcanica», *Byzantinisch - Neugriechischen Jahrbücher,* 22, 1978, 245.

146. Βλ. Cicerone Poghirc, «Considérations sur les éléments autochtones de la langue roumaine», *Revue Roumaine de Linguistique (RRL),* 12, 1967, 22 σημ. 6 καὶ 33, ὅπου καὶ παραπομπὴ στὸν Vl. Georgiev, «Thrace et illyrien», *Linguistique Balkanique (LB),* 6, 1963, 71-74. Ἐπίσης βλ. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris (BSL),* 1961, XVI, ὅπου περίληψη ἀνακοινώσεως τοῦ Vl. Georgiev,

Ἄρα οὔτε καὶ τὸ νωπότατο ἐπινόημα εὐοδώνεται. Ἀντίθετα ἐντάσσεται στὴ σωρεία τῶν σαψάλων, ποὺ πάλι ἀπὸ Ρουμάνους σαρώνονται. Συγκεκριμένα ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Th. Capidan, ὁ μέγιστος θιασώτης καὶ "ἐπιστημονικὸς" θεμελιωτὴς τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, ἡ ὁποία τοὺς Ἀρμάνους, Ἕλληνες Βλάχους, παρονομάζει Μακεδο - Ρουμάνους, ὅρος ἀδόκιμος καὶ ἀπαράδεκτος ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς ρωμανιστές - βαλκανολόγους, ὅπως ὁ φιλορουμάνος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ζάγκρεμπ Petar Skok[147] καὶ οἱ καθηγητὲς ρουμανικῶν Πανεπιστημίων S. Puscariu[148], G. Murnu[149] κ.ἄ., ἀποφαίνεται ὅτι οἱ Ἀρμάνοι στὶς παντοῖες ἐπιδόσεις, κατ' ἐξοχὴν ἐμπορικές, συγχέονται μὲ τοὺς Ἕλληνες[150]. Συγχρόνως ταυτίζονται ἀπόλυτα στὸ φιλαπόδημο πνεῦμα, διαφέροντας ἀπόλυτα ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους, πού, κατὰ τὸν Djuvara, δὲν ἐκπατρίζονται ὁποιεσδήποτε κι ἂν εἶναι οἱ συνθῆκες ζωῆς στὴν χώρα τους[151]. Ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι οἱ Ἀρμάνοι θεωροῦνται Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς λαούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ζοῦν κατὰ τὴν ἀποδημία[152], μάλιστα καὶ ἀπὸ τὸν ρουμανικό, ὅπως ἐπισημαίνουν ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου C. Giurescu καὶ ὁ ἴδιος ὁ Năsturel, κατὰ τοὺς ὁποίους ὁ ὅρος Κουτσόβλαχος στὴ Ρουμανία σημαίνει Ἕλληνα[153]. Ὁ ρουμανικὸς λαὸς ἀποκαλεῖ Ἕλληνες, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Trifon, καὶ τοὺς "ρουμανίσαντες" Ἀρμάνους[154], τοὺς ὁποίους τὸ ρουμανικὸ κράτος πρὸς κάλυψη ρουμανι-

---

«Trois langues indoeuropéennes méconnues, le phrygien, le thrace et le dace». Ὁ προηγούμενος πανρουμανισμὸς ἐξουθενώνεται καὶ μὲ τὰ ἀκόλουθα περὶ ὑποστρώματος. Vl. Georgiev, «Le dace comme substrat de la langue roumaine», *RRL,* 10, 1965, 75-80. Id., *La linguistique balkanique et la langue roumaine,* Sinaia 1967. Ἑπομένως δακικὸ τὸ ὑπόστρωμα τῆς ρουμανικῆς καὶ ἑλληνικὸ τῆς ἀρωμουνικῆς, τοῦ ἰδιώματος τῶν Ἀρμάνων, Ἑλλήνων Βλάχων, ὁπότε καὶ ἡ πρόσφατη ἐπινόηση τοῦ Năsturel κατέρρευσε σὰν χάρτινος πύργος.

147. Βλ. *Revue Internationale des Etudes Balakniques (RIEB),* 1-2, 1934-1935, 330.

148. Sextil Puscariu, *Limba română,* Bucuresti[2], 1976, 221.

149. G. Murnu, *Românii din Bulgaria medievală,* Bucuresti 1939, 51. Πβ. J. Kramer, «Das Aromunische», *Rumänistik in der Diskussion,* Gunder Narr Verlag Tübingen, 218 n.

150. Πβ. Th. Capidan, *Les Macédo - Roumains,* Bucarest 1943, 134. Φυσικὰ στὴ διαπίστωσή του προηγοῦνται ἄλλοι. Βλ. A. Muzet, *Le monde balkanique,* Paris 1917, 8.

151. Πβ. Neagu Djuvara, «Souvenirs de l' exil de 1948», *Revue Roumaine d' Histoire (RRH),* 1-2, 1995, 25: «Fie pânea cât de rea, tot mai bine 'n tara mea».

152. Βλ. μαρτυρία T. Stoianovich ἐν Σπ. Ἀσδραχᾶς, *Ἡ οἰκονομικὴ δομὴ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν στὰ χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας ιε΄ - ιθ΄ αἰ.,* "Μέλισσα", Ἀθήνα 1979, 328-329, ὅπου πέρα τῶν βαλκανικῶν λαῶν καὶ οἱ Γάλλοι, Γερμανοί, Οὔγγροι, Ρῶσσοι θεωροῦν ἐξ ἴσου Ἕλληνες τοὺς Ἀρμάνους μας.

153. C. C. Giurescu, *Istoria Bucurestilor,* Bucuresti 1979, 220. P. Năsturel, «Koutsovalaque. Recherche étymologique», *Etudes Roumaines et Aroumaines,* Paris 1990, 91 σημ. 16.

154. Βλ. M. Cazacu - N. Trifon, *ἐ.ἀ.,* 208 σημ. 32.

κοῦ δημογραφικοῦ ἐλλείμματος παρέσυρε καὶ ἐγκατέστησε στὴ Δοβρουτσά[155], ὅπου περιεργότατα διατηρεῖται ἀλώβητη ἡ ἑλληνικότητά τους. Πράγματι κατὰ τὶς ἐρευνητικὲς ἐπισκέψεις στοὺς χώρους ἐγκατάστασεώς τους ὁ ὀνομαστὸς λαογράφος - μουσικολόγος Păunescu ἐπιδιώκοντας ἀπ' εὐθείας καταγραφὴ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τους ζητεῖ καὶ κατάπληκτος ἀκούει νὰ τραγουδοῦν στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα[156]! Ἐν τέλει ὁ ἀκαδημαϊκὸς N. Iorga ἐρευνώντας τὰ πολωνικὰ Ἀρχεῖα ἀποκαλύπτει ὅτι οἱ Ἀρμάνοι σὲ χρόνους τουρκοκρατίας δὲν παραλείπουν νὰ δηλώνουν στὶς ἁρμόδιες πολωνικὲς ἀρχὲς καὶ τὴν ἑλληνικότητά τους ἐκφράζοντας μὲ παρρησία τὴν προσωπικὴ βούληση, κατὰ τὸ ἀκόλουθο παράδειγμα: Honoratus Demetrius Wretowski, *Graecus,* vinopola, de civitate Mascopolis… 1780[157].

Ἰδοὺ τὰ δεδομένα τῆς διεπιστημονικῆς ἀλήθειας, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ Ἀρμάνοι δὲν εἶναι Ρουμάνοι[158], δὲν συνιστοῦν ἰδίαν ἐθνότητα[159], ἀλλὰ ἀποδεδειγμένα ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο τμῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ[160] μὲ πρόσθετο γνώρισμα τὸ βλαχικὸ (= λατινογενές, ἀρμανικὸ) ἰδίωμα[161], ἀληθινὸ θησαυρὸ γιὰ οὐσιαστικὴ διερεύνηση τῶν τυχῶν καὶ περιπετειῶν Ἑλλήνων[162] κατὰ τὴ διάρ-

155. Βλ. ἀνωτ. σημ. 34.

156. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἱστορία τοῦ Βλάχικου Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1988, 373, ὅπου μαρτυρία Γιώργη Ἔξαρχου, ποὺ ἐν τῇ ρύμῃ προσκομίζει καὶ τὴν πολύτιμη ἀλήθεια!

157. *Balcania,* 1, 1938, 233-234, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

158. Κατὰ τὸν Ρουμάνο ἀκαδημαϊκὸ I. Coteanu, ἐν *Limba Română,* 8, 1959, 9-10, οἱ Ἀρμάνοι ποτὲ δὲν αἰσθάνθηκαν ὅτι ἀνήκουν στὸν ἴδιο μὲ τοὺς Ρουμάνους λαό. Ὁ δὲ Γ. Χ. Μόδης, *Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ Μακεδόνες Ἀρχηγοί,* Θεσσαλονίκη 1950, 125 ἀποκαλύπτει τὰ ἑξῆς: «Ὅσοι Κουτσόβλαχοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι ἀπὸ διακόσια καὶ τριακόσια χρόνια σὲ ρουμανικὰ μέρη, ποτὲ δὲν ἐθεώρησαν τὸν ἑαυτό τους ἕνα ἢ ἀδελφὸ μὲ τοὺς Ρουμάνους καὶ ποτὲ δὲν τὸν λογάριασαν ξένο στὸν Ἑλληνισμό». Βλ. καὶ Δημοσθένης Γραμματόπουλος, «Ἡ Μολδοβλαχία τοῦ 18ου αἰῶνος», *Ἠπειρωτικὴ Ἑστία,* 366-368, 1982, 656.

159. Ἀπεχθάνονται τόσο καὶ τὸ ἐνδεχόμενο νὰ λογισθοῦν σὰν ἐθνότητα μὲ τὸν ὅρο Βλάχοι, ὥστε, ὅπως ἀποκαλύπτει ὁ Μίμης Σουλιώτης (*Τὸ Βῆμα,* 21.2.1993, 39), διαμαρτύρονται δηλώνοντας «… Ἕλληνες Ὀθωμανοὶ καὶ οὐχὶ Βλάχοι…», μολονότι ὡς Ἕλληνες Βλάχοι σεμνύνονται. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Κουτσόβλαχοι στὴ Θεσσαλία», *Ἡ Πειραϊκὴ - Πατραϊκή,* 114, 1965, 16.

160. Τί ἄλλο σημαίνει ἡ πατριωτικὴ πράξη βλαχοφώνων Κοκκινοπλοῦ Ὀλύμπου, ἀποδήμων, ποὺ σπεύδουν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Μάντσεστερ Η.Π.Α. «διὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸν πόλεμον Ἑλλάδος - Τουρκίας τοῦ ἔτους 1912»; Βλ. Ἰ. Μπουροζίκας, «Κοκκινοπλὸς - Manchester - 1912», *Μακεδονικὴ Ζωή,* 78, 1972, 28-29.

161. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἱστορία καὶ ἡ παρουσία τῶν Βλάχων στὴν Ἀλβανία», Οἱ ἑλληνοαλβανικὲς σχέσεις καὶ τὸ Βορειοηπειρωτικό, *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος,* Ἔκτακτη Ἔκδοση, 13.2.1997, 100-102.

162. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Στοιχεῖα τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν Βλάχων πηγὴ ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ», *Ἑλληνικὸς Βορρᾶς,* 9.7.1979.

κεια τῆς μακραίωνης ρωμαιοκρατίας.

Ἑπομένως οἱ Ἀποφάσεις Εὐρωκοινοβουλίου καὶ Συμβουλίου Εὐρώπης εἶναι ἀβάσιμες ἐπιστημονικὰ καὶ καταφανέστατα ἄδικες. Τὸ δὲ ἄδικο γίνεται ὀδυνηρότερο, ὅταν προέρχεται ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, ἡ ὁποία ὀφείλει τὴ σωτηρία της ἀπὸ τὸν ἐκτουρκισμό, τὸ 1683, σὲ Βλαχόπουλο, Ἕλληνα Βλάχο, Ἀρμάνο, τὸν Homo Universalis Νικόλαο Σπαθάρη[163].

Ὡστόσο δὲν χωροῦν οὔτε πικρία οὔτε μεμψιμοιρία ἢ ἀπόδοση εὐθύνης στοὺς ἁρμοδίους τῶν θεσμικῶν ὀργάνων τῆς Εὐρώπης. Διότι ἐπανειλημμένα καὶ φορτικὰ εἶχαν ζητήσει τὶς ἑλληνικὲς θέσεις ἀπὸ τοὺς ἀνευθυνοϋπεύθυνους τῆς κοιμωμένης ἢ κομματικὰ παραλυμένης Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι, ἂν καὶ δωρεὰν τὶς εἶχαν στὴ διάθεσή τους, ἐπίσημα καὶ ἔγκαιρα, δὲν τὶς ἔστειλαν, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐπικράτηση, ἄνευ ἀντιστάσεως, καταχώριση στοὺς ἀντιστοίχους φακέλους καὶ στὰ εἰδικὰ συγγράμματα καὶ τὴν ἐπιδέξια προώθηση τῶν ἐσφαλμένων, ἀνεπιστημονικῶν καὶ ὄχι μόνον, σύμφωνα μὲ τὶς μονόπλευρες εἰσηγήσεις γνωστῶν φυσικῶν καὶ νομικῶν προσώπων, κάθε ἄλλο παρὰ γιὰ τὴν ἀλήθεια ἐνδιαφερομένων. Ἀκόμη δὲ καὶ τώρα οἱ ἑλληνικὲς ὑπηρεσίες, ἀφοῦ δὲν διαθέτουν ἐνδεδειγμένο ἐπιστήμονα, μὴ κομματικὸ καὶ μὴ ἐμβόλιμο πολιτικά, δὲν ἐνημερώνουν δεόντως καὶ ἐγκύρως τοὺς Ἕλληνες εὐρωβουλευτὲς καὶ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων στὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης, μὲ συνέπεια τὴν παταγώδη ἀποτυχία καὶ τῆς ἐφετινῆς ἀποστολῆς.

Εὐτυχῶς κατὰ τὸ πολυετὲς διάστημα τῆς ἀξιόποινης ἀπραξίας καὶ ἀφασίας τῆς ἐπίσημης ἑλληνικῆς πλευρᾶς ἀναδύεται, ὅπως πάντοτε στὶς κρίσιμες στιγμὲς τοῦ ἔθνους, δυναμικὰ ἡ ἰδιωτικὴ δραστηριότητα κατὰ τῆς προπαγανδιστικῆς λερναίας ὕδρας[164], τῆς ὁποίας τὴν ἐξόντωση ἀφελέστατα πιθανολογοῦσαν πολλοὶ μὲ τὴ λήξη τῆς Κατοχῆς, τὸ 1944. Ὅμως ἐνωρὶς μεταπολεμικὰ σὰν ἑρπετὸ σηκώνει διστακτικὰ κεφάλι. Βαθμιαῖα ἐνδυναμώνεται στὴν ἀλλοδαπὴ καὶ συνακόλουθα στὴν ἡμεδαπή, ὅπου μὲ ταχεῖς ρυθμοὺς ἀποθρασύνεται κατασυκοφαντώντας τὴν Ἑλλάδα σὰν χώρα, στὴν ὁποία τάχα συντελεῖται γενοκτονία τῶν Βλάχων[165]! Ὁ μοναδικὸς στὴν ἀρχὴ καὶ ἰταμὸς ἡμεδαπός, συντάκτης ψευδῶν

163. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Πῶς σώθηκε ἡ Εὐρώπη», *Κυριακάτικη Ἐλευθεροτυπία,* 9.3.1997, 61,

164. Βλ. Δ. Π. Ἀνέστης, *Τὸ Κουτσοβλαχικὸν Ζήτημα,* Ἔκδοσις: Τουφεξῆ, Λάρισα 1961. Ἰδίως βλ. τὸ πρόσφατο σύγγραμμα τῆς καθηγήτριας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, *Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων καὶ στὰ βλαχόφωνα χωριὰ τῆς Πίνδου,* Ἰωάννινα, Α΄, 1995, σελ. 451 μὲ βιβλιογραφία ἐνδιαφέρουσα. Χαρακτηριστικὸς δὲ καὶ ὁ τίτλος παρουσιάσεώς του ἀπὸ τὸν Σαράντο Καργάκο, «Κουτσοβλαχικό: Τὸ ἑπόμενο ἐθνικὸ πρόβλημα;», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος,* 11.6.1996, 91-92.

165. Βλ. Gheorghe Padiotu, «Fierbere in Balcani», *Cuvantul Romônesc,* Martie 1991, 20. Βλ. περισσό-

καὶ ἀνθελληνικῶν κειμένων, δημιουργεῖ δίδυμο μὲ κάποιον ἐπανακάμψαντα ἀπὸ Ρουμανία. Τὸ δίδυμο συμμετέχει ἀδιάλειπτα σὲ βλαχολογικὰ συνέδρια Ἐξωτερικοῦ, ἂν καὶ στερεῖται εἰδικῶν σπουδῶν. Οἱ κατ' ἐπίφαση ἐπιστημονικὲς παρασυναγωγὲς παρέχουν εὐκαιρίες ἐπικοινωνίας καὶ γνωριμίας πρωτουργῶν ξένων συμφερόντων, οἱ ὁποῖοι ἐπωμίζονται καὶ τὶς δαπάνες, μὲ γόνους θυμάτων τῆς ὑπεραιωνόβιας προπαγάνδας, ποὺ δὲν γεννήθηκαν στὴν Ἑλλάδα καὶ συνεπῶς δὲν ἐκφράζουν παρὰ μόνο τὸν ἑαυτό τους καὶ ὄχι τοὺς Ἕλληνες Βλάχους, τοὺς Ἀρμάνους. Αὐτὸ ἄλλως τε διαπιστώνουν καὶ καταγράφουν στὶς Ἐκθέσεις τους καὶ οἱ Δυτικοὶ ἀπεσταλμένοι τοῦ Γραφείου τῶν ὀλιγώτερο διαδεδομένων γλωσσῶν καὶ γιὰ τοὺς δύο ὁμοϊδεάτες τους τῆς ἡμεδαπῆς, τοὺς ὁποίους καὶ ἀποκαλοῦν Ρουμάνους[166]!

Ἂν ἡ ζέση τῶν ὄντως μειονοτικῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης γι' ἀναζήτηση τῶν ριζῶν τους, ἐθνικῶν, γλωσσικῶν, πολιτισμικῶν, εἶναι κατανοητὴ καὶ ἐπαινετή, ἡ συμπόνια τῶν δῆθεν βλαχοφίλων γιὰ τὴν τύχη τοῦ βλαχικοῦ ἰδιώματος ἔχει τὴν ὄψη τοῦ πρόδηλα προσποιητοῦ καὶ καταντᾶ ὁλοφάνερη φενάκη, ἡ ὁποία εὐχερέστατα καταδεικνύεται καὶ μὲ μιὰ ματιὰ σὲ δημοσιεύματα τῶν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς προπαγάνδας καὶ τῶν νοσταλγῶν τοῦ ἁμαρτωλοῦ παρελθόντος:

Ι. Ὁ συντάκτης τοῦ λήμματος "Μακεδο-Ρουμάνοι", χωρὶς ὑπογραφή, στὸ συλλογικὸ σύγγραμμα *Ἡ Εὐρώπη καὶ οἱ λαοί της,* ἐκδεδομένο μὲ ἐπιχορηγήσεις τοῦ Πολιτιστικοῦ Ἱδρύματος τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, ὑπὸ τὴν αἰγίδα μάλιστα τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Χάγης, ἐμφανίζει τοὺς Βλάχους Ἑλλάδος σὰν ἀπογόνους Δακῶν, σύμφωνα μὲ τὴν προπολεμικὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα[167], ἂν καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ β΄ παγκοσμίου πολέμου ὁ ὀνομαστότερος ἄλλοτε ὑπέρμαχός της, ὁ ἀκαδημαϊκὸς Capidan,

τερα Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἑλληνόβλαχοι καὶ παραπληροφόρηση», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Μετσοβίτικων Σπουδῶν,* Μέτσοβο 28-30 Ἰουνίου 1991. Ἐπιμέλεια Τριαντ. Δημ. Παπαζήση. Ἀθήνα 1993, 453-469, καὶ ἀναδημ. Α.-Ε. Λαζάρου καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐθνικὰ καὶ μειονοτικὰ θέματα, Στοιχεῖα ἐνημερωτικά,* Ἐκδόσεις Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, Ἀθήνα 1993, 191 κ.ἑ. Ἐξ ἄλλου ὁ ἄσχετος μὲ τὴν ἱστορικὴ ἐπιστήμη ὑπομηχανικὸς Γ. Παδιώτης, τοῦ ὁποίου σκιαγράφηση δημοσιεύεται ἀπὸ Ἐπιστημονικὴ Ἐπιτροπὴ στὴν καθημερινὴ ἐφημερίδα *Τρικαλινὰ Νέα* (4.1.1990, 3 καὶ 7) ὁμιλεῖ μὲ ξενόγλωσσα δημοσιεύματα γιὰ γενοκτονία Βλάχων στὴν Ἑλλάδα, χωρὶς ποτὲ νὰ ἀναφέρεται στὴν τύχη τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Ρουμανία, ἑνὸς καὶ πλέον ἑκατομμυρίου ψυχῶν, τὸ 1816, μὲ μαρτυρία ἀπογόνου τοῦ πρώτου ἱστορικοῦ τῆς "Ρουμουνίας" D. Philippide. Βλ. Θεοδόσης Κ. Σπεράντσας, *Τὰ περισωθέντα ἔργα τοῦ Ἀργύρη Φιλιππίδη,* Ἀθῆναι 1978, 323-328.

166. Βλ. ἀνωτ. σημ. 110.

167. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, "Μακεδονικὸ" - "Κουτσοβλαχικὸ" καὶ Ἑλληνικὴ ἀρρυθμία», *Τρικαλινά,* 6, 1986, 103.

ἀναγκάζεται στὴν ἀποδοχὴ τῆς αὐτοχθονίας τῶν Ἀρμάνων στὴν Πίνδο μετὰ τὰ ἰσχυρότατα τεκμήρια, ποὺ παρουσιάζει ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου T. Papahagi[168].

ΙΙ. Ὁ πρόεδρος τῆς "Ἑνώσεως γιὰ τὴ γλώσσα καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν Ἀρμάνων" Vasile Barba, στὴ Γερμανία, προβάλλει τοὺς Ἀρμάνους σὰν ἐθνικὴ μειονότητα[169], καθὼς καὶ ὁ N. Caranica, ὁ ὁποῖος ἐπὶ πλέον προδίδει λέγοντας ἀφελῶς ὅτι ἡ ἐθνικὴ βλαχικὴ συνείδηση ἀρχίζει τὸ 1985[170]! Καὶ ὁ νοῶν νοείτω. Ἀλλὰ λείπει παντελῶς ὁ νοῦς. Τότε ἁλώνιζαν τὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο τὰ κατάλοιπα τῆς πολυεθνικῆς προπαγάνδας καὶ "ἐρευνητὲς" γλωσσολόγοι, ἐθνολόγοι, λαογράφοι δαπάναις εὐρωπαϊκῶν ἱδρυμάτων, ἐξορκισμένων ἀπὸ ὑπευθύνους καὶ ὑπηκόους τῆς ἡμεδαπῆς. Ἔτσι ἐξηγεῖται "Γερμανικὴ ἔκκληση στὸν Σημίτη γιὰ μειονότητες", ὅπως ἐπιγράφει δημοσίευμά τους ὁ Παντ. Βαλασόπουλος[171].

---

168. Βλ. βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις τόσο γιὰ Capidan ὅσο καὶ T. Papahagi, καθὼς καὶ σχετικὲς παρατηρήσεις, Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τρία ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων», *Θεσσαλικὰ Χρονικά,* 11, 1976, 272-273, καὶ *Πρακτικὰ τοῦ Α΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου,* ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1977.

169. V. Barba, «Aromânii, o minoritate națională care îsi cere drepturile», *Noi Tracii* (Milano), Supl. 2, 1978, 6-7. Βλ. τοῦ ἰδίου, «Die Aromunen ein Volk, das niemand kannte. Betrachtungen eines Aromunen aus der Diaspora», *Pogrom* 153 Mai/Juni 1990, 24-29. Στὰ φληναφήματά του ἀπάντησαν ἀποστομωτικὰ οἱ Ἑλληνόβλαχοι τῆς Ἀλβανίας διὰ τοῦ ἐκπροσώπου τους Χρ. Γκότση σὲ συνέδριο.

170. N. Caranica, *Les Aroumains: recherches sur l' identité d' une ethnie,* Besançon 1990, 443.

171. *Ἐλευθεροτυπία,* 12.10.1996, 11, ὅπου ὁ Γερμανὸς Τίλμαν Τσούλχ, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς "Ἑταιρείας Προστασίας Ἀπειλουμένων Λαῶν", προφανέστατα ἐπηρεασμένος ἀπὸ διαβήματα καὶ δημοσιεύματα Vasile Barba καὶ κουστωδίας του αἰσθάνεται – λόγῳ ἀγνοίας τοῦ θέματος, δοθέντος ὅτι ἐνημερώνεται μονόπλευρα, ἀφοῦ ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ ἐπιμελέστατα διαρκῶς ἀπουσιάζει – τὴν ἀποστολή του ἀνθρωπιστική. Ἀπευθύνεται, λοιπόν, στὸν Ἕλληνα πρωθυπουργό: «Ζητᾶμε τὴν ἀλλαγὴ πορείας γιὰ τὶς ἐθνικὲς καὶ θρησκευτικὲς μειονότητες στὴν Ἑλλάδα. Ἡ ὕπαρξη ἐθνικῶν μειονοτήτων στὴ βορειοδυτικὴ Ἑλλάδα (Σλαβομακεδόνες), οἱ ἀλβανόφωνοι, οἱ Βλάχοι ἀποκρύπτονται. Οἱ μειονότητες αὐτὲς δὲν εἶναι ἀσφαλεῖς ἀπὸ διώξεις…». Τὰ τεκμήρια τῆς ἑλληνικότητας τῶν μνημονευομένων διγλώσσων πληθυσμῶν εἶναι ἐπιστημονικῶς πανίσχυρα. Βέβαια δὲν εἶναι γνωστὰ οὔτε στὸν Ἕλληνα πρωθυπουργό, εὐλόγως. Γι' αὐτὸ ἅμα ἀναλήψει τῆς πρωθυπουργίας ἡ Ἐπιτροπὴ Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα ἐπεδίωξε ἐνημερωτικὴ ἐπίσκεψη. Ἐξαιρετικὰ δὲ χρήσιμη θὰ ἦταν ἡ ὑπόμνηση ὅσων Γερμανὸς εἰδικὸς γράφει γιὰ τὶς ἀναφερόμενες πληθυσμικὲς ἑνότητες σὰν δῆθεν ἐθνικὲς μειονότητες. Πβ. G. Weigand, *Ethnologie von Macedonien…* Leipzig 1924, 7. Ἐνδιαφέρουσα γιὰ τὴν περίπτωση τῆς γερμανικῆς ἐπεμβάσεως στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἄποψη τοῦ comte Joseph - Arthur de Gobineau, ποὺ θαυμάζεται στὴ Γερμανία. Πβ. *ΠΑΑ,* 9, 1934, 230: «Δὲν ὑπάρχει λαὸς κατέχων πραγματικὴν ἀνθρωπολογικὴν ὁμογένεια, ὁ γερμανικὸς λαὸς ὀλιγώτερον παντὸς ἄλλου». Ὡστόσο γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορβόννης André Blanc, *Géographie des Balkans,* P.U.F., Que sais - je? Paris 1971, 50, γράφει: «L' état le plus uni, le plus homogène est le grec». Δὲν εἶναι διόλου ἄγνωστη καὶ ἡ σημείωση τοῦ Konstanty Jeziorański, *Le problème minoritaire en Europe,* Varsovie 1932, 23 σημ. 1: «C' est une des tendances les plus

III. Ὁ πρόεδρος τῆς "Ἑταιρείας Ἀρμάνων Γαλλίας" Iancu Perifan σὲ φυλλάδιο ἐπιγραφόμενο *Les Aroumains (Les Vlachs), Une minorité culturelle romane en péril,* Paris 1980, καὶ μὲ τροποποιημένο ὑπότιτλο *(Les Macédo - Romans)* – 1.500.000 – …, Paris 1989, ὁμιλεῖ γιὰ πολιτισμικὴ μειονότητα, ἂν καὶ ἤδη στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα μας, 1914, οἱ Wace - Thompson μετὰ τριετῆ ἐπιτόπια ἔρευνα ἀποκαλύπτουν ὅτι – πέρα τῆς βαθειᾶς καὶ ἀκραιφνοῦς ἑλληνικότητας τῆς παιδείας τῶν Ἀρμάνων[172] – ἑλληνικὸς εἶναι ὁ λαϊκὸς πολιτισμός τους, ἔθιμα, ἤθη, παραδόσεις, ἐκπλήσσοντας τὸν ἀκαδημαϊκὸ Iorga.[173]

Μὲ τὴν ἐνδεδειγμένη τεκμηρίωση, ἀπάντηση στὸ μεστὸ ἀνακριβειῶν, ψευδολογημάτων καὶ φληναφημάτων φυλλάδιο δίδεται σὲ ἄρθρο μου καταχωρισμένο μὲ τίτλο *Ἐπιλεγόμενα* στὴν τελευταία ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ - Τοσίτσα, *Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος,* 3η Ἔκδοση, Φιλολογικὸς Ἱστορικὸς Λογοτεχνικὸς Σύνδεσμος (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.) Τρικάλων – Ἵδρυμα Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ - Τοσίτσα, Τρίκαλα 1992, 223-238. Μεταφρασμένο δὲ στὴν ἀγγλικὴ γλώσσα περιέχεται σὲ συλλογικὴ ἔκδοση τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου: Ach. G. Lazarou, «The truth about the Leaflet "Les Aroumains" (Les Macédo - Romans) 1989», *On scientific truth about MACEDONIA,* National Technical University of Athens, June 1993, 63-83.

Παρὰ ταῦτα, ἂν καὶ ἀπρόσκλητος, εἰσῆλθε σὲ αἴθουσα συνεδρίου μὲ γενικὸ θέμα *Οἱ λησμονημένοι τῶν Βαλκανίων,* φωνασκώντας στὸ Παρίσι καὶ διανέμοντας σύντομο λιβελλογράφημα, ἐπιγραφόμενο *Ἔξοδος τῶν Ἀρμάνων ἀπὸ τὴ λήθη πρὸς καλύτερο ἐνταφιασμὸ τοῦ ἀρμανικοῦ ἰδιώματός τους;* Ἡ ἀπάντηση, λακωνικὴ ἀλλὰ καὶ ἀποστομωτική, εἶναι εὔκολη μὲ ἁπλῆ τροποποίηση τοῦ τίτλου: *Ἔξοδος τῶν Ἀρμάνων ἀπὸ τὴ λήθη,* ἂν καὶ ποτέ, ἀλήθεια, δὲν λησμονήθηκαν, *πρὸς σωτηρία τοῦ ἰδιώματός τους,* τοῦ δευτέρου - ἐπικουρικοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου τῶν χρόνων τῆς ρωμαιοκρατίας, μεγάλου πράγματι ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος, *καὶ πρὸς ὁριστικὸ ἐνταφιασμὸ τῶν ξένων ἐπεμβάσεων στὴν*

---

caractéristiques de l' Allemagne de vouloir transformer la structure des Etats de l' Europe moderne de telle sorte que leur souveraineté devienne pure fiction».

172. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Βλάχοι καὶ ἡ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας στοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς», *Πρακτικὰ ΣΤ΄ Διεθνοῦς Παιδαγωγικοῦ Συνεδρίου* τῆς Παιδαγωγικῆς Ἑταιρείας Ἑλλάδος, Ἑλληνικὰ Γράμματα, Ἀθήνα 1995, 155-175.

173. A. I. B. Wace - M. S. Thompson, *The nomads of the Balkans,* London 1914, 100. Πβ. *Bulletin de l' Institut pour l' étude de l' Europe sud - orientale,* 2, 1915, 110. Βλ. καὶ Em. Turczynski, *Die deutsch - griechischen Kulturbeziehungen…,* München 1959, 4 σημ 1, ὅπου οἱ Ἀρμάνοι πολιτιστικὰ ἐντάσσονται στὸν ἑλληνικὸ λαό.

Ἑλλάδα, ἄλλοτε ρουμανικῶν[174], ἄλλοτε ἰταλικῶν[175], δηλαδὴ τῶν κυρίων αἰτίων συρρικνώσεως τοῦ ἀρμανικοῦ ἰδιώματος – πέρα τῆς φυσιολογικῆς ὡς ζωντανοῦ ὀργανισμοῦ, ποὺ εἶναι κάθε γλώσσα. Διότι σ' ὁποιοδήποτε ἑλληνικὸ χῶρο, ἀκόμη καὶ δημόσιο, δὲν ἐμποδίζεται ἡ χρήση του, ὅταν συναντῶνται γνῶστες του, ὅπως ἰδίοις ὄμμασι ἔχει διαπιστώσει καὶ περιχαρῶς ὁμολογήσει ὁ ἴδιος ὁ Perifan[176], ποὺ θὰ μποροῦσε λόγῳ τῆς ἑλληνικῆς προελεύσεως τοῦ ἐπωνύμου του, *Περήφανος,* νὰ αἰσθάνεται ὑπερήφανος[177] καὶ νὰ μὴ συμπεριφέρεται σὰν τὸν χειρότερο "γενίτσαρο", ὅπως χαρακτηρίζεται ὁ ἴδιος καὶ οἱ ὅμοιοί του ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Παπαθανασίου[178]. Ὁ τελευταῖος, μολονότι ἔχει φοιτήσει στὰ ρουμανικὰ σχολεῖα τοῦ μεσοπολέμου, διατηρεῖ ἀλώβητο τὸ ἑλληνικὸ φρόνημά του, ὅπως καὶ συμμαθητές του. Δὲν εἶναι μόνον πρωτοβάθμιας καὶ δευτεροβάθμιας ἐκπαιδεύσεως, ρουμανικῆς, Ἀρμάνοι, ποὺ δὲν ἐπηρεάζονται ἀνθελληνικά, ἀλλὰ καὶ τρόφιμοι πανεπιστημιακῆς παιδείας καὶ νυμφευμένοι μὲ Ρουμανίδες καὶ διὰ βίου διαμένοντες στὴ Ρουμανία. Εὔγλωττο παράδειγμα φέρει στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας ὁ πολυβραβευμένος κριτικὸς λογοτεχνίας Ἐλευθέριος Πλατῆς, ὁ ὁποῖος μετὰ μελέτη ἐνδελεχῆ τοῦ ἔργου τοῦ Θεοδώρου Ζούκα ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα, διακεκριμένου ἐπιστήμονα καὶ λογοτέχνη, ἐπισημαίνει τὰ ἑξῆς: «Τὸ θεωρῶ τεκμήριο ὅτι καὶ στὰ εὐτυχισμένα καὶ γόνιμα χρόνια τῶν σπουδῶν του στὴ Ρουμανία ὁ Ζούκας ἔδινε στοὺς πνευματικοὺς πάντως κύκλους τὴν ἐντύπωση ὄχι Ρουμάνου ὁμογενοῦς ποὺ ἐπέστρεψε στὴν πατρίδα, ἀλλὰ Ἕλληνα ποὺ ἔχει μεταναστεύσει στὴ Ρουμανία»[179].

Ὡστόσο, ἂν καὶ εἶναι δεδομένος, ὅπως μὲ εὐγνωμοσύνη ὁμολογεῖ ὁ Σοφοκλῆς Ἐλ. Βενιζέλος, ὁ θαυμαστὸς πατριωτισμὸς τῶν Ἑλλήνων Βλάχων, ποὺ καὶ

174. Βλ. *Πλάτων,* 36, 1984, 170-174, ὅπου ἐπισημαίνεται ἐξ ἀφορμῆς βιβλιοκρισίας πόσο τεχνηέντως συντηρεῖται τὸ ζήτημα ἀπὸ τὴ Ρουμανία, Δ. Γ. Παπαγεωργίου, «Ἡ ἑλληνορουμανικὴ "φιλία"», *Στρατηγικαὶ Μελέται,* 71, 1994, 3.

175. Benedetto de Luca, Gli Albanesi, *I Macedo - Romeni e gli interessi d'Italia nei balcani,* Roma 1913, 40. Id., *Gli Aromeni nel Nuovo Asseto Balcanico,* Roma 1919. M. Cazacu - N. Trifon, ἔ.ἀ., 200 σημ. 21. N. Iorga, *Orizzonte italiano. Tradizioni nel sud - est europeo e missione latina,* Bucarest 1940. Γ. Σ. Πλουμίδης, «Ἡ ἰταλικὴ πολιτικὴ στὴ Βαλκανική, στὴν Ἀλβανία - Ἤπειρο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Antonio Baldacci», *Ἠπειρωτικὰ Χρονικά,* 216 κ.ἑ.

176. Βλ. ἄρθρο του ἐπιγραφόμενο «Mari comanist AHILE LAZARU», *Trâ Armânami,* Nº 12 - Andreu 1985, 2α.

177. Σκιαγράφησή του βλ. «Ματιὲς στὸ Παρελθὸν καὶ στὸ Μέλλον», *Θεσσαλικὸν Μέλλον,* 27.11.1996, 2.

178. Βλ. ἐφημ. Συλλόγου Βλάχων Νάουσας Μακεδονίας, *Νιάγκουστη,* Ἰούλιος 1987, 2ε.

179. Πβ. Ε. Ν. Πλατῆς, *Ἡ ἄθληση καὶ τὸ ἔργο ἑνὸς μάρτυρα τῆς Ἐλευθερίας. Θεόδωρος Ζούκας,* Ἐκδόσεις Ἁρμός, Ἀθήνα 1993, 11 σημ. 1.

κατὰ τὸ παρελθὸν ἐπανειλημμένως «ἀπεδύθησαν μόνοι, ἀκαθοδήγητοι καὶ παλαίοντες συχνὰ ἐναντίον πανισχύρου ξένου δυνάστου»[180], δὲν ὑπάρχουν περιθώρια ἐφησυχασμῶν. Διότι ἡ προπαγάνδα λόγῳ τῆς ἑλληνικῆς κρατικῆς ἀδράνειας[181] ἑδραιώθηκε καὶ στὰ ἐπισημότερα κέντρα λήψεως ἀποφάσεων, ἐνῶ ἡ Ρουμανία, παρὰ τὰ πολλαπλᾶ, παντοειδῆ καὶ πολύπλοκα προβλήματά της, δρᾶ καὶ σήμερα μὲ τρομερὴ εὐελιξία καὶ προσαρμοστικότητα στὶς ἐκκολαπτόμενες ἐθνολογικὲς ἀποφύσεις βαλκανικοῦ χώρου, χωρὶς κἂν νὰ εἶναι βαλκανικὴ χώρα[182].

Γιὰ τὶς ἀντικειμενικὲς ἑλληνικὲς δυνατότητες ἢ ἀδυναμίες καίριες πράγματι εἶναι οἱ παρατηρήσεις καὶ προειδοποιήσεις, τὶς ὁποῖες ἁρμοδίως ἀπευθύνουν οἱ Φ. Κιλιπίρης καὶ Γ. Μακρῆς[183]. Πρὸ πάντων ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπιβάλλεται ἐπαύξηση ἐπαγρυπνήσεως καὶ ἑτοιμότητας τῆς δίκην ἐμπορεύματος ἐγκαταλειπομένης ἢ παραχωρουμένης κατὰ καιροὺς ἑλληνικῆς διεπιστημονικὰ πληθυσμικῆς ἑνότητας, τῆς ἀδιάλειπτα καὶ ἀδιαμφισβήτητα ζωντανῆς μαρτυρίας δύο χιλιετιῶν Ἑλλήνων Βλάχων στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο. Ἐπιπρόσθετα τὸν χαρακτήρα τοῦ κατεπείγοντος ἔχει ἡ ἐνημέρωση παντὸς ξένου, φυσικοῦ ἢ νομικοῦ προσώπου, ποὺ ἐμφανίζεται νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τοὺς Βλάχους. Διότι ἡ διάχυτη ἐντύπωση ὑπερβαίνει τὴν ἰλαροτραγωδία. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρεται ἕνα περιστατικό, κατὰ τὸ ὁποῖο ζητήθηκε κείμενο δηλωτικὸ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν

180. Πβ. Ε. Ἀβέρωφ - Τοσίτσας, *ἔ.ἀ.,* 8.

181. Στὸ Ἐπιστημονικὸ Ἵδρυμα τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης ἡ Ἑλλὰς δέχεται ἀδιαμαρτύρητα ἐκπροσώπηση τῶν Βλάχων καὶ ἐκπόνηση βλαχολογικῆς μελέτης ἀπὸ Οὐαλλό, ποὺ μάλιστα δηλώνει μὴ εἰδικός, ἐνῶ ὑπάρχουν πέντε Ἕλληνες διδάκτορες καὶ μὲ τιμητικὴ ἀναγνώριση τοῦ βλαχολογικοῦ συγγραφικοῦ ἔργου τους. Πβ., π.χ. *Περραιβία,* 25-26, 1978, 481-482, Β΄ ἔκδοση διατριβῆς Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *ἔ.ἀ.,* 20-51. Ἐπίσης βλ. European Science Foundation, Additional Activity: "Comparative Studies on Governments and Non - dominant Ethnic Groups in Europe (1850-1940)". List of participants, 14, καὶ *Θεσσαλικὸν Μέλλον,* 10.11.1986, 2. Στὸ Εὐρωκοινοβούλιο ἁλωνίζει ὁ μεγαλύτερος πράκτορας τῆς προπαγάνδας γιὰ ἐθνικὴ μειονότητα Βλάχων, ὁ Vasile Barba (βλ. ἀνωτ. σημ. 169). Ὅταν δὲ πιεστικὰ ζητεῖται καὶ ἐν τέλει ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸν ἁρμόδιο τοῦ Εὐρωκοινοβουλίου ὁρισμὸς καὶ Ἕλληνα ἐκπροσώπου, ἂν καὶ ἐπιλέγεται ὀνομαστικὰ ἀπὸ τὸ ἁρμόδιο ἑλληνικὸ ὑπουργεῖο, στὴν πράξη ἀχρηστεύεται καὶ σύντομα ἐξαναγκάζεται σὲ παραίτηση ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ δημόσιο, χωρὶς νὰ ἀντικαθίσταται, ὥστε καὶ σήμερα οἱ Εὐρωβουλευτές μας νὰ στεροῦνται ἔγκυρης ἐνημερώσεως γιὰ τὸ ἐπίμαχο θέμα. Ἐφεξῆς, λοιπόν, τὸ Εὐρωκοινοβούλιο "ἐνημερώνεται" Via Barba, τοῦ ὁποίου σκιαγράφηση βλ. στὴν τριμηνιαία ἔκδοση τοῦ Συλλόγου Βλάχων Ν. Σερρῶν "Γεωργάκης Ὀλύμπιος" "Μνῆμες", 21.12.96, ἀπὸ τὸν Φ. Κιλιπίρη. Ἐπίσης ἀνωτ. σημ. 178 καὶ Thierry Wolton, *Φάκελος "Farewell",* μτφ. Β. Γαζῆς, πρόλογος Ἥλιος Γιαννακάκης, Ἀθήνα 1987, 394 κ.ἑ.

182. Βλ. ἀνωτ. σημ. 6.

183. Βλ. *"Μνῆμες",* 21.3.97, 2-5.

Βλάχων - Ἀρμάνων, μὲ ἀποστολὴ σχετικοῦ ὑλικοῦ, ἠλεκτρονικοῦ καὶ ἐντύπου, ὅπου ἀπεικονίζονται πληθυσμοί - φυλὲς πρωτογονικῆς πολιτισμικῆς παρουσίας! Προφανέστατα διαβάζοντας τὴ βλαχολογικὴ περιγραφὴ μὲ τὴν ἐνδεδειγμένη τεκμηρίωση καὶ διαπιστώνοντας τὸν ὑψηλότατο βαθμὸ πολιτισμοῦ τῶν *Βλάχων* καὶ ὄχι *βλάχων*, ἤτοι ἀγροίκων, οἱ ἐνδιαφερόμενοι δὲν ἐπανεμφανίσθηκαν, ἂν καὶ θὰ συνιστοῦσε μοναδικὴ συμβολὴ στὴ διάλυση τῆς πλάνης καὶ στὴν πρόληψη παρατάσεως τῆς συγχύσεως ἡ πραγμάτωση τῆς κινηματογραφικῆς ἢ τηλεοπτικῆς παρουσιάσεως τῆς πολυσχιδοῦς διαχρονικῆς δραστηριότητας τῶν Βλάχων - Ἀρμάνων. Δὲν ἀποκλείεται διόλου καὶ ἐκπληκτικὴ ἐμπορικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἐπιτυχία μὲ τὴν παροχὴ ποικίλης καὶ πρωτογενοῦς γνωστικῆς ὕλης, ὅταν οἱ πλέον εἰδικοί, ὅπως ὁ D. Popovic΄[184], κ.ἄ.[185], ὁμολογοῦν ὅτι οἱ Ἀρμάνοι φέρουν καὶ μεταλαμπαδεύουν τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα.

Ἐξ ἴσου ἐπιτακτικὴ κρίνεται ἡ συγγραφὴ μικρῶν βιβλίων, μὲ εὑρετήρια καὶ παραπομπὲς τεκμηριώσεως, γιὰ τὴν ἐνημέρωση ὅλων τῶν Ἑλλαδιτῶν καὶ ὁμογενῶν τοῦ Ἔξω Ἑλληνισμοῦ, ὥστε νὰ γνωρίζουν καὶ νὰ διακηρύσσουν τὴν ἀλήθεια[186]. Πρωταρχικῆς πάντως προτεραιότητας στὴν παροῦσα φάση τοῦ Ζητήματος εἶναι ἡ ἐνεργὸς καὶ ἀμέριστη συμπαράσταση πρὸς τοὺς Ἕλληνες Βλάχους, ὅταν μάλιστα κάποιοι προπαγανδιστικοὶ ἰοὶ καὶ ὀνομαστικὰ μνημονευόμενοι στὶς Ἐκθέσεις τῶν Δυτικῶν προβάλλουν τελευταῖα μὲ θράσος καὶ προκαλοῦν

184. Κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου D. Popovic΄, *RIEB,* 1938, 606, «les Aroumains se sentaient Grecs et ils apportaient réellement la langue, la manière de vivre, l' esprit grecs au monde occidental et dans nos pays».

185. Κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ζάγκρεμπ Skok, *RIEB,* 3, 1936, 36, οἱ Βλάχοι - Ἀρμάνοι «de tout temps, se sont distingués par leur enthousiasme pour la langue et la civilisation grecques». Εἰδικὰ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα στοὺς Βλάχους - Ἀρμάνους, ποὺ στὴ Σερβία εἶναι γνωστότεροι μὲ τὸ ὄνομα Τσιντσάροι, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Vl. Skarić τονίζει: «… grâce aux colonies des commerçants gréco - tsintsares établies dans tous les pays balkaniques, la langue grecque avait une grande importance et sa connaissance était considérée nécessaire pour un homme cultivé» (*RIEB,* 1-2, 1934-1935, 243). Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Βλάχοι τῶν Βαλκανίων», *Ὁ ἄγνωστος Ἑλληνισμὸς τῶν Βαλκανίων,* Ἑταιρεία τῶν Φίλων τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου [Ἀθήνα 1996], 45-111.

186. Ἤδη στὴν ἑλληνικὴ βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βλάχοι Ἑλλάδος καὶ Εὐρωπαϊκὴ Ἕνωση,* Ἐπιτροπὴ Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, Ἀθῆναι 1996. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΛΖ΄ τόμου (1995) τοῦ περιοδικοῦ "Παρνασσός". Στὴ γαλλικὴ καὶ σχήματος μικροῦ βλ. Achille G. Lazarou, *Valaques de Grèce et Union Européenne.* Traduit du grec par Hélène Troupi - Bourillon et Jean - Paul Bourillon. Editions de la Société Littéraire Parnasse, Athènes 1995. Ἀλλὰ δὲν ἀρκοῦν. Ἀπαραίτητες εἶναι οἱ ἐπανεκδόσεις προσαρμοζόμενες στὶς ἑκάστοτε προβαλλόμενες "ἐπιχειρηματολογίες" πρὸς πρόληψη πλατύτερης παραπλανήσεως καὶ ἐγκαιρότερης πληροφορήσεως ἁρμοδίων εὐρωπαϊκῶν καὶ διεθνῶν Ὀργανισμῶν, μάλιστα σὲ περισσότερες γλῶσσες, πρωτίστως ἀγγλική.

ἔντονα μὲ πιθανὲς ἀπροσδιόριστες ἐξελίξεις, ἐνόσῳ βέβαια αὐτὲς θεωροῦνται ἀκόμη προβλέψιμες καὶ ἐλέγξιμες. Διότι, καθὼς φαίνεται, πάλι μόνοι τους οἱ Βλάχοι - Ἀρμάνοι θὰ κληθοῦν νὰ ὑπερασπισθοῦν τὴν ἑλληνικότητά τους καὶ σύνολη τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ μεθοδευμένη ἐπιχείρηση κατακερματισμοῦ της… Γιὰ τὰ τεκταινόμενα προέχει ἡ πληροφόρηση τῶν ἰδίων τῶν Βλάχων, πρὶν εἶναι ἀργά!

Συμπερασματικὰ ὑπενθυμίζεται ὅτι Πράξεις τοῦ παρελθόντος ἀνάλογες μὲ τὶς προμνημονευόμενες ἐπίμαχες Ἀποφάσεις κατέληξαν "γράμματα νεκρά", de facto ἀνενεργοί[187]. Διότι ἀντιστάθηκε γενναιότατα ἡ συντριπτικὴ πλειονότητα τῶν Βλάχων. Ἡ μνεία μερικῶν πείθει ἀπόλυτα:

Ι. Ὁ Ἰραδὲς τοῦ 1905, ποὺ καταγράφεται στὶς ἐπιτυχίες τῆς ρουμανικῆς διπλωματίας[188], ἐφ' ὅσον ὁ Σουλτάνος μὲ τὸ ἀζημίωτο τοὺς Βλάχους, πρωταγωνιστὲς τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, διαχωρίζει ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸ ἀναγνωρίζοντας Βλαχικὴ ἐθνότητα, τὴν ὁποία ἐπίμονα ἀρνοῦνται οἱ Βλάχοι, ἂν καὶ ὑφίστανται τὰ πάνδεινα[189].

ΙΙ. Ἡ παραχώρηση τὸ 1913, μὲ ὑπογραφὴ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, τῶν Ἀρμάνων σὰν Ρουμάνων στὴ Ρουμανία, μάλιστα πρὸ τῆς ὑποβολῆς σχετικῆς ἀπαιτήσεως[190], ἐνῶ Ἀρμάνος, καίτοι πικραμένος ἀπὸ ἀφόρητη ἑλληνικὴ κρατικὴ ἀδικία, ὁ Ν. Μίσσιος, ἀνώτατο πλέον στέλεχος τῆς ρουμανικῆς διπλωματίας κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνδιασκέψεως Βουκουρεστίου, διακυβεύει σταδιοδρομία καὶ ζωὴ γιὰ τὴ σωτηρία τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ὅλης τῆς Μακεδονίας, οἱ ὁποῖες διατρέχουν μέγιστο κίνδυνο ἐξ αἰτίας τῶν βουλγαρικῶν προελάσεων[191].

---

187. Χαράλ. Κ. Παπαστάθης, *Ἡ διοικητικὴ ὀργάνωση τῆς Μακεδονίας μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της,* Θεσσαλονίκη 1996, 30.

188. R. V. Bossy, «Un succes diplomatic românesc: "Iradeaua" din 1905», *NAM - R,* I, 1959-1961, 167-169. Εἶναι δὲ ἀπότοκος τῆς "ἑλληνικῆς" διπλωματίας, δοθέντος ὅτι τῆς ρουμανικῆς ἡγεῖται ὁ Alex. Em. Lahovary, ἑλληνικῆς καταγωγῆς.

189. Κ. Ἰ. Μαζαράκης - Αἰνιάν, *Μακεδονικὸς Ἀγών, 1903-1908,* Ἀθῆναι 1937, 20, 26. ΙΜΧΑ, *Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας. Ἀπομνημονεύματα: Π. Ἀργυρόπουλος, Α. Ζάννας, Κ. Μαζαράκης - Αἰνιάν, Ἀ. Σουλιώτης - Νικολαΐδης, Ναούμ Σπανός, Β. Σταυρόπουλος,* Θεσσαλονίκη 1984, 192, 204, καθὼς καὶ 65-163, 341-381. Κ. Ἀ. Βακαλόπουλος, *Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς κατὰ τὴν πρώιμη φάση τοῦ μακεδονικοῦ ἀγώνα (1878-1894), Ἀπομνημονεύματα Ἀναστασίου Πηχεώνα,* ΙΜΧΑ, 196, Θεσσαλονίκη 1983, 461, ὅπου ὁ Βλάχος Ἀναστάσιος Πηχεὼν χαρακτηρίζεται *ἐθνομάρτυς.*

190. Βλ. L. Spasov, «La Serbie et le différend territorial bulgaro - roumain (Janvier - Août 1913), *Etudes balkaniques,* 3, 1987, 59. Ach. G. Lazarou, «The Greek Navy a negotiation factor during 1912», *Acta International Symposium of Military History…* Greece 1992, 78. Helen Gardikas - Katsiadakis, *Greece and the Balkan Improglio, Greek foreign Policy, 1911-1913,* Athens (Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων) 1995, 239.

191. Βλ. Γ. Ροῦσσος, «Ὁ Βενιζέλος καὶ ἡ ἐποχή του», *Τὸ Βῆμα,* 18, σ. 1961. Κατσουγιάννης, *ἔ.ἀ.,*

ΙΙΙ. Ἡ ἀνακήρυξη Ἀλβανο - Βλαχικῆς Δημοκρατίας, τὸ 1917, μὲ τὴν ἐπέμβαση ξένων δυνάμεων στὴ Βόρειο Ἤπειρο, χάρη στὸν πατριωτισμὸ καὶ στὴν εὐφυΐα τῶν Βλάχων καταντᾶ τρελὴ ἱστορία - παρῳδία[192], διάρκειας ἑνὸς πρωϊνοῦ[193].

IV. Ἡ ἐπίσημη – γιὰ λόγους πάντοτε ἐθνικῶν συμφερόντων[194]– ἀμφισβήτηση τῆς ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ ἐνώπιον τῶν φασιστικῶν ἀρχῶν Κατοχῆς τῆς Ἠπείρου, τὸ 1941, διαγράφεται πάραυτα μὲ τὴν ἄμεση καὶ ἀποφασιστικὴ ἀντίσταση τῶν Βλάχων[195] στὰ σχέδια τῆς Μουσσολινικῆς Ἰταλίας γιὰ δημιουργία Πριγκιπάτου τῆς Πίνδου[196] καὶ συνακόλουθη διχοτόμηση τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Τὴν ἐξόντωση τῆς λεγεωναρικῆς ἡγεσίας ἀνέλαβαν καὶ πραγμάτωσαν νεαροὶ Σαμαριναῖοι, ὅπως κατατίθεται στὴν ἀντισταστιακὴ συγγραφὴ Καρυπίδη.

Ἑπομένως δὲν θὰ ἔχουν διαφορετικὴ τύχη οἱ ὁποιεσδήποτε Ἀποφάσεις ἐν ἀγνοίᾳ τῶν Ἑλλήνων Βλάχων. Γι' αὐτὸ τὸ πλέον ἐνδεδειγμένο εἶναι νὰ ἀκυρωθοῦν μὲ πρωτοβουλία τῶν ὑπευθύνων, σύμφωνα μὲ τὸ ρητὸ "ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται", ὥστε – ὅσο ὑπάρχει καιρός – νὰ διασωθοῦν ἡ σοβαρότητα καὶ τὸ κύρος θεμελιωδῶν εὐρωπαϊκῶν ὀργάνων, τῶν ὁποίων ὁ ἐπὶ κεφαλῆς ἐπιστημονικὸς ἐκπρόσωπος ἀρύεται τὸ πληροφοριακὸ ὑλικὸ ἀπὸ ἐρασιτέχνες, μεταξὺ τῶν ὁποίων συναριθμοῦνται καὶ θύματα τῆς προπολεμικῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, καὶ ὄχι ἀπὸ ἐπιστήμονες εἰδικευμένους καὶ καταξιωμένους, μολονότι καὶ ὡς φυσικὰ καὶ ὡς νομικὰ πρόσωπα δὲν παρέλειψαν νὰ τοῦ προτείνουν συνεργασία[197] καὶ νὰ τοῦ προσφέρουν μὲ ἁπλότητα καὶ ἐντελῶς ἰδιωτικὴ φιλοξενία.

Β΄, 80.

192. Πβ. Γ. Πλατάρης, *Τὸ Σημειωματάρι ἑνὸς Μετσοβίτη 1871-1943,* Ἀθήνα 1972, 207 σημ. 107, ὅπου «οἱ Μετσοβίτες ἐκράτησαν τὸ Μέτσοβο ἀλώβητο ἀπὸ τὸ μίασμα τῆς Ρουμανικῆς προπαγάντας καὶ τὸ ἀνάδειξαν προπύργιο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπου ἔσπασαν τὰ μοῦτρα τους οἱ κάθε λογῆς προπαγάντες», καθ' ὁμολογία Γιώργη Πλατάρη.

193. Πβ. M. Lhéritier, «L' évolution des rapports gréco - roumains depuis un siècle (1821-1931)», *Mélanges offerts à N. Iorga,* Paris 1933, 595, «mais cette République dura l' espace d' un matin».

194. Συντάκτης τοῦ Ὑπομνήματος εἶναι ὁ Χρ. Σούλης.

195. Πβ. Ἀθαν. Ἰ. Χρυσοχόος, *Ἡ Κατοχὴ ἐν Μακεδονίᾳ. Γ΄. Ἡ δρᾶσις τῆς ἰταλορουμανικῆς προπαγάνδας.* Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1951, 13, «οἱ ἀκραιφνέστατοι οὗτοι ὀρεσίβιοι Ἕλληνες ἀνεδείχθησαν οἱ κύριοι πρωτοπόροι, οἱ βαστάσαντες τὸ μεγαλύτερον βάρος τῶν θυσιῶν καὶ τῶν ἀγώνων τοῦ ἔθνους». Βλ. καὶ Λ. Ἀρσενίου, *Ἡ Θεσσαλία στὴν Ἀντίσταση,* Α΄, Λάρισα 1977, 44 κ.ἑ.

196. Γιὰ τὶς αὐτονομιστικὲς ἀπόπειρες τόσο τοῦ α΄ ὅσο καὶ τοῦ β΄ παγκοσμίου πολέμου πβ. Cazacu - Trifon, *ἔ.ἀ.,* 200 σημ. 21: «Après les guerres balkaniques, il y aura deux tentatives autonomistes - plutôt loufoques, sans consultation réelle ni lendemain – dans la région du Pinde».

197. Βλ. καὶ Παρνασσός, 37, 1995, 431 - 432.

Ἐν τέλει ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία, ἡ ὁποία βαρύνεται μὲ τὴν ἀποκλειστικὴ εὐθύνη τῆς "ἐκποιήσεως" γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τῶν Βλάχων καὶ ὅσον οὔπω ἄλλων[198], ἐπίσης ἀκραιφνῶς ἑλληνικῶν πληθυσμικῶν ἑνοτήτων, δὲν μπορεῖ νὰ ἐπαναπαύεται στὴν ἀμεριμνησία. Διότι οἱ ἐπιπτώσεις διαφαίνονται ἐπώδυνες…

198. Πβ. Γ. Λεκάκης, Ἡ ἐγκληματικὴ παράδοση 14 χωριῶν τῆς Ἠπείρου, *Τὰ Γιάννινα,* 3.6.2008,19 στήλη δ.

Ο ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΒΛΑΧΟΥΣ

Τὸ 1996 δύο ἐπιστημονικὰ ἱδρύματα τῆς Δύσεως ἔστρεφαν τὴν προσοχή τους στὰ Βαλκάνια. Πρώτη ἡ Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ Σπουδῶν ΝΑ Εὐρώπης σχεδιάζει ἔκδοση συλλογικοῦ τόμου γιὰ τὰ Βαλκάνια καὶ προσκαλεῖ τὰ μέλη της νὰ συμμετάσχουν. Ἀνταποκρινόμενος ἔστειλα κείμενο, ἐπιγραφόμενο Οἱ **Βαλκάνιοι Βλάχοι**[1], τὸ ὁποῖο ἤδη δημοσιεύεται στὴν Ἐπετηρίδα τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν Ἑλλάδος. Δεύτερο τὸ Ἐθνικὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν καὶ Πολιτισμῶν Παρισιοῦ ὀργανώνει συνέδριο μὲ πρωτότυπη θεματολογία «Οἱ λησμονημένοι τῶν Βαλκανίων». Ἡ δὲ Ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ σπεύδει καὶ στὸν ὁρισμὸ τοῦ θέματος τῆς εἰσήγησεώς μου «Βλάχοι Ἑλλάδος». Ἐφέτος ἡ Ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ συνεδρίου Mannheim, ἀφιερωμένου στὴ Μακεδονία, μοῦ ὁρίζει ἐπίσης τὸ θέμα, ποὺ ἐπιγράφεται: *Mazedoaromunen.* Ἔτσι σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα ἐπεξεργάζομαι τὸ ἴδιο ἀντικείμενο, ρωμαϊκὲς ἐπιδράσεις καὶ ἐπιβιώσεις στὰ Βαλκάνια, βαθμιαῖα, ἀπὸ τὰ πλέον γενικὰ στὰ μερικά.

Ὁ ὅρος Ἀρωμοῦνος εἶναι ἐπιστημονικὸς νεολογισμὸς καὶ σημαίνει τὸν χρήστη ρωμανικοῦ ἰδιώματος τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου. Γιὰ τὴν ἴδια δὲ αἰτία ἀποκαλεῖται Βλάχος, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι λατινόφωνοι ὁλόκληρης τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἐνῶ αὐτοαποκαλεῖται Ἀρμάνος σὲ προφανῆ ἀντιστοιχία πρὸς τὸν ὅρο Ἀρμανία, μὲ τὸν ὁποῖο οἱ Ἕλληνες τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὀνομάζουν τὴν πατρίδα τους, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Ρωσοαμερικανοῦ βυζαντινολόγου Alex. A. Vasiliev[2]. Βέβαια κατὰ περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος καὶ κατὰ χῶρες, στὶς ὁποῖες οἱ Ἀρωμοῦνοι ἀποδημοῦν, προσφωνοῦνται ποικιλότροπα[3]. Ὁ καθηγητὴς Johannes Kramer[4] προσκομίζει τὰ ἀπαραίτητα σχετικὰ στοιχεῖα. Μνημονεύοντας δὲ καὶ τὸν ὅρο **Μακεδο-Ρουμάνος** προσθέτει ὅτι θεωρεῖται ἀδόκιμος

---

1. Ach. G. Lazarou, Les Valaques balkaniques, ΕΕΒΣ, 49, 1994-1996, 89-113.

2. Πβ. *Beiträge zu einem Lexikon historischer Grundbegriffe*. Sonderdruck aus dem Internationalen Iahbruch für Geschichtsunterricht 1959/60. Branschwieg, 89: «Les Grecs appellent leur pays Armania (Romania)…».

3. Στὴ βόρεια Μακεδονία Τσιντσάροι. Γιὰ τὴν ἐτυμολογία βλ. Achille G. Lazarou, *L'aroumain et ses rapports avec le grec.* 206 – Institut for Balkan Studies – 206. Thessaloniki 1986, 78 καὶ σημ. 65,66. Cicerone Poghirc, Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans. Survivances et évolution. *Les Aroumains.* Cahier Nº 8. INALCO 1989, 10. Matei Cazacu, Les Valaques dans les Balkans occidentaux (Serbie, Croatie, Albanie, etc.). La Pax ottomanica (XVème - XVIIème siècles). *Les Aroumains.* INALCO 1989, 85.

4. J. Kramer, Das Aromunische. *Rumänistik in der Diskussion*, Gunder Narr Verlag Tubingen, 218.

ἀπὸ τὸν φιλορουμάνο[5] Κροάτη ρωμανιστή - βαλκανολόγο Petar Skok[6], καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ζάγκρεμπ, τὸν Ρουμάνο ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Sextil Puscariu[7] καὶ τὸν ἐκρουμανισμένο ὁμόλογό του G. Murnu[8].

Ἐν τούτοις ἀπὸ τὸ 1978 καὶ ἑξῆς ὅλοι οἱ Εὐρωπαῖοι καὶ οἱ ἁπανταχοῦ γαλλόφωνοι καλοῦνται νὰ γνωρίσουν τοὺς Ἀρωμούνους ὡς Μακεδο - Ρουμάνους, σύμφωνα μὲ τὸ λῆμμα «Μακεδο - Ρουμάνοι» τοῦ ἐπιβλητικοῦ βιβλίου, ποὺ ἐπιγράφεται **Ἡ Εὐρώπη καὶ οἱ λαοί** της καὶ προφανέστατα ἐπέχει ἐπίσημη θέση, ἐφ' ὅσον δηλώνεται ὅτι τὶς δαπάνες ἐκδόσεως πληρώνουν ἡ Ἐπιτροπὴ Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων καὶ τὸ Εὐρωπαϊκὸ Ἵδρυμα Πολιτισμοῦ. Εἶναι δὲ συλλογικὸ σύγγραμμα, ποὺ πραγματώνεται μὲ τὴν πρωτοβουλία καὶ διεύθυνση τῶν Abel καὶ Yvonne - Delphée Miroglio, agrégés τοῦ Πανεπιστημίου, ἱδρυτὲς τοῦ Ἰνστιτούτου Ψυχολογίας τῶν λαῶν τῆς Χάβρης[9]. Μάλιστα στὴ σελίδα 812 οἱ «Μακεδο - Ρουμάνοι» κατατάσσονται ὡς λαὸς ἐκτὸς πλαισίου, «hors cadre», μεταξὺ τῶν Βάσκων, Φρισσίων (γενικῶς), Λαπώνων, Σοράβων καὶ Τσιγγάνων! Κατὰ δὲ τὸν ἀνώνυμο συντάκτη τοῦ λήμματος οἱ Ἀρωμοῦνοι Μακεδόνες εἶναι «ὁ νότιος

5. Βλ. *Ființa Românească,* 6, 1967, 5.

6. Βλ. *Revue Internationale des Etudes Balkaniques (RIEB)*, 1-2, 1934-1935, 330.

7. S. Puscariu, *Limba română.* Bucuresti[2] 1976, 221.

8. G. Murnu, *Românii din Bulgaria medievală.* Bucuresti 1939, 51. Βλ. καὶ Μ.Ν. Ρωμανός, Ἀπόψεις καὶ Θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴ καὶ τὴ γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων. *Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη.* Ἀθήνα 1988, 502, ὅπου καὶ οἱ γνῶμες τῶν Th. Capidan, M. Caragiu - Marioteanu, M. D. Peyfuss…

9. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Μακεδονικό» – «Κουτσοβλαχικὸ» καὶ ἑλληνικὴ ἀρρυθμία, *Τρικαλινά,* 6, 1986, 103. Ἡ ἀδιαφορία τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους γιὰ τὴν τύχη τῶν Ἀρωμούνων ἕως τὸ 1940, τὴν ὁποία ὁμολογεῖ ὁ Σοφοκλῆς Ἐλ. Βενιζέλος προλογίζοντας τὸ βιβλίο τοῦ Ε. Ἀβέρωφ - Τοσίτσα (*Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος)*, συνεχίζεται μεταπολεμικὰ καὶ κορυφώνεται μεταπολιτευτικά. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ἡ… Κατοχικὴ Κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου, ἡ ὁποία μὲ περισσὴ εὐτολμία, σπάνια περίσκεψη καὶ δέουσα γνώση ὀργανώνει τὴν 13.9.1941 Γραφεῖον Μελετῶν καὶ Δημοσιευμάτων, ἀληθινὰ πρότυπο καὶ ἄξιο μιμήσεως ἀπὸ τὶς μετέπειτα ἐλεύθερες κυβερνήσεις. Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιό του ἀπαρτίζουν οἱ Ν. Ἐξαρχόπουλος, Μ. Γερουλάνος, Σ. Κουγέας, Ξ. Ζολώτας, Ν. Βλάχος, Ἀ. Ἀγγελόπουλος, Ἰ. Σπυρόπουλος, Ν. Κιτσίκης, Ἀλ. Ἀργυρόπουλος, Κ. Ρέντης. Πρῶτος προϊστάμενος τοῦ Γραφείου ὁρίζεται ὁ Ν. Λούβαρις. Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Μελέτης τῶν Μακεδονικῶν Θεμάτων ὁρίζεται ὁ Ἀλέξανδρος Σβῶλος. Βλ. ἐθνικὸ φῶς στὸ σκοτάδι τῆς Κατοχῆς: Μ. Α. Σιώτης, *Νικόλαος Ἰ. Λούβαρις.* Ἐν Ἀθήναις 1965, 33 σημ. 45 καὶ 46. Ἔτσι ἀντιμετωπίζονται τὰ ἐθνικὰ θέματα. Βλ. καὶ Μιχαὴλ Γ. Τρίτος, Ἰσχυρότατα τὰ ντοκουμέντα γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων… *Ἐπικοινωνία* (Ἰωαννίνων), 57, 1992, 43, καὶ *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια,* 1.1.1993. Ach. Lazarou, *Valaques de Grèce et Union Européenne*, traduit du grec par Hélène Troupi - Bourillon et Jean - Paul Bourillon. Editions de la Societé Littéraire Parnasse. Athènes 1995, 24 et note 116. Id., *Βλάχοι Ἑλλάδος καὶ Εὐρωπαϊκὴ Ἕνωση.* Ἀθῆναι 1996, 29 κ.ἑ.

κλάδος τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ, ἀποκομμένος τῆς μάζας τῶν Ρουμάνων πέρα τοῦ Δουνάβεως ἀπὸ τὸν 11ο αἰώνα καὶ ζώντας μεταξὺ βαλκανικῶν πληθυσμῶν, σλαβικῶν, ἑλληνικῶν καὶ ἀλβανικῶν τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας»[10].

Ὁ συγγραφέας συντάσσεται μὲ τὴν παρῳχημένη θεωρία περὶ καθόδου, ἡ ὁποία εἶναι ἀπότοκος πρωτίστως πολιτικῶν[11] σκοπιμοτήτων τῶν ἡγετῶν τῶν Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν ἐξ αἰτίας τῆς Φεβρουαριανῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1848 καὶ τοῦ ἐνδεχομένου διαταράξεως τῶν σχέσεών τους μὲ τὶς δύο γειτονικὲς Ὑπερδυνάμεις τῆς ἐποχῆς, Αὐστρο - Οὐγγαρία καὶ τσαρικὴ Ρωσία, ἀπὸ τὶς ὁποῖες διεκδικοῦν ἀντίστοιχα Τρανσυλβανία καὶ Βεσσαραβία οἱ ἐπαναστατημένοι κάτοικοι τῶν Ἡγεμονιῶν. Οἱ δὲ Ἡγεμόνες ἐφαρμόζοντας τὴν παροιμία «καὶ τὸ σκυλὶ χορτάτο καὶ τὸ καρβέλι ἀκέριο» κατευθύνουν τὸν πατριωτικὸ οἶστρο πρὸς τὰ ἐδάφη τοῦ «Μεγάλου Ἀσθενοῦς», τοῦ Σουλτάνου, πρὸς τὴ Μακεδονία, τῆς ὁποίας τοὺς Ἀρωμούνους ἐσπευσμένα μετονομάζουν «Μακεδο - Ρουμάνους»! Ἔκτοτε ὁ ὅρος διαιωνίζεται, οἱ δὲ καθυστερημένοι ἐπιστημονικὰ[12] ἐπιμένουν ἀκόμη στὴν κάθοδο ἀπὸ Δακία.

---

10. Πβ. *L' Europe et ses populations.* Martinus Nijhoff / La Haye 1978, 462-463. Ἀλλὰ ἡ μετακίνηση δὲν γίνεται πρὸς νότο. Πβ. E. Lozovan, Romains et barbares sur le moyen - Danube, in Fr. Altheim, *Geschichte der Hunnen.* Berlin 1960, II, 238 σημ. 77: «c' est aux IX-XIe siècles lorsque les Byzantins se virent forcés de céder aux Bulgares la Mésie Supérieure et la Dardanie, que cesse la mission des limitanei des éléments romans de cette région. Et c' est alors qu' ils se sont mis en mouvement vers l' Ouest». Πρὸς τὴ δύση μετακινοῦνται καὶ κατὰ τὴν ἐξάπλωση τῶν Ὀθωμανῶν στὴ Βαλκανική. Ἐνδεικτικὰ βλ. N. Densusianu, *Macedo - Românii din Croatia si Slavonia.* Bucuresti 1880. T. Filipescu, *Coloniile române din Bosnia. Studiu etnografic si antropogeorafic.* Bucuresti 1906. N. Beldiceanu, Sur les Vala-ques des Balkans slaves à l' époque ottomane (1450-1550), *Revue d' études islamiques*, 34, 1966, 83-132. Id., Les Valaques de Bosnie à la fin du XVe siècle et leurs institutions, *Turcica*, 7, 1975, 122-134. Ἐξ ἄλλου συνύπαρξη ρωμανοσλαβικὴ στὴ Δοβρουτσὰ ὑποστηρίζει ὁ M. Sâmpetru, Situaţia imperiului romano - bizantin la Dunarea de jos la sfirsitul secolului al VI-lea si începutul celui de-al VII-lea, *Studii si Cercetari de Istorie Veche (SCIV),* 22, 1971, 241, παραπέμποντας στὸν Iorga, *Orientale,* 11, 365, 376 κ.ἄ.

11. Βλ. Giovanni Amadori - Virgili, *La questione Rumeliota (Macedonia, Vecchia Serbia, Albania, Epiro) e la politica italiana.* Bitonto 1908, 110. G.I. Bratianu, *Une énigme et un miracle historique: le peu-ple roumain.* Bucarest 1942, 211-212. Ε. Ἀβέρωφ - Τοσίτσας, *Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος.* Ἀθήνα 1948, 3η ἔκδ. Τρίκαλα 1992, 163. Ἀ.Κ. Ἀνεστόπουλος, *Μακεδονικὸς Ἀγὼν 1903-1908,* Θεσσαλονίκη 1965, 438. G. Zuca, *Un studiu economic asupra Românilor din Epir*. Bucuresti 1906. V. Papahagi, *Aromâni si rolul lor economic in trecut*. Bucuresti 1935. P. Slavescu, Insemnata-tea economică a Macedoromânilor, *Revista Fundatiilor Regale*, 10, 1943, 66-74.

12. Ἀφθονοῦν δὲ στὴν Ἑλλάδα. Βλ. Μ.Α. Γκιόλιας, *Ἱστορία τῶν ἀρχαίων Εὐρυτάνων.* Ἀθήνα 1992, 122. Μερικοὶ ἀστοιχείωτοι ἢ ἄκριτοι καὶ ἀκαμάτηδες κυκλοφοροῦν τὰ φληναφήματά τους δαπάναις τῶν Ἑλλήνων φορολογουμένων. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Πολιτισμικὰ καὶ ἐθνικῶς ἐπιβλαβῆ ἀπολίτιστα, *Τρικαλινά*, 16, 1996, 103 κ.ἑ., καὶ *Περραιβία*, 62-65, 1996, 26 κ.ἑ.

Ὡστόσο ἐξ ἀρχῆς γίνεται ἀντιληπτὸ τὸ ἀβάσιμο τοῦ περιεχομένου τοῦ συνθέτου ὅρου ἢ ἀκριβέστερα τοῦ δευτέρου συνθετικοῦ. Γι' αὐτὸ ἐφευρίσκονται πρόσθετα ἐπιχειρήματα, κατὰ τὰ ὁποῖα οἱ Ἀρωμοῦνοι δὲν ἔχουν ἑλληνικὴ καταγωγή. Διότι δῆθεν: Ι.- Δὲν ὑπάρχουν ἀρχαῖοι Ἕλληνες κτηνοτρόφοι. ΙΙ.- Ρουμάνοι καὶ Ἀρωμοῦνοι ἔχουν τὸ ἴδιο ἐθνωνύμιο. ΙΙΙ.- Ἡ ρουμανικὴ γλώσσα καὶ ἡ ἀρωμουνικὴ ταυτίζονται. Ὅλων δὲ ἡ ἀναίρεση εἶναι ἐφικτὴ καὶ μόνον μὲ ρουμανικὰ ἐπιστημονικὰ δημοσιεύματα.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτο ὁ ἀκαδημαϊκὸς P. Papahagi[13] ἐπιδιώκοντας ἀπόδειξη αὐτοχθονίας τῶν Ρουμάνων στὴν ἀρχαία Δακία ἐπικαλεῖται μὲ ἀνακοίνωση σὲ διεθνὲς συνέδριο τὴν ἀνυπαρξία στὴ ρουμανικὴ γλώσσα τοῦ ἀρωμουνικοῦ ρήματος κτηνοτροφικῆς ὁρολογίας saragéscu, τὸ ὁποῖο ἐπιτυχῶς ἐτυμολογεῖ ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ σαλαγέω-ῶ. Παράλληλα δὲ δὲν παραλείπει τὴν ἐπισήμανση τῆς τροπῆς τοῦ συμφώνου λ σὲ ρ, τοῦ ρωτακισμοῦ, φωνητικοῦ φαινομένου τῶν πρώτων αἰώνων μ.Χ., πολὺ πρὸ τοῦ 11ου! Ἀλλὰ δὲν ὁλοκληρώνει τὰ συμπεράσματά του. Διότι, ἂν ἀποδεικνύεται ἁπλῶς ἡ αὐτοχθονία τῶν Ρουμάνων, γιὰ τοὺς Ἀρωμούνους εἶναι διπλᾶ: αὐτοχθονία στὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ ἑλληνικότητα, μάλιστα καὶ μὲ κτηνοτροφικὸ βίο. Ἐξ ἄλλου Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης, ὁ E. Lozovan[14], μὲ φευγαλέες κιόλας ματιὲς σὲ δημοσίευμα τοῦ G. Rohlfs[15] ἐρανίζεται περίπου τριάντα ἑλληνικῆς προελεύσεως λέξεις ἀγροτοποιμενικῆς ζωῆς, κοινὲς στὶς κατωϊταλικὲς διαλέκτους καὶ στὴ ρουμανικὴ γλώσσα, ὁπότε αὐτονόητα οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες διακρίνονται καὶ στὴν κτηνοτροφία.

Αὐτὸ ἀληθεύει, ἀφοῦ ὁ Ἡρακλῆς καὶ οἱ Ἡρακλεῖδες κατὰ τὶς ἐξορμήσεις τους διδάσκουν στοὺς λαοὺς καὶ τὴν ἐξημέρωση τῶν ἀγρίων ζώων γιὰ τὴν ἐξασφάλιση βοήθειας στὴν καλλιέργεια τῆς γῆς, ὅπως παραστατικὰ προκύπτει ἀπὸ τὰ ἐμπνευσμένα σχόλια τῆς συναδέλφου Μαρίας Γ. Παπαγεωργίου[16] στὸ σύγγραμμα τοῦ Ρουμάνου Romulus Vulcanescu, **Mitologie Româna.** Δὲν ὑστερεῖ δὲ διόλου στὴ συγκομιδὴ σχετικῶν τεκμηρίων καὶ ἡ Προϊστορικὴ Ἀρχαιολογία. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Θ. Ἰ. Παπαδόπουλος[17] ἐξετάζοντας εὑρήματα τῆς ἐποχῆς τοῦ λίθου στὴν Ἤπειρο συσχετίζει τὸν κτηνοτροφικὸ τρόπο ζωῆς τῶν προϊστορικῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν εἰκόνα τῶν Βλάχων. Ταυτόχρονα

13. Βλ. *Revue Historique du Sud - Est Européen (RHSEE),* 2. 1925, 194.
14. E. Lozovan, Unité et dislocation de la Romania orientale, *Orbis,* 3, 1954, 134 σημ. 2.
15. G. Rohlfs, *Etymologisches Wörterbuch des unteritallenischen Grätität*. Halle 1930.
16. Πβ. *Βαλκανικὰ Σύμμεικτα,* 5-6, 1993-1994, 264.
17. Ἀ. Ι. Παπαδόπουλος, Ἡ ἐποχὴ τοῦ λίθου στὴν Ἤπειρο, *Δωδώνη,* 3, 1974, 133-134.

ἐπικαλεῖται καὶ τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τοῦ Higgs[18]. Ἐπὶ πλέον ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Γ.Χ. Χουρμουζιάδης[19] διαπιστώνει στὴ Θεσσαλία κτηνοτροφικὸ βίο ἐποχικῶν μετακινήσεων κατὰ τὴ νεολιθικὴ περίοδο.

Ἡ ἐνασχόληση ἄλλως τε τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μὲ τὴν κτηνοτροφία μαρτυρεῖται ἐπανειλημμένως καὶ ἀπὸ πολλοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες καὶ Λατίνους συγγραφεῖς, Ὅμηρο, Ἡσίοδο, Ἀριστοτέλη, Ξενοφῶντα, Πολύβιο, Στράβωνα, Ἀθήναιο, Αἰλιανό, Ἀρριανό, Πλούταρχο, Λουκρήτιο, Βάρρωνα, Ὁράτιο… Ἀρκεῖ δὲ ἡ ἀπεικόνιση τῆς ἀσπίδας τοῦ Ἀχιλλέως στὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὁμήρου[20]. Κατὰ τὸν Maull, «… ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος (Ὀδυσσεὺς) μέχρι σήμερον, πορεύονται τὰ ποίμνια κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνοίξεως (τέλος Ἀπριλίου - Μαΐου) εἰς τὰ ὄρη καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα (τέλος Ὀκτωβρίου) ἐπιστρέφουν πάλιν εἰς τὰς πεδιάδας ὅπου καταβάλλουν εἰς τὰς Κοινότητας διὰ τὴν χρῆσιν τῶν βοσκοτόπων, ἕνα μίσθωμα. Τὸ βαθύπεδον περὶ τὸ Μεσολόγγιον, αἱ θεσσαλικαὶ πεδιάδες, ἡ Κάτω Μακεδονία καὶ αἱ Μικρασιατικαὶ κοιλάδες, ἀποτελοῦν περιζήτητα χειμαδιά…»[21]. Μὲ ἀφετηρία τὸν Ὅμηρο ἐπίσης βεβαιώνει καὶ ὁ Οὗγγρος ρωμανιστὴς - βαλκανολόγος Mathias Gyóni, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουδαπέστης: «Ἀπὸ τὴν Ὁμηρικὴ περίοδο, ἡ κτηνοτροφία αἰγοπροβάτων ἀποτελοῦσε σημαντικὸ κλάδο τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομικῆς ζωῆς»[22]. Πλησιέστερα δὲ στὸ θέμα μας ἔρχεται ὁ Ἄγγλος N.G.I. Hammond,[23] ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Bristol, παραλληλίζοντας τὴν κτηνοτροφικὴ ζωὴ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων καὶ τῶν συγχρόνων μας Ἀρωμούνων Μακεδόνων τῆς Σαμαρίνας, τῆς Ἀβδέλλας καὶ τοῦ Περιβολιοῦ. Ἐξ ἴσου ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα, ποὺ ἀνασκευάζουν πλήρως τὸν ἰσχυρισμὸ περὶ ἀνυπαρξίας κτηνοτροφίας στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες, περιέχουν σὲ δημοσιεύματά τους πολλοὶ ἐπιστήμονες, ὅπως οἱ Θεοδόσιος Β. Βενιζέλος[24], Jean Psicharis[25],

18. Βλ. *Proceedings of the Prehistory Society,* 32, 1966, 27.

19. Βλ. *Ἀνθρωπολογικά,* 1, 1980, 128.

20. Σ573-590. Βλ. καὶ Μ.Α. Γκιόλιας, *Ἀγροτικὴ οἰκονομία καὶ κτηνοτροφία στὴν ἀρχαία Θεσσαλία.* Ἀθήνα 1989, 15.

21. Otto Maull, *Griechisches Mittelmeergbiet,* 41-42. Πβ. Ἀλ. Γ. Σίνος, *Ἡ γεωγραφικὴ ἑνότης τοῦ ἑλληνικοῦ μεσογειακοῦ χώρου.* Ι. Ἀθῆναι 1946, 21.

22. M. Gyóni, La transhumance des Vlaques balkaniques au moyen âge, *Byzantinoslavica,* 12, 1951, 39-40.

23. Πβ. *Μακεδονία, 4000 χρόνια ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ πολιτισμοῦ.* Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν Α.Ε. Ἀθήνα 1982, 78.

24. Θ.Β. Βενιζέλος, *Περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων πρὸς ὃν παραβάλλεται ἐνιαχοῦ καὶ ὁ τῶν νεωτέρων.* Ἐν Ἀθήναις 1873, 175-176, ὅπου κεφάλαιο ἐπιγραφόμενο: Περὶ τῆς παρὰ

Fr. Stählin[26], G. Glotz[37], L. Robert[28], Y. Béquignon[29], Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλλος[30], P. Faure[31], P. Roesch[32], Stella Georgoudi[33], Σ. Δάκαρης[34], Μ. Γκιόλας[35] κ.ἄ.[36].

Ὡς πρὸς τὸ δῆθεν κοινὸ σὲ Ρουμάνους καὶ Ἀρωμούνους, ὅπως ὑποστηρίζεται, ἐθνωνύμιο **Romanus,** ἡ ἀναίρεση εἶναι πάλι ὁλοκληρωτικὴ καὶ σὲ μερικὰ σημεῖα διασκεδαστική. Πρωτίστως πρόκειται γιὰ ὄνομα πολιτικὸ καὶ ὄχι ἐθνικό, πλὴν τοῦ ἀρχικοῦ σταδίου, ὅταν ἀφορᾶ στὸν κάτοικο τῆς Ρώμης[37], ἂν καὶ μήτε αὐτὴ δικαιοῦται νὰ σεμνύνεται γιὰ τὸ ἄμεικτο τοῦ πληθυσμοῦ της, τουναντίον μάλιστα, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Φουφέτιος διὰ γραφίδος Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως[38]. Κατ' ἀκολουθίαν παραπλανᾶ ἡ πληθωρικὴ παραφιλολογία καὶ

τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι προβατευτικῆς καὶ κτηνοτροφίας.

25. I. Psicharis, La chèvre chez Homère, chez les Attiques et chez les Grecs modernes, *Bibl. Haut. Et. Soc. Hist.,* 231, 1922, 303-346.

26. Fr. Stählin, Das Hellenische Thessalien. Stuttgart 1924, 196 καὶ σημ. 3.

27. G. Glotz, avec la collaboration de R. Cohen, *Histoire Grecque.* I. Paris 1925. Μτφρ. ἑλληνικὴ Τ.Τ. Τζαβέας. Ι. Ἀθῆναι 1954, 27 κ.ἀ.

28. L. Robert, Bergers grecs. *Hellenica* VII, 152-160. Monnaies d' Olympos. *Hellenica* X, 185-186. *Etudes Anatoliennes*. Paris 1937, 74. - Recherces épigraphiques, *Revue des Etudes Anciennes (REA),* 62, 1960, 304-306 = *Opera Minora Selecta*. II. Amsterdam 1969, 820-822.

29. Y. Béquignon, *La vallée du Spercheios dès origines au IVe siècle*. Paris 1937, 4, 89-90.

30. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλλος, *Ἡ Δυτικὴ Μακεδονία, ὁ πολιτισμός της καὶ ὁ Πλούταρχος.* Θεσσαλονίκη 1940. – Ὁ Στράβων καὶ οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου. ΕΕΒΣ, 23, 1953, 65-73. Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι. ΕΕΦΣΠΑ, 4, 1953-1954, 55-59.

31. P. Faure, *Fonction des Cavernes crétoises.* Paris 1964, 56-59.

32. P. Roesch, *Thespies et la confédération béotienne*. Paris 1965, 212-213.

33. St. Georgoudi, Problèmes de transhumance dans la Grèce ancienne, *Revue des Etudes Grecques* (REG), 87, 1974, 155-185.

34. Σ. Δάκαρης, *Οἱ γενεαλογικοὶ μύθοι τῶν Μολοσσῶν.* Ἀθῆναι 1964 καὶ *Ἡ κτηνοτροφία στὴν ἀρχαία Ἤπειρο.* Ἰωάννινα 1976.

35. Μ.Α.Γκιόλιας, *Ἡ κτηνοτροφία στὴν ἀρχαία Ἀττική.* Ἀθήνα 1989.

36. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Δραγάτης - δραγατεύω. Γλωσσικὴ μαρτυρία ἀρχαίων Περραιβῶν, *Περραιβία,* 13-14, 1976, 162 κ.ἑ.

37. Διακεκριμένοι δὲ ἐπιστήμονες τὴν ἀποκαλοῦν «Ἑλληνίδα πόλη». Βλ. Jean Bayet, Les origines de l' Arcadisme Romain, *Mélanges de l'Ecole Française de Rome 1920,* 63. Jean Bérard, *La colonisation grecque de l' Italie méridionale et de la Sicile dans l' antiquité.* IIe éd. Paris 1957, 445 κ.ἑ. G. K. Galinski, *Aeneas, Sicily and Rome.* Prinston 1963, 173 κ.ἑ. G. Manganaro, Un senatus consultum in greco dei Lanuvini e il rinuovo della cognatio con i Centirupini, *Rendiconti dell' Academia di Napoli (RAN)* 1963, 23. D. Kienast, Rom und die Venus von Eryx, *Hermes,* 1965, 448 κ.ἑ. D. Roussel, *Les Siciliens entre les Romains et les Carthaginois.* Paris 1970, 19. Clara Gallini, Che cosa intendere per ellenizzatione. Problemi di metodo, *Dialoghi di Archeologia,* 7, 1973, 185. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός, *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ «Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους».* Ἀθήνα 1984, 40-54.

38. III, 10: «Τυρρηνοὺς δὲ ὑποδεξαμένους καὶ Σαβίνους καὶ ἄλλους ἀνεστίους καὶ πλανῆτας βαρ-

προσποιητὴ παράδοση γιὰ δῆθεν καθαρότητα ρωμαϊκὴ ἢ λατινικὴ τῶν Ρουμάνων. Πάντως ἡ ἐπιμονὴ στὸ ἀναπόδεικτο ἐπισύρει τόσο τὰ εἰρωνικὰ σχόλια τοῦ Pittard[39] ὅσο καὶ τὶς ἐνδεδειγμένες διορθώσεις Ρουμάνων ἐπιστημόνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Στρασβούργου Grigore Nandris[40]. Ἐξ ἄλλου Ρουμάνος, ὁ ἀκαδημαϊκὸς I. Coteanu, μὲ ἀρκετὴ δόση εἰρωνείας ἐπαναφέρει στὴν τάξη τὸν ὁμόλογό του Th. Capidan, ὁ ὁποῖος διατείνεται ὅτι οἱ φορεῖς τοῦ ὀνόματος Romanus, ὁσοδήποτε παραλλαγμένου, ὅπως στὴν περίπτωση τῶν Ἀρωμούνων, τοὺς ὁποίους ἀκριβῶς ὑπαινίσσεται, εἶναι Ρουμάνοι[41]. Σ' αὐτὸ τὸ παράλογο ὁ Coteanu παρατηρεῖ ὅτι κατὰ τὸ προηγούμενο κριτήριο πρέπει νὰ εἶναι Ρουμάνοι καὶ οἱ Ραιτορωμάνοι τῆς Ἑλβετίας[42]! Ἐνσυνείδητα ἐπίσης παραποιεῖ τὴν ἀλήθεια, ὅταν ἰσχυρίζεται ὁ Ilie Dan ὅτι «ἡ μόνη γλώσσα, ἡ ὁποία διέσωσε τὸ ὄνομα Romanus ὡς ἐθνικό, εἶναι ἡ ρουμανική»[43]. Διότι δὲν ὑφίσταται οὔτε ὡς προσηγορικὸ οὔτε ὡς ἐθνικὸ παρὰ μόνον ὡς παρωνύμιο μὲ σημασία ὑποτιμητικὴ καὶ γι' αὐτὸ σὲ συνειδητὴ ἀχρησία.

Ἀσφαλῶς κατὰ τὸ σύντομο χρονικὸ διάστημα τῆς ρωμαιοκρατίας στὴ Δακία διαδίδεται τὸ ὄνομα Romanus στοὺς Δάκες, ποὺ πληροῦν τὶς προδιαγραφὲς χορηγήσεως τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας. Ὅμως μετὰ τὴν κατάργηση τῆς Δακίας ὡς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας καὶ ἐξ αἰτίας τῆς δουλείας, στὴν ὁποία ἐπὶ αἰῶνες περιπίπτουν ὑπὸ ποικιλωνύμους ἐπιδρομεῖς οἱ Δάκες, τὸ ὄνομα Romanus ἀλλοιώνεται σημασιολογικὰ καὶ δηλώνει τὸν δοῦλο[44] ἢ παρεμφερεῖς ἔννοιες[45]. Ἡ πρώτη

βάρους πάνυ πολλοὺς ὥστε τὸ γνήσιον αὐτῶν… ποσοστὸν τοῦ ἐπεισάκτου καὶ ἀλλοφύλου». Βλ. καὶ Γ. Στ. Ἀλεξιάδης, *Νομικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ θεώρησις τῆς ἰδέας τοῦ Ἔθνους*. Ἀθῆναι, 10. P. Boyancé, La connaissance du grec à Rome, *Revue des Etudes Latines (REL)*, 34, 1956, 125. J. Kramer, L' influence du grec sur le latin populaire: quelques réflexions, *Studii Clasice*, 18, 1979, 127.

39. Πβ. E. Pittard, Les Races et l' Histoire. Paris 1924, 12-13: «Voyez ce qui s' est passé en Roumanie, où le dernier des pâtres, parce qu' il parle une langue dérivée du latin, ou parce qu' il se rappelle que ses aieux furent vaincus par Rome (cette victoire ne fut pas facile, certes, et il y aurait lieu d' être fier de l' admirable résistance des Daces) s' imagine qu' il a, dans les veines, le plus pur sang de Trajan!». Γιὰ τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ Ἑλλήνων στὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα τοῦ Τραϊανοῦ βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀπὸ τὴν Armania τῶν Ἑλλήνων στὴ Romania τῶν Δακῶν, *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1996-1997, 4 κ.ἑ. Μάλιστα Ἀρωμοῦνος Μακεδόνας, ὁ Ti. Claudius Maximus, ἥρωας τοῦ δακικοῦ πολέμου, συλλαμβάνει τὸν τελευταῖο βασιλιᾶ τῆς Δακίας Δεκέβαλο καὶ τὸν ἀποκεφαλίζει. Βλ. Fanoula Papazoglou, Quelques aspects de l' histoire de la province de Macédoine, ANRW, II, 7.1, 346.

40. Βλ. *Ființa Românească*, 6, 1967, 36.

41. Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*. Bucuresti 1932, 3.

42. I. Coteanu, Criteriile de stabilire a dialectelor limbii romîne, *Limba Română*, 8, 959, 9 σημ. 4.

43. Πβ. I. Dan, Le lexique latin du roumain (aspects particuliers), *Actes du Congrès International la Latinité hier, aujourd' jui, demain*. Avignon, 1978, 172.

44. Πβ. Gaston Paris, Romani, Romania, lingua romana, romancium, *Mélanges linguistiques publiés par M. Roques.* Paris 1909, 13 σημ. 4: «chez les Roumains eux - mêmes român signifie «paysan», corvéa-

σημασία, δηλαδὴ τοῦ κατόχου τοῦ δικαιώματος τοῦ Ρωμαίου πολίτου, ἀναπόδραστα δὲ λατινοφώνου[46], ὅπως συμβαίνει στὴ Δύση καὶ στὴν Ἀνατολή, χωρὶς νὰ ἐξαιροῦνται οἱ Ἕλληνες[47], διατηρεῖται ἀποκλειστικὰ μὲ τὸν τόσο διαφοροποιημένο φωνητικὰ ὅρο Ἀρμάνος - Ἀρωμοῦνος, ἐπειδὴ οἱ φορεῖς του ὑπὲρ τὴν χιλιετία δὲν ὑποδουλώνονται, ἐφ' ὅσον ζοῦν ἐντὸς τῆς ἐπικράτειας τοῦ Βυζαντίου, ποὺ ἐπιδιώκει τὴν ἐμφάνισή του ὡς κράτους ρωμαϊκοῦ[48]. Ἐκτὸς δὲ τοῦ ὅρου Armania, ποὺ ἐπισημαίνει ὁ Vasiliev, στὴν Ἑλλάδα ἐπιπρόσθετα σώζεται τὸ ἐθνωνύμιο Romania μὲ τὸ φαινόμενο τῆς κωφώσεως[49] τοῦ -ο- σὲ -ου-, γνώρισμα τῶν βορείων ἑλληνικῶν ἰδιωμάτων, μάλιστα στὴ μορφὴ «Ρουμανία», ἡ ὁποία περιέχεται στὸ Χρονικὸ τοῦ Γαλαξειδίου[50].

Στὴ Δακία ὁ ὅρος Romania ὄχι μόνον δὲν σώζεται, ἀλλὰ οὔτε ποτὲ ὑπῆρξε,

---

ble». G. Lacour - Gayet, *La question des Roumains d' Autriche - Hongrie*. Paris 1915, 11: «de même en roumain le mot român est synonyme de serf». Bratianu, *ἔ.ἀ.*, 217: «Le nom ethnique rumân, héritage incontestable de la Romania du Bas - Empire, finit par acquérir une valeur sociale péjorative et par désigner la plèbe des paysans attachés à la glèbe, taillables et corvéables au gré des envahisseurs».

45. Πβ. Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*. Bologna 1964, 123 σημ. 12: «[Romain] signifie ce qui il y a de plus vile, de plus lâche, sordide, dépravé et méchant».

46. Πβ. G. Paris, *ἔ.ἀ.*, 8: «Le Romanus est donc, à l' époque des invasions et des établissements germaniques, l' habitant, parlant latin, d' une partie quelconque de l' empire».

47. Δὲν ἀνέχεται ἄγνοια τῆς λατινικῆς ἀπὸ Ἕλληνες, κατόχους τοῦ δικαιώματος τοῦ Ρωμαίου πολίτου, καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν φιλέλλην αὐτοκράτωρ Κλαύδιος. Βλ. Δ. Κάσσ., LX, 17,4. Suet., Cl., 16.4. Λιβάνιος, *Αὐτοβιογρ.* 214 καὶ 234 J. Psicharis, *Etudes de Philologie néo - grecque. Recherches sur le développement historique du grec.* Paris 1892, LXII - XLIV. J. Brenous, *Etudes sur les hellénismes dans la syntaxe latine.* Paris 1895, 56. Ι.Κ. Κορδάτος, *Ἡ Ρωμαιοκρατία στὴν Ἑλλάδα.* Ἀθήνα 1959, 265-266. Πβ. καὶ Michel Dubuisson, Problèmes du bilinguisme romain, *Les Etudes classiques (LEC),* 49, 1981, 42: «Claude, tout phihellène qu' il était par ailleurs considérait ainsi que "quiconque ne parlait pas la langue des Romains" ne pouvait être considéré Romain».

48. Πβ. L.Lafoscade, Influence du latin sur le grec, in J. Psicharis, *ἔ.ἀ.,* 136: «[Byzance] tient au latin, par les raisons politiques les plus profondes: l' usage du latin lui confère un droit sur l' Occident auquel n' a jamais remoncé». E. Lozovan, Byzance et la Romanité scythique, *Revue des Etudes Roumaines* (RER), 5-6, 1960, 228: «nourrie d' esprit romain, Byzance pouvait constituer une relève linguistique latine assez puissante pour pouvoir agréger et appuyer, pendant un certain temps, les Romans de la péninsule balkanique». Ἀ. Δασκαλάκης, *Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.* Ἀθῆναι 1960, 33: «Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι διατηρεῖ ἐπὶ ἀρκετοὺς αἰῶνας τὸν ἐπιφανειακὸν Λατινικὸν χαρακτῆρα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τυπικοῦ κ.λπ.… ἐκ λόγων πολιτικῆς σκοπιμότητος…».

49. Κατὰ τὸν καθηγητὴ τῆς Γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων Ἀντ. Ἰ. Θαβώρη, in *Δωδώνη,* 9, 1980, 413, «στὴ Θεσσαλικὴ [διάλεκτο] ἀπὸ τὸ 400 π.Χ. ἔχουμε τροπὴ τοῦ ο σὲ ου ποὺ τὸ ἔγραφαν μὲ Υ καὶ τροπὴ τοῦ ω σὲ ου ποὺ τὸ ἔγραφαν μὲ ου…». Βλ. καὶ *Mnemosyne*, Series IV, 23, 1970, 254 κ.ἑ. ὅπου διαπίστωση τοῦ Br. Helly. *Revue d' Histoire Comparée (RHC)*, 23, 1945, 146, ὅπου ἀπάντηση σὲ Ρουμάνους τοῦ Οὔγγρου M. Gyóni, καὶ Ἀχ. Λαζάρου, Ὀλοσσὼν - Ἐλασσών, *Ἱστορία Εἰκονογραφημένη,* 175, 1983, 12-13.

50. Πβ. Κ.Ν. Σάθας, *Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου ἢ ἱστορία Ἀμφίσσης, Ναυπάκτου, Γαλα-*

ἀφοῦ ἡ γένεσή του εἶναι μεταγενέστερη τοῦ 271, χρόνου ἐγκαταλείψεως τῆς Δακίας ἀπὸ τὸν Αὐρηλιανό. Romaniae ἀναδύονται στὴν ἄλλοτε ἀχανῆ ἐπικράτεια τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τοὺς 4ο-5ο αἰῶνες[51].

Ἡ ἐμφάνιση τοῦ ὅρου Romanus ὡς ἐθνικοῦ πέρα τοῦ Δουνάβεως πραγματώνεται κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν παρεπομένων Θρησκευτικῶν Πολέμων, ἀφοῦ τὸν ἀποκαθαίρει ἀπὸ τὸ ταπεινωτικὸ καὶ περιφρονητικὸ περιεχόμενο ὁ Ἕλληνας διάκονος Κορέσης, ὅπως διαπιστώνει ὁ καθηγητὴς Giunglea[52]. Κατὰ δὲ τὸν καθηγητὴ Stanescu[53], τὸ σημερινὸ ἐθνωνύμιο εἰσάγεται στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες[54], πάλαι Δακία, μὲ τὴ μορφὴ **Ρουμουνία** ἀπὸ τὸν ἐπίσης Ἕλληνα Δανιὴλ Φιλιππίδη, τὸν ὁποῖο, σύμφωνα μὲ παρατήρηση ἀπογόνου του, «οἱ Ρωμοῦνοι (πρόφ. Ρουμάνοι) τὸν διεκδικοῦν ὡς ἰδικόν τους, καὶ τὸν θεωροῦν ὡς ἐθνικόν τους ἱστορικόν, τοῦτο, ἐπειδὴ ὁ Δανιὴλ Φιλιππίδης συνέγραψε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν πρώτην ἱστορίαν

ξειδίου, Λοιδωρικίου καὶ τῶν περιχώρων. Ἐν Ἀθήναις 1865, 203: «οὕλη τὴν Ἑλλάδα, ποῦ τὴν ἐλέγασι Ῥουμανία»!

51. Στ. Ι. Κουρούση, *Ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἐθνικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὸ Βυζάντιον.* Ἀθῆναι 1993, 42, ὅπου ἐπικαλεῖται καὶ τὸν Γάλλο ἀκαδημαϊκὸ A. Piganiol. Ὡστόσο Romaniae κάτω τοῦ Δουνάβεως ἐποφθαλμιῶνται ἀπὸ τὴ Ρουμανία, ἐπειδὴ δῆθεν ἦσαν αὐτόνομες. Πβ. D. Zakythinos, la synthèse byzantine, in *Les peuples de l' Europe de Sud - Est et leur rôle dans l' histoire (Byzance et les peuples du Sud - Est Européen). 1er Congrès International des Etudes Balkaniques et Sud - Est Européennes.* Sofia, 26. VIII - 1.IX. 1966. Rapport pour la séance pleinière. Sofia 1966, 16: «C'est à tort qu' on y a vu une preuve de l' existence des "Romanies autonomes"». Μετέπειτα μὲ παρερμηνεία τῶν λεγομένων «Προνομίων» (π.χ. Πηλίου, Μαντεμοχωρίων Χαλκιδικῆς, Μαστιχοχωρίων Χίου κ.λπ.) διεκδικεῖ καὶ τὶς «Βλαχίες». Βλ. Anca Tanasoca, Autonomiile vlahilor din Imperial Otoman în secolele XV-XVII, *Revista de Istorie,* 34, 1981, 1513-1530. Κατὰ τὸν Emile Staico, *La Vérité sur le Peuple Roumain et la Propagande anti - Roumaine.* Paris 1918, 61, ἡ διεκδίκηση φθάνει καὶ στοὺς Πομάκους τῆς Ροδόπης, «qui parlent un idiome celto - thrace apparenté à la langue roumaine»!

52. Βλ. G. Giunglea, Coresi face cea dintîi apropiere între «roman» si «rumân», *Biserica Ortodoxa Româna* (BOR), 5-6, 1935, 226-228. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ συμβολὴ τοῦ Αἰγαίου στὴ γένεση τῆς Ρουμανίας. Ἡ περίπτωση τῆς Χίου: Διάκονος Κορέσης, *Παρνασσός*, 32, 1990, 290-308.

53. E. Stanescu, «Roumanie»: Histoire d' un mot. Développement de la consience d' unité territoriale chez les Roumains aux XVIIe - XIXe siècles, *Balkan Studies,* 10, 1969, 76 κ.ἑ. Δ. Ἀ. Ζακυθηνός, *Μεταβυζαντινὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά.* Ἀθῆναι 1976, 475. Μαρία Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, *Οἱ βαλκανικοὶ λαοί.* Ἰωάννινα 1978, 173. Raoul V. Bossy, Recunoasterea oficială a numelui «Romania», *Fiinţa Românească,* 4, 1966, 101-105. Πβ. καὶ Π.Ι. Ἀργυρόπουλος, *Αἱ ἀξιώσεις τῆς Ἑλλάδος. Ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ κατευθύνσεις.* Ἀθῆναι 1945, 282: «Αὐτὴν τὴν ἕνωσίν της ἡ Ῥουμανία εἰς Ἕλληνα ἐκ καταγωγῆς ὀφείλει ταύτην, τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον Κούζα».

54. Ἐλλείψει ἐθνωνυμίου οἱ κάτοικοί τους χρησιμοποιοῦν περιφερειακὲς ὀνομασίες. Βλ. Virgil Cândea, *Σύντομη ἱστορία τῆς Ρουμανίας.* Ἀθήνα 1978, 25-26. C.C. Giurescu - D.C. Giurescu, *Istoria Românilor,* 1. Bucuresti 1975, 122.

τῆς Ρουμανίας, τὴν ὁποίαν καὶ ἐξέδωκε κατὰ τὸ ἔτος 1816 εἰς τὴν Λειψίαν εἰς δύο τόμους… Ἂς μὴ λησμονοῦμεν ὅμως σήμερον, ὅτι πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως οἱ Ἕλληνες εἶχον κατὰ πυκνοτάτους ὁμίλους μεταναστεύσει εἰς τὰς Παραδουναβείους χώρας, καὶ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκεῖ ἐγκατεστημένων ὁμοεθνῶν μας ἦτο μεγαλύτερος κατὰ πολὺ τοῦ ἑνὸς ἑκατομμυρίου»[55].

Ὡς πρὸς τὴν δῆθεν κοινὴ γλώσσα Ρουμάνων καὶ Ἀρωμούνων, ὅπως ἐπίσημα ἰσχυρίζεται, σύντομα δὲ καὶ ἀσυγκάλυπτα μεταμελεῖται[56], ὁ ἐκρουμανισμένος A. Lahovary, ποὺ ὡς ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Ρουμανίας χρεώνεται τὴν ἐπιτυχία τῆς ρουμανικῆς διπλωματίας, μὲ τὴν ἐξαγορὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Σουλτάνου[57] στὸν Ἰραδὲ τοῦ 1905 γιὰ ἀναγνώριση Βλαχικῆς ἐθνότητας στὴ βαλκανικὴ ὀθωμανικὴ ἐπικράτεια, κατ' ἐξοχὴν στὴ Μακεδονία, ἔγκαιρα καὶ ἔγκυρα σὲ διεθνὲς συνέδριο ἀπαντᾶ ἀνασκευάζοντας πλήρως ὁ Sp. Papageorges: «οἱ δύο γλῶσσες ἀπορρέουν, ἀλήθεια, ἀπὸ τὴ λατινική, ἀλλὰ ἡ μία δέχθηκε τόση ἐπίδραση ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ τὴ σλαβική, ὥστε σήμερα [στὶς ἀρχὲς τοῦ 20ου αἰώνα] – ὁμιλῶ ἀπὸ προσωπικὴ ἐμπειρία – εἶναι ἀδύνατο ἕνας Κουτσόβλαχος (Ἀρωμοῦνος) καὶ ἕνας Ρουμάνος νὰ συνεννοηθοῦν»[58]. Ἐξ ἄλλου σύγ-

55. Θεοδόσης Κ. Σπεράντζας, *Τὰ περισωθέντα ἔργα τοῦ Ἀργύρη Φιλιππίδη.* Ἀθῆναι 1978, 323-324.

56. Π. Ἀραβαντινός, *Μονογραφία περὶ Κουτσοβλάχων.* Ἐν Ἀθήναις 1905, 15 σημ.

57. Πβ. E. Staico, *ἔ.ἀ.,* 9: «Je publie ce livre avec une pensée respectueuse, pleine d' affection et de reconnaissance pour son Excellence Al. Em. Lahovary… Son nom appartenant à une des plus illustres familles de Roumanie, s' est illustré encore par se mérites personnels. Pendant que l' on discutait pour établir si les Koutzo - Valaques de Macédoine formaient une brance de la race roumaine, Son Excellence qui représentait à cette époque les intérêts roumains à Constantinople, sut obtenir par ses efforts, un bérat of-ficiel de la part du Sultan, qui reconnaissait de fait et de forme les communautés roumaines de Turquie. De ce fait, son nom est lié d' une façon impérissable à l' histoire des Macédo - Roumains». R. Bossy, Un succes diplomatic românesc:«Iradeaua» din 1905, *Noul Album Macedo - Român (NAM-R)*, I, 1959-1961, 167-169. Παρατηρεῖται δὲ ὅτι ὁ Lahovary ἀνήκει σὲ οἰκογένεια ἑλληνική, ἐκρουμανισμένη, καὶ στὴν ἱστορία τῶν Κουτσοβλάχων ὡς γενίτσαρος, ὅπως καὶ οἱ σύγχρονοι ὁμοϊδεάτες τους, κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Ἰ. Παπαθανασίου, ποὺ ἂν καὶ ὑπῆρξε τρόφιμος ρουμανικῶν σχολείων οὔτε τὸν ἑλληνισμό του ἔχασε οὔτε ἔνταξη σὲ μειονότητα δέχεται. Βλ. ἐφημερίδα Συλλόγου Βλάχων Νάουσας, *Νιάγκουστη,* Ἰούλιος 1987, 2 ε. Πβ. καὶ *Τιμητικὸς Τόμος Κ.Ν. Τριανταφύλλου.* Πάτραι 1990, 82: «εἴμαστε γηγενεῖς καὶ γνήσιοι Ἕλληνες ἐδῶ καὶ χιλιετηρίδες σ' αὐτὰ τὰ μέρη καὶ δὲν ἐπιτρέπουμε σὲ κανένα νὰ μᾶς χαρακτηρίσῃ «μειονότητα» στὴ γῆ τῶν προγόνων μας…». Ἀλλὰ ἀποστομωτικὴ ἀπάντηση στὸν Staico δίνει ὁ πλέον ἁρμόδιος τῆς Ρουμανίας, ὁ Lazaresco Lecanta, in *Bulletin d' Orient,* 1.9.1905: «Mais nous n' vons pas de population roumaine au vrai sens du mot…». Πβ. καὶ Max Nordau, in *Hellénisme,* 1.11.1905: «Ainsi: les Koutso - Valaques que les Roumains voudraient faire passer pour des «irrédentés», ont si peu conscience de leur roumanisme, ont si peu le désir de faire cause commune avec les Roumains qu' ils mettent de la violence à se dire Hellènes et repoussent avec colère les tentatives de leur octroyer la langue romane».

58. Πβ. *Courrier Européen,* 16.3.1905.

χρονός μας Ἀρωμοῦνος, ἀπὸ τὴ Βωβοῦσα τῆς Πίνδου, ὁ λογοτέχνης καὶ δημοσιογράφος Ἰωάννης Πέτρου, ἄριστος γνώστης ἀρωμουνικῆς καὶ ρουμανικῆς, μὲ σύζυγο Ρουμανίδα καὶ διαμονὴ μακρᾶς διάρκειας στὴ Ρουμανία, ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως δηλώνει ὅτι ἡ μία ὁμοιάζει μὲ τὴν ἄλλη «ὅσο τὰ λάζικα μὲ τὴν ἀθηναϊκὴ γλώσσα»[59].

Κατηγορηματικὴ στὴν ἀνομοιότητα εἶναι ἡ ρουμανικὴ ἐπιστήμη. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς Procopovici ἐπιμένει στὴ διαφορὰ ἐπισημαίνοντας τὴν ὕπαρξη στὴ ρουμανικὴ γλώσσα πλήθους δομικῶν στοιχείων μὴ βαλκανικῶν[60]. Ὁ ἐπίσης ἀκαδημαϊκὸς Iorga διαπιστώνει διαφορὰ ὑπογραμμίζοντας τὴν ἀνυπαρξία στὴ ρουμανικὴ γλώσσα γλωσσικῶν μορφῶν τῆς ἀρωμουνικῆς καὶ ἑλληνικοῦ λεξιλογίου[61]. Ὁ δὲ πλέον ἁρμόδιος, ὁ Al. Graur, ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς Γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Βουκουρεστίου, διαχωρίζει τελείως τὴν ἀρωμουνικὴ ἀπὸ τὴ ρουμανική[62]. Ἐπὶ πλέον, κατὰ τὸν καθηγητὴ Lozovan ἡ ρουμανικὴ δὲν εἶναι διόλου βαλκανικὴ γλώσσα[63].

Ἐξ ἴσου ἀποτελεσματικὰ ἡ ρουμανικὴ ἐπιστήμη ἀντιμετωπίζει τὴ ρουμανικὴ πολιτικὴ καὶ τὰ πειθήνια ὄργανά της, ἂν καὶ δὲν στεροῦνται περγαμηνῶν, οἱ ὁποῖες πάντοτε καὶ παντοῦ ἐπηρεάζουν πλατύτερα στρώματα, ὅπως στὴν προβολὴ καὶ μακρόχρονη ἐπικράτηση τῆς θεωρίας περὶ καθόδου. Ἡ τιμὴ ἐνάρξεως τοῦ κλονισμοῦ της ἀνήκει στὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου T. Papahagi, ποὺ θεωρεῖ ἀπίθανη κάθοδο Ἀρωμούνων ἀπὸ τὰ «ρουμανικὰ ὄρη» τῆς παλαιᾶς Σερβίας, Vlasina Planina[64]. Πρῶτος ἐπίσης πλήττει τὸ κῦρος τοῦ περιφήμου ὑπερμάχου τῆς θεωρίας Th. Capidan ἀποκαλύπτοντας ἀνεπάρκειά του στὸν ἀρωμουνικὸ γνωστικὸ τομέα[65]. Ἔπονται οἱ Ρουμάνοι ρωμανιστές - βαλκα-

59. Πβ. «Ἠπειρωτικὴ Ἑταιρεία», 225, 1995, 282β.

60. Πβ. A. Procopovici, La romanité balkanique, *Balcania,* 1, 1938, 62, σημ. 1: «…le dacoroumain diffère beaucoup… de ceux du sud du Danube car il a dans sa structure une foule d' éléments non - balkaniques».

61. N. Iorga, *L' origine et la patrie première des Roumains (réponse à une agression)*. Bucarest 1938, 3, [le roumain] «… n' a ni les formes du dialecte "aroumain" de Macédoine, ni les emprunts au vocabulaire grec». Πβ. id., *Geschichte des rumänischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildulgen*. I. Gotha 1905, 97 κ.ἑ.

62. Πβ. Al. Graur, *Studii de lingvistica generala*. [Bucaresti] 1960, 310-311. Πολὺ διαφορετικὴ τῆς ρουμανικῆς εἶναι ἡ ἀρωμουνικὴ καὶ κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου. A.D. Xenopol, *Les Roumains. Histoire, état matériel et intelectuel*. Paris 1903, 38.

63. Πβ. E. Lozovan, Onomastique roumaine et balkanique, *VIe Congrès International de Sciences Onomastiques*. München 1961, 225 σημ. 1.

64. Πβ. *Grai si Suflet,* 1, 1923-1924, 77.

65. Βλ. Grai si Suflet, 6, 1934, 377. Σ.Ν. Λιάκος, *Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων*. Θεσσαλονίκη 1965,

νολόγοι Sacerdoteanu[66], Dragomir[67] κ.ἄ. Ἐπαληθεύεται πλέον τὸ γνωστὸν «οὐδὲν κρυπτὸν ὑπὸ τὸν Ἥλιον». Πράγματι ὑπὲρ τὸν αἰώνα ἐπιχειροῦνται ἀποσπάσεις χωρίων Βυζαντινῶν χρονογράφων, γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς ἐρείσματα τῆς θεωρίας. Ὅταν δὲ δὲν ἐξυπηρετοῦν αὐτούσια, κολοβώνονται, ὅπως ἕνα τοῦ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη, τὸ ὁποῖο ἄθικτο πληροφορεῖ πληρέστατα γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ συνάμα καθιστᾶ τὸν συγγραφέα ἀληθινὸ πρότυπο ἱστορικῆς δεοντολογίας. Συνήθως, μάλιστα καὶ σὲ δημοσιεύματα πανεπιστημιακῶν, καταχωρίζεται τὸ ἑξῆς: «Ἀπὸ Δακίας ἐπὶ Πίνδον τὸ ἐς Θετταλίαν καθῆκον ἔθνος Βλάχοι»[68]. Ἀλλὰ τὸ γνήσιο κείμενο τοῦ Χαλκοκονδύλη, μὲ τὸ ὁποῖο ἀναιρεῖται ἐξ ὁλοκλήρου τὸ περιεχόμενο τοῦ προηγουμένου σπαράγματος, εἶναι τὸ ἀκόλουθο: «ᾧ δὴ καὶ ἀπὸ Δακίας ἐπὶ Πίνδον τὸ ἐς Θετταλίαν καθῆκον ἔθνος. Βλάχοι δὲ ἀμφότεροι [Θετταλίας καὶ Δακίας] ὀνομάζονται καὶ οὐκ ἂν δὴ ἔχω διεξιέναι, ὁποτέρους ἂν τούτων λέγοιμι ἐπὶ τοὺς ἑτέρους ἀφικέσθαι». Διαλύει δὲ ἐντελῶς τὴ φήμη περὶ καθόδου τῶν Βλάχων ἀπὸ Δακία μὲ τὰ ἑπόμενα: «οὔτε ἄλλου ἀκήκοα τούτου διασημαίνοντος σαφῶς ὁ,τιοῦν οὔτε αὐτὸς ἔχω συμβαλέσθαι ὡς αὐτοῦ ᾠκίσθη. Λέγεται μὲν πολλαχῇ ἐλθὸν τὸ γένος τοῦτο ἐνοικῆσαι αὐτοῦ, οὐ μὴν ὅτι καὶ ἄξιον ἐς ἱστορίαν ὁ,τιοῦν παρεχόμενον τεκμήριον»[69]. Ἀναντίρρητα μὲ ζηλευτὴ εὐσυνειδησία καὶ σπάνια ἀντικειμενικότητα γράφει τὴν ἱστορία ὁ Χαλκοκονδύλης.

Ἡ μοναδικὴ πηγή, στὴν ὁποία εὐκρινέστατα γίνεται λόγος γιὰ κάθοδο, χαρακτηρισμένη ἀπὸ μὲν τὸν καθηγητὴ Poghirc «ἀρκετὰ ἀναληθὴς»[70] ἀπὸ δὲ τὸν βυζα-

---

μξ - μη. Ἐνωρίτερα κατακρίνει τὸν Th. Capidan καὶ τὴν συντροφία του γιὰ προκαταλήψεις, ἀνασχετικὲς εἰλικρινῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν, ὁ G. Weigand, in *Balkan Archiv*, 2, 1926, 275. Στὴν ἀμέσως προηγούμενη ἐπισήμανση προβαίνει πρόσφατα ὁ ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Δ.Β. Οἰκονομίδης, Ἡ ἐθνικότης τῶν Σαρακατσάνων, *Ἑστία*, 5.1.1995.

66. Πβ. A. Sacerdoteanu, *Considérations sur l' Histoire des Roumains au Moyen - Âge*. Paris 1929, 140: «L' hypothèse d' une descende des Roumains de la Save vers la Thessalie n' est pas possible». Βλ. καὶ παρατήρηση T. Papahagi, in *Grai si Suflet,* 1, 1923-1924, 95.

67. Silviu Dragomir, La patrie primitive des Roumains et ses frontières historiques, *Balcania*, 7, 1944, 81: «Il est vrai que ni les sources historiques concernant le territoire bulgare ni celles de Serbie ne nous ont conservé une information quelconque sur les mouvements de la population roumaine».

68. Βλ. P.H. Stahl, *Ethnologie de l' Europe du Sud - Est. Une Anthologie*. Paris - La Haye 1974, 25 κ.ἑ., 63 σημ. 1. Ἔτσι παραπλανῶνται ἐπιστήμονες καὶ διεθνὴς κοινὴ γνώμη. Περισσότερα παραδείγματα βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἑλληνόβλαχοι καὶ παραπληροφόρηση, *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Μετσοβίτικων Σπουδῶν.* Μέτσοβο 28-30. Ἰουνίου 1991. Ἀθήνα 1993, 453-369. Id., The truth about the leaflet «Les Aroumains» (Les Macédo - Romans) 1989, in *On scientific truth about MACEDONIA*. National Technical University of Athens. Athens 1993, 63-83.

69. I, 35 (Bonn.). Βλ. καὶ L. Tamás, Romains, Romans et Roumains dans l' Histoire de la Dacie Trajane, *Archivum Europae Centro - Orientallis (AEC-0)*, 2, 1936, 62. Hans Ditten, Chalkokondyles und die Sprache der Rumanen Berliner. *Byzantinistischen Arbeiten*, 5, 1957, 100 κ.ἑ. Στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία

ντινολόγο Nasturel «ἀληθινὰ σκοτεινή»[71], εἶναι ὁ Κεκαυμένος. Ἀποδεικνύεται δὲ παντελῶς πλαστή[72]. Διότι ἡ ἐπίμαχη πληροφορία γιὰ κάθοδο προέρχεται ἀπὸ ἐμβόλιμο χωρίο, ποὺ ἀπὸ τὸν 19ο αἰώνα ἐπισημαίνουν διαδοχικὰ ὁ Tomaschek[73], 1882, ὁ M. Gyóni[74], 1945, ὁ Lemerle[75], 1960, ἡ G. Cankova - Petkova[76], δηλώνοντας καὶ τὴν πατρότητά του, **Ρωμαϊκὴ Ἱστορία** τοῦ Δίωνος Κασσίου (155-235 μ.Χ.), ὅπου ἡ κάθοδος ἀφορᾶ στοὺς Κοστοβώκους[77], τῶν ὁποίων ἡ περιπέτεια περιγράφεται σὲ πάμπολλα μελετήματα. Τὸ δὲ ἰσχυρότερο ἀντεπιχείρημα μὴ ξενικῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων προσφέρει ὁ ἴδιος ὁ Κεκαυμένος, ὁ ὁποῖος δὲν τοὺς θεωρεῖ ξένους, ἀλλὰ ἐντοπίους, ὅπως σημειώνει ὁ Lemerle[78].

ἀποτελεῖ παράδοση ἡ δεοντολογία. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Θεσσαλοῦ δεοντολογία ἱστορικὴ καὶ αἴτημα σημερινῆς Εὐρώπης, *Θεσσαλικὲς Ἐπιλογές,* 2, 1986, 34-35.

70. C. Poghirc, Latin balkanique ou roumain cummun? (A propos des origines de l' aroumain), *Romanica Aenipontata,* 14, 1987, 344.

71. P. Nasturel, Les Valaques de l' espace byzantin et bulgare jusqu' à la conquête ottomane. *Les Aroumains,* INALCO 1989, 51 σημ. Πβ. καὶ L. Tamás, *ἔ.ἀ.*, 364: «Vouloir dégager un noyau historique des élucubrations de Kekaumenos serait tenter l' impossible».

72. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου, *Θεσσαλικὰ Χρονικά,* 11, 1976, 90-119. Id., La révolte des Larisséens en 1066. *La Thessalie*. Actes de la Table - Ronde 21-24 Juillet 1975 – Lyon. Collection de la Maison de l' Orient Méditerrannéen No 6. Série Archéologique 5. Lyon - Paris 1979, 303-318. Ὁ δὲ ὀργανωτὴς τοῦ Συνεδρίου Bruno Helly ἀποκαλύπτει ἐγγράφως τὴν ἀπήχηση τῆς ἀνακοινώσεως: «Je voulais également vous dire combien mes amis, C. Wolters et V. von Graeve, et moi-même, avons été in-téressés par votre communication à la Table Ronde. Vous avez présenté là des idées qui ont été pour nous très éclairantes. En d' autres termes, d' après nos inscriptions, nous avions pensé qu' il y avait beaucoup de personnages portant des noms latins en Thessalie (surtout à partir du Ier s.av.) et nous pensions y voir des Romains installés en Thessalie et en partie hellénisés ou en tous cas intégrés à la vie des cités. Mais si nous suivons votre hypothèse, les choses nous paraissent aller encore mieux: des Grecs romanisés (en particulier les anciennes populations périéques…)».

73. Βλ. S*itzunsber. d. phil. - hist. Cl. d. Kais. Akad. d. Wiss.,* 99 Bd. Wien 1882, 493-494.

74. RHC, 23, 1945, 171, καὶ *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae (*AA ASH), 2, 1954, 231 σημ. 9.

75. P. Lemerle, *Prolégomènes à une édition critique et commentée des «Conseils et Récits» de Kékauménos*. Bruxelles 1960, 75.

76. *Linguistique Balkanique,* 6, 1963, 94 σημ. 5.

77. Πβ. ὅσα ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σπυρίδων Λάμπρος, Οἱ Ρωμαῖοι ἐν Ἑλλάδι, *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 18, 1924, 151, γράφει: «Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἀπέδειξαν ὅτι κατὰ τὰ μακρὰ ἔτη τῆς εἰρήνης δὲν εἶχον λησμονήσει νὰ ὑπεραμύνωνται ἑαυτῶν. Ἐν Ἐλατείᾳ οἱ ἐπιδραμόντες Κοστοβῶκοι, [οἵτινες καὶ μέχρι τῆς Ἐλευσῖνος προεχώρησαν] ὑπέστησαν ἧτταν παρὰ τῶν ἐπιχωρίων καὶ ἐξώσθησαν πέραν τῶν συνόρων». Καὶ 156-157. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Θεσπιεῖς κατὰ Κοστοβώκων καὶ στρατολογία Ἑλλήνων ἐπὶ ρωμαιοκρατίας, *Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν* (ΕΕΒΜ), Α΄ α΄, 1988, 291-306. Id., Κοστοβῶκοι καὶ σωτηρία τῆς ἱερᾶς πόλεως Ἐλευσῖνος, *Πλάτων,* 51 (1990-2000) 119-131 καὶ ἀνάτ., ἐν Ἀθήναις 2000.

78. Lemerle, *ἔ.ἀ.*, 80 σημ. 2.

Ἀνώφελα πλέον ἀποβαίνουν καὶ τὰ ἀκόμη ἐπικαλούμενα ἐνίοτε ποικιλώνυμα ***Χ ρονικά,*** τὰ ὁποῖα δὲν ἀναφέρονται στοὺς Ἀρωμούνους, ὅπως διευκρινίζει ὁ καθηγητὴς Gyóni. Γι' αὐτὸ τονίζει ὅτι τὰ παραλείπει ἐκ τῶν προτέρων[79].

Ἀλλά, ὡς γνωστόν, ἡ δράση συνοδεύεται ἀπὸ ἀντίδραση. Ἡ ὁμολογουμένως πολλὴ καὶ πεισματικὴ ἐπιμονὴ στὴν κάθοδο φέρει στὸ φῶς στοιχεῖα γιὰ ἀντίθετη κίνηση, γιὰ ἄνοδο ἀπὸ νότο πρὸς βορρᾶ, κατὰ δὲ τὸν καθηγητὴ K. Kadlek[80] συγκεκριμένα καὶ ἀπὸ Θεσσαλία. Ὡστόσο ἡ ἄνοδος ὑποστηρίζεται κατ' ἐξοχὴν καὶ ἐνωρίτερα ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ ἐπιστήμη. Ἐνδεικτικὰ μνημονεύονται ὡς ἐκπρόσωποί της οἱ Ovid Densusianu[81], T. Papahagi[82], N. Roman[83], A. Sacerdoteanu[84], I. Siadbei[85], Ch. Cotosman[86], P. David[87]. Οἱ δὲ C. Daicoviciu - A. Daicoviciu[88] ἀνακοινώνουν τὴν ἄνοδο καὶ σὲ διεθνῆ συνέδρια. Ὁπωσδήποτε δὲν ἀπουσιάζει καὶ συμβολὴ ἐπιστημονικὴ ἄλλων χωρῶν, ὅπως τῶν Γάλλων Edouard Bourciez[89], Paul Garde[90] κ.ἄ. Ἐνδιαφέρουσες ἐπίσης ἀπόψεις ἐκφράζει καὶ ὁ Henry Bogdan[91].

---

79. Πβ. *RHC,* 23, 1945, 129 σημ. 1: «On a écarté d' avance des sources comme la chronique «Nestor», dont les donées ne se rapportent pas aux Vlaques ainsi que les Gesta Hungarorum d' Anonymus, qui confondent la situation de 1200 avec l' histoire du IXe siècle». Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ λατινοφωνία Ἑλλήνων, *Σύναξις Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχή του. Πρακτικὰ Συνεδρίου.* Καρπενήσιον 12-14 Ὀκτωβρίου 1984. Ἀθῆναι 1986, 222-270, καὶ ἀνάτυπο μὲ ὑπότιτλο: *Βλάχοι ἑλληνικοῦ χώρου.* Ἀθήνα 1986, 238.

80. Βλ. *Revue des Etudes Hongroises (REH),* 6, 1928, 2-3, 271.

81. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. I. Paris 1901, 300, 327-328, 356-357. Πβ. καὶ ἀντιφάσεις του, 322 καὶ 324. Βλ. καὶ *Revue Anthropologique,* 7-9, 1928, 3-4.

82. *Grai si Suflet,* 1, 1923-1924, 228 κ.ἑ.

83. *Graiul Românesc,* 3, 1928, 55.

84. *Anuarul Institutului de Istorie Nationala,* 5, 1928-1930, 497 κ.ἑ.

85. I. Siadbei, *Originile dialectelor romîne.* Iasi 1933, 19.

86. *BOR*, 64, 1940, 373.

87. *BOR,* 93, 1975, 768.

88. Πβ. C. Daicoviciu - H. Daicoviciu, La Dacie et sa romanité, *Actes du Colloque International organisé par le Secrétariat général de l' Association Internationale des Etudes du Sud - Est Européen.* Mamaia (Roumanie), 1-2 Septembre 1968. Bucarest 1970, 253: «durant les six siècles qui s' écoulèrent depuis l' abandon de la Dacie par Aurélien, des éléments romans (non roumains) sont venus du Sud du Danube, renforçant la romanité au Nord de ce fleuve, en particulier les éléments qui avaient adopté comme principale occupation la vie pastorale».

89. E. Bourciez, *Eléments de Linguistique Romane*, Paris 1967, 136.

90. P. Garde, *Les Balkans.* Flammarion 1994, 33: «Aux VIe et VIIe siècles arrivent les Slaves, qui submergent d' abord tout la péninsule, puis se stabilisent dans la bande centrale qu' ils occupent actuellement, refoulant les Latins (futurs Roumains) au nord du Danube».

91. H. Bogdan, *Histoire des pays de l' Est.* Perrin 1990, 48.

Ἤδη αὐτονόητη εἶναι ἡ αὐτοχθονία τῶν Ἀρωμούνων, τὴν ὁποία πάλι ἡ ρουμανικὴ ἐπιστήμη ὑποστηρίζει ἐνωρὶς καὶ μὲ διακεκριμένους ἐκπροσώπους της, ὅπως οἱ A.D. Xenopol[92], V. Pârvan[93], T. Papahagi[94], R. Vulpe[95], A. Procopovici[96], Th. Capidan[97] κ.ἄ.[98] Παράλληλα πολλοὶ εἶναι καὶ οἱ ἐπιστήμονες ἄλλων χωρῶν, οἱ ὁποῖοι διαπιστώνουν ἐντοπιότητα τῶν Ἀρωμούνων στοὺς χώρους, ὅπου ἀκόμη κατοικοῦν. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγονται οἱ R. Pinon[99], Wace - Thompson[100], L. Niederle[101], Fr. Taillez[102], T. Vukanović[103], M. Sivignon[104], A. Failler[105] κ.ἄ.

Ὅμως ταυτόχρονα διερωτᾶται κανεὶς ἂν ὅλοι οἱ προηγούμενοι, κυρίως Ρουμάνοι, δέχονται ὅτι εἶναι ἑλληνικὸ τὸ ἐθνολογικὸ καὶ γλωσσικὸ ὑπόστρωμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου λαμβάνει χώραν ἡ γένεση τῆς ἀρωμουνικῆς. Δὲν πρέπει ἄλλως τε νὰ λησμονεῖται ὅτι κατὰ τὸ μεσοπόλεμο μεσουρανεῖ ὁ πανιλλυρισμός, ποὺ καλύπτει ὅλη τὴν Εὐρώπη, ὁπότε ἀπαιτοῦνται προσοχὴ καὶ φρόνηση, ὅπως προειδοποιεῖ ὁ ἀκαδημαϊκὸς Al. Graur[106]. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρεται ἕνας ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους, ὁ R. Vulpe[107], ποὺ χαρακτηρίζει ὡς ἰλλυρικὰ διάφορα τοπωνύμια

92. Xenopol, *ἔ.ἀ.*, 38. Id., *Istoria Românilor din Dacia Traiana.* II. Bucuresti 1914, 1,33.
93. V. Pârvan, *Sulle origini della civiltà romena*. Roma 1922, 4.
94. *Grai si Suflet*, 1923-1924, 97.
95. *Ephemeris Dacoromana (ED)*, 3, 1925, 166-167, καὶ *Mélanges de l'Ecole Roumaine en France* 1929 *(MERF)*, 341.
96. *Balcania*, 1, 1938, 59-60.
97. *Langue et Littérature,* 2, 1943, 243 κ.ἑ., 6, 1946, 5 κ.ἑ.
98. *Balcania*, 1, 1938, 22, καὶ *Cahiers Sextil Puscariu (CSP),* 1, 1952, 213, ὅπου ἀντίστοιχα θέσεις τῶν S. Puscariu καὶ D. Maniu.
99. R. Pinon, *L' Europe et l' Empire Othoman*. Paris 1909, 115-116.
100. Alan J.B. Wace - Maurice S. Thompson, *The nomads of the Balkans*. London 1914, 272 καὶ 369.
101. L. Niederle, *Manuel de l' antiquité slave.* Paris 1923, 63.
102. *CSP,* 1, 1952, 317.
103. *L' Ethnographie*, 56, 1962, 11-49.
104. M. Sivignon, *Les pasteurs du Pinde septentrional*. Lyon [1969], 29.
105. *Revue des Etudes Byzantines (REB)*, 46, 1988, 259.
106. Πβ. *Studii Clasice*, 3, 1961, 20. Ἐν τούτοις ἀναβιώνει ὡς πανθρακισμὸς μὲ ρουμανικὴ πρωτοβουλία. Βλ. Iosif Constanin Dragan, *Noi, tracii. Istoria multimilenara*. Craiova 1976. Καὶ ἀγγλιστί: *We, the Thracians and ou multimillerary history.* I. Milano 1976. *Cuvântul Romanesc*, 6, 1978, 17. Noi Tracii, 137, 1978, 12. *BOR*, 9-10, 1978, 1084 Fig. 1. Ὅταν δὲ ὁ Dragan μὲ ἀνακοίνωση σὲ συνέδριο, ποὺ χρησιμοποίησε τοὺς χώρους τῆς ἕδρας τῆς Ρωμανιστικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Mannheim τὸ 1985, ἐπανέλαβε τοὺς ἰσχυρισμούς του, ὁ καθηγητὴς Poghirc, in Lupta - le combat, 22.9.85, σχολιάζει προσηκόντως. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων. *Τρικαλινά*, 5, 1985, 55. κ.ἑ. Id., Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων - Ἀρωμούνων. *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1986, 328 κ.ἑ.
107. *ED,* 3, 1925, 166-167.

καὶ ὑδρωνύμια κατὰ μῆκος τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, Μακεδονίας[108], Θεσσαλίας[109], Στερεᾶς Ἑλλάδος[110], ἂν καὶ ἡ ἰλλυρικὴ γλώσσα, κατὰ τὸν Al. Graur, εἶναι ἀμάρτυρη. Τελικὰ δὲ ὁ Vulpe αὐτοαναιρεῖται[111]. Ἐπὶ πλέον ὁ κατ' ἐξοχὴν ἰλλυρολόγος, ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς I.I. Russu[112], ἐπανειλημμένα τονίζει ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ δὲν ὑπερβαίνουν τὴ γραμμή, ἡ ὁποία ἀπὸ Αὐλώνα προχωρεῖ πρὸς Λίμνη Πρέσπα καὶ παραμεθόρια Μακεδονίας, Παιονίας, Δαρδανίας κ.λπ. Οἱ Ἰταλοὶ Lorenzo Braccesi[113] καὶ Angelo Antinorio[114] ἐπεκτείνουν πρὸς βορρᾶ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο θέτοντας ὡς συνοριακὴ γραμμὴ Ἑλλήνων - Ἰλλυριῶν τὸν Γενοῦσο (Σκούμπη) ποταμό, ὅπου εἶναι χαραγμένη καὶ ἡ πανάρχαια[115] – παρὰ τὸ ρωμαϊκὸ ὄνομα[116] – Ἐγνατία ὁδός, τὴν ὁποία ὁρίζει ὡς ἑλληνο - ἰλλυρικὸ σύνορο καὶ ὁ πατέρας τῆς Γεωγραφίας Στράβων[117]. Ἀλλὰ ὁ Γιουγκοσλάβος ἀκαδημαϊκὸς M. Garasanin τοποθετεῖ βορειότερα τὴν ὕπαρξη Ἰλλυριῶν, μεταξὺ βορείων συνόρων σημερινῆς Ἀλβανίας καὶ ἐκβολῶν τοῦ Νάρου ἢ Νάρωνος (σλαβ. Naretna, ἰταλ. Narenta) ποταμοῦ τῆς Δαλματίας, ὅπου ἐντοπίζει αἰσθητὴ ἑλληνικὴ ἐπίδραση, στὴν ὁποία καὶ ἀποδίδει τὸν ταχύτερο καὶ πληρέστερο ἐκρωμαϊσμὸ τῶν Ἰλλυριῶν[118]. Ἐνισχύει δὲ τὴ θέση του καὶ ἡ Βουλγάρα Ljuba Ognenova, ἡ ὁποία ἀποκαλύπτει ὅτι ἡ περιβόητη ἐπὶ μισὸ σχεδὸν αἰώνα (1898-

108. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Γλωσσολογικὰ καὶ ἐθνολογικὰ Ἄργους Ὀρεστικοῦ (Ὀρεστίδας). Δῆμος Ἄργους Ὀρεστικοῦ. Ἑβδομάδα Ἀποδήμων Ἀργεστῶν 22-28 Ἰουλίου 1996.

109. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Τὸ τοπωνύμιο «Τρίκκη» μὴ ἑλληνικό; *Τρικαλινά,* 17, 1997, 33 - 47.

110. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Τοπωνύμια «ἰλλυρικὰ» Βοιωτίας καὶ μεταπολεμικὲς ἐπισημάνσεις. *ΕΕΒΜ,* 3, 355 - 368.

111. *ED,* 3, 1925, 166 σημ. 8: «non si incontra neppure un nome illirico, ma solamente nomi romani e greci».

112. I.I. Russu, *Illirii. Istoria - limba si onomastica - romanizarea.* Bucuresti 1969, 129.

113. L. Braccesi, *Grecità adriatica*. Bologna 1971, ὅπου στὸ τέλος διαφωτιστικὸς χάρτης. (Καὶ 2η ἔκδοση 1977).

114. A. Antinorio, *Storie elleniche arcaiche*. Rapallo 1980, 214, ὅπου ὁ ἐνδιαφέρων χάρτης.

115. P. Lemerle, *Philippes et la Macédoine orientale à l' époque chrétienne et byzantine. Recherches h' Histoire et d' Archéologie*. Paris 1945, 11-12.

116. Catherine Romiopoulou, Un nouveau Milliaire de la via Egnatia, *Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH),* 98, 1974, 813-816.

117. VII, 323: «Ταύτην δὴ τὴν ὁδὸν ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν τόπων ἰοῦσιν ἐν δεξιᾷ μέν ἐστι τὰ Ἠπειρωτικὰ ἔθνη κλυζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ ὄρη τὰ τῶν Ἰλλυριῶν…». Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός.* Ἐκδόσεις Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα. Ἀθήνα 1988, 65. Vl. Popović, L'Albanie pendant la basse Antiquité, *in Les Illyriens et les Albanais,* Beograd 1988, 254: «Selon l' historien grec [sc. Procope de Césarée], les Epirotes étaient établis jusqu' à Epidamnos, ἣ νῦν Δυρράχιον καλεῖται (BV III, 11, 8)».

118. Βλ. *Sources archéologiques de la civilisation européenne.* Bucarest 1970, 291.

1959) ὡς «ἰλλυρικὴ» ἐπιγραφὴ στὰ βόρεια τῆς Ἀλβανίας, περιοχὴ Σκόδρας (Σκουτάρεως - Χρυσουπόλεως) εἶναι ἑλληνική, μάλιστα χριστιανικὴ τῶν 6ου - 7ου αἰώνων[119], ὅταν περίπου τὸ Ἰλλυρικὸν ἀποκαλεῖται ἀπὸ τὸν Ἰσίδωρο τῆς Σεβίλλης Grae-cia[120], προφανέστατα λόγῳ τῆς ἀνὰ τοὺς αἰῶνες παρουσίας Ἑλλήνων, ποὺ διαρκῶς ἰχνηλατοῦνται ἀπὸ ἐπιστήμονες διαφόρων χωρῶν, ὅπως οἱ J. Hatz-feld[121], L. Robert[122], P. Digović[123], B. Mitrea[124], A. Gitti[125], V. Pârvan[126], V. Vinja[127], M. Nicolanci[128], M. Parović - Pesikan[129], M. Garasanin[130], G. Woodhead[131], D. Rendić - Miocević[132] κ.ἄ.[133]

119. L. Ognenova, Nouvelle interprétation de l' inscription «illyrienne» d' Albanie. *BCH,* 83, 1959, 798-799. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἰλλυρικὴ γλώσσα. *Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος - Λαροὺς - Μπριτάννικα*, 29, 1987.

120. Βλ. *Byzantinische Zeischrift*, 64, 1971, 22 κ.ἑ. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ ἀκτινοβολία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ ὅρου Βασιλικὴ - Basilica. *Πλάτων,* 26, 1974, 285 σημ. 58.

121. J. Hatzfeld, *Les trafiquants Italiens dans l' Orient Hellénique*. Paris 1919, 20-21.

122. L. Robert, Inscription hellénistique de Dalmatie, *BCH*, 50, 1935, 489-513. Id., *Hellenica. Recueil d' épigraphie, de numismatique et d' antiquités grecques*. Paris 1960, 538.

123. P. Digović, *La Dalmatie et les problèmes de l' Adriatique*. Lausanne 1944, 64.

124. B. Mitrea, Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista. *ED*, 10, 1945, 79 κ.ἑ.

125. A. Gitti, Sulla colonizzazione greca nell' alto e medio Adriatico. *La Parola del Passato (PP)*, 7, 1952, 161-197.

126. V. Pârvan, *Dacia. Civilizatiile strâvechi din regiunile Carpatodanubiene.* Madrid 1956, 155-156.

127. V. Vinja, Le Grec et le Dalmate, *Zeitschrift für Balkanologie (ZB),* 5, 1967, 203-223. Id., Remarques sur quelques éléments de l' ancien grec dans la nomenclature ichtiologique de l' Adriatique, *Ziva An-tika (ZA)*, 5, 1955, 118-126.

128. M. Nicolanci, Contacts gréco - illyriens sur la côte de l' Adriatique, A*rchaeologia Iugoslava (AI)*, 5, 1964, 49-60.

129. M. Parović - Pesikan, Les Illyriens au contact des Grecs, *AI*, 5, 1964, 61-81.

130. M. Garasanin, Héritage néolithique, innovations de l' époque du bronze, apports grecs, celtiques et romains. *AIESEE. Tradition et innovation dans la culture des pays du Sud - Est Européen. Colloque…* Bucarest 1969, 29-33.

131. G. Woodhead, The «Adriatique empire» of Dionysious I of Syracuse, *Klio,* 52, 1970, 503-512.

132. D. Rendić- Miocević, Salone d' après le sources antiques et question des Grecs Salonitains, *Disputationes Salonitanae* 1970. Split 1975, 23 κ.ἑ.

133. C. Patsch, Contribution à la numismatique de Bullis et d' Apollonia, *Congrès international de numismatique* de Paris 1900, 104-114, B.L. Beaumont, Greek influence in the Adriatique see before the IVth cent. B.C., *Journal of Hellenic Studies (JHS)*, 52, 1936, 101. E. Condurache, Influences grecques et romaines dans les Balkans, en Hongrie et en Pologne, *VIIIe Congrès International d' Archéologie Classique.* Paris 1963, 116, Id., Dodone et ses rapports avec le monde balkanique, *Adriatica praehistorica et antiqua. Miscellanea Gr. Novak dicata*. Zagreb 1970, 325-333, ἰδίως 328. George Soulis, 1927-1966, *Historical Studies,* Athens 1980, 341.

Ἐν τούτοις καὶ μεταπολεμικὰ δὲν ἀπουσιάζουν διάφορα δημοσιεύματα, στὰ ὁποῖα ἐπαναλαμβάνονται ὅσα ὁ Vulpe μνημονεύει ὡς ἰλλυρικὰ τοπωνύμια, διάσπαρτα σὲ ὅλη τὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο, μάλιστα καὶ μετὰ τὴν προειδοποίηση τοῦ Graur καὶ ἀπὸ Ἕλληνες[134]. Ἐξ ἄλλου σὲ συλλογικὴ ἔκδοση, στὴν ὁποία συμμετέχουν συγγραφικὰ τὰ ἐπισημότερα ὀνόματα τῆς ἐπιστήμης τῆς Ἀλβανίας μὲ τὸ κυρίως κείμενο παρουσιάζεται ὅλη ἡ Ἤπειρος ἕως τὸν Ἀμβρακικὸ καὶ μὲ χάρτη ἡ Αἰτωλοακαρνανία ὡς ἐδάφη – ἡ μὲν πρώτη πλήρως τὰ δὲ λοιπὰ μερικῶς – ἰλλυρικά[135]. Λογίζονται δὲ δικαιοῦχοι οἱ Ἀλβανοί, οἱ ὁποῖοι διακηρύσσουν ἰλλυρικὴ καταγωγή, ἂν καὶ οἱ διασημότεροι εἰδικοὶ διατυπώνουν ἀντίθετες θέσεις[136].

Ἐπιφυλάξεις ἐκφράσθηκαν καὶ γιὰ τὴν ἑλληνικότητα πληθυσμῶν τῆς ὀρεινῆς ἐνδοχώρας τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, π.χ. τῶν Εὐρυτάνων, καὶ πρὸ πάντων τοῦ ἑλληνικοῦ βορρᾶ, δηλαδὴ τῶν Μακεδόνων, λόγῳ παρερμηνείας χωρίων ἀρχαίων συγγραφέων. Γιὰ τοὺς πρώτους ἡ ἀφορμὴ δίδεται ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη (III, 94,5) ἀποκαλώντας τοὺς Εὐρυτάνες «ἀγνωστοτάτους γλῶσσαν». Μὲ περιεκτικὸ καὶ ἀπόλυτα σαφὲς μελέτημα ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, ἐν συνεχείᾳ δὲ τοῦ Πανεπιστημίου Bochum, καὶ γενικὸς γραμματέας τοῦ Ἰνστιτούτου Ρουμανικῶν Σπουδῶν τοῦ Παρισιοῦ «Κάρολος ὁ Α΄» Cicerone Poghirc δηλώνει τὴ σύγχυση καὶ φανερώνει τὴν ἑλληνικότητα τῶν χαρακτηρισμένων ὡς «βαρβάρων» Εὐρυτάνων[137].

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν Poghirc καταπιάνεται μὲ τὸ θέμα καὶ ἡ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Fanoula Papazoglou ἐξ ἀφορμῆς τοῦ σχολιασμοῦ τῶν συμπερασμάτων τοῦ Hammond γιὰ τὴν Ἤπειρο: «Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν Ἠπειρωτῶν (ἡ Δωδώνη κατέχει ξεχωριστὴ θέση) ἔπρεπε νὰ εἶναι, ὅπως μέρος τῶν Αἰτωλῶν, **ἀγνωστότατοι γλῶσσαν** (Θουκ. III, 95), διότι ἴσως ἡ προφορὰ καθιστοῦσε τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμά τους ἀκατάληπτο περισσότερο ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ διαφορά. Αὐτὸ ἀκριβῶς, νομίζω, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξη-

134. Κ.Α. Ρωμαῖος, Τόποι καὶ τοπωνύμια, *Πελοποννησιακά,* 5, 1962, 23-24.

135. S. Pollo - A. Puto, *Ἱστορία τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα.* Θεσσαλονίκη, ἄ.ἔ., 24. Μεταφραστὴς καὶ Ἐκδοτικὴ Ὁμάδα μόνο τὸν χάρτη τοῦ Braccesi νὰ εἶχαν ὑπ' ὄψη, δὲν θὰ ἔκαναν εἰσαγωγὴ ἀλβανικῆς προπαγάνδας.

136. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀλβανία, *Νέα Ἑστία. Ἀφιέρωμα στοὺς λαοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου,* Χριστούγεννα 1994, 80-97. Id., Ἐθνολογικὰ καὶ πολιτισμικὰ Βαλκανικῆς, *Ἑλλοπία* 1997 καὶ *Πλάτων,* 49, 1997, 166-187, καὶ Ἀνάτ.

137. C. Poghirc, Asupra unui pasaj controversat din Tucidide (III, 94,5: ἀγνωστότατοι γλῶσσαν), *Analele Universității Bucuresti.* Seria Stiințe Sociale - Filologie, 25, 1962, 387-399. Βλ. καὶ μτφρ. Μαρίας Γ. Παπαγεωργίου, in *Δελτίον Ρουμανικῆς Βιβλιογραφίας.* ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1, 1971, 5-8.

γήση τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Θουκυδίδη». Συμπληρώνει δὲ τὴν ἄποψή της ὡς ἑξῆς: «Ἡ θεμελιώδης γνώμη τοῦ Hammond γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Ἠπειρωτῶν μοῦ φαίνεται πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία». Ἡ Papazoglou στὸ ἴδιο δημοσίευμά της ἐπισημαίνει καὶ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων. Γι' αὐτὸ δὲν παραλείπει ἐπίκριση κατὰ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Russu[138], ἐπειδὴ «χρησιμοποιεῖ ἐσφαλμένα χωρίο [τοῦ Πλουτάρχου, ***Πύρρ. 1***], γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν ἰσχυρισμό του περὶ μὴ ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ Μακεδόνων»[139].

Ἐνωρίτερα ὁ Poghirc[140] μὲ τὴ διδακτορικὴ διατριβή του, ἐγκεκριμένη ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο Λένινγκραντ - Πετρουπόλεως, ἀποδεικνύει περίτρανα τὴν ἑλληνικότητα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῶν Μακεδόνων, μάλιστα ἐπηρεάζοντας καὶ τὸν Βούλγαρο ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Σόφιας Vl. Georgiev[141] ὁ ὁποῖος προηγουμένως ἔκλινε ὑπὲρ ἰλλυρικῆς καταγωγῆς.

Ὁ Πολύβιος[142] ἄλλως τε, ἱστορικός, ποὺ πέρα τῆς γνώσεως τῶν πηγῶν διαθέτει καὶ ἰδίαν ἀντίληψη ἀπὸ ἐπιτόπιες ἔρευνες, σὲ δύο μόνον χωρία καταθέτει τὴν προσωπικὴ μαρτυρία του γιὰ τὴν ἑλληνικότητα Αἰτωλῶν, Ἀκαρνάνων,

---

138. I.I. Russu, Macedonica. Osservazioni sul etnografia degli antichi Macedoni, *ED*, 8, 1938, 155. Βλ. καὶ παρατηρήσεις Jean N. Kalléris, *Les anciens Macédoniens. Etude linguistique et historique.* I. Avec une carte historique hors texte. Collection de l' Institut Français d' Athènes. Athènes 1954, 43 σημ. 1.

139. F. Papazoglou, Quelques problèmes de l' histoire épirote – A propos du livre «Epirus» de N.G.L. Hammond. *ZA,* 20, 1970, 16-17 καὶ σημ. 4. Ἐπίσης πβ. O. Masson, Les rapports entre les Grecs et les Illyriens d' après l' onomastique d' Apollonia d' Illyrie et de Dyrrachium, *Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud - est européennes.* 26 août - 1 septembre 1966. Sofia. IV, 239: «Quant aux pays grecs proches de l' Illyrie comme l' Epire et l' Acarnanie, on peut dire qu' ils ont pratiquement échappé à une influence venue du nord, en dépit de théories fondées sur l' interprétation superficielle de tel ou tel nom». Ἐπὶ πλέον πβ. καὶ διαπίστωση τοῦ Vl. Georgiev, in *Actes du premier Symposium Inernational de Thracologie.* (Rome, 14-16 novembre 1977). Milan 1978, 157: «dans l' Epire les toponymes sont très anciens et uniquement d' origine grecque».

140. C. Poghirc, Consideratii asupra lexicului limbii macedonene vechi, *Studii si Cercetari Lingvistice (SCL)*, 8, 1957, 303 κ.ἑ. Id., *Relatiile limbii vechi macedonene cu greaca veche.* Bucuresti 1960. Id., *Philologica et Linguistica.* Bochum 1983, 37-47. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Cicerone Poghirc, Philologica et Linguistica, *Πλάτων*, 37, 1985, 267-269.

141. Vl. Georgiev, *Introduzione alla storia delle lingue indeoeuropee*. Roma 1966, 193. Ἤδη τὰ πορίσματα βλ. *Παρνασσός*, 39, 1997, 5-21.

142. IX, 38,5: «ἄξιόν γε τοιούτων ἀνδρῶν νῦν ἀπογόνους ὑπάρχοντας [Λακεδαιμονίους] κἄπειτα νῦν συμμαχίαν ποιησαμένους τοῖς βαρβάροις [Ρωμαίοις], στρατεύειν μετ' ἐκείνων καὶ πολεμεῖν Ἠπειρώταις, Ἀχαιοῖς, Ἀκαρνᾶσι, Βοιωτοῖς, Θετταλοῖς, σχεδὸν πᾶσι τοῖς Ἕλλησι…». Καὶ IX, 37,7: «τότε μὲν γὰρ ὑπὲρ ἡγεμονίας καὶ δόξης ἐφιλοτιμεῖσθε πρὸς Ἀχαιοὺς καὶ Μακεδόνας ὁμοφύλους… νῦν δὲ περὶ δουλείας ἐνίσταται πόλεμος τοῖς Ἕλλησι πρὸς ἀλλοφύλους ἀνθρώπους».

Ἀχαιῶν, Βοιωτῶν, Ἠπειρωτῶν, Θεσσαλῶν, Μακεδόνων, Λακεδαιμονίων, τοῦ συνόλου τῶν κατοίκων τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου. Ὁπωσδήποτε δὲ δὲν εἶναι μικρότερης ἐμβέλειας καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Λατίνου ἱστορικοῦ Τίτου Λιβίου, ποὺ ἐπιβεβαιώνει τὴν ὁμογλωσσία Αἰτωλῶν, Ἀκαρνάνων, Μακεδόνων: «Aetolos, Acarnanas, Macedonas, eiusdem linguae homines»[143]. Ἐπιπρόσθετα σώζεται καὶ ἐπιγραφὴ μὲ κείμενο ἐκτενέστατο στὴν αἰτωλικὴ διάλεκτο, ὁπότε συνάμα τόσο στὴν ἀκαρνανικὴ ὅσο καὶ στὴ μακεδονικὴ τῶν χρόνων τοῦ Πολυβίου. Στοὺς εἰδικοὺς εἶναι αἰσθητὲς κάποιες λατινικὲς ἐπιδράσεις. Τὸ δὲ περιεχόμενο δὲν ἐνδιαφέρει ἀποκλειστικὰ τοὺς φιλολόγους, γλωσσολόγους, διαλεκτολόγους, ρωμανιστὲς ἀλλὰ καὶ εἰδικοὺς στὶς διεθνεῖς σχέσεις, διπλωμάτες, νομικούς, ἱστορικούς[144]. Τὸ κείμενο, κατὰ τὸν Robert, «εἶναι ὑψίστου ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος»[145].

Εὐθὺς ὡς ἀποδεικνύεται ἑλληνικότητα ὑποστρώματος, πάραυτα προβάλλεται «ἀξίωμα», κατὰ τὸ ὁποῖο δὲν ὑποχωρεῖ γλώσσα ἀνωτέρου πολιτισμοῦ, ὅπως ἡ ἑλληνική, πρὸ ἄλλης κατωτέρου, ὅπως ἡ λατινική. Ὅμως πολὺ πρώιμα ὁ Hertzberg[146] παρατηρεῖ ὅτι γιὰ τοὺς προικισμένους Ἕλληνες δὲν ἦταν δύσκολο νὰ διανοίξουν δρόμο, γιὰ νὰ μετάσχουν ἀπ' εὐθείας τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ἰδίως τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τοῦ παγκοσμίου κράτους, ὥστε νὰ ἱκανοποιήσουν φιλοδοξίες καὶ προσωπικὰ συμφέροντα μὲ τὴν ἀπόκτηση τοῦ δικαιώματος τοῦ Ρωμαίου πολίτου, ποὺ ἀναπόδραστα συνεπάγεται καὶ λατινομάθεια[147], βλαχοποίηση. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸν Mommsen, τὸν ὁποῖο ἀκολουθεῖ ὁ Ψυχάρης, στὶς προθέσεις τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ὑπάρχει τὸ μεγαλειῶδες σχέδιο δημιουργίας μιᾶς ἀπέραντης ρωμαιοελληνικῆς αὐτοκρατορίας, στὴν ὁποία οἱ δύο φυλὲς καὶ οἱ δύο πολιτισμοὶ θὰ συγχωνεύονταν σὲ πλήρη ἑνότητα[148].

143. XXXI, 29.

144. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης (212 π.Χ.), *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1989, 223-243. *Πρακτικὰ Α΄ Ἀρχαιολογικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Συνεδρίου Αἰτωλοακαρνανίας*. Ἀγρίνιο, 21-22-23 Ὀκτωβρίου 1988. Ἔκδοση 1991, 76-92. Ἰ. Νεραντζῆς, *Ἐπιγραφὲς καὶ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα ἀρχαίας Ἀκαρνανίας στὸ Μουσεῖο Θυρρείου Ἀκαρνανίας*. Ἀγρίνιον 1994, 77.

145. L. Robert, *Epigraphie. L' Histoire et ses méthodes*. Paris 1961, 455.

146. Βλ. ἐνδιαφέρουσες περικοπὲς ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ G.F. Hertzberg στὴν ἀνακοίνωση, πάλι στὸ Mannheim, Ach. G. Lazarou, Aux origines de l' aroumain et de ses rappors avec les langues environnantes, *Πλάτων*, 37, 1985, 160, 169 σημ. 38.

147. Βλ. ἀνωτ. σημ. 46. Psicharis, *ἔ.ἀ.*, XLII - XLIV: «Comme ce titre était très ambitionné par les avantages qu' il comportait, on voit que cet empereur étrange ne contribuait pas peu à l' extension de sa langue…».

148. Psicharis, *ἔ.ἀ.*, XLVII.

Κατὰ τὸν μεσοπόλεμο ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Σορβόννης F. Lot[149] ἀποδυναμώνει τὸ «ἀξίωμα». Μεταπολεμικὰ δὲ οἱ E. Lozovan[150] καὶ H. Mihaescu[151] ἀποκλείουν ἐξαίρεση τῆς ἑλληνικῆς. Παράλληλα ὁ Benoît[152] παρουσιάζει ἐπικράτηση τῆς λατινικῆς ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ὑποστρώματος τῆς Μασσαλίας, τῆς ὁποίας τὸ ἐπίπεδο πολιτισμοῦ εἶναι ὑψηλότερο ἐκείνου περιοχῶν τῆς ἐνδοχώρας τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου. Ἀντίστοιχα ὑψηλὸ εἶναι καὶ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, γιὰ τὴν ὁποία οἱ πληροφορίες τοῦ Στράβωνος[153] φωτίζουν τὰ ἐπίμαχα σημεῖ-α, μὲ τὰ ὁποῖα καταπιάνονται καὶ νεώτεροι ἐρευνητές, ὅπως ὁ καθηγητὴς τῆς Λατινικῆς Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Εὐθύμιος Καστόρχης[154], ἡ Ἰταλίδα Silvia Jannaccone[155] κ.ἄ.

Ὡς πρὸς τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου H. Mihaescu μετὰ μελέτη 900 λατινικῶν ἐπιγραφῶν (272 στὴν Ἀχαΐα καὶ 628 στὴ Μακεδονία, ρωμαϊκὲς ἐπαρχίες) συμπεραίνει ὅτι ἡ παρουσία τους σὲ συγκεκριμένες περιοχές, παρόδιες, καὶ πολὺ περισσότερο ἡ συχνότητα καὶ ἡ διαρκὴς ἐπανάληψη μαρτυροῦν ἀναντίρρητα τὴν ὕπαρξη λατινοφώνων[156]. Ἀποφεύγει δὲ τὸν καθορισμὸ τῆς καταγωγῆς τους κατὰ πάγια τακτική του, ὅταν ἐνδέχεται νὰ εἶναι ἑλληνική, ὅπως στὴ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ. Συρρικνώνει συνάμα τὴ σπουδαιότητα τοῦ πορίσματος τῆς ἔρευνάς του καὶ ἀντιφάσκει σημειώνοντας ὅτι στὴν Ἑλλάδα δὲν συντρέχουν οἱ προϋποθέσεις ἐκλατινίσεως. Ὅμως μεταγενέστερα ἐντελῶς ἀντίθετα πρεσβεύει ὁ μαθητής του Poghirc, ποὺ κατονομάζει καὶ ἀπαριθμεῖ τὰ μέσα ἐκλατινίσεως: 1) Ὁ στρατός. 2) Τὸ ἐμπόριο καὶ οἱ οἰκονομικὲς δραστηριότητες. 3) Ἡ ρωμαϊκὴ διοίκηση. 4) Οἱ

149. F. Lot, *Les invasions barbares et le peuplement de l' Europe.* I. Paris 1937, 224: «Mais la conservation ou la perte d' une langue sont dues à des causes complexes où la «culture» ne joue pas toujours né-cessairement le rôle prépondérant».

150. E. Lozovan, Byzance et la Romanité, 221: «Le grec ne fit pas exception».

151. *SCL*, 14, 1963, 417.

152. F. Benoît, La romanisation de la Narbonnaise à la fin de l' époque républicaine, *Rivista di Studi Liguri*, 32, 1966, 288: «ce fut sur un substratum hellénique que s' établit la conversion à la Latinité».

153. VI, 253: «Ἅπαντας τοὺς ταύτῃ κακῶς διέθηκαν [Ρωμαῖοι], μάλιστα δὲ τοὺς Ἕλληνας, οἳ πρότερον μέν γε καὶ τῆς μεσογαίας πολλὴν ἀφήρηντο, ἀπὸ τῶν τρωϊκῶν χρόνων ἀρξάμενοι καὶ δὴ ἐπὶ τοσοῦτον ηὔξηντο, ὥστε τὴν μεγάλην Ἑλλάδα ταύτην ἔλεγον καὶ τὴν Σικελίαν. Νυνὶ δὲ πλὴν Τάραντος καὶ Ρηγίου καὶ Νεαπόλεως ἐκβεβαρβαρῶσθαι συμβέβηκεν ἅπαντα».

154. Ε. Καστόρχης, *Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλλοὺς (sic) καὶ Ρωμαίους καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν τούτων.* Ἀθήνησι 1872, 15.

155. S. Jannaccone, *Recherches sur les éléments grecs du vocabulaire latin de l' Empire*. I. Rome 1950, 21-22. Βλ. καὶ A. Fraschetti, Aristosseno, I Romani e la «barbarizzazione» di Poseidonia, *Annali del Seminario di Studi del mondo classico,* 3, 1981, 97 κ.ἑ.

156. H. Mihaescu, La diffusion de la langue latine dans le Sud - Est de l' Europe, RESEE, 9, 1971, 499.

δημόσιοι δρόμοι. 5) Ἡ ἐκχριστιάνιση τῶν Βαλκανίων. Ἀναπτύσσει δὲ ἀρκετὰ τὸ καθένα παραθέτοντας καὶ τὴν ἰσχυρότερη τεκμηρίωση[157].

Ὁ καθηγητὴς Poghirc ἐπισημαίνει τρεῖς φάσεις συμβολῆς τοῦ πρώτου παράγοντος ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων. Τὴν πρώτη ἀνάγει πρὸ τῆς ρωμαιοκρατίας, τὸ ἔτος 229 π.Χ., ὅταν οἱ Ρωμαῖοι συγκατανεύουν στὴν πρόσκληση τῶν Κερκυραίων καὶ Ἑλλήνων ἄλλων πόλεων γιὰ κοινὴ προσπάθεια ἀντιμετωπίσεως ἰλλυρικῶν ἐπιδρομῶν[158]. Ἡ δὲ ἀνάγκη ἐνδεδειγμένου συντονισμοῦ τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ μεικτοῦ στρατιωτικοῦ σώματος ἐπιβάλλει στοιχειώδη ἐξοικείωση Ἑλλήνων στρατευμένων μὲ τὴ λατινικὴ γλώσσα[159]. Τὴ δεύτερη ὁρίζει ταυτόχρονα μὲ τὴν ἧττα τοῦ Περσέως, 168 π.Χ., τελευταίου βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας, καὶ μὲ τὴν ἐμφανῆ ἀδυναμία τῶν Ρωμαίων νὰ ἀναλάβουν τὴ διαφύλαξη τῶν βορείων συνόρων τῆς πρώτης στὴν Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ κτήσεώς τους, τῆς μετέπειτα, 146 π.Χ., ἐπαρχίας Μακεδονίας, στὴν ὁποία προσαρτοῦν Θεσσαλία, Ἤπειρο κ.ἄ. Ἐφαρμόζουν δὲ ἀναγκαστικὰ τὸ γνώριμο στοὺς Μακεδόνες ἀμυντικὸ σύστημα μὲ φρουροὺς ἐντοπίους, τὰ πασίγνωστα praesidia armata, γιὰ τὰ ὁποῖα σώζονται μαρτυρίες Τίτου Λιβίου[160], Διοδώρου[161] κ.ἄ. Ἐν τέλει τὴν τρίτη καὶ μεγαλύτερη φάση ὅλοι οἱ μελετητὲς τοῦ θέματος ἐντάσσουν στὴν περίοδο τῶν ρωμαϊκῶν ἐμφυλίων πολέμων, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ὁποίων ἡ ἐπιστράτευση Μακεδόνων λαμβάνει τεράστιες διαστάσεις. Αὐτὸ σημαίνει καὶ ἀντίστοιχες χορηγήσεις δικαιώματος Ρωμαίου πολίτου.

Οἱ Ρωμαῖοι περιλαμβάνουν στὰ βοηθητικὰ (auxilia) τμήματα τοῦ στρατοῦ τοὺς Ἠπειρῶτες, κατὰ κανόνα ἐθελοντές, ποὺ ἐπιζητοῦν δυνατότητες βιοπορισμοῦ πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν ἀρχαῖες πηγές, π.χ. Τίτος Λίβιος[162], καὶ σύγχρονοί μας ἐπιστήμονες[163], π.χ. Hammond, Oost,

157. Poghirc, Romanisation, 17 κ.ἑ.

158. Διότι ἦσαν βλαπτικὲς καὶ γιὰ τοὺς Ρωμαίους ἐμπόρους, ποὺ φοβοῦνται νὰ κινοῦνται καὶ στὴν Ἐγνατία. Πβ. Hatzfeld, *Les trafiquants Italiens*..., 21-22: «Apollonie et Dyrrhachium, têtes de ligne de deux tronçons de la voie Egnatia, ne semblent pas été fréquentées par les commerçants romains».

159. Πβ. Poghirc, Romanisation…, 18: «Dès leur première intervention sur le bord de l' Adriatique les Romains imposèrent aux cités grecques de participer à leur côté contre les illyriens, ce qui exigeait une coordination des troupes et un contact linguistique régulier».

160. XVL, 29: «regionibus quae adfines barbaris essent (excepta autem tertia omnes erant), permisit ut praesidia armata haberent». Πβ. καὶ Poghirc, *ἔ.ἀ.*, 18: «Les praesidia armata macédoniens furent maintenus et organisés à la romaine».

161. XXX, 8,9: «ἐν δὲ τοῖς ἐσχάτοις τῆς Μακεδονίας τόποις, διὰ τὰς τῶν παρακειμένων ἐθνῶν ἐπιβουλάς, κατέστησαν στρατιώτας».

162. XXXIII, 16, 3. XLIII, 21, 4, κ.ἄ.

163. Βλ. S.I. Oost, *Roman Policy in Epirus and Acarnania in the age of the roman conquest of Greece.*

Cabanes κ.ἄ. Ὡστόσο, κατὰ τὸν Poghirc[164], ἡ προτίμηση τῶν Ρωμαίων ἐκδηλώνεται ἔντονα πρὸς τοὺς Μακεδόνες, τῶν ὁποίων τὸ ἀξιόμαχο γνωρίζουν καὶ ἐπιδιώκουν τὸν προσεταιρισμό, γιὰ νὰ τοὺς χρησιμοποιήσουν καὶ στὸν τακτικὸ στρατό. Κατεσπευσμένα προβαίνουν σὲ δηλώσεις, ὅτι δὲν ἀντιδικοῦν μὲ τὸν μακεδονικὸ λαὸ ἀλλὰ μόνον μὲ τὸν ἡγεμόνα. Ἀμέσως ἀνακοινώνουν καὶ μείωση τῶν φόρων[165], ποὺ ἄλλοτε κατέβαλλαν σ' αὐτόν, κατὰ 50%. Ἡ δὲ ἀνταπόκριση εἶναι ἐνεργότερη, ἐπειδὴ τὰ αἴτια ποικίλλουν. Κατὰ πρῶτον τοὺς Μακεδόνες παρωθεῖ ἡ μεγάλη ἀνεργία, ἀπότοκος τῆς λήξεως τοῦ πολέμου. Ἔπειτα τοὺς διακατέχει ἡ ἐπιθυμία αὐτοπροστασίας ἀπὸ τοὺς καραδοκοῦντες γείτονες. Ἔτσι κατανοεῖται ἡ ταχεῖα ἀπόφαση τῶν Ρωμαίων γιὰ συγκρότηση τῆς ὀνομαστῆς 5ης λεγεώνας ἀποκλειστικά, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Poghirc[166], ἀπὸ Μακεδόνες, μάλιστα μὲ ὑπέρβαση τῆς πάγιας ἀριθμητικῆς δυνάμεως ἕως καὶ στὸ τριπλάσιο, κατὰ μαρτυρία τοῦ Δίωνος Κασσίου[167]. Σύμφωνα δὲ μὲ τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τῆς καθηγήτριας Biezunska - Malowist[168], ὅσοι εὐδόκιμα ἐκπληρώνουν τὴ στρατιωτικὴ θητεία, ἀφοῦ κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα τῆς στρατεύσεως ἀποκτοῦν κάποιες δεξιότητες, κυρίως γνώση τῆς λατινικῆς, καὶ κάποιες οἰκονομίες, ὡς παλαίμαχοι λαμβάνουν κλήρους γῆς καὶ γενικὰ χαίρουν οἰκονομικῶν προνομίων[169], ποὺ δελεάζουν τοὺς νέους γιὰ ἑκούσια κατάταξη στὸν ρωμαϊκὸ στρατό. Εὔλογα ὁ ἀγροτικὸς καὶ σωματικὰ δυνατὸς πληθυσμὸς τῆς φτωχῆς καὶ ὀρεινῆς Μακεδονίας ἀποβαίνει, ὅπως διαπιστώνει ὁ H. Dessau[170], ἀνεξάντλητη πηγὴ γιὰ

Dallas 1954, 13, 48, 79. N.G.L. Hammond, The opening campaigns and the battle of the Aoi Stena in the Second Macedonian war, *Journal of Roman Studies (JRS),* 56, 1966, 53. Id., *Epirus,* 598, 601, 619. G. Cheesman, *The Auxilia of the Roman Imperial Army*. New York 1971, 64. P. Cabanes, *L'Epire de la mort de Pyrrhos à la conquête romaine* (272-167 av. J.C.). Annales Littéraires de l' Université de Basançon. 186. Les Belles Lettres, 95. Paris, 1976, 185.

164. Πβ. Poghirc, *ἔ.ἀ.,* 18: «L' admiration pour la bravoure et l' efficacité des soldats macédoniens était telle, qu' on en recruta même pour la garde prétorienne. Cete confiance dans les troupes constituait une exception dans la politique des Romains».

165. Ed. Will, *Histoire politique du monde hellénistique*. II. Nancy 1967, 236-237.

166. Poghirc, *ἔ.ἀ.,* 19: «Constitutée exclusivement d' autochtones chargés de défendre les frontières septentrionales de la Provincia Macedonia, on l' envoie un peu partout».

167. LXXVIII, 7,1: «φάλαγγά τέ τινα ἐκ μόνων τῶν Μακεδόνων μυρίους καὶ ἑξακισχιλίους συντάξαι καὶ αὐτὴν Ἀλεξάνδρου τε ἐπονομάσαι καὶ τοῖς ὅπλοις οἷς ποτε ἐπ' ἐκείνου ἐκέχρηντο ὁπλίσαι».

168. I. Biezunska - Malowist, in M.I. Finley édit., *Problèmes de la terre en Grèce ancienne*. Paris 1973, 260. Βλ. καὶ Ach. Lazarou, Présence hellénique en Egypte romaine, *Graeco - Arabica*, 3, 1984, 51-76.

169. R. Thouvenot, Sur les avantages concédés aux vétérans par l' empereur Constanin, *Mélanges André Piganiol.* Paris 1966, 843-84. Michel Feugère, *Les armes des Romains.* Paris 1993, 256-258.

170. H. Dessau, *Geschichte der römischen Kaiserzeit*. II. Berlin 1930, 565. Πβ. J. Keil, CHH, 9, 1954, 570. Th. Chr. Sarikakis, Des soldats macédoniens dans l' armée romaine. *Ἀρχαία Μακεδονία.* II. Θεσσαλονίκη 1977, 431-464.

τὶς λεγεῶνες καὶ τὶς πραιτωριανὲς κοόρτεις.

Ὁ στρατὸς καὶ ἐπὶ Βυζαντίου ἕως τὸν 7ο αἰώνα, κατὰ τοὺς N. Iorga καὶ E. Lozovan, ἀποτελεῖ – χωρὶς ὑπερβολὴ – ἀληθινὴ σχολὴ λατινικῆς γλώσσας[171]. Αὐτὴν οἱ παλαίμαχοι μετὰ τὴν ἀποστράτευσή τους συναποκομίζουν στὶς γενέτειρές τους, ὅπου συνεχίζουν νὰ προσφέρουν ὑπηρεσίες στὸ κράτος, ἐπίσημα λατινόγλωσσο[172], καὶ διαδίδουν ἀνεπαίσθητα στοὺς οἰκείους τους καὶ στὸ πλατύτερο περιβάλλον τὴν οἰκεία τους γλώσσα, ὥστε προσφυέστατα ἀποκαλεῖται πάτριος[173]!

Οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ τὴν πρώτη ἐμφάνισή τους στὴ Μακεδονία δὲν ἀδιαφοροῦν καὶ γιὰ τὶς εὐρωστότερες οἰκονομικὰ τάξεις, μεσαίους καὶ πλουσίους γαιοκτήμονες, ἐμπόρους, τεχνίτες, οἱ ὁποῖοι ἀνταποκρίνονται πολὺ προθυμότερα. Διότι συνειδητοποιοῦν ὅτι οἱ ἀχρειότεροι Ρωμαῖοι διοικητὲς καὶ οἱ φαυλότεροι ἐντόπιοι συνεργάτες τους ἐποφθαλμιοῦν πρωτίστως τὶς περιουσίες τους. Ἡ δὲ ἀποτελεσματικὴ προάσπιση εὐχερέστερα πραγματώνεται μὲ τὴν ἄμεση ἀνάμειξη στὰ δημόσια, πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς δραστηριότητες, οἱ ὁποῖες διευκολύνουν ἱκανοποίηση φιλοδοξιῶν καὶ διαπροσωπικῶν σχέσεων ἀνασχετικῶν ποικίλων ἀπειλῶν καὶ πραγματικῶν κινδύνων. Παράλληλα δέ, κατὰ τὴν καθηγήτρια Papazoglou, οἱ ἴδιοι καθίστανται τὸ ἀσφαλέστερο στήριγμα τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας[174].

Συνεπῶς δὲν αἰφνιδιάζουν τὰ συμπεράσματα, στὰ ὁποῖα καταλήγει ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Bratianu: «Ἡ Μακεδονία καὶ ἕνα μεγάλο μέρος τῶν νοτίων περιοχῶν τῆς χερσονήσου εἶχαν γίνει δίγλωσσα. Ἐδῶ ἡ λατινικὴ ἦταν ὁμιλουμένη καὶ γραφομένη ὅσο καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα»[175].

Μετὰ μισὸ περίπου αἰώνα ὁ διευθυντὴς τοῦ Κέντρου Ἑλληνικῆς καὶ

171. Πβ. Lozovan, Byzance et la Romanité…, 226 καὶ σημ. 1, ὅπου παραπομπὴ στὸν Iorga.

172. Πβ. F. Lot, *La fin du monde antique et le début du moyen - âge.* Paris 1951, 318: «C' est Justinien lui - même qui le déclare». Lozovan, Unité…, 1,26: «… au VIe siècle la langue nationale de l' Empire d' Orient est toujours le latin». G. Dagron, Aux origines de la civilisation Byzantine: Langue de culture et langue d' Etat, *Revue Historique,* 241, 1969, 35: «Le latin est toujours langue officielle (en même temps que celle d' une minorité)», 37: «jusqu' à la fin de la dynastie qu' ils [Justin et Justinien inaugurent, le latin garde sans doute le caractère d' une langue vivante», 39: «le latin seule langue officielle».

173. Βλ. *Μακεδονικὰ Σύμμεικτα*, 5-6, 1993-1994, 281, ὅπου καίριες παρατηρήσεις τῆς Μαρίας Γ. Παπαγεωργίου.

174. F. Papazoglou, Sur les Koina régionaux de la Haute Macédoine, *ZA*, 1959, 170.

175. Bratianu, *Une énigme…,* 67. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας, *Νέα Ἑστία. Ἀφιέρωμα στὴ Μακεδονία.* Χριστούγεννα 1992, 128-143.

Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἱδρύματος Ἐρευνῶν M. B. Hatzopoulos μελετώντας χριστιανικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Ἠπειρωτικῆς πόλεως Φωτικὴ καὶ ἐπιγραφὲς τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τῆς Μακεδονικῆς πόλεως Βέροια διαπιστώνει πέρα τῆς ἐπιβεβαιώσεως τῶν συμπερασμάτων τοῦ Bratianu καὶ τὶς ἀπαρχὲς τῆς ἀρωμουνικῆς[176].

Στὸ τρίτο ἑλλαδικὸ τμῆμα τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας **Μακεδονία,** στὴ Θεσσαλία, τὸ ἐπιγραφικὸ ὑλικὸ μελετᾶ ὁ Γάλλος καθηγητὴς τοῦ 2ου Πανεπιστημίου τῆς Λυὼν Bruno Helly. Μὲ σαφήνεια καὶ ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια γράφει: «Ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὲς προκύπτει ὅτι ἀπὸ τὸν 1ο αἰ. π.Χ. πολλαπλασιάζονται οἱ Ἕλληνες ποὺ φέρουν λατινικὰ ὀνόματα: Σαλβία, Σεκοῦνδα, Μᾶρκος, Σεβῆρος. Τὴν ἴδια ἐποχή, πολλοὶ φέρουν ὀνόματα λατινικῶν γενῶν· δὲν κατάγονται βέβαια ἀπὸ τὴν Ἰταλία αὐτοὶ ποὺ γίνονται ταγοὶ στὴ Λάρισα, ποὺ νικοῦν σὲ διαγωνισμοὺς ἐπιγράμματος ἢ σὲ παραδοσιακὰ ἀγωνίσματα, ποὺ ἀπελευθερώνουν δούλους σύμφωνα μὲ τὴ νομοθεσία τοῦ κοινοῦ… φαίνεται ὅτι σταδιακὰ συγκροτήθηκε ὄχι μόνο στὶς πόλεις, ἀλλὰ καὶ στὴν ὕπαιθρο, μιὰ κατηγορία Θεσσαλῶν πολὺ βαθύτερα ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴ λατινικὴ γλῶσσα. Αὐτὴ ἡ ἐπίδραση θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ συσχετισθῆ μὲ τὴν ὕπαρξη αὐτοκρατορικῶν κτήσεων στὶς Φερὲς καὶ ἀσφαλῶς καὶ στὰ βορειοδυτικά, μεταξὺ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου, στὰ σύνορα τῆς ἐπαρχίας. Ἐκεῖ ἀκριβῶς βρέθηκαν οἱ περισσότερες λατινικὲς ἐπιγραφὲς τῆς Θεσσαλίας, ὁριοθετικὲς ἐπιγραφές, μιλιάρια – ἐπίσημα κείμενα βέβαια, τὸ περιεχόμενο ὅμως τῶν ὁποίων ἦταν σημαντικὸ γιὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν κατοίκων»[177]. Σὲ σημείωση τοῦ πρωτοτύπου γαλλικοῦ κειμένου ὁ Helly τοὺς ἐκλατινισμένους συνδέει μὲ τοὺς ἐπιζῶντες Ἀρωμούνους.

Ἐκτὸς τῶν ἐπιγραφῶν ἐκλατίνιση Ἑλλήνων μαρτυρεῖ καὶ πολύτιμη ἱστορικὴ

176. M. Hatzopoulos, Photicè colonie romaine en Thesprotie et les destinées de la latinité épirote, *Balkan Studies,* 21, 1980, 90 καὶ σημ. 7, 102-103.

177. Br. Helly, Θεσσαλία, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.* Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν Α.Ε. - (ΙΕΕ), 6, 1976, 183. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Φεραῖοι ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ Βλάχοι Βελεστίνου, *Ὑπέρεια. (Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου «Φεραὶ - Βελεστίνο - Ρήγας».* Βελεστίνο 30-31 Μαΐου - 1 Ἰουνίου 1986). Ἀθήνα 1990, 1, 141-157. Id., Οἱ Βλάχοι τοῦ Ὀλύμπου, *Πρακτικὰ Β΄ Πανελληνίου Συνεδρίου τῆς Λαογραφικῆς - Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Ἐλασσόνας.* Ἐλασσόνα 1986, 139-148. Id., «Τρικαλῖται Βλάχοι», *(Πρακτικὰ 1ου Συμποσίου Τρικαλινῶν Σπουδῶν*, Τρίκαλα - Καλαμπάκα - Μετέωρα, 6-8 Νοεμβρίου 1987). *Τρικαλινά*, 8, 1988, 159-170.

178. Βλ. J. Fr. Schultze, *Quaestiones Lydianae*. Greifswarld 1862. Σπ. Βάσης, Κριτικὸν ἐπίμετρον εἰς τὸ περὶ ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας σύνταγμα Ἰωάννου Φιλαδελφέως τοῦ Λυδοῦ (IOANNIS LYDI DE MAGISTRATIBUS EDIDIT RICARDUS WUENSCH LIPSIAE MCMIII), *Βυζαντίς*, 1, 1909, 31-34. K. Witting, *Quaestiones Lydianae,* Königsberg 1910. E. Stein, *Histoire du Bas - Empire.* II. Paris - Bruges 1949 (Amsterdam 1968), 729-734, 838-840. T.F. Carney, *Bureaucracy in Traditional So-*

πηγή. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἰωάννη Λυδό[178], χρονογράφο σύγχρονο τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως[179] καὶ διοικητὴ τῆς Εὐρώπης [= Βαλκανικῆς], ὁ ὁποῖος ἔχει πρόσβαση στὰ κρατικὰ ἀρχεῖα[180] καὶ προσωπικὴ ἀντίληψη τοῦ χώρου διοικητικῆς ἁρμοδιότητάς του. Ἀναφερόμενος δὲ στὴν ἐθνολογική, γλωσσικὴ καὶ δημογραφικὴ κατάσταση τῶν κατοίκων τονίζει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: «… καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ, καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας»[181]. Τὴν πληροφορία του ἀποτιμοῦν ἐπακριβῶς οἱ καθηγητὲς Lozovan[182], Poghirc[183], Dubuisson[184], Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος[185], Κων. Α. Βαβοῦσκος[186] κ.ἄ. Περίεργη ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ὁ H. Mihaescu, ποὺ συστηματικὰ ἀλλοιώνει τὸ χωρίο τοῦ Ἰωάννη Λυδοῦ ἀπαλείφοντας αὐθαίρετα καὶ ἀναιτιολόγητα τὴν οὐσία τοῦ κειμένου, τὴ λέξη «Ἕλληνας»[187]!

---

ciety Romano - Byzantine Bureaucracies viewed from within. 3 vol. Lawrence (Kansas) 1971. J.R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire*. II (A.D. 395-527). Cambridge 1980, 612-615.

179. Βλ. M. Dubuisson, Y a-t-il une politique linguistique romaine? *Ktema*, 7, 1982, 195 σημ. 41.

180. Βλ. E. Flintoff, Varro n the Works of John of Lydia, *Atti Congresso Internazionale Studi Varroniani.* Rieti 1976, 365-377.

181. *Περὶ τῶν ἀρχῶν*, 261, 68 (Bonn).

182. Πβ. Lozovan, Byzance et la Romanité… 223: «… bien que les habitants [sc. de l' Europe] fussent des Grecs ils parlaient tous le latin».

183. Πβ. Poghirc, Romanisation…, 34: «… les gens habitant «L' Europe» (c' est-à-dire, la péninsule balkanique), quoiqu' étant en majorité des Grecs, parlaient la langue des Italiques».

184. Πβ. Dubuisson, ἔ.ἀ., 195-196: «…, quoique Grecs pour la plupart, parlaient latin». Id., Problèmes du bilinguisme romain, 38 σημ. 66.

185. Ἀ. Ε. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ.* Ι. Θεσσαλονίκη 1961, 36.

186. Κ. Ἀ. Βαβοῦσκος, Τινὰ εἰσέτι περὶ τῶν βλαχοφώνων. *Τιμητικὸς τόμος Κ.Ν. Τριανταφύλλου.* Πάτραι 1990, 73.

187. Βλ. H. Mihaescu, *Limba latină in provinciile dunărene ale Imperiului roman.* Bucuresti 1960, 39. Id., Die lateinische Sprache in Südosteuropa, *Zeitschrift für Balkanologie,* 6, 1968, 128-136. Id., Byzance foyer du rayonnement de la culture romaine et de la langue latine dans le Sud - est de l' Europe, *Βυζαντινά,* 6, 1974, 217-226. Id., *la langue latine dans le Sud - est de l' Europe.* Editura Academiei. Bucuresti. «Les Belles Lettres». Paris 1978, 55: «Joannes, un dignitaire portant le titre de praefectus praetorio, essaya en 540 d' introduire le grec dans l' administration des parties européennes de l' Empire d' Orient, mais sa tentative échoua parce que les habitants de ces régions parlaient latin». Δὲν καταχωρίζει ἐν συνεχείᾳ τῆς λέξεως «habitants» καὶ τὴ λέξη «Grecs», ποὺ ὑπάρχουν στὸ πρωτότυπο κείμενο τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ. Σὲ ἄρθρο του δὲ στὴν ἰταλικὴ γλώσσα δὲν ἀποτολμᾶ πλήρη πλαστογραφία. Βλ. id., La lingua latina e la lingua greca nell' impero bizantino. *Atene e Roma* N.S., 18, fasc. 1973, 145, ὅπου, ἐνῶ στὸ κυρίως κείμενο παραλείπει τὴ λέξη «Ἕλληνας», στὴ σημείωση ἀποδίδει πιστὰ τὸ πρωτότυπο καὶ μάλιστα στὴν ἑλληνική, ἐπειδὴ θὰ περνοῦσε ἀπαρατήρητο καὶ ἀπὸ ἑλληνομαθεῖς, ὅπως ἄλλως τε πέρασε σὲ περιοδικὸ ἐκδιδόμενο στὴ Θεσσαλονίκη, δηλαδὴ τὸ «Βυζαντινά». Ἀκαδημαϊκά, λοιπόν, παραπλανῶνται ἐπιστήμονες καὶ εὐρωπαϊκὴ κοινὴ γνώμη. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζά-

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ χρόνου ἡ παρουσία τοῦ ἐθνωνυμίου *Ἕλλην* στὸ κείμενο τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ γιὰ τοὺς χρῆστες τῆς λατινικῆς Ἕλληνες, ποὺ ἤδη τὸν 3ο αἰ. μ.Χ., ὅπως σημειώνει ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Pippidi[188], φέρουν τὸ ὄνομα Ρωμαῖοι. Αὐτὸ – κατὰ τὸν Poghirc[189] – εἶναι κοινὸ καὶ γιὰ μὴ ἐκλατινισμένους ἕως τὸν 10ο αἰώνα, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ζ΄, τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐπιχειρεῖται διάκριση. Οἱ μὲν πρῶτοι ἀποκαλοῦνται Ρωμάνοι οἱ δὲ δεύτεροι Ρωμαῖοι. Βέβαια δὲν διαχωρίζονται ἀπόλυτα καὶ ὁριστικά. Διότι καὶ πολὺ μεταγενέστερα, μέσα 19ου αἰώνα, ὁ ὅρος Ρωμαῖοι χρησιμοποιεῖται σὲ ἀγαστὴ ἀντιστοιχία μὲ τὸν ὅρο Ἕλληνες. Συγκεκριμένα ὁ Μετσοβίτης λόγιος Τριαντάφυλλος Μπάρτας σὲ βιβλίο του ἐκδεδομένο στὸ Βουκουρέστι ἀναφερόμενος στὰ κηρύγματα τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ ὁρίζει τὴν πραγμάτωσή τους «ἐν ταῖς κατοικουμέναις ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, Ἑλλήνων τὴν φυλὴν Βλάχων, ὡς εἴπομεν τῆς Ἑλλάδος»[190]. Ἐξ ἄλλου τὸν 10ο αἰώνα, 976 μ.Χ. μαρτυρεῖται ἱστορικὰ καὶ ὁ ὅρος Βλάχος στὴ Μακεδονία, «… μέσον Καστορίας καὶ Πρέσπας κατὰ τὰς λεγομένας Καλὰς Δρῦς παρὰ τινων Βλάχων ὁδιτῶν»[191], ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, ἡ ὁποία κατεβαίνει ἀπὸ τὸ Μοναστήρι πρὸς Θεσσαλονίκη, «ὅπου εἶναι τόσο παλαιοὶ ὅσο καὶ ὁ Χριστιανισμός»[192], ὅπως φρονεῖ ὁ Γάλλος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Nancy Frédéric Taillez. Ἡ δὲ βραδύτητα ἐμφανίσεως τοῦ νέου ὅρου – κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Κωνσταντῖνο Ἄμαντο – ἀποδεικνύει ὅτι «βραδέως καὶ οἱ Σλάβοι ἐπληθύνοντο πρὸς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ὥστε νὰ μεταδώσουν εἰς αὐτὰς τὸ συνηθισμένον παρ' αὐτοῖς καὶ παρὰ τῶν Γερμανῶν παραληφθὲν ὄνομα Βλάχος»[193]. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ ἀκαδημαϊκὸς Petrovici[194] καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Saltzburg Randa[195] θεωροῦν ἀσήμαντη τὴ σλαβικὴ

ρου, Λατινικὴ καὶ Ἑλληνικὴ μεταξὺ τῶν δύο ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῶν Συνόδων (325-787), *Νίκαια, Ἱστορία - Θεολογία - Πολιτισμὸς 325 – 1987.* Νίκαια 1988, 118-126.

188. D.M. Pippidi, Les villes de la côte ouest de la mer Noire d' Auguste à Dioclétien, *Akten des VI Internationalen Kongress für Grieschische und Lateinische Epigraphik.* München 1973, 103 σημ. 12.

189. Πβ. Poghirc, Romanisation…, 33: «Antérieurement ils étaient compris dans la dénomination de Ῥωμαῖοι, qui s' appliquait à toute la population libre de l' empire».

190. Τρ. Μπάρτας, *Περὶ ἐποίκων Ρωμαίων ἐν Ἑλλάδι.* Βουκουρέστι 1878, 10.

191. Κεδρηνός, ΙΙ, 435.

192. *CSP*, 1, 1952, 313.

193. Κ. Ἄμαντος, *Μακεδονικά. Συμβολὴ εἰς τὴν Μεσαιωνικὴν Ἱστορίαν καὶ Ἐθνολογίαν τῆς Μακεδονίας.* Ἀθῆναι 1920, 21.

194. Πβ. E. Petrovici, Les Slaves en Grèce et en Dacie, *Balcania*, 7, 1944, 472: «l' influence slave sur la langue grecque est sans importance». Id., Les Slaves en Grèce et en Dacie, *Studii de dialectologie si toponimie.* Bucuresti 1970, 151.

195. Πβ. Al. Randa, Le Sud - Est. Européen, partie intégrante de l' Europe. RER, 7-8, 1961, 133: «Ces

παρουσία καὶ ἐπίδραση στὴν Ἑλλάδα, παρὰ τὰ θρυλούμενα ἀπὸ τὸν Fallmerayer[196].

Πάντως περνᾶ ἀπαρατήρηση ἡ γλωσσικὴ ἰδιαιτερότητα τῶν Ἀρωμούνων τῆς εὐρύτερης Μακεδονίας, τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας. Ὁμολογουμένως δίγλωσσοι καὶ μονόγλωσσοι κάτοικοι ταυτίζονται[197]. Αὐτὸ ὑποδηλώνεται σαφέστατα καὶ μὲ τὸ γεγονὸς τῆς στέψεως τοῦ Στεφάνου Δουσὰν ὡς αὐτοκράτορος Ἑλλήνων καὶ Σέρβων[198] μὲ πρωτεύουσα τὰ Σκόπια καὶ ἐπικράτεια, στὴν ὁποία περιλαμβάνεται καὶ ἡ Μεγάλη Βλαχία[199], ὅπως ὀνομάζεται ἡ Θεσσαλία. Ἐπὶ πλέον ἡ ταύτιση καθίσταται πρόδηλη καὶ ἀπὸ τὸν ἐλάχιστα προγενέστερο τοῦ Δουσὰν Βυζαντινὸ χρονογράφο καὶ ἀξιωματοῦχο Γεώργιο Παχυμέρη[200] (1240-1310), ὁ ὁποῖος βεβαιώνει ὅτι οἱ Μεγαλοβλαχίτες εἶναι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, τῶν ὁποίων προΐστατο ὁ Ἀχιλλεύς. Κατὰ δὲ τὴν ἐξάπλωση τῶν Ὀθωμανῶν στὴ Βαλκανικὴ οἱ Βλάχοι τῆς Θεσσαλίας σὲ πλήρη συνεργασία μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο, δεσπότη τοῦ Μυστρᾶ, μετέπειτα τελευταῖο αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου, ἀνθίστανται νικηφόρα, ὅπως ἱστορεῖ ὁ Miller[201], ἐνῶ οἱ

Slaves "du Sud" immigrants n' étaient pas nombreux».

196. Πβ. Th. Von Uzorinac - Kohary, Sur les recherches allemandes concernant le Sud - Est de l' Europe, *Association Internationale d' Etudes du Sud - Est Européen. Bulletin,* 2, 964, 32: «Ainsi il arriva que ses erreurs, telles que son opinion sur les Grecs contemporains, qui seraient en réalité des Albanais et des Slaves grécisés…». Γιὰ τὸ ἀντίθετο βλ. τὶς διαπιστώσεις τοῦ Cvijić, in *Petermann's Mitteilungen,* 59, 1913, 14. Id., *La péninsule balkanique.* Paris 1918, 458-459.

197. Βλ. René Puaux, *Δυστυχισμένη Βόρειος Ἤπειρος.* Μτφρ. Α.-Ε. Λαζάρου. [Ἀθήνα] ἄ.ἐ., 20.

198. Βλ. D.A. Zakythinos, *La Grèce et les Balkans.* Athènes 1947, 69. G. Ostrogorski, Etienne Dusan et la noblesse serbe dans la lutte contre Byzance, *Byzantion*, 22, 1952, V. Laurent, Le thème byzantin de Serbie au XIe siècle, *REB*, 15, 1957, 185-195.

199. G. Soulis, *ἔ.ἀ.*, 112 κ.ἑ. Αὐτόθι, 111 σημ. 3, ἐπισήμανση τοῦ λάθους τοῦ N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la Romanité Orientale,* III, 110, ὅτι ἡ ἐπανάσταση τῶν ἀδελφῶν Πέτρου καὶ Ἀσὰν ἔλαβε χώραν στὴν Πίνδο καὶ ὄχι στὸν Αἶμο, συνακόλουθα δὲ ὅτι «ἡ terra Blacorum παρὰ τῷ Ansbert εἶναι ἡ Θεσσαλία».

200. I, 30, 2. Βλ. καὶ P. Papahagi, Din trecutul cultural al Aromânilor, *ARMSL*, 35, 1912, 9. Μαρτυρία δὲ σύγχρονη τοῦ Στεφάνου Δουσὰν βεβαιώνει καὶ τὴν ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας. Πβ. Ludolf von Südheim, De Itinere Terrae Sanctae Liber, ed. F. Deyck, Bibliothek des Litterarische Verein, 25. Stuttgart 1851, 16-23: «… De Sicilia procedente navigatur per gulphum Venetiarum, qui dividit partes Italiae et Graeciae, et navigando circa littora Graeciae pervenitur in Achaiam et Macedoniam et alias partes Graeciae, quae Romania vocatur…». Βλ. καὶ Ἑλ. Σαράντη, *Ἡ Πάτρα ὅπως τὴν εἶδαν οἱ περιηγητὲς ἀπὸ τὸ 1204 ὡς τὸ 1500.* Ἀθήνα 1975, 9 σημ. 6, 25. Γιὰ τὰ μετέπειτα βλ. Ach. Lazarou, Macedonia. History vs. Propaganda. Μακεδονία. Ἱστορία ἐναντίον Προπαγάνδας. Κοινὴ ἔκδοση στὰ ἑλληνικὰ καὶ ἀγγλικά. Χορηγός: Πρόδρομος Ἐμφιετζόγλου. *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, 30.1.1997, 72, 75.

201. W. Miller, *Ἡ Φραγκοκρατία στὴν Ἑλλάδα.* Μτφρ. Ἄγγελος Φουριώτης, Ἀθήνα 1960, 475. Βλ. καὶ Ἀ. Ε. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας,* 1354-1833. Θεσσαλονίκη 1969, 109. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀπεικόνιση Τρικάλων καὶ περιοχῆς στὶς ἀρχὲς τῆς Τουρκοκρατίας μὲ πηγὲς ὀθωμανι-

Ἀσανίδες Βλάχοι τοῦ Αἵμου καὶ οἱ συνεταῖροι τους Βούλγαροι ἀκινητοποιοῦνται μακάρια[202].

Ἡ στάση τῶν Ἀρωμούνων Μακεδόνων δὲν εἶναι συμπτωματική. Πηγάζει ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἐθνικὴ συνείδησή τους, τὴν ὁποία διαπιστώνει γενικὰ γιὰ τοὺς Ἕλληνες τῆς ρωμαιοκρατίας ἡ Bettie Forte[203]. Ὁ δὲ καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Σταῦρος Κουρούσης[204] τὴν ἐπισημαίνει καὶ γιὰ τὸν Μεσαίωνα. Εὐνόητη εἶναι ἡ συνέχισή της κατὰ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο παρὰ τὴν ποικιλία τῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων, ποὺ ἀνενόχλητα ἀπαντοῦν ὅλα καὶ στὴν ἴδια συγγραφή. Ὁ Ἠπειρώτης λόγιος καὶ συγγραφέας, μητροπολίτης Μυρέων Ματθαῖος (16ος αἰ.) στὸ ποίημα «Θρῆνος καὶ κλαυθμὸς περὶ Κωνσταντινουπόλεως» καταχωρίζει διάσπαρτα καὶ τὰ τρία:

«Ἀλλοίμονον, ἀλλοίμονον ς τὸ γένος τῶν Ρωμαίων

ὦ πῶς ἐκαταστάθηκε τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων

ς ἐμᾶς εἰς ὅλους τοὺς Γραικοὺς νἀλθῇς τούτην τὴν ὥραν!»[205].

Χωρὶς καμμία σύγχυση οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνες ἔχουν συναίσθηση τῆς συνέχειας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, στὴν ὁποία ἐνυπάρχουν οἱ Μακεδόνες, ὅπως τὴν διακηρύσσει διαχρονικὰ προσωπικότητα τῶν πρώτων αἰώνων τῆς τουρκοκρατίας: «Ἐσεῖς εἶσθε τὸ γένος ἐκεῖνο τὸ περιφρονημένον τῶν Ρωμαίων, τὸ ὁποῖον ἐκυρίευσεν ὅλην τὴν οἰκουμένην μὲ τὴν δύναμιν τῶν ἀρμάτων. Ἡ πρώτη μοναρχία τῶν Περσῶν μετετέθη εἰς Αἰγυπτίους, ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους εἰς Μακεδόνας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν Ἕλληνες, τὸ γνήσιον γένος σας. Ἀπὸ ἐκείνους δὲ εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐσεῖς καὶ κρατᾶτε καὶ λέγεσθε…»[206].

Ἤδη ἡ pax ottomanica παροτρύνει τὴν προσεκτικὴ μετεγκατάσταση ἀπὸ τὰ ὀρεινὰ καὶ δύσβατα μέρη, ὅπου καταφεύγουν ἀναγκαστικὰ οἱ πληθυσμοὶ τῶν

κές. (Πρακτικὰ 2ου Συμποσίου Τρικαλινῶν Σπουδῶν. Τρίκαλα 9-11 Νοεμβρίου 1990). *Τρικαλινά,* 11, 1991, 150 σημ., ὅπου οἱ σχετικὲς περικοπὲς τῶν δύο προηγουμένων ἐπιστημόνων.

202. Βλ. A. Dumont, Souvenirs de la Roumélie, *Revue des deux Mondes (RDM),* 95, 1871, 550. Al. Belitch, *L' avenir des langues dans la Péninsule Balkanique.* Paris 1919, 8. Vl. Skarić, L' attitude des peuples balkaniques à l' égard des Turcs, RIEB, 1-2, 1934-1935, 244. G. Murnu, Les Roumains de la Bulgarie Médievale, *Balcania*, 1, 1938, 21.

203. B. Forte, *Rome and the Romans as the Greeks saw them*. American Academy in Rome, 1972, 95.

204. Κουρούσης, *ἔ.ἀ.*, 42.

205. E. Legrand, *Bibliothèque Grecque Vulgaire*, II. Paris 1881, στ. 2359, 2361, 2454 [313-328].

206. Ἀ. Ε. Καραθανάσης, Ἡ πορεία τοῦ Γένους κατὰ τὴν τουρκοκρατία καὶ ἡ ἑνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. (Φορεῖς, Ἰδεολογία, Θεσμοί). *Ξενία Ἰακώβῳ ἀρχιεπισκόπῳ Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τῆς ἀρχιεπισκοπείας αὐτοῦ.* Θεσσαλονίκη 1985, 562, ὅπου παραπομπὴ 9: Γ. Βαλέτας, Μελέτιος Πηγᾶς. Χρυσοπηγή, Ἀθήνα 1958, σ. 398. Ἐπίσης Ap. Vacalopoulos, Byzantinism and

πεδινῶν χώρων καὶ βατῶν ἀστικῶν κέντρων κατὰ τὴν ὁρμητικὴ καὶ ἁρπακτικὴ ἐπέλαση κατακτητῶν[207], στὶς ἀρχικὲς ἑστίες γιὰ τὴν ἐπανάληψη τῶν προτέρων ἐνασχολήσεων. Ὅταν δὲ οἱ δυνάμεις Κατοχῆς δυσχεραίνουν τὶς ἐπιδόσεις σὲ προσοδοφόρα ἐπαγγέλματα, διογκώνεται τὸ ρεῦμα τῆς ἀποδημίας, στὴν ὁποία ἀδιάκριτα συμμετέχουν μονόγλωσσοι ἑλληνόφωνοι, δίγλωσσοι βλαχόφωνοι ἢ πολύγλωσσοι Ἕλληνες[208] τονώνοντας τὴν πανάρχαια παράδοση τῆς Διασπορᾶς[209].

Ἀπὸ τοὺς πρώτους, ποὺ διακρίνεται κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς τουρκοκρατίας, εἶναι ὁ Ἠπειρώτης Μιχαὴλ ὁ Γενναῖος[210]. Ἀνέρχεται στὸν θρόνο τῶν Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν καὶ σὲ συνεννόηση μὲ τὸν μητροπολίτη Τιρνόβου Διονύσιο Ράλλη - Παλαιολόγο καὶ τὸν μητροπολίτη Λαρίσης, Τρίκκης καὶ Σταγῶν Διονύσιο τὸν Φιλόσοφο καταρτίζει σχέδιο ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ καὶ ἀναρρήσεως στὸν θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀναβιώνοντας τὴν αὐτοκρατορία τοῦ Βυζαντίου. Τὸν δὲ Αὔγουστο τοῦ 1595 κατανικᾶ τοὺς Τούρκους, ὅταν προκαθήμενος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἶναι ὁ Ματθαῖος ὁ Β΄ (1595 καὶ 1598-1602), Ἀρωμοῦνος ἀπὸ τὸν Κλεινοβὸ τῆς Πίνδου.

Hellenism, Remarks on the racial origin and the intellectual continuity of the greek nation, Balkan Studies 9 (1968) 120-121.

207. A.E. Vacalopoulos, La retraite des populations grecques vers des régions elognées et montagneuses pendant la domination turque, *Balkan Studies*, 4, 1963, 2, 265-276.

208. Βλ. ἐνδεικτικὰ Ἀ. Ε. Βακαλόπουλος, *Οἱ Δυτικομακεδόνες ἀπόδημοι ἐπὶ Τουρκοκρατίας.* Θεσσαλονίκη 1958. N. Djuvara, La diaspora aroumaine aux XVIIIème et XIXème siècles, *Les Aroumains.* INALCO, 105 κ.ἑ. Κατ' ἀντίθεση πρὸς τοὺς Ἀρωμούνους δὲν ἐκπατρίζονται οἱ Ρουμάνοι, «quelles que soient les conditions de vie dans leur pays». Πβ. N. Djuvara. Souvenirs de l' exil de 1948, *Revue Roumaine d' Histoire (RRH)*, 1-2, 1995, 25.

209. Michel Bruneau, L' hellénisme: un paradoxe ethnogéographique de longue durée, *Géographie et Cultures,* 2, 1992, 45-74. Ἰ. Χασιώτης, *Ἐπισκόπηση τῆς Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Διασπορᾶς,* Θεσσαλονίκη 1993.

210. Ἀ. Μυρσίνης - Μάνθος, Ἕνας Ἠπειρώτης στὴ ρουμανικὴ ἱστορία καὶ ποίηση, *Ἠπειρωτικὴ Ἑστία (ΗΕ)*, 297-298, 1977, 168. Al. Cioranescu, Un témoin Espagnol de la Campagne roumaine de 1595. *RER,* 9-10, 1965, 77-96. A. Pippidi, La résurrection de Byzance, ou l' unité politique roumaine: l' option de Michel le Brave. *RESEE*, 13, 1975, 375: «le seigneur Michel devra, en bref, devenir maître de Contantinople et, comme Grec applaudi et suivi particulièrement par les Grecs jadis maîtres de cet Empire, il aura à se faire proclamer, lui et pas un autre, empereur de Contstantinople». Βλ. καὶ D. Nastase, L' idée impériale dans les pays Roumains et «le crypto - empire chrétien» sous la domination ottomane. Etat et importance du problème, *Σύμμεικτα*, 4, 1981, 223. S. Papadopoulos, Les démarches de l' archevêque Athanase d' Ochrid pour la libération des peuples balkaniques (fin XVIe - début XVIIe siècle), *Balkan Studies,* 24, 1983, 559-564. D.M. Pippidi et André Pippidi, Un capitaine Crétois au service de Mi-chel le Brave prince de Valachie, *Πεπραγμένα Γ΄ Διεθνοῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου.* (Ἐν Ρεθύμνῳ, 18-23 Σεπτεμβρίου 1971). ΙΙ. Ἐν Ἀθήναις 1974, 274-279.

Ἕπεται ὁ Βασίλειος Λοῦπος, Ἀρωμοῦνος Βορειοηπειρώτης[211], ὁ ὁποῖος, μόλις ἀναγορεύεται ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας, ἀναδεικνύεται ἔνθερμος καὶ ἀποφασιστικὸς ὑπέρμαχος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ διεκδικητὴς τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου ὡς Ἕλλην[212]. Πρωτίστως ἐνθαρρύνει τὴν ἄφιξη στὴ χώρα του Ἑλλήνων διδασκάλων καὶ εἰσάγει τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα[213] στὴ ρουμανικὴ ἐκκλησία, στὴν ὁποία χρησιμοποιεῖται ἡ σλαβωνική.

Ἀρωμοῦνος ἐπίσης εἶναι καὶ ὁ Νικόλαος Σπαθάρης[214], ἐπιλεγόμενος Milescu, παράγωγο τοῦ χώρου ἐγκαταστάσεως τῶν οἰκείων του, προερχομένων ἀπὸ Πελοπόννησο[215], ὅπου εἶχαν κατέλθει οἱ Βορειοηπειρῶτες πρόγονοί του.

211. Κατὰ τὸν Victor Papacostea, Esquisse sur les rapports entre la Roumanie et l' Epire. *Balcania,* 1, 1938, 233: «Basile Lupu, le voivode de Moldavie, descendait aussi d' une famille d' émigrants épirotes». Κατὰ τὸν D. Economidès, Les Ecoles Grecques en Roumanie jusqu' en 1821, *L' Hellénisme contemporain,* 2, 1949, 165, «Basile Loupos était un gréco - albanais né à Arbanézi, village des environs de Tyrno-vo en Bulgarie, connu pour le sentiment grec de ses habitants». Κατὰ τὸν Emil Turdeanu, Manuscrisele robite de Cazaci, la 1653, *Ființa Românească*, 4, 1966, «Sânge de Arnaut». Κατὰ τὸν Corneliu Barbu-lescu, Motifs concordants dans les narrations populaires des peuples de la péninsule balkanique, *Zeits-chrift für Balkanologie,* 9, 1973, 6 σημ. 1: «Aroumain Epirote». Κατὰ τὸν Andrei Pippidi, Traditia poli-tica bizantina în tarile române în secolele XVI - XVIII, Bucuresti 1983, 202: «Nascut în satul Arnaut - Köy, de lînga Razgrad, în Bulgaria, dar din parinti epiroti, Lupu Coci…», ὅπου καὶ ἡ ἀκόλουθη βιβλιογραφία: F. Babinger, Originea si sfirsitul lui Vasil Lupu. *AAR-MSI*, III, 18, 1936, 63-73. Id., Originea lui Vasile Lupu. *ibid.*, 19, 1937, 137-146. V. Zaborovschi, Vasile Lupu ca dregator înainte de domnie, *Revista Istorica Română*, 15, 1945, 11, 157-170.

212. N. Iorga, Vasile Lupu ca urmator al împaratilor de Rasarit în tutelarea Patriarchiei de Constantinopol si a bisericii ortodoxe. *AAR - MSI*, III, 36, 1913, 207-236. Καὶ στὴ γαλλικὴ γλώσσα, Basile Lupu, prince de Moldavie, comme successeur des empereurs d' Orient dans la tutelle du Patriarcat de Constantinople et de l' Eglise orthodoxe (1640-1653). *Académie Roumaine. Bulletin de Section Historique (AR-BSH)*, 2, 1914, 88-123. Id., *Byzance après Byzance*. Rééd. Bucarest 1971, 151 κ.ἑ. Fr. Pall, Les relations de Basile Lupu avec l' Orthodoxie et particulièrement avec le Patriarcat de Constantinople, *Balcania*, 8, 1945, 66-140. A. Camariano - Cioran, *Les Académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*. 142. Institute for Balkan Studies. Thessaloniki 1974, 12: «il apparut aux yeux de toute l' orthodoxie sous l' auréole d' empereur des Grecs».

213. Camariano - Cioran, *ἔ.ἀ.*, 4-5. Economidès, ἔ.ἀ., 165 σημ. 3, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Βλ. καὶ παλαιότερες προκαταλήψεις Gh. M. Ionescu, *Influența culturei grecesci in Muntenia si Moldova cu privire la biserica, scoala si societate (1359-1873),* Bucuresti 1900, 72.

214. Barbulescu, ἔ.ἀ., σημ. 2: «Nicolas Spathar - Milescu, boyard moldave et un des grands sinologues du XVII s. dont le père était Aroumain du Péloponnèse, était considéré Grec». Τὴν ἑλληνικότητα ἀποκαλύπτει ὁ ἴδιος μὲ αὐτόγραφο, ποὺ φέρει στὴ δημοσιότητα ἡ Laetitia Turdeanu - Cartojan, Une relation anglaise de Nicolas Milescu: Thomas Smith, *RER*, 2, 1954, 146. Ὡς πρὸς τὴ σινολογία του βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ν. Σπαθάρης (1636-1708), ὁ πρῶτος Νεοέλληνας στὴν Κίνα, *Ἐλευθερία* (Λαρίσης), 27.4.1986, 6. Id., Ν. Σπαθάρης, ἕνας Ἕλληνας στὸ Πεκίνο, *Αὐτ.*, 25.5.1986, 6. Costas P. Kyrris, The Greeks of the Diaspora, *Balkan Studies*, 10, 1969, 379-380.

215. Γιὰ Ἀρωμούνους στὴν Πελοπόννησο βλ. *Πλάτων,* 37, 1985, 173-184, 38, 1986, 102-123. Ach.

Διακρίνεται ὡς ἔξοχος ἑλληνιστής[216], διαδοτὴς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου στὴν ἀνατολικὴ Εὐρώπη[217], διπλωμάτης διεθνοῦς κύρους, «Homo Universalis».[218] Ἀλλὰ παραγνωρίζεται ἡ ἀνεκτίμητη προσφορά του πρὸς τὴν Εὐρώπη, ἀληθινὰ σωστικὴ ἀπὸ τὸν ἐξισλαμισμό, ὅταν τὸ ἔτος 1683 πολιορκεῖται πάλι ἡ Βιέννη ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τῶν ὁποίων τὰ σχέδια τῆς μεγάλης ἐπιθέσεως περιέρχονται στὰ χέρια του καὶ τὰ ἐγχειρίζει στοὺς πολιορκουμένους Αὐστριακούς, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀποσόβηση τῆς ἁλώσεως τῆς πρωτεύουσας τῶν Ἀψ-βούργων καὶ τῆς ὑποδουλώσεως ὅλης τῆς Εὐρώπης[219].

Ἀπὸ τὸν ὁλοκληρωτικὸ ἐξισλαμισμὸ σώζει ἀργότερα τὴν περιοχή, ἡ ὁποία περικλείεται μεταξὺ Δυρραχίου - Ἄρτας - Τρικάλων Θεσσαλίας, ὁ Ἀρωμοῦνος Βορειοηπειρώτης, Μοσχοπολίτης, ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Ἀρδενίτσας Νεκτάριος Τέρπος[220], πρόδρομος τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ, κηρύσσοντας τὸ Εὐαγγέλιο, μάλιστα πρῶτος χρησιμοποιώντας τὴν πολυπόθητη λέξη **Ἐλευθερία** στὰ «μιλήματα», ὅπως ὀνομάζει τὰ κηρύγματά του, ποὺ ἐκδίδει καὶ σὲ βιβλίο ἐπιγραφόμενο **Πίστις,** μὲ πολλὲς ἀνατυπώσεις.

Οἱ συμπατριῶτες τοῦ Τέρπου ἀποδύονται μὲ πάθος στὴν προσπάθεια γιὰ πνευματικὴ ἀναγέννηση. Ὁ Δημήτριος Προκοπίου[221] καταγράφει τὸ λόγιο καὶ ἐπιστημονικὸ δυναμικὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντινίδης (1701-1769) στήνει τυπογραφεῖο στὴ Μοσχόπολη. Ὁ Θεόδωρος Καβαλιώτης ἱδρύει τὴ Νέα Ἀκαδημία, στὴν ὁποία διδάσκει, καὶ συγγράφει βιβλία. Τὸ δὲ συγγραφικὸ

Lazarou, Peut-on parler d' une survivance romaine en Péloponnèse? *Πρακτικὰ τοῦ Α΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν.* ΙΙΙ. Ἀθῆναι 1976, 114-123. *Χρονικὰ τῶν Τσακώνων,* 3, 1969, 134 σημ. 4.

216. Camariano - Cioran, *ἔ.ἀ.*, 7.

217. E. Turdeanu, Le livre grec en Russie: l' apport des presses de Moldavie et de Valachie (1682-1725). *Revue des Etudes Slaves (RES)*. 26, 1950, 69-87, καὶ *RER*, 1953, 232. Id., Les controverses des Jansénistes et la création de l' imprimerie grecque en Moldavie, *Mélanges de Linguistique et de Littérature romanes offerts à Mario Roques.* Paris 1952, 111, 281-302. Id., *Etudes littéraire roumain et d' écrits slaves et grecs des principautés Roumains*. Leiden 1985. Olga Cicanci, Ἡ λογοτεχνία εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν Μολδαβίαν καὶ τὴν Βλαχίαν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. *ΔΡΒ*, 3, 1970, 93.

218. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Nicolae Milescu ὁ Λάκων «Homo Universalis», Πρακτικὰ Α΄ Λακωνικοῦ Συνεδρίου. ΙΙ. Ἀθῆναι 1980, 188-198.

219. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Πῶς σώθηκε ἡ Εὐρώπη, *Κυριακάτικη Ε.*, 2.3.1997, 61. Δεύτερη παραγνώριση βλ. Virgil Cândea, Les Bibles grecque et roumaine de 1687-1688 et les visées impériales de Serban Cantacuzène, *Balkan Studies,* 10, 1969, 357 σημ. 14: «Milescu, le véritable traducteur, nommé dans les manuscrits des mêmes années (roum. 4389 – Bucarest et roum. 45-Cluj), est complètement ignoré».

220. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βόρειος Ἤπειρος, Ἱστορία - Πολιτισμός, *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1990, 31-32, ὅπου καὶ προγενέστερη βιβλιογραφία.

221. Δ. Προκοπίου, Ἐπιτετμημένη Ἐπαρίθμησις τῶν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα λογίων Γραικῶν

ἔργο του συνεχίζει ὁ Δανιὴλ Μοσχοπολίτης μὲ ἀγαθὲς ἐπιπτώσεις καὶ στοὺς μὴ ἑλληνικοὺς πληθυσμούς, γειτονικοὺς καὶ ὅλης τῆς Βαλκανικῆς[222].

Ὅμως ἀφετηρία τῆς ἀναγεννητικῆς πορείας εἶναι ἡ Βέροια τῆς κυρίως Μακεδονίας μὲ τὸν Ἰωάννη Κωττούνιο (1577-1658), τοῦ ὁποίου τὸ ἐπώνυμο εἶναι λατινογενές, ἀπὸ τὴ λ. cotoneun (= κυδώνι)[223]. Ἀποδημεῖ καὶ σπουδάζει ἰατρικὴ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβας. Ἐκλέγεται καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων στὸ ἴδιο Πανεπιστήμιο, ὅπου ὡς παράρτημά του ἱδρύει Οἶκο Φοιτητοῦ γιὰ τὴ στέγαση καὶ σίτιση νέων σπουδαστῶν ἀπὸ τὸν ἁπανταχοῦ Ἑλληνισμό. Κατὰ τὸν Κων. Ἄμαντο, «εἶναι ὁ πρῶτος σοφὸς ἀπὸ τὴν νέαν Μακεδονίαν, τοῦ ὁποίου τὸ κληροδότημα ἐχρησίμευσεν ὡς λαμπρὸν παράδειγμα πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν γραμμάτων»[224]. Ὁμολογουμένως οἱ μιμητές του πληθαίνουν καὶ ἀρχίζει ἡ ἀκμὴ τῆς παιδείας στὶς γενέτειρες[225] μὲ τὰ προσήκοντα προληπτικὰ μέτρα ἀποφυγῆς προκλήσεων τῶν κατακτητῶν καὶ στὴ διασπορὰ τῶν Ἀρωμούνων Μακεδόνων τόσο ἐντὸς τοῦ βαλκανικοῦ[226] ὅσο καὶ πέρα τοῦ Δουνάβεως χώρου. Παρατηροῦνται δὲ καὶ περιπτώσεις, κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ διαφωτισμὸς γίνεται ἀποστολὴ οἰκογενειακή, ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς Δαρβάρεις[227] ἀπὸ τὴν Κλεισούρα ἢ Βλαχοκλεισούρα τῆς Μακεδονίας. Ἰδέα συγκεκριμένη τοῦ εὕρους τῶν δραστηριοτήτων, τὶς ὁποῖες ἀναπτύσσουν οἱ Ἀρωμοῦνοι Μακεδόνες, προσφέρει μὲ ἐπίτομο ἀλλὰ μεστὸ πληροφοριακοῦ ὑλικοῦ καὶ τεκμηριώσε-

---

καὶ περί τινων ἐν τῷ νῦν αἰῶνι ἀνθούντων. Ap. J.A. Fabricius, *Bibliotheca Graeca.* 11. Hamburg 1722, 769-808. Γ. Α. Λαζάρου, Δημήτριος Προκοπίου ὁ Πάμπερης καὶ ἰατρικὴ πρωτοπορία στὴ σύνταξη ἐθνικῆς βιβλιογραφίας,*Παρνασσός*, 39,1997,124-128.

222. Βλ. P. Papahagi, *Scriitori Aromâni în secolul al XVIII - lea*. Bucuresti 1919. Mario Ruffini, *Scrittori Aromeni nel secolo XVIII.* Milano 1941. Id., Un centro aromeno d' Albania: Moscopoli, *NAM - R,I*, 1959, 37-52. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη ἱστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας, *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1993-94. 60 κ.ἑ. Καὶ στὴν ἀλβανικὴ γλώσσα: *Origjina dhe historia permbledhese e Vlleheve te Shqiperise.* Ianine 1994, 50 κ.ἑ.

223. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία, *Πρακτικὰ Β΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου.* 159. ΙΜΧΑ. Θεσσαλονίκη 1983, 179. Καὶ *Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη.* Ἀθήνα 1988, 99.

224. Κ. Ἄμαντος, *Ὁ μακεδονικὸς Ἑλληνισμὸς κατὰ τὸ τέλος τοῦ μεσαιῶνος καὶ τὴν παλαιοτέραν τουρκοκρατίαν μέχρι τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος.* Θεσσαλονίκη 1952, 9.

225. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Γλυκοχάραμα Νεοελληνικῆς Παιδείας,* Πειραιεὺς 1965. Id., Τὰ σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὸ Γένος, *Ἠπειρωτικὴ Ἑστία (ΗΕ)*, 65-67, 1971, 539-551.

226. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ὑπάρχουν Βλάχοι πέρα τῶν ἑλληνικῶν συνόρων; *Τρικαλινά,* 14, 1994, 495-501, καὶ *Ἀρμανικὰ Χρονικά,* 2-3, 1994-1995, 20. Id., Οἱ Βλάχοι τῆς Ἀλβανίας, *Πρακτικὰ Ἐπιμορφωτικῶν Σεμιναρίων Ξεναγῶν Ε.Ο.Τ.* Ἀθήνα 1994, 193-204.

227. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Οἱ Βλάχοι καὶ ἡ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας στοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς. Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Διασπορᾶς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία του, *Πρακτικὰ ΣΤ΄ Διεθνοῦς Παιδαγωγικοῦ Συνεδρίου τῆς Παιδαγωγικῆς Ἑταιρείας Ἑλλάδος.* Ἀθήνα 1995, 155-175, 172-174.

ως μελέτημα ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, συνάμα δὲ πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Κωνσταντῖνος Ἀ. Βαβοῦσκος, ἀφιερωμένο στὴ γενέτειρα τῶν γονέων του Πελαγονία[228].

Τὸ ἀρωμουνικὸ πολιτισμικὸ ἔργο δὲν εἶναι ἀπόρροια ἐπιπόλαιης τάσεως ἢ ἀντίδραση μειονεκτικότητας δῆθεν ἐξελληνισμένων, διεπιστημονικὰ δὲ ἀποδεδειγμένων Ἑλλήνων, ἀλλὰ συνιστᾶ τὴν πεμπτουσία τῆς ὑπάρξεως τῶν Ἀρωμούνων Μακεδόνων, τῆς πίστεως καὶ τοῦ χρέους ὡς συνειδητῶν Ἑλλήνων. Τὴν ἐπιβεβαίωση ὀφείλουμε στὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου καὶ ἀκραιφνέστατο Σέρβο Dusan Popović: «… ἀναμφισβήτητα οἱ Ἀρωμοῦνοι αἰσθάνονταν Ἕλληνες καὶ ἦσαν πράγματι οἱ φορεῖς τῆς γλώσσας, τοῦ τρόπου ζωῆς, τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων, στὸν δυτικὸ κόσμο καὶ στὶς χῶρες μας»[229]. Ἐπιπρόσθετα κατὰ τὸν ἐπίσης καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Vl. Skarić, «… χάρη στὶς ἐμπορικὲς ἑλληνο - τσιντσαρικὲς [sc. Ἑλληνο - Βλαχικὲς] ἀποικίες, οἱ ὁποῖες ἱδρύθηκαν σὲ ὅλες τὶς βαλκανικὲς χῶρες, ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα εἶχε μεγάλη ἀξία καὶ ἡ γνώση της θεωρήθηκε ἀπαραίτητη σὲ κάθε πολιτισμένο ἄνθρωπο»[230]. Ὁ δὲ φιλορουμάνος Skok τονίζει ὅτι «… ἀνέκαθεν, διακρίθηκαν [οἱ Ἀρωμοῦνοι Μακεδόνες] γιὰ τὸν ἐνθουσιασμό τους ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ»[231].

Γιὰ τὴν καταγωγή τους οἱ Ἀρωμοῦνοι Μακεδόνες δὲν διερωτῶνται διόλου πρὸ τῆς ρουμανικῆς ἐπεμβάσεως, τῆς ὁποίας ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἐκδηλώνεται περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰ. στὴν Τρανσυλβανία, ὅπου δρᾶ ἡ

228. Κ. Ἀ. Βαβοῦσκος, *Ἡ συμβολὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Πελαγονίας εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος*. Θεσσαλονίκη 1959. Καὶ στὴ γερμανικὴ γλώσσα: *Der Beitragäge des Griechentums von Pelagonien zur Geschichte des Neueren Griechenland*. Intitute for Balkan Studies. Thessaloniki 1963. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται δύο προσωπικότητες, ὁ Ἰωακεὶμ ὁ Γ΄ καὶ ὁ Ἀλ. Σβῶλος. Βλ. ἀντίστοιχα: Χρ. Δ. Καρδαρᾶς, *Ἡ πολιτικὴ δράση τοῦ πατριάρχη Ἰωακεὶμ Γ΄*. Ἰωάννινα 1993. Ἀ. - Ἐ. Ἀ. Λαζάρου, Ἀλέξανδρος Σβῶλος καὶ Βορειοελλαδικὸς Ἑλληνισμός, *Πρακτικὰ Διεθνοῦς Συνεδρίου*, 17-20 Δεκεμβρίου 1992. «Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός». *Παρνασσός*, 35, 1993, 453-463.

229. Πβ. RIEB, 1938, 606.

230. Skarić, ἔ.ἀ., 243.

231. Πβ. RIEB, 3, 1936, 36. Μεταπολεμικὰ δὲ τοὺς Ἀρωμούνους Μακεδόνες ἀποκαλεῖ λόγῳ προσηλώσεως στὸν Ἑλληνισμό, Βλαχογκραικομάνους ὁ Krste Bitoski, Dejnosta na Pelagoniskata Mitropolja. Skopja 1968, 35-43. Πβ. Κ. Ἀ. Βαβοῦσκος, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ ἡ Ἱστορία του, *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ΠΑΑ)*, 69, Β΄, 199, 329. Ἐν τούτοις ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα ἐπανέρχεται πρόσφατα προκαλώντας ἐπικρίσεις καὶ διαμαρτυρίες. Πβ. Dr. Blazhe Ristovski, in Nova Makedonia, 20-21-22. 1. 1996: «… εἶναι ἐπικίνδυνη ἡ διείσδυση καὶ τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, ποὺ συνειδητὰ (ἢ ἀσυνείδητα) ἀνακατασκευασμένη μᾶς τὴν φυτεύουν ὁρισμένοι φιλόδοξοι ἡγέτες. Αὐτὸ ἀποτελεῖ μόνον ὁλοκλήρωση τῶν ἐθνικῶν προπαγανδῶν τῆς τουρκικῆς περιό-

λεγομένη Λατινίζουσα Σχολή, μὲ σκοπὸ τὸν ἐκρουμανισμὸ τῶν ἀποδήμων. Μάταια δέ, ὅπως ὁμολογεῖ ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς Ion Coteanu[232]. Προφανέστατα πρὸς διάκριση ἀπὸ τοὺς Τρανσυλβανοὺς Βλάχους, Ρουμάνους, οἱ ἐξ ἑλληνικῶν χωρῶν ἀπόδημοι Ἀρωμοῦνοι Μακεδόνες ἐπινοοῦν τὸ σύνθετο Γραικο - Βλάχοι. Αὐτὸ ἀκριβῶς χρησιμοποιεῖ στὴν ἀλληλογραφία του μὲ τὸν πρῶτο κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννη Καποδίστρια ὁ Σίνας, ἱδρυτὴς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὡς πρόεδρος τῆς Ἀδελφότητος Γραικο - Βλάχων Βιέννης[233]. Οἱ δὲ συμπατριῶτες του Μοσχοπολίτες, ποὺ εἶναι διάσπαρτοι βορειότερα, στὴν Πολωνία, ἐκτὸς τοῦ τόπου προελεύσεως καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοπροαίρετα καὶ θαρρετὰ δηλώνουν στὶς πολωνικὲς ἀρχὲς καὶ τὴν ἑλληνικότητά τους, ὅπως ἀποκαλύπτεται ἀπὸ ἔρευνα στὰ πολωνικὰ ἀρχεῖα τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ N. Iorga: Honoratus Constantinus Tuszynski, Graecus, vinopola, de civitate Moschopolis, in Macedonia oriundus…, die 10 ianuarii, A.D. 1780; Honoratus Michael Dziemovski, ex Macedonia, de civitate Moschopolis oriundus, Graecus disunitus, vinopola…, die 15 mensis Februarii, anno 1788[234].

Παράλληλα τὴν περίοδο αὐτὴ γνωστοὶ λόγιοι καὶ ἐπιστήμονες λαμβάνουν θέση. Ὁ Μετσοβίτης μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Νικόλαος Τζαρτζούλης «ὑπεστήριξε ὅτι οἱ συμπατριῶτες του ἦταν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων»[235]. Ὁ Λαρισαῖος Κωνσταντῖνος Κούμας[236], διδάκτωρ δύο γερμανικῶν πανεπιστη-

---

δου…».

232. Coteanu, ἔ.ἀ., 10. Βλ. καὶ Ödön Füves, Gründungsurkunde de griechischen Gemeinde in Pest aus dem Jahre 1802, *Μακεδονικά,* 11, 1971 337. Id., Ἑλληνικὸν Διδασκαλεῖον μεταξὺ 1812-1820 εἰς Πέστην, *Μακεδονικά*, 1973, 433-435.

233. Γ. Λάιος, Σίμων Σίνας. Ἐν Ἀθήναις 1972, 59.

234. N. Iorga, Note polone, AR-MSI, III, 2. Πβ. Val. Papahagi, Νέαι συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα ἐμπορικῶν σχέσεων τῶν Μοσχοπολιτῶν μετὰ τῆς Βενετίας, *Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ* (ΗΧ), 9, 1935, 287: «Ὁ Σοφὸς Ρουμᾶνος N. Iorga μᾶς ὁμιλεῖ εἰς τὴν «Note Polone» περὶ τῆς μοσχοπολιτικῆς παροικίας τοῦ Poznan καὶ ἀναφέρει πολλοὺς ἐμπόρους τῆς Μοσχοπόλεως, τινῶν τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα προσέλαβον κατάληξιν πολωνικήν». Τὸ ἐρώτημα δὲν εἶναι ἡ σλαβικὴ κατάληξη ἀλλὰ ἡ δήλωση τῆς ἑλληνικότητάς τους, Graecus, ποὺ ἀφήνει ἐντελῶς ἀσχολίαστη! Καὶ πῶς σὲ ρουμανόγλωσσα δημοσιεύματά του ἀποκαλεῖ τοὺς Μοσχοπολίτες Ρουμάνους! Βλ. καὶ D.I. Popovici, *Despre Aromânii - O Tintarima*. – Bucuresti 1934, 21-22, 35. *Μακεδονικά,* 13, 1973, 439.

235. Ἀ. Ε. Καραθανάσης, Ἡ τρίσημη ἑνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀρχαιότητα - Βυζάντιο - Νέος Ἑλληνισμός. Θεσσαλονίκη 1991, 28. Βλ. καὶ Ἰ. Θ. Κακριδῆς, *Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες στὴ Νεοελληνικὴ Λαϊκὴ παράδοση.* Μορφωτικὸ Ἵδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης. Β΄ ἔκδ. Ἀθήνα 1979, 42.

236. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Κ. Κούμας (1777-1836), διδάσκαλος τοῦ Γένους καὶ ἐπίκαιρος ἐθνολόγος, *Ἐλευθερία* (Λαρίσης) 26.1.1986, 6. Id., Ἡ παιδεία τῆς περιφέρειας Ἐλασσόνος στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, *Ἠώς*, 9, 1966, τεύχη 92-97, 290, 292.

237. Π. Ἐνεπεκίδης, Ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Κωνσταντίνου Κούμα. Τὸ Ἡμερολόγιο ἑνὸς φυλακισμένου,

μίων, ἀντεπιστέλλον μέλος τῶν Ἀκαδημιῶν Μονάχου καὶ Βερολίνου[237], γνώστης τῶν γνώσεων τοῦ Hans Löwenklau - Leunclavius[238] καὶ τοῦ συγχρόνου του Kopitar[239], μὲ ἰδίαν ἀντίληψη τῶν Γραικο - Βλάχων, πρῶτος Νεοέλληνας ἱστορικός, ἀναπτύσσοντας διεξοδικὰ τὴν ἐξάπλωση τῆς λατινικῆς ἐπὶ ρωμαιοκρατίας συμπεραίνει ὅτι οἱ Βλάχοι τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου εἶναι «Ἕλληνες τὸ γένος»[240]. Ἐπὶ πλέον διευκρινίζει: «Συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὔτ' ἐκεῖνοι οὔτε οὗτοι καμμίαν ἐθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς τῳόντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδας τέκνα, καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι»[241].

Περὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ., ὅταν οἱ Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες καταστρώνουν τὸ πρόγραμμα τῆς δεύτερης ρουμανικῆς καὶ μάλιστα κρατικῆς ἐπεμβάσεως στὴ Μακεδονία πρὸς παραπλάνηση, ἀρχικά, τῆς κοινῆς γνώμης τους καὶ προσεταιρισμὸ τῶν Ἀρωμούνων Μακεδόνων[242], ποὺ ἀποκαλοῦν κιόλας Μακεδο - Ρουμάνους, μὲ σαφήνεια καὶ γνώση ἐντυπωσιακὴ ὁ καθηγητὴς Γ.Γ. Παπαδόπουλος σκιαγραφώντας τὴν παρουσία τῶν Ρωμαίων στὴ ΝΑ Εὐρώπη καὶ τὶς περιπέτειες τῶν ἐκρωμαϊσμένων καταλήγει στὸ συμπέρασμα: «Ὅθεν οἱ τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον οἰκοῦντες Βλάχοι εἶναι οἱ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ ἀκραιφνέστεροι

Θεσσαλικὰ Γράμματα, 1/15, 1975, 13-14.

238. Πολὺ ἐνωρίτερα τοῦ A.D. Xenopol. Βλ.. RER, 1, 1953, 137.

239. Maria A. Stassinopoulou, *Weltgeschichte im Denken eines griechischen Aufkläters. Konstantinos Michail Koumas als Historiograph.* Peter Lang. Frnakfurt am Main· Berlin· Bern - New York Paris· Wien 1992. Antonia Bernard, Jernej Kopitar et les langues balkaniques, *Bulletin de liaison*. No 12. Centre d' Etudes Balkaniques. INALCO, Paris, 1994, 28.

240. Κ.Μ. Κούμας, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων.* ΙΒ΄, Βιέννη 1832, 531. Τὴ θέση αὐτὴ τοῦ Κούμα ὑποστηρίζει ὁ καθηγητὴς Ἀπόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ,* Ι, Θεσσαλονίκη 1974, 35 κ.ἑ., καὶ Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὸ 1912,* Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1983, 50, καὶ ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Μαρία Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, Συμβολὴ στὴν ἔρευνα γιὰ τὴν ἐθνολογικὴ κατάσταση τῆς Μακεδονίας πρὶν ἀπὸ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, *Δωδώνη,* τεῦχ. Α΄, τ. 20 (1991), σ. 351. Βλ. τὶς ἐπισημάνσεις τῆς καθηγήτριας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, *Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων καὶ στὰ Βλαχόφωνα χωριὰ τῆς Πίνδου.* τ. Α΄ (μέσα 19ου αἰ. - 1900) Ἰωάννινα 1995, 22 σημ. 1.

241. *Αὐτ.* Μὲ τὴ διευκρίνιση ἀναιρεῖ τὴν περὶ τοῦ ἀντιθέτου παραπληροφόρηση τοῦ Βενιαμὶν τοῦ ἐκ Τουδέλας. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλας καὶ ἡ Φθιωτικὴ Βλαχία, *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Φθιωτικῶν Ἐρευνῶν.* Λαμία 1993, 150-151.

242. K. Hitchins, *Orthodoxy and Nationality. Andreiu Saguna and the Rumanians of Transylvania,* 1846-1873. Cambridge, Harvard University Press, 1977. J. Campbell, *Frenc Influence and the Rise of Roumanian Nationalism.* New York 1971. A. Zub, *Mihail Kogalniceanu. Un fondateur de la Roumanie mode-rne.* Bucarest 1978. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀπαρχὲς ἐθνικῶν κρατῶν μὲ μειονοτικὲς ἀποφύσεις καὶ

Ἕλληνες». Σημειώνει δὲ ὅτι «οὔτε διακρίνονται οὔτε διακριθήσονται»[243] τῶν Ἑλλήνων.

Ἀντίθετα ταυτίζονται μὲ τοὺς Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς λαούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ζοῦν κατὰ τὴν ἀποδημία[244], καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν ρουμανικό, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ ὅρος Κουτσόβλαχοι, ὅπως προσονομάζονται οἱ Ἀρωμοῦνοι Μακεδόνες, σημαίνει Ἕλληνες, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Ρουμάνου ἀκαδημαϊκοῦ Giurescu[245] καὶ τοῦ βυζαντινολόγου Nasturel[246].

Τὰ πορίσματα ἄλλως τε τῆς ρουμανικῆς διεπιστημονικῆς ἔρευνας ἀπομακρύνουν τοὺς Ρουμάνους ἀπὸ τὰ Βαλκάνια. Κατὰ τὸν Haikin[247] ἡ Ρουμανία δὲν εἶναι χώρα βαλκανική, καθὼς καὶ ἡ ρουμανικὴ γλώσσα κατὰ τὸν Lozovan[248]. Πρὸ πάντων, κατὰ τὸν Ioan Mitrea, ἡ ἐθνογένεση τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ ἔλαβε χώραν

ἑλληνικὴ ἀφασία, *Ἱστορικὰ καὶ Λαογραφικὰ θέματα* (Γιαννιτσά), 15, 1997, 30-36.

243. Γ.Γ. Παπαδόπουλος, Περὶ τοῦ ἐν Βλάχοις Ἑλληνισμοῦ, *Πανδώρα*, 225, 1.8. 1859, 193 καὶ σημ. 2. Ἐν τούτοις ἡ ρουμανικὴ κυβέρνηση ὀνειρευόταν τὸν ἐκρουμανισμὸ τῆς Μακεδονίας στὸ ἀπώτερον μέλλον, ὅπως ἀποκαλύπτει ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἐ. Ι. Νικολαΐδου, *Ἡ Ρουμανικὴ Προπαγάνδα…* Α΄. Ἰωάννινα 1995, 268.

244. T. Stoianovich, The conquering Balkan Orthodox Merchant, *The Journal of Economic History*, 20, 1960, 234-313. Καὶ στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα: Ὁ κατακτητὴς Ὀρθόδοξος Βαλκάνιος ἔμπορος, in Σπ. Ἀσδραχᾶς, *Ἡ οἰκονομικὴ δομὴ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν στὰ χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας* ιε΄-ιθ΄ αἰ. «Μέλισσα», Ἀθήνα 1979, 328-329.

245. C.C. Giurescu, *Istoria Bucurestilor*. Bucuresti 1979, 220.

246. P. Nasturel, Koutsovalaque. Recherche étymologique, in *Etudes Roumaines et Aroumaines*. Paris 1990, 91 σημ. 16. Ἕλληνες παραμένουν καὶ οἱ ρουμανίσαντες Ἀρωμοῦνοι, ποὺ παρασύρονται μὲ δελεαστικὲς ὑποσχέσεις καὶ ἐγκαθίστανται στὴ Δοβρουτσά, γιὰ νὰ καλύψουν δημογραφικὰ κενὰ τῆς Ρουμανίας. Ἡ ἑλληνικότητά τους αἰφνιδιάζει τὸν Ρουμάνο Păunescu ἀκούοντας νὰ τραγουδοῦν ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἱστορία τοῦ Βλάχικου δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1988, 373. Id., La singularité des Aroumains dans leur poésie populaire, *Balkan Studies*, 28, 2, 1987, 373-389. Καὶ *Beiträge zur sprachlichen, literarischen und Kulturellen Vielfalt in den Philologien. Festschrift für Rupprecht Rohr zum 70.* Geburtstag. Franz Steiner Verlag Stuttgart 1992, 640-656. Id., *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι*. Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός. Ἀθῆναι 1993, 344. Πβ. καὶ M. Cazacu - N. Trifon, *Moldavie ex - soviétique: histoire et enjeux actuels suivi de Notes sur les Aroumains en Grèce Macédoine et Albanie*. Editions Acratie 1993, 208 σημ. 32: «Le destin quelque peu paradoxal des Aroumains favorables à la Roumanie qui ont fini par immigrer de leurs villages vers ce pays au début du siècle n' est pas particulièrement réjouissant. Perçus plutôt comme étrangers, comme grecs de surcroît…».

247. J. Haikin, România nu este o țară balkanică, *Buletinul Soc. Regale Române de Geografie,* 38, 1919, 232.

248. Lozovan, Onomastique roumaine et balkanique, 225 σημ. 1. Πβ. καὶ Jean - François Gossiaux, Un ethnicisme transnational: la résurence de l' identité valaque dans les Balkans, *L' Europe entre cultures et nations.* Éditions de la Maison des sciences de l' homme, Paris 1996, 197: «(Les Aroumains ne se veulent pas Roumains; certains expliquent même que leur a est un a privatif)». Πβ. καὶ Popovici, *ἔ.ἀ.*, 16: «…aromânii se deosebiau de greci numai prin limba. Ei sunt "Eleni Vlahofoni" (adica eleni cari vorbesc

στὴν καρπαθιο - δουναβικὴ περιοχή, ἡ ὁποία γενικὰ συμπίπτει μὲ τὸ ἔδαφος τῆς ἀρχαίας Δακίας[249]. Ἑπομένως ὁ Iorga δικαιολογημένα ἀρνεῖται πρόσκληση τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαναστασίου γιὰ συμμετοχὴ σὲ διαβαλκανικὸ συνέδριο γράφοντας: «Ὅσον ἀφορᾶ ἐμᾶς: ἢ εἴμαστε βαλκανικοὶ καὶ τότε πρέπει νὰ μετοικήσουμε ἀπὸ τὰ Καρπάθια, ἢ εἴμαστε καρπαθιακοὶ καὶ δὲν ἔχουμε τίποτε στὰ Βαλκάνια. Ἂν καὶ πολιτεύομαι, τοῦτο δὲ μὲ ὑποχρεώνει σὲ τόση ἄγνοια, ὅπως ἄλλους, ποὺ πήγανε στὸ Συνέδριο»[250]. Ἐν τέλει προκύπτει ἀβίαστα τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐσφαλμένα στὸ θεωρούμενο ὡς ἐπίσημο ὁδηγὸ γιὰ ἄμεση καὶ ταχεῖα γνώση τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης οἱ Ἀρωμοῦνοι Μακεδόνες χαρακτηρίζονται Μακεδο - Ρουμάνοι, νότιος κλάδος τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ[251], καὶ ὀρθότατα ὁ καθηγητὴς Heinz Richter ἀπορρίπτει χαρακτηρισμό τους ὡς μειονότητας[252]. Πρόσφατα δὲ μὲ ἄρθρο του, ἐπιγραφόμενο κατὰ τὸν πλέον πρωτότυπο τρόπο «Οἱ Βλάχοι, ραχοκοκαλιὰ τοῦ ἑλληνικοῦ Ἔθνους» (*Ἀπογευματινή,* 11.11.2007,17), προβαίνει στὴν ἀκριβῆ ἀξιολόγηση καὶ πιστὴ ἀπεικόνιση ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Drexel (Φιλαδέλφεια, Πενσυλβάνια ΗΠΑ) Χρ. Δ. Κατσέτος.

---

limba valaha) din Macedonia…».

249. I. Mitrea, Teritoriul de formare a poporului român, vatra luptei seculare pentru unitate si independenţa, *Carpica,* 9, 1977, 39.

250. N. Iorga, *Εἰκόνες ἀπὸ τὴν σημερινὴ Ἑλλάδα καὶ πέντε διαλέξεις γιὰ τὴν σύγχρονη ἑλληνικὴ ζωή.* Μετάφραση ἀπὸ τὸ ρουμανικὸ τῆς Κας Μαρίκας Μανέσκου. Ἐκδόσεις «ΦΛΑΜΜΑ». Ἀθήνα 1931, 125. Ἐν τούτοις στὴ ρουμανικὴ 15ήμερη ἐφημερίδα, ἡ ὁποία μάλιστα ἐπιγράφεται **Ἑλληνορουμανικὴ Φιλία** καὶ ἐκδίδεται δίγλωσση στὴν Ἀθήνα, φύλλο 14, Μαΐου 1977, 8, γίνεται λόγος γιὰ Ρουμάνους τῆς Ἑλλάδος. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἑλληνορουμανικὴ φιλία καὶ ἑλληνικὴ ἀφασία, *Ὀρεινὴ Καλαμπάκα*, 108, Μάιος - Ἰούνιος 1997, 1 καὶ 4.

251. Πρὸ πάντων, ἐξ αἰτίας τῆς ἑλληνικῆς κακομοιριᾶς. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Σύγχρονα μειονοτικὰ ζητήματα καὶ ἑλληνικὲς εὐθύνες, *Νέα Ἑλλοπία*, 3, 1996, 32-33.

252. Βλ. Athener Zeitung, 1.11.1994.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΛΕΙΣΟΥΡΑ

ΟΡΓΑΝΩΣΗ: ΣΥΛΛΟΓΟΣ "ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΝΟΜΟΥ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣ ΚΛΕΙΣΟΥΡΑΣ"

Μὲ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπιμέλεια τῆς Ὁμοσπονδίας Δυτικομακεδονικῶν Σωματείων Ἀθηνῶν.

ΚΑΣΤΟΡΙΑ ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2000, 25-56, καὶ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ ΣΑΜΑΡΙΝΑΣ. Σάββατο, 9 Αὐγούστου 1997, ΦΙΛΟΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΞΩΡΑΪΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΑΜΑΡΙΝΑΣ, ΣΑΜΑΡΙΝΑ 1998, 152-193, μὲ τίτλο *Βλαχολογικὴ προχειρότητα καὶ ἐπιστήμη.* Ἐπίσης σὲ ἀνάτυπα αὐτοτελῆ.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

᾿Αβέρωφ Γεώργιος 578
᾿Αβέρωφ - Τοσίτσας Εὐάγγελος 381[43], 529[87], 596[9]
᾿Αβέρωφ Γιάννης 573[101]
᾿Αβορίγινες 304
᾿Αγάθυλλος 305
᾿Αγγελῆς Κ. 547[63]
᾿Αγγελόπουλος ᾿Α. 596[9]
ἅγιος Ἱερώνυμος 324
᾿Αδάμ Κ. 547[64]
᾿Αδαμαντίου ᾿Αδ. 437[8], 455
᾿Αδάμου ᾿Ι. 399[66], 476, 574
᾿Αθανασίου Α.Ε. 551
᾿Αθήναιος 177[17]
Αἴθικος 26, 201[9]
Αἴλιος ᾿Αριστείδης 376, 396[53]
Αἰκατερίνη Β΄ Ρωσίας 179
Αἰνείας Σίλβιος 211
Αἰνείας 217[77]
Αἰνεῖδες 149
᾿Ακαδημία ᾿Αθηνῶν 46, 47, 89
᾿Ακογλάνης ᾿Αντ. 359
᾿Ακορνίων 25, 238, 322, 394
᾿Αλεξανδρῆς Κ.Α. 242[33]
᾿Αλεξανδρίδης Κάρολος 340[4]
᾿Αλεξιάδης Γ. Στ. 396[57]
᾿Αλεξοπούλου - Μπαγιᾶ 387[6]
Ἄμαντος Κ. 216[74], 220[91], 361, 627
᾿Αναγνωστόπουλος Γ. 266, 281[9]
᾿Αναγνωστόπουλος Κ. 484
᾿Αναξίμανδρος 234
᾿Αναστασίου Λίτσα 546
᾿Ανδρεάδης ᾿Α. Μ. 447[1]
᾿Ανδριώτης Ν. 28, 128[28], 202, 247[2], 266, 513, 522[65]
᾿Ανδρόνικος Μ. 116[36], 237[18]
᾿Ανέστης Δ.Π. 484
᾿Ανεστόπουλος ᾿Α. Κ. 496[46]
᾿Ανταῖος (= Χ. Κλάρας) 117 σημ.
᾿Αντωνέσκου 544[54]
᾿Αξενίδης Θ.Δ. 425[47], 513, 538
"ἀξίωμα" 615
᾿Απολλόδωρος 25
᾿Αποστολίδης Κ. Μυρτ. 437[8]
᾿Αππιανὸς 350
᾿Αραβαντινὸς Π. 465[66]
᾿Αρβανιτάκης Γ.Λ. 342
᾿Αρβανιτόπουλος Α.Σ. 123[5], 311[1]
᾿Αρβανιτόπουλος Ν. 506, 507
᾿Αργοναῦτες 25, 123, 148, 174, 250, 272, 295, 311
᾿Αργυρίου ᾿Αστέριος 110[17]
᾿Αργυρόπουλος ᾿Αλ. 596[9]
᾿Αργυρόπουλος Περ. ᾿Αλ. 64[55], 591[189]
᾿Αργὼ 187[1], 246, 311, 395
᾿Αρίαιθος 305
᾿Αρισταγόρας 25, 233
᾿Αριστείδης ὁ ᾿Αδριανουπολίτης 152
᾿Αριστόβουλος 295
᾿Αρκάδες 149
᾿Αρκούδας ἢ Λεπεντάτος Γ. 62
᾿Αρμανσπὲργ 166
᾿Αρσάκης 59
᾿Αρσενίου Λ. 424[36]
᾿Ασανίδες 212, 484[79], 622[199], 623
᾿Ασλανίδης Κ.Θ. 65[58]
Αὐδίκος ᾿Ι. 69[67], 547[64]
αὐτοχθονία Βλάχων 44, 598, 599
Ἄχλης Ν. 116

Βαβὲλ 143
Βαβοῦσκος Κ., 55, 82, 275, 565, 577, 628
Βαγιακάκος Δ. 45, 339, 448[3], 486
Βακαλόπουλος Ἀπ. Ε. 12, 14, 18, 31, 47, 75, 112[23], 161, 427, 473, 519, 565
Βακαλόπουλος Κ. Ἀ. 591[189]
Βαλασόπουλος Παντ. 586
Βαλέτας Γ. 138[5], 623[206]
Βαλλῶνοι 453
Βαλσαμάκη - Ράλλη Ἥρα 114[27]
Βάρζος Κ. 451[10]
Βαρκώσης Ν. 25
Βάρρων 146, 406, 411, 418[8]
Βάρτσος Ἰ. 124[12], 312[6]
Βάσης Σπ. 432[1]
Βασιλείου Π. 473, 517
Βασίλιεφ Ἀλ. 495
Βέης Ν. 61, 573[100]
Βενέζης Ἠλίας 184
Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης 72
Βενιζέλος Ἐλ. 64, 65, 192, 246, 588, 591
Βενιζέλος Θεοδόσιος 464[62], 599
Βενιζέλος Σοφ. Ἐλ. 64, 588, 596[9]
Βιανέλλης Ἰούλιος Ἰ. 478
Βιέρρου Βασιλικὴ 89
Βικέλας Δ. 35, 164, 166, 468[6]
Βλαχάβας 107
Βλάχος Ἰ. Ἀθ. 75
Βλάχος Ν. 596[9]
Βλάχος Π.Κ. 282[12]
Βλιώρας Ἰ. 457[30]
Βλυτσάκης Χρ. Κ. 455[25], 476
Βογιατζῆς Φ. 485[83], 564[35]
Βογιατζίδης Ἰ.Κ. 294[41]
Βογόμιλοι 211
Βοκοτόπουλος Π. 366
Βολταῖρος 169, 179
Βορτσέλας Ἰ. Γ. 449, 473
Βοσνία 469
Βούρη Σοφία 21
Βράκας Ζήσης 63
Βρανούσης Λέανδρος 46[9], 245[42]
Βρυώνης Σπύρος 39
Βυζάντιος Στέφ. 343, 506

Γάιος Ἰούλιος Σολῖνος 148
Γαλλῆς Κων. 347
Γαλλογραικία 206, 259
Γέρου Γ. 512[16], 513, 514
Γερουλάνος Μ. 596[9]
Γεωργακᾶς Δημ. 321, 506, 560
Γεωργακόπουλος Κων. 410[58]
Γεωργανᾶς Κ. 173[3]
Γεωργιάδης Ν. 27, 72, 455, 458[83], 465[66], 476
Γεωργιάδης Σωτ. 76, 154[76], 414[76]
Γεωργίου Ἠλίας 116
Γεωργοῦντζος Π.Κ. 173[2], 203[16]
Γιαννόπουλος Ν. Ἰ. 332[50], 458
Γιαννόπουλος Παν. 223[102]
Γιαννοῦχος Γ.Λ. 457[30]
Γιαραλῆ - Παπαδοπούλου Δ. 441[3]
Γιόργκα Ν. 200[6]
Γιοχάλας Τ.Π. 211[50], 514[24]
Γκαϊντατζῆ Ν.Γ. 57[39]
Γκατζόπουλος Στ. Μ. 51[26], 443[3]
Γκέτσεφ Στέφαν 516[31]
Γκίζας 63
Γκίκα Ἀσπασία 89
Γκιόλιας Μ. 464[62], 473, 474[40], 597[12], 599[20], 600
Γκότσης Χρ. 586[169]
Γλίγορα (Gligora) Φρ. 144[4]

"Γοτθική Γραφὴ" 26
Γούλφιλας ἢ Οὔλφιλας 26
Γουνεὺς 516
Γραμματόπουλος Δημοσθ. 583[158]
Γραφεῖο τῶν ὀλιγώτερο διαδεδομένων γλωσσῶν 585[166]
Γρηγορᾶς Νικηφόρος 44[3]
Γριτσόπουλος Τάσος Ἀθ. 117[38]
Γυιόκας Π. 208[38]

Δάκαρης Σ. 600
Δάντης 178
Δαρβάρεις 61
Δάρβαρις Δ.Ν. 61
Δαρδούμπας Ἀθ. 511
Δασκαλάκης Ἀπ. Β. 174[77], 420[20]
Δασκαλάκης Γ.Δ. 119[49]
Δέδε Μαρία 177
Δεληγιάννης Π. 48
Δελμοῦζος Ἀλ. 106
Δελόπουλος Γ. 465
Δευκαλίων 203, 516
Δημάκης Χρ. 478, 479
Δήμας Γιάννης 547[63]
Δημητράκος Δ. 505[1]
Δημητρίου Ἀνδρέας 90, 127[22]
Δημητρίου Ἄννα 203[16], 513[20]
Δήμιτσας Μ. 346[35], 418
Δημόπουλος Δ.Π. 486[85]
Δημόπουλος Μ. 259[85]
Δημόκριτος 155
Διαμαντίδης Δῆμος 138[7]
Διγλωσσία 561, 563, 565
Διεθνὲς Ἵδρυμα Σχολικοῦ Βιβλίου 110
Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ Ἱστορίας 43
Διόδωρος 150, 173, 538
Διομήδης 124, 125, 148
Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς 149, 151, 163, 203, 310[40], 418[8], 513[21]
Διονύσιος ὁ Φιλόσοφος 624
Διόσκουροι 175
Δίων Κάσσιος 207[34], 460[30], 568, 607
Δομοκὸς 44, 49, 81
Δοξιάδης Κ. 35
Δούκας 59
Δούκας Νεόφυτος 80, 166, 468
Δραγούμης Ἴων 53, 54[32]
Δραγώνας Λέανδρος 142[12]
Δυρράχιο 59
Δωρόθεος Σχολάριος 55

Ἑβραῖοι 447
ΕΕΕ 544[57]
Ἔϊχταλ Γουσταῦος 180, 181, 468
Ἑκαταῖος ὁ Μιλήσιος 234
Ἔκκληση Δελφῶν 43
ΕΛΙΑΜΕΠ 64, 77[78], 441, 544[57]
Ἑλλάνικος ὁ Λέσβιος 148, 296
Ἐλύτης Ὀδυσσέας 155[80]
Ἐμμανουὴλ Ἐμμ. Μ. 443[4]
Ἐνεπεκίδης Πολυχρ. 485[80], 519[56]
Ἐνισλείδης Χρ. Μ. 501[69]
Ἔννιος 176[12], 352
Ἐξαρχόπουλος Ν. 596[9]
Ἔξαρχος Γιώργης 268, 480-483, 503[75], 528[86], 529[87], 536, 553[71], 579[131]
ΕΟΚΑ 85, 88
Ἐπισημότητα Λατινικῆς 618[172]
Ἐπιστημονικὸ Ἵδρυμα Συμβουλίου Εὐρώπης 589[181]
Ἐρατοσθένης 295
Ἐρζεγοβίνη 469

Εὐαγγελίδης Δημ. 366[58], 490[10], 509[2]
Εὐαγγελίδης Δημ. Ε. 513[21]
Εὔανδρος 148, 217[77]
Εὐρωπαϊκὴ Ἕνωση 43
Εὐρώπη 519[55]
Εὐσέβιος 383[54]
Εὐστάθιος 506
Εὐτρόπιος 462

Ζαγόρι 464[61]
Ζάκος Ἀνδρέας 89
Ζακυθηνὸς Διον. 13, 22, 118, 129, 153, 162, 201[10], 210, 219, 220, 242[31], 254, 356[35], 515
Ζάννας 62, 577, 578, 591[189]
Ζάππας 59, 442
Ζαφείρης Χρ. 232
Ζαχαριάδης Π. 142[12]
Ζέπος Π. 570[80]
Ζητραῖοι 149
Ζῆτρος Κ. 71
Ζιάκας Γ. Ἠλ. 511
Ζὶντ Ἀ. 142
Ζολώτας Ξενοφῶν 155[81], 596[9]
Ζούκας Θεόδ. 588
Ζουμετίκος Ἀλεξ. 55
Ζωγράφος Χρ. 59, 443
Ζώρας Γ.Θ. 202[11]

Ἠλιόπουλος Κ.Ν. 417[3], 455[24]
Ἠλιοὺ Ἠλίας 85
Ἠλιούδης Ἰ. Ν. 28, 199
Ἡρακλῆς 123, 509
Ἡρόδοτος 21
Ἡσίοδος 266

Θαβώρης Ἀντ. Ἰ. 501[69]
Θέμελης Νικόλαος 20[46], 441[2], 491[18], 528[87, 94]
Θέμελης Νίκος 77[78]
Θεόπομπος 199, 432[4]
Θεοφάνης ὁ Μυτιληναῖος 295
Θεσπρωτὸς Κοσμᾶς 428[60]
Θουκυδίδης 22, 365
Θύρρειον 173[1], 256
Θωμᾶς Π. 453
Θωμόπουλος Ἰάκ. 513

Ἰορδάνογλου Ἀναστ. 214[65]
Ἰουλιανὸς 394[46], 437[3]
Ἰουστῖνος 350
Ἰσίδωρος Σεβίλλης 34, 71, 128[25], 335, 440
Ἰστρία 469
Ἴτσκος Πέτρος 107
Ἰωακεὶμ Γ΄ 55, 628[228]
Ἰωάννης Λυδὸς 22, 35, 128, 161, 200, 418[8], 519
Ἰωάννοβιτς Δ. 14
Ἰώσηπος Μοισιόδαξ 24, 25

Καβαλιώτης Θ. 626
Καζάζης Νεοκλῆς 481
Καϊμακάμης Β. 484
Καιροφύλλας Κ. 424[36]
Καίσαρης Ἄγγελος 141[12]
Κακάμπουρας Δ. 124[12]
Κακριδῆς Ἰ. Θ. 629[235]
Κὰλ Θεόδ., 34, Βλ. καὶ Kahl
Καλαμπάκα 44
Καλαρρύτες 525, 550[67]
Καληδονία (Σκωτία) 148, 298
Καλινδέρης Μ. 490[12]
Καλλέρης Ἰ. 255, 267, 270[48], 493, 501

Καλλιβωκᾶ Σταματούλα 89
Καλλιέρης Δημ. Κ. 544[55]
Κάλντερ 259
Καλογερᾶς Β.Α. 106[36]
Καλογερᾶς Κων. 340
Καλογιάννης Βάσος 50
Καλοκαιρινὸς Κ. 119[47]
Καλοκαιρινὸς Χρ. 485, 564
Καλούσιος Δ.Γ. 55[35]
Καμαράδος - Βυζάντιος Γ. 117[36]
Καμαριανὸς Ν. 245[42]
Κανατσούλης Δημ. 274[39], 293[39], 385[67]
Κανελλόπουλος Π. 510[7]
Καπέτσης Δημ. Ν. 76
Καποδίστριας Ἰ. 45, 629
Καραγεῶργος Βασ. Στυλ. 200[3]
Καραγιῶργος Π. 126[19]
Καραγιώργης Βάσος 127[22], 237[18]
Καραγκούνηδες 468
Καραθανάσης Ἀθ. Ε. 24, 57, 74, 138[5]
Καρα - Μιχάλης 193
Καραμίντζας Δ.Θ. 511
Καρανάσιος Ἀχ. Γρ. 573[99]
Καρανάτσιος Χαράλ. 457[30]
Καρανίκα Σούλα 575[109]
Καραολῆς Μιχαλάκης 89
Καραπιπέρης Δ.Π. 473
Καρατάσιος Στέργιος 63
Καρατάσος 107
Καρατζᾶς Σταμ. 155[71]
Καρατζένης Δ.Φ. 49[21]
Καράτζιος Β.Χ. 542
Καργάκος Σαρ. 45[3], 77[78], 468, 514[24], 562[27], 584[164]
Καρδαρᾶς Χρ. Δ. 628[228]
Καρζῆς Θόδωρος 30, 31, 32, 33, 34
Καρκαγιάννης Ἀντ. 68, 530[93], 541[44], 543[54], 544
Καρολίδης Παῦλος 64, 290[34], 560
Καρυπίδης 592
Κασομούλης Ν. 576
Καστόρχης Εὐθ. 124[12], 159, 356
Καστριώτης Γ. 211
Κατσανεβάκη Ἀθηνᾶ 441[1], 525, 526
Κατσάνης Ν. 381[44], 525[78], 570[79]
Κατσαρέας Γρ. Ἰ. 381[43]
Κατσαροπούλου Μ. 46[11]
Κατσέτος Χρ. 632
Κατσίλα Δροσιὰ 196[1]
Κατσιλέρος Ἀπόστ. 399[65]
Κατσουγιάννης Τηλ. Μ. 337[67], 424[36], 561[21]
Κατσουλέας Σταῦρος 346[37]
Κατωπόδης Γερ. Σ. 357
Καψωμένος Στυλ. Γ. 181[41]
Κεδρηνὸς Γ. 448, 469, 621[191]
Κέδρος Ἀντρέας 170[31]
Κεκαυμένος 246, 374, 467, 471, 607
Κελέσης Ἀλέκος 17, 476, 486, 574, 575[109]
Κέλτες 148, 175, 206
Κέλωνες 261
ΚΕΜΟ 64, 67, 68, 77[78], 530, 541, 542, 544, 547
Κέντρο γιὰ τὴ Δημοκρατία καὶ τὴ Συμφιλίωση 43
Κεραμόπουλλος Ἀντ. Δ. 17, 31, 34, 72, 124[11], 216[74], 265, 280, 368[72], 384[67], 428[60], 451, 476, 517, 518, 562[28], 574[105]
Κικέρων 145
Κιλιπίρης Φ. 530[93], 543[54], 545[18], 589[181]

Κινέας 312, 315
Κισκίνης Ζήσης 573[99]
Κιτσελόπουλος Ντούλας 63
Κιτσίκης Ν. 596[9]
Κίτσος Κων. Ἰ. 59[41]
Κλαύδιος 207[37], 381[47], 537[28], 570, 602[47]
Κόκκινος Γ. 16
Κόκκινος Δ. 573[99]
Κόκκινος Διον. 340[5]
Κοκκινοπλὸς 63
Κόλιας Γ. 31, 381[43]
Κολούσιος 63
Κομνηνὴ Ἄννα 22, 472
Κονεμένος Ν. Σπ. 403[3]
Κονιδάρης Γερ. Ἰ. 332[50], 335[62]
Κονόμος Ντῖνος 462[52]
Κοντονάτσιου Δέσποινα 203[16], 513
Κοντοσόπουλος Ν. 557[1]
Κοπατσαραῖοι 497, 502
Κορδάτος Γιάνης 22, 42, 381[47], 476
Κορέσης Διάκονος 26, 118
Κοτζιᾶ Ἐλισάβετ 78
Κότσεφ Μ. 205[26]
Κουγέας Σωκρ. 451, 538[32], 596[9]
Κούζας Ἀλέξ. 603[53]
Κουϊντιλιανὸς 151, 411, 418[8]
Κουκοτέγος Τάσος 63
Κουκούδης Ἀστ. 69, 70, 72[78]
Κούμας Κ. 12, 47, 77, 162, 291[35], 380[43], 423, 441[2], 467, 468, 485, 519, 520, 572
Κουνέλλης Ἰ. Ἰακ. 116
Κουρίλας Εὐλ. 153[73]
Κουρκουμπέτη Κατερίνα 575[109]
Κουρούσης Σταῦρος 137[3], 523[71], 623
Κουτσοῦκος Μεν. 573[99]
Κουτσόφτας Μιχαὴλ 89
Κρίτων 25, 323
Κροατία 469
Κρὸς Ρόναλντ 142
Κρούσοβο 55
Κρυστάλλης Κώστας 54, 524[76], 525
Κυλώνης Κων. 575[109]
Κυριακίδης Στίλπων 31, 270[52], 491[16]
Κυριακίδης Στρ. 356
Κυριακοῦ Κώστας 28
Κύρκος Χριστόφ. 575[109]
Κύρρης Κ.Π. 179[31], 214[62]
Κωλέττης Ἰ. 167, 525
Κωνσταντακοπούλου Α. 455[24]
Κωνσταντινίδης Α. 505[1]
Κωνσταντινίδης Ἀριστ. Ε. 144[6]
Κωνσταντινίδης Γρ. 626
Κωνσταντινίδης Μαργ. 290[34]
Κωνσταντινίδης Παλαιολόγος 49, 191, 622
Κωνσταντόπουλος Δ. 85
Κωστόπουλος Ἠ. Γ. 577[117]
Κωτσοκάλης Κ.Δ. 454
Κωττούνιος Ἰ. 220, 470, 627

Λαζαῖοι 49
Λαζάρου Ἀγόρω (Ρίτα) - Ἐλισ. 47[14], 152[70], 471[30], 580[132], 628[228]
Λαζάρου Ἀχ. Γ. 12, 14, 32, 44, 53[31], 63[53], 70[68], 73[77], 114[28], 263[2], 493[31], 514[22], 536[20], 541[44, 45, 48], 544[55], 546[60, 62], 565[45, 46], 567[60, 61, 62], 627[225, 226], 632[250, 251]
Λαζάρου Γ. Ἀχ. 201[9], 627[221]
Λάζος Χρ. Δ. 150[58]
Λάιος Γ.Σ. 442[2]
Λαμπαδιάρης Μπ. 574[106]

Λαμπουσιάδης Γ. 341[11]
Λαμπρίδης Ἰ. 448[5]
Λαμπρινὸς Χ. 573[99]
Λάμπρος Σπ. 290[34], 376[30], 444[1], 451, 475, 576[117], 607[77]
Λαούρδας Β. 223[102]
Λάσκαρις Μιχαὴλ 106, 107, 108, 116
Λάσκαρις Σ.Θ. 424[36]
Λαχτάρας 63
Λεκάκης Γ. 593[198]
Λενορμὰν Φρ. 376[30]
Λεπενιώτης Χρ. 63
Λιάκος Σ. 33, 257, 258, 259, 281, 293[39], 374[17], 502[74], 511, 605[65]
Λιαπῆς Ν.Λ. 202[13]
Λιάτσου Ὀλυμπία 144[6]
Λιβαδᾶς Ν. 177[19]
Λιγνάδης Τάσος 171[31]
Λιόλιος Χρ. 501[69]
Λούβαρις Ν. 596[9]
Λουγγῆς Τηλ. Κ. 35
Λοῦπος Βασίλειος 26, 61, 108, 470, 624
Λυκούρη - Λαζάρου Ἑ. 149[35], 410[48]
Λυριτζῆς Γ.Θ. 470[23], 474[43]

Μαζαράκης - Αἰνιὰν Κ.Ι. 591[189]
Μακεδο-Ρουμάνοι 221[93]
Μακρῆς Γ. 589
Μακρῆς Ἰ.Δ. 340
Μάλαμας Κ. 51
Μάλαμας Λ. 573[99]
Μαλιγκούδης Φ. 210[49]
Μάλτος Ἰ. 63
Μανάκειος Σχολὴ 58
Μανάκης Ἀναστ. 57, 58, 59
Μάνεσης Σταῦρος 74
Μανέσκου Μαρίκα 206[6]
Μάνλιος Λεύκιος 264
Μαντικοῦ Μαρία 484[79]
Μαντινάος Κ. Φρ. 203[16]
Μάργαρης Ἰ. Ν. 542
Μαργαρίτης Γ. 270[48]
Μαρινᾶτος Σπ. 151
Μαρκοπούλου Μαρία 246
Μάρτης Ν.Κ. 119[49]
Μαρωνίτης Δ.Ν. 39
Μασσαλία 358[40]
Ματθαῖος Μυρέων 623
Ματθαῖος ὁ Β΄ 624
Μαυροκορδᾶτος Ἀλ. 45
Μαυροκορδᾶτος Ν. 25
Μαυρόμματος Στέλιος 89
Μαυρονάσιου Μαρία 89
Μεγαλοβλαχία 451, 472
Μεγαλοβλαχίται 448
Μεγαλομμάτης Κοσμᾶς 72
Μέκρας Στέλιος 546
Μελᾶς Παῦλος 51, 62
Μελέτιος Πηγᾶς Α΄ 137
Μελούνα 44
Μέρτζος Ν. 578[124]
Μεταλληνὸς Γ.Δ. 290[34]
Μήσιος Μ. 51[30]
Μητσάκης Κάρ. 14, 573[99]
Μιλλεούνης Ε. 119[47]
Μίσσιος Ν. 64, 591
Μιχαήλ - Δέδε Μαρία 282[13]
Μιχαὴλ ὁ Γενναῖος 26, 108, 220[91], 470, 624[210]
Μιχαὴλ ὁ Σύρος 238
Μιχαὴλ Χαρίλαος 89
Μιχαλόπουλος Δ. 212[51]
Μιχαλόπουλος Φ. 471[29]
Μόδης Γ.Χ. 65[59], 583[158]

Μοισιόδας Ἰώσηπος 25
Μοναστηριώτης Π. 37
Μοσχόπολη 30
Μοσχόπουλος Γ.Ν. 290[34]
Μοσχόπουλος Ν. 341
Μοσχοπολίτης Δανιὴλ 626
Μόσχος Ἀθ. Γ. 474
Μουδόπουλος Ἑ. Θ. 383[52], 424[36]
Μπαζιάνας Ν. 346[38]
Μπάγκας 59
Μπακόλας Β.Ν. 68[64], 541[46]
Μπαλατσὸς Στέργιος 63
Μπαμπινιώτης Γ. 73, 202[12], 419[15]
Μπαντουβᾶς Μαν. 140
Μπάρμπας Β. 276
Μπάρτας Τ. 380[43], 562
Μπαλτσιώτης Λ. 542, 547
Μπέττης Στέφ. 11
Μπερίσσα Σ. 28
Μπινιχάκης Θ. 443[1]
Μπλέτσας Σωτ. 546[61], 547
Μπούρας Χ. 423[32]
Μπουριλεάνου Κ.Ν. 444[1], 527[83]
Μπουροζίκας Γιάννης 63[54], 583[160]
Μπουσμπούκης Ἀντ. 74, 199[1], 381[44], 573[99]
Μπράτσου Βιολέττα 98
Μυριβήλης Στρατῆς 36
Μυρσίνης - Μάνθος Ἄλκης 220[91], 624[210]
Μωραλίδης Ἰ. Γ. 393[43], 467[1], 494[36]
Μωρίκης Ἀν. Χ. 116[36]

Νακρατζᾶς Γ. 456[25], 502[75]
Νάτσινας Θ.Μ. 470[23]
"Νέα Φιλικὴ Ἑταιρεία" 55
Νεοοθωμανισμὸς 24
Νέπος Κορνήλιος 509
Νεραντζῆς Ἰ. 614[144]
Νημᾶς Θ.Α. 51, 205[26], 277, 527[83, 95]
Νικολαΐδης Ἰ. Α. 20, 44
Νικολαΐδης Κ. 329[22]
Νικολαΐδου Ἐλ. Ἰ. 12, 14, 60[44], 179[31], 435[3], 445, 564, 631[243]
Νικόπουλος Ἠλίας 184
Νικοτσάρας 107
Νίλσον Μάρτιν 184
Νιτσιώτας Γ. 55
Νοτάρης Ἰ. Σωτ. 51[27], 443[5]
Νταούτης ἢ Περήφανος Στ. 63
Ντεσὰρμ Πὼλ 184, 511
Ντέρης Κ. Ἰ. 457[30]
Ντίνας Κ. 381[44]
Ντόντος Γιαννάκης 483, 498[50]
Ντούμας Κ. 126
Ντουσὰν Στέφ. 46, 213
Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου Μ. 12, 47, 107[6], 208[41], 529[91], 533[1]

Ξανθόπουλος Ρίζος 63
Ξηροτύρης Ἰ. 120[50]
Ξόδιλος Ἀθ. 244, 245

Ο.Α.Σ.Π.Ε. 547[63]
Ὀβίδιος 25
Ὀδυσσεὺς 148
Ο.Η.Ε. 43
Οἰκονομίδης Δημ. Β. 368[72], 606[65]
Οἰκονόμος Σοφοκλῆς 195
Οἰκονόμου Ἀριστείδης 89
Ὀλάγια Πέδρο 123
Ὁλοκαύτωμα Κουτσούφλιανης 51, 69
Ὁλοκαύτωμα Ὀλβίας 237
Ὁλοκαύτωμα Σέκου 50
Ὁλοκαυτώματα Κρήτης 138

Ὀλύμπιος Γεωργάκης 17, 18, 57, 107
Ὅμηρος 266
Ὁράτιος 353
Ὀρλάνδος Ἀναστ. 327[12]
Ὀρφεὺς 235
Οὐαλλοὶ 453
Οὐσπένσκυ Θεόδ. 184

Παγουλᾶτος Μεν. 135[43]
Παδιώτης Γ. 80, 457[28], 482[71], 547, 585[165]
"Παιδιὰ τῆς Σαμαρίνας", 50, 77[78]
Παιδομάζωμα 21, 562
Παιδομάζωμα ρουμανικὸ 48
Παλαιολόγος Παῦλος 106[4], 117
Παλιούρας Ἀθ. 534[9]
Παλλάντιον 149
Παλληκαρίδης Εὐαγόρας 88, 89, 90
Πάλλης Ἀλεξ. 509
Παναγίδης Ἀνδρέας 89
Παναγιώτου Ἄννα 293[39]
Παναγιώτου Π.Π. 439
Πανοπούλου Καλλιόπη 444[1], 526
Πανταζίδης Ἰ. 55
Παπαγεωργίου Δ.Γ. 588[174]
Παπαγεωργίου Μαρία 362[49], 598, 618
Παπαγεωργίου Πέτρος 55, 339[1]
Παπαγεωργίου Ἐράλδυς Γ. 263, 476
Παπαγιάννης Στ. Ἀστ. 68, 528[86]
Παπαγρηγοράκης Ἰδομ. 341
Παπαδημητρίου Δ.Ν. 115[32], 573
Παπαδόπουλος Γ.Γ. 630, 631[243]
Παπαδόπουλος Γ. Χαρ. 119[49]
Παπαδόπουλος Θανάσης 464[61], 517
Παπαδόπουλος Στ. Ἰ. 116
Παπαζήση - Παπαθεοδώρου Ζ. 80, 205[26], 276[83], 458[30]
Παπαθανάση - Μουσιοπούλου Κ. 393[43]
Παπαθανασίου Ἰ. 483[73], 588, 604[57]
Παπαθεμελῆς Στ. 573[101]
Παπαϊωάννου Ἰ. Ν. 116[36]
Παπακωνσταντίνου Θ.Β. 32
Παπαναστασίου Ἀλ. 200, 435[2]
Παπανδρέου Γ. 86
Παπανικολάου Ἀθ. Ἀστ. 511
Παπανικολάου Δ.Ε. 457[30]
Παπανικολάου Μιχ. 458[30]
Παπανοῦτσος Ε.Π. 116[36]
Παπαπολυβίου Π. 443[5]
Παπαρρηγόπουλος Κ. 375, 384
Παπᾶς Ἀριστ. 57
Παπασπηλιόπουλος Πολύκαρπος 67[61]
Παπαστάθης Χαράλ. Κ. 14, 573[99], 591[187]
Παπασταύρου Ἰ. Σ. 420[18]
Παπούλια Βασιλικὴ 393[43]
Παπούλιας Κάρολος 34, 69
Παρζάλης Στ. 477
Παρθένιος Νικαίας 297
Πασχίδης Θωμᾶς 563
Πατάτσος Ἰάκωβος 89
Πατσέλης Ν.Β. 381, 442
Παῦλος Λ. Αἰμίλιος 208[38], 579
Παῦλος Ἀπόστολος 206, 469
Παυσανίας 376
Παχυμέρης Γ. 22, 79, 448, 472, 622
Πεζόπουλος Ε. 507[12]
Πελασγοὶ Θεσσαλοὶ 148, 393[39], 408
Πέλοψ 235
Πέππας Γιάννης Β. 515[27]

Περάνθης Μ. 525[76]
Περραιβὸς Χριστοφ. 22, 41
Περσεὺς 174
Πετρίδης Π.Β. 86
Πέτροβιτς Ν. 340[5]
Πέτρου Ἰ. 580, 605
Πετρόχειλος Ν. 353[18]
Πετρώνιος 266, 354
Πέτσας Φ. 34, 205[26], 248[12], 271, 282[12], 436[7]
Πηχεὼν Ἀναστ. 591[189]
Πίτσιος Θ.Κ. 31, 439[2], 518, 550[67]
Πιτυκάκης Γ. 515[27]
Πλατάρης - Τζίμας Γ. 56[36], 65, 592[192]
Πλατῆς Ἐλευθ. 76, 573[99], 588
Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος 145
Πλουμίδης Γ. Σ. 59, 62, 588[175]
Πλούταρχος 152
Πλωρίτης Μ. 51[28]
Πολέμης Μιχ. 14
Πολίτης Ν. 184, 191
Πολύβιος 22, 199[1], 432[4]
Πολύζος Δημ. Δ. 491[17]
Πολυκανδριώτης Γιάννης 142
Πολυμέρου - Καμηλάκη Αἰκ. 482
Πολυχρονόπουλος Π. 117[36]
Πομπήιος Τρόγος 406[17]
ΠΟΠΣΒ 547, 548
Πόποβιτς Εὐγένιος 290[34]
Ποταμιάνος Χ. 577[122]
Πουκεβὶλ 453
Πουλιανὸς Ἄ. Ν. 31, 336[65], 381[43], 566
Πουλιόπουλος 42
Ποσειδωνία 151
Πουλίτσας Π. 366
Προκόβας Δημ. 575[108]
Προκόπιος 22, 239
Προκοπίου Δ. 626
Προμπονᾶς Ἰ. Κ. 235[10], 293[39], 330[28]
Πτολεμαῖος 387
Πυθέας 126[19]

Ράλλης - Παλαιολόγος Διονύσιος 624
Ράμφος Στ. 117[86]
Ράνοβιτς Α. Μπ. 153[74]
Ράπτης Δημ. 481[69]
Ράφτης Ἄλκης 550[67]
Ρενιέρης Μάρκος 164, 168, 179
Ρέντης Κ. 296[9]
Ρήγας Βελεστινλῆς 49, 483, 578[124]
Ρίζος Ἀντ. 477
Ριπὲρ Ζαν - Μορὶς 403[3]
Ρισπὲν Ζὰν 184, 187
Ρόκου Β. 455[24]
Ροῦσσος Γ. 65, 591[191]
Ρωμαιοκρατία 118
Ρωμαῖος Κ.Α. 280, 528[86]
Ρωμανίδης Ἰ. Σ. 430[69]
Ρωμανὸς Μ.Ν. 424[37], 463[57], 497[49]
Ρώμη "Ἕλληνὶς" 265

Σάθας Κ. 458[31]
Σαϊακτσῆς Γ. 54
Σαλβιηνὸς 238
Σακελλαρίου Μιχαὴλ 127[22], 293[39], 513, 517
Σαμάρας Π.Μ. 179[31]
Σαμοθράκης Ἀχ. Γ. 259[83], 284[16], 392[38]
Σαμουὴλ Βουλγάρων 44
Σαμσάρης Δ.Κ. 283[15], 394[46]
Σανζνγόρζ Μ. 114[27]

Σανουδάκης Ἀντ. Κ. 140[10]
Σαράντη Ἑλένη 622[200]
Σαράντης Θεόδ. 66
Σαράντης Ντίνας 63
Σαρηγιάννης Γ.Π. 455[24]
Σαρικάκης Θεόδ. 258[80], 382[50], 397[62], 413[74], 538
Σαρίπολος Ν. 64
Σάρρος Γ.Ν. 53[31]
Σβέρκος Ἠλ. 273[66]
Σβῶλος Ἀλ. 55, 596[9], 628[228]
Σεϊτανίδης Διαμ. 543[54]
Σεκοῦνδος Θεσσαλονικεὺς 427[56]
Σεύθης 393[43]
Σημίτης Κ. 586
Σιδέρης Δ. Ἀθ. 515[27]
Σικελιανὸς Ἄγγελος 170
Σίκος Δ.Μ. 482[71]
Σιμόπουλος Κυρ. 452, 454
Σίνας 59, 62, 245, 442, 629
Σίνος Ἀλ. Γ. 599[21]
Σιώκης Ν.Δ. 546[59]
Σιώτης Μ.Α. 598[9]
Σκιπίων Πόπλιος Κορνήλιος 264
Σκόδρα 34
Σκόπια 46
Σκοπιανοὶ 46
Σκουβαρᾶς Εὐάγγ. Ἀ. 339[1]
Σκυλίτζης Ἰ. 469
Σκυλλάκος Ἀντ. 210[48]
Σκύμνος ὁ Χῖος 148, 298
Σλαβωνία 469[16]
Σμολένσκης Κ. 50
Σολίνος 298
Σολωμὸς Διονύσιος 58
Σόποβα - Ἀλιμαντήρη Ἰρένα 516[31]
Σούδης Δημ. 89
Σουητώνιος 381[47]
Σουκάκος Π. 155[81]
Σούλης Γ. 229, 251, 273
Σούλης Χρ. 592[194]
Σουλιῶτες 32
Σουλιώτης Μίμης 583[159]
Σουλιώτης - Νικολαΐδης Α. 591[189]
Σοφιανὸς Δ.Ζ. 50[22]
Σπαθάρης Ν. 27, 61, 118, 470, 584, 625
Σπανδάγος Βαγγέλης 150[58]
Σπανδάγου Ρούλα 150[58]
Σπανδωνίδης Π.Σ. 456[25]
Σπανὸς Κ. 501[69]
Σπανὸς Ναοὺμ 591[189]
Σπεράντζας Θεοδόσης 201[9], 585[165], 604[55]
Σπηλιωτόπουλος Ἀντ. Θ. 28, 64
Σπυρόπουλος Ἰ. 596[9]
Σπυρόπουλος Ν.Κ. 476
Σταματάκος Ἰ. 330[28], 345[33], 505[4]
Στάμου Ἀ.Δ. 38
Στασινόπουλος Μιχ. 66
Σταυρόπουλος Β. 591[189]
Σταυρόπουλος Κ.Γ. 529[87], 573[99]
Στεργιόπουλος Κ. 509
Στεργίου Δημ. 578[124]
Στεργιούλης Δ. 89
Στεφανόπουλος Κ. 11, 73[73], 209[44]
Στράβων 149, 199, 492[24]
Στράτης Ἀ. Δ. 53[31]
Στύλος Ν. 203[16], 512, 513, 514
Συμβούλιο Εὐρώπης 43, 67, 109, 110, 584
Συμβούλιο Μορφωτικῆς Συνεργασίας 110
Συμεὼν 211, 241, 448
Συνέδριο Ἀμφιπόλεως 579
Συνέδριο Βερολίνου 48

Συντήλας Ἰ. Δ. 469[19]
Σύρμας Ἀλέξ. 398[64], 514[22]
Συρράκο 525
Σφέτας Σπ. 23, 24
Σωνίδου Μαρία 209[94]
Σωτηρίου Γ. 327[10]

Τάγαρης Ἀχ. 35
Τάγκας Δημ. Λ. 503[75], 553[71]
Τάκιτος 148, 149, 298, 301
Ταρνανίδης Ἰ. 213[59]
Τατάκης Β. 240[28], 332[41]
Τάχος Ἀναστ. 55
Ταχιάος Ἀντ. 55
Τέρπος Νεκτάριος 626
Τζανίμης Ἀναστ. Ἀλ. 514[22]
Τζάρτζανος Ἀχ. 259, 575
Τζαρτζούλης Ν. 25, 57, 563[30], 629
Τζημοζιώγας Λ. 184[1], 580[132]
Τζιόβας Π.Δ. 441[3], 577[117]
Τζοάννος Ἀχ. 200[4]
Τιμαγένης ὁ Ἀλεξανδρεὺς 297
Τίμαιος 174
Τόζης Γιάννης Ἀργ. 440, 515
Τόλης Γ. 545
Τόμπρος Μιχ. 62
Τουλουμάκος Ἰ. 423[31], 567[62]
Τουσίμης Γ. 575[107]
Τραϊανὸς 205[26], 321, 323, 383, 384[67]
Τραυλοῦ Δέσποινα 150[58]
Τριανταφυλλίδης Μ. 280
Τριανταφύλλου Κ.Ν. 342
Τρινιεγκόρσκυ Λ. 491
Τριπτόλεμος 174
Τρίτος Μιχ. Γ. 29, 256[66], 457[30], 471[32], 563[30], 573[103]
Τσακτάνης Δ. 184[1], 580[132]
Τσαλίκογλου Ἐμμ. Ἰ. 336[65]
Τσάμης Ἰ. 63
Τσάπανος Γ. 55[34], 71
Τσάρας Γιάννης 75, 455[24]
Τσεκούρας ἢ Ρίζας Κ. 63
Τσελεμπῆ Ἐβλιᾶ 340
Τσεπέλη Χρυσῆ 89
Τσατσώνη Ἀνδριανὴ 89
Τσιάπανος Δημ. 55
Τσίλης Γ. Εὐ. 50[21]
Τσιμισκῆς Ἰωάννης 199
Τσιντσάροι 595
Τσιουκαντάνας 63
Τσιρογιάννης Π. Χρ. 216[76]
Τσιτσᾶς Σ.Κ. 456[25], 473
Τσολάκη - Καρανάτσιου Χρυσούλα 457[30]
Τσολάκογλου Γ. 596[9]
Τσοπανάκης Ἀγ. 31, 183[1], 356[35], 427, 499[56], 522
Τσότσος Γ. 60, 273[66]
Τσουδεροῦ Βιργινία 36
Τσουκνίδας Γ. 74
Τσουλουχᾶς Σωτ. 89
Τσοὺλχ Τίλμαν 586[171]
Τσούρκας Κλεόβ. Δ. 223[102], 525[76]
Τυραννίων 411
Τωμαδάκης Ν. 117, 138[6], 158[3], 368[72], 429[65]

Ὑψηλάντης Κ. 107

Φαναριῶτες 27
Φαρμακίδης Ἐπ. Γ. 455[25], 476
Φαρμακίδης Θεόκλ. 290[34]
Φιλαλήθης Ἰ. 361
Φιλικὴ Ἑταιρεία 49
Φιλιππίδης Ἀλέξ. 27

Φιλιππίδης Ἀργύρης 604[55]
Φιλιππίδης Δανιὴλ 26, 201, 603
Φιλιππίδης Ν. 55
Φιλοκτήτης 125
Φράγκος Θεόδ. 575[109]
Φραγκούδης Χρ. 48
Φτέρης Γ. 109[11]

Χαβέλλας Δ. 350
Χαλκοκονδύλης Λαόνικος 22, 472, 473, 606
Χαραλαμπίδης Ἀλκ. 462[52]
Χαραλαμπόπουλος Β.Χ. 577[117]
Χαρανῆς Π.Π. 28, 218[83]
Χαρτοματσίδης Π.Χ. 231[11]
Χασιῶτες 497, 502
Χασιώτης Ἰ. 39, 221[94]
Χασιώτης Ἰ. 63, 624[209]
Χατζηαναστασίου Τάσος 437[3]
Χατζηγώγας Ν. 575[109]
Χατζηδάκης Μ. 237[18]
Χατζηευθυμίου Δ. 575[107]
Χατζηκακίδης Ἀθ. Δ. 150[58]
Χατζηπέτρος Χριστόδουλος 50, 165, 166, 468
Χατζῆς Ἀντ. 31, 124[11], 505[5], 506, 507[13, 14], 514[26]
Χατζῆς Δημ. Κ. 574[105]
Χατζηφώτης Ἰ. Μ. 117[41]
Χατζιδάκις Γ.Ν. 144[7], 293[39], 330[28], 404[7]
Χατζόπουλος Μιλτ. Β. 206[32], 353[17], 385[67], 427, 464[61]
Χέρτσβεργ Γ. Φρειδ. 146, 207[34], 406
Χιδίρογλου Π. 214[63]
Χιονίδης Γ.Χ. 50[24], 573[101]
Χολέβας Ἰ. 213[59]
Χόμπσμπωμ Ἔρικ 142
Χουρμουζιάδης Γ.Χ. 517[45], 599
Χρηστοβασίλης Χρ. 184, 196, 423, 481[68], 527[83], 563
Χρήστου Π.Κ. 430[69]
Χριστόπουλος Π.Φ. 447[1]
Χριστοφιλοπούλου Αἰκ. 12, 34, 209, 290[32], 421, 431[1], 440[1, 4]
Χρονικὰ 459[36], 608
Χρυσανθόπουλος Μιχ. Σ. 213[59]
Χρυσὸς Εὐάγγελος 119[49]
Χρυσοχόος Μιχ. 473[39]
Χρυσοχόου Ἀθ. Ἰ. 424[36], 481[69], 592[195]
Χωνιάτης Νικήτας 448, 451, 472

Ψαλίδας Ἀθ. 45, 80, 428[60], 468
Ψυχάρης Ἰ. 406

Adontz N. 44[2], 212[54]
Aebischer P. 330[27]
Agoura D. 290[34]
Ahrweiler H. 246[48], 455[24]
Ajzenberg - Karmy Minna 114[30]
Alba Graeca 440
Aldebert J. 115[33]
Alföldy E. 206[29]
Alganza Roldán M. 437[8]
Almagro M. 160[9]
Altamira y Crevea R. 106
Altheim Fr. 238[20]
Amadori - Virgili G. 597[11]
Ampolo C. 308[36]
Anamali Skënder 33, 252[40], 256, 287[27]
Andréadès A. 164[23]
Andriesescu I. 397[59]
Angelov D. 211[51]
Antinorio A. 173, 248, 273[64]

Arangio - Ruiz V. 351
Arias P.E. 237[17]
Armbruster A. 560
Arvanitakis G. 236[10]
auxilia 31, 207[34]
Aydinli Ahmet 398[64]
Azema Jean - Pierre 96

Babinger F. 625[211]
Balabanoff Al. 28, 129[30], 232
Balota A. 211[51]
Banescu N. 130, 147, 242, 451
Barba V. 80, 205[26], 276
Barbulescu C. 462[51], 625[211, 214]
Bărbulescu Rea Silvia 93
Bardy G. 421[24]
Barić H. 210, 428[61]
Barlea Oct. 396[56]
Bartoli M. 330[25], 332[42]
Baruh Kalmi 447[2]
Basri - bey 29, 60, 222
Basto de al Meida Maria Leonor 92, 110
Baudry F. 181[39]
Baur Dom Chr. 178[25]
Bayet J. 149, 265, 303, 306, 354
Beaumont B.L. 250, 611[133]
Bec P. 330[26]
Belbenoit G. 120[51]
Beldiceanu N. 33, 214[64], 221[93], 469[17], 490, 559[11]
Belin de Ballu E. 130[36]
Belitch Al. 623[202]
Bellessort A. 305
Beloch K.J. 512[13], 536
Bénabou M. 419[14]
Benakis Linos 471[32]
Bendiscioli M. 105[1]
Benoit F. 509[1]
Benos Johann 434[3]
Benveniste E. 457[28]
Béquignon Y. 600
Bérard Jean 30, 49, 59, 448, 497, 577[123]
Bérard V. 30, 49, 59, 81
Berardi R. 105[1]
Berciu D. 461[43]
Bernabo Brea L. 150
Bernard Antonia 630[239]
Besanson A. 417[3]
Biacardi M. 203[16], 513[21]
Biard P. 96
Bibicou H. 242[33]
Biehman E. 92
Biezunska - Malowist Iza 207, 383, 538[30]
Bingen J. 158[3]
Biscottini M.V. 358[40]
Bitoski Krste 628[231]
Blanc A. 68, 489, 541[43]
Blazquez Martinez J.M. 123[2]
Blawatskaya T. 126
Bloch M. 105[1]
Bodor A. 204[80], 324
Boev Peter 31
Bogdanovitch 106
Boia L. 463[56]
Bolintineanu D. 250[22], 273[63]
Bonfante G. 178
Bonney Rust W. 92
Bordenache G. 237[16]
Bosch - Gimpera P. 147, 160[9], 298[6]
Bossy Raoul V. 201[10], 603[53], 604[57]
Bota Valeria 93
Bouchié de Belle E. 337[67], 577[118]
Boulard Michel 116[33]

Bourciez E. 27, 209[44], 440[6]
Bowersock G.W. 411[68]
Boyancé P. 176[13], 306, 601[38]
Braccesi L. 610[113], 612[135]
Bratianu G. 597[11], 602[44], 618
Braudel F. 212[53]
Brenous J. 150, 159, 177[15], 301[14], 353
Brezeanu Stelian 212[55], 561[21]
Briquel D. 513[21]
Bruley E. 109
Bruneau M. 221[94], 624[209]
Brunialti A. 250, 289[31]
Brunsmid J. 334[58]
Budimir M. 559[11]
Bugier Jacques 577[123]
Burileanu N. 60, 444
Busguet R. 160[9]
Bush G. 546[61]
Butina Demost. 366[10]

Cabanes P. 31, 207[34], 516
Calabi Ida 360[45]
Calderone S. 124[12], 524[74]
Camariano - Cioran A. 220[92]
Campeaux A. 181[39]
Campbell J. 630[242]
Canarache V. 234[7], 236[15]
Cândea V. 178[29], 222[99], 626[219]
Cândroveanu Hr. 574[106]
Canini A. 29, 439[2]
Cankova - Petkova G. 607
Cantarella R. 124[12]
Capidan Th. 211, 596[8], 601, 605, 609
Capovilla G. 149
Caragiu - Marioteanu M. 596[8]
Caragiani Ioan 480, 498
Caranica N. 203[16], 205[26], 464[61], 477, 586
Carcopino J. 308[35]
Cardula Ioan M. 203[16]
Carney T. Fr. 219[86]
Carpantier Jean 96, 101, 115[31]
Cassen Bernard 143[3]
Castellan G. 45
Cavenaille R. 354
Cavill W.H. 92, 110
Cazacu B. 329[24]
Cazacu M. 214[65], 221[93]
Cazzanica I. 124[12]
Ceka N. 534[8]
Chadwick John 149[47]
Chantraine P. 162[18], 506[9], 507[15]
Chapot V. 160[9], 383
Charanis P. 128[25], 208[42], 218[83]
Charmasson J. 123[4]
Chatzis A. 514[26]
Cheesman G. 31, 384
Chiti - Batelli Andrea 144[5]
Ciaceri A. 124[12]
Cicanci Olga 626[217]
Cioranescu Al. 220[91], 624[210]
Citterio Lucienne 96
Clogg R. 552
Cohen M. 157[1]
Coja M. 236[15]
Colin G. 160[9]
Collart P. 124
Colle - Michel Marcella 114[30]
Colokotronis V. 329[24]
Coman J. 236[11], 427[57]
Condurache E.204[18], 234[4,6], 395[51], 516
Constantinescu M. 108, 246[44]
Cornicescu Nestor 201[9]

Coteanu I. 329[24], 463, 495, 531, 601
Cotosman Ch. 27, 608
Courcelle P. 421[24]
Cousinéry E.M. 340, 345, 346
Crisan Ion Hor. 372[8]
Croiset Alfred 160[9]
Crubellier M. 105[1]
Cumont Fr. 420
Cvijić J. 622[196]

Dagron G. 216[74], 420[19], 433[2]
Daicoviciu C. 27, 246[44], 324
Daicoviciu H. 27, 394
Dain A. 162[18], 354
Dan Ilie 601
Dance E.H. 43, 109, 120[52]
D' Anna Giovanni 217[77]
Danov Chr. 129, 438
Danov Nadja 231[41]
Daris S. 162[17]
Daux G. 393[43], 570[79]
D' Avezac G. 201[9]
Decei Aurel 561[21]
Dečev D. 388[11]
De Coster S. 91
De Coster W. 91-92
Dediu Mircea 551, 552, 553, 554, 555
D' Eichthal G. 164
De Gobineau J.A. 586[171]
De Keyser R. 181[40]
De Laet S.J. 208[38]
Delage E. 123[9]
De Landsheere Gilbert 91, 120[51]
Delaruelle E. 421[24]
Delle H.J. 286[25]
Delleuse Guy 98, 103
De Luca B. 395[56], 588[175]
Demargne P. 150, 234[4], 299
Densusianu N. 221[93]
Densusianu O. 321, 461[41], 498
Deroy L. 126
Dessau H. 384, 617
Devéze M. 35, 436[1]
Devisse Jean 96
Delveeshouwer R. 113[26]
Devoto G. 162[18], 354
Diaconu P. 212[52], 237[16]
Dianandi St. 471[30]
Digović P. 128[26], 215, 335[59]
Dinu C. 93, 120[52]
Dion R. 123[3], 160[9]
Discry Fernand 105
Djeritch 108
Djuvara Neagu 264, 582, 624[208]
Dobó A. 375
Dodu Ianaki 276[84]
Doelger F.J. 328[19]
Domanovszky A. 558[8]
Domaszewski A. 390
Doumas C. 126[17], 202[14]
Dragan Iosif Const. 279[1], 367, 373, 391
Dragomir S. 460
Drettas G. 485
Dübner Fréd. 181
Du bois W.E. 35
Dubuisson M. 127[23], 152, 207[37], 208[39], 219[87], 261, 265, 432[2], 433, 477, 576[115]
Dumitrescu Al. T. 212[55]
Dumont A. 39[44], 46[12]
Duval P.-M. 160[9], 513
Duval Yvonne 557[2]
Dvornik Fr. 28, 218

Eckert G. 43, 110
Economidès D. 625
Egger E. 146[21], 302, 381[47]
Eliade Mircea 528[86]
Elsie Robert 29
Enoch Powel J. 325[3]
Ernout A. 325[1], 326[8], 417[3]
Esseling D.K. 346
Eton W. 35
Euzennat M. 208[38], 419[14]
Evelpidi C. 564[34]

Frabricius J.A. 626
Failler Albert 609
Faite - Nagels Francine 114[30]
Fallmerayer 210, 622
Faucounau Jean 202[14]
Faure Paul 173[2], 600
Faveyrial J. Cl. 29
Ferluga J. 374[17]
Feugère M. 207[36]
Fighiera Gian Carlo 144[6]
Figuier H. 439[2]
Filipescu T. 71, 221[93], 469[15]
Finley M.I. 207[33], 216
Fischer I. 462[46]
Flacelière Robert 217[77]
Flintoff E. 128[24], 432[3]
Floriano A.C. 330[29]
Fochi Adrian 82, 226[6], 558[9]
Fol Al. 204[17], 392[37]
Forni G. 237[17], 384
Forte B. 577[117]
France A. 185
Franke P. 366[60]
Fraser P.M. 350
Fraschetti A. 151[67], 310[41]
Frasheri Kristo 33
Friedell Egon 150, 216
Füves Ö. 470[23], 629[232]

Gabba E. 151, 163
Gabrielescu V. 574[106]
Gafar Tatiana 93
Galinski G.K. 265
Gallini Clara 105[2], 265
Garasanin M. 147, 204, 248, 283[15], 291[35], 368, 425, 436[4]
Garcia y Bellido A. 123, 436[8]
Garde P. 27, 209, 440[6], 581[142]
Gardikas - Katsiadakis Helen 591[190]
Gasca - Quierazza G. 427
Gatti Clemantina 577[123]
Gautier Dalché P. 201[9]
Genicot L. 92, 112, 113
Georgakas D.I. 505[2]
Georgescu V.A. 461[41]
Georgian L. 93, 120[52]
Georgiev Vl. 32, 40, 47, 202, 211[50], 212[55], 266[26], 271, 280-1, 366, 368, 373, 393, 522, 613
Georgoudi St. 464[62]
Gerov B. 129[30], 384[67]
Giese W. 559[11]
Gitti A. 158[2], 250
Giunglea G. 603
Giurescu C.C. 221[94], 462[47], 483, 531
Giurescu D.C. 376[32]
Glotz G. 600
Glodariu I. 216[75]
Golovkika V.A. 236[11]
Gonçalves F.K. 354
Goossens Roger 181
Gordon Th. 120[51]
Gossiaux J. - Fr. 533[2]
Gostar N. 259, 371[2], 387[2]

Gounaropoulou L. 425[46]
Graeve von V. 607[72]
Graur Al. 248, 254, 256, 266, 267[32], 373, 439, 557[2]
Greco E. 124[2]
Grégoire H. 32, 169, 170[31], 181, 514[26]
Gribaudi D. 509[1]
Grigoriou - Ioannidou M. 374[17]
Grimal P. 123[1], 249[16], 395[52]
Grote 150, 300, 410
Grousset René 135, 177, 222[100], 296[3]
Gruisinsky S. 310[40]
Gyóni M. 459[36]

Habicht Ch. 360[6]
Hadas Moses 152
Hagi - Gogu St. T. 564[34]
Hagi - Gogu T. 563[34]
Haikin I., 81, 631
Hales E.E.Y. 91, 109
Hammond N.G.L. 31, 125, 207[34], 365, 493, 510, 522[70], 559
Hasdeu B.P. 210, 321, 374, 395[54]
Hatzfeld J. 160[9], 250, 385[67], 417[3]
Hatzopoulos M. 619
Hayot Gilbert 101
Head B.V. 393[45]
Helly Bruno 619
Hermann J. 388
Hertzberg G. 207, 381[47], 383
Heuzey L. 493
Higgs M.P. 464[61], 517, 599
Hill C.P. 105[1]
Hinstin G. 417[3]
Hitchins K. 630[242]
Hodeige Maggy 114[30]
Höeg C. 230[35]
Hohlwein N. 384
Holleaux M. 287[26]
Homolle Th. 576[117]
Hopital R.G. 350[6], 357
Hotyat F. 92
How W.W. 325[2]
Hyde Chales 131

Iesan Isidor 469[15]
Iliadou Democratie 468[10]
Ionascu Ion 222[99]
Ionescu Ch. M. 222[99], 625[213]
Ionescu M. 120[52]
Iordan Iorgu 206[32], 265[12]
Iordănescu Aurel 93
Iorga N. 597[10], 605, 622[199], 625[212], 629, 632
Irigoin I. 154[79]
Islami S. 287[27]

Jacobsthal P. 123
Jacoby L. 96
Jacombeyer W. 111[19]
Jakota M. 361
Jamot Paul 377
Janin R. 491
Jannaccone S. 354[27], 355, 360
Janssen Von H. 331[38]
Jardé A. 160[9], 417[3]
Jeziorański K. 586[171]
Jiminez de la Espada M. 440
Jireček C. 210, 333[51], 421
Joja Athanase 130[31], 230[36]
Jones C.P. 145[11], 377[33]
Jones J.E. 411[68]
Jonson H. 105[1]
Jouguet P. 158[3], 417[3]

Jud J. 330[27], 331[36]

Kabrda Josef 112
Kadlek K. 27, 608
Kahl Th. 29, 33, 34, 68, 69, 80, 530, 541, 548, 549
Kaimio J. 151, 411[68]
Kalić Jovanka 46[9]
Kalléris J.N. 365, 374[16], 501, 613[138]
Karayannopoulos J. 374[17]
Karlin - Hayter P. 132[38]
Kazarow G.I. 388
Kebedgy M.S. 424[36]
Keib J. 617[170]
Kienast D. 265
Kiepert H. 389
Kirchbergen - Gordon André 98
Klaffenbach G. 350, 364
Knös Borje 222[99]
Kogălniceanu M. 27, 47, 496
Kohn M. 102
Kopitar J. 485, 572, 630
Korkuti M. 287[27]
Kös M.S. 384, 568[64]
Koumaris Jean 203[15]
Krahe Hans 344, 490[10]
Kramer J. 151, 159, 176, 221[93], 353, 595
Kretschmer P. 247, 267, 331
Kroll W. 150[60], 302, 411, 418[8]
Kudela J. 210[49]
Kyrris Costas 625[214]

Lacour - Gayet G. 601[44]
Lafoscade L. 602[48]
Lahovary Al. Em. 580[137], 591[188], 604
Laloup A. 105[1]
Lambrino Scarlat 130[35], 206[30], 236[14], 238, 322
Lambrousse M. 124[11]
Larmeroux Jean 170
Lascaris M. 106, 107, 346[40]
Lassere François 14, 74
Laurent V. 45[6], 243[36]
Lavagnini Bruno 170
Lavalleye Jean 94
Laville C. 112, 114[27]
Lazăr Elena 24
Lazarou A.G. 595[3]
Leake W.M. 340[7]
Lecanta Lazaresco D. 604[57]
Legrand E. 137[4], 623[205]
L[eito de Vasconcellos] J. 331[30]
Lemerle P. 14, 44, 73, 208[43], 208[43], 241, 248[9], 328[14], 374, 460[38], 471, 492, 607
Lenormant Ch. 123[1], 236
Leppore E. 366[60]
Leroux G. 160, 328, 417[3]
Lesquier J. 384[66]
Leunclavius I. 485, 560
(Löwenklau Hans) 630
Lévêque P. 366[60]
Lévésque C. 361
Lhéritier M. 424[36], 592[193]
Liddel H. 505[1]
Lindberg David C. 150[58]
Litavrin G.G. 475[44]
Loiseau A. 361
Lombardo A. 244[39]
Lorez R. 244[39]
Lot F. 336[65], 423[33], 566
Louis H. 490[10]
Loukidou - Mavridou Despina 471[31]
Lozovan E. 127[23], 201, 219[87], 238[20],

264, 279[1], 324, 333[50], 380, 383[54], 421[22], 433, 435[2], 557[4], 580, 597[10], 615
Luca Cavalli - Sforza L. 35

Macrea D. 526
Maddoli G. 123[6], 311[3, 5], 312[6]
Magrini L. 30
Maksimović L. 46[9]
Mallet D. 157[2]
Manfredi V.M. 407[23]
Manganaro G. 217, 303[22], 353[17]
Maniu D. 264
Mano A. 252
Manoliu Maria 206[32], 265[12]
Margueron Cl. 14, 73
Marichal R. 384
Mariet Fr. 115
Mariner Seb. 420[17]
Markale Jean 206[28]
Marouzeau J. 162[18], 217[77], 302[16], 353, 354
Marrou H.I. 421[24], 423[31]
Martindale J. Fr. 432[1]
Masson Ol. 271, 419[14]
Mateescu G.G. 204[21], 271[53], 376, 385, 388, 397[59]
Matino Giuseppina 177[15]
Maull Otto 599
Mehlis Chr. 397[59]
Meillet A. 325[1], 354, 418[7]
Meinersmann B. 162[17], 358[40]
Menéndez Pidal R. 330[29]
Merlier Octave 170
Meyer G. 505[2]
Mihaescu H. 163[18], 329[21], 374[17], 379[37], 433[3], 434[4, 5, 6, 7, 8], 464[61]
Mihailov G. 129, 206, 229, 259, 438
Michaud Claude 96
Miklosich Fr. 341[10]
Milescu N. 27, 118, 470, 625
Miller W. 49[20]
Minns E.H. 236[11]
Mirambel A. 489
Mireaux E. 149
Miroglio Abel 141[11], 596
Miroglio Yvonne - Delphée 141[11], 596
Mitrea B. 250, 324
Mitrea Ion 201, 395
Moal Stefan 514[23], 575[110]
Mocsy A. 384
Mohrmann Chr. 328[19], 332
Momigliano A. 124[12], 294[41]
Mommsen Th. 145, 355[34], 382[47], 390, 406
Moravcsik Gyula 144[7]
Morazzo R. 244[39]
Morel J.P. 160[9]
Morfakidis Moschos 437[8]
Morgenthau H. 37
Motogna V. 240[27]
Much R. 389
Mucică 93
Muljačic Zarko 330[26]
Müllenhoff Karl 372
Murat John 385[70]
Murnu G. 46[12], 221[93], 451[33], 498
Musi V. Th. 564[34]
Mustilli D. 366[60]
Mutafčiev P. 452
Muylle J. 351[10]
Muzet A. 582[150]

Nandris Gr. 321
Nastase D. 624[210]

Nasturel P. 209[44], 212[55], 221[94], 242[33], 279[1], 395[56], 427[57], 456, 459, 461, 462, 463, 494, 533, 558[7], 607, 631
Nefftzer M. 181
Nejedly Zdenek 372
Nemeth J. 124[11]
Nencioni G. 162[17], 358[40]
Nenițescu I. 221[93]
Neuffer E. 124
Nicol D.M. 431
Niederle L. 372, 574
Nikolanci M. 250, 285[20], 438
Nikolau Th. 213[59]
Nicolet Claude 201[9]
Nordau Max 604[57]
Novak G. 334[58]

Obedeanu C.V. 222[99]
Obolensky D. 211[51]
Ognenova L. 34, 272
Olajos Thérèse 523[71]
Oost S.I. 31, 207[34], 522[70]
Orioles V. 163[18], 358[40]
Ormerod H.A. 286[25]
Ossawa A. 105[2]
Ostrogorski G. 45[7]
Ovtracht P. 210[49]

Pacurariu M. 427[57]
Padiotu G. 482[71], 499[59]
Paillarès M. 63, 424[36]
Pais E. 307[31]
Pall Fr. 625[212]
Papacostea - Danielopolu C. 222[99]
Papacostea - Goga G. 48, 463
Papacostea V. 624[211]
Papadopoulos St. 624[210]
Papadrianos I. 471[31]
Papageorges Sp. 604
Papahagi P. 480, 498, 627[222]
Papahagi T. 606[66], 608[82]
Papahagi V. 597[11], 629[234]
Papaiani L. 534[8]
Papazoglou Fanoula 14, 510[5], 601[39], 618[174]
Paris G. 601[44]
Parlangeli O. 176[12]
Parović - Pesikan M. 252
Pârvan V. 31, 128[25], 130, 147, 215, 234, 235, 252, 331, 372, 375, 393, 407, 500
Pascal C. 424[40]
Pascheur J. 325[4]
Pascu St. 246[44], 498
Pasdeloup M. 115[33]
Paschoud Fr. 388[10]
Pashuto V.T. 92, 112
Patsch C. 250, 285[22]
Păunescu N. 583
Pavić Milorad 212[51]
Pellegrini G.B. 149, 157[1], 301[13], 417[1]
Penninck E. 124
Perifan Jean 80, 587, 588[176]
Pernot H. 144[7], 506[10]
Perret J. 163[18], 305[29]
Pertusi A. 358[40]
Peruzzi E. 149, 157, 163[18], 354
Peters F.E. 118, 162
Petrović R. 114[27]
Petrovici E. 621
Petrovitch G. 211[50]
Peyfuss M.D. 73, 520[58], 529, 541[43], 550[67], 596[8]
Philippide Al. 27

Philippide D. 585[165]
Picard Ol. 216[74]
Picot A.-E. 496
Piganiol A. 308, 603[51]
Pinon R. 609
Piotrovsky B.B. 236[11]
Pippidi A. 624[210]
Pippidi D. 31, 130, 215, 236, 394, 436, 461[43], 463[58], 624[210]
Pittard E. 33, 205[26], 212[53], 214, 321, 395, 490
Plassart A. 377, 381[46]
Plumidis G.V. 468[10]
Poghirc C. 595[3], 606, 616, 617
Poinssac J.A. 121[53]
Pollo S. 33, 256, 270[49], 367, 485
Popescu Em. 237[16]
Popescu - Spineli I. 240[27]
Popović D. 222, 529, 550[67], 628
Popović Vl. 34, 515[29]
Popovitch 108
Pouqueville P.H.L. 80, 449, 468
praesidia armata 207[34], 616
Préaux Claire 143, 144[7], 157, 181, 403
Preda C. 235[8], 237[16]
Preller 309
Premerstein A. 375, 397[60]
Prendi Fr. 287[27]
Previale L. 243[37]
Primov B. 212[55]
Procopovici A. 264, 331[37]
Prost Ant. 96
Psichari J. 146, 345[33], 355[34], 599
Puaux René 30, 33, 571
Pugliese Carratelli G. 149, 150[53], 217[77], 300[11], 417[1]
Puscariu S. 221[93], 264, 329[24], 500
Puto A. 33, 256, 270[49], 367, 489, 612[135]

Randa Al. 621[195]
Randle R.W. 92, 110
Récatas B. 459[33], 574[104]
Reche O. 247
Reclus E. 45
Reguzzoni Mario 98
Reinach Ad. 160[9], 372, 417[3]
Reinach Th. 160[9], 308[36], 417[3]
Rendić - Miocević D. 123[1], 250, 284[18] ,438[7]
Richter Heinz 67, 530[94], 542, 578
Ristovski Blazhe 628[231]
Robert Louis 153, 250, 285[22], 286[25], 343[22], 351, 600,614
Robert Michel 96
Rodriguez Louis Acosta 114[27]
Roesch P. 216[74], 464[64], 600
Rohlfs G. 176[12], 324, 331[31]
Rollet J. 469[17]
Roman N. 27, 608
Romiopoulou C. 534[8]
Rose H.J. 354, 417[3]
Rosetti Al. 210, 211[50], 218, 368[69], 429, 440[6], 489, 514[25]
Rossignoli Benedetta 200[2]
Rostovtzeff M. 380, 426, 464[63]
Roussel D. 150, 265
Rouverer A. 310[40]
Rubio y Lluch A. 336[65]
Russel Bertrand 124[12]
Russu I.I. 31, 32, 204, 211[50], 249[14], 255, 269, 272, 290, 371[2], 373[10], 385[68], 388, 397[59], 489[7], 613[138]

Sacerdoțeanu A. 460, 606, 608

Sakellariou M. 158, 203[15], 513[21]
Sâmpetru M. 597[10]
Samuel A.E. 158[3]
Sandfeld Kr. 339[2], 485
Sandorzh M. 112
Sarikakis Th. Chr. 207[34],617[170]
Savić M.D. 210, 294[41], 490[9]
Scalcău Paula 24
Schafarik P.S. 372
Schmidt L. 389
Schultz P.N. 236[11]
Schultze J. Fr. 219[86]
Schütte G. 390
Schwendemann I. 376
Schiaffini A. 331[35]
Schuster Sewc 210[49]
Schwyzer E. 247[3], 357
Scott R. 505
Scythia graeca 322
Segrre M. 258[80]
Selisčev A. 429
Sellier A. 218[81]
Sellier J. 218[81]
Serrano L. 331[29]
Sesan M. 242[33]
Seure G. 372
Severyns A. 149, 157[1]
Shizimatzu T. 105[2]
Siadbei I. 27, 163[18], 330[26], 461[41]
Simeonov B. 212[55], 393[42]
Skarić Vl. 222, 529, 590[185]
Skok Petar 32, 221[93], 328[18], 334[58], 335, 492, 514[26], 528, 560, 628
Slavescu P. 597[11]
Slot B.J. 32, 214
Solmsen K. 372
Sordi M. 432[4], 519[55]
Soulis G. 46[9], 611[133]
Spasov L. 591[190]
Spinei V. 559[11]
Spini G. 92, 113, 114[27]
Stadmüller G. 210
Stahl P.H. 210, 229[26], 489
Stählin Fr. 510, 600
Staico E. 462[50], 603[51], 604[57]
Stănculescu Florea 93
Stassinopoulou Maria 519[56]
Stati S. 229[31], 351[11]
Stănescu E. 27, 201[10], 603
Stefănescu St. 93, 114[27]
Stefanescu U. 112
Stefanoski C.B. 203[16]
Stein A. 375, 436
Stein E. 35, 432[1]
Stoicescu N. 461[41]
Stoikov Rusi 210
Stoianovich Tr. 631[244]
Strubell i Truetta M. 79
Stubbings F.H. 149
Sturdza Al. 200, 396[58]
Suceveanu Al. 204[20]
Südheim L. von 622[200]
Suslu A. 490
Swoboda H. 381
Szabó M. 206[28]
Szilágyi J. 383[52]

Tagliavini C. 163[21], 327[9]
Taillez Fr. 609, 621
Tamás L. 460[38], 557[4],607[71]
Tanasoca Anna 603[51]
Tanasoca N.-S. 219[86]
Tapkova - Zaimova V. 208[43]
Tatomirescu I.P. 203[16]
Temporini H. 405[10]
Thelin Bengt 92, 110

Thémelis N. 529[87]
Theo R. 200[6]
Thompson M.S. 450, 484[78], 525[78]
Thouvenot R. 207[36]
Tocilescu Gr. G. 372[4]
Todorov N. 515
Tomaschek W. 372, 374, 388, 460[38], 607
Tolstov S.P. 236[11]
Tornelli Cordeiro Ferreida M.E. 92, 110
Tour de la I. 327[11]
Tovar A. 279[2]
Toynbee A. 541[43], 550[67]
Trifon N. 631[246]
Trudgill P. 515[27]
Trynkowski I. 394[49a]
Turczynski Em. 587[173]
Turdeanu E. 625[211], 626[217]
Turdeanu - Cartojan L. 625[214]
Turot Henri 50[25], 443[2], 577[12]
Tzavaras G.A. 515[27]

Ueda K. 105[2]
Unesco 43, 109
Uzorinac - Kohary Th. von 210, 622[196]

Väänänen V. 202, 353
Vacalopoulos Ap. 138[5], 469[18]
Vagnetti L. 150[55], 157[1]
Vaidomir N. 373, 374[16]
Valéry Paul 135
Van Berchem D. 158[2], 303, 353
Van den Bosch 332
Van den Bruvaene M. 418[7]
Van Loubbeeck Georges 114[30]
Van Santbergen R. 92, 113[26], 114[29]
Van Quang J.-P. 121[53]
Vaschide V. 382[49], 568[64]
Vasić Miloje M. 395[50]
Vasilescu Maria 120[52]
Vasiliev Al. 220, 257, 467, 533[2]
Velkov Velizar 396[58]
Vendryès J. 178[26], 331[31]
Vidal - Naquet P. 149, 298[6]
Vilar P. 105[2]
Villard F. 160[9]
Vinja V. 249, 334[58], 368[70], 438
Viscidi F. 163[18], 354, 355
Vlachos G.C. 149[46]
Voulovitch 108
Vryonis Sp. 179[31]
Vukanovicã T.P. 557
Vulcanescu R. 598
Vulić N. 290[34]
Vulpe R. 228, 266, 609, 610

Wace A.J.B. 149, 450, 484, 525[78]
Wachsmuch C. 326[6]
Walker M.A. 33
Wartburg W. von 557[1]
Webster Gr. 384
Weigand G. 606[65]
Weiler A. 105[1]
Welles Br. 343[20]
Wells J. 325[2]
Werner E. 473[39]
Wessely C. 162[17], 358[40]
Will E. 351[7], 358
Wilson S.S. 202
Witting K. 432[1]
Wolff Christian 25
Wolters C. 607[72]
Wolton Thierry 279[1], 589[181]
Woodhead G. 286[24], 611

Wuilleme Jean 102
Wuttke J. 201[9]
Wveng E. 157[1]

Xenopol A.D. 605[62], 609[92]

Yermak D.C. 391[28]

Zaborovschi V. 625[211]
Zaimov Jordan 45[4]
Zakythinos D.A. 46[8], 129[30], 214[62], 219[65], 231[37], 290[34], 437[1], 495[40]
Zanco O. 123[5]
Zdrulla N. 424[36]
Zeiller J. 332[50]
Zeuss Kaspar 372
Zevort Ch. 361
Zgusta Lad. 397[59]
Zilliacus H. 161[12]
Zingerle J. 507[15]
Zirra V. 397[62]
Zub A. 630[242]
Zuca G. 597[11]

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AA	Antiquités Africaines
AAASH	Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae
AAR - MSI	Analele Academiei Române - Memoriile Secțiunii Istorice
AAR - MSL	Analele Academiei Române - Memoriile Secțiunii Literare
AC	Antiquité Classique
AE	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς
AECO	Archivum Europae Centro - Orientalis, Budapest - Leipzig
AeR	Atene e Roma
AGI	Archivio Glottologico Italiano
AI	Archaeologia Iugoslavica
AIESEE	Association Internationale d' Etudes du Sud - Est Européen
AIINCL	Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
AIR	Archiva Istorică a României

ALMAE	Archivum Latinitatis Medii Aevi
ANRW	Aufstieg Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms in Spiegel der neueren Forschung, herausgeben von H. Temporini, II Prinzipat, I. Band. Berlin - New York, 1974, II. Band 1975.
ARBSH	Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique. Bucuresti - Pa-ris, 1976.
Ἀριστοτέλης	Ἀριστοτέλης. Περιοδικὴ Ἔκδοσις τοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Φλωρίνης ὁ «Ἀριστοτέλης»
ASILLR	Anuarul Seminarului de Istorie Limbei si Literaturei Române
Assimilation	Fédération Internationale des Associations d' Etudes Classiques. Assimilation et résistance à la culture gréco - romaine dans le monde ancien. Travaux du VIe Congrès International d' Etudes Classiques (Madrid, Septembre 1974) réunis et présentés par D.M. Pippidi président de la F.I.E.C. Ouvrage publié sur la recommandation du Conseil International de la Philosophie et des Sciences humaines, avec concours financier de l' UNESCO.
Ἀθηνᾶ	Ἀθηνᾶ. Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρίας.
Athenaeum	Studi periodici di Letteratura e Storia dell' Antichità.
ΑΘΕ	Ἀρχεῖον Θεσσαλικῶν Ἐρευνῶν. Περιοδικὴ ἔκδοση Ἑταιρείας Θεσσαλικῶν Ἐρευνῶν - Βόλος
ΑΘΘ	Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Θησαυροῦ

AUS	Annuaire de l' Université de Sofia. Faculté historique - philosophique
Balcania	Revista a "Societătii Macedo - Române", apoi, începînd de la vol. II-III a "Institutului de studii si cercetări balkanice" din Bucuresti. Director: Victor Papacostea. Secretar de redactie: Emil Condurachi.
Balcano - slavica	Centre des Recherches Scientifiques de la culture des anciens Slaves. Prilep. Musée National de la Kraina - Negotin
BALM	Bollettino de l' Atlante Linguistico Mediterraneo (Firenze)
BCH	Bulletin de Correspondance Hellénique
BF	Byzantinische Forschungen
BIEESO	Bulletin de l' Institut pour l' étude de l' Europa sud - orientale
BOR	Biserica Ortodoxă Română
BS	Balkan Studies
BSL	Bulletin de la Société de Linguistique de Paris
BZ	Byzantinische Zeitschrift
Βυζαντινὰ	Ἐπιστημονικὸν Ὄργανον Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου
Byzantino - slavica	Revue Internationale des Etudes Byzantines, Prague
Byzantion	Reuve Internationale des Etudes Byzantines
ClPh	Classical Philology
CSP	Cahiers Sextil Puscariu. Linguistique, Philologie, Littérature Roumaine
DR	Dacoromania. Buletinul "Muzeului limbii române". Dacoromania. Lahrbuch für östliche Latinität. Freiburg
ΔΡΒ	Δελτίον Ρουμανικῆς Βιβλιογραφίας. Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν
EB	Etudes Balcaniques. Sofia
EBTch	Les Etudes Balcaniques Tchécoslovaques
ED	Ephemeris Dacoromana. Scoala Română din Roma
ΕΕΒΜ	Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν
ΕΕΒΣ	Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν
ΕΕΦΣΠΑ	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
ΕΕΦΣΠΘ	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
ΕΕΦΣΠΙ	Δωδώνη. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων

ΕΛΙΑΜΕΠ	Ἑλληνικὸ Ἵδρυμα Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἐξωτερικῆς Πολιτικῆς
ΗΔΜ	Ἡμερολόγιον Δυτικῆς Μακεδονίας
ΗΕ	Ἠπειρωτικὴ Ἑστία
ΗΗ	Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν Ἰωαννίνων
Ἤπειρος	Περιοδικὴ ἔκδοση Ἠπειρωτικῆς Ἑστίας Θεσσαλονίκης
ΗΧ	Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ
ΙΕ	Ἱστορία Εἰκονογραφημένη
ΙΕΕ	Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν Α.Ε.)
Iliria	Studime dhe materiale arkeologjike
ΙΜΧΑ	Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου
ΓΓ	Γνώση καὶ Γνώμη. Περιοδικὴ ἔκδοση τῆς Ἕνωσης Ἐπιστημόνων Ν. Καρδίτσας
JHS	The Journal of Hellenic Studies. London
JRA	Journal of Roman Archaeology
JRS	Journal of Roman Studies
JS	Journal des Savants. Paris
ΚΕΜΟ	Κέντρο Ἐρευνῶν Μειονοτικῶν Ὁμάδων
Ktema	Civilisations de l' Orient, de Grèce et de Rome antiques. Strasbourg, Centre de Recherches sur le Proche - Orient et la Grèce et Groupe de Recherches d' histoire romaine
Κώκαλος	Studi pubblicati dall' Istituto di Storia Antica dell' Università di Palermo
Latinité	Actes du Congrès International la *Latinitè* hier, aujourd' hui, demain. Avignon 1978
Latomus	Reuve des études latines
LEC	Les études classiques
LTL	Lexicon totius latinitatis Forcellini I-IV. Bologne, 1965
MA	Mitropolea Ardealului
Μακεδονικά	Μακεδονικά. Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν
ΜΕΕ	Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια
MEFR	Mélanges d' Archéologie et d' Histoire de l' Ecole Française de Rome. Paris
Μελετήματα	Κέντρο ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητας. Ἐθνικὸ Ἵδρυμα Ἐρευνῶν
ΝΕ	Νέος Ἑλληνομνήμων
NEH	Nouvelles Etudes d' Histoire

ΠΑΑ	Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
Παρνασσός	Φιλολογικὸ περιοδικὸ τοῦ Φ.Σ. ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ
PB	Peninsula Balkancă
PdP	La Parola del Passato. Rivista di Studi Antichi. Napoli.
ΠΕΠΣΒ	Πανελλήνια Ἕνωση Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων
Περραιβία	Δίμηνη ἔκδοση θεμάτων ἐπαρχίας Ἐλασσόνος
ΠΟΠΣΒ	Πανελλήνια Ὁμοσπονδία Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων
RAN	Rendiconti dell' Academia di Napoli
RBPhH	Revue belge de Philogie et d' Histoire
RCE	Revue de Culture Européenne
REA	Revue des Etudes Anciennes
REB	Revue des Etudes Byzantines
REG	Revue des Etudes Grecques
REH	Revue des Etudes Hongroises
REL	Revue des Etudes Latines
RER	Revue des Etudes Roumaines
RES	Revue des Etudes Slaves
RESEE	Revue des Etudes Sud - Est Européennes
RFIC	Rivista di Filologia e d' Istruzione Classica. Torino
RH	Revue Historique
RHC	Revue d' Histoire Comparée. Etudes hongroises
RHSEE	Revue Historique du Sud - Est Européen
RIEB	Revue Internationale des Etudes Balcaniques
RIR	Revista Istorică Română
RLR	Revue de Linguistique Romane
RPh	Revue Philologique
RPhLHA	Revue de Philologie, de Littérature et d' Histoire Anciennes
RRH	Revue Roumaine d' Histoire
RRL	Revue Roumaine de Linguistique
RSL	Rivista di Studi Liguri. Bordighera, Inst. Intern. d' Etudes ligures
RSR	Revue des Sciences Religieuses
SA	Studia Albanica
SCIV	Studii si Cercetări de Istorie Veche
SCIVA	Studii si Cercetări de Istorie Veche si Archeologie (Τίτλος τοῦ προηγούμενου περιοδικοῦ μετὰ τὸ 1974)
SCL	Studii si Cercetări Lingvistice
StCl	Studii Clasice

StT	Studii Teologice
SU	Studi Urbinati
ΘΧ	Θεσσαλικὰ Χρονικά. Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἑταιρείας τῶν ἐν Ἀθήναις Θεσσαλῶν
ΘΗ	Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο
Thracia	Thracia antiqua. Bulgaria.
Θρακικά	Τριμηνιαῖον ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα Θρακικοῦ Κέντρου
Τρικαλινά	Ἐτήσιο φιλολογικὸ ἱστορικὸ λαογραφικὸ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ σύγγραμμα τοῦ Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρικάλων.

ΑΥΤΟΤΕΛΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ

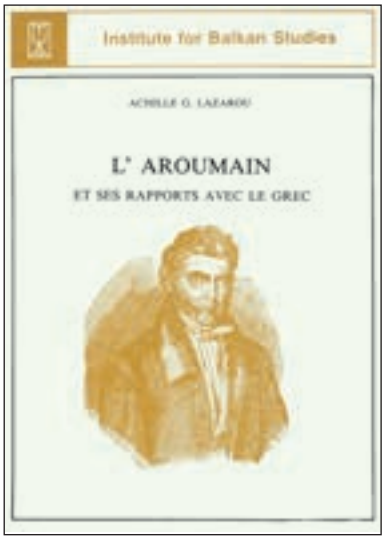

VALAQUES DE GRECE
ET
UNION EUROPEENNE

ΒΛΑΧΟΙ ΚΑΙ
ΚΡΑΤΙΚΕΣ
ΠΑΡΑΛΕΙΨΕΙΣ

DIE MAZEDO-AROMUNEN

2
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΝΤΥΠΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΟΛΥΜΠΙΩΤΙΣΣΗΣ

Η ΑΡΩΜΟΥΝΙΚΗ
ΒΛΑΧΟΙ

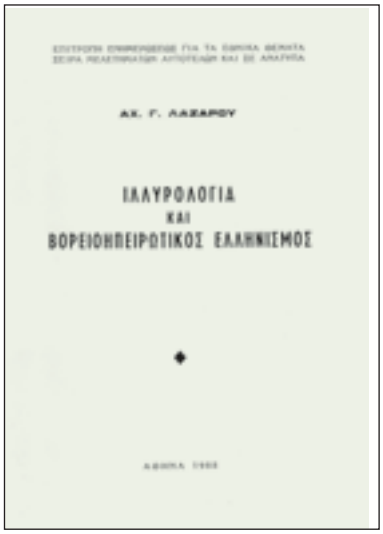
ΑΚ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ
ΙΛΛΥΡΟΛΟΓΙΑ
ΚΑΙ
ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

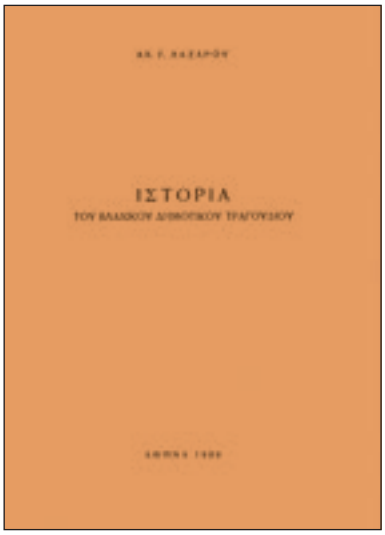
ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΧΙΛΛΕΩΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ
ΒΑΛΚΑΝΙΑ
ΚΑΙ ΒΛΑΧΟΙ

ΕΘΝΙΚΑ
ΚΑΙ
ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΑ
ΘΕΜΑΤΑ
ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΑ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΝΤΡΟΠΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ ΓΙΑ ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

ΑΓΟΡΩΣ (ΡΕΤΑ) - ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΛΑΖΑΡΟΥ
ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ
ΕΘΝΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΑ
ΘΕΜΑΤΑ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΚΥΡΟΜΑΝΟΣ

ΚΑΙΑΙΟΥΗΚΑΙ ΕΠΙΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ

ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ
Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΙΩΞΕΙΣ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

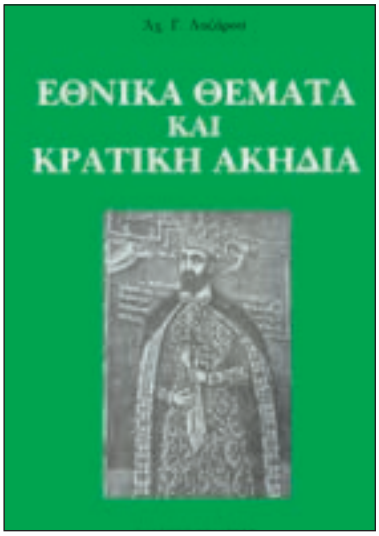
ΕΘΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ
ΚΑΙ
ΚΡΑΤΙΚΗ ΑΚΗΔΙΑ

Ἀχ. Γ. Λαζάρου
Ἡ ἀλήθεια γιὰ τοὺς Βλάχους
καὶ ἀνεπίτρεπτος ἐξησυχασμός
Ἀθήνα 2002

ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ
ΤΩΝ ΣΚΟΠΙΩΝ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΘΝΙΚΗΣ
ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ (ΕΕΕ)

ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΓΕΝΕΙΣ ΒΛΑΧΟΙ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΓΕΝΕΙΣ ΒΛΑΧΟΙ

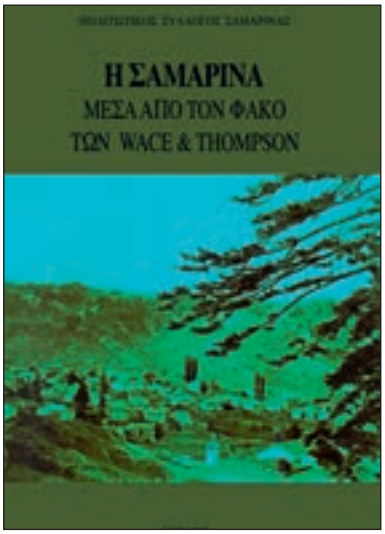
Η ΣΑΜΑΡΙΝΑ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΦΑΚΟ
ΤΩΝ WACE & THOMPSON

LATINITE HELLENIQUE
ET SA SURVIVANCE

INTERNATIONAL TRIBUNE

ΔΙΕΘΝΕΣ ΒΗΜΑ, Τεῦχος 46, 2008, 61-62

«Ὁ καθηγητὴς Ἀχ. Γ. Λαζάρου μὲ τὴν ἔρευνα, τὴ μελέτη καὶ τὴν παρουσίασή τῶν Ἐθνικῶν μας Θεμάτων, σὲ σχέση μὲ τὶς Βαλκανικὲς χῶρες ἀναδείχθηκε σὲ πρωτοπόρο ἀγωνιστὴ διασφάλισης τῶν ἐθνικῶν μας συμφερόντων, ὥστε νὰ νομιμοποιεῖται καθ᾽ ὅλα ἡ σημερινὴ ἀναγόρευσή του σὲ Ἐπίτιμο Πρόεδρο τῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὰ Ἐθνικά μας Θέματα καὶ νὰ εἶναι Ἄξιος κάθε Τιμῆς.

Ὁ καθηγητὴς Λαζάρου θὰ πρέπει νὰ πῶ ὅτι εἶναι ὁ σημαντικότερος Ἕλληνας διανοούμενος, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ ἔργο του διέλυσε τὴ φαιὰ προπαγάνδα, σὲ βάρος τῆς χώρας μας, ρίχνοντας τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας, μὲ τὸ πολύπλευρο καὶ βαθυστόχαστο πνευματικό του ἔργο, ποὺ καλύπτει ὅλο τὸ φάσμα τῶν Ἐθνικῶν μας Θεμάτων, μὲ τὸ ὁποῖο ἔδωσε καὶ δίνει μὲ θάρρος καὶ τόλμη ἀποστομωτικὴ ἀπάντηση, ἐπιστημονικὰ τεκμηριωμένη, σὲ ὅλους αὐτοὺς [.....], ποὺ προσπάθησαν καὶ προσπαθοῦν νὰ πληγώσουν τὴν Ἑλλάδα μὲ τοὺς ἀνιστόρητους ἰσχυρισμούς τους, τὴν προσπάθεια ἀπόσπασης ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, τὴν πλαστογραφία τῆς ἱστορίας μας καὶ τὸ σφετερισμὸ τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Ὁ Λαζάρου εἶναι ἕνας ἀκαταμάχητος, ἀσυμβίβαστος καὶ ἀδιάφθορος ἀγωνιστὴς προάσπισης τῶν ἐθνικῶν μας θεμάτων, ἡ παρουσία καὶ ἡ προσωπικότητα τοῦ ὁποίου λαμπρύνει τὴ χώρα μας, ποὺ ὅμως δυστυχῶς δὲν εἶναι εὐρύτατα γνωστὸς στὸ Πανελλήνιο, γιατὶ τὰ κανάλια τῶν Μ.Μ.Ε. καὶ οἱ τηλεπαρουσιαστές τους, περὶ ἄλλα τυρβάζουν, δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ συνδιαλεχθοῦν μὲ σοβαροὺς ἐπιστήμονες καὶ σὲ ὑψηλὸ ἐπίπεδο, γιὰ αὐτὸ καὶ ἔχουν καταντήσει τηλεοπτικοὶ καφενέδες, μὲ προϊὸν κατωτάτου ἐπιπέδου, πλὴν βέβαια ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων.

Ἐν ὄψει τῶν ἀνωτέρω, τὸ Δ.Σ. τοῦ Ἰνστιτούτου Διαβαλκανικῶν Σχέσεων ἀποφάσισε ὁμόφωνα στὶς 20 Δεκεμβρίου 2007, ὡς ἐλάχιστη τιμὴ καὶ ὑποχρέωσή του, νὰ τιμήσει τὸν καθηγητὴ κ. Ἀχιλλέα Λαζάρου μὲ Τιμητικὸ Δίπλωμα καὶ τὸ μετάλλιο τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, γιὰ τὴν Ἐθνικὴ προσφορά του καὶ νὰ δημοσιεύσει τὴν Ἀπόφασή του στὸν Τύπο».

ΧΟΡΗΓΟΣ:
Καταστήματα (S-M) Δούκας

ISBN: 978-960-930950-9